ეროვნული ბიბლიოთეკა

გამოცემა კოსტანტინე ივანეს ძის მუხრან-ბატონისა.

ქრონიკები

და

სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა,

შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი

თ. ჟორდანიას-მიერ

წიგნი მეორე

(1213 წლიდამ 1700 წლამდე).

ვუძღვნი ძვირფასს სახსოვარს **ნინო** სამეგრელოს მთავრის ლევან დადიანის ასულისას და ივანე კოსტანტინეს ძის მუხრან-ბატონის მეუღლისას.

ტფილისი,
ხტამბა მ. შარაძისა და ამხ., ნიკ. ქ. № 21.
Типографія М. Шарадзе и К°. Ник. у. № 21.
1897

9(479.22) + 902.6 (479.22)

ეროვნული ბიბლიოთეკა

Дозволено цензурою Тифлисъ, 24-го февраля 1896 г.

საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

წინასიტყვაობის მაგიერი.

წინამდებარე პრეტენზიის შრომაში, რომელიც ახალ გაკრძალება პირველის წელის წერვისა („ჭრონიკები“ და სხ. ტფილისი, 1893 წ.), წელ განზრახული გვქონდა წარწერებისა ვრცელი ლექსი ამ ხელ-ნაწერებისა და სხვა წყაროთა, სადასაც ამოგვეწერა ქრისტე-დავითი ისტორიული ცნობანი (სადაც მოკლე ცნობანი ამ წყაროებზე წელ შეგ ტექსტში ჩვენ ირთ) და დაწერილებითი კრიტიკული გამოძიება წელის მატიანის „ჭრონიკის ცხოვრების“ პირველის ნაწილისა (გიორგი ლაშის შეფობამდის დაწყებული ბოლომდე; ხოლო გიორგი ლაშიდე წელ უკვე გავრცელეთ წელი მატიანე პირველის წიგნში) და უმეტესად მეორე ნაწილისა. უკანასკნელის ნაწილის დაწერილებითი კრიტიკული გარჩევა აუცილებლად საჭიროა და ფრიად გამოსადეგი წელის ისტორიისა და პრეტენზიისთის, მაი უმეტეს რომ აქ, ამ უკანასკნელს „ქართლის ცხოვრების“ ნაწილში, იქის ის ლიდი, რომელიც ცნობებსა და პირველის ეკლეს წელს პრეტენზიას. ამ გარემოებით ლიდრულის, წელ, დიდი ხანის, შეეუდექით „ქრონიკის“ მეორე ნაწილის კრიტიკულად გარჩევას და თვით ამ ისტორიის გამოძიებასა და გამოკვლევას, რომლისგან შედგენილია ეს ნაწილი წელის მატიანისა. წელს ლდის უნაყოფოდ არ ხარჯია და დღეს უკვე ვრცელი და დაწერილებითი გამოძიება გვაქვს ალწერილი.

მაგრამ რადგან ეს მეორე წიგნი წელის „ქრონიკებისა“ მეტად გაკრძალდა და რადგან თით ბეჭდვა ამ წიგნისა, წელის ახალ-თანამდებობით ქრისტიანში გადაყვანის გამო, მეტად გაძნელდა, ამის გამო გადაწყვიტეთ, ვრცელი ალწერა წარობისა და კრიტიკულად გამორკვევა „ქართლის ცხოვრების“ დანარჩენის ნაწილისა მისამე წიგნში ჩაურთოთ, სადაც წელ დაბეჭდავი ამ ცნობებსაც, რომელნიც უმეტესად საჭიროები არიან წელის მატიანის გასარკვევად და რომელნიც წელ ამ მიზეზით განზრახ გამოვტოვეთ.

წინამდებარე წიგნი შესდგება ორ ნაწილისაგან. პირველის ნაწილში (გვ. 1—90) წელ დაბეჭდილი „დამბაკებანი“ პირველის ტომისა, ანუ სიტყვიერი და სიმწარობა მასთან უძველესის დროისა მე-XIII საუკუნემდი და ამიკე ნაწილში მოკლეთი „ძველი ერისთავთა“, რომელშიაც ალწერილია ისტორიული ამბები მთიულეთისა, დაწყებული მეექვსე საუკუნიდამ, თუმცა უმთავრესი ნაწილი მისი შეეხება XIII—XV საუკუნეებს. ამასვე ნაწილში გვინდოდა გაგვეკრთო: ა) ახალი ფრაგმენტი საუკუნოვანი ვარიანტები წმიდა ნინოს ცხოვრებისა (ნაწყვეტი ამისი იხ. ბოლოს: გვ. 519—531), რომელიც ჩვენ კიბეეთი სამს სხვა-და-სხვა ხელნაწერებში; ბ) ახალიეე ვარიანტი „ამბართებისათვის შატოსანისა ჯვარისაჲ მცხეთის“, რომელიც ალმოაჩინეთ მეთე საუკუნის ხელ-ნაწერში (კედ. მუზ. № 144 შესდ. „ქ-ცხნა.“ I, 93—97), გ) წოს რაღაცნის ცხოვრება, რომელიც ამდეგი განსხვავებულს და დიდ საყურადღებო ცნობას შეიცავს გარჩევაში გორგასლაზე; დ) წოს პეტრე მაიორელის ცხოვრების ახალი ვარიანტი (შესდ. ქ-ცხნ. I, 102—

მდგებს ცნობას წმიდა ნინოს ქადაგების მიმართულებისას, რომელიც ახალგაზა წმიდა ნინოს ყველა ცნობილ ცხოვრებაში;" ორნი იგი მღვდელნი და დაკრძნი ნათლისმცემლის კრძა, და მაცტყდებოდა კრძა იგი ურთიერთრის, მოსწრაფებით ეუნებოდენ მღვდელთა, რათა პირველად მასწა ნათლისცეს, და კრძეთ სურველ იყო კრძა იგი ნათლისღებისათჳს, რამეთუ ესმინა ქადაგებაჲ წმიდისა ნინოსი, რომელსა იტყჳნ: "ყოველთან, რომელთან არა ნათელ-იღოს, არა პოვოს მან ნათელი საუკუნო", კმა იგი, მზის თაყჳნისმცემელნი ქრთველნი, შემდგ კრძეთის წმიდის ნინოს ქადაგებისა, დარწუნდენ, რომ თუ ახალი სჯული არ აწყდეს და არ მოისთდნენ, ისინი მოაკდებოდენ იმ ნათელს, რომელსაც უჭდდა მათ თჳთ მთიგე წინასწაღი სჯული. ცხადაა, რომ კრძი უმთავრესთა მიზეზთაგანი იმისი, რომ წმიდა ნინომ ადვილად მოაქცია ხალხი, არის კრძეთი ხელოვნურად დაუნება ახალის სჯულის ქადაგებისა.—თჳთ ტექსტი კ სრული განმარტება ამ ქადაგებთა და სრული თარგმანი მისი ერთად რუსულ-ქართულად დაწერილის და განმარტებულის დაჳით აღმაშენებელის ანდერძთან, რომელიც შრძან გამოკცი მისის მეუფების გორის ეპისკოპოზის ალექსანდრეს საფასით, ჩვენ პირველად (1892 წელს) გაჳეზარებენ ერთს "ბროფესორს" ტფილისურში, რათა მას დაებეჭდვინებინა ესენი რომელსმე რუსულს ჟურნალებში, უსასყიდლოდ, როგორც სუფთაოსო ნიშნეში უმეცრების ქართველის მწერლობისა და სასტორიო სიძნეისა. ამ ბრძანებით "ბროფესორს" ჩვენი ნაშრომი, სჩანს, არ მოსწონებია და კ უნდა ყოფილიყო მიზეზი იმისი, რომ პასუხიც არ გაგვცა ჩვენს წერილებზე და რედაქციც უკანასკნელ ერთს ჩემს ნაცნობს მიჳანდგ შეეტყო "ბროფესორის" აზრი ჩვენს ნაწერებზე, მან შემომითვლა უკანასკნელის პირით, რომ პრეტრთი რუსეთის პრქოლოგიური გამოცემა ამ სიძნეების დაბეჭდვას არ ჰკისრედებენ... ეჭ ჩვენ რაღა გვეოქმის იმის მეტი, რომ ხი "ბროფესორს" არ წარედგინა დასაბეჭდად ჩვენი შრომა, რადგან უკრგისად ცუნაა, და ან თჳთ პრქოლოგიურ სიზოგადოებათა მწერლი კერ პრჩევენ უმაღლესის უყრადღების ღირსია პრქოლოგიურის ნაშთთა უმდაბლესებისგან, რომელთაც დაუბრკოლებლად ბეჭდებიან ჟურნალ პრქოლოგიურ გამოცემაში, თუ კი ამ ქართველ "ბროფესორების" კრიტიკის გაუძლებენ, რომელთა ხელში უსათუოდ უნდა გაჳარდეს უკანა ქართული მწერლობის შესწავლა და ქართველ ტექსტოლოგი შრომა. ხოლო რადესაც ჩვენ პირდაპირ სამეცნიერო ჟანგმაის გაჳეზარებენ ხოლმე სხჳ ჩვენი შრომა, რომელშიც ჰქა-იქ ჩარიული იყო ქართული ტექსტიც, ცნობა მომიჳიდა, რომ სამეცნიერო ჟანგმაის სიყურადღებოდ სცნო რა თჳთ მასალანი და განსაკუთრებით ის ისტორიული მეთოდი, რომელსაც მასდგელ ჩვენი განმარტებაა, ღირსად სცნო მისი დაბეჭდვა; მაგრამ რადესაც ქართველის ტექსტის შესწორება მიეცდა ქართველ "ბროფესორს" (მეორეს), უკანასკნელმა კერ იცნოა ღირსად დაბეჭდვისა სამრავლისაგან მრავალ-გჳრთა შეცდომითა და სხ. და სხ. ჩვენ ჯერ კერ მოგჳიღია იმისთჳს, რომ უკანასკნელის ღირსეული პასუხი გაჳცეო სიფრთჳსა და მიდგომილებისათჳს, მაგრამ ის კი ცხადია, რომ ჩვენი ქართველი "ბროფესორები" გზას უცრავენ ქართულ მწერლობის მუშაკთა პირდაპირ და შენ-

მდგმს ცნობას წმიდა ნინოს ქადაგების მიმართულებისას, რომელიც ამოკეთებს წმიდა ნინოს ყველა ცნობებდ ცხოვრებაში;„ ორნი იგი მღვდელნი და დაკურნენი ნათლისცემდეს ერსა, და მისტებდნობდა ერი იგი ურთიერთრის, მოსწრაფებით ეუნუბოდნენ მღვდელთა, რათა პირველად მასვე ნათლისღეს, და ესრეთ სურვილ იყო ერი იგი ნათლისღებისათჳს, რამეთუ ესმინა ქადაგებაჲ წმიდისა ნინოსი, რომელსა იტყჳნ: „ყოველთან, რომელთან არა ნათელ-იღოს, არა პოვოს მან ნათელი საუკუნო“, ესე იგი, მზის თაყვანისმცემელნი ქართველნი, შემდეგ ესრეთის წმიდის ნინოს ქადაგებისა, დარწუნდენ, რომ თუ ახალი სჯული არ ამოძეს და არ მოინათლნენ, ისინი მოაკდებოდენ ამ ნათელს, რომელსაც უქადდა მათ თჳთ მათივე წინანდელი სჯული. ცხადია, რომ ერთი უმთავრესთა მიზეზთაგანი იმისი, რომ წმიდა ნინომ ადვილად მოაქცია ხალხი, არის ესრეთი ხელოვნურად დაუენება ახალის სჯულის ქადაგებისა.—თუთ ტექსტი ძ სრული განმარტება ამ ქადაგებათა და სრული თარგმანი მისი ერთად რუსულ-ქართულად დაწერილის და განმარტულის დაეით ლმაშენებელის ანდერძთან, რომელიც შარშან გამოკეცი მისის მეუფების გორის ეპისკოპოზის ალექსანდრეს სიფასით, ჩვენ პირველად (1892 წელს) გავუგზავნეთ ერის „ჽრონეულობრს“ პეტერბურგში, რათა მას დაებეჭდინა ესენი რომელსამე რუსულს პრესოლოგიურს გამოცემაში, რაგორც სუყველის ნამუშაობ უძველესის ქართულის მწერლობისა და სიამტკიცით სახეთისა. სამწუხაროდ „ჽრონეულობრს“ ჩვენი ნაშრომი, სჩანს, არ მოსწონებია და ეს უნდა უოფილიყოს მიზეზი იმისი, რომ პასუხიც არ გაგეცა ჩვენს წერილებზე და რადგანც უკანასკნელ ერთს ჩემს ნაცნობს მოკნდაე შეტეუო „ჽრონეულობრს“ აზრი ჩვენს ნაწერებზე, მან შემომითვალა უკანასკნელის პირით, რომ არცერთი რუსეთის პრესოლოგიური გამოცემა ამ სახეთების დაბეჭდვას არ ჰკისრულობენო... აქ ჩვენ რაღა გვეთქმის იმის მეტი, რომ ან „ჽრონეულობრს“ არ წარედგინა დასაბეჭდად ჩვენი შრომა, რადგან უკარგისად ეცნია, და ან თუთ პრესოლოგიურ სიზოგადოებათა მწერალნი კერ პრესენ უმთლესის უურადღების ღირსია პრესოლოგიურთა ნაშთთა უმდაბლესებისგან, რომელნიც დაუბრკოლებლად აბეჭდებიან ეველა პრესოლოგიურ გამოცემაში, თუ კი იმ ქართველ „ჽრონეულობრის“ კრიტიკას გაეცნებენ, რომელთა ხელში უსათუოდ უნდა გაკრდეს ეველა ქართულ მწერლობის შესახები და ქართულ ტექსტთანი შრომა. ხოლო რადგანაც ჩვენ პირდაპირ სამეცნიერო აკადემიას გავუგზავნეთ სხვა ჩვენი შრომა, რომელშიც აქა-იქ მართლეა იყო ქართული ტექსტიც, ცნობა მომივიდა, რომ სამეცნიერო აკადემიამ საეურველებლად ესენი რა თუ მასწავლა და განსაკუთრებით ის ისტორიული მეთოდი, რომელსაც მასზედაც ჩვენი განმარტება, ღირსად სცნო მისი დაბეჭდვა; მაგრამ რადგანაც ქართველის ტექსტის შესწორება მიენდო ქართველ „ჽრონეულობრს“ (მეორეს), უკანასკნელმა კერ იცნობა ღირსად დაბეჭდვისა სამრავალსაკმო მრავალ-გვარის შეცდომითა და სხ. და სხ. ჩვენ ჯერ კერ მოგვეცლია ამისთვის, რომ უკანასკნელს ღირსეული პასუხი გავსცეთ სიტრუესა და მიდგომილებისთვის, მაგრამ ის კი ცხადია, რომ ჩვენი ქართველი „ჽრონეულობრი“ ვზას უკრავენ ქართულ მწერლობის მეშაკთა პირდაპირ და შენ-

ჩემობით, გინა თვე-მოკვარულის ანგარიშებით, რადცა ყველზე ნაკლე უნდა შეჭმულნადეს შრომეულობას. ეს ზემოჩამოთვლილი ასწლი უძველესის დროის სახუთება საერგასივგამო ჩვენ ვერ შეეღებით ამ წიგნში, მით უმეტეს, რომ ჩვენ კიპირობთ ამ მასალების ცალეე წიგნად დაბეჭდვას, რადესაც მოკრძალებით ან „ქრონიკების“ მეხსიერ ტომის გამოცემას.

შემორე ნაწილი წინამდებარის წიგნისა შეიდგენს ჩვენგან შეკრებილ „ქრონიკას“ თამარ მეფის სიკვდილიდან დაწყებულს მე-XVII საუკუნის დასასრულამდე. ამ ნაწილში მოთავსებულია: ა) ორ-და-ხმა „ცხრილოვანი ქრონიკები“ ანუ ქრონოლოგიური ცნობები, ჩვენგან ამოკრებული სხვა-და-სხვა ხელნაწერებიდან: „ისტორიანი ქრონიკა“, კეკლუციის მუზეუმის ხელნაწ. № 85 ჩართული ქრონიკები, „დვდაითნი ქრონიკა“, „წიგნი ქრონიკოვნისა“, ქრონიკები, ჩართული ჩემს ყამნებში №№ 2 და 3; ქრონიკები, ჩართული გულანებში: ხსმს კეკლუციაში (ორი კეკლუციის და ერთი წმიდა გიორგის კეკლუციისა), წმიდა ნიკოლოზის კეკლუციაში (ძეგლ ახლო), ყანჩაეთისაში ბედაისაში (ეგ. მუზ. № 186), ქუთაისკეკლუციაში, ცაიშისაში, შემოქმედისაში; ხეროთე ქრონიკები, ჩართული იეროთის ძველისპირში № 6, წერა-კითხვის საზოგადოების ხელ ნაწერებში №№ 252 და 1204; კეკლუციის მუზეუმის პირადტომში № 49, და ცალკე რეკუნდებზე სხვა-და-სხვა პირთაგან სხვა-და-სხვა დროს ხელ-ნაწერთაგან გადმოწერილნი ქრონიკოვნნი: ნ. ანთაძისა (ბედნიერად), „ჩხეთის ქრონიკა“, მღ. პოლიევიტ კრებულიშვილის მიერ პოვნილი და გადმოწერილი ქრონიკა და რამდენიმე ქრონოლოგიური ცნობები, ცალკე ქალალდზე დაწერილი, ნ. ანთაძის მიერ გადმოცემული.—საისრულოსთვის და გასაადვილებლად შესწორებისა, ჩვენ ამ ქრონიკებს ჩვეულებრივ წოდებული „ჯუარეტის ქრონიკა», დაბეჭდილი ჭ-ტბაში II, გვ. 237—257. შემდგომ ჩვენს შრომაში ჩვენ დავიმტკიცებთ, რომ ეს ქრონიკა ჯუარეტის არ ეკუთვნის (მას მხოლოდ რამდენიმე ცნობა ჩაურთავს იმაში), არამედ სხვა პირებს, რომელთაც ეს ცნობები ამოუკრებიათ სხვა-და-სხვა ხელ-ნაწერებიდან. ჩვენს ქრონიკებთან შედარებით მეთხუთმეტე დარეშენდება, თუ რამდენად ამართლებს, ასწორებს ანუ ალავსებს ჩვენი ქრონიკები პირველს და რამდენად საეჭვოდებო და დასანდობი ყოფილა იგი; ბ) სხვა-და-სხვა ხელ-ნაწერებში ჩართული კერძო სპეთები და ისტორიული ცნობები, რომელნიც ჩვენ ქრონოლოგიურად და ისტორიულად განვმარტეთ და თითოეულს თვისა წყარო ზედვე ეუჩვენეთ. განსაკუთრებულს ყურადღებას დაჰსდებ მკვანეთა ისტორიული წერილები და ცნობები, ჩართული ნაკლინა შეთხულის კვინკლოსში. ამ მასალის დაწერილებითს ნუსხას მეთხუთმეტე იპოვის ქვემო, სრულებაში; გ) კერძო სპეთები, რომელთაგან განსაკუთრებით საეჭვოდებანი არიან უძველესი: სხმი სპეთა მეფის დავით-ნარინის დროისა (აქამდე არცერთი სპეთა არ იყო ცნობილი მისის მეფობისაგან), ულუ-დავითის დროს 1262 წლის ახლოხანებში მოშხვრის სეკვეტიარ კრების „ძეგლისაგან“ ფრიად საეჭვოდებო ნაწყვეტი; რეჩნის სიგელი 1259 წლის და ამირეკებთა სეკვერულო ისტორიული სიგელები, მეორესი სიგელი მეფის დავით VII 1355 წლისა, რომლის დროისაგან აქამდე არცერთი არ იყო ცნობილი, და სხვა მრავალი კერძო კეკრების სა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გულ-გუჯარნი, ქრონოლოგიურად დაწყობილნი და განმარტებულნი; დ) ისტორიული წარწერანი, ადმოგითხულნი სხვა-და-სხვა ხელ ნაწერებში, სტ-ჯრებზე, შენობათა კედლებზე, სამღვდელო შესამოსლებზე და სხვ.; ე) სიგელნი და გუჯარნი სხვა-და-სხვა მონასტერთა და ეკლესიათა, უმეტესად მცხეთისა, ბიჭვინტისა, გელათისა და სხვ., ქრონოლოგიურადვე დაწყობილნი და, სადაც საჭირო იყო, განმარტებულნი; ვ) მცხეთის სიგელ-გუჯართა ნუსხა, აღწერილი კათალიკოზის ნაგოლოზ ამილახორის ბრძანებით (1676—1688 წ.), რომელშიც ჩვენ კიბეური მრავალი უმაღლესის დარისების საისტორიო ცნობანი (იხ. ქვემო დაწერილებითი მიანაწერი წიგნისა).

უველა სახუთეს ზედვე უწერია ისიც, თუ სადამ ვრაინ ამოღებულნი; ხოლო მონასტერ-ეკლესიების სახუთეს და ნუსხებს აქვე უზის ნომრები და ქართული ნუსხები, რომლითიც მსურველი ადვილად მოსძებნის იმ სახუთეს იმავე ნომრების ქვეშ სანთლადღურ კონტორის გუჯრებსა და რეესტრებში, რომელნიც დაცულნი ვრაინ თფილისის და ქუთაისის სასულიერო ქონების გამგეობაში და სეკლესიო მუზეუმში. რადგან სიგელ-გუჯარნი იწყებიან ვრცელ ლეთის-მეტყველურ წინასიტყვაობით და ქრონოლოგიით გრძელდვე დაწერილნი წყვეკ-კრულნი, ამისგამო ჩვენ ეს ნაწილები კანკვე გამოუშვიით შემოკლებისათვის ჲ მხოლოდ რამდენსმე გუჯარში დაცტოკეთ ნიშნეშედ; ხოლო იმ გუჯრებისაგან, რომელნიც შინაარსით ნაკლე მნიშვნელობისად ვცნით, ჩვენ ამოკრებიით მხოლოდ უფრო საჭირო ცნობები სიტყვა-სიტყვით. სადც ჩვენ განვებ გამოგიტოვებია სიტყვები ანუ მთელი სტრიქონები, იქ დაესმით მრავალი წერტილები (....), ხოლო რომელი ადგილი დედანს აკლდა ანუ ვერ ამოიკითხებოდა, იქ დაესმით მოკლე ხაზები ანუ „დეფისები“ (- - - -); სადც-კი მოხსენიებული ანუ დახაზებული ტექსტი ჩვენ მიგვებით ამოკიებითო და ანუ ნუსხით დაკვიდრებენ, ის სიტყვები და ფრასები დიდს ფრჩხილებში ჩასმით ([ ]). რომელს სიგელ-გუჯარს უზის ორ-ორი ნომერი, რუსული (არაბული) და ქართული, ამისთანა სიგელ-გუჯარები ჩვენ გვებოდა თით-ასიდე (არაბულ ციფრის ნომრით) და ნუსხით (ქართულ ასოებით დანომრილი, ნუსხისაგან № 507).

მეთექვსმეტე საუკუნის ნახევრიდამ დაწერებული სასისტორიო სიგელ-გუჯრები და სხვა სახუთები, გარდა „ქრონიკებისა“ ჩვენ ან შემოკლებით შემოიტანეთ ამ წიგნში და ან სრულიად გამოგუშვით, რადგან საჭიროდ ვცნით ეს მასალა მოკვლითი ამ „ქრონიკების“ მესამე ტომში, სადც ჩვენ დაწერილებითის განმარტებით და სახუთების შედარებით ერთად გვინდა გამოვცეთ უმთავრესნი დაბეჭდილნი და ჩვენგან პოვნილნი დაუბეჭდავნი ისტორიული სახუთნი მე XV—XVIII საუკუნისანი, რათა ამ გვარად გამოცემით სრულიად ცხად ვყოთ ის, თუ რას წარმოგვიდგენს ჩვენ ესრედ წოდებული მეორე ტომი „ქართლის ცხოვრებისა“, ვისგან და რა სახუთეებით არის იგი შედგენილი, შეთხზული, განა აღწერილი,—ვახტანგ მეფისაგან აღწერინებული, როგორც თვითონ მოგვითხრობს, ანუ მისის კომისიისაგან, განა მხოლოდ ვახტანგის რედაქციით გასწორებული, როგორც რომელთამე გამოსთქვეს, და რა დავწერა მიუძღვის მასში თვით ვახუშტის.

აქ მხოლოდ იმას ვიტყვით, რომ ჩვენი მატიანე XIV—XVI საუკუნეთა აღსაწერად დიდადაა ნაკლულოვანებით და მეტად ღარიბია თვით ცნობებით. ამ წიგნში დაბეჭდილ მასალასაც რომ დაუკვირდეს გონიერი მკითხველი, იგი უსათუოდ უნდა დარწმუნდეს, თუ ვითარის საბანელით მოცულია ჩვენი მატიანე XIV, XV და XVI საუკუნეებისა: ამ საბუთებში მკითხველი ამერია და ამერია არა ერის და ორს მეფეებს, რომელნიც სრულიად მოხსენებულნი არ არიან ჩვენს მატიანეში და ისრეთის მსჯელ-მსჯელ მოვლენათა, რომელნიც ცალას სიტყვითაც აღნაშნულნი არ არიან. მკვლეთით ვიღოთ კახთა მეფენი: ქორდის ცხოვრების და თვით კახუშტის ისტორიით მე XV—XVI საუკუნოებში კახეთში უმეფნიათ მხოლოდ სამს მეფეს: დავითს (†1471 წ.), მასს ძეს გიორგის (†1492 წ.) და ალექსანდრეს (†1511 წ.). ხოლო ამ წიგნში დაბეჭდილ ცნობებიდამ სჩანს, რომ ამავე დროს კახეთში უმეფნიათ შვიდს მეფეს: დავითს, ალექსანდრე I ს (ივანეს ძეთ I), გიორგი I-ს, ალექსანდრე II ს († 1476), გიორგი II ს († 1492), კახტანგ და ალექსანდრე III ს, ვაგიორგის მამას. ესრეთივე ნაკლულოვანება სჩანს სამეცნ. საათბაზოს და ამერეთის ისტორიაშიც. დროა, შეუდგეს ჩვენი უკუთესი სიზოგადოება იმის აღესებასა, რაც ვერ შესძლო მხოლოდ კახტანგ მეფის მეცადინეობამ და ახალი წყაროები აღმოაჩინოს ამ საუკუნეთა წუქდაღს ჩვენის ისტორიისას (XV—XVI საუკ.).

გარდა ზემოხსენებულის XVI—XVII საუკ. საისტორიო მასალისა მესამე ტომშიი ჩვენ გავაგრძელებთ ჩამოდასხმელებულ ცხრილოვან ქრონიკების ბეჭდვას და რამდენსამე ახალს ცხრილოვანსაც ქრონიკების ჩაკურთავით XVIII—XIX საუკუნისას და ვიმეცა სპეციალ-გუჯრებიდამ და სულ-ხუთ წიგნებიდამ ამოკრებილს საისტორიო და სამწერლობო მასალას, ხოლო დამატებაში დავბეჭდავთ მრავალს ახალ ისტორიულ წყაროებს, რომელნიც ქრონოლოგიურს რიგს ჩვენის ქრონიკისას ვერ ეთავსებიან. *)

დასასრულ კიდევ ვრცხ გამოვცხადო, რომ ამ წიგნის დასტამბვის მიზეზი არის უბრწყინვალესი თავად, კამერგერი მასას ამშვრალობათის უდიდებულესობისა, კოსტანტინე ივანეს ძე მუხრან-ბატონი, წასამძღოლი თიფლისის გუბერ-

*) აქ საჭიროდ ვრცხ ორიოდ სიტყვა შემოვიტანო იმ მიზეზთა შესახებ, რომელთაგამო დავგიანდა ამ მეორე ტომის გამოცემა 1893 წლიდამ ამა 1897 წლამდი. ჩვენ უკვე პირველსავე ტომში აღვნიშნეთ, რომ რამდენთამე ჩვენთა პირადის ანგარიშებით დაბენეულებულთა პირთა სასტიკი დევნა დაგვიწყეს იმავე დროიდან, რა-დროსაც გამოვაცხადეთ ხელ-მოწერა ჩვენის შრომის დასაბეჭდად, არა თუ ბულვარ-ქუჩებში, არამედ თვთ მწერლობაშიც და შეაყენეს ხელისმოწერა (იხ. „ქრონიკები“ წიგნი I, გვ. IV—V და LXVII—LIX). ხოლო როგორც-კი გამოვიდა პირველი წიგნი ჩვენის შრომისა, ესეც პირნი გამოვიდნენ ნიღაბამოფარებულად (ფსევდონიმებით)და გამოაცხადეს, რომ ჩვენი შრომა უნდა იყოს გადმობეჭდილი პ. იოსელიანის ვითამდა დაკრძალულ ისტორიულ კრებულიდამ. რა თქმა უნდა, ამ გვარის ბრალმდებლობით ვერცროს, ისტორიაში შეგნებულს, კაცს ვერ დაარწმუნებდენ, რადგან თითოეულს ჩვენს ისტორიულს ცნობებს იქვე გვერდზე უწერია თუთ ის წყა-

ნიის თავად-აზნაურობისა, რომელმაც კეთილ-ინება და მიბრძანა მე ყველა ჩემგან შეკრებილის საისტორიო და საგრამატიკო მასალის და თხზულებათა დასტამბვა სრულის მისის უბრწყინვალესობის ხარჯით. ამასთან, მისმა უბრწყინვალესობამ გამომიცხადა, რომ თვით დაბეჭდილი წიგნები დარჩეს ავტორის სასარგებლოდ. ესრეთი გულ-უხვი შეწირულობა საზოგადო საქმისადმი, სამშობლო ისტორიისა და მწერლობის გამოსაკვლევად დიადაც თვალსაჩინოა, და ჩვენ ვეცდებით ესრეთი ნდობა მუხრან-ბატონისა გავამართლოთ. რაც მათგან გამოცემულის წიგნების გასყიდვისა-

---

რო, საიდანაც ამოღებული გვქონდა დაბეჭდილი ცნობები, სად ინახება ის წყარო და რომელ ნომრებით და სხ. და სხვ. მაგრამ, მოგეხსენებათ, ჩვენს საზოგადოებაში სპეციალისტები ნაკლებია და მოქიშპეთაც ამისი იმედი ჰქონდათ. ჩვენს საპასუხოდ დაწერილ შენიშვნებში მაშინვე დავარღვიეთ ცილის წამება უსახელოთა მბრალმდებელთა და აღმოვაჩინეთ არა თუ თვით ის ვითომცა დაკარგული პ. იოსელიანის კრებული, დავამტკიცეთ, რომ ამ კრებულიდამ ჩვენ აღმოგვიწერია არა უმეტეს ორის გვერდისა და ყოველგან დაგვისახელებია ავტორად არა ჩვენი თავი, არამედ თვთ პ. იოსელიანი, ხოლო რაც მისის ხელით არ იყო დაწერილი, ის უსახელოდ დაგვიდვია ესრე: „იხილე ჩემი ისტორიული კრებული", გვ. დ სხ. აქ უნდა შევნიშნო, რომ ეს კრებული არ ეკუთვნის პ. იოსელიანს, არამედ შესდგება სხვა-და-სხვა პირთა-მიერ დაწერილს მასალასაგან, ხოლო ერთი მესამედი დაწერილია თვთ პ. იოსელიანის ხელით და წარმოგვიდგენს შავს მისის ნაწერებისას, რომელთაგან უმეტესი უკვე გამოცემულია. განსვენებულმა დ. ბაქრაძემ დაშალა ეს კრებული, **რომელიც ბაქრაძისავე ხელით თავიდამ ბოლომდი აღნუსხული იყო**, და რაც საჭირო და გამოსაყენებელ მასალად სცნო, ის თავისთვის დაიტოვა და ცალკე ყდაში ჩაასმევინა, ხოლო დანარჩენი ნაწილი, რომელიც უვარგისად სცნო, მე მიბოძა; რომელსაც მე პირველ წიგნში და ამ მეორეშიც ვუწოდებ „ჩემ ისტორიულ რა-საკვირველია, კრებულად", როგორც ნივთს და არა როგორც შრომას. თვთ დ. ბაქრაძე ამავე კრებულს უწოდებს მასს საკუთრებად ყველა შემთხვევაში, როდესაც აქიდამ ამოაქვს ცნობები (იხ. მისი შენიშვნები ვახუშტის ისტორიაში, და „საქართველოს ისტორიაში" და სხ.). ამ ნაირად, იმ თავითვე ძირიანად დაირღვა უსახელო მწვრალთა ცილის-წამება. მაშინ უკანასკნელთ ეს ხერხი იღონეს: რა-კი კარგად იცოდნენ, რომ ხსენებულის კრებულისაგან მე მქონდა მხოლოდ ერთი მესამედი და დანარჩენი დაცული იყო დ. ბაქრაძის ქვრივის სახლში, ამისგამო მათ შეაგონეს და ათქმევინეს უკანასკნელს, ვითომ დ. ბაქრაძის ბიბლიოთეკაში არავითარი ნაწილი იმ კრებულისა არ იპოვებოდეს და ვითომ მან არც ის იცოდეს, თუ რა გზით ჩამივარდა მე ხელში ერთი ნაწილი კრებულისა. აქიდამ ცილის-მწამებელთ ორგვარი იარაღი იშოვეს: ერთი ის, რომ მათ მიეცათ საშუალება, ყველა ქუჩა-უბნებში გაევრცელებინათ ხმა, ვითომ მე სწორედ ის ნაწილი კრებულისა უნდა დამებეჭდოს და მიმეთვისებინოს, რომელიც აკლდა ჩემს კრებულს და რომელიც დაბეჭდვის შემდეგ ვითომ ცეცხლში უნდა დამეწვას, ხოლო მეორე და უმწარესი ის, რომ სადაო კრებულის უკანონოდ მითვისება და დასაკუთრება დამაბრალონ. ამ ნაირად, საჭიროდ გახდა პირველად დ. ბაქრაძის ოჯახში აღმოგვეჩინა დანარჩენი ნაწილი კრებულისა, ხოლო მეორედ გამოგვეტეხა დ. ბაქრაძის ქვრივი იმაში, რომ ხსენებული ნაწილი სადაო კრებულისა მე მქონდა თვით მისის ნება-ყოფლობით და არა მალვით. ამაზე ატეხილმა პოლემიკამ სრულიად გაფანტა ყველა ეჭვები: დ. ბაქრაძის ქვრივმან ადვოკატის ფრენკელის პირით გაზეთ Новое Обозрѣніе-ში გამოაცხადა: 1) მეორე ნაწილი ხსენებულის კრებულისა უკვე აღმო-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გან ფული შეიკრიბება, ჩვენ სრულად მოვასხმარებთ საქართველოს ისტორიის და მწერლობის გამოკვლევას და ყოველს ამ თანხით დაბეჭდილს შრომას გამოვცემთ მისის უბრწყინვალესობის სახელით.

ჩნდაო დ. ბაქრაძის წიგნებში და ამ კრებულში იპოვებაო ეს და-ეს გვერდები (სრულად ჩამოთვლილია) და დანარჩენი აკლიაო. სწორედ ის გვერდები, რომელიც აკლდა ამ ხელ-ნაწერ, აღმოჩნდა ჩემს კრებულში და, მაშასადამე, მთელი კრებული აღდგენილ იქმნა; 2) ამასთანვე დ. ბაქრაძის ქვრივმან გამოაცხადა, რომ მან 1892 წლიდამ, ესე იგი, პოლემიკის ატეხამდი ორის წლის წინეთ უკვე **უწყოდა ჩემგან**, რომ ხსენებული ნაწილი სადაოდ დადებულის კრებულისა მე მქონდა მისისავე ნებაყოფლობით და ცნობით.

საქმე იმაში გახლავთ, რომ დ. ბაქრაძის სიკვდილის უმალვე ყოველ ეჭვების ასაცდენად, მე მოვახსენე მისს ქვრივს ზემოაღწერილი გარემოება, რომ ზემოდასახელებული ნაწილი კრებულისა ნაბოძები მაქვს-მეთქი განსვენებულის დ. ბაქრაძის მიერ და თუ ჩემს საკუთრებად იცნობთ, კარგი, თუ არა, მიბრძანეთ და მოგართმევთ-მეთქი. ქვრივმა არ ისურვა, რომ ის კრებული ჩემს საკუთრებად დარჩენილიყო და მხოლოდ დროებით, ნათხოვრობით, დასტოვა ჩემთან, სანამდი დასრულდებოდა ბეჭდვა ჩემის თხზულებისა: „Антоній I, Католикосъ". ამის შემდეგ მეტი რაღა დამრჩებოდა: გამოვუცხადე ცილის მწამებელთ, რომ მობრძანებულიყვნენ და ორივე ნაწილი კრებულისა შეესწორებინათ და, თუ რასმე ავტორის გამოუცხადებლივ გადმობეჭდილს იპოვნიდენ ჩემს „ქრონიკებში", გაზეთით გამოეცხადებინათ. მაგრამ მოწვეულნი არ გამოცხადდენ, ნიღაბის ახდა სირცხვილით ვერ იკადრეს, სოროებში მიიმალნენ და გაინაბნენ, და ამით საქვეყნოდ საცნაურ ქმნეს, რომ იგინი თვითონაც სრულიად დარწმუნებულნი იყვნენ იმის სიცრუეში, რასაც სხვას არწმუნებდენ.

მთელი გრძელი პოლემიკა, ზემოხსენებულ კრებულის გამო ატეხილი, დიდად საყურადღებოა, როგორც ისტორიული მასალა, დამახასიათებელი ზნე დაცემულობისა იმ ნაწილის ჩვენის ვითომ-და ინტელიგენციისა, რომელსაც ის ნაკლულევანება-ღა აქვს, რომ შრომა ეზარებათ და მამულის სიყვარულისა და კაცურ-კაციანობისაგან გადაკარგულნი არიან. ამისგამო ჩვენ განზრახული გვაქვს ზემოხსენებული პოლემიკა სრულად გამოვცეთ.

გარდა ამისა, რადგან ერთმან უსახელო პირმან გაზეთს „ივერიაში" სურვილი გამოაცხადა, რათა შეიკრიბოს თანხა პ. იოსელიანის ყველა თხზულებათა გამოსაცემათ, ამისგამო ჩვენ დიდის სიამოვნებით გამომცემთ იმ საისტორიო კრებულს, რომლის ერთი ნაწილი მე მაქვს, თუ-კი ამისთვის საჭირო თანხას გადმომცემენ. რედაქტორობასაც მე ვკისრულობ, რადგან პ. იოსელიანის ნაწერებში აურაცხელი ისტორიული შეცდომები მოიპოება, რომელიც შიგ ტექსტში ან შენიშვნებში თუ არ გასწორდა, ყოველი ფასი დაეკარგება გამოცემას, ხოლო დაბეჭდვის შემდეგ ხსენებულს ხელნაწერს გარდავსცემ დ. ბაქრაძის ოჯახობას ანუ „წერა-კითხვის საზოგადოების" წიგნთ-საცავს. ამას-კი მაინც საჭიროდ ვრაცხ ამ თავითვე გამოვაცხადო, რათა ბოლოს საზოგადოების საყვედური ავიცდინო, რომ ის ნაწილი კრებულისა, რომელიც მე მაქვს, ვერ შესძენს ჩვენს ისტორიას ახალს ცნობებს. მხოლოდ უმცირესი მისი ნაწილი (ორმოციოდე გვერდი) გამოსაყენებელია ჩვენის ისტორიისთვის და ღირსი დასტამბვისა.

XI

ხოლო ეს გამოცემა ჩვენ ვუძღვენით დაუვიწყარს სახსოვარს განსვენებულის ნინო სამეგრელოს მთავრის ლევან დადიანის ასულისას, და ივანე კოსტანტინეს მის მეუღლის-ბატონის მეუღლისას. ყველამ იცის და ჩვენმა მწერლობამაც აღიარა, რომ განსვენებული ნინო, მიუხედავად მეფურის შთამომავლობისა, იყო შესანიშნავი მშრომელი, მხნე, მოღვაწე, მეოჯახე და მაღალკეთილშობილურის ხასიათითა და ზრდილობითა შემკობილი. იგი იყო ჭეშმარიტი სახე ჩვენის ძველის დედებისა, „უკანასკნელი დარბაისელი ქართველი ქალი“.

უკანასკნელ მადლობასა ვსწირავ ყველა იმ მეგობართა, რომელნიც ზნეობით, რჩევითა ანუ საისტორიო მასალის მოწოდებით შემეწივნენ, განსაკუთრებით ბატონს ალექსანდრე ყიფშიძეს, რომელმაც მრავალ-გვარი დახმარება აღმომიჩინა მე ამ შრომაში.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დამატებანი

I

ძეგლი ერისთავთა.[1])

თავი ამისი დაკარგულარს სიძველითა, ჲ იწყების მხოლოდ ისტორია ესე ამა ლექსიდამ[2]):

„დასაფლავებისათჳს საფლავი მისცეს, ხოლო ერისთაობა არავისი ინებეს,

---

[1]) ეს ფრაგმენტი სრულიად ისტორიული წერილი, ძეგლად წოდებული, ჩართული ყოფილა ერის ტუალის დაზიანებულს სვანეთში; თავი ჭკლებია და შეგნებაც რამდენიმე სტრიქონები წახდომილა საძეგლეთ. ამ ტუალის სულ-ნაწერადამ 1828 წელს ეს წერილი გადმოუწერია უმეტ-ნაკლოდ თ. რეინეზის ძეს შადენ ერისთავს. ამ რეგულადამ 1830 წ. უმეტ-ნაკლოდ გადმოღებულია ბერი ეიბოვე თ. ნიკოლოზ ერისთვის სახლში, სოფ. ქვეშში. უკანასკნელმა მაბოძა მისგანვე სწორედ გადაღებული ბერი ამ მატიანისა, რომლისათვის უგულითადლის მადლობას გუმღენი თ. ნიკოლოზ ერისთავს.

თვით ეს ტუალის სვანურქსრას ხელნაწერი, რომელშიაც ჩართული ყოფილა ეს მატიანე, ჩვენ ვერ ეიპოვეთო ჯერ-ჯერობით. მაგრამ ეს წიგნი ხელში ჭქონოდა დ. მეულიანოსუტესოს, რომელსაც გადმოუწერია სასენებული ისტორია ჯანდგომაისანის ბრალისენთოს; უკანასკნელს ფრანგულად გადაუთარგმნია და დაუბეჭდავს თუსს Addit. a l' Hist. de a la Géor. p. 372—384): სოდო ქართული ტექსტი ამ მატიანისა არ ვიის გამოცემული ბრალისეს შრომებში.—შედარებადამ ცხადდება, რომ ჩვენი ხელნაწერი უფრო სრულია და სწორედ დემოკითხული, გადრე ბრალისეულს ფრანგულად გამოცემული.

შესანიშნავია, რომ ერთი ნაწილი ამ „ძეგლისა“, ტოტალოდენ შემოკლებულად და ზოგან სიტყვა-დარითით (როგორც ქვემო დავინახეთ), შეტანილია მინგრელიის ეკრანების „ქართლის ცხოვრებაში“ (წერილეთ. ხელნწ. № 354, გვ. 498 და შემდეგი; იხ. ბერეთვე ბრალისეს Addit. p. 368-371).—„ძეგლი ერისთავთა“ წარმოგვიდგენს შესანიშნავს სიასტორიო მატიანეს, როგორც თვით ამ წერილის შინაარსიდამ სჩანს, თანამედროვესგან ალწერილს, რომელსაც შეჰქ შეოჰქნს მე XIII—XIV სუკუნეთა ბნელს ამბებში, „ქართლის-ცხოვრებაში“ მოკლედ და ბუნდად აღნიშნულები (ქ-ცხ.

არამედ ეძიებდეს კაცსა ესე ვითარსა, რომელმანცა პატივით იპყრნა დ არა მძლავრობით დ იგიმცა დაამკვდრეს შუა ქუეყანისა მათისა, დ მოსწრაფე იყვნეს ყოველნივე შენებას ლარგვისისა ყოველნი კევნი.—ამა ჟამთა შინა იქმნა ფრიადი შფოთი ქვეყანასა ოვსეთისასა, დ იქმნა ფრიადი სისხლთა დათხევა მეფეთა შორის მათთა; მაშინ მძლე-ექმნეს შვლნი უხუცესის ძმისანი, დ გარდმოიყუანნეს მთასა ზახისასა შვილნი უმრწემესისანი: როსტომ, ბიბილა, წითლოსან და ძენი მათნი, სამეოც-და-ათითა მონითა, კეთილითა, დ მოიყვანეს ქუეყანასა დვალეთისასა. მაშინ შეკრბეს ყოველნი დვალნი, დ თქუეს: „არა გვინდა მეფე მჯდომარე ქუეყანასა ჩუენსა რათამცა შემჭამნა ჩუენ“. ხოლო მათ თქუეს ფიცითა მტკიცითა, ვითარმედ არა გვერქვას მეფე, არამედ ქუეყანისა მის, რომელ მომცეთ, სახელი მისი გუერქვას ჩუენ. მაშინ მისცეს ქუეყანა ბიბალ-მთა დ უწოდეს ბიბილურნი.[3]) და დაიწყეს შენებად ციხისა დ სახლებისა დიდ-დიდებისა, რომელ ეგე ვითარი არა იყო ქუეყანასა დვალეთისასა. მაშინ გულის-კმა-ყვეს დვალთა, შეკრბეს და სთქუეს: „ხედავთა, ვითარითა საქმითა იწყეს შენებად ოვსთა ამათ მეფეთა, დალათუ სახელ ვზდევით ბიბილურად, არამედ სახელი ესე ვერ დაფარავს გვარნათესაობასა მათსა, და შემდგომად მცირედისა ეუფლნენ ყოველსა ქუეყანასა ჩუენსა, და მართვეთა სხმა დაბოლთა(?) დაბამდის განვაძოთ ორ-თავი გველი მუცლით ჩუენით“. აღიყვანეს და მოასხნეს კევსა ისროლისასა ნაკაფოვანს, როსტომ და ყოველნი ძმანი და მონანი მისნი.—მას ჟამსა ცხრა-ძმის კეველნი ბრძოლვილ იყვნეს ციხესა გრუვისასა ხუთ თვე; მაშინ როსტომ მივიდა შველად მათდა და მას დღესა სამ გზის მთამდის ომითა გამოესხნეს დიდად მოუძლურებულნი და დაკოდილნი ცხრა-ძმის კეველნი; მაშინ მივიდა როსტომ, ძმითა და სამეოცდა ათითა მონითა და წარუძღვა წინა ვითარცა ლომი ზახილითა და ვითარცა ვეფხვი სიფიცხითა, ვითარცა ჯიქი სიმხნითა; და მივიდა იგი და ყოველი ლაშქარი ციხესა მას და ბრძოლა უყვეს ბრძოლითა სასტიკითა, რომელ არაოდეს ეხილვა ეგე ვითარი. და მას დღესა აღლეს ციხე ზემო და გამაგრდეს გრუელნი ორსა მას ციხესა ქუემოსა, და ჰყვეს ზავი და მას

I, 433—437). მაგრამ „მეგლის“ პირველი ნაწილი, როგორც სჩანს, დაწერილია გადმოცემით, და ამ ნაწილის ისტორიულ სიმართლის ჯეროვანად გამორკვევა, ჯერ მაინც, შეუძლებელია.

[2]) ცხადია, რომ აქამდის ეს ზემო მოყვანილი სიტყვები დართულია გადამწერისაგან; ხელნაწერს თავი ჭკლებია შემდეგს სიტყვებამდი: „დასათვლავებისათვის, სათვლავი მისცეს.“

[3]) სხვა საბუთებიდამ არ სჩანს, რომ ერისთავნი იყვნენ ბიბილურის გვარისანი. სამების „სულთა მატიან“-კი გვიმტკიცებს, რომ არაგვის ერისთავნი XIV—XV საუკუნეთანი ყოფილან გვარით შაბურიძენი, მაგრამ რადგან გვარები ქართლში მეტად ხშირად იცვლებოდა (გამოჩენილ მამების სახელი გვარად გადაექცეოდათ ხოლმე შვილებს), ამის გამო ერისთავთა ბიბილურობა ამით ვერ ირღვევა.

ღამესა შევიდა როსტომ და წაუღო ორივე ციხე და ვითარცა განთენდა, დააქცივნეს ციხენი იგი ყოვლით ზღუდით და ნაშენებითურთ მისით. მიშინ თქუჱს ყოველთა ცხრა-ძმის-კეველთა: „არა განვიშოროთ ჩუჱნგან ამიერითგან კაცი ესე გოლიათი, არამედ ვყოთ ყოველი, რაჲცა უნდეს მას“. მაშინ რქუა მამასახლისმან ლარგვისისამან ხუციან-დაბის-ძემან: „უკეთუ გნებავს მკვიდრ ყოფა ქუჱყანასა ამას, ითხოვე საფლავი მონასტერსა ამას, რამეთუ ყოველთა დიდებულთა აზნაურთა საფლავი აქა არს, და სოფელნი ესე, რომელნი ღვთივ გვირგვინოსანისა იყო, იუსტინიანე აღმაშენებელისაგან შემოწირულ არიან, იყო წინამძღუარ მათდა, თუ ღმერთსა უნდეს“. მაშინ რქუა როსტომ: „მე მოვითხოვო ყოვლისა ამის ერისაგან, გარნა შენ შემიქმენ მარჯუჱნით კერძო საკურთხეველისა, ადგილსა უუმჯობესსა; და იყოს ღმერთი შუა ჩემსა და შენსა, და შუა ნათესავისა შენისა და ჩემისა, რომელი პატივი და კელი შენი, რომელ მეფეთაგან მოცემულ არს, არა შეეცვალოს ნათესავსა შენსა უკუნისამდე, და რომელი სჯობდეს საქმედ ჩემდა, მეტყოდე მე“. მაშინ რქუა გუგაკ: „მე თავი ჩემი დავსდვა ერდგულებით მსახურებად შენდა და ღმერთმან წარგიმართოს უმჯობესი ყოველი“. მაშინ რქუა ყოველმან ერმან როსტომს: „რა გნებავს, რათა ვჰყოთ შენთჳს?“ ხოლო მან მოითხოვა საფლავი ლარგვისსა და საჯდომად სახლი შუა საყდრის-შვილთა, და ცხრა-ძმის ციხის-თავის ნაქონები მამული. და მისცეს ესე ყოველი ცხრა-ძმის კეველთა: შუა ცხრა-ძმის ციხის-თავისა ნაქონებნი სოფელნი და ქუჱყანანი, საფლავი ლარგვისსა და საჯდომი ქვენიფნევს, და უწოდნეს ქვენიფნეველნი, რამეთუ სხუა სახელი არა ინებეს. მაშინ იწყეს შენებად ციხისა და სახლებისა დიდ-დიდებისა; და უკეთუ სადა იყვის ლაშკრობა, იგინი იყვნიან წინამძღვარ ბრძოლათა, და არავინ იპოებოდა მარტოდ მბრძოლი როსტომისა, და შეჲყუარნა ყოველმან ერმან ცხრა-ძმის კევისამან. და შემდგომად მცირედის ჟამისა იქმნა დიდებულთა და აზნაურთაგან თხოვად ერისთაობისა ბირებითა ერისათა, რამეთუ იტყოდეს: «ვისიცა იყოს საფლავი, მას შეჰგავს ეკლესია და ყოველი მიმდგომი მისი“. მაშინ მეფემან იუსტინიანე [4])

[4]) რასაკვირველია აქ იგულისხმება ბერძენთა მეფე იუსტინიანე I (527—565) ანუ იუსტინიანე II (565—578). იუსტინიანე I-ს მართლა ეწეოდა ქართველთ მეფე ფარსმანი „ტასკუნთა“ ანუ ტავრ-სკვითთა წინააღმდეგ 551 წლის ახლო ხანებს (იმისი საბუთები იხ. ჩემს „ქრონიკებში“ წ, I გვ. 52 და 56) და თუ ქსნის ერისთავი ერია ამ ლაშქრობაში, მას შეეძლო აქ მოხსენებული ჯილდო მიეღო ბერძენთ მეფისაგან (იხ. ბროსსეს აზრიც მისს Addit a l'Hist de la G.p. 374 n 1). მაგრამ ჩვენ უფრო საბუთიანად მიგვაჩნია ის, რომ აქ უნდა იგულისხმებოდეს იუსტინიანე II, რომლის მეფობის დროს სპარსთა დროებით გააუქმეს საქართველოს მეფობა (ქცხ. I. 162); გარნა ქართველთა მოუწოდეს იუსტინიანე მეფეს, რომელთა „განასხნეს უსჯულონი იგი სპარსნი და დაიპყრეს ქვეყანა ესე ჩვენი: მიერითგან ერისთავნი იქმნნეს მპყრობელ ქართლისა“ (იხ. ჩე-

ბრძანა მოწოდება ყოველთა ცხრა-ძმის კეელთა წინაშე მათსა, და იხილნა მეფემან, რამეთუ ყოველთა მახლობელთა დიდებულთა და აზნაურთა შეექმნა საფლავი, ნუ თუმცა მიუბოძნა ქუსყანანი შეწირულნი ეკლესიისათჳს. მაშინ ბრძანა მეფემან: «ვისაცა საფლავსა შეგავს უპატიოსნება, მისი არს ეკლესიისა მისაგებელ (გასაგებელი?) ყოველი სამართლად, უკეთუ ენებოს ერთაჲ». მაშინ იკადრა წინაშე მეფისა კლიტეთ მპყრობელმან ეკლესიასმან, ვითარმედ მარჯუენით კერძო საკურთხეველისა წინაშე წმიდისა ტრაპეზისა არს საფლავი როსტომ ქუსნიფნეველისა მიცემული ყოველთა ცხრაძმის კეელთაგან და უკეთუ ინებოს მეფობამან თქუსნმან, მას შეგავს ყოველი გასაგებელი ეკლესიისა, მსახურება თქუსნი და მთავრობა შეიდთა მათ კეეთაჲ. მაშინ იკითხა მეფემან: «ვითარ ნებავს ერთა?“ და სცნა, ვითარმედ ნებავს იგი ყოველთა კეეთა შუა მცირდრობისათჳს. მაშინ მიუწოდა როსტომს წინაშე მისსა და ვითარცა იხილა, ბრძანა, ვითარმედ კაცი ესე ღირს არს ყოველსა პატივისა. მაშინ მიუბოძა შეიდნი ესე კეენი გასაგებელად, ეკლესიანი და ყოველნი აზნაურნი მცირდრნი მას შინა და უწოდა ერისთავი ცხრაძმის კეისა, და შემოსა სამოსლითა მით, რომელ ემოსა მაშინ მეფესა და შეაცვა ბეჭედი და საყურე და სარტყელი თჳსი, საჭურველი და ცხენი თოროსანი, დროშა და შუბი. ესე მიუბოძა მეფემან იუსტინიანე როსტომს, და წარმოგზავნა სიხარულითა. მაშინ როსტომ აღაშენა ქალაქი ღარგჳისი და განასრულა, და შეამკო ყოველითურთ ეკლესია.

და მოკვდა როსტომ და დაჯდა ერისთავად ძე მისი ღარგჳელ. და შემდგომად იუსტინიანესა დაჯდა მეფედ დაჲთ ბაგრატოვანი[5]). ამან ფრიად განადიდა ქუსნიფნეველი ლარგველი და სახელ სდვა ერისთავთ-ერისთავად, და მისცა მთავრობა ყოველთა დიდებულთა ჭ აზნაურთა, რომელნი მკვიდრ არიან შუა არაგჳსა და ლიახჳსა, ზემოთ შორის მდინარისასა; ამით ყოველთა უბრძანა, რათა შემდგომად მეფისა იყვნენ მორჩილ და თანა-მოლაშკრე ერისთავთ-ერისთავისა ღარგჳელისა.

მი „ქრონიკებია», წ. I. გვ. 56). ძნელი დასაჯერებელი არ არის, რომ იუსტინიანე II, დამშვრობა და დროებითი გამგე ქართლისა, რომელსმე უბრძანებდა მისი-ცემდა ქსნის ერისთავებსაც. უკანასკნელი ამრი უფრო ეთანხმება შინაარსსა „ძეგლებისას“, სადაც იუსტინიანე დასხნილია როგორც გამგე სპარსეთ-ლაზიკისა. ჰქონდა ცხადად, რომ ქსნის ერისთავობა უნდა დაწესებულ იყოს ამ დროს, როდესაც სომეხი გაუძლდა და „უპრო უფლება ქართლის ჴმნაურთა“ (ქ.-ცხ. I, 162), ე. ი. 567—575 წწებ-შუა, და რასტომიც ამ დროს ცხოვრებულა.

[5]) ჰქ ხელ-ნაწერის პრშაზე მერმინდელის ხელით ფოფეთ მინაწერი: „დაჲით მე-69 მეფე 1299 წ.“ (Addit. p 374 n. 3). მაგრამ ჰქ მეფე „დაჲით ბაგრატოვანი“ უნდა ეწიმნავდეს გურამ «დაჲითის ბაგრატიანს“. მართლაც გურამის შემდეგ მეოთ-ექვსე მეფე იყო კახტანგ II (1289—1292 წ.) ანუ კახტანგ III (1289—1292 წწებში), რომელს დროსაც, დაახლოებით, აღგებერის შემდეგი ნაწილი „ძეგლისა.

და მოკვდა დარგუჯ და დაჯდა ძე მათი დამიტრი, და გარდაიცვალნეს მეფენი 26-ნი [6]) და ერისთავნი 24-ნი და წელიწადნი არა მცირენი [7]).

მაშინ დაჯდა მეფედ ადარნასე [8]).

და მოკვდა [9]) ერისთავი ვარშულ და დაშთა ძე მისი შალვა სამის წლისა და აღზარდა იგი მეფემან პატივითა მამათა მათთა [10]). [და მოკვდა მეფე და] [11]) დაშთა ძე მისი კახტანგ ექუსისა წლისა [12]), [მაშინ მამის ძმამან მისმან, დავით, დაჰპყრა მეფობა] [13]) და არა მისცა ძმისწულსა თჳსსა კახტანგს. მაშინ შალვა, გაზრდილი მამისა მისისა, არა განეშორა, არამედ ზრდიდა ყრმასა მას. მაშინ დავით მრავლითა სიტკბოებითა და მრავლისა დიდებისა მინიჭებითა ეყვედრებოდა შალვას და [14]) მან არა ისმინა, არამედ განამგრა ციხენი და შეევდრნა ერდგულთა მოსათა და თჳთ წარეცა ძესა მისსა [15]) ურდოს; მაშინ მეფემან და-

---

[6]) ე. ი. გურამიდამ (№ 39) 26 მეფე, რაცა უდრის (39+25=64) დამიტრი თავ-დადებულის მეფობას († 1289 წ.), ანუ (39+26)—კახტანგ II-ისას († 1292 წ.). სჩანს, „ძეგლის“ აღმწერს „ქართლის-ცხოვრებაჲ“ საკმაოდ შესწავლული ჰქონია.

[7]) აჭდამ დაწუებული შენიშნვიდა № 39 შეტანილია მენგრელიის ქართლის ცხოვრებაში № 354, გვ 498 და ფლავნდროვისაში (Brosset. Addit. a l'Hist. de la G. p. 368—371). რაც „ძეგლიდამ“ მენგრელიის ვარიანში გამოტოვებულია ანუ შემოკლებული, იმის ჩვენ დიდს ფრჩხილებში ჩასწყობთ; ხოლო სხვა დანარჩენს განსხვავების ორისაც წყაროსას ჩვენ ადენუსხვაო შენიშვნებში.

[8]) მენგრელიის ვარიანტი იწუება: „ქ'ეს: უმ: (ე. ი. 1220 წ.) დაჯდა მეფე ადარნასე და განაგებდა სამეფოსა ქართლისასა“ (გვ. 468). ცხადია, აქ „ქორონიკონი მერჲ გადმოხანგრძლივებულად შეტანილი სხვა-და-სხვა წყაროდამ, რადგან „ძეგლში“ არ მოიპოვება. ამ დროს მეფე ადარნასე ცოცხალი არ არის. შეიძლება ადარნასე იყოს მეტი სახელი კახტანგ III-ისა.

[9]) აქ მეგე. ვარ. უმტკუსს: «ქსნისა».

[10]) მენგ. ვარ.: „მათთჳსა“.

[11]) ამ ოთხ წინა-სიტყვის მაგიერ მენგრ. ვარ. სწერია: „და მისსა შემდგომად მოკვდა მეფე ადარნასე“ (დაჯდა?)

[12]) აქ მენგრ. ვარ. უმტკუს: „და დაშთა (დაჯდა?) მეფედ დავით, მამის ძმა მისი, ადარნასესი“. ფლავნდროვის ვარიანტით დავით იყო ძმა ადარნასესი (Add. p. 368).

[13]) აქ მინგრ. და ფლავნ. ვარ. უმტკუბენ: „და განაგებდა სამეფოსა ქართლისასა. მაშინ მამის ძმამან მისმან დავით მეფეშან არა რაჲ“ (მისცა ძმის-წულსა და სხ.). ბრალსაც ვზრით ადარნასე უნდა იყოს დამიტრი II (III?), ხოლო დავით —დავით VI, ხოლო მეფის ძე კახტანგ—კახტანგ III (Add. p. 368 n. 2.)

[14]) მინგ. ვარ.: „ხოლო“ („და“-ს მაგიერ).

[15]) აქ მინგრ. და ფლვ. ვარიანტები უმტკუბენ: «მეფისასსა». მეკვინეთ-ხუცესის წყაროსუფლიც კერე ეოფილა (Add. p. 374).—შეად. ქ.-ცხ. I 433, სადაც მოსესებულია შალვა ქვეხოფსეკულის სამეფ.

ვით შეჰკრიბა ყოველი ლაშქარი თჳსი დ თათარნი შირვანელნი დ ყოველნი მყოფნი კახეთს და მუხრანს, და მოადგა ცხრასავე კევსა შალვას საერისთვოს, და ჩამოასხნა დვალნი და ხადელ-ცხავატელნი და ყოველნი მთიულნი ქუჩმონი, დასწვეს და მოაოკრეს ყოველი ცხრაძმის კევი გარეშე ციხეთა, და ციხეთა ბრძოდეს: ქუჩნიფნევს, ქარჩოხს[16]), ქოლოთს, და ისროლს, არამედ ვერა აიხვნეს და შვიდ წელ განგრძელდა ომი მათი. ხოლო ციხოვანთა ესეოდენ შესჭირდა, დაეწყეს ჭამად ღვედისა და ესე ვითართა ზედა მოვიდა ვახტანგ და შალვა სპარსთა ლაშკრითა ურიცხვითა სპითა.

მაშინ დავით დგა ბაზალეთს, და ვითა სცნა მოსვლა მათი, მიმართა ციხესა დარიელისასა და მიუდგა უკანა სპაჲ ყოველი, და შეჲარეს[17]) არაგვი და გარდავლეს ჯვართაყელი და ჩავიდეს დარიელს და მოადგეს[18]) ციხეს გველეთისას; ხოლო შალვა დადგა ხადოს, და ეს ოდენ ძლიერად ბრძოდა, რომელ ერთს დღესა აჲღო ცხრა ციხე და დაარღვია და მას ერთსა კვირასა დაარღვია ციხე ოცდახუთი, (და) თხუთმეტი იქით არაგვისა. მაშინ მისცა ვახტანგ დავითს ჯავახეთი და დალისტანი (ალისტანი)[19]) და გამოჲყვანა გველეთით.

ხოლო შალვა მიმართა კევთა დვალეთისთა და გააოხრნა ყოველი, (და) მოუხდეს შავ-დვალნი ღამესა ბნელსა, დაუხვდეს მომლოდნელნი, რამეთუ ესმა შალვას მოსლვა მათი. მაშინ დააწყვდინეს იგინი მთხრებლსა კლდისასა, და ერთიცა მათგანი ვერღარა წავიდა და მოსწყდეს სიმრავლე არა მცირედი დვალთა. მაშინ მოწვნეს და მოაოხრეს ყოველნი კევნი დვალეთისანი და შემუსრნეს და დაარღვინნეს ყოველნი ციხენი თრუსით აჩაბეთამდის.—მაშინ წარვიდა ყოველი სპა სპარსთა. მაშინ მეფემან მიუბოძა შალვას თრუსი[20]), ღუდა, გაგასძენი, მლეთე (მლეთი?)[21]), არაკვეთი, კანდო, ყანჩაეთი, აბაზასძეთა მამული, ძაგნაკორნანი[22]) დილუამი, გავაზი - - - -[23]) აწერის, კევი[24]), ბეკუშე, და ყოველთა

---

[16]) მინგ. ვარ.: „ქარჩოხს». შეად. ქ. ცხ. 434—435.

[17]) მინგრ. ვარ.: „შეიყარეს“ შეად. ქ.-ცხ. I 436.

[18]) აქ. მინგრ. ვარ. უმატებს: „დავითს“ ხოლო მელვინეთ-ხუცესოვი — „ვახტანგს“.

[19]) ყველა ვარიანტებში „ალისტანი“ სწერია; მაგრამ სჩანს ხელ-ნაწერში გადამახინჯებულია „დალისტანად“. რომ მეფის დავითისთვის მიუციათ ჯავახეთი, ამას ბროსსე ასაბუთებს ქართულ ფულით. რომელსაც აწერია: „ჯავახთ უფლისა“ (Add. p. 375. n. 2) შეად. ქ.-ცხ. I 437.

[20]) მინგ. და ფალავ. ვარ. „თრუსკი“.

[21]) მელვ.-ხუც. ვარ. «მლეთი“. ხოლო ფალავ. „მეთე“.

[22]) მინგრ. ვარ. „ძაგნაკორანანი“.

[23]) აქ გადამწერი შენიშნავს: „ამაში ამოფხეკილია კარგა ალაგი“. ეს შენიშნა მელვინეთხუცესოვს ვარიანტს არა აქვს (Add. p. 375).

[24]) მინგრ. და ფალ. ვარ.: „აწყვერის კევი“.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დიდებულთა მისთა უმჯობეს ხედევდა; [ხოლო შალვა მოჰყუანა ცოლად ოვსთა მეფის ასული, სახელად ბარდა, რომელმან განადიდა პატივი მონასტრისა ამის [25]) და შეჰქმნა ყოველი სამსახური ეკლესიისა ოქროსი და ვერცხლისა, ბარძიმი, ტაბაკნი, კანდელნი და სხუა ყოველი სამკაული და მოსჭედნა ხატნი, და შეამკო ხატი თეთროსანი წმიდათა ნაწილებითა და ყოველითა სამკაულითა].

მაშინ მოკუდა დაჳთ მეფე და მასვე წელსა მოკუდა ვახტანგ მეფე; მაშინ დაჯდა მეფობა გიორგი ძემან დავითისამან [26]). ხოლო აბაზას ძე ნაროზ წარავიდა სპარსეთად. მაშინ მეფემან უბრძანა შალჳს მოდგომად ციხესა ლოწობანისასა. მაშინ შალჳა მოადგა ლოწობანს და ბრძოლად სასტიკად ოთხ-დღე და მეხუთესა დღესა აღიღო იგი. მაშინ მოჰყუანნა ორნი ხატნი ფრიად შეუნიერნი.

ხოლო მეფე გიორგი განილაშკრა მაღაროს და დიდად ევნოთ მათგან ვიწროთა მათ კეცთა სიმრავლითა საგორავისათა, და დიდად მწუხარე მოვიდა და კუალად მეორედ წარავიდა დღეთა ყველიერისათა, და იყო სიცივე დიდი და შიშისაგან საგორავისა წარმოვიდეს გზასა მისისასა, რომელი იყო განყინებული, და მაშინ უმეტეს ევნო; რამეთუ იმძრეოდა ცხენები და კაცნი იგი მსგავსად მკეცთა შესავორუნნი სისხლითა, მოსდევდეს მათ. ხოლო შალჳა ორსა ამას ლაშქრობასა არა იყო მუნ, არამედ ძენი ხოლო მისნი იყვნეს; რამეთუ ესხნეს ძენი ცამეტნი, ქუსლნი და გონიერნი.

მაშინ შალვა წარავიდა ლაშქრითა თჳსითა, მივიდა, დასხ(დ)ა უმჯობესის ლაშქრით მზიად ღამე და (რა) განათლდა [27]), მივიდა მცირედითა ლაშქრითა და მოწვა და მოაოკრა ქუჸყანა მათი და არა რა ადგო ლაშქართმან ალაფი თჳნიერ აბჯრისა, და წარმოიდეს; მაშინ მოუდგეს უკანა ლაშქარნი იგი მის ქუეყანისა(ნი) და წარკუდს მზირთა, და აღსდგა ყოველი ლაშქარი დამალული; და მოუბრუნდა შალვა და შეჰწყუდიენეს ადგილსა ვიწროსა, და მოკლეს მუნ ორმოცდათუთხმეტნი კაცნი და მრავალნი შეჰპყრეს.

მაშინ კვალად შთავიდეს და დადგეს და მოაოკრეს და დაწუსს ყოველი ქუჸყანა მათი და წარმოვიდეს გამარჯუებულნი ალაფითა დიდითა [28]).

---

[25]) ჰქადაგ ცხადია, რომ სულ-ნაწირა-სვანჰსარი, რომელშიც ჩართულია „ძეგლი“, დარგჳსის მონასტრის გუთნილება ყოფილა და დარგჳსშიაც უნდა იყოს დაწერილი.

[26]) ამ უკანასკნელ ფრასის მაგიერ მინგრ. და ფცხკ. კარ. სწერენ: „დაჯდა მეფედ ძე დავითისი გიორგი და განაგებდა სჰმეს ქართლისასა“.

[27]) მინგრ. კარ.: „განთიად“.

[28]) ჰქ მინგრ. და ფცხკ. კარ. უმატებენ: „ქ-ესა: ათ: ქრისტეს ჰქით: ჩსჱდ:“. ეს ქორონიკონი არაუღია, რადგან ქ-ენი: ათ: უდრის 1229 წ. და არა 1284-ს. გარდა ამისა ჰქ მოხსენებული გიორგი მეფე უნდა იყოს გიორგი ბრწყინვალე, რომელმაც მთიულებზე გაილაშქრა 1329 წლის ახლო ხანებში. შეიძლება,—თანხმად

[მოკვდა შალვა და დაჯდა ძე მისი ლარგვალი ერისთავად. ამან აღაშენა უკანა ციხე თავსა ისროლის კედისასა და ტფილურითა წესითა დარბაზოვანი ქუსნიფ-ნევს. ამან შეჰქმნა დიდი ესე ხატი მაცხოვრისა საზომითა ტანისა თვისისათა და მოსჩვედა იგი. ამანვე შეამკო დიდი ესე ხატი თეოდორესი[29]) და შექმნა ორი კანდელი და დაუკიდნა.

ამას ჟამსა ადიდდა ქსანი და წარიღო ერთი კერძი ზღუდე აღმოსავლით კერძ და სამრეკლონი დიდ-დიდნი და შვენიერნი.

მოკვდა ლარგვალი და დაშთეს სამნი ძენი მისნი და დაჯდა ერისთავად უხუცესი ძე ვარშალ სრული ყოვლიდა კეთილითა].

ამას ჟამსა მოვიდა ამბავი: კლიტენი იერუსალიმისანი სპარსთა დაჰპყრესო, და დიდად შესწუხნა მეფე გიორგი, მაშინ წარგზავნა ძე შალვა ერისთავისა რომელს ერქუა პიპა, გზასა კმელთასა მრავლითა ძღვენთა წინაშე მისრელისა [და წარაყუა-თანა ბადანდას ძე[30]) დეკანოზი იოანე] და მივიდა პიპა წინაშე ნისრელისა; ხოლო მან სიხარულითა შეჰწყნარა ძღვენი იგი და მისცნა კლიტენი იერუსალიმისანი. მივიდა პიპა ზედა საფლავსა ქრისტესსა და შეემთხვია, ჟამი აწირვინა, ეზიარა [და დეკანოზი იოანე აკურთხეს მოძღვართ-მოძღვრად; და მოუწერეს სამთავნელსა და ერისთავსა ვარშალს, და ყოველსა ერსა ცხრაძმის კეცისასა, რათა მოძღვართ-მძღვარობა ნუღის კელეწიფების თვინიერ ამისა და შე-მდგომად ვინცა იყოს მონასტრის მოძღვრად - - - - - -[31]) ხოლო პიპამან მოალოცნა წმინდანი ადგილნი და შეკრიბნა ნაწილნი წმინდათანი] და ხატნი შვენიერნი და წარმოვიდა მასვე გზასა კმელეთით, და მოვიდა წინაშე მეფისა და მოადგა იერლაყი შეწყალებისა და აღსრულება ყოველისა სათხოველისა მისი-სა; ფრიად განიხარა გიორგი მეფემან, რამეთუ მიეცნეს კლიტენი ქართველთა.

მაშინ მოადგა ოვსთა, გორს მყოფთა და ბრძოდა ამ წელ[52]). ხოლო ვარშალი და ლაშკარი მისი უმჯობეს ძრძოდა სპათა ყოვლისაგან და აქებდეს

„მეგლისა“,— აქ იგულისხმებოდეს „გიორგი მცირე“, დაკვეთის შედეგი. „ორ-წელ მეფე ქმნილი“ (1310—1312 სხდა ხანებში): ქ.-ცხ. I. 446—447.

[29]) ეს ფრასი არ აშკარება მეღვინეთ-ხუც. წყვილ-ში (Addit. p. 376).

[30]) მეღვინეთ-ხუც. კორ.: „ბანდასძე“.

[31]) აქ გადამწერი ჭმორშობს: „ამას ადგილსა აკლია ერთი სტრიქონი“. სიტყვა მეღვინეთ-ხუცესოათ—ერთ-ნისრევრი (Add.. p. 377, n. 1). მისრულად ანუ ნისრულად ქართველნი უწოდებდნენ მეგვიპტეთს, რომელიც ამ დროს მძლავრობდენ ალმოსავლეთში და ჰალესტინეში (ქ.-ცხ. I, 440—441). შეიძლება აქ „ნისრულად“ იწოდებოდეს მისრეთის ანუ ეგვიპტის სულტანი „ნასარ-მელიქი“, რომელთანაც ქართველ-მონგოლთა სახელოკნი ბრძოლა ჰქონდათ 1296 წლის სხდა ხანებში (ქ.-ცხ. I, 441).

[32]) უკანა კორანტებში: „სამ-წელ“. ოვსნი გორს მისდომნი იხ. ქ.-ცხ. I, 443.

ქებითა დიდითა, რომელ ესე შეჰმსურთეს მთიულთა არაგვისათა, და თქუეს: „უკეთუ ომსა ამას გარეგანსა უმჯობეს არიან, არამედ მივიდეთ მთასა ლომისასა და მუნ შემებნენ ჩუენ და იხილოთ რომელნი უმჯობეს ვართ“. მაშინ შეჰქმნეს პაემანი და დაჰმუქრნეს და შემდგომად გორისა აღებისა აუწყეს ურთიერთსა და შევიდეს ჯარშელ და ყოველი ლაშქარი მისი მთასა ლომისასა, ხოლო არაგვისა მთიულნი დადგეს ლოჭოთავს და აწვევდეს ლომისსა. ხოლო იგინი ტყესა, ციხესა ლოჭო-თავისასა და ქარაფსა კლდეთასა არა განეშორნეს.

მაშინ მოვიდა ჯაჯო ძე გიორგისი და არღარა აუშვნა საომრად[33]). არამედ განყარა ყოველნი კევისთავნი[34]) და წარგზავნეს ყოველნი ახნაურნი ქართველნი და წარვიდეს ყოველნი თჳნიერ სამთა მათ კევთა. მაშინ წარმოვიდა ჯარშელი და შთამოვიდა ვაკედ, ხოლო ლაშკარნი წყაროთა, მუხათა და წისქვილთა თანა გვერდსა მას შთამოვიდოდა; და ვითარცა ესმა ესე მთიულთა არაგვისათა, წარმოვიდეს უკანა მათსა და გამოვიდეს ლომისას.—

და ჯაჯო, ძე მეფისა, მუკლთა დაუყრიდა, ლომისასა მყოფნი ხატთა დაუსენებდეს და ევედრებოდნენ, რათა არა სდევდნენ. ხოლო მათ არა ისმინეს, არამედ მრავლითა გინებითა მოსძახდეს და საგორავისა სიმრავლესა ჩამოყრიდეს.

მაშინ ჯარშელმან შეკრიბნა მცირენი იგი ლაშკარნი სამისა ამის კევისანი, და რჩუა მათ: „აწ არღარა იქმნების ომი, რამეთუ გვაყარა ლაშქარი ჩუენი, არამედ კვლავ შეეკრიბოთ ლაშქარი ჩუენი[35]) და მაშინ ვებრძოლნეთ მათ“. არა ინებეს ესე მცირენი მათ ლაშქართა, არამედ თქუეს: „მამანი ჩუენნი მცირენი მძლავრობდიან მამათა მათთა დიდთა და მრავალთა, და უკეთუ არა ვართ შვილნი მამათა ჩუენთანი, რაჲსთვის გვაქუს მამული მათი?“ მაშინ განიშიშვლეს ფეხები მათი და წარიძღუანეს დროშა და აღემართნეს ორსა მას ქედსა მთასა ლომისასა და ჩამოეგებნეს ერთსა მას ქედსა ცხავატელთ გარეთნი და ყოველი მიმდგომი მათი [და ერთსა მას ხადელმოკეენსა და მიმდგომნი მათნი]. მაშინ ჩამოყარნეს საგორავნი ურიცხვნი და აღვიდეს კვალაღცა, რამეთუ დაბურვილ იყუნეს ფარითა, ვითარცა ს(ი)ბითა და დაასხეს ქვა და შუბი მსგავსი წვიმისა. მაშინ შეჰქმნა სიმრავლე ისრისა, ვითარცა სეტყუა ხშირი და ფუსკუვდენ ღმერთსა, რომელ ქვემოთ ნასროლმან ისარმან ფარი და ჯაჭვიანი კაცი გაჰარის და მიწასა ნახევრად დაესვის; აღმოჰწუვდეს კრმლები და[36]) აჰხენეს და აღემართნეს აღმა მთასა მას და გორვიდეს ჩამოღმა, და იგი იყო უმჯობესი მათ შორის, რომელმან დაჰყარის აბჯარი და ტანისამოსი და შიშველი მირბოდის.

მაშინ ჯარშელმან ერისთავმან იხილა რაჲ ესრეთ უღონო ქმნილნი მებრ-

---

[33]) მანგრ. ჯარ.: „და არა ჩაუშვნა ომად“.

[34]) მანგრ. ჯარ.: „თჳეის-თავ“. ს ქ მელჳენეთ-სუტესოვის ჯარიანტში სიტეკვები ჯკლია (Add. p. 377).

[35]) მანგრ. ჯარ.: „ჩეში“.—[36]) მანგრ. ჯარ. ჟმატკებს: „შეუკდეს“.

ძოლნი მისნი, უბრძანა არა კოცად მათდა, არამედ პყრობად; და დევნად და მიუდგეს უკანა და გაჰყვეს იქით არაგვისა. და მოვიდა ერისთავი ლომისსა და გაუშვნა ყოველნი, რომელნი კელთა დარჩომოდეს, და შესწირა ლომისას არა მცირედი, და ისტუმრა შინა დავით, ძე მეფისა [და შემოსწირა ეკლესიასა ამას სჳნაქსარი ესე კეთილი [37]). და ერისთაობასა შინა მისსა იზრდებოდა ქვენიფნევს ორმოცდაათუთხმეტი სახლი უძლურთა და დავრდომილთა და სამარადისოდ ყოველ პატრონის ტაბლისგან მიეცემოდა დღითი დღე.

და მოკვდა ერისთავი ვირშელი და მეუღლე მისი გვანცა, სამსა დღესა შინა, და დარჩეს სამნი ძენი მისნი: ქვენიფნეველი, იოანე, და გიორგი, რამეთუ მცირე იყვნეს. მაშინ წინამძღვარ ექმნა ცხრაძმის კეველთა ბიძა მისი [38]) ცხრა წელ [39]). მაშინ აღიზარდა ქუჱნიფნეველი და დაჯდა ერისთავად, და იყო კაცი კეთილი, მშვიდი და გონიერი გამზრახი, ქებული და მოშიში ღვთისა, და მოყუარე მღვდელთა და ფრიად წარჩინებული წინაშე მეფეთა. ამან აღაშენა ქუჱნიფნევს ეკლესიაჲ და დარბაზოვანი დიდ-დიდი და მშვენიერი; ამან იწყო შენებად ზღუდეთა ამის მონასტრისათა და აღაშენა სამრეკლოჲთა და ყოვლითა სამკაულითა შეამკო ეკლესია, და შეკრიბნა მღვდელნი და მონაზონნი და პატივი სცა უუმეტეს ყოველთა ერისთავთა პირველ(თა) და შემდგომთა, და აღაშენა საზეთე და განაჩინა ჩვიდმეტი აღაპი, და შემოსწირა ცხრა ვენახი, და გლეხნი მსახურად ეკლესიისა.

ამათ ჟამთა იყო შალვა ერისთავის ნათესავი სამოცდა თორმეტი შუბოსანი, და ყოველნი მორჩილებასა ქუჱშე ქვენიფნეველისასა; მაშინ ჩამოვიდნეს ცხაოტელნი ჟამურს. და მისცა ღმერთმან გამარჯვება გიორგის, ძმასა ერისთავისასა, და გააქცივნეს აღმა მთის სიმაღლესა, და ვითარცა აღვიდეს მთად, იდგეს წინა მამასახლისნი, და აღარ სდევნეს, რამეთუ სთქუჱს: „კმა არს ბრალი ესე“, რამეთუ მომკვდარ იყო გარეშე წვრილის ერისა თვრამეტი თავადი კევისა ბერი ცხაოტელნი.

და მეორესა წელსა მოუხდეს ყოველნი დვალნი. მაშინ ბრძოლა უყვეს ჟამურელთა, და იყვნეს ბეგარის მკრეფელნი ცხრა-ზმელნი და მოვიდეს იგიცა, და ვითარცა ესმა დვალთა მისლვა ცხრაზმელთა, ზარი დაეცათ და გაჲქცეს, და შეჲხვეწნეს ციხეთა ქნ.ლისთა. მაშინ სთხოვდეს ჟამურელნი; ხოლო მათ არღარა მისცნეს, დ̃ წარმოვიდეს დ̃ შთაჲთრივეს ყოველი იგი მკვდარი დვალი, დ̃ მოვიდეს წინაშე ერისთავისა და შეასმინეს ქნოლოელნი. მაშინ განრისხნა ქვენიფნეველი და განილაშკრა ქნოლოს და დაარღვივნა ციხენი მათნი და მოსწვა ქუჱყანა მათი. ამისა შემდგომად დვალთა წაასხეს ხვასტანგი ჟამურით. ესმა ერისთავს და წარ-

---

[37]) რომელშიაც ჩართულია ეს ისტორიული წერილი. [38]) პაპა.

[39]) სიტყვა „ცხრა წელ“ მეღვინეთ-ხუცესსოვს „წიაღონად“ აღმოუკითხავს. ვირშელი, მისი მეუღლე გვანცა დ̃ სამნივე აქ მოხსენებულნი მისნი ძენი დასახელებულნი არიან ეკლ. მუზ. ეტრატის სახარებაში, № 25.

ვიდა; მივიდა ზოხოს[40]) და ნახევარი ლაშკარი მათ დაასხა მალულად, და ნახევარითა დადგა (მოადგა?) სამსა მას სოფელსა და ციხესა ზემოსა. მაშინ შეეკრნეს კმა და წარმოვიდეს ყოველნი მამანი ქუსმოთა მათ მახლობელთა სოფელთანი და შემოვიდეს ზემო მალულთა ლაშკართა და გამოუხდეს ზურგით და მიეტევნეს ზემონი, და შეჰმწყვდიენეს შუა და ერთიცა მათგანი არა განერა, და დაარღვიენა ციხენი მათნი, და მოსწვა ქუსაანა მათი, და აღივსნეს ყოველნი ლაშკარნი ალაფითა, და წარმოვიდა დიდად გამარჯვებული, რომელ ერთიცა ლაშკართა მისთაგანი არა მოაკწყლა. ხოლო გიორგი, ძმა ერისთავისა უმცროსი, ლაშქრობდის იქით არაგვსა და სტყვენვიდის, რამეთუ იყო კაცი გონიერი, და შემმართებელი. ხოლო საშუალი იგი ძმა, ოთხე, მარადის იყვის წინაშე მეფისა, რამეთუ იყო მხნე, გოლიათი, ბრძოლათა შინა უძლეველი, განძრახი ქებული, უშიში ვითარცა უკორკო, რომლისთჳსცა პატივს-სცემდეს მეფენი და საკუთრება და თანა მზრახუსლობა მისი ვითარცა დიდი შესაძინებელი შეეროცხა, რამეთუ მრავალგზის გამოჩაცადა იგი ჟამსა ბრძოლისასა, ფრიად განთქმული, და სახელოვან, და უმჯობეს ყოველთა მბრძოლთა]. ამათ ჟამთა მოვიდეს [თურქნი] წინაძღომითა, ბაედარის ძის ხოსიასითა, და მოკლეს მეფე გიორგი, და ყოველნი მთავარნი და დიდებულნი ქართუსნი და მუნვე მოვიდა[41]) ერისრავი ქვენიფნეველი ქ'კს ბაჟ[42]). [ხოლო ივანე სიმხნითა და სიქუსლითა თჳსითა განერა მათგან სასტიკად ბრძოლვილი, მოვიდა და დაჯდა ერისთავად, და ახოვნებასა და სიმხნესა მისსა ზედა შესძინა სამართალი, რამეთუ იყო იგი მამა ობოლთა, და ფრიად საზარელ მტერთა, და მრისხანე ბოროტის მოქმედთა ზედა, მოშიში ღვთისა, მოყუარე მღუდელთა, პატივისმცემელ მონაზონთა, განმადიდებელ ეკლესიათა, შემამკობელ ხატთა, და სათნო ღვთი-

---

[40]) მეღუანეთხუც. ვარ.: „სასხოს".

[41]) უნდა: „მოიგლა".

[42]) დაწუებული სატყუებადმ: „ამით ჟამთა" აჭმდა მინგრელიას კარიანტში იგითხუის ესრე: „ამისა შემდგომად გარდაჯდეს წელნი რაოდენიმე, ვითარცა წესი არს ჩუენულებისა ეშმაკისა, აღძრა ეშმაკმან, მოაშფეთნ გეთიდისამან თურქნი ქრისტიანეთა ზედა. შეიკრიბა ერი ურიცხუი და მოეიდა ქართლს წინაძღომითა ბაედარის ძის ხოსიასითა. ეწუენეს ქართუელნი და თურქნი; მოჰკლეს მეფე გიორგი და მისთანა ქუენიფნეველი ოთხე და ყოველნი მთავარნი და დიდებულნი ქართლისანი და დაშქარნი სრულიად დაყოტნეს, სჯქართველო მოაოხრეს და წარტყუენეს, თუესა ჳგეისტოსს: ჱ: ქჳს: ბჲ და მისწოდ (დაჯდა) მე მისი დაჯდა და განჯაკად ყოკუელსა სიმეფოსა ქართლისასა. ღელრწყდა დაეთ და დაჯდა მასწოდ მე მისი გიორგი". ამით თჳდება მინგრელიას და ფლავნდოვის კარიანტები. შესანიშნაოა, რომ ეს გარემოება, რომელიც ჩუენს ისტორიულ წყაროებს არ ეთანხმება, მოსსენებულია ჩუენგან შეკრებილს ქრონიკებშიაც. ამის განმარტება ის. „ქრონიკებში" 1373 წლის ქვეშ.

სა, საყვარელ კაცთა, საქებელ მთავართა და უნაკლულო საღმრთოჲთა ქუჱლის-საქმითა, და ურცხვენელ საკაცოჲთა მოქმედებითა. და ნებითა ღვთისათა იყო სახლი მისი საწყური, აღმომდინარე კეთილთა, დაულევნელ ვითარცა ზღუაჲ.

მაშინ მოჲყუანა მეუღლე პატიოსანი ქოვსოჲთ[43]), ღვთის-მოყუარე, და სრული ყოვლითურთ. ამან შემატა ღვთის-მსახურებასა და კეთილის-ყოფასა დაღონებულთასა. მაშინ ევედრებოდა ღმერთსა ყოვლით ერითურთ მოცემად შვილისა და შეჲსმინა ღმერთმან ვედრებისა მათისა, და მიეცა მათ ყრმა წული, და განიხარეს სიხარულითა დიდითა ყოვლისა ერისათა და მრავლითა ღამისთევითა, ჟამის წირვითა, გლახაკთა და მღვდელთა მიცემითა შევედრეს ღმერთსა. და რაჟამს ძესა განეყენა სწავლად წმინდათა წერილთა, მისცეს იგი, და წარიყუანა მამის დამან მისმან[44]), სრულმან ყოვლითა მეცნიერებითა და ზრდიდა მას შემსგავსებულად სიბრძნისა თჳსისა. მუცლად იღო კვალად და შუა ქალი და მიიცვალა მანიაკი იგი კეთილთა მანდილოსანთა[45]). ხოლო შემდგომად რავდენთამე წელიწადთა მოჲყუანა იოანე ცოლად ასული ღვთივ-გვირგვინოსანისა დავით მეფეთ მეფისა, გიორგის ძისა, რომელსა ეწოდა გილბარ[46]), რომლისა ქებასა თუ შეკრბენ ყოველნი ბრძენნი სოფლისანი, ვერ მისწვდებიან და არცა ენისაგან მიიხდომის. და არა ესვა მას ძე, არამედ ორნი ასულნი უნათლესნი მნათობთა ცისათა *).

ამა ჟამსა იყო შფოთი და პოეს ჟამი დვალთა, და წაასხეს ზღუდით ზროხა. ესმა ერისთავსა და განილაშკრა მთასა ზედა, და მივიდა ერემას, წუხლეთსა და წუბენსა, და დაარღვივნა ციხენი მათნი და დასწვა და აღაოხრა ქუჱყანა მათი, და წამოვიდა გამარჯვებული. მაშინ მთეულნი არაგვისანი დაესხნეს გარემოს კევსა; ხოლო გარემოს-კეველნი შეჰკრბეს, შეჲბნენ და სვემან პატრონისა მათისამან მისცა ძლევა გარემოს-კეველთა, და გააქცივნეს და დევნა უყვეს, და კაცი არცა ერთი მოკლეს, არამედ გაძრცვიდეს და შიშველ განუტევიან და მოიყუანეს თავადი ორმოცი კაცი წინაშე ერისთავისა; ხოლო მან დამოხსნა და განუტევნა ყოველნი. გარნა ბოროტად მეტყუჱლსა ვისმე, ანდრიას, მოკუჱთა კელი მარჯვენე და ფერკი მარცხენე.

---

[43]) ეს სიტყვა არ არის მელქ-სედ. კარ. აქ არშიაზე სხვა ხელით ყოფილა წარწერა: „საცა ქარჩოხი ჰქვიან“ (Add. p. 379, n. 2).

[44]) მამიდა მისი იყო „კისი“, დედაბერი (ალბათ ლარგვისის მონასტრისა). ეს სჩანს ეკლეს. მუზ. ეტრატის სახარების (№25) წარწერათაგან.

[45]) პირველი ცოლი იოანესი, დედა ვირშელისა, ყოფილა „მნათობი“ (იხ. ეკ. მუზ. ხელნაწ. № 25).

[46]) სხვა ჩვენგან შეკრებილ წყაროებში იგი იწოდება გოლაშარად (იხ. სამების „სულთა მატიანე“, ეკ. მუზ. ხელნაწ. № 25).

*) აქ არშიაზე მერმინდელის ხელით წერებულა: აქ ერთი ფურცელი აკლიაო, მაგრამ ისტორია მაინც არ წყდებაო (Abd. p. 380, n. 2).

ამა ჟამსა იქმნა წვიმა მძაფრი და ადიდნა ქსანი და მოჰმართა მონასტერსა ამას [47]) და წარიხვნა ზღუდენი, და სამრეკლონი, და გამოთხარა ძირი ეკლესიისა. მაშინ ერისთავმა იოანე მასუე კვირასა შინა იწყო შენებად ზემოჲსა ამის ეკლესისა, რომელი სამ-წელ აღაშენა [48]), და მოაქმნა ბჭე და სამრეკლო, და იწყო ზღუდესა ხატვად ეკლესიისა.

ამას ჟამსა ქუემო დვალთა წარასხეს ზროხაჲ აწერის კევით. ესმა ერისთავსა იოანესა, და განილაშქრა. ხოლო ყრმა იგი კირშელი წუთლა ჩჩვილ იყო, არამედ წინამძღუარ ექმნა ლაშქართა თვისთა, და გარადავლეს მთა თვესა ოკდომბერსა სავსე თოვლითა, და ჩავიდეს თლისის კევსა, და მოაოხრეს თლე, ბიბილურთა და წერლვე, და აღივსნეს ლაშქარნი ყოვლითა ალაფითა და ნატყუენავითა და წარმოვიდნენ გამარჯვებულნი.

მაშინ მოშლილ იყო დიდი იგი საყდარი იკორთისა მთავარანგელოზისა მიხაჲლისა და იწყო შენებად, და კვალად ყანჩაეთს მეორედ აღმაშენებელ იქმნეს ტაძრისა დედისა ღვთისა [49]). ხოლო საქმე ერისთავისა იოანესი ვითარ გაუწყოა, მეფენი შემოხვეწით სახლსა შინა მისსა მათგან ითხოვდიან მეფობასა და მისცის რომლისაცა ენებოს [50]), და მოკვდა კეთილითა სიბერითა და დაეფლა მის მიერ აღშენებულსა მონასტერსა [51]).

და შემდგომად დაჯდა ძე მისი კირშელ. იყო კაცი მშვენიერი და სრული ყოვლითა კეთილითა, ბრძენი, გონიერი, მშვიდი, წყნარი, უშურველი, სამართლის მოქმედი, მოწყალე, საწადელ, საყვარელ მოყუარეთა და ერდგულთა, საზარელ და საშინელ ურჩთა და წინააღმდგომთა. ხოლო იყო ჭაბუკი ჰასაკითა და უუბრძნეს მოხუცებულთა სათნოებითა, ბრძოლათა შინა უძლეველი და გამომრჩევი ქებული. რამეთუ კარსა მისსა იყო გალობა და ლოცვა დაუცადებელი, და პირველსავე წელსა ერისთაობისასა აღაშენა ქვიტკირითა ეკლესია წმიდისა ნიკოლოოზისა.

მაშინ შეკრიბა ყოველი ლაშქარი მისი, და რქუა თავადთა და ლაშქართა ყოველთა: „ვინაჲთგან მამამან ჩემმან დვალთა ესე ოდენი მოაწია, რომელთამე წვითა, კლვითა და აფორიაქებითა და ქცევითა ციხეთათა, ტყვეობითა, შიშითა და პატიჟებითა და კუალად სხუათა სიყუარულითა და მოსვენებითა, მიცემითა და შემოსითა ფერად ფერადის სამოსელთა, და ყოველი დაჲვიწყიან და სამარადისოდ ჟამისა პოვნასა მოელოდიან; აწ ჩუენ მოვიცადოთ მათთჳს: ანუ

---

[47]) ესე იგი ლარგვისს.

[48]) წლის პირას აქამდი სჩანს სამრეკლები ძველის ლარგვისის ეკლესიისა.

[49]) იგულისხმება აწ თითქმის დაქცეული ჩინებული კაბენის ტაძარი, აწერილი ბროსსესგან (Rap. IV, 72).

[50]) ერთმამეთის მოცილენი მეფენი: დავით, გიორგი და კახტანგ და იმერთა მეფენიც მართლა ემებდენ ქსნის ერისთავთაგან შეწევნასა (ქ-ცხ. I, 433—447).

[51]) ახლად აღშენებულს ლარგვისის ზემოეკლესიაში (იხ. შენიშ. № 48).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ავაოხროთ ქუჱყანა მათი და ანუ შევჰქმნეთ მსახურ და მოზეგრედ ჩუჱნდა, ნუ თუ მათ პოვონ ჟამი ჩუჱნზედა, ოდეს ჩუჱნ უცალო ვიყვნეთ სხვისა შფოთისაგან, მათ შური იგონ და დატყვენონ ნაპირი მისი კერძო სოფელი ჩუჱნი". მაშინ მიემოწმნეს ყოველნი ლაშქარნი. წარემართნეს და შედგეს მთასა ბეხშუჲსასა [52]) და ესმა ქვემო-დვალთა: კოშკელ-იოსებურთა, თლემისელ-მღისველელთა [53]), ზღუბირელ-როკელთა; შეძრწუნდეს და მოუსხეს მძევლები, ძღვენი და ბეგარი, და ფიცით აღუთქუჱს ერთგულად მსახურება. მაშინ შეჲწყალა ქუჱყანა მათი და არა ბოროტი უყო მათ. მობრუნდა და შედგა მთასა სოსხოსსა [54]), და ესმა მოსლვა მდვალთა [55]), და მოვიდეს ბრუტას შვილნი, და ქელეურ-კაბურნი [56]), და ყოველნი სოსხოველ-წუბენის ხეველნი, ხოჯაელ-წაველნი [57]) მძევლითა, ბეგარითა და ძღვნისა სიმრავლითა, და მოჲმტკიცნა ფიცითა და აღუთქუჱს ერთგულებით მონება.

მაშინ ჩავლეს თრუსოს და მოეგებნეს თრუსოელნი მრავლითა ძღვნითა და ერდგულებისა ჩუენებითა, და ევედრნეს შველად მტერთა მათთა ზედა მნას. ხოლო ერისთავმან უბრძანა მნაველთა მოსვლად წინაშე მათსა; არამედ მათ არა ინებეს, თქუჱს: „არა მეშინის შენგან და ვერცარას შემძლებელ ხართ ვნებად ჩუჱნდა". მაშინ განრისხნა ერისთავი ვირშელ და შეუზახა ლაშქარი თჳსი და სცეს საყვირსა და მიეტევნეს ვითარცა მკეცნი, და მოადგეს შუა სამხრის ციხეთა მნისათა, და იყო ბრძოლა სასტიკი, რამეთუ კაცნი იყვნეს მარჯვედ მბრძოლნი, მხნენი და გოლიათნი და აბჯარ სრულნი; და იყო სიმრავლე ისრისა ვითარცა წვიმა ხშირი, და სიმრავლე ქვისა, ვითარცა სეტყვა და საგორავი აურაცხელი. მაშინ მოკლნეს სიმრავლითა ისრისათა თავნი გოლიათნი ქუჱყანისა მათისანი: სუნღუ, ფარეჯან, ამასაჯან, ბაღათარ და სხვანი მრავალნი. და მას ყოველსა შინა ზახილსა და კმობასა შინა იცნობებოდა ჴმა ვარშლისა, ვითარცა ჴმა ლომისა. მაშინ შესტეხეს კარები და შეჲპყრეს ყოველნი მბრძოლნი და მოჲყვანეს წინაშე ერისთავისა. და დაწვნეს და დაარღვივნეს ციხენი და სოფელნი მათნი. ესმა მოკევეთა და მოვიდეს ბრძოლად და ვითარცა იხილეს სიმრავლე ლაშქრისა, შიშითა დაჲმალნეს. უკმოდგა ერისთავი კობს და მოიღეს მოკევეთა სიმრავლე ძღვნისა, და შემდგომად გათენებისა წარმოვიდა. ესმა კადელთა, ცხაოტელთა, და შეჲქმნა ჴმა საყვირისა და შფოთი და ენება ბრძოლის ყოფა, და შეკრბეს, და ვითარცა იხილეს სიმრავლე

---

[52]) მეღვინეთხუც. კარ.: „ბესუბე" (უმდა: ბეხუშე" ქ-ცხბაში (I, 453): „ციხე ბეხუშისა„.

[53]) მეღვინეთხუც. კარ.: „მღთის-ველ".

[54]) ეს ორხი სიტყვა არ იპოვება მეღვინეთ-ხუც. კარიანტში.

[55]) მეღვინეთხუც. კარ.: „მაღრან-დვალ" (მაღლა-დვალნი?)

[56]) მეღჳნეთხუც. კარ: „კაბოშურ".

[57]) მეღვინეთ-ხუც. კარ.: „წიაველნი".

ლაშქრისა, სიმრავლითა ძღვნისათა მოეგებნეს, რამეთუ შეეშინა ფრიად. ხოლო გიორგიმან დაიღვა ნადიმი ვაკესა კალისასა, ჴ ძღვენი ყოველი მიითვალა, აღდგა, ლომისას გამოვიდა და გაუშვა ლაშქარი ყოველი. წვიდასა გიორგის შესწირა არა მცირენი, ტყვენი ყოველნი მოწყმის აპა(ტი)ენა და განათავისუფლნა და გამარჯვებული გამოვიდა.

ნაშინ გიორგი [58]) მეფემ განილაშკრა აღინჯას ყოვლითა სპითა ქართველთა, ამერელითა, მესხითა და შირვანელთა, მივიდა ალინჯას და დაჰკეცა ლაშქარი და გამოჰყვანა ძე სულტანისა, შეყენებული ციხესა ალიჯანისსა, 1396 ქრისტეს აქეთ [59]), (აღკაცნა მკედარნი) [60]) თემურ ყაენისა და მოვიდა გამარჯვებული. მაშინ ერისთავმან ვირშელმან მოჰყვანა მეუღლე პატიოსანი ნათესავთაგან დიდ-ტომთა და სამეუფოთა, რომელსა ერქუა თამარ, სიტურფე სიკეთე-ულვებელობა უნახავთაგან სანატრელ იყო, და ნანახთაგან სატრფიალო-სანატრელ იქმნებოდა. მაშინ მოვიდა თემურ სამარყნელი, ყოვლითა სპითა ჩალიანელ, ქობანელ, სიყალბელ, ნაროელ, ინდოსტანელ და ყოვლითა სპარსეთისა და აღმოსავლეთის ლაშქრითა დიდითა, რისხვითა და გულის-წყრომითა. ხოლო გიორგი მეფე წარვიდა ლიხით იმერით. მაშინ ერისთავი ვირშელ უკუდგა ციხესა ბეხვისასა დედაწულითა და ჯოგითა, და თანა ჰყუა კათალიკოზი ედიოზ ყოვლით საყდრის შეილითურთ და ხიზნითა დიდებითა და ჯოგითა და ცხვრითა [61]). მოვიდა თემურ, და წარმოუძღვა წინა ბურდასშიდა ვირშელი, და შემუსრნა ყოველნი ციხენი და დაჰკიცნა ყოველნი საყდარნი, მინ-

---

[58]) აქ ვრცლად წერილია: „გიორგი, მე 75 მეფე. იმეფა 12 წ.“.—1386 წ.

[59]) ეს ქრონიკა არ აძლევს შეღებინებულ ვარ.: ქ-ცხპაში ციხე „ალინჯა“ იწოდება „ერანჯანგად“ (გვ. 467). მაგრამ დარეჯანის პარიკლიტონში ეს ციხე იწოდება „ალინჯად (იხ. „ქრონიკები“ 1401 წ. ქვეშე).—ქვეითიმეველის კირშელისაგან ხელმოწერილი სიგელი ჩვენ კიპოვნეთ მცხეთის სასუთარში №169, რომელიც დაწერილია ქრ: ბე (1398 წ.) იელასის ;ე:, რაიც უმეტესად ამტკიცებს „ალენის“ თქმულებასა.

[60]) ეს ორი სიტყვა ჩვენს ხელნაწერში გამოკვეთილია და ჩვენ დავიწროთ მეღვინეთხუც. კირიანტეთ (Add. p. 382). აქ მოხსენებული სულტანი, ალინჯას (ანუ ერანჯანგის) ციხეში თემურისაგან შემწყვდეული და გიორგი მეფისაგან გამოხსნილი, უნდა იყოს ქ-ცხპის „თარ—სულთანი“ ყარაბაღისა. ამ სულთანზე იხ. ქ-ცხპა. I, 465; 467. მცირე განსხვავებაა „ალენის“ და ქ-ცხპის ცნობათა ადგილად შესათხზნებელია მით, რომ თემურისაგან შეიწროებული სულთანი, თვითონ სწვევია გიორგის (გვ. 465); მეფეს ადვილად შემწეობა მიუცია მისთვის თემურის წინააღმდეგ, მაგრამ ვერ მოჭრილა მტერს და ქართველების ერანჯანგის ციხეში თავი შეუფარებია, საიდანაც გაიშემორტყმია მტერთაგან ახსნის ოგი მეფემ (გვ. 467).

[61]) დაწერილია სიტყვებიდან: „მაშინ კირშელ“ აქამდი სიტყვა-სიტყვით შეტანილია ბაგრატ-დადის ცხოვრებაში (ქ-ცხპა I, გვ 453, სტრიქ. 25—27).

დორნი, მთანი და ტყენი, კლდენი, და კენი, და ვითარცა ზღვამან დაფარა ყოველი ესე ქუეყანა, და მიიწია ლაშქარი მათი ქუთათისს, ლეკეთსა და დარიალს და მოსწვეს და მოაოხრეს ყოველი საქართველო და დაყარეს მძოვრი მკვდრისა ვითარცა მჭელი თივისა; მაშინ ვირშელმან უკუაყენა ხიზანი და დედა-წულნი ქნორელს, და თჳთ დადგა ბეხშევს გარეშე ცახისა; და მოვიდა მარბველი ლაშქარი და მიაგება წინა მშვილდოსანნი და იწყეს სროლად, და გამოახსნეს [62]). და მოჰართვეს (მტერთა) ძალი, და კვალად შემოვიდეს უუმრავლესნი, და მოვიდეს ციხესა და ჩამოეგებნეს აზნაურშვილები ჴ იწყეს სროლად ისართა ჴ დაუხოცეს ცხენები, ჴ დაკოდეს მრავალი ისრითა, ჴ კვალად გამოიხსნეს ომითა. ჴ კვალად გამოვიდეს ჴ ჰკრეს ქოსსა ჴ შეკრბეს სიმრავლითა დიდითა ჴ წარმოემართნეს კეცთა, ტყეთა, კლდეთა, მთათა, ჴ მომართნეს ცახესა ბეხვშისასა. მაშინ დგა ერისთავი ზემოთ ცახესა; მოვიდა ლაშქარი ვითარ დაჰტევდა სივიწროე კეცისა, დაქეითდეს და ჩამოეგებნეს წინა ვირშელი და მოახლენი მისნი და იწყეს სროლად. მერმე ამოჰწვადეს კრმლები და ვერ დაეტეოდა ლაშქარი მრავალი, და მიბრუნდნენ წინანი მებრძოლნი, რამეთუ მრავალი მოკვდა მათთაგანი, და წამოვიდა ყოველი სპა: მაშინ ერისთავი გამარჯვებული მივიდა ქნორელს ხილვად დედა-წულთა. ხოლო კაცმან ქნორელმან, რომელსა ერქუა კარება, აუწყა ყოველთა დვალთა, ვითარმედ მტერი თქუენნი ყოველითა (სახლითა) სახლსა შინა ჩემსა არს, აწ მოვედით და მოკალთ ესე, რამეთუ კელთა შინა ჩუენთა არს. მაშინ შეკრბეს ყოველნი დვალნი სიხარულითა და წარმოვიდეს. ხოლო უფალმან არა მისცა მონა თჳსი სიკუდილად კელთა, არამედ აუწყა კაცმან კეთილმან განზრახვა მათი. და წარმოვიდა ვირშელ ყოველითურთ; ხოლო ხარება დიდად იხარკა არა წასვლა მათი, არამედ ერისთავმან შემოსა სამოსლითა თჳსითა და დადგომად არა უსმინა, წარმოვიდეს. მაშინ მოეწივა კარება და ზოგი რამე სალარო წაუღო. ხოლო ვირშელი წარმოვიდა და მას ღამესა მოვიდა ყოველი ლაშქარი დვალთა. ხოლო ხარება, დიდად მწუხარე, აბრალებდა (დვალთა) გამოშვებასა მთასა.—მაშინ თემურ, ვითარცა მოაოკა ყოველი და დაატყევნენა, წარვიდა შამეს. ხოლო ტყეე და ალაფი ყოველი გაგზავნა სამარყანს [63]). და დარჩეს ერისთავსა ზემოსა თავადი-ციხე ქვენიფნევს და სახლები და ციხე ქოლოთისა, ციხენი ისროლისანი, ციხე ბეხშუასა, ციხენი უკანუბინისა, სახლი ნაკაფოვანისა, და სახლი წინაუბინისა [64]), და სხვა ყოველი აღაოხრეს. მაშინ დაჰკიეს ეკლესია ესე აღშენებული ერისთვისა იოანესაგან [65]).—ხოლო ვირშელმან შეკრიბა ლაშკარი, რომელი დარჩომოდა, მივიდა

---

[62]) ე. ი. გაჰქცეს ანუ გამოაძინეს.

[63]) სწერდენ, რომ სამარყანის ციხეში ჰქონდა აბოკუბაო მაშინ წაღებული ქართული ხელნაწერები.

[64]) ეს სიტყვა ვერ აღმოუგიათხუს მეღვინეთხუცესოს (Add., p. 383).

[65]) ომი გიორგისა და თიმურისა შორის დარგვისის პირველტორში მოსხენებული

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ქნოლოს. ხოლო ხარება და მიდგომნი ამისნი შეაწუყდივნა ციხესა შინა და დაკოცნა ყოველნივე და დააქციენა ციხენი მათნი და დაწვა ქუჱყანა მათი და აღასნა ლაშკარნი აღაფითა და განუტევა შვილი ხარებასი, სამისა წლისა ყრმა და მისცა დედასა მისსა და ერთი ძმა ხარებასი; დიდი შური აგო (მათ) შედა. მოუკდეს დვალნი ბრძოლად, არამედ ვერ შეუძლეს. ხოლო ვირშელმან უბრძანა: „უკეთუ გნებავს ხილვა ჩემი, მე მოვალ თქუჱნად ქუჱყანად და თქუჱნ რაჲცა გნებავსთ იგი მიყავით, და უკეთუ უფალმან ჰყოს სამართალი, ესრეთვე შური ვიგო თქუჱნზედაცა.“ და წარმოვიდა შინა უვნებელად.

ამას ჟამსა მიეცა მათ ყრმა-წული და განიხარეს სახარულითა დიდითა, რამეთუ შემდგომად ესე-ოდენთა ბოროტთა ესრეთ წუალობით მოხედვა ჰყო ღმერთმან; და ნათელსცა მას წმიდამან მღუდელ-მთავარმან [66]) და უწოდეს ქუჱწაფუნკელი [67]).

ამა ჟამსა ინება წმიდამან გიორგი ქაშოეთისამან მოსვლა მკვიდრობად სახლსა ვირშელისასა [68]), რომელ სასწაულნი, რომელთა იქმოდა, აურაცხელ არიან, ვითარცა ვარსკვლავნი ცისანი, და ქუეშა ზღვისა. ამას ზედა ფრიად განიხარა ერისთაემან და შეამკო ჯუარი, და კუბო მისი და მოჴედა ვერცხლითა და ოქროთი, და იწყო შენებად ეკლესიისა სახელსა ზედა მოწამისა საზღვარსა ვარნისსა, ადგილსა უუნიერსა ყოვლით კერძო.

მაშინ მოვიდა მეფე გიორგი ლიხთ-იმერეთით, და ესმა დვალთაგან ღალატი ერისთვისა, განრისხნა და განილაშქრა მათზედა; და შემოვიდა გზასა ახაბეთისასა და იწყო ტყუენსა და აოხრება მათი. ხოლო ვირშელ განილაშქრა ზემოსა მხარესა, და ჩავიდა სოსხოს, და აღიღო მას დღესა რვა ციხე და სო-

---

1491 წ. (ას ჩემი „ქრონიკები“ 1401 წლის ქვეშე).—აქ დასტულდა ყოფილა კარი (ქრისთჱსი ვირშელის) რომელსაც უჱყრია ხელში გეგმა ტაძრისა და ქვეშ ასომთავრული წარწერა: ბრწყინვალენი მსჯდარნო, გიორგი და თოდორე, აღუსრულეთ ერისთაესა ვირშელს ყოველნი კეთილნი განზრახვანი; შემწე და მფარველ ქმნენით მას, მეთა მისთა, თანა-მეცხედრესა მისსა კ - - - - - (Add., p. 383).

[66]) ეს მღვდელმთავარი არის გ-ზი ლეონტი, რომელიც ზემო მოხსენებულია (იხ. შენიშ. № 61). რადგან წინა-მოადგილე ლეონტისი, გ-ზი გიორგი, უკანასკნელად სჩანს გუჯრებში (№ 56) 1399 წელს, ლეონტის 9-სა, ამის-გამო ზემო-აღნუსხული ამბავი (შენიშნვამ № 61 აქამდე) უნდა მოიხსენიებდეს იყოს 1399—1407 წლებ შუა. ეს გ-ზი ლეონტ გობარხის ძე, მმა ამილახორის გიორგისი, გუჯრებში სჩანს 1399. 1411, 1413, 1415 და 1419 წლებში (უკანასკნელად); და რადგან 1420 წელს გ-ზად იკდა მაქარე, ამისგამო ლეონტის კათალიკოზობა ყოფილა 1399—1419 წლებში.

[67]) ეს სასწალი გამოშეებულია მეღვინეობისტ. კარიანტში.

[68]) ე. ი. ეს სტა მოუკვნებით დასხიზნავად ლარგვისში, სადაც შეშაინობის დრო ყოველთვის აგზარდენ დასტეულად სკვლესიაო ძეირფასეულობას.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ფელნი და ყოველი მოსწვა და მოაოკრა; თჳნიერ კაცთა მათ, რომელთა აუწყეს ღალატი დვათაგან; მათი ყოველი უვნებელად დაიცვა. მეორესა დღესა მივიდეს ყორს და დაწვეს ციხე და სოფელი ხუთი და ხიზანი მათი შეეყენა ღელესა მთისასა, აღგილსა მაღალსა, ნაპრალსა კლდეთასა, შეუალსა ყოვლითურთ. შეუკდა ლაშქარი სიტყჳთა დაუჯერებელსა მას სიმაგრესა და აღიღეს ყოველი ალაფი მათი.

მაშინ მთეულნი არაგჳნი, ზედა-ზნით დარიელამდისინ ყოველნი ერთად შეკრებით იყუნეს და უძღოდა მათ ერისთაჲი მათი სურამელი. ესე ყოველნი ბრძოლილ იყუნეს კლდესა ხოკისასა ორ-დღე და დაკლებოდა ხუთი კაცი საჩინო, და მოიკლა გამზრდელი ერისთჳსა მათისა და ვერა ევნო მის სოფლისა დვალთათჳს. მაშინ მიეგზავნა მოციქული, ვითარმედ დიდი კეთილი იქმნა მოსლვაჲ ჩუენი თქუენთჳს, რამეთუ უკეთუმცა აქა არა ყოფილჳყუენით, მოვიდოდა ჯარშელი და ყოველი ლაშქარი მისი, და ცუდ იქმნებოდა სიმაგრე თქუენი, ვითარცა იგი ცუდ ქმნილ არს უმჯობესი სხუათა სიმაგრე წინაშე მათსა; დაიქცეოდეს ციხეთა თქუენთა, დასწუეოდეს სოფელსა თქუენსა, წარგიღებდეს ყოველსა მონაგებსა თქუენსა, დგკოცდეს მამათა ყოველთა, და ცოლთა და შჳილთა თქუენთა ტყუედ წარიყუანებდეს, არამედ მოსლვითა ჩუენითა ესე გარე აგხდათ; აწ დავივიწყოთ სისხლი კაცთა, რომელნი მოჰკლენით, ჴ მომეცით რაჲმე პირუტყჳი, რათა იხილონ ლაშქართა მათთა, რამეთუ მრცხჳნის მთაგან. დაუქცევია ციხეები და აქუს ყოველი (ჰჭ გრთი ტრაქონი აღარა სჩჩნს, წაბღაღუული არის)--ტკინება მათთჳს (კკლად წაბღაღუულია ჰჭ) ხოლო ჩუენ არღარა გვაქუს, გარნა კაცნი ესე რომელნი მოკლენით და დაკოდილ ფრიად[68]). მაშინ დვალთა მოსცეს კაცნი მას ომსა შინა შეპყრობილნი და ზროხანი ოთხასნი; აჲყარნეს ორნივე ერისთავნი, და ჩაჲარეს მაღრან-დვალეთი. მივიდა ჯარშელი და დადგა როკას, რამეროჲ ვერ ეძლო სლვად ლაშქარსა სიმძიმისაგან ალაფისა, და ქუსმოთა მთიულთა მიმართეს კარად მეფისა.

ხოლო აღგილსა მას ლაშქართა ვირშელისათა შეაპყრეს კაცი :ივ: და მათ ასწავლეს დაფლული მრავალი განძი, რომელი ლაშქართა მეფისათა ვერა ეპოვნა და მეორესა დღესა მივიდა ვირშელ წინაშე მეფისა. ხოლო მეფემან განიხარა და მიუგზავნა ალაფისაგან :ივ: [70]) საკიდი ჭუარელი ვერცხლისა და ოქროჲსა; :ს: საკიდი ლარი; :ს: ზროხა; ექვსი [71]) ცხენი; :ფა: ცხვარი, ლუდის ქუაბი დიდ-დიდი [72]). ხოლო მეფემან მრავალი მადლი წარმოაჩო, და უბოძა ორი (ჰჭ წაბღაღუულია) პირუტყჳისა, (ოქრო) და ვერცხლი ურიცხჳი". - - - [73]).

---

[68]) ზემო მჭრილ ასოებით დასვეშლილი შენაშნები ეკუთჳის ტრჰტიდან ჳარის გადმოწერებს.

[70]) მეღვინეთხუც. ვარ. :ივ: (ექვსი).

[71]) ექვსასი? — მეღვინეთხუც. ვარ.: ოც-და-ათი (:ლ:).

[72]) მეღვინეთ-სუც. ვარიანტით 36 ქჳაბი.

[73]) ჰჭ თჳდაბა „ქგლი", რომელიც დაწერილი ფოფოდა ტრჰტის ხთს თაბასზე და ბოდოტ ჭკლებია (იხ. Addit. p. 384, n. 2).

ეს ისტორია, წოდებული ძეგლად, მიჩვენა მე მუხრან ბატონის ასულმა, ჩემმა დედიდაშვილმა და სძალმა, თორნიკე ერისთვის მეუღლემ, რომელიც იყო დაწერილი ეტრატზედ, და მრავალგან სიძველისაგან ძლივსღა ჩანდა, რომლისათვისაც მივიღე მცირე შრომა და გარდმოვწერე კარალეთს ჩყპს წელსა, ფებერვლის კე-სა დღესა თ-დი შალვა ერისთვის რევაზის ძე ქსნის ერისთავი. ამა გარდმოწერილიდამ უმეტ-ნაკლოდ გარდმოიწერა, ჩყლ-სა წელსა, მაისის იდ-სა დღესა, სოფელს ქუშსა: (შადკის დგა, ანასტასია, იყო დაჲ ქუთუკანისა მეგის ერეკლეს ქალისა, იკნე მუხრან-ბატონის ცოლისა; სოლო ამათი ქალი(მარიამ?) იყო ცოლი თორნიკესი.

შესაკუთრებლად „ძეგლის“ ცნობათა ქსნის ერისთავთა შესახებ ხელსაგულებლად მათის გვაროვნობათის შტოისა (გენიალოგიისა) საჭიროდ ვცნობთ რამდენიმე ცნობები დაკურთოთ აქა, სხვადა-სხვა დროებიდან წყაროთაგან ჩვენგან ამოკრებული:

1) კედლების მუზეუმში დიდუღაა ტეხილის დასურათებული XIV საუკუნის სასარება, მეტად დაზიანებული, ნაკოლოზ ჯტრასწაის ძის ხელით დაწერილი, რომელსაც აქვს შემდგომი წარწერანი: XV საუკ. ხელით, სულ:

ა) „სულსა ქუშნიფველისა ერისთავთ-ერისთავისა შადკაძისა შ-ნ ღ-ნ (შეუნდგენ ღმერთმან).—სულსა ძისა მათისა :ე: ერისთავისა (ერისთავთ-ერისთავისა) დარგუშლისა შ-ნ ღ-ნ.—სულსა ძისა მისისა :ე: ერისთავისა გიორგისა შ-ნ ღ-ნ.—სულსა ძეთა მისთა ამირახორისა და ერისთავისა ქუშნიფველისა შ-ნ ღ-ნ.—სულსა მათისა ძმისა ამირეჯიბისა და :ე: ერისთავისა ა-ესი (იოანესი) შ-ნ ღ-ნ.—სულსა მათისა მეუღლისა მნათობისა შ-ნ ღ-ნ.—სულსა ძისა მათისა ერისთავთ-ერისთავისა გიორგისა შ-ნ ღ-ნ.—სულსა მისისა დისა დედაბერისა ვისაისა შ-ნ ღ-ნ.—სულსა მათისა დედ[ისა] გუნცაძესა შ-ნ ღ-ნ.— - - - - ს დედაძესა შ-ნ ღ-ნ.—სულსა ყოველთა ქუშნიფველთა მიცვალებულთა ძუძლთა და ახალთა, დედათა და ძმათა შ-ნ ღ-ნ“.—კისე სულ ერთის სელით ხრას წარწერილი და ერთის მეხელით, ამის ზედკე მოსდევს ამაკე ხელის მომსგავსო წარწერა:

„სულსა :ე:. ერისთავისა ამირეჯიბისა ქუშნიფველისა ა-ესისა (იოანესი) შ-ნ ღ-ნ.—სულსა მათისა მეუღლისა მეფეთ-მეფისა დავითის ასულისა გ-დაშრისა (გუდაშრისა) შ-ნ ღ-ნ ა-ნ“.

ამ გვარად, ზემოხსენებული წარწერა სრულიად ეთანხმება და ამტკიცებს „ძეგლის“ ცნობებს და შესამჩნევად ადვსებს მას.

ბ) სხვა წარწერა (გვ. 3): „წ-ა ესე სახარება... ფუქდებოდა და... განვახლე მე წინამძღვარმა (დარგისასმე?) გურმანე“;—გვ. 20: „ღ-ო მეოხ ექმენ კლმლიმ: და დ-დოფალსა (და დედოფლის?) და მათთა ძეთა გ-ას (გიორგის) და დათუნას“.

გ) მთოს თაკის ბოლოს: „ჰოი, ოთხნო მახარებელნო, შ-ე სული ნ-კლ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ზასი“. მხედრულად აქვს: „შემწე ექმენ... ჯრან მღვდელს, რომელმან მოიტანა ეს სახარება ზურგით შორიდამ ქ-ს :უპ“ (1794 წ.).

დ) წ-ს ლუკას სახარების ბოლოს: „სახარება ლუკასი არის წმიდისა თეოდორესი (ე. ი. ლარგვისის კლესიისა)... ზაჭრაა მღვდელი ლარგვისისა კითხულობდა ამ წ-ს სახარებასა“.—კიდევ მხედრულად ძველის XVI საუკ. სელით: „...ცოდვილი ზაქარია...“—იქვე სიგელი მხედრულად, სადაც ამაც სჩანს, რომ შანშე გრისაჯეს, პატრონს ყულარაღასს იქისე და რეკვზს და ძესა მისსა (შანშესს) აკანს შეუწირავთ ლარგვისისათვს მამული, რომელიც ქურთელებს(?) წაერთმიათ.

2) ამავე კლესიაის მუზეუმში დაცულია ლარგვისის ტყვიის ზატკი XV საუკ. ფრაზად დაზიანებული (№ 24), რომელსაც აქვს შემდეგნი წარწერანი:

ა) ტექსტის სელით გვ. 1: „უფალო ი-ს ქ-ს წარმართე კეთილად საქმე კელთა ჩ-თა. ადიდენ ღ-ნ ორსავე ცხოვრებასა შინა გრისთჯი შ-ჯეს» (შჯეს). ცხადაა, ამის დროს უოფილა დაწერილი ეს სელნაწერი. შჯეს ხშირად ისეკნაება ამავე წიგნის სხვა წარწერებში (გვ. 36, 37; 75; 173; 265).

ბ) ხუცურად, სხვა სელით (გვ. 73): „მე ერისთჯთა-ერისთავის იესეს ძემან ერისთავმან პატრონმან ქუენიფუნკულმან ესე წ-ნი ზატკინი დატყუსებული იყო მას ჟამსა, ოდეს ჩემნი ოთხნი ბიძანი კანდოს კევსურთა დაეკონენეს ქ-კსა :სკიგ: (ე. ი. 1545 წელს) და გამოეკუა ტაძრისთჳს წ-ა თევდორესსაჲ და ამ ხნის დაკარგული მე ვიპოვე ქ-კს :სყე: (1607 წ.) და ისევ ტაძარსა თქ-ნსა შემოვსწირე სადღეგრძელოდ ჩ-ნთჳს და თანამეცხედრისა ჩ-ნისა მზისთანაჲრისთჳს და ძეთა ჩ-ნთათჳს და წარსამართებელად პატრონობისა ჩ-ნისა და საესრად სულისა ჩ-ნისა...“

გ) მხედრულად (გვ. 117): „:ყდ: (1716 წ.) ამა ქ-კნსა ეკალაძეს ეცილებოდა წ-ა თეოდორეს (დარგვისისს) ლუარსაბ რატი შვილი. მეფის იესეს ბრძანებით დარჩა წ-ას თეოდორეს... ეს გარიგდა კოკორს».

დ) აქვე სხვა სელით (XVIII სუკ.): „წ-ო თეოდორე შ-ე მონა შენი ერისთვის შვილი რეკვზ“.

ე) გვ. 118: „ქ-ე შ-ე ერისთვისშვილი იასე“.—„ქ-ე შ-ე დავით, ძე იესესი, ძის ძე დავით ერისთჯისჲ“.

ვ) გვ. 239 მხედრულად: „...მეოხ მექმენ ერისთავთ ერისთჯს შანშეს და ძმისწულსა... ერისთჯისშვილს შანშეს“.

ზ) გვ. 291 მე-XVIII სუკ. სელით მხედრულად: «წ-ო თ-ე, მოგიძღვანე წ-ა წიგნი ესე ...ამილახვარის ასულმან და ერისთჯის სძალმან მარიამ, ვიპოვე ზატკი ესე ჟამთა ვითარებისაგან დაკარგული და შენი შენდავე შემოგწირე პირმშოსა ძისა ჩემისა შანშესა და შემდგომთა ძეთა და ასულთა ჩემთა აღსაზრდელად [და დედ]ისა ჩემისა საოხად მას ჟამსა, ოდეს სამკლრებელთაგან ხვებულ ვიქმენით (და) კარალეთს ვიმყოფებოდით ქ-კს უჯს“. (1780 წ.)

3) ამავე მუზეუმის გრიგოლ ღუთის-მეტეკველის ქნდაკებათა დიდს ხელნაწერს (№ 20) აქვს შემდეგი წარწერა:

ა) გვ. 14 მხედრულად: „...გრიგოლ ღვთისმეტყველო, მეოხ ექმენ ორსავე შ~ა ცხოვრებასა მონასა შენსა ყულარაღასს იესეს და მეუღლესა მისსა ტყვესა, რომელ დატყვევდა ქ~კს ჩღკიზ" (1739 წ.).

ბ) გვ. 4 მხედრულად: „წიგნი ესე... დროსა აოხრებისა ტფილისის ქალაქისა უსჯულოთა თათართაგან დატყვევებული მოვიყიდეთ საკუთარითა ჩ~ნითა საფასითა ბოდბელ მიტროპოლიტმა იოანემ, რომელსა აწ შევსწირავ განმანათლებელისა... ნინას ეკლესიასა... ჩყლვ, ივლისსა 17 დღესა" (ბოდბიდამ ყველა ხელნაწერები და იმათში ესეც გადმოიტანეს თფილისის სემინარიაში და აქიდამ რაც დაკარგვასა და დედინაცვლობას გადურჩა, ის გადაეცა საეკლესიო მუზეუმს. 1874 წელს ყველა ქართული ხელნაწერები წიგნთსაცავიდამ განაძეს და სემინარიის სარდაფში ჩაყარეს, საიდამაც ნეშტი გადარჩენილ იქმნა 1883 წ.).

გ) გვ. 169; „შ~ე ყულარაღასი იესე, გრიგოლ ნოსელო".

დ) გვ. 232 იმავ ხელით (№№ ა დ გ): «ქ~კს ათას შვიდას ოც-და-იე (ე. ი. 1735 წ.) მოვიდა თამაზხან ქართლსა შ~ა და ფრიადნი შრომანი და ტყვეობანი გვეწივნეს ჟამსა მას და დევნულობანი ყოველთა საქართველოს და კახეთს.—ამასვე წელსა მიიცვალა წ~ა და სანატრელი კათალიკოზი ბესარიონ ჩ~ ამასვე წელსა გამოვიდა წ~ის შიოს ნაწილი სამი, ორი მკლავი და ერთი თავი, რომელ არასადა თქმულ არს სამთა ნაწილის გამოსლვა და თჳთ მე მიხილავს თვალითა ჩემითა... მე ვემთხვიე, თჳთ ჩემმა ძმამ, იკორთის არქიმანდრიტმან გარსევანა ქრისტეფორემ ერისთვის-შვილმან».

ე) გვ. 278, იმავ ხელით: „ღ~ო შ~ე ყულარაღასი იესე, ქსნის ერისთვის დავითის ძე და ძმა შანშე ერისთვისა... ციხესა მთაბორისას, სოფელსა აწერისკევს, დიდსა შეჭირვებას იყო ყოველი საქართველო ოსმალთაგან და ლეკთაგან და შემდგომად კვალად სპარსთაგან ქ~ეს აქეთ ჩღკთ». (1729 წ.)

ვ) გვ. 365 ტექსტის ხელით, ხუცურად: „...ღვაწერინე წ~ა და სულთა განმაბრძნობელი წიგნი ესე ქსნის ერისთვის დავითის ძემან ყულარაღასმან იესე... ოდეს ქ~ეს მოძულემან და უფროსღა ღვთის მოძულემან მძლავრმან და არა-რომლისა სჯულისა მპყრობელმან, ა~დ სიტყვით და საქმით ბარბაროზმან და სარკინოზმან თამაზხან ქვეყნით ხვარასნით აღმოშობილმან დაიპყრა ერანი და საქართველო და მრავალი ბოროტი ქმნა... მპყრობელობასა მისსავე სრულ იქმნა წიგნი ესე თვესა ივლისსა :კ: ქკს: უკზ" (1739).

4) ჩვენგან ორ დიდ წიგნად შეკრებილს გუჯრებში და სხვა მასალებში მოხსენებულნი არიან შემდეგნი პირნი ქსნის ერისთავთა სახლისაგან. ჩვენ ქრონოლოგიურად დავაწყობთ და შესამოკლებლად წყაროს ესრე ვუჩვენებთ: „გ. წ. I, 160": ე. ი. „ჩემი გუჯრის წიგნი № I, გვერდი 160"; ანუ უბ. წ. III, 205" (ე. ი. ჩემი უბის წიგნი, № III, გვ. 205")და სხვა ამ გვარადვე. უმეტესი ნაწილი ამ წყაროთა ქრონოლოგიურ რიგზე დაიბეჭდება „ქრონიკებში" დამკითხველი ქრონოლოგიით ადვილად მოსძებნის საჭირო წყაროს შესაბამის წლის ქვეშ.

1398 წ. ივლისის 6: ქვენიფნეველი ვირშელი (გ. წ. II, 102).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

1401 იგივე ვირშელი „დიდთა ომთაგან (ლანგთემურზე) გამარჯვებული" (უბ. წ. I, 196).

1446 ე ვი შალვა ვახტანგ მეფის დროს (უბ. წ. III, 61).

1459 ერისთვის შალვას ბრძანებით კრება ცხრა-ძმის კევს (გ. წ. I, 153).

1459 წ. ახლო ხანებში: «ესე წიგნი მოგეცით ჩვენ სამთავნელ ებისკ ზმან გრიგოლ თქვენ ბატონს მმ ქნ და თქვენთა შვილთ გურზის და რამაზანს მას ჟამსა ოდეს გარისხდა ღმერთი და ბატონი ვირშელი მიიცვალა; მისთვს საალაპოდ შვიდის საპალნის ჩასლვი შემოსწირეთ ხატს ღვთაებისას" ხელმოწერილია შალვასაგან და გურზისგან (გ. წ. I, 154). მამქან (მმ ქნ) უნდა იყოს მეორე ცოლი ქვენიფნეველისა. პირველი მისი მეუღლე იყო გულქან, ლედოფლის და, რომელიც 1446 წ. მკვდარი იყო (უბ. წ, III, 62) და თვით ქვენიფნეველიც მკვდარი ყოფილა, რადგან ქვენიფნეველის შვილი შალვა (გულქანისაგან) სწანს ერისთავად 1446 წ. (უბ. III, 6 და 92).

1460 წ. ქ: ჩვენ... მეფემან გიორგი... ესე წყალობის წიგნი გიბოძეთ თქვენ წინამძღვარს (ლარგვისისას) გიორგის, ძმასა თქვენსა ქვენიფნეველს ე ვს შალვას და ლარგველს, ავგაროზს და რატს, შვილთა თქვენთა: დემეტრეს, არსენის, აბრაამს, საიოს და შირშას...(უბ. წ. I, 198).

1465 წ. ერისთავი შალვა, ძე მისი რამაზ და რამაზის ძე ქვენიფნეველი ს. ოძისში (გ. წ. II, 265).

1497 ე ვი ქვენიფნეველი და ძენი მისნი: ლარგველი და შანშე (გუჯ. წ. I, 131). ქვენიფნეველი ცოცხალი ყოფილა მე-XVI საუკ. დამწყებს, ბაგრატ მუხრან-ბატონის დროს (გ. წ. II, 65, 195).

1555 ერისთავი ლარგველი, ძე მისი შალვა, მკვდარი (უბ. წ. III, 64).

1608 წლის ახლო ხანს: „ქვენიფნეველისა და ერისთვის იესეს ალაპი დეკემბერს :ე: „(უბ. წ. III, 60, I, 37, გ. წ. II, 222).

1615 წ. ახლო ხანს „ბატონი როდამ და შვილი მისი ერისთავი იესე და ზაალ" (უბ. წ. I, 196).

1622 შანშე ერისთავი (გ. წ. II, 176).

1662 ე ვი იესე და ძმა მისი ზაალი, დედა იესესი როდამ (უბ. წ. III, 63).

1686 წ.—„ტოლ; ამა ქ კს იქმნა დ თ ერისთავის ქორწილი შობას დღესა, მეფის გ ის ასულს მარიამთანა" (იხ. „ქრონიკები" წ. II, 1686 წ. ქვეშე).

1688 წ.—ამ წელს მარიამობისთვეს გიორგი მეფე შეუხდა ერისთავს; დავით ერისთავმა გაიმარჯვა, გიორგი გადააგდეს და ერეკლე მეფედ დასვეს" („ქრონიკები" II, 1688 წლის ქვეშე).

1696 წლის ახლო ხანებში „ქსნის ერისთვის შვილი მთავარდიაკონი ბერი ქრისტეფორე" (გუჯ. წ. II. 357).

5) იკორთის ხელნაწერებში ჩვენ ვიპოვეთ ერისთავთა შესახებ შემდეგნი წარწერანი, რომელთაც ჩვენ ქრონოლოგიურად დავაწყობთ:

ა) ტყავის XV საუკ. ზატიკზე (infolio) ტექსტის ხელით: „დაიწერნეს წმი-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დანი ესე ზატიკონი მეფობასსა კასტანგისსა და ბრძანებითა ერისთავისა შალვასითა ქ"კსა :რკიდ:" (1446 წ.).

ბ) იქვე ტექსტისაკე სწდით: „სახელითა ღვთისათა... მიქაელ და გაბრიელისითა... მე ყოველთა კაცთა უნარჩევესმან ცოდვილმან, ერისთავმან ჰქმან ქვეყანაშენებელისმან შალვა... შევსწირეთ (იკორთას) სოფელი მანვაზეთი და სახენეთი და ერთი გლეხი ფლავს ერთითა ვენაკითა, სასახლითა და სამის დღის საანავითა და დავწერინე წ"ნი ესე ზატიკონი... და ერთი დავით (დავითნი), ორი თუს ფ"ბრვალი და მარტი... ამას გარეთ სამი ლიტრა ცვლი ფლავს, ვანთით მოიღებდენ ჩემსა ალაპსა შინა... (წუკვა-კრულვა, ვინც შეაბოსოს).. სულსა ე"სა ქმ"ბითაშენებელისასა მ"ს ღ"ნ, სულსა მათისა მეუღლისა, დედოფლის დისა გულჭანისასა მ"ს ღ"ნ".

გ) იქვე მხედრულად: „ქ სახელითა... ჩუენ კრისთესმან დარგველმან და ჩემთა შვილთა შემოგწირე... კურთხეულის ჩემის შვილისათვინ შალვასთვის ხუთი ლიტრა ზეთი გორას ვართიკას დავადევით... ქ"კსა :სმა:" (1553 წ.). სკუდად მოწერილია „ერასტი".

დ) მხედრული იმავე დროისა (XVI სუკ.): „ქ. სახელითა ღ"თისათა... იკორთას შემოგწირეთ... კრისთესმან კრასტი და ჩემთა ძმათა იესე, იოთამ და ზაალ... რვა ლიტრა ზეთი სულკურთხეულისა პატრონის მარიამისთვის ყოველთა წელიწადთა... ერთი კანდელი ენთებოდეს (იკორთას)"... მარეხი უნდა იყოს პირველი ცოლი ლარველისა (შეორე იყო რენტი).

ე) მხედრულად XVI სუკ.: „ქ: სახელითა:. ღთისათა... იკორთას შემოგწირეთ... ჩვენ:. კრისთესმან:. ალიზბარ:. და ჩემთა:. ბიძა შვილთა:. (გლეხს) ვართიკას... გორასა (გარულსა?) ესახლე და აიყარე:. მოხველ ახალგორსა:. დასახლდი და მამული მთხოვე, მოგეც ერთი საკმო (sic) მისითა ვენაკითა - - ხუთი ლიტრა ზეთი გარულსა მამულსა ზედა გედვა კურთხეულისა ჩემისა ბიძაშვილისა შალვასთვინ და ხუთი მე დაგადევი და გათარხნე აქაცა, ჩემს დედ-მამის სულისთვის მიიტანდე, ხუთს (ლიტრას) შალვასთვინ". . .(წუკვა-კრულვა). სკუდად მოწერილია „ალიზბარ".

ვ) იქვე ორს მხედრულს წარწერებში სჩანს: სუარამზე 1600 და 1603 წელს.

ზ) სუეტურად წარწერილი: „ნებითა ღ"თისათა... ჩვენ პატრონის შვილმან პატრონმან სუარამზე და რძალმან ჩვენმან პატრონმან კლუნე და ძისძეთა ჩვენთა პატრონმან კრისტი და დარგუნ"ძემან... შემოგწირეთ(იკორთას) . . . . . ბეთლემაშვილი იოანე მისითა მამულითა, რასაც დღეს მამულის მქონებელი იყოს სასახლესა გარეთ. ამას გარეთ შემოგწირეთ მამის თ"ლაური მამული მისის სასახლითა და ცხრა დღის მიწითა და ოთასეული მიწა ჯარიაშენს, აჩათს, საგოროს გზას ზედათ თორმეტის დღის მიწა ჩვენთჳს და ძისძეთა ჩვენთა სადღეგრძელოდ... (წუკვა)... ქ"კს :სუბ: (1604) ენკენისთვის :ბ:"—სკუდად: „სუარამზე" და „კლუნე".

თ) მხედრულად: „ქ: .... ჩუენა კრისთესმა პატრონმა კრასტი და პატრონმა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლარგველმა... შემოგწირეთ... იკორთას... ოლაძე ჩიტუნა და აბოძე ნადირა ჩუენდა წარსაზართებლად და სადღეგრძელოდ (და) ჯუარისა მაძისა და დედაისა სატხონებელად... ქ-კს :სეე: (1608 წ.) მარტის :იბ:". ხვეულად: „ელენე".

თ) ჯუარად: „ქ: ჩნ გრისოჯს იესუს და ძმასა ჩვენსა შანშეს შემოგვიწირავს არცევს მამული ჩათური წ-თა მთავარანგელოზთათჳს (ე. ი. იკორთის)... და რაც ბეგარა სხვას არცეველს კაცს მთელს მამულზე აც, იმას ვინც ვინ წინამძღვარი იკორთას მთავარანგელოზთ წინ ბრძანდებოდეს, იმას მიერთმოდეს ექუსი კოდი ბური და ექუსი კოდი ქერი და ერთის წლის საკლავი (წუეეა)... ქ-კს :ტეგ:" (1615 წ.).—ჯუარდად: „ასე"; და იქმე სუეულდგე: „...არის წ-თა მთავარანგელოზთა წიგნები ჯუმლად ოც-და-თერთმეტი".

იქმე ხრის ხუცურად სუურადდებო ნუსხა იმისი, თუ რ.ამდენი ბეგარა ჭმართებაით იკორთის ყმათ: „ქ: არის იკორთას მთავარანგელოზთ ყმათა ბეგარა. (შენიშვნა რამდენსმე ამოუწერთ):

	ჯუარი გადიდის:	ქმარი გადიდის:	ცვილი ლიტრათ:	სთეელი:	ტკბილი კოკითა:
ათაბაგიშვილსა	12	„	1/2	1/4	„
ცისკარიშვილსა	8	4	თაბანითა 1/2	1/4	„
ფრიდონაშვილსა	8	„	1/2	1/5	„
სადინურსა	8	„	1/2	„	„
უტუსავსა	4	4	1/2	„	„
ჩათიშვილსა	4	4	1/2	1/3	12
იანვარას	4	4	1/2	1/4	„
ჩათიშვილს	8	4	1/2	„	4
ჭართალელს	4	4	1/2	„	22
X—ს	4	4	1/4	„	20
ზემოტბელთა	8	„	„	„	18
დათუას	„	„	„	„	8
ახალკაცს	„	„	„	„	18
ქვემოტბელთა	„	„	1/2	„	„
საურმას	10	4	1/2	1/4	„
მახარას	4	4	1/2	„	16
ეცდაშვილსა	8	7	„	„	„
დარჩიაშვილის მამულს	4	4	„	„	„ ⁊ სხვ.

ზოგს ჭმართებაა კოდი «თაბანითა» (ლიტრათ), ზოგს-კი „თორმეტთანითა". „1/4 სთეელი", ესე-იგი შეთხუდი ნაწილი სუეკლისა კენსხის გამოსუვლისა, გეეხთლმი გტეეშულისა. ზოგს გლეხს, კისაც ჴატარა კენსხი სწერია, სთეელის მაგიერ გადაწერილი ჭმართაით „ტკბილი კოკითა", ოთხდას 22 კოკამდი. ბეგრის რაოდენობა

ბა იმაზე იყო დამოკიდებული, თუ ვის რამდენი და რა ღირსების მამული სჭერია.

ი) ხუცურად, მეტად მქრალად: "ქ: - - ერისთავსა იესეს და ძმასა ჩვენსა პატრონსა შანშეს და შალვას (გაურჩევლად) შემ[ოგვიწირავს?] არცვის - - - კელმიუვალად ჩვენგან... ქ~კს :ტგ: (1615 წ.).

ია) მხედრულად: „...შემოგწირე მე იესემა ერისთავმა შენა (იკორთას)... ჩვენთვს და თანამეცხედრისა როდამისა და შვილთა ჩვენთა სადღეგრძელოდ ერთი კვამლი კაცი იმერელა ამირინდო...“. ხუცურად: „იასე“... „ბეგარა პური ოცი - - -“.

იბ) ხუცურად: „სახელითა... ჩვენ... შემოგწირეთ სოფელი შუაცხვირი მე ერისთავმან იესე და ძმამან ჩემმან ზაალ და დედამან ჩემმან პატრონმან როდამ, რათამცა შევამკეთ ტაძარი თქვენი და განვადიდეთ.. დაიწერა... ქ~კსა :ტნ:“ (1662).

იგ) მხედრულად:“ ქ: ესე:. სანაჟურე: ქვევრი: ჩვენ ერისთავმან ბატონმან დავით ტბეთიდამ გადმოვიტანე და აქ მთავარანგელოზს წინ ჩავდგი და როდესაც ეს აივსებოდეს, ერთს კოკას ღვინოს წინამძღვარს მიართმევდენ. და დეკანოზს ჩვენად სამწყალობნოდ ჟამს აწირვინებდენ“... ეს დავით ანუ „დათუნა ერისთავი“ მოკვდა 1718 წ.

იდ) ხუცურად: «ღ~ო შ~ე ც~ი არქიმანდრიტი (იკორთისა) პართენ ოს-ყოფილი ქ~ეს აქეთ ჩლდა“ (1761 წ.).

6) წარწერანი კაბენის ტყავის XII საუკ. სახარებაზე, ხუცურად:

ა) „...ესე... შესაწირავი შემოგწირე ჩუენ ძემან ქსნისერისთავისამან ერისთავმან პატრონმან როდამ და ძეთა ჩუენთა ლარგუსელმან და ქსნისერისთავმან.,. ჩუენთა პაპათაგან სასოებით აღშენებულსა კაბენს გესმანიისა (გეთსამანიისა) ღვთისმშობელსა ჯირლინაულის მამული კუამლი ერთი თეოდორა მთითა, ბარითა, წყლითა... ასე რომე ჩ~ნგან არა სათხოვარი და არა გამოსაღები არა ეთხოებოდეს რა ლაშქარ-ნადირობის მეტი... მე გედევანას დამიწერია“... † □.

ბ) მხედრულად: „... მე მიქელის შვილმა ბასილმა და პაპამა და ნიკოლაოზ და გიორგი ვიყიდეთ ასლასძისაგან ვენაკი ალალითა ჩუენითა საქონლითა... გავიკეთეთ საბაობასა დღესა ალაპი ოთხთავე ძმათა ჩუენთა სოლისათაი“... (ეს მიქელ, როგორც სჩანს, იყო ერისთავის ლარგველის ძე).

გ) მხედრულადვე: „... დაგიწერეთ დაწერილი ესე მე მიქელის შვილმა პაპამა. და ჩემმა მეუღლემა როსოდან და ჩემმა შვილმა აივთარმა და დაგიდევით გელოშვილთა ვენაკი... ჩ~ნისა სულისა სამლოცველოდ მოვაკსენეთ მონასტერსა (კაბენს) და კრებულსა და შემიკეთეს (sic) ალაპი დღესა ნიკოლოზობასა».

7) წარწერანი წ~ის სამების „სულთა მატიანისა“ ქსნის ერისთავებზე:

ა) ხუცურად № 28: „სულსა ერისთავთა-ერისთავისა ქვენიფნეველისა ლარგველ ყოფილისა ლაზარესა შ~ნ ღ~ნ.—სულსა მისის მეუღლისა რენტი ყოფილისა ეკატირინესა შ~ნ ღ~ნ.—სულსა მისთა შვილთა ერისთავისა ერასტისა შ~ნ ღ~ნ.—სულსა ერისთავთ-ერისთავისა იესესსა შ~ნ ღ~ნ. სულსა მისის ძმის ზაა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დასსა შნ ღნ. სულსა ამათის ძმის მოძღვართ-მოძღურისა ბესარიონისა შნ ღნ.—სულსა მათის ძმის ათომისსა შნ ღნ. (ეს მოხსენებული პირნი დასტაცლავქმნენ სეხურთაგან 1545 წ. გარდა იყვე ერისთავისა).—სულსა ქვენიფნეველის მაქწლისსა შნ ღნ. სულსა მისის მეუღლისა თანათანისსა შნ ღნ. სულსა მათთა შვილთა გიორგის და პაპასსა შნ ღნ". ეს წარწერები ერთის ხელით და შეღებით სრას. მაქვს ამის ქსი ოზდაბოდ „მაქვლიაშვილებად".

ბ) № 33, მხედრულად: „ქ:. სულსა:. ქვენიფნეველისა:. ფარემუზისსა შნ ღნ:. ქ: სულსა ქვენიფნეველის შაიაშისსა შნ ღნ და მისისა მეუღლისა სიანარასთოუნის შნ ღნ. ქ. სულსა ქუენიფნეველისა მნუჩარისა და ხსენებულისსა შნ ღნ".

გ) მხედრულად, № 32: „მოიხსენე უფალო... მონა ღთისა მაქწლიშვილი გიორგი (და) მეუღლე (მისი) სიყუარულისა ქალი ნუგა.

დ) მხედრულად, № 34: „ქ: სულსა:. ქუენიფნეველისა:. ათანასესისა:. და მისსა მეუღლესსა ნესტანდარეჯანისსა შნ ღნ...

ე) ხუცური ძეგლი, ტექსტის ხელით, № 35: „სულსა ერისთაუთ-ერისთაჳსა ქვენიფნეველის შვილიშისსა შნ ღნ". სხვა ხელით აქვე: „მათსა დედასა თამგაშათს (თამგაშურს?) შნ ღნ". ას. ესე წარწერა აქვე № 110.

ზემო-ხსენებულ წყაროთა მიხედვით ჩვენ შეკედგინეთ შემდეგი გუართა-წოდებათა შტო ქსნის ერისთავთა, რომელიც დიდად ხდასებს და ისწორებს ვახუშტის ბრახსესგან შედგენილს გენიალოგიას (Hist. de la G. II, Addit. IX p. 630—631).

a) უძველესის დროის ქსნის ერისთავნი

№ მეფე ოსთა

№ უსუტესი
1) **როსტომ** აუსტიანის II-ს დროს (565 — 578 წ.) ბაბილა. წოლოთასნ.
2) **ლარგველი** I, მეფის გვეთაის (დვეთაიან-ბაგრატოვანის გუართაის?) დროს.
3) **დიმიტრი** (ამ დამატრის შემდეგ ვერშეხსმდი გადაიცვლნენ 24 ერისთავნი).

b) ერისთავნი მე-XIII—XIX სუკუნისანი:
28) **ვირშელი** I, ადრინსე მეფის (ვახტანგ II-ს?) დროს.
29) **შალვა** I, ტოლი მისი ოსთა მეფის ქსლი ბარდა, მეფის დვეთაის, ვახტანგის და გიორგი-ბრწყინვალეს დროს.

29) **ᲨᲐᲚᲕᲐ I.**

30) **ᲚᲐᲠᲒᲕᲔᲚᲘ II.** 32) **ᲘᲞᲮᲐ,** ცხრა წელ ერისთავი, ვიდრე შვილის შემდეგ. და კიდევ სხვა 12 შვილი.

*) არაბულ ციფრებით ჩვენ აღვნიშნავთ ზემო ჩამოთვლილ წყაროებს (თავებს), იმავე ციფრების ქვეშ; ხოლო ქართულ ციფრებით—იმ მუხლებს თავებისას, სადაც შესაფერი ცნობა მოიპოვება.

№ №

31) **ᲕᲘᲠᲨᲔᲚᲘ II** უსუტესი, ცოლი მისი გვანცა (ის. № 1, ს). *) და მეორე თამარ.

33) **ᲥᲕᲔᲜᲘᲤᲜᲔᲕᲔᲚᲘ I,** უსუტესი. რომელიც მოკლულ იქმნა 1373 წ.

34) **ᲘᲝᲐᲜᲔ II,** ვიდრე 1373 წლამდის; პირველი ცოლი მისი მნათობი (№ 1, ს) და მეორე გულშარ, ასული გიორგის ძის დაჲთ მეფისა (№ 1, ს).

გიორგი ვის, დაბადებული (№ 1, ს) მეფემ რომის დროსმის დროსმის.

35) **ᲕᲘᲠᲨᲔᲚᲘ III,** („მნათობისგან"). ცოლი თამარ, მეორე თმაგაშურ და მესამე მაქმანე პირშველი სჩანს 1398; 1396 და 1401 წ. № 4).

ორი ქალი გულშარისგან.

ერთი ქალი „მნათობისგან".

37) **ᲥᲕᲔᲜᲘᲤᲜᲔᲕᲔᲚᲘ II,** ცოლი მისი გულქან, დედოფალის დაჲ (№ 5, ს). მეორე ცოლი მისი თმაგაშური? („სულთა მტერანე").

გურჩა 1459 წ. (№ 4).

რამაზანი 1459 წ. (№ 4).

38) **ᲨᲐᲚᲕᲐ II,** სჩანს 1446 (№№ 4' 5); 1459 (№ 4), 1460 (ყურულის გუჯარი), 1465 (№ 4).

ლარგველ გიორგი ბერი

ავგაროზ

რატ 1460 (№ 4) (ამისგან რატიშვილებს).

39) **ᲠᲐᲛᲐᲖᲘ I** (№ 4). არ სჩანს, რამზეს ერგო თუ არა ერისთავობა.

დემეტრე 1460 წ.

არსენი აბაზაძე

სიაოშ ცოლი სიანურა-სათუნ

შარშა (№ 4).

39) **რამაზ I** (№ 4)

40) **ქვენიფნევეული III.** (№ 4) სჩანს 1498 წ. (№ 4).

ამასვე დროის ცრისთვის შეიძლება, ქვენიფნევეული მისწერდნენ და ასალგახელი, ბერეთელ ათასიან დროსაც ათასიან და ტოლი მასი სვეტიცხოველის დარეკლის, ან. „სულთა მატიანეში“.

41) **ლარგველ III,** ბერძნებში დაზრდილი. ტოლი მასი ჰორგვალი მძრავს(?) ან მეორე რეზერტი, მოდგმიანი ქეტელიანის (სამების „სულთა მატიანე“ № 5, და დარეკლის ტოტისანი იყო 1553 წ. (№5,ა).

ქვენიფნევეული

ძანშე (№ 4)

42) **ელიზბარ** (№ 9) სვიმონ მეფის დროს (ქ.-ცხოვ. II, 28; 29).

მაქველ, ტოლი თინათინ („სულთა მატიანე“).

შალვა 1554 წ.

43) **ერასტი I** 1553 (№ 5:გ,დ). ერისთავად მოსწერებული ჩანს „სულთა მატიანეში“.ს.ქ.ების წ. I, გ.43—44.

44) **იესე I,** მეორეული ტოლი ძმა მეორე ტოლი მასი (№ 5; ვ, ზ).

იოთამ † ზაალ † 1545 წ. 1545 წ. მოსწერებული ჩანან „სულთა მატიანეში“ *).

ბესარიონ მაძღვარი („სულთა მატიანე“)

* შენიშ. ოთხნი ბიძანი ქვენიფნეველისანი, ხანდის 1545 წ. მოკლულნი, უნდა იყვნენ: შალვა(?), იოთამ, ზაალ და მიქელ (№ 2, ბ).

გიორგი (№ 6; ბ) (ქრონ. ქართ.“)

ბეჟან და ლეონ (ისტ. ქრონიკ.)

ბასილ (№ 6; ბ) (ცნობილ წ. I, 46)

ხოთარ (უბ. წ. I. 46).

45) **ქვენიფნევეული IV,** ტოლისანი იყო 1607 წ. ხოლო 1608 წ. მკვდარი იყო (№№ 2, ბ, 5, ჱ); ტოლი მასი მზეისთვისაც (ibid).

დარგველ (№2, ბ)

46) **ერასტი II** ცრისთავი 1608 წლიდამ ტოლი ძენე? (№ 5; ჱ).

დარგველ (№ 5: ზ, ჱ).

დარგველ? (ქ.-ცხ. II, 522: 1648 წ. ხოლო ხანებში).

46) **ერასტი II** კრისთოვი 1608 წლიდან.

47) **იასე II** 1615 წ. (№ 5: ო; ი; აა) ცოლი მისი როდამ (№ 5: ი კ აბ) ამ იესემ აშენა გასწყვეტა 1632 წ. (ქ.-ცხ. II, 43).

48) **ვანშე I** 1622(№4) დაკით თამარ (ქ.-ცხ. II, 54).

შვილი(№5: ი)

წ ა შ ვ ი ლ ე ბ ი

49) ეპისკ 1662 წ. ახალი ხანაში.

წ ა შ ვ ი ლ ე ბ ი ? ცოლი ქმოვკან (ეგ.შენ. № 170, გ. 492).

50) **იასე III**, რადამის შვილი 1656; ცოცხალ 1660 კ 1668 წ. (ქ.-ცხ. II, 51; 55; 541).

51) **დათუნა I** (დაკით) 1674 წ. (ქ.-ცხ. II, 55; 58) 1696 წლამდე (ქ.-ცხ. II,). მეფე 1700—1718 წ. (დაკითის შემდეგ).

52) **დავით II** 1696—1700 წ. (ქ.-ცხ. II, 67; 58—67)

შ ე ნ ი შ ნ. 1669—1698 სჩანს ქსნისერისთავის შვილი ევდემოს პირველად ურბნელი, მერე მანგლელი და უკანასკნელ მთავარ-ეპისკოპოზი ქართლისა (უბ. წ. I, 54; გუჯრის წ. II, 187). სხვა საბუთებში ევდემოს მოხსენებულია რატი შვილად.

53) **ვანშე II** 1718—1741; ცოლი ელენე. 1741 წ. თავდება დასთხოვრეს შანშეს და იესეს და კრისთოვობა დროებით ჯადასტეს გიგა ამილახორს, მერე კიმშერ ჩოლოყაშვილს. შანშე †1754 (ქ.-ცხ. II, 451).

იესე გულაბერიძისი († 1745), ცოლი მარიამ, ამილახვარის ქალი. ბოგველი ცოლი მისი ქმოვკან დატევდა 1739 წ. (№ 3; ს. ქ.-ცხ. II,92).

ქრისტეფორე, იორთამის ხრქმხანდრიტი 1735 წ.

ვახუშტი

54) **დავით III** 1753—1756 წ. (ქ.-ცხ. II, 451; 471)

შანშე, სოფიო, ცოცხალ ორბელიანის ცოლი, †1802წ.

№ ქალი, ბახტანის ცოლი.

შვილი ალიხან კარდანმ, ბოგველი ექსორციზმარმანოზ მიქელ 1762 სია (1811—1817 წ.).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

53) **შანშე II.**

- ივანე (№ 1: დ)
  - როსტომ 1788
    - დავით 1808 წ. ცოლი თინათინ.
      - იასე, ცოლი მისი მუხრან-ბატონის ივანეს ქალი.
        - შანშე
        - თორნიკე 1853 წ. ცოლი მარიამ.
        - გიორგი
      - სოლომონ †1822 წ. უშვილო.
  - შანშე 1788 ცოლი ელენე †1815 წ.
- 55) **გიორგი,** რომელმაც უმუხანათა მეფე ერეკლეს. ცოლი გაიანე, გიორგი XIII ქალი.
  - ელიზბარ მელექსე, ცოლი მარიამ, მეფის სოლომონის ქალი.
    - ივანე
      - ნიკო.
    - ზურაბ.
    - დიმიტრი.
  - რევაზ 1813 ცოლი ანასტასია, მეფის ერეკლეს ქალი.
    - მალაქია 1813 წ. 1828 წ.
      - რევაზ (ცოცხალია).
    - ესე (†1811 წ.)
    - ბიძინა 1813 წ
      - ნიკოლოზ (ცოცხალია)
    - გიორგი „ატამანი“ († 1891 წ.)
      - ზაქარია (ცოცხალია).
  - ლუარსაბ
    - ლევან
    - რევაზ
    - დავით.
  - თუთა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

II. 1020 წ.—სიგელი მელქიზედეკ კათალიკოზისა.

სანად. კანტორას გუჯრებში ჩვენ ვიპოვეთ ორი ბარი მელქისედეკ კათალიკოზის სიგელისა 1020 წ. ბირველი (№ 378) მე XII საუკუნის ხელით არის დაწერილი ქალალდზე სუფთად, მაგრამ თავი აკლია; სწორედ ამაკე სიტყვით იწყება, როგორც დ. ჩუბინაშვილის მაურ გამოცემული იმაკე სიგელის ბარი (იხ. ქრისტომატია მისი, გვ. 203—208). შედარებადმ ცხადდება, რომ უკანასკნელი თუთ ის სიგელია, რომელიც ხელში ჭერია თემთარაზ ბატონიშვილს და ჰკი-ია, ნაწყვეტ-ნაწყვეტად და ტოტოდან შეცდით და სიტყვა-დავთით შეუტანია „ქართლის ცხოვრებაში; გვ. 212, სტრიქ. 19—30 (სიტყვიდან: „და ქრეთოს“) და შემდგომ 213 გვერდის სტრიქონები: 1—8 და გვ. 218, სტრიქ. 9—18; გვ. 220, სტრიქ. 18—19 და გვ. 222, სტრიქ. 1 (სიტყვიმდი: „სიმწყოსიანი თუსი“) და 25 სტრიქონიდმ ბოლომდის; გვ. 222, სტრიქ. 1—22. ეს თუთ ის სიგელია, რომელიც დ. ჩუბინოვს ჩაურთავს თვისს ქრისტომატიაში რამდენიმე შეცდომებით.

მეორე ბარი იმაკე სიგელის (№ 279) დაწერილია ქალალდზედვე ჩანაბეჭდის მხედრული ასოებით მე XVII საუკუნის ხელით. ეს უკანასკნელი ბარი იმით არის შესანიშნავი და ძვირფასი, რომ მას თავი და ბოლო არ აკლია. ორსავე ბარს ქორონიკონ უჩას :სიმ: (1020 წ.) და ჰქადმ ცხადია, რომ დ. ჩუბინაშვილი, ბაქრაძე და ბრაუსე შეცდარნი ყოფილან, როდესაც მათ ეს სიგელი მიაწერეს 1040 წ. (იხ. ჩემი „ქრონიკები“ გვ. 181—188). ამაკე სიგელიდმ სჩანს, რომ მცხეთის კკლესია 1020 წელს განუახლებიათ და არა ახლად აღუშენებიათ.

ქ: სახელითა ყოვლად სახიერისა ღვთისა მამისა და ძისა და სულისა წმიდისათა, მეოხებითა ყოვლად წმიდისა ღვთის-მშობელისათა, ძღიერებითა ცხოველს მყოფელისა და პატიოსნისა ჯუარისათა, შეწევნითა ყოველთა წმიდათა ზეცისა და ქუეყანისათა, ესე დაწერილი მოვაკსენე და შევსწირე ყოველთაცვე ჩრდილოეთისა კედართა შორის უაღრესსა და უაღმატებულეს-უდიდებულესსა, წმიდასა და კათოლიკე სამოციქულოსა საყდარსა მცხეთისასა, სალოცველსა და სახლსა ღვთისა დიდებისასა და მას შინა ღვთივ აღმართებულსა სუეტსა ცხოველსა, კვართსა სამეუფოსა და მირონსა ღმერთ-მყოფელსა და წმიდა-მყოფელსა ჩუენ ქრისტეს მიერ კურთხეულმან ქართლისა კათალიკოზ-პატრიაქმან მელქისედეკ, მას ჟამსა ოდეს უღირსი ესე ღირს ვიქმენ საჴეთ პყრობად წმიდისა ამის ტაძრისა კათოლიკე სამოციქულო ეკლესიისასა და შევამკე სალხინებელად სულისა ჩემისა და წარსამართებელად ქრისტიანეთა და შევამკეე ყოველითავე სამკაულობითა გარეთითა ბჭითა და გარეშემო სტოითა მოქმნითა და ზედაბურვითა და შევამკეე ყოველითა სამკაულობითა ოქროთა და ვეცხლითა, თუალითა და მარგალიტითა და საღეთოჲთა წიგნებითა დაწერითა და *).

*) ამის თქმით დაბეჭდილია „ქრონიკებში“ გვ. 182—188 და ჩუბინოვის ქრისტომატიაში, გვ. 203—208. ქადმე იწყება ბარი ამაკე სიგელის № 378.

შევსჭედე სუეტი ცხოველი ოქროითა და ვეცხლითა, და შევსჭედე წმინდა საკურთხეველი ოქროითა და ვეცხლითა, თვალითა და მარგალიტითა, და მოვსჭედენ კანკელნი და კარნი საკურთხეველისანი ოქროითა და ვეცხლითა და შევსჭედე ძელნი ცხოვრებისანი ოქროისანი თულითა და მარგალიტითა და შევსჭედე წმინდა ესე სამარტვილოი ოქროითა და ვეცხლითა, თვალითა და მარგალიტითა და იმას შიგან დაუსვენენ ყოველთა წმინდათა ნაწილნი და ძელი ცხოვრებისა და დაუსვენენ ხატი ოქროისა, რომელი მიბოძა კონსტანტინე ბერძენთა მეფემან და სამარტვილოსავე შიგან დაუსვენე ხატი ესე წმიდისა-მშობლისა, შემკობილი ოქროითა, თვლითა და მარგალიტითა, რომელი მიბოძა ბასილი ბერძენთა მეფემან და ხატი ესე დიდი მაცხოვრისა საროთითა და გარეშემო თვლითა შემკობილი და სხვა ხატი მაცხოვრისა ვეცხლისა ოქროითა ცურვებელი და ხატი ნათლის-მცემლისა ერთი და თეოდორესი ერთი და საროთითა შექმნილნი ოქროითა და ვეცხლითა შეჯედილნი და სხვა ხატები საროთითა და ოქრო ფორტლითა დაწერილნი, ჩემნიცე დასვენებელნი რიცხვით :ნე: და ბარძიმ-ფეშხემი ოქროისა თვალითა და მარგალიტითა და მინასა ხატებითა შემკობილი და კოვზი ოქროისა და ხუირნი ოქროისანი თულითა და მარგალიტითა შეკაზმულნი და სამწერომელნი ოქროისანი და მარგალიტითა შემკობილნი, საცეცხურნი და სასაკმეველნი ოქროსანი ერთი და სხუანი საცეცხურნი დიდნი ვეცხლისანი და სასაკმეველნი დიდნი, ორნიცე ოქროითა ცურვებულნი, და სადაგნი საცეცხურნი და სასაკმეველონი ვეცხლისანი დიდნი ერთი და სათანაონი საცეცხურნი და სასაკმეველონი ვეცხლისანი ერთი და ჯვარი ვეცხლისა სათანაო ერთი და ვეცხლისა ტაშტი წყვილი ბ, და ბერძული ტაშტი ბრაგი ვეცხლისა ოქროთი ცურვებული ერთი და წიგნნი სამღთონი, რომელთა სახელები ესე არს: სახარების თარგმანი დიდი ერთი მათესი, მარკოზისა, ლუკასი და იოანეს თავისა, სახარების თარგმანი წიგნი ერთი და სახარებანი ოთხთავნი სამი; სათანაო ოთხთავი სახარება :ა. გარე თვლითა და მარგალიტითა შემკობილი, და მოწამეთა წიგნნი დიდნი; ზამთარ და ზაფხულ ეგრეგე ვეცხლითა შეკაზმულნი ღილკილოთა ვეცხლისათა ორნი და მღვდელ-მოძღვართ წიგნნი დიდი საწელიწადო ვეცხლითა შეკაზმული ერთი; მარგალიტი წიგნი წინამძღვარი :ა: დეკლოლონი წიგნი ა; იოვანეს გამოცხადება წიგნი ერთი დიდის ძმასა ჩემსა ანტონის ებოძა ჩემდა; ანდრია სალოსის ცხორება წიგნი :ა: დავითის თარგმანი წიგნი :ა: სათანაო მრავალ-თავი ერთი; იადგარი ახალი :ა: და კურთხევანი საწელიწადო, რომელსა შინა სწერია ეკლესიის კურთხევა, ხუცეს-დიაკონთა კურთხევა, გარე ოქროს ხატითა მოჭედილნი და ცერითა მოჭედილნი :ა: კურთხევანი სხვანი საწელიწადონი სრულნი ყოვლითა ფერითა გარე ვეცხლისა ცურითა მოჭედილნი; სჯულის კანონი ახალი :ა: მარხვანი, რომელ სამეფოს იტყვიან :ა: და სხვა წიგნები თავი რვა და ორად გაყოფილი იადგარი მეხური, რომელსა შიგან სწერია განგება საწელიწადო :ა: მატიანენი საშინაონი და საღაპე-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნი ვეცხლით მოჭედილნი ერთი და მატიანენი სათანაონი ვეცხლით მოცუა-
რილნი :ა: ჟამის წირვანი სათანაონი :ა: ესე წიგნები, რომელ მე დამიწერია
ჯუმლად არს თავი :კე: საწიგნენი ოქროითა და ვეცხლით ცურვებულნი ერ-
თი, საკელაპტრენი დიდნი სპილენძისანი ერთი და შემდეგნი საკელაპტრენი
ვეცხლით ცურვებულნი :ბ: საკელაპტრენი რკინისანი დიდნი :ა: და შესამო-
სელი სამღვდელ-მოძღვარო უქსინო ულლითა ონაფორითა ხატოვანითა ოქ-
როვანითა და ყოვლითავე სრული. სამკლავენი :ა: მაზარა ნავანდარი :ა: მწვა-
ნე ერთი და კვერცხის გული მაკანი ბერძული ოქროთი ერთი და ბერძენ-
თა მეფისა რომანოზისა ნაბოძვარი შესამოსელი ოქრო-ქსოვილი ა, და მაზარა
ოქრო-ქსოვილი ერთი, სანაწილე ოქსინო გ; ზე-ასაპყრობელი ხატუვანი ოქ-
როთა :ა: სადაგნი სანაწილენი ბ, და რომელ ეზონი ჩემნი დაკიდებულნი არი-
ან ბერძენთა მეფემან ბასილი მიბოძნა, დავჰკიდე ოქსინონი სამნი და სუნდუს-
ნი სამი, კუერცხის გული სუნდოსი :ა: საკარამანგნი დიდნი გარეშე ოლვილ-
ნი, ვეცხლისა გრგოლითა შეკაზმულნი რვა: და ბაგრატკურაპალატისა ნაბა-
ძვარი დიდი საკრამანი :ა: — და მონასტერნი და სოფელნი, რომელ მე მომი-
გიან ამის წმინდის დედაქალაქისათვის: ბერძენთა მეფემან ბასილი მიბოძა და
შემოსწირა კათოლიკე ეკლესიასა მონასტერი დიდი კესტორი, რომელსა სო-
ფელი აქვს ას და ხუთი; — ტაოს ვიყიდე სოფელი ზადკარეკი ხოთიპა აგარათა
და ძაღლისკევს ვიყიდე სოფელი ორთა სამითა აგარათა; ესე ორნივე სო-
ფელნი მათითა აგარათა ძმათჲ ჩემთჲ განძითჲ ვიყიდჱნ და დაუდევ ამას წმინდასა
დედა-ქალაქსა შიგან ალაპი დღე ხარება; და კლარჯეთს მოვიგე სოფელი ერ-
თი სხლუვანი და შავშეთს მოვიგე სოფელი დიდი სხლობანი, აგარა მისი ნა-
ღუარევი; და ჯავახეთს მოვიგე სოფელი ტონთიო, და კოლას მოვიგე და ავა-
შენე სოფელი დიდი ოროტანი აგარათა; და ფანავრას ავაშენე სოფელი ერ-
თი მახაროვნი; და საკოეთს შევიპყრენ და აღვაშენენ სოფელნი ორი — ნაქალა-
ქევი და ბერდაძორი; და ქართლს მონატერი პალავრა ოთხითა სოფლითა და
ცუქითი შესავალითა მისითა; ყინცუისი შესავალითა მისითა და შინდღებისა ნა-
ხევარი; კურბითს :რა: აზნაორი, კარგი სოფელი ერთი; ჩოჩეთს უბანი ა; მიწა და
ვენახი სამეფო; ზეგანთა სოფელი ა, შიდარი სოფელი ერთი და კახეთს ახა-
ტანს უბანი ა და ნოსორნა სოფელი ა, და ერეთს მონასტერი დიდითა ძალი-
თა და ლაგოდეკი და ერეთსვე კატეხისა ეკლესია, შესავალითა მისითა და
კაკს ვაჭარნი ათორმეტი და ზიარი სოფელი დიდი :ა; ესე ყოველი სოფელი,
რომელი მომიგია და რომელნი სოფელნი ძუელად ჰქონდეს ამას წმინდასა
დედა-ქალასაქსა, შესავალნი იყუნენ და მე მოვაკსენე გამზდელსა ჩემსა ბაგრატ
კურატპალატსა და შეუვალად გამიკადნეს და მიბოძეს სიმტკიცე შეუვალობი-
სა და რომელი ქალაქისა შესავალი იყო ამის წმიდისა დედაქალაქისაგან:
ცხუარი, ცხენი, ღვინო, ზედანი და რაცა იყო ყოველი ალი ამირმან ამოგ-
ვიგდო და ავკადე ამას წ~ა კათოლიკე ეკლესიასა და ყოველნი სოფელნი, რო-
მელნი წმინდისა ამის კათოლიკე ეკლესიისანი არიან ავაშენენ და დავაგენ ყო-

ველგან სახლნი და ავაგენ ეკლესიანი რიცხვით ყოველნივე (sic)*). — აწ წმინდანო,
მღდელ-მოძღვართა მთავარნო, რომელნი შემდგომად ჩემსა ღირს იქმნეთ წი-
ნამძღურად წმინდასა ამას დედა ქალაქსა და იხილნეთ ნაქმარნი ესე ჩემნი წმი-
დასა ლოცვასა თქვენსა მომიკსენეთ საწყალობელი ესე სული ჩემი, რათა თქვენ-
ცა ღმერთმან სასყიდელი მოგანიჭოს ამინ. ქორონიკონი იყო :სმ: — და ამათ ყო-
ველთა ნაქმართა ჩემთა შემდგომად სამხრით სადიაკვნოსა წმიდათა მოწამეთა
სამარტვილოსა შიგან შევქმენ საფლავი ჩემი და დავდგი საკურთხეველი და ამა
საკურთხეველსა ზედა დავაყენე ჟამის მწირველად ცოდვილისა სულისა ჩემისა-
თვს გაზრდილი ჩემი იოვანე საფლავსა ჩემსა ზედა და უჩინე ამა საკურთხე-
ველსა ჩემსა და და ჟამის მწირველსა მივსცენ თეძს გლეხნი სამნი ფოძი-
თა სრულითა და ვენახი ა, მიწა ა, წისქუილნი ა და ქალა და ოტათლოანს
გლეხი ა, ციხე-დიდს გლეხი ა, ორნივე ფოძითა სრულითა და ვენახი ა; მცხე-
თას სენაკი ა, ბოსელი ერთი, ყანა ა, და ვენახი მცირე ა. ესე ყოველი თა-
ვის-უფლობით შეუვალად ჰქონდის ყოვლისა შესავალისა სასეფოსაგან, დიდი-
სა და მცირისაგან და არა ვისა აქუს ამასზედ კელი, თუინიერ ხუცისა, რომე-
ლი საკურთხეველსა ამას ჩემსა ზედა ჟამსა სწირევდეს. ესე სიცოცხლესა ჩემსა
გავაგე და ვითა ზემოთ დამიწერია, იოვანე საკურთხეველსა ჩემსა საფლავთა
ჩემთა ზედა ჟამის მწირველად დავადგინე და მიუთუალე ესე, გასარმელი (Sic)
ვირე ცოცხალ იყოს, დგეს საკურთხეველსა ჩემსა ზედა, ჟამსა წირვიდეს და
მილოცვიდეს და შემდგომად მისსა შვილთა და შვილის-შვილთა მისთა დაუ-
ტეოს და იგი დგეს და ჟამსა სწირვიდეს და გვილოცვიდეს და შეუცვალებელად
ჰქონდეს ესე გასარომელი საკურთხეველსა ჩემსა საფლავთა ჩემთა ზედა ჟამის
მწირველსა ხუცესსა უკუნისამდე ჟამთა, ვიდრემდის წმიდა ესე დედა-ქალაქი
ეგოს. და ამა სამარტვილოსა შიგან საკურთხეველი ჩემი შევმოსე საკრამანგი-
თა, მოვჭედე ვეცხლითა, და დავდგი ბარძიმ-ფეშხომი ვეცხლისა და კოვზი ვე-
ცხლისა, სანაწილე და ასაპყრობელი და საცეცხური და სასაკმევლონი ვე-
ცხლისანი, შესამოსელი, საკრამანგი ა, ზეწარი, ა; და დავჰკიდე ეზო საკრა-
მანგ შეოლვილი ერთი და ამას წმინდასა დედა ქალაქსა შიგან დავდევ აღაპი
თვესა იანვარსა კდ. დღესასწაულსა ყოველსა წმინდათასა ღამის თევითა და ჟა-
მის წირვითა აღესრულებოდის. აწ წმინდანო მღვდელთ მოძღვართა-მთავარნო,
რომელი შემდგომად ჩვენსა და შემდგომითი შემდგომად ღირს იქმნეთ წინამ-
ძღვრად წმინდასა ამას კათოლიკე ეკკლესიასა და ნახნენთ ნაქმარნი ესე, ჩემ-
ნი განგებულნი ესე და განწესებულნი, რომელ ცოდვილისა ამის სულისა ჩე-
მისათვის (დამიძს) და მიჩენია შეუცვალებელად და უქცეველად დაამტკიცეთ,
რათა შემდგომად თქვენსა სულისა თქვენისა გაგებული და განწესებული
თქვენი დაემტკიცოს. და რომელმან ქართლისა კათალიკოზმან, გინა რამან-
ცა გუარმან კაცმან შემდგომად ჩემისა და შემდგომითი შემდგომად, ვიდრემ-

---

*) აქ ძველს გუჯარში № 378 დამატებულია :რე: (ე. ი. 105).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დის წმინდა ესე დედა-ქალაქი ეგოს, ნაქმარნი და განწესებული ესე სულისა ჩემისა-თვის შეუცვალოს, რომელი ზემოდგან ქვემოდმდე დაგვიწერია, რასაცა ჟამსა, რასაცა მიზეზისა მოღებითა აქციოს და ამა საკურთხეველსა და საფლავ-თა ჩემთა (ზედა ხუცესი) და ესე განსარომელი მოაკლოს, ანუ აღაპი ჩემი და ძმათა ჩემთა შეცვალოს, რისხამსცა მამა, ძე და სული წმინდა და წმინდა კა-თოლიკე ეკკლესია, სვეტი ცხოველი, ხატი ღვთაებისა, ყ̃დ წმინდა ღვთის მშობელი, ძელი ცხოვრებისა და წმინდა ესე მარტუილნი და კლებულმცა არს წესისაგან საეკლესიოთა და ნაწილიმცა მისი იუდას თანა არს, რო-მელმან განყიდა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე და დამცაისაჯების უარის მყო-ფელთა თანა ღვთისათა. ესე ვითა ზემო დამიწერია ქვემოთ კელითა ჩემითა დამიმტკიცებია. ვინ აქციოს კრულია დაუსაბამოსა ღვთისა პირითა, წმინდისა ღვთისა მშობლისა მადლითა, წმინდისა კათოლიკე ეკლესიის მადლითა, წმინ-დათა მოციქულთა მადლითა და ყოველთა წმინდათა მადლითა, კრულმცა არს ცათა შინა და ქუეყანასა ზედა სულით და კორცით ორსავე ცხორებასა ამისი გამტეხელი და ვინ დაამტკიცოს ჯუარი და კურთხევა აქუს.—თქვენ წმინდანო მღდელ-მოძღვარნო, რომელთა ესე დაწერილი და განგებული სულისა ჩემი-სა-თვის ჰნახოთ, თქვენც სიტკიცე დასწერეთ.—ღვთივ დიდებულნო, (ძლიერო) ბაგრატ აფხაზთა მეფეო, და ნებითა ღვთისათა ყოვლისა აღმოსავლეთისა კუ-რა-პალატო და ძლიერო მეფეო კვირიკე (კ̃ე), არწმუნოს ღმერთმან მეფობასა თქვენსა, ესე დაწერილი და განგებული სულისა ჩემისათვის კელითა თქვენითა დამიმტკიცეთ.

ესე ვითა ზემოჲთ მელქისედეკ ქართლისა კათალიკოზს დაუწერია და საქ-მე სულისა მისისათვის გაუგია, მე ბაგრატსა ნებითა ღვთისათა აფხაზთა მეფე-სა და კურატპალატსა, კელითა ჩემითა დამიმტკიცებია, მტკიცე არს და უქცე-ველ ნებითა ღვთისათა.—ესე ვითარ,—დიდებულ ჰყუენ ღმერთმან სული მათი მელქისედეკ ქართლისა კათალიკოზისა,—სულისა მათისათჳს გაუგია და დაუწე-რია და შემდგომად, ადიდენ ღმერთმან, ბაგრატ კურატპალატსა კელითა მისითა ჩაურთავს და დაუმტკიცებია, მეცა კვირიკე მეფესა და დისწულსა კვირიკე მე-ფისასა კელითა ჩემითა ჩამირთავს და დამიმტკიცებია, მტკიცე არს და უქცე-ველი ესე; და ვინ უქციოს ესე ზემო ხსენებულნი წმინდანი ყოველნი რისხვენ.—კუალად *) ესე ვითა სულ-დიდებულსა და სულ-კურთხეულსა გამზრდელსა ჩემსა და ვჰკადრო მამასა მელქისედეკ კათალიკოზსა დაუწერია და გაუგია თავისა სულისა-თჳს, ადიდენ ღმერთმან ძლიერთა მეფეთა დაუმტკიცებია, მეცა ულირს-სა, გლახაკსა რეცა სახელი[illegible] კათალიკოზსა დამიმტკიცებია, ქართლისა პატრი-არქსა**) მტკიცე ჰყავნ ბრძანება მათი ქრისტიანეთაგანმან კაცმან.—ესე ვითა სულ-

*) გუჯარში № 378 ამ სიტყვის მაგიერ სწერია: „კ̃ლნ“, ქ. ი. კიჩიელესონ.

**) გუჯარში № 378 სწერია: „...რეცა სახელით :გ: (.Ⴗ:) დამიმტკიცებია :ႴႱ: ეს ფრასა უნდა იკითხოდეს ესრე: „რეცა სახელით კათალიკოზსა დამიმ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დიდებულსა მამასა ჩემსა მელქისედეკს ქართლისა კათალიკოზსა *) (:ქ:კ:) დაუწერია და იოანე მღდელი დაუწერია და მათისა სულისა მღვდლად ჭამის მწირველად დაუწესებია და მისი ვასაროველი უჩენია თჳსითა კელითა სიმტკიცე დაუწერია, ადიდენ ღმერთმან, ძლიერთა მეფეთა დაუმტკიცებია, და მეცა გლახაკსა ქრისტეს მიერ კათალიკოზსა ოქროპირს ჩემითა კელითა დამიწერია, ღ მათი ბრძანებული დამიმტკიცებია და მტკიც არს უკუნისამდე, იოანეს-თჳს და ნებიერი არს იოანე ყოველსა ამის ბძანებულისა, ვისთჳსცა იოანეს უნდეს მიცემად და დატევებად. და ვინცა ვინ რამანცა გუარმან კაცმან რასაცა ჭამსა ამისგან რაცა დააკლოს და შესცვალოს, კრულმცა არს წმინდათა მოციქულთაგან, ჯუარითა, წმინდისა კათოლიკე ეკკლესიისა მადლითა და ჩვენითა ჯუარითა მკვდარსა და ცოცხალსა ზედა, ცაოშინა და ქუეყანასა ზედა, და თუ უქციოს და ამისაგან შესცვალოს, არსმცა კრული, წყეული ღვთისაგან და ჩუენგან.

ქუთაისის კედლისაშია, რომელიც მიშენებულია დარეჯულ ბაგრატ III-ის ტაძარზე, ჩვენ გადაგვსურს შემდგომ ფრაგმენტად შესანიშნავი ხელნაწერი წიგნისა:

I დიდი ხელნაწერი, სუეტური-ნუსხა მე-XII საუკუნისა, სქელ ქაღალდზე infolio, უთვე-ბოლო; თითოეულს გვერდზე დატეულია 40 სტრიქონი. ხელნაწერი მეტად დაზიანებულია ნოტიოსაგან.

ეს ხელნაწერი შეიცავს „დაბადებას“ ანუ ძველ-აღთქმის წიგნებს განმარტებითურთ. ტექსტი „დაბადებისა“ დაწერილია მსხვილ ასოებით შუაში; ხოლო გარეშემო ფართო არშიებზე დაწერილია შუა გულში მოთავსებულ ტექსტის განმარტება ანუ სხოლიები, ხშირად კითხვა-მიგებით. განსამარტავ სიტყვებს და ფრასებს ტექსტისას უწერია წითურად ციფრები ქართულ ასოებით (მაგ. ჴ, Ⴓ...ჳ და სხ.) ხოლო ტექსტის და ან წითურების ბერ-და-ბერ არშიაზე გამოყვანილია იგივე ასოები და ზედ-მიბმულია განმარტება ანუ „სხოლიონი“ ამ ასოებით აღნიშნულ სიტყვა-ფრასებისა. ყოველ სხოლიონს ზედ ეწერა სიხსენი ამ წიგნთა მიმთა, რომელთა ნაწერებისაგან ამოღებულია სხოლიო. ამ წარწერათაგან სჩანს, რომ სხოლიები ექუთნის წმინდა მიქაელ მთავრის ეკლესიისათვის შეუგროვებიათ ეპისკოპოსს, თეოდორიტეს, მანიკეს(?), სევერ-მინიკეს, ევსებიოს, ოქროპირს, ეკიკეს, სევერიანეს, ნოსელს (კირიკოზს), ბოიტანეს, კურილეს („კირილესი „ღმრთისმეტყუელისა“), სხვრისაგან, ორიგენის, იერონიმეს, ავგუსტინეს, სევერიანე გაბალელს, სევერუსს, დიდიმეს (Дидимъ) და სხ.

რადგან ამ წიგნის-მიბმის (II—V საუკ.) ნაწერები ნაკლებად ესრის ცნობილი სამეცნიერო მწერლობაში, ამის-გამო ზემოხსენებულს სხოლიებს მნიშვნელობა უნ-

---

ტკიცებია (ო)ქროპირს“. ხოლო ჩუბინოვი ასოებს :Ⴓ:ჳ: კითხულობს „ქორონიკონსა (ს)ჳ“ (1060 წ.).

*) ამ ნაწარმოების № 378 უმატებს: „იოანესს“.

და მაეცვა მეცნიერებაში. როგორც სჩანს, სხოლები შედგენილია თუთ ქართველ მწერლებისგან, რომელსაც უოველ განსამარტავ სიტყვა-ფრასისათვს გამოუწერია ზუსტი ზემოხსენებული მაგალითი ნაწერებისაგან. შესანიშნავია, რომ თითოეულს განსამარტავ სიტყვას ან ფრასს მარტო ერთი სხოლიო აქვს, ერთის რომელისამე ზემოაღნიშნულ მაგალითს ნაწერებისაგან ამოღებული.

ჩვენ ქართველთათვს და ქართულ მწერლობისთვს სხოლებზე უფრო ძვირფასია თუთ ტექსტი დაბადების, რადგან, როგორც ცნობილია, ჩვენი ძველი დაბადება, მე-XI საუკუნეში გიორგი მთაწმიდელისგან სულხანად გადათარგმნილი და გასწორებული, არსად მოიხსენება, და თუთ ვახტანგ-მეფემ ვერ იხოვა, რასაკვირველია, რამდენიმე წიგნი ძველის ალთქმისა სლავიანურ ენაზედ გადმოსაწერადაც (ანუ, უმეთ რომ ვსთქვათ, გადმოსახანგსკე) არჩილ მეფემ და იოსებ სიმეონის კომმისიამ (ამისზე იხ. „იოსებ სიმეონელი“, ჩვენ გამოკლებით, ყურნ. „ოკეანი“ 1884 წ. № II—III და სდ. ტვარაძის ‹Свѣдѣнія› T. I, გვ.). ითხუნი დატოვა მე-X საუკუნის დაბადება პირველად დროის დაბადების პირად და არა გიორგი-მთაწმიდელისგან თარგმნილი და შესწორებული.

სამწუხაროდ, ჩვენგან ნახსენის დაბადებს თუ-ბოლო აკლია. მაგრამ ამ ნაკლს შესანიშნავად ადგენენ მეორე ცალი ხელნაწერ დაბადებისა მე-XIII საუკუნის ხელით დაწერილი, ამ კვირასვე სხოლიებით, რომელიც ჩვენ ვიხმარეთ იმავე კრებასაში, თუმცა ეს უკანასკნელი დაბადებიც მეტად დაზიანებულია. ერთი მეორის შესწორებით ჩვენი დაბადება, გიორგი-მთაწმიდელის თარგმნილი, შეიძლება აღმოსჩნდეს. გარდა ამისა ჩვენ ვიხმარეთ მესამე ცალი დაბადებისა, მხედრულად ნაწერი მე-XVI საუკუნის ხელით, თელავის სკრებულში. ამ უკანასკნელს შესანიშნავ ხელნაწერსაც თავი და ბოლო აკლია (თავში აკლია ოთხი რეკული ანუ 32 ფურცელი), მაგრამ რაც დარჩენილა, კარგად შენახულია (დარჩენილია მეხუთე რეკულიდან 69 რეკულამდი, ე. ი. 520 ფურცელი ანუ 1040 გვერდი).

აქამდის სჩანს, რომ წინასიტყვაობა ვახტანგ-მეფის მოწოდებისა, სკრებულობაში კიდეც მოიხსენება გიორგი-მთაწმიდელის დაბადება. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ჩვენი მწერლობა და სასულიერო მთავრობა მიაქცევს უურადღებას ზემო-ნახსენებ ხელნაწერებს და დაბადების ახსენ გამოცემის დროს ისარგებლებს ან ახლებრვნებულებს ამ კრიანტებით. მოუხდებელი საკვირველია, რომ თუ სხვა კრიანტებს ვერ აღმოვაჩენთ, ესენი მაინც არ დავკარგოთ, რადგან თუ დაბადება დაკეკარგა, მეორე გიორგი-მთაწმიდელს, ამ დაკკეთების დროს, უმეკველია, ვერ მოკესწრებით.

ზემოხსენებულს ხელ-ნაწერს სჭირია სრული აღწერა. ჩვენ მხოლოდ მოკლედ აღვნუსხავთ მასს შინაარსს.

ხელნაწერი იწყება 1) ლეკიტელთა მეორე წიგნიდამ და შეიცავს სრულად მესამე წიგნს: 2) „წიგნი მესამე ლევიტელთა კეთრისათუს, თავი :ად:“. თავებად არ უოფილა დაყოფილი, მაგრამ მე-XVII საუკუნის ხელით შემდეგ მიუწერიათ თავებიც:—3) „რიცხუნი მეთა ისრაჱლისათნი აღწერილი მოსესი“ და შემდეგ სხვა ხელით: „თავი ჴ“.

კ: წიგნი ესრე იწყება: „და იტყოდა უფალი მოსეს მიმართ უღაბნოსა სი-

ნაჲსასა, კარავსა შინა წამებისასა, ერთსა მეორისა თთჳსასა, წელსა მეორესა გამოსლვისასა"...

იქვე იპოვება არშიაზე წარწერა ტექსტის ხელით, სხვა მელნით: „მეორესა თთჳსა მეათესა (ე. ი. 10-ს აპრილს) კათალიკოზ ყვეს ბერი ევსტრატი". რადგან ქართლის კათალიკოზებში ევსტრატი არა სჩანს, ამის გამო ის უნდა იყოს იმერეთის კათალიკოზი, რომელიც ისტორიამ არ იცის. მე-XII საუკუნეში ცნობილი ევსტრატი ბერი მთაწმიდელი იხ. ჩემს «ქრონიკებში», ტ. I, გვ. 213; 232. შეიძლება ეს ევსტრატი კ̃ზად დაესვათ იმერეთში გიორგი-მეფის დროს († 1112).

მეთორმეტე რვეულის მესამე ფურცლის მეორე მხარეს არშიაზე აქვს შემდეგი წარწერა ტექსტის ხელით წითურად: „სხჳსაჲ": „ესე საოლიონნი (სხოლიონნი?) ყოველნი იმერისა პირისა კიმენსა შეეტყუებიან: და რომელთაგან მუნ არა დაეტეოდეს სიგრძითა - - ერთისა მის დიდისა სხოლიონისაჲთა. რომლისა მუნ დაწერაჲ საჭირო იყო. რომლისაცა დაწყებაჲ არს ესე: შესწავებულ უკუე იყავნ, ვითარმედ ვიეთმე ესე ჰგონეს მისთჳს":

ეს მოხსენებული კიმენი იყო მე-V—VI საუკუნის ქართველი მთარგმნელი წიგნთა (ამ კიმენზე იხ. ჩემი „ქრონიკები", წიგ. I, გვ. 223).

3) „მეორე სასჯულოჲ აღწერილი მოსესი წ̃წყლისა და შჯულის მდებელისა".

ეს წიგნი მოსესი იწყება ესრე: „ესე სიტყუანი არიან რომელთა ეტყოდა მოსე ყოველსა ისრაელსა".

მეთოთხმეტე რვეულის მეხუთე ფურცელს არშიაზე აწერია: „კაპპადოკთა იტყჳს დამკჳდრებულად იროირითგან ვიდრე ღაზადმდე, რომელთა განასხნეს ოდესმე ევეელნი":.

მეთოთხმეტე რვეულის მერვე ფურცელზე აწერია არშიაზე წითურად: „ესე სხოლიონი იმერისა პირსა შეეტყუების: გარნა დედასა ესრე წინა-უკმოდადებით ეწერა".

მეჩვიდმეტე რვეულის მეორე ფურცლის არშიაზე აწერია „Ⴉიმენი:." და იქვე მოყვანილია არშიაზე კიმენის ვარიანტი ძველის აღთქმის („რიცხუთა") თარგმანისა, ხოლო ამის პირდაპირ შიგ ტექსტში წ̃ა გიორგი-მთაწმიდელის თარგმანი, ესრე:

არშიაზე წითურად კიმენის ძველი თარგმანი:	ტექსტში სწერია (გიორგი-მთაწმიდელისა):
„და ვინ არს კაცი, რ̃ლსა მიეთხოოს ცოლი და არა შეერთოს. ვიდოდენ და მიიქცინ სახიდ თჳსსა. ნუ სადა მოკუდეს ბრძოლასა შ̃ა, და კაცმან სხუამან შეირთოს იგი".	„ვინ არს კაცი, რ̃ნ აღაშენა სახლი ახალი. და არა ჰყო სატფური მისი, ვიდოდენ და მიიქცინ სახიდ თჳსსა, ნუ უკუე მოკუდეს ბრძოლასა შ̃ა. და სხუამან კაცმან ყოს სატფური მისი.... (და სხ.).

ამ ნაირად ჩვენი წარწერა გვაძლევს ახალს და ძვირფასს ცნობებს: 1) კიმენი, რომელსაც უთარგმნია ქართულად უძველესის წმიდანების ცხოვრება (იხ. ჩემი „ქრონიკები“ ტ. I გვ. 223) დაბადების წიგნის მთარგმნელიც ყოფილა, და აქ, ამ წარწერაში, ერთი ნიმუშიც გვაქვს მისის ნათარგმნისა; 2) როგორც შედარებიდამ სჩანს, კიმენს უთარგმნია ებრაულ ტექსტით, ხოლო წ~ა გიორგი მთაწმიდელს— სამეოც-და-ათთა მთარგმნელთა ტექსტით. ამ უკანასკნელის აზრის სრული გამორკვევა ცალკე შრომას ითხოვს.

4) „იისოვ ნავესი“. ეს წიგნი იწყება ესრე: „Ⴃა იყო შ~დ აღსრულებისა“...

5) „მსაჯულნი“. ეს წიგნი „მსაჯულთა“ იწყება ესრე: „და - - აღსრულებისა იისუჲსა“...

6) „როვთი“. ამის შემდეგ ბევრი აკლია, ფურცლები არეულია და გულდადებით შრომა უნდა მათს დაწყობას და ცნობაში მოყვანას.

6) «ეზეკიილ“.—სხვა წინასწარმეტყველების წიგნების ფურცლებიც არეულია და მეტად დაზიანებული.

შესანიშნავია ისიც, რომ ზოგიერთი წიგნები არა თუ თავებად, არამედ მუხლებადაც დაუყვიათ მე-XVII—XVIII საუკუნოებში და არაბული ციფრები დაუსვამთ. აქა-იქ იპოვება იმისი კვალიც, რომ მერმინდელს დროებში (XVIII საუკ.) ძველი ტექსტი შეუსწორებიათ ახალ დაბადების ტექსტთან. ყველა ამას სჭირია გულდადებითი შესწავლა და გამორკვევა.

ხელნაწერი ქუთაისის ტაძარში, სობოროში, ძველს ქაღალდზე მე-XII საუკ. ხელით infolio, შეიცავს ბასილ დიდის ასკეტიკონს, გადაწერილს, რამდენადაც ვიცნობთ, თჳთ ეფრემ მცირის კელით, ბოლოს წარწერა ტექსტის ხელით: „დიდება და მადლი ღ~ა. აქა სრულ იქმნა ასკიტიკაჲ დიდისა ბასილისი“:.:.

და ზედვე: „საცნაურ იყავნ, ვითარმედ უმეტეს ათორმეტისა წლისა ჟამთა მოველოდენით პატიოსნისა მღდელისა პროკოპის მიერ თარგმნილსა ასკიტიკასა ამას წ~ისა ბასილისსა: და გინათუ ჟამთა სიჭავითა, ანუ კაცთაცა სიგრილითა არავინ მოგვტანა, არცა ზემოჲთ, არცა სამეფოჲთ: ამისთჳს ვითარცა სასოწარკვეთილი მისგან. ბრძანებითა წ~ისა მამისა ანტონი ტბელისაჲთა პირველ ესოდენთა წელთა დაწყებულსა. ვიიძულე ბერძულისაგან თარგმნად. რამეთუ მაშინ მეწყო ოდენ. და რაჲ მესმა დავიცადე. დღითი-დღე წყურიელად მოლოდებითა მისითა:. ხოლო აწ შიშითა ჟამთა და გზათაგან ვერ მოწევნისაჲთა ვთარგმნე ამით გულის სიტყვთა. რათა უკეთუ ოდესმე მოიწიოს მისი თარგმნილი: მისი იპყრათ ვითარცა უხუცესისაჲ. და ესე ვითარცა უმრწემესისაჲ:. და რომელი რაჲმე მუნ ჰმატდეს გინა აქა ორთაგანვე უმჯობესი შეიძინეთ. და სხუებრობაჲ ნუვე გიკვრს: რამეთუ თჳთ ბერძულნიცა წიგნნი ვითა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რიცა ვინ დედაჲ ჰპოვოს ეგრე გარდაიწერებიან. და თუთ (თჳთ?) ორთა წიგნის საცავთა სჳმეონ წმიდისათა ასკიტიკონნი. სხჳთა და სხჳთა ჰმატდეს ურთიერთას: ამისთჳს თუალისაჲცა მოვიღეთ: და თჳთ მათვე ბერძენთა უბრძნესთა და უსულიერესთა კითხვითა ძალისაებრ სისრულე და სიმართლე ვიხარკე: - :-:-:-

არშიებზე აქა-იქ სხოლიები უწერია. ამ სხოლიებში ყურადღების ღირსია შემდეგი: ტექსტის პირდაპირ, სადაც სწერია: „და განვიდეს მიგებებად სიძისა და სძლისა“ არშიაზე გამოყვანილია შემდეგი: „შეისწავე რამეთუ ძუელთა სახარებათა ბერძულთაცა ყოფილა სიძისა და სძლისა: ხოლო აწ არცაღა მათთა არს და არცა ჩუჱნსა ახალსა (სახარებასა): რამეთუ უსრულესისა მიმართ წარემატა ეკლესიაჲ ღვთისაჲ (ღ͠ჲ)“.

აქიდამ ცხადია, რომ მე-XI საუკუნის მწერალი ეფრემი ახალ სახარებად უწოდს წ͠ა ეფთიმეს და გიორგის თარგმნილს, ხოლო ძველს სახარებად—უწინდელს მე-IV—V საუკუნეში თარგმნილთა. *)

მას მოსდევს წმიდანების ცხოვრება, რომელიც დაბოლოვებულია წარწერით:

„ქ. ამას წიგნსა ეწოდების ფილოთეოს ისტორიაჲ. რომელ არს ღ͠თის მოყ͠რებით თხრობაჲ:. რამეთუ ვითარ იგი კლემაქსსა და დიოლოღონსა იგივე ბერძული სახელი უწოდიან ქართულადცა. ეგრეთვე ამისთჳს უსაკუთრეს არს წოდება ფილოთეონ ისტორიაჲ:—რომელი ესე თჳთ აღმწერელისა ამისისა თეოდორიტესგან სახელდებულ არს ამისდა:. ხოლო საჭირო არს თქმად თჳთ

---

*) აქ საჭიროდ ვრაცხ შევნიშნო ისიც, რომ, ჩვენის აზრით, ყველა ჩვენი მკვლევარნი დიდათ შემცდარნი არიან, როდესაც იგინი ამტკიცებენ, „ქართლის-ცხოვრების“ მიხედვით (გვ. 110), ვითომ სახარება პირველად თარგმნილი იყოს (ქართულად) 434 წელს დედოფლის საგდუხტისთჳს. საქმე იმაშია, რომ ქ-ცხოვრების (გვ. 110) აზრი ჩვენ მკვლევართ სწორედ ვერ გაუგიათ. ქ-ცხ-ით საგდუხტი იყო რანის ერისთვის ბარზაბოდის ქალი და მაშასადამე სპარსი. როდესაც იგი მირდატის მეუღლედ გახდა, მან ქართული არ იცოდა და ცეცხლ-მსახური იყო. მაგრამ „ამან საგდუხტ დედოფალმან გამოიკითხა სჯული ქრისტესი, რამეთუ ქმარმან მისმან მოჰგვარნა კაცნი სჯულის მეცნიერნი (სპარსულის ენის მცოდნენი), და უთარგმნეს სახარებაჲ უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი და ამხილეს, ვითარმედ ჭეშმარიტი ღმერთი ქრისტე არს... მაშინ საგდუხტ გულის-ხმა ჰყო და ცნა სჯული ჭეშმარიტი და დაუტევა ცეცხლის მსახურება, ნათელ-იღო და იქმნა მორწმუნე და ამან აღაშენა სიონი სამშვილდისა“ (ქ-ცხ. I, 110).—ცხადია, რომ საგდუხტისთჳს, როგორც სპარსისთჳს, ქართულით სპარსულად უთარგმნიათ სახარება, რადგან მან ქართული არ იცოდა. აქ სხვა-აზრის დადება შეუძლებელია. აზრადაც მოსასვლელი არ არის, რომ ქართველთ მირიანიდამ საგდუხტამდის მთელის საუკუნის განმავლობაში სახარება არ ჰქონოდეთ ქართულ ენაზედ და მხოლოდ მეხუთე საუკუნეში ერთის ქალისთჳს, საგდუხტისთჳს, პირველად ეთარგმნოთ ქარ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მისდა თეოდორიტესთჳსცა რათა უწყოდით:. :.—

თეოდორიტე არს ნათესავით ანტიოქელი. სადა იგი იშვა და აღიზარდა. და განისწავლა: რომლისა საზომსა გონიერებისა და სწავლულებისასა ცხად ჰყოფენ აღწერილნი მისნი: რომელ[ა]ა მიერ თავთა გამომეტყუელთა და აღმწერელთა თანა შერაცხილ არს ბერძენთა შორის:. რამეთუ ვინაჲთგან გამოჩრეულ იქმნა ებისკოპოსად ქალაქისა კჳრჰასა. რომელი ახლავს დიდსა ქალაქსა ანტიოქიისასა: მიერითგან ვითარ თჳთ მისწერს ლეონ ჰრომთა პაპისა, არარაჲ კორციელი განსაგებელი უღუწიეს: თჳნიერ წინამძრძოლობაჲ ეკლესიათაჲ: რამეთუ იტყჳს ვითარმედ სამსი ეკლესიაჲ შეესძინე მწჳალებელთა და მეკრპეთაგანი მართლ-მადიდებელთა ეკლესიასა:. ამასთანა ყოველთა ძუელთა და ახალთა წიგნთა თარგმანებანი აღუწერიან დაბადებითგან ვიდრე სამოციქულოდმდე: და სხუანი პირაღ-პირადნი საეკლესიონი ჳმათა მოთხრობანი: და ბუნებათა მეტყუელებანი: რამეთუ სიჭაბუკითგან იწყო და დიდად სიბერედ მიიწია:- :-

არამედ შურითა ეშმაკისაჲთა დაკნინდა წარმატებულებაჲ მისი: რაჟამს თანაშემწეობისათჳს თჳსისა მამა[მთავრისა] ანტიოქელ პატრიაქისა [წინააღ]მდგომნი თავნი დაწერნა [კჳრილ]ეს მიმართ აღეჳსწორებიელისა:. რამეთუ დრტჳნვიდეს მისთჳს. რომელ თჳნიერ თანა დაბუდომისა მათისა ქმნა მან კრებაჲ ეფესოჲსაჲ და განკუეთაჲ ნისტორისი: ვინაჲცა წინააღდგომაჲ კჳრილესი. შემწეობად ნისტორისსა შეურაცხეს მას: და განაგდეს ეკლესიით: ვიდრემდის ბრძანებითა ლეონ ჰრომთა პაპისაჲთა კ[ე] შეიწყნარა იგი კრებამან ხალკედონისამან. და სიყდარსა თჳსსა დასუეს და რიცხჳსა მათსა თანა აღმავსებელ ყვეს: და მიერითგან ყოველნი ხალკედონისა კრებისა შემწყნარებელნი თევდორიტესცა შეიწყნარებენ: და მხოლოდ თავთა მათ მის მიერ დაწერილთა წინაღსაღდგომელად კჳრილესსა შეჰჩუსებენ და განაგდებენ: ხოლო სხუანი წერილნი მისნი დიდად წარჩინებულად და საზეპუროდ ჰქონან: და თჳთ თეოდორიტე ვითარცა არსცა წინამბრძოლად მართლმადიდებელთა კრებულისა აქუს. ძლიერებისათჳს სიტყუათა მისთაჲსა და ბრწყინვალებისათჳს ცხორებისა მისისა:. ;.

ამის მიერ აღწერილისა ამის ფილოთეონ ისტორიაჲსა მოსურნე იყო წ[ა] და ღ[თ]შემოსილი ბერი ჩ[ე]ნი ანტონი. და მისითა ბრძანებითა და ლოცვითა

თ[ქუე]ნ, მ[ცე]ნ[ა]ს ჲ[ე]ს ქ[რისტ]ეს ჩ[ე]ნ შემდგე დაჳბრუნდებით. ჲ[ე]ს მსოფლიდ მოგეისენებო, რომ წ[მ]-კათ[ო]ლ[ი]კ[ე] წ[ა]ღ[ო]ნ-სცაჲ[ა]ში ანისჲს ორი ძ[ჳ]ელი სიმრ[ა]ვლ[ე]ჲ დაწერილი ერთი VII—VIII ს[ა]უ[კ]., სოფლ[ი] შორე IX—X ს[ა]უ[კ]. ს[ე]ლ[ი]თ), რომელთა წ[ა]ნისაწ[ა]კ[ი]თხ[ა]ს წ[ა]რწერ[ა]თ[ა]გან ს[ა]გ[უ]ლისხმ[ი]ებელ[ი]ა, რომ სრ[უ]ლი სიმრ[ა]ვლ[ე]ჲ სათ[უ]რ[ი]მ[უ]რ[ა] უთ[ა]რგმნ[ი]თ ქართ[უ]ლ[ა]დ „მ[ო]ც[ი]ქ[უ]ლ[ე]ბ[ა] (წ[ი]გნ[ი] მეთ[ო]რმ[ე]ტ[ე]) ჰ[ა]ვ[ა]დ[ა]ნ[ი]ს[ა] და მ[ე]ხ[უ]თ[ე]ს (წ[ი]გნ[ი]) ჭ[ა]ნ[ა]რ[ა]ნ[ი]ს[ა]“ კ. ი. 399 წ[ე]ლს. მოხსენებულს სიმრ[ა]ვლ[ე]ს ფრ[ა]ზდი მნ[ა]შ[ნ]ელ[ო]ბ[ა] ჰ[ა]ქს ქართ[უ]ლ მწ[ე]რლ[ო]ბ[ი]ს[ა]თ[ჳ]ს და უმეტეს მეცნ[ი]ერ[ე]ბ[ი]ს[ა]თ[ჳ]ს.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ითარგმნა ესე თჳთ მისდაც: რათა მსგავსი მსგავსთა თანა ი'შუ̈ბდეს. რომელთამე ჰყდებოდის(sic). ხოლო რომელთამე შეესწორებოდის. და ¦არსმცა ვითარ იგი არს. მათებრვე სრულ ღუაწლითა. და მათითავე შემკულ გჳრგჳნითა:. :. ხოლო აჭუს წიგნსა ამას ფრიადი სიღრმე სიტყუათაჲ: უმრაველესი ბერძულად. და არა მცირედი ქართულადცა: რომლისა შეცვალებაჲ და გამარტივებაჲ არა ძნელ იყო. გარნა შემინდევით უღირსსა მოწასა თქუენსა ეფრემსა მცირესა. რამეთუ ესრეთ უმჯობს ვჰგონე რათა ხატი და მოქცევი სიტყუათაჲ იგივე აქუნდეს ბერძულისაჲ: რამეთუ ესეცა არავე უკმარ არს მათთჳს რომელნი ჟამ ზრდილ არიან სძითა სიტყუათა მარტივობისაჲთა და მიწევნულ ჰასაკსა მტკიცისა სრულისასა:. ხოლო მოქცევობაჲ სიტყუათა ამის წიგნისათაჲ ესე ვითარი რაჲმე არს: რამეთუ რაჟამს სიბრძნის მოყუარე ანუ ღ̈ის მგალობელთა მწყობრი თქუას. მონაზონთა სახელად: რამეთუ ჴელმძღუანებად ფილოსოფოსობად ესე იგი არს სიბრძნის მოყუარებად ჴელმძღუანება მონაზონებასა სახელდების. ხოლო ღ̈თის მგალობლობაჲ წ̈ისა დიონოსის სიტყუათაჲ არს:. და კ̈დ რაჟამს მონასტერსა იტყოდის. ოდესმე არედე უკმობს. ოდესმე სიბრძნის საწურთელად ოდესმე სტადიონად:. ესე და ესე ვითარი ქცეულებაჲ გინა თხზულებაჲ სიტყუასაჲ. არაუკმარ არს სწავლის მოყუარეთა და კეთილად გამომძიებელთათჳს. რათა წინაგანმზადნეს უღრმესთარე წიგნთათჳს:. :.

ზანდჳკი წაგნაცა ამის: ჺ: იაკობისთჳს:. ჻: იელიანესთჳს:. ჼ: მარკიანესთჳს:. ჽ: ევსევისთჳს: —ჾ: პოპლიოსთჳს: ჿ: სჳმეონისთჳს ძუელისა; ᄀ: პალადისთჳს. რ̈ლისა არს პალადე წ̈ა: —ᄂ: აფრაატესთჳს: ᄃ: პეტრესთჳს: ᄅ: თეოდოსისთჳს. რ̈ლსა არასუსის თეოდოს წ̈ა უშენებია:. ᄆ: რომანისთჳს:. ᄇ: ზინონისთჳს: ᄉ: მაკედონიოსთჳს: —ᄋ: მაისუმაჲსთჳს:. ᄌ: აკეფსიმაჲსთჳს: —ᄍ: მარონაჲსთჳს:. ᄎ: აბრაჰამისთჳს:. ᄏ: ევსევისთჳს: ᄐ: სალამანისთჳს:. ᄑ: მარისთჳს:- ᄒ: იაკობისთჳს:. ᄓ: თალასაჲსთჳს:. და ლიმნასიოჲსთჳს: ᄔ: ივანესთჳს: ᄕ: ზევინაჲსთჳს და პოლჳხრონიოჲსთჳს:. ᄖ: ასკლიპიოჲსთჳს:. ᄀ': სჳმეონისთჳს ჰალაბელისა:. ᄂ': ვარადატისთჳს ᄃ': მალელესთჳს: ᄅ': მარანაჲსთჳს და კჳრაჲსთჳს: ᄆ': დომნინაჲსთჳს.

„სიტყუაჲ სალ̈თაჲსა სიყუარულისათჳს“ დ̈ა აჭკე წ̈ჳრწ̈ურ̈ა:

„შეისწავე- რამეთუ შჳდნი თხრობანი თჳთ კერძონი სხუათაგან სმენილნი დაუწერიან ძუელად ყოფილთანი: ხოლო რვითგან ოცდაერთამდე მათნი. რომელნი მისთა ჟამთა შ̈ა აღსრულებულ არიან და თუალითაცა უხილვან:. ხოლო ოცდაერთითგან სხუანი ყოველნი ჴერეთ მაშინ ცოცხალ ყოფილ არიან ოდეს ესე მათთჳს დაუწერიან:. :.“

აჭკე წ̈ითურ̈ად:

„ქ. ნეტარისა: თეოდორიტე; ეპისკოპოსისაჲ: კჳროს ქალაქისაჲ: ღ̈თის: მოყუარებითი: თხრობაჲ: გინათუ: მოღუაწეთა: მოქალაქობაჲ:...

ბოლოს:

ეროვნული ბიბლიოთეკა

„თეოდორიტე ეპისკოპოსისა კჳროს ქალაქისა ცხორება მოღუაწეთა მოქალაქობისაჲ. დიდება... მამასა და ძესა და სულსა წ̃ა, რომელმან... სრულ ყო ესეცა წიგნი მამათაჲ: ლოცვითა ბერთა ჩუენთაჲთა:. გეველრები ჳთა მკითხველთა და მსმენელთა და გადამწერელთა: რათა ლოცვასა ჰყოფდეთ ღ̃თ̃მეოსილისა მამისა ანტონი ტბელისათჳს, მოძღუართა, მშობელთა, ძმათა და შვილთა მათთათჳს, რ̃ნ ოხითა თჳსითა ღ̃თისა მიმართ უბრძანა პირუტყუ სახეობასა ჩემ მცირისა და უნ̃დოსა ეფრემ უნარჩევესისა მოწაფეთა მისთასა, რათა სახელად სიწმინდისა მისისა გამოვსთარგმნო ბერძულისაგან ახლად ქართველთა ენასა ცხოვრება ესე წ̃თა ამათ მამათაჲ, რომელნი განბრწყინდეს ანტიოქიას და გარემო სანახებთა და საბრძანებელთა შორის მისთა. უკეთუ რაჲ აქ შინა კეთილად ქმნილი გეპოოს იგი ღ̃თისა სამადლობელ და მათდა სალოცველ ყავთ: ხოლო მე ცთომილებაჲ ოდენ მომიტევეთ. რამეთუ იგი ოდენ არს ჩემი უდებებისა დაუღირსებისა ნაყოფი, ხოლო კეთილი ყ̃რ ღ̃ს არს და თარგმნობაჲ ესე ჩემი საბაჲს და ანტონის მადლითა და ლოცვითა ქმნილ არს:. რ̃ლთა საუკუნოჲცა არს საკსენებელი და კურთხევაჲ მათი“. (შეადარე ჩემი „ქრონიკები“ I, გვ. 220).

სხჳა ხელით (XV ს̃უკ.) წითურად: „ღ̃ო შ̃ე ც̃ი ხარიტონ...“

მე-XVI ს̃უკ. ხელით: „ღ̃ო შ̃ე ფ̃დ ც̃ი ი̃ე პატარიძე...“

მერე მისდევს წ̃ა ანტონის ცხოვრება ფ̃დ გ̃ერცელი, ბოლო ხელით.

ნიკორწმიდის სიგელი XI საუკუნისა.

დადებულის ტაძრის ნაოარწმიდის (რაჭაში) გუჯრებში ჩვენ ვიპოვეთ ტფილის გრძელი სიგელი (გრაგნილი) ხუცურ ნუსხად ნაწერი, რომელსაც თჳალ ჴელის და ბოლოტ მოწუეტილი და დაზიანებული აქვს. ხელოვნურფოთლიანი მასი ნაშენება გვაჩვენებს, რომ სიგელი დაწერილია მე-XI ს̃უკუნის ხელით; ამას ეთანხმება თჳთ შინაარსი სიგელისა, რომელშიაც მოხსენებულნი არიან მეფენი სუკუნის ისტორიულნი პირნი: იოანე, გრიგოლ-ურასპელის ძმაჲ, რომელიც სჩანს 1058 წ. და მეფის გიორგი II-ის დროს (იხ. ჩემი „ქრონიკები“, წ. I, გვ. 204 და ცნობა გამოკვეთაჲ: „Къ матеріаламъ по исторіи Грузіи“, დაბეჭდილი ჟურნალში: „Въ Имп. Общ. Ист. и Древ. Россійскихъ, т. 174, 1895 წ.); კასპარი, რომლის დროს აღშენდა ნაოარწმიდა ბაგრატ IV-ის მეფობაში (Brosset. Rap. XII, 55—60), კარაზ-ჯაჩე, ჭკვდიდს ძე და სხვ. ვისგანაც არის მიტეშული ეს სიგელი, რომელშიაც აღწერილია სია უძნობ პირისაგან შეძენილ ნაოარწმიდის მამულისა და ნაოოეულობისა, არა სჩანს. მაგრამ ცხადად დასანახია, რომ შემძენელი თჳთ ნაოარწმიდელია (ე. ი. ნაოარწმიდის წინამძღვარი), რომელიც ამბობს: „მე დამხვდა იადგარი ნახეცარ დაწერილი :ი: (ე. ი. სიგელი) და გავასრულე ყოველითოვე სისრულითა: შევმოსე და მოვ-

ცვარე და შევბეჭდე და მისისა დაწერისა და შეკაზმისათჳს მივეც დრაჰკანი დუკატი :იე:" და სხ. ფრანსი: „მე დამიწყდა" გვაგულისხმებინებს, რომ სიგელის მიმცემელი ნაგორწმიდის უცნობი წინამძღვარია, რომლის უწინ სხუა წინამძღვარი მჯდარ ნაგორწმიდს. კისე ჯრია უმეტესად მტკიცდება სიგელის ფრანსიოს: „რომელნი მე თჳთ მიყიდიან რიცხუთ ოც დაათი ესე, რომელ აქა შიგან დამიწერია ..ყოველი ერთგულებით მიმსახურებია წმიდისა ნაგოლოაზისათჳს და პატრონისათჳს....". რადგან ამისთან სიგლებიდან სჩანს, რომ შემწირველი მჯდარი და წარჩინებული გჯრას კეცია, ამისგამო ჩუენ ეზუა ჯრა გუჯარს, რომ ამ სიგლის მიმცემელი ჯრის კირიაკე, მე ერისთავთ-ერისთავის რატისა. ამ კირიაკეს შეწირულობათაგან აქამდი დარჩენილა ნაგორწმიდაში ძარიგისა ჯუარი ვრცელთანა უკრაკისაგან ფოტოგრაფიულად განმოლებული წარჩინებული წარწერით, რომელიც მასს განცემაში ფერაძეს განმისუამებით წაეთხოსაც („ხე. Матеріалы по археологіи", Кавказа стр. 138). ამგუარად ამიამ შენდობით წუგეთისაც ეს წარწერა ბამიალოკესის (Сборник. № 97) და განვაკო—ბაქრაძეს. ამისგამო ჩუენ ამ ჩუენთაჳთ ჩუენგან სწორედ ამოკითხულ ტექსტს წარწერასის, რომელიც სრულად წაეკვის მცხეთის დასაკლეთის კრებულის 1020 წლის ხელთნაწერსა ისაა: „ქ. მე: კახბერიოფელმან: კირიკე: ძემან სულ გურთუელისა: ერისთაჳი ერისთაჳისა: რატისძან მოკუდა: ხატი: ესე ჯუარიუმისი: ნუგეშინის: მცემელად: და: სანდხეზედ: სულისა: ჩემისა: ცოდუილისად: და: სდდეგრძელებულად: ძისა: ჩემისა: ერისთაჳი ერისთაჳისა: რაჭის ერისთაჳისა: რატისად:"—ამ კირიკეს კირიკე II-ის შეფობაში ალუშენებია სამრთის კედელი ნაგორწმიდისა, როგორც ამაზე მოგუითხრობს წარწერა ამაკე გჯუტრესი, შენდომით ალმოკითხუი არქეოლოგოსჯნ. ამ კირიკეს შეილის-შეილი, კნარ რატის ქალი, დედოფალ დედოფალი ეკატერინა, სჩანს ამაკე ტბეთის წარწერებში (გვ. 131). გრ. უკრაკის ჯრია, ვითომ საგორწმიდა ალშენებულ იუოს ბაგრატ II-სგან 1434 წ. ამდენად უსაფუძუელოა, რომ ამაზე დაბრალებულ მეტი აქნება. კრისტინა შენდობაში შეუეკანია დ. ფერეულიძის მიერ შენდობებით გამოცემულ და კრონოლოგიურის მხრით განმხანგრებულ გუჯრებს (II. გუდჯერს, стр. 129).

ჩუენის ჯრით ამ სიგელს მრავალ-ფეროვანი მნიშნელობა აქუს ჩუენის ძველის ენისა, შინაურ ძველ წეს-წუობილებათა და წოდებათა დამოკიდებულების შესწავლისად და განმისკუთნებულად, და ამისგამო შეუცვლელად და შეუმოკლებელად გუბეჭდაუთ.

- - - - შემოსწ[ირა] - . | - - კობასტი [1]) | - - ინეე შეშანამან - - | - - ისაი ვეცხლისად :ა: - - | - - სად :ი: ი ე ლ ი ბ ა რ ი ტ ი ს [ძემან [2]) შემოსწირა] | სტავრაი (Sic) ლომთანნ ბერძ - - | —და უკიდეს: კახაბერსა [3]) - - | - - ს ცოლ-

[1]) კობასტი ჯრის ლეჩაქი ანუ ჩაქალა: სჯმე მოტაქ. IX, 39 სხუის ლექსიკონა). —

[2]) ცნობილი ლიბერიტ IV და მე მისი იოანე, 1058 წ. (ქრონიკები I, 204).

[3]) კახბერი ერისთაჳთ-ერისთაჳი, ვიდა ამ სიგლის მიმცემელის ნაგორწმიდელის კირიკესი (Rap. XII, 56—60). კირიკეს ბერობის სხუილი ჯრის კისბერ.

მან ზაზი შე[მოსწირა] | [ბა]ლდადური აფი [4]) :ი: და შევკე[რე][ე]ნ კუარ-თი :ი: და სასთაული :ბ: [5]) | ნუშ (ანუშ?) შემოსწირა კუბასტი ბერძულო| :ი: და კუართად შევკერეთ: და გლეხი ! - - და აღაპი გარდაეცდების სულისა | [წ]სა მოფენასა: წორბელიან შემოსწირა | ზნაკუას გლეხი :ბ: და მიწანი და მისთჳს აღაპი გარდაიცდების ჯ-ისა გამოჩინებასა. ჯვარს კიბე შემოსწირა ძმის მისისათჳს ფუთს [6]) გლეხი :ბ: და აღაპი გარდაეცდების დღესა ახალ კჳრიაკე-სა: წარჩუღღულის ძემან შემოსწირა გლეხი :ზ: და მას თანა შემოატანეს ჯო-რი :ი: ძოდოჲ (Sic) [7]) :ი: კრძალი :ი: და ამისთჳს გარდაეცდების აღაპი დღე ფერისცვალებაჲ და საფლავთა მისთა ზ-ა დაგჳდგენია ჟამის მწირველი :ი: და რომელ მე მიყიდიან გლეხნი და მიწანი და მათთჳს გამიცემია ეკლესიისაგან განძად და პირუტყუად. მეტეხარას (Sic) დჳბორიანის ძისაგან ვიყიდე გლეხი :ი: და მისთჳს მივეც ძულოი ახალი ერთი (sic) და შედეგი ძულოჲ :ი: [8]) ხა-ბასტაჲ (ტაბასტაჲ) [9]) სოსხური :ბ: ჯაჯჳ :ი: [10]) და კარი კარგი :ი: სასთაული ხარჯითა [11]) კარგი :ი: და ქოფი [12]) ჯაჭჳსაჲ :ი: და მოწამე არიან კაცნი: მიხ-ვე დჳბორიანის ძისაგან ვიყიდე: პარტახტი :ი: [13]) და მივეც ცხენი :ი: და ჩაბალხაჲ [14]) ჯუდამგრეული :ი: და მოწამე არიან კაცნი: და მუნვე მეტეხარას. გასჳდის ძისაგან ვიყიდე: ვენაკი :ი: და მივეც კარი :ი: და საკნისი :ბ: და მო-წამე არიან კაცნი. ჯინჭჳრაულ ძისა გლეხისაგან ვიყიდე: ნათხალი ვენაკისაჲ: ჩ-ნ თანა ედვა და გავისაკუთრე და მივეც ზროხაჲ :ი: და ორმოცისა დრაძისა კმელადი [15]) და მოწამე არიან კაცნი. (sic) მუნვე მეტეხარას ჯინჯიოძისაგან ვიყიდე: ვენაკი ჩ-ნა გლეხსა თანა ედვა და მივეც ფური :ი: და კმელადი სა-მოც-და-თხუთმეტისა დრამისაჲ და მოწამე არიან კაცნი: და მუნვე მეტეხარას

---

[4]) „ბიეა“ (ქოფი ?) დღქსიაკონებში არ არის განმარტებული.—

[5]) სასთაული=ბამბის ბალიში (სიბა).

[6]) ფუთს=ფათის (?).

[7]) ძოდო არის მცირე ორხუა, სალამა (სიბა).

[8]) ძულოჲ უნდა იყოს იგივე ძოდო (შენაშ. № 7).

[9]) ხაბასტა სწერია, მაგრამ უნდა იყოს ტაბასტა. ტაბასტა ანუ ტაბასტა-კაი არის ძვირფასი წითელ ფარჩული, რომელსაც ფეხთ დაუფენდენ მეფეთა. ტაბას-ტა=სასიხლის დინება (სიბა).

[10]) „ჯაჭვი, რომელ არს ბაკარი, ჯაჭვშინი (სიბა).

[11]) „ხარაჯული“=ოხლი ფიცი (სიბა), ე. ი. მტკიცის ფარდაგი.

[12]) ქოფი=ჯაჭვშინ შემოსაკერებელი სამკერ-ლელაკი (სიბა).

[13]) პარტახტი=უნამუშაკარო ადგილი (სიბა).

[14]) ე. ი, ჯაჭვის თავ-სახურავი საომრად (სიბა)

[15]) ე. ი. ნაოთხალები. დრამა არის ექვსი დანგი ანუ 12 ~~ქართული~~ წოსი (სი-ბა). „ორასი ხუთი დანგი (ეურცხლი) ერთი ბაზი (წარწერა 1670 წ. გადაწერა-ლის აღბულის განთის ხელნაწერისა).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დავდგი სასაწნეხლოჲ ქვითკირი :ა: (sic) და შიგან ყურძნისა საწნეხი ქვითკირ [16]) :ა: და შეშისა საწნეხელი :ა:

ზნაკუას შევქმენ სასაწნეხლოჲ ქვითკირი :ა: ბ̃ შიგან ყურძნისა საწნეხი :ბ: და შეშისა საწნეხელი :ა: [17])[ქვით]კირი ბოსელი :ა: და ზედა ხერხული ბელელი :ა: ქვითკირი ფარეხი :ა: და ზ̃ა ქორეთი [18]) სახლი :ა: და დავფალ მარანსა შ̃ა ჭური :გ: და მუნვე ზნაკუას :ე̃ჱ: მ̃ნ. მ̃ქლ [19]): წოწობელისგან და კასტანგისგან იყიდა მიწაჲ ტყიანი და მათ უბოძა ფასად ჯაჭვ :ბ: და იგი მიწაჲ წ̃ა ნიკოლაოზს შემოსწირა: და მუნვე ზნაკუას ვიყიდე აგარასთანა აბულათაჲს ძისაგან ვენაკი :ა: და ყანაჲ :ა: და მისთჳს მივეც ცხენი კარგი :ა: და მოწამე არიან კაცნი: და მუნვე ზნაკუას კასტანგის გლეხისაგან ვიყიდე: ყანაჲ :ა: და მივეც ხუარბალი: გრივი [20]) :გ: და მოწამე არიან კაცნი: მუნვე ზნაკუას კეპოჲს ძისაგან ვიყიდე ყანაჲ :ა: და მივეც კარი ერთი. რკინაჲ ლიტრაჲ რვაჲ და ქალამანი :ბ: და მოწამე არიან კაცნი და მუნვე ზნაკუას: კასტანგის გლეხსა მივეც სახლი :ა: და მისგან ავიღეთ ყანაჲ :ა: და მოწამე არიან კაცნი. გლეხსა ჩუენსა ცხენი მოჰპარეს მუნვე ზნაკუას და საზღავად ავიღეთ მიწაჲ ნაკუეთი :ბ: და მოწამე არიან კაცნი: აქშემოისძისაგან ვიყიდეთ მუნვე ზნაკუას ჯუარისას ჩამომართებით ყანაჲ :ა: და მისთჳს მივეც ფასი სრული.

Ნიკოლაოს წმიდას (sic) შევქმენ სახლი ქვითკირი :ა: და ზედა სახლი მუხისაჲ კარგი :ა: მარანი ქვითკირი :ა: და დავჭფალ შიგან ჭური ნავარძული :ივ: შევქმენ სახლი მუხისაჲ :ა: და ზედა სახლი ქორედიანი და სენიანი (sic) :ა: სხ̃ჲ სახლი შევქმენ ცილოთვისა (sic) და მუხისაჲ :ა: სხ̃ჲ სახლი შევქმენ მუხისაჲ სამზარეულოჲ :ა: სხ̃ჲ სახლი შევქმენ სახუცოჲ: მუხისაჲ :ა: და ნაძვისაჲ :ა: ზეთაბრელსა შეუქმენ სახლი სრული ვითა კამს ყოვლითავე ფერითა :ა: ჰიშკარი (sic) შევქმენ :ა: ქვითკირი შევქმენ ბოსელი :ა: და ზედა სახლი მუხისაჲ კარგი: :ა: სამეკრეოჲ სახლი შევქმენ :გ:

საკადს რომელ ვიყიდენ მიწანი: ქველაჲსძისაგან ვიყიდე ზახლეულს მიწაჲ :ა: და მისთჳს მივეც კარი :ა: საკნის :ა: და მოწამე არიან კაცნი: შუბაკთაგან ვიყიდე კაჩაეთს ყანაჲ :ა: და კევკმელს :ა: მისთჳს მივეც კარი :ა: და საკნისი :ა: და მოწამე არიან კაცნი: კეკემელს მაღლა ყანისა ნახევარი შემოსწირა და ნახევარი ფასითა ვიყიდე: მოწამე არიან კაცნი; შხროს ზ̃ა ნავარძისაგან (sic) ვიყიდე ყანაჲ და მისთჳს მივეც ხუარბალი გრივი :ა: საყნისი (sic) :ა: [21]) და მოწამე

16) ეს სიტყვა სტრიქონ-ზემო აწერია.

17) აქ განგებ ამოშლილია ორის სიტყვის ადგილი.

18) ქორეთი ანუ ქორედი სახლი, ე. ი. „ერდოთა ზედა სახლი" (ზემო სართულის სახლისა; мезонинъ).

19) ე. ი. „ერისთავთ-ერისთავმან მიქელ", ეს პირი უცნობია ისტორიაში.

20) გრივი 55 ლიტრაა (12 ფუთამდი).

21) სასნისი?

არიან კაცნი: ქველაჲს ძისა შვილთაგან (sic) ავიღეთ საზღავად მიწაჲ შხროს ზ~ა რუსისძესა თანა და მოწამე არიან კაცნი: ცისკარაის ძისაგან ვიყიდე შხროს ამომართებით ყანაჲ და ტყე და მისთჳს მივეცი ფასად დრაჰკანი :ა: [32]) საკ-ნისი :გ: მღილა (sic) დაკოდნა ეკლესიისა კაცნი და მის დასაზღავად ავიღეთ ვე-ლი ჭრულსა რაჲცა იყო მისი კერძი: მოწამე არიან კაცნი. გუდილიანისა სუ-ლისათჳს შემოსწირეს შხროს ყანაჲ: მოწამე არიან კაცნი. ზნაკვსა თავსა გუ-დილიანმან შემოსწირა მიწაჲ სანახევროჲ მოწამე არიან კაცნი. ნეჩრელთაგან ვიყიდე კასაეთს ყანისა ნახევარი და მისთჳს მივეცით ფური :ა: ხაჭოჲ კაბიწი :ბ: [23]) ფეტვ კაბიწი :ე: მოწამე არიან კაცნი: კლარჯეთ (sic) შემოსწირეს შო-მეთს (შოშიეთს?) ჩ~ნ თანა საზიაროჲ ყანაჲ და მოწამე არიან კაცნი: ქუ-მელოანს ვიყიდე სგოჯაჲსძისაგან ყანაჲ :ა: და მივეც რკინაჲ და მატყლი: დრა-მისა :ლ: საჲ. მოწამე არიან კაცნი: ჰერნეულისა თავსა ვიყიდე თავბტრუელისა-გან ყანაჲ და მივეც ფასად ოცისა დრამისაჲ: და მოწამე არიან კაცნი [24]).

ხოტევს ვიყიდე გაბოშისაგან მიწაჲ და მივეც კარი :ა: და ზ~ა აგარა და-ვდგი. სახლი სენაითა (sic) და ქუეშე ორითა ბოსლითა დავდგი ბეღელი სა-დაგი :ა: [25]) და ზ~ა შველი (sic) ხერხული :ა: ჩაურავისაგან ვიყიდე მიწაჲ და მივეც ოთხმოცისა დრამისაჲ მოწამე არიან კაცნი: ეფრემ შემოსწირა ყანაჲ :ბ: ხოტევლისა სულისათჳს. იგი და ნასყიდი ერთგან შევკრიბე და გლეხი დავასახ-ლე აგარასა შინა და ბეგარსა გარდაიკდიდის: ვიყიდე აგარასავე თანა ყანაჲ ოტაბოჲს ძისაგან და მივეც კარი :ა: და ქუაბი :ა: საქუაბე :ა: და კარის ტყა-ვი :ა: და მოწამე არიან კაცნი: კორკოფხისშვილისაგან ვიყიდე ყანაჲ აგარასა-თანა და მივეც კარი :ა: და მოწამე არიან კაცნი: ლატკასისაგან ვიყიდე მიწაჲ ხლოანი და მივეც კარი :ბ: ხუარბალი გრივი :გ: და მოწამე არიან კაცნი: და ვიყიდე სამთა ჯუართა იმერით ყანაჲ ეფრემის ძისაგან და მივეც ლაფაჩაი (sic) სტავრაისაჲ [26]) და მელის ტყავი შიგან ამოკერებული. მოწამე არიან კაცნი: ვიყიდე მასვე მიწასა თანა ლისმისაჲსგან ყანაჲ და მივეც ზროხაჲ :ბ: და მოწამე არინ კაცნი: ვიყიდე მასვე მიწასა თანა იალმაგისაგან ყანაჲ და მივეც მას: დრაჰ-კანი კოსტანტინატი (sic) :ბ: [27]) მოწამე არიან კაც[ნი]: ძირგეულს ვიყიდე სე-

---

[22]) დრაკანი უდრის $1^{1}/_{2}$ მანეთს (Brosset: Introd, p, LCXXXIII).

[23]) „კაბიწი არს სამი კოდი, გინა სამი გრივი; ვიეთნიმე ათს კოდს ერთს კაბიწად იტყვიან“ (საბა). გუჯარიდამ სჩანს, რომ ერთი კაბიწი პური უდრის 400 გამომცხვარს პურს; თითო გორულ ჩარექიანს (გორული ლიტრა=400 მეტული) გამოდის რომ კიბიწი ყოფილა $22^{1}/_{2}$ ფუთი (იხ. ჩემი გუჯ. წ. II, 21 და 133;123).

[24]) აქ მერმინდელის XVII საუკ. ხელით ჩამატებულია: „აქა ხოტევი“.

[25]) „სადაგი არს მნელსა და ადვილსა საშვალო“ (საბა), ე. ი. შუათანა.

[26]) ცხადია, რომ „ლაფაჩა“ არის ქურქი.

[27]) „კოსტანტინატი“ ანუ იმპერატორის კოსტანტინე მონომახის ფული (1042—1054 წ.)

ფესა ყანასა თანა ჭართლისძისაგან ყანაჲ და მივეც ორი მოცეთი (sic) ზროხაჲ მოწამე არიან კაცნი: მუნვე ძირგვულს მოვიგე ყანაჲ გრიგოლის ერთისა სათესავი: ბ მოწამე არიან კაცნი: მუნვე ძირგვულს მოვიგე ყანაჲ ექუსისა კაბიწისა სათესავი და მოწამე არიან კაცნი: კაჩაეთს სქელაეთგან ავიღე ყანაჲ ცხენისა საზღავად და მივეც ხვკაჲსძესა ველიშეულს: ფარსმანისძეთაგან ვიყიდე ორი ნაკუეთი ყანაჲ და მივეც ჯაჭვი :ა: და დრაჰკანი კოსტანტინატი :ბ: და მოწამე არიან კაცნი."

Ⴉივშს გუნაფაჲძისაგან ვიყიდე ვენაკი და მივეც კარი :ა: ცხოვარი :ა: და საკნისი :ა: მოწამე არიან კაცნი და გლეხთა მივეც: მუნვე კივშს ზოსქლელისაგან ვიყიდე ვენაკი და მივეც კარი :ა: საკნისი :გ: და ქალამანი შოლტი :ა: მოწამე არიან კაცნი და მივეც გლეხსა საბეგროდ: ვიცვალე კივშს ვენაკითა ჩემითა მოგებულითა. ადგილი და ფასად ზედა დაურთენ ულელნი კარნი და რვაჲ აჟურაჲ [28]) და მას ზედა დავდგი სასაწნეხლე კვითკირი :ა: და შიგან ყურძნისა საწნეხი ქვითკირი :ბ: და შეშისა საწნეხელი :ა: და შქმერს ვიყიდე შქვლოჲსგან გლეხი :ა: და სასეფონი ყანანი და ფასად მივეც ჯორი :ა: ცხენი :ა: დრაჰკანი კოსტანტინატი :გ: კარი :ბ: ფური :ა: და მოწამე არიან კაცნი: ვიყიდე ცხილათს გლეხი აბულახტარისაგან :ა: და მივეც ცხენი ხუადი ორი: სტავრაი კაბაი :ა: დრაჰკანი კოსტანტინატი :გ: და ავშარაი (sic) რკინისაჲ :ა: მუნვე ცხილათს მოვიგე მიწა და მივეც მათვე საკაბალოდ და მოწამე არიან კაცნი: წონელმან მოჰკიდა ჩიხას სახლი მისი წ~ა ნიკოლაოსს და ყ~თა წელიწადთა მოსცემს მარილსა ლიტრასა :ლ: სა ფ[?]ეთამან [29]) შემოსწირა [?]ჯითს [30]) ვენაკი :ა: მოწამე არიან კაცნი: [?]ბას [31]) ვიყიდე აჩეჩლისაგან გლეხი :ა: ბობოთს და მივეც ცხენი :ა: კარი :ა: დრაჰკანი კოსტანტინატი :გ: ცვლი: ლიტრა :იდ: და ბოსლაი :ა: და კელის საწერლად მივეც ცვლი ლიტრაჲ :თ: და მოწამე არიან კაცნი: შევქმენ საწირეს ქვითკირი ბოსელი :ა: და ზ~ა სახლი სამამასახლისოჲ :ა: და მარანი მუხისა :ა: და დავჰფალ შიგან ჭური :ი: და დავდგი ზ~და ბეღელი ხერხული :ბ: სხ~ჲ სახლი ცილოფისაჲ :ა: და ზ~ა საჯუარე :ა: სხ~ჲ სახლი სამზარაულოჲ :ა: და შევქმენ ჭიშკარი ბოსელქორედიანი :ა: და შევქმენ სხ~ჲ ბოსელი ქვითკირი :ა: საწირესვე ღ~თის-მშობლისა გლეხისაგან ვიყიდე ვენაკი და მივეც ფური :ა: აჟურაჲ :მ: მუნვე საწირეს ვიყიდე ყანაჲ და მივეც ფური :ა: ჯაჭვ :ა: ჩაბალახი [32]) ვეცხლი დრამაჲ :კ: და მოწამე არიან კაცნი: მუნვე საწირეს ნადარბაზევსა ძულსა (sic) უკანაჲთ მოვიგე მიწაჲ და მივეც გლეხსა საბეგროდ: და მოწამე არიან კაცნი: და შევქმენ მუხურას ქვითკირი ბოსელი :ა: და ზ~ა სახლი :ა: და ხირხული

28) აჟურა წვრილი ფულია.

29) აქ შუა ერთი ასო აკლია.

30)—31) ამ სიტყვებს თავში ორ-ასოსოდენა ადგილი მოგლეჯილი აქვს.

32) აქ გადაკვრებულია სხვა ფურცელი ტყავისა.

ბელელი :ა: [33]) დავდგი ქიშკარი ზემო-ქუემო :ბ: ოკრიბას ჯუარისას ვიყიდე ნასრაჲსა ასულისაგან გლეხი რომელი მიეცა მისდა წირქუალელის ძესა მამა-მთილსა მისსა კე[ლ]წერით უკ῀ე და მისთჳს მივეც ფასად ცხენი :ა: დრაჰკანი დაუკატი :ზ: [34]) და ფური :ბ: და მოწამე არიან კაცნი: და ე῀ე-მან მ῀ქლ შე-მოსწირა წიგნი სჳნაქსარი :ა: და მე დამხუდა იადგარი ნახევარ წერილი :ა: და გავასრულე ყ῀ითავე სისრულითა შევმოსე და მოვცუარე და შევბეჭდე და მისისა დაწერისა და შეკაზმვისათჳს მივეც დრაჰკანი დუკატი :იე: და ვიყი[დე] წიგნი პარაკლიტონი :ა: და მივეც ფასად ცხენისა ნახევარი [35]): ქართველნი ხუცესნი [36]) მოვიყვანენით და და(ვ)აკარგენით მათ ზ῀ა გაგჳცემია დრაჰკანი კოს-ტანტინატი :ნბ: საალვსებოდ: ლეითის ძ[რო?]ხაჲ საჩხეორს სასკესა დაესხა და დაკოდნა და მისთუნ საზღავად ავი[ღე] საკიდს სახლი ჯავთა გაეთი და ზ῀ა [კა]-ბალაჲ დავსდევით: რ῀ლ ჩემობსა გლ[ეხნი] შემოწირულ არიან და რ῀ნი მე თჳთ მიყ[იდიან] რიცხჳთ ოც და ათი ესე რომელ აქა შ῀ა და[მი]წერია ყ῀ლი დაუკლებელად წ῀ა ნიკოლაოს აქუს და სხ῀ჲ რ῀ლი გავითა (sic) მგონები -- შემძლებელ ყოფილვარ ყ῀ლი ერთგულით მიმსახურებია წ῀დისა ნიკოლაოსის-თჳს და პატრონისთჳს მიმსახურებია ღ῀თი მხედვარ და წ῀ა ნიკოლაოს:— [37]).

და შ῀დ პ῀ლ დაწერილისა ამის კ῀დ ვიყიდენ ცხილათს გ[ლე]ხნი :ბ: ნი[მრ] - - -ძისაგან და მივეც ფასად დრაჰკანი დუკატი :ლვ: მუნვე ცხ[ილ]ათს ვიყიდე გლე-ხი წა - - ლისაგან :ა: და ფასად მ[ივეც] - - - [38])

გუჯრის მეორე პირზე ლამაზის მე-XVI საუკუნის ხელით ხუცურად მეტად მქრალად წარწერილია (დიდ ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვები გადასულია):

ღვთივ გჳრგჳნოსანმან მეფემან ბა[გრატ გა]ნაახლა და კ῀დ აღაშენა ეკ-ლესია [წმიდ]ისა მღვდელთ-მოძღურისა ნ῀კოლოზისა მისდა [სადღე]გრძელოდ და გასამარჯვებელად [და] საუკუნოდ საცხოვრებელად რამეთუ მრავალნი ძალ-ნი და სასწაულნი იხი[ლნა] - - გნ(?) ძილსა შინა და ცხადად - - კმელთა და წყალთა ძლე[ვით] - - - შეწევნა და წარმატება იგულსმოდგინა თჳთ მპყრო-ბელმან [მეფემა]ნ ბ῀ უძლეველმან კელმწიფე[მან] [შექმნა] მონასტერი ესე ეკლე-სიად და დამ[ადგინ]ა მე განმგედ და ეფისკოპოსად უ[ღი]რსი და ცოდვილი მღვდელ-მთავარი მანუელ და განუჩინეს რაჭის შე[სავალი] და სასჯულო და საკურთხი ადგილნი - - თჳსის სამართლიანის მზღვრი[თა] - - საყანე და სანადი-რო და ათის თავზე“... (ამას იქით ვრცლად ჩამოთვლილია უფლებანი და მამულე-ბი, როგორც გელათის დასრსების გუჯარში 1519 წ. იხ. ეს წიგნი 1519 წლის ქვეშ.—მანუელ ბაგრატ III-ს დროს იხ. 1534 წლის ქვეშე).

[33]) ეს ორი სიტყვა სტრიქონთ ზემოთ დაწერილი.

[34]) დუკატი ანუ ფული იმპერატორის კონსტანტინე დუკისა (1059—1064 წ.).

[35]) აქ გადაკვრებულია ახალი ტყავის ფურცელი.

[36]) ე. ი. ქართლიდამ.

[37]) ამის ქვევით დაწერილია სხვა მელნით, მაგრამ იმავე ხელით.

[38]) ამას იქით ქტრატი მოხეულია.

1078 წ. გელათის გუჯრებში ჩვენ ვიპოვნეთ ნაწყვეტი ტყავის გუჯრისა, რომელსაც თავი და ბოლო მოგლეჯილი აქვს. გუჯარი დაწერილია მე-XII საუკუნის ხელით მეტად ლამაზად მიქელ კატარაწის მიერ და დამტკიცებულია მეფის გიორგისგან მეექვსე წელს მისის მეფობისას, ე. ი. 1078 წ. ამავე მიქელ კატარაწის და მეფე გიორგი II-ს მიერ მღვიმეს 1082 წელს მიცემული გუჯარი ჩვენ უკვე დავბეჭდეთ ცალკე წიგნში: „შიო-მღვიმის ძველი საბუთები“ (გვ. 12—14), სადაც განვმარტეთ ჩვენი აზრი, რომ აქ მოხსენებული მეფე გიორგი II-ა და არა გიორგი III ანუ გიორგი ლაშა. ამ სიგლით მეფეს უბოძებია გელათის მონასტრის მეფის სამწირველოსთვის სოფელი დერჩი. სიგელი გვიმტკიცებს, რომ გიორგი II-ის დროს აფხაზეთის კათალიკოზობა გაუქმებული არ ყოფილა.

- - - - - ბელიყო - - - | - - - ვინცა თ῀ა ჯერ იყო - - - წინამძღუარისაგან და ბანჯას ნასყიდი არს - - - - მწირველისა ჩუენისაგან, იგიც ამის სამწირველოისა ჩვენისა-და დაგუიმტკიცებია; ჰქონდეს სოფელი დერჩი სამწირველესა ჩუენსა რაიც მონასტერს - - - და არს მისითა მზღვრითა და მიმდგომითა, მთითა, ბარითა, ტყითა, ველითა, წყლითა, წისქუილითა, სალუინითა, სათიბითა და ყოვლითა სამართლიანითა მიმდგომითა მისითა, თავისუფლად და შეუვალად, ვითა სხუანი მონასტრისა [სო]ფელნი შეუალნი არიან და არავინ გვიბძანება მშლელი და მქცეველი ბძანებულისა ამის ჩუენისა, არცა მეუნებლე, მავნებელი და დამაკლებელი მისი. — აწ ვინცა ჰნახოთ ბრძანებაი და სიგელი ესე ჩუენი ერისთავთ-ერისთავთა, ოთხმისდურთა, ნაცვალთა, ტყის-მცველთ-უხუცესთა და ყოველთა მათ ქუეშეთა, კელის-უფალთა და საქმის მოქმედთა ჩუენთა, დაამტკიცეთ და ნუვინ უშლით ბძანებასა ამას ჩუენსა, ნურცა რას ვინ დააკლებთ თუინიერ შეწევნისა და თანადგომისა და თქუენ წმინდანო მეუფენო: ა: და: ქ: კ῀ზნო (ე. ი. აბხაზეთისა და ქართლისა კათალიკოზნო) და წმინდანო მღვდელთ-მოძღუარნო უჯუარობითა დაამტკიცეთ.—დაიწერა ბძანება და სიგელი ესე ჩუენი ინდიკტიონსა მეფობისა ჩემისასა მე :ვ: სა კელითა მწიგნობრისა ჩუენისა მიქელ კატარაწის ძისაითა.—(სხვა ხელით): ქ. ჩემ გიორგი მეფისაგან მტკიცე არს და უქცეველი ნებითა ღვთისათა.

1125 წ. ელისაბედ ზაალის ასულის თუმანოვის ხელ-ნაწერებში ჩვენ ვიპოვეთ ქართველთ წმიდათა მამათა ცხოვრება (მარტირიკა), მე-XVIII საუკ. გადაწერილი (იოილ მესხიევის მიერ), რომელშიც გადამწერს შეუტანია წ῀ის მეფის დავით აღმაშენებლის ანდერძი, სიკვდილის წინ დაწერილი. ეს ანდერძი მ. საბინინის მრავალ-მნიშვნელოვან შრომაში „საქართველოს სამოთხეში“ არის დაბეჭდილი პირველად; მაგრამ, სამწუხაროდ, ბ. საბინინი არ გვიჩვენებს წყაროს, საიდამაც ეს ძვირფასი საბუთი ამოუკითხავს. მით უმეტეს გვენუგეშა, როდესაც ეს „ანდერძი“ ჩვენ ვიპოვეთ ზემონაჩვენებ ხელნაწერში. შედარებიდამ აღმოჩნდა, რომ ჩვენი ვარიანტი „ანდერძისა“ საყურადღებოდ განერჩევა ბ. საბინინისას და ამის გამო აქ შეუცვლელად შემოგვაქვს.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ანდერძი წმიდისა მეფისა დავით აღმაშენებელისა,

პანკრატიონ დავითიანისა, რომელი წარმოუთხრა მოძღუართა თჳსსა არსენის ჟამსა გარდაცვალებისა თჳსისასა ყოველთათჳს დიდებულთა თჳსთა.

გიბრძანებს და მოგაკსენებს მეფეთა მეფე დავით, დღეთა შინა სიკუდილისა და სოფლით განსლვისა მისისათა ჩემ მიერ უნდოჲსა და უღირსისა მლოცუჱლისა მათისა ბერისა პირითა, —

თქუჱნ ყოველთა დიდებულთა და წარჩინებულთა სამეფოჲსა მისისათა: კათალიკოზთა, ეპისკოპოსთა, ერისთავთა და ყოველთა შეწყალებულთა.

უკუდავი და დიდებისა მოყუარე და მეფობისა ტრფიალი მედვა ბუნებაჲ და არამიოდეს მოვიკსენებდი დღესა ამას სამარადისოდ საფლავად მისლვსა ჩემისასა და ვერ უძლე დატევებად საწუთოსა, ვიდრე არა დამიტევა მე საწუთომან და დამძიმებული ცოდვათა სიმრავლითა მწუხარედ განმიყუანა წინაშე მსაჯულისა; რამეთუ მრავალნი წყალობანი ჰყუნა ჩემზედა სოფელსა ამას შინა.

რამეთუ მომცა პირუჱლად შვლი ესე ჩემი დიმიტრი სიბრძნითა სიწმიდითა, ახოვნებითა და სიმკნითა უმჯობესი ჩემსა; —

და ნამდვლ ესე ვითარი ჯერ იყო მეფე მოცემული ღუთისა მიერ მკვდრთათჳს სოფლისათა მართლ-მორწმუნეთა.

მე წარვედ წინაშე მსაჯულისა, მისისაებრ განმგებელი მეფობისა:

რამეთუ მხიარულ ჳყოფდის ყრმაჲ ესე დაფარულთა გულისა ჩემისათა და მენებაცა მოცლა საწუთოსაგან მეფე-ყოფითა მაგისითა, რომელი ესე ღმერთმან და მე და ორის წლითგან მოძღუარმან ჩემმან უწყით.

გარნა მძლო საწუთომან და წალმართ ქადებულნი ჟამნი მიმტყუნავე და მომაგო ჩემნი და მამისა ჩემისა ჭირნი, რომელთა მიმიქცევიან ამისგან პირნი და თუალნიცა.

გარნა განბჭო მართლად მსაჯულობამან ღუთისამან და ესერა მიმიწოდა მე და უწოდა მაგას მეფობაჲ მამული; და ახლად მოგებული ღუაწლითა ჩემითა და თქუჱნითა ნიკოფსითგან დარუბანდისა ~~[illegible]~~ და ოვსეთიდგან სოერად და არეგაწადმდე:

და მივანდუჱნ შვლნი და დედოფალნიცა, შუამდგომელობითა ღუთისათა, რათა ძმა მისი გაზარდოს და თუ ინებოს ღმერთმან და ვარგ იყოს ცუატა, შემდგომად მისსა მეფე ჰყოს მამულსა ზედა და დათა მისთა პატივ სცეს, ვითარ შვლთა ჩემთა საყუარელთა:

ამას ყოველსა თანა წარუძღუანე წმიდა ძელი ცხოვრებისა და მივეც დროშა ჩემი სვიანი, აბჯარნი ჩემნი სამეფონი და საჭურჭლენი ჩემნი ზემონი და ქუჱმონი:

ხოლო დრაჰკანი კოსტანტი ცუატა[ს] და ჩემთა ალალი (ჩემნი ლალნი?) და თუალ მარგარიტნი, ხახულისა ღუთისმშობლისადა შემიწირავს, ხოლო დუკატი და პო-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ტანიტი (ბოტინატი) ატენისა საჭურჭლისა, იგიცა ჩემისა სისხლითა მოგებული. თუ ელეოდეს მეფე დიმიტრი, ყოველი მისცეს მოძღუარსა ჩემსა, თუ არა ნახევრისათჳს წინაშე ღუთისა ვესაჯები, რათა რომელნი მონასტერნი მამულისა ჩემისანი განმიმწარებიან, მოძღუარმან ჩემმან უკუნ ცემითა მათითა ალოცნეს ჩემთჳს.

ხოლო დარჩა მონასტერი სამარხავი ჩემი და საძვალე შჳლთა ჩემთა უსრულად და წარმყუა მისთჳსცა ტკივილი სამარადისო.

აწ შჳლმან ჩემმან მეფემან დიმიტრი სრულ ჰყოს ყოვლითურთ საუკუნოდ (სჲდოცჲჳდ) ჩემთჳს და მისთჳს და მომავალთა ჩემთათჳს; რომელი მიმიცემია, მისგან ნურას მოაკლებს და ადგილნი, რომელნი მიშოვებიან უმკჳდრონი და უმამულონი, მათგანნიცა ვითარცა ბერმან არსენი და კათალიკოზმან გამოარჩიონ, მეფემან დიმიტრი მიცემითა წერათა და სიგელთა განასრულონ ყოვლითურთ უნაკლულოდ.

ზემო დაბეჭდილ „ანდერძში“ სჯგუალისძოა მეტად ბუნდათ გამოთქმული ფრაზა: „გარნა მძლო საწუთროჲმან და წაღმართ ქადებულნი (ე. ი. იმედი დადის ხნის გამრჯებითის ცხოვრებისა) მიმტყუნავე და მომაჯო ჩემნი და მამისა ჩემისა ჯარნი, რომელთა მიმიმტკიცან ამასგან ბერნი და თუალნიცა“. უგანსჯნელის ფრაზის აზრი ჩვენ ისრე გეგმასი: ღმერთმან გადმასდვენა ამ ჯარის სამაგიერო, რამეტიც მე და მამა ჩემმა (თუ: მე მამა ჩემის?) მაჯუნეთო ვასმე (მაგ. ორგულებს სამეფოჲისას) და რომლისგან ზიზღით კრძალვ ბერნი და თვალთაცა. რამ მეფეს რაღც საეშეწიღის („საეფრემისა და ცითომაღებისა“) ცოლჯა მიეტღოდა, ამის თეთონვე გჳაუწყებს მასს „ანდერძში“ შიომღვიმისაძმა მიცემულში (იხ. ჩემი: „Завѣщаніе груз. ц. Давида Возобновителя 1123 г. Тифлисъ 1895 г. გვ. 12 და 24—25) და ქ.-ცხინვალ ნათლად გჳაჩჳენებს ამას და მეფის „სინანულის გალობებშიც“ (რომლის ბეული ტჳპჳზე ნაწერი ბერი გელათშია დაცული) გამომსჭვირვალებს (ის. „სიმოთჳ“, გვ. 513—517).

ამჯჳ მჯრტარეაში ამჯ სჳლით შეჭახილა:

ა) „თამარ-მეფის საფლავსა ზედა ესრეთ წერილ არს: „როს ნაჭარმაგევს მეფენი შვიდნივე პურად დამესხნენ | რუსნი (თურქნი?) სპაისნი და აბაბნი სამზღვარსა იქით გამესხნენ | თევზნი ამერთა წყალთაგან იმერთა შიგან ჩამესხნენ | დ აწ ამისსა მოქმედსა კელნი გულზედა დამესხნეს“.

ბ) ამბობეო ესე ჯრს თქმული რუსთველის მიერ, რომელი წერილ ჯრს სჯტსა სახსულისა ღუთისშობლისასს:

ქალწულებრივთა სისხლთა შენთაგან, სძალო, | თმენ საიდუმლოდ ზენაჯსა განგებისად ძისა ღ-თისა | ძენ მეშე იქმენ აოსთა მაცხოვნად | მე თამარ მჩენი ტომთაგან დავითისებრთაჯთ | მამკევ, შემამკევ, მადიდე, ალმამაღლე. | აწ მეცა კელეყაე შემკობად ხატსა თქუენსა | დედისა ძითურთ და მეცა ძითურთ მფარევდ.

გ) „სანცხე-საათაბაგოს მღვდელ-მთავარნი“ და იქნე დ) „კათალიკოზთა სა-

მწყსო სამცხე-საათაბაგოს“. ამ საკითხავებს თავში აწერია: «ესე ვიხილე ჩვენთა ძველთა მეფეთა მოთხრობათა შორის და გადმოვწერე, ვითარ სახედ ესე ალწერილ იყო“. ეს საკითხავები დ. ბაქრაძეს უპოვნია და დაუბეჭდავს (Гурія и Аджарія გვ. 69). უკანასკნელის საკითხავის თუთ ასლი (XVI საუკ.) ვიპოვეთ კანტორის გუჯრებში № $\frac{6}{358}$ და თავისს ადგილს დავბეჭდავთ. ხოლო პირველი საკითხავი რამდენადმე განირჩევა დ. ბაქრაძის ვარიანტისაგან და ამის-გამო აქ შემოგვაქვს.

სამცხე-საათაბაგოს მღვდელთ-მთავარნი.

Ⴡ. ჭაწყვერელი გვრგვნ-ბისონიანი არს: Ⴡმისი სამწყსო ყვიბისი [1]) და სადგერი არს, სულ აწყვერი, დიასამიძის სახლი, ახალციხე და ახალციხის წყლის გაღმართი გურიის წასადგომამდი.

შენიშ. 1. აქ დ. ბაქრაძის ვარიანტი უმატებს: „კორტანეთის შუა რომ წყარო ჴსდის, ამას ზეით კვეობა და სადგერი“ (ყვიბი იხ. ვახუშტის გეოგრ. გვ. 82).

Ⴗ. კუმურდოელის სამწყსო ხერთვისს ზევით სულ ჯავახეთი ხვეთამდინ (ხვეთი იხ. ვახუშტის გეოგრ. გვ. 100).

Ⴗ. იშხნელის სამწყსო გურჯიბოლაზს აქეთ სულა Ⴔორთომი, ტაოს ქვემოთი, არტანუჯის თავი, საკრულავი ჰქვიან იმას აქეთი; გაღმით ორჯოხის მთის აქეთი, სულა საკავკასი(ძ)ო, ისპირი ტრაპიზონის მთას გადმოღმა.

Ⴍ. ანჩელის სამწყსო სამწყალს აქეთი ხანცხას [2]) და ოპიზას შუა დახატულა, ამის ქვემოთი ნიგლის-კევი გაღმა და გამოღმართი გონიის სამძღურამდინ.

შენიშ. 2. ხ ა ნ ც ხ ა, უეჭველია, არის ძველი ხ ა ნ ც თ ა (ხანცთს მონასტერი), რომელიც შატბერდის მონასტრის ნაწილი ანუ განყოფილება იყო. ცხადია, რომ შატბერდის მონასტერიც იქვე (ართვინის მაზრაში) უნდა იყოს და არა სასომხეთოში, ეფრატის ღელეში.

Ⴄ. მტბევარის სამწყსო დახატულას ზედათი ანკერთს აქეთი, სულა შავშეთი მიჭიხიანთ ბატონის კათალიკოზის ყოფილა, იმ ქვეყნის ეპისკოპოსის იასაულიც ის ყოფილა; აჭარა დანდალოს ზევითი მას ჰქონებია და დანდალოს ქვემოთი აჭარა ქუთათლის სამწყსო ყოფილა.

Ⴠ. წურწყაბელის სამწყსო ხურსიძის სახლი, სულა ბოცოთ-კევი ხერთვისის ქვეითი მისია.

Ⴆ. წყაროსთუელის სამწყსო ზევთი და იმას ზეით პალაკაციო კოლის სამზღურამდინ, მტკუარს აქეთი: აქა(თ) არტანი.

Ⴡ. ერუშნელის სამწყსო ტალაშოს ზეითი, სულა არტანა კოლის სამზღურამდინ.

Ⴔ. ვალაშკერტელის სამწყსო ყაზევანს ზეითი, ვალაშკეთის აქათ ხინუ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სი და დევაბონის აქეთ (ხანუსი ბაბაურთის სხდო; დეკაბოანი ის. ვახუშტი გე. 76 და 120).

ი. ანელის სამწყსო სულა ზარიშტიანი და შირვანი და ბაღასბერეთი.

იჴ. კარელის სამწყსო სულა კარი და კოლისა და ოლთისის სამზღვრის გარდმოლმა გგეჩვიანი (გაგჩვანი?) და კაღზევანი.

იჯ. ბანელის სამწყსო სულ ბანი, ტაოსკარი, ფანასკერტი, პარიზის-კეობა (ჭარეზის?), სულა ოლთისი და ნამურაკანი.

(იგ?) **დადაშნელის** სამწყსო სულა კოლა და ხორტევანი ყარასალზედ მიდგმამდინ.

ამა ეპისკოპოსთა მწყემსი და უბარტესი სქართველოს კათალიკოსი ამის კეღათ ყოფილნ.

1103 წ. ძეგლის-წერა რუის-ურბნისის კრებისა.

ეს ძვირფასი საბუთი ჩვენის ისტორიისა ჩვენ ვეპოვნეთ სეკლესიო მუზეუმის ნუსხა ხუცურად სქელს ქაღალდზე დაწერილს დიდს წიგნში № 76, infolio, გე. 618. პოლეოგრაფიული ხასიათი წერისა უეჭველ ჭეროს, რომ ხელნაწერი კეუთნის XII ანუ XIII სუკუნესე. ამისეე გეიმტკიცებს ამ ხელნაწერიდამ გადმოღებული ზეირ რუისის ხელნაწერისა, რომელსაც პრშეებრი აქვს მხედრული წარწერები მე-XIII—XIV სუკუნეთა ხასიათისა.

მოხსენებული ხელნაწერი შეიცავს სრულს სეკლესიო კანონებს, მსოფლიოთა და ადგილობრივთა კრებათაგან დადგენილებს, რომელიც რუსულს მწერლობაში წოდებულია „Кормчая книга"-დ. ცნობილს პრქმისნარიტს ტრასის (მესხეშეიდის) შეადარებია ეს წიგნი ზემოხსენებულს „კორმჩიისთან" და მე-617 გეკერდზე წარეწერაი შემდეგი: „ქ. წელსა 1831. რაც ყოველთა კრებათაგან კანონები დასხმულია ყოველივე თითოეულად შეემოწმა თავის წინასიტყვაებით რუსულს კორმჩის წიგნს, მხოლოდ ესენი, რაც აქ სწერია, თვინიერ ქართველთ (რუისურბნის) კრებისა, ვინადგან ესე საკუთრად საქართველოსია და არა მსოფლიო. მ. მ. ტარასი. იოხეთ წ-ნო მამანო".

წიგნი დაზიანებული და მე-XVI სუკუნის ხელით გასხვლებულია; თავში ახლად გადაწერილი გე. 1—6 და ბოლოში ამასე ხელით გე. 496—617. შიგ-და-შიე, სადაც ტექსტი დაზიანებულა სიძველით, ახალი ქაღალდი დაუწებებია და ზედ გასხვლებული ტექსტი დაუწერიათ.—სხვა მერმინდელ წარწერათაგან სჩანს, რომ ეს წიგნი სეკტემბრიელის ყოფილა, გაჩნებია რაიმს და მისს შეიღს ბოქაულთ უხუცესს იოანეს სტამბოლში ოსმალოთაგან დაუხსნიათ მას ყმაწვილ „როდეს მეფე ბატონი სუიმონ ურუმთაგან დატყუევდა და ჩუენ ხუანთქართანა ელჩად წავედით და ეს წიგნი დატყუევებული ვიპოვეთ და დავიხსენით და ვიყიდეთ ოთხმოც ფლურად. მოვიტანეთ და შევსწირეთ სვეტსა ცხოველსა". სეიმან მეფე ლტ-

ქრონიკა 1599 წ. (იხ. მსედრული წყარო. გვ. 618). სხვა მინაწერებისაგან (გვ. 570; 617) სხვის ხელით მცხეთის კანდელაკი 1719 წ. და ანჩისხატის კანდელაკი დაუთ, რომელსაც ეს წიგნი სპარსთაგან დაუხსნია მაშინ, როდესაც შახ-თამაზის თემალისი ხუდაბ (1735 წ.). მე-492 გვ. პარშადზე ეპოვება წარწერა იოსებ თემელიანის (ჩვენის სახუთებით თბილელი იოსების სახელზე „დიდ-მოურავიანის ქრონიკა“ დაწყება 1660 წლის შემდგომ ქალის საგანშეიდის სიკვდილისა და ტოტისლი იყო 1681 წ.).

სადაც ტექსტი მოხსენებულის ხელნაწერისა (გვ. 474—495) დაზიანებულია, ის ჩვენ ავავსებთ გელათის კარიანტით ან დიდს ფერხნებში ჩვენით. მთლად წერა ან სხვენი ნაშრომი დენისა დიპლომით, რადგან სხვენ ნაშრომის მხრებში დენი და რეისის ხელნაწერიც წარმოგვიდგინეს დიდად სიფრთხილით კარიანტებს: ამაში დიდებული XI საუკუნის მწერალთა იოანე ფარავნელის და ეფრემ მცირის მიერ შემოღებული სხვენი ნაშრომი ანუ „წერტილთა გაკეთილთა სკეთხვითა“ (იხ. ჩემი „ქრონიკები“ I, 218), მაგრამ წერტილების გარდა ხშირად უსმარნიათ აგრეთვე მძიმე (,) და წერტილ-ძძიმე (;), რომლის ხმარება არა-იშვიათად იპოვება მე-XIII საუკუნის ხელნაწერებში (მაგ. ბანისის გრაგნილ სიგელში, რომელიც ქვემო დაბეჭდება) *). შესანიშნავია აგრეთვე, რომ ამ ხელნაწერში დარჩენილა ხმარება ისეთ ნიშნებისა და სხვა-და-სხვა მეტად იშვიათად ხმარებული ნიშნები სმის სიჩქარეში, სიტყვათა შესაკავშირებელად, განკვეთებისა და კითხვის კილოს მისაცემად და სხ. სიმწუხარედ ეს უკანასკნელი ნიშნები ჩვენ ვერ დავიცავით, რადგან მათი გამოსახულება სტამბაში არ მოიპოვება.

რადგანც ჩვენი კარიანტები ბ. სახანიანის გამოცემის შეგადარეთ („სიმოთხე“ გვ. 518—530), დამრწმუნდა ვქ-იქ სიტყვათა მეტ-ნაკლებობაზე, რაცა უსათუოდ უნდა მომხდარ იყო, რადგან ბ. სახანიანს (ამ დიაღ თვალ-საჩინო მოტრფიალეს ჩვენის საკვლევიაო მწერლობისას, მეჩხერთაგან ტანჯულ-წყმედილს) სხვა კარიანტი არ ჰქონია. დიდად საფურადღებოა და საინტერესო ის, რომ ბ. სახანიანს მთავე ტექსტი არ დაუმახინჯებია და ვერაფერი გამოუტანია. ერთის კარიანტით და ერთადროულად აქეთ-იქით გამოცემა თითქმის შეუძლებელი იყო შეტრფიალეთა სტამბაში. ხოლო რაც შეეხება „სიმოთხეში“ ჩართულს ქართველ წმიდანების სურათებს, ეს ისეთაა ტოლ-ხ-ხელოვნების, ღმერთებულის საფეიქრულისა და დაფიქრების შეშფოთება ვიყოთ, რომ მარტო ეს (სხვა რომ არა იყოს-რა) საკმარა ბ. სახანიანის სახელად და ჭეშმარიტად ქართველის სიყვარულად. მთელი ეს ნაშრომი იმ ვითომ-და პატრონატის შეჭრა რეთ, რომელთაც ცალისწამების ათასგვარი ბოლო მოუღეს მასის მოღვაწეობას, ვერ შეეხებინა ჩრდილიც ესრეთის შრომისა.

---

*) მასის უოველად უსიმღვდელოესობის ეპისკოპოზის ალექსანდრეს სერვიანდის ბანისის სიგელს ჩვენ ჩაგვერთავთ წიგნში: „შეიძლებამის მონასტრის ძველი სახუთები“.

ძეგლის წერაჲ წმიდისა და ღთივ შეკრებულისა კრებისაჲ. რომელი შემოკრბა ბრძანებითა კეთილად მსახურისა და ღთივ დაცვულისა მეფისა ჩუენისა. დავით (დ̃თ) აფხაზთა და ქართველთა (sic) რანთა და კახთა მეფისასა. პირთათჳს რომელნი ქუემო მოკსენებულ არიან: [1])

ყოვლისავე ხილულისა და უხილავისა სოფლისა. და ყოველთავე საცნაურ-თა და გრძნობადთა ბუნებათა. არა არსისაგან არსებად მომყვანებელმან ღმერთ-მან. უხილავთა მათ და ზესთა სოფლისათ ძალთა ბუნებაჲ, უკუდავებითა და და უხრწნელებითა შეამკო: ხოლო ქუეყნაჲსა ამის სოფლისაგანნი ყოველნი, ქმნისა და ხრწნილებისა შორის განაწესნა:. ამისსა შემდგომად მოიგონა ახალი რაჲმე და უცხოჲ დაბადებული. რომელსა თჳთ მის თავჳსდისაცა დამბადებელისა. და სიტყჳერისა დ̃ პირუტყჳსა დ̃ ყოვლისავე აგებულისა ბუნებისა, ზიარებაჲ თავსა შორის თჳსსა მოაქუნდეს. დ̃ მის მიერ ვითარცა საზოგადოჲსა საკრველისა მიერ, შეერთებულად ღთისა შემოკრბებოდიან ყოველნი დაბადებულნი: დ̃ თანად ხუთნივე სახენი ყოველთა არსთა განყოფილებისანი დაიკსნებოდინ: რომელი ვითარცა მეო-რე რაჲმე სოფელი მცირე დიდსა შინა. ანუ დიდი მცირესა შინა. დაადგინა ქუეყა-ნასა ზედა. ღთივ შუენიერი იგი და დიდებული სამოთხე დაასხა აღმოსავალსა ედე-მისსა:. გარნა ვინაჲთგან მან, ნივთად თჳთ მფლობელისა მიცემული მისდა სჯული წინა უკუმოდ საღთოჲსა ნებისა იკუმია. და შურითა ეშმაკისათა და განმცდელობითა დედაკაცისაჲთა ცთომილი. ძელისა მისგან ცხორებისა და სამოთხისა და ღთისა, სიბოროტისათჳს ექსორია იქმნა და სიკუდილითა და ხრწნილებითა დასჯილი. ბევრეულთა ვნებათა და ძჳრთა მიერ უფლებულ იქმ-ნა:. რამეთუ პირველად სისხლთა მიერ ძმისათა მეწამულ მყოფელმა კელთამან კაინ, კუალად მეორისა ღთისა მიერისა წყევისა თანამდებ ყო ქუეყანაჲ:. მერ-მე სიბოროტემან გმირთამან, შენანებაჲ არწმუნა დამბადებელსა. უცხოჲსა მის ცხოველისა კაცისა ესოდენ, საკვირველებით დაბადებისაჲ: დ̃ წყლითა რღუ-ნისაჲთა აღკოცაჲ ყოვლისა აღმდგომისაჲ პირისაგან მიწისა:. ამისსა შემდგო-მად სილაღითმან კელყოფამან გოდლის მაშენებელთამან, შერევნითა ენათაჲთა დ̃ მიმოდაყოფითა ნათესავთაჲთ. მეოთხედ დასაჯა ნათესავი კაცთაჲ:. ხოლო გამო-ჩინებამან კერპთა სიბორგილისამან. დ̃ ნაცვალად დამბადებელისა მსახურებამან და-ბადებულისამან, სრულიად განაშორა და უცხო ყო კაცი შემოქმედისა ღთისაგან:. მერმე ღაღადებამან სოდომელთა სიბილწით სლვისამან წუნწუნბასა თანა აღ-რეულითა ცეცხლითა, მოწუვად აჲძულა სოფლები ხუთ ქალაქისაჲ:. კუალად გულფიცხელობასა ფარაოჲსსა, და უსახურებასა მეგჳპტელთასა: უცხოთა მძლავრებათათჳს. უცხოჲ მიეგო მისაგებელი. და გუამთა მათთა. უცხოდ ღამ-

[1]) ეს სათაური წითურად არის დაწერილი. რუის-ურბნისის შუა კრება იყო 1103 წ. (ქ-ცხბა, I, გვ. 242: Brosset: Hist. de la Gé. 355—365. ჩემი „ქრონი-კები“ გვ. 238).

მარხველი საფლავები:. ამისსა შემდგომად დიდი მოსე. შჯული. მღდელობაჲ. მსხუპრპლნი. [სალ]ხინებელნი თითო სახენი: მსაჯულნი. მეფობა. წინასწარმეტყუელებაჲ. ჟოფადთა წინასწარი ცნობაჲ. სახის შეცვალებითნი ღ~თის გამოცხადებანი:. მერმეცა კუალად კერპთმსახურებაჲ. თჳთ მის მოსეს მიერ ეგჳპტით გამოყვანებულისა და სჯულ დებულისა, და ესოდენთა პატივთა ღირს ქმნულისა, ჴ პირშეშად ძედ აღსარებულისა ერისაჲ:. ამისსა შემდგომად კუალად მძლავრებაჲ. კუალად ტყუეობაჲ. მრავალგზის მრავალთა ნათესავთა. ჴ უკუანაჲსკნელ ბაბილოვნელთა მიერი: რომელთა მეფისა ღთის წინა აღმდგომსა მოგონებასა. საქმით ამხილეს სამთა მათ ჰაბუკთა ისრაიტელთა: რაჟამს საკკრველითა რკინათა განმლეველმან საკუმილმან, შეუხებელად დაიცვნა მათნი ადვილად განსალეველნი თმანი და შესამოსელნი:. მერმეცა კუალად ქალაქი და ტაძარი. კუალად სჯული და მღდელობაჲ. და რაოდენნი რაჲ იყვნეს სჯულისანი. და საკკრველისა მის სჯულიერისა მსახურებისანი:. გარნა ვერცა ერთი რაჲ პირველ თქუმულთა ამათგანი შემძლებელ იქმნა კურნებად ბუნებისა: გინა თუ მტანჯველობითთა და საშინელებათა. ანუ ქველის მოქმედებითთა სიტკბოებათაგანი:. რომელთა თანა სჯულნიცა უქმ იყვნეს, ბუნებითსა ვიტყჳ და დაწერილსა. და უძლიერესი, საკმარ იყო წამალი, სალმობათათჳს უბოროტესთა:.

ამისთჳს თჳთ გუამოვანი იგი სიბრძნე და ძალი. და თანა არსი ღთისა მამისა სიტყუაჲ. რომელი დასაბამად იყო. და ღთისა თანა იყო, და მარადის იყო: მოვიდა ხატასა თჳსისა. ჴ უხრწნელთა მათგან ჴ ყოველად უბიწოთა სისხლთა, ჴშმარიტებით ჴ საკუთრად ღთის-შობელისა მარადის ქალწულისათა. კორცნი შეიმოსნა კორცთათჳს. ჴ სულსა გონიერსა ჴ სიტყჳრსა შეეზავა სულისთჳს ჩემისა (ჩუსნისაჲ?), მსგავსითა მსგავსსა განწმედად. რამეთუ მიუღებელი უკურნებელცა არს. ჴ თჳსისა ქმნულისა წილ. თჳთ მიითუალა პრძოლაჲ:. ჴ ესრეთ ყოველივე კორცთა მიერი განგებულებაჲ. ჯუარისა თანა ვნებათა. საფლავსა და ღთივ შუსნიერსა აღდგომასა სრულ ყო რაჲ ჴუსანასა ზედა დიდებით აღმავალმან ზეცად. წარავლინნა ათორმეტნი მოწაფენი თჳსნი, რომელთაცა მოციქულად უწოდა: რათა ღთის მეცნიერებისა ნათლითა, ყოველით კერძო სოფლისაჲთ განკადონ ბნელი უღმთოებისაჲ: და სახელისა მიმართ წმიდისა სამებისა ნათლის ცემითა ასწონ, თაყუანისცემაჲ თანაარსისა ერთღთაებისაჲ. და დამარხვითა საცხორებელთა მცნებათაჲთა. კუალად აგნენ კაცნი პირველსავე ნეტარებითსა დიდებასა:.

ესენი ვითარცა შარავანდედნი მზისა მის სიმართლისანი. განეფინნეს რაჲ კიდეთა ჴუსანისათა. ყოველი ნივთი კერპბორგნეულისა უღმთოებისაჲ, მახჳლითა სულისაჲთა მოჰრეს. და ცეცხლითა სარწმუნოებისაჲთა მოწუას: ჴ ერქუნითა ჯუარისაჲთა მოიორნატნეს გულნი შემწყნარებელთა კაცთანი: და დასთესეს მათ შორის თესლი, კეთილად მსახურებითი თაყუანისცემაჲ: მრავალთა და სიცრუვით მოპოვნებულთა ღმერთთა წილ, ღთივ შუსნიერებით ასწავეს: და სა-

კერპოთა მათ წილ ტაძართა და ბომონთა, სიმრავლენი ეკლესიათა და საკუ-რთხეველთანი აღუმართნეს ღმერთსა ყოვლით კერძო ქუჱყანისაჲთ: და სიძუ-ლილი სოფლისაჲ, და მტერობაჲ კორცთაჲ რწმუნებით ასწავეს. მათ, რომელ-თა იგი ღთად შეერაცხა სოფელი. და კორციელთა გემოთა მძლავრებისა და მონად მიეცნეს თავნი: და განცოფებული იგი სიბრძნე ელლენებრისა სიჩქუ-რისა ვიეთისაჲმე. სიმარტივითა ღთივ სწავლულისა მათდა სიბრძნისაჲთა. რომ-ლისათჳს იგი პავლეს ჰბასრობდეს ათინელნი. ყოვლად სიბრძნით მხილებულ ყვეს. და არცა ერთისა სიტყჳსა ღირსად გამოაჩინნეს. მათნი იგი ზღაპართ მწერლობითნი კელოვნებანი: და დიდისა კლიმინტოსის მიერ დასხნეს კანონ-ნი საეკლესიონი რიცხჳთ ოთხმეოცდა ხუთნი:. :.

რომელთაგანი ერთი, პირველ წოდებული ანდრია. ძმაჲ თავისა მოცი-ქულთაჲსა პეტრესი ვიდრე ჩუჱნდამდეცა მოიწია. და ქადაგა საცხორებელი ქადაგებაჲ სახარებისაჲ ყოველსა ქუჱყანასა საქართველოჲსასა: და ურიცხუნი სიმრავლენი ერთანი განაშორნა საცთურისაგან მრჩობლ ეშმაკეულებისა: და ერთისა ღთისა, და ქრისტეს მისისა, თანაარსით მათით სულითურთ. რწმუნე-ბით თაყუანისცემაჲ ასწავა: დაღათუ უმრავლესმან ერმან ქართლისამან. სიმ-რავლესა შინა ჟამისასა დაივიწყა ქადაგებაჲ იგი მოციქულისაჲ. და საცთურისა-ვე მიმართ კერპთაჲსა მიაქცია:. ამათისა ქადაგებისა ნაყოფად აღმოეცენნეს. ყო-ვლით კერძო ყოვლისა სოფლისაჲთ. სიმრავლენი ღუაწლისა დამდებელისა ქრისტეს სიკუდილსა მიმსგავსებულთა მოწამეთანი: ვინაჲთგან სამასნი მცირედ-თა სხუათა თანა, ვიდრე მეფედ ქადაგებადმდე დიდისა კოსტანტინესსა, შორის გარდაკდეს წელიწადნი: რომელი იგი პირველად ქრისტეანე იქმნა მეფეთა შო-რის. და თჳთ მოციქულ და ქადაგ საცხორებელისა ქადაგებისა. და ნათელსა თავისუფლებისასა მიმფენელ, ქრისტეანეთა ღთივ შუჱნიერისა მოქალაქობისა:.

ამისთავე უკუჱ ჟამთა სრულიად მომხედნა ჩუჱნცა აღმოსავალმან მაღ-ლით. და დედაკაცისა ვისმე მიერ ტყუჱ ქმნულისა. რომელსა იგი ნუნნად კაპპადუკიელად. აქა სადმე პოვნილნიცა ქადაგებენ წიგნნი საეკლესიოთა მო-თხრობათანი: [2]) სარწმუნოებისა მიმართ თჳსისა მიიზიდა ყოველი სავსებაჲ, ყოვლისა ქართველთა ნათესავისაჲ საკვირველთ მოქმედებითა, ნიშებ შემო-სილთა სასწაულთაჲთა: რაჟამს იგი ქართველთა მეფემან მირიან. მეფეთა შო-რის დიდისა კოსტანტინესსა მივლინებითა და მისგან გამოთხოჲთა მეფობისა თჳ-სისა. ქალაქად მცხეთად შთამოიყვანა ევსტათი დიდი საყდრის მპყრობელი ანტიოქელთა ეკლესიისაჲ: და წმიდათა მიერ კელთა მისთა ნათელ იღო მან დ ყოველმან ერმან ქართლისამან. და თჳთ პატრიაქთა შორის სახელ განთქუ-

---

[2]) ფრასა „აქა სადმე პოვნილნიცა ქადაგებენ წიგნნი“ ცხად ჰყოფს, რომ ანდ-რიას ქადაგებაზე და ნინოს ღვაწლზე ცნობები ამოკრებილია ქართულ წყაროთაგან, როგორც სჩანს, ეფრემ-მცირის წერილიდამ, რომელიც აქ გულისხმებულია (იხ. ჩე-მი „ქრონიკები„ I, გვ. 33—38).

მულმან ევსტათი. კელითა თესითა შთადვა საფუძველი. მაშინ სადმე მცხეთას აღშენებულისა ეკლესიისაჲ: რომელიცა ფრიადითა თანა გულს მოდგინებისა განასრულეს რაჲ მათ, განწმედაჲ იგი: და კელთ დასხმულ ყო მას შინა მათ თჳს, ეპისკოპოსი კათოლიკოსი:.

ამან საუკუნოდ კსენებულმან მეფემან კოსტანტინე შეკრიბა პირველი ჴ მსოფლიოჲ წმიდაჲ კრებაჲ. ნიკეას [სამას ათრვამეტთა წმიდათა მამათაჲ. რომელთა დასხნეს კანონნი რიცხვით] ოცნი:. რომლისა პირველად ქმნილ იყენეს სხუანიცა ადგილობითნი კრებანი: პირველი ანკჳრიას, რომელსა დაესხნეს კანონნი ოცდა ოთხნი:. მეორე ნეოკესარიას, დამსხმელი კანონთა ათოთხმეტთაჲ. ხოლო შემდგომად დიდისა მის და მსოფლიოჲსა კრებისა, სხუანიცა იქმნნეს ადგილობითნი კრებანი. ვითარ იგი დანგრისაჲ. რომლისა კანონნი არიან ოც:. და კუალად ანტიოქიისაჲ დამსხმელი კანონთა ოცდა ხუთთა: ამათთანა ლაუდიკიისაჲ ფრიგუასაჲ: და კანონნი მისნი ოცდა ერთნი:.

ამათსა შემდგომად მეორე წმიდაჲ და მსოფლიოჲ კრებაჲ კოსტანტინო პოლისა ასერგასისთა წმიდათა მამათაჲ. რომელთა კანონნი არიან რიცხჳთ შჳდ:. მერმე მესამე ეფესოჲსა წმიდაჲ ჴ მსოფლიოჲ კრებაჲ. მცირისა თეოდოსის მეფისა მიერ შეკრებული. რომელმან დასხნა კანონნი რვანი:.

მეოთხე ხალკიდონს. ექუსას ოცდა ათთა წმიდათა მამათა მსოფლიოჲ კრებაჲ [კეთილად მსახურისა მარკიანე მეფისა მიერ შემოკრებული. და განმაწესებელი კანონთა რიცხჳთ] ოცდა რჳთაჲ:. მერმე ადგილობითი კრებაჲ კართაგენისაჲ. და კანონნი მისნი ას ოცდა ათრვამეტნი: ხოლო მეხუთემან წმიდამან მსოფლიომან კოსტანტინოპოლის შეკრებულმან [წმიდამან] კრებამან, მცირედ იზრუნა საეკლესიოთა კანონთა განწესებისათჳს:.

არამედ მეექუსემან წმიდამან და მსოფლიომან კრებამან, იუსტინიანესზე კეთილად მსახურისა მეფისა. გუმბადსა შინა სამეუფოჲსა პალატისასა შეკრებულმან, აღავსო დაკლებული მისი. რამეთუ დასხნა კანონნი რიცხჳთ ას და ორნი:. კუალად ნიკიისა მეორემან წმიდამან კრებამან დასხნა კანონნი ათრვამეტნი:. ამისსა შემდგომად არიან სხუანიცა ორნი, მასვე სამეუფოსა ქალაქსა ეკლესიასა შინა წმიდათა და ყოვლად ქებულთა მოციქულთასა, შეკრებულნი კრებანი. რომელთა განუჭენიან კანონნი რიცხჳთ ათ შჳდ-მეტნი:.

ხოლო წმიდასა და მეშჳდესა. წმიდათა ხატთათჳს შეკრებულსა მსოფლიოსა კრებასა განუწესებიან კანონნი, რიცხჳთ სამნი ოდენ:. ამათ წმინდათა კრებათა მიერ განწინებულთა კანონთა თანა არიან სხუანიცა თითოეულთა მამათა მიერ განჩინებულნი, და თანა აღრიცხულნი კანონნი:.

დჳონჳსიოს ალექსანდრიელთა მთავარ ეპისკოპოსისა კანონნი ოთხნი:.

პეტრე ალექსანდრიელთა მღდელთ-მთავრისა და მოწამისა კანონნი, ათხუთმეტნი: გრიგოლი ეპისკოპოსისა ნეოკესარიელისა საკჳრველთმოქმედისა ეპისტოლე კანონი ანი:. (ე. ი. კრთი).

დიდისა ბასილის კანონნი ოთხმეოცდა ხუთნი: მისივე ეპისტოლე კანონი ანი დიოდორეს მიმართ:.

მისივე ეპისტოლე კანონი ანი გრიგოლის მიმართ ხუცისა:.

მისივე ეპისტოლე კანონი ანი ხორ ეპისკოპოსთა მიმართ:.

მისივე ეპისტოლე კანონი ანი მის ქუჱშეთა ეპისკოპოსთა მიმართ:.

მისივე ამფილოქეს მიმართ სულისა წმიდისათჳს მიწერილთა მათ თავთაგან: გრიგოლი ნოსელისა კანონნი რვანი:. ტიმოთე ალექსანდრიელისა კანონნი ათხუთ მეტნი: ფილოთეოს ალექსანდრიელისაჲ, ღთის გამოცხადებისათჳს თქუმულისაგან:.

მისივე სხუანი კანონნი ათნი:.

მისივე ეპისტოლე ავგიონის მიმართ ეპისკოპოსისა:.

მისივე ეპისტოლე აგათონის მიმართ ეპისკოპოსისა.

მისივე ეპისტოლე მინაჲს მიმართ ეპისკოპოსისა:.

კჳრილე ალექსანდრელთა მთავარ ეპისკოპოსისა კანონნი ჳდნი:.

გენნადი წმიდისა პატრიარქისა კოსტანტინეპოლელისა. და მისთანა წმიდისა კრებისა. ეპისტოლე მიტროპოლიტთ. მიმართ გარემოთა სამთავროთაჲსა:. ესე არიან შეკრებანი წმიდათა და საეკლესიოთა კანონთანი. დაბეჭდულნი და დამარხულნი. თჳნიერ ყოვლისა შემატებისა და მოკლებისა. და ამთი მეცნიერებაჲ და შედგომაჲ და მტკიცედ პყრობაჲ უკმს. ყოველთა წინამძღუართა ქრისტეანობითისა მადიდებლობისათა: მღდელთ მთავართა დ მღდელთ დიაკონთა: და ჩუენ შორის მოძღურად სახელდებულთა მათცა მონაზონთა:. და ერთბამად ყოველსა სავსებასა მართლ-მადიდებელთა ეკლესიისასა:. ხოლო ჩუენ ესე ამისთჳს მოვიკსენენით. რათა პირველიდგან პირი სიტყჳსა ჩუენისაჲ განვჰმარ-ტოთ..

ეინაჲთგან დაჰბადა ღმერთმან დასაბამსა ხატებად და მსგავსებათ თჳსსა კაცი, ეითარცა პირველ ვიტყოდეთ: რათა მის მიერ ვითა საზოგადოჲსა საკრველისა მიერ ხილულთაჲსა თავსა თჳსსა შეაერთნეს ყოველნი საცნაურნი და გრძნობადნი დაბადებულნი. სათნოებით რაჲ საკუთარ ექმნას იგი შემოქმედსა თჳსსა:. ხოლო იგი ეგე ვითარისა მის მადლთა სიმდიდრისაგან განშიშულდა კეთომისა მიერ. და განდგომილთა და რისხვეულთა მონათა მონება მოატყუა თავსა. არამედ არა სახიერმანცა დამბადებელმან მისმან: რამეთუ ვითარმცა თავს-იდვა უგულებელს ყოფაჲ. ესოდენისა კელთა მისთა საქმისაჲ, რომელ არს კაცი:. არამედ უხრწნელსა შინა საშოსა ყოვლად წმიდისა ღთისმშობელისა და მარადის ქალწულისასა. არღარა პირველისაებრ იჴუსა მადლით. არამედ გუამოვნებით შეაერთა იგი თავსა თჳსსა, და ზესთა ბუნებისა განაღთო მის მიერ მიღებული იგი და მისთანა ერთ გუამქმნილი კაცი:. და რომელი იგი იყო პირმშოჲ ყოველისა აგებულისაჲ, თავს იდვა პირმშო მრავალთა ძმათა შორის ყოფაჲ: რათა სახელისა მისისა მიმართ წოდებულნი და მადლითა ძმად მისსა აღსაარებულნი, რომელი იგი ყრმათაცა ეზიარა კორკითა და სისხლითა და გუამად ერთისა მის ყოველთა თ[ავის]ა გამოჩინებულნი, მუნ აღმიყვან-

ნეს კუალად განკორციელებითა თჳსითა, სადა იგი თჳთ არს თავი სასოებისა ჩუენისაჲ: და თანა მოჰქალაქე მყუენეს წმიდათა, და სახლეულ ღთისა. და სამკჳდრებელად მისსა გამომაჩინნეს სულითა: რაჟამს თავისა მიმართ შემოკრებეს თითოეულება ასოთა განყოფილებისაჲ და თჳსა მიმართ გარდაივნითოს ვითარებაჲ ყოველისა აღსუარულისაჲ:.

ვინაჲცა ამისთჳს მოგუსცნეს პირველად ბუნებითი და მერმე დაწერილი სჯული: ამისთჳს იქმნა განკაცებაჲ ღთისაჲ: ამისთჳს ქალწულისაგან. შობაჲ. ბაგაჲ. წარგრაგნაჲ. ანგელოზნი მადიდებელნი. ვარსკულავისა სრბაჲ. მოგუთა ძღუნის მომრთუმელობაჲ. წინა დაცუსთაჲ. ნათლისღებაჲ: ზეცით წამებაჲ. განცდაჲ. ქოლვაჲ ჩუენთჳს. ტ ვნებანი უვნებელისანი: განცემაჲ. შემსჭვალვაჲ. დაფლვაჲ. აღდგომაჲ. აღსლვაჲ ზეცად:. ამისთჳს ქადაგებანი მოციქულთანი: სისხლნი მოწამეთანი. სწავლანი მოძღუართანი: ოფლნი ღირსთა მამათანი: გულს მოდგინებანი კეთილად მსახურთა და მორწმუნეთა მეფეთანი: წადიერებანი ღთისმოყუარეთა მთავართანი:. კადნიერებანი ღთის-სახისა მღდელთ-მთავრობისა რწმუნებულთანი, წინამბრძოლისა თჳსისა თანა სიმკნით თანა მბრძოლებანი მღდელთა და სამღდელოთანი:. ცოდვისა მიმართ სიმკნით წინა განწყობანი, ნივთთაგან განშორებულებისა მოწანზოთა დასისანი. და მათთანა ერთჳმობანი ქრისტეს მოყუარისა ერისანი:.

ამისთჳს იქმნეს ქრისტეს მოყუარეთა და ღთივ დაცულთა მეფეთა მიერ ჟამად ჟამადნი კრებანი. ღთის მოყუარეთა ეპისკოპოსთა და ღთისა სათნო ყოფილთა მამათანი: რათა საქმეთა მიერ განსრულებულითა სარწმუნოებითა. შეაერთნეს ღმერთსა ქრისტეანენი: რომელთასა კეთილად ებაძვა შუასა ჩუსნიცა ესე გჳრგჳნოსანი: მრჩობლ მარჯუენე და შეყუარებული. გჳრგჳნი [თავისაჲ] და სასურველი ძე დავით: [რომელი ესე ერობამად მენეცა არს, და ბრძენ: მართაჲლ, და წმიდა, იგივე მყუდროჲა, და მშჳდ. სახიერ, და ტკიბლ:] მოწყალე და ძჳრუსენებელ და მისგავსებულ სახიერებასა ღთისასა. რომელი აღმოუბრწყინვებს მზესა კეთილთა და ბოროტთა. და ზრდის ყოველთა წჳმითა სწორებითი:. ესე ვინაჲთგან გარეშეთა ბრძოლათა შინა, წინა დაუდგრომელობით უბრძოლველ და გარეშისა სახისა ქმნულებითა: სხუათა კაცთაგან შესწორებად შეუძლებელ იყო: რამეთუ კეთილ დიდ არს ვითარცა გჳრი. შუსნიერ არს ვითარცა სიძე. ბრწყინვალე არს ვითარცა ცისკარი. ნაყოფიერ არს კეთილთა მიერ ვითარცა აღმოსავალი. ყუავილოვან წარმატებათა მიერ ვითარცა სამოთხე ღთისა: არა თავს იდვა რათა არა უმეტეს მოღუწე იქმნეს განბრწყინვებად შინაგანთაცა სიკეთეთა სულისათა: ვინაჲთგან ივნი წარმდინარ, ხოლო ესენი დაუსრულებელობასა თანა ღთისასა, თანა დაუსრულებელ არიან:.

ამისთჳს შემოკრბა კრებაჲ ღთის მოყუარეთა ეპისკოპოსთა. პატრიოსანთა მღდელთა და ღირსთა დიაკონთაჲ: ქრისტეს მოყუარეთა მონაზონთა, დაყუდებულთა და მეუდაბნოეთაჲ: სანახებითა ქართლისათა. მახლობელად ორთა სა-ეპისკოპოსოთა რუისა და ურბნისისა [3]). გარნა არა თუ უბიწოებასა ქართველ-

[3]) სჩანს, რომ შემოკრებულთა სიმრავლისა გამო კრება გაუმართავთ მინდორზე, რუის-ურბნისს შუა.

თა სარწმუნოებისასა ბიწი რაჲმე შეჰხებოდა, ნუ იყოფინ ესე. არა გეცრუვნეთ შენ სიწმიდით მშობელო ჩუჱნო კათოლიკე ეკლესიაო. არცა განგცეთ შენ სიქადულო ჩუჱნო მართლმადიდებლობაო. რომლისა არცა განმცემელ ქმნილ ვართ. ვინაჲთგან შემეცნებასა შენსა ღირს ქმნილ ვართ; მოწამე არს ჭეშმარიტებაჲ: არამედ სხუათა საეკლესიოთა და სამღდელოთა, და საქრისტეანოთა ძიებათათჳს: რომელთა თავ და წინამძღუარ და პირ წმიდისა მის კრებისა იყო. ღუთისა მიმართისა საკუთრებისა თანა, სიმშჳდითცა სულისაჲთა მიმსგავსებული მოსესი. და მსგავსად დიდისა სამოელისსა წინა მლოცველი ერისაჲ, ღ̃ მცხებელი მადლით სრულ ყოფადთაჲ; იოვანე ყოვლად ღირსი მთავარ ეპისკოპოსი. კათოლიკოსი. და ყოვლისა საქართველოჲსა დიდი მამათ მთავარი [4]). და მისთანა სიმრავლე პირველ ჴსენებულთა მათ საჳსებისაჲ:.

ⴃ. *) ღ̃ პირველად ეპისკოპოსნი [ვინმე ვერ]ღირსებით შემოსრულნი პატივსა მღდელთმთავრობისასა. და უღირსნი ქრისტეს პირველისა მის მწყემსთ მთავრისანი განვკუჱთენით და უცხო ვყვენით მღდელობისაგან: ვინაჲდგან არა წმიდისა შეხებაჲ სიწმიდეთაჲ არა უცთომელობა არს: და მახლობელი ღთისაჲ, მახლობელ ცეცხლისა არს. და უკმს, რათა ყოვლითურთ ოქრო იყოს: ხოლო არა კრულ ვყვენით და არცა შევაჩუჱნენით, ნუ იყოფინ. არამედ ლიტონთა ერის კაცთა თანა ზიარებად ფლობილ ვყვენით [5]). უკეთუ ოდენ ამიერითგან მმარხველ იყვნენ სიწმიდისა:. და ნაცვლად მათდა სხუანი დავადგინენით რომლისა ჰასაკისაგანცა და საქმეთაგან აქუნდა წამებაჲ და კეთილად განეწუართნეს კორცნი დამორჩილებად სულისა:.

ⴄ. ამასთანა სულ მოკლებაჲცა კელთ დასხმადთაჲ. ვითარცა უწესოჲ და უკანონოჲ დავჰკსენით. და განვაწესეთ რათა ამიერითგან არღარა ვინ იკადროს ქმნად. თჳნიერ ვითარ იგი განაწესებს კანონი: რათა ეპისკოპოსი ოცდა ათხუთმეტისა წლისაჲ. მღდელი ოცდა ათისა წლისაჲ: დიაკონი ოცდა ხუთისა წლისა და წიგნის მკითხველი რვისა წლისაჲ კელთ დასხმულ იქმნებოდინ:. ამასთანა სხუაიცა უწესოი წესი კელთ დასხმათაჲ დაკსნად განვაჩინეთ: ვითარმცა მასვე და ერთსა დღესა კელნი დაესხნეს ვისმე. წიგნის მკითხველად. კერძო დიაკონად, დიაკონად და მღდელად. ანუ თუ ეპისკოპოზადცა: რომელი ესე უკეთუ იქმნასღა სადა ამიერითგან, კელთ დამსხმელი და კელთ დასხმული ერთბამად განიკუჱთნენ მღდელობისაგან: რამეთუ პირველად წიგნის მკითხველად, და კერძო დიაკონად ოდენ ჯერ არს კელთ დასხმაჲ. და ორისავე ამის ერთსა დღესა შესაძლებელ არს ქმნაჲ: და მერმე დიაკონად. და ვითარცა და-

---

[4]) ეს იოანე კათალიკოზი ცოცხლად მოხსენებულია 1123 წლის დაწერილს დავით აღმაშენებლის „ანდერძში“ (იხ. ჩვენი რუსულ-ქართული გამოცემა, გვ. 11).

*) კანონების თავს მუხლები (ⴃ, ⴄ, ⴅ და სხვ.) ჩვენ დავსხით.

[5]) ეს ამოწმებს ქ-ც-ხის თქმულებასაც (I, გვ. 242). ამ კრებაში განუკვეთიათ მოდისტოს, ძმა ძაგანისი (იხ. იგივე „ანდერძი“ დავით აღმაშენებლისა).

ყვნეს დღენი დიაკონობასა შინა. და ჰმსახუროს მღდელთა არა მცირედთა დღეთა, მერმელა მოიყვანონ მღდელობად:. ხოლო უკეთუ ეპისკოპოსობად მომავალ იყოს. შემდგომად შვდთა დღეთა [ჟამის წირვისა]. მერმელა მოიყვანონ მღდელ წირვისა მოიყვანონ (sic) კელთ დასხმად ეპისკოპოსობასა:- და ამას ვიტყვთ მათთჳს, რომელთა საჭიროჲ რაჲმე მიზეზი ასწრაფობდეს, ხოლო რომელთა არცა ერთი რაჲ აქუნდეს სათანადოჲ მიზეზი მასწრაფობელად; მათ წელიწადი და წელიწადნი დაყვნენ თჳთოეულსა ხარისხსა შინა. და უფროსლა დიაკონობისასა. ვინაჲდგან თჳნიერ დიაკონთა სიმრავლისა, ვერაჲ მიიღებს შუჱნიერებასა საეკლესიოთა წესთაგანი:. ამისთჳს ვამცნებთ ყოველთა ეპისკოპოსთა. რათა უფროჲსლა დიაკონთა განმრავლებისათჳს მოღუაწე იყვნენ ეკლესიათა შინა მათთა:. ხოლო მონაზონთა რომელნი მღდელობად [მოვიდოდენ] და ეპისკოპოსობად მომავალ იყვნენ. პირველად სრულიად მონაზუნად დიდითა სქემითა უბრძანებთ განსრულებასა. და ეგრეთლა მღდელობად მოსლვასა:.

Ⴙ. ხოლო წესი კელთ დასხმადთა სრულებისაჲ ეგრეთ აღესრულებოდეთ. ვითარცა ახალთა შინა კურთხევათა ნეტარებით მოკსენებულისა მამისა გიორგი მთაწმიდელისათა დაწერილ არს:. ეგრეთვე კურთხევაჲ ეკლესიისაჲ. და დამყარებაჲ საკურთხეველისაჲ. და წმიდა ყოფაჲ ღმერთ მყოფელისა მიჰრონისაჲ, ეგრეთ სრულ იქმნებოდეთ ვითარცა მუნ შინა მოკსენებულ არს:.

Ⴚ. ხოლო ქრთამისათჳს და საფასისა რომელსა მიიღებენ კელთ დამსხმელნი კელთ დასხმადთაგან. ზემოჲთგანისა წმიდათა მოციქულთა და მამათა მოცემისაებრ, განჩინებად ვიკადრებთ ჩუჱნცა. რათა მოჲსპოს ეგრე ვითარი იგი ეკლესიისაგან. და აღიკოცოს მღდელობისაგან მაკურთხეველისა თჳსისა თანა: რომლისა ქმნაჲ ამიერითგან ნულარამცა ვის უკადრებიეს. რათა არა იგიცა შევსძინოთ. ვითარმედ შეიჩუჱნოს ვითარცა სჳმონ მოგჳ პეტრე მოციქულისაგან. და ნუმცა მიიღებენ რაჲთურთით ნუ რა რას ნუ ოდეს ნუცა პირველ კელთ დასხმისა; ნუცა თჳთ მას კელთ დასხმასა შინა. ნუცა შემდგომად კელთ დასხმისა: ნუცა ქრთამსა. ნუცა ძღუჱნსა: ნუცა ევლოგიასა: ნუცა კათალიკოსი ეპისკოპოსთაგან. გინა ხუცეს დიაკონთა და ხორ ეპისკოპოსთა ნუცა ეპისკოპოსნი დიაკონთაგან და მღდელთა და ხორეპისკოპოსთა, ნუცა [რათ სხუათა სამღდელოჲსა დასისაგანთა ანუ რომელთავე საეკლესიოთა მნეთაგან].

Ⴛ. მერმეცა სამღდელოთა ჭურჭელთა. და ღთისადა შეწირულთა სიწმიდეთათჳს. რომელ არიან ბარძიმ, ფეშხუჱმ, სამწეროობელნი. და ყოველივე ეკლესიათადა შეწირული. და ერთგზის ღთისადა მიცემული: ოქროჲ. ვეცხლი. თუალი. მარგალიტი: ჭიქაჲ. სტავრაჲ. საქსოვი. სინი. რვალი. რკინაჲ. ძელი. კეცი. ქვაჲ:. ამას განვაწესებთ შედგომითა წმიდათა კანონთაჲთა. რათა არა ვის კელეწიფოს კმარებად მისსა არა რად: არცა ტყუჱთა საკსრად: დაღათუ ცუდადცა და უკმრად მდებარე იყვნენ. და ფერკითა დასათრგონველად ისხნენ ეკლესიასა შინა, და საჭურჭლესა მისსა:. ხოლო უკეთუ ვინმე იკადროს ამათგანისა რაჲსაცა. (სამის ასოს ალაგიამოშლილია) გარეგნით მის ეკლესიისა. და

თჳნიერ მისსა ვითარ იგი განწესებულ იყოს. და ვითარ სახედცა სამსახურად ეკლესიისა, ანუ საკურთხეველისა შექმნილ იყოს, სხუად რადცა კმარებად; მოელოდედ აქა უკუჱ ბაბილოვნელთა მეფისა ბალტასარის და ანანიაჲს და საპფირაჲს სასჯელსა. ხოლო მუნ ცეცხლსა საუკუნესა. განმზადებულსა ეშმაკთათჳს და ანგელოსთა მისთათჳს:.

Ⴇ. ამასთანა ესეცა მოვიკსენეთ. ვითარმედ თჳნიერ ეკლესიისა და საკურთხეველისა. არცა ნათლისცემაჲ შესაძლებელ არს არცა გჳრგჳნთა კურთხევაჲ: არცა მონაზუნისა ეპისტოლითა გინა სქემითა კურთხევაჲ: და არცა მონოზონსა ხუცესსა გჳრგჳნთა კურთხევად კელეწიფების: არცა ერისგანსა მღდელსა მონაზონისა კურთხევად:. ხოლო შემდგომად გჳრგჳნთა კურთხევისა. პირველთა და მეორეთა ცოლქმართა. წმიდათა საჲდუმლოთა ზიარებაჲ უკმს. მას დღესა რომელსა იკურთხნენ უჱჭუჱლად. არა თუ გარდარეულითა რაჲთამე ბილწებითა შებღალულ იყვნენ: დაღათუ უზიარებლობითაცა განკანონებულ იყვნენ. და მერმე აღსრულებაჲ კანონისა უზიარებლობისა მათისასა: ხოლო მეორეთა გჳრგჳნთა მაკურთხეველი ხუცესი სამხრობად ნუ მივალს მათ თანა: ნუცამცა მეორეთა ცოლ ქმართა პირველნი გჳრგჳნნი ეკურთხევიან:. ხოლო სხუჱბრ ჵ არა ესრეთ მოქმედი ამათი; ხუცესი უკუჱ განკუჱთისა, ხოლო ერისკაცი უზიარებლობისა თანამდებ იყოს:.

Ⴈ. კუალად ამასცა განვასაზღვრებთ. რათა ამიერიდგან არღარა ეკურთხეოდინ გჳრგჳნი ჩჩჳლთა ქალ ყმათა: არამედ უკეთუ საჭიროდ რადმე იყოს მშობელთა მათ დიად დაუწინდნენ იგი ურთიერთას. და რაჟამს ჰასაკად მოვიდენ ორნივე მაშინ იქორწინნენ:. და ქალი ათორმეტისა წლისასა უმცროჲსი, ნუმცა შეყოფილ არს ქორწინებით მეუღლისადა:. ხოლო ამის განჩინებისა დამკსნელი, თანამდებ იყავნ ზემოკსენებულისა მის განჩინებისა:.

Ⴉ. კათალიკოსისა, და ეპისკოპოსთაგან. ხორ-ეპისკოპოსი სჯულისა და საღმრთოთა წიგნთა მეცნიერი გამოირჩეოდედ. მღდელი ანუ დიაკონი და შიშითა ღთისაჲთა ემცნებოდედ მას. [უბიწოდ] დაცვაჲ ყოველთავე საქრისტეანოთა წესთაჲ: რათა არა რაჲ მათგანი განსცეს ქრთამისათჳს. არცა რაჲ განყიდოს ვეცხლად ვითარცა იუდა უფალი; რათა არა შიშთვილიცა მისი დაიმკვდროს:.

Ⴊ. შემდგომად ამათსა ამისიცა სათანადოდ ვჰგონეთ მოკსენებაჲ. ვინაჲდგან მოძღურად წოდებულთა მათ მონაზონთაჲ. ფრიადი და აღურიცხუველი არს სიმრავლე. და ერთსა მონასტერსა შინა, ხუთნი და ათნი. მრავალგზის ოცნიცა და ოცდა ათნი იპოებიან დიდი თუ იყოს მონასტერი, და მრავლისა შფოთისა და განხეთქილებისა მიზეზსა შემოიღებს სიმრავლე მათი: ამისთჳს განვაჩინებთ რათა ამიერითგან დასცხრეს ესე ვითარი ესე უწესოებაჲ:. ჵ პირველად ამას განვასაზღვრებთ. რათა უმღდელოსა არა კელეწიფებოდის განმკითხველობად სულთა. არა თუ ეპისკოპოსი იყოს; ანუ მღდელი, ანუ დიაკონი. რამეთუ პირველად შეკრვისა და განკსნისა კელმწიფებასა უკმს ქონებად. და

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ეგრეთლა განკითხვისა სულთაჲსა კელეოფად: ამასთან რათა დიდთა მონასტერთა შინა ორ ორი. ხოლო მცირათა შინა თითოჲ ხოლო კმა იყოს მოძღუარი:. და უკუსთუ ვინმე ამას განწინებასა გარდაჰკდეს, უსჯეულად ესმეს მას: ვითარმედ ხოლო კდომისაგანთა მათ და ურჩთა ჭეშმარიტებისათა. და მორჩილთა სიცრუჲსათა. რისხვაჲ და გულის წყრომაჲ. პირი და იწროებაჲ და შემდგომი:.

ია. წესი იგი რომელსა კრებულთა დასხმად უწესენ. ნუღარამცა კადრებულ არს ქმნად ამიერითგან:. ნუცა მონასტერთა შინა შექმნაჲ სავაჭროთა ერის' კრებათაჲ: ნუცამცა რაჲ სხუაჲ სამოქალაქოჲ და სოფლიოჲ წესი ქმნილ არს მონასტერთა შინა ოდესცა. რათა არა სალოცველთა მათ ადგილთა ჭუაბ ავაზაკთა შექმნითა, სულთაცა თქუსნთა საფარდულები საღთოჲსა სიტკჳსა მიერ დაიქცეს. ვითარცა მეკერმეთა მიერ ტაბლები:. და წმიდათა მამათა და კრებათა მიერ, განკანონებისა თანამდებ იქმნენთ:.

ია. ხოლო ერთსა საკურთხეველსა, და მასვე და ერთსა წინადადგებასა ზედა წმიდისა შესაწირავისასა. მრავალთა სულთათჳს. მრავალთა მღდელთა მიერ ქმნაჲ წმიდისა ჯამის წირვისაჲ უწესო არს და განგდებულ. რომელი ესე ნუღარამცა სადა ქმნილ არს:. უფროჲსღა თავად საკურთხეველსა ზედა დიდისა ეკლესიისასა. საეპისკოპოსოჲსა გინა მონასტრისასა. ერთისა არა ვისთჳს წეს არს ჯამის წირვად არა ოდეს. არცა ცოცხლისა არცა მიცვალებულისათჳს. თჳნიერ აღაპთა და სულისა საკსენებელად განწინებულთა დღეთაჲსა. არამედ მის ეკლესიისა მაშენებელთა და შემომწირველთა. და ერთბამად ყოველთა ქრისტეანეთა ცოცხალთა და მიცვალებულთათჳს ჯერ არს ჯამის წირვაჲ: ხოლო ერთისა კაცისათჳს, ანუ ერთისა სულისათჳს ეგუტერთა სადმე შინა, ანუ შტოთა ეკლესიისათა ჯერ არს თითოეულისა ხუცისაგან ჯამის წირვაჲ:.

ია. რომელნიცა ღთის მაენებლობითისა მის წვალებისაგან ხაჩეცართაჲსა რომელ არიან სომეხნი. მართალსა და უზაკუველსა სარწმუნოებასა მოუკდებოდინ. და წმიდასა კათოლიკე ეკლესიასა შეერთებოდინ. და ბიწსა მას წვალებასა ერთ-ბუნებიანთა. და ერთისა ნებისა. და ერთისა მოქმედებისა. ღთაებისაგან და კაცებისა შეზავებულისა: და არცა საღთოჲსა არცა კაცობრავისა, არამედ შერეულისა რაჲსმე და უცხოჲსა, ქრისტეს ჭეშმარიტისა ღთისა ჩუსნისა ზედა სიჩქარით მეტყუსლთასა შეაჩუსნებდენ. ესრეთ განვაწესებთ მათთჳს. რათა სრულიად ნათელ სცემდენ ვითარცა წარმართა. ვინაჲთგან სხუთაცა დიდთა ეკლესიათა ვჰპოებთ მოქმედად ამისსა. ვითარ იგი არს საპატრიაქოჲ საყდარი ანტიოქიისაჲ. და ყოველნი მიმდგომნი მისნი ეკლესიანი ყოვლისა აღმოსავალისანი:.

ია. კუალად განვაწესებთ. რათა არცა მართლმადიდებელი მამაკაცი მწვალებელსა გინა წარმართსა დედაკაცსა; ანუ დედაკაცი მამაკაცსა შეეულღნენ:. ვინაჲთგან ყოველი მართლ მადიდებელი ტაძარი არს ღთისაჲ. დამკვდრებულისა მის მიერ სულისა მისისა ჩუსნ შორის: ხოლო ყოველი ბოროტად მადიდებელი. ანუ ყოველად არა მადიდებელი, ტაძარი არს ეშმაკისაჲ: ხოლო ვი-

თარმედ არცა ერთი ზიარებაჲ არს ტაძრისა ღთისაჲ კერპთა თანა, ვითარ იგი ბნელისაჲ ნათლისა თანა, მოწამე არს საღთოჲ მოციქული: ხოლო რომელ-მან ამიერითგან იკადროსლა ქმნაჲ ამათი, განიკანონოს იგი პირველ თქუმუ-ლითა მით კანონითა:.

ႨႧ. ვინაჲთგან ესეცა უწესოებაჲ მრავალთა მიერ აღსრულებულად გუესმა. უფროჲსლა დიდთა ვიეთმე და წარჩინებულთა. და არა ლიტონად კაცთა-გან ქმნილად. რომელ არს კიდესკიდე და არა ერთგან კურთხევაჲ გვრგვნ-თაჲ, ქორწინებით ერთ კორც ქმნადთა მეუღლეთაჲ: ვითარ იგი ჰყოფენ უს-ჯულოებით. დედაკაცისასა უკუე, სხჳსა ვისმე უცხოჲსა მამა კაცისა თანა კურ-თხევასა: ხოლო მამა კაცისასა მამაკაცისავე სხჳსა თანა. რომლისასა რაჲმცა იყო სხუაჲ უუწესოესი: და უსაცინელესი: ანუ არა ყოვლითურთ მსგავს არსა. მარკიონის მწვალებელთა მიერ მკუდრისა წილ ნათლისცემასა ცოცხლისასა: რამე-თუ ესე ერთგან კურთხეულნი მამა კაცი დ დედაკაცი. ნუ უკუე შეირაცხნენ ნა-ხევარ მემრუშედ ცოლ ქმრად. ვინაჲთგან სხჳსაჲ იკსენების სახელი, და სხუაჲ წარმოდგომილ არს მუნ: ხოლო ორთა მათ ერთაგან კურთხეულთა მამაკაც-თათჳს რაჲ ვინ მოიგონოს სახელი. გარნა თუ ვინმე ვრცელითა სიცილითა განბასროს. ესე ვითარი ესე, სჯულისა და კეთილისა წესიერებისა ჩუენისა. და კაცობრივისა ქცევისა და ჩუეულებისა გარეგანი უსჯულოებაჲ:. რომლისათჳს ამას განვასაზღვრებთ. რომელნიცა მოაქამდე ესრეთ კურთხეულნი ყოფილ არიან და გარდასრულ არიან, იგინი შენდობილ არიან უმეცრებისათჳს: ხოლო უკუე-თუ აწ სადმე იპოვნენ ვინმე ეგე ვითარნი, იგინი სჯულიერად ცოლ ქმრად ნუმცა შერაცხილ არიან:. ამიერითგან კუალა, ნუღარამცა ვისგან კადრე-ბულ არს ქმნაჲ ამისი: და უკუეთუ იქმნას სადა, ოთხნი იგი კურთხეულნი. და ორნი მაკურთხეველნი მათნი ხუცესნი. ექუსნივე განიკანონნენ:.

Ⴉ. მერმეცა ღთის მოძაგებულისა მის და ღუთის განმამწარებელისა, ცოდვათა უბილწე'სისა საძაგელებისა სოდომელთაჲსა: რომლისაჲ არა უწყით თუ ვითარ შეეთჳსა იგი უბადრუკსა ამას ნათესავსა. და სრულიად განაშორნა და უცხო ყვნა ღთისაგან, ვიეთთანაცა პოვა თავისა მისადრეკელი:. ამას გან-ვასაზღვრებთ სიტყვთა ღთისაჲთა. და სამოციქულოჲთა კელითა. და მამობრი-ვითა განჩინებითა. დაღა თუ მრავალგზის ქმნილ არიან მრავალთა ნათესავთა მიერ მრავალნი და რიცხჳსა მძლენი ცოდვანი: ვითარ იგი მტერობანი: შურ-ნი: სიძულილნი: კაცის კლვანი: მრუშებანი: ცრუ ფიცებანი დ უკუანაჲსკნელი და თავი ყოველთა ბოროტთაჲ კერპთ მსახურებაჲ: და თაყუანისცემისა შეც-ვალებაჲ დამბადებელისაგან დაბადებულთა მიმართ: გარნა არცა ერთისა მათ-განისათჳს აღძრულ არს აღუძრველი იგი. ვითარცა თჳთ იტყოდა აბრაჰამის მიმართ: ვითარმედ ღაღადებაჲ სოდომისა დ გომორისაჲ მოიწია ჩემდა. და გარ-დამოვკედ ხილვად, უკეთუ ღაღადებისაებრ მათისა არიან საქმენი მათნი:, რომლისა შემდგომად იხილეთ თუ რაჲ იქმნების. და თუ ვითარ ნივთნი ესე სამსახუროდ კაცთათჳს. დაბადებულნი ღთისაგან, წინა უკუმო ბუნებისა თჳსი-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სა შესცვალებენ ბუნებითსა ძალსა თჳსსა. და უცხოჲსა ცოდვისა აღსაკცელად, უცხოსა მოიპოებენ მოქმედებასა:. რამეთუ მარადის აღმართ მოძრავი და სუბუქი ბუნებაჲ ეთერისა ცეცხლისაჲ, ვითარცა ზრქელი რაჲმე და მძიმე, დაღმართ ჰყოფს დამოდინებასა: და სახედ მძაფრისა წჳმისა, საშინელებით მჭეფროჲს აღრეული წუნწუნებასა თანა. მრისხანედ განსალევნელად უკეთურთა მათ საბილწეთა მრავლითა კაცთა:. ხოლო წულილი და თხელი უფერული ბუნებაჲ ჰაერისაჲ. მიზეზი ცხოველთა აღმოჴშჳნვისა და სიცოცხლისაჲ, სიზრქედ აღმურისა კჳრისა. და ფერად კელით საძიებელისა ბნელისად და შემაშთობელად, კუამლად სასწაულად რისხვისად შესცვალებს თავსა თჳსსა მათ ზედა:. ამათთანა ქუსყანაჲ მყარი და მტკიცე. და მტკრთველი [სიმძიმესა მას ზედა მდებარეთა გუამთასა], ვერღარა იტკრთავს სიმედგრესა ბილწებათა მათთასა . არამედ პირველად შესძრავს საფუძველთა თჳსთა და სიღრმით იატაკთა თჳსთაჲთ აღმომდუღარე. ჰაერად აღმოიხუთს სიღრმეთა, საფუძველისა მათისა სიმტკიცეთასა: და მიწად გარდმოიხუთს სიმაღლეთა გოდოლ ტაძრებისა მათისა სიმაგრეთასა:. მერმე განაღებს ვიდრე მუნ ჟამადმდე განუდებელსა პირსა და თანად ქალაქებითურთ და სახლებით შთანთქამს არღარა კაცებსა, არამედ დამწურებსა რასმე ძუალებსა. და ოდესმე ყოფილთა კაცთა, საწყალობელსა ნეშტებსა:. ხოლო წყალი, იგიცა უცხოდ იხილების შეცვალებულად მათთჳს: ჲ არღარა საშუბელად და საკმარად. არამედ სხუათა ნივთთაგან დაშთომილისა ნეშტისა მათისა აღსაკცელად. პირსა ზედა მათეულისა ქუსყანი[სა უფროჲსსა საფლავ მათდა] ქმნილისა ჯოჯოხეთისა, [იხილების] მოდინებულად. ეგოდენ შეცვალებული სხუათა წყალთაგან ბუნებითა. რავოდენ იგინი სხუათა კაცთა ჰმატდეს ბილწებისა მრავლითა:. ამან უსჯულოებამან. ასურასტანელთა იგი უმრავლესთა ნაწილთა ქუსყანისათა დამპყრობელი მეფობაჲ, ტყუედ წარუქცია სპარსთა და მიდთა. და სრულიად აღმოჰფხუჳა ქუსყანით საესენებელი. არა ხოლო მეფე და მძლავრი, არამედ კაც ყოფისაცა მათისაჲ:. ამან ცოდვამან. დიდი იგი და ყოველთა კერძო ყოველისა ქუსყანისაჲთ ცმა განწმენილი ნათესაჲ სომეხთაჲ, მეფობითურთ და მთავრობით მათით, არა ოდენ დაამდაბლა და დაამკუა, არამედ სრულიად აღიღო კაცთაგან სახელი მათი. რომელთაჲ ვერვინ პოოს დღეს. ერთიცა მეფე ანუ მთავარი. მჭონებელი დაუმონებელისა თავისუფლებისაჲ. დაღათუ ყოველიცა ვინ პირი მიწისაჲ მოახილოს:. ამან ბილწებამან სპარსთა იგი მაღალი და მარადის ჰრომთა მეფობისა კდომა ფლობაჲ. მეცის ბუნებათა ვიეთმე კაცთა ავაზაკურითა ზედა მოსლვითა, მიწადმდე დამდაბლებულყო. და ვიდრე მოაქამდე მძლავრებისა მათისა მორჩილ ყო. ესე არა უწყით თუ ვინაჲ უკეთურებით შემოეხრწნა მოქალაქობასა ქრისტეს მოსახელისაცა ერისასა: რამეთუ რაჲ ზიარებაჲ იყო ბელიარისი ქრისტესთანა და კელსა უცხოთესოთასა მიცემითა დასასრულ მახჳლისა მათისა ქმნითა, ნეშტნი ოდენღა დამიტევნეს ისრაჱლისანი. რომელნი უკეთუ ვეგზეთლა

მასვე უკეთურებასა ზედა, ოი ჩემდა, დავიდუმო ძნელ სიტყუაჲ, [რომელი] ყოველთადა ცხად არს დაღაცა თუ ჩუჱნ ვჰრიდოთ:. ამისთვს ვამცნებთ ყოველსა დიდსა და მცირესა: მდიდარსა და გლახაკსა: მეფესა და მთავარსა: აზნაურსა და მდაბიორსა: მღდელთა და უმღდელოთა: მოწესეთა და ერისკაცთა: ბერთა და ჭაბუკთა, და შუა კაცთა: ყოველსა პატივსა და ყოველსა წესსა. და ყოველსა ჰასაკსა განყენებად ამის ვნებისა. უფროჲს[ღა] საძაგელისა ბილწებისა:. და ესრეთ დაუმტკიცებთ *სახელითა უფლისა ჩუჱნისა იჱსო ქრისტესითა:- ყოველმან სულმან ქრისტეანემან მართლმადიდებელმან. ამათ სიტყუათა მსმენელმან. რომელმან შემდგომად ამის ძეგლისა წარკითხვისა, არა იჯმნას ბილწისა მის სოდომურისა ცოდვისაგან და არა ხოლო საქმით ქმნისა მისისა, არამედ [რ]ეცა ლაღობით ფერებისა. და სიტყვთ თქუმისა. რათაცა სამისოთა, და მისთა დამსახველთა სიტყუათა და საქმეთაგან, უჱჭუჱლად მოიწიოს მის ზედა. ამას უკუჱ საწუთოსა. საშინელი რაჲმე და ცოცხლივ ჯოჯოხეთად შთამკდელი რისხვაჲ მსგაკსად წუნწუნბასა თანა აღრეულისაჲ მის სოდომელთა ცეცხლისაჲ:. ხოლო მუნ იგი მიმთუალველ ექმნეს. მას რომელი ვალს წინაშე პირსა უფლისასა. და შესწუავს გარემოჲს მისსა მტერთა მისთა. ვინაჲთგან სიყუარული კორცთაჲ მტერობაჲ არს ღთისაჲ. და რომელმან განხრწნას ტაძარი ღთისაჲ, განხრწნეს იგიცა ღმერთმან: და ამასთანა და ჩუჱნგან უღირთა მონათა. საღთოჲსა მონებისა ღირს ქმნულთაჲსა, ჵოი, ჩუჱნდა, არღარა კურთხევაჲ, არამედ კდემაჲ და მხილებაჲ დაიმკვდროს საუკუნოჲ.

ხოლო ვინაჲთგან მიზეზად ურთიერთას პატივით თაყუანისცემისა, ჩუჱნ შორის მყოფი ხატებაჲ ღთისაჲ აღსაარებულ და ქადაგებულ არს. დიდთა მოძღუართა და მამათა ჩუჱნთაგან, ცხად არს ვითარმედ თაყუანისმცემელი ხატისა ღთისაჲ, თაყუანისცემს მის მიერ. მაგინებელიცა სადმე ხატისა ღთისაჲ, ღმერთსა აგინებს უჱჭუჱლად. ვითარცა წმიდათა შორის დიდი ბასილი ესრეთ დასწერს ამას:. ამისთვს განვასაზღვრებთ. რათა ესეცა ღთის შემაწუხებელი, და ღთისა შეურაცხის მყოფელი ცოდვაჲ სრულიად მოისპოს ყოვლისაგან ენისა და ნათესავისა ჩუჱნისა: და რომელმან ამიერითგან შეაგინოსღა სული გონებაჲ და პირი თჳსი უსახრითა გინებითა ზემოწერილისა ამის თანამდებ იყოს [იგიცა განკა]ნონებისა:.

მეფესა დავითს მონაზონი არსენი. 6)

ამათდა მომართ რასა იტყჳ, რომელსა ჰსიბრძნის ჰმოყუარებ შენ უფროჲ-

---

6) ეს სათაური წითურ ასომთავრულით არის დაწერილი. აქ მოხსენებული არსენი ის ბერია, რომელსაც დავით აღმაშენებელმა მიანდო შიო-მღვიმეში ეკლესიის აღშენება და არა მოძღვარი მეფისა (იხ. ჩემი გამოცემა 1123 წლის „ანდერძისა“),

სად ბრწყინვალეო თუალო ყოვლისა სოფლისა მეფეთა ერთგუამობისაო:. რომელი ეგე ჰაეროვან ხარ, ვითარცა სამყაროჲ ხილულისა სოფლისა შორის:. საჩინო, ვითარცა მზე, ვარსკულავთა შორის:. ბრწყინვალე, ვითარცა ეთერი ნივთთა შორის:. ნათლის ფერ, ვითარცა ელვაჲ ღრუბელთა შორის:. ცისკროვან, ვითარცა აღმოსავალი კერძოთა შორის:. ტკბილ, ვითარცა არე ჟამთა შორის:. ღთის სახე, ვითარცა სიყუარული სათნოებათა შორის:. გულის სათქუმელ, ვითარცა ოქროჲ მიწათა შორის:. ელვარე, ვითარცა ჳაკინთი ქვათა შორის:. მაღალ ვითარცა ფინიკი ნერგთა შორის:. შუჱნიერ, ვითარცა ვარდი ყუავილთა შორის:. აღმატებულ, ვითარცა სამოთხე ქუჱყანისა შორის:. ძლიერ, ვითარცა ლომი მკეცთა შორის:. მტკიცე, ვითარცა ანდამატი განუკუჱთელთა შორის:. სახელ განთქმულ, ვითარცა ნებროთ გმირთა შორის:. ახოვან, ვითარცა ისო წინა მბრძოლთა შორის:. მოშურნე, ვითარცა ფინეზ მღდელთა შორის:- მკნე, ვითარცა სამფსონ მსაჯულთა შორის:. უბრძოლელ, ვითარცა აქილლევ ელლენთა შორის:. ბრძენ, ვითარცა სოლომონ მეფეთა შორის:. მშვდ, ვითარცა დავით ცხებულთა შორის:. შურის მეძიებელ, ვითარცა იოსია შარავანდედთა შორის:,

უზარო, ვითარცა მაკედონელი მფლობელთა შორის:.

განმადიდებელ ფლობისა, ვითარცა ავღჳსტოს კეისართა შორის:.

კაცთ მოყუარე, ვითარცა ჩემი იჱსო ღმერთთა შორის:. ბუნებით ღმერთი, მადლით ღმერთ ქმნულთა შორის:. მკურვალე, ვითარცა პეტრე მოწაფეთა შორის:. საყუარელ, ვითარცა იოვანე მეგობართა შორის:.

მკვრცხლ, ვითარცა პავლე მოციქულთა შორის:. სახის დასაბამ უცთომელისა ქრისტეანობისა, ვითარცა დიდი კოსტანტინე თჳთ მპყრობელთა შორის:.

სიმტკიცე კეთილად მსახურებისა, ვითარცა თევდოსი სკიპტრის მპყრობელთა შორის:.

სათნო უჩანანა, ესენი მყუდროებასა შენსა; განსუჱნებულ არსა ამათ ზედა სიბოროტისა სულთაჲ მდევნელი დავითიანი სული შენი:. რომელნი ესე აწ ძლუნად მოგართუნა შენ მწყობრმან შენთა ამათ ნაზირეველთაჲ (sic) სიმრავლისამან.[7] რათა შენ მიართუნე ესენი ღმერთსა, და მოწყალე ჰყო ამათ მიერ წყალობის მოყუარე უფალი:. რომელ მოსწრაფებით შემოკრებაჲ უბრძანე შენ,[8] და დიდისა ამის და ღთისა სათნოჲსა წარმათებისა თანა შუამდგომელად ღთისა მიმართ მოიგენ, ვითარცა საკუთარნი მონანი: რათა რომელიმე ღთისა სახისა მღდელთ [მთავ]რობისა მიერ, მახლობელ ექმნებოდის შენთჳს ღმერთსა: [რომელიმე მღდელ შ]უჱნიერითა [მსახურებითა, რომელ-

---

7) აქიდამ სჩანს, რომ ეს შესხმა, დაწერილი არსენის მიერ, კრების სახელით მიუძღვნეს მეფეს. არსენიზე იხ. კიდე „ქრონიკები" I, 238.

8) საყურადღებოა, რომ კრება შეუკრებია დავით მეფეს და არა მისს მამას გიორგის. ცხადია ისიც, რომ თუმცა 1103 წ. გიორგი ცოცხალი იყო, უპირველესობა მეფობისა დავითს ჰქონია.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნიმე შეყ]უარ[ებითა] დამბადებელისა:. სხუასა [კ̃მე]მნი მოაქუნდენ. სხუასა განდნობაჲ ცრემლითა: სხუასა ღამე ყოველობითნი მღჳძარებანი:. სხუასა კმელ სარეცლობაჲ:. სხუასა რაჲთურთით არა რას ქონებაჲ კეისრისასა ყოველსავე ღთისასა: მხოლოდ კორცითა ოდენ და მათცა მარხვითა განლეულთაჲ:. სხუასა სიტყუაჲ, დაღათუ მდაბალი და უნდოჲ. გარნა არავე უჱრმოჲ არცა უმუსიკელოჲ მომზიდველ ყოფად სმენისა: ამის-თანა შემსგავსებულიცა ძალისაჲ:. ყოველთა ვედრებაჲ. ყოველთა ლიტანიობაჲ. ყოველთა ერთკმობაჲ. ვითარმედ დავით კეთილად მსახურისა. და ღთივ დაცვულისა მეფისა ჩუჱნისა მრავალმცა არიან წელიწადნი:. 9) :—:—:.—::—::

კეთილად მსახურისა და ღთივ დაცვულისა მეფისა ჩუჱნისა გიორგი (გ̃ი) მეფეთა მეფისა. და ყოვლისა აღმოსავალისა და დასავალისა კესაროსისა, მრავალმცა არიან წე(ლნი):. 10)

კეთილად მსახურისა და ღთის მოყუარისა დედოფლისა ჩუჱნისა მართა [ავღუსტინაი]სნი, მრავალმცა არიან წ[ელნი და ჟამნი]. 11)

დავით ღთის მსახურისა [დ̃ ღთივ დაცვულისა] მეფისა [ჩუჱნისა] აფხაზთა და ქართველთაჲ რანთა დ̃ კახთა თჳთმპყრობელისა, მრავალმცა არიან წელნი 12):.

წმიდისა დედოფლისა და ღთივ სულიერისა დედისა ჩუჱნისაჲ, მარიამ მონაზონისა, საუკუნომცა არს კსენებაჲ:. 13)

იოვანე წმიდისა მთავარ ეპისკოპოსისა ჩუჱნისა, კათოლიკოსისა. და ყოვლისა საქართველოჲსა, ყოვლად ღირსისა მამათმთავრისა მრავალმცა არიან წელნი:.

---

9) აქ უნდა თავდებოდეს შესხმა, რადგან ამას ქვეით ხელ-ახლა იწყება „მრავალ-ჟამიერობა“ ამ რიგობაზე: მეფის გიორგის, მართა ავგუსტინასი და ისევ მეფის დავითისა და სხ.

10) ცხადია, გიორგი მეფე, წინააღმდეგ ყველა მეისტორიეთა, ცოცხალი ყოფილა 1103 წ., და მართლაც ჩვენის ქრონიკებით ის მოკვდა 1112 წელს (და არა 1089 წ.).—დიდს ფრჩხილებში ჩასმული გელათის ვარიანტით აღდგენილი ტექსტია.

11) ეს მართა ბაგრატ IV-ის ქალი და იმპერატორის მიქელ დუკის ცოლი (შეირთო 1071 წ.), ბერძენთაგან „მარიამად“ წოდებული, ქმრის სიკვდილის შემდეგ (1078 წ.) დაბრუნებულა საქართველოს, ხოლო 1081 წელს სელჯუკთაგან საქართველოს აოხრებისა გამო ისევ საბერძნეთს წასულ; და რა ქართველობა ისევ გაძლიერებულა, ისევ სამშობლოში დაბრუნებულა და 1103 კრებასა დასწრებია (ამაზე იხ. ჩემი „ქრონიკები“ I, გვ. 211, 229; 234; 209).

12) აქ მეორედ იხსენიება დავით მეფე, უფროს-უმცროსობის რიგით.

13) ეს მარიამი, მოლოზნად შესული, ბაგრატ II-ის ცოლია; 1103 წლის მკვდარი ყოფილა.

წმიდისა ბერისა, და სულიერისა მამისა ჩუჱნისა. ევსტრატი მონაზონისა მრავალმცა. [14])

ღირსისა მეუფისა ჩუჱნისა. და თუალად წმიდისა ამის კრებისა ცნობილისა. გიორგი მონაზონისა და მწიგნობართა უხუცესისა, მრავალმცა:. [15])

ყოვლად ღირსთა კრებისა ამის ყოველთა მამათა მღდელმთავართა მღდელთა, და მონაზონთა, მრავალმცაა:.

სჯულიერისა მოღუაწისა არსენი მონაზონისა კალიპოსელისა, მრავალმცაა:. [16])

ყოველნიმცა მართლმადიდებელნი კურთხეულ არიან:. ყოველნი მწვალებელნი შერჩუჱნებულ არიან:. [17])

კეთილად მსახურთა და მართლმადიდებელთა: პირველ აღსრულებულთა სანატრელთა მეფეთა ჩუჱნთა, საუკუნომცა არს კსენებაჲ, და კურთხევაჲ მათი: *).

სანატრელთა და წმიდათა კათოლიკოსთა და ნეტართა მღდელთ მთავართა და მღდელთა, საუკუნომცა:.

საუკუნოჲსა ნეტარებისა ღირსთა და დიდთა მნათობთა ჩუჱნთა ეფთვმი და გიორგი მთაწმიდელთაჲ, [18]) საუკუნუმცა:.

ღირსთა მამათა ჩუჱნთა დავით ტბელისა. და სტეფანე სანანოჲსძისაჲ ს[აუკუნომცა]. [19])

დაუსრულებელისა ნეტარებისა მკვდრთა, ბერთა ჩუჱნთა, საბაჲ სულაჲს

---

[14]) შეიძლება ეს ის ევსტრატი იყოს, რომელიც კათალიკოზად დაუსვამთ (იოანეს შემდეგ?): იხ. ზემო, გვ. 38 და „ქრონიკები“ I, გვ. 213, 232.

[15]) ეს გიორგი შეიძლება იყოს გიორგი ათონელი, გიორგი-მთაწმიდელის ბიოგრაფი, თუმცა „მწიგნობართ-უხუცესობა“ მისი არ სჩანს. ძნელი დასაჯერებელია, რომ „გიორგი დიდი“ სვიმონ-წმიდელი, გიორგი-მთაწმიდელის მოძღვარი, ცოცხალი ყოფილიყოს 1103 წელს.

[16]) არსენი კალიპოსელი (მწერალი) სხვა არის და არსენი მონაზონი სხვაა („ქრონიკები“ გვ. 237—8; 219; 221; 226; 310).

[17]) აქ დედანშიც სტრიქონი გაყოფილია, რადგან ამას ქვეით მხოლოდ ძველნი გარდაცვალებულნი მოღვაწენი მოუხსენებიათ.

*) აქ არშიაზე ლურჯ მელნით ძველ ასომთავრულით წარწერა: „ილარიონ შ~ე“.

[18]) წ~ა ევთიმი † 1028 წ., ხოლო წ~ა გიორგი—† 1065 წ.

[19]) მე X საუკუნის ცნობილნი მწერალნი სტეფანე იყო ჭყონდიდელი, სანანოჲსძე (სანანო ყველელის ერისთვის ძე?: ამაზე იხ. „ქრონიკები“ გვ. 126 85; 114; 221—222) დავით ტბელი (თუ ტბელიძე?), ძველი მწერალი („ქრონიკები“ გვ. 168; 85; 113—114; 124—8).

ძისა, და ანტონი ტბელისა, და ეფრემ მცირაძისაჲ, და არსენი მონაზონისა იყალთელისაჲ საუკუნო:. [20])

ღირსებით მოკუსენებულთა მამათა, ეფთვჱი გრძელისაჲ, [21]) იოვანე რეხუსს ძისაჲ შვილითურთ, მიქელ ჭუაისაჲ (გელათის ვარიანტით „მიქელ ჭულაისაჲ“) და გიორგი ბერისაჲ. საუკუნომცა. [22])

კუალადცა, [ვახსენო] ყოველნიმცა მწვალებელნი შეჩუსნებულ არიან:.

ყოველნიმცა მართლმადიდებელნი კურთხეულ არიან:.

ყოველთა მართლმადიდებელთა წელნიმცა მრავალ არიან:.

ყოველთა მართლმადიდებელთა, საუკუნომცა არს კსენებაჲ:.

ყოველნი მწვალებელნი საუკუნოდმცა შეჩუსნებულ არიან:.

ყოველთა მწვალებელთა, საუკუნომცა არს წყევაჲ და დაუსრულებელი შეჩუსნებაჲ.

აჭკე ქკემო ართაზე წარწერ. XVII სუკე. სჳეით: „დიდება ღ(ა)ი რ(ა)ჲ სრულ ყო:—„.

1189 წ.—გჳლათის მონასტრის სამუთაოში ჩვენ გიპოვეთ სკუეული ანუ გრაგნილი ჩინებულს ტუკვზე მხედრულად დაწერილი, თამარ მეფისაგან სჳლმწერილი. ეს სიგჳლე, ფრიად დაზიანებულია (რომელიც უნახავს დიმიტრი ფურცლაძესაც: იხ. მისი Церк. гуджары стр. 60). დროს უქონლობისა გამო ჩვენ ვერ მოვასწარით გულდაგებით აღმოგეკითხა და სრულად აღგეწერნა დაზიანებული სიგჳლე. აქ გვაქვსთ მას ასე, როგორც შეიძლებოდ ჴორეულის თჳალის გადაკვლებით მასი აღმოკითხვა. სიგჳლე, როგორც სჩანს, დაწერილია მესუთეს წელს თამარის მეფობისას, ე. ი. 1189 წ.—თამარის სჳლის ჩართვის შემდეგ ამოკვეს წარწერა მისის ქმრის დაკითისა. რადგან სიგჳლის თჳში დაკით მოხსენებული არ არის, ამისგამო ცხადია, რომ სიგჳლე დაწერილია მაშინ, როდესაც თამარს ქმარი არ ჰყოლია. ერის წარწერაში დაკითი ამტკიცებს რა სიგჳლს, თავის-თავს უწოდს ერისთავად (ეს წარწერა ეკუთვნის იმ დროს, როდესაც ის ქმარი არ ყოფილა). ხოლო მეორე წარწერაში დაკითი ამბობს, რომ „სკეპტრა-შარავანდთა მეფობისთა მეფობელ ჴელმწო“ და ამისთჳს „სამძდღბელად“ რაღაცა შეუწირავს. ცხადია ეს უკანასკნელი წარწერა მერმინდელია, რადგანაც დაკითის ცოლსაც მეფობა თამრის შორითო, რაცა ჩვენის „ქრონიკებით“ ყოფილა ამაკე 1189 წელს.

---

[20]) ეს მწერალნი (1060—1095 წლებში) ანტიოქელ—სვიმონწმიდელნი: იხ. „ქრონიკები“ გვ. 203; 214 215; 219; 237—8; 220; 223—5; 221; 227.

[21]) ცნობილი იერუსალიმელი X სუკე. (და არა ათონელი): ამაზე იხ. „ქრონიკები“. გვ. 125—7.

[22]) უცნობნი მწერალნი V—X სუკე. სტეფანე ჭულეკელი XI სუკე. იხ. „ქრონიკები“, 221.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

„სახელითა ღთისათა მე თამარ ბაგრატუნიან[მან] ნებითა ღთისათა აბხაზთა და ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფემან და დედოფალმან შარვანშა და შაჰანშა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა დ҃ დასავლეთისა თჳთ-მპყრობელმან [და მქონებელმან ვიგულე რათამცა] წარსამართებელად მეფობისა ჩემისად და ყ҃დ - - მომავალისა ჩემისა (რნლისა?) - - - - [ჩემსა - - - დ]გომისა ჟამსა სალხინებელად სულ[ისა ჩე]მგან- - - - (მერქვლი?) სასაქმე ჩენილ იყო; ღვთივ გჳრგჳნ[ოსანთა] მეფეთა პაპათა ჩემთაგან სრულ ქმნილსა, ყოვლითურთ შემკობილსა საყოფელსა ღთისასა, სამკჳდრებელსა დიდსა მონასტერსა გელათს შინა, რომელი აღეშენა სალოცველად სულისა მათისად და წარსამართებელად შ҃დ (შემდგომად) მათსა მომავალთა ტახტსა მათსა ზედა მსხდომთა მეფეთა, და არა იყო დაკლებული და გაუგებელი მის მონასტრისა საქმე, ამისგან კიდე, რომელ აღშენებასავე მის მონასტრისასა ზედა თორმეტი მწირი იყო დაწესებული სპონდიოსა გარეთ და არა იყო საზრდელი მათდა თჳნიერ რომელ, თუ ვინ გარეთმან გარდაიკადოს აღაპი, მაშინ შეუშუნინ ტრაპეზსა და სხუებრ არღა ჰქუნდა ტრაპეზისგან და ყოვლითურთ უღონონი ეგრეთ უცხოდსა საზრდელსა მიმღოდენ (მიიღებდენ); იჭირვოდეს. — ესე ეწყინა მეფობასა ჩუენსა, რათგან განწესებულად ჩნდეს, სხუასა კელთშემხედ-ვარდობაი, ამისთუის შევსწირე და მოვაკსენე დიდსა ლავრსა და მუნ შინა დაუსრულებელად განჩენილსა ტრაპეზსა არგუითს ჭორვილაი კავაის ძისა ტოლყოლი (ტოჯყოლი?); ჰქუნდეს ტრაპეზსა მიუკ҃ნ (მიუკუნისამდე) და დასხდებუდიან ყოვლადვე დაუცადებელად იგი მწირნი თორმეტნივე ტრაპეზსა, ვითა მას მონასტერსა შინა მყოფნი ძმანი დასხდებიან, ეგრეთვე იგი თორმეტი მწირი დასხდებუდეს და ჰქუნდეს ტრაპეზით პური და ულოცვიდენ მეფობასა ჩემსა სოფელსა ამას შინა წარმართებისათუის და სიგრძოისათუის დღეთასა და მერმესა მას საუკუნესა შესანდობელად ჩემდა; ჰქუნდეს არგუითს ჭორვილაი კავაისძე ტოლყოლი წ҃სა ღთისმშობელსა ხახულისასა და მუნ შინა განჩენილსა ტრაპეზსა მთითა, ბარითა, ტყითა, ველითა, წყლითა, წისქუილითა და ყოვლითა სამართლიანითა ზღვრითა და მიმდგომითა მისითა, საკმრითა და უკმრითა მკუიდრად, თავისუფლად და შეუვალად ყოვლისა შესავლისა და გამოსავლისაგან, ვითა თუით სხუანი საქუნელნი მის მონასტრისანი აზადნი (sic) და შეუვალნი არიან; და არავინ გუიბძანებია მშლელი და მქცეველი ბ҃ბულისა (ბრძანებულისა) ამის ჩუენისა, არცა მეუნებლე, მავნებელი და დამაკლებელი მისი; და თუ ვინმე იკადროს ამას ჩემსა გაგებულსა შეცვალებად, გინა თუ კელმწიფემან ანუ რა·მანცა გუარმან კაცმან, რი აც მიზეზისა შემოღებითა, გამცაურისხდების მამაი, ძე და სული წ҃დაი, შემცაედების ძრწოლა კაენისი, შიშთვილი იუდასი, დანთქმა დათან-აბირონისი და კრულმცა არს სიტყუითა ღ҃თა მკუდარი და ცოცხალი გაუკსნელად და ნუმცარა წარემართების მას, საუმჯობესოდ ქმნილი. აწ ვინცა ჰნახოთ ბ҃ბაი (ბრძანებაი) და სიგელი ესე ჩემი შემდგომითი შემდგომად მომავალთა მეფეთა, ე҃ვთა, ე҃ევთა, აზნაურთა, ოთხმესდურთა, ნაცვალთა,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

აჯამეთის აბრმდათა (?) ტყის მცველთა, უც˜ხთა (უცხოთა), გოგნისა ციხის - - [ც]იხისთავთა, კელისუფალთა, მზირთა ꟾ ყ˜თა საქმი[ს მოქმედთა] ჩ˜ნთა, დიდთა (და) მცირეთა დაუმტკიცეთ ꟾ ნუ ვინ [უშალავთ] ბ˜ზასა ამას ჩუენსა, ნუცა-რა-ვინ დააკლებთ ნუ დიდსა [ნუცა მცირესა] თჳნიერ შეწევნისა და [თანადგომისა] და თქვენ წო - - - ნ: (წმიდანო) კზნ (კათალიკოზნო) და წ˜ნო მღდელთ-მოძღუ[არნო] [უჯუა]რობითა [დაუმტკიცეთ. დაიწ]ერა ბ˜ბაი და სიგელი [ესე] ჩემი ინ[დიკტიონსა მეფ]ობისა ჩემისასა მე[ხუ]თესა [კელითა] საწოლისა და სა-ჭურ[ჭლისა მწიგნობრისა არ]სენ სამძივარისა[ითა] - - - - - -

აქ მიკერებულია მეორე ტყავის ფურცელი, იმავე ხელით ნაწერი:

- - - სავლისაგ(ან) და სამ . - - და სატრა[პეზოსაგან] კიდე და არა რაი საქმე უც მათთანა და არცა ვისი კელი შევიდო[დეს] არაის გუარის კა-ცისაი არა [ჩუენი], არა ჩუენთა სამეფ[ოთა კელისუფალთა] - - -

მერე ღამაზ ხელით ხვეულად, თავისუფლად მოწერილია თვით თამარის ხელით; მელანი მქრალია და ტყავი მეტად დაზიანებული:

ქ. ესე [ვითა და]მიწერ[ია] - - - ნ სასოებით და გულსმოდგინებით — ჩემისა საქმისა - - - განაჩენი ჩემითა კელითა ცოდ[ვილითა დამიმტკ]იცებია. ვინც და [ანუ რა]მანცა [გუარმან კაცმან შალოს] ბრძანება [ესე ჩემი] - - - მტკიცე არს - - - (აქ გადაკერებულია სიგელი) შეცვალენ შენ ყოვლად წ˜დაო ღთის მშო-ბელო - - - და ჩემ[თა] ცოდვათა და ბრალთა [მზღვეველ არს] - - - იგი დღესა განკითხ[ვი]სასა და სიტყუა იგი მ[ას] ზედამცა აღ[ესრულების]: სის[ხლი] - - მ[ა]გისი ჩუენზედა და შვილთა ჩ[უენ]თა ზედა - - - - -

აქ კიდე გადაკერებულია სხვა ტყავის ფურცელი, დაგლეჯილი, სხვა ხელით დაწერილი:

[ქ: სახელ]ითა ღ˜თისა და [მეოხებითა ყ˜დ წმიდისა ხახულისა ღთისმშო-ბელისათა, მას ჟამსა, ოდეს] [ს]კიპტრა შარავანდთა მეფობისათა [მ]ფლობ ვიქ-მენ, ამისთუის ვითნე კ - - - - ძლუნვილი სამადლოთა და ტაძარსა შენ წ[მი-დასა] დიდებ - - სა განსაკ(უ)რ[ნებელა]დ ქრ - - - შენისასა, განვაჩინენ გლა-ხაკნი - - - და მუწაფეთა შენთანი: - - - ჩემთუის ოხათა მირთუმელობდენ შენდა მოწყალებისა მნებისა და ნამდუილ - - - ნათელ მყუისა ძისა მი - - - ითა შენდა გუქ - - - სა გარნა გუნებადცა - - - - - ჩემგან განგებისასა შერისხვი-თა მოეკადენ - - - - ნესტორ და ორიგესი.

ქ. ამას თამარის ბრძანებასა მე ნებითა ღ˜თა ე˜ვი (ერისთავი) დავით ვამუწმებ და ვამტკიცებ. მტკიცე ყოს ღ˜ნ

სხვა ხელით, მხედრულად:

ქ: ესე ვითა ღთივ გჳრგჳნოსანსა მეფეთა მეფესა და დედუფალთა დე-დუფალსა თამარს დიდისა მონასტრისა მათისა შენ გელათს მეფობისა მათისა წარსამართებელად და სულიერად ცხონებისათჳს ჭორვილაი შეუწირავს მუნ შინა მყოფთა მწირთა საზრდელად და სიგელი ესე დაუწერია და *საკუთარითა კელითა მათითა დაუმტკიცებია*, — მტკიცე ყავ ღმერთმან ბრძანება მათი, — მეცა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გლახაკი ქრისტეს მიერ კათალიკოსი თ ე ო დ ო რ ე მოწამე და დამამტკიცებელი ვარ. ვინ და რამანაც გუარმან კაცმან რასაც ჟამსა, რაისაცა მიზეზის მოდებითა კელ ყოს შლად და ქცევად ამას ბრძანებასა და გაგებულსა, კრულმცა არს პირველად დაუსაბამოისა ღ ~ თისა პირითა, ათ~ორმეტთა მოციქულთა ჯუარითა, შვიდთა კრებათა მადლითა, ხუთთა პატრიარქთა ჯუარითა კათოლიკე ეკლესიისა (მადღითა), შენ ღვთივ აღმართებულის სუეტისა ცხოველის მადლითა, ყოველთა პატრიარქთა ჯუარითა, მღდელთ-მოძღუართათა და ჩემ გლახაკისაცა ჯუარითა. ვინ მტკიცედ [ყოს], აკურთხენ ღ~ნ და წმიდამან დედაქალაქმან.

შერე სხვა-სჯლით, მხედრულად:

ქ. ესე ვითა სიკეთესა და სისრულესა ყოვლისა (შესავდრებელისა?) და მეფობისა და შეუნიერებისა და სიმტკიცესა ქრისტიანობისასა, ყოვლისა დედოფლობისასა - - - - - - ჩუენ ჩუენთუის კორაწესხმულისა ქრისტეს ღუთისა ბრძანებათასა - - - - რომელი ერთსა მცირეთაგანსა, იგი მე მიყავთო, ამისთუის ათორმეტთა. - - - - - - ამათ სიგელ - - -

(ამას აქეთ სიგელი მოკლეჯაღია).

წერილი წ~ის გიორგი-მთაწმიდელის გიორგრაფის გიორგი მოწაზონისა.

რუის-ურწნისის კრებას „თჳსად აღიარებული“ გიორგი მონაზონი, ჩუენის ახრით, არის გიორგი ბერა, აღწერილი წ~ის გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრებისა (ის. გჯ. მუზ. სჯლნწ. გკ. 218—266 და „სიმ~თჱ“ გკ. 488), რომელიც 1083 წელს სჳქრთველოში ყოფილა (ცემი „ჭრონიკები“ I, გკ. 231—232). მისგან აღწერილი ბოგრაფია ასეთის დაწერილებით და სჳქმანობით არის მოთხრობილი, რომ ბადალი არა ჴყუნს არა თუ ჩუენს მწერლობაში, არამედ თჳთ ბერძნულად უცხო ქუეუნის სასეკლესიო მწერლობაშიც, და ჩუმშობილი სუნჯა ჩუენის ძველის XI საუკ. ისტორიისა. მაო უმეტეს გეწუნეშა, როდესც ჩუენ ვიხილეთ გელათურს ტუსტის ხელნაწერში XIII საუკუნისასი (ჯერეთჯე წერა-კითხვის მე-XII საუკ. ტუსტის ხელნაწერში № 353 და სჯკ. მუზეუმის ხელნაწერში № 170, გკ. 312—316) ქუეშე დბეჭდილი, ჩუენს მწერლობაში ჯერ არ-ცნობილი, წერილი ბოგრაფიის გიორგისა, რომელიც მაუწერია მას გიორგი-დიდის შეუნებულებისათჳს, გიორგი-მთაწმიდელის მოძღურისა. ამ გიორგი-დეუნებულზე ბოგრაფი სწერს, რომ იგი სცხოვრებდა ~ნ. ტრაქიის არე-მარეს, შაის მთის და სვიმონ წმიდის მონასტრის ახლო „მთისა სჯგერეულსა, ნაბრაზისა შინა კლდესასა... კითარცა გერიტი უბიწო და ტრედი უმანკო, კეცი ზეცისა და ანგელოზი ქუჴნისა... გიორგის კიტეც დეუნეგებულსა, დდესა მას მნათობსა ნათესაესა ჩუნნასასა, კაცსა ყოველთა მიერ გულის სათქმელსა, რომელმან (ე. ი. ამ გიორგი შეუნებულმან) ესე ჩუნ უნდათა მიერ ამისი აღწერა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გვაიძულა. ამას დაემოწაფა ნეტარი ესე ჩუენი“ (ე. ი. წ-ა გიორგი-მთაწმიდელი 1032 წლის ახლო ხანს. ის. ეკ. მუზ. № 170, გვ. 222). მოხსენებული წერილი ერთი სუეტიერთა ნამუშევარია ძველის ჩვენის სვეტიცხოვლის რატორობის და მეისტორეობისა გამოსაყენებელი.

ამ წერილში მოხსენებული იოანე ჭყონდიდელი, ძმა პეტრე გაიშ, ვინც ის იოანე და ძმანი მისნი გენუტე და პეტრე გეისტი, რომელნიც ჩვენს „ქრონიკებში“ (გვ. 232; 225) მოხსენებულნი ვინ 1085 წ. იგივე იოანე წოდებული ერთბაშად პატრიკად (წოდებაა და ვინ სახელი), ხოლო ბერობაში „იოანე პეტრიკად პატრიკ-უოფიელად“ (ის. ეკ. მუზ. № 170, გვ. 236). მისი ძმა პეტრე მოხსენებული „პეტრე პატრიკ უოფიელად“. (ibid. 251).

ქპისტოლე მიწელილი გიორგის მიერ დიდისა მის შეყენებულისა, რომელი მკვდრ იყო მთასა საკვრველსა, მოწასტერსა წ-ისა სუმოწისასა, რომლისა-და ეთხოვა, რათა აღუწეროს ცხოვრება და მიცვალებაჲ წ-ისა მაჲისა ჩუენისა გიორგი-მთაწმიდელისა.

ზედა წერილი ესრეთ იტყუს:

ღუთივ-სანატრელსა, სათნოებათა შინა განთქმულსა მოძღვარსა მოძღვართასა და სულიერსა წინამძღვარსა ჩუენსა გიორგის შეყენებულსა უფლისა მიერ გიხაროდენ! მთით წმიდით მთასა საკვრველსა ქრისტეს მიერ ღ-თისაჲ ჩუენისაჲ გახარებ.

ზეშთა ბუნებისა მაღალთა მათ მიერ მოღუაწეებათა ეტლი სულიერი შენისა ზეცად მიმართ აღამაღლე ნივთთა და ნივთიერთა სიზრქეთა და ქუეყანად მიმართ დამზიდველთა გონებაჲ შენი სრულიად განაშორე, ვინათგან საქმე დასაბამ ჰყავ ხედვისა და შიში ღუთივ შუენიერი მიზეზ უშიშობისაჲ, რაჟამს დაყუდებისა მიერ და დუმილისა მხოლო მხოლოსა მას შეესაკუთრე თავისა თჳსისა თანა მკჳდრობითა თავსა მას ყოველთა საწადელთასა მიემთხჳე, ჭ-რ კაცო საკვრველო და ზეშთა კაცებისა საგონებელო, რომლისათჳსცა სიმდაბლითა მით ღერთმოყოფელითა ეგე-ვითარი მაღალი და დიდი საქმე ძიება ჰყავ ჩუსნგან, რომელსა თჳთ შენ უმეტეს მეცნიერ იყავ ჩუსნგან გლახაკთა ამათ და ულირსთა, რომელნი ესე უწყით ცნარცუსა მას ენებაჲთა მიერ აღმოვედით მღუმისაგან გლახაკობისა და თიკისაგან უყისაჲ, კლდესა ზედა სათნოებათასა ფერუნი ჩუსნნი დავამტკიცენით და გზათა მათ ზეცად მიმყვანებელთა დაუბრკოლებელად სლვად წარვემართენით, ვითარცა იტყჳს დიდი დავით; და მერმეცა აღიუსენ პირი ჩუსნი გალობითა, რათა ქებაჲ ღ-თისა ჩუსნისა იხილონ მრავალთაჲ.

ხოლო არს ქება ღ-თისა და შესხმა წმიდათა მისთა მოთხრობაჲ ცხოვრებისა და მოღუაწეობისა მაოისა წერით და უწერელად, რათა ცნას ესე თესლ-

მან სხუამან და შვილნი, რომელ იშვებოდიან, აღდგენ, და მიუთხრობდენ მამანი მათნი შვილთა თჳსთა.

არამედ რათა არა უღელი ტკბილი მორჩილებისა განვაგდოთ ქედსა მას ზედა სულისა ჩუჱნისასა მდებარე, ნუ უკუჱ პარეხთა მათ და უღალთა ურჩებისათა შთავცვივეთ, ვინა იგი აღმოსლვა შეუძლებელ არს,—ამისთჳს წმიდისა ბრძანებისა თქუჱნისა საქმით აღსრულებად ვისწრაფოთ შეწევნითა წმიდათა ლოცვათა თქუჱნთათა.

გარნა ვითარცა ვთქუ, ჵი წმიდაო, არა თუ შენ უმეცარ ხარ ცხორებასა განთქმულისა ამის კაცისასა სიჭაბუკითგან მისით ვიდრე სიბერედმდე, არამედ ეგრეთ მეცნიერ ხარ, ვითარცა დიდი ანტონი ცხორებასა ნეტარისა მაკარისსა, რომელი იგი მოწაფე საყუარელი იყო მისი და ვითარცა ნების მყოფელი შვილი მისი, სათნოებათა მისთა მკვდრად გამოჩნდა და შემსგავსებული ქებაჲ მისმიერ მოიღო და რომლისათჳსცა არა უჯერო არს და შემსგავსებული თქუჱნისა ამის შვილისა საყუარელისა თანასწორებით და სახისმეტყუჱლებით თანა ხატ ქმნად ზემოჴსენებულისა მის სახისა.

ხოლო ვინათგან კუალადცა მეორედ მოიწია წმიდა ეპისტოლე თქუჱნი სიგლახაკისა მიმართ ჩუჱნისა, ვითარცა მრავალ-ჟამ ყოფილისა მის მიერ განათლებულისა და ღ~თის-მსგავსითა სიყუარულითა მის მიერ შეყუარებულისაჲ და უმეტესად-ღა ვსთქუათ თუ ჟამსა მას სოფლით განსლვისა და ღ~თისა მიმართ მისლვისა მისისა, რომელსა იგი სუროდა და წადიერ იყო მისთანა დახუჱდრებულისა და კუალად ღ~თის მოყუარისაცა მის მიერ მთავარეპისკოპოზისა, იოვანეს ვიტყჳ ჭყოინდელსა, ძმასა ნეტარისა პატრიკისასა, მორავიდა სამეუფოდ ქალაქად მოციქულად მოვლინებული ბაგრატ აფხაზთა მეფისა მიერ სევასტოსისა, ამის პირისათჳს დიდად იძულებულ იქმნა ულირსებაჲ ჩუჱნი, ვითარცა შვილისაგან მამის მოყუარისა და უფროჲსღა ვთქუათ ქრისტეს მოყუარისა, რათა ყოველი სახე აღსრულებისა და სოფლით განსლვისა წმიდისა ამის მამისა ჩუჱნისა უნაკლულოდ მიუთხრათ; და მერმე კუალად სხუათაცა ვიეთმე ღ~თივ სულიერთა მამათა და ძმათაგან დღითი-დღე ვიიძულები და სიტყუაჲ მიმეკდება არათუ მიცვალებისათჳს, არამედ სრულიად ცხორებისაცა და მოქალაქობისა მისისა აღწერისათჳს.

ხოლო უმეტეს ამათ ყოველთასა მორჩილებამან ბრძანებისა თქუჱნისამან, ვითარცა რკინამან ცეცხლი ქჳსა მიერ აღანთის, ეგრეთვე ჴსენებამან ღ~თივ განთლისა (განათლებულისა?) ამის კაცისასა და მერმე რათა არა-დავიწყებულ იქმნეს მომავალთაგან შემდგომითი-შემდგომთა ნათესავთა, ვითარცა მრავალთა წმიდათა ნათესავისა შორის ჩუჱნისა გამოჩინებულთა ცხორებანი აღუწერველობითა დავიწყებისა სიღრმესა მიეცნეს; არა თუ მათდა რაჲმე საკამარ არს ესე, რამეთუ იგინი წინაშე ღ~თისა მდგომარე არიან, არამედ ჩუჱნ, მოჴსენებითა შრომათა და ღუაწლთა მათთათა დღითი-დღე ფრთოვან ვიქმნებოდეთ, ბაძვად სათნოებათა მათთა წარვემატებოდით. ამისთჳს კელითა ბრძა-

ნებისა თქუსნისათა თავი ჩემი მორჩილებად მიეც; არამედ ყოველითურთ განცხფრებულვარ და არა უწყი, თუ რაჲ ვყოთ კაცნიერებისა ბრალსა შთავარდები და უკეთუ არა ურჩებისა სასჯელისაგან მეშინის, რამეთუ იტყჳს: „რამელთა უწყოდიან სიტყჳთ, გინა სმენით საღ-ოსჲთა წერილთაგან, გინა თუ მხილველ ქმნილ იყვნეს და აჩუნდეს მეცნიერებაჲ სულისა სარგებელთა და ღ-თისა სათნოთა ცხორებათა და მოღუაწებათა, რომელნი წმიდათა მამათა აღასრულნეს, პირველად ესრეთ ჯერ არს, რათა მსგავსად ძალისა ბაძვად მათდა მოსწრაფე იყვნენ და სათნოებათა მათთა ეშურებოდენ და განჰმართონ ენა-ბრგჳნელობაჲ იგი სულისა და ვითარცა ღ-თისა მიახლებად ყოველითურთ წმიდა იქმნნენ, და პირი იგი უხილავი თავთა თჳსთა მოატყუან სარგებელი რომელთა ესე ყონ, არამედ მსმენელნიცა იგი ბაძვად სათნოებათა მათთა აღლესნენ. ხოლო რომელთა უწყოდიან ესე-ვითარი სარგებელი სულისა და არა ინებონ მითხრობად, არამედ მისცენ სიღრმესა დავიწყებისასა, გინა მცნებისა მიერ, გინა ჟამთა დროებისა, გინა თუ შურითა ვიეთმემე უსენებელ ყონ ესე-ვითარი ესე სულისა სარგებელი თხრობაჲ, ითქუას მათდა მიმართ, ვითარცა იტყჳს დიდი ბასილი, ვითარმედ სიბრძნე დაფარული და საუნჯე უჩინო ვინ ირგოს მისგან და კუალად ტალანტისა დამფლველთა და წყაროსა დამყოფელთა და საუნჯისა უჩინო მყოფელთათანა დაისაჯოს“.

ესე არიან მიზეზნი ჩემისა მეტყუელებისანი, რომელთა მიერ ვიიძულები და ვითარცა დეზითა პირუტყუთ მსგავსი ესე ბუნებაჲ ჩემი შინაგან იწერტების და აღმძრავს სიტყუად, რამეთუ არა თუ ღირსებისებრ არა თქუმა საბრალოჲელ, ვითარცა იტყჳს ჳრიგოლი ღ-თის მეტყუელი, ვითარმედ ყოველივე ძალისაებრ ქმნილი მითუალულ არს ღ-თისამიერ. ხოლო მე ვიწყო სიტყუად უნდოჲსა ძალისა ჩემისაებრ და რაოდენი უძლო, მარტივად და სულ მცირედ აღვსწერე, არათუ სხუათაგან სმენილი, არამედ უმეტეს ყოველისა წმიდისა და ტუყუპ-ლისა პირისა მისისაგან მოთხრობილი სიყრმისა და სიჭაბუკისა მისისა, რომელსა იგი ვითარცა ერთგულსა შვილსა არა დამიფარვიდა სარგებელისათჳს სულისა ჩემისა. ხოლო შემდგომი სარწმუნოთა და წმიდათა (კაცთაგან) უწყებული, რათა ესრეთ ერთობით შევკრიბოთ საწადელი ესე და სასურველი თხრობაჲ და ვითარცა ჯაჭჳ ოქროჲსა ერთობით შეთხზული წარმოვსცეთ წინაშე სიწმიდისა თქუსნისა საკჳრველსა მაგას და სასურველსა მთასა, რომელსა შინა თავს ისხნა მრავალნი შრომანი და ღუაწლნი კაცმან მან ღ-თის შეყუარებულმან თარგმანებისათჳს წმიდათა წიგნთასა. ხოლო რომელი იპოოს ნაკლულევანება მიზეზითა ჩუსნ მიერ აღ(უ)წერელობისათა, განემართოს თქუსნ მიერ მადლითა სულისა წმიდისათა, რომელ მკჳდრ არს თქუსნთანა, სადიდებელად მამისა და ძისა და წმიდისა სულისა აწ და მარადის და უკუნითი-უკუნისამდე ამინ“.

ამის ზედვე მოსდგეს წ-ის გიორგი-მთაწმიდელის ცხოვრება, როგორც სპბანინის „სამოთხეში“ გამოცემული. სვკ. მუზ. ილიაკუბა ტრაქტატს სულისწერა სვე-

ნაქსარი გიორგი-მთაწმიდელისა ერთი მე-XII საუკ. № 97 და მეორე XIII საუკუნისა, № 222, წარწერათ: „დასრულდა განგება თთუეთა წელიწადისათა.., ლოცვა ყავთ გლახაკისა გიორგისთჳს... რამეთუ ფრიადი ღუაწლი და ჴირი მიწინახუს ამისსა თარგმნასა სალხინებელად ცოდვათა ჩემთა და მოსაკენებელად სულიერისა მოძღურისა ჩუენისა გიორგისი (სუმან-წმიდელისა შეკუნებულისა), რამეთუ შემდგომად ღ-თისა იგი არს მიზეზი ყოველისა კეთილისა და მათითა ბრძანებითა... მითარგმნეა ესე... წიგნი". ამ-კე წიგნში არის დართოთხის სვეთისკარი 70 მოწაფეთჳთ-კს, რომელიც წ-ს გიორგი-მთაწმიდელს უთარგმნია ლათინურ ენიდან ბერძულს ენაზე და ქართუველთა-ზედ (გვ. 314. „ქრონიკები" I, 120).

1202 წ.—სიგელი თამარ-მეფისა.

ეს ძეირფასი სიგელი სანად. კანტორისა № 1 დაწერილია ტყავზე (სიგრძე $2^1/_2$ არშინი და სიგანე 6 გერშოკი) ლამაზ მხედრულ ასოებით მეთორმეტე წელს თამარის მეფობისას, კ. ი. (1184—18) 1202 წ. და თჳთ თამარისაგან სელმწიფრად (პოლეოგრაფიული ბარი თამარ-მეფის წარწერისა ან. ბოლოს). თუმცა თამარ, ამ ტკიცებს რა ამ სიგელს, თავის სასელს არ ჰწერს, მაგრამ შემდეგი წარწერა მოახსენებს, რომ ეს სიგელი დამტკიცებულია „თჳთ სუფლოსათა კელითა მათითა" (თამარ-მეფისათა) და მასსადამე პირველი წარწერა ეკუთჳს ეჭვს გარეშე თჳთ თამარის სელსა. მეორე წარწერა-კი ეკუთნის მისს ქმარს დავით-სოსლანს, რომელიც მეფედ ისხენებს თავის-თჳს. სიგელი მოახსენიებს დაშა-გიორგისაც. ბოლოს დამატებულია თამარ-მეფის ჯუართ-მტკიცთჳლის, კაზარის და მწერგნობართ უსუტესისა ანტონ ჭყონდიდელის განჩინება შიო-მღვიმეში მისგან გამოყუანილის წყლის შესახებ. ეს განჩინება თჳთ ანტონის სელით უნდა იყოს დაწერილი. როგორც ჩვენს „ქრონიკებში" (წ. I, გვ. LI) დაკასსუთეთ, ეს ანტონი არის მემატიანე, თამარ-მეფის დროების ალმწერი.

ამ გუჯრის დამწერი იყო შემდეგ (1250 წლის ახლო ხანებში) ეთიმეზ „დიდის გელათის მთავარეპისკოპოსი", როგორც სჩანს მისგანვე დაწერილ გუჯრიდან (იხ. ჩემი „ქრონიკებში", წიგნი II, 1250 წლის ქვეშე).

ეს სიგელი ის გუჯარაა, რომლის არსებობა ჩვენ გაგებული („ქრონიკები" წ. I, გვ. 278—279) და რომელიც ჩვენ შემდეგ მოკსენებულ შიო-მღვიმის გუჯრებში, № 1.

- - [სახელითა ღთისათა - - [თამა]რისაგან ბაგრატიონისა ნებ[ითა ღთისათა] | [აფხაზთა] და ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფისა, დედოფალთ დედოფლისა] | და ყოველისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა ფლობით მ[პყრობელისა] |.—მოვიდა ჩუენ წინაშე ვაზირი ჩუენი ანტონ ჭყონდიდელი მთავარეპისკოპოსი მწიგნობართ [უხუცესი] და| პროტო-პაპერტიმოსი და გუეჰპყრა და მოგუაკსენა რ-მცა - - - - | და რ-ლი მღუიმეს მონასტერსა სამლოცველო-

სა ჩუენსა წყალი მ[ოიყვანეს] | სხალტბისელთ და წყლისა მის სათავესა ზედა გლეხი ჯდა სასეფო [ქოსოს ძენი] | მის წყლისა მკაზმელად, იგი გლეხი სამკჳდროდ შესაწირავად მღუმისად სული[სა] | მისისათჳის მას მიუმოძეთ: — დაგუუჯერა ღ'ნ და ვისმინეთ ჰაჯაი და მოკსენებ[ად] | მისი, ვაზირისა ჩ'ნისა ანტონ ჭყონდიდელ მ'ზისა: :მ'ზ: უხუცესისა და პროტოპერტიმოსისა და რომელ სხალტბას მის წყლისა მისგან მოღებულისა სათავესა ზედა გლეხი ზის მაჴად ერთი და კუამლად ორი ქოსოსძენი საუკუნოდ მის წყლისა მკაზმავად მღუმისა მონასტრისა შესაწირავად მისდა მიგუითაჳისუფლებია. ჰქონდის იგი წყალი და გლეხნი ქოსოსძენი მიწად ერთი და კუამლად ორი, სჳმონ და გიორგი და ია ბერი და შვილნი და შვილისშვილნი მათნი სასოსა და მფარველსა ჩუენსა წ'ა მამასა შიოს და სამლოცველოსა ჩუენსა მონასტერსა მღუმესა; არას ჟამსა შეეცვალოს და არცა რაი მას წყალსა და გლეხსა ზედა კელისუფალთა ჩუენთა კელი შეუვიდოდის; ყოვლითურთ შეუვალი და თავისუფალი არს, რაიცა ანტონ ჭ'ლმან განუჩინოს სამსახური მის წყლისაი, მას ჰმსახურებდეს და არავინ გუიბრძანებია მშლელი ჴ მაქცევლი ბ'ჳულისა ამის ჩუენისა არც მეუნებლი და დამაკლებელი მათი. აწ ვინც ჰნაზოთ ბ'ჳაი და სიგელი ესე ჩუენი ზეზადნისა (sic) ციხისათჳისა, მპარავთ მეძიებელთა. მოხარაჯეთა, მესაბაჯოთა და ყოველთა საქმის მოქმედთა ჩუენთა დიდთა და მცირეთა, დაუმტკიცეთ და ნუ ვინ უშალავთ ბრძანებასა ამას ჩუენსა, ნუც რას ვინ დააკლებთ, ნუ ღ[იღსა] ჴ ნუ მცირესა თჳნიერ შეწევნისა და თანადგომისა. — დაიწერა ბ'ჳაი და სიგელი ესე ჩუენი ინდიკტიონსა მეფობისა ჩემისასა :მეა: — თურამეტესა: — კელითა მწიგნობრისა ჩუენისა იაკობ აწრელისძისაითა: —

წარჩინებულ სჳეულად: „მტკიცე ყოს ღმერთმან შეუცვალებელად“. (ეს თჯთ თამარ-მეფის ხელით).

ჴრშაზე ჩინებულად, ამაკე შეწინათ: „ქ: მე მეფესა დავითსაცა დამიმტკიცებია, მტკიცეა ნებითა ღთისათა“: —

ზედე ხუცურად:

სახელითა ღთისათჳსთა... ესე დაწერილი დავწერეთ ჩუენ ს'დ კრებულთან და ლავრამან მღჳმისამან. ქ'ეს სწორთან ანტონ ჭყონდიდელთან დიდითა ღუაწლითა და გულსმოდგინებითა და საფასოითა აღმართვინა, მოიყვანა წყაროი ესე ნუგეშინის საცემელად ამის უდაბნოისათჳს, რომლისა საუკუნოჲა არს ცხენებად და სუფევად ყ'თა წ'თა თანა. — ესე გლეხნი ქოსაისძენი ფუძედ ერთი, კუამლად :გ: ვითა ამას სიგელსა შინა გაჩენით სწერია, მათგან მოგებული არს და წყაროჲსთჳს მიყენებული. ცსე მაწანა, რ'ნი თჯთ სუფლობათა კელთა მისითა სწერან და ვინცა ჭ'ნდეს მსი გჳსთა. — ჩუენ დავხედენით ამას, რომელ ესენი ოდენ არა ეყოფოდეს მკაზმვად წყაროსა. მათითავე კითხვითა და ბრძანებითა ერთი მეორ'მაფათე გლეხი სახელით პატარ და მეორე გლეხი გარეთ-მოსული ქაჩაბურაჲსძე ესენიცა წყაროსავე მიუყენენით მკაზმავად. უკეთუ ნივთიერი რაიმე საკაზმავი იყოს, სხალტბურითა და სხუაგ'ურითა ძალითა ზედა

მოვიდოდით და მოჭირვებით ჩუენ კრებულობით ეჰკაზმიდეთ და ამათ მეწყაროეთა სრ ღ თა ერთი ეკლოგიაჲ ჰქონდის რაიცა გაიყოფოდის: შინად ჲ გარედ ამისი შეცვლაჲ ჩ ნ კრებულისაგან არაოდეს იკადროს და ვინღაცა ესე ჩ ნი გაგებული შეცვალოს და წარმდებად და უდებებით იურვოდის წყაროჲსა საქმესა, კრულმცა არს თჳთ საუფლოჲსა მით სიტყჳთა"...

აქეე მხედრულად, დასპზი სედი:

ქ. სახელითა ღთისაჲთა, ადიდეს და დაამყარეს ღ თან მეფენი ჩ ნნი დ თ და თამარ დაჲ მისი გ ი: დაშა, რომელთა წელნი უჰამრავ (sic) და სუფევაი დაუსრულებელ. მე მიწამან და მლოცველმან მეფობისა მათისამან ანტონ ჯ ნ (ჯუანდადეულმან) ვიხილე სახლი ღთისა წ აი უდაბნოი მღუიმისა და მას შ ა მყოფნი წ ნი მამანი ჴირსა და იწროებასა შ ა ურწყულობისასა და შემწეობითა წ სა მამისა შიოისითა ვძებნე და ვპოე წყალი ადგილსა სხალტბისასა და კელვყავ მოქმედებად და შეწევნითა მისითა მოვიყვანე წყაროი კარსა წ სა ეკლესიისასა ჭამთა წელიწადისა სამისათა დიდითა შრომითა ჲ გულსმოდგინებითა, ჲ მოსლვისა თავსა თანა ვჰძებნე სხუაი წყალი, რ ლი მკუიდრთა მის ადგილისათა არა მოაკლდა, ეგზომ მოვიდა და უმეტესიცა წყალი და ვევედრები მასვე წ ა და ღ თ შემოსილსა მამასა შიოს და მუნ შინა დამკუიდრებულთა წ თა მამთა მაღლსა, რაითა დაამკუიდროს იგი წყალი მას ადგილსა სადიდებელად ღთისა... და მას წყაროისა სათავესა იყო კუამლი ორი სასეფოი სახელით აფხაზთანი და ვჰკადრე და მოვაკსენე ღვთისა სწორსა მეფეთა მეფესა თამარს, რაითამცა იგი გლეხნი მის წყაროისა მკაზმავად უბუძნეს (sic) და მოაკსენნეს მონასტერსა. შემიწყალეს ჲ მიბოძნეს და მსახურიცა მსახურს ჯეროვანი და ამა სიგლითა მკუიდრად და თავისუფლად მეფობისა თამარისა სალოცავად აფხაზეთნი (sic) იგი გ ი და ია ბერი ფოძედ ერთი და კომლად ორი და მე გაუჩინე სამსახური მის წყაროისი, რ ლ ორსაჲ სისდასაგან თუითოჲ შვიდი შთა ქუქნაჲნად გასაწყალებოდეს და ჰკაზმვიდენ მას წყაროსა. სხუაი მსახური არცა რაი ეკლესიისა ედვას თჳნიერ წყაროის კაზმვისაგან კიდე და თუ დიდი და ნივთნი რაიმე საქმე გამოჩნდეს, რ ი მათგან არ იქნებოდეს, მონასტერი დაუდებდეს, ანუ თუით მემღუიმე ჲ კრებული ჩამოვიდოდეს ჲ ყოველითურთ უნაკლულოდ ჰკაზმვიდენ.—და ამით გლეხთა ორთავე სწორად მიეს ცენით მიწანი მონასტრისაგან სხალტბის სისკლდებაი ბოტკოს და დიდვალს დღისა ჯამისა და წყაროისა თავსა ოქრის დღისა და ჴუნკი, რომელი სკრებულდა იდვა სხალტბის. აწ ეს ვითა ქნილა და გაგებულა მტკიცე ყოს ღ ჲ თუით მან წმიდამან შიო და ვინცა და რამანცა გუთამან კაცმან დიდმან ანუ მცირემან აზნაურმან, გინა ერისაგანმან, კელისუფალმან ანუ კელისუფლომან, მონაზონმან ანუ მოსაკარგემან, გარეთმან და თუნდა შინამყოფმან, წინამძღუარმან, მოძღუარმან და ანუ კრებულმან დააკლოს შეცვალოს და წარმდებებით აღარ ჰკაზმოს და არ იურვოს რომლისაცა მიზეზისა მოღებითა ნისტორმცა არს ყ ა წ ა ღ თის მშობლისათუის არიოზ ძისა მისისათუის, ჰეროდე ნათლისმცემელისათუის, დომენტიან იოანე

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მახარებელისათუის, ნეროონ წმიდათა მოციქულ.ათუის, დეოკლიტიანე და მაქსიმინე წ"დათა მოწამეთათუის და სადაც უსისხლოო მსხეერპლი შეიწირების და ან შეწიროლა და ბარძიმსა შინა წყალი ერთვის და რთოლა (sic), მისმცა ყუელსა მადლითა კრულია ცათა შ"და ქუეყანასა ზ"ა"...

მეორე გეერდზე სუეტურ-ნარეკი მხედრულად, მქრალ მელნით:

„ქ: ამას ბ"ბასა (ბრძანებასა) და სიგელსა ღუთისა სწორისა მეფეთ-მეფისა თამარისასა და ანტონი და გ"ის და წ"თა მამათა მღუმელთა, რომელ წყაროსათუს გაჩენით მახნი (?) გაახჩენიან და მეწყაროეთათუის ვენაკი... მეცა ქ"ს მიერ ვ"სა (უფლისა) მ"სი (მოკაურ-ეპისკოპოსი) მოწამე და დამამტკიცებელი ვარ ბრძანებისა მათისაი.. (წუეკე).

სათაური XVII სუეკ. ხელით: „ქ: ეს: სიგელი: წმიდის: შიოსა: არს: სხალტბური:.".

ბრშიაზე ტექსტის ხელით: „და მალი, ოდესცა უნდეს, მემღუმემ გაიღებდეს ეკლესიისა ძალითა და საფასითა:"—

წ"ის ეფთიმე-მთაწმიდელის წეარილი.

ეს ფრიად საყურადღებო წერილი მოქცეულია ტუსაის უთაბილო სუეტის სელსაწერში, XIII საუკუნის ხელით გადაწერილში (in. 4, გე. 338), რომელიც აქამდის ჩამოგეეტანს ბ. ი. ჭარხაძემ. ხელნაწერი შეიცავს: 1) მეექვსე მსოფლიო კრების კანონებს, წ"ის გეთაიმე-მთაწმიდელისაგან თარგმნილს (იხ. წარწერა გე. 127); 2) წ"ა მამების კანონებსა (ბასილი კესარეელისა, მეთოდე კონსტანტინეპოლელისა, იოანე მმრხალელისა, ბასილისი, „კანონნი დღეით-დღე ტომთათუის" კირილეს კანონიერებათაური); 3) შეხუედნებანი ათაბაგთა და მათ თანა ზათრთა სომეხთა (შეხედებანი გეტუქნისა, დიასკორესი, „სეკვიროზისა", ათაბ „წარწყალოზისა", სერგის ასურელისა და სერგის სომეხისა, „დასტყებელისა ხარეცრთა წყალებისა"), სიმონ წ"ლ მწკვლებელისა, შენტანისა, მანუნტოს-მარკოზ-მანდაკუნისა, ბრიოზ-კონსტანტინე-მაკედონიელ-დიასკორე-თეოდოსისა; ტომოთე-ალექანდრიელ-პეტრე მკაწრველისა, პეტრე მონოფიზიტისა და თეოდოსიუსისა, კეირილე-მაკარი-პატრიარქისა (შეხედებათა შორის სუეურადღებოა: „კინცა-კან ვრა დასწერდეს ჯუარსა ორთა თითთა, კითარ იგი ქრისტემან, შეიცხუნებს"); — 4) შეხუედნება სპრეანოზთა სკოლისა; 5) შეხუედნება ჭეშარიტთა წესებისა და წესისა; 6) „ქრისტეს დღეთხუს წ"დისა კანონისა" (sic); კანონნი ოქროპირისა, კირსანთოზისა, ბასილისი; 8) კანონნი ანტიოქიის კრებისანი (სხვათაშორის: „გუსმა ქუეყანასა სომხითისა ღ"ი ქართლისასა რომელნიმე სუმბოლ-სარქოს მსახურებენ და რამენიმე მცთურთა მათ სიხლის ანგელოზად უწოდენ და მსახურებენ სიხედ გერეთა"); 9) „მცნება და განგება მოოფლიოთა ხუცესთაჲ ბერძული, რომელი გარდმოსცა ქართულად დიდმან ეფთჳმი (სხვათაშორის: გერძალე სომეხსა, და ჭართუელსა ნუ ასცინდეკონრებს, ნუცა ჰძაბნეს. 10) განწესებული დიდის ხოთხანისა; 11) „ოქროპირისა ანდრეტოკანი"; 12) წ"ის ეფთი-

მი-მთაწმიდელის წერილი (გვ. 293—323); 13) კანონნი მოციქულთა პეტრესი და პავლესი; 14) ლაოდიკიის კრების კანონნი.

ექვთიმის წერილში მოხსენებული გიორგი ქართველი შეყენებული არ უნდა იყოს „დიდი გიორგი შეყენებული“ სვიმონ-წმიდელი, რომლის თხოვით აღიწერა გიორგი-მთაწმიდელის ცხოვრება, არამედ ჭყონდიდს დაყუდებული გიორგი.

წიგნი, რომელი მოწერა დიდმან ეფთჳმე [წ~ასა და] დიდსა ბერსა გ~ის (გიორგის) შიუე - - (შეყენებულსა?) [ქა]რთველსა ამათ პირთათჳს.

ღმერთშემოსილო მამაო გიორგი, (გ~ი) მომიბოძენ ღ~ნ წ~ჲ ლოცვაჲ თქუჱნი ამათ პირთათვს, რომელ გეკითხნეს ჩუჱნისა ულირსებისაგან; განმარ[ტე]ბაჲ მისი ღ~ნ გამოგიცხადოს და თქუჱნისა (სა)კითხავისათვს მეცა მაუწყოს ჯეჯეროვანი პასუხი.

წიგნნი რომელთა ეკლესიაჲ არა შეიწყნარებს არიან ყოველნი, რომელნი მწვალებელთა მიერ დაიწერნეს.

ოროგინეს მწვალებელსა მრავალი წიგნი დაეწერა და არა შეიწყნარებს ეკლესია.

„ევსები პამფელი“ წიგნი არის და მრავალთა საქმეთა წარმოიტყვს და თხრობათა თვთო-სახეთა ფილოსოფობისთა დაწერილი; განა წვალებანი ჩაურთვან. ამისთვს არა შეიწყნარებს ეკლესიაჲ. იგი ქართულად უთარგმნია და უწინარეს მრავლისა ჟამისა, სიცოცხლესავე მამისა ჩემისა (წ~ა იოანე მთაწმიდელი † 998 წ.) მოეწერა მუნით სტეფანე ებისკოპოსსა და ეკითხა, თუ შესაწყნარებელარს. კარგიცა მრავალი სწერია, გარნა ღუარძლიცა მრავალი ჩაურთავს და მით უკმარ არს.

„ანტიოქისა მოქცევაჲ“ არა შესაწყნარებელ არს და სხუაჲ რაჲმე არს. სწერია, თუ მაისსა ხარებად, იგიცა უცხოჲ არს.

წიგნი, რომელსა «აბუკოროვა» ჰქვან წვალებაჲ ცხადი ვჰგონებ თუ რაჲ სწერია; გარნა უცხოთა რათმე საქმეთჲ მეტყუჱლ არს და ეკლესიაჲ საბერძნეთისა არა შეიწყნარებს.

და სხუაჲ რაჲმე არს „ადამის ცხორებაჲ“ და არცა მას შეიწყნარებს.

და სხუაჲ არს წიფნი „სიყრმე უფლისა“ და არცა მას შეიწყნარებს.

და „მოციქულთა ცხორებანი“ ზოგნი განრყუნილნი არიან მწვალებელთაგან; წმიდისა მათე მახარებელისაჲ სხუაჲ რაჲმე არს. და წმიდისა ანდრიაჲსი იგმაგი (?)

წმიდისა გიორგისი არს წამებაჲ ჭეშმარიტი, რომელი ეკლესიათა შინა იკითხვების, და კუალად სხუაჲ რაჲმე არს უცხოჲ და უცხონი რაჲმე საქმენი სწერიან და არა შესაწყნარებელ არს.

და წმიდისა კვრიკეს (კ~ეს) წამებასა სწერია, ვითარმედ სხუაჲ ვიეთმე და-

წერეს წამებაჲ უცხოჲ ქრისტეანეთა წესისაგან, და სხუანი ესე ვითარნი რაჲმე ნატყუარნი, ზოგისა სახელები არა ვიცი.

აწ ესე ვითარიმე, რომელი სხუათა მწვალებელთა დაუწერია, იგი თჳთ სცნან რა არიან.

ესე კულა მოციქულთა და მოწამეთაჲ მას წყეულსა ივლიანეს განზრახვით განურყვნიან, რათამცა ყოველი ნაცილად შეჰრაცხეს და აღარამცა სარწმუნო უჩნდეს წამებანი წმიდათანი, გინა მოციქულთანი. გარნა უფალმან მისი საკსენებელი აღკოცა და წმიდათა სახელნი ბრწყინვენ, ვითარცა მზე.

ხოლო საუფლოთა დღესასწაულთა არცა მუკლთა მოდრეკაჲ ჯერ არს ბ არცა მარხვაჲ; არამედ უკეთუ ვინმე ეზიარებოდის, ეზიაროს და სამკრად პირი იკსნას და ჰმადლობდეს უფალსა; და უკეთუ არა ეზიარებოდის ეგრეთვე სამკრისაჲ ილოცოს, ფსალმუნი წართქუას და პირი იკსნას.

საბერძნეთისა დიდებულნი (დ~ბულნი) ქრისტეს შობასა და განცხადებასა მსგეფსამდე მუკლთა არა მოიდრეკენ და აღვსებითგან ვიდრე მარტჳლიამდე მუკლთა არავინ მოიდრეკს და არცა არს.

და სხუათა საუფლოთა დღესასწაულთა თჳთ მათ დღეთა და ხვალისა დღე, თუ არა ვინ მოიდრიკნეს მუკლნი, კეთილარს.

საზრდელისათჳს ახუსებითგან (sic) ახალ-კჳრიაკემდე არა ჯერ არს მარხვაჲ, არამედ სამხრად პირისა კსნაჲ. მიერითგან სენაკსა შინა მჯდომი უკეთუ იმარხვიდეს არა რას დაკლებაჲ თჳნიერ შაბათ-კჳრიაკეთა და ამაღლებისა და შუაზატიკისა და სხუათა საუფლოთა დღესასწაულთა. ეგრეთვე წმიდისა ღ~თისმშობელისასა.

და იოვანეს (ი~ქს) შობად (შ~ბდ) კსნილ არს თევზი და ღჳნოჲ თავისკუჱთად და წმიდათა მოციქულთა პეტრესსა და პავლესა და იოვანე მახარებელისასა და სხუათა მათ დიდებულთა წმიდათასა, რომელთა დღესასწაულნი აწ იდიდებიან: წმიდისა გიორგისასა, თეოდორესსა, ნიკოლოზისსა, ფილიპე მოციქულისსა, თომაჲსსა, დიმიტრისსა და სხუათა წმიდათასა, რომელთა შინა ღამისთევაჲ იქმნების. ესე დღესასწაულნი კსნილ არიან. და რომელნი დაემთხჳნენ მარხვათა შინა, ანუ ოთხშაბათ-პარასკევსა, კსნილ არს თევზი და ღჳნოჲ მოწესეთათჳს.

არაჯურთა (ორაჯოროთა?) არა ჯერ არს მარხვაჲ, ჩუჱნ განვკსნით და წუჱლასა ვიკმარებთ მწვალებელთათჳს.

ეგრეთვე ყველიერისა ოთხშაბათ-პარასკევთა წესი არს საბერძნეთს, რომელი ჴოვლად წუჱლასა არა ჭამდის, მაშინ მიიღებს მათ მწვალებელთათჳს, რომელთა ყველიერი მარხვათა შეჰრთეს.

ძილსა შინა თუ ვისმე ოცნებით დაბრკოლებაჲ შეემთხჳოს, მის დღისა ჟამსა (ჟ~ა) არა ეზიაროს, არცა საკურთხეველად შევიდეს, არცა სახარებასა შეემთხჳოს, არცა ხატთა: თუ კულა რაჲმე იყოს საჭიროჲ, ანუ უცხოთა ვი-

ეთმე თანა იყოს, ანუ სირცხვლ უჩნდეს სახარებასა არა შემთხუევაჲ, შიშით შეემთხჳს: ესოდენ ბრალი არ არს.

მოძღუართა რომელთა მოწაფენი ესხნენ, უკეთუ წვალებასა, ანუ კაცისკლვასა, ანუ სიძვასა, ანუ გრძნებასა და სხუასა რასმე ბილწებასა აწუსვდეს მოძღუარი, არა აქუს კელმწიფება და მოწაფე იგი თჳთ ურჩ ექმნას, არა არს ბრალი მისთა. ამათ კულა საქმეთაგან კიდე სხუაჲ, რაჲცა ამცნოს მოწაფესა, რომელი ეკითხოს, კელმწიფებაჲ აქუს მოძღუარსა, და მოწაფესა თანა აც მორჩილებაჲ.

ხოლო წარსლვაჲ მოძღურისაგან თჳნიერ წამებისა მისისა არა კელეწიფების. უკეთუ კულა მოძღუარი იგი ადგილსა ეგე-ვითარსა ჯდეს, სადა ენებაჲ იყვნენ და მოძღუარი უუნებელ იყოს და არაჲ ევნებოდეს, ხოლო მოწაფე დაცემასა შთავარდებოდეს, ჰრქუას მოძღუარსა მას და მან არა იზრუნოს ცხორებაჲ სულისა მისისაჲ და ამის პირისათჳს განეშოროს,—მოწაფე იგი უბრალო არს.

სხუაჲ კულა არა-რაჲ არს მიზეზი ურჩებისაჲ და განშორებისა მისისაჲ მოძღურისაგან. თუ ურჩებითა და თაჳკედობითა განეშოროს და არ შეჰრაცხოს მცნებაჲ მოძღურისაჲ, სული თჳსი წარიწყმიდოს.

ეგრეთჳე კრულებაჲ უკეთუ წინამძღურისაგან დაედვას, ანუ მღდელთმთავრისაგან საქმესა ზედა სამართალსა, ვერ-ვინ აჰკადის მას, თჳნიერ მისსა, რომელმან დასდვა კრულებაჲ იგი. უკეთუ კულა უჯეროსაჲ ვინმე საქმესა აწუსვდეს და სულისა მაგნებელსა და მრწემი იგი ვერ დაჰმორჩილდა, მისთჳს კრულებაჲ დასდვას, სულსა თჳსსა ავნებს და კრულებაჲ იგი ცუდ არს.

და უკეთუ უცხოსა ვისმე კაცსა დასდვა, რომელ არა მოწაფე მისი იყოს, ესეცა უწესოჲ არს და ფრიად საბრალოებელ. ამის პირისათჳს სახენი მრავალნი არიან; წერილი რაჲ მოგაკსენო.

სქემისა კურთხევისა შემდგომად თუ სხუაჲ ბრალი არა შეემთხჳს, ეზიარებოდის; თუ კულა შეემთხუოდის, კუალად კანონნი იპყრან, ვითარცა შეჰგუანდეს.

სქემის კურთხევაჲ მარხვითა შაბათ-კჳრიაკეთა კეთილად იქმნების. აქა (ე. ი. საბერძნეთს) უფროჲს ჯერ მარხვათა არს სქემის კურთხევაჲ შაბათსა, ანუ კჳრიაკესა. თუ კულა სნეული ვინმე იყოს და რასაცა ღესა იკურთხოს სქემითა, აგჳი არა არს.

თეოფილე მწუალებელი არა იყო; ოქროპირისა მტროებითა დიდნი ცთომანი ქმნნა ამას ჭეშკანასა. არცა ვინ შეაჩუენებს მწუალებელთა თანა და არცა ვინ მოსაკსენებელთა შინა აკსენებს.

ხოლო კჳრილე დიდი მნათობი არს ეკლესიისაჲ და კსენებულ არს ყოველთა შინა კრებათა და იგი ხუთ-მნებაჲ წმიდისა ღ-თისმშობელისაჲ ჭეშმრიტად არს კჳრილესთჳს, და მიერითგან დიდნი შესხმანი დაწერნა ოქროპირისანი წმიდამან კჳრილე.

თეჳზისა ჰამაჲ ერისკაცთათჳს კათოლიკეთა არცა სჯულისა გარდასლვაჲ

რაჲ არს და არცა ბრალი. უფროჲსად ეგრე გარდაკუეთაჲ და წუელასათანა შერაცხვაჲ ზომი არს.

ხოლო მონაზონთა და მოწესეთა სხუათა დღეთა კათოლიკეთა არა იკმარონ, ხარებასა თუ ოდენ ჰქონდის კმარებაჲ ჯერ არს თევზისაჲ, და არა-კმარებაჲ ბრალი არს.

ერისკაცთა - - ხარებად - - - იკმარონ არცა ერთი ბრალი არს - - *) უფრო ბრალი არს და სავნებელ, სათხრობელად თევზი თუ იმარხონ კეთილ, თუ არა ესე გარდაკუეთით სომხური არს წუელისაებრ და არა კეთილ არს, და სჯულის-კანონსაცა სწერია ამის პირისათვს,—მისი ჯერ არს და მეტი არა კამს.

ცოცხალთათვს ჟამისწირვაჲ ფრიად კეთილ არს და წმიდათა მოციქულთაგან და წმიდათა მამათა დადებული. რამეთუ რომელთა ძალ-უც და სიცოცხლესავე არა იწირვენ, ცუდად დაიჭირვებენ ესე ვითარსა კეთილსა დიდსა, რამეთუ ყოველი ქველის-საქმე და ლოცვაჲ სიცოცხლესა ქმნილი ბევრ-წილად უმჯობეს არს.

და ესეცა გუესმა, ვითარმედ ყურძენსა გამოსწურვენ ქართველნი და მით ტკბილითა წირვენ ჟამსაო (sic). ამისთვს ფრიად განუკრდა ესე ყოველთა მკვდრთა ამის (ე. ი. საბერძნეთის) ქუეყანისათა, რომელსა ფრიადი ვნებაჲ და უწესოებაჲ შეუთქს და ყოვლადვე უცხო არს წესისაგან ქრისტეანეთასა.

აღვსებითგან ახალკვრიაკემდე დაწესებულნი არა ითქუმიან; ხოლო მიერითგან ყოველთა კვრიაკეთა და დღესასწაულთა ითქუმიან; ზატიკთა და საუფლოთა დღესასწაულთა ალილუიაჲსა ადგილსა „ღ῀მერთი უფალი“ ითქუმის.

ახალ-კვრიაკითგან თუ ვინმე ოთხშაბათ-პარასკევნი იმარხვნეს, კეთილ არს.

ხოლო თუ დიდი დღესასწაული დახუდეს, კსნილ არს უეჭუელად.

ვინაჲთგან მარტვლისა მსგეფსი გარდაკდეს, რომელ არს სულისა წმიდისა მოფენაჲ, მაშინ[ვე] ორშაბათსა დადგებიან მარხვანი მოციქულთანი; წუელაჲ და ღვნოჲ ყოვლად არა-ჯერ არს კმარებად, რომელთა კანონნი ოდენ ძალ-ედვას; ხოლო თევზი და ზეთი იკმარონ, ვითარცა ვის ძალ-ედვას.

იოანეს შობაჲ კსნილ არს თევზი და ღვნ[ოჲ].

პეტრესსა და პავლესსა რომელთა სრულიად არა აღკრიბოს წუელაჲ იჭმების (?) და ვინაჲთგან გარდაკდეს დღესასწაული მოცი[ქულთაჲ] ოდეს დღესასწაული არავისი იყოს ჟამთა ლოცვაჲ და მარხვაჲ საეროდცა კეთილ არს და შუენის. ხოლო თუ დღესასწაული დახუდეს, კსნილ არს.

ქრისტეს შობისა მარხვანი ნოემბერსა :იე: დადგებიან, და ესრეთვე უწუელოდ და ულვნოდ ჯერარს მარხვაჲ თვნიერ დღესასწაულთასა და ჟამთა ლოცვაჲ.

დიდსა ხუთშაბათსა დავითი არა ითქუმის, არამედ დაწესებულნი და გალობანი და დღისა ჟამნი ილოცნენ უკანონოდ და იკითხვიდენ ოთხთავსა ვნების კვრიაკეთა ყოველთა ჟამთა ზედა.

---

*) სადაც წერტილები ზის იქ განგებ ამოხეკილია თითო სიტყვის ალაგი.

დიდსა შაბათსა მე :იბ: ჟამსა დღისასა იწყონ ჟამისწირვად და ოდესცა აღასრულონ წესი ჟამის·წირვისაჲ, მაშინ პირი იჴსნან. ხოლო მიიღონ სამსამი ლელჳს ჩირი და სამი კარასეული ღჳნოჲ.

უწყებულ იყავნ, დიდთა მარხვათა ჯერ არს ვითაცა ვის ძალედვას მარხვაჲ და ლოცვაჲ წამებითა სულიერისა წინამძღურისაჲთა; ხოლო თევდოროზისა და აღვსებისა კჳრიაკესა კელთსაქმარი არაჯერარს, არამედ წიგნის კითხვაჲ და მარხვაჲ და ლოცვაჲ შეკრძალულად.

ქრისტეს შობასა მწუხრი და განცხადება და დიდსა შაბათსა სეროზისაჲ საეკლესიოდ არა ილოცვების, არამედ თჳთოეულმან თჳსგან ილოცონ მოკლედ.—განცხადებასა მარხვანი საეროდ არა ჰქუანან, არამედ შემდგომად განცხადებისა ზატიკი არს მსგეფსამდე.

უწყებულ იყავნ, ვითარმედ ეკლესიასსა შემდგომად მამასახლისსა დეკანოზისაჲთა აც ძმათა მორჩილებაჲ, და იგი ეტყოდის თჳთოეულსა, უკეთუ არაწესიერად დგენ, ანუ უწესოდ ილოცვიდენ, ანუ ზრახვიდენ ეკლესიასა შინა. ამხილებდინ და კანონსა მისცემდინ, წიგნის კითხვასა ეკლესიასა შინა მდუმრიად მოჰვლისდინ და მძინარეთა განაღჳძებდინ.—და კუალად იყავნ ერთი სხუაჲცა სულიერთაგანი, რომელსა საქმედ ესე ეპყრას: შემდგომად ჟამისა რეკისა აწუწვდეს ძმათა ეკლესიასა ლოცვად და ნუმცა ვის შეუნდობს ჟამსა ლოცვისასა უბნობად, ანუ ძილად. და კუალად შემდგომად სეროზისა მოჰვლიდეს სენაკებსა ძმათასა და ნუმცა-ვის შეუნდობს ცუდსა უბნობად, რამეთუ შემდგომად სეროზისა არა·ვის კელეწიფების უბნობად მამასახლისაგან კიდე და ეგრეთვე არცა ვის ტაბლასა ზედა კელეწიფების უბნობად, არამედ წიგნის კითხვასა ისმენდეს; და თუ წიგნი არა იყოს, [ეგრ]ეთვე ლ[მობიერ]ად ჭამდეს და ჰმადლობდეს. და რაჟამს ტრაპეზით აღდგენ, ნუმცა ვის კელეწიფების გარეშე სენაკისა დადგომად და ცუდად მეტყუელებად. ხოლო უკეთუ ძმასა შენსა არა უსმენდენ და წინა აღუდგებოდიან, ამხილოს შიშითა ღ͠თისაჲთა და თუ კუალადცა ურჩ ექმნენ, წინამძღუარსა მოაკსენოს.

უკეთუ ერისკაცი ვინმე მონაზონობად მოვიდეს, ვიდრე წელიწლამდე, გინა :ვ: თუჱმდე არაჯერარს კურთხევაჲ, არამედ პირველად ორიოდე მსგეფსი გარეგან ეკლესიისა დაყოს და მერმე იუბნოს იგი წინამძღუარმან. და უკეთუ პოოს იგი სათნოდ, განძარცოს საერისკაცოჲ სამოსელი და შეჰმოსოს ჩოკაჲ და მოჰკუეცოს თმაჲ. ხოლო უკეთუ იპოოს მორჩილ, აკურთხონ მონაზონად და შეჰმოსონ სამკარე და შეჰრიცხონ ძმათა თანა.

ესეცა უწყებულ-იყავნ, რამეთუ როშლისა (რ͠სა) დღისასა *) [ბედსა და

*) აზრთა მიმდინარეობიდამ სჩანს, რომ, აქიდამ დაწყებული ტექსტი არ ეწყობა შინაარსს ეუთიმის წერილისას და ამისგამო ჩვენ გვგონია, რომ 307 გვერდი წიგნისა (ეს გვერდი იწყება სიტყვით: „ბედსა და სუფსა") და შემდეგი, რომლისამე კრების დადგენილობაა და არა ეუთჳმის წერილის გაგრძელება, და ამისგამო დანარჩენს არ ვბეჭდავთ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სუფსა და შაბაის დღესა და გეგეთაოთრაა (გეურაოთ) რაოთე სიტუაცია სიტოაციად ერიასა წყრჱკეგდენ და რაოთხაც ოგი ღრუბუდთა მდეგნჱდდ აწოდებაენ და მისხრაჱდთა (sic) და შემდოგაცეთა და სიტოაცი-მოქმედთა და გრძნეულთა, მაისთა, მაჭრიალჱდეთა და კსე ვაოთრაის რჱდისაც მოქმედთა, კანონნი კაცის კდეაისაჲ ადსრულდნ. ხოდო შჱმეთ ჱგნენ ეგე-ვაოთრისაჲ მის შუჩსაებასა ზედა და არა შეიტკბუნენ და ვეღტოდენ სუდთა მაძრაჱდთა მთა და ედენებრთა ჩუწუდებათა ეოჲდითურთ განყრასა მთაჲს კედესიაი განვასაზღვრებთ, ვაოთრცა სიდთაჩი კანონნი მოსცემენ, რამეთუ რჱდ ზიარება არს სანთდაის ბინდისა მიმართ....

ხოდო შჩჱმდეგნდებათა და კრძეგნდებთ მსჩჱდეგნდებითობითა და კსე-ვაოთრთუს მეთორმეტჱის ნაწილის მეცხრის წიგნის კოდიკოჲსა პარეგნი განწესებაჲ მოიდებს ესრეთ: ვაოთრმედ უფროჲს არს წამდითა მეღეგნდებაჲ მხჱდისაჲსა; და კუდდად მეორე განწესებაჲ ქუწჩისაჲ მიზიედობაჲსა მენებეგნდებაჲ საკმრ არს, ხოდო კრძეგნდებაჲ მწუადებითაჲსა განუდებუდ ჲ დასასუდ არსთ. ხოდო მესმე განწესებაჲ ვაოთრმედ სუფცა ვინ მღდდი, განა კსე-ვაოთრაის კუთნჱსა მსხურებეგნი, განა ერისკაცი ქრისტჱნე შემჩჱდობს მჭჱხრისაჲ ვაიმე მიმართ ვაოთრაის მიზეზისათჩს]....*)

ახალციხური ტყავის სახარება XII საუკ.

სხალციხიდამ მღვ. კასიდ კარბელაშვილმა ჩამომიტანა ტყავზე დაწერილი ჴატრა-ტანის სახარება (საგრძით $4^1/_2$ გერშოკი, სიგანით $2^1/_2$ გერშოკი); უბრალო ქალაქი ჩასმული. სახარება დაწერილია 394 ფურცელზე მეტად დამაზის ხუცურნუსხურ ასოებით ორ-სვეტად, ისეც სკეთი, რომელითაც დაწერილია 1116 წელს ერთი ნაწილი ითანურიას ხარებისა, ბერის ბენედიქტე ბრაკალიის მიერ ითანიდამ მოტანილისა. წარწერათაგან ჩანს, რომ გადაწერა არის ვინმე სახა, ხოდო „ჩამოგებული“ სახარებისა — ვინმე გიორგი, ახასიგთის კათალიკოზის სიმეონის გზრდილი. კი ასტრონული პარხი უცნაური არის, მაგრამ რადგან პალეოგრაფიულ ნიშნებით სახარება ეკუთვნის კიდევ XI საუკუნის დამდეგს ანუ XII საუკუნის დამდეგს, ამისგამო მეტად საბუთი გვეძლევა ამისი, რომ კათალიკოზი სიმეონ და სხა ამ წიგნსწერში მოხსენებული პარხი ამ დროს ცხოვრებულან (დასაზოგებით 1080—1116 წ.). სახარების ხარჩევის საოთურებში ერთ ადგილს წარ-

*) მესუთე მსოფლიო კრების კანონები სელმოწერილია ქართველ ეპისკოპოსთაგან: 1) „თეოდორე უღირსმან ეპისკოპოსმან ფასოლასმან, სოფელსა შინა მეგრელთასა განსასზღურებ და წყრფწერენ“ (ტექსტის პირდაპირ სრულიად განმარტება: „ფოთისა იტყჳს“ № 76. გვ. 312). 2) გეორგი ეპისკოპოსი (კალმახისა?) დადასტურებს მოსეთა სოფელთასაგან... 3) ფოტი... ეპისკოპოსი ქალაქისა სევასტოპოლელთასაგან... 4) „იოვანე უღირსმან ეპისკოპოსმან ქალაქისა პეტრონისამან, ქუჩუნისაგან მეგრელთაჲსა განასზღვრე და წარწერე“ (პეტრონი არის ჩანდელი ციხის ძირი).

წერილის „ქე ადდენ სრმს კ~ზი“ და, აქედან ასკულისსმოა, რომ სასარება ეკუთვნოდა რომელსამე ეკლესიას ეფსზეთის კათლიკოზის ვეჯრქაისას.

სასვენ ნაშნებისაკენ სმარებულია იოანე ფარსიძეების შემოღებისაები („ქრონიკები“ I, გვ. 218) უმეტესად თითო წერტილი, ხშირად ორ-ორი და აქეთ-იქეთ სმ-სმი და ექს-ექსი. სმ-სმი წერტილები ხშირად იხმარება მხოლოდ წითურებში და სათაურებში. მძიმეების ან წერტილ-ძიმეების სმარების კვალი არ მოიძებნება, რაიც ჩვენს მწერლობაში დამკვიდრდა მხოლოდ მე-XII და XIII საუკუნოებში. ასოების „უ“ ან „წ“-ს სმარება ძველებურია: „იხილ-ტ“, „მეუფე-ტ“, „„წეულ“ (ან ასევე „წუტეულ“: ასო წ-ს სმარება „უ“-ნის შემდეგ დამკვიდრდა მწერლობაში მე-XII საუკუნიდან).

ხელნაწერი შეიცავს: 1) წ-ს მთეს სასარებას: „თავი მთეს თავისა (ე. ი. შინაარსი სასარებისა); 2) მთეს სახარებას (შორე თავდამ); 3) მარკოზის სასარებას (პირველს თავს სათაური აქვს: „პირველი თავი მარკოზის სასარებისა“ და მერე სხვა თავებსიც) და ბოლოს წითური წარწერა ტექსტის სელით, ორ სვეტად:

„:.ლოცვა ყავთ ღ~ნ:. | :.გარწმუნოს გლა:. | ხაისა სამაძსთჳს:. | :.როგელმან დიდითა ხარკ~:. | :.ბითა და ფრიადითა გ~ლმოდგინებითა:. | :.კელვყავ წ~ისა:. | :.ამის სახარებისა:. | :.დანუსხვად ძალ:. | ისაებრ ჩ~ისა:— :—“.

5) თავები (სულ 96) დუკას. სახარებისა (ე. ი. შინაარსის ჩამოთვლა); 6) სასარება დუკასი და ბოლოს წარწერა ამავე სელით, შავ მელნით:

„ქე მეუფეო დ~ისაო. | შ~ე სულით და კორცით | დაცემული და უძ | ლური: სამა: ამის | სახარებისა მჰხრე | კალი: ან იყ~ნ:—

ვინცა აღმოაკითხოთ | ნაჩხრეკი ჩ~ი ნუ თ~ა | წარჰკდებით ლ~ცვისა | ყოფად ჩ~მოჳს სიყუა | რულისათ~ს: ქ~ტსა:—“.

7) თავები (სულ 36) იოანეს სასარებისა და 8) სასარება იოანესი; ბოლოს წარწერა ტექსტის სელით:

„მსე საცნაურ იპაჳნ ჴოცჳელთა (ეს სიტყვები წითურად) რამეთუ ესე წ~ჲ ოთხ-თავი: არა თუ ახლად გჳთარგმნია. არამედ ფრიადითა იძულებითა ძმათა ვიეთთაგ სულიერთა: ბერძულთა სახარებათა შეგჳწამებია: ფრიადითა გამოწულილვითა. და ვინცა ვინ სწერდეთ: ვითა აქა ჰპოოთ ეგრე დაწერეთ. თუ ამისგან ჴერ გიწდეს დაწერაჲ ღ~თისათჳს სიტ~ყუა ნუ სცვალებთ.

ა~დ ვ~ა აქა სწერია. ეგრე დაწერეთ. და თუ არა რაჲმე გაშუნდეს (sic) ჩ~ნნი ყ~ლნი სახარებანი. პლ~თგან წ~დად თარგმნილნია (sic) და კ~თლად: ხანმეტნიცა (sic) და საბაწმიდურნიც[ა]: მუნით დაწერეთ: და ღ~თისათჳს ერთმანერთსა ნუ გ~ბჭრევთ: და გლახაკისა გ~ისჳს ლოცვა ყავთ:. (შეადარე ჩემს „ქრონიკ.“ I, გვ. 207—9)

9) ამის შემდეგ გჳგრუდის ნუსხა-ხუცურად, მაგრამ ამჯერ სელით დაწერილია: „განყოფაჲ: სახარებისაჲ: დღესას: | წაუღია წელიწადისაჲ: სჳნ~ქსარისა (სჳნაქსრისა): | წესითა: რჩეგითი: ქ~ე: შ~ე: გ~ი: ან“.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

და ამ სტატიის ბოლოს წარწერა ამბავ-სულთა, ერთ-სვეტად:

„დიდება შენდა სამებაო წ-ა. ღ-თო ჩ-ნო, ერთარსებაო: წყაროო სახიერებისაო: უფსკრულო მოწყალებისაო: რ-ლისა დიდებითა სავსე არიან ცანი და ქ-ყნაჲ: და წყალობა შენი მიიწუთების ვ-ე კ-ნთადმდეცა და უნდოთა: რ-ნ ღირს მყავ მე სულითა საწყალობელი და უდები გ-ი: სახელით ოდენ ხუცესმონაზონი: მოგებად მსოფლიოჲსა მოძღ-რისა: და ყ-თა ჰასაკთა შ-ნა მყო[ფელ]თა: სულთა განმანათლებელისა ამის სახარებისა: ა ხ ლ ი ს ა და ყ-ითურთ უნაკ-ლულო]ჲსა საძიებელითა. ვ-ა არს ბერძულად განწესებული სადიდებელად ღ-თაებისა შენისა და სარგებელად ყ-თა ქ-ენათა მართლმორწმუნეთა მონათა შენთა. რამეთუ შენი არს სუფევაჲ უ-კი უ-კე ამინ:.

გეველრები წ-ნო ღ-თისანო: ვისსაცა მოიწიოს წ-დჲ ესე წიგნი. სწერდეთ ანუ იკითხვიდეთ კსენებულ გუყეენით წ-თა შ-ა ლოცვათა თ-ქნთა ჰ-დ გამზრდელნი ჩემნი სჳმონ ათხ-ზთისა კათალიკოსი და მოძ-ღრი ჩემი დიმიტრი და შ-დ სულიერნი მოძღ-რნი და მშობელნი მამანი და ძმანი და თჳთ მე საწყალობელი [გ-ი]. თ-ქნ მომავალთა ჩ-ნ წარსრულ[თა] ესე: რამეთუ ვიყვენით: ოდესმე ჩნცა ვ-ა თ-ქნ: და თ-ნცა იქმნეთ ვ-ა ჩ-ნ (და)-ნ სიყრლისა ჲ წყალობისა სასყიდელი მოგანიჭოს: ჲ ერთობით [ვითოთ] წყალობაჲ საუკუნოდ ამინ".

რომ მთელი გს ზუსტი, გაკრულ-სულით დაწერილი, სხვა-მწერალის სელითაც არის დაწერილი და არა სხვა-მემინდვრე-მწერლისა, ამისი მტკიცე სხუთი არის: 1) ბაგნისგანა, სხუ რეკუნდების სხვაკარაში ასაება, თავიდამ ბ ო ლ ო მ დ ე ტექსტის სელით არის დაწერილი და 2) გარდა ამისა 29 რკუნდის მესუთე ფურცლის მეორე პარი (პირკეული სკეტი), სადაც ბეწერილია „სუნაქსარი", ტექსტისაეც სელით არის დაწერილი თითო ასოებით და არა გაკრულად და გადაბმით. ამ გაკრულ ნაწერებშიეც სათანურში წითურად წარწერილია: „ქ-ე ადგი სუმან კათალიკოზი". ცხადია, რომ უკეას ჰქ მოასენებულნი პირნი: გ-ზი სჳმონ, მწერალი სხვა, მომგებელი გიორგი და დემეტრე მოძღვარი ეროსა-და-ამაეე დროს ცხოვრებულნი, დასწყებით 1070 — 1100 წლებში. სხვა პროკოპი-წმიდელი რაესის სასარებისა 1060—1080 წლებში ან. ჩემი „ქრონიკებიი"], 209; სხვა სულის (ზალოკარის) მე სჳმონ-წმიდელი ან. იქმნ გვ. 214, 225, 227; 180.

ზემოხსენებულს სელნაწერს ჰქვს ერთი ტექსტის ხელის წარწერაცა, რომელიც არ უნდა იყოს უმნიშვნელო ჩვენის მწერლობისათვის: «კერიაკესა ყველიერისასა სახარება მათეს თავი ;მდ: «თქუა უფალმან: უკ-თუ მიუტევენეთ კაცთა შეცოდებანი» ვიდრე «თუცა იყოს გული». პირველსა შკდეულსა მარხვათასა ესე სახარებანი იკითხებიან არ დაპატრეებით (გ. ი. არ-ძღვნებით), არამედ უკ-თუ ვისმე შაჰვით (sic) სწადილი. რამეთუ ესე საცნაურ იყვენ, რამეთუ ბერძულისაგან დაგვწერიან და წ-თა მამათა განწესებულ არიან"...

ქრონიკები

და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა.

1211 წ.—ქ'ს: ულა: [თ]ამარ დედო[ფა]ლი მარ[იამობის თვესს] [მი]იცვალა და მეორესა: წელსა: მეფედ: დაჯდა: გიორგი: ძე: მათი.

ეს მხედრულად, მე-XV საუკუნის ხელით, წარწერილია კედ. მუზ. ხელნაწერ ტუსკის ძველისპარზე № 85, რომელიც ჩვენ აღვწერეთ („ქრონიკები“ II, გვ. 97—107) არშიები წაჭრილია, ხოლო უკანასკნელი სტრიქონი დაწერილია ხელნაწერის ქვემო არშიაზე. თამარის საკვდილზე 1213 წ. ჩვენი სიუოების ან. „ქრონიკები“ I, გვ. 295—302.—Брюссельская з. ц.ა.კარელი თუსს Свѣдѣнія... II, ჯვარის მონასტრის კრებულში № 28 მოიხსენიებს მე-XIII საუკ. ხელნაწერ-სვანჯსრს, რომელსაც შემდეგი წარწერა ჭქონია 27 ივნისის ქვეშ: „ქ. ამასვე დღესა გარდაიცვალა აქაჲ ესე მეფობაჲ ცხოვრებად და სუფევად საუკუნოდ ნეტარებით მოსრულებულმან (მოკსენებულმან?) თამარ დედოფალმან... მოიხსენე უფალო თამარ-დედოფალისა“. ამ დაზიანებულად გადმოღებულს წარწერაში მოხსენებული თამარ-დედოფალი არ უნდა იყოს თამარ-მეფე, რადგან უკანასკნელი უკვდა წარწერებში ახსენებენ მეფედ და არა დედოფლად.—დავით მეფის ნარანის ცოლი იყო თამარ (იხ. ქვემო).

1222 წ.—ქ'სს: უმბ: დასაბამითგან: ხუკვ: აქა გ'ი (გიორგი) ძე თამარისი მ'კდა (მოკვდა) და დაჲ მისი რუსუდან მეფედ დაჯდა (ივსპზთა ქრონიკა).

ქ-ცხეთი (I, გვ. 348) დაშა მოკვდა 18 ივნისს, ოთხშაბათს. რადგან ოთხშაბათი 18 ივნისს მოდიოდა 1223 წელს, ამის გამო გიორგი-დაშას სიკვდილი უნდა ადინიშნოს 18 ივნისს 1223 წ. ეროთის წლის შეცდომა ცხრაღლიანს ქრონიკებში, როგორც გეთქვამს, აშკათი არ არის. ჩვენის ქრონიკის ცნობა მასინც უფრო უახლოვდება სხვა ისტორიულ სიუოებს, ბრწესისგან შემოკრებილს (Addit p. 302—205 და Hist. de la G, I, 493, n. 3).

1212 – 1227 წ.—ამ წლების ახლო ხანებშია დაწერილი კვჭხანის (ანუ კანის) მეგდა, მხარგრძელის (იოანეს) ქ მისის შვილის სარგის II-ის მეცრ ხელმოწერილი (სარგის არის იგივე ივანე მხარგრძელი), რომელშიც მოხსენებულია ისტორიაში უცნობი კათოლიკოზი გიორგი. სრულია განსვრტება და ტექსტი ამ გუჯრისა იხ. ჩემს გამო-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ცემაში: „ისტორიული სიახლეები შიო-მღვიმის მონასტრისა*. ამ მოგეცნით მხოლოდ შემდეგს ნაწყვეტს ამ ძეგლისას (სასწავლო ნაშრომები დედნისა დასტამბით).

„...ჩუენისა სახლისა ახნაურნი. ჲ თუნდა მსახურნი შემოიღაზუნდებოდენ და ჩუენგან და ჩუენისა სახლისა კაცისაგან, მონასტერს შემუშუბასა. და დამკვდრებასა ღირს იქმნებოდენ: ესე მონასტრისა პატრონთაგან გაიჩინებოდეს: თუ ნამსახური იყოს და სპაბტიოჲ ახნაურისშვილი. მწირველთავე თანა დაიწუსებოდეს. პურითა, და ოქროჲთა: და ჯდომითა: ყუელაჲთა: კუელადცა ესევე ვთქუათ თუ დიდად სპაბტიოჲ. და ნამსახური არ იყოს, ნუ იკადრებს მწირველთა თანა დაწესებასა: და უქუსგანესი ამათი მსახური რომელიცა მონასტერს შემუშუბასა და დამკვდრებასა ღირს იქმნებოდეს. მწირთა თანა დაეწესებოდეს; ტანისამოსითა ოქროჲთა პურითა. და ყოველთა საწესოჲთა სჯმითა:—

სრულითა სასოებითა. მეუფისა და მაცხოვრისა და მკსნელისა ჩუენისა ქრისტეს მოწყალებათაჲთა. და მინდობითა წმიდისა მთავარმოწამისა მისისა შეწევნათაჲთა. მიწამან და მონამან მჯარეშეჯმან, დადეთს გულმოდგინებითს, განგებაჲ ესე ჲღწერე მონასტრისა ჩემისაჲს: რომელი ესე ჯუე სჩემთ სრულ ქმნილ ჰრს. ყოველთაოურთ ჩემ მიერ, და უმეტესისა შეძენისათჳს დამიც დასოებაჲ, ყოველთა დღეთა ცხორებისა ჩემისათა. და ყოველითურთ უმიზეო ქმნილა მონასტერი ესე ჩემი. მოღუაწებით და სღუთოდ (ს'ღთოდ), შემტკბობელთათჳს, მონაზონებისათა. და რომელნიცა სოფლისა ნივთით-და არ შემჭუალულ არიან. მონასტერს მყოფნი. ეგე ვითართა მათ უდაბნოჲს მოყუარეთა. და ყოყლად სოფლით განშორებულთა მათ მიერ უმანკოჲთა განგებითა, განიხილვოდინ ჩემ მიერ ყოველად სასოებით და გულს მოდგინებით აღწერილი ესე ანდერძი სღმრთოჲსა განგებისა ამის უდაბნოჲსათჳს. და მას შინა სულთაჲსა მოღუაწებისა აღმასრულებელთათჳს. რომელ სამეფოსა ჩუენსა უდაბნო ქმნით და ყოველითურთ საღთოდ განწესებით. ზომიერად და ჯეროვნად რაოდენნი მწირველნი და მწირნი მონასტერსა ამას ჩუენსა განგუწესებიან სურვილითა ღუწისაჲთა სამრთოდ განკუთნეულთა მადლთა მათთაგან. რომელ ჩუენსა სამეფოსა ჯნისურსა, თჳსისა მონასტერისათჳს არავის დაედგას, ესრეთ სასოებაჲ; უდაბნოდ განწესებისაჲ. და სურვილით და წადიერებით. ზედამდგომელობაჲ ყოველითა, განგებითა, ვითარ მე:.

ჩუ უკუე ვეედრები, სიწმიდესა და მადლსა თქუენსა, წმიდანო და ღმერთშემოსილნო, მამანო. რომელნიცა წადიერ ხართ, მონასტერსა ამას ჩემსა დამკვდრებად. რათა მტკიცედ ეგოს. ანდერძი და განგებაჲ ესე ჩემი თქუენ მიერ. და შემდგომითი შემდგომად, დამკვდრებულთა უდაბნოსა შინა ჩემსა. და არა არცხჯნოთ სასოებასა ჩემსა. და არღარა შემოიხუნეთ ნივთნი სოფლისანი. სამკვდრებელსა ამას შინა ჩემსა. და ყოველითურთ უდაბნო ქმნით იპყრათ მტკიცედ ძეგლი ესე, შეუხებელად, ბიწთა ყოველთა: და თქუენნდა მომართ მსახურება ჩემი სრულ იქმნებოდეს. სასოებისა და სიყუარულისა თქუენისათჳს. და რომელმანცა სასოებასა და განგებასა ამას ჩემსა ეცრუენეთ, და რომელნი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ძეგლსა ამას შინა განწესებულნი, საკმარნი ტრაპეზისანი უხუცჱბით მოუკლებელნი ყოველთა დღეთანი. და კუალად სატანისამოსლად მიცემულნი. და სასტუმროდ მოცემული ჴური და ღუნაჲ: თჳნიერ ამისსა, რაჲცა ვინ მოიან-გაჰროს საკმართაგანი და დაიხუნჯოს გარეშე ამათ ჩუსნგან განჩენილთა და აღწერით დამტკიცებულთაჲსა. და (ჰქ ჯჲდაკერებულია და წარწერილია: „მე მკარგრძელსა დამიანშნაჲს“) გეეზის წყეულაცა არ მოიგონოს. და განცხადნეს ამას შინა ამა საშინელთა წყეულთა ქუსშე იყავნ, ქუსმო წერილთა. ჵ სასჯელმცა მიეკადების, რისხჳსა ღ~თისაჲ, დაუსრულებელი:. და ვინცა ესე განგებაჲ, და განწესებაჲ უდაბნოჲსა ჩუსნისაჲ. დიდითა სასოებითა, ჵ წადილითა დაწერილი ჩუსნგან. ვინცა და რამანცა გუარმან ქრისტეანემან კაცმან. გინა უდაბნოსა შინა ჩემსა მყოფმან. რაჲსაცა მიზეზისა მოლებითა შეცვალოს. შეცვალებულმცა არს სჯულისაგან ქრისტეანეთაჲსა. და განურისხებისმცა ჭეშმარიტი ღმერთი. მამაჲ რომელი იქმნა მიზეზ ძისა შობითა. და წ~ისა სულისა გამოვლინებითა. განურისხებისმცა ღმერთი (ღ~ი), ძე სიტყუჲ ღთისაჲ (ღ~ჲ). რომლისა მიერ ყოველნი წარმოიარსნეს, ზეცისა და ქუსყანისანი. ხილულნი და უხილავნი...

კრულმცა არს, განუკსნელმცა არს, მადლითა ზენათა. განწესებათა, მღვდელთმთავრობითა, ოცდაოთხთა მღდელთა, და შჳდთა დიაკონთა, რომელნი გონიერთა (sic) საყდართა ღთისათა, დაუცხრომელად შესწირვენ, ზესთა აღმატებულსა დიდებასა, და მე სუჯჯურთხეულსაჲ სჯრგასის შეჰსჳსა, და შეილთა ჩემთა, ჵ მომავალთა, ცოდვით და ბრალნი მიეკადებიან სასჯელისა დღესა:.....

ამას ქვემოთ სხვა სჯლით გაკრულის სუტურ-ნუსხით ჵ სხვა მეხნით წარწერილია: ქ: ~ი: (უფჯლო) ი~ს ქ~ე (ქრისტე): ღ~ი: ჩ~ის: რომლისა მიერ: სრულ იქმნების ყოველი: ჩუსნდა: მონიეპბოლი: მადლი: მინდობითა შენითა: დაუწერ სიმტკიცესა წ~დისა ამის: მონასტრისასა: ჩუსნ ქტ~ს მიერ: ქ~ზი: გ~ი (ჯთაჲდაკოზი გიორგე): რომელი ძეგლად ყოველთა მონასტერთაცა: კმასაყოფელ არს: სადიდებელად ღ~თისა: და სალოცველად ~ე ე~სა (ერისთჳთჳრისთჳსა) მაკარგრძელისათჳს: ნომცა დაიკსნებიან: წესნი ზემოწერილნი ესე: და ნომცა შემოვალს: უდებებაჲ: განმრყუნელი: კეთილთაჲ ყ~თა: (უოკვდთ) აგარაკ: (სო)ფელთა: მაწყუნარნი უსამართლოდ: წყევასამცა შინა არიან:—და ყოველნი მკნედ მოლუაწნი: და აღმასროლებელნი: ამის: ძეგლისანი: აკურთხნეს ღ~თმან და წმიდამან დედაქალაქმან:—„ (ჰქ თჳდგჳა სიგჳლი).

ამ სიგჳლის ჯრშაჲს, რომელიც, სამწუხაროდ, წაჯრიდა და დაზიანებული, მაწერალია მსჯდრუდაჲ, მე-XIII სუკუნის სჯლით, შემდეგი:

„უდეს (ოდეს) პ[ატ] | რონისა. . . . . ჩემ[ის მეუ]ლისაგან გარ[ი]სხდა - - | - - | ბლად - - | ეზითაი:. - - | [ან]დერძი და გ[აგებული] | მათი: კელ[დ]ებული იკ - - | ვისგანცა - - | ბირგბ[ითა] | ე[შმაკისა[თა] | : გუეწია - - | და ვიგო[ნ]ი: ესე: [და ვი]უგულ- - | სყულ~ნ(?): - - | წლიდამ - - | ებაჲ მათი. -

დ. . . . . რომელი ჩუენგან ეგებუდა: იგივე ბრძანებაჲ ჰაგრევე მტკიცედ გავჰ[მ]ართეთ:—[მე] სარგის: ძემან ს[უ]კურთხე]ულის: მამისა ჩემისა: მკარგრძელისამან: და დედამან ჩემმან: ხათუთმან: და ძმათა ჩემთაი: რაისაცა კაცისაგან მათის ბრძანებულის და გაგებულისა შლაი და შეც[ვა]ლებაი: იკადროს ამისი კანონი: და შეჩუენებაი: ბულოსა (ბოლოსა) მათისაგანვე ბრძანებული და ჩუენგანცა უკად[რელ]ად და [უწყა]ლობელნი ვიყვნეთ შვილნი და მომავალნი ჩ[უენ]ნი;—"

სრული განმარტება ამ სიგლისა იხ. ჩემს წიგნში: „ისტორიული საბუთები შიომღვიმის მონასტრისა".

1218–1227 წ. ნაწყვეტი არსენი კათალიკოზის სიგლისა, № 66.

სინოდ. კანტორის გუჯრებში იპოვება წარჩინებულის მხედრულის ხელით ტყავზე ნაწერი სიგელი № 66 (სიგრძით $2^3/_4$ არშინი, სიგანით—$^1/_2$ არშინი). უმეტესი ნაწილი (ანუ თვით ტექსტი) სიგლისა, რომელიც ხუცურად ყოფილა დაწერილი, დაკარგულია, დარჩენილა ტექსტისაგან მხოლოდ ერთი ნაწილი წყევა-კრულვისა, ხუცურად დაწერილნი და ხელმოწერანი. რაც დარჩენილა ისიც მეტად დაზიანებულია. ტექსტი აქა-იქ დაგლეჯილია ანუ მოცრცნილი სიძველით. მაგრამ რაც დარჩენილა, ისიც არ არის უმნიშვნელო ჩვენის ისტორიისა და მწერლობისათვის.

სიგელი ხელმოწერილია თვით კათალიკოზის არსენისგან, რომელიც, როგორც ჩვენ უკვე დავასაბუთეთ, 1227 წლის ცოტა უწინ კათალიკოზობიდამ გადამდგარა, შიომღვიმეში შესულა უბრალო ბერად (იხ. ზემო გვ. 91—2 და „ისტორიული საბუთები შიომღვიმისა" გვ. 28—30); მის მაგიერ კ͞ზად დაუყენებიათ გიორგი. რადგან თეოდორე კათალიკოზის შემდეგ (რომელიც სცხოვრობდა თამარ-მეფის დროს, 1190—1200 წლებში: იხ. „ქრონიკები" I, გვ. 80 და II, გვ. 75) არსენამდი (ჩვენგან პოვნილის კ͞ზთა სიით: იხ. „ქრონიკები" I, გვ. 80). კათალიკოზად მჯდარან ბასილი (ეს ბასილი მოხსენებულია ეკ. მუზ. ხელნაწერშიც, № 94), იოანე და ეპიფანე; ამისგამო არსენის კათალიკოზობას ერგება დაახლოვებით 1218—1227 წლები და ამ დროებშია დაწერილი მოხსენებული სიგელიც.—სასვენ ნიშნებად ხმარებულია წერტილები, თითო და ორ-ორი; თხლათ უზის და არა ყოველს სიტყვის შემდეგ.

სიგელი შეიცავს:

1) ხუცურად ნაწერს წყევა-კრულვის ნაწყვეტს, რომელსაც ჩვენ არ ვბეჭდავთ. ეს ნაწყვეტი ბოლოს მხედრულად წარწერილია: „მტკიცე არს - - - დამიმტკიცებია" (ეს უნდა იყოს გიორგი-ლაშას ხელი და ანუ მეფე—რუსუდანისა.

2) თვით არსენ კ͞ზისგან დაწერილს მხედრულად:

„- - - [ესე ვითა] ზემოთ დაგუიწერია მე გლახაკსა არსენს ქ͞კზსა წამე[ბი-

თა] - - - თლი ებისკჳთათა წ̃ა უდაბნოჲსა მღუმისათჳს [1]) - - - - - - და უბრძანებია ჩ̃ნ ყოა შ̃დ მათსა - - - ღუწაი და ზრუნვაი მამათა მემღუდეთა მათთა - - - [დაწერ]ილი ჴ̃ და წყეევაი - - . . . - მე გლახაკი არსენი ქ̃ჳზი მათ[ი] - - - აღმასრულებელი ვარ - - - - ყოვლითა ზემოითა დაგუთწერია არა - - - ვითა დიდისა ჴ̃ მეფეთა შორის სანატრელისა დჳთის [2]) ენე - - - - - კმაარს წ̃დ̃ნი ამის უდაბნოისათჳს და მათნი ღვიძ გჳრგჳნოსანი მეფენი და მოურავად ვითა იგი მასვე შ̃ა სწერია გაჩენითავე ნი - - [მწიგნობა]რთუხუცესი ჴ̃ზარი მონა-ზონი ჴ̃დეს და მამაჲ მემღუმე სულიერთა საქმეთა მათთა [განაგებდეს] - - - არ უც საქმე მღუმესი თანა არცა ქ̃ჳზთა თუინიერ ღოცჳისა და კურთხევისაგან [არც]ა ებისკოპოსთა, არცა ვის სხუასა ებისკოპოზსა არცა მთავარსა ვისმე და არს - - - მწერ ღოცჳაჲ წ̃თა მეფეთაი ზედაც და ცამისწიროობანი ვითა ძუელითგან - - - უკუეთუ ჩუენ მათნი მოღუაწენი ვიყუნეთ, სახელსა ჩუენსა მოიკსენებდენ პირველად - - - [მოიკ]სენებდენ [3]).

და ვინც ეს დაწერილი: და გაგებული: წ̃ასა უდაბნოსა მღუმისასა შეუცჳალოს - -[უწ]ინდელი წდისა მამათმთავრისა იოვანესი ქ̃ზისი [4]) ანუ ოქრო-

---

[1]) აქადამ სჩანს, რომ სიგელი წარმოგვიდგენს განსჩენს, ყველა ეპისკოპოსთა კრებისაგან დადგენილს, როგორც ბოლო წარწერაში ჰკაზია სიბძგა ქმოწმობს: „ეთა კრებისა... განუჩინა ბჭობითა“.

[2]) ე. ი. დავით ალმაშენებელის: აქ იგულისხმება მისი „ანდერძი“.

[3]) ზრა ამ ფრაზებისა ცხადია: ქართა ამბობს, რომ წ̃ის დავით ალმაშენებელის განჩინებით (მისის „ანდერძით“) რაც დადგენილია, ის უნდა აღსრულდესო, ესე იგი: 1) მთამდვიმე თაეისუფალია ყველა კათალიკოზების და მღვდელმთავრების უფლებათაგანა; 2) მდვიმე ამოფარებს პირდაპირ მეფის გამგეობაში, რომელიც ჭიროსნის მხოლოდ გარეგნულს მისს ცხოვრებაზე: ხელმძღვანელობის და სარგო-ცხოვრების მიღებაზე და ამ საქმის გამგეც მღვიმეს უნიშნავს თავისს მწიგნობართ-უხუცესს და კაზიერს (როგორც დავით ალმაშენებელის დანიშნა ამ თანამდებობაზე სვიმონ ბედიელ-ალავერდელი, მწიგნობართ უხუცესი მეფისა). ხოლო სასულიერო ს̃ მისნიერს ცხოვრებას მონასტრისას განაგებს მთავარ-მღუმე, რომელსაც არჩევენ თჳთ ბერები წიდას ყრით (იხ. „ანდერძი“ დავით ალმაშენებელისა, ჩვენგან რუსულ-ქართულად გადმოცემული, გვ. 28—30);—3) ნიშნად შეიმ ღვრის ცრცეთის დამოკიდებლობისა ღვრაში არ იხსენიებენ წიდის დროს არც კათალიკოზებს და არც ეპისკოპოსებს: მოიხსენებენ მხოლოდ ამ მღვდელთ-მთავრის სახელებს, რომელთაც რამე შეიმოწირავი მღვიმესთჳის და მხოლოდ როგორც შეიმოწირულთა და არა ეითარცა უფლების მქონენი.

აქადამ ცხადია, რომ მოხსენებულის გუჯრის ტექსტში, რომელშიც აღწერილი ეოფილა სიმღვდელო კრების დადგენილება, აღწერილი ეოფილა ესე უფლებანი შიმღვიმისა („სტაუროპეგიობა“ ანუ სრული დამოკიდებლობა შეიმ ღვრისა).

[4]) ეს იოანე არის მოხსენებული ზემო გვ. 35—36 (და არა „ოქროპირი“,

პირი ქ[ა]ზისა [5]): ანუ გაბრიელ [6]: - - - [ღ რაო]დენნი სხუანი შემდგომითი შემდგომად სხენან: კელით წერილნი სანატრელთა - - წ[ა]ისა მამათმთავრისა მელქიზედეკისი [7]):. ვინ შეცვალოს ამას ყოველსა შენ - - - მათ სანატრელითა კელითა დამტკიცებული: გინა დიდისა დავითის ანდერძი[ს ჭ][8] - - - სიგლეზი მათი - - - შეცვალებულ ყოს ჰრისხვს ღ[მ]ი... კრულია ქ[ა]ს ღ[მ]ისამიერ . . . . (წყეევ) ამენ. მე არსენ [ქ]ზმან[ჩემითა კელითა დავწერე ყოველი ესე სიტკიცე და სახენი მტკიცე მყოფელნი - - - [აკურთხ]ნეს ღ[მ]ი და წ[მ]დამან დედაქალაქმან:—

სხვა-კელით, მსგრულად:

[ესე] ვითა წდსა კრებასა და წმიდასა მამათამთავარსა ჩუენსა არსენის ქ[ს] მ[ო]რ :ქ: კ[ა]ზს: განუჭენია ბჭობითა ჭ დიდთა მამათმთავართა ჭ მოძღუართა ჩუენთა კელით წერილნი - - დაუმტკიცებიან მცა გლახაკი :ქ: მ[ა]ზი (ქართლისა მთავარ ეპისკოპოზსი) საბა კელის წერით დავამტკიცებ...“ [9] (წყეევ).

სხთ[ა]ური მე-XVI სუკ. სქლით: „- - ბერი: სიგელი: საალაპო: წმიდის: შიოს:.“

რაგვან სოები :ჩ[ა]უ: უნდა იკითხებოდეს კ[ა]რე: „ქართლისა პატრიარქი“ და არა „(ო)ქრთბერი“. როგორც ჩვენ ვიფიქრეთ: ის. იქვე შენიშნა ***.—ის. ჯერთვე ჩვენი „ქრონიკები“ I, გვ. 80, შენიშ. № 163. იოანე იყო კლიმაქოსში აღზრდილი, მერე სინფრდა; მისი სწერება ადუწერია ეფრემ უფერდელს („ივერია“ 1892, № 260 და 251). ქ[ა]ზად სხანს 1042 წ. „ქრონიკები“ I, გვ. 189). ისიც უნდა ითქვას, რომ იოანე და ოქრობერ ერთი-და-იგივე სხსენია.

[5]) ეს ოქრობერი უნ[დ]ობია: ჩვენს „ქრონიკებში“ პირველად ცნობილი (გვ. 80, № 160), იგი დიმდგარა შემდეგ ქ[ა]ზის „არსენ-დიდისა“, ე. ი. დასხდოვებით 980—1000 წლებში.

[6]) ეს გუჯარი, თუით სსდი, ქ[ა]ის გაბრიელისგან და მეფე გიორგი II-ისგან 1073 წელს მიცემული, ჩვენ ვიპოვეთ და დავბეჭდეთ („ისტ. სხ[ა]ეთები შიომღვიმისა» გვ. 9—12).

[7]) მელქისედეკ ტოტხსდი იყო 1020 და 1030 წ. (ის. „ქრონიკები“ II, გვ. 34 და წიგნი I, გვ. 80, შენიშ. № 162; და გვ. 169.

[8]) ე. ი. „ანდერძი“ 1123 წ. დავით აღმშენებელისა. როგორც ამ ანდერძიდამ სჩანს (გვ. 29—30 ჩვენის რუსულ-ქართველის გამოცემისა), შიომღვიმე წინედვე თავისუფალი ყოფილა კათ[ო]ლიკოზით და სრ[უ]ლებად სამღვდელო-უწყების უფლებათაგან, და ზემოხსენებული კათ[ო]ლიკოზების (ოქრობერის, მელქისედეკის, იოანეს ჭ გაბრიელის) განჩინება ადგზთ ამ თავისუფლობის ოქმი იქნებოდა.

[9]) ეს შ[ე]ზი საბა უნ[დ]ობია ისტორიაში; იგი თანამედროვეა არსენისა. სხვა გვრის ეპისკოპოზსი ჭ სუ[ე]ტიცხოვი, მწერალი, თანამედროვე არსენ კათ[ო]ლიკოზისა, ის. ქვემო 1233 წლის ქვეშე.

1227 – 1230 წ.—ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი თხუთმეტსტრიქონიანი დედნიდან დასწერილი ტეტრის გუჯარი, ანუ „ძველი საბუკი ცხოვრებაჲ ცხოვრებისაჲ, გეფლდესისა და გაჯარ-გოტმანი“, რომელიც ეკუთვნის სახად. კოსტ. № 37 (სიგრძე ½ ჭეს 2¹/₂, სიგანე—7 კერშოკი). საბუკი დაწერილია მხედრულად, მეტად გადახმეულად და ამის გამო ძნელი ამოსაკითხია. თუმცა საბუკს ბეჭედი აკლია და ზურგი დაბინძებულია, მაგრამ რაც დარჩენილა ისიც სასურადღებოა, მით უმეტეს, რომ ამ საბუკში მოხსენებულნი არიან ისტორიული პირნი XIII საუკუნისანი: ნათლია ქართლის ერისთავი სურამელი გრიგოლ, (ქ-ცხ. I, გვ. 364—390), მასი ძმა იუანე (ქ-ცხ. I, გვ.) და შვილი გრიგოლისი ბეჟა (ქ-ცხ. 370; 383; 427). გრიგოლ, სუფლ ერისთავის ძე, ცხოვრობდა ლაშას, რუსუდანის და დავით IV მეფობაში. საბუკში მოხსენებულნი არიან ჯუარეთე ჩუენს ისტორიაში უცნობნი პირნი: მთავრეპისკოპოსი გიორგი, დიმიტრი მემღვიმე, კათალიკოზი არსენი, რომელიც, ჩუენგან მოძებნილის და გამოქვეყნებულის ცნობებით ყოფილა „ყოველად განთქმული, სიტეოთოს წიგნთა თარგმანი... და მწიგობი“ (იხ. ჩემი „ქრისტეა“ I, 79; 81, შენაშ. № 175). როგორც ზემო (გვ.91—2) განმარტეთ, იგი კათალიკოზობდა დასხლეებით 1218—1227 წლებში. ხოლო რადგან ქუემო მოყვანილი საბუკი დაწერილია მაშინ, როდესაც იგი, კათალიკოზობის დიმტეებელი, უბრალო ბერად შესულა შიომ ღვთისმშობლის ხელ-ში, ამის გამო ეს საბუკი უნდა იყოს დაწერილი დასხლეებით 1227—1240 წლებში.

საბუკის ძველი სათაური ეს ყოფილა: „საბუკი ცხოვრებაჲ ცხოვრებისაჲ, გეფლდესისა და გაჯარ-გოტმანი“. შესავლისადმიც სჩანს, რომ ჰქ მოხსენებულია ის მამუდები, რომელნიც მღუმეს სეიდეთ შეიპრს 890—908 წლებში (იხ. ამაზე გუჯარი ჩემს წიგნში: „ისტორიული სიზუსტე შიომღვიმისა“. გვ. 1—4 და „ქრონიკები“ I, გვ. 87—89).

„- - - ეს და თანად | ყ- - - ჩემსა ჲრსენი ქ-ს მ-რ ქ-ზი | :მწ:ხცესისა (ე. ი. მწიგნობართ უხუცესისა) [მღუმესა] | - - - | მწიროზად შემოსროლი ჩემსაცა კურციელსა ბ სულ[ერისა მამასა] | და ძისა ჩემისა ბეგაისა წ-თა ემპაზითა: მშობელისათანა - - გა | - - - - - - - | ამა საქმესა რაოდენსა აწ გულმუდგინებით ვწერ წამა - - - | ნი სუფელი (სოფელი) ფა(ვ)ნელთადგან გუეყოდნეს ძუელ - - - | და ჩ-ნგანცა მოგართუ უბაღოთა კელისაფალთაგან ქმნი - - | ბისთჳს ნახეცრისა სამართლისასა ჩუენნი კელისუ - - - | გან საკმარსაც მოჰკრეფდეს სამუშაოცა ოწე [რჲს?]- - | და შეწუხებულნი იყვნეს წ-ნი მამანი; მე დაწერილი- - - | - - - და მისყიდულები მათ თავისოფლად დაეწერა მე შემი - - | რა შემაწუხა სჯნიდისმან ჩემმან, რაიმცა ერგო ჩემდა წუთ ერთ | - - და ურგებსა დაღაცა თუმცა ყოვლისა სოფლისაი ყუფილიყო - - და თუ უსამართლოჲ საჩუენოი გავაზელთა სუფლ[ისა] - - [ყოველივე დავმბე საციხეი სამართალი და საკმარი ჩემისა სულ - - - | - - ად ნუცა კელისოფალი შევა, ნუცა ციხის თავი- - ნუცა მესაკმარე - - | - - რთლე და ნუ რაი მაწყინარი, ნუცა მენუკვარი, ნუცა მოხარჯე, ნუცა მესაბანჯრე, ვინაითგან თჳთ წ-თა მეფეთაგან და ჩუენისა

სახლისაგანცა წ~რისა შიოს ცხუარნი და მეცხუარენი ყოველსა ადგილსა თავისოფალნი არიან და შეუვალნი საბანჯროობისაგან და მისი სიგელიც აქუნდა დაწერილი ჩუენისა სახლისაგან [1]) წმიდასა უდაბნოსა მღუმისასა. თუ ჩუენი კაცი და მღუმისა ჩამუიკიდნენ, ჩუენისა კაცისაგან სამართალი მამასახლისმან ჩუენმან აიღოს ჳ მღუმისა კაცისა თჳთ მემღუმის კელისუფალმან აიღოს. თუ საქმე რამ დავარდეს ს~ასაურო მღუმისა და ჩუენთა კაცთა შუა, მამასახლისმან და მღუმის კელისუფალმან მართლითა სამართალითა დაუურვონ.

თუ სისხლი შეჰკდეს მღუმის კაცსა ჩუენისა კაცისაჲ, მემღუმის კელისაფალმან [2]): სისხლის პატრონსა სისხლი: გარდასცეს: მუნასტრისა წესითა: ვითა ჩუენისაც: მონასტრის წესია ჳ სხვებრ ჩუენი: მამასახლისისა პატრონთანა ნურას დაეკარებს: ნუცა შეუდგების: ნუცა: რას წაუღებს: თაიღდა დაცეს: და შუა: ჩამუდგეს: და რაც: მემღუმემან ბრძანოს იგი: იურვოს: თუ ნაბარევი შეჰკდეს: მღუმის კაცსა: მღუმის კელისუფალმან თავნი კელთ მისცეს: და შუიდეალი წ~დის შიუსდა შემოწირაჳს: ს~მნ (სამნო?): ჩემი კერძია საერისთაოჲ: გარეთ ვინც მაწყინარი გამოჩნდეს: მღუმის გლეხთაი: მამასახლისი ჩ~ნი: ესე იურვოდეს ვითა ქვათაკეცისა გლეხთა: სხუაი: ყოველი ამიკდია ჩ~ნი ბეგარაი: და გაგუიშჳა. ნუც ჩუენს დაჰირებასა რას: ჭამსა: და ნუც ლხინსა ნუ რათ შეუვალს: ნუ მამასახლისი: ნუ კელისუფალი ნუ ციხისთავი: ნუ გზირი: ნუ მსახური: და ნუ რაი: გუარი კაცი: ნუ იკადრებს: —ესე ყოველი ჩემითა: ნებითა დამიწერია: სრულითა ცნობითა: სიმრთელესა შინა ტანისა ჩემისასა: მე გბ~ლ: ქ~ს ე~ვსა კელითა ჩემითა: ძესა სუ~ლ~ო~თ~ჳ~ლ~ო~ა~ს: სუეტა ქ~რთლის ქ~ეთა ე~კლესიასა: დიდად ვალიანსა ჩემსა სახლსა ზედა: მარჯუენით დგუმასა ძმისა ჩემისა ივ~ნესსა: (იუანესსა) და წინა დგუმასა: ძმისა ჩემისა ბ~ჯ~ს~ს: ამისთჳს: სულისა ჩემისა: შესავედრებელთა: მოჳკრ მამამან: დიმიტრა მ~ე~მ~ღ~უ~მ~ე~მ~ან [3]) და ყოთა კრებულთა მეუდაბნოეთა: მუგუმადღეს: და ნიშანი დამიდვეს: საუკუნო აღაპი: დღეს ლაზარობასა: თუით ამას ჩემს აღაპსა არ ეყოფოდა: ს~შე მას სოფელსა გავაზღეთასა: ჩემმან კელისუფალმან: ეწყინებოდეს:(?) განა სიყუარულისა ჩემისათჳს:. ყვეს: ესე: და გარდაგან: (sic) ამა ჩემსა სააკუნესა აღაპსა ნუ ვინ შემიცელის: დღესა ლაზარობასა: თუ ღ~თს უნდეს სხჳთაცა სამსახარითა: წმინდის უდაბნოსთა: გარდავიკდი თუ ღ~ვ ყამ მოჰკუს და თუ არა ძესა ჩემსა

---

[1]) ჰქადამ სჯულისსმენელია, რომ გრიგოლ სურამელი ეკუთნის იმ ფუძენელთა გჳრგუნლობას, რომელთაგან მეცამეშ პირველად 890 – 908 წლებში შეიძინა ეს მამულები („ქრონიკ." I, 87—8). ამ სიგელში დადგენილია მხოლოდ იმის კანონება, თუ რა ადგილ-მამულებითა დამოკიდებულება უნდა არსებობდეს მონასტრის და გრიგოლ სურამელის გჳრგუნლობათა შორის. სხვაი მამულიც შეუწირავს გრიგოლს (სოფელი ს~შე?) და აღაპი გაუჩენია თჳსათჳის.

[2]) ჰქადამ დაწუებული ქ~ემო ჩემ დავიტეკით სმარება დედნის სასკენ ნიშნებისა.

[3]) ეს დიმიტრა მოხსენებულია გუგრებში №

ბეგას დავანდობ: თუ ღ~ნ დღენი მისცნეს ვითა გუინდა მან მსახუროს წმიდასა უდაბნოსა მღუიმისასა თავითა თუისითა რაჲთა წმიდამან მამამან მღუიმეს სცეს წარმართებაი კეთილი საწუთროსა ამას შინა და ვითა: მე არა სადა დამიტევა შეუწევნელი ეგრეთვე იგი არა დატეოს: და მას საუკუნესა ორთავე მეოხად წარმოგუიდგეს: წინაშე საყდარსა ქრისტეს ღთისასა: ოდეს ყოველთა განშჯიდეს მსაჯული იგი თუალ ახავი: აწ ესე ჩემგან დაწერილი მიითუალე პირველად შენ ღმერთო ყოველთა კეთილთა მიზეზო და მესამე: შენ: წ~ო ღ~თშემოსილო მამაო შიო და შენ მზრუნველო ორთავე ცხორებათა ჩემთაო არსენ მიუთვალე ეს ღ~თს თავსმდებობითა ყ~დ წ~ის ღთისმშობლისათა და წ~სა მთავარმოწამისა [გიორგისი]თა ქმნილი და დაწერილი და შეწირული: და შენ ჩემო ძმაო ივანე და ძეო ჩემო ბეგაო თქუენ მიგითუალავ ამას ანდერძსა მე გგ~ლ ქ~ს ე~ვი: მიმავალი მეოთხედ წარმართთა თათართა შიგან ქრისტეს სჯულისა და ერისა და ეკლესიათა დაცვისათუის [4]). თუ ღ~ნ ჩემს შედეგად გყვნეს და თქუენ ერთითაცა ბეწუისა ოდენითა შეჰშალოთ ესე ჩემგან ღთისა მითუალული: ღ~ნ ყოველი საქმე თქუენი შეშალოს და ნურაი კეთილი ნუ დაგიმტკიცოს და ჩემსა შედეგად მომავალნო ჩემგან შვილნო და შვილისშვილნო ვინც ეს ჩემგან ქმნილი საცილობელად შეჰქნათ ანუ საქმითა ანუ სიტყუითა ღ~ნ მოგკადენ პატიჟი შეუნდობელი, ვინაითგან ვიყავ ოდესმე მეცა ამისი მუქმედი თქ~უნცა ამასვე გზასა წარმოვლით ოცილობელად სირცხოლეულნიმც მოხვალთ წინაშე ქრისტეს ღ~თისა და ღ~თ შემოსილისა მამისა შიუსსა და მერმე ჩემთანა ა~მათ ისმუნსა(?):—და რამაცა გუარმან კაცმან აქციოს ესე ჩემგან ნაქმარი ანუ ჩემისა სახლისა შვილმან ანუ სძალმა. ანუ სიძემან სისხლთამცა ქრისტეს ღთისათა მზღველად წარგუადგინენ დღესა ამას განჰჯისასა წმ~დნო ანგელოზო და კურცთაგან განსლვასა მისსა შინა სატანასმცა ახლავს შემწყნარებელად სული-

---

[4]) ეს ფრასა ვგონებ იმას ჰნიშნავს, რომ გრიგოლს ეს ანდერძი მიუცია მეოთხედ თათრებზე (ე. ი. მონგოლებზე) გალაშქრების უწინ. აქ უნდა იგულისხმებოდეს პირველი ორი შემოსევა მონგოლთა საქართველოში, უცხოელ მწერალთა მოწმობით 1219—1220 და მეორე 1221 წელს, „როდესაც საქართველოს განაგებდა დედაკაცი“ (Hist. de la G. I, 493, n. 3). რუსუდანიც სწერს რომის პაპს, ჰონორი II-ს 1222 ანუ 1223 წელს, რომ თათრები ორჯერ დაგვესხნენო (Addit. 302—305). მესამე ლაშქრობა უნდა იყოს გარნისის ომი 1223 წ., ხოლო მეოთხე—პირველი გალაშქრება ქართველებისა მონგოლებზე 1217—1219 წლებში, აღწერილი ჩენგიზ-ხანის ისტორიაში Parum de la Qroch-ის მიერ (ქართულად თარგმნილი ხელნაწერი გვ. 437).—შეიძლება აქ იგულისხმებოდეს ორი შემოსევა მონგოლთა 1220 და 1223 წ. და ორიც — ჯალალედდინისა 1225 და 1130 წ. (H. d. G. 497; n. 1; 500, n. 1. 505—6; Addit. 309—317).—ძნელი საგულისხმებელია აქ ალმუთის ბრძოლა შვიდ-წლოვანი, რადგან ამ დროს (1245—1252 წ.), არსენი ცოცხალი არ იქნებოდა (ქ-ცხ. 371).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სა მისისა საწყალობელისად და ოკეთე ბილწსა ორიგნეს ებრ ღ ნ ყ(ო)ველთა კერპთმსახორთა ღ თისა მგმობელთაცა [5]) - - - -

ნაწყვეტი სინოდ. კანტ. გუჯრისა № 67.

- - - სჯულისა. ოდეს მე. ღხინებელო: ამისა შემცვალებელთა ნუცა: მაშინ მისცემ: შენდობასა: ღმერთო მართლ მსაჯულო: — მით რომე: სამართალი შენი მიქმნია: და სხუისა არ ვისდა რაი დამიკლია: და თუ კელისუფალმან ვინმე ოპატრონოდ ამისი ცილობა იკადროს: და იგი კელისოფალი არ გაპატიჟუს (გაჴპატიჟოს) ჩემისა: სახლის პატრონმან: ესე: ყოველნი: წყეულნი: მას დაუმკუიდრენ ღმერთო: რომლისა თავს მდებუბითა: ამას ეწერ: კელითა ჩემითა აქა სრულმყოფელი: — [6])

სხუა მამსჳალო სულით, მხედრულჲად:

ქ: ამას: ჩემისა: ძმისა: და ღ თის:(?) გ გლ (გრიგოლ) ქართლისა: ერისჳსა: დაწერილსა: ვითარად: მათისა: სულისა: სალოცველად: ღ თისდა: და წმიდისა: შეო: სდა: (შიო ჴდა) შეუწიროვს: ყუველი: ჩნი: კერძი: და ბეგარაი: გავაზელთა: სუფლისაი: მე ივ ნე: მეაბჯრეობა: უხოცესსა: [7]) განაღამცა. დამიმტკიცებია: ღ თმან: (ღმრთმან) მტკიცე ყუს (ყოს): და არგენ: სულსა: მათსა: —

სხუა მსჯაილ სულით მსჯდრულჲად, წარჩანებულის სულით, სუეულჲად:

ქ: ესე: ვითა: პატრონსა: და ღ თისა:(?) მამასა ჩემსა: უბ ბია (უბრძანებია) და დაუწერია: და შეუწირავს ყუველი ჩუენი: მუსაველი: გავაზელთაი: მეცა: მათსა: მიწასა: და ძესა ბეგასა: ქ სა (ე ვსა (ქრისტესა) განაღამცა დამიმტკიც(ებია) და მტკიცე ყოს ღ თმან": — [8])

სხუა მოიწერების სულით, მხედრულჲად:

ქ: კ სნ: (კირიელეისონ) ესე ვითა: ე ვსა (ქრისტეჳთჳრისტესა). გრიგოლ ქ ს ე ვსა(ქრისტეს ქრისტესა): დაუ სასოებაი ს ნოისაცა (სიუკუნოისაცა) ცხ(ო)რებისაი:

---

[5]) ჰქ თჳდება ეს სიგელი, რომელსაც ბოლო ჴელია. — მაგრამ სიახლე. კანტორის გუჯრებში ჩვენ ვიპოეთ ტუჯეის სიგელი, რომელსაც თავი არა აქვს (№ 67), რომელიც, შინაარსის მიხედვით, უნდა იყოს გაგრძელება ამ გუჯრისა და ამისგამო უჯისიგნელს ჰქვია ებეკდით. სისხს, რომ რაღაც ქიდევ ჴელია ამ უჯისიგნელს გუჯარსაც, რადგან პარიკელი სტრიქონები გუჯრისა № 67 არ ეწეობა უჯისიგნელს სტრიქონებს სიგელისას № 37.

[6]) ეს ისაა გრიგოლ სურამელის ნაწერი, როგორც შემდეგის წარწერისაგანც სჩანს. გრიგოლის მამა სულა და სულას მამა რატი (იხ. „ქრონიკ." I, 266).

[7]) ეს იანვარ, ძმა გრიგოლისა, მეაბჯრეთ უხუც. ქ ცხეში არ სჩანს.

[8]) ბეგა ფრიად ცნობილი ისტორიული პირია (ქ ცხ. I, გვ. 370; 383; 420). ამისი შვილი რატი და ქალი ხუაშაქ (ქ ცხ. I, 427), რომელიც მოიხოვეს გიორგი დადიანს (თუ ბედან) (Rap. VII, 42—43):

წ~რისა მამათა მამისა შიოსისი. და წ~თავე ღ~თისათა მიმსგავსებულისა ქ~ს: და მწიგნ~ბრთხცესყოფილისა (შწ~გნ~ბართ-უხუცეს ყოფადსა) და აწ მწიროებითა წმიდასა უდაბნოსა მღუმისსა შინა: მყ~ფისა (მყოფსა) არსენის და წ~თა მამათა მღუმისათა და დაუწერია თუით მის წ~დისა უდაბნოისგან მოსყიდულისა გავაზელთა სოფლისათუის მათგან აზადებაი და უწყინლობაი: და თურაი ახალი უწესოი დაჰირებაი მოჰმატებოდა მის ყოვლისავე აკდა [და] ყოვლისა შესაჯლობასაჯ~ს: შეუკ~დ და თაჯისუფალ ქმნა: ჲ~ მძისცა მათსა მაპაკ~რეო უხუცესსა: აკანს: თუით მათითა კელითა: დაუმტკიცებია: არგენ: ღ~მან: ცხოვნებითა: სულიერითა და კორციელითა ორკერძოითავე: და ჩ~ ქ~ს მ~ც ქმზი არსკნიც. მოწამე და დამამტკიცებელი ვექმნებით: წ~დისა განგებულებისა მათისასა: ვინ და რამანც გუარმან კაცმან: რასაცა ჟამსა: რაისაც მიზეზისა შემოღებითა: შეუცვალოს მას წ~დსა უდაბნოსა მღუმისსა ამას შინა: აღნაწერისათანი: რაიც რაისაცა წესის მჭონებელმან კაცმან: დიდმან გინა თუ: მცირემან: კრულმცა არს და შეჩუენებულ სიტყუითა: სიტყუისა ღ~ისა: იესო ქ~ტესითა: და წ~დთა მისთა ათორმეტთა მოციქულთა: ჯუარითა (ჯუარათა): წ~დათა შუიდთა კრებათა მადლითა: ხუთთა პატრიარქთა ჯ~რითა (ჯუარათა): წმიდისა და სამოციქულოისა კათოლიკე: ეკლესიისა მადლითა: და რაოდენნი: მას შინა წ~დნი ქ~ზნი (ქართველოზნი) სხლოდ მილ არიან: და დასხდებიან: მათ ყ~ა: ჯ~რითა: და მადლითაცმცა კრულია: და რაოდენი მას შინა და რაოდენ გზისცა: წ~დაი მიჰრონი სრულ ქმნილა და იქმნების მის ყ~ლისა მადლითაცმცა წყეული და შეჩუენებული არს: ცოცხალი და მკუდარი გაუსნელად: აქა და უმეტეს ს~ნოსა საუკუნეთსა: ხოლო მტკიცე მყოფელნი ყ~ნი: აკურთხნეს ღ~მან: და წ~დმან დედაქალაქმან:.

სხვა სჯილთ, მხედრულჯად:

ქ. ესე ვითა: სულკურთხეულსა: გგ~ლს: ქ. ე~ვსა (ქართველისა ერისთჯსა) დაწ~რია: და: მღუმისთს: მათა: ნასყიდა: სოფელი: გაჯ~ზელნი: უსამართლოისა ზედა: დადებოლისა ბეგრისაგან: გაუთავისოუფლებიან: კოტმნისა: თანა ძ წ~დსა მუფუსა და მოძღორსა ჩუენსა არსკნსა: ქ~სა (ქართველისა): ქ~ზსა: კანონითა მათითა დაუმტკიცებია: მეცა: ქ~ეს: მიერ: ჭ~რთისა (ქ~სა) მ~კსა: (მთაჯაბრჯისკაზე) გ~ი (გეორგი), დავმტკიცებ: კანონითა: წ~ისა: ეკლესიისათა: ვინცა: (მოშჯლისა... წყეკ~)... კრულ არს: გაუსნელად: ზე ცათა: შინა: ძ ქუე: ქუეყანასა: ზედა: პეტრე: (ხ~ე) მოციქლთა. თაჯისა ჯუარითა: ძ ჰრისხვამცა: ხატი... ქ~ეს ღ~სა: რ~ლი: მდგომარე: არს: ტაძარსა: შინა: დიდებისა: ღ~ისასა: სამთაჯროს. ძ ჩ~ენ: გლახაკისამცა: ჯუარითა კროლია: ცოცხალი ძ მკუდარი: გაუსნელად. დამამტკიცებელნი: ღ~ნ აკორთხნეს.

სჯცურად (გაჯრულ სჯლით):

ქ. ესე ვითა: ქართლისა: ერისთავსა გ~გლს დაუწერია თავისა კელითა: და მღჯმისათჯის: მათი ნასყიდი სოფელი გაჯ~ზელნი: უსამართლოჲსა ზ~ა დადებულისა ბეგრისაგან გაუთავისუფლებიან კოტმნისაკე თანა: ძ წმდასა მეუფესა ქართ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლისა ქათალიკოზსა კანონითა მათითა დაუმტკიცებია: მეცა: იოანე (იონე) ალავრდელი მტკიცე ვყოფ: შემცვალებელნი ამის დაწერილისანი: იყვენ კრულ...

მსგდრულად:

ქ. ესე ვითა: ე[ვ]ესა: ქართლის ერისთავსა გრიგოლს თავისა კელითა დაუწერია (როგორც ზემო)... და ქ[რ]ისჱს არსენის და ქ[რ]ს მს[ჯ]ისა გ[რ]ს უჯუარობითა და კანონითა დაუმტკიცებია, მეცა უნდუი არსენი მანდგლელი ჩემითა კელითა ვამტკიცებ (წუკის გგრეთაეე)... და ჩ[უ]ნ უნდოისა ჯუარითა...

ქ. ესე ვითა: ერისთავეთ: ერისთავს: ქართლის ერისთავსა: გგ[რ]ლს ძ ძმისა მისსა: ივენეს თავის კელითა დაუწერია: ძ წ[მ]დის შიოის-და ნასყიდი: ადაბნოისა მისისაგან: ძუელსავე წესსა ზ[ა] გაათავისოფლებია... მოწამენი ვართ: ჩუენ სამნივე ადაბნონი: გარესჯისანი: და დავამტკიცებთ: თავისის კელითა... (მსგავსადვე ზემო მოწერილებისა).

ხუცურად, ზედვე აწერაა (სხვენი ნაშრები დატუქლია დედნის):

ქ. მე გლახაკმან არსენი მწიროობასა შ[ი] ჩემსა მღუმეს. ვეპაჯე ნათელსა სუეტისა ჩემისასა გრიგოლ ქ[რ]ს ერისთავსა: რათამცა უბადლოთა კაცთაგან შესავალად გასარული ს[ა]ფლი გჯ[ა]ჩ[უ]ღნი ძუსლითავე წესითა გაუთავისუფლნა წ[ა]სა მამასა შიოს და უდაბნოსა მღუმისსა. ვითა ძუსლი დაწერილი აქუს ფავნელთაგან მონასყიდობისაჲ მღუმესა: ერთსა ჯერსა ლაშქარს წამავალსა [9]) მოვაკსენე თხუთმეტი ლიტრაჲ აბრეშუმი კარგი: ოქროსინოჲ ჯუბაჩაჲ ახალი მოვაკსენე: სამოცდათხუთმეტი დუკატი: ერთი პალანკურდნითა შეკაზმული დიდად კარგი ჯორი ოთხს[ა] თეთრად მოფასებული ჩემთჳს: ცხენი ერთი სამას ორმოცდა ათ თეთრად ნასყიდი: უნაგირი ოქროჲთა ძ ბარხოჲთა მოჭედილი ექუსას თეთრად დაფასებული: აღვრნი თათრულნი მარგალიტის ძირისანი: რომელსა ჰქჳან სადფი:. ოცი დუკატი მისთა ყმათა მოურავსა-და მიმიცემია: მართ გჯ[ა]ჩ[უ]ღთა საქმისათჳს: რ[ა] სამართლისა ნახევარსა აიღებდეს: და ამას: მამისა მისისა სულსაჲს დღეთა შიგან დადებულსა: აწ გრ[ა]გლ ქვათაკევს წ[ა] ხატსა ყ[ო] წ[მ]დის ღ[ა]თის მშობელისასა მჯდომარემან მისითა თავსმდებობითა და წ[ა]რსა მთავარმოწამისა გ[ა]ისითა ესე ზემოჲთ დაწერილი დამიწერეს მან და ძმამან მისმან აწუნ და შვილმან მისმან ბეგამს: ძ ამისეე საქმისათ[ჳ]ს ლაზარობაჲ ღმე მღუმეს აღაპად გაუწინეს [10]):. აწ შენ ღ[ა]თო ესე მათი აღთქუმა წ[ა] შენსა დამიც: და შენ ყ[ო] წ[მ]ო ღ[ა]თისმშობელო თავსმდებო ამის მათისა აღთქუმისაო: თჳნ იცით და მ[ა]თ: თუ მტკიცედ იპყრან ესე აღთქუმაჲ მათ პირველ (ვ[ა]ლ) და მერმე მათთა შემდგომად მომავალთა და მათთა ყმათა და კელისუფალთა: ყ[ო]ლნი საქმენი მათნი შენ: კეთილად დაიცევენ და თუ შეცვალოს ვინმე: შენ ხარ ჩემი მოურნე და დედაო ღ[ა]თისაო შენზედა დამიგდია ანდერძად.

---

[9]) და [10]) აქდამდე უმეტესად მტკიცდება, რომ ეს გუჯარი (№ 67) არის გაგრძელება ზემო დაბეჭდილის სიგელისა № 37 (შეადარე შენიშ. № 4).

1233 წ.—იოანე შავთელის კუნძლოსი. — კათალიკოსის არსენის და კარის ეპისკოპოსის საბას მიერ თხზული საგალობლები.—წერილი გულმასისძის კათალიკოზის არსენისა.—გალობანი სინანულისანი წ-ისა მეფის დავით აღმაშენებლისანი.—ისტორიული წერილი აბუსერისძის ტბელისა: ა) წ-ის გიორგის ტაძრის აღშენება ოკიზის ლავრის ახლოს „ბაჩილას მიერ“; — ბ) აოკრება საქართველოსი ხუარაზმელთაგან; — გ) ხისათა ტაძრის აღშენება;—დ) გვაროვნოგებითი შტო ერისთავთ-ერისთავთა აბუსერისძეთა.

ტფილის სეღნაწერი ნუსხა-ხუცური კედ. მუზ. № 85 (სიგრძით $3^1/_2$ კერშოკი და სიგანით 3 კერშოკი, სასქ. სეღნაწერისა ულტრა მასს: სიგანეს, დაწერილი 47 ტრიტის რეკეთზე, გინა $47 \times 8 = 376$ ფურცელზე, ანუ 752 გვ.) და 13 რეკეთი ქაღალდზე, დაწერილი სეთმის კრებერეთელის ხელით XVI საუკ. როგორც ქვემო მოხსენებულ წარწერათაგან სჩანს, სეღნაწერი დაწერილია 1233 წ. აბუსერის ძის ტბელისაგან, რომელის გვაროვნობის შტოს ამ სახეითსვის ბოლოს ვხედვით; თვით ეს სეღნაწერი პირველად დაწერილი „ბაჩილას“ მიერ აღშენებული წ-ის გიორგის საფლავისთვის (ოპიზას დაკერის ახლო). — სეღნაწერი შეიცავს: 1) მაგალითების ლოთისმშობლისას 2) ენების კარის საგალობელნი, რომელიც თავდება ცხრილით 377—468 ქორონიკონისმდე. კვირათა შორის ამ ცხრილის თავს სწერია: „ვრთხემდე დასაბამითგან ქრისტესადმე სუო-ათას-ხუთსა (წელა). ქრისტესითგან კიდრე კოსტანტინეს მეუობამდე ტაწ:... დასაბამითგან კიდრე დღეინდელად დეკემდე გარდგდეს წელნი ხ:ლოგ: (6785—5604=1181)... ოდეს ესე დაიწერა ქვ-ნი მეთოცამეტად მოქცეულ იეო: ტ ოთხმოც-და-მცხოთრმეტე“, კ. ი. ქვ-ნი 392 ანუ 1172 წელი. შესანიშნავია, რომ ესეე ბეჭრს ცხრილებს უჩის თავსა, და ეს გარემოება იმისი მომასწავებელია, რომ სწორედ ამ 1172 წელს ყოფილა პირველად დაწერილი იოანე შავთელის ცხრილი, შემდგენ დროებში დაღია გავრცელებული ქართულ მწერლობაში, და მაშასადამე შავთელის მწერლობა ეკუთვნის არა მხოლოდ ოპიარის მეფობასს, არამედ გიორგისაც; — 3) საგალობელნი იხეთა და იამბიანი აღდგომისა რიგ-ხმითა ზედა; — 4) სტიქარონნი სასწაულწყალობისა სუფლოთა დღესასწაულთანი (სეკვდილ-მარდან). ჭკ არშიაზე ტექსტის ხელით, ჭკ-იქ სწერია: ხნდრაა, ლეონ, სერგი, გურმახოს, ეფრემ, ეფრემ მთაწმინდელი; — 5) თავსა სეკვდილ-მარსა რვასა საგალობელნი დეთისმშობლისანი ქ წარწერა ტექსტის ხელით, ასოთა-თავრულად: „ქ-ე შ-ე ბასილი“; — 6) გალობანი თორმეტთა სუფლო დღესასწაულთანი; — 7) «გალობანი სინანულისანი, თქმულნი დავით მეფისანი აღმაშენებელისანი».

ეს ძეირფასი ნაშთი ჩვენის თვით-მოწამის მწერლობისა, ცნობილი „სჯაროვნების მახვრეღში“ ქ სახეინის „სჯქ. სამოსეში“, პირველად გვხვდება ესრეთს ძველს სეღნაწერში და ამისთვის შეუმოკეღებლად ვხეშტდით ასე, როგორც 1233 წლის ძეღას-პირში ეხოვება. თუმც ეს საგალობლები ჩვენ გალითის სეღნაწერებიც აღმოვაჩი-

ნეთ (ის. „ჭრობაგებაი“ გვ.), მაგრამ ბერი არ გარდმოგვეცა. ეი თუთ ტექსტი დაეით აღმაშენებლის გადმბაბაო: (სუტურად დაბეჭდილი დედანში წითურად დაწერილია).

«Вещество»: რომლისაც წინაშე ქედ-დადრეკილ-არს ყოველი, მუქლი ყოველი მოდრკების და ენა ყოველი შენსა კმობს აღსარებასა; მეცა, სიტყუაო, აღმსარებელსა მომხედენ.

ხატსა თუსსა მამსგავსე და საკრველად გრძნობადისა და გონიერისა მყოფობისად დამაწესე, ბ̃ნე ̃რ (შენებრ) არსთა სიტყუბისა ჩემ-შორისცა შეკრებითა: ხოლო მე უმადლო ვექმენ.

ბუნებითნი რაჲ ძალნი არაჲ სჯულთაებრ ვიკუმიენ, მსგავსებისაგან დავაკლდი და დავჰბადე ბოროტი, ხოლო ხილულთა მიერსა გემოვნებასა ვრცელად განუხუნ გრძნობანი.

ქალწულო, ბრალეულთა თავსმდებო, რომელმან სიტყუაჲ განაზრქვე კორცთა დაკრვითა მიწისაჲთა, სიზრქე უსასოებისაჲ განმძარცუს, რათა მოანაული შეგივრდე შენ. **Иконе: Ора Бцце.**

ბუნებითსა რაჲ პორფირსა თჳთ მფლობელობასა-თანა, მეფობისაცა შარავანდედნი მარწმუნენ, ხოლო მე ვნებათა ბილწთა მონებად მივჰყიდე თავი, რამეთუ რომლისაგანცა ვინ ძლეულ არს, მისდაცა დამონებულ-არიან.— კაენის მკელლობრი ცნობაჲ, სეითის ძეთა ღირწუებაჲ, გჳრთა სიღრდით მავალობაჲ, ხუთ-ქალაქელთა შეგინებისა მწჯრე უფროჲსად ვამრავალწილე, ვითარცა რაჲ (და)ღმართ-მსრბოლმან მდინარემან უკეთურებისამან.

მეგჳპტური გულ-მძიმობაჲ, ჭანანელთ ჩუჩულებანი (ჩუჩულებანი?) მსხუპრპლვაჲ ნაშობთაჲ მზენაჲ ჱ სახრვაჲ, კოწოლი თმათაჲ ჱ სხუანი, რომელთა შენ ჰბრძანე არა-მსგავსებაჲ, უწარმდებესად მოვიგე თჳთ მათ პირმშოთა სახეთასაცა.

ამისთჳს იყო ქალწული და კორც ქმნაჲ სიტყჳსაჲ, რათა დედობრივთა უბათა-მიერ (sic) ცხონდენ ცოდვილნი, რომელთა პირველი საშუალი და დასასრული მე ვარ, ვითარცა უფსკრული შესაკრებელი ბილწებისა ღუართაჲ.— **Ѯ̃ре. Ходящи цѣлуе:—**

ისრაჱლისა მეფეთა ეჰბაძევედ, გარნა უსჯულოთა; და რაჟდენ მეძლო, ესცთებოდი მაღალთა ზედა კუმ̃ვისა (კუმევისა) და წარმართთა აღრევისა-მიერ და ძალთა ცისათა თაყუანის-ცემისა.

ზენაჲსა მოძრეობისა ასურისტანელი ზმნობაჲ და ცთომილთა ვარსკულავთა და უცთომელთა კრებაჲ, განყრაჲ სუე და ბედი და შობის დღე, ვითარცა საღმრთოთა უსმენელმან ვიჩქურენ.

ელლინთა მიერი ვერ-ცნობა სიბრძნითა ღუთისათაჲ, ღ̃თი, და შემოქმედისაგან შექმნულთა მიმართ ცვალებაჲ თაყუანის-ცემისა სრულ-ვყავ, რაჟამს თითოეულისა ენებისა კერპსა ვმსახურე.

ამისთჳს ღმერთ-მამაკაცებრ მოქმედ იქმნა ზესთა ღმერთთაჲ, რათა კაცებრ უწყოდნის ენებანი ჩუჩნნი და ღუთაებრ (ღ̃ბრ) იცნიდეს ბრალთაგან, რო-

მელთა ღ-თის-მშობლად ქადაგონ წმიდა ქალწული დედაჲ.—**Ირკუ: Ⴆყ|ᲘᲐᲨ ᲫᲐᲠᲘ:**—

სჯულნი დავთრგუნენ წოგნისაჲ და ახალი ბუნებითი, და კუალად **სხუაჲ** სჯულისა შენისა მოწამე, სჯული ბუნებისა კორცთაჲსა, და კორცთა სჯულსა დავმონე.

თჳთოეულსა მეცთაგან შეზავებულსა მკეცსა ვემსგავსე მრავალ-გუარსა და მრავალ-ხატსა და სხუა-ჟამ სხუებრ ხილულსა და მკსენარსა ბუნებისაებრ თითოეულისა.

არაჲ შეძრწუნდი მანგლისაგან მფრინვალისა, რომელი შურსა სიკუდილისასა მიჰკდის, რომელნი ჩემებრ მიმდემად ცრუდ ფიცებიდენ განსაკრთომელსა სახელსა შენსა (ⴝⴑⴑⴑⴑⴑ?).

ამისთჳს სისხლთა ქალწულებრივთა კორცნი ღ-თისანი და ახალი შეზავებაჲ, ღმერთი და კაცი, რათა იოხდეს დედაჲ ჩემებრ განწირვით უსასოქმნილთა. **Ირკუ Ბჭ|ᲘᲐᲨᲘ:**—

სოლომონისაჲსა წურბლისა მსგავსად ვერ მაძღარი, სხუათა სოფლის კიდეთა ვეძიებდე დასაპყრობელად და ღ-თისა საზღვართა ვაბრალებდ, ვითარცა მცირეთა და უნდოთა ჩემისამდე უდებებისა და გულის-თქუმისა.

ბოროტად გადავკედ საზღვართა და შევრთე სახლი სახლსა და აგარაკი აგარაკსა და უუძლურესთა მივხუპე ნაწილი მათი და ვიღუწიდ უმეზობლობასა, ვითარმცა მარტოჲ ვმკჳდრობდ ქუჲყანასა ზედა.

მბრძოლ-ვემენ ყოველთა წესთა სჯულისათა და ჭორწილთა-მიერ ხენეშთა ვმძლავრე საწოლსა ჩემსა, და სახეთა მიერ ბოროტთა მიცემითა ვაცოდვე ერი ჩემი, ვითარცა იგი მეფეთა მისთა ისრაჱლი*).

ამისთჳს ქალწული დედაჲ და შობაჲ ახალი სიტყჳსაჲ, რათა ახალი ხატყოფაჲ მეორედ მისცეს ცოდვით განმრყუნელთა (გ-სმრყუნ-ლთა) მისთა, დედობრივთა რაჲ ოხათა ბრძმედითა დაადნოს ყოველი ნივთი შეცოდებისაჲ. **Ირკუ: Ⴝ|ᲘᲨᲫᲐᲨᲘ:**

ვეცხლი ვითარცა მიწაჲ და ოქროჲ ვითარ თიაჲ უბნისაჲ ვიუნჯენ ტ თაყუანისუეც ანგაჰრებისა მამონას, ვითარ იგი ძუსლთა მათ ბაალს და ასტარტეს და ქამოსს საძაგელსა.

სიტყუაჲ ღ-თისაჲ და ბჭეთა ზედა მამხილებელი მოვიძულენ; ხოლო

*) ასტრარიმ ვრ იცის, რომ მეფეს თჳისი ტოლი კაცები და „მძლავრობაი“ შეეგონებინოს „სწორი“, თუმცა მეფეს მაუძლეს რომელიმე მშიმე ტოდვა „სიურმისა და უმცრებისა“ (ის. ზემო, გვ.). ⴑⴑ უნდა იგულისხმებოდეს ასტრარიაში ვრ-ცნობილი მეფის ტოდვა „სიურმისა და უმცრებისა, რომელსაც თჳთ მეფე მოასისხიებს და მისი მემატიანეც (ქ-ცს. I, 256 და ჩემი Завѣщаніе ц. Давида В., стр. 24—25). — სუეურად ჩათული სიტყუები დასდებეულია.

მელიქნეთა ძმაცული სიერაგე ვითნე და შემასმენელთანი დავიტკბენ ზრახვანი და ცრუნი განვსცენ მსჯავრნი.

ცრემლნი ქურივთანი და ობოლთა ბრგჳნვილი ტირილი არაჲ შევიწუალე, არა განუხუსნ ნაწლევნი მოქენეთა, უფროჲსლა შენ, ქრისტე, რომელი იზრდები მცირედითა ზრდითა მათითა.

ამისთჳს შობაჲ ღთისაჲ ადამეანისაგან დედაკაცისა, რათა მიწით-შობილსა კაცთა ცთომასა, ვითარცა ღ̃თისა დედაჲ, დაჰკსნიდეს ქალწული და იოხდეს ცოდვილთა Ⴕჩ̃ქს: Ⴎყ̃ყ̃ყ̃ყ̃ყ̃ყ̃:—

ესენი ვცოდენ: სახარებისა სჯულთა და მცნებათა შენთა შინა მცემელთა რაჲ ყურიმლისა მიპყრობასა და გლახაკთა-თჳს განშიშულებასა და რაჲთურთით არა-ფიცსა შენ სჯულის მდებელი ჩემი ჰპრძანებდი და გულის-თქუმით მიმხდელობასა აღსრულებულად მრუშებად დასდებდი.

დაღაცათუ ესრეთ განვხრწნენ ყოველნი გრძნობანი და ყოვლად ხრწნილება ვიქმენ, გარნა არაჲვე აღვიხუსნ კელნი, არცა დავდევ სასოებაჲ ჩემი ღ̃თისა მიმართ უცხოჲსა, არცა უცხო თესლი რაჲმე სარწმუნოებაჲ საწურთელ-ვყავ სულისა გარეშე მისსა, რომელი მასწავეს ღ̃თის-მეტყუელთა შენთა.

და აწ მომდრეკელი მუკლთა გულისათა ვკმობ, ვითარცა სხუაჲ მანასე: მილხინე, ჭოი მეუფეო, მილხინე და ნუ წარმწყმედ ცოდვასა შინა და ნუ მოიკსენებ ძჳრთა ჩემთა და ნუ დამსჯი მე ჭუსკნელთა თანა, რამეთუ შენ ხარ ღმერთი მონანულთა, ამაღლებული ზესკნელს ცათა ძალთაგან.

საკუთრად ღ̃თის-მშობლად გჰადგებთ, უხრწნელო ქალწულო ჲ̃ გვრწამს, ვითარმედ პატივი ხატისა შენისა შენდამო წიაღ-მოვალს ღ̃თის მეტყუელთაებრ და ცოდვილთა მოქცევასა ანიშებ მის-მიერ, ვითარცა ცხად-ჰყოფს თეატროჲ ესი მრჩობლთა სოფელთაჲ (ს̃ფლთჲჲ), სიკეთე შენი, ღირსო მარიამ. Ⴢ̃-Ⴎჳ: Ⴣ̃ⴡⴡⴡⴡⴡ:—

ჟამი რაჲ წულილთა [და ხმელთა]*) ამოფშუნვათაჲ წარმოდგეს, ზარი მეფობისაჲ წარკდეს და დიდებაჲ დაშრტეს, შენობანი უქმ იქმნენ, ყუავილოვნებაჲ დაჭნეს, სხუამან მიიღოს სკიპტრაჲ, სხუასა შეუდგენ სანაი, მაშინ შემიწყალე, მსაჯულო ჩემო.

განრაჲელს წიგნი დღესაშინა სასჯელისასა და მე ქედ-დადრეკილი წარმოგიდგე განკითხვად, მსაჯული მართლ-სჯიდეს, მსახურთა რისხვაჲ ქროდის, მართალნი ნეტარებდენ, ცოდვილთა ჰგუმსდეს ცეცხლი,— მაშინ შემიწყალე, იესო ჩემო.

ვინაჲთგან აღსარებით გრძნობად და შეკრებად იწყო ძუალი ძუალსათანა და ნაწევარი ნაწევარსა და განქმელთა მოჰბერა სული კუალად-გებისაჲ, მრწამს, ვითარმედ აღვსებაჲ აღსრულოს ჩემ შორის ყოველივე სინანულით აღდგომისაჲ.

---

*) ⴖⴗ ერთის სიტყუის ადგილი ამოფხეკილია: „და სმელთა“?

მარტიო სრულო სამშჳო, ერთ-ცისკროვნებაო, განშინაოთლე მხედველობითი სულისაჲ; რათა გიხილო ნათელი ნათლითა უფლისაჲთა, სულითა ღუთისაჲთა ძე გამოგიბრწყინვო მაშინ დაუსრულებელთა საუკუნეთა.

არაჲ უხილავს მზესა ქალწული დედაჲ თჳნიერ შენსა, არცა ჩემოდნად ბრალეულსა ნათელი მისი, გარნა მე შენითა ოხითა, დედოფალო, ვესავ ხილვად ნათელსა ძისა შენისასა და ნათელსა ზეშთა საუკუნეთასა" *).—

8) ასჳეტი ათმხეთაოსი გრიგოლი ღ-თისმეტყველისანი.—9) ათმხეთაო წმიდათა და მოწამეთანი სკჳდმხრისა, ოკტომხრის, ნოემხრის და დეკემხრისა. ეს ათმხეთა, როგორც სჩანს, შეთხზულია თჳთ ავტორის მიერ, ანუ სხჳა სჳნექსარიზის, კირის ეპისკოპოსისაგან; სავედრებლების ნაშენებიც უსხედს სმის სქემეჲი წათურად და ზოგან შაგ-მელნითაც.—10) ათმხეთაო და ოხთითი მარხჳთა და ზატეკთანი.—11) კანდიანი წ-ისა იოანე ნათლისმცემლისანი ღ წ-ის იოანე ოქროხეირისანი, ერთხჳმად შემოკრებილნი ერთ-მოსჭხჳალ[ებისა]თჳს... 12) დღის სიძაებულთჳს: ეს იოანე შავოელის დაწერილია და განგრძელებაჲ მისის კანდიდატისა (იხ. ქჳემო № 13).—13) ათმხეთაო ფეხჳერვლისა, მარტისა, ხჳრიდისა და მაისისა და იქით ქჳემო ხრშიაზე წითური წარწერა ტექსტის სჳდით: „ესე ათმხეთანი ხუთთა თუესთა მეტნი არ იყჳნენ ენასა ზედა [ქა]რთულსა და ოთხთა-თუესთანი არსენი ბულმაისის ძემან [გამოთქუა] ქართლისა კათალიკოზმან ჩემითა (ე. ი. გრანდის) ანუ ტბელ ანჯრწისძის) შეხუსწეითა". ეს სავედრებელი ენის მხრით და შაანარსითაც დიდად სუფრანდუბო ნაშთია ჩუენის ძველის მწერლობისა;—14) მენეფსუსტისეულთა კურიკეს სავედრებელნი და სუთშაბათს შუხსტაეგის ხუწყდნი და სხ. აქ ხრშიაზე ტექსტის სჳდით წარწერილია: „კანკეგნითა ხსდ-თქმულითა ათმხეთაოთა"... აქედან სჩანს, რომ ეს სავედრებლებიც „ხსდ-თქმულნი" ანუ ხსდად შეთხზულნი არიან ქართველთ მამათაგან; —16) სავედრებლები დიდის შაჲათისა, აღდგომის კურიკეისა ღ შემდეგ აღდგომისა ყუელა კვირაკეების სავედრებლები ყოველითა წმიდათა კურიკემდე; —16) ხუთისა უხსდეისა ანაკე კანდაკითა თქუმული ჲრსენი ბუღმაისის ძისაგან, ქართლისა კათალიკოზისა" (აქედან ვგონებ, სავედრებლებიდან, რომ ზემო აღნიშნული სავედრებლებიც მისგანვე არის გამოთქმული). ამ სავედრებლებში ჲრსენი სხჳათა შორის მოიხსენიებს: „იხარებდ დღეს, იხარებდ ქართველოთა სამეუფოო, ერო მორწმუნეთაო, რამეთუ არაჲ სადა უმრწემეს გყო შენ ქრისტემან, არამედ მოგცა ხატი თჳსი დიდებული, რომელი თჳთ მან დაჰბეჭდა პირითა თჳსითა..., რომელი ანტონის კელთაგან მსახურებული სიმდიდრეთ წარუპარველად გიპყრიეს საუნჯედ უხილავად" (ეგულისხმება „მარტყოფის ხატი, კეცზე გამოსხმული და მოსენებული სქართველოში ანტონ ჲრწილ-მძისაგან: ამაზე იხ. წ-ის ანტონის ცხოვრება, „სამოთხე" სპბინანისა გვ. 300 და კმლ. შუზ. ხელნაწ. №

*) ეს სანანულის სავედრებელი წ-ისა დავით ალმშენებელისა მეფისა თამუარაზ II-ს სკჳეთარის ხელით გადაწერილი (პეტროგრადი) დაცულია წყრა-ეთის. წიგნთსაცავში.

170, გვ.). ...„ავგაროსს ტილოსა სადა დაუბეჭდა უცვლებელად იგივე ხატი, რომელმან კეცი დაკუფრა და კეცმან კუალად მსგავსი დაბეჭდა, რომელი ღირსისა ანტონისა მიერ მოღ(უა)წებითა ზენაჲთა ქართლად მოგუსწინჯა ჩუსნ“... „ევლავიოს ნეტარი (ე. ი. კათალიკოზი ქართლისა) ხატსა რა საუფლოსა დამპარხეელ იქმნა, საშინელისა მისგან სხუაჲ გარდამობეჭდულ იქმნა კეცსა ზედა, რომელი იგი ღირსისა ანტონისაგან წამის-ყოფითა ღ-თისაჲთა მოგუსწინჯა საძლეველად მტერთა... ერნო ქართლისანო გიხაროდენ და აღიპყრენით კელნი..., რამეთუ ესე არს სამეუფოჲსა ამის სიმტკიცე, ძალი და დიდება და კმობდით: მოანიჭე მეფესა ჩუსნსა ძლევაჲ... ხატო საშინელო, მრავალ არიან ნიშნი და მოწყალებანი შენნი ჩუსნზედა, რომელთა არა-დაიცადებ დღითი-დღე ყოფად;—

17) თ-ა აგუსტოსა :ივ: თაყუანისცემაჲ ცხოველს-მყოფელისა ჯ საუფლოჲსა ხატისა კელით უქმნელისაჲ, ოდეს მიუვანებულ იქმნა ედესაჲთ კოსტანტინეპოვლედ, ხოლო მეორედ ვინაითგან მოემადლა ნათესავსაცა ჩუსნსა... ანტონი მარტმყოფელისა მიერ და დღეს ფერისცვალებისასა ვემთხუსვით კეცსა ზედა გარდამოტუფრულსა ტილოჲსა მიერ; ამისთჳს ესე ო-ო ღაღად ვყაე ითქუა არსენის მიერ კათალიკოზისა, ესე რომელი ამას ზემოჲთ წერილ-არს... და მეორენი თჳთ ძილისპირნი გალობანი, რომელნი ამის სიტყჳსა შემდგომად წერილ არიან.. ხოლო მესამის გუსპრდისანი ითქუნეს საბაჲს მიერ სჳნგელოზისა, კაცისა ღ-თშემოსილისა, კარისა ებისკოპოსისა“... (არსენის რამ სხუა საგალობელი უწერაჲ, ამაზე ას. „ქრონიკები“ I, გვ. 79—81).

18) ძაღის-ხარისა... კალითუქმნელის ხატისაჲ, კ(ეც)ა არსენისგანჳ თქუმულნი კათალიკოზისა (17 გვერდი).

19) „ამას ზემოჲთნი მეოთხისა გუსპრდნი გალობანი ვარდანისგან შეხუსწერით თქუმულნი ამით მეორითა გალობითა განაშუსნა, ... ამისთჳს ძმამა ჩუსნმან აბუსერი არსენის მიმართ გალობათა თუქმისა იძულებაჲ მოიგონა სა-ღთოჲსა პირისათჳს, რომლისა მოგონებასა ამით ებისტოლითა აბუსერის მომართითა ესევე არსენი აქებს, რომელი მოწერა გელათით ამათვე გალობათა-თანა“. (ეს წითურად),

ამას ზედვე მოსდევს შემდეგი, ჩვენის ძველის მწერლობის მკვლევართათჳს ძვირფასი, წერილი არსენ კათალიკოზისა:

„ძონაჲ მონათა ღ-თისათაჲ მდაბალი არსენი. ამარტოლი.—*).

Ჳიდ-არს გონიერებაჲ ნაშობითურთ თჳსით სიბრძნით რომელი მარადის ღ-თისთა განიხილავს მისთჳსთა მოქმედი: ვითარცა დასაბამად შიშსა მისსა მაწყუსველი: რომელი ესე განმწმედელთა გონებისა და სულისთა ზენაჲთ მო-

*) როგორც ქვემო-სიტყვები ეტყობის, ეს წერილი მიუწერაჲ არსენი კათალიკოზს (1218—1233 წლებში) აბუსერისათჳს, ამ ხელნაწერის გადამწერის აბუსერისძის ტბელის და ვარდანის შმისა.

ეცემის. სადაჲთ იგი მაუკუდავებელნი. წყარონი დიან ვეჰნახთა მისგან წდეულთა და მე უკეთუმცა წუსთიცა ერთი მიმეღო მისგანი არამცა ესრეთ აღმელაგმა ენაჲ ქებად შენთჳს რომელმან განინაოლე საცნაურითა ხედვითა გონებაჲ მარადის ზე მუჴიროჲთი ესე ვითართა ქების მეტყუსლებათათჳს მბრძნობი და მთნები ჩი ღ~თის მოყუარეო მთავარო. დიდ გუარიანო და სახელმაღალო აბუსერი:.—

Ⴗ ულად დიდ არს ძალი სიყუარულისა. რომელი მორჩილ ჰყოფს გონებასა, შეკადრებად შეუკადრებელთაცა. ვითარ ესე იქმნა აწ ჩემზედაცა. მეცნიერისა. ვითარმედ ყოველი წერილი ძეგლი არს მეტყუსლი. გამომაჩინებელი აღმწერელისაჲ საუკუნოდ. რომლისამე საქებელ ყოფად. ხოლო სხჳსა განქებად უმეცრებ(ი)სა, ვითარ ვხედავ აწ ჩემსა:—გარნა ვიძლიე და ესე ოდენ,' ამათ წესთაგან; ვიდრემდის დამაჳწყდაცა წინასწარმეტყუსლისა თქუმულთაჲ ღ~თისა მიერ: ჰრიდეთ სიტყუათა შჯულისა ჩემისათა. რომელთა-და ეგე არა მიბრძანებიეს მეტყუსლებაჲ:—და აწცა ოქრომაჲ იგი პირი ცმობს იოვან: რომელთა არა სულისა მიერ წმიდისა მიეღოს. და რიტორობდენ; მსგავს არიან ბრმისა კედელთა მფეშუსბელისა:—გარნა თქუსნ რაჲ ჰყავთ და ვითარ და რად ღირღლოვანსა შინა ურწყულსა კევსა უდაბნოჲს(ა)სა ჰგონეთ მდინარე და მდიდროობასა ნილოჲსა ნანდუა (sic) (ნაწყალ?) ოქრო ნეკტართასა და არა აღიცნეთ ჯუარმუნეცა რად თავისა დამტკიცელთა თქუმულისაებრ ფერატანი მოიხადენით. ანუ ვინ სადა მჯდომარემან აღსავსესა ტრაპეზსა ურჭუა გიხაროდენი (გაწნა): ხოლო გლახაკისა უბეთაგან სასოებად განძღომასა ანუ სამეფონი საწდენი. ტაკუცნი და ფიალნი აღსავსენი და ვინმე უტევნაა უდესცა: და გული უთქუმიდა მახრუტსა პერელრინთასა *) შთაწრეედდ. შემნდობელ თქუნ[ა] (თ~ქნ) და მაღალი რომელთა აიძულენით თავნი დატ[ევებაქ ვითარ ვინ თქუას წყალთა პონტოჲსათა. და მისწრაფებად ფრეათა უქმთა არაბიაჲსათა გარნა მოგშადლენ გულსმოდგინებამან საროწმუნოებჲ და საროწმუნოებამან საქმე: რათა ამათ შინა სრულნი იშუსბდეთ სასოებათა ნაყოფითა ჭეშმარიტება უფროჲს არს: თხზულთა სიტყ(უა)თა წ~ე (წინაშე) ბჭისა კეთილისა. და სიმართლე წინაშე მეფისა დიდისა ესე იყავნ ხუაე თქუსნდა ჲ თქუსნთა ნამუშაკევთა ნაყოფ შეწირულ მომცემელისა რამეთუ არა რაჲ არს კეთილთაგანი. რომელიმცა არა მისი იყო მეცა ორღანოს მითხოეთ არა გაოზანებაჲ უკადრებელთათჳს და საღთოთა მკადრესა ხოლო ნაცვალი თჳთ მან მოგცეს მისდა მხედველთა უფროჲსღა მის მიერ ხედულთა აქათა შინა კეთილ ყოფად ხოლო უსრულესთა ღირს მყვენ მიახლებად. და განცდად სასოებასა წმიდათასა ამინ:—

*) ამ წერილში ნახმარი სიტყვები: ღ ი რ ღ ლ ო ვ ა ნ ი, კ. ი. „ღელე-ღუდე“ (სპბის დექსიკონი); მ ა ხ რ უ ტ ი (სპბის დექსიკონით მახრუსი); კ. ი. ოქრომაჲ ისსუსისი ანუ ჭაჭა:—ხ ე რ ე ღ რ ა ნ ი (სპბის დექსიკონით ჰერეკრეა (კ. ი. სმეტნაჲი მეიაშეღი; —თ რ ა ჯ, კ. ი. წყარო (სპბა).

შემატებაჲ გინა მოკლებაჲ ნუ იყოს ნუცა სიტყჳსაჲ და ნუცა რაჲსაჲ: უნდოთა მაგათ სიტყუათა ზედა საქცევთა ზედა თჳთ უფალ ხარ ვითა რაჲ სადა გინდეს დაწერად. და მწერალი მართლი და კარგი მკითხველი. ნუ დამწყევს. ეგე პირველი ნუსხაჲ არს: და სწორაფით ნაწერი:—

20) ამას ზედვე მოსდგეს წოთწურა: „გალობანი ქრისტეს განგებულებისა ჴ განკაცებისანი, თქუმულნი ნეტარისა მამისა საბა სუნგელოსისა, კარისა ებისკოპოსისანი შეხუწჩითა ძმისა ჩემისა (ჩ᷾ისა) ვარდანისითა, რომლისა თავნი წირთელთა ასო-მთავართანი მსგავსებენ:—". მარდჲდ წოთწურა კედურ წერაღობაჲ შემდგომ სჯულდებულთა იტუგის: „ქრისტეს ღმრთის (sic) ხატო, მეოხ ექმენ ვარდანს".

21) თ᷾ა აპრილსა ;კგ᷾ გინა ნოემბერსა სამსა, გინა ათსა: საგალობელნი წ᷾ის გიორგი-მთავარ-მოწამისანი". და ზედვე მისდგეს სჯულდებაჲ წ᷾ისა დამიტრასი (26 ოქტომბერს) და თეოდორე სტრატილატისა (17 თებერჳალს).

22) „იამბიკონი, თქუმულნი წ᷾ისა და ნეტარისა მამისა ჩუ᷾ნისა ი᷾ე (იოჯნე) შეთხეულისაგან. ამისთჳს დავსწერე, რომელ ზემოჲსა საუწყებელსა შინა მეკსენე; ამას კჳლოსსა თანა ქორონიკონსაცა დაუწერენ დიდსა წინამდებარეთა წელთასა უკეთუ [თავ]დ ვინმე დასწერდეს, ვინაჲთგან ერთი-მეორისა მოწამე არს, ამას ზემოსა ქორონიკონსა მივანდევ და თანა აღარ დაუწერე. და ესე რიცხუნი შეთხეულისა იამბიკონთა ქუ᷾ეშჲთ მოსაკლებელიყო(?) და [ჲ᷾ლ] ხოლეცა იკითხვედით და მერმე ამას. მწე[რალმან] მუნ სხუაჲ რაჲმე მომიკიდა და ესე აღარ დაიწერებოდა".

ამას ზედ მისდგეს ცხრილი „ხუთასკუნტის" ქრონიკონისა (532 წლისა) ისტორიულ წარწერებით ანშიგნზე (ამ წარწერებს ქრონოლოგიურს რიგზე დაწუობილს ჩვენ შეგიტანთ „ქრონიკებში").

ცხრილს ზედვე მისდგეს კრებული (19 თაბახზე) განმარტება ცხრილისა, დადად სჯუფრადებო და გამოსყენებული ჩვენის წყობა-სხვრაშების შესასწავლებად. ეს ნაწილი ბრალისეს გამოუცია; მაგრამ ტექსტი ამ განმარტებისა სწორედ ვერ გადმოუბეჭდია, ამისგამო ამისი ცალკე-წიგნად გამოცემა ჩვენ საჭიროდ მიგვიჩნია და განზრახული გვაქვს.

ამ განმარტებაში სხუათა-შორის სწერია: „თორმეტჯერ უწინარეს ამისა ქცეულა (ქრონიკონი) და აწ ამას მეცამეტესა შინა ვართ, და ამისი ოთხას ორმეოც-და-ათცამეტი წელიწადი გარდაკდა წელს. ხოლო დასაბამითგან ყოველნივე გარდაკდეს ექუს-ათას-რვას-ოც-და-ჩვიდმეტნი წელნი . . . და წელს ბერძენნი ექუს-ათას-ჴუდს-ორჴოც-და-ერთთა წელთა თუალვენ სოფლის დასაბამითგან და ჩუ᷾ენ ქართველნი ოთხმეოც-და-ათექუსმეტითა წელიწდითა წინაუძღუან სათუალავსა ბერძენთასა".

ამ წარწერისაგან ცხადაა, რომ თუით ეს ხელნაწერი „ძალისაბერი" გადაწერადაა შაჲთლისაგან 1172 წელს დაწერილის ცხრილიდამ (ან. №№: 1 და 12) ჭ᷾ეს 453 მცნობეტის მოჭეშკისს, ე. ი, (780+453)=1233 წელს, დასაბამითგან ქრ-

თულ ანგარიშით 6837 (ე. ი. 6837—5604)=1233 წ., ხოლო ბერძულით 6741, ქ. ი. (6741—5508)=1233.

23) გალობანი მწვალებელთა ყოველთა თვთოეულისა წვალებისა შეჩუჱ-ნებისანი (როგორც სჩანს, ქართველ მამათაგან თქმულნი).

24) «ჯერ-არს კსენებაჲ შუჱნიერისა და დიდისა ახოვნისაჲ». ეს ის ის-ტორიული წერილია, რომელსაც ქვემო ვბეჭდავთ შეუმოკლებლად.

25) ძილისპირნი გალობათანი რვათავე კმათა ზედა იმ წმიდანებისა, რო-მელთა დღეობას უქმობს ეკლესია.—ამ საკითხავის ბოლოს შემდეგს დროებში ჩაკერებულს ქაღალდზე აწერია მხედრულად: „ღ̃ო შ̃ე ც̃ი თამაზა კარგარეთე-ლი. ღ̃თო აცოცხლე და აღდეგრძელე მალაქია კ̃ზი აბაშიძე († 1542).

26) ჩაკერებულს ქაღალდზე წარჩინებულის ნუსხა ხუცურით აღწერილია: ა) „დასდე-ბელნი აღდგომისანი თვთნი კმა :ა:". ბოლოს ტექსტის ხელით: ქ̃ე შ̃ე ამისი მწერალი გ̃ი" (გიორგი).

ბ) დასდებელნი აღდგომისანი კმა :გ:—„დასდებელნი აღდგომისანი კმა :ბ: დ̃ :გ:".

გ) „ტიტლოსი :ზ: დაყენებულთა და უჯეროთა და განგდებულთა ქორ-წინებათაჲ-მზახლობათათვს".

დ) განგება მუკლ-დრეკისა წ̃ისა ბასილი-კესარიელ მკ̃ზისა. ბოლოს წარ-წერა ხუცური სხვა-ხელით: „ღ̃ო შ̃ე სვმონ კარგარეთელი... ადიდე ორთავე სუფევათა შინა... შენ მიერ დიდ-ქმნილი წ̃ა მეუფე ჩუჱნი ამბა იშხნელი აბერ-კი, რ̃ნ დიდად ილუაწა მოგებად და ხარკებად წ̃ისა ამის... წიგნისა".—ცნობი-ლი კალიგრაფები კარგარეთელნი სვიმონ, გიორგი და ზებედე სცხოვრობდენ მე-XVI საუკ., ქუთათლის სვიმონის დროს (დაჯდა 1529 წ. და ცოცხალი იყო 1556 წ.) და კ̃ზის ევთიმის დროს (1578—1605 წ.). კარგარეთელნი მესხეთიდამ ჩამოსუ-ლან: სვიმონის მამა სოფრონ და სოფრონის მამა—გარსიმე (ჩემი უბის წ. III, 103—4, ქქლ. მუზ. № 187).

27) ტყავზე ტექსტის ხელით: გალობანი წ̃ისა ღ̃თის მშობლისანი სარ-წმუნოდბისათვს მართლისა.

ჯერ-არს კსენებაჲ შუჱნიერისა და დიდისა ახოვნისაჲ:—

(ისტორიული წერილი აბუსერისძის ტბელისა)

რამეთუ ესე არიან სასწაულნი წ̃ისა მთავარმოწამისა გიორგისნი და ან-დერძი მისისა სასოებით შევედრებულისა და ამათ სიტყუათა შესაკადრებლად ღირსებისაებრ მთქუმელისაჲ:.

ვინაჲთგან თანაარსმან სიტყუამან სიბრძნემან და ძალმან და თანადაუსა-ბამომან დაუსაბამოჲსა მამისამან არავე აკმაა (sic) შობაჲ ქალწულისაგან უბი-წოჲსა და გუჱმსგავსა თვნიერ ცოდვისა განგებულებითა და ჯერჩინებათა სუ-

ლისა წმიდისაჲთა რომელი გამოვალს დაუსაბამოჲ თანაარსებით დაუსაბამოჲსა მამისაგან, და გამოიცადებოდა ეშმაკისაგან სიტყუაჲ ღ̃თისაჲ კაც ქმნილი ნებ-სით და ივნო ჩუჱნთვს სიკუდილითა ჯუარისაჲთა რომლითა განიკურნა ცთო-მილებაჲ ხისა მიერი: და მოგუჱნიჭა უკუდავებაჲ ცხოველსმყოფელითა აღდგო-მითა მისითა რომლითა დაითრგუნა ეშმაკი დასითურთ მისით ამანვე წ̃ნი თვს-ნი სათნოყოფილნი ღ̃თაებისა მისისანი:—ცხრანივე დასნი წ̃თა ანგელოზთანი და მეათენი კაცთანი პირველსა სჯულსა შინა მამად მთავართა და წინასწარ-მეტყუჱლთანი და ახალსა შინა მოციქულთა და მღდელთმოძღუართანი მო-წამეთა და წმიდათა[ნი] მამათა და დედათანი განაჩინნა მეოხებად ჩუჱნთვს თა-ნა წ̃სავე ქალწულსა საკუთარად (საკუთრად) მშობელსა მისსა და ყოველთა ნაშობთა უმეტესსა თავადსა იოვანეს ქადაგსა სიტყვსა ღ̃თისასა წინამორბედ-სა და ნათლისმცემელსა:—

და ამათსაცა სახელსა ზედა აღეშენნეს ეკლესიანი ერთეკლესიად წოდე-ბულნი. ვითარცა აღუთქუა პეტრეს ვითარმედ შენზედა აღვაშენო ეკლესიაჲ ჩემიო. და შემდგომითი შემდგომად წმიდათა მისთა:—

და დიდსა მას ახოვანსა და მთავარსა მოწამეთასა გიორგის რომელმან აკსენოს წმიდაჲ სამებაჲ შენ მიერ ჩემდა მომართითა მეოხებითა და სახელსა შენსა ზედა აღშენებითა ეკლესიისაჲთა და აღმართებითა ჯუარისა გინა ხატი-საჲთა და გინა სხვთა შეს(ა)წირავითა მსგავსად სარწმუნოებისა მათისა მდიდარ-თა და გლახაკთა კაცად-კაცადმან ძალისაებრ ქურივის მწულილებით. რომელ-მანმე კელთაგან პყრობით რომელმანმე ცრემლით და მკურვალეედ თაყუანის-ცემით. მას აღესრულოს ყოველივე თხოვაჲ ორისავე კერძოჲსაჲო. და თავისა-ცა თვსისათვს გინა სხუათათვს რომლისათვს არს მიზეზი სიტყვსა ამის ჩემი-საჲ:—

რომელმან სუჱტი იგი ქურივისაჲ მიითუალა ტაძარსა შინა თვსსა ესერა ჟამთაცა: ამათ ჩუჱნთა შინა ერთსა ერისაკაცთაგანსაცა ვისმე აღაშენებინა ეკ-ლესიაჲ მისი გამოცხადებითა თვსითა დიდებულითა და სა[კვ]რველითა ამან წმიდამან მოწამემან გიორგი: ქვისაგან და კირისა: და თვნიერ მისსა ვინცა კელყვის შეწევნად ქვისა გინა სხვსა რაჲსმე ნივთისა არა აქუნდის ყოვლადვე შეძლებაჲ ძრვისაჲ და შერისხვით აჩუჱნის ოდესმე ძილსა შინა და ოდესმე დღისით და ცხადად და უკეთუ მხოლოდ ოდენ: ბასილი მუშაკობდის: თვნიერ ვისისაცა თანაშეწევნისა რაოდენ გინა მძიმე: ქვაჲ იტჳრთის: ქვასა ზედა და-სასუმელად რომელი ფრიად მრავალთა კაცთა მიერცა მძიმე არს ტჳრთვად და თუალით სახილველად საკვრველ და სხუათაგან კელყოფით შეწევნასა შინა ვერცა ერთისა კაცისა მიერ სატჳრთავისა შემძლებელ იყვნიან შეძრვად რაო-დენცა მრავლად შეკრბიან და თვთ დიდი იგი ახოანი თუალითა იხილის მის-თანავე მუშაკობად: ამან ნეტარმან ბასილი ჵ აღწევად ქვისა მძიმისა ჵ ოდესმე თვნიერ მუშაკობისაცა სწავებით განაძლიერებდის და მისცემდის სასოებასა სა-კვრველისა ამის აღშენებისასა და არცა ღორღისა და კირისა შთასხმად მიუ-

უტევებდის და არცავის მოღებად და ზელად ქჳშისა კირსავე თანა თჳნიერ მისსა: —

და იყო ესრეთ რამეთუ ესე ბასილი იყო ქვით ხუროჲ რომელსა ეწოდების გალატოზი და წარვიდა ქუჱყანასა სომხითისასა მახლობელად თფილისისსა და გამოეცხადა დიდი იგი ახოვანი და ჰრქუა ნუ გაქუნს მოცალებაჲ მოსარეწლისათჳს სიგლახაკისა შენისა და აღმიშენე ტაძარი კელთა მიერ ოდენ შენთა და ნუმცა ვინ კადნიერ იქმნების მუშაკობად და შუჱლად შენთანა და უკეთუ: ესე ესრეთ არა აჩუჱნო გულსმოდგინებაჲ აღგაოკრო და მოგკლა ყოვლით სახლეულით შენითურთ ხოლო ამან ნეტარმან ბასილი ჰრქუა რომელსა მახლობელნი მისნი ბოლოკბასილობით უწოდდეს *): „ჵი წ̃ო გიორგი! რაჲმე ვყო საწყალობელმან და ყოვლად უბადრუკმან? პირველად, ვითარ შესაძლებელ არს ჩემთა ოდენ კელთა მიერ აღშენებაჲ ტაძრისა შენისაჲ, რომელი სოფლის დასაბამითგან არაჲოდე' ვისგან ქმნილარს? და მე ესრეთ გლახაკსა ნუ გეშინის საცემელად ჩემდა მაქუნდა უცხოებასა მუშაკობაჲ, რათა მოვირეწო დასარჩენელი სახლეულთა ჩემთაჲ; და მომიტევე, ჵი წმიდაო მოწამეო, რათა აღვასრულო კელით მუშაკობაჲ ამის უცხოთა ეკლესიისაჲ და ვცოცხლებდე კელთა მიერ ჩემთა საფარველითავე შენითა". ხოლო წმიდამან კუალადცა მრავალგზის აჩუჱნა ბ̃ იგივე ჰრქუა მხილებითა, შერისხვისა და ამოწყუჱდისა ქადილისაჲთა: „ისმინე ჩემი, ბოლოკ-ბასილი და წარვედ უდაბნოსა კლარჯეთისასა, რომელსა ჰქჳან ოპიზაჲ და მუნ არს ვინმე ბერი მონაზონთაგანი, რომელსა ეწოდების სტეფანე და არს იგი კაცი უბიწოჲ და წმიდაჲ, რომელი სნეულებითა დიდითა შეპყრობილ არს და აუთქუ (sic) ჩემ-მიერი კურნებაჲ და მას უთქს ერთი კერძო კარაული, რომელ არს ჯორი და უც რკინაჲცა და იგიცა მოითხოე ჯორითურთ და შექმნენ მის რკინისა ჭურჭელნი ქვის სათლელნი კელითავე შენითა თჳნიერ კაცთა შეწევნისა და ულღეულნი კართა შენთანი რომელ არიან, თჳნიერ მათსა ნუმცა მოიკმარებ საზიდავსა სამუშაკოსა ქვისასა, გინა სხვსა რაჲსმე ნივთისასა და ამით კარაულითა კრებდი ქჳშასა, და თჳნიერ ამათსა სხუაჲ ნუმცა ვინ არს კადნიერ შუჱლად შენდა და თანა-შეწევნად კაცითგან და პირუტყუადმდე". — და მოიწია ბასილი სახიდ თჳსსა განკჳრვებული და შეპყრობილი შიშითა დიდითა ძმათა შორის თჳსთა და ყოველთა სახლეულთა მისთა. ხოლო მათ ამის ყოვლისავე მათდა მიმართ მომთხრობელი ამის საკჳრველებისაჲ ჰგონეს ცნობითა ვნებული განცჳფრებისა მიერ ურწმუნო ქმნილთა; და მიიწია რაჲ ბასილი მონასტერსა მას ოპიზისასა, სენაკსა ნეტარისა სტეფანესსა და მიუთხრა მას ყოველივე ესრეთ, ვითარცა ჰრქუა წ̃ნ მოწამემან; და მოსცა რაჲ კარაული თჳსი და რკინაჲ შესაქმნელი ქვის სათლელთა ჭურჭელთაჲ, მეყუსეულად განიკურნა სიტყჳსაებრ წ̃ისა ახოვანისა. და მორაიწია ბასილი სახიდ თჳსსა, იწყო მუშაკობად საკჳრველისა ამის ტაძ-

---

*) ამას ქვეით სასვენ ნიშნებს დედნისას არ ვსსამთ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რასაც კერძო კარაულსავე თანა უღლეულითა მით კართა თჳსთაჲთა, რომელთა სახელითცა უწოდდის: ერთსა ჭურდაობით და მეორესა პირქუშობით.— და ესრეთ უწყებულ იყო წ'ისა მიერ: ქვასა რომელსაცა მიწით აღმოიღებდე, ანუ კლდისაგან აღმოჰკაფდე, მას ადგილსა მფრინველი დაჯდების; უკეთუ განგემარჯუბოდეს; და თჳნიერ მის მფრინველისა გამოჩინებისა და მუნ ზედა დაჯდომისა, ცუღ იქმნას ყოველი ჰირი შენი, რაოდენ გინა დიდითა იძულებითა იმუშაკო; და სახეცა მის მფრინველისა ეუწყა და ვითარებაჲ წ'ისა მიერ და მისი ხილვაცა მისცემდის სასოებასა ამის საკვრველისა მუშაკობისასა.— ხოლო კაზმასა შინა ქვისასა ადგილსა და უბანსა, რომელსა ეწოდების ჯალე, გამოუჩნდა საოცარი სახითა საზარელისა გუსლისაჲთა, რომელსა ესხნეს თუალნი დიდისა დარაკისა ოდენნი, და ფრიად შეძრწუნებულსა ნეტარსა ბასილის გამოუჩნდა წ'ჲ იგი ახოვანი მთავანი მოწამეთაჲ და უღაღადა (უღ'ღდ) კმაყოფით ნუგეშინისცემაჲ და ჰრქუა: „ნუ შეძრწუნებულხარ, ჲი ბასილი! საოცარი ესე ხიხათა ზურგით მომავალ არს, მუნითცა ჩემ მიერვე ოტებული მთასა, რომელსა ჰრქჳან პრასინაული და მგზავრი არს ეფსორიობით*); და იტყოდა: ვხედევდიო წარსულსა აღმოსავალით კერძო და გარდაეფარა თუალთაგან ჩემთა, რაჟამს გარდავლო მთაჲ იგი ჰპარალისაჲ.

ხოლო სუმასა შინა წყლისასა დააყუდა პირი თჳსი წყაროსა ზედა; მეყუსეულად მოვიდა წ'ჲ მოწამე და აღმოზიდნა მ[იყო]ფითა კელთაჲთა ჲ ჰრქუა: „არა ჯერ არს, [რათა]მცა სუი (სჳ) ეგე თჳნიერ ჯუარის გამოსახვისა, რამეთუ არიან მანდა ეშმაკნი, ჩემ მიერ შთათხეულნი, და ესრეთვე სხუათა აუწყე, რათა თჳნიერ ამისსა არავინ სუას ამის წყაროჲსაგან.—ვითარცა გაუწყო თქუსნ სასწაული ერთისა ქვისათჳს, ესრეთვე ყოველთა სამუშაკოთათჳს ქუათა, გინა სხუათა ნივთთათჳს თჳთოეულად ესრეთ გულისკმაყვით, რათა გრძელად მეტყუელებითა არღა საწყინო იქმნეს, ჲი ღ'თის მოყუარენო, ამის საკვრველისა აღშენებისა სასოებით მსმენელნო!**)

მთასა მას, რომელსა ზედა არს ჯუარი სახელსა ზედა წ'ისა ხაქარიაჲსასა და ამას მთასა სახელიცა ივიე ზაქარ-წმიდაჲ ეწოდების, მუნ შეჰკაზმა ქვაჲ დიდი და მძიმე ფრიად და დადგა მარტომან მარკელსა ზედა მათჳე უღლეულთა თჳსთასა შეწევნითა წ'ისაჲთა ჩუსულებისაებრ ჲ რაჲ კელის მიყოფით წინაწარმძღოლმილმან ვერ შეძლებისათჳს მუშაჲსა ყო თავი თჳსი, მეყუსეულად

*) სახსს მთა მოდის გურაიის მთიდამ აჭარას და შაშუგის შუა (ჯრისიანის ძირა) და შუგრიდება ჯრისიანის და ჭარალის მთებს. სახსთა ერისთავი ივანე იხ. ქ-ცხ. I, გვ. 225. როგორც სჩანს, აბესალომცა იყუნენ სახსთა და აჭარის ერისთავნი. გვ. მუზ. სულხ'წ. № 162 XI—XII სუკ. სჩანს მწერალი სტეფანე „უქდური".

**) ზემო სმაბეჭდილი „ამის ტაძრისა" და აქ ნახსნები ფრჩხილებისა ბეჭდებში, რომ ეს სიტყვები და მთელი წიგნიც დაწერილი ეთოფილა ბასილის მიერ აღშენებულის წ'ა-გიორგის ტაძრისთჳს.

მოეკსნნეს მარკილნი ულლეულსა მას კართასა და ულელი ქედსავე ზედა და-შთა მათსა და არცა ბასილის ეკუჱთა უვნებელობასავე-თანა კართასა და მსწრაფლ შთამოვლო საზარელი იგი და მყაფარი ჩამოღმართი და არცა სიმ-რავლესა ქვათასა ეკუჱთა და არცა წინაკერძო დახუდომილსა ხევნარსა მის ქუჱშე მყოფისა მაღნარისასა, რომლისა დასასრულსა სივაკესა შინა წარვლო კარი ეკ~ესიისაჲ, რომელ არს სახელსა ზედა წ~ისა წინამორბედისა და ნათ-ლისმცემელისასა და მას ქუჱშეთცა განვლო წყალი და ყოვლადვე უვნებელ-მან ქვითურთ შევლო შეღმართიცა დიდი. ხოლო ნეტარი ბასილი მოვიდა მას ადგილსა ულლეულითურთ და წარვიდა უმეტეს ოთხისა უტევნისა და მიაწია ქვაჲ იგი ულლეულითა მით სამუშაკოსა მას ტაძრისასა საკურველსა და დადვა ბალაჰვარად კარსა დასავალისასა, რომელ არს მცირედღა უნაკლულევანეს ათერთმეტისა მტკავლისა *). და ამით ესე ვითარითა საკვრველებითა არს ყოვე-ლივე ესე ნამუშაკევი ამის საკჳრველისა ტაძრისაჲ დიდად შუჱნიერი და წმი-დად გებული ქვებითა ფრიად დიდითა და მრავალთა მიერ სატკრთავადცა ძნიად შესაძლებელითა.—და ამისსა დასუმასა შინა შვილი მისი იოვანე (ი~ე) შეიწია, რომელი იყო უსწავლელი და ერისკაცი, ვითარცა მამაჲ მისი ბოლოკ-ბასილი, და ამან სახლი აღაშენა საყოფელად სახლეულთა თჳსთა გამოცხადებითავე წმიდი საჲთა, დაღაცათუ კაცთა შეწევნად შეუნდო წმიდამან, ბ̃ რაჟამს მამისა მისისა-მიერ იძულებული მივიდა შუჱლად, მეყუსეულად ეცა ქვაჲ ბასილის და იქმნა ვითარცა მკუდარი მყუარ ჟამ და შემდგომად გამოცხადებითავე წმიდისაჲთა არღარა იკადრა შეწევად კაცთად და ესრეთ მარტომან მით ულლეულითა და კარაულითა სტეფანე-ნეტარისაჲთა აღაშენა ტაძარი ესე საკურველი.

ხოლო იყო მათ ჟამთა შინა სიყმილი დიდი და სიძვრე პურისაჲ და მო-უძლურებულსა ენა-ბრგუნვილად ჰრქჳს, რაჲცა ენების წმიდასა მოწამესა, რე-ცა ჩუქვების სახედ, ვითარცა ყრმამან ჩჩჳლმან და ესრეთ კმა უყვის, ვითარმედ „ბაჩილო“, რამეთუ ბასილიცა ნეტარი მცირედ ენა ბრგუნვილი იყო; და ხილი მოართჳს წმიდამან ოდესმე ყურძენი და ოდესმე ნაყოფი მთისაჲ, რომელსა ეწოდების ჟოლი, და ამით ესე-ვითარითა საკვრველებითა ნუგეშინის სცის სი-ყმილსა ამის სანატრელისასა, და ესრეთ მარტომან სრულქმნა მით კარაულითა და ულლეულითა ტაძარი ესე საკვრველი.

და ერთი ტაძარი სხუაჲ აღაშენა სახელსავე ზედა წ~ისა მთავარმოწამისა გიორგისასა გამოცხადებითავე მისითა და შენდობითა კაცთა თანაშეწევისაჲთა, ვითარცა არს ჩუჱულებაჲ და წესი სოფლის დასაბამითგანი; და მოკლებასა ში-ნა კორცისასა ირემიცა წარმოუდგინა წმიდამან ბოლოკ-ბასილის და მასთანავე მუშაკთა და მუნ ქმნილთა საკვრველებათა მის ტაძრისა აღშენებისათა თანა წარვჰკე, რომელი არს მთასა ორღართასა (ორთასა?).

*) აქიდამ ცხადია, რომ ბაჩილას მიერ აღშენებული წ~ა-გიორგის ტაძარი მდებარებს ოპიზის მონასტრის პირდაპირ, ღელეს გაღმა, ოთხის უტევანის სიშორეზე (უტევანი ანუ სტადიონი არის 143 ნაბიჯი: საბა).

ხოლო კაცი ვინმე მკედართაგანი წარვიდა სპარსეთს და ყმაჲ მისი ჰყრობილ(ი)ყო და გამოეცხადა მას წმიდაჲ და დიდებული მოწამე გიორგი და ჰრქუა: „უკეთუ აღმიშენო სასანთლე ქვისაჲ ქარის მოსაფარებელი კელთა მიერ შენთა უებურლად გამოგიცსნაო“; და მან აღუთქუა ბრძანებული, და რაჟამს მოიწია, ყო ეგრეთ; და არიან სასანთლენი ესე აწცა წინაშე მის ტაძრისა საკჳრველისა, და ესე-ვითარითავე საკჳრველებითა მრავალნი გამოიკსნნა ამან წმიდამან კელისაგან წარმართთაჲსა, რომლისა აღწერასა თანა წარვჰკედ სიმრავლისათჳს საკჳრველებათაჲსა, ღთის მოყუარენო.

და უკეთუ ენების რაჲმე ბასილის მომთხოველსა მახლობელთა მიმართ გინა სხუათა მიერ არა-მომცემელთა, მეყუსეულად შერისხვით ამხილის და იძულებით წინაშე მისსა მოაწიიან და არა-ვის მიუტევის ესე-ვითარი წმიდამან. და იოანეს შვილსა მისსა ვალისა მისისა წილ ერთი ძელი წარუღო უნებლიეთ ვინმე კაცმან სიცოცხლესაცე შინა მამისა მისისა ბასილისსა. ხოლო წმიდაჲ ესე მივიდა უდეს (sic) ჩუენებით მწუხრსა სახლსა შინა მის კაცისასა, რაჟამს ღამე იქმნა დღე იგი, რომელი განთენდებოდა კჳრიაკედ და ჰრქუა მას წმიდამან: „მოიყიდე სხუაჲ უმძიმესი ძელი და აღიტკრთე ზურგითა შენითა, რათა მოაწიო წინაშე ტაძრისა ჩემისა, და ამისი არა-მყოფელი მოგწყჳდო უებურლად(sic) ყოველითურთ, რაჲცა არს შენი და მოაწია უდით (sic) ზურგითა თჳსითა მრავლთაგან ძნიად სატკრთაჲ ძელი წინაშე ამის ტაძრისა შეწევნითაჲ წმიდისაჲთა. ხოლო ესე მფრინველი შემდგომად აღშენებისა მრავალთა წელთა მახლობელად მის ეკლესიისა იხილებოდის სახლეულთა მისთაგან].

მოგჳთხრა თქუენ საკჳრველი ესე და ესრეთვე შეუძლებელი მარტოჲსა მიერ, რამეთუ წ-ნ მოწამემან თჳთ აუწყა ადგიდჲსა ზედა მწყურნებსა და მიწასა ზედა ლბილსა კელყოფაჲ ამის საკჳრველისა აღშენებისაჲ. ხოლო ბასილი მწუხარებითა შეპყრობილმან ძ ზარ-განკდილმან თხარა ეგეოდენი სიღრმე ქუსშე მიწასა, ვითარცა ჩანს ზედაით ტაძარი ესე ძ მათ სიღრმეთაჲთაგან იწყო შენებად, და ესრეთ განასრულა ტაძარი ესე საკჳრველი წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა გიორგისი მარტჳებით. და ვიდრე ჯუარი ესე წმიდისაჲ გარეთ ესუენა, მასზედა მფრინველმან ვერ იკადრის გარდაფრენად. ამისსავე მუშაკობასა შინა ქვაჲ განეპო. ხოლო წმიდამან მოწამემან ჰრქუა: „შთადეგ ბასილი და განზომე ეგე, რაოდენი არსო“. და შთადგა მას შინა და შემოაჭირა წმიდამან იმიერ და ამიერ მით განაპებითა ქვათაჲთა [ხოლო] ბასილი ეძაო: „ვაჲმე, რად მომკალ საწყალობელი და საბრალოჲ, წმიდაო მოწამეო!“. ხოლო წმიდამან, რეცა სიცილის სახედ და ლაღობისა, განზიდნა მას განაპებსა ქვათასა და ჰრქუა: ‹აღმოკედ ძ ნუ ხარ მოწყინარე მსახურებისა ჩემისა და სრულ ქმენ ტაძარი ჩემიო“. ხოლო ბასილი სადაცა წარიყვანის ჯორი იგი და სთხოის საკმარი რაჲმე სამუშაკოჲ, მათ აჰკიდიან და მარტოგით მიართჳს კერძო კარაულთან ნეტარსა ბასილის და არა-ვინ იკადრის წინა-წარზიდვად, ვითარცა არს წესი ჩუსულებისაჲ ცხენთა და კარაულთათჳს; და ვიდრე მუშაკობდა, ამით საკჳრველე-

ბითა მწე ექმნებოდა წ~ა ესე ახოვანი დიდი მოწამე გიორგი, ვითარცა მომითხრობდეს რომელსამე წიგნსა ათასს, ძე ივანესი, რომელსა ამას შინა აღწერისათჳს ითვანედ უწოდდ და რომელსამე მახლობელნი მისნი. *)

და ესე ჯუარი წ~ისა მოწამისა სახელსა ზედა არს ალავერდისა მთავარმოწამისასა, რომელმან ჩემგან თუალით ხილული და ამის სასწაულისა მომთხრობელი ყრმაჲ ვინმე გამოიყვანა, ვითარცა ძუძლ-ოდესმე ბორღალეთით, აღიტაცა განძაძთ და დასუა ალავერდს, კარსა წ~ისა მოწამისასა. ხოლო იხილეს რაჲ ეკლესიად მოსრულთა ლოცვისათჳს ჭამსა ცისკრისასა შებორკილებული რკინითა განძას დაძინებული და მუნ მდებარე, შიშისა და საკჳრველებისაგან ვითარცა მკუდარი, ჴ აღრაჲადგინეს ძლით და მრავალ-გზის-კმობით გონებასა ზედა მოგებულსა, დასცვდეს რკინანი და აღიდებდეს ღმერთსა ყოველნივე შიშითა და სიხარულითა შეპყრობილნი და დიდსა მოწამესა მისსა გიორგის: და ესე ყრმა იმყოფებოდა ეკლესიასა შინა წმიდისასა ვიდრე მსგეფსადმდე. და მოვიდა წ~ა ახოვანი და მისცა კელთა ცხენი თჳსი ჭარმაგი და ჰრქუა: არებდი ეკლესიასა ამას შინა ჩემსა, ვიდრემდის კუალად წარვიყვანდეო›. — „და ესე ცხენი თჳთ მომდევდის, რეცა-თუ ჩუსნების სახედ სადევეთა (sic) კელთმჭონებლობისაჲთა და შეხებითა კელისაჲთა ვერ ვაგრძნიო“, — იტყოდა ყრმაჲ იგი, ვითარცა შეჰგავს ნივთიერსა და თუალით სახილავსა, და კელთა შინა ჩემთა იყენეს სადევენი იგი (sic) ცხენითურთ, და ვითარცა ეკლესიასა შინა ვიქცეოდე, ჰონე (sic) იგიცა ჩემთანავე ვიდოდის, რომელსა თუალითა, ვითარცა კორციელსა, ვხედვედი, და კელით განსახილველად იყო, ვითარცა ჰოროლი მზისაჲ, რომელსა მე ოდენ ვხედვედი და სხუაჲ ვერა-ვინ. და რაჟამს მთხოვა წ~ნ გიორგი უწუსრულისა ჰაბუკისა სახითა მყოფმან, ვითარცა ვიხილე განძაჲთ აღტაცებისა ჟამსა და იტყოდა ესრეთ: „ოდეს მოვიდა, ძილად მწოლარე ვიყავ და წარმომადგა ზედა ჰაბუკი შუენიერი, ნათლით შემოსილი სრულებით და მრქუა: „ამას მათრაკსა მოპყრობილსა კელი მოყავ და მევედრე და წარგიყვანო უეჭუელადო“; და მე ამისსა ურწმუნო ქმნილსა მრქუა მე კუალდაცა მრავალ-გზის იგივე: და რაჟამს მიყავ კელი, ვაგრძენ ჰამოდ აღყვანებაჲ და მოვსწყდი მიწასა, წარმიტაცა გონებამან, რეცა თუ ძილის სახედ. და ოდეს კმა მიყვეს კარსა წ~ისა მოწამისასა კახეთს ეკლესიასა ალავერდისასა, მაშინღა ძლით მოვეგე გონებასა, და მითჳე სახითა მყოფმან, შემომვედრა ცხენი და მერმე წარიყვანა ჰუნეს (sic) თჳსი წმიდამან. მაშინ მე წარმოველ ტაძრით წმიდით ახოვანისაჲთ. ხოლო ყრმაჲ ესე სომეხთა შორის ზრდილობისათჳს იყო ენითა ქართულისაჲთა მცირედ რაჲმე ნაკლულევანი“.

---

*) რაჲგვან ამ ხელნაწერის გაჲდაწერს, ბაგრატიონის ტბელის დროს, 1233 წელს ბაჩაღის შეადის-შეალი ათასს ტოტისაღი ეოფილაჲ (იხ. ქეკილო გვ. 119) ამით ჩვენ საბუთი გუქმნეკა დაკასკვნათ, რომ წ~ა გიორგის კეკლესია ბაჩაღისკვის აღშენებულ უნდა იყოს თამარ-მეფის დროს.

და ვინათგან ვიძულე შეკადრებად შეპყრობილი სურვილისა მიერ, ესეცა მოთხრობილი კელ-ვყო: დაბასა ერთსა, რომელსა ეწოდების ცხმორისი,*) მუნ-მყოფნი ვინმე კაცნი წარვიდეს ნაპირსა წარმართთასა მოსარეწელად რაჲსამე ღონედ სიგლახაკისა თჳსისა და მუნ-მყოფთა გარდაეკიდნეს აგარიანნი და ტყუჱ იქმნნეს. ხოლო შინაგანსა სპარსეთსა შინა წარსხმულთა, გულისკმა-ყვეს დღესასწაული წ~ისა გიორგისი, დიდისა მოწამისაჲ: ერთმან გულს-მოდგინებით იმარხა და მეორე მცირედ ურწმუნო იქმნა, დაღაცათუ ევედრებოდა მისთანავე იგი(ცა); მეყსეულად (sic) მოვიდა წმიდაჲ მოწამე, აღიტაცნა ორნივე; და რომელმან უმეტესი აჩუჱნა სარწმუნოებაჲ, მეყსა შინა დასუა კარსა ეკლესიისასა ცხმორისსა, სადა არს ტაძარი სახელსა ზედა მისსა; და იხილეს რაჲ მუნ შემოკრებულთა დღესასწაულობად, ადიდებდეს ყოველნივე დიდსა მოწამესა გიორგის; და აწ(ცა) ჰკიდვან (sic) ბორკილნი-იგი წინაშე მისსა, და ეწოდა კაცსა ამას კუანილი. ხოლო მეორე ურწმუნო-ქმნისათჳს დაღაცათუ არავე უგულებელს-ყო წმიდამან, გარნა არღარა მეყსეულად მოაწია აჯარას ქუჱყანასა მისსა, სადა აღზრდილიყო და დასუა საზღვარსა ქრისტეანეთასა და წარმართთასა და ძლით-ღა სლვით მოიწია წინაშე წ~ისა მოწამისა, სადა იმყოფებოდა, დაბასა ცხმორისისასა, ჵ მას კაცსა ეწოდებოდა პონილი (sic), რომელი იყო ესე სასწაული უწინარეს ამის საკვრველისა აღშენებისა.

ხოლო ჩუჱნ პირველსავე სიტყუასა მოვიდეთ. სასურველად წ~ისა მოწამისა ოდეს მოგებისათჳს ცოდვათა ჩუჱნთაჲსა სამცხე და ყოველი ადგილი საქართველოჲსა ივლტოდა ხიზნობად შიშისათჳს ხუარაზმელთაჲსა, გამოქცევასა და მოწყუჱდასა ზედა ლაშქართასა და მრავალთა მთავართა და კაცის-შვილთასა წარწტყუჱნვასა და მოოკრებ(ა)სა დედა-ქალაქისასა ტფილისისასა და უმეტესთა ადგილთა ლიხთა იმერისა საქართველოჲსათა, ესე ჯუარი ქვისაჲ, რომელი ესუჱნა სახვასა (სახელსა?) ზედა წ~ისა მოწამისასა, რომელი ბასილის და ძისა მისისა იოანესთჳს არა-დამორჩილებულ-იყო ტაძარსა შინა საკვრველებით აღშენებულსა დასუჱნებასა, ხოლო ჩუჱნებით ხილვითა ნეტარისა იოსებისითა და ხარებითა სამცხესა ზედა მშჳდობისაჲთა, რომელი საქმითცა აღესრულა, მასლა ჟამსა შეესუჱნა წმიდა ნამუშაკევსა თჳსსა დს შუარტყალს (ბუარტყალს?) შინა მყოფი თჳნიერ ნეტარისა იოსებისსა და მისთა სახლეულთაჲსა არვინ დაშთა ულტოლველი კერძოთა აჯარისათაცა და ესრეთ უწყებულ-იყო ნეტარისა ბასილისთჳს, ვითარმედ „მე უწყი ჟამი ჩემისა ეკლიად დასუჱნებისაჲო“ **) ჵ ესე

---

*) ცხმორისი იქვე აჭარაში, ჭოროხის ხეობაში: იხ. Матеріалы по археологіи Кавказа, изд. Моск. И. арх. Общества, соч. Павлинова стр. 36; 64.

**) ხუარაზმელთა ანუ ჯალ-ედინთან ბრძოლა ქართველთა გარნისს და თფილისის დაპყრობა მოხდა 1225 წ. და მეორედ თფილისის აოხრება 1229 წ.—ეს წერილი გვაძლევს ახალს ცნობებს: ხუარაზმელთ იმერეთიც მოუოხრებიათ, ხოლო შავშეთ-აჭარა უვნებლად დარჩენილა (Brosset. Hist. de la G. I, p. 499, n. 1; 510, n. 1 ; Addit. p 336).

წმიდათა მოციქულთაებრ სისულელით გამორჩეულთა ნეშტი ამის სასწაულისაჲ ნეტარისა იოვანეს შვილისა იოსებისთჳსცა დაუტეეა, რამეთუ მღდელობასა მისსა [და?] მონოზონებასა ეპატივა კელთა მისთა მიერ დასუსტნებაჲ, რამეთუ ესე ჯუარი წრისა მოწამისა, მრავალთა-მიერ ძნაჲ სატჯრთავი, ადვილად აღასუსტნა და დაამყარა ტაძარსა თჳსსა მარტოებით მოქმედმან შეწევნითავე წმიდისაჲთა და ესე ვითარითავე საკჳრველებითა დაესუსტნა ნამუშაკევსა თჳსსა წმი. და, რამეთუ ამად ჟამადმდე გარეთ ესუსტნა კარსა ტაძრისა მისისასა. ხოლო ამას ნეტარსა იოსებს, ვითარცა პაპსა მისსა ბასილის და მამასა მისსა იოვანეს, ჩუსნებით ეზრახებოდის წმიდაჲ ესე, ვითარცა ნივთიერი და ხილულთა კორცთა შინა მყოფი, და ოდესმე კმა ესმოდის მოწამისაჲ და ოდესმე თუალითა იხილის სხჳთა-და-სხჳთა ხატითა და ყოველადვე არა უკჳრდის, ვითარცა კორციელისა მეგობრისა ნეტარი იოსებ, დაღაცა-თუ არა ცხად-ჰყოფდა, გარნა მამაჲ დაფარულთაჲ მოაგებდა მას ცხადად სიტყჳსაებრ საღთოჰასა პირისა დავიდუმნე სასწაულნი წრისა მთავარ-მოწამისა გიორგისნი, ვინაჲთგან ვერცა ყოველი სოფელი აღჰრაცხაჳს აღწერილსა წიგნებსა თჳთოეულისა ეკლესიისასა, რაოდენცა არს სახელსა ზედა წრისა გიორგისასა, ვერცა თუ ნეტარისა ამის იოსების ეკლესიისსა, სიტყჳსაებრ წრისა სახარებისა და ესე ნეტარიცა გარდაიცვალა ცხორებასა საუკუნესა და დაეკრძალა საფლავსავე პაპისა და მამისა თჳსისასა შტოსა შინა მისვე საკჳრველისა ტაძრისასა, დაღაცათუ არა შემძლებელ-ვართ ჯეროვნად დიდების მეტყუსლებასა ჩუსნთჳს ვნებულისასა, გარნა დიდება მადიდებელსა წმიდათა მისჰასა, რომლისა თანა მამასა შუსნის დიდებაჲ ცხოველს-მყოფელით წმიდით სულითურთ მიუკუნისადმდე, ა~ნ.

ოჳწყით (უწყით), რამეთუ არა ვარ შესარაცხავი ღ~თივ მონიჴებულისა კეთილისა *), გარნა ამათ წმიდათა ღთისათა მეოხებამან მეცა მომანიჭოს სრულქმნაჲ ჩემგან სამუშაკოდ კადრებულისა ხიხათა ეკლესიისაჲ, რომლისა მუშაკობასა შინა მრავალნი სასწაულნი აღესრულნეს, მრავალთა კაცთა ფათერაკთაგან კსნისანი, ქვეს დასაცემელად განმზადებულისა მრავალთა არღარა მოსაწყუსლელად გარე-უკუნ-ქცევანი და წამოქცეულთა კლდეთაგან მშჯობით კსნანი მრავალთანი და ამას ზარის განსაკეთილად მაღალსა და ტაილსა ადგილსა შთასაჭრელად განმზადებულთა კაცთა და ფერკ-ჩაცთუმილთა (sic) აღმოყვანებით კსნანი და მრავალთა მუშაკობით-მოქმედთა და თანა-შემწეთა მათთა ხანგრძლად სასნეულოდ განმზადებულთა მეყსეულნი კურნებანი და კაცის-მჳამელთა მგელთა ოტებანი სრულად საზღვართა შინა სრულისა საქართველოჲსათა წინაშე მისსა ლიტანიობითა **) და დედისა ღ~თისა ხატისა მისთაჳე გა-

*) ჰ~ ჯრშაჲზე ტექსტის სჳლით აწერა: „ამოის ზემოჲთის სჱსწაულთა ვ[ინა] ადწერდით, წ~ის გიორგისთა ვისცა გუნებაის“.

**) ჰ~ ჯრშაჲზე გამოტანილია ტექსტის სჳლით: „ამის ხატსა - - | განრყუნ- - | რბი მარჯუ - - | ჳლით - - - | განეყურ - რ | შ~ი რ~ი - - - | ღრა - - - | ნით. და - - თქუნ~ ესე - - | დეთ ღ~თი - - | ენო ვ - - - | .“ (ჯრშაჲ წაჴრილია).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რეთ განყვანებითა, რომელსა სასოებდა დედაჲ ჩემი *) გამოუთქუმელითა სარწმუნოებითა და სამარადისოჲთა წინაშე მდგომარეობითა და დაუღუმებელითა კითხვითა წ-ისა სახარებისაჲთა, ფსალმუნებითა და ლოცვითა, რომელი მე დამიტეა ანდერძობით მფარველად ორისავე ცხორებისა ჩემისა. ესე და სხუანი მრავალნი დავიღუმენ და ძალსა სიტყჳსასა მოკლედ მოვიდე მე არა ღირსი და შეურაცხი შესაძრწუნებელთა ამათ სიტყუათაჲ და სიყუარულისათჳს იძულებული და არა-საკადრებელად ვერ-მომთმინე აბუსერისძე ტბელი, ძე ე-ისა (ერისთჳთ-ერისთაჲსა) ივანესი და დედოფლისა ხათუთაჲსაჲ, რომელსა შემდგომად ქმრისა მისისა, თურქთა კელითა აღსრულებისა**) მონოზონებისა მისისათჳს მაღლისა ეკატირინე ეწოდა, ძმაჲ ე-ეთა (ერისთჳთ-ერისთაჲსა) აბუსერისი და ვარდანისი, რომელთა ბრძანებითა კელვყაე შენებაჲ ეკლესიისაჲ სალოცველად გარდასრულთა ჩუ-ნთა და ცოცხალთა და მ-შობელთა ჩუ-ნთა და სასენებელად პაპისა ჩუ-ნისა აბუსერისსა და ძმისა მისისა სანანოსთჳს, რომელმან ნებსით თჳსით თავი თჳსი უცილო და უ-ცილო ყო; ჩუ-ნისა წყალობისათჳს ამათ წიაწუნეს ხიხანი, მტერთა ზედა გაცემულნი ბრძანებითა ღ-თისა სწორთა პატრონთაჲთა, და მიპარვით შესულსა შინა წ-ა იგი ახოანი გიორგი ღამით ვარსკჳლავის (sic) სახედ გამოუჩნდის და კმა უყჳს ვითარცა კორკიელმან და ასწავის გზაჲ შესასულელი. ესრეთ დაიცუნა ამას საზარელსა კლდესა ჩაჳრისაგან და გვბოძნა ხიხანი კელთავე და აჩუ-ნა ჩუ-ნზედა წყალობაჲ გამოუთქუმელი მობაძავი მცნებათა მი-თაჲ, რომლისათჳს დაითმინა ღუაწლი წამებისაჲ და მას აქაჲთ მრავალთა უცალოებათა და დამართებათაგან ვერცა მათ მოიცალეს და ვერცა ბიძამან და მამამან ჩუ-ნმან და ვერცა ძმათა ჩემთა და ვერცა მე ღირსებისაებრ ამათ სიტყუათა კაღნიერმან და მაიძულა ეკლესიისაჲ მცირაობითა ერისა ვერ-დატევნამან და ჯარისაგან (sic) მიზეზითა გულს-მოდგინებისა მათისა ნაკლოლეულებამან, ჲ ძუ-ლი სახლოვანი დაშლილიყო და ამისთჳს კელ-ვყაე შეკადრებად აღშენებისა, რომლისა სრულ-ქმნაჲ მანვე ახოვანმან მოგუანიჯოს***). მამულისა ჩუ-ნისა კაცთა წესისაებრ დიდი ჭირი

---

*) ხათუნა-ყოფილი კვპტარიანე, დედა ტბელისა (იხ. ქვემო შტო).

**) იგინე უნდა მოკლულიყო ბასიანის ომში 1201 წ. („ქრონიკა“ გვ. 290).

***) ხიხის ციხის მტრებზე გაცემა და მისი დაბრუნება ტბელის ვაჟის აბუსერასგან და სხანთრისგან ასტორგის ხრ იქნა. თუ მეიდეთო, რომ 1233 წელს ტბელი იქნებოდა 50-ის წლისა, მაშინ ვაჟს მისი აბუსერი, დაახლოებით, 60—70 წლის წინეთ მაინც უნდა ცხოვრებულიყუნენ და მაშასადამე ხიხის ციხის შეპირება ალვის იქნებოდა გიორგი III-ის მეფობაში 1156—1184 წ., როდესაც განუწყვეტელი ბრძოლა იყო თურქთა და ქრთველთა შორის. აქ უნდა იგულისხმებოდეს იალდაგუს სულტანისაგან აკლვის სიმხრეთის საქართველოსაჲს 1172—1173 წ. (Addit. p. 255—6). — „აბუსერი, ერისთავი ორტანუჯისა და ხახთოთ“ მოხსენებულია ქ-ტს. I, 225, 1050 წლის ახლო ხანებში და იქვე გრიგოლ, ძე აბუსერისი (გვ. 226).

ნახეს; გარნა ბაკოელთა მეტის-მეტად დიდი მოიჭირვეს, რომელთა ვაზირობითა და შემოხუჱწითა კელ-ვყავ ეკლესიისა მრავლითა სახლოვნებითა აღშენებაჲ მუნ შინა მისრულთა სალოცავად ჭიდროებისა მათისა ნუგეშინის-საცემლად და პატრონთა მშობელთა ჩუჱნთა და მამიდათა ფოტინეს და საგდუხტისა სულსა და ჩუჱნ სამთავე ძმათასა და პატრონთა ჩუჱნთა დათასა საგდუხტისსა და ცაცაჲსასა მოიკსენებდით და დიოფალ-დედოფალისა (დ̃ფლ დ̃ფლისა) დისავე ჩუჱნისა ვანენისსა, რომელმან ეკლესიაჲ აღაშენა წ̃ისა იოვანე მახარებელისაჲ და ღ̃თის მეტყუჱლისაჲ სამკვდრებელი ჩუჱნი და აღავსო საწყაული კეთილი დიოფალთ დეოფლისა (დფლ დფლისა) ნისიმესი, პაპისა-ჩუჱნისა-პაპის-დისაჲ და წამკითხველნი ამისნი გუაკსენებდით ამათ ყოველთავე ცოცხალთა და მიცვალებულთა წესისაებრ.

ესე ძილის-პირნი და სტიქარონნი მე დავსხენ ამით ყოვლითა შემატებულითა და ვირე ცოცხალვარ, ოდესცა მინდან, მე მოვიკმარებ და დასაგულებელად განაღამცა - - - - - - *) ჩემთა შვილთა დედამან ბაგულ პაშტაჲ წაავგო საშენსა შინა წ̃ისა მთავარ-მოწამისა გიორგისსა და მას ჩ̃ მისთა შვილთაცა აკსენებდით: რუსუდანს, ზაქარიას, ივანეს, ონოფრეს და აღსართანს, და თუღა რაჲ მიეცეს სხუასა ანდერძსა შინა აღვსწერ, თუ წადილი იყოს ღ̃თისაჲ და წ̃ისა მთავარ-მოწამისაჲ; ჩ̃ ჩუჱნ სამთავე-თანა ძმისწულსა ჩემსა [გ]რიგოლსაცა მოიკსენებდით; და ორნი ჩვლნი ქალ-ყმანი ჩემნი მარჩბივნი მიიწოდნა ზენამან სუფევამან და მათცა მოიკსენებდით. პატრონმან ძმამა ჩემმან აბუსერი მრავალნი კარგნი ხატნი დაასუჱნნა დიდრუანნი: ერთი წ̃ისა გრიგოლი პართეველისაჲ და მეორე წ̃ისა დიმიტრისი, მესამე წ̃ისა გიორგისი, მეოთხე წ̃ისა ი̃ე ოქროპირისაჲ, რომელსა ზედა წ̃ჲ მოწაფე მისი პროკლე (?) ხატავს სახითა მთავარ-დიაკონობისაჲთა მსახურებად მაღლისა მღდელთ-მთავრობითისა ჯუარის აღპყრობისა მისისა, მეხუთე ხატი საღთოჲსა პირისაჲ და მეექუსე ყ̃დ წ̃ისა ღ̃თის მშობელისაჲ ჩვლედი: — და მეუღლესა ამისსა დ̃ფლ დ̃ფლსა დედასა გრიგოლისსა თამარს მოიკსენებდით, რომლისა სული დიდებულმცა არს წინაშე წ̃ისა სამებისა და მეორესაცა მეუღლესა ე̃ისა (ერისთავთ-ერისთავისა) აბუსერისსა დ̃ფლ-დ̃ფლსა ვახახსა ესრეთვე მოიკსენებდით, რომელი ესეცა მიიწოდა ზენამან სუფევამან და ესე უწინარეს ჯერიყო. სულსა პატრონისა ხუაშაჲსსა ე̃ით (ერისთავთ-ერისთავით) მისით ქმრით გრიგოლითურთ, რომელნი იყვნეს მშობელნი აბუსერისნი, პაპისა ჩუჱნისანი და სანანო ახოანისანი, პატრონთა და[თა მათ]თა ცუარისა და აგუტისანი, რომელთა ს[ულნი ეგრ]ეთვე მოკსენებითა დიდებულ-ყოს ღ̃ნ [პა]ტ[რონით] ერისთავთ-ერისთავით ბიძაჲთ ჩუჱნით

*) აქიდამ დაწყებული 24 სტრიქონი ტექსტისა განგებ ამოფხეკილია და ამოფხეკილს ალაგას XVI საუკუნის ხელით ნაჯღაბნია მხედრულად „ხელთა“ და ერთს „ხელთას“ აწერია მხედრულად: „ღ̃ო შეიწყალე ცოდვილი მალაქია“ (აბაშიძე, მერე კ̃ზი იმერეთისა 1519—1542..)

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

გრიგოლიითურთ ꝺ ბებერსა ჩუენსა პატრონსა ბალიანდის მოიკსენებდით; ძმისა ჩემისა ვარდანის მეუღლესა დიოფალ-დიოფალსა (sic) ნაზის მოიკსენებდით წლ[ითი] წლად მიუცილებელად სასოებით შემოკრებულნო ერნო, და ძმისწულსა ჩემსა ნათელს, ასულსა აბუსერისსა მოიკსენებდით, და ვარდანის ასულთა, ძმისწულთავე ჩემთა, ხათუნსა და ვანენის და ვითაცალა სოფლისა დასასრული მოგჳწოდებდეს, გინა-თუ ცოცხალ ვიყუნეთ რომელიმე, სადამდინცალა წაკითხვითა ამისითა ყოველთა დღესასწაულთა წ̃ისა გიორგისთა დაგულოცევდით Ⴃა ესრეთ იტყოდით შემდგომად წარკითხვისა მღდელი: „ამათ ყოველთა ზემოკსენებულთა მეოხებითა წ̃ისა მთავარმოწამისაჲთა და ყოველთა წმიდათაჲთა მიუტევენ, მეუფეო იჱსო ქრისტე, ღმერთო ჩუენო, თანა-არსო მამისაო და ყოვლად წმიდისა სულისაႠ“.

უკეთუ ვინმე მღდელი არ-კარგი მკითხველი დახუდებოდეთ, ამას ასომთავრად Ⴃონადმდე კარგსა მკითხველსა წააკითხვებდით და დონსა ქუჱმოჲთ Ⴀნადმდე რომელ წერილ-არს მღდელმან ბრძანე, ერისაგან ამინის მთქუმელობითა, ორსავე დღესასწაულსა (ე. ი. 23 აპრილს და ნოემბერს) ცისკრად“.

გვაროვნობითი შტო აბუსერისძეთა (950—1233 წ.).

ზემო დაბეჭდილის აბუსერისძის ტბელის ისტორიულ წერილით ჩვენ აღვადგინეთ შემდეგი გვაროვნობითი შტო არტანუჯის ერისთავთა აბუსერისძეთა (რაც ფრჩხილებში ჩასმულია, ის „ქართლის-ცხოვრების“ ცნობათაგან ამოღებულია და ზოგან მხოლოდ მიგნებით დასმული):

№ (აბუსერი? 950 წლის ახლო ხანებს: იხ. ჩემი „ქრონიკ.“ I, გვ. 126).
|
№ (გრიგოლ აბუსერისძე 990 წლის ახლო ხანებში: იხ. ჩემი „ქრონიკები“ I, 126).
|
№ (ივანე აბუსერი არტანუჯის ერისთავი? 1027 წ.: ქ-ცხ. I, გვ. 220).
|
№ (აბუსერ, „ხიხათა ერისთავი და არტანუჯისა 1050 წ.: ქ-ცხ. I, 225).
|
№ (გრიგოლ; ქ ცხ- I, 226, 1051 წ.).

- ნისიმე, დედოფალთ-დედოფალი †
- **№ (აბუსერ?** 1089—1125 წ.).

შენიშ. სადაც ჯვარი უზის(†) ანუ ფრჩხილები, ის პირნი 1233 წელს მიცვალებულნი ყოფილან, ხოლო დანარჩენნი—ცოცხალნი.—მე-XIII საუკუნიდამ აბუსერიძენი „ქ-ცხბაში“ არ სჩანან, მაგრამ ჩემს „ქრონიკებში“ მოხსენებულნი არიან: აბუსერისძე ივანე ამირსპასალარი 1352 წლის ქვეშე და გრიგოლ 1355 წლის ქვეშე.

№ (აბუსერ? 1089—1125 წ.).

- ე˜ვი **გრიგოლ** †; (1125—1156 წ.?) მისი ცოლი ხუაშაჲ.
  - მ˜ვი **აბუსერი** †; ცოლი მისი ბალიანდი (1156—1184 წ.) ამ აბუსერიმ და სანანომ მტრებს წაართვეს ხიხა (ციხე).
    - ე˜ვი **გრიგოლ** † (იხ. (კიდევ ქ. ცხოვ. 322, 1203 წ.?)
    - ე˜ვი **ივანე** †; თურქთაგან მოკლული (ბასიანის ომში?); ცოლი მისი ხათუნა (მოლოზნობაში ეკატერინე).
      - ტბელი, მწერალი „მილისპირისა“ და ისტორიულ წერილისა 1233 წ. ცოლი მისი ბაგულ, მეორედ აღმაშენებელი ხიხას წ˜ა გ˜ის ეკლესიისა.
        - ორი ქალი, მკვდარნი.
        - ალსართან.
        - ონოფრე.
        - ივანე.
        - ზაქარია.
        - რუსუდან.
      - ე˜ვი **აბუ.ერი,** ცოლი მისი დიოფალი თამარ †: მეორე მისი ცოლი — დიოფალი ვახან †
        - გრიგოლ (თამარისგან).
        - ნათელ.
      - ე˜ვი **ვარდან,** ცოლი მისი ნაზი.
        - ხათუნ (ქალი)
        - ვანენი (ქალი).
      - ვანენი დიოფალ - დიოფალი, იოანე მახარებლის ეკლესიის მაშენებელი.
      - სადგუხტ
      - ცაცა.
    - მარტინე †
    - საგდუხტი †
  - სანანო (ახოვანი) †, უცოლო.
- აგუსტინ †
- ცუარი †

1236 წ.— „ქრონიკონსა :უნჱ: დასაბამითგან :ხყჱ: აჰა დ-თ (დავით) **მეფედ დაჯდა, ძე რუსუდანისი** (აფხაზთა ქრონიკა).

დავით, ძე რუსუდანისა, მეფედ კეკრთს „წლისა კითხრ ქქკისასა“ (ქ-ცხ. I, 356, Hist. G. I, 508); მაშასადამე ის დაბადებული 1230 წ., დაჭორწინება რუსუდანისა „ორტულაშეთან“ ანუ იკონიის სულტნის ყაღაჯა-არსლან III-ის შვილთან მოგედ-ედინთან მოსდა „ორას (ანუ სამს) წლის შემდეგ“ დაშას საკვდილისა (ქ-ცხ. I, 351; Hist. G. I, 500—1), კ. ი. 1225 ანუ 1226 წელს; თამარ უნდა დაბადებულიყოს რუსუდანისგან 1226 ანუ 1227 წელს, და მაშასადამე 1228 წელს თამარ ერთის ან ორის წლისა მაუთხოვებიათ კათა-ედდან ქაიხოსრო II-ს თვის (იგივე ყაიხუს), იკონიის სულტნისა, რომელიც იყო ბაბაშვილის-შვილი ამ როკედინისა, რომელიც დაამარცხა თამარ მეფემ ბასიანის ომში 1203 წ. (Hist. G. I, 500, n. 3). ამ ნაირად, ზემოხსენებული ცნობა „ათხზთა ქრონიკისა“ კარგად ეწყობა მტკიცე ქრონოლოგიურს ცნობებს, რომელნიც დიდად განირჩევიან ყუშუტის ქრონოლოგიისგან და თავდასხმით უხეშოდ ებრასხსის.—ამ ნაირადვე მთხზველს სხვა ქრონოლოგიც რუსუდანის მეფობისა: კარნისის ომი 1225 წ.; ქ-ცხეიი, სამის წლით შემდეგ დაშას საკვდილისა (ქ-ცხ. I, 349; Hist. G. 500, n. I), რაც სრულიად ეთხზება სტეფანოზ ორბელიანის ცნობას (Et. Orbelian: „Hist. de la Siounie Brosset p. 226;) თფილისის აღება ჯალ-ედდინისგან 9 მაისს 1226 წ. და მეორედ აღება თფილისის 1229 წ. Hist. G. I, 505; 508); ივანე ათაბაგის მხარგრძელის და ჩანგისხანის საკვდილი 1227 წ. (Et. Orbelian, p. 225, Hist. G. I, 521, n. 9); ივანეს საკვდილი მე-23 წელს შემდეგ ივანეს მიცვალებისა, კ. ი. 1260 წ. (Et. Orbel. p. 225; 232; Addit. 362);—ჯალ-ედდინისგან სჰქართველოს ათხრვა 1224—1231 წ. („შვიდს წელს“. ად. ქ-ცხ. I, 355; 349Ft. Orb. p. 227; Hist. G. 507; n. 2; 509; n. 4); მონგოლების მეორედ მობრუნება გარშემო 1230 წ. Hist. G. I, 511); ხოლო ქართლში 1238 წ. (Hist. G. I, 513, n. 1);—ჯალ-ედდინის მოკვლა მონგოლთაგან სკვდ. 1231 (Et. Orb. H. G. p. 511); შვიდწლოვანი ბრძოლა სძმეთ-ედებთან—1245—1252 წ. (ქ-ცხ, I, 382, 371—5).

1245 წ.— „ქრონიკონსა :უჲე: დასაბამითგან :ხყმთ: აჰა რუსუდან მ-ლდა (მოკვდა) **და მასვე წელსა დ-თ** (დავით) **გამოჯდა“** (აფხაზთა ქრონიკა).

ორივე ცნობა ამ ქრონიკისა სხვადა და მართალი. ყუშუტის ცნობით და ქ-ცხეით (I, 371) რუსუდან მოკვდა 1231 წ. მაგრამ ეს ქრონიკონი რომ მერე შეტანილი (XVIII სკ.), ეს ცხადია იქიდამ, რომ იგი არ ეთანხმება მართალ დედოფლის ხელნაწერ ქართლის ცხოვრებაში (წერა-კითხ. ხელნაწ. № 30) და მხოლოდ XVIII საუკუნეში დაწერილს უველა ქ-ცხეიაში ეთანხმება: 1231 წელს გარდაიცვალა ჯალ-ედდინ, მაშინ მჭეროვნელი ქართლისა და სპა რუსუდანს. რუსუდანის წელიწადი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბაბას კრებულისადმი 1240 წლის თარიღით ცხადი სპუთაა ამასი, რომ ამ დროს ის ტოტხლი იყო. ბრახსეს ხზრით რუსუდან მოკვდა 1248—1249 წლებში (Hist. G. 528, n. 5; Addit. 305; Et. Orbel. „Hist. de la Siounie p. 235—6); ხოლო ჩამოთხილისათ —1247 წ., რაიც უფრო უხდოვდება ჩვენის ქრონიკის ჯუმბრიტს ცნობას.

რადგან ყაისდან ან კაპათ-ულდან დამბრუნდა 1243 წ., რომელსაც შეუდგა რუსუდანის დამორჩილება და მისის შეიღის მონგოლებთან გაგზავნა, ჰქადმ სიგუღის ხმოა ნარინის მონგოლეთში გაგზავნა 1243 წლის დასასრულს (Hist. G. l, 522, n. 3), ხოლო მისი მეფედ აღიარება მონგოლთაგან 1244 წ. (ibid. 528, n. 2).— ლაშას ძის ულუ-ლაიოის გამოსვლა ჩვენის ქრონიკით მოხდა 2245 წ., რუსუდანის გადაცვალებისას; თუმცა-გი მისი განთავისუფლება შეიძლება არ ყოფილა რუსუდანის სიკვდილის (ქ-ცხ. l, 377). რადგან ლაშას ძე დაეთმა ხუთი წელი დაყო ორშოში, ამისგამო პირველად მისი ორშოში ჩაგდება აქნებოდა 1240 წ. (ქ-ცხ. l, 369; 370); ხოლო ზღვაში ჩაგდება მისი ორის წლის წინეთ 1238—9 წელს (ქ-ცხ. l, 267—8; 377); მისი პირველად გაგზავნა ყაისდანთან ყოფილა დაეთხრანის გამეფების წელს, ე. ი. ჩვენის ქრონიკით 1236 წ. (ქ-ცხ. l, 356; 366);— გათხოვება რუსუდანის ქალისა —1237—8 წ. რადგან 1246 წელს ლაშას ძე დაეთი დაესწრო გაიაქის ტახტზე ასვლის დღესასწაულს, ამისგამო მისი მონგოლეთში გამგზავრება ყოფილა ამაკე 1245 წ., რადგანაც იგი განთავისუფლდა (შეად. ბრახსეს ანგარიშები: Hist. G. l, 537, n. 1—2). რადგან დაეთ-ნარინის სტატეის (მონგოლეთში ხუთი წელი დაჭყო (ქ-ცხ, l, 378), ამისგამო ორასკე დაეთის სამართველოში დაბრუნება მოდის 1247—8 წელს (Hist. G. l, 542—3, ქ-ცხ. l, 380—1).

1236 – 1248 წ.— სინოდ. კანტორის სიგელი № 39.

ეს სიგელი (სიგრძით ერთი არშინი, ხოლო სიგანით 5½ კერშოკი) დაწერა რადაა ტყავზე, მსუქრულად, მე-XIII საუკ. ხელით, ხელოვნურად, მეღანი გადასულია და ტექსტი სიგლახს ძლიერ ეკითხება, ხოლო რამდენიმე ნაწილი სრულიად კერ გამოიცნობება. გარდა ამისა სიგელს თავი აკლია.—ამ სიგელში მოხსენებულია დემეტრე მეფეზე, რომელიც სურამელის კრებულის და კ-ზის ნიკოლოზის დროს სხანან ამას ქვეშე დაბეჭდილს სან. კანტ. ეკლესიაში № 34, ხოლო ეს პირნი სხვადასხვა რობდენ 1236—1248 წლის ახლო-ხანებში. გარდა ამისა ამ ეკლესიაში მოხსენებულია „სურამზემდოსკენ (ე. ი. კლდე-ციხისკენ) მორბევა“ ქართლისა, რაიც იყო 1225—1230 წლებში (Hist. G. l, 500; Et. Orbelian „Hist. de la Siounie, p. 226, ბრახსეს განმარტებით).

1) - - . . . . ესე დაწერილი მე დემეტრე - - - მამამან ჩემმან ნიკოლოზ და ძმათა ჩემთა იოანე და გ[ა] დავიწერეთ - - - ძმასა შენსა დ[ა]ნ (დანიელს?) და ყ[ო]ა მომავალთა თქუენთა, მას ჟამსა ოდეს ჩ[ე]ნისა გამზრდელისა ა[ნ]ე მთა-

ჯრებისკოპოსისა სამწირველო პ[ური]თა ჰქონებოდა დაწერით ჴ მათი აღარ ვინ იყო და უკაცურობ[ითა] და ჟამთა შეწლითა სახლი და საქონებელი ყუელაი დაშავებულ იყო, აწ თქუენდა მოგუიცემია მკუიდრად მამულად სახლი და პური უკდვი და (ა)გარას ორი ვენაკი მიწიანი, სხსლტბას ვენაკი და მიწანი და წყლის პირს ვაზნი კიოხ[ვითა და] ნება-დართვითა სრულად მღუმისა კრებულთაითა ესე ყუელა [გამზრდე]ლისა ჩ[ნისა მისგან აშენებულისა ნათლისმცემლისა ეკლესიაჲ ჴ უშენი ჴ ხუარზმელთა მარბეკისა შიგა ყუელაი მოიშალა და მას ჟამსა ესე გამოვარჩიეთ, რომელ მღუმეს გქონდის ჩნსა [სამწი]რველოსაჲ [სახლსა] ჴ [შაბათ] კურთეთა ჴ დღესასწაულთა ჩნსა ეკლესიასა შიგან ლირ - - იოვნე მთავარებისკოპოსისა და ჩუენთჳს კურტის (ბურცის?) ჯ[რის(?) - - თე - - ლგითი გაკაცრიელდეს ამავე საქმითა შენ გქონდეს ვენაკი და მიწანი რ[ლიცა სხალტბას [არია]ნ ყუელანი აგარას გოგთური, გოთანო[ური], ბულახური გუთანი ერთი - - - სამი გუთანი მესხურისა მიწისაგან, გუთანი ხარი ამას რანიცა მიწისა მეტნი აგარას, თუ ჩემისა გუაროსა კაცი არ იყოს მღუმეს, იგიცა ამავე სახლსა მისაყენებელნი არიან ბოლოდ და რაიცა რუეთს ნასყიდნი არიან იგიცა გამზრდელისა ჩემისა და ჩემგან მოგებული ყუელაი საბოლოოდ ამა ეკლესიისათუის მოგუცა (მოგუინაჯას?). აწ გიბედნიეროს ღ[ნ ერთგულობასა შინა ჩუენსა - - მებაობასა და - - ბერსა: სხსასა და მამასა შენსა და მ - - - არა არა შეგეცვალოს ჩემ დგმეტრე წარჯნელისაგან, არცა ძმათა, ძმისწულთა და მოამავალთა ჩუენთაგან - - ამისი მოწამე არს ს[დ კრებული. აწ ვინცა რაისაცა მიზეზითა შეუცვალოს, ჰრისხავსმცა ღ[თი დაუსაბამოი. . . (წუკვა:. .) და მის მთავარ(ებისკოპოსის) იოვნეს ჯუარითა:. და მაღლითა და ვინ დაამტკიცოს (ღ[ნ აკურთხოს)*.

შერე სჯდმოწერილია სხუა-და-სხუა ბართაგან, მაგრამ სრულიად გაჯდსულა.

სათაური საკუთარ სიტყუებით: „ამაროული და სხალტბისა ნასყიდობისა და შეწირულობის სიგელი“ (ეს შერმინდელის ხელით).

1236 – 1257 წ.—სიგელი სინოდ. კანტ. № 34.

ეს სიგელი (სიგრძით $1^1/_2$ არშინი, სიგანით $5^1/_2$ გერშოკი) დაწერილია ტუფუზედ მე-XIII საუკ. ხელით, მსედრულად. სიგელს თავი აკლია და რაც დარჩენილა, ისიც დაგლეჯილია და დაზიანებულია. ამ სიგელში მოხსენებულნი არიან ისტორიულნი პირნი: 1) კ[ნა გრიგოლ მსხურთ-უხუცესი სურამელი (ქ-ცხ., I, 364—5; 377—8; 390—2), რომელიც უკანასკნელად მოხსენებულია ქ-ცხებაში 1257 წლის ახლო-ხანებში (გე. 390—2), 2) კათალიკოზი ნიკოლოზ, რომელიც 1246 წლის ახლო ხანებში მონღოლეთში წაკიდა და ყარაყორუმიდამ მოიტანა „იერლიყი“ (ოქმი) სქართველოს კლესიის და სამღვდელოების სხსენწიეროო სარჯთაგან თაეის-უფლობისა (ქ-ცხ. I, 380; Hist. G. I, 541—2); 1280 წლის ახლო-ხანებში ნიკოლოზ-

მა კათალიკოზობა გარდასცა აბრაამს (ქ-ცხ. 418; 415; Hist. G. I, 599). მისი წინა-მოადგილე, როგორც სჩანს, ყოფილა გიორგი (იხ. ზემო, გვ. 93—8).

[ცხოვე]ლს მყოფელისა:. | - - მეტყუელისათა და | - - მღრდელთმო- - | - - - მამა ჩ̃ნთა იოანე (ი̃ნე) ბო - - | - - [მო]გაკსენეთ ჩუენ სრულიად მღუი- - | - - მნათემან თადეოზ და ყ- - - [სუ]რამელსა გ̃გლ მსახურთ უხუცეს - - ალგვშენენით წისქუილნი მტკუარსა ზედა სალოცველად დღეგრ - - თქუენისა თავისა დ̃ იყიდეთ ჩუენგანვე ციხედიდს გლეხი ქავთარერი ნ - - - - მეწისქუილედ და ავილეთ თქვენგან ფასი სრული . . . [თქ]ვენგან აღშენებულთა წისქუილთათჳს საკაზმავად შემოსწირე წ̃სა შიოს და მის მიერ აღშენებულსა უდაბნოსა მღჳმისასა სალოცველად და საკმარად სულისა თქუენისათჳს, რომელი ყ̃თა დღეთა და ყ̃თა ლოცვათა გილოცვიდეთ და მოგიკსენებდეთ და ვითა წ̃ისა ევაგრესობითგან გუქონებია უცილობელად და უწყინელად, ეგრეთვე თქუენთა ჩამომავალთაგან გუქონდეს და არავის საქმე უც თქუენისა სახლისა ჩამომავალთა თუინიერ თქუენსა სულისაგან კიდე, რომელ სამსახურთა ამისთა სული თქუენი იკსენებოდეს წ̃ა ამას უდაბნოსა მღუიმისასა და ნუცა ვინ თქუენისა სახლისა ჩამომავალნი და მომავალნი შიგა დგომითა ნუკვევითა და სათხოველითა და სხუითა რაიმე აწყენენ და არცა რაჲ ვის საქმე უც და ვითა ციხედიდს სხუაი საქონებელი მღუიმისა არს შეუვალი, ჰაგრევე ესე ქავთარული თქუენგან ნასყიდი გლეხი შეუვალი იყოს თქუენისა სახლისაგან და მცხეთისა სახლისა ბეგარი თუით არცა რაი წინასა (წნისა—წანის?) ზედა სდებია და ვინაითგან თქუენითა ოქროითა თქუენისა სულისათუის გიყიდია, არცა რა ამას წალმა საქმე უც მცხეთის სახლსა შესავლობად არაის თანად არა და არცა რაი სათათროი გამოჰვიდოდეს: მალი: ყაფჩერი: სალაშქროი: და საიამე არასთანა გამოიღებდენ და წისქუილთა რაცა საკაზმავი უნდოდეს ესევე ჰკაზმიდეს და თუ რას წისქუილთა შიგა შეგუცდებოდეს, ჩუენ მღუიმელთაგან ეკითხვოდეს და ჩუენ გარდავაკდევდეთ და სამართალი თუ რაი იყოს ჩუენგანვე აიღებოდეს და წელიწადსა შიგა სამსა დღესა სამებაუსა(?) იქმოდეს და ხრილისა ნახევარი ჩუენი იყოს და ნახევარი ამა ჩუენის მეწისქუილისა იყოს და ვინ გინდა მოფქავი იყოს და ფქვიდეს, მისდი ნუ ვისი ნუ აიღების, თქუენისა სულისა სალოცავად ფქვიდეს დ̃ მეწისქვილე ეგ ზომისა საპატიოსა აიღებდეს რ̃უმე (sic) ერთსა ეყოფოდეს დ̃ ენკენიას და წელიწადის თავს მემღუიმეს ძღუენსა მოართუმიდეს სამსა სქელსა პურსა და ერთსა კორჩხალასა ღუინოსა და სხუებრ არაი გამოჰვა, რაიც არ დაგუიწერია ამისგან მეტი; და გლეხსა არ სუხრაუბაი, არ ვენდგაუბაი, არ მოწიგნორობაი, არ საბანჯრე, არ საკმარი და არაისთანაი არა. ვინც ესე თქუენგნით გაგებული შეცვალოს, შემცაიცვლების სჯულისაგან ქრისტეანეთასა და ჰრისხავს - - - სული წმიდაი და კრულმცა არს ღ̃თისა პირითა. . . (წყევა გრძელი).

სხვა ხელი მეტად ლამაზი, მხედრული:

„...ესე ვითა... დაუწერია... დიდის მსახურთ უხუცესის გრიგოლ სურამელის

სალოცავად... დაუწერია... ჩუენცა გლახაკ ქ'ეს მიერ ქართლისა (sic) კ'ზი ნგ'ლოჳ (ნიკოლოზ) მოწამე და დამამტკიცებელი ვარ... (წუკაჲ-კრულჲ).

სხვა-სხვათ, მსგდრულად: «... მე დეშტრე მოძღუარი მოწამე და თანადამდომი ვარ»... (წუკაჲ).

სხვა სხვათ, მეტად ღამაზით: „ესე ვითა სურამელსა გჳ'ლს მსახურთ უხუცესსა მათისა სულისათჳს მღუმელთა წისქჳილნი აუშენნა და მღუმელთაგანვე გლეხი იყოდა მეწისქჳლედ და მათვე მღუმელთა შესწირა სახელდებით ქავთარელი, მე ქ'ეს მიერ ქ'სა (ქართლისა) მ'ესა (მთავრებისკოპოსი) გ'ი მოწამე და დამამტკიცებელი ვარ“... (წუკაჲ).

1246 – 1250 წ. — სიგელი მეფე-დავით-ნარინის დროჲსა.

გელათის გუჯრებში ჩვენ გიპოვეთ სიგელი №№ 49 და 8978 დაწერილი წარჩინებულს ტყჳ'ზე (ტერტერზე) გელათის დეკანოზის იაკობის სჳლით, რომელიც სრულიად ჰგავს ზემო დაბეჭდილს თამარ მეფის მწიგნობრის იაკობ ჴწრელისაის ნაწერს (იხ. ზემო გვ. 80), რისგამოც ჩვენ ერთბაშად მიგჳხვნია ორსავე ადნიშნულს სიგელებში მოხსენებული მწერალნი, თუმცა უნდა ვიფიქროთ, რომ 1246 წელს იაკობ მოდღუენებული იქნებოდა. ამ სიგელში მოხსენებულია რამდენიმე გელათის მამულები და ხატები. ეს ერთად-ერთი სიგელი თ ე თ ა რ ი ღ ი დანთ-ხანის დროისა, ჩვენს დრომდე მოღწეული და მით უმეტეს საყურადღებო. ქ'ემო ჩვენ ჩაჳურთჳთ სამსა ამაჳე მეფის სიგელებს, რომელთა შორი (და არა თჳთ-სრული) ჩვენ გიპოვეთ ამავე მონასტრის გუჯრებში.

ქ: სახელითა ღ'თისათა და ნებითა ყ'დ წმიდისა ღ[თისმშობელისაჲთა | ცხოველსმყოფელისა და პატიოსნისა ჯუარისათა, წ'დათა ზეცისა ძალთათა | და ყ'თა წდ'ა ღ'თისათჳსთა ღ'თისა სწორთა პატრონთა რუსუდანის ძისა დავით | მეფეთმეფისა წყალობითა მათად სადიდებელად და სულისა ჩემისა სალოცველად მე | დიდის მონასტრისა დეკანოზმან იაკობ (ეს მწიგნობარი თამარ-მეფისა იხ. ზემო გვ. 61) გავაჩინე ესე: პირველად ხატი მაცხოვრისა: მოჳდი ბერძული, კარედი ხატი ხახულისა ღთისმშობელისაი თჳალიან მარგალიტე-[ბია]ნი მინითა, მისითა კუბოითა, ესე თჳთ ხახულისა ღთისმშობელსა წ'ე სასუენებელად მომიკსენებიან. მამული ჩემი მკუდრი პატრონთაგან ბოძებული მაღლაკს აბანოისა სახლი პირველსა სადეკანოზოდ შემექნა, თხუთმეტითა ლიტრითა ზეთითა ხახულისა ღთისმშობლისათჳს შემეწირა და აწცა ვითა მომიკსენებია, განაღამც ჰაგრევე მას ჰმსახურებდეს: მისსა სახლს აქაით ქიჯგჳს ძე ::ა: ვაშაბერისძე ::ი: ფარსმანყანევს ხაკოსძე ::ი: (ა?) მათითა მიწა-წყლითა, ტყითა, ველითა, სანადიროითა, საკმარითა და უკმრითა ყოველითა; სამნი პარტახნი რომელთაგან გამოსავალნია: გუჯაბაური, დერეუკული (დერეუტული?), ქორაული, ჯრისაული, ზარათს ღ'თისა სწორთაგან ჩოქითა ბოძებული ნასყიდი

ხოელისძისეული მამული, სასახლე, ზედა ჩემი გაზდილი დავასახლე და მითურთ გლეხნი კუამლად შუიდნი: არსენისძისა სახლი ა: გოგლისძისა ა: ტირლილუსძისა ა: ღილუსძისა ა: ჯუაროსა ა: ჯაჭლოისძისა ა: ეკლესიითა, ტყითა, ველითა, წისქუილითა, სანადიროითა, საკმრითა ჲ უკმრითა ყუელაითა. არგუეთს ზენსკანდეს (ზენსკანდას?) ნასყიდსა მამულსა ზედა მემუიდლე დავასახლე კუამლად ა: ტყირბულს: ბოგუერაისე ხუცესი აღბუღოისაგან მისსა (ა)ჭ გ̈ლ̈ჯკურებულაჲ მეორე ტუჯის ფურცელი), პირველად კარგად ყოფასა შიგა მოკემული. მონაზონთაგან არ ვითამე კამს, მაგრა მიზეზი იყო ჩემსა და მას შუა შეუყრელობისაი და შესაყრელად მომცა კელმოსნით სამნი გლეხნი ნასყიდნი რაჭას, ქორთას, ღავთუსძე, მიქაისძე ჲ დათუისძე; ორნი მუხურს: ევთქისძე და ბერნისძე. ამათ ყუელათა გლეხთაგან სხუასა ბეგარასა აქათი ოცდა ოთხი ლიტრა ცუილი (ცჳლი) გამოვალს. ზარათელთა გლეხთა გამოჰვალს მონასტრულითა დიდითა კოკითა თურამეტი კოკაი ღუინი ჲ ა: გრიგი ქურამი(?). მაღლაკელთა ჲ ფარსმანუანეველთა გლეხთაგან გამოვალს სამი ურემი ღუინი უპარტახტოდ და ტყისაგან მოდი რაიცა მოვალს: იჯქლი, ფეტკი ჲ ღომი ჲ ამათ ჯუმლათა(?) ოთხოთხი თეთრი საყაუბოი ზედა აც. – ამას ჩემგან სასოებით ქმნილსა ჲ ხახულისა ღთისმშობლისათუის მოსენებულსა ჲ შეწირულსა ღ̈თისა სწორისა მეფეთმეფისა დავითის სადიდებელად და ჩემ მიწისა მათისა დეკანოზისა იაკობის სალოცავად და სააღაპედ გაჩენილსა ვინც ამასად შლად კელყოს გინდა დიდებისა მქონებელმან, ანუ დიდებულმან ჲ აზნაურმან, ჰრისხავსმცა მამაი, ძე და სული წ̈ა, ესე ყ̈დ წ̈ა ღთისმშობელი ხახულისა, ... (სოფლ. სკვლის. მეორე მხარე ქტარტალის ცვლილება და მხოლოდ მე-XVI ს̈უკუნის ხელით სუტური წარწერა აქვს: „სიგელი: ესე: მეფეთ-მეფისა დ̈ა-ხელმწიფებელისა:?).

1230 – 1250 წ. ამ წლებს ეკუთნის ქვემო დაბეჭდილი წარწერება ხობის ჲ მარტკოფის ხატებისა, რომელშიც მოხსენებულნი არიან ისტორიული პირნი XIII ს̈უკუნისანი:

ა) ხობის ღ̈თისმშობლის ხატის ზურგზე ასომთავრული წარწერა:

1) „მშობელო სიტყუსა ღ̈თისაო, ყ̈დ წ̈ო ღ̈თისმშობელო, ადიდე შენ-მიერითა დიდებითა ღ̈თივ გურგუნოსანი ძილიერ (sic) და უძლეველი მეფეთა-მეფე დავით, ძე რუსუდანისი. ჲ ყ̈დ წ̈ო ღ̈თისმშობელო დედოფალო, შემწე და მეოხ და მფარველ ეყავ გულს-მოდგინედ მამკობსა წ̈ისა და პატიოსნისა ხატისა შენისა ე(რ)ისთ(ა)ჳ(ი)ერისთავსა მანდატურთ უხუცესსა ბედანსა დადიანსა და დიოფალ-დიოფალსა (sic) ხვაშაქსა, რომლისა შემოწირვითა მოიქედა ზურგი ესე“ (ხუსტაჲი, ასწლა ბეგა სურამელისა და ტოლა ბედიანი, იხ. ქვემო).

ამასვე ხატის ხატზე ქვეშის X ს̈უკ. ასომთავრულით წარწერილია მოხსენება სულისა ღ̈ვთ მეფისა, რომელიც როგორც უმეტ განმარტეთ, იყო ახხაზთა მეფე („ქრონიკები“, წ. I, გვ. 90—1).

ამავე ხატის ხატზე ასომთავრული წარწერა:

ეროვნული ბიბლიოთეკა

2) „ყოველთა ღმერთო, ქტისტე, ღ[მ]თისა სიტყუაო, კაცთა ცხოვნება და მოწყალებათა კაც ქმნილო, შენისა ხატისა სურვილით მამკობელი კახაბერისძეთა ასული თეონილა, ზვიადის დედა, მარჯვენით შენსა დგომად ღირს მყავ სასუფეველსა შენსა. ა[მ]ნ“.

და ზედვე, ოდნავ გარჩეულის სულით:

3) და აწ მოწყალებითა შენითა მყოფთა, პატრონთა დადიანისა სახლისათა ნათელს (ნათელს) შეუნდევენ და იცხენ ყოველთა განსაცდელთაგან, და მასვე პირველ (ბ[ზ]) შემამკობელსა ხატისა ამის შენისასა ნაწილსა თანა მარჯვენით შენსა მდგომელ (დგომად?) დაიწყნე იგი და ძე მათი :ვ[ნ]: (ვარდან) დადიანი (და) მანდატურთ უხუცესი ბედანი დადიანი და ცოლი მათი ბეგთისა ქართლისა ერისთვის ასული ხვაშაქი და ძენი მათნი: ერაშაჰრი, გ[ი]ორგი და ივანე მსგავსად მოწყალებისა შენისა დაიცვენ ყოველთა საუნებელთა სულიერთა და ჯორციელთაგან და ყოველნი ქმნი ცხოვრებისა მათისანი წარჯამართენ (წარუმართენ?) სათნოდ ღმრთებისა შენისა ცხოვრებულთა. ქ[ე], ძეო მღრთისაო, და - - - მრთებისა (წარმართებისა?) მისისა (ქვემოთა, მოშორებით) და განმაახლებელსაცა შენისასა ბერსა ათანასიას შეუნდევენ.—

ამას ხატსა ზედა იყო ორას ოცი ვეცხლი; აწ რვაასი ვეცხლი; ოთხმოცდაათი ოქროი დრამისა წონაი“. (ეს წარწერები იხ. Rap. VII, 40—8).

4) მეორე ღუთაისშობლის ხატზე, ასომთავრულად:

„სამ-მნათობიერსა ერთ-არსისა და სამთაგან ერთ-არსისა, შენ-შორის შეწერილ-ქმნით კორც-შესხმით კაც-ქმნილისა სძალო, ქალწულ-დედაო ქმნადთამიერ ჩემთა აქაც დასჯილი და ბრალთაგან დანთქმული, საკუთრად უღირსი შენდობისა ხვაშაქი უნდობით ამათ წვლილთა წილ ვითხოვ, რათა არა შორ მყო შეწევნისაგან შენისა სასჯელსა ძისა შენისა მიერსა“.

5) ხაფის სასჩრეთის კედლზე შაჩნადამ დასვლეთ-სასჩრეთის კუთხეში დასხატულია კაცი გრძელის და ჩრელ ტანასამოსით წერა-უდაბნოში შემოსილ შემკულის ქუდით: ამის გვერდზე გამოსახულია ქალი და მათ შუა ვაჟიკაცი 8—10 წლისა. ამ სახატებს ასწერია ასომთავრულად: „ერისთავთ-ერისთავი შერგილ დადიანი. დედოფალთ-დედოფალი ნათ[ელა]. ძე ამათი ცოტნე“. (ამ პირთაგან ქრონიკებში ცნობილია მხოლოდ ცოტნე, დიდად შესახიშარი გმირი XIII საუკ. 1245—1250 წლებში: ქ-ტს. გე. 364—5; 371—2).

ესენი შერგილ და მეუღლე მისი დედოფალი ნათელ მოსულებულნი არიან ბაგრატ მცხეთელის ხატის წარწერაში, რომელშიც ჩასმულია თამარ-მეფის გულ-სკეპტრი ჯვარი (იხ. „ქრონიკები“ I, გე. 268—9). ჩემო მოსულებული კედლის მხატვრობა და წარწერაც კერ შეუნიშნავს აკადემიკოსს ბროსეს და კერც ყურადსღებული წარწერა ადმოუჩინავს სრულად, ხოლო თამარ-მეფის გულზე-სკეპტრი ჯვარიც მისივე წარწერებით ცნო ალუწერელი დარჩენია, Rap., 40—48). ეს გარემოება გვქონდა ჩვენ სხვაში, რადგანაც ამის შეცდენაი („ქრონიკები“ I, 268—9), და არა „ბროსესეს შრომის დამტერება“, როგორც უსამართლოდ გვბრალდა ჩვენ ბან ს. ორდობერიძემ (იხ.

მისი თარგმანი ბრალსცეს ისტორიისა). ბრალსცეს სხვილად (წვენ-ი სიერსვილად) ისიც ეყოფა, რომ მან, ფრანგულმან (ჯ ხან ქართველმა) ამ სიუკუნეში ბერეველმა ხელი მოჭედა და ჯარებელის შრომით ნათელი მოჭფინა წვენს სახელოვანს ისტორიას, რომელიც უკლესზედ უმეტესად მაუწუებულია და გემობელი (როგორც ყოველი ქართული) წვენის წინასწელის გადგარებულის უგულ უსულო-ყოველი კითომ-და ისტელგანციისგან, რომელთაც ყოველივე უცხოეთური შეუქენ-შეუთვისებით, გაჰდა თვისის ერის და ეროგნოსების საყვარულისა. ყოველს კეთილს და სიტრფიალოს უსათუოდ თან-მისდევს ნაკლულევანებაც, როგორც ბრალსცეს ნაშრომსაც; და წვენგან (ოუ სხვისგან) ნაწერები თითო-ოროლა ნაკლი მისს სახელს კერ დამიმახებს და კერც სამომავლო ისტორიას კრას კუნებს. ბრალსცეს რომ კერ ამოუგეთხსა ხატზე სახელი ნათელისი, შეგიდის ტოლისა, ორც კედლის წარწერაში სახლების შერგიდ-ტოტნე-ნათელისი, ეს კერ დამიმახებს მასს შრომის, რადგან მეზვერს ადვილად დარჩება ბეერი რამ შეუნიშნავი, და უოუოდ წვენც ბეერი რამ შეუნიშნავი დაჯერებოდა.

6) ამაკე ტაძრის წინა-სკეტებზე დახატულნი არიან ორნი მღვდელ-მთავარნი წარწერით; „კ'ზი ილარიონ"; „კ'ზი ნიკოლოზ".

7) მარტვილის ტაძრების ღვთის-მშობლის ხატზე, რომელიც გუშუკნება სიბან-დუსს მხატვარს, ჯვარ ზურგზე შემდეგი ასომთავრული წარწერა, ფრაგად დაზიანებული გადმეგითებელისგან:

„- - - - მამასა ღ'თისა სულით წმიდით - - - არსებით არს ქმნილსა- - - - მცირეთა ნივთთა მომძღუანე აღსამკობად უდუ: ლელა: ძ შევრდომით მო[ეს]ენე მათთჳს, რომელი საწუთროსა ღხინ ჰყუენ ჩემთჳს შეილითურთ ზავი და გიორგი იოხენ დედოფალო.

ჯ მახსენებულნი უდუ, ლელა, ზეიადი და გიორგი უნდა იყუნენ ძეკლი დადიანები XI სუკუ.

8) იქუე: „† ჯ უბიწოო ღ'თის მშობელო ქალწულო ოდიკტრიასო, ბრწინვალეო სახეო, მოქენე ესე შენდამი წყალობისა ახლად მამკობელი კნინთა მიერ უღირსი მანდატურთ-უხუცესი ბ[ე]დანი დადიანი და მეუღლე (მასი) ვითხოვ მე უღირსი ხვაშაქი, ქართლის ერისთავისა (ბეგას) ასული ძითურთ გიორგით და ივანეთ, გვიოხენ ყ'დ უხრწნელო, რაჟამს დაჯდეს ძე შენი განკითხვად დღესა მას საშინელსა...

9) ათონას აღაშენში, 1074 წლის სკლისწერაში, № 153, ჩაწერილია ამაკე სკლით, რომელთაც ჩაწერილია თამარ-მეფის სახისკენებელი (ან, „ქრონიკები" I, 270) „თ'ა ივლისსა :ბ: დადება სამოსლისაჲ ყ'დ წ'ისა ვრაქერნას. ამას დღესა განუწუესეთ აღაში ვარდანს (დადიანს?), კოსტანტინეს ძესა და მეუღლესა მისსა მარიამს ძ შვილსა მისსა გიორგის: მოსცეს ეკლესიასა ჰ'ჰჲ (შვიდწარაჲ) :ოა: ძ სამი ზოლო ორხოჲ... (გარდაისდგან) ვითარცა შემომწირველთათჳს, რომელთაჲ შემოუწირავს :ს: დრაჰკანი". —თამარ-მეფის დრას მართლა სჩანს ვარდან დადიანი (ქ-ცხ. I, 269; 276- 281); დადიანების უმთავრესი სიტი იყო ჯაჯქურნი-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სა (ბედიანის) ღვთისმშობელი, რომლის დღესასწაულის დღე განგებ აღვსად განუწესებიათ ჯარდანისთჳს, ალბათ, როგორც დადასპითჳის.

10) ცნგრძლის „Каталогъ груз. книгъ Синайскаго монастыря" № 53-ში ჩაწერილი შემდეგი აღწერა: „მოხსენებისათჳს და განსვენებისათჳს დადიანისა ბერგლისა შს ღნ. მისსა მეუღლესა ნათელს შს ღნა".—ჩვენ გჳსი ვრა გჳჭქუს, რომ ეს წარწერა შეცვლილად აღმოგეთხუდათ: „ბერგლის" მაგიერ ქუერებოდა იქ შერგილ, რომლის ცოლს, როგორც ვჩანს ქართულ ნათლია ერქუა.—შერგილ დადიანი მოხსენებულია მარტჳილის ხეთისმშობლის ხატის წინ გკუთებულს მარმარილოს ხარდასის წარწერაში.

ამ ნაირად, ზემო მოხსენებული წარწერები ახალს ცნობებს გჳძლეკენ დადიანთა შესახებ: უდუ (და ცოლი მისი) ლეკთ უნდა კეკონოდენ ბაგრატ III დროს; თეოფილა კახბაროძისა ასული (წარწერა № 2 კახსაური X—XI სუკ. ან. ზემო გუ. 44, შენაშ.) უნდა იყოს ბიძეული ცოლი უდუსი ჲ დედა ზვიადისი (დილასკენ უნდა იყოს ნიშთბი გითრეი); ზვიადი სჩანს გიორგი I-ის მეფობაში (ჩემი «ქრონიკები» I, გუ. 156): იკნე დადიანი—ბაგრატ IV-ის მეფობაში (ქ-ცხ. I, 225); კოსტანტინე—დიმიტრი I-ის და გიორგი II-ის დროს (წარწ. № 9); მანუჩ - გიორგი III-ის დროს; კირკს და ცოლი მისი მარიამი და ძე მისი გიორგი (კოსტანტინეს ძე: № 9)—თამარ-მეფის დროს; შერგილ და ცოლი ნათელ—ლაშას დროს (წარწ. №№: 3; 5; 10); ამათი შვილი ცოტნე—რუსუდანის დროს და ცოტნეს შემდეგ უნდა ყოფილიყუნენ ბედიან-დადიანი ჯუანშერის ძე (ქ-ცხ. I, 392; Hist. de la G. I; p. 560); ბედიანის ცოლი სუსანჲი, სურამელ ერისთჳის ბეგის ასული (წარწ. №№ 3; 7; 4)—დიედიო-ნარინის დროს;—ამათი ძენი: ვარამჲრ (№ 3), გიორგი და იოანე (№№ 3; 7). ეს ის გიორგი უნდა იყოს, რომელიც დადასნად დასჭა გიორგი-ბრწყინვალემ, †1323 წ.

ეს ცნობები დიდად სცენის და ჰგვანს ბროსსეს გენეალოგიას (Hist. de la G. I, 560; 546; 385; 646 Rap. VII, 44): შემდეგის დროის დადიანება ცნობილი არაან.

1259 წ. რკოწინის სიგელი.

სანოდ. კანტორაის სბჳთებში დაცულია მხედრულად ნაწერი ტყჳის გრაგნილი № 46 (სჳ №№: 2,4), სიგრძით 9 არშინი და სიგანით $5^1/_2$ გერშოკი. სიგელს თავი მოგლეკილი აქჳს და გკურდებიც აქა-იქ მოცრცნილა. რამდენიმე ნაწილი სიგლისა ჩვენ ადკადგინეთ ხორთა მიმდინარეობით და დიდს ფრჩხილებში ჩვსჳით, ხოლო სხჳა ადკადგინეთ იმავე სიბჳთებში დაცულის მე-XVII სკუნის ნუსხით დაწერილ მისის პირთის № 485, რომელიც (პირა გურკაის და ხრა თჳთ ასული) ბროსსესაც უნახჳს და მისი ფრანგული თარგმნი შეუტანია თჳისს Hist. de la G. II, II, გუ. 452—9. სიგელში მოხსენებულნი არაან უმეტესი ნაწილი იმ-დროის ისტორიულ პირთა, რომელნიც დასახელებულნი არაან ქ.-ცხოვრებაში, და მათის სკუთარის ხელის წარწერით დამტკიცებულია სიგელი.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სიგელი მიუცია მეჭურჭლეთ უსუტესს კახა თორელს ანუ ახალ-ქალაქის ერასთაპს (მოსესენებულს ქ.-ცხოპაში I, გვ. 390—2, 1257 წლის ახლთ-ხანებში და გვ. 408) რვონის მოსპტრესათვის, რომელიც კრლა დარღვეულია და მისი ნაშთი კახს სურათთოურთ ჯერ-კიდე ინოეუპა ახსდ-ცხის ახლთს (იხ. კახუშტის გეოგრაფია, გვ. 198 და რუკა № 2, სადაც რვონი შეცდომით დასხვლებულია „რეოთი“-დ).

სიგელი დაწერილია შემდეგ კახს დპპრუნებისა პაღდადის ლაშქრობითგან, ე. ი. შემდეგ 1258 წლისა, რდესაც ქპრთველ-მთსგოლთა დაშქრმა პაღდადი „გპტესპს“ და დაიპირეს (ქ ცხ. I, 385 Hist. Gé. II, II, გვ. 549, ი. 5). სმის გამო სიგელი უნდა წერილიყოს 1259 წლის ახლთ ხანებში.

შანსრსი სიგლისა მრავალ-მნიშნოვნია და სმის გამო შეუძლებლად კბეჭდავთ.

[მადლითა და წყა]ლობითა დადებულ[ისა და ყ-დ ქებულისა ღ-თის | მშობელისა]თა და უმ[ეტეს] ღ - - - | - - - ა დიდება (და) მეოხებ[ითა ყოველთა წმიდათაჲთა] | - - - რომელთა აჩუენებ ს - - - | დიდთა და განკუთნენს- - - | (ჳ)ლ-თა - - თაჲთა რომელნი სა - - | და სათნო - - ღთისა ჩუენისად - - | (ტ)ითა და - - - ესე დაწერილი [დაგიწერეთ და მოგაკსენეთ] | თქუენ [როკ]ისა ღთის|მშობელსა: სასლოსა და მფარველსა ჩუენსა შე[! კახამან და (თანამეცხედრემან ჩემმან [1]) საოუთოსმს: შვილი არ გუესცა და ვიყიდეთ (სოფელი) ხოლე თქუენ]თჳს მემამულეთა აღბუღახსან [2]): და მისთჳ შვილთაგან გასყიდულნი ვითა] თუით დაწერილნი მათნი თქუენს წინაშე დაგ[უოსხმან] | [ორტაღოთა] [3]) ზედა გასყიდულობისანი და მათგან ჩუენ ვიყიდეთ: მ[ათ ქამთა დია] ქუეყანანი დაისყიდნეს ხარკობისაგან ოქროჲ ძუირ[ად] | [იყვის და] სოფელი: იეფად [4]): პატრონმა მამამან ჩემმა ეზოში მამული დამ[იგდო რომე თუმცა] სხუა რომელი მამულისა სოფელი შემომეწირა: ესეც: ყელ[მეწიფებოდა] მაგრა თუ შვილი მომეცემის მას არ ვემართლები: და [თუ შვილი არ მომეცემის: ჩემთა: ძმათა არ უზმიდი: და ჩემგან: ნასყიდი: უკეთე [დაგრჩებოდა.— მას ქამსა ოდეს] ბაღდადი გატეხეს თათართა [5]): პატრონ[მან აფხაზთა მეფემან ულაოს] [6]): წი-

---

[1]) მცირე ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვები ჩვენგან დამატებულია.

[2]) შეიძლება ეს ადბუღა იყოს დავით-ნარინის სიგელში მოხსენებული ადბუღა (იხ. ზემო, გვ. 129).

[3]) ათრტაღი ბრძოსის განმარტებით ესაა „მოკაშკაშე საზოგადოება“ (Hist G. II, II, p. 452. n. 4). სხვის ლექსიკონით კი „ჭროაღტაგი ესს მეფეთა მანსწერი ბრძანება, შეუცნელი“ (იხ. სიტყვა „წერილი“).

[4]) ქ.-ცხოპის (გვ. 386) სმის ეთხნეშეს, რომ 1254 წ. მონგოლებმა დიდი ხარე დაკლეს საქართველოს. იხ. ყრეთეე სტეფანოსის Hist. Siounie.

[5]) ეს მოხდა 1258 წ.; ქპრთველნი პირველნი შეეიდნენ ბაღდადს და ფერად გპრდარდენ (ტ. ცხ. I, 385—6) „ბაღდადს ნაშოენის ფუძეთი“ მრავალი კეკლეიე-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნაშე გამგზავნა: მოციქულად: მაშინ ბაღდადური აჳლაფი ყუელაჲ: იეფად იყო და მე არა მქონდა: სასყიდელი: წავიდი ორტაღთაგან ლარი ჴთეთრი ავიღი: ვიარებოდი: და ვიყიდდი თუალსა | მარგალიტსა: და ზარქაშსა[7]: ორტაღთა: მათი: კუნთევე მივსცი და მე შიგა | ეზომი დამრჩა: შენითა წყალობითა: რომე ხოვლისა ფასი მითა: მოვიგე: და | ვიყიდე ხოვლე ხოჯა სალამის ცოლისა და შვილისაგან: ნახევარი: და ნახევარი | ჰასან: სუმბატისძისა სომეხისაგან: და იოსებ ბუღბაფაისძისა: ჰურაისაგან: მა|თ სამოცდა ხუთი ათას თეთრად ეყიდა: აღბულასგან: და მისთა შვილთაგან | ვითა: დაწერილთა: შიგა: სწერია: და აწ მე მივეც: ფასი: სრული: და ჰასრე მიმ|ჰირდა იმისსა: სყიდასა: შიგა: რომე ზოგი: მათ მომსყიდელთა: წამიღიან: იეფად: რაიც ხუთი ათას თეთრად: ღირდის ორ ათასად: ძლივ დავაჭირვინი: და ზოგი: სხუაგან: დიდებულთა ზედა: გავყიდი: რაიც ათი ა|თას თეთრად: ღირდის: ხუთი ათასად: ძლივ: გავყიდი: და ეგრე: გარდა|ვეც: ყუელაი: და არა ვისი: წამიგია: ამას შიგა: რომე ასი ცხუარი: და ექუ|სასი: თეთრი: პატრონმა: მამამა ჩემმა: მიბოძა: და მისთუის: მწირველი | გამიჩენია: მისითა: წყალობითა: დია მქონდა: მაგრა: ამის მეტი: არა წამიგია და ჩემთუის: სიკეთისათუის: ხუთასი: თეთრი: ბიძამ: ჩემმა: მაბოძა: და | ერთნი: ჯუბაჩაენი[8]): საჰმადაელა: სხუაი: არაი ვისი მომიკმარებია ხოვლის ფასს: შიგა: არც მამეულისა არც დედულისა: არც |სხუა| | რა გუარისაი: ამა ზემოწერილთა: მადლმან: ჴ მან დღემ: რომლისა | -თუის: შემოგუიწირავს და არამად შემოგუიწირავს: თუ შვილი | არ გჳვისო: თუ მოგვეცეს ეგრეც: თქუენდა: მოგუეპყრებია: ჩემის სულისათჳს: მიყიდია: და არავის: საქმე უც: | ხოვლეს: გუერდით: |არცა| შვილსა: და არც: ძმასა: და თუ შვილი: | მომეცეს: და ერთიც: სოფელი: არღა ქონდეს: და გამოძებულიც სით მოვიდოდეს: დასაჭირავად: ანუ მო|საკმარებლად: შიგაც ვერ გაიაროს: და თუ ტყუედაც ვინ ჴდეს: ჩემის გუარის | კაცი: მითა: ნუ იკსნების: და თუ ღმერთი (ღ˘თი) შეგჳარისხოდეს და აფხაზთა მეფეთა არაი: | შეცოდებაი: შემოუვიდეს: თუ მონასტერს: და საფლავთაც: დათხრას: ეგრ| თლებოდეს: ხოვლეს: ნურაი მაშინ კელი მიჰყოს: ღმერთმან (ღ˘თმან): მას აფხაზთა მეფეს| ჰკითხოს: ამას ყოფასა: და მას საუკუნეს: და თუ მე რაი: შეშეცოდოს: თუ ცოცხალი | ვიყო: ცოცხალს გარდამაკდევინონ: და თუ აღარ ცოცხალ ვიყო: ჩემნი ძუალნი: ძაღლთა: მიუყარნენ: და სხუითა მამულითა გარდამაკდევინონ: ხოვლესთან | ნურცა რაი: ეგრე: საქმე უც: ჴ რა გინდა ვალი:

ბი აუშენებიათ და განუახლებიათ ქართველთა (ის. ქვემო გუჯ. ახულეთის მეთა №).

[6]) ულაო ანუ ულო იგო მეფე მონგოლთა 1250—1264, ასიის მმართველი (ქ.-ცხ. 379—391).

[7]) ზარქაში — ოქრო-ვერცხლეული, „ჯიარშისა და მესიარშესა ჰქმეიან“ (სიბა)

[8]) ჯუბანი ის. ზემო გუ. 44—49.

ანუ დაჭირება: დაემართოს: ჩემ|სა გუარის: კაცსა: ვითა: გიშელთა: და ფანასკერტელთა: მამულსა თანა [9]): არაი საქმე უც: ეგრე|ვე ხოვლესთანა არაი საქმე ედვას: დ̃ თუ ბერთა: არა სწადდეს: ვერცა ვინ ერთი ღამე გაათენოს: შიგა დ̃ ნუ უც ვინ: იკუებს შიგა რაიზომ გინდა ვინ: მორჭმული დ̃ მ|ძლავრი: იყოს: ანუ ბედითი: დ̃ დავარდნით: მოგუიკსენებია: სოფელი ხო|ვლე ზურითა, ხოდაბუნითა: ტყითა: ველითა: წყლითა: წისქუილითა: და ყოვლითა სამართლიანითა: ზღვრითა: საკმრითა: | და უკმრითა: და სოფელი სამსახურითა და ბეგრითა: ვითა მე გამიჩენია: ორი მიწაი: მეტეხთა: ღ̃თის მშობლისა: იყო შეწირული | ბეყეურეთი: და გორგაითი: მათ კიდე გაეყიდა: და მე ეგრეც: მეტეხთა: ღთისმშობელს: მოვაკსენე: | ჩემის სულისათჳს: მორბედის ძის მიწაი: ვარძიის: ღ̃თისმშობლისა: იყო: შეწირული: და მასვე: მოვაკსენე: ხოხალო|ისძე: და აბესასძე: კავთას შეწირულნი: იყუნეს: და მასვე შევსწირენ: ესენი ბეგარს: რაითაც: შეწირულნი: არიან: მუნ მიიღებდენ: დ̃ სამართალი: დ̃ მამითადი განაღამცა: თქუენივე იყო: შეწირული: ნებიერი: და სიგლოსანი: ერთობ ყუელაი: მიყიდია: ვითა: მათთა: დაწერილთა: შიგა: სწერია: და გავაჩინე: ესრე რომე: სამას სამოცდა ხუთი: დღე არს წელიწადსა: შიგა: და ამისგან: ოცდა ხუთი: დღე გამოვიღე: მარხვათა: შიგა რომე ჟამი არ იწირვის: მისთჳს: და სამას ორმოცი თეთრი მოვიდოდეს: წელიწადსა: შიგა: ყოველთა: დღეთა: ჩემსა ეკუტერსა: შიგა: ჩემს: ბარძიმს და სიწმიდის: სამსახურსა: ზედა: თჳთოი: მოლაზონი: რიგმოღებით: ჟამსა წირვიდეს: ვისიგინდა: მწირველი იყოს: და თეთრი მიეცემოდეს: თეთრი: მეეკუტრის: ჩემისა: კელსა: ეკუტერსა შიგა დ̃ ვისდა ეგრე მიეცემოდეს: და თუ მონასტერსაც რადმე არავინ ღირს იყოს: წირვისა: მას დღესა: თუ გარეთცა შემოიყვანენ: მწირველსა: ნუ დაგუაკლებენ: წირვასა: და ვინც: დაგუაკლოს: ღმერთმან გამოაკლოს: სასუფეველსა მისსა: და ამას: ორს დღეს: ჩემთჳს წირვიდენ: და ერთსა: ჩემისა ცოლის: ხათუთასთჳს: მერმე ვისი გინდა: ალაპი იყოს: ყოველთავე დღეთა: რაიც ტრაპეზს: დებოდეს: მოწილე: თჳთოი: დიდროანი: სეფისკუერი სამინდეს [10]) და თჳთოი: დიდროანი: მოხეული: ჭიქაი: [11]) ჩაივლებოდეს. ჩემი მწირველი და ხათუთაისი ჩაურიგებდენ სეფისკუერსა და ჭიქათა და ჩუენთჳს შენდობასა ათქუმევდენ. აღდგომაი დღე არავისი იყო გაკვეთილი, ჩემთჳს იყოს. კარგი ალაპი გარდაიკდებოდეს ოთხითა ფერითა საჭამადითა და მაძღრად პურითა: და ღუინითა და რაც კარზედა გლახაი იყოს, ყუელაი დაძღებოდეს, მწირნი და უძლურნი,

---

[9]) ფანასკერტელის მამული ჭოროხის ხეობაა, ხოლო გიშელისა — ნუსის მიდამო.

[10]) „ფქვილი ზანდურისა (თათუხი) წულილად გაცრილი" (საბა).

[11]) „მოხეული ჭიქა, ანუ პირ-დიდი ჭიქა და არა „მოხისური", როგორც ბროსსეს ჰგონებია (H. G. II, II, 455, 4). ამას ქვეით სასვენ ნიშნებს დედნისას არ ვსხამთ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ვინცა ვერ მოვიდოდიან, ყუელასა შინად გაეგზავნებოდეს. პატრონისა მწირველსა თხუთმეტი გრივი ხუარბალი ხოდაბუნთაგან მიეცემოდეს, ნახევარი წმიდაი და ნახევარი საეროი და ვენაკნი ვით͡ა გამიჩენიან, ესტატური და კოხური (კასური?) და ღვთისმშობლის ეკკლესიათა უკანით სასახლე. ჩემსა მწირველსა ხუთხუთი გრივი ხუარბალი მიეცემოდეს ხოდაბუნთაგანვე სეფითა კაბიწითა, ნახევარი წმინდაი და ნახევარი საეროი და ვენაკი გუერაისძისა განაყოფისა ლომისეული.—ხათუთას მწირველსა ჰქონდეს ვენაკნი შეუვალნი ხოვლეს: კულუხი ძუელი თორმეტი კოკაი იყო ოცდაოთხ ლიტრი(ანი)თა კოკითა თვთო(სა) მიწასაზედა: აწ ექუს-ექუსი გამიშვია და მის ექუს-ექუსისათვის სამას და ორმოცსა თეთრსა გამოიღებდენ ეკუტერს მისაღებელსა.—თვითოი მიწაი რვა-რვასა თეთრსა გამოიღებდეს კვერეულსა შიგა (?).—ყოველნი დღენი სამუშაონი იყვნეს: შაბათი გამიშვია დ͠ ორშაბათით პარასკევამდის მუშაობდენ.

მერმე თუ ვინ იმისი მომშლელი გამოვიდეს ანუ შვილი, ანუ ძმა, ანუ მოყუასი, ანუ ყუთულარსლან ვითარ ყო და ვითა ქირშიშ ელარიონს უყო; თუ აბხაზთ მეფეთა წარიკითხონ ესე ჩემი დაწერილი და მათ არა მიასაბიონ, მათ ჰკითხნეს ღ͠ნ ჩემნი ბრალნი აქა და მას საუკუნესა; [12]) და თუ ვეზირთა და დარბაზის კარსა მოურავთა ჰნახონ და მათ არ მიასაბიონ, მათ ჰკითხოს ღ͠ნ; და ვინ ჩემის გუარისაი სხუაი იყოს, თუ მან არ მიასაბიონ, მასცა უგმია ღმერთი: თუ ქათალიკოსმა ჰნახოს და მან არა დაკრულოს, მას ჰკითხნეს ღ͠ნ ჩემნი ბრალნი; და ანუ მონასტერმან,—ერთიცაღა მოღოზონი იყოს,— თუ მათ არ გამოიყარნენ კარნი და წირვისა და ლოცვისაგან არ დაეყენნენ, დამშლელი ამისი არ დაკრულონ, და სამარხავისაგან არ გაიყენონ, მათ ჰკითხოს ღ͠ნ: [13]) და ესე ჩემგან გაჩენილი ვენაკი ანუ ყანა, ანუ სამსახური, ანუ კულუხი და ანუ რაი სხუაი ბეგარი რაიც წინამძღუარმა ანუ ვინ სხუამა მოურავმა შეცვალოს ქრთამისათჳს, ვითა სამასართა უყვეს, იგიმც კრულია ღ͠თისა პირითა, და თუ კრებულმან შეიცნოს, აუზოხორდენ და გააბედითონ.

და მუნებური საქმე წინამძღუარმან, მოძღუარმა, დეკანოზმა და ერთობ კრებულმა და დაყუდებულთაცა, ქუაბთა შიგა მსხდომთა, ერთად იურვოს ყოველმა; ვითა გარესჯისა საქონებელნი არიან, ეგრე იურვებ(ო)დეს ხოვლური საქმე. წინამძღუარი მეტად ნუ ჰპატრონობს. მერმე ასრე იქნებოდეს, რომე რაც მოსავალი იყოს ზუართაი, ხოდაბუნთაი და კულუხისაი ყუელაისი ანგარიში ერთობ კრებულსა მოეკსენებოდეს, თუ (და?)

---

[12]) მიასაბიონ (საბა), ე. ი. არ მიჰპატრონონო, მონღოლების დროს დიდ-კაცები რომ იტაცებდნენ საეკკლესიო მამულებს, ეს სჩანს ქვემო დაბეჭდილს კრების ოქმიდამ და ქ.-ცხოვრებიდამაც (I გვ. 415) ყუთლუარსლან სამასარსი და ქირქიშ უნდა იყვნენ კახოს თანამედროვენი, მიმტაცებელნი საეკკლესიო მამულთა.

[13]) ე. ი. წირვა-ლოცვა დააყენონო, მონასტერი დაკეტონო, მკვდარი არ დამარხონო და სხ.

წინამძღუარი ოდენ სცნობს [14]). და იმისგან საზომი ღუინო და ფქუილი, ანუ სეფისკუერისა და ჭიქათა, კოკაი და კაბიწი [15]) ყუელაი გამოწყული იყოს და ეგრე წაიგებოდეს; და მოსავალი ხოვლესაი, პური და ღუინოი, კიდეგნად ერთსა სახლსა შიგა დაიგულებოდეს. მერმე ოდესცა ზუარნი და ხოდაბუნნი კეთდენ და კარგა მოვიდეს, რაიც მას წელიწადსა მოჰრჩეს მეორის წელიწადისათუის წააგებდენ; ნიადაგ არ სწორ გამოვა, ოდესცა დასეტყოს ჵ არაი მოვიდეს, მისთჳს დაიგულებდენ და ესე ნუ ოდეს იმიზეზების, თუ წელს არაი მოსრულაო და ნუ მოაკლდების ესე ჩემი გაჩენილი;—და რაიც ამასცა მორჩებოდეს, გლახაკთათვის წაიგებოდეს და სტუმართათჳს მოიკმარებოდეს;—და რაიცა სამართლად გამგებელისაგან იშოებოდეს, იგი წინამძღუარისა კელითა ჩემსა ალაპსა შიგა ალუსებასა და დღესასწაულთა სათევზედ მოიკმარებოდეს. რომელმანცა ბერმა, მესთულემა ანუ მეღალემა, თავისა ქრთამისათუის რაი დააკლოს, მონასტრისაგან გაიძოს და მიზეზითა შეუცოდებელი გლეხი ნუ დაიტყუენვის. თუ მიწაი დაუკაცრდებოდეს, რაისაგანცა ქრთამითა ნუ ვის გარდაერთვის სამსახური და კულუხი ნუ წაკდების: სხუაი გლეხი დაისვმოდეს ზედა [16]).—თუ შვილი მოგუეცეს, საურავად მისი კელი შევიდოდეს არ მისად მოსაკმარებლად რაისამე, (არამედ) ჩუენის სულისათუის; ჵ თუ შვილი არ მოგუეცეს, რომელსაცა ჩემსა ძმასა შევავედრო, იგი იურვოდეს; და თუ ვერცა ამას ვესწრა, რომელიც ჩემის გუარის კაცი მონასტრისათუის უკეთესი იყოს, მისგან იურვებოდეს. და რკონისა ღ̃თისმშობელო, მე კარგად მყოფსა და ყმაწვილსავე ამად მომიკსენებია: რა ვიცი (ჩემსა) უკანას ვინლა მოგაკსენებს ჩემსა ნაგუარცსა (ნაღუაწსა?); და ნუ თუ ერთსაცა წელიწადსა ცოცხალ ვიყო სამე, ჩემითა თუალითა ვნახო რაიცა გამიჩენია მისი ქნაი. და სააქაოის დიდებისათუის არად მოგუიკსენებია: არცაერთისა დღისა ცოდვათა ჩემთა შენდობას ეფასების; მაგრა სამუნოდ მოგუიკსენებია და თქუენ იცით და თქუენის ძის მოწყალებითა, რაილა გინდა გვიყავით, და ვითარცა ავაზაკი ერთითა სიტყუითა, მეც მემიკსენეთ სასუფეველსა თქუენსა და გუიოხეთ წინაშე ძესა თქუენსა.

და რაი გინდა გუარი კაცი გამოჩნდეს ამის დამშლელად და მცვალებელად, ქართველი ანუ სპარსი, ანუ სომეხი—რკონისა ღ̃თისმშობელო, შენ შერისხდი და გამოაჩინე სასწაული შენი მას ზედა. ვინც წინამძღუარი იყოთ, მუშაობასა ზედა მოიჭირვებდით და გლეხთათუის კარგნი იყუენით. არა თუ თქუენ რაიმე გაკლდა პატრონთა გარდასრულთა ჩუენთა და შემოეწირა და მაძღრად იყუენით, მაგრა ახლოი იყო (სოფელი) და ამად უფრო ვიყიდეთ, ჵ გამოგაჩნდამცა სად კარგია. მოაკმარეთ სამცხორებელსა: ღორსა, ქათამსა, ფუ-

[14]) ქ. ი. წინამძღვარს დიდი უფლება ნუ აქვსო, არამედ კრებულსაო.

[15]) კაბიწი იხ. ზემო, გვ. 17.

[16]) ქ. ი. თუ გლეხები აიყარნენ, სხვები დასხითო იმავე ბეგრით.

რებსა და გუთანსა, ყოველსა კარგადა აშენებდით და ბარაქიანად იყუენით.— მე რა ვარ? მაგრა რომელთაგან აშენებულ არს, რომე მათი მონასტერი კარგა და საპატიოდ იყოთ (ჴყოთ?); და ამ გაჭენილისაგან რაც დააკლდებოდეს ანუ ჭიქა დამცირდებოდეს და ანუ სეფისკუერი გასაწყლდებოდეს, ერთობ კრებული შეიყრებოდით დ ეგრე გაჰმართავდით და თავად გაჰკდიდით.—ვინ დააკლდებოდეს ჩემი მწირველი და ანუ ხათუთასი, რომელიც გარდაიცვალებოდეს, თუ ვინ მათის გუარისა კარგი იყოს, იგი მოიყვანებოდეს და თუ არა, თქუენ კრებული კარგსა მწირველსა დამისუმიდით დ ერთსაცა წამსა უმწირველო ნუ არის ჩუენი სამწირველოი. დ თუ ჩუენსა მწირველსა არ შეეძლოს და ჰავად იყოს, რომელი იყოს მემზგეფსე დ მეტრაპეზე ჩაურიგებდეთ ჭიქათა დ სეფისკუერსა;— და ვირე ცოცხალ ვიყო მე დავდვა თავი და მოვიჭირვო ხარჯისა ცოტასა გამოღებისათუის ამა ჟამთა შიგა; და თუ მე აღარ ცოცხალ-ვიყო, ვინც ჩემის გუარისა იყოს, მან იურვოს; და თუ ღმერთმან შეიბრალოს ქრისტიანობაი და აღარ იყოს ხარჯობაი აწინდელისა დებისაი, აღარავინ დასდვას და არცა-რას ვინ სთხოვდეს საკრეფელსა ამის მეტსა, რაც არ გამიჩენია [17]), და თუ რაი ვის სხუასა სიგელი და ანუ დაწერილი ჰქონდეს, ყუელაი ცუდია: აფხაზთ მეფეთავე ვაჰრამისთუის ბოძებულობითა გაუტეხია, ვითა დაწერილითა შეეტყუების, მათგან გასყიდულობისათა.

და სხუა რაიღა გკადრო, რკონისა ღ~თისმშობელო, უმეცარმან და ენად ჰავმან და ცოდვათაგან შეშინებულმან და დაღონებულმან, მეტადრე შენ იცი და შენისა ძისა მოწყალებითა! ზენაჰარი, ზენაჰარი! (sic) ნუ წამწყმედთ და მომეც ჟამი სინანულისაი თქუენსავე წინაშე. და არ ვისგან შეგეცვალოს დაწერილი ესე, არ ჩემგან და არცა შემდგომითი შემდგომად მომავალთა ჩემთაგან: დ ვინცა დ რამანცა გუარმან კაცმან ანუ გუარისა ჩემისამან, ანუ სხუამან ვინ, დიდმან ანუ მცირემან რაისაცა ჟამისა მოღებითა შეცვალოს ანუ მძლავრობით, ანუ მოხუეჭით, ანუ ქრთამისათუის, გინა დამცრობისათუის ვინ ესე ჩემგან გაგებული შეცვალოს და აქციოს, შემცა იცვლების სჯულისაგან ქრისტეანეთასა, რისხავსმცა მამაი, ძე და სული წმიდაი, კრულმცა არს სიტყუითა ღ~თისაითაი მკუდარი დ ცოცხალი გაუკსნელად ორთავე შინა ცხორებათა და ნაწილიმცა მისი ნესტორის და ორიგენისთან დასჯილ არს, დამცაინთქმის დათან და აბირონისებრ, შემცაეძლების ძრწოლა კაენისი, კეთრი გეზისი, შიშთვილი იუდასი, სოდომელთა და გომორელთა ცეცხლითა და წუნწუბითამცა დაიწვის, მასზედამცა განეხუნიან საქანელნი ღ~თის რისხვისანი: აქაბს: ელიას: ურჩსა სვიმონ მოგუსა: კუენოპ (კინოპ?) გრძნეულსა დ მაკედონოს სულისა წმიდისა მგმობრსაცა თანა არს საკსენებელი მისი, მანინას შეჩუენებულსა დ ათორმეტთა მისთა მოწაფეთა: მანენტოს, პავლე სამოსატელისა და არიოზ სამ-გზის დაწყეულსამცა თანა დაისჯების; მუნტანის (მონტანას?), სატურნის, აკ-

[17]) ქართველნი მეტად შეწუხებულნი იყვნენ მონგოლთ ხარჯობისაგან (ქ-ცხ. I, 387)

ვილას, ლოსკარს, პოკრატის, აკროლას (?) და თეოდორე მომფსოფტელსა (თეოდორე მანსური?) და პოლიხრონოს ცოფსამცა თანა აოს ნაწილი მისი *), ასდა-მერვე ფსალმუნი მასზედა დაესრულების, კრულმცა აოს ათორმეტთა მო-

*) ძეგლს ჩვენს სიგელებში ხშირად ასხენიება სახელები ამ მწვალებელთა და მათ შორის შეხვედებულან ორიგენიცა, წარჩინებული და ცნობილი სჯულის მწვრთველი და ამისკამა სჯულისად ვინაიო რამდენიმე ცნობა ჩვეულებრივ აქა ზემო აღწერილის მე-XIII საუკ. ხელნაწერიდამ (ან. გე. 111 № 23), ამ საკითხისადმი, რომელსაც აქვს სათვალი: „ბერძნებნი მწვალებელთა ეკლესიათ თვითეულისა წვალებისა შეხვედებისანი“ და რომელიც, გეორგის, ქართველ მამასახლის აოის შედგენილი, მათის ცოდნა-შესწავლებას გამოადგება:

„... კლიმენტის გეასრასზე (41—54 წ.) იყო სჯმან ბორატი, თავსა თავსა ქრისტედ მეტყველი; სისუათცა წვალებათა მძიმეებით მათით მხენდრას, გაიხდრასს. (გეასრას) ხდგიანესზე (117—138 წ.) მეოფნი: ულენტინიანეს, გერდან, მარკიონ, მენტანი, სატორნი, ლოსკარ, პეკრატი, აკელა“...

„სევერეზის ზე (193—211 წ.): კლიმი სტრომატელი, სჯმიმასს, ორიგენი მეტყველი მისაგან მამისა გერ გაჯავსი, გერცა მამისა სულისაგან და გერცა ანგელოზის დაბრძანისაგან მამისა ძე არა ჰრქო, ხოლო დაბადებული და მადლით სახელდებული. კეთილშობილი სული გორციან ბერკელ ეოფად ოქმა და ეოველთა მიმეოთ-მხედ; მამაჲ ოდეს განჩინის და ძე სიტყუერთა ზედა, ხოლო სული წმიდა მოჰფინეთ ოდეს განეწყუნა და არა ერთად სამებისგანად იტყუს ქრისტესა და სიოფილს არ დამბადებელ არსო სამებს. აღდგომისგანთა გუამთა ჩუენთა ბერკელ ქრისტესს წარეწყედად მოსალჯა(სა) (ს)მტკიცებას; შემდგომად აღდგომისა სიტყუერთ ძალჯას თუ გეშვთიმეცნეა სიტყუენეთა დაბადებაჲ, რამეთუ ეოერთანი და მომრგუალებულნი აღდგებიან გუამნი. ხოლო ესრეთ იტყუს აღდგომასა ქრისტესსა და ეთიარედ სწორ მისა გეშენებით აღდგომასა“.

„ანორას ზე (395—423 წ.): სახელითა... და ვ-დ ღაღანო მეფესზე (251—253; 260—268 წ.) იყენეს: არტემან და სუნეთს დრეკენი; შემდგომად წყეული მანიც (Манесъ) ქრისტედ და სულად თავსა თავსა მოჰქმედა... სპარსეთით სახელმწიფოთად გარდმოიხარწნა, სახიერსა ვასიმე ასალსა ღ-თისგანად მეტყველი და ოტნებით ქრისტეს გამოჩენასა მზდაბრობა. მოძღუერად აქუნდა ბორატსა მას კოდნტოს ტერენეთოდ სხენდებული სეკოთისესგან სწეალეულისა ემოდელოდოსგან... გუამითი გუამად სულით ცხალებად მოჰქმედასა, განმგდებელი ეოველისაკე აგებულისა და მოჭღალი აღმოქმისა და შესაქმეს კეთილს არ-სხეიერისა ღ-თისგან ქმნილად მეტყველი, განსაგან ხრწნადებასა და ცხალებასა შინა არსი და უკეთოთა შეეოფთა მომხენებელი“.

„სამოსატელი, მანენტოჲს ზიარი, უფალსა დიტოს კეტ და წინსწარმეტყველი თანად ჭეონებად ბაღწი, კინაჲ კსე ბერკელ ბერკელ აღმოცენებულნი და ერთობენებისა და ორთა ბორატად მეტყველნი ბერკელი იგი უარიყოფთა კეცებისათა, ხოლო

ციქულთა ჯუარითა, შუიდთა კრებათა ჯუარითა და ხუთთა პატრიარქთა [18]) ჯუარითა და მადლითა ჲ ივიმცა სიტყუაი მისგან იძიების, რომელი ჰურიათა თქუეს, ვითარმედ სასჯელი მაგისი ჩუენზედა და შვილთა ჩუენთა ზედა! ჲ ამა ყოველთა ზემოწერილთა წ~თა მადლითა და ჯუარითამცა კრულია საცხენებელი მისი! და უკეთუ ვინმე ესე ჩემგან გაგებული და შენსა სამკუიდრებელსა შემოწირული შეცვალოს და დაშლად კელი ყოს და შენსა სამკუიდრებელსა გამოაკუას ანუ მემამულემან ვინ, ანუ მოსაკარგვემან [19]), რამან გინდა გუარმან კაცმან შენ, ყ~ღ წ~დო ღ~თისმშობელო რკონისაო, რისხვით აღიძარ მასზედა შენ და ძე შენი და ძისა შენისა ღ~ისუარისა შემცემელთა პატიჟი მისგან იძიე. და ვინ დამტკიცოს, ღ~ნ აკურთხოს. და ვინც ესე ჩემგან გაჩენილი რაი მოაკლოს წინამძღუა~მან, ანუ მოძღუარმან, მეტრაპეზემან ანუ კრებულმან, კრულმცა არს სიტყუითა ღ~თისათა და ამითცა ყოველთა მწუალებელთა თანა დაისჯების. (ტექსტისაკე სწდთ ხრის დაწერილი ქართ დაბეჭდილი წარწერა № 20).

ამას ქვეშო მოსდგეს სედმოწერანი, უკუდს მხედრულად:

1) ქ: როკონისა ღ~თისმშობელო! ესე ვითა ზემო მწერისა (მწიაწობრისა) კელითა მომიესენებია, მე კახოცა ჩემითა კელითაცა ამასვე მოგაკსენებ და შეგიწევდრებ ჩემსა სულსა შენსა წ~სა მრავალმოწყალებასა და ასენებასა და გაველრებ სულ(ის)ვე ჩემ(ს)ა და ეველრე ძესა ჩემსა ჩემ ცოდვილისათუის და შე-

---

მორე ღ~თკებისადთა... და სხუანი მამდგომნი მისნი: ტარტაინე და ხრტემან, კარდასინი, ფოტინა და ეკეთონ. ხრისნაზთ, უსულოდ მეტუუნდთ კორცთა უფლისათ, ჰპოდინარი გამო(უ)ჩნდა წინაჲსწიდგომად, გითხრემდ ცხოველთაითა სულდთ სულდგრი მაიხუს, ხოლო კანება ჩუნი არა მაიდო"...

„გუალად თეოდორე მომფსუტელი, რომელი ქრისტეს ღიტონად ერთად ჩუნენად უწოდდ... იტეოდ..., ვითარმედ კარდასტეფანესაოჳს სახონებისა მაეცა სჯდოად პატივი კრიბუნესა... ნესტორი, ძე კლაკედონის და მისწუალი სომოსტელისა... ორ-ნიად ჲ ორ ქრისტედ კანუო (ძე ღ~თისა)... ეტტუქი და დიოსკორე... ორთაბუნებათა ბარკედ შეერთებასა ჲზმნობდეს ჲ ეუანდ (შ~ლ) შეერთებისა ერთბუნებად წერდეს... და... ზედთ მოსრულად კორცთა უფლისათ... სეკერიოზ (და) იდიანე... ერთა ბუნებისა იტეოდა"...

„... ბორტლი არიოზ ბიდწი კოსტანტინე (მეფის) ზე დიდისა (306—337 წ.) და მისთანა ეპისკოპოსნი, ეკლესიანი, ეკედუქსი, ბოლიმონ, ნიკატი ჲ მუნტანი. ხრიოჲს მამდგომნი ერთისა ბუნებისა და ხრისების ღ~თებისა განმუოფელნი... მაკედონიოს სულსა წმიდისა ჯეტნულსა ბუნებად იტეოდა... მაღნი ეინშე ზედთ და ეთერისა კორცთა თჳისა თჳისაჲ თანა გარდმოტეებასა და ამით კორციშესხმასა იტეოდა. ხისრის იეზიდნე ალიკრნელი, გიანე ალექსანდრიელი ჩუნენად მისუმულთა კორცთა ქრისტესთა შეერთებისგანეე უხრწნელად ჰზმნობდეს... ჰეტრე ბიზანიოელი სხორად (правильно) კეტქსისა ქრისტესისა უეფდეს და ორბუნებად უარუოფდეს ქრისტესა"...

იწირე ხოვლე ჩემგან ნასყიდი და ყოვლისა ადამიანისაგან მოუდევარი და ერთისა დღისა ჩემთა ცოდვათა არ ეყოფის. ვინცალა ესე ჩემგან გაჩენილი შესცვალოს... (წყევა) ვინ დაამტკიცოს ღ̃ნ იგი დაამტკიცოს სააქაოდ და სამანდ.

2) ქ: ესე ვითა პატრონსა კახასა დაუწერია და მოუკსენებია ხოვლე რკონისა ღ̃თისმშობელსა, მე ხა(თუ)თაი ჩემითა კელითაცა ამასვე მოგაკსენებ გვედრებ სულსა ჩუენსა შენ. შემინდვენ ამ̃ნ. [20])

3) ქ: მე დავით მეფესა დამიმტკიცებია [21]).

4) მე: ძესა მისსა: გიორგისცა: (გი̃სცა) დამიმტკიცებია [22]):

5) ჩუენ მელქისედეკსა დაგუიმტკიცებია (მქრალად).

6) ქ: მეჭურჭლეთ: უხუცესისა კახოისა: დაწერილსა: მე ავაგ სარგისცა მოწამე ღ̃ დამმტკიცებელი ვარ [23]).

7) ამა მეჭურჭლეთ ოხუცეს(ის) კახოსაგან დაწერილსა მე გრიგოლ მსახურთ ოხუცეს(ი) სურამელ(ი) მამტკიცებელი და მოწამე ვარ [24]).

---

[18]) მათ შორის რომის პაპიც იგულისხმება.

[19]) მოსაკარგავე უნდა იყოს მეფის მოხელე (იხ. შიო მღვიმის გუჯ. გვ. 12).

[20]) ქვემო წარწერათაგან სჩანს, რომ სათუთა ყოფილა ქალი გრიგოლ სურამელისა და და ბეგასი, ხოლო კახა — მათი სიძე.

[21]) უეჭველად, ეს არის დავით V, ლაშას ძე.

[22]) ეს გიორგი მოკვდა 1268 წლის ახლო ხანებში (Hist. G. I, 553;575).

[23]) ავაგ-სარგის მხარგრძელის და მეფის ძის გიორგის ხელისმოწერა ამ სიგელზე მტკიცე საბუთს იძლევა ბროსსეს ქრონოლოგიის წინააღმდეგ. უკელა მეისტორიენი (სენ-მარტენ, სტეფანოს და თვით ბროსსე) გვიჩვენებენ ავაგის სიკვდილს 1250 წ. (Hist. G. I, 554, n. 2); ხოლო რკონის სიგელი დაწერილია ბაღდადის „გატეხის“ შემდეგ, რაიცა მოხდა 1258 წელს 16—30 იანვარს (Hist. G. I, 548, n. 3). და აქიდამ ცხადია, რომ 1258 წ. და 1259 წელს, როდესაც უნდა იყოს დაწერილი ეს სიგელი, ავაგი ცოცხალი ყოფილა. — ავაგი მოკვდა შემდეგ მეფის ეგვიპტეზე გალაშქრებისა, ე. ი. შემდეგ 3 სეკდემბრისა 1260 წ. Hist. G. I, 552—3, n. 3), ე. ი. 1260 ანუ 1261 წელს და ამავე წელს უნდა შეერთო მეფეს ავაგის ქვრივი გვანცა, რომელიც მოეწონა მეფეს, როდესაც იგი მივიდა ავაგის სახლში „ტირილად“ (ქ-ცხ. I, 388), მაშასადამე ხანგამოუშვებლად ავაგის სიკვდილის შემდეგ.

რადგან მეფის ძეს გიორგისაც ეს სიგელი დაუმტკიცებია 1259 წელს, იგი ამ დროს იქნებოდა არა უმცირეს 8—10 წლისა; მაშასადამე იგი უნდა დაბადებულიყო 1249—1250 წლებში და არა 1259 ანუ 1260 წელს, როგორც ჰფიქრობდა ბროსსე (Hist. G. I, 352, n. 2), რაიცა არ ეთანხმება ვახუშტის უფრო ჭეშმარიტს ცნობას. გიორგი მოკვდა 18 წლისა და მაშასადამე 1268—9 წელს.

[24]) ცნობილი ისტორიული პირი, კახოს სიმამრი (ქ-ცხ. 390—2), ფავნელთა

10) ამის: მეჭურჭლეთ: უხუცესისა: კახაისგან: დაწერილისა: მისისა: ნასყიდისა სოფლისათვის როგორც შეუწირავს: მისის მონასტრისადა ჩუენ სამისავე ჭდაბნოისა გარესჯისა :მ: წ: (მოწესენი?) და ყოველნივე ერთსულობით დაუმტკიცებთ. შემცვალებელნი ამისნი იყავნ წყეულ, კრულ და შეჩუენებულ ჵ დამამტკიცებელნი ღ ნ აკურთხნეს. მე ანტონ ჩემითა კელითა დამიწერია. შემცვალებელნი ამისნი შეჩუენებულ იყვნენ და წყეულ. დამამტკიცებელნი ღ ნ აკურთხნეს.

8) ესე ვითა ღ თისა (ღ თითა?) სიძესა ჩემსა და დასა ჩემსა ხათუთასა დაუწერია და ხუცე სასუებით რკონისა ღ თისმშობლისადა შეუწირავს, მეცა ბეგასა ქ ს ე ვს (ქართლის ერისთავს) დამამტკიცებია და მუწამეცა ვარ [25]).

9) ქ: ესე ვითა ღ თის (ღ ვთითა?) სიძესა ჩემსა კახოსა და ძმისწულსა ხათუთასა და სიძობისაგანცა უფროესთა და ხოვლე რკონისა ღ თისმშობლისა(და) შეუწირავს, მე იგანეცა დამამტკიცებელი და მოწამე ვარ.

11) ესე ვითარ ჩემსა ძმასა პატრონსა კახოსა და ხათუთასა დაუწერია და ხოვლე მათგან ნასყიდი რკონის ღ თისმშობლისადა მოუსენებია ჵ შეუწირავს მათისა სულისათუის, მე ასიბა მოწამე და დამამტკიცებელი ვარ.

12) ქ: კირიელეისონ! ღ თისა ჵ მისთა სჯულთა მიერ ღვთიუ-გონიერად შეყუარებულის, ღვთივ შეუნიერად ზეგარდამოითა სიბრძნითა განბრწყინვებ(ბუ)ლის კახოის, ყოველთა კელმწიფეთაგან შეწყალებულის და... (მე)უღლის მათის ხათუთაის გაგებულსა...—რ ლი საუკუნოდ სრულ იყავნ, იყავნ, იყავნ უ კე გებადმდე ჟამთა,—ჩუენცა გლახაკი ქრისტეს მიერ შემდგომად ხუთთა პატრიარქთა და უპირველეს მათსა ზეგარდამოსულთა უბიწოთა დედისა მისის კელითა შეთელილის კუართის საუფლოის მიერ და სუეტის ცხოველის მეექუსესა პატრიაქის და ქ ეს მიერ ეოკლეს საქართველოის ე ზი ნაგოდოზ [26]) ვამტკიცებ და წარვსწერ. შემცვალებელნი ამისნი იყავნ კრულ, წყეულ ჵ შეჩუენებულ მადლითა კ კე (ჯლოლოკე) ეკლესიისა და მუნ შინა ღვთივ აღმართებულისა სვეტის ცხოველის და . . . . მის ანტიოქიის და ღმერთ მყოფელის მჰრონისა ჵ კვართისა საუფლოისა მადლითა ჵ ყ თა პატრიარქთა, ქ ჯ ზთა ჵ ეპისკ ზთა მართლმადიდებელთა მადლითა და სარწმუნოებითა და ჩ ნ გლახაკისა ჯ რითა (ჯვრითა) ამინ....

13) ქ. ესე ვითა ე ევსა კახოის და ცოლსა მათსა დიოფალ-დიოფალსა ხათუთასა სამლოცველოდ სულისა მათისათუის სოფელი ხოვლე უყიდია და რკონისა ღ თისმშობლისადა მოუსენებია და შეუწირავს მე უნდოი

გვარისა და არა ოძნდაინი, როგორც ჭოეჭრობდა ბროსსე (იხ. ზემო გე. : ქ-ცხ. I, 390—2; (Hist. G. II, 2, p. 458, n. 2, Ivr. I, 341; 348).

[25]) ბეგა, ძე გრიგოლ სურამელისა და იგანე, ბიძა მისი (იხ. ზემო გე.).

[26]) ცნობილი ისტორიული პირაა (ქ-ცხ. I, 380—1; 416; 418).

არსენი მანგლელ მკ̃სი მოწამე ვარ [27])... შეიწირე რკონის ღ̃თისმშობელო და შემცვალებელნი ამისნი. . . . . წყეულ და შეჩუენებულმცა არიან სიტყუითა ღვთისათა... და ქრისტეს სამჭუალისა მადლითა და დამამტკიცებელნი... აკურთხნეს...

14) ხუცურ წარწერით ამტკიცებს დაუუდებული იოსებ.

15) ესე ვითა ე̃ეს კახოს მიუცია სამკუიდრებელისათუის რკონისა ხოვლე... შეწირეს ნასყიდი მათი და სამლოცველო, მე ქ̃ეს მიერ ქ̃სა მ̃კსი გ̃ი (ქართლისა მთავარეპისკოპოსი გიორგი). დავამტკიცებ შემც(ვალე)ბელნი ამისნი შეცვალენ ღ̃ო სჯასა შენსა [28])...

16) ესრე ვითა... მეცა მდაბალი გრიგოლი ტფილელი დავამტკიცებ. შემცვალებელი... (წყევა).

17) ქ. ნებითა და შეწევნითა... შემოგწირე მე... პატრონმან ჯავახისშვილმან იესე შენ... რკონის ღთისმშობელსა... თქვენ დეკანოზისშვილნი პეტრე და მისნი ძმები მარკოზ, და იოანე, ხახუტა და მისნი შვილნი და დაგდევით ყოველთა წელიწადთა თვითო ლიტრა სანთელი და ოროლი ლიტრა ზეთი და ესე ამსახუროთ და არაოდეს არა მოიშალოს. მერმე ვინცა... (წყევა). ა̃ნ. სვეულად: იესე [29]).

18) „ესე... შესაწირავი შევწირეთ ჩ̃ნ ჯავახიშვილმან პატრონმა როინ [30]) თქუენ რკონის ღთისმშობელსა... ჩუენთვის სამლოცველოდ... სრულიად ჩუენი კირიმი რკონის, რისაცა ყმის მქონებელნი ვყოფილვიყუნეთ ჲ რაც ჩუენთა გუართაგან თქუენთა სასამსახურეთ სდებოდეს, ამ რიგად გემსახურონ და ვერა რამან ჩუენმან ნათესავმან ვერ შეგიშალოს. ვინც ესე შეგიშალოს... (წყევა) ამისგამთავებელი აკურთხნეს ღ̃ნ საუკუნესა ცხოვრებასა შინა (სელ-ჩართულად: „როინ“).

19) ნებითა ღთისათა... ესე წიგნი გკადრეთ... რკონისა ღთისმშობელსა ჩვენ ჯავახისშვილმან პატრონმან ქაიხოსრო და შვილმა ჩ̃ნმა ბატონმა ბახუტამა [31]) ასე რომე სვიმონ მღვდელს რაც აგგაროზული მამული ჰქონდა, ის მამული მასზე-

---

27) მანგლელ მთავარ-ეპისკოპოსი არსენი კ̃ზის არსენის დროს იხ. ზემო გვ. 102, გუჯ. № 67.

28) ქართლის (სამთავროს) მთავარებისკოპოზი გიორგი იხ. ზემო გვ. 101; 128.

29) იესე ჯავახიშვილი სჩანს 1505 წ. ახლო ხანებში (იხ. ჩემ. გუჯ. წიგ. II, 131).

30) როინ სჩანს 1550 წ. ახლო ხანს (ჩემი გუჯ. წიგ. II, გვ. 88; 208).

31) ჩემს გუჯრებში 1669 წლის ქვეშ სჩანს; იესე, როინ და ქაიხოსრო; ხოლო 1686 წლის ქვეშე ბახუტა ჯავახიშვილნი (გუჯ. წიგ. II, 79, 88, 128) და ამისგამო შეიძლება ზემო წარწერებში (№№ 17—19) მოხსენებულნი ჯავახიშვილნი ყველანი მე-XVII საუკუნისანი იყვნენ.

და მსახლობელის კაცით ჩუენ მამაპაპათაგან შემოწირული იყო ასრე ჱ ამა წესითა, რომე ყოველს წელიწადს მოუკლებელად თითოს ლიტრას სანთელს და ოროლს ლიტრას ზეთს რკონისა ღთისმშობელს წინ მოიღებდეს და ენთებოდეს, ჲგრეთვე ჩუენცა შემოგვიწირავს მღდელი დჯეთ მისის ავგაროზელის მამულითა და ვითარ (გვანებ)ებია რომე ჩუენი ბეგარა გამოსაღები არასფერისთანა არა ეთხოებოდეს რა. შეიწირე რკონის ღთისმშობელო და მეოხ გვექმენ ორსავე ცხოვრებასა. დაიწერა მეფეთ მეფობასა შანავაზისასა ქ'კსა ტნზ (1669 წ).

20) რომელიც სამკუიდრო არის ჩუენ ამისთუის არ მოგაკსენებთ თქუენთა უცილობელი... გაგოსი, ბოსელა, ხიარკე (კვრაკე?), ჰავეჰავისი, მერია, გირშალი (გარკალე?) ამის მაწისა ვინცა კლედენ (სნეიდეთ?) თქვენ ყმანი, ღალა თქუენი და სანადიროსა ზეთი და სანთელი მაგ[თ მოართვმიდეთ] ესე დასაბამითგან თქუენი სამკუიდროა... ნუ ვინ იკადრებს ცილებად [32]).

21) ჩ'ნ ქ'ქი მიერ კურთხეულმან ყოვლისა საქართველოსა დიდმა მამათმთავარმან კ'ზ-პატრიარქმან მეფეთა შარავანდედმან პატრონმა დომენტიმ [33]) ესე წყალობის წიგნი გიბოძე თქვენ ერთობით კრკონელთ ასე და ამა პირსა ზ'ა, რომ ყოველს წელიწადს ფერისცვალებას დღეს უნდა რომ რაც ჩვენ იმ დღეს გვეყოფნოდა იმითნი კალმახი უნდა მოგეტანათ, ამისთვის დრამა ამოეკვეთათ და ამ დრამას გარდაცა სამის წყლის სიგელებიცა გვქონდა, რომ სვეტისცხოველისა არის ხევნნელა, სამაჭეხელო და სარჩელა. ესენი ჩვენგან უორჭლი იყო. ამისგულისათვის მოხვედით წ'ე ჩ'ნსა და გვეაჯენით, რომ ბეჭრა თქჳსის გ[მოღება ვრ შეგეიძლია და ჩ'ნ ახლა ეს წყალობა გიყავით, რომ ყოველს წელიწადს ფერისცვალობას ასოცს კაი კალმახს მოგვართმევდეთ, მისდროს მოგვართმევდეთ. ამ საქმეზედ სხვა და უსამართლო არა გიყონ რა და არცა რა გამოგართვან დრამა. ეს ასე გაგითავდეს და არც მოგეშალოს. ქ'კს უიბ (1724).

22) ჩუენ მეფეთა მეფესა ალექსანდრეს და ჩემთა შვილთა ვახტანგს და დემეტრეს და ჩ'შთა ძმათა ბაგრატ და გიორგის [34]) ესე წიგნი ამა პირსა ზედან მოგვეცესენებია თქუენ ყ'დ... კრკონის ღვთის'შობლისათვის ვნახეთ თქუენის ხოლის სიგელი და პირველი სხუათაგანცა შემოწირული იყო... ახლა ჩ'ნცა შემოგვიწირავს სამლოცველოდ სულის ჩ'ნისა... რათა იღუწიდენ მას შ'ა დამკუიდრებულნი ძმანი ჲ კრებულნი მოლაზონნი, მღრდელნი, დიაკონნი, დედაბერნი და ერისკაცნი ჩ'ნგან ჱ ჩუენისა სიტყუისა მო[მ]სმინოთა კაცთაგან არა ეთხოებოდეს და არა ეწერებოდეს არასთანა სათხოვარი და გამოსაღები დადის

---

[32]) ეს თჳთ კასრისი ანუ ხათუთისი სელი უნდა იყოს.

[33]) კათალიკოზობდა 1705—1725 წწებში.

[34]) ორნი ძმანი შეფის ალექსანდრესნი, ბაგრატ და გ'ი, ცნობილნი არ არიან, მაგრამ ჩუენს ქრონიკებში 1414 წლის ქვეშ ცნობილნი არიან (კეტ. ბიბ. № 44 და ერთი მათგანი ბრალსეს Rap. IV, 13). იხ. კიდევ Гурія и Адж. გვ. 213.

სათაროს უდუფისაგან მტე... ყრლთა წელიწადთა ღრისმშობლობას დღესა კრწყებული ადგნი ჩემთუის გარდიკდებადეს ყოველითურთ... დაუკლებელ; ჭ ესე ზემო დაწერილი სიგელიცა ამა სიგლით დამიმტკიცებია.

23) ჩნ აფხაზეთისა და ქართლისა მეფეთა მეფემან გიორგი[35]) ესე წიგნი ამისად მეცგრად და ნიშნად მოგუეყსენებია თქუენ რკონის ღრისმშობელსა... ვნახეთ თქუენი ხოვლისა სიგელი... ჭამთავითარებისაგან ატენის ტახის სახოკარი რაიმე შესულიყო... ახლა ჩუენა ახლადა დავიმტკიცეთ და გავაჩინეთ თქუენის მონასტრისაგან ხარების დღეს აღაბი... არა მოიშალოს... ანუ დიდებულთა(გან), ანუ აზნაურთა, ანუ ატენის მოურავთა ჭ ანუ ატენის ციხუანთა და ანუ რკონისა პატრონთა... სათათროსა სათხოვარისა მეტი არა გეთხოვებოდეს".

ზედკე ჴელულად: „მე მეფეთა-მეფეს კოსტანტინეს დამიმტკიცებია“ [36]).

1260 წ. ლითონ. ქანტორის სიგელი № 65.

ეს სიგელი დაწერილია ტყავზე (სიგრძით $2^1/_2$ არშინი, სიგანით 5 ვერშოკი) ლაჟვარის ხელით, მხედრულად. სიგელს თავი აკლია, ზოგიერთი ბოლო-წარწერები გაკასრულია და ძნელი საკითხია. თუმცა სიგელს ქართველთაგან არ უწია, მაგრამ მაშინდელი სიგლისა, მაგას ბრძანეთის ძე, ჭიოწერობს, რომ მასზედ შეწირული სოფელი ანჯოროანი (ახლანდელი ანჯრეკანი, ფოლადაურის კუთხეში, ხრამ-მაშქარის ღრეში; იხ. მასი გეოგრაფია გვ. 467, № 313) უეიდნია მას „ბაღდადს კრძალთ მასგან ნაშოვნის ოქროთა“; ხოლო ბაღდადი ქართველ-მთავრთა ხანის ანჯარს 1258 წ. გარდა ამისა სიგლის ტექსტში მოხსენებულია იგივე მთავარ-ბასკოზობა გიორგი, რომელსაც სული უწერია 1259 წლის რკონის და ხრესენ ჯვრის გუჯრებზე (იხ. ზემო გვ. 143; 101; 128). ამ სიგუეტებით უეჭველ ხდება, რომ სიგელი № 65 დაწერილია 1260 წლის ახლო ხანებში. — ყ მოხსენებულნი ბაღდადის ძენი გიორგი და იანე და მანი შეიდნი ძაგანა და იანე ასტრაბაში ცნობილნი არ არიან. უკანასკნელნი (იანე და ძაგანა) უნდა იყუნეს ის „ოთრნი ძმანი ბაღდადისანი“, რომელნიც მოკლულ იქმნენ 1282 წლის ახლო ხანებში (ქ-ცხოვრ. I, გვ. 418).

- - - წ'დისასა | - - - შეწე(ვნითა) და თავს[მდებობითა] | [ყ'დ წ'ისა ქალწულისა მ[არიამისათა] - - [და წ'თა მთავარანგე]ლოზთა მიქაელ და [გაბრიელ]ისთა | - - - შუამდგომელო[ბითა] - - - წინასწარმეტყუელთა, მო[ციქუ]ლთა, მღდელთ მოძღუართა, მოწამეთა, მამათა, ქალწულ(თა) და ყ'ლთა წ'დათაჲთა, რომელნი საეკუნიდგან სათნო ეყუნეს უ(ფ)ლსა ღ'სა ჩ'ნსა (დმერთსა ჩუენსა); თავსმდებობითა სანატრელთა მამათა ჩუენთა ში(ო), ნ'ე

[35]) უნდა იყოს გიორგი VIII, ალექსანდრეს ძე: † 1469 წ.
[36]) ძე გიორგისა, მეფე ქართლისა 1469 — 1505 წ.

(იოანე) და ევაგრესითა დაგიწერე და მოგაკსენე დაწერილი ესე თქუენ ყოველთა მამათა თუალსა და მნათობსა წ̃დასა მამასა შიოს და მღუმეს შინა დამკუიდრებულთა წ̃დათა მამათა მე აბულეთის ძმან ძაგანშან, ძმისწ̃ ე̃ვესი (ვრცლად ივანესშან: ბრძანებითა და გამოზახებითა სულიერისა მამისა და მოძღურისა ჩემისა ქ̃ჩისა (ქართლისა მოაწყობისაჲ) წ̃ისითა (გიორგისითა) *). მას ჟამსა ოდეს მიველდ მღუმეს და შევემთხუე საფლავსა წ̃დისა მამისა შიოისსა და ვიხილენ წ̃დანი მამანი მუნ შინა დამკუიდრებულნი და მომაგონა ღ̃მან რაითამც ძალისა მსგავსი საწყალობელისა სულისა ჩემისა სალოცავი გავიჩინე წ̃დასა ამას უდაბნოსა შინა: ბრძანებითა სულიერისა მამისა და მოძღურისა ჩემისა გ̃ა ქ̃ს მ̃ჩისაჲთა მოვაკსენე და შევსწირე წ̃დასა მამასა შიოს და მუნ შინა დამკუიდრებულთა ძმათა და მამათა სოფელი ანგროინი ჩემგან ნასყიდი რომელი ჩემსა ბიძაის ძესა გ̃რს შვილსა (გიორგის შვილსა) ივანეს გაყიდა ჲ̃ მე ზედე უკ-მოვიყიდე ბაღდად ნაზოებითა ოქროითა **), იცოდეს ღ̃მ̃ნ, მუნ ჩემითა კრძლითა ნაზოებისგან კიდე არაი ვისი ყოფილა ამის ადგილისა ¡სყდას (სყდასა) შიგა, არ მამულისაჲ და არ სოფელთაგან ანაღები ***). შევსწირე მოუდევრად ყოვლისა კაცისაგან მთითა, ბარითა, ტყითა და მზღვრითა (sic) ჲ̃ მიმდგომითა მისითა, საკმრითა და უკმრითა, რაიცა მას სოფელსა ძუელიდგან ჰქონებია. არვის რაი საქმე უც, არც პატრონსა ღ̃ისა (ღუთისა) სწორსა ****) ამას ადგილსათანა, არ ჩემთა შვილთა და მომავალთა, არცა ჩემისა გუარისა კაცსა, არცა რაი სათათბირი გამოსაღებელი ზედა უც ჩემისა სახლისაი ანგროველითა და არცა რაი სხუაი გამოსავალი და ბეგარი. თუ რას ვინ აწყენდეს საურავისაგან კიდე, რაითა ღ̃მაცესა

*) გიორგი-მ̃ჩის მოწ̃ერაჲ რჯონის სიგელი 1259 წ. ვრცელ ქ̃რონიკონ სჩნს (სჩჳ) გიორგი (იხ. ზემო 143; 128). ჳანსჩჳნელი სჩჳ, მას ადგით ქ̃ზობა მიეღიაჲ 1227 წ̃დის ვ̃ლო ხანებში (იხ. ზემო გვ. 93).

**) ე, ი. ბაღდადის ქართველ-მოსეულთაგან ადგების წელს 1258 Hls. G. I).

***) მხოლოდ სჳგუთრის შრომით შეჭრილის გაყიდვა-გამოწერაჲ შეიძლებოდა.

****) ე- ი. მეფეს დავით-დ̃ისძეს. რადგან ჯ̃ სმარეზელია ფრანს: „ღთისა სწორსა“ და ვრა „ღ̃თისა სწორთა“, ვმისცემ სჳგულისხმოს, რომ ამ დროს საქართველო ორ-სამეფოდ ყოფილა გაყოფილი, რაიცა ბროსესეს ჯრცით ყოფილა 1258 წ. (Hist. G. I, 546, n. 4); სოდა ჯსუეტისათ—1246 წ. — რადგან ჯსუეტის ქრონიკონსა უმეტეს შემთხვევაში ათწლოვანობით უკან რჩება ჯეშმარიტ ცხოვრებასთან, ვმისცემ ჩვენ გაგონილი სამეფოდ გაყოფა საქართველოსი 1256 წ. — ილ. ნ. ჴთაძეს 1844 წელს გელათის ქრონიკონიდან გადმოუწერია სხვათაშორის: „ჩჩმე წელს (ქვს უმე?) გაჴიეო (საქართველო) ორ სამეფოდ დავით დავშას მისაგან და ნარდავითის რუსუდანის მისაგან“. ეტყობა, ჴთაძეს სწორედ კერ გადმოუწერია: ჯახუეტის და ჴთაძის წყაროებიც ერთნაირად უნდა წერებულიყო: „ქვს: უმაე“ (1256).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

იგინიცა მიიღებენ წ̃დათა მამათასა და არცა რაი თეძმისა პატრონთა *) კელი შეუვიდოდეს მათზედა და სასეფო თეძმისა პატრონთაი არაი ზედა სდებია არც კელისუფალთა შესულაი და არცა რაი სხუაი: და თჳუენ გამიჩინეთ სამწირველოი და მწირველი სახლითა მღუმეს პურითა, ვენაკითა, ფიჩხულითა, ჴ̃ მიუყენენით მიწანი ერთი გუთანი ვენაკს ბოლოსა თრიალული: — ორი გუთანი ნავენაკები თევდორული თხოთის აგარას და ორი გუთანი სარბიელთა და ანგროინს ერთი გლეხი და გამიჩინეთ აღაპი დღე თევდოროობაი, რაითა მღდელნი წირვითა და მწირნი მუკლთ-მოდრეკით ლოცვითა გარდაიკდიდენ ღმისთევითა და პანაშუიდითა და კარღებული ტრაპეზი გარდაიკეთებოდეს მოძღურისა და მემღუმისაგან მოსასუენებელად საწყალობელისა სულისა ჩემისა და წირვასა და ყოველსა ტრაპეზსა ზედა იკსენებოდეს სული ჩემი ყოველთაგან შენდობისა ბრძანებითა. — აწ ვინცა ესე ჩემგან ნასყიდი სოფელი ანგროინი თჳუენ წ̃დასა მამასა შიოს და მღუმეს შინა დამკუიდრებულთა მამათა შეგიცველს და გამოგაუას ანუ პატრონმან მძლავრობით და ანუ ჩემისა გუარისა კაცმან ანუ გადიდებითა და ანუ გამრავლებითა, ანუ ტუუებისა დამართებითა და რაისაც მიზეზისათუის, ჰრისხავსმცა ღ̃თი დაუსაბამოი, მაი, ძე ჴ̃ წ̃დაი სული ჴ̃ იგიმცა ყ̃ღ წ̃მდაი ღ̃ისმშობელი ჴ̃ წ̃დაი მამაი შიო რისხვად აღიძრვიან მისთუის წინა შე ღთისა (ღ̃ისა) აქა ჴ̃ მერმესა საუკუნესა. — ჴ̃ მღუმისა მამათა წმიდათა ჴ̃ მოურავთა ჴ̃ ჩემთუის გაჩენილმან მწირველმან თუ ესე ჩემთუის გაჩენილი აღაპი და სალოცავი დაიკლონ და შეცვალონ რაისა გინდა მიზეზისათუის, ჩემთმცა ჴ̃ ჩემისა გუარისა გარდაცვალებულთა და მომავალთა ცოდვათა პასუხსა იგი მისცენ ღ̃თსა ჴ̃ მემცა უბრალოი ვარ წ̃ე საყდართა ღ̃თისათა მეორედ მოსლვასა მისსა დიდებით. და ანგროვნისა საქმე და სამართალი რაიც შეჰკედეს მღუმეს მოძღურისა და მოურავთაგან დაიურვებოდეს; მემღუმისაგან შიგ შედგომით ჴ̃ კელმიყოფით ნურაი ეწყინების: რ̃მე (რამე) მონასტრისათუის ზე არ ამოსწყდეს ჴ̃ ჩემისა სულისა სალოცავი ზე არ გარდაჰკედეს. სიმტკიცისათუის სეფსა მწიგნობრისა ი̃ნეს მაჩხოტისძის კელითა მომიკსენებია".

სსჳა-სჳადთ, მსჯდრულად, მეტად გაბმულად და ძნელად გასარჩეი.

ქ: ესე ვითა ზემოთ მწიგნობრისა კელითა დამიწერია თავისა კელითა ვამტკიცებ მე ძ(ა)განი აბოლეთისძეი მნ წმიდამა შეგა (შიო) რ̃სათს (რამდასთუის) შემიწერავს ანგროვანი **) არაი რთაეს ჩემის მამოლისა ჩემსა ნა-

*) თეძმი იგო სპრისთუის გრიგოლ სურამელისა.

**) ანგროვნელნი მოსსენებულნი არიან ჩვენს „ქრონიკებში" 1344 წ. ქვაშე; სოდო როგორც სჩანს სინამდ. კონტ. გუჯრადმ № 104 (იხ. ქვაშო 1405 წლის ქვაშე, ანგროვანი და მაცნაგორნიო შორს არ ყოფილა თეძმის სეკადმ. — ამ უკანასკნელის გუჯრადმ ცხადდება ისიც, რომ 1405 წელს ბაღდათის ძსა ივანეს ივანეწრდნიდან და ამისგამო მეფე გიორგის „ბაღდათის ძად დაუსვამს ამირახორა

სისხლისა ბალღადით მოგებულსა მეტი, არცა რაი ღ̃სა (ღჳთისა) სწორსა საქმე ოც და არცა ჩემთა შვილთა ჲ მომავალთა, არც ვის სხუასა. სუფლისა მოსავლისა საქმე ასრე გავაჩინეთ, რომე ყოლაი სწორად გაეყოფოდეს და მემღუდესა არაი საქმე ოც მას თანა (თავად?). აწ ჩემი მოძღუარი იურუოდეს; მერმე ვინც მოურავი იყოს იგი მსახურებდეს მამათა წმიდათა. და ვინც შეცვალოს კრული (არს) ცათა შინა და ქუეყანასა (ზედა) და მის გამოცა იდვას პასუხი აორაცხელთა ჩემთა ცოდვათა დღეს მას განკითხვისასა ამინ.

წჳრილად შორე გუჯარზე სხჳა-ხელით აწერაა:

ქ. ესე ვითა პატრონსა პაპასა ჩემსა შეუწირავს და გაუჩენია და პატრონსა მამასა ჩემსა მათითა კელითა დაუმტკიცებია, მე მიწაი მათი შვილი ყარიბითა ჩემითა კელითაც დამიმტკიცებია და გამთავებელი ვარ.

სეეულად: „ქ. ამა პატრონისა ბძანებულისა დამამტკიცებელი ვარ მეხათუთაი“ ხრშაზე აწერაა: 1) ქ. (ესე ჳითა) პატრონის - - - ჩემისა ბრძანებისა მე მათი ძმა ივანეცა დამამტკიცებელი ვარ.

2) ესე: ვითა: პატრონს: მამას: ჩემს: ხაბრძანებია: მე: მათი: შვილი: პატრონიც (ჴ̃ტ̃ნ) დამამტკიცებელი ვარ.

1260 წ. ამ წლის ახლო ხანებს კეკუთის დაბლეკჳიდი და სრულიად დაზანებული მსჯდრულად კრჩის ხელით დაწერილი ტაბაის გუჯარი, რომელიც ხელმოწერილია ცნობილის სურამელ ერისთჳის გრიგოლისგან; იგი მოკჳდა 1260 წლის ახლო ხანებში (ახ. ზემო გვ. 141); იქვე სხანს გაჯრი ბაღდათისძე (ახ. ზემო, გვ. 146).

- - - [სახე]ლითა ღთისათა. . . . დაგიწერეთ დაწერილი ესე ჩუენ ჩაფქჳასძეთა- - - [ძმ]ისწულ მა დამშობ თქუენ ვერხულასძეთა გრიგოლასა - - (შ)ვილთა ჲ თქუენთა მომავალთა; მოგყიდე ნავენაკები ზედა - - შენისა კალოჲსა პირსა ნასყიდსავე ზედა მოგეკიდებოდა(?) უღალა - - - უნდილაის ძისა ეჯიბიბასა შიგა ჲ მამლაისა (მამულისა) ხანდა(კ) - - - შიგა რაიც ღალა ჰმართებდა ამას ადგილსა მომლამ(?) - - იღო და პატრონი ბეგლ მუხრანს დგა და მუნ გაუგზავნა ოქრ(ო) - - - (ა)ვიღეთ სრული ფასი რ̃ლითა ჩუენ შევსჯერდით - - მოწმენი არიან ბაქარ ამირაი; ალავერდელ(ი) - - უჩორასძე ანაი:- ბოჭორასძე ვეფხაი:- არ შეგეცვალოს. . . (წყჳეტა).

(ამ მოხსენებული „ბეგლ“ უნდა იყოს ცნობილი ერისთავი, გრიგოლ სურამელის შვილი; ხოლო გუჯრი უსაღლესობის დედაბუდა იყო და სხვისს XV საუკ. მესხეთის გუჯრებში: № ტაბ.)

იქვე ზედ, ამაკ ხელით:

სამშაი“, „პირველ აბაზის მპრიდელი და ამ... აბაღეთისძე ამირახორი სამშაი“ (ჩემი გუჯ. წიგ. II, გვ. 106).

ქ. სახელითა... მე იოვანე მოგეც დაწერილი ესე შენ ლ- - - შვილთა... ჰიჭაის ძის მიწისა - - მენება იყო(?) მისი ლალაი გაგიშუი:. ვენაკი იყოს და - - მოსარჩლე არავინ არა (გვიბრძანების)...

იქვე ზედ იმავ ხელით:

ქ. სახელითა... მე აბულაით - - ი(ხ)ულისძესა ნასყიდთა ვენაკთა ყანათა ლალა - - აგილოს არამან პატრონმან შენმან არა - - (წყევა).

იქვე იმავ ხელით:

ქ. სახელითა... დაგიწერეთ ესე ჩუენ - - თქუენ ვერხულაისძეთა და მოგყიდეთ ადგილი სავენაკე ულალოდ ვითა ჩუენსა - - - ულალო იყო და ავილეთ სრული ფასი... მოწამენი არიან დი - - ალავერდელისძე მახარებელი.

ბოლოს წარჩინებულის ხელით წარწერილია მხედრულად: „მე გ̃გლ ს[ურამელსა] დამიმტკიც[ებია და]წერილ[ი ესე] - - [არას ჟამ]შიგან არ შეგე[ცვალოს]“ - - -

1250–1260 წ. შიომღვიმის სიგელი № 38.

სინოდის განტ. დაცულია ტყავზე ხუცურად ლამაზის ხელით დაწერილი გუჯარი № 38 სიგრძით $1^3/_4$ არშინი, სიგანით ხუთი გოჯი); თავი სიგლისა დაგლეჯილია. ტექსტი სიგლისა დაწერილია ხუცურად XIII საუკ. ხელით, ხოლო დანარჩენი მისი ნაწილი დაწერილია მხედრულად მერმინდელის ხელით.

თუმცა სიგელს ქორონიკონი არ უზის, მაგრამ იგი დაწერილია 1250—1260 წლებში. ამისი მტკიცე საბუთები შემდეგია: 1) ამ სიგელში მოკსენებულია ზოსიმე ბერი (თავაური) და მისი „გამზრდელი იოანე“, რომელიც, როგორც შემდეგის მერმინდელის იმავე სიგლის წარწერათაგან სჩანს, ყოფილა თფილელ-მთავარებისკოპოსი იოანე: როგორც სჩანს ზემო დაბეჭდილის სინოდ. განტ. გუჯრისაგან № 39 (გვ. 125), ეს იოანე არის „გამზრდელი“ დემეტრე მღვიმელისა და ცოცხალი ყოფილა 1248 წლის ახლო ხანებში;—2) მერმინდელს წარწერაში სიგლისა № 38 მოხსენებულნი არიან ბასილი თავაური მოძღუარი, მემღვიმე ზოსიმე, ბერ-მონაზონი გიორგი. ხოლო ქვემო დაბეჭდილის შიომღვიმის სახარებისაგან სჩანს, რომ ბასილი და ზოსიმე თავაურნი და ბერი გიორგი ცოცხალნი ყოფილან 1270 წელს. აქიდამ ცხადია, რომ თვით ხუცური ტექსტი სიგლისა 1270 წელზე ადრეა დაწერილი. 3) რადგან ტექსტში მოხსენებულია აგრეთვე მანგლელი დანიელ, ხოლო 1259—1260 წელს მანგლელად მოხსენებულია არსენი, აქიდამ საგულისხმებელია, რომ დანიელ 1260 წელზე ადრე ცხოვრებულა;—4) გარდა ამისა სიგელში დასახელებული მემღვიმე დემეტრე, რომელიც ცხოვრობდა მთავარებისკოპოზის გიორგის დროს; უკანასკნელი ცოცხალი ყოფილა 1236—1257 წელს; ამ გიორგის დაუმტკიცებია 1259—1260 წლებში რკონის გუჯარი (ის. ზემო გვ. 143 და ჩემი „ქრონიკები II, გვ. 125).

შინაარსი სიგლახისა, — კინტ-კი ღრმად ჩაუგირდება, — ძეირფასის მსხვლის აძეგა არა თუ მოსპრტრებას სათეთრეს ყოფა-ცხოვრებისას, არამედ საზოგადოდ წოდებათა თვრდაუდას და ეკონომიურს დამოკიდებულობისას, და იმ-დროიდეულ ქართველთა ყოფა-ცხოვრებას გვისხიათებს. (სისვენ ნიშნები დიტულია დედნისა).

- - [სახელი]თა მამისა, ძისა და სული[სა წმიდისათა] - - -

(აქ გვრცელ გამოკვეთით 11 სტრიქონი).

[ესე წერილი და სიგე]ლი დაგიწერეთ ჩ-ნ მღვიმელთა ერთობით სრულად კრებულ[თა წ-ისა] მამისა შიოჲს შვილთა და მოწაფეთა:. შენ ზოსიმეს:. კ-ე (კურთხეა) კახთა მეფისა [1]) სამწირველოჲს გქონდათ ამას საკურთხეველსა მ-თსა (მთასა) ზ-ა შ-ნ ზოსიმეს და შენსა გამზრდელსა ი-ეს (იოანეს). დიდნი ჭირნი გენახენ. ს-კრთხელისა (სასკურთხეველისა) სახლი დაშლილ იყო. ალარ იყო ტ შენ ზოსიმეს გამზრდელსა ი-ეს ერთნი ნაშვილებნი სახლნი და ერთნი მამულნი ეკლესიასა ქუე (sic) დაუსხენით და მისად სანაცვლოდ თომაურნი სახლნი მოგცენით: და სასაკუმველოჲცა ავიღეთ თ-ქნგ-ნ. და თქნ დიდი ჭირი ჰნახეთ: და სახლი მოაშენეთ. უკმარი საკმრად შეჰქმენით. და ესე საკურთხ-ველსა აქა შესძინეთ. და კუალა საკურთხ-ველისა ვენაკსა ზ-ა აგარას თორმეტისა დრაჰკნისა ვენაკი იყიდეთ [2]) კკრიკაჲსძისგან და აგიცა ზედა მოჰკიდეთ. რეუეს საკურთხელისა საგლეხოსა ვენაკსა ზ-ა კაცნი ვინმე სხდომილ იყუნეს არ მემამულენი. მიწაჲ ვენაკად აეშენა, და იგინი კაცნი კიდე წავიდეს. ნაშენებისა მათისა ნაცვლად ი-ეს გამზრდელსა გარისელაჲს ძესა თექუსმეტი დრაჰკანი მიეცა მათ კაცთათუს. და მის გარისელაჲს ძისა სულისა სალოცავად თორმეტი კოკაჲ გაუყოფლისა ტკბილისაგან აიღების მ[ისა]ღ სალოცავად ყ-თა წელიწადთა ტ მამისა სანაცვლოდ შენ ზოსიმეს გამოზრდელმან ი-ე: გარისელაჲს ძისა სულისა სალოცავად: თევდორობისა პარასკევსა. თესლი და კუანჩჩითა ღვნოჲ [3]) ამას ძმათა გაუყოფდა ეკლესიას: ტ კალა მასვე ვენაკსა საგლეხოსა ზ-და: ი-ეს შენსა გამზრდელსა ნაკალობი მჭედლურა ეყიდა და ზედავე მოეყიდა. და კუალა ი-ეს მთხრობელი აუდგა ივან-ბერი წუერ-გრძელისძე. და მიწაჲ დაკარგული ურხა და მან მისითა მოჰვირვებითა და საურავითა ზედავე შესძინა. თჳთ ამის დაწერილი ძეს. ესე საკურთხეველისა-და აქა შეუძენია. და კუალა საკრთხელისა მიწაჲ შალტაში. კოლათა გაუტეხელი უკმარი საკმრად შეჰქმენით: დიდნი ჭირნი ჰნახენით. შენ და შენმა გამზრდელმან ი-ე ესე ყ-ი საკურთხელისა-

---

[1]) უნდა იგულისხმებოდეს კეირეკე დიდი († 1102 წ.), „კეტი შეფობისაჴე თ-ხნა მეფე ქმნული ჴნებათა ზედა და ჭაშნარატი ქრისტიანჴ (ქ-ცხ. I, 241; შეად. ბროსსეს თარგმანი: Hist. G. I, 353).

[2]) 12 დრაკნად თუ ეგნახი უეადნაა, სოლო რეა დრაკნად „ორი გუთანი მაწაჲ“ (ის. ქვემო, შენაშ. № 5), ჴქადმ ცხადია, რომ მაშინდელი დრაჴკანი უდრადა ჴრა $1^1/_2$ თანეთს, ჴრამედ 20—40 თანეთს ჩვენის დროისას (ის. ზემო გვ. 47).

[3]) „ეკვნჩჩი ღვინის ჴსიმისი მცირე“ (ჴაბა).

და შეგვიძენია შენ და შენსა გამზრდელსა ირეს. და ვინაჲთგან ესე ყ̈ლი შენ და შენსა გამზრდელსა ირეს მოგეჰირვა. შენ ზოსიმეს დედულსა ზითვად მოცემულსა ზა სტეფანეთ მამულისაგან. რ̈ლსა მსახური არაჲ ზა აც. მისსა ნაცვალსა სტეფანესძე გარდაიცვდის. საეკლესიოსა და სამეფოსა სამსახურსა კულ̈ხსა ღალასა და ყოველსავე გამოსაღებელსა. ჰაგრე მოცემული არს ესე მიწაჲ ზითვად. ამას მიწასა დედისა შენისა ზითვესა ზა შენ ზოსიმე და შენმან გამზრდელმან სახლკარი ააშენეთ და მოკიდებით ვენაკი კარგი: დიდნი პირნი ჰნახენით. და მეტისმეტად შენ ზოსიმე. და კულა შენისა გამზრდლისა ირეს მ̈მასა მუბერს (მამის მუბერს). კჳრიკაული მიწაჲ აეღო საშენებლად ხელგიორგის ძისა ვენაკსა გუერდით. დღისა ერთისაჲ. და რაჲ აეშენა ორად გაეყო. ნახევარი იოანეს მამასა დაემჭირა მუბერს ნახევარი მიწის პატრონსა მერმე იგი მათი კერძი აოკრდა და თ̈ქნ მისვე მამულისაგან იცვალეთ მიწითა: ოთხი ზომაჲ წყალმყინვართა ზა მიეცით. როსტომაჲძისაგნ ეყიდა დღისა და ნახევრისაჲ მიწაჲ შენსა გამზრდელსა ირეს. და კულა მასვე ზა მოკიდებით მატლაშნის ძისაგან დღისა ერთისაჲ ჲ̈ მასვე ზა მოკიდებით ჯაჯის ძისაგან დღისა ერთისაჲ. ჲ̈ ზედავე მოკიდებით დღისა ერთისაჲ სტეფანეს ძისაგან. ესე სამისა დღისაჲ შენ ზოსიმეს გეყიდა. წყაროთა ზა. ამასვე გუეძით (sic) ზედავე მოკიდებით სამისა დღისაჲ მიწაჲ იყო ეკლესიისაჲ და მისითა სამართლითა სასაკუმევლოჲთა თქუენვე მოგეცით. და კულა ეკლესიათა გუე̈ძით ორისა დღისა მიწაჲ შენ ზოსიმეს გეყიდა სტეფანეს ძეთაგანვე. და კულა შ̈ნ ზოსიმეს როეთელისა მჭედლისძისაგან გეყიდა ორისა დღისა მიწაჲ. ჰქ სტრაჭონს ზემოთ აწერაჲ ხუცურადვე მჭრელ მეჯნით და სხჳ ხელით: „ამის მჭედლისძისაგან რომელთაცა ეყიდა შესამოსლისა ფასად ორი გუთანი კარაისძეთა] ქანდაურსა ქუეშეთ რუსა: ესე შენ ზოსიმეს და შენისა გამზრდელისა. ნასყიდი და ნაჭირვები. და დედული ზითვად მოცემული ყოველივე ესე თ̈ქნი ამის ჯ̈ს: ჯჱთა მეფისა სამწიერველოსა ზა მოჰკიდე[თ] თ̈ქნისა სულისა და მშობელთა და გამზრდელთა სულისა სალოცავად. არავის საქმე უც ამას ადგილსა ზედა. არცა სამეფოჲ სამსახური ზედა აც. არცა მდგური (sic) არცა გამოსაღებელი თჳნიერ ეკლესიისა მამითნადი (sic) [4] (ჰქ ორაის სიტ̈ყჳის ჲ̈ლგი ამოფხ̈კეულია).

ყოველითურთ უბეგროჲ არს მით რ̈ლ ნასყიდი არს. ესე შენ ზოსიმეს შენთჳს და შენთა მშობელთა. და გამზრდელთათჳს სალოცავად სალ-კარითა ვენაკითა წისქ̈ლითა. საკმრითა ჲ̈ უკმრითა შემოგიწირავს ეკლესიისა-და საალაპედ:. აწ ამას დაწერილსა ჩ̈ნსა მოწამენი ვართ: ამას უდაბნოსა შ̈ნა მყოფნი ძმანი. და მოწაფენი და შვილნი წ̈ისა მამისა შიოჲანნი: პ̈ლ წ̈ჲ მ̈ძჲ მეღვთე თ̈ე. და მძ̈რი ირ̈ე: ბასილი მნათე. ბასილი თავაური: ბასილი ტიმო-

[4] მამითნადი უნდა იყოს „მამათადი, ე. ი. ნადი ჯჱნათთჳსო. ჰქ ორაის სიტ̈ყჳის ჲ̈ლგი ამოფხ̈კეულია. ნასუიდ-ნამზითეულს ჰრჳგითარი გამოსაღებო არ ჲ̈დეს.

თეს ძმაჲ: მიქელ ისაკის მწირველი. ზაქარია: ბრუკუაული ნ҃კზ; არსენი: და არსენი: თ҃ე, (sic) და ნ҃კზ. და ლუკა, (sic) გ҃ი, (sic) და მისი შვილი მანგლელი: დანიელ, (sic) და სჳმონ: ნ҃კზ საგდუხტისი: იშტიმახი გ҃ი: ბერი გინდაბერი: მიქელ აფსაზი: ბერი თ҃ე (sic), ბერი კვრიკაჲსძე: ყოველნივე ერთობით. მღდელნი და მამანი მკჳდრნი ამის უდაბნოჲსანი:.

Ⴕ҃ა აწ ვინცა ვინ ესე დაწერილი ჲ გაგებული ჩ҃ნი შეცვალოს: ⁊ აქციოს რაჲსაცა მიზეზითა: შინამან ანუ გარემან დიდმან ანუ მცირემან: რამანცა გუარმან კაცმან ჰრისხავსმცა... მამანი ჩ҃ნნი ი҃ე, შიო და ევეგრე (sic) და ყ҃ნი წ҃ნი ღ҃თისანი: ⁊ წყევისამცა იგი კანონი: მას ზედა აღესრულების. ⁊ უდაბნოჲსამცა მღჳმისა, (sic) ლოცვაჲ წყევად და კრულობად მოექცევის. და დამცაისაჯების ყ҃თა თ҃ა მგმობართა წ҃დისა ს҃მებისათა... ⁊ კრულმცა არს პ҃ლ ღ҃თისა დაუსაბამოჲსა პირითა და წ҃თა ათორმეტთა, (sic) მოციქ҃ლთა მადლითა: ⁊ ჯ҃რითა და ქქოსთა (sic) კრებათა მადლითა: და ხუთთა პატრიაქთა ჯ҃რითა:. ქართლისა კათალიკოზთა ჯ҃რითა: და ქართლისა მთავარებისკოპოსთა ჯ҃რითა: და ყოველთა მღდელთ-მოძღუართა ჯ҃ითა: აქა და ს҃კნესა ა҃ნ:— და ვინ დაამტკიცოს, (sic) ღ҃ნ აკ҃რთხენ: და ყ҃თა წ҃დათა მისთა:—

გუჯრის მეორე პირზე მხედრულად, მე-XIII საუკ. ხელით და მქრალის მელნით აწერია შემდეგი (თითქმის ყოველ სიტყვის შემდეგ ორ-ორი წერტილია):

ქ. სახელითა: ღ҃თისათა.... წმიდათა და ღმერთშემოსილთა მამათა ჩ҃ნთა: ი҃ნე: შიო და ევეგრესითა: ესე: დაწერილი დაგიწერეთ: ჩუენ: კარაჲსძეთა: კჳრიკე: და ბასილმან: შენ გიორგის მუშირის ძესა, მას ჟამსა ოდეს ძმაჲ შენი ზოსიმე მიიცვალა, ჲქროსა ვჰედით ჩუენთა მშობელთაგან დანადებსა ზოსიმეს თანა ⁊ ამის საქმისათუის შენ გიორგის გერჩოდით; ვიძიეთ ⁊ ვცან მართალი, რომელ ძმასავე ჩუენსა იო҃ნე (იოანე) თფილელსა წაეგო თჳნიერ ამისგან გარეშე, რომელი ზოსიმეს კელსა მინდობით შესამოსელი იყო და იგი დაიკარგა და წაკდა და ესე შესამოსელი რვა დრაჰკნად ვაჭრულად დააფასეს (დააფასესას?). შენ ოქროდ არ ძალგიჩნდა და მოგუეც ორი გუთანი[5]) მიწაი მჭედლი[თური]. აწ დღესითგან წალმართ არა ვინ იყოს ჩუენის გუარისა არცა ჩუენ კჳრიკე და ბასილი და არცა ჩუენნი შვილნი და მომავალნი ამისა პროისანი (ამის პირისანი?) ⁊ ვინცა რამანც გუარმან ჩუენმან დღესით გთხოვოს ⁊ ანო გერჩოდის, კრულმცა არს დაჲსაბამოჲსა ღ҃თისა პირითა მკუდარი ⁊ ცოცხალი. ესე დაწერილი მე ბასილსა თუით კელითა ჩემითა დამწერი არს (sic). მოწამენი არიან ამას დაწერილსა: ბასილი მოძღუარი: თავაური: მემღუიმე: ზოსიმე: გიორგი: ქ(უ)ონდიდლისა: მწირველი: [6]) ნიკოლაოზ: ბუსლისძე (ბუწისძე?) მნათე: ელია: არსენი. კალმახელთა მწირველი: თევდოსი: ბასილი გიორგი:

[5]) გუთანი მიწა უნდა იყოს ერთი დღიური.

[6]) დიმიტრი მოძღვარი კ҃ზის ნიკოლოზის დროს 1240—1280 იხ. ზემო, გვ. 128 გიორგი ჭყ. † 1118 წ. („ქრონიკ." I, 241—2).

გაზრდილი: მათე. ელიას ძე: და ყოველნი კრებულნი“. ზედვე სხვა ხელით, მხედრულად: „ესე ვითა ბასილსა ძმასა ჩემსა დაგიწერია, მეცა მოწამე ვარ კ̃ე“ (გჯრიგე?).

სხვა ხელით, XIII საუკ. მხედრულით: „ქ: სახელითა: ღ̃თისათა:. და თავს-დებობითა:. სუეტისა:. ცხოველისაჲთა: ესე დაწერილი: დაგიწერეთ: ჩენ (ჩუენ): ბურჯულთა:. კავთულამა: და თევდორამა:. და ჩენთა (ჩუენთა): შვილთა: ბა-სილამა:. და მშუიდამა:. დაგუეჭირუა ჰავისა: ჟამისაგან: და ხარაჯობისაგან: ტ̃ ავილეთ: თქ̃ენ (თქუენ): მოძღურისაგან: დემეტრესაგა: ტუხუაისძისაგა: სამო-ცი: თეთრი: დეკენბერსა: ათსა: და გამიჩინეთ: უცი (ოცი): კოკაი:. ტკბილი:. 7) წელიწადსა:. შიგა: მზაი. რომე უსიტყუელადა: კელთა:. მოგაკსენებდეთ: ვი-რემდისცალა: ამა: თეთრსა: შენსა: კელთა: მოგაკსენებდეთ: ამისნი მოწამენი არიან: კარაისძე: ებაი: და წამალაისძე ი̃აი:“,

მე-XVII საუკ. ხელით, მხედრულად: „ქ. მღვიმეს: რომ კრებულნი: ბერე-ბი: რომ: წასულან: და ბჭიტიბს: 8) საყდარი: აუშენებიათ: ის კრებულნი: ამაშიგან: სწერიან: იქ რომ: სახელები: სწერია: საყდარზედა: ისინი: არიან: ეს: კრებულნნი:“.

1265 წ. ამ წლის ახლო ხანებში დაწერილია შემდეგი ტყავის (მხედრულ ასოებით) გუჯარი, რომელიც ხელმოწერილია ცნობილის ისტორიულის **პირის** ბე-გა სურამელისაგან:

„[სახელითა] მამისა, ძისა და სულისა - - - წმიდისა ღვთისმშობელისა... ცხოველსმყოფელისა ჯუარისათა: - - - ღთისა, მკსნელისა ჩუენისა ღ̃თისა იესოს- - დაგიწერე დაწერილი და - - [მ]ე ბეგამან სურამელმან თქუენ ტოტებ[ასა] და გ̃ის შვილთა და მომავალთა თქუენთა დაგსახენ (sic) ესე ნუ(სხვა) - - ჩემ-სა ნასყიდსა ზედა და მოგეც რაიცა - - - დამნეს და მიმეც და ესე ნაესძე-სა(?) მი - - რს ყუელაი კრს (sic) ზედა ვენაკი და - - უალი საწისქუილე წალკოტისა და გამ - - ის მეტი რაიცა სადა არს სარწყავი და ურწყავი, ლა-ლაი და რაიცა სადა არს ყუელა - - - ინაესძისა მიწისაი მკუდრად (sic) სა-მამულოდ - - - ლელად და მოუდევრად ყოველ - - - გან ათხუთმეტსა კოკა-სა ტკბი - - ელთა ზედა მარანს მიიღებდით - - ლიტრითა კოკითა და ხილი-სა ნახევარს მომცემდით. სხუად არავის საქმე - - ენს გუერდით საესეგუროდ

---

7) თუ ახლანდელის ფასიანობით კოკა ტკბილი სამ მანეთობაზე ვიანგარიშეთ, მაშინ გამოვა, რომ თითო თეთრზე სარგებელი უანგარიშნიათ ერთი მანეთი. ბროს-სეს გამოკვლევით ერთი თეთრი უდრიდა ერთს შაურს (Rap. IV, 84).—ცხადია, რომ ეს წარწერა ეკუთნის იმ დროს, როდესაც მონღოლთა ხარკობამ მეტად შეაწუ-ხა ქართველობა და ფული გაამძვირა (იხ. ზემო გვ. 138).

8) ბჭიტიბი უნდა იყოს ბჭითა თრიალეთისა (იხ. ჩემი „Завѣщаніе Ц. Да-вида Воз.“, გვ. 12; 22 და „ისტორიული საბუთები შიომღვიმისა“ გვ. 17

(sic) არის - - - არად არა და სამოურებლის - - ზედა და სახლესობასა (?) ერთგულად იყუენით ჴ არ შეეცვალოს დაწერილი ესე თქუენ ტოტიბაისა შვილთა და მომავალთა - - ჩუენსა ერთგულებასა შიგა გჭონდეს მეუღლად (sic) მამულად"... (წუკუ მოკლე). სკეულად: „ქ: მე ბეგასა [ჩემ]ითა კელითა დამიტკიბია‹...

ქართლის ერისთაჲი სურამელი ბეგა (გიორგოლ ქართლის ერისთაჲის ძე) სჩანს ქ-ცხხაში 1240 წლიდამ 1290 წლამდი (იხ. I, გვ. 370; 383; 427. მამა მისი გრიგოლ უნდა მომკვდარიყო 1262 წლის ახლო ხანებში (ქ-ცხ. I, 390—392. იხ. ზემო გვ. 141—142).

1266 – 1270 წ.—ამ წლებს (ანუ, გვიანეს, ცოტაით უფრო ადრინდელს) უნდა ეკუთნოდეს ალაპი № 140 ითოანის 1074 წლის ხელნაწერისა, XII—XIII სს. ხელით მიწერილი:

„თვესა დეკემბერსა :ვ: . . . განუწუესეთ საკუნეველი ნაიოლას ჴეტრაწორელსა მამასა: მოგუცა ეკლესიისა საბურავად :ნ: პერპერატი და კუალად გამოგზავნა სხუაჲ :კ: და მოვიდა მონასტერსა და მოგუცა პურისათჳს დუკატი :ჱ: და :ჱ: ჯორნი ლაგამ-უნაგირითა და კ'დ მოსცა ეკლესიასაცე სხუაჲ დუკატი :იბ: და ხრიაკეფალი ახალი :ნ: ამისთჳს დავაწუესეთ (ალაპი) მე მამამან იოანე ჴ ყოველთა ძმათა..." (იგივე ნაიოლა ჴეტრაწორელი იხ. ანწერი ალაპი № 7).

ჴეტრაწორელნი მამანი აწოდებდნენ ჴერტყჴაწორელადც, როგორც სჩანს ამავე ალაპის წიგნადამ № 78, რომელიც მე-XIII სუკ. ხელით არის ჩაწერილი: „თ'ა იენისსა :ით: აღაპი განვაწუესეთ თეოფანესთჳს ჴეტრეჴაწორელისა მამასახლისისა, ბრძანებითა (იგულისხმება მონასტრის) მამისა ევგენისითა: მოგუცა ორი ლიტრა სტამენონი და კ'დ ასი დრაჰკანი სხუაჲ"...

იქვე ამავე სუკუნის ხელით, ალაპი № 128: „აღაპი არს იოანე ფოფხაძისა, რამეთუ მოსცა ეკლესიასა წყლისა მოსაყენებელად დრაჰკანი პერპერატი :რკ:... და კ'დ მოსცა ასი ტრიკ'ფელი (?) და ცხენი :ბ:". იქვე № 141 ამავე სუკუნის ხელით: „თ'ა ივლისსა :ია: ... აღაპი განუწუესეთ ევფროსინეს პროტოსევასტოსს, მეუღლესა მიხაელ პროტოსევასტოსისა, მოურნისა ჩუენისა... შეიქმოდიან ორთა სეფისკუთრთა დიდთა. მიეცემოდის ერთი ბერძენთა ნათლისმცემელისასა და ერთი დიდსა ეკლესიასა... მოსცა ეკლესიასა› (ჴქ ცრაული ადგია დტოკეებულია).

იქვე, ამავე დროის ხელით, № № 146 ჴ 147: „...აღაპი გაოწუესეთ (sic) ძმასა ჩუენსა ოქროპირსა ხაარზს: მოსცა ეკლესიასა სტამენონი ეჭუსაი და პერპერაჲ :ტ: (№ 147) ამისვე ოქროპირისა ნაშენებნი ზეთისხილნი განუწუესენით სასნეულოსა წ'ისა ირინეს ხატსა, რა შ'დ მისსა ვინც სნეულ იყოს, იგი ეურვოდის"- - -

ჴეტრაწორელებად აწოდებდნენ ჴეტრაწორის მონასტრის ბერებსა. ეს მონასტერი. პროფ. ს. ჯანაშვილის აზრით, არის ახლანდელი ბაჩკოვის მონასტერი, 30 კილო-

ზე ფილიპოპოლიდამ, ქალაქ „პეტრიჩ"-ის მახლობლად (Свѣд. Ш, გვ. XII). ისტორიკი ანნა კომნენი სწერს, რომ ეს მონასტერი აშენებულიაო ორის ძმის „ბაკურიანებისაგან" (ibid). პროფესორის ცაგარლის აზრით ეს პაკურიანი უნდა იყოს „ჯან-ბაკურიან-ორბელიანი". მაგრამ ვიზანტიელთა „პაკურიანი" უეჭველად არის ოდნავ შეცვლილი ცნობილი გვარი ბაკურიანთა, რომელნიც მოხსენებულნი არიან 1080 წლის ახლო ხანებს ქ-ცხოვრებაში (გვ. 222; 236) და ხიდისთავის მეგლისწერაში: „უძლეველთა ქართველთა ნათესავისა მასპინძელი გრიგოლ სევასტოსი ბაკურიანისძე და ყოვლისა დასავლეთისა დიდი დემესტიკოსი" (იხ. დ. ბაქრაძის „Гурія и Аджарія", გვ. 213; ვახუშტის ისტორია, გამოცემა ბაქრაძისა, გვ. 170, 177; Византійскіе историки: Анна Комнена, გვ. 90; 99; 125; 201).—ეს გრიგოლ მოხსენებულია აგრეთვე გიორგი-მთაწმიდელის ცხოვრებაში (ეკ. მუზ. ხელნაწ. № 170, გვ. 203, 205) და ათონის აღაპებში №№ 37; 111 და 130; № 37. „თვესა იანვარსა :კე: აღაპი არს გრიგოლ და აბაზ ბაკურიანისძეთა... მოსცა ეკლესიასა გრიგოლ ორასი დრაჰკანი და ორასი აბაზ"... № 111: თ͠ა სეკდ, :კ: აღაპი არს აბაზის ბაკურიანისძისა... მოსცა სიცოცხლესა მისსა მონასტერსა დრაჰკანი სტამენონი ექუს თავი :ფ: და კ͠დ შ͠დ მიცვალებისა მისისა მოსცა მონასტერსა ცხენად და ჯორად საკედარი :ზ: და სტავრაჲ შესამოსელი. განვაწესეთ აღაპი ამას დღესა მიცვალებისა მისისასა მის მხოლოჲსა აბაზისი ხოლო. და კ͠დ იანვარსა :კე: თავისა ჩემისა გრიგოლისთანა ზოგად... მღდელმან ერისა ზიარებისა შ͠დ სმმენელად ყოველთა სული აბაზისი მოიკსენოს და ყოველთა ძმათა კმა-მაღლად ულოცონ". გრიგოლ † 1086 წ., ხოლო აბაზ უწინ მომკვდარა, 20 სექდემბერს.

პროფესორი ცაგარელი გვარწმუნებს, რომ პეტრიკი და პეტრიწონელი ერთიდა-იგივე სახელიაო და აქიდამ ის დასკვნაც გამოჰყავს, რომ „Загадочное досихъпоръ прозваніе извѣстнаго грузинскаго ученаго и философа XI в. Іоанна Петрици (პეტრიწი, сокр. отъ Петрицонель) нынѣ получаетъ совершенно ясный смыслъ и значеніе, — онъ былъ, по всей вѣроятности, однимъ изъ братій этого Петрицонійскаго монастыря" Свѣдѣн. Ш, გვ. XII). რომ პატივცემული პროფესორი შემცდარია, ამას ცხად-ჰყოფს ჩვენგან ზემო ნაჩვენები ფაქტები („ქრონიკები" II, გვ. 76). პატრიკი ხარისხია ანუ წოდება (Патрицій), როგორც „ვესტიც" (Вестъ) და არა პეტრიწონელობის მომასწავებელი; ხოლო მე-XI საუკუნის ცნობილი მწერალი იოანე წერილებში წოდებულია: „წ͠ა ბერი იოვანე პატრიკი, პეტრიკ-ყოფილი" (ეკ. მუზ. ხელნაწ. № 170, გვ. 236 „სამოთხე" საბანინისა, ხვ. 459), როგორც „ანტონ ლიპარიტ-ყოფილი", ე. ი. ერობაში ლიპარიტი ბერობაში ანტონად წოდებული; „არსენი ფარსმან ყოფილი", ე. ი. ერობაში ფარსმანი ბერობაში არსენად გადარქმეული (იხ. ეკ. მუზ. № 170, გვ. 230: 240). სიტყვა «პეტრიწონ-ელი», გრამატიკულ კანონით წარმოდგება ლექსითგან „პეტრიწონი" (აქიდამ «პეტრიწონ-ელი»); სიტყვისაგან „პეტრიწი" იმავე ნაკვეთით („ელი") წარმოებული სიტყვა იქნება „პეტრიწ-ელი" და არა პეტრიწონელი. პეტრიწონი მო-

ნასტრას სახელის, ხოლო პეტრიწონელი—ამასვე მოხსენების ბერი ანუ მასი წინამძღვარი, განს მამასახლისი (იხ. კიდე «ბერი პეტრე პეტრეწ-უოფილი» № 170, გვ. 251).

თუმცა პატივცემულის პროფესსორის უურადღება არ მიუქცევია, მაგრამ დაუთმ პეტრიწონელი მოხსენებულია ჩვენს «ქრონიკებში» 934 წლის ქვეშ (წიგნი I, გვ. 310; 311; 334—89) და შეიძლება ეს დებიდა იყოს „ბაიძის ძე“ კეთილი გრძელის, რომელიც მოხსენიებულია ხრეხუჯის კრებაში („ქრონიკები“ I, 127—).

ზემო გამოკვლევის და სქ საჯაროდ კრიტიკა ჩვენს ჩვეულებრივ წარწერა წერა-კითხ. ხელნაწ. № 1275 infolio, 810 გვ. სუეტურად ნაწერი, ცნობილის კალიგრაფის სიმონ კრკარეთელის (XVI საუკ.: იხ. ზემო, გვ. 111) ხელის მომსკავსო წერით. ხელნაწერი შეიცავს ფრიად საყურადღებო კარაბადინს თამარ მეფისას. პირველს გვერდზე ხელნაწერს აქვს შემდეგი წარწერა:

„ქ. ესე წიგნი საქმითა: ოდეს რუქანდან [1]). სულტანი კარნუქალაქისა კართა ზედა გაქცეის [2]). მუნით ალადად მოიღეს: ქე: მრ: (ქრისტეს მაერ) პტრნი [3]) :ჳ: [4]) მისმან (ქ. ი. თამარ-მეფის) მწიგნობართ-უხუცესმან. პროტოქ. უპერტიმოსმან [5]) და ვაზირთა ყოველთა უპირველესმან. კაცმან გონება მოზავმან. და საღმრთოჲთა მსჯავრთა მართლ-მსაჯულმან და კელისა მჴეროველმან უღონოთა და ქურივთამან. ქართულად მათარგმნინა. მე მიწასა მათსა ხოჯაყოფილსა:.“

1270 წ.—ეტრატის სახარება ჭიოქვიმისა.

შიომღვიმეში დაცულია ხელოვნურად ტყავზედ დაწერილი და წარჩინებულის მხატვრობით შემკული სახარება ჩასწავლითურთ in. 4, 265 ფურცელი, ანუ 530 გვ., სამთავს თავია 11 ფურცელი და ბოლოს 8 ფურცელი ქაღალდზეა დაწერილი მეორმოცდაათის ხელით.

ხელნაწერსა აქვს შემდეგნი საყურადღებო წარწერანი:

ტექსტის ხელით: 1) მე-287 ფურც.: „ქრისტე... ნუ დასჯი... ცოდვილსა გიორგის, ამის წერისა სახარებისა მწერალსა. ა^ნ;—2) მე-256 ფურცელ-

---

[1]) ე. ი. ნურჯანდან ქართველთა, ანუ როკ-ედენ.—[2]) როკ-ედის დამარცხდა ბასიანს, არზრუმის ახლო 1201 წ. („ქრონიკები“ I, 290—1).

[3]) ეს სიტყვა შეუკვეცად გადმოხატულია: დედანში იქნებოდა „ანტონი“ (ჭეთილდილი) და არა „პატრონი“.

[4]) ასო „ჳ“ ჭნიშნავს ჭეთილდილს]. ანტონ ჭეთილდილი, თამარ-მეფის ჯარ-მტეორეული ჲ მესტიანე იხ. ზემო გვ.79—82 ჲ ქ-ტს. 299—300; «ქრონიკ.» I.

[5]) ამასვე წოდებით ანტონი მოხსენებულია თამარ-მეფის გუჯარში (იხ. ზემო გვ. 79).

ზჳ: „მაღლი და დიდება ღმერთსა... განსრულდა წ̃ა ესე და ყოველითურთ საწადელი... ოთხთავი... მოვიგე და დავწერე კელითა ჩემითა მე გიორგი საწყალობელმან... პირველად სალოცველად სულისა ჩემისათჳს და... მშობელთა ჩემთა და ძმისა ჩემისასა... დიწერა დიდსა უდაბნოსა მღუძისასა, საყოფელსა წ̃ისა ღმერთშემოსილისა მამისა შიოისასა; ხოლო ქორონიკონისა წელნი იყუნეს: უ :ჳ: (ე. ი. 490+78=1270 წელს). წელნი, რომელ გარდასულ არიან დასაბამითგან ვიდრე ჯუარცუმამდე უფლისა ჩუ̃ნისა იჩსო ქ̃ესსა ესრედ იცნობების: ჳ: ფ: ლღ: (ე. ი. 5534 წ.); ხოლო შემდგომად ჯუარცუმისა ვიდრე მოაქამომდე: ჩ: ს: ო (ე. ი. 1270 წ.), ერთობილებად ყოველნი წელნი დასაბამითგან ვიდრე აქამომდე: ხ: ყ: დ:—“ (ე. ი. 6804 წელი; ანუ 6804—5534=1270 წ.);—3) აქვე, მე-257 ფურცელზე: „სახელითა ღთისათა... და ი̃ე, შიო და ევაგრესითა... შევსწირენ... მამასა შიოს ოთხთავი სახარებაჲ, სრული ყოველითა განგებითა, კამარითა და ხატითა, ხანდღუკითა და ბეჭდითა... და ერთი მარხვანი ეტრატსავე ზედა; ერთნი ხატკნი ეტრატსავე ზედა მე გიორგიო... მონაზონმან ხუცესმან... და შემიწყალეს წინამძღუარმან ზაქარიამ და ბასილმან თაჯარმან, მოძღურად წოდებულმან და სრულიად კრებულთან მღვიძამან (ჭ) ალაპი გამიჩინეს საუკუნოდ... წინადღეს ხარებისასა... (შრე წუკ, ვინც არ შეასრულოსო ანუ სახარება მღვიმიდან გაიტანოსო)... ამენ“ (sic).— აქ დახსენებულნი პირნი მოხსენებულნი არიან ზემო დასმულ გუჯარში № 38. (გვ. 152—153).

აქ მოხსენებულ ეტრატის ხელნაწერთაგან, რომელნიც გიორგი მონაზონს შეუწირავს შიომღვიმისთვის, აქამდი დარჩენილა მღვიმის წიგნთსაცავში ეტრატის ზატიკი, უოვბოდო, infolio.

ხელნაწერი შეიცავს სასვინაქსროდ მოკლედ აღწერილს წ̃ა შიოს ცხოვრებას (ფურც. 2), რომელიც დადგ საუფრაღებოა კ̃ი ამისგანო ქებაო ვეკადნო:—2) წ̃ა ნინოს შემოკლებულს ცხოვრებას (ფურც. 3);—3) კათალიკოზის არსენის მიერ (1218—1227 წ.) შედგენილს წ̃ა ნინოს საკალმახლებს კიდურ-წერილობით: „ქებით უგალობ სასოა ჩემსა ნინოს. არსენი“ (ფურც. 4—12);—4) „ტკუფიკონი საეკლესიო წესისაჲ... საბაჲს ლავრისაჲ, რომელი ესე ესრეთ იქმნების სხუთაცა ყოველთა მონასტერთა შინა პალესტინისათა“;—5) განგება ღამისთევისა (უკანა სუფრაღა დღესწ̃ულთა);—6) მოთხრობა შემოკლებული საკვლესიოჲსა განწესებისა მონასტერთა ირწუსალემისასა;—7) სჯულსწირი 12 თვეთა;—8) „დაჭდეგაჲ სამოროტისაჲ“ ანუ მწყალობელთა განჭოგნა, რომელიც წაიკითხვის მარდღიდგებლობის დღესწ̃ულს, პირველს კვირაკეს დადის მარხვისს; (სკალობლები აღნაშნულია წაითურად სხვა-და-სხვა ნოტას ანუ ხმის-სჯნეს ნაშნებით, რომლის მსგავსი სხვა ხელნაწერებში არ შემხვედრია);—ამ საკითხვაში მოხსენებულნი არიან ბერძენი და ქართველი შეფენი, დედოფლნი, პატრიარქნი და ქართლის კათალიკოზნი, რომელთა სიაც ჩვენ უკვე დაბეჭდილ (იხ. ჩვენი „ქრონიკები“ I, გვ. 79—81; 145—147). კათალიკოზთა სიაში უკანასკნელად მოხსენებული გიორგი (არსენის შემ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დეგ), ხოლო ქართველთ მეფეებში—რუსუდანი; აქედან ცხად-ჰხდება, რომ მოხსენებული სელნაწერი დაწერილია 1245 წლის უწინ და 1224 წლის შემდეგ; —9) ცხრაღა თუოსეულისა 1172 წლიდამ 1224 წლამდი. ბოლოს ტექსტის ხელით წარწერა: „... მე გიორგი, სახელით ოდენ მონაზონ-ხუცესი... ღირს ვიქმენ აღწერად წიგნისა ამის და შემდგომად აღსრულებისა აღმზრდელისა ჩემისა დავსდევ ეკლესიასა მღუმისასა საკუნებელად სულისა მისისა და ჩემისასა“...

კირეთელ წარწერა აქვს შთამღებემის კტრატის უოაგ-ბოლო ტაბიგონს (infolio), რომელიც შეიცავს: 1) წ‘ნ ნანას დღეობის განგებას, 2) „ტუფეფონს“ სიბას დაგრასის; 3) სვანჭსრისა (სეკდემბრიდამ) და 4) ცხრაღს სუოსეულისას.

1267 — 1288 წ.—სამი სიგელი მეფისა დავით-ნარინისა.

გელათის მონასტრის სიბუოებში ჩვენ ვეპოვნეთ სამი ბერი ხუცურად (შე-XII სუკ. სელით) დაწერილის შეფის დავით-ნარინის სიგელებისა №№ 139; 678): 1) „დავითარი სიბანქდასი“, დაწერილი 42 წელს დავითის მეფობისს, კ. ი. 1236+42==1278 წ. (დავით ნარინი „აბხაზთა ქრისტეთო“ კაცეფდა 1236 წ.: ის. ზემო, გე. 124); 2) დავითარი კუნსკრისა უოთრიდო. ეს სიგელი მიტემულია ისტორიაში უენობის „თამარ ეშენელისძის ისტორიაზე“ შიშის, რომელსაც ის ტოლად მოუყენია მეფე-დავითს.—ბრასსეთს გამოკელეთ დავითის ტოლი, უკანონო ქალი მიხეილ პალეოლოგის ტოლისა, დავითს მისთხოვდეს 1267 წელს Hist. G. I, 579, n. 3; ვასუშტა-ბაგრატისა, გე. 250). ამისგუმო თუ ბრასსეს ქრონოლოგია სწორია, ეს გუკვრი უნდა იუოს დაწერილი ანუ 1267 წელს და ანუ შემდეგს 1268 წ.,—და 3) „დავითარი ფიქფოფანისა“ უოთრიდოკე, მიტემული ამასვე თამარ-დედოფლისაზე, „ეშენელისძის ისტორისა“.

დავით-ნარინისგან არეულთი გუკვრი არ არის ჩვენ დროდი მოღწეული, გარდ ჩვენგან ნაპოვნის თვით-სელის, (რომელიც ზემო დაბეჭდეთ, გე. 128—9) და მათ უმეტეს ზემოსსენებული სიბუოები ძეირფასი უნდა იუოს ჩვენის ისტორიის შეკდევარითათუს. ჩამოთვლილ სიგელებში დასსენებულია შრაკალი ამ დროინდელი უენობა ისტორიული პირები და მათ შორის აქამიდე უენობა დედოფალი თამარ. ამ სიბუოებიდამ (№ 2, 3) სჩანს, რომ თამარ არის ამშვრატორის ემსნეილის ქალი (კირ-ემსნეილ, მეფე ტრაპიზონისა 1238—1263 წ.) და არა მისიაც პალეოლოგისა (შეად. ქ-ცხ. გე. 405). ტრაპიზონელის მისიად ფასარეტის ქრონიკა გუპტნობებს, რომ 1282, ივნისს, მეფე იეორიოს, დავით, გარშემოკრეტეო ლაშქრით ტრაპიზონს, მაგრამ კერ ათლოო, და შემდეგ, 1284 წ., „კირ-თედორეს კომნენისა, უფროსი ქალი კირ-ემსნეილისა, დედის კომნინასისა“, გაიქცეო „ურუსანტანით“ (ე. ი. რუსუდანის ძის დავით მეფესთან). ეს ცნობა მოკვეს დებოსეც. ბრასსეს შემოუკრებია ეს ცნობები, მაგრამ არ იცის, რომელს მათგანს არგუნოს ნუშრეტები (Hist. G. I, 379—380, n. 3). ჩვენი სიგელები-კი სრულიად კოსხვება

მახსოვდ ფანარეტის ტრობას და ამით სხვოლოდად წუდება ეს ისტორიული კითხვა. თუოდორეს თამარის სხვედი მაუღია დედოფლობაში (მაშინ შეფეკეს ის ჩეკუდება ჭქონდით, რომ სხვა ტომოთკენ მოთხოვებულს დედოფლებს სხვედს უნდოდდენ: ის. ჩემი „ქრონიკები“ I, გვ. 211—212). ცხადია, ისიც, რომ ვახუშტის ეს ამბავი ჯერეკია უდრო-დკვითის ტოდეის ამბავთან (ქ-ტს. I, 405; 413; 433; Hist. G. I, 591; ვახუშტ. 150).

2. დავთარი საბაჟელასი.

სახელითა ღთისათა, (ჩუენ) დავით ბაგრატოანმან, ძემან სულკურთხეულისა მეფეთ-მეფის რუსუდანისამან, ნებითა ღთისათა აეზაზეთისა, ქართველთა, კახთა და სომეხთა მეფემან, შარვანშა და შანშა და ყ-ისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა მპყრობელმან, სასოსა და მფარველსა ხახულისა ღთისმშობელსა მოწყალებითა მინდობილმან, გულს-ვიდგინე მცირედი ესე სამსახურებელი მათი სალოცველად ჲ სახსრად სულისა ჩუენისა საუკუნოდ, წარსამართებელად მეფობისა ჩ-ნისა და ძეთა ჩ-ნთა დღეგრძელობისათჳს: ვიყიდე სოფელი სპასნელს [1]) სულის მწირველთა კანონოხის განმზრდელთაგან ნასყიდი. აწ მე უნაკლულითა და სრულითა ფასითა ყოველივე რაც მათ ჰქონებოდა მის სოფლისთანა კანონოხესგან ვიყიდე... მივეც ფასი და მუქაფა სრული, რომლითა შესჯერდა, სათნო ვიჩინე მოკსენებად დიდს მონასტერს ხახულის ღთისმშობელს, რომელან აურაცხელნი წყალობანი ყენა ჩემზედა, რათა ყოველთა მარიამობათა დღეთა კანდელაკის კელითა მიიღებდენ ბეგარსა ორმოცდა-ათ ლიტრა ცვილს, რომელ ყოველთა დღეთა და ღამეთა წელიწდისათა დაუსებელად და მიუცილებელად საუკუნოდ შეუცვალებელად, ვიდრე ქუსყანა ყოფად იყოს, თხუთმეტი სანთელი ეკლესიასა შინა ენთებოდეს, ვითარ მოძღუარს ჩუენს ილარიონს გაუწენა ხახულისა ღთისმშობელსა და სხუათა ხატთაცა წინაშე ნთებად ადგილთა ჲ მივათუალენ კანდელაკს, რათა მისითა კელითა მიიღებოდეს ცკლი ბეგარა; და თუ რა სასაურო საქმე დაუვარდებოდეს მის სოფლის კაცთა ჲ იქმნებოდეს ანუ თჳთ შინა მათ ზედა და ანუ გარეგანთაგან, მასაც კანდელაკი იურვოდეს, ვითა დიდის მონასტრის საქო[ნ]ელთა მართებს მით წესითა. სხუად არა ვისი კელი შეეხოდეს მათ ზედა და ჳკლთა და მომავალთა მათთა ზედა, არცა ვისგან რა ეწყინებოდეს, არცა მოძღუართ-მოძღუართა და წინამძღუართაგან და ძმათაგან, არც ჩუენთა კელისუფალთაგან და კარის გასულთა მოსამსახურეთაგან, არცა მექერეთაგან რა ეწყინებოდეს. თუ რა გარეთ სასაური საქმე იყოს, მასაც კანდელაკი იურვოდეს; თუ სოფელშიგან თუ რაჲ სასისხლო საქმე იყოს, მასაც კანდელაკი იურვოდეს... ორმოცდა ათს ლიტრას ცკლს სამებელისშკლი, საღირისშვილნი და მომავალნი მისნი მიიღებდენ...

[1]) ჭუთაისის გუბერნაში და მჳრაში.

ქრისტეს შობას დღეს, ამითა ასითა ლიტრითა ცკლითა — ორმოცდა ათითა სამანელაურითა და ორმოცდა ათითა სამებელასშვილისეულითა. ესე გაჩენილნი სანთელნი დაუცხებელად ენთებოდენ. და თუ რაჲ ცკლი მომატებულ იქნებოდეს, სალამე-ყოველო სანთელი ხახულის ღ-ის-მშობელს წინაშე დაინთებოდეს, ეითარ სიგელშიგან სწერია. სამებელას'შვილის საქმესაც კანდელაკი იურვოდეს მონასტრისა წესითა, რომე ბეგარა ცკლი გაგჩენია ხახულისა ღ-ისმშობლისთჳს ორმოცდა ათი ლიტრა, მას აქათ სათათროსა ჴ სასვანოსაგან კიდე არა წაელებოდეს და არც ქუთათისის მეგვრვილეთა (sic) და ამირათაგან რა ეწყინებოდეს და არც ვის სხჳსგან და კანდელაკისაგან კიდე არც ვისი კელი შეჳდოდეს სამებელის შჳლს და მის მამულზედა რაც არის... (უკუდჩ ქ'ს დაუმტკიცოთო... ტფის მტკვლოთ და სხჳთ... ნუ კინ დაჰკლებთო). თქუენ წ'ნო მღდელთ-მოძღუარნო აფსჳთის და ქართლისა ქათლიკოზნო[2]) უტყუარობით დაამტკიცეთ. დაიწერა სიგელი და ბრძანება ესე ჩ'ნი ინდიკტიონსა მეფობისა ჩ'ნისასა ორმოცდა მეორესა (sic) კელითა საწოლისა ჴ საჳურჭლის [შუენგნობრისა] ნიკოლოზისა[თა] - - - (დედანსაც ჰკლებია).

Ჴ) დავითარი კვახჳრისა.

დაწერილი ესე დავსდევ დიდსა და წ'სა მონასტერსა დადგისა დაჳითის აღშენებულსა[3]) ღუთივ გჳრგჳნოსანთა მეფეთ-მეფეთა სამკჳდრებელსა გელათს წ'ა ღითსმშობელსა ხახულისსა წ'ე მას ჟამსა, ოდეს ინება ღ'ნ ჴ ღირს მყო ძლიერისა და უძლეველისა მეფეთ-მეფისა, რუსუდანისა ძემან დ'თ მეფეთ-მეფემან ემენელას ძისა (sic) ასული თამარ მათსა სახლსა შიგან მათად ცოლად და დედოფალად მომიყუანეს ჴ ვითა საკორაციელოდ მათ წინაშე ყოფამან სახელოვან მყო, ეგრეთვე მათსა მონასტერსა შიგან სჳნო სულისა ჩემისა საკენებელი ჴ

---

[2]) აქედამ სჩანს, რომ ამ დროს აფსჳთის კათალიკოზობა ყოფილა (იხ. ჩემი „Абхазскіе Каталикозы" 1893 г. стр. 12—17).

[3]) კესე ცხადი საბუთია იმისი, რომ გელათი დაჳით აღმშენებელის აღშენებულია და არა გიორგი აფსჳთი მეფისა, როგორც გ. წერეთელმა აღიარა არა-საქმეთა საბუთებით: იხ. „Древности Вост." т. I, вып. II. დაჳით აღმშენებელის საკვდილდამ დაჳით-ნარინჰმდე გაჳდა ტოტალი მეტი ერთის საუკუნისა ჸ რასკვირველია მისს დროს გარგად ცნობილებოდათ, თუ ვისგან აღშენებული გელათი. ჩვენ მრავალი ფაქტები აღვნიშნეთ ჩვენის აზრის დასამტკიცებელი: „ქრონიკები" I, გვ. 144; 202; 246—8; „Завѣщаніе св. ц. Давида Воз." გვ. 23—24; „ქრონიკები" II, გვ. 72—3, სადც, 1189 წელს, თამარ-მეფეც მოიხსენიება, რომ გელათი „პაპათა ჩემთაგან სრულ-ქმნილი არსო"; სოლო პაპა თამარისა იყო დიმიტრი და დაჳით აღმშენებელი, და მართლაც გელათი დაიწყო დაჳითმა და განასრულა დიმიტრიმ („ქრონიკ." I, 246—8).

სამწირველოსა გაჩენა გულსვიდგინე კითხჳთა და ბრძანებითა ღ~თისა სწორისა მეფეთ-მეფისა დავითისითა და მათთა ვაზირთა კითხჳთა და მოწმებითა ვიყიდე სოფელი კვახჭირი მათისა ამირაჯიბის ქობულისძისა ბეღესგან (sic) სხჳა ყოველისა მისაკემელისაგან კიდე თორმეტი-ათას თეთრად პატრონთაგან მისთჳს ესეთითა სიგლითა ბოძებული, რომელსა ესე სწერია, თუ რაი ვის კვახჭირს სიგელი და დაწერილი ჰქონდეს ამით სიგლითა იგი ყოველი გაგჳტეხა და მტკიცე ესე ოდენ და თჳთ იგი სიგელი და ბეღესგან ჩემთჳს მოკემული დაწერილი დავსდევ დიდსა მონასტერსა შინა კითხჳთა, მოკსენებით ჭ მოწმებითა დიდსა მოძღუართ-მოძღურისა დავითის მწირველისა ანტონისითა, [4]) დიდსა მონასტრისა წინამძღურისა, პატრონთა მწირველისა იოანჱსითა, პატრონთა გამზრდელისა თამარის მწირველისათა, [5]) იდჱრიის ფჳენელისითა [6]), პ~ე დეკანოზისა ჭ ყოველთა დიდის დავითის ძმათითა [7]) და ვაჩინე მწირველად ჩემად ღირსი და პატიოსანი კანდელაკი იოანე და გამიჩინეს ალაპად დღე მეორე მარხვათა კჳრიაკე სანთლიანი და ყოველითურთ უნაკლულო, და გაუჩინეთ სახლი პაპოსეულნი (sic) და ტრაპეზ-საყდრმნი, ვითა წესია და მიუთჳალე სოფელი კვახჭირი და მესხეთს ერთი გლეხი პატრონთაგან ბოძებული [8]) კეღეუროსძე და საღჳნედ ფარსმანაყანეს ციბალასძე მწირველსა ჩემსა იოანე კანდელაკსა; ვიდრემდისცა ცოცხალ იყოს, ამას აღასა ჩემსა უნაკლულოდ გარდაიკდიდეს მღდელთა, დიაკონთა და ყოველსა სავსებისა ეკლესიისასა ლოცევებითა, წირვითა, სანთლითა, ვითა წესია დიდისა მონასტრისა აღაპთა და მერმე ტრაპეზს მოძღუართ მოძღუარსა, წინამძღურსა, დეკანოზსა და ყოველთა ძმათა კეთილად ნუგეშინისცემითა და განსუჳნებითა.—და შემდგომად მისა, თუ გაზრდილი იყოს მისი ღირსი, მოძღუართ-მოძღურისა წინამძღურისა, დეკანოზისა და ყოველთა ძმათა კითხჳთა, ბრძანებითა და გამორჩევითა იგი აჩინონ; და თუ მისი გაზრდილი ესეთი არვინ იყოს, ვინც სხუა ესეთი იყოს, რომე მონასტერს ემსახურებოდეს, ყოველთავე ძმათა გამორჩევითა და ბრძანებითა იგი იჩინებოდეს. ესე ჩემგან სასოებით და დიდითა გულსმოდგინებითა მოგონებული და ქჳნილი წ~სა დიდსა მონასტერსა გელათს შეწირული და ჩემგან ჩემითა ოქროთა ნასყიდი, რისაგან და ჯამისა შემოღებითა შემიცვალოს დღე ალაპად გაჩე-

---

[4]) ეს დავით-აღმაშენებელის მწირველია, როგორც გელათის მაშენებელისა.

[5]) ასტაბაძე ხრ იდის, ვინ ხრას ეს თამარ, „პატრონთა გამზრდელი“; „პატრონთა მწირველი“ იოანე უნდა იყოს დავით მეფის და დედოფლის თამარის მწირველი.

[6]) ფჳენელთა გვარი ქართლს ცრისთაობდეს: იხ. ჩვენი „ისტორიული სიმღერები“ გვ. I; 1—2; „ქრონიკები“; II, გვ. 98;—100—2; 127—8; 141—2.

[7]) „დიდის დავითის მმებად ალაშენებელის მაცრ სარჩო-სიზრდილით დაწესებული მონაზონნი (იხ. ამაზე ზემოთ თამარ-მეფის სიგელი, გვ. 73).

[8]) ქ-ცხბაც (გვ. 407—410) ჭმოწმობს, რომ მესხეთი ერთ-ხანობით ამერეთს ეკრა.

ნილი და სამწირველო კვახჭირი [9]) და მესხეთს გლეხი ერთი კვედუროსძე და საღვნე(დ) კუპრასძე შენ, ყ˜დ წ˜ო ღ˜ის მშობელო ხახულისაო, ძისა შენისა მგმობართა და მელახურესა თანა დასაჯე და თვთ შენ ყ˜დ წ˜ისა მგმობართა ნისტორის ⴃ ორიგენისთანა, ⴃ ყ˜თამცა ბრალთა ⴃ ცოდვათა ჩემთათვს იგი მისცემს სიტყუასა ღმერთსა დღესა მას დიდსა განკითხვსასა. ოსეთისა ზარადხოანისა [10]) მწიგნობარსა დაბნედილისა (sic) კელითა დამიწერია: —

ႨႵ) დავთარი ჯიქეფონისა.

„სახელითა . . . მე თამარ დედოფალმან, სულ-კურთხეულისა ⴃ სანატრელისა მეფისა რუსუდანისა ძისა, ყოველთა მეფეთა მეფისა დავითის ცოლმან და ემენელასძისა ასულმან, ვიყიდე სოფელი ჯიქეფონი ცოტნე გარაყანისძისაგან, მისგანაც ნასყიდი და ნასისხლი ამა ქუეყანისა [11]) დიდებულთა და აზნაურთა და მისთა მესისხლეთა და მოსამართლეთა ყოვლისა დაკდომითა უსარჩლელი და მოუდევარი ყოვლისა ადამიანისაგან და შევწირე და მოვაკსენე ყ˜დ წ˜სა ღ˜თის მშობელსა ხახულისასა, დიდსა მონასტერსა (გელათს) საუკუნოდ სალოცველად და საალაპოდ სულისა ჩემისად, ვიდრემდისცა წ˜ა ესე მონასტერი ეგოს. და გავაჩინე ალაპი სანთლიანი და დღე სეკდემბერსა ოცსა ღთისმშობლისა შობაი ⴃ ყ˜თა დღეთა ტრაპეზსაზედა სახელდებით მოვიკსენებოდეთ. — ესე ჩემ თამარისაგან დედოფლისაგან ნასყიდი... ღვთის სწორისა რუსუდანის ძისა მეფეთ-მეფისა ბრძანებითა და დაკდომითა... ნასყიდი სოფელი ჯიქეფონი თორმეტი გლეხი მისითა მიწა-წყლითა ⴃ მიმდგომითა, მთითა, ბარითა... ზღურითა... (მერე წყევა-კრულვა სწერია, ვინც შესცვალოსო).

1280 წ. ნაწყვეტი სამღვდელო კრების ძეგლისა.

სინოდის კანტორის მე-XIII საუკუნის ხელით ხუცურად გადაწერილს ნუსხაში № ტნვ (№ 507) ჩვენ ვიპოვნეთ აქამომდე არ-ცნობილი მეტად საყურადღებო ნაწყვეტი სამღვდელო კრების დადგენილობისა, რომლის თავი და ბოლო დაკარგული ყოფილა მე-XVII საუკუნეშიც, როდესაც გადაწერილია ეს ნუსხა.

კრება შემდგარა, როგორც სავულისხმებელია, თფილისში ყველა ქართველ ეპისკოპოსთაგან, რომელნიც მეფეს სწერენ: სანამდი ჩვენს თხოვნას არ აღვასრულებ, მანამდი არ მოვშლით კრებასა, რაც უნდა ძალა დაგვატანოო, ეკლესიებს და-

9) კვახჭირი ხუთს ვერსზეა ქუთაისიდამ.

10) „ზარადი არს ზუჩის (ე. ი. რკინის ქუდის) ჯაჭვი“ (საბა). ზარადხოანი უნდა იყოს ხარისხოვნების მაჩვენებელი.

11) „ამ ქვეყანად“ უწოდს იმერეთის სამეფოს.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

კეტთან, მირონს არ მიუსტუმთა და სხ. ხოლო თხოვნა კრებისა იმაში მდგომარეობს, რომ მეფისაგან სისწრაფით გაცემული და კრისკუტთაგანაც ძალადებით მიტაცებული სასულიერო მამულები ეკლესიისვე დაუბრუნდესო და სხ.

სამწუხაროდ, ამ ძეგლის ნაწყვეტს თარიღი არა აქვს და სამებელი რჩება ის, თუ რომელი მეფე და რა გარემოებაა აქ გულისხმებული, ანუ როდის, რომელს სასულიერო და წელს ეთიდან ეს კრება.

შინაარსიდანაც სჩანს, რომ კრება ეთიდან შემდეგ თიმოთესის ქადაგების სპარსთაგან დახრეტების, ე. ი. შემდეგ 1122 წლისა (ის. წერი: „Завѣщаніе г. ц. Давида Воз.“, გვ. 20—21 და ქ-ტს. I, გვ. 259); მეფე, რომელსაც სწერენ, ეთიდან „სპეთ-და-შეთუთხმეტე“ შეიდი თქვენთა (ე. ი. ბაგრატიონიანთ) გვართანი“. თუ დავით წინასწარმეტყველიდან ვიანგარაშეთ, 76 მეფე იყო ბაგრატ IV (ქ-ტს. გვ. 236), ხოლო თამარ მეფე იყო მე-81 (ქ-ტს. I, 306). მაგრამ ბაგრატ IV-ის დროს თიმოთესი სპარსთა ტყვეთა დაითო ბაგრატ არა თუ არ სდევნიდა ეკლესიას, არამედ აშენებდა და ამკობდა მით, როგორც ამას ამოწერებენ ანგარიშიდან ნაშთნი.

წვენის აზრით, აქ მოხსენებული მეფე უნდა იყოს დიმიტრი-თავდადებული. ეს ამისი სახეთები: 1) ძეგლში მოხსენებულია: ენაცა კინ ყალონობის მიზეზს შემოაღებსო“, ე. ი. ბეგრატის მიერ თავს ნუ იმართლებსო, ხოლო ძნელი ბეგრატს და ხარჯთა იყო მონგოლების დროს (ქ-ტს. I, 386 და ზემო გვ. 133); —2) ანგიოვე ძეგლი ამბობს: „ვიცი, რომ მრავალნი კადრულნ ყმასა ძნელ-ბედობასა და სასწორობასა“, რაცა იმასე ხარჯთა დროს გეიჩენებს; 3) მაგრამ ყველაზე მტკიცე სახეთი იმისი, რომ ზემოხსენებული კრება იყო დიმიტრი მეფის დროს, ისის მოწმობა თვით ქ-ტსისა (I, 414—415), სადაც ცხადად აღნიშნულია „ძეგლში“ მოხსენებული ტრობები: „მთავარნი ეწყვნ კელას შესხვად სიყვარული და მოსიტყვრობ, მიტაცებად სოფელთა და ავბარებად... დაღა-თუ ამათ უწესობათა დადად ამბიანებად ნიკოლოზ კათალიკოზი და ნიკოლოზ მაწყვერელი, ჯუანშერიძე, არა-ვინ უფრად-იღებდა სიტყვათა მათთა“... მეფეს ზნეობითად განსვენებულობასთან ერთად კრებაზე იქნებოდა მიზეზი იმისი, რომ „ნიკოლოზ კათალიკოზი... ამბიანებდა (მეფეს) მრავლად და რა კერ დაიწყნეს, დაეტევა კათალიკოზობად... და წერილად მამულად ოსად“ (ქ-ტს. 418. შეადარე ცისთავე ანრი ულუ-ჯაიოზე ქ-ტს. 402).

რადგან მერმინდელ დროინდელს მეფეებში არცერთი არ ეთიდან ქრისტიანობის და ეკლესიის ორგული, ამისგან თითქმის დაჯერებით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ „ძეგლში“ მოხსენებული კრება ეთიდან დიმიტრის მეუობაში, და სწორედ ამ კრებას ეგულისხმებს ზემოხსენებული ტრობები ქ-ტსისა (გვ. 414—415). ნიკოლოზის კადაგობა იყო 1280—1282 წლებში.

ისიც შესანიშნავია ამ დადად გამოსაყენებელი, რომ ამ დროს ძეგლი მოისსენიებს „ქართველის-ტრობების“, და ესეც ზომ ისეთი სიტყვა იმისი, რომ 1280 წელს ჩვენი ისტორიე თამარ-მეფისაზედ შედგენილიც ეთიდან და სეკითხვად გარეცლებული.

- - - - - - - გ[illegible]ით (გეეგდრებით) და ვრეკთ კარსა მოწყალებისა თქუენისასა, მოიწყინეთ ჭრტინვა ჩუენი და სიგლახაკე და უქონებელი - - - ქუ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რივად და ობლად დასხმულნი ეკლესიანი ღ-თისანი, შეიწყალენით განშიშულებანი, სიმართლით შემოსენით, იესენით დაწუნებული, უსაჯეთ სამართალი მართალი, რათა მართალთა თანა ეწესენეთ და იესენით უპატიოებისაგან მწარისა, ვითარცა ლტყვეს წინასწარ-მეტყუელის პირითა: «უფალი (ჲ-ი) საბაო, ღ-ი წ-ა ისრაჱლისა, რომელმან გამოიყუანოს პატიოსანი უპატიოებისაგან, ვითარცა პირი ჩემი (ჩ-ი) იყოს», რ-თა (რომელთა) ჴ-ლი (ჴორეული) არს თვი სჯულისა და ეკლესიათა მცხეთით (sic). და უკეთუ თავსა ჯერეთცა ნედლსა ესრეთ ეყოს კელეფერ თით-თით (bis) მწუხრე-ლბ-მან (მწუხრეკლებმან) რამცალი ინაყოფეს. კ-დ იტყჳს: „აღუთქუ და აღუსრულე ო-ა (უფალსა) ყ-ი (ყოველი) აღნეთქუმი (sic) შენიო“; და „უმჯობეს არს არა-აღთქმა, ვიდრე აღთქმა და არა აღსრულება“. სრულ ყ-ვ (ყოვ), წ-ო (წმიდაო) და ქ-კ (sic) [1]) მოსილო მეფეო, ბრძანებული ესე თქუენი; სიტყჳსა საქმით სრულ ყოუნით, მოაღებინეთ სიგლები და ნიშნები ყუალ-ჲ (ყოველჲ) ყუალ-ჲს (ყოველჲს) ვის ვის-თჳსცა გიბოძებია [2]). არა თუ ჩ-თს (ჩუენთჳს) რაჲსამე და ჩუენისა შეძენისათჳს ვიწუნებით, მაგრა სამღთოდ წერილსა სალმრთოდვე კამს ქონებაჲ და მიყენებაჲ და თჳთ საყდართა ქონებ-ჲი (sic) დიდთ უფრო თქ-ნი (თქუენი) ქონებ-ჲი (sic) [3]). აწ თუ ერთხელ საპურპლესა თქუენსა შემოღებული და ერთგზის თქ-თ (თქუენთჳს) გამოძღუენებული თ-ლთა (თუალთა) და მარგალიტთა ჴ-ჳ ჳურპელთა ოქროსა (ჴ) ვეცხლისათა თ-ა (ათას) რამე მცირე ანუ გინა დიდი საპურპლესა შინა თქუენსა მდებარე გამოიღოს ვინმე, ანუ თქუენვე გამოგწიროს, ანუ წარაგოს, რ-ადმე (რაჲადმე) ნიჭნიმცა მიანიჭენით, ანუ პატივი და ქებანი აღუარენით? არამცა უფროს რისხუენულ და პატრჳგებულ ყუენით? ღ-ა თ-ს (ღუთისაჲთჳს) შეწირულთა ადგილთა გაცემის ვაზირი მაწუსველი, მაქმნეველი ჴ-ნებებელი გაცემისათჳს, ვითამცა არა ღ-ადან (ღუთისგან) რისხუენულ იქმნეს? ვინცა იკადრებს და გინა აქებენს? ვითა კეთილის მამოქმედებელსა კეთილი ნიჭი მიენიჭების ღ-ა მ-რ (ღუთაის მაერ), ეგრეთვე ბოროტის მიზეზი ბოროტსა მოისთ-ბს (მოისთუალებს) ღ-ა მ-რ.

ვიცი, რომ მრავალნი კადრებენ ჳ-ისა (ჳესუისა) ძნელბედობ-ჲსა და საჭიროებასა, მარა ამის უძნელებედნიცა ყოფილ-ან მაშინ ჟამნი, ოდეს დიდი კათოლიკე ეკლესია შენებულა [4]), ჰასრე რ-ძე (რომე?) ჳფერ-ძიო [5]) დაჳდომილ-ჲ,

---

[1]) რას ჴნიშნავს ქართგმაინი „ქ-კ“ ჩვენ კერ მაგჳგდით.

[2]) ცხადაჲ, თჳთ მეფეს გჳთქუა სახუქრად ერისკაცებზე სკეკლესიო მამულები; სამღვდელოებას უთხოვნია მეფისთჳის მათი დაბრუნება, მეფეს სიტყჳ მიუცია, მაგრამ სჩემთ ხო აღუსრულებია დაბრუნებული და ამისგან შემდგომ კრება.

[3]) კ. ი. კეკლესიის სჯუთრებს უფრო მტკიცედ ჳნდა იქმნესო დაწუნება, ვიდრე სამეფო განძთა.

[4]) მცხეთის კეკლესიაჲ 1020 წელს აღშენდა (ქრონიკ.“ II, გვ. 34).

[5]) „ჳფერძიო“ გადმოხატ-ჳებულია სიტყჳისგან ჳფერ ძიო. ჳფერ, თეთრი-

თფილის ქალქი სპარსთა ჴელონით და თჳთ არამცა მიზეზი არვინ კადრა საყდართაჲ ქ̃ნისა (ქუაბუანისა) ქონებისა და დარღუპვის მნებებელმ̃ნ [6]). ყ̃ი (ყოველი) დრკუდ მავალი მიზეზებ̃ად მზეო (მზის ამს), მაგრა ნუ მისცემთ გზასა მეტყუელთა ესე ვითარისა (ჯ̃რასა) მეტყუელებისასა.—

ისმოდეს მეათხუთმეტენი შჯულნი კართ თქუენთა გუართანი [7]) და რლ̃ი (რომელი) მეფე თქუენ ოდენთა ჰითა, ღუაწლთა და განსაცდელთაგან არა კსნილა (კსნ̃ილა), ვითა ღ̃ი (ღმერთის) თქუენსა მესხეულსა თქუენ უკანასკნელ; და არცა რომელსა მეფესა თქუენგან უფრო ღ̃ის (ღუთის) გზის დაჭირვა ჰმართებია. ამ სამოცდა ათხუთმეტთა თქუენთა გარდასრულთა მეფობ̃ასა შიგა უფროსი და უმრავლესი ჯ̃ი (ჯუაბი) ამისგან უძნელესი და უბოროტესი ყოფილ̃ა, ვითა ჭართლისა ცხრ̃ბ̃ა გამოაჩენს [8]). რომელსა დიდებულსა ანუ აზნაურსა, ანუ დარბაზის ერსა, ანუ გლეხსა აჰუს სიგელი თქუენთა გუართაგან ბოძებული და თუ ვის აქ̃ს (აქუს), არავინ დაჰმალ̃ვს, რ̃ად არა-ვინ გამოაჩენს, რომე საყდართა სოფელი ვის ზედა გაცემულ იყოს ჴ̃ ეწეროს თჳნიერ ამისსა რომე თქუენ გაგიცემიან და გიბოძებიან სიგლითა. ესეც იუწყოს წ̃ნ (წმიდანმ) მეფობ̃ამან თქუენმან აწ შეკრებულისა ამის კრებისაგან წესი სახლისა და პალატისა თქუენისა ესე ყოფილ̃ა: ვინცა ვინ დაკრულვილ̃ა რათმცა მიზეზითა და საქმითა, თქუენ მიეცა შერისხულ̃ა, მამული დასჭირვია და ლაშქართა შიგან არ შეშუებულ̃ა. აწ თუ ვის დავჰკრძალ̃ვთ, გამოიქენებს თქ̃ნ (თქუენსა) დარბ̃აზსა და თქუენთა ვაზირთ მოჰმართებს; ბრძანებასა და კაცს (კ̃ცს) უბოძებთ, ჯ̃ი (ჯუარი) დასწერეო, გაწყრომისა და ჰაეად გაჴდის ნაცვლად.—ესე უწესო წესი ნუღარაოდეს იქნების, ნუც დაგუსმართების. ვისაც დავკრულვჴდეთ, თქუენც შეჰრისხევდით და კრძლითა თან უდევით სჯულთა და წესთა სამღუდელოთა სრ̃ულთა (სასძრთოჲთა) წერილთა მოძღურებასა-ებრ. თუ თქუენს მეფობ̃აშიგა არ შეჰკაზმავთ საყდართა და მონასტერთა და არა უბოძებთ კელთა მათთა საქონებელთა, ვინცაღა დაუურვა, ანუ ვინცაღა ჰკადრა თქუენთა სიგლებ-ნ̃იშნებთა გატეხაი (sic)? ცოდვა ეგრე

სას კმარა, იგო მე კმარას ადასი, რომელმან მცხეთას მამულები წაართუა, ხოლო ჯუარნისაგან კათალიკოზის მეჯვარეჭდ დაბრუნა, როგორც ამის მოგუითხრობს მისი სიგელი, 1020 წელს დაწერილი (იხ. ზემო გვ. 31—35; „ქრონიკები“ I, 203—8; ქ-ცხ. I, 222). ასიც ცხადია, რომ 1020 წელს ადი მჭედარი ყოფილა და ჯუარ კმარად მჭდარა.—შენიშვნები №№ 7—8 ნაჩვენები ნაშრომ უფუ-დავითის.

[6]) კრებას სხუაში აქუს გ̃რის მეჯვარეჭდეის სიგელი (იხ. ზემო გვ. 31—35).

[7]) წინასწარმეტყუელ დავითდგან ბაგრატ IV იყო 75 მეფე, ხოლო თამარ მეფე 81 (ქ-ცხ. I, 306). ამათ აღმშენებელი—78 (ქ-ცხ. 240, ხოლო მარიამ დედოფლის ჯვრისტ̃ი—72 (იხ. გვ. 271). ეკლეს. მუზ. № 131-ით—71 (გ. 233).

[8]) ჭილდმ სჩანს, რომ მე-XIII საუკუნეში „ჭართლის ცხოვრება“ აღწერილი ყოფილა (ალბათ თამარ-მეფემდი) და ამაკე სახელით ცნობილი.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

(კკკ?) ბრალი (ბრ̃ლი) და ცოდვაი (sic) არა არს, ვითა ცოდვის სახედ და იგავად დიდებ̃ა მომავალთა და ყოფადთა ჶ̃ა (ყამოს) და კაცთათჳს მისათხრობ̃ა მოსაკსენებელად. არღარავისგან გუაქუს პატივი: არც სკულსა ჲ̃ არც ებისკ̃ზთა (ებისკოპოსთა), არც მონაზონთა, არც ხუცესთა, არც მ̃ღდელთა, არცა მიჰრონსა, არც ქორებისკოპოსთა;—ყუალ̃ა ყუსლ̃ას უპატიოდ, შეურაცად, გინებით და ბჲსრობით ვჰყავთ. რად დაჯსნით წესსა საქებელსა? რად უპატიო ჰყოფთ პატიოსნებასა და საკრძალ̃ბ̃ჲსა ამის სახისა საქმისასა? რომელი მეფე იქნების უპატიო მყოფელი, შეურაცად მაკსენებელი ებისკოპოსთა და მონაზონთა?

თჭუნ̃ჱ საყრმითგან ღრ̃ე (ღუთაე) სწჯლულსი ხართ და სღ̃ინი (სიდმრთაესი) წერილნი ზეპირით უწყნით. რომელთა (რ̃თა) საქმეთა მოქმედი მეფე იქნების, ანუ რომელთა იყუსდრების, რ̃ანიც (რსიაც) პატიენი თქუსნთა გუართაგან ზედ სხმიან ებისკოპოსთა და მონაზონთა, მასვე თქუსნგან ვიღირსებოდეთ, და თუ თქუსნ უპატიოდ გყავთ, ვინმცა არა შეურაცჲ̃ გვყუნაა? ვინმცა არა გუაგინნაა? ვინმცა არა უპატიოდ ჲ̃ ავად დაგვკადნაა? თჳთ (sic) პირად - - ამას გუსუბნებიან მქონებელნი და მნებებელნი საყდართა და მონასტერთა საქონებელთა ჭონებისანი: «პატრონი არ გუადებინებს და არც წაგჯლებს, რ̃ლს (რამჱლს) სიგელით უბოძებია და თქ̃ნ (თჭუსს) არ დაგიდებთ (sic) და არც გუსმრთლებით დადებინებ̃ა (დადებინებსი?) ქრთამს მოგცემთო“- ამ საქმეს თქუსნვე სწამლეთ და დასდევით ემპრ̃ახტრო საკურნებელი. ნუცა ვინ ყალნობის მიზეზს შემოიღებს: რაც საყდართა საქონებელთა ყალიბი ჰმართებს, მისნიც მზღუსლი ვართ ჲ̃ არას უკუვადებებით და თქ̃ნს თქ̃ნი თქ̃თაგან განაღამც გმსახურებდით ძალისაებრ და შეძლებისა ჩ̃ნისა. ესე ამის კრების აწ შეკრებულის ძალი ყოველთა შორის საცნაურ იყავ. წ̃სა და თჳთმპყრობელსა მეფეთ მეფობ̃ჱსა წინაშე, რომელ თუ ღმერთი გურისხავს და მიუდრეკელი და წ̃ა გონებ̃ჱ თქუსნი ცოდვათა ჩუსნთა სიმრავლისაგან მიდრეკების ჲ̃ ესე რაც გკადრებია და მოგკსენებია არ დაგვეურვების ჩუსნითა წესთა, რაჲცა დაგჯპრებია, მისნი მქნელნი ვართ: არცა მიჰრონსა განვჰკსნით, საჭართუსლოს ეკლესიათა დავჰბეჭდავთ, ხუცესთა დავაყენებთ, წირჭსა და ნათლჭსა და სამკუდროთა ზიარებისაგან, — თჳნიერ ამისსა ქნისა სხჭსა ღონისა ყოველისაგან უღონო ვართ. და ნუ თუ ამისითა ქნითა სხუაჲ სჯულთა და სხუას ცდგ̃ოგან (ცოდჳთჯგან) მეფობ̃ჱსა თქუსნსა საწყინო რაჲმე შემოუვიდეს და სჯულიცა ჩუსნი დაჯნდეს. ეზომის კადნიერებისა და წყენა-კადრებისათჳს ვითა საშინელისა ღთისა საშანელებათ̃ჯგ̃ნ ვძრწით და ვიშიშჳთ, გარნა სღ̃ინი (სიდმრთაესი) სჯულნი მეფეთაცა ზედა მთავროზ̃ჯდ ბრძანებლ̃ან და სადა ღმერთი დაგუჭირდების, მუნ ყ̃ავე (ყოველსჯე) შეურაცს ვჰყოფთ, და „მთნებელი კაცთა, ქრისტესცა მოწა არვიყოო“, წ̃ა მოციქული პაველ ბრძანებს.

აწ აქა შეყრილნი და გაუყრელნი და მომლოდველ ამისისა დაურევებისანი ყოველნივე აქა ვართ და ვილოცავთ წმიდასაჲ“ - - - - - (მეტი არ არის).

1280 წ.—ამ წლის ახლო სანებს უნდა ეკუთნოდეს შემდეგი წარწერა ლურჯ მარხსტრის სამრეკლოსა, რომლის პოლეოგრაფიულად ბ. იოანიშვილს გადმოღებული ჰქონდა ჩვენ გვიქმნა: „ქ. ადიდენ ღ-ნ ძლიერი და უძლეველი მეფეთ-მეფე დიმიტრი. მე მიწა მეფობისა მათისა უღირსი მღდელი და ჯუარის მტკრთველი აბრაამ ღირს ვიქმენ აღშენებად [სამრეკლო ესე] სადიდებელად მეფობისა მათისა და სალოცველად სულისა ჩემისა ჲ ძისა ჩემისა ა - - - შეიეწიდენ ღ-ნ და ყ-ნ წ-ნ მშობელმან მისმან. ამინ ქას: [უეთ]. ეს ჭორწაკიანი საეკლესიო და ძლიერს სჩანს. რადგან აბრაამ, მოძღვარი მეფისა და „ჯუარ-მტკრთველი მეფისა“ (იხ. ქ-ცხ. I, 418) კითხეაროზად დაჯდა 1282 წლის ახლო სანს (ქ-ცხ. I, 418), ამის გამო სამრეკლოს აღშენება უნდა ეკუთნოდეს 1282 წელზე ტოტოდენ უწინდელ დროს.

1289 წ.—სიზელი წ-ის მეუის დიმიტრი თავ-დადებულისა.

სიონის გუჯრებში ჩვენ ვიპოვნეთ ტუჯზე ტუდის სელით მსედრულად დაწერადი სიგელი (№ 16), მიცემული დიმიტრი მეფისაგან წმიდის დროს, ე. ი. 1289 წ. (დიმიტრი სწყდა 12 მარტს, შაბათს; და მართლაც 12 მარტს შაფათი მოდიოდა 1289 წ.: იხ. ქ-ცხ. I, 424, Hlst. G. I, p. 606—607). ისტორიაში უცნობი პირი იოანე ასწილ მოაგონებისკოზისი „და ხოთრმეტთა უდაბნოთა არქიმანდრიტი“ (ის ხარისხითვე ხსენებულ ირიან „ქრონიკეში“ I, გვ. 293) ჭიშრომობს, რომ სიგელში მოხსენებული სოფლები შეწირული უოფილა დავით-მეფისაგან (ღაშას ძისაგან) და სელახლა შეწირული დიმიტრის მიერ.

„. . . ჩუენ მეფეთა მეფემან დიმიტრი წამებულთან წარსამართებელად სულისა ჩუენისა როდეს საქართველოს კსნისათუის ვიწამე მოძღურისა ჩემისა ბრძანებითა და გავაჩინე სიონისა ღრთისა (sic) მშობელს ვერაზედან ქა[--ნი] (ქარკასლანი?) აღვაშენინე და შეეწირე ვერის კეცსა ვანანი სოფელი, ლილოსა ახა[ლ]ქალი? მისითა შესავლითა. სამსა აღამსა მიეგემენ (მაჩუმლეს?) და გარდაიდიდენ: შობასა, მიქუმასა და სულისა წ-სა მოფენასა; და ვინცა დამაკლოს წამებისათუის ღმერთსა მისცეს პასუხი განკითხვისა დროსა ჩემისასა“.

ზედვე მეტად ღამოზის მსედრულით:

„ქ: ესე ვითა ძლიერსა და უძლეველსა მეფეთა მეფეს დავითს სამწირველოსა ბოძებითა შეუწყალებია იოსების ძე გიორგი და მეფეთა მეფესა და მოწამესა დიმიტრი მეფესა,—დიდებულ ყავნ ღ-ნ სული მათი,—მწირველად გაუჩენია, მე მათი მიწა მლოცველი, ქ-ეს მიერ ანჩელ მთავარებისკოპოსი და ათორმეტთა უდაბნოთა არქიმანდრიტი უნდოი ი-ნე (იოანე) კანონითა მტკიცე ეყოფ, შემცველებელნი ამისნი იყავენ კრულ, წყეულ და შეჩუენებულ... ამინ“. ბოლოს სეუნულად, ღამზის სელით, მსედრულით: „მეფეთა მეფე დიმიტრი ვამტკიცებ“. სათურა სიგლისა, მე-XVI სუკ. ხელით წარწერილი: „ლილოსა და ვანეთის კელმწიფისგან სიგელი“.

1292 წ.—ბრაბანსიდან გადმოდებულს კობერას ტაძრის წარწერას (Rap. IV, 136—7) ჩვენ ასე ვკითხულობთ: „ქორონიკონსა: ხყქე: ქ. მოწყალებითა ღ მეოხებითა ყოველად წმიდისა შენისა ღ-თისმშობელისაჲთა მე შაჰანშა-მანდატურთ უხუცესისა ძემან, ბერმან გიორგი, შეწევნითა ამუეის ყოველად წმიდისაჲთა- - -ე ქუეშეთ კარის ბჳითურთ დალწეილნი ზედა“ - - -

1295 წ. იქვე მეორე წარწერა: „ქრონიკონსა: ხქყ: ქ. მოწყალებითა და კაცთ-მოყუარებითა შენ ღ-თისა და მაცხოვრისა ჩუენისა იესო ღ-თისა ქრისტესითა და შეწევნითა ყ-დ წ-ისა მშობელისა შენისათა, მე უღირსი შაჰანშა-მანდატურთ-უხუცესისა ძე მაარგძელი და თანამეცხედრე ჩემი ათაბეგისა და ამირსპასალარისა სადუნისა ასული ვანენე ღირს-ვიქმენით აღშენებად სამრეკლო-სამარხისა ამის ჩუენისა იწროებასა შინა დიდსა ჟამთასა სადღეგრძელოდ სახელისა შენისა წმიდისა და სახსრად და სალოცველად სულისა ჩუენისა. შეიწირე, მაცხოვრო ქ. ღმერთო, ვითარ გ[უაჭეს] სასოებაჲ ქ. ორკერძო(თა)ვე სატანჯველთაგან განგუარინენ, ქ. ნუ ქუათა უნდებისა მოხედავთ, არამედ სასოებითსა გულსმოდგინეობასა“.

ამ წარწერებში მოხსენებულნი არიან მსარგებლნი: შაჰანშა და მისნი ძენი მსარგებელი (სახელად არის სმარებული და არა გვარად) და გაოარი ბერი. შაჰანშა, ქ-ცხაით შანშე I, ზაქარია II ამირსპასალარის შვილი, სჩანს რუსუდანის და ულუ-დაჲთის მეფობაში (ქ-ცხ. I, 349; 371—2; 398; 403) და მისნი ძენი ზაქარია III († 1261 წ.) და იოანე II მანდატორი (ქ-ცხ. I, 398; 403; 409; 319); იოანეს ძე შანშე II, ანუ შაჰანშა ტოტხადი იყო 1295 წელსაც (ქ-ცხ. 428; 432 და სხ.). შანშეს ძის მსარგებლის ტოლი, ვანენე, სადუნ ათაბაგის ქალი, ქ-ცხაითა არ სჩანს, მაგრამ თჳით სადუნ ათაბაგი მანკაბერდელი ცნობადია (ქ-ცხ. I, 389; 409—11); სადუნი მოკუდა 1282 წელს ახლო ხანს (ქ-ცხ. I, 418 და Hist. G. I, 597). ბრაბანსის გამოკვლევა და მსარგებლების გუაროვნობითი შტო იხ. Addit. 362. კობერა და სმუხტი მაშან ქართველთ სოფელი იყო, ან გასომხებულნი.

წრფანი: „სამრეკლო-სამარხი ჩუენი“ ჩანაშნავს, რომ სამრეკლო სამარხიც ყოფილა მსარგებელთა; სამრეკლოს ქვეშ ბევრგან სჩანს სიფლავეები; ხოლო წრფანი: „იწროებათა შ-ს დიდსა ჟამთასა“, იგულისხმების მონგოლთა სპრაჭობას (ქ-ცხ. I, 386 და ზემო გვ. 133; 164; 166).

1296 წ.—ამ წლის ახლო ხნებს ეკუთნის გარეცხილს ტეხურზე (ბაღმესკერზე) დაწერილი გუჯარი, რომელშიც მოხსენებულია ფრანგ ცნობილი ისტორიული პირი ბეგა სურამელი, ძე გრიგოლისი (იხ. ქ-ცხ. 370, 383, 420).

„სახელითა ღ-თისათა, მამისა, ძისა და სულისა წმიდისათა, | მეოხებითა ყ-დ წმიდის ღმრთის მშობელისა | და მარადის ქალწულისა მარიამისათა, ძლიერებითა | ცხოველსმყოფელისა და პატიოსნისა ჯუარისა, ძელისა | ცხოვრები-

საითა, მეოხებითა წმიდისა და წინასწარ|მეტყუელისა, წინამორბედისა, ყ̃ლთა ნაშობთა | უმეტესისა ნათლისა·მცემელისა იოვანესითა, | შუამდგომელობითა და თავსდებობითა წმიდისა გ̃ი (გიორგი) კავთისათა,—ესე დაწერილი დაგიწე-რე მე მ̃ს(ახ)|ურთა უხუცესმან ზეგამან, ძემან გრიგოლა სუ|ლკურთხეულისამან, შენა ჯომარდის ძესა ქუაფაქუასა და ძ[მა]|სა შენსა ჯიბისა, შვილთა და ყოველთავე მომავალთა | თქუენთა: მომინდა თქუენი მკუიდრი მამული, პატარაი ადგ|ილი, ჩემდა დასაჯდომად და მისა ადგილისათანაი პატარა | ვენაკი და მოგა-ცა (მოგეც) მისდა სანაცვლოდა შენისა განაყო|ფისა ოქუროისა მამული ნასყი-დი და უსყიდელი | და მისი სა(ნ)დომი (საჯდომი?) სხლითა (სახლითა?) გაქუნ-დეს მკვდ|რად და სამამულოდ და მოუდევრად, ესე ო|ქუროისა კერძი მამული შენა ჯომარდის ძესა | და რაცა რა ოქუროისა ძმისწულისა სქ - - გდავს | - - - ოქროისა კერძსა მამულსა თანა, თუ მისი ძისწული შინა მოვიდეს, რაიცა ძმი-სა მისისა კერ|ძი მამული ჰმართებოდეს, განალამცა კელთა ჰქუნდა მასა ვაჟასა და თუ არ მოვიდესა, | მისი კერძი შენთისვე (sic) მიმიცემია. ოქუროისა ქა-ლანი (ქალნი) დარაჩეს (დარჩეს?) ორნი გათხოვილნი და ერთი უთხოვარი: იგი კიდე გა(ა)თხოვე და ვითა გმა|რთებდეს, მონახავდი და ისტუმრებდი, წე-ლიწადი უწირე ოქროისა ცოლსა და შვილსა ალა|პი. გაქუნდეს მკუიდრად და სამამულოდ და არა შეგეც|ვალოს ჩემგან და არცა ჩემთა შვილთა|გან და ვერა და ხტობო (და „ვერა“ და „ხატობა“?) ვერავინ გითხრას მისა ოქუროსა მა-მულისა“. ბოლოს ხელმოწერილია სხვა-ხელით და ხვეულად: „მე ზეგასა ჩემითა კელითაცა დამიმტკიცებია. ჰქუნდეს ჩუენსა ერდგულებასა შიგა“.—

1293 – 1300 წ.—ამ წლებში უნდა იყოს ჩაწერილი სინას მთის ქართველთ მონასტრის აღაპებში შემდეგი მოსახსენებელი, რომელიც ჩართულია ა. ცაგარლის Свѣдѣнія II, 77—9 № 54: „. . . (მეფეთ-მეფისა) დავითისთჳს (დავით-ნარინ † 1293) და ძისა მათისა კოსტენტინესთჳს († 1327 წ.) და ძმისა მისისა მიქაე-ლისთჳს ვსთქუათ ყოველთა... დავითისთჳს (ულუ-დავით †1269 წ.) და დიმიტ-რისთჳს († 1289) და ძეთა მათთა დავითისთჳს († 1310 წ.) და ვახტანგისთჳს ვსთქუათ ყოველთა... სულსა მეფეთ-მეფისა დავითის († 1293 წ.) და მათსა მე-უღლესა თამარს შ̃ს ღ̃ნ.— სულსა (მეფის) დავითის შვილსა გიორგის († 1268 წ.) შ̃ს ღ̃ნ.— სულსა ქართლისა კ̃ზისა ნიკოლაოზ, აბრაამ, ევთიმიოზისა... (გამო-ტოვებულია თჳთ ა. ცაგარლისაგან) და ამა მატიანისა კელითა მწერალსა ჩიდანი-ძესა ელია-ყოფილსა ელისეს... მოხსენებისათჳს და განსუჱნებისა მანდატურთ-უხუცესისა ბექასსა († 1307 წ.?) და მეუღლისა მისისა ვახახისათჳს“...

ყველა აქ მოხსენებულნი პირნი მე-XIII საუკ. სცხოვრობდენ. ამათში საყუ-რადღებოა: 1) მიქაელ, დავით-ნარინის ძე, სხვა ხელნაწერ წყაროებში არსად სჩანს (ქ-ცხ. I, 427—448); 2) დავით-ნარინის მეუღლე თამარ, ემანუელის ასული, ცხადად სჩანს ჩვენგან შეკრებილს გუჯრებში (იხ. ზემო გვ. 159—162 , 3) კათალიკოზი

ევთიმიოზ (ევფემიოზ), რომელიც, როგორც საგულისხმებელია ქ-ცხოვრებიდამაც (გვ 418; 431; 449), დამჯდარა შემდეგ აბრაამისა 1298—1310 წლებში.

ბექა მანდატურთ უხუცესი, აღმზრდელი მეფის გიორგი ბრწყინვალისა, დასატულია საფარის დიდებულს ტაძარში (Rap. I, 120—121) და მოხსენებულია ანჩისხატის წარწერაში: „სულსა პატრონისა მანდატურთ უხუცესისა ბექასასა განუსვენე ღ~ო... სულსა მეუღლისა მისისა მარინეს... ძენი მათნი: სარგის, ყუარყუარე და შალვა ადიდენ ღ~ნ“ (Rap. V, 28).—წმიდა მარინეს ეკლესიის წარწერაც მოიხსენებს: „უფალო... ადიდე ოთავე შინა ცხოვრებათა პატრონი ჩვენი მანდატურთ უხუცესი ბექა და ძენი მისნი, რომელმან უღირსნი მიწოდებისა მათისანი ღირს გვყვნა და გვიბოძნა ნასაფლავნი ლახვრისძესა ლახვრს და ძმათა საუკუნოდ. ა~ნ“ (Rap. I, 126).—სინოდ. კანტორის აღაპთა ნუსხაში № ტმვ (№ 507) მოხსენებულია აღაპი: „მანდატურთ უხუცესის ბექასი და მისის მეუღლის მარინასი. იოანე რკინის კარელი. მათი აღაპი ანჩას საათაბაგოსა“.—სჩანს, რომ ვახახი ყოფილა პირველი ცოლი ბექასი, ხოლო მარინე—მეორე.—საფარის მხატრობა აწ გაცუდებულია ბერის ჰაისისგან.

1299 წ.—ამ წლის ახლო ხანებს ეკუთნის ტყავის დაზიანებული გუჯარი, რომელიც მიცემულია ქვათახევისადმი ისტორიაში ცნობილის ბეგა სურამელის შვილის მიქელის ცოლისაგან.

ქ. სახელითა: არსებად: ცნობილისა - - - მამისა: ძისა: და სულისა: წ~ასათა: . . . . (გრძლად) . . . და მეოხებითა წ~ისა და ღუაწლ-მრავლის მკნისა ახოვნისა მჴედრისა გიორგი კავთისაითა, ესე დაწერილი დაგიწერე და მოგაკსენე თქუენ [ძლიერს კავთისკევის ღვთის]-მშობელსა მე სურამელის ბეგას შვილის მიქელის ცოლმან ქაქანამან სოფელი ნოსტე მიღობლი (?) სიძეთაგან შემოწირული და ვითა მათგან კელმოკსნით შემოწირულ - - - უსაქმოი და საქმე უდებელი სერმელთა (?) და - - - - უდები დასდებოდა და უსაქმოი სასაქმოდ შეაგ- - - მალთა კელოსანთაგან და დავრედენ(?) ესე რომე აღარა სა[სულიეროდ] და არცა საკორციელოდ არა სძეობდა (სდებოდა?) სურამელთა - - - თის: არცა მრთელთა და არცა მიცვალებულთა(თჳს) და შევახვეწე(?) და მოვაკსენე ჩემს ქმარს მიქელს და გამო[ვიღე] ჩემ - - ნაქმარ: სთასი (სათვასი?) და მოვაკსენე იგი და გამოვიღე ნოსტე სრული სრულად უსაქმოდ და შეუვალად სურმელთა (სურამელთა) და მათთა ჩამომავალთაგან, ვითა არაი ვის რაი საქმე სდებია ქვათაკევის ღთისმშობლისაგან კიდე და მისთა კელოსანთაგან გამოვიღე ბარათის ყუელაისაგან არაი ბარათი შევიდოდეს სურამელთა სახლისაგან და არცა მათთა კელოსანთაგან, არცა თეთრის ბარათი, არცა მათისა სახლის ულუფისა ბარათი, არცა გენდგაი (sic), არცა ურმის ზიდვაი, არაისთანაი არა თჳნიერ ამისგან კიდე, რაი კეობაი გამოვიდოდეს და შეიყრებოდეს საკნავს და სამკალს გამოჰყვებოდეთ და ესე პატრონმან მიქელცა იპირიანა (sic) და ისმინა აჯაი ჩემი და ამას ზედა შემიწყალეს ქვათაკეველთა და გამიკუეთეს ტაძრად მიყვანებას

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დღეს აღაპი სამწიროით სხლით (სხსდით) და რაიზომიცა მღრდელი არის, ჟამსა სწირვიდენ და აღაპი სამწიროით სხლით (სხსდით) და რაიზომიცა მღრდელი არის ჟამსა სწირვიდენ და აღაპი გარდაიცვებოდეს სრული და უკლები სურამელთა ცოცხალთა და მიცვალებულთა სალოცავად და ჩემ ცოდვილისა სულისა სალოცავად... (მოკლე წუეკა შემცვალებულთა ზედა).

სვეულად (ფრიად ხელოვნურად): „ქა---დამამტკიცებელ ვარ-.-.-“. ქმ-ში სურამელმა დამამტკიცებელ ვარ ამ-.-.-.--

ბეგა (გრიგოლის ძე) სურამელი (იგივე „სხდან-ბეგ“ მოხსენიებული ერთ) და ძე მისი ლატი იხ. ქ-ცხ. I, გვ. 420—420; 428; 370; 383, მიძღვნ და ქაქან ისტორიაში ცნობილნი არ არიან. მთელი გუმბრი მსჯდრულად დაწერილია.

1290 – 1300წ. ამ წლებში უნდა იყოს გადაწერილი ჯანმყოთის ლტრატის სხვრება (ქსნის ხეობაში). სახსრება დაწერილია ხუცურ-ნუსხით, ლამაზის ხელით in. 4, 528 გვ.—სელნაწერი შეიცავს: 1) სხსნ ოთხეულთის, სამეულთის, ორეულთის და ერთეულთის; ამ თავში სხვათა შორის მოხსენებულია ხუცურად, მაგრამ სხვა სელით: „ითხრებდინ ტფძორა ღრთის-მშობლისთა ეკლისამნიათ“. ეკლისამნიის ტფძორი არის ყ თითმეის დარღვეული დიდის სელოვნებით ნაგები კბენის ეკლესია ქსნის ხეობაში, რატომღაც სხსოფლო. ეკვლერში ჰპვენია წ-ა გუმი ბასილისი. ეს ბასილი ეოფილა რატომღილი. გიორგი რატომვილმა და ადგილმრთვის მეკვლემა მიჩვენეს ეს ეკვლერი და შიგ შემოვარენ სხსოლებით. ეროს სასოფლოში ქსენა ჭილოფში შეხვეული გუმი: რომელსაც ჭილოფი ეჰხვია, ალმოჩნდა, რომ სიდიდ ჭილოფი ეფერა ის ნაწილები გუმისა სრულიად შეუშლელი იყო, თითქმის ფერიც არ ჰქონდა შეკნილი ხორცს, ხოლო რომელიც ჭილოფით დაფარებული არ იყო, ის ნაწილები სხეულისა (ოჰვი და ერთი მსრე სელისა) განხრწნილ, მაგრამ თვის ქიდის შესანიშნავი სიოთერე ჰქონდა. იქიე ჰხდო გეთსემანი იდეს ბერის ქედი (клобукъ) გორედის შავ-მაუდ გადაკრული და შიგნით ბრეშუმის თეთრ-სარჩულიანი. შიგნიდან საკვირველის სელოვნებით იყო ნაკერი სრხრული, რომელზედაც ძაფებით დიდის გულდადებით გამოყვანილია სხვა-და-სხვა გეომეტრიული სახეები, ფრიად მწკრივად. როგორც ამასსენე დამსწრეთ, ეკვლერი წინეთ დაკეტილი ყოფილა და როდესაც ბერეველად ჰუხსნეს სიოლად შეუშლელი გუმი ჭილოფში გახვეული ბერის და მასს გულზე ნუსხაეი დადებული ერთი ფურცელი ტრატისა, რომელზედაც დაწერილი ყოფილა „შენდობის წიგნი“. გიორგი რატომვილმა, რომელიც დასწერებია ბერეველად ხსდას ეკვლერისას, მაიმბო, რომ შენდობის წიგნი აწუეზოდა ამ ფრასით: „შ ე ნ დ ო ბ ი ს ი ს!“, ხოლო ბოლოს სელ-მოწერილი იყოო „წ ი ლ კ ნ ე ლ ი ს ი ო ს ე ბ ი ს“ მაერო (სამწუხაროდ, ჩვენგან შეკრებილს სხვეთებში იოსებ წილკნელი არ ეპოვება: შეიძლება ვითქვათო, რომ შენდობის ამ ეკვლერ ბერეველის წილკნელის იოსებ ასურელ მამის სხსელით). თუმცა ეკვლერი ისეც დუხუცესთ, მაგრამ ხალხი სწორედ დადიოდა თურმე წმინდანის სახსხვად და ეკვ-

დგრს დიას აგდებდენ, და უნდა კიქრათ, რომ გახარწნილი ხაწილი გკიმისა ტურაშელთაგან აქცხა დაჩაინებულია. მწყემსები თურმე ბუროთაბენენ ზემოხსენებულ ბერულ ქუდით. კირეია ჩემი დრო გორეშრეა-ზინაბით განდგურებისა, განდგურებისა და განკეღურებისა! — ცხინკალს ასდრო მოაში არის ქალების მოხსტერი წა ხაბასი, კლდეში გამოგკეთილი; ზემო სართულში გამოგკეთილი პატარა კეღეკია, ხაღც დაღეულია უეთში ჩადებული სრეულიდ შეუძლელი ნაწილი — ფეხი წმიდანისა. მოხსტერი და კეკლესია ღიად დგებენია, უოვლეეურად. მე ჩემის თვალით ენახე 1883 წელს, ზაფხეღს, რომ წმიდანის ფეხიდან დანით ამოეჭრათ ნაწილები და წაეღოთ, ზოგს-ეი ხელით უგლეკიან. კისე ნიშანი ჩენის სეღეიდ გახარწნის და დაცემისა! ღმრთა და მრავალ-ფეროვანი მიზეზი ჩენის ზნეობითად გაქარწეღებისა, მაგრამ ის კი უკეღისთვის ცხადია, რომ ჩენმა ზნეობითმა გეიმძინე თ ა ვ ი დ ა ნ აეწია ღეობა და განხარწნა...

2) სხარება მთისა (76 თავი), მარგოზის (კ. 7 თავი) და აქეე გამოსახეღება მხხარებელისა მარგოზისა (ხატი), დეეგხეა მხხარებელის დეეგის ხატითურთ, ოთხესი მისის ხატითურთ.

3) ზანდეკი ანუ ხაძიებელი ხაწეღიწყდა (ეს ხიტყ ხელით არის დაწერილი).

4) ხეულ ბოლოს ხხარებას აქეს შემდეგი მხქღრული წარწერა მე-XIII ხაუკუნის დამზის ხელით:

„ქ: ათხთავი: ესე წ[ი]დი განმანათლებელი: ადამისტომთა მე ბასილი: ი[ა]: მხ[ან]: შემოსე და მოვკედეც: ლოკეცა ყოეთ ჩემ[თ]ს ღ[ისათეის]: — ". ქარაგმაანი ნაშნები „ი[ა]: მ[სპინ]ძ[ა] ჩენის ხზრაი, ადნიშნეს: „ა[ეხაზეთის] მთავარებისკოპოსმან". რომ ქარაგმაანი „ი[ა]: კსრე ოეთხეს, ამისი მაგალითი იხილე ზემო, გვ. 50.

ბასილი ათხზეთის მაჯარეანეპოზის ისტორიკოსი არ იღის, მაგრამ ბალეგრაფიული ხასათი წერისა და თეთ ტექსტისეც უეჭეელად კეკუთნის მე-XIII ხაუკუნეს და არა შემდეგს დროეს.

ხხარებაში შეტანილია მრავალი წარწერა მერმინდელის დროისა, რომელთაგან ზოგნი ჩენ უკიე ზემო აღენიშნეთ (გვ. 25).

1300 წ. მოქვის ტაძრის მხატვრობიანი ხახარეგა.

მერტეიღის ტაძარში დაცეულია შეტანის ტეკეის ხხარება, მრავალის ხეურათებით შემკეული ჰ შემდგესის ხელოვნებით დახატეული. დიდად ცნობეიი არქეოლოგი კონდაკოვი გაკეცეიერა ამ ხეურათების უმწეკრესღეხმს ხელოვნებას, რომლის მხგავხია, მისისაც მოწმობით, ხხეა არ ეხოვება ხაქართეეკოში და აშეიათია მთელს დეღმაწყზე. ღღსტეეულის ხელოვნებით არის გამოკეთნილი ხკრეოკე ისმაილიერეული ხიტყვები. ხაინტერესოა ამ ხელხაწერიდან შე მარტო უმოკრესი წარწერები გაღმოგეწერე. უეეღა წარწერათაგან სჩანს, რომ ხახარება დაწერილი უოფილა მაქვის ტაძ-

რასთვს (მოქცის დიდებული ლაშარი ათხუთმეოცი და ასჯერ დატყვა: ან. „ქრონიკები“ I, გვ. 91—92; ქ-ტ. გვ. 202—4) და როგორც სჩანს, ათხუთმეოცი ქრისტიანობის დამცირების შემდეგ (XVII—XVIII სს.) ეს სახსრება მარტყოფში მოუტანიათ (მოქცის სატანე-ჯი ასეულის ხოფს და ზუგდიდს).

წარწერანი ტექსტის ხელით: 1) „ქე ძეო და სიტ-ყაო ღ-ისაო, მილხინე ფ-დ ცოდვილსა ეფრემს“;—2) ლუარს შეღნით: „მოქცისა ღ-ის მშობელოჲ, შე ს-ლი თქ წინ-მდებისა მოქცელ მთავარებისკოპოზისაჲ აბრაჰამისაჲ. ა-ნ“;—3) „ყ-დ წ-ო დედოფალო ღ-თის მშობელო, დაიცევ და შე ორთაევე ცხორებთა შიგან მოქცისაჲ მეტრაპეზე გ-ი დეკანოზაჲ. ა-ნ“.—4) „დიდება ღ-ა, სრულ-მყოფელსა ყოველსა კეთილისასა! დაიწერა წ-ა ესე ოთხ-თავი დასაბამითგან წელთა :ხ-ზდ: (ქ. ი. 6904—5604=1300 წ.), ქსა :ფკ: (ქ. ი. 520+780=1300 წ.), ზედნადებსა მთოვარისასა :ვ: მცხრალსა :ზ: ინდიკტიონსა :იგ:, ხუთეულსა :ლ: ექუსეულსა :ლვ: მზის მოქცევსა :დ: მთვარისა მოქცევსა :ვ: კელითა ფ-დ ჩემ ცოდვილის ეფრემისითა“;—5) პოლოს ტექსტისაგან ხელთ, მაგრამ მწერალად: „საცნაურ იყავნ ყოველთა, რამეთუ ესე წ-ა ოთხ-თავი არა თუ ახლად გვითარგმნია, არამედ ფრიადითა იძულებითა ძმათა ვიეთამე სულიერთა ბერძულთა სახარებათა შეგჳწამებია ფრიადითა გამოწუალილვითა, და ვინცა-ვინ სწერდეთ, ვითა აქა პოოთ ეგრე დაწერეთ; და თუ ამისგან ჴკერა-გრინდეს დაწერაჲ, ღ-თისათჳს სიტყუათა ნუ სცვალეთ, არამედ ვითარცა აქა სწერია, ეგრე დასწერეთ. და თუ არა-რაამე გაშუნდეს, ჩუტნინი სახარებანი პირველითგან წმიდად თარგმნილნია და კეთილად,—ხანმეტნიცა და საბაწმიდურნიცა,—მეუნით დაწერეთ ჵ ღ-თისათჳს ერთმან-ერთსა ნუ გარეცთ, და გლახაკისა გიორგისთჳს ლოცვა ყავთ“ (შეადარე ზემო გვ. 89 და „ქრონიკები“ წ. I, გვ. 207—8).

ამრი ამ წარწერისა ცხადია: წ-ა გიორგი მთარგმნელი ამ წარწერაში გვეუბნობს რომ: ა) მას მზადად ხელად შეუსწორებია (და არა ახლად უთარგმნია) ძველად თარგმნილ სახარების ტექსტი და ბერძულის ტექსტით გაუსწორებია (უფრო ცხადად გამოთქმული ესე ამრი ან. „ქრონიკებში“ I, 208), ბ) უძველესნი სახარებანი აწოდებიდან ხანმეტად (განა ხანმეტურად) ჰ-ი ს-ბ-ა წ-ი დ-ა. ხანმეტი უნდა იყოს სახელი უძველესის IV—V საუკუნის ქართულ სახარების თარგმანისა: თუმ სიტყვა „ხ-ნ-მეტი“ ადრეშვე ფრიად ძველს, თუ ეს ღუმი გაუგებრებული სახელი არ არის; ხოლო „ს-ბ-წ-დ-ა“ უნდა აწოდებიდეს ქართველთ მოსახტერში ს-ბ-წ-დ-ა (ეფრემის ხელით) VI—VII სს. თარგმნილი ანუ გასწორებული ტექსტი ამაგე სახარებისა; გიორგი მთარგმნელის სახარება შესწორებული და გასწორებული ტექსტის ძველის სახარებისა. გ) მთარგმნელი სთხოვს გადამწერთ: ძველი ვარიანტები ჩვენის სახარებისა („ხანმეტი“ და „ს-ბ-წ-დ-ა“) სწორედ თარგმნილია და იქნებ გადასწერეთო. ხოლო თუ ჩემგან გასწორებული სახარება უფრო მოგწონთ, სწორედ გადასწერეთო და ძველ ვარიანტების მისგანვე სიტყვებს ნუ შესცვლითო. ჩვენ შეგვისწორეთ ძველის რეაისა და

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ურბნისის (VII სუკ.) სასარების ტექსტი გიორგი-მთაწმიდელისს და მართლაც აღმოჩნდა, რომ მთაწმიდური სასარება სატეკუა-სატეკუაით მასდეკს ძველს ტექსტს, მხოლოდ ჰა-ით სატეკუებს სცვლის ანუ კარგ განსაკუთრებულ სიტყვებს, უცხო-უნდაც შემოღებულ სატეკუებს ჰქართულებს და სხ.

ბ. ს. ცაგარელს და დ. ბაქრაძეს განსხვავებულად გამოთ ეზრი ამ საკუთხევბა წარწერისა. ბ. ცაგარელს ჩვენი ეზრი ოდესც შეცდომით მიუღია, თუმცა კი გამოუცხადებლივ („ქრონიკები“ I, 207), ხოლო დ. ბაქრაძის უარ-უყოფა (იხ. Свѣдѣнія, III, გ. XXVII—XXIX).

6) ხელნაწერის ბოლოს დახატულია ღვთისმშობელი ჩვილიდით და მის წინ დაწოქილი ეპისკოპოსი მეკდრებელი, წარწერით: „დანიელ (ნინ) მოქველ მთავარ-ეპისკოპოსი“. ცხადია, რომ დანიელ თანამედროვეა ხელნაწერისა (1300 წ.), ხოლო ბერძან უნდა იყოს მისი წინა-მოკდგილე.—7) მეორედ XVI სუკ. ხელით მინაწერებში კეთილდობით: „სოფლა მოქველ მთავარ-ეპისკოპოზის ჩხეტიძეს ფიდეშეს შნ ღნ“ (იხ. 1438 წ. ახლო სანს მოქველი რამანაზ); XVI სუკ. გრიგოლ ბაგნის ძე; ეკიმენე სუკვთველმე, 1605 წლიდან აეპისკოპოსი გზი; ანდრია სუკვთველმე, ცნობილი ხიბის მონასტრის წარწერათაგან; XVII სუკ.—ათკეს).

1307 წ. სოფელს სამხარში, ბორჩხანას მახრაში, აღმოჩენილია ქვაბი, რომელშიაც მრავალი ოთხეთა კედელში დიდის ხელოვნებით ამოკეთილი და სამდივანი ადგილებიც. ამ ქვაბს ჭქონია შემდეგი ასომთავრული წარწერა, რომლის შალეკრთფეულად გადმოცემული ბერი ჩვენ ასრე წეკეთოსეთ:

„ქ. გთთავდა: ქვეშელისა: ლ̃ჱტის: (დაბრძანების) ცოლისა და:. თჳოგუელთა:. ქალისა როსუდანისაგან:. შნ:. ღნ:. ქ̃ნი:. იყო ფჯს:—ჯორგანის ძისა იოანეს:. (იოანეს) შნ:. ღნ.“ (ჯორგანიძე უნდა იყოს ხურთოთმძღვარი).

ქ̃ნი: ფჯს: უდრის 1307 წელს, როდესაც ცოცხალი ყოფილა დაბრძანებული ქვეშელი, ე. ი. ქვეშის ციხის (ბორჩხანას მახრაში) მეტრონი. რადგან ქვეშის ციხე ორბელიანთ გვარისაა, ამის გამო კმენი არ არის, რომ დაბრძანება ამ გვარს კეკუთნის. ბრძანება გამოკეცემით დაბრძანებულ VI ორბელიანი მოკვდა 1263 ანუ 1273 წელს (Addit. p. 350—351). ჩვენის ეზრით ეს დაბრძანება უნდა იყოს არა ადრეგვიანის ძე, არამედ სუმბატისა, რომელიც მოხსენებულია ქ-ცხ. I, 383; სუმბატის უცნობი ძე (ქ-ცხ. I, 383) აგებულად დაბრძანებულ (VII), რომლის შვილი, ფრიად ცნობილი სუმბატ (1240—1270 წ. ახლო ხანებში), დასახელებულია აქვე ქ-ცხ. I, 383. ჩვენს წარწერაში მოხსენებული დაბრძანებ (VIII) უნდა იყოს ამ უკანასკნელის სუმბატის უცნობი შვილი. ბრძანების ცნობა, სამხრეთ წყაროებზე დაფუძნებული, არ ეთანხმება ჩვენს წყაროებს, ალბათ, იმის გამო, რომ სამხრეთს წყაროებს ხსნაში ჰყავთ სომხეთის შტო ორბელიანებისა და არა ქართველნი ორბელიანნი (ჩვენი „ქრონიკები“ I, გვ. 302).

ჩვენს წარწერაში დასახელებული რუსუდანი „თმოგველთა ქალი“ უნდა იყოს ასული ცნობილის მწერლის სარგის თმოგველისა, რომელიც ცოცხალი იყო 1265

წლის ახლო ხანებში (ქ-ცხ. I, 399; 375; 477).—ის. ჩემი კრიტიკა ამ საგნისა კავკასიის სიძველეების ოდესის კრებულში 1892 წ.

1308 წ.—ქს: ფქ: დავით მეფის ძე გიორგი მეფედ ჰყვეს, რომელსა ეწოდა მცირე გიორგი (ჯახუშტის ქრონიკა).

ქ-ცხ.ში (I, 446) ამაზე ამბობს: „აღსრულა მესამესა წელსა (ბექას სიკვდილიდამ, 1307 წლის ახლო ხანებს) მეფე დავით... და დაუტევეს ნაცვლად მისა ძეი მისი მცირე გიორგი, ორ-წელ მეფე-ქმნილი". შესანიშნავია, რომ ეს უკანასკნელი ფრაზა ჯახუშტის და ბრატისეს ასე ჰგავსიათ, ვითომ გიორგი გამეფებულიყოს ორის წლისა; მაგრამ სწორი ამბავი ფრასისა „ორწელ მეფე-ქმნილი" ის არის, რომ გიორგი ორს წელს მეფობდაო და ესა ორის წლისა გამეფდაო. რადგან მამა მისი, მეფე დავით VI, ამ დროს ჯერ-დაბადებული იყო და მოკვდა 1310 წელს, ამას-კიდევ ორის წლის მეფობა გიორგისი ეკუთვნის 1308—1310 წლებს, მამის სიკვდილამდი (ქ-ცხ. I, 446).

1310 წ.—ქს: ფლ: მოკუდა დავით მეფე, დიმიტრი თავდადებულის ძე (ჯახუშტ. ქრ.).

ქ-ცხ.ში (გვ. 446) ეს გვიჩვენებს დროს დავითის სიკვდილისას.

1312 წ.—ცაიშის სიყდაროში (სამეგრელოში) დღეობა მჭირეფსი გარდა ძველის ჩვენის სვეტსიმაოის ხელოვნებისა, ოქროს ძაფებით ნაქარი სამღვდელო-მთავრო ოდარი (ამ დროს მღვდელ-მთავრება ოდარით შეიმოსებოდენ), რომელზედაც ამოკერილია შემდეგი წარწერა ამაკე ძაფით და ცისრთას ხელოვნებით, რომ წარწერა შეინახნეს მხოლოდ ამ შემთხვევაში, რადგანაც სახმილის სიახლოვე ანუ მზის სხივი მოსპობს ამოკერილს ასოებს. ეს გარემოება ეყოფილა მიზეზი იმისი, რომ ეს წარწერა ვერ შეუნახავთ ბრატისეს და დ. ბაქრაძეს, თუმცა მათ ის ოდარი გაუსინჯავთ. ზემოხსენებული ოდარი უძველესი ნაშთია ჩვენის ხელ-საქმეთის ხელოვნებისა, რომლის წარწერაში ნაჩვენებია თვით წელიწადი შეკერვისა, და თუთ ეს ასოთმაყრული წარწერა:

მარჯვენა მხარეს: „ანჩის ხატს და საყდარსა მისსა მოვაკსენე და შევსწირე წ-ა ესე ოლარი და დ[ატევე] ანჩელსა ებისკოპოზსა მე თამარ კერკემლის ძისა ასულმან სალოცავად სულისა ჩემისაჲთჳს და, რაოდენნიცა ებისკოპოზნი იცმარებდეთ, ლოცვასა მომიკსენებდეთ".

მარცხენა მხარეს ამაკე ხელით: „ღმერთო (ღ-ო) აცმარე: ესე: ოლარი: ანჩელს: ი-ეს: (იოვანეს) და შემდგომთა მისთა მღვდელთ-მთავართა სათნოდ შენდა მწყემსობასა შ-ს: (შინა) ქრ-ნესსა: ΦΙΧ (ე. ი. 532+780=1312 წ.).

გვარი მესხელ ჯაბნაურთა კერკემლის ძეთა, რომელთაგან ხსომაღეობენ ყოინდღენი თჳალნი ხერხეულიძენი, ქ-ცხ.ში (გვ. 437) ვარეულად სწერიან მე-XIII სიუკ. დასასრულს 1300 წლის ახლო ხანებს, როდესაც მათ ისხენებს თჳი. მე-XVII

სხუგ. ხერხეულაიძენი მოსსენებულნი არიან სამცხის ჩრდილოეთსა (იხ. ჩემი გუჯ. წიგ. II, გვ. 219, კვსტ. ნუსხა № ტლთ). ამ ხის დიდებული ტაძარი ჯართახის მიდამოს აშკარაში, ბათუმს ახლოს, ახლა სრულიად დაქცეულია (ამაზე იხ. კვსუტი ბაქრაძისა გვ. 275).

1310—1318 წ. — სიონად. კვსტ. ნუსხაში № 15: (№ 507) შეტანილია მე-XVII საუკ. სიდიდით ხელნაწერად გუჯარი მიქელ გრ-ისაგან მიღებული, რომელშიაც მოსსენებულია გადაცვალებული გზა ნიკოლოზ. რადგან ეს გუჯარი დაწერილია, როგორც შინაარსიდან ცხადდება, შემდეგ სპარსმელობამდე (1225—1231 წ.) და მონგოლობამდე (1236—1242 წ. ან ბერეთის 1255—1260 წ.) საქართველოს ხარებობისა, ამის გამო უმეტეს ნაწილად, რომ გუჯარი კეთილის მერმინდელს დროებას, მაგრამ არა მეტად დაშორებულს (1250—1318 წ.), რადგან სპარსმელ-თათრობამდე გახარებული მამული ეს გუჯარის მიცემის დროსაც გუშენებული ეთქმოდა. ეს დროებაში (1250—1318) ცნობილნი არიან ყველა კათალიკოზნი: ნიკოლოზ (გადადგა 1282 წლის ახლო ხანს), ბარსჲმ, მისი მემკვიდრე (1282—1292 წ. ქ-ცხ. 418), კეფალიოს (ქ-ცხ 418 და ზემო, გვ. 169—170 და ს. ცხარულის Свѣдѣнія II, 177—9). ჩვენის აზრით მაქედონ უნდა იყოს კეფალიოსის შემდეგი კათალიკოზი და იგი, ალბათ, კათალიკოზობდა ბარსჲმის ან კეფალიოზის შემდეგ და მაშასადამე დახლოებით 1310—1318 წ., რომელს დროსაც უნდა კეკუთვნოდეს ჩვენი გუჯარი.

„დავიწერე.. ჩვენ ქ-ეს მიერ კზ-ან მიქელ შენ გუარამას ძესა ვიჩე მსახურთ უხუცესსა..., მას ჟამსა ოდეს პირველ ხუარაზმელთაგან და მერმე თათართაგან მოოკრდა ესე სამეფო და ზოგნი ჯუყანანი და სოფელნი დიდად მოოკრდეს, და შენ და შენნი ძმანი დიდსა უგემოობასა შინა იყვენით,—ამისთჳს რათა (რომელ?) რანიცა მამულნი გჭონდეს, იგინიცა ამოწყუპტილ იყუნეს და მით-ოდენ ვერ დარჩებოდით... ამის მიზეზითა ჯუპაჯენით და ვითამც შეგუპწყალენით შენ ვიჩე გუარამასძე... რანიცა საყდრის სამსახურო სოფელნი გქონდეს, მოოკრებულ იყვნეს და ვერა დარჩებოდი. ვისმინეთ აჯა თქუენი და მოგეცით სამამულოდ შენ ვიჩე გუარამასძესა, ჩუენსა მსახურთუხუცესსა... კათოლიკე ეკლესიის სამსახუროდ სოფელი ორმაშენი ყოველი... თჳნიერ მუნ შინა მსხდომთა ხუცესთა სიგლოსანთაგან კიდე, რომელნი სანატრელს ნკლ-ზ ქჳზ... შემოუსხმან... მეფეთა და კათალიკოზთათჳს მწირველნი... დაიწერა კელითა დისწულისა ჩუენისა საჯოკრელის მწიგნობრისა იესეთისა“ (ათანასეთისა).

1318 წ. ქს :ვ: დაჯდა დიმიტრი-თავდადებულის ძე გიორგი მეფედ და იწყო მთიებმან აღმობრწყინვებად და დაიპყრა ქართლი, სომხითი, ჩერ-კახნი და მესხნი (ვსუშტ. ქრ.).

დაბის წარწერა-ვე გვიჩვენებს გიორგის გამეფებას 1314 წ. (იხ. 1333 წლის ქვეშ).

1318 – 1346 წ. —წერას ხსნათით ამ დროს კეკუთხის დიდებულის, ჭამდე შენახულის, ჩუქურთმიან ფიცრებიან ტაძრის (ხრამის ხეობაში) ასომთავრული წარწერა, რომლის პალეოგრაფიული ბარი, დადგ დაზიანებული, გადმოცა ბ. ითაგმოაქვს:

„ქ. სახელითა მამისათა... მე ქავთარ ქოტფას ძე ამირეკიბი თჳთ-მპყრობელისა ძლიერისა მეფეთ-მეფის გიორგის (ზე) [ლირს ვიქმენ] აღშენებად ამის მონასტრისა და საყდრისა დიდისა ღ-თისა - - - - - და კრძლითა მოგებულისა --- ვიყიდენ --- ტანძია და თავ --- წ -- ნ -- ჩ -- თავი კრმალი თუნგებთა (თურქებთან?) მთვე ღ-თივ სანატრელთა დიდთა მეფეთა --- და შეეწიროენ ამას ყ-დ წმიდასა ღ-თის-მშობელსა ფიტარეთისასა სამლოცველოდ მეფობისა მათისა --- ნ -- საესრად ჩემისა სულისა, მშობელთა და ძმათა... არავის საჭარაველოსა (კაცს) სიტყუა [აქუს] --- [ან ვინცა და] რამანცა (გურამან კაცმან) გამოაკუნეს -- კოლ იყოს“...

ამ მოსენებული მეფე უნდა იყოს „გიორგი ბრწყინვალე“. წარწერიდან ცნობილისამებელია, რომ მეფის ამირეკიბეს, ქავთარს, „ხრმლითა მოგებული“ ფულით აშენებია ფიტარეთა, უყიდნია ტაძარი და სხვა მამულები, რომელნიც ფიტარეთისათვის შეუწირავს.

იგი ფიტარული სჩანს მე-XVIII საუკუნეში (ჩემი გუგ. II წ. 205).—ძველსიტყვა საგალობლები როტის ნაშრომით „ჭრელი ნუსხა“, მე-XVIII საუკ. ფიტარეთს გადწერილი, აქვს მდ. ე. კარბელაშვილს.

1323 წ.—ქვის ხის მოკუდა გიორგი დიდიანი; დაჯდა ძე მისი მამაი დადასნად (ჯახუშტ. ქრ.).

ეს მასია მოხსენებულია ქ-ცხებაში I, 449; ის. ზემო, გუ. 132.

პალეოგრაფიულ ნაშრომით ამ გიორგი დადასის უნდა კეკუთხოდეს დიდი ეკლესიის სიწმინდეთა კედელი, მარტვილის სიახლოვეს დადგული წარწერაი: „ქე ადიდე დადიანი გ-ი (გიორგი) ორთავე შინა ცხოვრებათა.—ქე შე ოხოფრე, ელიოზ“ (ჩემი უბ, წიგ. III, 170).

1324 წ. — ამ წლების ახლო ხანებს უნდა კეკუთხოდეს „ნარეს სოფელს, ნუშლა საყდარზე დაწერილი ლექსნი“, რომელნიც ამავე სიახლოვით ჩვენ ვიპოვნეთ ცნობილის არქაიმ. ტარასი-მესხიშვილის ნაწერებში და თ. დ. მაყაშვილის ჯახუშტიან ატლასიის ხელნაწერში (გუგ. 249). ამ ლექსიდან სჩანს, რომ ოსთა მთავრებს, ოს-ბაყაოვრ და დავით სოსლანს მშვიდობიან, კეკუთხეთა დაუწერათ, „ოსის ისპეფის გამეფებაზე“ (მართალია გიორგი ბრწყინვალე უწინ სამართველო გასწოფდა იგი ოსისდ: ამირეთა, მესხეთა, ქართლი და კახეთიც არ იყო მჭიდროდ შემოერთებული); „ქართველ-ბატონისთვის“ და მოუტანებიათ, უკუღა კეკუთხეთას გზები დაუწერათ და გზემსრებიათ. ესპეთა გაძლიერება ოსებისა მართლა უოფილა, ქ-ცხოვრებით, გიორგი ბრწყინვალის წინა-დროებს: თურეკნი ოსთა შეფის

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ამ ალაზნის ქარიალი და გორი დაიპყრეს 1301 წლის ასტობრისების და „მეერთაგან შეიქმნა მტერობა შორის ქართველთა და ოსთა; კედრიშვილის მეცნიერ შორის ბრწყინვალებისა... გიორგიმ გასისხა და აღუთხრისა“ (ქ-ცხ. I, 227—8); აგრეთვე რატი სურამელი ბრძოლის ქართლში ოსთა სათხისის და უზრუნველის და სხვათა, რომელნი თვს დაესხნენ შს: ქ-ცხ. 428—9; ფრეკნის ოსთა შეკე 1295 წ. ახ. გე. 430; ოსთა მთავარი ბაყათარ (ჩვენის წყაროთ „ოს-ბაღათარ“) 1301 წ. ასდო ხანებს, მეფის დავითის მოწინააღმდეგეგ ახ. I, 433. იგივე ბაყათარ 1304 წლის ასდო ხანებს «განდგებულ იყო, და ახორებდა ქართლს, თრიალეთის», ბრძოლაში გაჰქცა თვით დავით მეფე; და „უმძიმესრესად ომრებდა ბაყათარ ქართლსა და მეფე დავით ვერ წინააღუდგებოდა... მაშინ ბაყათარ წარულა გან რეკრესა კახის ძესა (კახა თორაულის ძე? ახ. ზემო გე. 133—141 ჯაკსიშე-ლი განრეკული I, 444) ტიხე რამისა (უნდ: „ტიხე ძმისა“ ქ-ცხ. I, 441—442). 1305 წ. მოხსენებული ახან „ოსნი გორს მისდგომი“ (გე. 443 და 444). ხოლო თვით გიორგი ბრწყინვალის დროს „მძლავრობდეს ოსნი ქართლს და დაეპყრათ ადგილ-ადგილთა დასპნა და ტიხენი, ვიდრე მეფემან გუნსხნა ძალიერებითა თჳსთა... მერმე შეკიდა და შეიწყნარა კეკელსა შინა მფლობელი, ურჩნი მოაჩინა და დაიმორჩილნა... და დაიმშვიდა ქართლი ოსთაგან, განდგომა გზანი უოკელნი თჳთ დაეპყრნა“.

ამ განრეკილებათა ხრულიად ეთნოგრაფიული წარწერა, რომელიც უსათოდ „ქართველ-ბატონად“ გიორგი მეფეს უნდა აღუწოდებინებდეს. ოსთა ბატონობის დრის მოტანება ისტორიამ ვერ იცის; ხოლო ღვთაება ოსთა მთავრების სულში ჩაგდება და ამოსოება ხრულიად ეთნოგრაფიის ხასიათის, რომელიც, როგორც ზემოთ მოკლედ მოგითხრობს, „მთიულნი ყოკელნი ამის ქეყანისა ერისთავნი და წარჩინებულნი, როგორც დარბაზობად ტიხის ზედა ჭერეთისასა და მასწყობად მუნ ურჩნი თჳსნი... და დაიპყრნა ამით უმეტეს ყოკელნი“. თუ სპარსელების ერისთავების კერე უღალატე მეფემ, ადვილი დასაჯერებელია, ოსების უკეთ ან მოქცეობა. ამ თჳს ეს წარწერა დეკმხედ:

„ჩვენ ვიყავით ცხრანი ძმანი, ჩარჯონიძე ჯახილანი:
ოს-ბაღათარ, დავით-სოსლან, ოთხ-სამეფოდ მებრძოლანი,
ფიდაროს, ჯადაროს, საყურ დ· გიორგი, მტერთა რისხვით შემხედვარნი;
ჩვენნი ძმანი სამნი ბერნი,—ისაკ, რომანოზ და ბასილ,—იქმნენ ქრისტეს კარგნი ყმანი.

ჩვენ გვაჭირავს მიმავალთა-მომავალთა, ოთხის კუთხის ვიწრო გზანი,
კასარზედ სიმაგრე მაქეს და სამაგო, აქ (ე. ი. სოფ. სკრის) მიჭირავს კიდის კარი,
საიქიოს მოიმედე, საჯაროს კარგა მდგარი.
ოქროსა და ვერცხლის მიწა ამდონი მაქეს, ვითა წყალი.
კეკასიონი დავიპყარ, ოთხს სამეფოს გაუმკლავდი;
ქართველს ბატონს დაჲ მოვსტაცე, არ დავაგდე ჩემი გვარი;
მამწედა ფიცით, მიღალატა, მან დაიდვა ჩემი ბრალი:

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბაღათარ წყალსა მიეცა, აღიკოცა ოსთა ჯარი
ვინცა ეს ლექსი იხილოთ, მცირედ ბძანეთ შენდობანი“.

რადგან გიორგი ბრწყინვალეს მიტანე მუტად მოგვაკა და სიზოგადო ფრასებით შედგენილი და ქრისპაში შემდგ შეტანილი, ამისთვს ვეხოდ არ უნდა მიგვანდეს, რომ ამ მიტანეში ლეწარადი არ არის მეფის დის მოტანება ოსოგას და დაწერილებითი გარემოებანი ოსთა მთავრების ამოწუვტისა.

1327 წ. – ქრ :ეე: მოკვდა ძე ნინან დავითისა მეფე კოსტანტინე და გამეფდა ძმა მისი მახვილ ამერეთს (ვახუშტ. ქრ.; შად. ქრნ. 448—9).

ბედიის ტაძარს წარწერა: „ქ. ადიდენ (ღ'ნ) მეფეთა მეფე კოსტანტინე, ძე დავითისი ა'ნ“.

სანის მთას ლაშებში მოსენებული არიან სხვანი შორის მეფეთა მეფე დავით, ძე მისი კოსტანტინე და ძმა ამისი მაქველ (СВѢД. II, 77—9) და ჯვრითვე მეფენი: „დავითისთუს († 1269) და დიმიტრისთუს († 1284 წ.) და ძეთა მათთა დავითისთუს († 1310) და ვახტანგისთუს (გამეფდა 1301 წ.).

1310—1330 წ. ბაღდადურაფულის ნაშრებით ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი ტრატეს სხსრება, გუთანული სოფ. დემურ-ბაღასის (ბორჩალოში) მღვდლისა, in 4, 252 ფურც. ანუ 504 გვ. ბოლო ნაკლია.; შეღნი ზოგან გადასწულია, ზოგან მოტხოვლებული, და ერთს ადგილს წერია ირანზე სუტერად: „ახლის დაწერა მირჩევნია ცხოველებასა“.

ხელნაწერში მოქცეულია: ა) სრული ოთხთავი; ბ) სახარების სიძაგნელი სიწყლიწადო (ეკლესიდაური, შაბათ-კვირაობების, და „სათვეობა წმიდათა“, გ) ცხადე ამოძრეკული საგითხავნი სახარებისა: სტეფანეზისა, წმიდათანი, შესვენებულთა, მამათა, მღვდელთმოძღვართა, სქემისა (კვირასკვის ზედა), ზეთის კურთხევისა, ძღვენასთუს შობიდთა, ძრვისა,—და ბოლს წარწერა ტექსტის სულით:

„საკმარ არს ცნობად:. ვ'დ მწუელილად ითქუმიან ასსარნი: რომელ არიან ფოლნი (ფულნი): ხოლო სამეოც ასსარის იყო მაშინ დრაჰკანი: და ას: დრაჰკნად ვერცხლი: და განისყიდა უფალი ოც-და-ათ ვეცხლად: რომელი შეკრებეანი სამთას დრაჰკნად ქნილნი] ოქროასა დრაჰკნად“- - -

წ'ს იოანეს სახარების დასასრულს ცნობაღი ანდერძი წ'ს გიორგი მოსწმადგლისა: „ესე საცნაურ იყავნ“... და სხ., როგორც ზემო გვ. 89.—წარწერა სახარების თავზე ტექსტის სულით: „წ'ო ღ'ო ქ'ე, შ'ე მარკუზ სულით ქ'ს კორციით ა'ნ“.

მერმინდელ დროდს XVII—XIII საუკ. ხელით მიწერილ მოსახსენებლებში ჩაწერილია სახელები (ჩვენ მხოლო იშვიათად გასცგანს სახელებს ამოწერთ): ‹სულსა იე მუსლოგურისსა... შ'ნ ღ'ნ, ვაღამნუას..., იინის..., ფარზანდს..., ქორქის..., ხანფას..., ჯასულთაგას..., ოსკაღს..., გულბაჰარს..., ი'ე თოიძეს›... და სხ.

1329 წ. ქს :იზ: მოკუდა მეფე იმერთა მიხაილ და დაუტევა ძე მცირე ბაგრატ (ვახუშტ. ქრ.).

ქ-ნი. (გე. 448) და სანაჲს ალაპებში (СИИД. II, 77) მისაიდ წოდებულია მაქველად.

1330 წ. ქ-ს :იბ: ბრწყინვალემ გიორგიმ იმერეთი დაიპირა, ქუთაისი აიღო, ბაგრატ გამოიყვანა (ვახუშტ. ქრ.).

ეს ქ-ესი ხასუესიაა ქ-ნისაც (I, გე. 449).

1333 წ. — სოფელს დაბის მსხლობლად (ბორჯომის სეობაში) აღშენებულია ოდაღლის ქვაი ჩანებული ტაძარი, რომელსაც ზედ გადმოხურული აქს ხარდახი კლდისა (შუასიოდის გადმოფოფილი) და ეს კედელიც ითოკუბა ქვაბი. ტაძრის შესავლს აქს შემდგეგი ასო-მოკვრული წარწერა, რომლის ბალეგრაფიულად გადმოღებული ზარა ჩუენ გვაქუს.

„ინდიკტიონსა მეფეთ-მეფისა გ-გსსა (გიორგისა), ძისა დიმიტრისა, მეცხრამეტესა. სიტყუსა ღ-თისა კორცთ-შესხმისა მიზეზო! აღეაშენე ტაძარი ესე ეთმა მეფეთ-მეფისა გიორგისსა მე მათან მოლარეთ უხუცესთან - - -“ და ტოლა ქვეშოთ: „ქ-ს: ЧІ“ (ე. ი. 21+1312=1333 წ.). ეს წარწერა ის. Rap. IV, 101—2 და ვახუშტი ბაქრ. გე. 280).

ეს წარწერიდამ სიგულისხმებელია, რომ 1333 წელი ეოფილიან მე-19 წელი გიორგის მეფობისა და მაშასადამე, იგი გამეფებულა 1314 წელს და არა 1318-ს, როგორც ვახუშტი მოწოდის (ის. ზემო 1318 წლის ქვეშე). ჩუენ კიგრამია, რომ გიორგი მართლ გამეფებულა 1318 წელს, ხოლო 1310—1318 წლებ შუა მას ოთხი წელიწად უმეფნია. ეს სიგულისხმებელია თვით ქ-ნისაგან (გე. 446—7), თუმცა ეს ადგილი ჩუენის მეტიანისა მეტად არეულია და კიდეც სჩანარა სხუა სიტუაციაც ეს კითხუის რიგიანად ასახსნელად. ე. ბაქრაძის ხმრი, ეითომ ეს წარწერა ეკუთნოდეს გიორგი მესამეს (1156—1184 წ.), შესწორებული არ არის, რადგან წარწერას ქორონიკონი უზის.

1334 წ. — ქს :ვბ: მოკუდა ათაბაგი სარგის; დასცა გიორგი მეფემან ათაბაგად ძე მისი ყვარყვარე (ვახუშტ. ქრონიკა; ეს ქრონიკა ითოკუბა ქ-ნისაგან: I, გე. 449).

1344 წ. — შაამკუამის სიბუთებში ითოკუბა ტყავზე ნაწერი გუკარი № 63 (სიგრძით $1^1/_2$ არშინისდა და სიგანით $^2/_5$ არშინისა), მსკრეულად მდგრე სულით დაწერილი. სიტყუები გაუთვალია ორ-ორ წერტილით.

სახელითა... და მეოხებითა... წ-თა... მამათა ჩ-ნთა იოვანე შიო და ევაგრესითა... ესე ...დაწერილი მოგეცით ჩუენ დიდმა ლავრამან მღუიმისამან მთავარ-მამა მ[ღ]უიმემან იოვანე, დეკანოზმა დ-თ, გგ-ლ, იო-ბ, ი-ე, იოსებ დაუღებუნ-მა და გარბერმა ბარლამან და ყოველთანვე სისავსემან ლავ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რისამან, ძლიერმან და უძლეველმან (sic) შენ მც[- -?]ბავტისძეს ჯაუნორსა და და შვილთა... გუეჰაჯა სამისა დღისა მიწასა, რომემცა მოგუეცი... ვისმინეთ ჰაჯაი შენი და მოგეცით სამის დღისა მიწაი შოლაღრიური უსარჩელი მოუ-დევარი და უპატრონი, ვარდანის ძეთა სალალოდ რომე ჰქონდის; მათი ღალაი აღარ გუინდოდა და შენ მჭედელსა ჯაუნარსა მოგეცით და ბეგარი გაგიჩინეთ წელიწადსა შიგა ოთხი ლიტრაი ცვლი, რომე შიოობასა დღესა მღუიმეს, მოი-ღებდე. ამისგან მეტი არა ზე გაც ამა სამისა შოლეღარაურისა ყანისათუის, გი-ბედნიეროს ღ̃ნ... (წყდება) ამისი მოწამენი არიან ანგროვნელნი ჯიღბოისძე მგელაი; თეძმის კელოსანი კობალაისძე შალვა. ჩარმაგოის ძე ჩამნაი, კოხო-ტიელი იოანე. კევისპირული ნასარაი, მემღუიმის ყმანი: მზარეული იაი, გო-რისისძე დიაკონი ბექენი, გოროვნელი აბაშაი, წეროვნელი ციცხელაისძე იაი. ქ̃კსა :ლბ: აპრილსა :ე: მიწაი მიქელ პალატის წინამძღურის შვილი დამწერელი და მოწამე ვარ“.

ხელრთვად: „მე საწოლის მწიგნობარი და მთავარ მამა მემღუიმე იოანე გა-მათავებელი ვარ ამა დაწერილისა.

ქ. მე ქ̃ი (ქართლისა) მთავარეპისკ̃პზი მელქისედეკ მოწამე ვარ.

ქ. მე მცხეთისა მოძღური შაბერსსძე (შაბურიძე) აბრამ მოწამე ვარ.

ქ. მე დეკანოზი მღუიმისაი ღ̃თ მოწამე ვარ.

ხუცურად: „ქ. მე პალატისა მოძღარი (sic) გერ̃ნზ მოწამე ვარ“.

„ქ. მე იობ მოწამე ვარ“.

1345 წ.—ქ̃კს :ლგ: მოკუდა მამია და დაჯდა ძე მისი გიორგი (დადიან-თა ქრ.).

1345 წ.—ქ̃კს :ლგ: მოკუდა დადიანი მამია; დასვა მეფემან გიორგიმ ძე მისი გიორგი დადიანად (ვახუშტ. ქრ.).

ეს ქრონოლოგია ქ-ცხბაშიაც იპოება (გვ. I, 450).

1346 წ.—ქკს :ლდ: გარდაიცვალა ბრწყინვალე მეფე გიორგი და დაჯდა მეფედ ძე მისი დავით.—ხოლო რუსუდანის გამეფებიდამ ამ გიორგის გარდა-ცვალებამდე—81“ (ვახუშტ. ქრ.).

პირველი ნახევარი ამ ქრონიკისა სრულიად ეთანხმება სხვა ისტორიულ გარე-მოებათა და თვით ქ-ცბაშიაც არის ნაჩვენები; ეს ცნობა ვახუშტის მიერ ამოღებული უნდა იყოს მისგან ნაჩვენებ წყაროებისგან (ქ-ცხ. II, 237) მაგრამ მეორე ნახევარი ამ ქრონიკისა არ ეთანხმება ისტორიულს სიმართლეს და თვით ვახუშტისაგან უნდა იყოს ჩამატებული, რადგან მისს ქრონოლოგიურს ანგარიშებს ეთანხმება; მართლაც: 1211 (რუსუდანის გამეფება)+135=1346 წ.;—1237 (ვახუშტით რუსუდანის სიკვდილის წელი)+81=1318 წ., ე. ი. გიორგის გამეფებას. ჩვენ უკვე დავასა-ბუთეთ, რომ რუსუდან გამეფდა 1223 წ. და მოკვდა 1245 წ. და მაშასადამე რუ-

სუდანის გამეფებიდამ გიორგის სიკვდილამდე გასულა 123 წ., ხოლო მისის სიკვდილიდამ (თუ მივიღეთ 1318 წ.) გიორგის გამეფებამდი—73 წ.

1344—1346 წ.—ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი ცნობილი „სამართალი გიორგი მეფისა“ ანუ ძეგლი (66 მუხლად), მოხსენებული ქ-ცხბაში და შედგენილი მხოლოდ მთიულ თემთათვის და არა ქართველ ერისათვის, როგორც ზოგნი ჰფიქრობენ. ეს მრავალ-გვარად შესანიშნავი „ძეგლი“ ღირსია მეცნიერულად გამოცემისა. რადგან ახლა ჩვენ ხელთ არა გვაქვს ეს „ძეგლი“, ჩვენ საჭიროდ ვრაცხთ აქ ჩავურთოთ დ. ბაქრაძისაგან ფრანგულით თარგმნილი მისი „შესავალი“, რომელსაც ისტორიული მნიშვნელობა აქვს. ფრანგულთან შესწორებით ჩვენ აქა-იქ შევავსებთ ანუ შევცვლით დ. ბაქრაძის ნათარგმნს (ვახუშტი, გვ. 280).

„ძეგლი მეფეთ-მეფისა გიორგისა“.

„ჩვენ მეფეთ-მეფემან გიორგი, ძემან სულკურთხეულისა მეფეთ-მეფისა დიმიტრისმან, დავდევით ძეგლი ესე სახილველად ყოველთა მას ჟამსა, ოდეს წარვემართენით მთიულთა ერთა საცნობელად. ღვთიურითა მადლითა, რომელი მოვლენილ არს სამეუფოსა სახლსა ზედა ჩემსა, ყოველთაგან უცილობელობელად აღიარებულ არს ძლიერება, უფლება და სკიპტრა-შარავანდედობა ჩვენი. (ამისთჳს) დამტევებელთა დედაქალაქისა და დარბაზისა ჩვენისათა, ჩვენ წარვედით ჩვენსა ჟინვანის სასახლესა და მიერ ხადას და ცხაოტს, სადაცა შემოვკრიბეთ ხევის-ბერნი და თემნი; განვიხილეთ და განვაგეთ საქმენი მათნი. შემდგომად ამისა ჩვენ წარვემართენით ვიდრე დარიელადმდე, სადაცა ვცანით საქმენი,—ვითარ სისხლის საქმენი და მრავალ-გვარნი ბოროტ-მოქმედებანი, ჩვენთა წინაპართა გვირგვინოსანთა მეფეთაგან დადებულის ძველის სამართლის წინაამდეგნი,—განუსჯელად დაშთენილნი... გამოვიძიეთ და განვსაჯეთ რა ყოველნივე საქმენი მთიულეთისანი, ჩვენ მივეცით დიდება ღმერთსა და ვილოცეთ წინაშე ლომისის მთავარ-მოწამისა (გიორგისა); და შემდეგ განვლეთ ცხრაზმის ხეობა, სადაცა დავაწესეთ რიგი და წარვედით მუხრანს, საზამთროსა სასახლესა ჩვენსა, დ მუნით შემოვედით ქალაქსა ტფილისს. აქა შემოვიკრიბენით ერისთავნი სხვა-და-სხვათა თემთანი, მხედართ მთავარნი, ხევისბერნი და ჰეროვანნი, დავსხედით და თან დავისხენით მეუფე მოძღვარი და ქართლის კათალიკოზი ევთიმე, ვაზირნი, ებისკოპოზნი, დ მოურავნი. ვცანით მრავალ-გვარნი ჩვენთა ქვეშევრდომთა (მთიულთა) ბოროტ-მოქმედებანი, ცილისწამებანი, ციხე-სიმაგრეთა შლილობანი, მკლელობანი, ქმრიანთა დედა კაცთა წარტაცებანი. ცოლ-ქმრობითისა კავშირისა დახსნანი და მრავალ-ფერნი ცოდვანი; ერთის სიტყვით ქვეშევრდომთა ჩვენთა (მთიულთა) არა აქვნდათ არავითარი პატივისცემა სამართლიანობისა (ე. ი. კანონისა) ურთიერთ შორის. ამათ ბოროტებათა აღმოსაკვეთად ჩვენ დავწერეთ სამართალი იმიერთა და

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ამიერთა ხეობათათჳს: ჯავისა, ხადოსა და ცხაოტისათჳს, ყოველთა ხევთა ზანდუკისა და ქვედა-კიბენისათჳს და ზედა-მენესოსათჳს“ და სხ.

1352 წ.—ქსა :მ: აქა მო[ვი]და: აბუსერიძისა: იავნეს: სახლსა: შიგა [და] ამირსპასალარისა და: პატრონი სითი[ხათუნ] მისი[თა] - - - სლი - - - “ (შესწორება წარწერა კვ. მუზ. № 85 ცხრილზე).

აქ მოხსენებული ზარი ასტრაბაში უცრობა არაან, აბუსერიძისეული ის. ზემო კვ. სათანაოდ კასტანგ-მეფის ტოლი ის. ქ-ხე. კვ. 474.

1352 წ.?—ლისაწარის ეკლესიაში ლეთხისშობლის ხატზე დ. ბაქრაძეს აღმოუჩენია შემდეგი ასომთავრული წარწერა (Арх. пут. по Гурiи и Аджарѣ, გვ. 109; შეად. კვ. 142—3):

„ქ. მ. ყ-დ. წ-ო. მეოხ და. მფარველ. ექმენ[ ] პ-ტრონსა. კბერს (კახაბარს) და. მისსა. მუასა. (მეცხვდრესა?). ვიოანე. (ხანს?) ჩუნ. (?) და. მსნ. (მახსი?) მშენებ(ე)ლს - - ესდ - - მსმნრქე“. აქ მოხსენებული კახაბარი შემოქმედის წარწერაში წოდებულია „ერისთაჳი ერისთაჳსა და სჳანთა ერისთაჳსა გურაელ(ად).“

თუმცა კახსენებული დ. ბაქრაძე დაბეჭდითაც სწერს, ვითომ ამ წარწერის მიხედვით ისაა (ქ. მ) იყოს ქორანაგანის მახვენებელი, მაგრამ ჩვენ ვიცნ ეკვრანას, რომ აქ ხშირად შენდომაა: ისა :ს: (ქ) არ ალნიშნავს ქორანაგანს, არამედ ჩვეულებით სასოვრში დასმას და ჴნიშნავს :ს: (რისიც?); სოდა შემდეგი ასო უნდა იყოს არა ჱ, არამედ ს და ამ ეკვრად ზემო მოყვანილი წარწერა ასრე უნდა წაიკითხოს: „ქ. მ ყ-დ წ-ო»... და სხ. კირთოეე მსგავსი შენდომა მოყდის, ჩვენის აზრით, ჰატივცემულს არქეოლოგს ამპვე თხზულებაში (გვ. 108), სადც წარწერა: „ქ ჱი“ წაკითხულს კირე: „ქორანაგანი 110“—(1422 წ.) შენდომის მახვენი უნდა იყოს დახლოებითი მსგავსება ასომთავრულ ასოებისა «ი» და «ჱ».

ამპვე დროების უნდა ეკუთნოდეს ლისაწარის მცხოვრის ხატის წარწერა (დ. ბაქრაძის: Гурiи и Аджарiя“, გვ. 110—111): „.... მოსცა შენ[ი]... - - - ძე დიდის [სახლ]თუხუცესისა ბეჭისა ათაბაგი და სამცხისა ს[პა]სალარი შალვა“. ეს შაღვა ითანაგად სხვა წყაროებში არა სჩანს.

1354 წ.—ქს: მბ: ჩვენ მეფემან დავით და დედოფალმან სინდუხტარ გიწყალობეთ... ამა ქ-ზე ლეონცა ჰსწერია მეფედ, როგორც ვჰგონებ ერთ-ყოფად“ (კახუშტ. ქრ.).

ცხადია, რომ ეს ქ-ნი კახუშტის ამოუწერია ბარათიანთ ანუ თუმანიანთ გუჯრებიდან, რადგან ეს წყარო ამ ქ-ნების სათვალში აქვს მოხსენებული. კახუშტის შენიშნვადმ (გამოცემა ბაქრაძისა, გვ. 280) სჩანს, რომ დეონის გუჯარი სხვა ყოფად და დავითის სულ სხვა. ამის-გამო დავით-დეონის ერთ-ყოფობა შესაწყნარებელი არ არის. სინდუხტარ უნდა იყოს ზემო აღნიშნული (1352 წ. ქვეშე)

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სათანასთან (ქ-ცხ. I, 451), ალბათ რომლისმე სომბატის სახელისა, რადგან დასწერილებული ეროვნული ბიბლიოთეკა ბაგრატის სახელობისთან.

1355 წ.—ქას: მგ: ჩვენ მეფემან დავით ყოვლისა საქართველოსამან გიწყალობეთ (ვახუშტ. ქრ., ალბათ იმავე წყაროთაგან ამოღებული: ან. 1354 წლ. ქვეშ).

1355 წ—სიგელი მეფისა დავით VII-ისა.

მცხეთის გუჯრებში ჩვენ ვეძიებით კარგს სქელს ქაღალდზე მსედრულად დაწერილი სიგელი № 334 და ამავე სიგელის მე-XVII სუკუ. მსედრულად გადაწერილი ბარი (წარსა :ვე: № 507). სიგელი მიცემულია დავით მეფისაგან 1355 წ., ოვეი აკლია ასწლისც და წარსასაც. რამდენიმე სიტყვები ჩვენ ავიდგინეთ წარსასთან შეადარეთ და ადგენილი ტექსტი დადს ფრჩხილებში ჩავსვით.

შინაარსი სიგელისა გვიჩვენებს, რომ ბაბის მამის დავით (VII) მეფისის დავითს (ულუ-დავით მართლა ბაბის მამა იყო დავით VII-ისა) მცხეთის მამული გადუბოძებია სანთლად ოძრბოძლებისთვის იმ ბარიბით, რომ გაკლესიას ნება ჭქონოდეს დაეხსნა ის მამული 12,000 თეთრად, მაგრამ ოძრბოძლებს არ დაუხსნებიათ და მიუთვისებია სააკლესიო მამული. ხოლო 1355 წელს დავით VII-ს თავისის ფულით დაუხსნია და გაკლესიისთვის შეუწირავს.

კვეთა უწესო ქნება ულუ-დავითისა მგკადრის სიფიცრეებს გაკაძვის დაკანკვისა, რომ ზემო დაბეჭდილი (გვ. 162—7), ნაწერებრ სამკერდედ კრებისა, რომელშიაც ადწერილია უსამართლოდ სააკლესიო მამულების გაცემა რომლისმე მეფისაგან, უნდა ეთვალეთიოს ულუ-დავითის დროს და მას ისწორებდნენ და არა მეფის დამიტრის დროს, როგორც ზემო ქ-ცხბის მისწდით გამოთქვით (გვ. 162—3). ჩვენ ზემოთვე გუჩვენეთ, რომ ულუ-დავითიც შეიძლება კეთილისმოთ მე-75 მეფედ (ან. გვ. 163, შენიშვნა №№ 7—8), ხოლო აქ უნდა ამიც დავუმატოთ, რომ მოსაზრებულს ძეგლში ხმარებულია შემდეგი ფორმა, რომელიც მხოლოდ ულუ-დავითზე შეიძლება ითქვას:

„რომელი მეფე თქუსნოდენთა პირთა, ღუაწლთა და განსაცდელთაგან კსნილა, ვითა ღმერთსა თქუსნსა მკსნელსა თქუსნ უკსნიხართ“, და მართლაც, თითქმის სხარვა თქმულება ულუ დავითის უბედურებათა და ხსნათა სპბუის მიცემულ კრებას კსრეთი ფორსა ციხრსა, რომელიც სხვა ამ დროინდელ მეფეებზე (და არც დამიტრაზე) არ თქმია. კს გარემოება ამ სხარვაკ და ძნელად დასკვრებულ ამბებსაც აჭეშმარიტებს (ქ-ცხ. I, 366—376).—თუ დავით ალბაზეზელი მე-71 მეფე იყო დავით წანასწყრომეტყველად (როგორც სჩანს კგ. მუხ. ქ-ცხბის ვარიანტადან, № 131, გვ. 233), მაშინ ულუ-დავით მართლა გამოდის მე-75 მეფედ, თანახმად კრების მოწოდებისა, რადგან კრება სთვლის მარტო მამრობითის სქესის მეფეთა: 72—

დიმიტრი, 73—გიორგი III, 74—გიორგი IV, 75—ულუ-დავით (მეფე დავითი IV, დიმიტრის ძე, როგორც მამის უნებურად გამეფებული, არ იყულისხმება).

---[წესი]ნ ბ შესავალნი ყ-თა საყდართა დაქცევად] მიდრკეს ბ დიდისა დედაქალაქისა მცხეთისა შესავალნი მოვიკლენით და სხუათა სხუითა განვაჩინეთ და კუედურული ასე განვაჩინეთ: რაიცა ღ-თივ გვრგუნოსანთა სანატრელთა მეფეთა ჩუენთა ჩამომავალთა კუედურეთს მცხეთისათუის მო[ყუს]ენებია, იგი ორბოძლელთაგან მიჰმძლავრებოდა და მიზეზისა ამისთუის დასჭირვოდა, რ-ლ (რომლ) ორბოძლელსა თეთრი ქორი მიუგუარია დიდის დავით მეფისა-თუის და მათ კუედურეთს მცხეთისა გლეხნი ორბოძლელისათუის უბოძებია, ასრე რომე ოდეს: ქ-ჯნ: და მცხეთელთა თორმეტი ათასი თეთრი ორბოძლელსა მისცენ, მათ გლეხთა თანა ორბოძლელს არაჲ საქმე ედვას. ესე ჟამთა შლილობისაგან არცა მეფეთა მოევლო (მოკლო), არცა ქ-ჯსა და მცხეთელთა დაეკსნა; და ორბოძლელს რაიც ამათ გლეხთა (ა)ქაით მცხეთისაჲ ხუედურეთს აეცა და იმერკეეს არის გლეხები, ზუარი, ქუაბნი, ფარდახტნი (ჴარტახტნი) და რაიც არის ყუელა მიმძლავრებით დაეჭირა. ჩუენ მოვიკითხეთ და ორბოძლელის წიშანიც ვნახენით და მართლად [შევიგენით, რომ მიმძლავრებით და უსამართლოდ ეჭირა] და მიუბოძეთ ორბოძლელსა მცხეთის გლეხთა საკარი პაპის მამისა ჩუენისა დავით მეფისაგან გაჩენით წ-ბი (წიბრძანება) თეთრი თორმეტი ათასი და შევსწირეთ ახლად და დაუმტკიცეთ... დედა ქალაქსა მცხეთასა..., რაიც კუედურეთს და იმერკეეს მცხეთისაჲ არის და ყოფილა ალაგები, ზუარი, ხოდაბუნი ფარდახტნი, ქუაბნი, მთაჲ, ჭალაჲ, სათიბი, წისქუილი, სანადიროი, ზღუარი და მიმდგომი მათი სამართლიანი, საკარი და უკმარი... დაიწერა ბრძანებაი და გაესწორი ესე ჩუენი ქ-კსა: მგ: კელითა სა-წოლისა მწიგნობრისა ჩუენისა გ-გი (გიორგი) ეგნანძისაია.

1354 წ. ბრძანსეს შემოჭკს ხერთვისის კოშკის ასომთავრული წარწერა, ფრაგად დაზიანებული და ძნელად ამოსაკითხი (Rap. I, 150—4): „სახელითა ღ-თისათა და შეწევნითა წმიდისა მშობელისა მისისათა ვიწყე მეფ(ობ)ე მ(ეფ)ის მოლარეთ ხუცესმან ქ-ა(?) ძემან, ქამქამის შვილის ნათესავმან, კოშკი და გალავანი ესე ე-ე (?) ქ-კს :მბ: და ე-ლთე (?) მ-დ (?) ღ-თ"...

1355 წ.—ქ-კს :მგ: აქა: გარ[დაიცვალა?] | პატრონი ა[მირ?]|სპასალარი ივანე? ა||პეტრს[ერისძე?] | სი]თ- - - | ნბერს (ნოემბერს?) - - |

კს წარწერილია მხედრულად კგკ. მუზ. კტრატის № 85 კინკლოსის ხრმიაზე, რომელიც წაკრულია. გარდა ამისა მეღანიც გაჭასკულია და სწორედ კერ ამოიკითხება. შეიძლება „ბუსერსისის" მაგიერ იკითხებოდეს „ბუღეთისის", თუმცა კს წარწერა ამჯერ სულით ხრის დაწერილი, როგორც ჩემი ვიანე ამირსპასალარბუსერსისეზე და სათიხთუნზე 1351 წლის გკეშე.

1357 წ.—ქ~კს :მე: მზე დაბნელდა (ვახუშტ. ქრ.).

ეს ცნობა იპოვება ქ-ცხბაში (I, 451): „წელსა... ჩტნზ, ქართულსა :მე: დაბნელდა მზე“. მეცნიერული გამოკვლევა ამავე წელს გვიჩვენებს ორს მზის დაბნელებას, 17 და 29 ივლისს (Hist. G. I, 649).

1358 წ.—ქ~კს :მვ: მეფის მიქელის ძემ ყვარყვარე ათაბაგის ქალი შეირთო (ვახუშტ. ქრ.).

ამას ქ-ცხბაც გვაცნობებს (გვ. 451). ქვემო მოყვანილ წყაროთაგან სჩანს, რომ ყვარყვარეს ქალს ერქვა ნათელა.

1358—1360 წ. ამ წლებში არის შეკერილი ძვირფასი ომოფორი, ცაიშის ტაძარში (სამეგრელოში) დაცული, რომელსაც აქვს შემდეგი ასომთავრული ხელოვნური წარწერა:

მარჯვენა მხარეს: „ქ. საშინელო ხატო ანჩისა! შეიწირე მცირე ესე ომოფორი დედოფალთ-დედოფლისა ნათელისი, ძისა დიდისა სულკურთხე (დანარჩენი მარცხენა მხარეს) ულისა ამირსპასალარისა და სამცხის სპასალარისა ყუარყუარესი აქა და საუკუნესა. ა~ნ. ანჩელისა თეოფანესთვს შეკრული“ (sic). ომოფორზე ძაფებით ამოქარგულია წმიდანების ხატები, რომელთა შორის მოხსენებულია წ~ა იოანე ალექსანდრიელი (ფრიად იშვიათი).

დედოფალთ-დედოფალი ნათელა ისტორიაში აქამდი უცნობი პირია. მაგრამ ქ-ცხბა (გვ. 451) გადმოგვცემს, რომ „დავით მეფის ნებითა შეირთო ბაგრატ ერისთავმან მიქელ მეფის ძემან (დავით-ნარინის შვილის-შვილმა) ასული ყვარყვარე ათაბაგისა“. ყვარყვარე ათაბაგობდა 1334—1361 წ. და მოკვდა 1361 წ. ეჭვი არ არის იმაში, რომ ნათელა არის აქამდი უცნობი მეუღლე ბაგრატ იმერთა ერისთვისა, რომელნიც მეფეებად იწოდებოდნენ.

შესანიშნავია, რომ რამდენიმე წყაროებში აქ მოხსენებული ბაგრატ მეფე (ერისთავი), წინააღმდეგ ქ-ცხბისა (გვ. 451; 448—9), წოდებულია ძედ მეფეთ-მეფის კოსტანტინესა და არა მიქელისად. 1) იკორთის მონასტრის დიდს დაშლილს სქელს ქაღალდზე (infolio) სუცურად წარჩინებულის XIV საუკუნის ხელით დაწერილს თთვენს, რომლის სათაური ასოები ოქროს მელნით არის დაწერილი, შემდეგი წარწერა აქვს (ოკდომბრის თთვენის ბოლოს): «სრულ იქმნა წმიდანი ესე... თთუჱნნი სეკდენბერი და ოკდომბერი მისითა სადღესასწაულო-საწინასწარმეტყველოთა და სამოციქულო-სახარებათა ბრძანებითა და საფასითა მეფეთ-მეფისა კ~ეს (კოსტანტინეს) ძისა ბაგრატისითა... კელი მწერლისა მიწასა შინა ლპების და ნაწერნი ჰგიან... ამა წიგნისა მწერალსა წირკნელსა ბასილს შ~ს ღ~ნ ა~ნ». (შეიძლება ეს იყოს ბაგრატ II, მაგრამ ბროსსეს გენეალოგიურს სიაში უკანასკნელი წოდებულია დიმიტრის ძედ, როგორც ქ-ცხ. II, გვ. 185, თუმცა მართალია, ქ-ცხბის პირველს წიგნში სჩანს ბაგრატ კოსტანტინეს ძე, გვ. 474—475);— 2) ბროსსესგან არა-სწორედ აღმოკითხულს ჯვარის წარწერაშიაც ბაგრატ (ანუ პან-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

კრატ) წოდებულია კოსტანტინეს ძად (Rap. XI, 92—3): „ჯუარო წმიდაო პატიოსანო! მეოხებითა შენითა მაცხოვნე მე მიწა შენი მეფეთ-მეფის ძე პანკრატი, ძე კოსტანტინე(სი)...ან".

რადგან ამ წარწერებს ქრონი არ უჩის, ამის გამო ეს კითხვა კიდევ საეჭვოობას და სიძნელეს.

1358 წლ **1359 წ.**—გამეფება გიორგი მეფისა (იხ. 1377 წლის ქვეშ).

1360 წ. ქს: მწ: აქა დაბნელდა (რსდრ. წარწ. კვ. მუზ. სელნაწ. № 85).

1360 წ. ქს: მწ: გარდაიცვალა მეფე დავით და დაჯდა ძე მისი ბაგრატ მეფედ. ჰმოწმობს გუჯარი ბარათიანთა, რომ ეს დიდი ბაგრატ არს (ქე) ამ დავით მეფისა (ესხუშტ. ქრ.)

ეს ქრონი ითვლება ქ-ცხბაშიაც: I, გვ. 451; მაგრამ მაჟამეილთ გუჯარი გვიჩვენებს გიორგის გამეფებას 1358—1359 წ. (იხ. 1377 წ. ქვეშ).

1361 წ.—მთ. მზე დაბნელდა;—და სვანთა ქუთაისი დასწვეს.—დიდმან ბაგრატ მეფემან მოსწყვიტნა [და დაიპყრნა და თურქთ სამცხე მოარბიეს; დიდმან ბაგრატ მეფემან მოსწყვიტნა].—კვალად მოკუდა ათაბაგი ყვარყვარე, ბაგრატ მეფემან დასვა ძე მისი ბექა (ესხუშტ. ქრ.).

რაც ფრჩხილებში ჩასმულია ის ცნობები მაჟამეილის კრებანტში არ იპოვება.

1362 წ. სიბელი ალემქსანდრე მეფისა.

სინად. კანტორის მე.XVII საუკუნეში სუფრად გადაწერილს ნუსხა-ში :რგ: (№ 527) შეტანილია შემდეგი საგალე, მიტემული მცხეთასდმი და კრების პასიდისდმი მეფის ალექსანდრეს მიერ ქრს :მი:, ე. ი. 1362.—ჩვენის მტკიცით ამ დროს მეფობდა ბაგრატ V და ალექსანდრე მეფედ არ სხვის; ხოლო გზა პასიდი მართლა სცხოვრობდა დავით VII დროს და მისსვე სიცოცხლეში მოკვდა და მისი ალგი დიპურა კრ დროთეოსმან (ქ-ცხ. I, 451). ასიც უნდა გვქონდეს ნახსენი, რომ ცნობები გზებზე მერეა ჩართული ქ-ცხ-ბაში, სადაც ისაა (იხ. ზემო გვ.). შეიძლება ალექსანდრე იყოს ამერთა მეფე, ბაგრატის ძე, რომელიც ბაგრატ V-ის დასვა ამერეთში ერისთავად და მეფედ აწოდებდა (იხ. საგალე მისი 1392 წლის ქვეშ). გუჯრის შესწორებაში-ც სადგილისმებელია, რომ ალექსანდრე არის მეფე ქართველისა. შეიძლება ნუსხაში შეცდომით იყოს აღნიშნული ქრონი, მაგრამ ალექსანდრე I-ის დროს (1413—1442 წ.) უკვე კრების ცნობიდნი არიან და მათში არ იპოვება პასიდი, რომელიც კათალიკოზობდა დავით VIII-ის დროს 1505—1526 წ. გარდა ამისა გუჯრადმ სჩანს, რომ ამერეთი და-

მოგადგესულია ქარხლიდის და მცხეთის გზეს ამერეთში ეშვები ჭეოლია. ეოკელაგე ეს გასეფოქრებასეს, რომ გუჯარი ეკუთნის XIV საუკ., სოდო თუ მასი შესაწერსი არ ეოსხვებს ჩვენის მატიანის ცნობებს, ეს იმის გამო უნდა წარმოდგებოდეს, რომ მე-XIII საუკ. ისტორია და უმეტეს 1346—1390 წლებისა ჩვენს მატიანეში ორიად სიტეკვით არის ადნიშნული. ამითაც უნდა ეახსნას ის გარემოება, რომ კახუშტისც უნახავს გუჯარი დეონ მეფისა 1354 წლის თარიღით, თუმცა მეშტატნე ამ მეფეს სრულიად არ ახსენებს. ეოკელს შემთხვევაში ჩვენ შემოგვაქვს ეს გუჯარი, მოშეკლოდა ისკლეკისრთხეის სიძეებელად, მით უმეტეს, რომ შესაწერსი გუჯრისა დიდად სიყურადღებოა.

„ქ. ჩუნ კელმწიფემან მეფემ ალექსანდრემ ესე წიგნი მოგართვი თქუნ ცათა მოძაძავსა დიდსა საყდარსა მცხეთას ...დე... კზ-ს ბასილის..., ასე და ამა პირსა ზედა, რომე რაც თქუნნი ყმა იყოს ქართლსა, კახეთსა, საათაბაგოსა, სომხეთს, თუ სპაპართიანოს თრიალეთზედ, თუ ამერეთს ლაშქარს-ნადირობას თქუნნი ყმა თქუნ გიახლოს, და თუ თქუნ არ ბრძანდებოდეთ, თქუნნი სარდალი და დარბაისელნი იყვნენ, მათ იახლნენ. სხუაც სარდლებსა და ამირსპასალარს კელი ნუ აქუს თქუნს ყმასთან, ნუცა ვინ გაგკუარის თქუნს აზნაურშვილს და გლეხს და ყუსლა ჩუნს დროშაზედ უნდა იქნებოდენ. ქკს: მი:“.

1363 წ.—ქკს :ნა: ათაბეგი ამირსპასალარი ყვარყვარე სწირავს მცხეთას სოფელს კორდოვში მახარაძეს.

(ეს ცნობა რუსულს გუჯართნუსხაში აპოკებს და თვით გუჯარი კერ აღმოკჩინე სინ. კსტ. საგლებში. კახუშტის ქრონიკით კვირეკრე † 1361 წელს).

1366 წ. ქკს :ნდ: დიდი სიკუდილი იყო და მოკუდა დედოფალი ელენა, ცოლი ბაგრატ მეფისა (კახუშტ. ქრ.).

ეს ცნობა არ აპოკება ქ-ცხოვრებაში (351—460). ბაგრატის ცოლი ანნა (ქ-ცხ.).

1366 წ. ქკს :ნდ: ქ. ამა :ზე - - - | ზედან [მზე?] | დაბნ[ელდა] - - | დღ[ის?] ოთ - - | თზ - - - | ქოსა — — “ | (ეს მხედრულად წარწერადაა კკ. მუზ. სკლნაწ. კინკლოსის № 85 ჯრშიაზე; თაობქმის სრულიად გადასულია).

1368 წ.?—გუჯარი მეფის ალექსანდრესი, რომელშიც მოხსენებულნი არიან: მისი ცოლი თამარ და ძე დავით, დედოფლის ელენეს კ[ზა]ნაოლოზ და უზის მეტად საკმაო თარიღი: ქკნი :ნე: (რნგ? ანუ სნგ?). ეს გუჯარი ის. ქემო 1560 წლის ქკეშე.

1372 წ.—ქკს :ჲ: მზე დაბნელდ—ადა მოკუდა მიხაილ მეფის ძე ბაგრატ და დაუტევა ალექსანდრე, ძე თვსი (კახუშტ. ქრ.)

1373 წ.—ქ῀კსა: ჲა: თურქნი მოვიდეს; მეფე გიორგი მოკლეს; ლაშქარნი სად დახოცნეს, საქართველო მოარბიეს და წარტყვენეს. თვესა აგვისტოსა :ვ: (6-სა).(იხ. პ. კარბელოვის „კრება ლექსთა“, რომელშიც ჩართულია ქორონიკონები).

ქ῀კსა :ჲა: „ამათ ჟამთა მოვიდეს თურქნი წინამძღოლითა ბაედარის ძის სოსიასათა (თუ ხოსიასითა?) და მოჰკლეს მეფე გიორგი და ყოველნი მთავარნი და დიდებულნი ქართველნი და მუნვე მოვიდა (მოიკლა) ერისთავი ქუენიფნეველი ქ῀კს :ჲა: („ძეგლი ერისთავთა“: იხ. ზემო გვ.   ).

ეს ცნობა, რომელიც ორს ზემოხსენებულს წყაროებში იპოვება და მეგრელ. ქ-ცხ. ვარიანტშიც ჩართულია, მეტად უცხოა: არც ვახუშტის და არც ქ-ცხ῀ბში არ არის მოხსენებული ეს გიორგი მეფე, მოკლული 1373 წ. ეს გარემოება ახალი საბუთია იმისა, რომ ჩვენი მატიანე გიორგი ბრწყინვალეს დროიდამ ლანგთემურის შემოსევამდი (1346—1384) და შემდეგაც (1407—1469 წ.) მეტად ღარიბია და თითო-ოროლა ცნობებისაგან შემდეგს დროებში შედგენილი, როგორც ამას ვუჩვენებთ წინასიტყვაობაში.

1375. ქ῀კს :ჲგ: გამოსჩნდა თემურლანგ და დაიპყრა აღმოსავლეთი (ვახუშტის ქრ.).

1375 წ.—ქ῀კსა :ჲგ: გამოჩნდა თემურლანგ და დაიპყრა აღმოსავლეთი. ამ წლიდამ დაწყებული 1401 წლამდი ჩვენ გვაქვს უცნობისა პირისაგან დაწერილი ქორონიკონები, რომელნიც სრულიად ეთანხმებიან ვახუშტისას, იმ ქორონიკონებს აწერია: „ძველს წერილებში — — — (წაშლილია) ესრეთ“. ამ ქრონიკას აღვნიშნავთ: („ჩვენი ისტორიული კრებული ანუ შემოკლებით: ჩ. ისტ. ორ.“)

1376 წ. ეტრატის მხედრულად ნაწერი გუჯარი შიომღვიმისა №

....ამათ ყ῀ლთა წ῀თა შეწევნითა და თანადგომითა ესე დაწერილი დაგიწერეთ ჩ῀ნ მღუიმელთ ერთობით სრულად კრებულთა შენ სუნდულს, მონასა ღვთისასა: ამას უდაბნოსა შ῀ა შემოხვედ მოლოცვად; მოილოცე უდაბნო და წ῀სა მამისა შიუსი სამარტვილო. მოგაგონა ღ῀ნ სულისა შენისათუის უმჯობესი, რათამცა ამას უდაბნოსა შ῀ა სალოცველი და მშობელთა შენთა სახსენებელი იყო ვიდრემდის უდაბნო ესე ეგოს და წესი და დალოცვა აღესრულებოდის შიგა მყოფისა კრებულისაგან, შენი და შენთა მშობელთა სალოცავი უკვდავი იყოს ამას უდაბნოსა შ῀ა; და გვენუკევდი ალაპსა ტრაპეზსა ზ῀ა მესამესა კუირიაკესა მარხვათასა... გაგიმართეთ ალაპი ტრაპეზსა ზედა... არ შეგეცვალოს... და ამისად საფასოდ ავიღეთ ფასი სრული, ას და ათ დრაჰკანი დუკატი ოთხ ასეული და ორმოცდაათის დრაჰკნისა საფასოი, ორი ტაბაკი ვეცხ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლასა, ფეშხუმი, ესე ჯუმლად იქნების სამასისა ბოტანისტას.—დაიწერა კელითა გიორგი ჭყონდიდელის მწერვალისაა ქორონიკონსა: ჲდ.

(სუნელად და სუნელიძენი იხ. ქვემო გუჯ. 1398 წ. ქვეშე).

1377 წ. — გუჯარი მაყაშვილთა.

თ. დ. მაყაშვილმა კაცმომცა ტრატის გუჯრიდამ სიტყვა-სიტყვით კაცმოწერილი სიგელი გიორგი მეფისა, მიცემული 1377 წ., მე-19 წელს გიორგის მეფობისას გზ-ის ნიგოლოზის დრას. არც ეს კათალიკოზი და არც გიორგი მეფე ამ დროს ცნობილნი არ არიან. რაიც ასახელს სახეთის გეკმლეკს ამისას, რომ ამ დროების მატიანე ქცხა მეტად მოკლეა და ნაკლულევანი ცნობებით. ჩვენის აზრით ეს გიორგი-მეფე უნდა იყოს ბაგრატ-დადის შვილი და თუმცა ის გამეფდა 1395 წელს, მაგრამ სიკვდილის შემდეგ, მაგრამ ადრეთ ის მეფის სახელით ერთად მამის. თან კანკელებად რამელსამე ნაწილს სჭართველოსას (წინეთ კასეის 1377 წ. და შემდეგ ამერეთს 1384—1395 წ.). შესანიშნავია ის, რომ გიორგი მეფეკდე წოდებულია მამისეე სიტყვასეში 1393 წელს (იხ. 1393 წ. ქვეშე და ჩვენი „სახეთეში შეიმღვიმის ლავრისა“ გვ. 45).

სახელითა ღ-ისათა გიორგისაგან დავითიან ბაგრატოვანისა, ნებითა ღ-ისათა აფხაზთა ქართუსლთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფისა შარვან შე და შან შე და სრულსა საქართველოსა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა, კელმწიფედ ფლობით მპყრობელსა წინაშე მოვიდა ჩვენი დიდად ნამსახური და ერთგული მაყაშვილი გუგუნი, თავადი მეიბჯრეთ უხუცესი პოსტოლანა, გვეაჯა და მოგვახსენა, რათამცა შეგვეწყალა და ბოპორმის პირთა ბიძისა მისისა ნაჭონები ბოტკოი სამკვიდროდ სამამულოდ სიგლითა მიგვებოძა. დაგვაჯერა ღ-თ და ვისმინეთ აჯაი და მოახსენებაი მისი, და ბოპორმის პირთა ბიძისა მისისა ნაჭონები რაგვარცა სამართლიდცა დაჰმართებდა ბოტკოი სამკვიდროდ სამამულოდ სიგლითა ამით მიუბოძეთ მისითა შესავლითა, მთითა, ბარითა, ველითა, ვენახითა, ჭალითა, წისქვილითა, მზღვრითა, მისის სამართლიანითა ყველითა; გვიბოძებია და გქონდეს შენ, მეაბჯრეთ უხუცესს პოსტაღანას მაყაშვილის გუგუნასა, შვილთა და მომავალთა შენთა ყოველთავე ბიძისა შენისა ნაჭონები ბოტკოი მისითა მიმდგომითა სამართლიანითა ყველითა რაგვარაცა თქვენს მეტს არავის დაჰმართებოდა, აგრე სამკვიდროდ და სამამულოდ გვიბოძებია ბოპორმის პირთა ბიძისა შენისა ნაჭონები ბოტკოი. რაგვარცა ბიძასა შენსა ჰქონებია, აგრეგე უკლ ებლათ შენთჳს გვიბოძებია მკლრად და შეუალად, უცილებლათ ყოვლის ადამიანისაგან, გაგვიაზდებია და გაგვითავისუფლებია ყოვლისა საჩვენოსა საქმისა შესავლისა და გამოსავლისაგან. ხვარბლის მკრებელთა, მეკულუხეთა, მეჯინიბეთა, მერემეთა, მესაბაჯრეთა, ბაზართა, მბარავთ მეძებართა და ყოვლისა საჩვენოსა საქმისაგან. და არავინ გვი-

ბრძანებია მშლელი, მეუნებლე, მავნე, მავნებელი და დამაკლებელი ბრძანებულისა ამის ჩვენისაი, და ნუცარას ვინ დააკლებთ ნუ დიდსა და ნუ მცირესა აწ ვინცა ჰნახოთ ბძანებაი და სიგელი ესე შემდგომად ჩვენსა მეფეთა, დედოფალთა, დიდებულთა, კარისა ჩვენისა ვეზირთა, დიდთა და მცირეთა, ყველამან ასე დაუმტკიცეთ და ნუ ვინ უშლით ბრძანებასა და სიგელსა ამას თვნიერ შეწევნისა და თან-დგომისაგან კიდე, და ვინც არ დაამტკიცოს... (წყევა).

თქვენ ქ~ს მიერ კათალიკოსნო და წმიდანო მღუდელთ-მოძღვარნო უჴუაროებითა დაუმტკიცეთ და დამამტკიცებელნი ღ~თნ აკურთხნეს. — დაიწერა ბრძანებაი და სიგელი ისე ინდიკტიონსა მეფობისა ჩვენისასა: ით: ქო~კნსა ჲე. კელითა ჩვენისა კარისა მწიგნობრისა მახარობლისათა.

მე დიდისა მონასტრისა მოძღვარი კათალიკოზი ნიკოლოზ დამამტკიცებელი ვარ მეფეთ ბძანებისა ამის.

1387 წ. — ქ~ს :ოე: ლანგთემურ სამარყანელმან თფილისი აღიღო და წარტყვენა; მეფე ბაგრატ და დედოფალი ანნა გამოიყვანნა ციხიდამ და ტყვე ჰყვნა და ალექსანდრე იმერეთს გამეფდა. (ჩემი „ისტორიული კრებული“). ამ ცნობას სიტყვა-სიტყვით იმეორებს ვახუშტის ქრონიკა, რომელიც ბოლოს უმატებს: „ძე ბაგრატისი“.

1388 წ. — ქკს: ოვ: აქა მზე დაბნელდა (წ~ა ნიკოლოზის ეკლესიის ქრ.) ამ ქ~კს ახსნა იხ. „ჩემი ქრონიკები“, წ. I, გვ. 82.

1389 წ. — ქკსა: ოზ: მოკვდა ალექსანდრე მეფე და ძმა მისი გიორგი გამეფდა იმერთა ზედა (ჩემი ისტ. კრებული.).

ამ ცნობას ვახუშტის ქრონიკაც სიტყვა-სიტყვით იმეორებს.

1390 წ. — ქკსა: ოჱ: აფხაზთა ქათალიკოსად დასვეს არსენ (ჩ. ისტ. კრებ. და ვახუშტ. ქრ.).

ამ ცნობასაც ვახუშტის ქრონიკაც სიტყვა-სიტყვით იმეორებს.

1391 წ. — ქკს: ოთ; მოკუდა ათაბაგი ბექა და დაჯდა ნებითა გიორგისითა ათაბაგად ძე მისი იოანე (ვახუშტის ქრ.).

1391 წ. — ამ წელს არის დაწერილი ქვემო დაბეჭდილი მაღალაშვილების მხედრულად ნაწერი სიგელი, რომელიც 1884 წელს ხელში ჩამივარდა და სამწუხაროდ შემოკლებით გადმოვიწერე. ახლა ის სიგელი ხელთ არა გვაქვს და ამისგამო იძულებული ვარ მისი მოკლე ნუსხაღა შემოვიტანო აქ.

„ქ. ჩუენ მეფეთ-მეფემან პატრონმა ალექსანდრე... ესე წყალობის წიგნი გიწყალობეთ... თქუენ მაღალაძეს ამილბარს დიმიტრს და გიორგის... (გიბო-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ძეთ) უმკუიდრო სახლ-კარი და მამული ივანისძე გაბრიელისა... მამა ჩემს მამა თქუენ მცხეთას სასწავლოდ აღეზარდა... და... (კუალად გიბოძეთ) ქვითაკეცს ეკუდერი, კარის ბეჭე, სენაკი და ბაღი და ბოსტანი და კუამლი ხუთი გლეხი ეწიალურში... ზუარი, ხოდაბუნი... (სხჳაც ბევრი სწერია)... და კუალად... მამათ-მთავრობა დიღმის წყლის ზემოთ... (გრძელად ჩამოთვლილია) სკრამდი... გიბედნიეროს ღმერთმან სვეტის ცხოვლის და ჩუენსა სამსახურსა შინა... დაიწერა... ქსა :ოთ: კელითა წირქვალელის მუშრიბის რატისითა"... ზედგე სვეულად: „მეფე ალექსანდრე ვამტკიცებ". მარე გუარჩევლად, სვეულადვე კათალიკოზის ხელი აწერია.

1391 წ.—ამ წელს დაწერილია მეორე სიგელი იმავე მაღალაშვილებისა, რომლის ბარი, მღ. დაიძეს მაერ გადმოღებული, სულთა გეჯქვს. შესანიშნავია, რომ აქ მეფე ალექსანდრე წოდებულია გიორგის ძედ და ჩამოთვლილია მისი შვილები გიორგი და დიმიტრე. თუ ეს მეფე არის ალექსანდრე I, რომელიც გამეფდა 1413 წელს, მაშინ მეტად უცნაურ გეჩვენს ამ სიგელის ცნობა, რადგან ნამდვილ სპასუოდამ კიცით (იხ. ქრებრ 1413 წ.) რომ იგი გამეფდა 24-ის წლისა და მაშასადამე 1391 წელს იგი იქნებოდა არა უმეტეს 2—3 წლისა. ამერთ მეფეს ალექსანდრესაც ჭეუნდა შვილი დიმიტრე (სხეგაბა არ სჩანან სპასუოებში), მაგრამ შანაარსი სიგელისა ცხადჭეოფს, რომ აქ გულისხმებულია ქართლისა მეფე და არა ამერეთისა. ყოველს შემთხვევაში თვით სიგელი ჩვენ ჯერ შემორჩენილა და არა ყალბად, ხოლო დაწერილებითი გამოძიება ამ სპასუოთ ადრინდელს კათხევისა მოძაყალთა მეკლეკრთა მიუნდათ.

ქ. ჩუენ ღ-თივ გვირგვინოსანისა მეფეთ მეფისა გიორგისა ძემან პატრონმან მეფემა ალექსანდრე და ძეთა ჩუენთა გიორგი და დიმიტრი ესე წიგნი და ნიშანი გიბოძეთ და მოგეცით თქუენ ჩუენის საყდრის შვილთა ქადაგს მახარებელსა და თქუენთა შვილთა მარკოზსა და ზაქარია და დავითსა: სულ-კურთხეულს მამა-ჩვენს, მეფეთა მეფეს გიორგის, მცირე ყმა ცხეთას აღეზარდე; სოფლის ვითარებისაგან პატიოსანი ივანიძის ძეთა საქადაგო სახლი და საკელო უმკუიდრო ქმნილ იყო და მამას ჩუენს და ჩუენთა გუართა და კათალიკოზთა მას ზედა ახლადა ივანის ძეთ (ივანიძის ძედ?) და ქადაგად განეჩინე და შეეყენებეთ და რაცა კავთისკეს და მცხეთისა საყდარს საქადაგო მამული, შესავალი და საკელო იყო, თქუენთვის მოგებოძა. აწ ჩუენცა შეგიწყალეთ და დაგიმტკიცეთ მით წესითა, როგორცა კათოლიკე მცხეთისა საყდრისა და ჩუენთა გუართა სანატრელთა მეფეთაგან განჩენილი და გარიგებული არის საღთოთა წესითა და მისითა სამართლიანითა მამულითა და საკელოთა. გქონდეს და არავინ დაგეცილოს, არა მცხეთის შვილი, არა თქუენის გუარის კაცი, რა გვარცა არავინ ღირსა და არა სხუა ადამის ნათესავი. გიბედნიეროს ღმერთმან თქუენ ახალსა ივანის ძესა *) ქადაგსა მახარებელსა, თქუენთა შვილ-

*) „ახალი ივანის ძე", ე. ი. ახლად დადგენილი ამოჯარდნიელის ივანიძის მა-

თა მარკოზსა, ზაქარიას და დავითს კათოლიკეობა ივანის ძეთა ნაქონები, კელი და მამული და მთა (მთის) წესითა, ვითა ძუელითგან საყდრისა კათოლიკოზთა და მეფეთაგან განჩენილი და პატივცემული არის. ესე ასრე გაგითავდეს მცხეთისა საყდრისა და ჩუენსა საუკუნოსა ერთგულსა სამსახურსა შინა. დაიწერა წიგნი და სიგელი ესე ქ'კს: ოთ: კელითა კარისა მწიგნობარისა ჩუენისა იოანესითა". სჳულად: „ალექსანდრე", „გიორგი" და „დიმიტრი".

1392 წ. — ბ. დ. გორგაძემ დამაგდო და ამერეთით ჩამომატანა ტყჳის საგადო (2 ათშინი საგრძით და $^1/_4$ ათშინი საგანით) მდარე სელით, მსხვილ ასოებით მსგრძელად დაწერილი მე-XV სჳუნის სელით, რომელსაც ტექსტის სელითვე ჰქვია წარწერა, რომ ეს საგადო გადაწერილია ძველის დედანიდან (მე-XV სჳუნის). — საგადო მიცემულია ალექსანდრე მეფის მიერ 1392 წელს, რადგანაც ქ-ტნპით ამერა-ამერეთში მეფობდენ ბაგრატ-დიდი და ძე მისი გიორგი. ამავე დროს ამერეთში სცხოვრობდა ბაგრატ-დიდის მიერ „ერისთავად" დადგენილი, მეფეთა ამერთა მეფეთ შთამომავლობა, ალექსანდრე I, რომელიც ოწოდებოდა მეფედგე და რომელმანც უმეტესი ნაწილი ამერეთისა ჩამოაჩოჩა ბაგრატს. ამ ალექსანდრეს მართლა ჳანდა შვილი ჯახტანგ, ამ სიგელში მოხსენებული. ამის-გამო ჩჳენ ეჭვი არა გჳქჳს, რომ ეს სიგელი ეკუთჳნის ამერთა მეფეს ალექსანდრე I, რომელიც ჯახუშტის ჭრონიკით გამეფდა 1387 წ. და მოკვდა 1389 წ., ხოლო ამ სიგელის ტნობით იგი ტოტსლი ყოფილა 1392 წელსაც. იერადიულის მხრითაც შანაარსი სიგელისა სჳეურადღებოა (ეკუთვნა სიტყუა გაეთფილია სამ-სამის წერტილით):

ქ. სახელითა:. ღმრთისათა:. ჩუენ მეფეთა:. მეფემან:. ალექსანდრემან და ძეთა ჩუენთა ვახტანგ დავითიან ბაგრატოვანმან, ნებითა ღუთისათა აბხაზთა, ქართველთა, შანთა (?) და შარავანშთა, რამთა (sic), კახთა, ჰსამეხთა (sic) მეფეთა (sic) ყოვლისა აღმოსავლეთისაჲ ვიდრე დასავლეთამდის ლიხთ იმერისა, ჩრდილოთისა (sic) საქართველოს ორთავე კელმწიფედ (sic) მპყრობელმან, — მათივნეს ჩუენსა წ'ე ჩუენი ერდგულნი და სასანი ჩუენნი (ამას ჭკუით სხჳა მკლნით და მრმანდგლის სჳლით გასწორებულად: „და ერთგულნი გორგაძე შვილი) დავით და მისნი შვილნი და გვეაჯდნეს. ვისმინეთ აჯა და მოკსენება მათი და მიუბოძეთ სიგელი ესე. და ძველადცა ჰქონდა სიგელი და აწ ახლად დაუმტკიცეთ და გაუჩინეთ სისხლი სრული, სამჯერ ასი ათასი კირმანეული თეთრი სანახშიროსა და სადაღასა აქათ; სანახშირიდ და საზ (სახსაზ?) სამი ათასი თეთრი დაგეურვებოდეს. — თუ ვინმე შენი გვარისა კაცი მოკლას, სამჯერ ასი ათასი კირმენეული თეთრი დაგეურვებოდეს სანახშიროდ ჲ საზოო, სამი ათასი თეთრი, სადაღოდა ოცი ათასი, საგერშოდა თორმეტი ასათ (sic)

გაერ, როგორც, მაგალითებრ ამგვარსვე შემთხვევაში ხმიშაიშვილი ამოკრძნალის აბულეთის ძის ადგილ-მამულის მიმღებელი ოწოდება „ჯსნდ აბულეთის ძედ" (იხ. ქრონ. 1405 წლის ქვეშ).

საკოჭლოდა სრულისა სისხლისა მექსედი (მეექვსედი?) დაგეურბოდეს (sic). მიუბოძეთ და უბოძეთ სიგელი ესე, და განუჩინეთ ,რომე არა გაკლდებოდეს (სხვა ხელით: „გ ო რ გ ა ძ ე ს ა დ ა ვ ი თ ს ა“. წინეთ უნდა ყოფილიყოს: „ი ნ ო ს ა რ ი ძ ე ს ა“) ---ღ შვილთა მისთა ღ სახლისა შვილთა ღ მომავალთა ყოველთავე სისხლი სრული სამჯერ ასი-ათასი კირმენეული თეთრი დაგეურვებოდეს საზაოსა და სანახშიროსა აქათ. სანახშიროდა და საზაო სამი ათასი დაგეურვებოდეს; სადალოდა ოცი ათასი, საგერშოდა თორმეტი ასი, საკოჭლოდა—სრულისა სისხლისა მეექუსედი დაგეურვებოდეს.—აწ ვინცა ნახოთ ბრძანება და სიგელი ესე ჩუენთა შემდომთა (sic) მეფეთა და დიდებულთა, დიდთა და მცირეთა დაუჯერობითა (უჯუაროებითა?) დაუმტკიცეთ და ნუ ვინ უშლით (სხვა ხელით: „გ ო რ გ ა ძ ე ს დ ა ვ ი თ ს“) და მაისსა (sic) და შვილთა და მომავალთა ყოველთავე და ნუ ვინ უშლით.—თუ ვინმე ცოლი წაგიღოს და ანუ მოუტყ(უოს?), ნახევარი სისხლი ამისგან გარდაგიხადოს. თუ ვინმე სახლი დაუწვას და ანუ დაურბიოს, ხუთი ათასი თეთრი დაუურვოს. თუ ვინმე მუქარა სთხოვოს შემოტყუვილითა და არა ემართლებოდეს, მანცა ნახევარი სისხლი დაუურვოს. თუ ვინმე ჯოგი წაუსხას და ანუ ხვასტაგი, სასაძოვრე გაუტეხოს, რაც ამას შიგან ეწეროს მეოთხედი სისხლი დაუროს (დაუურვოს). თუ ვინმე გრნეულობა შეჰყივლოს, ნახევარი სისხლი დაუროს (sic). თუ ვინმე სასაფლაო გატეხოს და ანუ წისქვილი გაუცარცოს, ათასი თეთრი დაუროს და მეკობრე კელთა მისცეს დასაშავებლად. თუ ვინმე მწყემსი გიცეს და ანუ უომარი კაცი გაგიძარცოს, ათასი თეთრი დაგეურვებოდე (sic).

აწ წმიდანო მეფენო ქრისტეს მოსავნო, დაუმტკიცეთ და ნუ ვინ უშლით ნუცა ებ̃სკზნი, ნუცა ქათალიკაზნი და ნუცა მღდელთა-მოძღვარნი და ნუც ციხისა თავნი და ნუც აზნაურნი და ნუცა დიდებულნი, ნუც უქვედენდესნი (უქვედაესნი), ნუცა უზედაესნი, და დედოფალთა აზნაურითა (sic), აზნაურთა, ოთხმიზურთა (sic)—და ყოველთა ჩუენისა კარისაგან გამოსრულნი და ვისცა... (სხვა ხელით „გორგაძეს“) დავითს და მაისასასა (sic) გუარი კაცი შეაკუდეს, ანუ ხუცესი იყოს და ანუ მჭედელი, ამდენი სისხლი გარდაიხადოს. დაიწერა ბრძანება და სიგელი ესე ინვნდიკონსა (sic) მეფობისა შიგან (sic) ქრონსა (sic) ოთხმოცსა. თვესა ივნისსა ცამეტსა, კელითა მწიბრისათა (sic) ჩუენისა გრიგოლისათა. ამინ უფალო*.

ბოლოს ხვეულად: „მეფე სრულიად.--- (შემდეგი ერთი სიტყვა წაშლილია, ძლივს-ღა ეტყობა: „ალექსანდრე“).

გრაგნილის მეორე-მხარეზე იმავე ხელით:

ქ. ესე:. სიგელისა:. ძველისა:. დედოსსგან (sic) გარმოვწერეთ და გამოვიღეთ. რამგვარაც ძველ(ში?) ერთი იყო, აგრეთვე აწ ახლად დავამტკიცეთ ვითა უწინც შეფიცულვართ ძმობაზედან, აწეც იგივე პირი გიორგისა... (სხვა ხელით: „დავითისა“) ძმებისა და განაყოფებისა მახარებლისა დამამხთვალისა და მიქელისა და მათისა გუარისა კაცისა მუხიერისა და ბადრი (sic):. და ავაგი და

მათა ყველათა შვილნი და მომავალნი მტერის მტერნი (sic) ვიყვნეთ და მოყვარე მეუყრელთა (sic).

1392 წ. — სია მცხეთის საეკლესიო მამულებისა.

სინოდ. კანტორის გუჯრებში იპოვება გრძელი სიგელი № 349 (და № 59), რომელსაც თავი აკლია. ეს სიგელი XV საუკუნის პირია ძველის გუჯრისა, 1392 წელს დაწერილისა ალექსანდრე მეფის სახელით. ამავე გუჯრის მე-XVII საუკ. პირი ჩართულია ნუსხაში № 506 (:სიბ:). პირველი სიგელი (ასლი) დაწერილი ყოფილა მეფის კარის მწიგნობრის იოსებისგან, რომელიც მართლა სჩანს 1399 წელს (იხ, 1399 წ. ქვეშე), ხოლო მისგან გადაწერილი პირი ეკუთნის სვიმონ მეფის დროს, როდესაც დაუმტკიცებიათ ეს პირი. ხოლო მეორე ნუსხა (№ სიბ) გადაწერილია ფილიპე ქვათახეველისგან, რომელსაც მრავალი გუჯრები უწერია სვიმონ მეფისვე დროს (იხ. ქვემო 1579 წ. ქვეშე და №№ 180;181;212) და, როგორც წარწერათაგან სჩანს, უკანასკნელი ნუსხა სხვა-ნუსხიდანვე არის გადმოწერილი და არა ასლიდამ.

რადგან 1392 წ. ქართლში არ მეფობდა ალექსანდრე, ამის გამო უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს უნდა იყოს იმერთა მეფე ალექსანდრე, რომელიც მეორედ გამეფებულა 1392 წელს, როდესაც მოჰკლეს გიორგი მეფე, ძმა მისი, თუმცა შინაარსი გუჯრისა თითქმის მხოლოდ ქართლ-კახ-მესხეთს ეხება და არა იმერეთს.—მესამე საყურადღებო ნუსხა XVII საუკ. მცხეთის ქონებათა და უფლებათა № 330 შეტანილი იქმნება ჩვენს „ქრონიკებში" ქვემო. ქვემო მოყვანილი გუჯარი ოდნავ შეცვლით შეტანილია თფილისის არქეოლოგიურ კომისიის აქტებში (ტ. I, გვ. 1—2 და ტ. VI, გ. 769) და ბროსსეს შრომაში (Introduct. p. XXVI—XXX).

- - - - - , ტფილისის ქალაქს ეკკლესია, სასახლე, ვაჭარნი, მამულნი, ბაზარნი, ქულბაქნი და ბაჟნი თჳსითა შესავლითა; ავლაბარს მონასტერი მეტეხის ყოვლად წმიდისა მისის მამულითა, ავლაბრითა და ავლაბრის ქალითა; მტკურის პირს სოფელი და კონი და ახალ-უბანი; ქალაქს ვაჭრებითა კრწანისი; სოფელი შინდისი; სოფელი წავკისი მათითა სამზღურითა და მეორე წავკისი მახრალაჯითა, ხეკორძითა და მეტეხს რაც მეტოქია; დიღომს რაც მცხეთისაა გლეხნი, მამულნი და ზვარნი; ლიხს ხუთი კომლი კაცი; სოფელი წინუბანი და სათოვლე მთა; სოფელი ქუაბნი; სოფელი უპიტი; სოფელი თელოვანი; სოფელი ძალლაანი და ფაფანი; სოფელი ნაქულბაქევი; სოფელი მუხათ-გვერდი; სოფელი კარსანი; სოფელი ქართლი; მონასტერი არმაზისა ციხითა, შესავლითა და ბაჟითა; სოფელი მარტაცი; სოფელი ციხე-დიდი; სოფელი ძეგვი; სოფელი სასხორი; მონასტერი ლავრა და ქულივიძენი; წინარეკს მონასტერი ყოვლად წმიდისა საქადაგო მათითა მამულითა; სოფელი ორბეთი, მონასტერი მალემწისა; სოფელი გუდალეთი და სოფელი ეზატი;

დიდგორზე სოფელი მოხისი; სოფელი ნიაბი; სოფელი გოში; სოფელი ჩოჩეთი და სოფელი მეტეხი; ჭკიროს კომლი კაცი შვიდი; სოფელი გრაკალი და ატენს რაც მცხეთისაა—ეკკლესია, ციხე, გლეხნი, მამული და აგარაკნი; ხვედურეთს სოფელი ცოლოთი; ხვედურეთს შვიდი საკომლო; იმერ-კევს სოფელი სარკის წმიდის გიორგისა მათითა მამულითა და მარჯანიძენი; სამწევრისს ზევით სოფელი სანებელი; ნუას სამხარაძენი; თრიალეთს სოფელი ბარეთი და ცოტა-ბარეთი; ქედის-უბანი; მილისს სოფელი წითელი-საყდარი; ზურის-უბანი; ახალ-შენი; კლონა; ბეშქენა-შენი; ზემო ანტრავს ოცი კომლი კაცი და ეკკლესია; სოფელი მაჩუთა; ეძანი; ახალ-ქალაქი; ნადვალევი; ორომა-შენი; სომხითს ფარვანას-თავი; ფარვანი; სოფელი ფოკა; ტაშირს სოფელი საბა-წმიდა; კეთილ-დაბა; მარმა-შენის თავს სოფელი წყარო-მრავალი და წინ-უბანს-სოფელი ფუძე-მარგი; სოფელი ველთა; სოფელი მთავარ-ანგელოზისა; ლორეს სოფელი ამუჭი ეკლესიითა და მამულითა; სოფელი დისარღი; ახტალას კუამლი სომეხი ათი მათითა მამულითა; კუალად ახტალის კევზე სოფელი ვარდის-უბანი; ორბეთის ძირს სოფელი ყორანთა თვსითა მამულითა; ვერკეთილი (ველკეთილი?); სიონს გაღმა წმიდის გიორგის მონასტერი შესავლითა და თავმგურგუალა; ხატის სოფელი; დარბაზი; ზვარეთს სოფელი გოგია; სოფელი ალასტანი; სოფელი ზემო-გომი და გაღმა დიეში (დესი?); სოფელი ბნელა; ახალ-ქალაქის თავს სოფელი ოკამი; მტკუარზედ სოფელი ტოლოში; სოფელი ლორ-მაკე; თუხარს საყდარი მოციქულთა და საფლავი აშოტ კურატ-პალატისა; სოფელი ქუაყრილი; სოფელი სხალთა; სოფელი გიორგი-წმიდა; და არტანს ზემო-ჭინჭარი და ქვემო-ჭინჭარი; მთა კოროშეთისა და სოფელი ჯუარა; არტანუჯს სოფელი ახალ-დაბა; სოფელი დოლის-ყანა; სოფელი ნიგოზეთი; სოფელი სავანეთი; ტაოს სოფელი კევა, ახალ-უბანი და აგარა; არტანს კომლი კაცი :მ: მათის სახლ-კარითა და მამულითა; კოლას სოფელი და საყდარი ნათლის-მცემლისა თვსითა მამულითა; არტანუჯის ციხე და მისი შესავალი; მუნვე სოფელი ციხის-ძირი; ახალ-დაბა; ბოცოს-ჯუარი და აგარა; არაგვის კევს სოფელი გერგეტი; მონასტერი წმიდის სამებისა და უდაბნო მისის ეკლესიებითა; წ͠ა ნინოს მოცემულითა ჯუარითა ცხოველ ვაზითა და თმანი—თვისითა სოფლებითა; არაგუზე ციხე გერგეტაული;*) სოფელი ხანდაკი; ჟინოანს კომლი კაცი შვიდი დ͠ ოთხი გაღმა; ორ-კევს კომლი კაცი ათი; სოფელი აში; სოფელი ბაგა; სოფელი ნავაზი; სოფელი მისაქციელი; სოფელი კუნელი; სოფელი ბელტის-ციხე; სოფელი საფურცლე; სოფელი თეკენა; სოფელი ციხე; ბდა-

---

*) ამავე გუჯრის პირში. № :სიბ: (სხვა №№ 59 და 348) ეს ალაგი იკითხება ესრე: „არაგვის თავის კევს სოფელი გერგეტი, მონასტერი წ͠ისა სამებისა და უდაბნო მისის ეკლესიებითა, ქალწულის მოცემული ნინო ქართველთა მნათის ჯუარი ცხოველი ვაზისა და თმანი, სოფელნი, აგარაკნი და ქუაბნი და დარანნი და სიმაგრენი; არაგუზე ციხე გერგეტაული“.

ვი; სოფელი გრემის-კევი; სოფელი ყურის-უბანი; სოფელი გოგილანი; სოფელი ჩიქუნური; სოფელი მუხანი; სოფელი წყალ-შატროვანი; სოფელი გოროვანი; სოფელი წეროვანი; სოფელი საგუდე; სოფელი ახალ-ციხე; სოფელი კოლმანი, უდაბნო სარკინე, მღვიმე და საყდარი, სოფელი სავანეთი; სოფელი პოტკო; სოფელი ტურათა; სოფელი აგარა; სოფელი ალაიანი; სოფელი აღაიანი; სოფელი კვარხეთი და სოფელი კასპი; რეხის კევს თორმეტი საკომლო; სოფელი კელური და წოლდს სამი კომლი კაცი; სოფელი ნიგოზა; სოფელი უფლის-ციხე; მონასტერი და ციხე შესავლითა; გორს რაც მცხეთის მამულნი და ვაჭარნი არიან; კუალად სოფელი ზერტი თჳსითა მამულითა, ნასოფლარი, სათიბი; სოფელი ქვეში; სოფელი ფლავი; სოფელი დისევი; სოფელი ჩხიკეთი; სოფელი სათიბარი და ვანათს ცხრა კომლი კაცი; სოფელი ქუაბნი; სოფელი ჭორდი და პატარა მეღვრეკისი; ერედს გილაძენი; ვირშას მონასტერი მთავარანგელოზისა თჳსითა შესავლითა; ქრცხინვალს ელიოზიძე ურია მამულითა; გორის-პირს სოფელი არაშენდა და ახალ-დაბას სამი კომლი კაცი; მთავარანგელოზთ-უბანს რუისს მრულა-შვილი; ულუმშა მამულითა; მონასტერი კაცხი შესავლითა და სოფელი რაკვინა; ულუმშას ძირს სოფელი მოხისი მამულითა; ქასპთან აშურიანი სამზღურითა; სოფელი საკირე; ეგრეთვე არაგუს გალმა მონასტერი ჯუარისა მამულითა; სოფელი ფოსი; სოფელი ჯაჭვ; სოფელი აეჯალა; სოფელი კუტალა და ოროტა; იოროზე მონასტერი სიონი და მონასტერნი ქუაბნი მათითა მამულითა; საფსიტეს ციხე-დიდი მისითა მამულითა; სოფელი ანთუკი; სოფელი კეხთა; სოფელი ტაძრები; სოფელი ფადაშენი; სოფელი ყანობი თჳსითა მამულითა და სამზღურითა დანიშნულნი; თუალნი; გიორგიწმიდა; ბერთ-უბანი და პატარძეულნი მათითა მამულითა; სოფელი ახალ-შენი; სოფელი ჯიმითი თჳსითა მამულითა; სოფელი ნაპირი; სოფელი შანშიანი; (შანშიანი?) სოფელი კალაური; სოფელი ვანთა; სოფელი აკურა; სოფელი ხოდა-შენი; დავითს საფლავი და დოდოს-რქა მონასტერი და უდაბნო თჳსითა შესავლითა; პირ აჭათ საგარეჯონი მათითა მამულითა; შალვაურს რვა კომლი კაცი; ფიჩხოანს ხუთი კომლი; შილდას მონასტერი ვარცნისა ღვთის-მშობელი; სოფელი ვეძის-კევი თჳსითა სამზღურითა; სოფელი ფაშაანი და გავაზს რაც მცხეთის მამულნი არიან, ზუარი და შვდი კომლი კაცი; ქუეყანა ბარაფუნთა შვდი სამამასახლისო, სოფელნი და მონასტერი მთავარ-ანგელოზთა თჳსითა შესავლითა; ლაგოდეხი; ღანუღხს (იანუხს) კომლი კაცი ოთხმოცი; ბაზარს ოცდა შვიდი კომლი კაცი ვაჭარი სომეხნი და ურიანი; ენისელ-ში სოფელი კუნელანი და წინ-უბანი და სოფელი განღოტი; ერწოს სოფელი ჩეკური; სოფელი ნოდოკრა და მონასტერი; სოფელი ვერნაულა; სოფელი თვალეჯი; სოფელი გოროვნა; სოფელი ნოჯა; ნოჯიკეთი და პატლოანი და სოფელი წირდალი; ძაგნაკორას ცამეტი კომლი კაცი დავითას-შვილის და შერგილას-შვილის მამული; მონასტერი ანეშისა და სოფელი ანეში; სოფელი ჰოპარტი; სოფელი ქვემო-ბიწმენი; სოფელი ზემო-ბიწმენი; სოფელი არჯაკა-

ლი; სოფელი ივტისი და სოფელი აძვი; საგურამოს ოთხი კომლი კაცი მელალაუნი; ერწოს მონასტერი ბოჭორმა, ციხე და წობენა,—და რაც ქართლს, კახეთს ანუ სომხეთს და სხუათა ადგილთა ყმანი და მამულნი არიან შეწირულნი და ყოფილან აწ ჩუენ გუჯრითა ამით განვაახლეთო და ვათარხნეთ ყოვლისა სამეფოსა ხარჯისაგან.... დაიწერა ქკს :პ: (მეორე ვარიანტში :პვ) დეკემბერსა ერთსა კელითა კარისა ჩუენისა წინამძღუარისა იოსებისითა". მეორე ვარიანტში: «კელითა ქვათაკევის წინამძღურისა ბარათაშვილის ფილიპესითა" და აქვე დამატებული: „კიდევე: არც მაწყუერელმა და არც ალავერდელმა თქუენს უწინარეს საწირავი დადებული ვერ აიღონ". ნამდვილი გუჯარი ხელ მოწერილი ყოფილა ასრე: „მეფე ალექსანდრე ვამტკიცებ ნებითა ღ̃თისათა. ან ა̃ნ" და ბეჭედი წარწერით: „მონა ღ̃თისა ალექსაედრე". ნუსხა გუჯრისა № 349 დაუმტკიცებია სვიმონ მეფეს (†1599) წ., როსტომს (†1656) და გიორგის. ამ გუჯრის თავი იხ. 1397 წ. ქვეშე.

1392 წ—ქკს :პ: მოკლეს მეფე გიორგი მეგრელთა და იმერეთი გიორგიმ დაიჭირა, ბაგრატის ძემ. (ჩემი ისტორ. კრებული).

— ქკს: პ: მეფე გიორგი მოკლეს მეგრელთა. (ჩხეიძის ქრონიკა).

— ქკს: პ: მეფე გიორგი მოკლეს მეგრელთა (კრება ლექსთა).

რადგან ამავე 1392 წელს სჩანს გუჯარი ალექსანდრე მეფისა (იხ. ზემო გ. 193 და ქვემო 1392 წლის ქვეშე), ამის გამო უნდა ვიფიქროთ, რომ გიორგის მოკლვის უმალვე იმავე 1392 წ. გამეფებულა ძმა მისი ალექსანდრე; და ვახუშტის ისტორია იმერეთისა აქ არეული უნდა იყოს.

1392 წ.—მცხეთის გუჯრის მე-XVII საუკ. ხუცური ნუსხა, № :ჲ: (507): „... ჩუენ... ამირთ ამირამან სუნლულის ძემან ლომმან და ჩემმა ძმისწულმან ლაჩინამან... კელ-ვყავ და შემოვავლე საყდარსა (მცხეთას) სპონდიო და შევსწირე გორს ჩემი ნასყიდი აყუბაშვილისაგან აყუბაური ზუარი... გამიჩინეთ ალაპი... დაიწერა ქ̃კს: პ: ივლისის :ვ: კელითა ბასილისშვილის იოსებისითა"...

ეს პირები მოხსენებულია ქვემო 1398 და 1419 წ. ქვეშე. ვგონებ ამ სიგლის ასლი უნდა იყოს ის გუჯარი, რომელსაც ქვემო ვბეჭდავთ 1398 წლის ქვეშე; № 169 და გვ. 202—3.

1392 წ.—ამ წლის ახლო ხანებს, ანუ უფრო დაჭეშმარიტებით 1345—1384 წ. უნდა ეკუთნოდეს ჯუმათის მთავარ-ანგელოზის ხატზე წარწერა, გადმოღებული დ. ბაქრაძის მიერ (Гурія и Аджарія, გვ. 263): „... მთავარ-ანგელოზო გაბრიელ, მეოხ და მფარველ ექმენ ამა სოფელსა და მერმესა მას საუკუნესა პატრონსა და ერისთავთ-ერისთავსა დადიანს გიორგის და მეუღლესა მათსა რუსუდანს, ძეთა მათთა: მანდატურთ-უხუცესსა ვამეყს და გურიელსა კახაბერს, რომლისა ბრძანებითა მოიჭედა ესე... ხატი"...

ამ სპასეთით და სხვა მოსაზრებითაც დ. ბაქრაძე სამართლიანად ეჭვქვეშ აყენებს რომ გურიელნი იყვნენ დადიანთა შთამომავალნი (ibid. გვ. 268—9). ჩვენ ამჯერად არა გვაქვს, რომ ამ მოსაზრებული კისკერ არის ის კისკერ გურიელი, რომელიც მოხსენებულია ლისარის წარწერაში.

ზემო გამოგვრჩა და ამ საკითხად ვარგიხთ ჩვენთვის შემდეგი ცნობები:

1384 წ.—ქრს :ობ: მოკუდა გიორგი დადიანი და მეფემან ბაგრატ დასვა ძმა მისი ვამეყ დადიანად (ვახუშტ. ქრ.).

1384 წ.—ქკს :ობ: მოკვდა გიორგი დადიანი და მეფემან ბაგრატ დასვა ძე მისი ვამეყ დადიანად (ჩემი ასტ. კრებული).

1384 წ.—ქკს :ობ: მოკვდა გიორგი დადიანი და დაჯდა დადიანად ძე მისი ვამეყ" (დადიანთ ქრონიკა). რომ კიმეყ, თანახმად ამ ქრონიკისა, ძე ყოს და არა ძმა გიორგისა (როგორც გვიცნობებს ვახუშტის ქრონიკა), ამას ამოწმებს ზემოხსენებული (გვ. 199—200) ჯუმათის წარწერა.

1385 წ.—ქკს :ოგ: ლანგ-თემურ. ტფილიზის. ქალაქი. წარტყვენა. ციხე. აიღო. მეფე. ბაგრატ. და ანნა. დედოფალი. დაატყვევა:." (კრება ლეჭქოთა).

ეს ქრონიკა თითქმის სიტყვა-სიტყვით იბეჭდება Chronique Géorgién-ში, სადაც დამატებულია მხოლოდ სიტყვა „გამოასხა".

1384—1396 წ.—ამ წლებს ეკუთნის ხიბის ტაძრის მარმარილოს ფიქლზე ასომთავრული წარწერა, ძნელ-წასაკითხი. ბრალსვს ხიბელ ბერას შემწეობით (რომელიც ახლახ მოღვაწეობს ხიბის მონასტერში) ალმოვაკითხვე შეცდომებით.

„ქ. სახელითა ღ[მ]ისათა მთავარ-ერისთავმან და მანდატურთ-უხუცესმან დადიანმან ვამეყ მამისა მათისა [პატ]რონისა თავარ-ერისთავთ-ერისთავისა დადიანისა გიორგის შედეგად მიუკდა ჯიქეთს ურწმუნოებისა და ორგულობისათჳს, რათამცა მოემტ[ნა (მოემტუნა?); და სრული[ად]ცა [მ]ეურაცხ და უკმარ იქმნა მათი (sic) სიმაგრენი გაგარი და ულაღნი, ყოველნიჲ ძალითა მოირჯუნა. მრავალთა ჯიქეთის პატრონთაგან მიუვალი (ადგილებიჲ?) მოარბიენა. რაოდენი მოეწყო (ე. ი. ჯისც მიემხრო ჯიმეყს), მათნი მძევალნი წამოასხნა და სხუანი ოატნა და მაშინ მოიღო სვეტნი და ფიქალნი ესენი მარმარილოსანი და მამა-დედათა ლარნაკი, და მისი და მარიხ გაერათ (?). საუკუნოჲცა არს კსენება მათი!"

ვამეყ, ძე გიორგისა, მოხსენებულია ზემო (გვ. 199—200). მისი ცოლი იყო მარგს, ხოდო დედა—რუსუდან (Свѣдѣнія II, გვ. 177—9). როგორც სვგუდასხმულებიდან, ამ მარმარილოს ფიქლთს ქვეშ უნდა იყვნენ დამარხულნი ვამეყ და მეუღლე მისი. ბედის წარწერაში მოხსენებულია „დედოფალთ-დედოფალი მარგს" (რომელიც

უნდა იყოს გიორგი II-ის დედა და ცოლი მამისი); ძე მათი ერისთავთ-ერისთავი და მანდატურთ უხუცესი დადიანი გიორგი“ (გიორგი II, 1345—1384 წ.).

1393 წ.—ქკს: პა: დიდმა ბაგრატ მეფე თემურის სპანი მოსწყვიტა და ტფილისი აიღო. (ჩემი ისტ. კრებ.)

1393 წ.—ამ წელში არის დაწერილი გიორგი მეფის მიერ მიცემული სინოდ. კანტ. გუჯარი № 38 (და მისი ნუსხა № :რე:) კარგს ქაღალდზე, რომელშიც გამომსჭვირვალებს (თუ სინათლეში გაჭხედავთ) მშვილდ-ისარი. სიგელი დაწერილია მხედრულად, მდარე ხელით, ქკს :პა: მე-24 წელს გიორგის მეფობისას და უცნობის გ̃ზის გიორგის დროს. ამ წელს გიორგი მართლა განაგებდა სამეფოს მეფის სახელობით, რადგან ბაგრატ-დიდი ტყვედ იყო თამერლანთან.—შესანიშნავია, რომ ეს სიგელი აღნიშნავს გიორგის გამეფებას (1393—24) 1369 წელს: შეიძლება ამ წელს იგი გაემეფებინა მამას იმერეთს ანუ კახეთში. ყოველს შემთხვევაში ეს კითხვა საძიებელია, მით უმეტეს, რომ სხვა ამ გვარი საბუთებიც მრავალს კითხვას ჰბადებენ ამ გარემოების შესახებ (იხ. ზემო გვ. 187 და 190—191). აი ტექსტი ამ ფრიად შესანიშნავის სიგლისა:

„ქ. სახელითა ღ̃თისათა... საშინელო მეტეხთა, ხახულისა და ვარძიისა ღ̃თისმშობელო... ჩუენ... განმაერთებელმან ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერისამან, ორისავე სამეფოსა მტკიცედ და შეურყეველად მპყრობელმან... მეფეთ-მეფემან გ̃ი (გიორგი). რაოდენი ქება დ̃ მადლობა შევსწირო შენდა მომართ... ჩემდა მომართ ესრედ წყალობა-აურაცხელისა, ვ̃ა (ვითარმედ?) აჰა-ესერა ბრწყინვენ ოთხნივე კედარონი მეფობისა ჩუენისანი შეწევნითა და წინამძღუარებითა ძელისა ცხორებისათა; აგარის ნათესავნი და მტერნი და წინააღმდგომნი ჩ̃ნნი სამარადისოდ ლტოლვილ და უკუნქცეულ არიან, ა̃დ მეცა ვიგემე და ვცან მოწყალება ძისა შენისა... და ვითა სამართლად გუმართებდა, ეგრეთ ჯერ გვჩნდა და გულსმოდგინეთ კელვყავით... და ვცანით, რომელ სულკურთხეულთა პაპათა და მამათა ჩუენთა ძუელთაგან სურვილით და წადიერებით შეწირული ქუეყანა მეტეხნი საქმეთა რაჲთამე შემოსრულობისაგან და ჟამთა შლილობა-ქცევისაგან ხან რაოდენმე შესცვლოდა და აღარა ჰქონდა... და აწ ახლად ამა სიგლითა დაგიმტკიცეთ... ქუეყანა მეტეხნი მისითა მიმდგომითა, მთითა, ბარითა, წყლითა, წისქუილითა, ველითა, ვენაკითა, ჭალითა, სათიბითა, შესავლითა და გამოსავლითა, საძებრითა და უძებრითა... და ახლად შემოგწირეთ... და გავაჩინეთ ალაპი ივნისსა ათორმეტსა ონოფრობჲსა დღესა... და აწ... ქ̃კზო გიორგი (sic) უნაკლულოსა ალაპსა გარდაიკდიდით... დაიწერა სიგელი ესე ჩ̃ნი ინდიკტიონსა მეფობისა ჩ̃ნისასა :კდ: ქკს :პა: ივლისსა :ე: კელითა კარისა მწიგნობრისა ჩ̃ნისა დემეტრე კეტასძისათაჲ“. ხვეულად: „ჩნ მეფესა გგ̃ისა ჩ̃ნითა ნებაყოფლობითა ჲ̃ გულს̃მოდგინებითა რაც შემოგვწირავს, დაგვმტკიცებია“.

კ῀ზი გ῀ის ამტკიცებს (წყევა)... „აწ თქუენ წ῀ნო და პატიოსანნო მღდელთ-მოძღუარნო საქართველოსა, სამცხისა ჲ შავშეთ-კლარჯეთისანო, დაკრულეთ, (და მეუდაბნოენო) შეაჩუენეთ კაცი იგი... რ῀ნ იკადროს დაკლება და გამოხუა ამისი“...

1393 წ.— ვახანის ტყავის გუჯარი:

„სახელითა ღ῀თისათა... და შუამდგომლობითა წ῀ა გიორგი ვანის ქუაბთა მთავარმოწამისათა... მე მურვან ლარიბასძე... მოვაკსენე ეკუტერსა სამკვდრე-ბელსა კორცთა ჩემთასა ვანის ქუაბთა, სანაწილესა და საფლავსა ჩემთა მიცვა-ლებულთასაჲ... ჩემითა ალალითა ნასყიდი ერთი მამული ორხოფიას როტა-შაული მისითა მთითა... ერთი ვენაკი ტოლოშს, ახალშენი მაღნარას, იგიცა ნასყიდი... ქკს: პა: მეფობასა გიორგისსა“ (სრულად ეს სიგელი იხ.: ჩემი „სა-ბუთები შიო მღვიმის მონასტრისა“ გვ. 44—45).

1394 წ.— „ქკს: პბ: ლანგ-თემურ. სამარყანელმა. ქართლი და სომხითი. წარტყვენა. და დაწვნა. ყოველნი. ეკლესიანი. და ციხენი:. (კრება ლექსათა).

—„ქკს: პბ: თემურ სამარსაყანელმან სომხითი და ქართლი წარტყუენა და დაარბივნა ყოველნი ციხენი“ (ჟამნი № 2).

—„ქკს: პბ: დიდი ბაგრატ მეფე და თემურ შეიბნენ, თემურს გაემარჯვა და ტფილისი აიღო, ქართლი წარსტყვევნა და შემუსრნა ყოველნი ეკლესია-ნი, ციხენი და შენებულებანი“ (ჩემი ისტ. კრებული).

1395 წ.— ქკს: პგ: დიდი ბაგრატ მეფე გარდახდა. ძე მისი გიორგი გა-მეფდა. (ჩემი ისტ. კრებული და ვახუშტ. ქრ.).

1396 წ.— ქკს: პდ: დიდი ბაგრატ მეფე მოკვდა (ჩხეიძის ქრონ.).

ქკს: პდ: (1396) „გიორგი მეფემან განილაშკრა ალინჯას ყოვლითა სპითა ქართველითა, იმერელითა, მესხითა და შირვანელითა, მივიდა ალინჯას და და-კოცა ლაშქარი ჲ გამოჲყვანა ძე სულტანისა, შეყენებული ციხესა ალიჯანი-სასა: ქ῀ეს აქეთ: ჩტევ, თემურყაენისა და მოვიდა გამარჯვებული. მაშინ ერის-თავმან ვირშელმან მოჲყვანა მეუღლე პატიოსანი ნათესავთაგან დიდ ტომთა და სამეუფოთა, რომელსა ერქუა თამარ... მაშინ მოვიდა თემურ სამარყნელი ყოვ-ლითა სპითა ჩალანელ-ქობანელ—სიყალბელ (რუანშელ?)—ნაროელ—ინდოსტა-ნელითა, ყოვლითა სპარსეთისა და აღმოსავლეთის ლაშქრითა“ („მეგლი ერის-თავთა“ იხ. ზემო გვ. 15).

1396 წ.— ქკს: პდ: თემურ და გიორგი შეიბნენ; თემურს გაემარჯვა; — მოკვდა დადიანი ვამიყ და დაჯდა ძე მისი მამია.—ამავე წელს გიორგი მეფის ძმა კოსტანტინე იმერეთს გამეფდა (ჩ. ისტ. კრებული და ვახუშტ. ქრონიკა)

1396 წ. — „ქკს: პდ: მოკუდა ვამიყ, დაჯდა ძე მისი მამია“ (დადიანთ ქრონიკ.).

„ქკს პდ: (1396 წ.) ამა - - - - - გი - - დ · - მ - - ლისა“. (ქგ. მუზ. ხელ-ნაწ. № 85.)

1397 წ. — სინოდ. კანტორაში იპოვება რამდენიმე ნუსხა მცხეთის მამულებისა, სხვა-და-სხვა დროს გადაწერილი. უფრო ძველია ამათში №№ 21 (აგრეთვე №№ 59, 348) და 601. უკანასკნელი უფრო სრულია.

„ქ... ჩუენ... მეფეთ მეფემან ალექსანდრე... და დედოფალთა დედოფალმან ნესტან-დარეჯან და ძემან ჩემმან გიორგი ესე... წიგნი... მოგჳკსენებია და შემოგჳწირავს თქუენ სვეტი-ცხოველს... მონასტერი და საყდარი მეტეხთა ღ̃თის მშობლისა თავისის მამულითა... (და სხვა, როგორც ზემო დაბეჭდილია გვ. 198—9; აქა-იქ განსხვავებით და დამატებით, მაგ.: ორბეთის ძირი, ახალქალაქი, ეძანი, ანტრაფი, ბეშქენაშენი, ზრეთის კევი... ალასტანი... არტანუჯს ციხე... ციხის ძირი, ახალდაბა, ბოცოს ჯუარი და აგარა, არაგვის თავს კევს სოფელი გერგეტო, მონასტერი წ̃ა სამებისა და უდაბნო მისის ეკლესიებითა, ქალწულისა მოცემული ნინო ქართველთა მნათისა ჯუარი ვაზისა ᲓᲓ თმანი. სოფელნი და აგარაკნი და ქუაბნი ᲓᲓ დარაბნი ᲓᲓ სიმაგრენი, არაგუზე ციხე გერგეტაული... და სხ.)... თარხნად და თავისუფლად... დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა: იე: ქ̃კს: პე: კელითა კლიმი კაკლაჩას ძისათა“...

ალექსანდრე 1-ის მწერალი მართლა იყო კლიმი კაკლაჩაძე, როგორც მრავალ სიგლებიდამ სჩანს და მისი დედა იყო ნათია. მაგრამ 1397 წელს ალექსანდრე გამეფებული არ იყო და ამის გამო სამიებელად რჩება, თუ ვინ იყო ეს უცნობი ალექსანდრე მეფე, რომლის სახელით ჩვენ დავბეჭდეთ რავდენიმე გუჯარი (იხ. ზემო გვ. 191—2) და ქვემოც შეგვხვდება 1397 წლის ქვეშ. თუ ვიგულისხმეთ კახეთის მეფე ალექსანდრე I, მაშინ გამოდის, რომ მე-15 წელი მისის მეფობისა მოდიოდა 1507 წ.. ქკს: რყე და არა ქკს: პე:

1398 წ. — ამავე გუჯრის პირი, სხვა ვარანტი, იპოვება სინ. კანტ. სიგლებში №: სბ:, რომელიც დაბოლოვდება ესრე: „აწ ჩუენ გუჯრითა ამით განვაახლეთ (და) ვათარხნეთ... ქკს: პვ; თ̃ა დეკემბერსა: ა:“...

1398 წ. — მცხეთის გუჯარი № 169, სქელ ქაღალდზე დაწერილი მხედრულად:

„... მე ამირთ ამირამან სუნდულისძემან ლომმან და ჩემმა ძმისწულმა ლაჩიამა... (შემოვსწირე მცხეთას) გორს ჩუენი მკუიდრი ნასყიდი აქუბაშვილისაგან ზუარი მისითა სამართლიანითა მზღურითა... საწნეხელითა... და შემოვავლე საყდარსა თქუენსა სპონდიო და ჰქონდეს (მცხეთას) ესე ჩემ მიერ შეწირული... და აჰა კ̃ ზო გ̃ გი (გიორგი)... ქრისტეშობის დღეს... უნაკლულო-

სა ალაპსა გარდაიკდიდით (და შემდგომად სხვა კათალიკოზზე)ც გარდამიხდიდენო)... დაიწერა... ქკს :პვ: ივლისსა :ვ: კელითა სეფის მწიგნობრისა ბასილაშვილის იოსებისითა" (ესვე სიგელი იხ. მცხეთის ნუსხაში № 507 :დ:).

მერე წარჩინებული ხვეული, თითქმის სრულიად გადასული და ძნელ ამოსაც-ნობი, რომლითაც სუნგულიძეები ამტკიცებენ გუჯარს.

შემდეგ მისდევს მხედრული წარწერები:

1) „მე ქვენიფნეველი ერისთავი ვირშელ - - ამისი მოწამე ვარ" (ვირშელ მართლა ცხოვრობდა ამ დროს: იხ. ზემო, გვ. 15; 19 და 27).

2) „მე ერისთავი შაბურისძე მიქაი მოწამე ვარ".

3) „- - - აქიმეს ძე ქავთარ მოწამე - -". 4) „მე ირაკლი"... 5)... „მე ნასიძე გიორგი"... 6) „მე დოლლისძე ანინიკი" (მოწამე ვარ).

ჩვენმა ისტორიამ არ იცის, ვინ არის მიქაი შაბურიძე ერისთავი, მაგრამ ჩვენგან პოვნილს ტყავზე 1439 წელს დაწერილს გერგეტის სამების «სულთა მატიანეში" მოხსენებულნი არიან შაბურიძე ერისთავები, რომელნიც ყოფილან არაგვის საერისთოს გამგენი. ამ მატიანეში სხვათა შორის სწერია:

1) „სული შანშესი და ძმისა მათისა ვახტანგისი კურთხეულ იყავნ უკუნისამდე.

2) „სული ყოველთა ერისთავთა შაბურისძეთა კ͠ნლ იყავ უ͠კე".

3) „სული ერისთავთ-ერისთავისა ჰუჰაჲსა კ͠ხლ იყავნ უკ͠ე".

4) „სული ერისთავთა-ერისთავისა ვარამისი კ͠ხლ იყან უკ͠ე.—სული მათისა მეუღლისა დაბდაჲსა კ͠ხლ იყავნ უკე".

5) „სული ერისთავთა-ერისთავისა ვახტანგისი კ͠ხლ იყავნ უ͠კე".

6) „სული ერისთავთ-ერისთავისა მიქაჲსი კ͠ხლ იყავნ უ͠კე.—სული დისა მათისა ელენესი კ͠ხლ იყავნ უკ͠ე«.

ეს სულ ყველა ერთის ხელით და მელნით არის დაწერილი. ამას ზედვე მოსდევს ხუცურადვე დაწერილი, ვგონებ ცოტა უფრო ადრინდელი ნაწერი: «სული ერისთავთ ერისთავისა ნუგზარისი კ͠ლი იყავნ უ͠კე.—სული მათისა მეუღლისა დედის-იმედისი კ͠ლ იყავნ უ͠კე.— სული ძეთა მათთა ლომისი და შაბურისი (შეიძლება ამ შაბურიდამ იწოდებოდნენ ზემო-ხსენებულნი ერისთავნი შაბურისძეებად) კ͠ლ იყავნ უ͠კე». იქვე, მე-22 გვ. განმეორებულია უკანასკნელი წარწერა მთლად და მომატებულია სხვა ხელით: «სული ერისთავთ ერისთავისა [ვა]მიყისი.... (მასისა) შვილისა [ო]მარისი შე͠ნ ღ͠ნ. ა͠ნ». (იხ. 1465 წ. ქვემე).

ამ ნაირად ჩვენი „სულთა მატიანე" არათუ განგვიმარტავს, ვინ არის ე͠ვი მიქაი შაბურიძე, არამედ მთელს შტოსაც გვაძლევს XIV—XV საუკუნის ისტორიაში უცნობთ ერისთავთა შაბურის ძეთა.

მცხეთის ნუსხაში № :ტმვ: აღნიშნულია ალაპი: „იანვარს :ა: დიმიტრობას ერთს, ი͠ეს თავისკვეთას, ერთი ყ͠დ წ͠ის სარტყლის დიდებას, ერთი კორციელ კვრას ოკერკიდას რომ ბაგაა იმით უნდა იქნას სუნდულიძის ლომის ალაპი".

1399 წ. მცხეთის გუჯარი № 56 (:ბგ:), ქაღალდზე მხედრულად დაწერილი: „ქ... ჩუენ მეფეთ-მეფემან გ[ა]გი (გაორგა) მოგაკსენეთ .. (მცხეთის სიყვარს) თქუენი მკუიდრი მამული ციხტლა (?) - - - [ყოველი თქუენი ნაქონები და მუხრანის პირთა დიდსა გორასა [ეს]უემოთ ისიცა (რასსცა?) შუა(შუა?) ბაი[რი ჩაი]ტანს... ძუელთაგან (ეს სოფლები) მცხეთის მამული ყოფილიყო და აწ ჩუენცა დაგიმტკიცეთ (მცხეთას და მას შინა მჯდომს ერს ღმერთს)... კ'ზო ელიოზ... გვილოცვიდეთ... ესე აწსნითი ქარტი ნიშნად მოგუიკსენებია. ქს :ჰზ: ივლისსა :თ:... დაიწერა კელითა მწიგნობრისა ჩუენისა იოსებისითა“. მერე სკეულად: „მეფე გიორგი“.

რადგან ქ'გზი გიორგი მოსსენებულია 1393 წ. და უკანასკნელად 1398 წ. (იხ. გე. 198—9), ხოლო ღმერთს პირველად 1399 წელს (და შემდეგ 1419 წლამდე), ამისგამო ქ-ცხების (გე. 462) ცნობა, ვითომ ღმერთის შემდეგ გაგათლეგოზ მეუფეთა გიორგი, ტყუილია. ეს წარმოდგა იმისგამო, რომ, როგორც ზემოთ გეთქუამს, ცნობები კათალიკოსებზე მერმინდელს დროებში არის შეტანილი ქ-ცხებში.

1400 წ.—ჩემს ისტორიულს კრებულში ვპოულობ დავით გურგენის ტყვეის პირველი ტიტონადან უცნობ პირისაგან გადმოწერილი წარწერა სათაურით: „დავით გურგენის პირველი ტარიელზე სწერია მსედრულის ასოებით“. ეს პირველი ტიტონი ბრძანებისაც უნახავს, და მისგან წაკითხულს შეუსწორებია ამ წაკითხულს და რაც ბრძანების წაკითხულში მეტ-ნაკლებობა აღმოჩნდება, იმის ჩემ ფრჩხილებში ჩასმა (Rap. IX,' 77): „მეფობასა შ'ა მეფეთ მეფისა გიორგი ბაგრატის ძისასა და ერისთაობასა შინა ერისთავისა ქვენიფენეველისა ვირშელისა, ოდეს იგი დიდთა ომთაგინ გამარჯვებული ალინჯით მოვიდა (მოვიდეს) მოქცევასა: იღ: ქ'კს: პპ: მაისს :ზ: მოვიდა თემურ ბე (თემურ-ბეგ) სულტანი სამარყანელი და მოიტანნა ყაინნი (ყაენნი) სინჯისა (სანჯარსა), ჩინეთისაჲ, ქომაეთისა, (ქომანეთისაჲ), ხუარაზმისაჲ, (ქ'მა ნასაჲ), ნაროეტისა, (ნაწროეთისაჲ) საყალბისაჲ (საყალბისაჲ), ჩაღანისაჲ, სინდეთისაჲ, აღაბისაჲ (აღაბისაჲ), ხატაეთისაჲ (ხატაჲეთისაჲ), ერაყისაჲ, თურქეთისაჲ (თურქისტანისაჲ), და სიმრაელისა მათისაჲ არა იყო რიცხვი და მოვლეს ყოველი ქუჱყანაჲ და წარტყუჱნეს და დაიქიონეს (დაჰქონეს) საყდარნი, მონასტერნი და ეკლესიანი და აღიხუნეს ყოველნი ცხენი და მოსრეს (მოსხეს), ტყუჱს ქმნეს (ჰყეს) და მოაოყეს ყოველი ქუჱყანაჲ დასავლეთამდის. მას ჟამსა შინა დამიცა ღმერთმან კელთაგან მათთა და შემდგომ მცირედისა ჟამისაჲ დავრჩი ობოლი ხუთთა ძმათაგან და ვსტიროდი თავსა ჩემსა მე, გრიგოლ შინდაძე (შინდაძესი) ავგაროზიშვილი. დაწვისაგან მოოკრებული აღვაშენე ხუთი სახლი. მისსა (ამისსა) შემდგომად იხილა ღმერთმან სიმრაელე ცოდვათა ჩემთა და მიმიხუნა ექუსნი შვილნი, სამნი ვაჟნი და სამნი ქალნი დედით მათითურთ. მაშინ უღირსმან შევიმოსე სახე მონაზონებისაჲ და საფლავსა ზედა ჩემსა აღვაშენე კარიბჭე და დავხატე კელითა ჩემითა, დავკიდე კანდელი ვეც-

ხლისაჲ და ორი საცეცხლური, შესამოსელი და სიწმინდისა სამსახური ლარი-საჲ, შიგნით ეკლესიაჲ მოვხატე და შევამკევ ყოველი მოშლილი ხატები და განვაახლე და შევმატე ხატი მოჭედილი, სავსე ნაწილითა, და დავსხენ წიგნ-ნი: პარაკლიტონი, სამოციქულოჲ, გულაჲ, ავგაროზი, და ავაგე მარანი და ჩავდგი ორი (ოცი) ჭური; ავაგე ზედა სამყოფი სახლი; ბეღელი, საწოლი, დე-რეფანი (დეიფანი), სამრეკლოჲ და ბოსელი და დავბურე ყოველი სიპითა.— წმიდანო მამანო, მეფეთა და პატრონთა სამსახურისაგან ეს-ოდენ შევიძელ და შენდობით მომიკსენეთ: სულსა შინდაძისა ავგაროზისასა შეუნდევენ ღმერთმან. სულსა შვილისა მათისა ბერისა გრიგოლისასა შ~ნ ღ~ნ [მოძღვარსა თეოდო-რეს შ~ნ ღ~ნ]" (ალინჯის ბრძოლაზე ქართველ და თამერლანისა იხ. №№ H. G. p. 670).

1400 წ. — „ამა :პჟ: ქ~კს: იყო ინდიქტიონი მერვე, მზის მოქცევა მეო-ცე, მთვარისა—მეთერთმეტე" (ჩემი ისტ. კრებული).

1401 წ. მცხეთის XVII საუკ. ხუცურს ნუსხაში № :სჳზ: (იხ. კიდევ № :სჳჱ:) ჩაწერილია: „- - - - მოკითხულ ვქენით და არას ჟამ შიგა სდებოდა ბზე და ქერი მცხეთის სახლსა (ე. ი. საეკლესიო მამულებს) და არცა ჩუჱნ გთხოვთ. რა რიგაცა მამის ჩუჱნის საფლავთა არა ეკადრებოდა ახლა საქმის დადება, აწ არა-ოდეს ეთხუებოდეს არა ჩუჱნგან და არა შემდგომად ჩუჱნსა სხუათა მეფეთა-გან... დაიწერა... ქკს :პთ: ნოემბრის :კჱ: კელითა მწიგნობრისა (ჩუჱნისა) მახარობელისათა".

ცხადია, რომ ეს სიგელი მიცემულია გიორგი მეფის მიერ, და საგულისხმე-ბელია, რომ მცხეთა ყოფილა მამა-მისის (ე. ი. ბაგრატ-დიდის) საფლავი.

1401—1413 წ.—პალეოგრაფიულის ნიშნებით და შინაარსის მიხედვით ამ დროებში უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის გუჯარი, ქაღალდზე მხედრულად ნაწერი, № 476 (იხ. ნუსხა № :სნა:), რომელიც მეტად დაზიანებულია:

„- - - პატრონმან კზ~მან... ამილახუარმან გვიჩივლა (მცხეთას და კ~ზს) - - - ვითა პატრონისა ამირინდო ამილახურისა ჟამსა შიგან პატრონმან მეფემან ბაგრატ შუა დამხუდომად ღულაბერიძე და ინასარიძე გუიბოძნა... ჩუენ ჯუა-რი პატიოსანი ჩამოუსუენეთ... და დავიფიცეთო და პატრონმა ამილახუარმან და გუარამ... არა დაფიცულაო და სიგელიცა მოიტანეს... ასე გავაჩინეთ... შე-ჰფიცონ პატრონსა ამილახუარსა და პატრონსა გუარამს... და მცხეთიანთა, ასე რომე ზევდგინისძეთა წიწამური იყიდეს მეფეთაგან - - - - . . მკ~ზი (მთავარ-ებისკოპოსი) ალავერდელი". - - - (ცხადია, რომ ამირინდო ცხოვრებულა ბაგ-რატ-დიდის დროს).

მცხეთის აღაპთა ნუსხაში №: ტმე: მოხსენებულია: „ამილახორის ამირინდო-სი აღაპი იანვარს :კზ: ფლავთან რომ ქუჱშია, ის შეუწირავს".

სამების ტყავის „სულთა მატიანეში“ მე-XV საუკ. ხელით ჩაწერილნი არიან: 1) სულსა ამილახორისა ამირინდოსი შ~ს ღ~ნ. სულსა მათისა ძისა ზევდგინისა შ~ს ღ~ნ.—სულსა მათისა ძმისა ალნიაჲსსა შ~ნ ღ~ნ“· მათსა (ამირინდოს?) მეუღლესა დესპინა ხათუნს შ~სღ~ნ“ 2) „სულსა ამილახორისშვილისა სიაოშს შ~ნ ღ~ნ (ეს სიაოში უნდა იყოს ის, რომელმაც განაახლა სამთავისი: იხ. წარწერა Rap. IV, 123); 3) „სულსა ამილახორისა თაყასსა შ~ნ ღ~ნ. სულსა მათისა ძმისა დემეტრესსა შ~ს ღ~ნ“.

რომ ამილახორთა გვარი უნდა ჩამომდინარეობდეს სუნლულიძეთაგან ამაზე იხ. 1419 წლის ქვეშ.

1401 – 1404 წ.—ამავე დროებს უნდა ეკუთნოდეს მცხეთის გუჯარი (ნუსხა მე-XVII საუკ. :ტბ:). გუჯარს აძლევს ქ~კზი ელიოზ, რომელიც ჭმართვიდა ეკლესიას 1399—1419 წ., მაგრამ რადგან გიორგი მეფის ალაპი შემდეგ ტექსტის დაწერისა არის მიწერილი, როგორც ბოლო წარწერილობა გვამცნებს, ამისგამო ეს სიგელი უნდა იყოს დაწერილი გიორგი მეფის სიცოცხლეში. „- - - - . . . ჩუჱნ ქ~ეს ღ~ისა მიერ ქართლისა კ~ზმან გობირახისძემან ელიოზ ჩემის ძმის ამირახორის გრიგოლისათვს... (შემიწირავს მცხეთისათჳს) გორავანს ქათათაური მამული ნასყიდი შიმშილობისაგან ჩემის ძმისაგან;—აგრევე ნასყიდი ვენაკი ახატანს შიმშილობისაგან პირველად პინტიშვილისაგან გასყიდული იყო ოჯრამელას (უჯარმელას?) ძესა ზედა, მერმე ოჯრამელას ძემან დათუა შალვაშვილს მიჰყიდა; მერმე ჩემმა ძმამა ამირახორმა იყიდა შალვასშვილისაგან... აწ შემოგწირეთ თქუჱნ... (მცხეთას), დ~ შემდგომად ჩემსა სხუანო კ~ზნო ესე მკვდრი ნასყიდი მამული და ვენაკი გაუჩინე ჩემსა ძმასა და ჩემთა ძმისწულთა... კარგალებული ალაპი ბზობასა, ლაზარობასა... მე არსენს დამიწერია“... სიგელს ამტკიცებენ: „ჩ~ნ ქ~ეს მიერ ქკ~ზი ელიოზ ჩ~ნითა ნდომითა მოგვკსენებია“.

„ქ. ამა პატრონისა ბრძანებისა ჯ~ის (ჯუარის) მტკრთველი თ~ე მოწამე ვარ“, ამავე ფრასებით ამოწმებენ: „... მეცა მეღვნეთ-ხუცესი მიქაჲ მოწამე ვარ“ (ეს უნდა იყოს შაბურიძე მიქაჲ. იხ. ზემო გვ. 203). „... მეცა მოურავი ქერობინ... მეცა მიწაჲ საგამგეის მოურავი“... ბოლოს: “ჩუჱნისა ტანისათვს ბზობა-ლაზარობაჲ გავაჩინეთ. უკანის (ე. ი. შემდეგ ამ სიგლის დაწერისა) მეფის გიორგისთვს გავაჩინეთ და ჩუჱნისა ტანისათვს გარდაიკდებოდეს“...

1401 წ.—კ~სა :პთ: მეფე კოსტანტინე მოკლეს ჩალაღანს (ჩემი ისტ. კრებული).

1402 წ.—ქ~ნს :ჟ: მეფე კოსტანტინე ჩალიანში მოკლეს (კრება ლექსთა).
— ქკს :ჟ: მეფე კოსტანტინე ჩალაღანს მოკლეს (ჩხეიძის ქრონ.).
— ქკს :ჟ: მეფე კოსტანტინე ჩალაღანს მოკლეს (Chron. Géorg.).
ამ-ნაირად ოთხი ქრონიკები კოსტანტინეს სიკვდილს დასდებენ 1401 და 1402 წ.

1401 – 1407 წ. — ამაზე წელებში უნდა იყოს დაწერილი ქრონიკა დაბეჭდილი ორი მცხეთის სიგელი (მსედრულად, ჭალადიდზე) №№ 121 და ის.: , რომელშიც მოხსენებულია ერან ქ'ზი ელიოზს (1399—1419 წ.) და თავლიანქა: ასათა და ხელი.

№ 121: „- - - - - - .[მცხეთას] და ქ'ზს ელიოზს ესე უცრუველი და უზაკველი... წერილი დაგიწერე.. მე თავლისძემან ასათა და ჩემმა მეუღლემან სოსანამან და ჩუენთა შვილთა მოლარეთუხუცესთან ხელმან (sic) და მესტუმრემან გოგანიამან, მოგაკსენე გრანსა გლეხნი ჩალჩრაშვილი ჭ კოუნნორი მისითა მამულითა... და თქუენ გამიჩინეთ აღაპი: მიქმასა დღესა ასათისა გარდაიკეთებოდეს, მეორესა დღეს სოსანასთუის... კარგადებული აღაპი უნაკლულო“... მერე მოწერადა ცუდის ხელით: „ასათსა და სოსანასა მოგუეხსენებია ჩუენითა ნებითა“. და კარგის ხელით: „ქ. მე მოლარეთუხუცესსა ხხსა (ხელსა?) ჩემითა ნდომითა შემომიწერავს“.

№ ის.: ნუსხა (№ 507); ოავი აკლია:

„- - - - - . წა მეუფესა ქ'ზსა ელიოზს... ესე... წერილი... მოგაკსენე მე თავლისძემან ასათ და ჩემმან მეუღლემან სოსანამან და ჩ'ნთა შვილთა მოლარეთუხუცესთან ხელმან (sic) და მესტუმრემან გოგნიამან, მოგაკსენე გრანს გლეხნი ჩალჩეს შვილი და კუნნორა მისითა მამულით... თქ'ნ გამიჩინეთ აღაპი... მე კოკოსხაძეს არსენს დამიწერია“ (მერე ხელისმოწერა).

1401 – 1415 წ. — ავირაჟიზთა გვაროვნობითი სიგელი.

მცხეთის XVII საუკ. ხუცურად გადაწერილს ნუსხაში №: ტ.ი: (507) შეტანილია დიდად საყურადღებო და ჩვენის ისტორიისთვის დიად გამოსაყენებელი სიგელი ქუცნა ამირეჯიბისა, რომელშიც მოკლედ აღწერილია ამირეჯიბთა გვარტოებას სხვა-და-სხვა დროინდელი მოღვაწეობა სიზოგადოდ სამეფოსათვს და კერძოდ ულუმბას ტაძრისათვს. ქუცნა ამირეჯიბის აღუშენებია „დემურისაგან“ (ე. ი. დანგომერისაგან) დარღვეული ულუმბა და იგი თანამედროვეა თემურისა. გარდა ამისა ქ-ცნაა (გვ. 472) გვიღნაბებს, რომ ქუცნას ქალი ნათია იყო ცოლი გიორგი მეფისა და დედა ალექსანდრე-დადიანა (I-სა). ცნობილ, რომ ის ცხოვრებულა გიორგი-მეფის დროს, რადგანაც იგი მოხსენებულია ეკლესიაში. ამასთან ეს სიგელი ჭმოწმობს, რომ ნათის ბეჭრ ხანს შეილი არ ჰყოლია და ულუმბის სატას სასწაულმოქმედებით მას მისცემია შვილი ალექსანდრე. ხოლო რადგან ალექსანდრე 1389 წელს დაბადა, როგორც ოქმებიდგან მტკიცდება (იხ. ქრონ. 1413 და 1440 წ.), ამისგამო ძნელი მისახვედრი არ არის, რომ სიგელი უნდა იყოს დაწერილი 1389 წლის შემდეგ, მაგრამ არა შეტად დაშორებულ დროს. ისიც სამდებლად სჩანს, რომ ქუცნა მკვდარი ყოფილა 1431 წ. (იხ. 1431 წ. ქრონ.). ქუცნა ცოლითურთ (რუსა, ბებია ალექსანდრე მეფისა) დასტურდა არ დარღვეულს ულუმბაის ტაძარში (Rap.).

რადგან სიგელში მოხსენებულია სხვა-და-სხვა დროის შეწირულობანი და ამ-

ბაგნა, ამისგამო ჩვენ გფიქრობთ, რომ სიგლის შემდგენელს სჯული ჭქონია სხვა დაწერილი ცნობები, რომელნიც ერთად მოუქცეია. მართლც სიგლის ბოლოში ამბარებულია ფრაზა: „მოძღური, რომელსაც დღეს ამ სვანქარას შინა ეწერების, აღაპსა გარდაიცვდების“... სჩანს, რომ ეს ცნობები (უფრო კრებულად) უდუმიათ სვანსქსრას აღაბებში ყოფილა სხვა-და-სხვა დროს შეტანილი; და ჩვენ გფიქრობთ, რომ თვით ნამდვილი ასლი ამ სიგლისა ამ სვანსქსრშიაც აქნებოდა მარეკლად ჩაწერილი, სადამდე ის შემდეგ გადმოუწერიათ.

ასევ ცნობებში, რომელნიც მოხსენებულნი არიან ამ სიგელში, სავურადღებოა ძ უტხო რუსუდან-მეფის დროის (1223—1245 წ.) სულთანზე გამარჯვება, ალექსანდრე (ამერთა) მეფისაგან ალის დახუთა და პირეკვიმთა სისტემაზე დასჯა, და თუთ სიგლის შემდეგმელის ქუეხსია სიმჯერ გაგზავნა ლეწად კოსტანტინეპოლეს. თუ ეს ამბები ქ-ცხებაში არ არიან აღნიშნული, ეს მხოლოდ ამის მიმსწავლებელია, რომ მე XIII—XV საუკუნეთა ისტორია, განსაკუთრებით ამერეთისა, მეტად მოკლედ არის შეტანილი ქ-ცხებაში, ანუ ზუსტად, ცალის სიტყვითც არ არის აღნიშნული, როგორც ამის ასაბუთებს ჩვენგან ზემო მოყვანილი ცნობები.

ჯ სასურველ ვიდეთ აღვნიშნოთ, რომ ბრასსეს, რომელსაც მოხსენებული აქვს ეს გუჯარი (Rap. VI, 45—46; H. de G. p. 678), ჭკორებია, რომ გიორგის (VII) ცოდა არის ნესტან-დარეჯან და არა სითია, ანუ უკანასკნელი ისხსენიებოდა ვითომ სასელსო ოყოს ამაკე ნესტან-დარეჯანისა. დასასრულად ბრასსეს ჯრიალა (კარდა სიგელ-გუჯარია, რომელიც ქვემო აბეჭდება: ან. 1431 წ. ქვაშე) სავშო არის მოკიდებული ჯქ სამების ტყვეის „სულთა-მატიანეში“ მე-XV საუკუნის ხელით ჩაწერილი აღაბი (გკ. 16): „სულსა მის ყოველისა აღმოსავლეთისა ვიდრე დასავლეთამდის კელმწიფედ ფლობით მპყრობელსა მეფეთა შორის წარჩინებულსა ალექსანდრეს შ ღ ნ. სულსა დედისა მათისა ნ ა თ ი ა - ყ ო ფ ი ლ ი ს ა ნ ნოს შ ღ ნ. სულსა დედოფალთ-დედოფალსა თამარს (ალექსანდრე I-ის მეუღლეს) შ ღ ნ. ძენი მათნი მშვიდობით დაიცვას ღ ნ“.

I) „--- თქუსნ ყ ღ წ ს ულუმბისა ღვთისმშობელსა მე, თქ ნთა ცვა-ფარვათა სასოებით მვედრებელმან, ღ თისა და მეფეთაგან დიდად შეწყალებულმან ამირეჯიბმან ქუქნამან, კელვაყე შენებად უდაბნოსა ამის თქუსნისა მას ჟამსა, ოდეს უღმრთოსა დემურს სრულიად აღეოკრა და უმკჯღრო ექმნა საქართუსლო და წარეტყუსნნეს ყოველნი მონასტერნი და უმეტესად ყოველთასა უდაბნო ესე თქუსნი, რომელ სამირკუსლიცა არა დაშთომილ იყო. ამისთჯსცა მინდობილმან შეწევნათა შენთამან, დაღაცა თუ ულირს ვიყავ საქმედ, ვიგულს-მოდგინე შემართებად ახლად სამირკულის-საფუძულის შთაგდებასა და შეკრებად განბნეულისა და უკმარ ქმნილისა, ვინადგან მასმიოდა ძისა თქ ნისა და მეფისა და ღ თისა ბრძანებათაგან, ვითარმედ გლახაკმან ამან უფროს ამათ ყოველთასა დადვა ფასის საცავსა ამას ზედა (რომელმან დარბაბისაგან წყალობა დამჯდა შესაწირავსა)... ამისთჯსცა გეცვლებინა, რათა მეოხებითა შენითა (უდუმბის დეიპისმშობელისათა) წარემართოს საქმე ესე ჩემ-მიერ კელყო-

ფით [1]) და საუკუნოსა მას მექმნას შემწე დღესა ჭირისა ჩემისასა და სოფელსა ამას წარუმართოს პირმშოსა ამას ძესა ჩემსა რ̃ამინს და ძმათა მისთა, და კუალად გევედრები, კურთხეულო ყ̃დ წ̃ო, რათა კურთხევა და წყალობა შენი იყოს ნათესავით ნათესავადმდე ჩუ̃ენზედა ამინ.

II) და განვაჩინეთ ალაპნი ცხრა დღე თვთ ჩემთჳს, ექვსი დღე ძისა ჩემისა რამინისთჳს, ოთხი დღე მეუღლისა ჩემისა რუსასთჳს [2]), ორი დღე რძლისა ჩ̃ნისა ანნასთჳს, ორი დღე მამისა ჩემისა ცუარისასათჳს, ერთი დღე ბიძისა ჩემისა რამინისათჳს, ორი დღე პაპის ჩემის ქურციკისათჳს, სამი დღე მეფის ალექსანდრესათჳს [4]) ორი დღე მეფის კოსტანტინესთჳს [5]), ერთი დღე დედოფლის ნათიასთჳს [6]), ორი დღე გიორგი-მეფისა [7]), ერთი დღე რუსუდან-მეფისა [8]), ერთი დღე ქურციკის მეუღლისა. ესე მტკიცე ჩ̃ნ ნებითა და შეწევნითა შენითა აწ ვინცა და რამანცა ადამის ნათესავმან ეს ჩ̃ნი შეწირული და გარიგებული.. მოგუშალოს მათდამცა ნუქბ̃ად (sic) განიკითხჳს ცოდვათა ჩ̃ნთათჳს..... არა შევგწირავს არა ნაწყალობელი მეფეთაგან, არა ნაძალადევი ამხანაგთაგან და მეზობელთაგან, არა ნაპარევი ქუ̃ეყნისაგან. რაჲცა შევსწირე ნასისხლი და ნაჯილდოვები, ნამზითჳ, ნასყიდი და საუპატიოდ ალებული.

III) როდეს ფალავანდიშვილის საქმეზედა მეფეთ მეფემა ალექსანდრემა შეხუთა ალი, ორნი ძმანი პაპის ჩემისა დაიჭირეს და ტყავები დაჰკადეს და ბზით დატენეს ალინჯას. აიღეს (ალი) მისად სანუქფოდ (sic). კიდევ შეგვწყალნა ჩუ̃ენ და ჩუ̃ენგან აშენებული ალი ისრევე გვბოძა [9]). შევსწირეთ

---

[1]) აქიდამ სჩანს, რომ სიგლის დაწერის დროს უღურმის განასლება არ ყოფილა გათავებული. №№-ბი: I, II, და სხ. ჩვენ დავსვით.

[2]) ეს რუსა, განმახლებელი მცხეთისა, ბებია ალექსანდრე მეფისა, იხ. ქ-ცხ. I, გვ. 473 და ქვემო 1413 წ.

[3]) ანნა უნდა იყოს ცოლი რამინისი.

[4]) ეს ალექსანდრე უნდა იყოს იმერთა მეფე (1372—1392 წ.), რომელმან დაუბრუნა ამირეჯიბთა წართმეული ალი (იხ. № III) და არა ალექსანდრე I, რომლის დროს ქუცნა ცოცხალი არ იქნებოდა. მისი ქალი, ბებია ალექსანდრე I-ისა, მკვდარი იყო 1413 წ. (იხ. 1413 წლის ქვეშე).

[5]) კოსტანტინე † 1401—2 (იხ. ზემო გვ. 206), იმერთა მეფე.

[6]) ნათია, დედა მეფის ალექსანდრე I-ისა, მოლოზნობაში ნინო.

[7]) გიორგი VII (1395—1407) ანუ ბრწყინვალე (1318—1346).

[8]) რუსუდან-მეფე იხსენიება როგორც განმაძლიერებელი ამირაჯიბთ გვარისა (№ VI).

[9]) ეს ახალი ცნობა შუქსა ჰფენს იმერთა მეფეთ ბრძოლას ქართველ მეფეებთან, თუმცა ეს ამბები დაჩრდილულია ანუ სრულიად დაფარული ქ-ცხში. აქ არ შეიძლება ვიგულისხმოთ ალექსანდრე I მეფე, რადგან იგი შვილისშვილი იყო ქუცნასი და მისს ნათესავებს ასე სასტიკად ვერ მოექცეოდა; და არცა საფიქრებელია

მათ წამებულთათჳს გამოლმა ალი ბაჟის მესამედი, წაკუაძის სარგოს გარეთ რაც შეწირულს სიგლებში ეწეროს იმ გუთარად; დავდევით ულუმბისა ღუთის-მშობლის ბეგარი ოთხმოცი ლიტრა ზეთი, ორორი ზურგიელი, მიწისგან მეხუთედი მოდი, მთელმან მამულმან ოც-და-ოთხი კოკა საულუმბოს კოკათა, სხუა არა ეთხოებოდეს რა. ჩიჯანს მისი სამოურაო არ დააკლებოდეს; ულაყი აქათ თბილისამდი (sic) და იქით ქუთაისამდი (sic) [10]. აწე ვინცა... მაშალოს, მათ წამებულთათჳსმცა იგი განიკითხჳს.

IV) შევსწირეთ წაღელი ნასყიდი და ნამზითჳ მხეიძისაგან. შევსწირეთ [11], ოდეს წარგჳჩინა თჳთ და ამისად რუსუდან მეფემან († 1245 წ.) ლაშქარსა სპარსისასა და გაგუსმარჯუა; მინდორს შეიბენით და ამოვსწყჳდეთ, მოვართ თჳთ დროშა ჴ თაჳი თჳთვან (sic) მაღლის სულთნისა ჴ გჳსო წყალობა ჴ გუბოძა ჯილდოდ რაც ვიაჴეთ [12]. ლომბინაძისგან გამოტანებული მზითევი ბებიის ჩემისათჳს წირქუალი და ზოდი მონასტრისა, ჩ̃ნისა მოსაკსენებელად და შესაწირავად მსხუპრპლისა ჩ̃ნისა ყ̃დ წ̃ისათჳს (sic). ნაოკარი სოფლები ღოდორა, ლიჩი და გოლისი, უწლევი, ბობოკინი, ბროლოსანი და აძჳნი, და რაც გა· მოსაღები და ბეგარი გაგუსჩინოს, მოძღუართ მოძღუარს მიუბარებდეს. თორ-

---

რომ ქუენა, სამამიძრა გიორგისი და ბაჭა ალექსანდრე-მეფისა (დედით), უკანასკნელის მეფობის დროს ტოტისაგა ყოფილიყოს, ან სამკურ ვალზედ გამგზავრება შესძლებოდეს შორეულს კოსტანტინეპოლში და მით უმეტეს მისი ბიძება, რომელთა სიკვდილს (ალექსანდრე მეფის სჳლით) ქუენა უწოდებს „წამებასა“, ე. ი. სამშობლოსთჳს საკვდილად: ეტყობა, ფანავისან-ამირეჯიბნი ქონასტანტინეპოლეს ამყრით მეფეს ალექსანდრეს, რადგანაც მას ასურგებლა ქართველთა მეფეთ ბაგრატის და გიორგის თემთრალნაჳს ომის გამო მოუტლეობით და, როგორც სჩანს, დაიშერა ქართლი.

[10] ცხადია, ამ სიგლის დაწერის დროს ქუთაის-თფილისი, ამერ ამერა, შეერთებული ყოფილა.

[11] ამ სიტყჳს „შევსწირეთ“ ქუენა ჴშმარიტს მოცალეს გაკრეულობის ბრით, ე. ი. ჩვენმა გვარმა შესწირესო წინა-დროებში, რუსუდანის მეფობაში.

[12] ალბათ, ამ ადგილისშეება რომელიმე ბრძოლა ჯალ დედინთან, სრ ალბიშნული ქრონიკაში. ძნელი დასაჯერებელია, რომ ჯალ დედინი 1225—1230 წ. დაეშფოთებულიყო მხოლოდ თფილისით და სრ გადასულიყო ამერეთში, თუ რომ სანამ ამერეთის გადასასვლელ ალაგებში რუსუდანის ჯარს არ შეეყენებინა ადგი; ეს ჩანს მით უმეტეს მასიღებია, რომ ქუემო (შენაწ. № 13) სმარებულია ფრანსი: „დროშაც (ამ ომში ნაშოვი) შევსწირეთ მეხოიშნესა ჩუენსა (ე. ი. რუსუდან—მეფეს) და თაჳი—მრავალ-ძალსა“. მრავალძალს წარ გიორგის შინასტრად ამერეთში და თუ ამერთა მეზოურებს თჳისის მინასტრისათჳს არ შეუწირავთ, არამედ ამერეთის მინასტრისათჳს, ეს ალბათ იმის გამო მოხდებოდა, რომ იმ დროს ამერეთი ეტრების ეკუთნა, რაიც სრულიად ეთანხმება 1225—1230 წლების სჳმართველის პოლიტიკურს მდგომარეობას.

მეტს საუფლოს დღეს ჟამს გვწირეედეს საულუმბოს მღუდლითა და კარგაღებულს აღაპს გარდაიკდიდეს. და დროშაცა შევსწირეთ მეხოიშნესა ჩუსნსა, და თაჯი მრავალძალსა [13]). ჯ. მომავალნო და წარჩინებულნო ამა მოკლისა სოფლისანო! ნუ ვინ გაგკუდებთ ჭირახულსა ამას ჩუსნსა, ნუ ვინ მოგვშლით აღაპსა და შეწირულსა ამას ჩუსნსა. რამეთუ აღვესრულენით მეფეთა ჩუსნთათჳს და დასთხიეთ სისხლი ჩუსნი. გადიდებასთჳს (მაჰუმედის და სამეფოსი) მოეკუსთნეს თავნი კელმწიფეთა წინა სამოც-და-ერთსა აგარიანთა კელითა [14]). რამანცაჲ ადამის ნათესავმან ეს ჩუსნგან შეწირული და აღაპი მაგუშლოს.. შეიისხენი, პატიოსანო ულუმბისა ღ-თისმშობელო...

V) მე ნათესავთა უნარჩევესმან ამირეჯიბმან ქუცნამან ვიგულისკმე და ვიგულსმოდგინე, როდეს პაპას ჩემსა ლაშქართა თავსა დიდად შეწყალებულ. სა ბატონს ქუცნას დემურისგან მიწის სწორად გასწორებული ულუმბის ღ-თისმშობლის მონასტერი აღუშენა და თჳსი აღაპი და წირვა განუჩინა [15]).

VI) მოიწია ჟამსა ცხოვრებისა ჩემისასა კელმწიფე სპარსეთისა და იუბნა და წარმგზავნა ელჩად კოსტანტიპოლის. ვიყიდე ქუსმო ბრეძა კლიმიჩაძისაგან და შევსწირე პატიოსანსა ულუმბისა ღ-თისმშობელსა და განუჩინე აღაპი ჩემი და ჩემის შჳლის რამინისთჳს საღუალაშენი ჩიტალაძისაგან კუჭაძისათჳს მისყიდული, ახალდაბისათჳს მომცა, ვითაცა ახალდაბა კუჭაძისგან ჩემი ნასყიდი იყო. მისად სანაცვლოდ ახალდაბა თუმანიშვილსავე მისცა, ძუსლთაგან მათი ყოფილიყო.

VII მესამედ რომე მოველ კოსტანტიპოლით, კახეთით დედოფალი ნათია

---

[13]) „მრავალ-ძალი“ მონასტერი რაჭაშია (იხ. ჯავახიშვილი: „Матеріалы по арх. Кавказа, т IV“).

[14]). აქაც ქუცნა იგულისხმების მთელს თჳისს გვაროჯნობითს ისტორიას.

[15]) აქამდი ქუცნა მოგვითხრობს ძველს ისტორიას და ამის ქვემო მხოლოდ თჳთ მისგან ქმნულს და ნახულს.—არ კიცი, რად უწოდს აქ ქუცნა თჳსს პაპად ქუცნაძეს (და არა ქურციკაძეს), რომელიც თამარისის დროს ცხოვრობდა და ულუმბო განაახლა. თუ აქ გადაწერისაგან „ქურციკი“ არ არის გადამხიანჯნული „ქუცნად“, მაშინ შეიძლება კითჳთქროთ, რომ ამის ქვეშოთ (№№ VI—VII) აღწერილი ცნობები შემდეგ ხრის მიწერილი ულუმბის მაშენებელის ქუცნას უცნობის შვილის-შვილებისგან, (რამანის შვილის?), რომელსაც პაპის სასელი ჭქონია. ამ კითხვის ახსნა დიდად საჭიროა, რადგან ამისგან უნდა გამოირკჳეს ის, თუ როდის, რა გარემოებით და რომელს „სპირთა მეფისაგან“ უნდა გაგზავნილ იყოს ქუცნა ყოსნად (სამყარ) კოსტანტინეპოლეში. ქვემო დაბეჭდილ გუჯარში 1451 წელს სპასუნ ამირეჯიბნი რამან და ისჳნ, მაჯარ გოგელაისძენი და არა ქუცნასძენი. შეიძლება გობელიე იყოს პირველნდელი გვარი ამირეჯიბთა, თუმცა ქვემო, 1407 წლის ქვეშ, სპასუნ ამირეჯიბი კახბერი ჩაჯაჯაძე, მეფის გიორგი VII ჭაღის, ულუმბისა, ქმარი და მთა შვილი სჯზეგრელი.

ვით უბედო ქმრისა ყო და შეეწყალა პატიოსანსა ულუმბისა ღ-თისმშობელსა და მიეცა ძე [16]), მოუტანა საქონელი ურიცხვ. ჩემდა მოსულამდე ბიძას ჩემს ალუქბარს (ალუფბარს?) მიეყიდნა ღოღეთი და შეეწირა ულუმბისა ღ-თისმშობლისათჳს. ვიწყინე და არ ვიკადრე განსყიდვა მამულისა, მივეც საქონელი ურიცხჳ და დავიხსენ სოფელი ღოღეთი და არცაღა გამოვსწირე. განუახლე გუჯარი. ახლავე განჳჩინე აღაპი ერთი დედოფლისა ნათიასათჳს. აიღებდენ მეხუთედსა მოდსა და ერთსა გუთანსა ჩუნჩსა შეინახვდენ. რომელიცა გამოვიდოდეს მიუტანდენ ულუმბას; და მოძღუართ მოძღუარი, რომელსაცა დღეს ამ სჯისქარსა შანს ეწვროს, აღაპს გარდაიკადიდეს ღოღურის მოდისაგან, ზოგს მონაზონს მისცემდით და მოგზაურს აჸმევდით.

VIII არის ულუმბისა ღ-თისმშობლისა მამული შეწირული: გამოღმა ალი სრულიად ბაჟის მესამედი, ორი კუმული შიგ ალში ნასყიდი ურიები, ალისთავს სრულობით უწლევი, სრულობით ბობოკინი, ბროლოსანი, იძჳსი, სამი კუმული ნაბახტევს, ორი კუმული დუმატხოს. აძერის წისქჳლისათჳს ფლეველთ (sic) თჳთო კოდი პური, თჳთო კოკა ღჳნო საღაპოდ, ორი კუმული სტკოცას მხეიძისგან მზითევს გარდაისად, წაღული სრულიად, ღოღეთი სრულიად, საღუალოშენი სრულიად, ქუსმობრეძ სრულიად, ფრცული ღალა ათისთავი გოგობასშეილმან და კოკაძშეილმან, ბეგარა რა-რიგთაც ნუსხაში ეწერის, სამი კუმული ზემობრეძას, ორი აბანოს, ორი ატუაცს; ერთის დღის საღაპო პური და ღჳნო ქალეთური, ერთი აღაპი მაღრაძემ უნდა გარდაიკადოს, ერთი კუმული კაცი თავისთჳს შემოწირული, ღოდორა, ლიჩი, გოლისი, ხეფინისკევი,— რაც ნუსხაში ეწერის მუშაობა და აღაპი. გუჯარა და ჯრუჭულს შუა რაც საღაპო გაგუბჩინოს, ასანიძე მამია და ჯანიბეგ უნდა მოვიდეს. კ'ზის ჯუარი მცხეთის ჯუარს და წარეიდეს ულუმბისა ღ-თისმშობლის მამათ-მთავარი. აიღოს სარჯულო და სახუცო და დრამა. ორი წილი მოძღუართმოძღუარსა,

[16]) ალექსანდრე I დაიბადა 1389 წ. მაშასადამე მესამედ კოსტანტინოპოლში ყოფნა ქუენასი აჸწერაადა რამდენისამე წლით ადრე, უსათუოდ მაშინ, როდესაც ულუმბა ჯერ დარღუეული არ ყოფილა თემურლანისაგან, როგორც ეს სჯულისსმებელის ამაკე გუჯრის შემდეგის სიტყუებისაგან; სიტყუა ბიძრეძა და მეორე ყოფნა ქუენასი უნდა ყოფილიყო არა უადრეს 1380—1384 წლებისა, ე. ი. თემურლანის აქართუელობაში შემოსეულამდი. ანდამ სჩანს, რომ სპარსთა მეფე, რომელსაც ქუენა გაუგზავნია ელჩად, არ იქნებოდა თემურლანი, არამედ, ჩუენის ფიქრით, ის „თიმ-სულთანი", რომელიც თემურლანისაგან დევნილი, შემოსეხვია გეორგი მეფეს, როგორც მოსწერებულია „ცრესთაუის მეგდანში" (იხ. ზემო, გვ. 15) და ქ-ნებში (გვ. 465, 467). ცხადია, რომ თიმ-სულთანი, გაკრთუებში მყოფი, ქუენას ელჩად გზავნიდა სპარსთა ელდასა (ქართუელთა მეფის სასახლეში), სადაც იგი ცნობილი იქნებოდა, სპარძნეთის სელმწიფესთან და შემწეობის ითხოვდა თემურლანის სწინააღმდეგოდ.

მესამედი კ"ზსა მოაბაროს, მიცულებამდი სხ"ჲ (სხუჲ) (sic) სკლი (სხსკლო?) არა აქუს. და რომელმანცა მცხეთას დასაფლავება მოინდომოს, ნიშანი კ"ზისა არის; და თუ ულუმბას დაესაფლაოს, ერთი ცხენი და ერთი წასახურავი კ"ზისა არის და საწირავი და ნიშანი მოძღუართ-მოძღურისა არის".

1401—1407 წ. — ამაკე წლებში უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის სიგურდღებო სიგელი, ქაღალდზე მსგავრულად ნაწერი, № 101 (ნუსხა № 1ვჳ;), რადგან სიგელში გიორგი მეფე და კ"ზი ლეონტი (1399—1419) ცოცხალნი სჩანან. ამ სიგელში მოხსენებული ულუმბის, ბაგრატ-დადიანის ქალი, ჯარ არის ცნობილი ბრძანსყს გუნაღოგიაში.

„....ესე დაწერილი... კადრე (sic)... სუეტსა ღ"თივ აღმართებულსა... (მცხეთას) მე უღირსმან მიწამან და მოსავმან თქუენმან დიდისა მეფეთ-მეფისა ბაგრატის ასულმან და ყოველთა მეფეთა უწყარჩინებულისა მეფეთა-მეფისა გიორგის დამან ულუმბია და ჩემმა შვილმა საზუერელმან... შემოგწირეთ ჩაგვაძის ამირეყიბისა სულისა საალაპოდ ხუედურეთს ბუკისძისეული მამული მისითა სამართლიანითა სამზღვრითა... და (ოუ) თქუენ... ;ქ ქ"კზმან (sic) ელიოზ კაცი დაასახლოთ ამას ბუკისძისეულსა მამულსა ზედა, არავინ იყოს შემცილე, მეუნებელი და ყოკლისა საჩუენოსა საქმისა და საქუეყნოსა სათხოვარისაგან გამოსრული და განთავისუფლებული იყოს და არავინ რაჲ საქმე დაგიგდოს... ამირეყიბისა კახაბერისთჳს (სჯწარსკვ) შეიმოსებოდეთ... და ვინ კაცი დაასახლოთ, მუშაობისაგან მეტი (სჩჳენო გამოსაღები) არა ეთხოვებოდეს".

ბოლოს სკუეულად: „ქ. მე დედაბერსა ულუმბიას და ჩემს შვილს საზუერელს ჩემითა ნდომითა... (შემოწირაკს) და საქმითა გამოვეებელი ვარ ნებითა ღ"თისათა".

კისაბერ ამირეკი და სჯწერელი, (როგორც ულუმბიაცა) ჩვენს მატიანეში ცნობადი არ არიან. მათგან შეწირული სიგელი, როგორც სჩანს, დაცვლილებული უოფილა (თამარდასნის შემოსეკის გამო) და შემწირველნი პირობას უდებენ, რომ თუ ის სიგელი დასხვდეს, უოველა შემოსაკალი მიწისა (ღვლა-კეულუნი და სხ.) მანასტრის იოანო, მხოლოდ ჩვეულებრივი „შეშაობა" ამ შეწირულ ადგილზე დასხლებულ გლეხებისა ბატონის სასარგებლოდ (თითო-დღე სენა, თესკა, მკა და დეწა) ჩვენდა სასარგებლოდ დარჩესო.—როგორც შანასრსიდან სჯულისსმებელია, ეს სიგელი დაწერილია გიორგი VII-ის სიცოცხლეშიე († 1407 წ.).

1405 წ. — ამ წელს, აპრილის 13-ს, არის დაწერილი (ქაღალდზე, მსგავრულად, მდარე ხელით) მცხეთის გუჯარი № 106 (ნუსხა, № სპჱ). გუჯარს თავი მოკლეკილი აქუს (მარჯენა მხარე), მაგრამ ადრი მაინც სჩანს: ამილასპარი ხამშია, „ბარეულ აბაზის ძე მარიდელი" (ე. ი. წინო აბაზასძეთა მამულებზე მეუფროსედ დანიშნული) ასდა, ამ 1405 წლის წინეო, „აბულეთის ძედ დაუსვამთ",

ე. ი. ალბათ ამოკარდნილ ბაუდეთის ძეთა მხრიდან ჩაუბარებიათ „სასწრაფოდ“ (როგორც ურდოლაშვილიც ღვთისაძედ დასვამთ: იხ. ქრებო 1417 წლის ქვეშე) და სამადლობელად ღვთისა ამ მოწყალებისათვის მცხეთას სწირავს ძაგნაკორნათას (იხ. ზემო, გვ. 147). აი შემოკლებული ტექსტი სიგელისა:

- - - - მე ფარ[ათა თქუენთა (ე. ი. მცხეთისთა) მინდობილმან და ყოვლითა ბო]როტითა აღსავსემან და ყოველთა | [კაცთა უნარჩეველესმან, პირველ მარე[ლელმან აბაზაძემან თათარსა(?) | - - - - |ენთა ჩემად უღირსად მეფეთაგან დიდად [განდიდებულმან] - - - | სა აბულეთისძედ დასუმულმან ამირახორმან ხიმშიამან და ჩემმან ცოლმან ესნიამან და ჩემმან შვილმან ...ამირინდო არა დავივიწყე ჩემზედა მრავალი და აურაცხელი წყალობა თქუენი... და რადმცა უკულავგმა გონება ჩემი სამსახურებლად ....(გ)ელრე (სეკტსა ცხოველსა) და მოგაკსენე და შემოგწირე ძაგნაკორნათა ჩემი მკუდრი გლეხი შერგილასშვილი მისითა მამულითა სრულიად და უკლებად.... არა ეთხოვებოდეს რა მეფეთაგან ძაგნაკორელთა ზედა შემოწერილისაგან, არა ჩემგან... და არ ჩემთა ჩამომავალთაგან... (არა გულუსი, არა მესთულე, არა მერუე, არა ზური, არა ჭმეკა, არა გოდარი და სხ.).... ...მე... პირველ აბაზასძემან მარალელმან და აწ თქუენმიერითავე შეწევნითა მეფეთაგან დიდად და საბატიოდ შეწყალებულმან აბულეთის ძემან ამირახორმან ხიმშიამან და... (არ გეთხოვებოდესო: არა დადა სათხორო ულუფა, არ გულუსი, მესთულე, მეგულუსე...) ჰა.. თქუენ... ქრისტო ელიოზ!.... (აღსჴნს გადმახდათო სერობის, დიდს-ხუთშაბათს) დაიწერა... ქრს :ყგ: აპრილსა იგ (ეს :იგ: დაწებებულია) დღესა, ყ დ ბრწყინვალესა სეროზასა.. დიდსა ხუთშაბათსა.. კელითა... დემეტრე მარკოზისშვილისათა.

ზემო დაბეჭდილ სიგელით ჩვენ აღვადგინეთ შემდეგი გვაროვნობითი შტო ამირეჯიბთა,

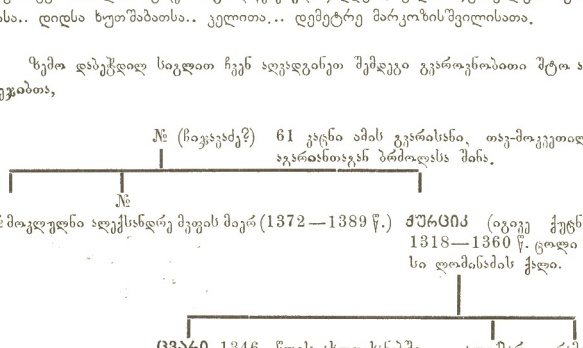

ცვარი 1346 წლის ახლო ხანებში.

ჟუცნა II, (1350—1398 წ.) მაშენებელი ულუმბისა, თიმურისგან დაქცეულისა. ცოლი მისი **რუსა**, ბაბაი მეფის ალექსანდრე I.

რამინ, ბირმუხა; ცოლი მისი ანნა? (რძალი ქუცნასი). **ნათია**, ცოლი გიორგი მეფისა († 1407) და დედა ალექსანდრე I (ალექსანდრე აშკა 1389 წ.).

1407 წლის ახლო ხანებში მოხსენებულია **ამირეჯიბი კახაბერი** ჩვეკვეძე მკვლრებში: ქ ცოტნისძნი: ცოლი მისი მეფის გიორგის ქალი დედაბერი უდუმბია და ძე მისი ისზუერელი (იმერეთის ამირეჯიბანი?).

1451 წ. გაბელიძე ამირეჯიბი რამინ და ძმა მისი სჯაბ (ცოლით ქვათრაძის ასულით).

1652 გიორგი; 1667—კაცია; 1665 რახსე, ზაალ ქ მამუკა. 1684—ქაიხოსრო (ამისნი ძენი: გაბელ, ოტია და გაბელის ძე ქაიხოსრო—ცოტნისძენი 1741 წ.)

1700 წ. მეფე ნაზარ ალიხან ამბეკს მეკიანაბეთ უხუცესობას რეკუსს (მენი მისნი: ზაალი, გაბელ და სარიდანს). 1715—ქაიხოსრო: 1732—ძმები სარიდანს და რეკუზ მეფეს (ვახტანგს?) ახლდენ ასპპანს.

1734 ასპპნ. 1742—რეკუზ და ასპპანისშვილი სარიდანს (ასპპანს შემოკედომოთ გაბელის ძა უზასაში დაკეთ); 1742—ოტია; 1747—კახუშტი და სვიმონ მდივანი. 1756—ოტია და გაბელი და ძმისწული ამისი ქაიხოსრო და ძმა ზაზა; 1765 ოტია და ქაიხოსრო.—1762 წ. ოტია; 1768 წ.—ქაიხოსრო, ზაზა და დავით). 1773—ქაიხოსრო და ძმა მისი დოთუა. 1775—სვიმონ (მოკედა 1783 წ. უშკიდოდ), ასპპანი; „ხუთასის თავი მორაგასა“ ზაზა (კახმაგრით 16 თუმანი). 1779—ზაზა და ძმა მისი დ-თ. 1780—ქაიხოსრო და ზაზა. 1783 ქაიხოსრო (დავითასძე), ზაზა (და ძენი მისნი: ზაალ, სარიდან, სოლომონ, ქაიხოსრო და დიმიტრე); ზაზას ძმა დავითი, ამისი განუყოფელი გაბელი და სხ. 1787—ლეონტიძე: 1791—დავით ქ მისი ძმისწული მზეკპბუკ.

1822 წელს—ახალის და ძენი: დ-თ, გ-ი და დიმიტრი.

1407—1412 წ. ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი მეტად დაზიანებული ნაგლეჯი ძველის ტყავის გუჯრისა, რომელიც ჩვენ ეპოვეთ თ. ა. ცინცაძიანის ქალაქდებში. გუჯარი მსედრულად არის მწერილი, დამპალა, გვერდები და თავ-ბოლოდ მოგლეჯილი, შეუგულიც აქა-იქ სადამპალოდ ამოჭრილია. მიუხედავად ამისა გუჯრიდამ სჩანს, რომ ის მიუცია მეფე-გოსტანტინეს (რომელიც

ქ-ცხოვრებაში სრულიად არ არის მოხსენებული მეფედ) დაჲით მორჩილებისთჳს, რომელსაც დიდი სამსახური გაუწეია მაშინ, როდესაც კოსტანტინეს უსიამოვნება მოსწყალა მეფე-გიორგი VII-ესთან და უგანსვენია ერთად თჳის ერთგულ უმებითურთ, მაშინდისჳან განდგომილნი, სამცხეში გაჭეულან. ეს დროს მორჩილების დიდი სამსახური გაუწეია კოსტანტინე-მეფისათჳის „ცქელზედ და ზღუაზეგანცა": ალბათ ლმწიჳ უგზაჳნათ თათრებთან შეწეობისთჳს გიორგი-მეფის სწორსწილდგომად (უნდა ვიფიქროთ, რომ ამათ გამოეცხნა ის თათრები, რომელთანაც ომი მოსდა 1407 წ.). მაგრამ გიორგი-მეფეს ისეც შეურაცჴება თჳისი ძმა კოსტანტინე, მაშინდინ დაუბრუნებია და კოსტანტინე სამცხიდამ ისეც ქრთლში ჩამოსულა და მორჩილებისთჳს სამსახურისათჳს რაღაც მაშინი უწყნარებია.—ეს ამბები ცნობის სიტეუაითაც არ არის მოხსენებული ქ-ცხობაში, რაიცა ისიც საბუთს გაუძლეცს, რომ ეს დროის დიდ-დიდი ამბები ჩვენს მატიანეში ანუსხული არ არის. აი თჳით სიტეუები:

- - - ლენ: და თავ:.(?) გუარგუნა - - და მან ძლიერმან და უძლეველმან სოლომონიან დავითიანმან ბაგრატუნ[ანმან?] აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა, [სომე]ხთა, შაწმე და შარავნშე და ყოვლ[ისა აღ]მოსავალისა და დასავალისა მჴკიცედ ფლობითა მპყრობელმან [მეფე]თა-მეფემან პატრონ[მან] კოსტ[ანტინე]- - - [ედმან?] ჩუენ პატრონი გულ- - - - მტკიცე, უჭკეველი, - - - ელი, დრო დაუდებელი, მიზეზ [შემოუდებელი], უთუო და უთუმცო სიგელ[ი დაგიწერე] და გიწყალობე შენ ჩუენს ერ[თგულსა] და თავდადებით [ნა. მსახურსა] მორჩილისძეს დავი[თს], შვილთა და მომავალთა შენთა ყოველთავე. [მას] ჟამსა, ოდეს მეფემან გ'ი (გიორგი) მამული[საგან განგაყენა (განგაყენა?) და სამცხეს წავე (წ'ა[ქელ?) და თქუენთანა- - - მრავალნი სამსახურნი [შინანი] და გარენი და- - [ჩუენზედა კმელზედაცა და ზღუაშიგანცა. რა- - - ინება ღ'თ (ღმერთმან) და მეფემან ჩუენი მამული კვ[ალად] ჩუენვე გუიბოძა და აქავე მოვედით. რ[ადგან] მრავალ[ფერად] ნამსახური იყავი და [ჩუენ]ა აგრე გუინდოდა, რომე კარგთა (კარგთან?) მამ[ულთა] ვერჩ- - - სახე მამული გაძლიეთ და- - - თა ამისთუის, რომე შენი მკუიდრი მა[მამული] - - რიბს (?) იყო". - - (დასარჩენი მოსეულია).

1407 წ.—ქს :ჟე: დიდი ომი იყო; მეფე გიორგი მოკლეს თურქთა; სრულიად ლაშქარი მოსწყვიდნეს და ძმა მისი კოსტანტინე მეფედ დაჯდა (ჯუარეშტ. ქრონიკ., მაჟარელის კარიანტეთ.)

ეს დიდ-დიდი ამბები სრულიად არ არის მოხსენებული ქ-ცხობაში (გე. 472), ხოლო ჯუარეშტის შემოჰქვს, რასკეირველია, ამ ქ'ნის მიზედით (გე. 296). ხოლო კოსტანტინეს მეფობა სრულიად არა არის ნაჩუენები და მის მაგიერ მეფედ დასხუდებულია უცნობი დიეთ. ეოკელიც ეს მჯერმეტეეული საბუთია ამისი, თუ რამდენად დარბაზი ქ-ცხბის თქმულება შემდგ თამარჯანის საეკდესიოს (19 ივნ. 1405 წ.). ამასეე ცხად-ჴყოფს არეული ცნობები ქ-ცხბისა ამერთა მეფეებზე (იქვე, გე.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

472) და კათალიკოსებზე, რომელნიც არღეკეს მტკიცე სახუთებით. ცნადია, რომ ეს ცნობები ქ-ცხაბაში მერმე შეტანილი, როგორც ამის წინასიტყვაობაში სჩანო კუთხუთ.

1408 წ.—მცხეთის გუჯარი (№ 339 და ნუსხა, № :რჟ:) ქალდედზე მსედრულად ნაწერი, უთარიღოდ:

„- - - შემოგწირე (მცხეთას)... ჩემგან ნასყიდი... მუხრანს ნასყიდი სოფელი ანდაიანი... და გავაჩინეთ ჩუენ ქ-კზმან ელიოზ ნიკოლოზობის დღეს კარგაღებული ალაპი... (სკეტიცხოველს) ღირს მყავ მე მცირეთა ამათ დღეთა მსახურებად ყ-დ პატიოსანსა ტაძარსა თქუენსა და ამას შინა დამკუდრებულსა წ-ისა და თანაშესაბამსა წ-თა მღდელთმოძღუართა ბასილი და გრიგოლისათა, მღვდელთ-მთავართ მთავრისა ქართლისა ქათალიკოზისა (sic) ელიოზისა... დაიწერა... მცირე ესე პიტაკი ქ-კს :ჟვ: კელითა... სეფის მწიგნობრისა დემეტრე მარკოზისშვილისათა“.

ამ გუჯრის მამცეშედი ჯრა სჩანს, მაგრამ მცხეთის გუჯართა ნუსხაში № :კბ. კეთისუფლობთ მისს სხვილს:

1408 წ.—„... მე ცნოდის ძემან მწიგნობარმან დ-თ (დჯეით)... მოგაკსენე... (მცხეთას) ჩემგან ნასყიდი... მუხრანს სოფელი ანდაიანი... და გაგაჩინეთ ჩუენ ქ-კზმან ელიოზ ნიკოლოსობას დღეს კარგაღებული ალაპი... და მეც დავემკჳრე დედაჲ-ქალაქსა მცხეთას ვიდრე აღსრულებადმდე დღეთა ჩემთა... დაიწერა... მცირე ესე პიტაკი ქ-კს :ჟვ: მაისს :კვ: ... კელითა სეფის მწიგნობრის დემეტრე მარკოზისშვილისათა“.

1408 – 1420 წ.—ამ წელებში უნდა იყოს მიცემული უთარიღო სიგელი, მცხეთას ნუსხაში (№ :სპვ:) ნაწერიაი. რომელშიც მოხსენებულნი ვრცელ ხამშასშეალნი (ხამშაი ამაღასობა 1405 წ. ის. ზემო გკ. 213—14), (ამაღასობა) ზედგანიე ჯახტანგ და ტოხსიე (სჩანს 1420 წ. ქვეშ). ნუსხისაგან ამოკწერთ რამდენსამე სტრაქონს:

- - - [მოლარეთ?]უხუცესი რევაზ, როსტევან, ზაალ და ადამ ბატონის კ-ზის ყმათა და ხიმშიასშვილთ ყმათა საქმის გასაჩენელად. სარჩელი ორთავესი გავიგონეთ... ავრეთვე ზევდგინიე ვახტანგ სკრმაველს ჩემაშვილებს ესარჩლებოდეს.. ავრეთვე შიმშილობის წელს რამაზის კაცი ტოხაძეს მისლოდა და იმას რამაზს არ ემართლებოს, ისრევე მოსცეს...

ამაკე ჯრაგას უნდა გკუთნოდეს სიგელი მცხეთისა № 424 (ნუსხა :ოჳ:), რომელშიც მოხსენებული გ-ზი ელიოზ (1399—1419 წ.) და ითაბაგი ივანე (1391—1444):

„ქ. მე ივანე (ითაბაგმან) მოგაკსენეთ თქუენ ქ-კს ელიოზს სამხარისძე მისითა მამულითა სამართლიანითა, გქონდეს... მომიკსენებია“.

ესეც გ-ზი ელიოზ მოხსენებულია მცხეთის ნუსხაში :სყთ:

ეროვნული ბიბლიოთეკა

„... მე... გლახაკმან ლაკუზასძემან ქავთარ ჩემისა სულისა საალპედ... მოგაყსენე (მცხეთას და კათალიკოზს) კორონთა ნარღვევთა ჩუენი მკუდრი მამული ვენაკი პაჭაძასძეული... (ჯვარისწერა სიზღვრები).

შემწირვეღს გაუჩენია ერთი ალაბი წყალწყლში. სიგღას ბოლოს დასტურდა წითელ ფერადით მწოდარე ირეში.

ამაზე ქვიშის კრძის დროს ორის დაწერილი მცხეთის მსჯდრული სიგღალი № 612, დაზიანებული და შეღან-გადასული:

„. . . ჩუენ... ქრისტენ ელიოზ ესე წყალობის წიგნი და სიგელი გიბოძეთ თქუენ ცხეოსნისძეთა (მცხეთისთოს?) იოვანეს და ანანიასა და ოქროპირსა, ასრე და ამა პირსა ზედა: გიბოძეთ უნიე, ძეულად ნაქონები გარდასხუაებული მამული დიდის მეფეთ-მეფის ბაგრატისა და მეფეთ-მეფის გიორგისა და მან (ა)წ(ე) ახლად ყოელადეე მოგაკსენე ჩემთა ძმათა საალპედ (იხ. ზემო გვ. 219) თქუენ მცხეთის შვილთა იოვანეს, პროკოპის და ანანიას. გქონდეს და გიბედნიეროს ღ(მრ)თ... ა(მე)ნ. ბუბრისძეცა მომიცემია ნასყიდობითა, წყლითა, წისქუილითა... არა-ოდეს მოგეშალოს... (არაის)გან)... და არა სხუათა ქცხ(ოვ)ნ(ე)ბ(ა)გან“...

ბოლოს სკუთხედად გამოყუანილია მკურთხეკუეთა სეალი ქვის ჯვარ-მწერობელი და აქვე წარწერა:

„ესე სიგელი თამარ-დედოფლის ჟამისა იყო და ახლად განვაახლეთ“.

1409 წ.—ქს: ეზ: აქა და - - -|ებს სა - - -|ბსრძ (სუეტური წარწერა ეკ. მუზ. ხელნაწ. № 85).

ორშია წაკრილია და ძნელი გამოსაცნობია ორი წარწერისა. შეიძლება წარეხულიყოს: „აქა (1409 წ.) - - - აბუსერისძენი“ (ანუ „აქ დაირბაზეს სასერძნოები?)

1407 – 1413 წლების ისტორიული სახუთო ქართია მდ. ბ. კირბეღაშვილს, რომელშიც მოსენებული ყოფილა ჯანბეკ (ამილახორი), გურჯაბეკ (გორგან?) და მოახრახედა ამბავი ტახტის მიტაცებისა გიორგი VIII-ის მიერ და ალექსანდრესი წასვლა სამცხეში იქნე ხუთბაგოვანს ერთად თუა ზედგინაძესთან და თუას ბაძის ჯვთანდაღმართს; სამცხეში მათ დაუყიათ „სუთა წყალწყდა დარბაზისა შინა“. ამაგე სახუთოში მოხსენებულნი ყოფილან ბაძიშვილი თუასი მამისა ზედგინაძე და მამისის შვილი ზაალი. ამ სახუთოს ძალიან მდ. ვ. კირბეღაშვილს დაუწერია ისტორიული გამოკვლევა ძველ ამილახვრებზე („იეერია“ 1893 წ. № 77). სამწუხაროდ თუ ეს სყურადღებო სახუთო ჩვენ ვერ ვიპოეით გარეთ „იეერიაში“ და თუ ავქმონისყვნ მიგიღეთ ბარი სახუთისა, ამ წიგნის დამატებაში ჩაყურთხეთ, ბოდბის.

აქ უნდა შეენიშნოს მხოლოდ, რომ ჯანბეკ მართლა მოხსენებულია ჩვენს სახუთოებში 1401 წლის ახლო-ხანებში, მაგრამ მისი გვარი არ სჩანს (იხ. ზემო გვ. 212), მაგრამ ამილახვრებში სჩანს ხანშია და ის მისი ამირანდო (იხ. ზემო, გვ. 214); ბოლორეთ-უხუცესი თუა ზედგინაძე და (შორე) ცოლი მისი მამქან იხ.

1433, 1425; 1451 წ. ქვეშე და 1457; მამაა (მამისა) ზედგანიძე და ტოლი გულქან ას. 1475 წ. ქვეშე და სხვანი, ზემო მოხსენებულნი (გვ. 205—206).

1411 წ. მცხეთის გუჯრებში აპოკუპა მხედრულად ქალაქდზე ნაწერი საგალი № 160 და ნუსხა: რდთ:, რომელსაც თავი აკლია:

„— — — . . . თქუენ ქ'ს მიერ... ქ'ზ'სა ელიოზსა ესე წიგნი დაგიწერე და მოგაკსენე მე დავითა ბერისძემა ციხელამა... თქუენთუის თეთრი მოეცსენა ოთარს, ვარაზსა (ოთარს ვარაზის?), რომემცა ვენაკი გეყოდა და მცხეთას მათისა სულისათუის აღაპი დაედვა ნიკოლოზობის დღესა... აწ მე... მოგყიდე ჩემგან ნასყიდი... ჩემითა ალალითა ქონებითა"... მოწამენი: ახალდაბელისძე ლომი... მღდელმონაზონი კავთელი ანანია (კაჭმასძე?)... დაიწერა თვესა ოკდომბერსა :კე: ქ'ს: პით: (ნუსხაში ქ'ს: ნთ:). მე მღვდელმონაზონს მაღალაშვილს ზაბილონს დამიწერია და მოწამე ვარ.

1413 წ.— ქას: რა: [თა]მარ დაიბადა (კვ. მუზ. სკლას'წ. № 85: ას კაცით ვინ ასრას კს თამცრა).

1413 წ.—„ქასა: რა: მეფედ დავჯედ [რამეთუ იყო მამინ ყოველი ესე საქართ]ველო თემურისგან და ქართლი უნუგეშინისცემოდ განსრული დაგუბუდა, ესრეთ რომელ უსჯულო [ოგი შემოვიდა] საქართველოს ქას: პპ: და ვიდრე ჩუსნად მეფობისა დაჭირვადმდე ესრეთ ვმართე სამეფო. თფილისით ციხითა მეფე ბაგრატ და ანნა დედოფალი გამოასხნეს დ დაატყუესეს დ მრავალი სული მოესრა, და თავად დედა-ქალაქი მცხეთა დ საქართველოსა რაოდენნი საყდარნი და ეკლესიანი დ ციხენი იყუნეს ყოველნი დაექცებვნეს, ასფუძველითურთ დაექცანეს და სრულიად საქართველო ტყუე ექმნეს, და ჩუსნის მეფობის დაჭირვადმდე მუდამი ტყუსნეა და რბევა იყო საქართველოსა; და მოოკრდა და იავარ იქმნა, და ყოველადვე ძალი და ნუგეშინისცემა არსით ჰქონდა. და შენიერითა შეწევნითა დ წინამძღუარებითა ჯუარისა პატიოსნისათა ვიწყე ბრძოლად უსჯულოთა და განვასხენ მზღუარეთაგან ჩუსნთა და ქრისტეანენი ფრიადსა მშვიდობასა და მყუდროებასა მიეცნეს"...

ეს ცნობა შეტანილია მცხეთის გუჯრში (ნუსხა: რლზ:), რომელიც სრულად დაბეჭდილია 1440 წლის ქვეშე. აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ გუჯრში მოხსენებული ცნობები, ზოგის სიტყვა-სიტყვით, შეტანილია ცოტა წოდებულს Chron. Géorgien, გვ. 1—2, სადაც ამ უკანასკნელადამ თითქმის შეუცვლელად და სიტყვა-სიტყვით შეტანილია ქ-ცხბაში, გვ. 473. ჩვენ ქვემო დავამტკიცებთ, რომ მოელი მოთხრობა ქ-ცხბაისა ადრეულსწერე დედის მეფობაზე შედგენილია ორის გუჯრის ცნობებიდამ. ეს გუჯრები ას. ქვემო 1420, 1413 და 1440 წ. ქვეშე.

1413 წ.—ამ წელს ასრის დაწერილი მცხეთის ხაგელი № 105 (ნუსხა :ყდ:), მსედრული, ქალაქდზე.

„. . . ჩუენ... ორისავე ტახტისა.. მპყრობელმან... მეფეთ-მეფემან ალექსანდრე... და ძეთა ჩემთა ვახტანგ და დიმიტრი - - - ამა ესერა ბრწყინვენ ოთხნივე კედარნი მეფობისა ჩუენისანისა . . . შეწევნითა თჳუენითა... (მტკურნა ჩუენსა) სამარადისოდ ლტოლვილ და უკუქცეულ არიან... შევსწირეთ (მცხეთას სამდღეობელად) - - - სააღაპოდ პატრონისა სულკურთხეულისა ბებიისა ჩემისა ჩემზედა მრავალჟამად ვალდადებულისა და ჭირნახულისა რუსასა სულისათჳს• სააღაპედ ატენს თბილელის ძენი. . . (ნუსხაში „თბილელისძესა“) ლომი, გ[ა]ბრიელ, ტბელია და ი[ე]... მამულითა მათითა სრულიად... ყოველთა წელიწადთა... ამიერ მიცვალებულთა მამათა და პაპათა ჩუენთა მლოცველ მადიდებელნი და მოურნენ სულისა მათისანი ქ[რ]ისტჱ ელიოზ... კარგაღებულსა აღაპსა გარდაიცდიდეს დღესა ამბროსობასა და ყ[ო] სანატრელისა და სულკურთხეულისა ბებიისა ჩუენისა რუსასათჳს (sic), რომელმან გულსმოდგინედ და სურვილით კელყო სამსახურებელად და აღშენებად კათოლიკე საყდრისა დედა-ქალაქისა მცხეთისა, რ[ო]ლ დააქცეს ტომთა აგარისათა ჟამსა მას, რომელ წარმოვიმართა ქუეყანით სამარყანით ბილწი იგი და მოძაგებული, სახელით თემურ, და მრავალნი საყდარნი და მონასტერნი დააქცევინა და თჳთ მათნიცა ბილწნი და შეურაცხნი სალოცავნი და მიზგითანი დააქცევინა. ამა ჟამსა შედეგად გამოჰკაზმა საყდარი და იწყო შენებად სუეტთა საყდრისათა... ვინადგან სოფელი ესე ცრუ, მტყუანი, უნამუსო და უდგომო არის, მან მისი ბეგარი არ დაიკლო და ამის მიერ ვერარა სრულ იქმნა საწადელი მისი... დაიწერა... ქ[რ]სა :რა: სეკდემბერსა :კ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისა ჴარკ[ა]ლსა... კელითა დემეტრე მარკოზის ძისა შვილისათა“. მერე ძ[ა]ლად გამოსცნობა სკ[ა]ულა სკ[ა]ლმოწერა მეფის ალექსანდრესი.

1413 წ. — მცხეთის გუკარა ქალაქზე, მსჯდრულად ნაწერი, № 337 (და ნუსხა: ჴთ: № 507); თავი აკლია და ზოგან შეკნინა გაკმსუფთა:

- - - [ერთ]გულმა და დიდად ნამსახურმა წამებულისა შვილთა ბუ[რი]თელად ძ - - ულსა - - პოდა მისი მკუდრი ლეთეთსა თავაბერისძენი შემოგწირნა და მოგაკსენა. აწა ჩუენცა ნდომა დავრთეთ და მოგაკსენ(ეთ), როგორაცა მათსა ერთგულსა და დიდად ნამსახურსა წამებულისა შვილისა ბუირთელსა პატრონისა, ცამდის მაღლისა მეფეთ-მეფის კოსტანტინესთუის საალაპოდ მოუკსენებია. აგრე ვერვინ შეუცვალოს, რაგინდა-ვინ თელეთის (ჯუართის?) მქონებელნი იყუნენ. ყოვლისა სათხოვარისა და გამოსაღებისა გაგუითარხნებია და გაგუითავისუფლებია... ამისგან მეტად რაცა ქ[რ]ისტჱ ელიოზ პატრონისა მეფეთ-მეფის სულის სააღაპოდა არა იკმარებდეს, სხუისა კელი არა-ვისი შევიდოდეს... (ჩახსენებულია მოურაობა გორისი და ატენისიც)... დაიწერა.., ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა ერთსა, ქ[რ]სა: რა: მარტსა: ი: არც სანებელზე და არც ტანძიელზე კელი არავის დავდებინოთ და ვერავინ გეცილოსთ“. ბოლოს სკ[ა]ულად: „მეფე ალექსანდრე დამმტკიცებელი ვარ“.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბეირთველნი ქ-ცხბაში ცნობილნი არიან (I, გვ.   ). ამ გუჯრიდამ საგულისხმებელია, რომ ამ სიგლის მიმცემელის მამა ბეირთელი კოსტანტინე-მეფეს ჭხლებია და „წამებულა“, ე. ი. სჯულისთვის მომკვდარა აგარიანთა ხელით, ალბათ ერთად კოსტანტინე-მეფესთან, რომელიც იწამა ოსმალ-თურქთაგან, როგორც მოგვითხრობენ სომეხთა მეისტორიენი.—ბირთველზე იხ. 1414 წ. ქვემე.

1414 წ.—მცხეთის გუჯარი № 44; ქაღალდზე ნაწერი:

„ - - ....ჩუენ მეფეთა-მეფემან ალექსანდრე და ძეთა ჩუენთა ვახტანგ და დიმიტრი და ძმათა ჩუენთა ბაგრატ და გიორგი... შემოგწირეთ თქუენ... (მცხეთას) ატენის კევს სიონსა უკანით ზუარი გაგნიაური მისითა წყლითა.... ყოველთა წ~თა... სეკდემბერსა რვასა... ჩუენთვს კარგადღებულსა ალაპსა გარდაიკდიდეთ და ერთი ალაპი მეორესა კვირიაკესა წ~თა ორმეოცთასა ხაზინადრის გიორგისთუის გარდაიკდებოდეს და პირველვე მისთუის გაჩენილი იყო თქუენგან და ერთი ალაპი ღ~თისმშობლობისა მეორესა დღესა ბირთველისთუის გარდაიკდებოდეს... დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეორესა, ქ~კს: რბ: კელითა დემეტრე მარკოზისშვილისათა“. ბოლოს სკეულად ამტკიცებს მეფე ალექსანდრე.

1414—1419 წ.—ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის სიგელი, ნუსხა :ნთ:, რომელშიც მოხსენებულია კ~ზი ელიოზ 1399—1419 წ. და მესტუმრე გუგუნა (ბარათაშვილი?).

„...ქ~კზს ელიოზს მოგაკსენეთ ჩუენ იშხანაურმა ამირან და ამირბარმა... შემოგწირეთ გორს ულუმბელაური ვენაკი: მეფისგან მესტუმრის გუგუნასთვს იყო ნაბოძვარი და მისგან მე მქონდა“... (გაუჩენია თავისთვის ალაპი ამ მამულის შემოსავლიდამ). ბოლოს: „მე გასპარასა გოგინასა ჩემითა ნებითა დამინებებია“.

1414 წ.—ქ~კს: რბ: მეფე ალექსანდრე და ივანე ათაბაგი კოსტას შეიბნეს (ჩხეიძის ქრ. იხ. 1415 წ. ქვემე).

— ქ~კს: რბ: მეფე ალექსანდე და ივანე ათაბაკი კოხტას შეიბნეს; თურქთა ახალციხე ამოწყვიდეს (ჟამნი № 2).

— ქ~კს: რბ: მოკლეს აბხაზთა მამია და დაჯდა ძე მისი ლიპარიტ (დად. ქრ.).

— ქ~კს: რბ: მეფე კოსტანტინე მოკლეს თურქთა და დაჯდა მეფედ ალექსანდრე, ძე გიორგი მეფისა;— კვალად მოკლეს აბხაზთა მამია და დასვა ალექსანდრე მეფემან ძე მისი ლიპარიტ (ვახუშტ. ქრ.).

1413 წ. ეტრატზე მხედრულად დაწერილი სიგელი წითლისძეთა:

„ქ. სახელითა... ოხითა და ვედრებითა წ~ა გ~ი კავთისა მთავარ-მოწამი-

სათა ესე დაწერილი დაგიწერე მე დ ე კ ა ნ ო ზ მ ა ა ნ დ რ ი ა და მომავალთა სახლისა ჩემისათა შენ წითლისძესა დემტიასა... მე ანდრია ვიყიდე ვენაკობი ერთი მონესელისძისაგან, დამეჭირა, სხუა ღონე არა მქონდა და მე შენ მოგყიდე წითლისძესა დემეტიას შენისავე ვენაკის გაპირისპირებით ბარას იქით ერთი ვენაკობი ნიშნად, ერთი საწისქუილეცა ყოფილიყო შიგა და ერთი საბზელ-კალო. ყუელაი შენ მომყიდე (მოგყიდე?) და ავიღე ფასი სრული... დაიწერა სიგელი ესე ქრონიკონსა :რა: მაისსა ათორმეტსა. მე იოვანეს დამიწერია და მოწამეც ვარ“. (უბეჟდო).

1415—30 წ.—პალეოგრაფიულის ნიშნებით ამ წელს უნდა იყოს დაწერილი ტუავის ქვათახევის სიგელი, მღ. პ. კარბელაშვილისაგან ნაპოვნი მუხრანს.

„ . . . . . მე ცოდვილმან - - საწყალობელმან მოურავმან თადეოზ ეს - - - კადრეთ და მოგახსენეთ თქუენ ყ˜დ წ˜ა ქუათა [კევისა ღ˜თის]მშობელსა და თქუნ წ˜ე დამკუდრებულთა ერთან - - სალმრთოსა კრებულთა ძმათა. მას ჟამსა - - თქუენ (გ)კადრეთ და მოგაკსენეთ, ვითა პირველადცა თაბლელას იოვანეს ვენაკი და სახლკარი და მიწანი ეყიდნეს თავისა სულისა საალაპოდ, ასრე რომე ორი დღე ალაპი გარდაიკდებოდეს მათთუის ყოველთა წელიწადთა უკლებლად. მერმე ამას შემოგეხუ[ეწე]: სადამდის ცოცხალი ვიყო ის ვენაკიცა მე მამეცით - - ლელის ალაპიცა მაქნევინეთ. მერმე მიბოძეთ ამა პირსა ზედა [სადამდის] ცოცხალ ვიყო მქონდეს; მერმე რომე თადეოზ - - - მას უკან ისრევე როგორცა პირველ - - - გქონდა, აგრევე ჩემს უკანის თქუენ გქონდეს ჩემითა ჭირნახულითა, ასრე რომ დიდნი ჭირნი მენახნეს და თქუენცა დახედენით.......

1415 წ.—ქკს :რგ: მეფე ალექსანდრე და ათაბეგი იოანე კოხტის-თავს შეიბნენ; მეფეს გაემარჯვა; ათაბეგი შეიპყრა; შეწყალებული გაუშვა (ვახუშტ. ქრ. ორი ქრონიკა ამ შემთხვევას დასდებენ 1414 წ. ის. ზემო).

1415 – 1419 წ.— ამ წლებში არის დაწერილი სიგელი, შეტანილი მცხეთის ნუსხაში, მე-XVII საუკუნის ხელით და კ˜ზის ნიკოლოზის ბრძანებით ხუცურად დაწერილში, № :რბ: სიგელი მიცემულია ისტორიულის პირის თაყა ფანასკერტელისგან კ˜ზს ელიოზისადმი (1399—1419 წ.), რომელიც კათალიკოზობდა 1419 წლამდი და მაშასადამე ეს საბუთი, მეფის ალექსანდრეს მეფობაში მიცემული, დაწერილი უნდა იყოს 1413—1419 წ. და არა უგვიანეს 1419 წლისა. უკანასკნელი გარემოება დიდად საყურადღებოა, რადგან ამ სიგელში მოხსენებული თაყა ფანასკერტელის დაჲ სითიხათუნ არის წოდებული დედოფლად და მაშასადამე გათხოვილად, ხოლო ქ-ცხზით (გვ. 474) ეს სითიხათუნ, დაჲ თაყასი, მითხოვდა ალექსანდრე მეფის პირმშო მეს ვახტანგს 1442 წელს, ცხადია, რომ ქ-ცხზაში ეს ცნობა შემდეგს დროებშია შეტანილი სხვა წყაროთაგან, როგორც მთელი მე-

ფობაცა ალექსანდრე-დიდისა, უხერხულად შეკონკილი ორიოდ მცხეთის გუჯრებიდამ ამოღებულ ცნობათაგან. ამის-გამო გასაკვირად არ უნდა მივიჩნიოთ ის, რომ ქ-ცხბაში ეს ცნობა უადაგ-ადაგოდ არის ჩაკერებული. აი შემოკლებული პირი ამ სიგლისა:

„...შენ... (მცხეთას) და ქ˜კზსა ელიოზს... მოგახსენეთ საალაპედ პატრონისა ჩუჱნისა დიდისა დედოფლისა სითიხათუნისათჳს ატენს ლუსმალაური მამული, ასე რომე ფერიცვალება-დღე პატრონისა ჩუჱნისა დისა, დედოფლისა სითიხათუნისათჳს გარდაიხდებოდეს კარგადებული ალაპი და ფერისცვალების მეორე დღე—ჩემთჳს... შემოგწირეთ მეფეთ-მეფის ალექსანდრეს ბრძანებითა და ნება-დართჳთა ატენს ლუსმალაური მამული... მე ფანასკერტელმა თაყამან პატრონისა ჩუჱნისა დისა სათიხათუნის საალაპედ, ასე რომე მატანელთა არა-საქმე დაავდონ მას გუერც არა ყალანსა, არა კულუხსა თანა...

აღაპთა ნუსხაში № :ტმჳ: ჩაწერილია: „ატენს ლუსუას მამული სააღაპოდ თაყასი“.

1415 წ.—მცხეთის მე-XVII საუკუნის ნუსხა № :რმ:

- - - თქუჱნ კათოლიკესა საყდარსა... (მცხეთას) და... ქ˜კზს ელიოზს ...მე კაჩიმისძემან გუგუნამან... გკადრეთ... ჩემის სულის სამლოცველოდ ჩემი მკვდრი (მამული) სათიკეს და კურძეულისა ბოლოსა... დაიწერა.. ქ˜კს :რგ: კელითა მწიგნობრისა.. მახარობლისათა“. ბოლოს „მე გუგუნას ჩემითა ნებითა დამიმტკიცებია“...

1416 ანუ **1417** წ. -ქ˜კს :რდ: (ანუ :რჲ:). აქა ახალციხე ამო[ვარდა].

ეს ცნობა მხედრულად წარწერილია ეკლ. მუზ, XIII საუკ. კინკლოსის ქვემო არშიაზე, რომელიც წაჭრილია, მაგრამ იმ ასოების თავები მაინც სჩანს, რომელნიც ჩვენ ფრჩხილებში ჩავსვამს. თუმცა წარწერა ქვემო არშიაზე იპოვება, მაგრამ წერტილებით ჩამოყვანილი ნიშანი გვიჩვენებს ქ˜კს :რჲ: ხოლო „ჩხეიძის ქრონიკა“ გვიჩვენებს ქ˜კს :რდ:

1416 წ.—ქ˜კს :რდ: თურქთა ახალციხე ამოაგდეს (ჩხეიძის ქრ.).

ეს საყურადღებო ცნობა, ორის ქრონიკისგან აღნიშნული, სრულიად არ იპოვება ქ-ცხბაში, რომელიც, როგორც გვითქვამს, მეტად ღარიბია ამ ეპოქის შესახების ცნობებით.

1417 წ.—მცხეთის ხუცური ნუსხა მე-XVII საუკ. № :სპთ: სიგელს თავი აკლია:

[...ჩუჱნ მეფეთა მეფემან ალექსანდრე ....და] ძეთა ჩუჱნთა ვახტანგ, დემეტრე, გ˜ი, დ˜თ ესე სიგელი... გიბოძეთ თქუჱნ ჩუჱნსა კარისა მწიგნობარსა მუშრიბს ურდოველაშვილს სუმბატს: პირველადაც მამისა თქუჱნისათჳს სი-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გელითავე გვებოძა ძაგნაკორნათა ღაფირასძეული მამული.... აწ შეგიწყალეთ. და დაგსვით ღაფირასძედ, და... მათის გუარისა აღარავინ აპოვებოდა... გქონდეს მკვლარად სამამულოდ... არავინ დაგეცილოს.. დაიწერა... ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუსნისასა მეექუსესა (sic), ქ^ა :რე: სეკდემბერსა :კთ: კელითა კარისა ჩუსნისა მწიგნობრისა ბეთლემის ძისა სოკრატისითა.

ამ გკვრაგნობაზე ტნობაჲნი იხ. 1429; 1438; 1446 და 1460 წ. ქვეშე.

1419 წ. — მცხეთის ხუცურად მე-XVII ს. სვეტის დაწერილს ნუსხაში (№ :გჰ:) შეტანილია საგული, რომელსაც ბაგრატ მეფე ალექსანდრე I და ცოლი მისი თამარ „და ძეთა ჩუსნთა: სახე-მონაზონობით შემმრდომმან და მსახებელმან თქუსნმან და,—ინებოს ზენამან განგებამან აურაცხელისა წუალობისა თქუსნისამან,—განმზადებულმან აღსლვად ხარისხსა წთ^ა მღ^დელთ მოძღუართასა, დღეს მონაზონმან დავით და ძმათა მისთა ვახტანგ, დიმიტრი და გიორგი. რაოდენი ქება და მადლობა (უნდა ღმერთს გუძღუსხო, რადგან მტრები სამხრადისად ლტოლვილ და უკუნ ქცეულ ჰრიანო. შემდგ ამბობს, რომ მამა-ჰპაპათგან ქკუანსა ტუტრათა და ჰგჯრა კლესიას შეწირული ყოფილჰო, ყმათა ვითრებისაგან მოგუშლილათო და ახლა ისეც დაგბრუნეთ და დაგმტკიცეთო)... და ჰპა თქუსნ, წ^ნა ქ^ზნო ელიოზ და აწ მის-მიერ შეყუარებულო, ვითარცა პავლე ტიმოთეს მიერ, მკურნალო და ნუგეშინის-მცემელო სულისა ჩემისაო, კ^ზო მთავარ-ეფისკოპოზო მიქაელ, ნუცა დავიწყებულ ვიქმნებით თქუსნ-მიერ მსხვერპლ-შემწირვობელობითა“...

შემდეგ ამბობს თამარდანის შემოსვლაზე ამ სპარსად, როგორც ქვეშო 1420 წლის ქვეშე და მოახსენებს: „და დედა-ქალაქი მცხეთა დაიქცა. აწ მე... ოცდა-ოთხისა წლისამან კელ-ეყავ შენებად (მცხეთის სყდარასა)... ოდეს ვიწყე შენებად ამა საყდრისა, ამა ჭამსა შინა დადგინებული იქმნაო პატრიარქად მიქაელ“...

ბოდორს: „თქუსნ წ^ნა ქართლისა და აბხაზეთისა (sic) კ^ზნო უკუთვალითა დაუმტკიცეთ... დაიწერა ქს :რზ: სეკდემბერსა :კბ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუსნისასა მეხუთესა, კელითა... დემეტრე მარკოზიშვილისათა“.

ამ საგულში მოხსენებული შემოსაზღვრული ძე მეფისა დავით კახთ^ლოგზად დაჰყდა შემდგ მაქაელის 1428 წლის ახლო სხებს. ამ საგულიდამ სჩანს, რომ ელიოზ ამ 1419 წელს გაბრძანარა და ქ^ზად დამჯდარა მაქაელ. მეფე ალექსანდრე 1419 წელს, ამ საგულით, აღნიშნულია 24 წლისად, თუმცა სამდივნის საგულში, 1420 წელს მიცემულში (იხ. ქვეშო 1420 წ. ქვეშე), მეფე ყოფილა 22 წლისა.

1419. სინოდ. კანტ. საგული ნუსხა№ :ჲა:

„ჩუსნ სოლულისძემან (სუნდუკისძემან) ლაჩინამან... შემოვწირე (მცხეთის სყდარს) გორს .. ნასყიდი ვენაკი გულიური და კალოს-მარანშიგან ორმოცის ფარჩის ჯურის (sic)... ქ^ზო ელიოზ!... აღაპსა გარდაიკდიდეთ... ქს: რზ:

კელითა დედოფალთ-დედოფლისა თამარის კარის მწიგნობრის ტიმოთესითა. ჩუჱნ ავთანდილ და ზევდგინ ამისნი გამთავებელნი ვართ:. მე ლაჩინას ჩემის ნებით შემიწირავს“.

სუნდულიძენი ლომი და მისი ძმისწული ლაჩინი იხ. ზემო 1398 და 1392 წ. ქვეშე. ხოლო ამ გუჯრიდამ საგულისხმებელია, რომ სუნდულისძენი არიან ზევდგინიძე-ამილახორნი, რადგან ცნობილია, რომ გუჯრის დამამტკიცებელნი ავთანდილ და ზევდგინ არიან ამილახორის გვარისანი. ხოლო ლაჩინ, რომელსაც უკანასკნელად მოუწერია ხელი, არის სახლის კაცი ავთანდილისა და ზედგინისა. აქ სხვა აზრის შემოტანა, ვგონებ, ძნელია მით უმეტეს, რომ საბუთებიდამ სჩანს, რომ გორის მოურაობა და მამულები ეკუთნის ამილახვრებს და იმავე დროს სუნდულიძეებს.—აღაპთა სიაში (ნუსხა № :ტპ:) მოხსენებულია სუნდულიძეთა აღაპი: ლომისი—დეკემბერს :კვ:, ხოლო ლაჩინისი—იანვარს :კ:

ზემო დასახელებულნი ავთანდილ და ზევდგინ მოხსენებულნი არიან ქვემო 1426 წ. ქვეშე გორის მოურავად და ჩურჩერასად (იხ. ზემო, გვ. 205—6). ხოლო ზევდგინისძე თაყა—1433 წ. ქვეშე; ზევდგინ (თაყას ძე?)—1453 წ., ძმებითურთ: ამირინდო და ავთანდილ;—1459—თაყა; 1475 და 1504—მამია და ცოლი მისი გულქან (ეს გულქან იხ. ჭალის ჯვარის წარწერაში Rap. IV, 17);—1518 წელს—ბარძიმ და ძე მისი ფარემუზ;—1523 წელს—თაყა და ცოლი მისი ულუმპია ⁊ ძენი მათნი: თომა, ბარძი (ბარძიმ), ავთანდილ, ფარემუზ, იოთამ ⁊ ბექან.

1419 წ.—ამ წლის ახლო ხანებს არის დაწერილი მცხეთის სიგელი № 91 და ნუსხა № :ჟვ:, მხედრულად ნაწერი, თავი აკლია: „- - - ...[ჩუენ] ერის[თავთ ერისთავმან] - - - რის ძემან ნუგზარ... შევსწირე (მცხეთას) ბოტოტას ჩემგან ჩემითა საქონლითა ნასყიდი... ვენაკი (ატენს)... მომიკსენებია... კ͠ზის ელიოზისთვს მისსა ჟამსა და სუფევასა შიგან“... (იანვარს 6 კარგადლებულს აღაპს გარდამიკდიდეთო). სიგელი დაუწერია ცნობილს დემეტრე მარკოზიშვილს. ბოლოს ცუდის ხელით: „მე ერისთავსა ნუგზარსა დამიმტკიცებია“. ეს ნუგზარი სხვა ისტორიულ წყაროებში არ სჩანს (ელიოზ კ͠ზი 1399—1419 წ.).

1420 წ.—ამ დროის ახლო ხანებში უნდა იყოს დაწერილი სიგელი მცხეთისა (ნუსხა № :სყ:), რომელსაც თავი აკლია, მაგრამ მასში მოხსენებულია ლიპარიტ, რომელიც უნდა იყოს ტოხაძე, კახეთის მცხოვრები და ბიწმენის პატრონი (იხ. ზემო 1420 წ.):

„- - - ძმამან ლიპარიტ უხუჱდრად ცოლი შეირთო... თქუჱნ (კ͠ზმან მიქელ?) გაგვწყერით და უჯუაროდ გაგუკადენით და ჩუჱნ ჩუჱნითა ნებითა ვარდოვანს ექვსის დღის მიწა და ორის დღის მიწა ბიწმენს შერაკაშვილის ნაქონი მოგაკსენეთ და თქუჱნ შენდობა გვბრძანეთ“...

1420 წ.—ქაღალდზე მხედრულად დაწერილი სიგელი მცხეთისა № 3 (და ნუ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ტური ნუსხა მისი № :სყ:), სიგელს თავში რამდენიმე სტრიქონი აკლია. სიგელში აღწერილია თამარჯანისგან საქართველოს მოხარკეობის ამბავი, მისეთის ტაძრის აღშენება და ტოხსიძეთა მამულების დაბრუნება. ყურადღებას ღირსია ისიც, რომ მეფე ალექსანდრე ასახელებს თავის მშობლებს ბაგრატს და გიორგის, რომელიც ისტორიაში ცნობილია არაის, მაგრამ სხვა წყაროებიდან ბოიანელს გუჯრებშიც დასახელებულია (იხ. ზემო 1414 წ. ქვეშე, გვ. 221). მცხეთის ტაძრის შენება მეფეს დაუწყია, როდესაც იგი იყო 22 წლისა. აქედან სიგელისშემდგენელს, რომ ის გამეფებულა 22 წლისა, თურმე მას შეეძლო ტაძრის განახლება დაეწყო გამეფებამდის. მასში ბაბამ რუსთ დაიწყო განახლება (იხ. 1440 წ. ქვეშე).

„---...მეტეხისა და ხახულისა და ვარძიისა ღ-თის მშობელო!... ჩუ-ენ... მეფეთა-მეფემან ალექსანდრე... ძ თანამეცხედრემან ჩუენმან... დედოფალ-მან თამარ ძ ძეთა ჩუენთა... მონაზონმან დ-თ, ვახტანგ, დიმიტრი ძ გ-გი და ძმათა ჩუენთა ბაგრატ და გ-გი ....ვცანით რომელ პირის მოწდე (ღუანის მო-წდე?) ტოხასძე ძუელთავან მკჳდრი მცხეთის შვილი იყო... (მაგრამ ჯამთა კეთრებისაჲგან) შეცცლოდა... და... ახლად შემოგწირეთ... მამულითა... ქჳზ-ა მიქაელ (მიდოცხეთ) ...ესე საქმე მის ჯამისა შედეგად ვიწყე, ოდეს ძლევაერი იგი და დიდისა ულუსისა პატრონი... თემურ წარმოემართა აღმოსავალით კე-რძო ქუეყანით სამარყანით და მრავალნი თემნი და ქუეყანანი ოკერ-ყენა... ეკლესიანი დაჰქიცნა და... მცხეთა დაჰქცა ჩუენისა პატრონობისა და მეფო-ბისა უწინარეს, სხუათა მეფეთა ჯამთა შიგან; და მე მეფეთა-მეფემან ალექსან-დრე ო-ც-დ-ო-რ-ი-ს-ა წ-ლ-ი-ს-ა-მ-ა-ნ სურვილით და წადიერად კელ-ვყავ შენებად საყდრისა მეფებისა... ღ-თ-ა... მტკიცე ყავ საწადელი ესე ჩემი;— და ამავე ჯამსა დაიდგინა პატრიარქად... ქჳზ-ი მიქაელ, რომელმან მრავალი. იღუაწა და ვიდრე დასრულებადმდე საყდრისა ამის იღუწის შენობისათუის და სრულქმნისა და ამასვე ქჳზ-სა მიქაელს შევედრეთ ჩუენ მიერი სურვილი— საწადელი ძე ჩუენი მონაზონი დავით... (მას) მიერვე კელდასხმულ იქმნას... დაიწერა... ინდიკტ. მეფობას ჩუენისასა მეშვიდესა: ქ-კსა: რჳ: სეკდემბერსა :ი: კელითა... დემეტრე მარკოზისშვილისათა". მერე სჳეულად დამტკიცებულია მეფის ალექსანდრეს მიერ.

შეადარეთ ქს სიგელი ზემო დაბეჭდილს 1419 წლის ქვეშე (გვ. 217).

1420 – 1428 წლებშია ალის დაწერილი სანად. კანტ. სიგელი, მსხვრეულად ქვაღდზე დაწერილი, № 250, რადგან ამაში მოხსენებული მეკვლე კათალიკოზობა 1420—1428 წლებში. ამ სუფრადღებო სიგელის მანასრისადმი სავალისმეცნიერო, რომ XIV საუკუნის დასაწყისის და XV-ს დამდეგის სამცხე-საათაბაგოში შესუ-ტებული ერთად ჰოლიტიკურ დამოკიდებულებასთან კავკასიური კავშირიც მცხეთოს-თან და საათაბაგის კათალიკოსისა ანტონიტის საპატრიარქოს მიმართობაზე, ალბათ საათაბაგოს ჰოლიტიკური მიდრეკილებების გავლენის ქვეშე; მაგრამ რაკი მეფე-ალექ-სანდრე I-მა დაიმორჩილა საათაბაგო (1415 წლის ახლო ხანებს), კავკასიური კრ-

თობაც მცხეთასთან განსხლებულა. ეს საგანი დ. ბაქრაძეს შემოკლებულად და შეცდომებით ჩაუწერავს თეიმის კახეთის ისტორიაში (გვ. 286; გ) და ჭიაბრის მე-XIV სიუკ. სიპოოად.

„ქ... ესე წიგნი გაკადრე ჴ მოგაკსენე შენ წ[ა]სა ჴ ქ[ე]ს მიერ კურთხეულსა მღრდელთ-მთავართა მთავარსა ქართლისა კათალიკოზსა მიქაელს; (გ)კადრეთ და მოგაკსენეთ, მოგაკსენეთ (bis) მას ჟამსა, ოდეს მცხეთას მოვე (sic) და მაკურთხეთ. აწ ესე წიგნი მე მაწყარელ (მაწყვარელ) მთავარებისკოპოსმან გერასიმე (გ)კადრე და მოგაკსენე და ვინც შემდგომად ჩემსა სხუანი მაწყუერელნი იყუნენ და საყდარ-შვილნი, როგორც ამას წინათ მეფეთა მლოცავნი და თქუენნი მოკსენებელნი და ერთგულნი ყოფილნი, ამავე წესითა მეფეთა მლოცავნი ვიყუნეთ და თქუენნი მომკსენებელნი ვიყუნეთ: არც პატრიარქი მოვიკსენოთ ანტიოქიისა, არც მისგან გამოგზავნილი კაცი შევიწყნაროთ, არც ვარძიის დიაკონი ვაკურთხოთ *). და ვინც ამა თემსა ანუ სხუაგან შეახუენოთ, როგორაც თქუენგან ნაკურთხევსა გუმართებს, აგრე შევაჩუენოთ; და ვისცა შენ სწყალობდეთ, ჩუენც მისნი მლოცველი ვიყუნეთ. ესე პირი ჩუენგან ასრე გაგითავდეს—მამამან, ძემან და სულმან წმიდამან და მაწყუერელისა ღ[მრ]თისმშობელმან! და თუ ესე ასრე არ გაგითაოთ ჩუენ და შემდგომად ჩუენსა სხუათა აწყურისა ებისკოპოსთა და საყდრისშვილთა, შენისა კურთხევისა წილ წყევასა ქუეშე ვიყუნეთ, კათოლიკე ეკლესიისაგან განვეყენოთო, ვითარცა ურჩი და ძუირის მოქმედი. და ვინცა ანუ ჩემმა სამწყსოსმან შეიწყნაროს, ანუ სხუამან კაცმან, იგიმც კაცი კრულია პირითა ღ[მრ]თისათა ცათა შინა და ქუეყანასა ზედა; და არცა-ოდეს რაიფერი კბული (გუგბუდი) დაგაკლო. საფარის სამწყსო, თუნიერ შენისა ბრძანებისაგან კიდე, არა ვაკურთხო". სხუა ხელით: „მე მაწყუერელი გერასიმე ამა დაწერილისა გამოვებელი ვარ, ამა წიდათა მადლმან".

1423 (459 წ.)—ქკს: რია: აქა დაწყება ბერძენთა ქრონიკისა (წ[ა]ნა ნიკოდოზის ქრონიკა).

ჰქ იგუდისსებეს მე XI მოქცეა (და ჰრა მე-XIV), ე. ი. 111+248=359 წ. (იხ. ამაზე ჩემი „ქრონიკები", წ. I, 891 და 892 წიგნი ქვეშე).

1424 წ.—ქკს: რიბ: აქა ჯანშან ყაენი ახალციხეს მოუკლა (ცხეიძის ქრ.—სხუა ქრონიკა ამ ამბავს დასდებს 1425 წ. იხ. ქვემოთ).

ეს ცნობა ჩრ ითოკეეს ჩვენს მატიანეში და კრებ ასალი სასუოია იმისი, რომ ალექსანდრე I სახელოკანი მეფობა ქ-ცხისაში დასრდილდეულია და შემდეგს დროებაში შეგონებული თითო-ოროლა ცნობათაკენ.

*) გარძიის მონასტერი ეკუთნოდა მცხეთის და ამისგამო მხოლოდ მცხეთელ ეპისკოპოსებისგან უნდა ეკურთხეუნ იქაურნი მღვდელ-ბერ-დიაკონნი.

1424 წ. მცხეთის საგელი ქალაქზე მსჯდრულად დწერილი № 57 (ნუსხა: სხბ: ახ. ჯრუთუ ნუსხა № ;ისგ:):

...ხახულისა და ვარძიისა ღ~თის მშობელო!... ჩუენ განმაერთებელმან ლიხთ-იმერისა ბ~ლიხთ-ამერისამან ორთაევე სამეფოთა ტახტისა... მპყრობელმან... მეფეთ-მეფემან ალექსანდრე და თანამეცხედრემან ჩუენმან... თამარ და ძეთა ჩუენთა... და ნებებითა თქუენითა წყალობა-აურაცხელითა ღ~თისა საყდრისა დედაქალაქისა მ ც ხ ე თ ი ს ა პ ა ტ რ ი ა რ ქ ა დ გ ა ნ მ ზ ა დ ე ბ უ ლ მ ა ნ მ ო ნ ა ზ ო ნ მ ა ნ დ ა ვ ი თ, ვახტანგ, დიმიტრი და გ~გი... ჰპოვერა დღეს ბრწყინვენ ოთხნივე კედარნი სამეფოჲსა ჩუენისანი ბ~ლ შეწევითა ბ~ლ წინამძღუანელობითა ძელისა ცხორებისათა ადარის ნაიესავნი მტერნი... სამარადისოდ ლტოლვილ და უკუნქცეულ არიან... შევსწორიერთ (სამადლობელად) გარესკჲსა ორივე უდაბნო და ს~ლ გარეკისა სახლი... უნაკლულოდ... (თჲსისა მამულებითა და შესაკედ-გამოსაკლადით) მცხეთას და თქუენ წ~ას... ქჳშა მ ი ქ ა ე ლ ს და თქუენ-მიერ აღზრდილსა და კ~ად... განმზადებულსა და ჩუენ-მიერ სასურველ საწადელსა ძესა ჩუენსა მონაზონსა დაჲითს... ამა გარეკისა სახლისა სამუფკოდ დაგუიდევით და მოგუეცით თქუენ... კ~მან მიქაელ ატენს მონასტერი სიონი (მისის მამულებითა და კლესებითა და სერკის-კეკს კლესსა)... დაწერა... ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეათორმეტესა ქ~სა ა ს დ ა თ ო რ მ ე ტ ს ა, ივნჳრსა :ვ:... კელითა... სეფის მწიგნობრისა დემეტრე მარკოზისშვილისათა... (ამ წყალობისთჳს მეფეს აღჲძა გუჩჩესა თჲსთჳს). სკეპტრად: „ალექსანდრე“ და შემდგ სკიპის-მოწერა: „მე დედოფალსა თამარს დამიმტკიცებია“.

1424 წ. — მეფე ალექსანდრე და ძენი მისნი — კოსტანგ და დამიტრი აძლევენ სიგელს (ნუსხა მცხეთისა, № ;ქზ: და № 507): „შემოგწერე მცხეთას და... ქჳშს ელიოზს (sic)... ატენისაკენ სიონსა უკანით ზუარი“...

რადგან 1419 წლადმდ ქჳშ-ად ითჳდა მაქედ, ამისგამო უნდა ვიფიქროთ, რომ აქ ანუ არეულია ქრონიკონი და ანუ ელიოზს, კათალიკოზობადმდ გადმდგარა 1419 წელს, ცოცხალი ეოფილა 1424 წელსაც.

1425 წ. — ქ~ს: რიგ: კოსტანტინპოლი დაიპირეს თათართა. ამავე ქ~ს ანშა ყაენი მოვიდა სამცხეს (ჯამნი № 2).

კოსტანტინეპოლის აღება იყო 1453 წ. და არ ვიცი, რა უნდა იგულისხმებოდეს აქ (ის. 1444 წ. ქვეშე). ხოლო ანშა-ყაენისაგან სამცხის მოპბეკა ის. 1424 წლის ქვეშე)

1425 გუჯარი № 20 (ნუსხა №: სდ:), ქალაქდზე მსჯდრულად ნაწერი, რომელიც მიეცემულია დვითა-მეფისაგან (?) და დწერილი ცრობილის კლიმი კკლასჩაქის სკიპთ, მე-21 წელს შეფობისასა (დვითისას ?), კ~ის თეოდორეს დროს (თეო-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დორე იყვდა 1430—1439 წ.); გუჯარს ამტკიცებს მეფე ალექსანდრე (ბეჭედი) და მეფე დავით. ამ მაზრების გამო გუჯარი საკმაოდ მიგვანიშნა: კავკასიაძე და კზრ თოდორე ტატიშვილი არ იცნენ დავითის მეფობაში და არც 21 წელი ალექსანდრეს მეფობისა უდრის 1425 წ. (ხოლო 21 წელი დავითის მეფობისა მოდიოდა 1526 წ.); არც დავით მეფეს უნდა შეელება კასტანე და დიმიტრი (კასნი იყვნენ ძანი ალექსანდრე I-ისა). ცხადა, რომ გუჯარი ანუ ყალბია და ანუ ალექსანდრე-მეფის დროინდელი გუჯარი ხელ-ახლა დაუმტკიცებიათ დავითის მეფობაში და ამის გამო წანაწერი (1425 წ.) და მერმინდელი (1525 წ.) წლები და ამბები არეულა.

მეფე დ[ა]ვ და ძანი კასტანე და დიმიტრი სწერენ: „. . . წინამძღოლობითა ძელისა ცხოვრებისათა მტერნი... ჩუენნი სამარადისოდ ლტოლვილ... არიან.. მოძღუარსა კ[ა]ზს თეოდორეს მოგაკსენეთ ლორეს სოფელი ამუში (წინაც შეწირული და ჯერეთვე სოფელი დარსი, ბეკლად შეწირული, წყარო-მირავსა, მარშუნის ახლო, ასფარავსა და ფოკა ფერავსის ტბასთან)... თარხნად, არა ეთხოვებოდეს: არ სამეკონიმო, არ სახარისიელო... დაიწერა... ქ[ა]ლა :ოიგ: (sic) ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა (ალექსანდრესი?) :კა: კელითა... კლიმი კაკლაჩაისძისათა". მერე სკუედად: „მეფეთა მეფე დავით ვამტკიცებ ნებითა ღთისათა ან". და თქვა ახალი ბეჭედი წარწერით: „მეფე ალექსანდრე".

1426 წ.— ჩვენ სელთა გვაქვს მთავრობისაგან დამოწმებული ბერი ძელის სიგელისა, ღერბაისს ქალაქდაზე გადაწერილი ამ სუეტუნის დამწერებს. სიგელი მიცემულია ალექსანდრე I-ისაგან მე-13 წელს მისის მეფობისას, ე. ი. 1426 წელს ზედგინიძე-ამილახორთაგანი, რომელთაგანს ასტრონაში ცნობილია მარტო თაყა (ან. 1433 წ.). სხვათა შორის მეფის მე დავით აქ მოხსენებულია ქართველოგზად, თუმცა სხვა სიგელებში იგი ჰარკველად შეგეხვდება კათალიკოზობით 1428 წ.

ქ. ჩუენ მეფეთა მეფისა ალექსანდრესგან, დავითიან ბაგრატონიანისა, და თანა მეცხედრისა ჩუენისა დედოფლისა თამარისგან, და ძეთა ჩუენთა ქათალიკოზისა დავითისგან, ვახტანგ, დიმიტრი, და გ[ა]გისგან, ნებითა ღ[ა]ისათა, აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფისა, შანავ-შარვანშე, და ყოველისა საქართველოსა და ჩრდილოეთისა და ლიხთ იმერისა და ლიხთ ამერისა, აღმოსავლეთ-დასავლეთამდის თუით-ფლობით მტკიცედ მპყრობელისა.— მოვიდეს წინაშე ჩუენსა ჩუენნი დიდად ერთგულნი და თავდადებით ნამსახურნი ზერდგინიძენი, გორის მოურავი და ეზოს ჩუხჩარეხი ავთანდილ, ზერდგინ და თაყა, გუეაჯნეს, რათმცა სიგლითა ამით შეგუეწყალნეს, და ვისნინეთ აჯა მათი და ძიუბოძეთ ქარუმისძე ქავთარ და მისი შვილი და მომავალნი სახლისა მათისანი, მათითა მამულითა, საჯდომითა, სახლითა, ყანითა, ენებახითა, წყლითა და ბარითა, საკმრითა, და უკმრითა, მისითა სამართლიანითა, ერთობ ყუელაითა სამკუიდროდ სამამულოდ და უცილებლად ყოელისა დაბადებულისაგან მოგვიცემია ქარუმისძე ქავთარ და მისნი შვილნი, თქუენ ზერდგინისძეთათვის ავთანდილისთვის, ზერდგინისთვის და თაყასთვის, ვერაკინ და-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გეცილოს ქარუმისძესა ქავთარს მისთა შვილთა და მომავალთა და რასცა დღეს მქონებელი არის ვერას ჟამისა შემოსრულობისათვის ვერასა ჟამსა შიგან ვერა, და თუ ვის რა ამა ჩუენგან ბოძებულისა წიგნი და ნიშანი აქუს, ყუელა ამა სიგლითა გაგვიცუდებია, და მტკიცე ესეოდენ არის, კელმოხსნით და ყოვლისა დაბადებულისაგან უსარჩლელად მოგუიხსენებიან, თქუენ ზერდგინისძეთა ავთანდილისთვის ზერდგინისთვის და თაყასთვის, ქარუმისძე ქავთარ და მისნი შვილნი, მათითა მამულითა და საქონებლითა ყუალათა (ყუელათა), და არავინ გვიბრძანებია მშლელ და მაქცეველი მტკიცედ ბოძებულისა ამის ჩუენისა, არცა მეუნებლე, მავნე და დამაკლებელი.—აწ ვინცა ნახოთ ბრძანება და სიგელი ესე ჩუენი შემდგომად ჩუენსა მომავალთა და დედოფალთა, ერისთავთ-ერისთავთა და კარისა ჩუენისა ვაზირთა, მოსაქმეთა, მეჯინიბეთა, მერემაეთა, მეულუფეთა, პურისა და საკლავისა მკრებელთა, ტყისა მპა[რა]ვთა (?) (მცველთა?), მეულაყეთა, მემეძებრეთა, მესაბანჯრეთა და ყოველთავე კარით ჩუენით წარვლენილთა მსახურთა, დიდთა და მცირეთა დაუმტკიცეთ ӧ ნუვინ უშალავთ მტკიცედ ბოძებულსა ამას ჩუენსა და ნურცარასვინ დააკლებთ ნუ დიდსა და ნუ მცირესა თვინიერ შეწევნისა და თანა-დგომისაგან კიდე. — დაიწერა ბ῀ბა (ბრძანება) და სიგელი ესე ჩუენი ინდიკტიონსა მეფობისა ჩვენისასა ი῀გ, კელითა კარის მწიგნობრისა ჩუენისა კლიმი კაკლაჩასძისათა, რაცა მისის ძმისა ჩხუტელასაგან მამული [ჰქონებია], მითა მამულითა მოგვიცემია მკვიდრად და სამამულოდ“. აქ ხელჩართული ყოფილა მეფის ალექსანდრესგან და შემდეგ ხელმოწერილია:

„მე ვახტანგს დამიმტკიცებია“, „მე დემეტრეს დამიმტკიცებია“.

1428 წ.— „ქ῀კს :რივ: - - - ალტა“ (ეს წარწერა ეკ. მუზ. ხელნაწერისა № 85, თითქმის სრულიად გადასულია. აქ უნდა ყოფილიყოს აღნუსხული რომელიმე გამარჯვება ალექსანდრე მეფისა მტრებზე).

1427 ანუ **1428 წ.**— მცხეთის ნუსხაში № :ლჲ: ჩაწერილია გუჯარი:

„. . . ჩუჱნ... მეფისა ალექსანდრესგან და... დედოფალთა დედოფლის თამარისგან (და ძეთა მათთა: ვახტანგ-დემეტრე-გიორგისგან)... კ῀ზი თეოდორე გუჲაჯა... და დავანებე მცირე ესე მამული... გორგელაძისძე მისითა მამულითა, ეკლესიითა, სასაფლაოთაჲ... ამას აქათ აბულახტრის მამული სრულიად ეკლესიითა, სასაფლაოთაჲ (იხ. 1433 წ. ქვემ.)... წირს გორგელისძე დათუა... მკუიდრად სამამულოდ... ქ῀კს :რიე: (1427 წ.) ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუჱნისასა :იე:“ (ე. ი. 1428 წელს).

რადგან 1428 წ. სჩანს ქ῀კზე დ῀თ, ამისგამო ჩვენ გვგონია, რომ ეს გუჯარი მიცემული უნდა იყოს 1428 და არა 1427 წელს (იხ. 1428 წ. ქვემ.).

1428 წ.— თფილისის ოლქის სასამართლოში, გამაჯნვის კომისსიის გან-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ეოფილების, სახელდობრ სჯმეში: „Дѣло о размежеваніи дачи Сагарджо, Кутаисскаго уѣзда, Кварельскаго участка, Ахалцихскаго уѣзда“ (მასი ბარა ად. მცხეთის ნუსხაში № :სჯდ: და 507).

. . . ღმერთო... რომელმან უმჯობესი წინასწარ განიგულვე ჩუენთჳს და მოგვეც ჯუარი შენი უძლეველი საძლეველი და ყოვლად ძლიერი... ეჰა სუეტო ღთივ დიღებულო... (ე. ი. მცხეთოს), რომელი აღყუანებულ იქმენ ზეცად ანგელოზთაგან და კუალად გამოგვიჩნდი მსხდომარეთა ბნელსა შინა და დაემყარე შორის ცასა და ქუეყანასა, დაიწყე დენად მიროწსა მას ღმერთ მყოფელსა, რომლისა მიერ განქარდეს და დაეცნეს და შეიმუსრნეს და დაიბნიეს და განილინეს კელნი საძაგელნი და ბილწნი კერპნი არმაზ-ზადენი და მოოკრდა ყოველი შენებულები, დაიქცეს და იავარ იქმნეს ყ̈რნი ბომონნი, ბაგინნი, საზორაელნი და სამსახურებელნი მათნი და აღეშენნეს მათ წილ სახლნი ღუთისანი, ტაძარნი დიდებისანი და საყდარნი სამეუფონი, რომელსა შინა მკვიდრ არს კუართი საუფლო, ზეგარდამო ჩსოყილი, შეღებული სისხლითა მით საუფლოთაჲ... მე პირდაპირ[ად] და ჭოქენით შეწევნათა და ცვა-ფარვაჲთა შენთაჲსა, თქუენ-ძლით მჴყრობელმან მეფობისამან... ნებითა ღ̈თისათა აბხაზთა, ქართველთა, რანთა დ̈ სომეხთა, შარვან და შან̈შე და ყოვლისა აღმოსაელეთისა და ჩრდილოეთისა სამანთა დ̈ კედართა თჳთ-ფლობით კელმწიფედ მჴყრობელ-მჭონებელმან, მეფეთ-მეფემან პატრონმან ალექსანდრე და თანამეკეხედრემან ჩ̈ნ̈მან დედოფალთა დედოფალმან და პატრონმან თამარ და ძეთა ჩუენთა გიხტ̈სჳ, დიმიტრი და გ̈ურგი და ზაალ კელეყავ და გულსმოდგინედ ვიწყე ძიებად, რათამცა მცირედითი რათამე და უნივეთოთ-ნაღუაწითა გუემსახური ჩუენისა სახატრიარქოსა საყდრისა დედა-ქალაქის მცხეთისათჳს დ̈ მას შინა ღუთივ აღმართებულისა... სუეტის ცხოველისა(თჳს)... ვიგულსმოდგინეთ და შევსწირეთ და მოვაკსენეთ საგარეჯო მთასაქათი დ̈ მთას იქითი სოფლები: ორკოშინი, ბერთუბანი, თუალნი, გიორგი-წმინდა, ტაზრები, არიელი, ვერენა, კეხთა, თოლეჯი, ხუდაშენი, ვანთა, ვაკურა მისითა უდაბნოთა, კალაური, ნაპირა, ჯიმითი, ხუდაშენი და ვეძისკევი სრულად და უვნებლად მათითა მზღურითა, მთითა, ბარითა, საკრითა, უკრითა, საძეგრითა და უძეგრითა. ჩუენთა პაპათა დ̈ ნათესავთაგან გამართული უდაბნონი გარესჯისანი ჭამთა ვითარებითა აგარიანთ კელისაგან მოწლილ იყო და ჩ̈ნ ვითარ გუმართებდა ეგრეთ ჯერ ვიჩინეთ და სანაცვლო მამული დავიჭირეთ დ̈ თქუენ საგარეჯო მოგაკსენეთ და დაგიმტკიცეთ წინათვე წინასწარმეტყუელთაგან მოსწავებულსა ქრისტეანეთა განმანათლებელსა ახალსა იერუსალიმსა კათოლიკე საყდარსა ... და თქუენ.. ქართლისა კათალიკოზო დჳდო! ნუცა დავიწყებულ ვიქმნებით თქუენმიერ მსხვერპლშემწირველობათა შ̈ა თქუენთა... (წჳეჯ)... დაიწერა ბრძანება და სიგელი ესე ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :გ: (ჳნდა იეთს :იგ:) კელითა სეფაჲს მწიგნობრისა დემეტრე მარკოზიშვილისითა ქ̈ს :რივ: იანვარს ;კა:“

ქორონიკონს 1428-ს ჯრ უდრის მესამე წელი ალექსანდრეს მეფობისა, თუმ-

ცა ასლში და ნუსხებში ერთგვარად სწერია. კ~ზი დავით, მეფისძე, პირველად აქ სჩანს ამ ხარისხით. აქ შესანიშნავია ისიც, რომ ამავე 1428 წ. ანუ 1427 წ. პირველადვე სჩანს კ~ზი თეოდორე. ნუ თუ ეს იმისი მომასწავებელია, რომ დავით გადამდგარა ანუ მომკვდარა (1428 წელს?).—თეოდორეს შემდეგ (1439 წ.) სჩანს კ~ზად შიო 1443 წლამდი და მერე ისევ დავით (სხვა).

1428 წ.—ამ წლის ახლო ხანებს არის დაწერილი მცხეთის სიგელი, ქაღალდზე კარგის მხედრულით დაწერილი № 127 (ნუსხა № რპზ), რომელშიც მოხსენებულია ქაჩიბასძე ბარათა (ამისგან წარმოსდგნენ ბარათაშვილნი, იხ. 1459 წ.), ქ~კზი დავით და მე ბარათასი დავით.—რომ აქ მოხსენებული ქ~ზი დავით არის მეფის მე და არა მეორე დავითი, რომელიც სჩანს შემდეგ 1451—1479 წლებში, ეს ცხადია იქიდამ, რომ სხვა მცხეთის გუჯარში (№ 167) ამ ბარათა ქაჩიბაძის შვილი დავით (ქ~კზის დავითისავე დროს და მამასადამე 1451—1479 წ.) მოიხსენიებს რა ამ სიგელს (№ 127) და თვისს დედ-მამასაც მკვდრად, ამ გუჯარს უწოდს „ძუელ სიგელად“ (იხ. 1459 წ. ქვევე). ამ ნაირად ცხადია, რომ ბარათა სცხოვრობდა 1428 წ. ახლო ხანებში; ხოლო მისი შვილი დავით—1459 წ. მით უმეტეს უცხოა და შეუწყნარებელი ჟურნალს „მოამბეში“ დაბეჭდილი გუჯარი („საქართველოს სიძველენი“, გვ. 67), რომელშიც ბარათა მისის ცოლით თინათინით და მით დავითით მოხსენებულნი არიან ქ~კს :რმთ: (1461), „დიდის მეფის ალექსანდრეს დროს“. არც კ~ზი დ~თ I და არც მეფე ალექსანდრე I ცოცხალნი არ იყვნენ 1461 წ. და ცხადია, რომ ზემო-ნაჩვენები ქ~გნი ტყუილია. ასლში იქნებოდა ქ~გნი :რით: და არა :რმთ: ამ გვარი ქრონოლოგიის არევა «საქართველოს სიძველეთა» გამომცემელთაგან იხ. კიდევ 1460 და 1478 წლების ქვევე.

„ქ.... ესე.. წიგნი... მოგაკსენე თქუენ.. (მცხეთას) და.. ქ~კზს დავითს მე ქაჩიბასძემან სალაროს მოლარემან ბარათამან და მეუღლემან ჩუენმან პატრონმან თინათინ და ძეთა ჩუენთა: დავით, გერმანოზ და ლაპამან... მოგაკსენეთ (მცხეთას) ჩუენი მკუიდრი მამული, მოუდევარი და უსარჩლელი:.. სომხითს სოფელი ყორანთა... დიის ველი ძუელითგან განსაზღრული იყო და მოლიოდ შემოვლის (sic) რატევნის ჭალითა, რასაც წისქუილნი და ზემო დიდნი მუხანი გამოიტანებენ მას ქუემოთ და წისქუილიცა თქუენ დაგრჩეს. ველკეთილისავე რაც რუსა ზეითი და ურწყავი არის, სამანი ჩავსუით... თქუენ (კ~ზმან) გაგუიკეთეთ (გაგვიკეთეთ?) ორი დღე ალაპი... მე სალაროს მოლარესა ბარათასა და მეუღლესა ჩუენსა პატრონსა თინათინს“...

ბოლოს ცუდის ხელით: „ქ. მე ულირსი და ცოდვილი ბარათა ამისი გამთავებელი ვარ“.—„ქ. მე ულირსი და ცოდვილი თინათინ ამისი გამთავებელი ვარ“.—„ქ. მე ულირსი და ცოდვილი დავით ამისი გამთავებელი ვარ“.

1428—1430 წ. შემოგვაქვს აქა თოფურიძეთა სიგელი, დაბეჭდილი „ივერიაში“ 1891 წ. № 213 ზ. თაყაიშვილის-მიერ განმარტებით. სიგელი დაწერილია ტყავ-

ზკე, მხედრულად (სიგრძე $2^1/_8$ არშინი და განი — $5^1/_2$ გოჯი), თავი სიგლისა გადასულია.

სიგელი მიცემულია მეფის ალექსანდრეს მიერ და მასში მოხსენებულნი არიან ათაბაგი ივანე (1391—1444) და კზ̃ი დავით, რომელიც ჩვენს საბუთებში სჩანს 1426—1430 წლებში, და ამით საგულისხმებელია, რომ სიგელი უნდა იყოს მიცემული მეფე-ალექსანდრე I-ისგან 1426—1430. მაგრამ ამ სიგელს ბევრი ნიშნები აქვს იმისი, რომ იგი ანუ ყალბია და ანუ იმერთა მეფეს ალექსანდრე II-ს უნდა ეკუთნოდეს: 1) ქორონიკონი უწერია 968, რაიცა სრულიად არ იხმარებოდა ქართულს მწერლობაში; 2) მასში მოხსენებულია მაწყვერელი სვიმონ, რომელიც ცხოვრობდა ყვარყვარეს-მის მზე-ჭაბუკის დროს და მაშასადამე მე-XV საუკუნის დასასრულს, როდესაც მართლა კათალიკოზობდა დავით III (1447; 1472; 1451; 1488 წლებში), 3) მანუელ 1534 წელს დადგენილ იქმნა ნიკორწმინდელად და შეიძლება იგი წინედ იყო ქუთათელი; 4) აქ მოხსენებულნი იპისკოპოსნი და ციციშვილ-ბარათიანნი არც ერთს ჩვენგან ცნობილს საბუთებში არ სჩანან.

ყოველს შემთხვევაში სიგელს იურიდიული მნიშვნელობა მაინც არ ეკარგება და ამის გამო ვბეჭდავთ ისე, როგორც დაიბეჭდა „ივერიაში", თუმცა დარწმუნებულნი ვართ, რომ მართლ-წერა დედნისა არ არის დაცული „ივერიის" გამოცემაში (ხმარება ასოთა: ჱ, ჳ, უ (ვ-ინის მაგიერ) და სხ..

„...ძისა და... სოლომონიან დავითიან ბაგრატოვან მეფისა ალექსანდრეს... შარვანშა... მრავალთა.. ლიხთ-ამერთა და ლიხთ-იმერთა... ორთავენ: ოქროს ტახტზედ მჯდომარისა: და ღმრთივ გვირგვინოსანისა:. და ყოვლისა ჴმელეთისა მპყრობელობითა მქონებელისა მეფისა ალექსანდრეს. წინაშე: მოვიდეს ჩუენთა: დროულთა: კართა: ზედა. ერთგულნი და: დიდად. ერთგულად: ნამსახურნი: თოფურიძენი: კაცი: ბერი: შერგელი: გიორგი:. იოვანეს (sic) მას:. ჟამმსა: ოდეს: ერთი. ჯორის ცალისა: ალნე ზანდუკი:. ოქრო: და: ვეცხლი: ცხენის. წყალმა წამართვა: და კაცი ბერი მომირჩინა და ჩუენ: არა:. ვიცოდით და კაციბერმა მომართვი იმა: ერთგულობისათვის: გვიაჯნეს:. და (დავად)გინეთ: გამოიღეს სიგელი: და. ძველთაც წმიდა: აზნაურის: შვილნი: ყოფილყნენ (sic); ვქენით: მოკითხული: და ტახტისა აზნაურისა შვილნი: გამოვიდენ:. ვისმინეთ:. აჯა: თქვენი: მოვიკითხეთ: ძველი: და ახალი:. თქვენისა გვარისა. ვითარაობა: და: ერთობ: წმიდა: აზნაურის:. კაცნი: გამოვიდნენ. სამონასტრო: საურითა: და: მისი შემავალითა გლეხებითა:. სამოსასახლითა:. საჯვარითა გარეთ: და შინითა: ბევრის: ყმითა: სათიბითა. ტყითა: ველითა:. სათევზითა: ყოვლის:. ფერითა: წმიდა აზნაური: კაცი: გამოვიდა:. მართლით:. განაბჭობი:. სისხლი. გაუჩინეთ: თოფურიძეთა:. დიდისა:. და: მცირესა:. სამას: სამოც-და: ხუთი:. ათასი ძველ:. კირმანეული: დაგეურვებოდეს: სისხლი:. არა: ვინ:. კადრებულა თუ:. ვისმენ: ეშმაკისა:. მანქანებითა თოფურიძისა: გუარისა:. კაცი: მოკლას:. ექსასი (sic): ასი:. ათასი: ძველი: კირმანეული: დაგიუ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

როს სანახშირო და ცხრა: ასი: ათასი:. (თეთრი) [1]:. და მას:. გარეთ: ათი მეხადილე: (მესადღეგე?) გლეხი:. თეთრი:. ჯორი:. ვეცხლის:. იარალითა მეჯინიბითა:. თეთრი:. ქორი:. თეთრი:. მეძებარი:. მისითა ბაზიარითა:. დაგეუროს. ვინცა: სახლად: დაგესხას: დაგწვას: ალაფი: წაიღოს: ნახევარი:. სისხლი: დაგეუროს:. ვინც: ცოლი:. გაგიუპატიოს: ნახევარი:. სისხლი დაგეუროს:. ვინცა:. გვარისა:. ქალი: დაგიგდოს:. ანუ:. სახლის: შვილი: მოგიკლას:. ნახევარი:. სისხლი: დაგეუროს:. ვინცა: ვრძნეულობა: გითხრას: მართალი: გამოჰვიდე:. ნახევარი:. სისხლი: დაგეუროს:. ვინცა ექსთა (sic): ასოთაგან: ერთი: დაგიშაოს:. ექსი: ათასი: კირმანეული: დაგეუროს:. ოცი:. ათასი:. თეთრი:. უზღოს: ვინცა: კბილი:. ამოგიგდოს: ნახევარი:. სისხლი:. დაგეუროს:. ვინცა:. მესადილესა გიცეს:. ანუ: მწყემსსა:. ნახევარი:. სისხლი:. დაგეუროს:. ვინცა: ბაზიარსა: ანუ: მეთევზურსა: გიცეს:. ვითარცა:. შეგვანდეს: აგრე:. სამასი:. ათასი: კირმანეული:. დაიუროს: სხვა: ნაძარცვი:. ნაკადი: გზასა ნაძარცვი:. ამა:. სიგელსა:. და:. იადგარსა:. დახედოს:. მის: მისითა:. წესითა:. დაგეუროს. ვინცა:. ყანასა:. დაგესხას:. და გიომოს:. თუ: დაიკოდოს:. ნახევარი: სისხლი:. დაგიუროს:. თუ მოკდეს:. სრული:. სისხლი:. დაგეუროს:. ამისნი:. მოწმენი:. არიან:. თავად ღმერთი:. და კაცთაგან:. ასპალარი (sic):. ივანე:. ათაბაგი:. ერისთავთა:. ერისთავი:. მანდატურთა:. უხუცესი:. დადიანი:. სვანთა:. ერისთავი:. გურიელი:. ფარიჭანიანი: ელაშერ ელაშერი:. ჭილაძე:. ამირეჯიბი:. ავჯაშერ:. ციციშვილი დავით:. სხვანი:. ჩუენი:. ქარისა:. ვაზირნი:. შიოშ:. ფალავანდის:. შვილი:. ფარნაოზ:. ფალავანდის:. შვილი:. ბაგრატ:. ბარათა:. შვილი:. თიმოურაზ:. ლაშის:. შვილი:. მამის:. მამა კუპეიძე ყელ: გრძელი: ჩხეტიძე:. გიორგი: ერის: თავი:. კახაბერი: ლომინაძე:. როსტომ:. ჩივჭავაძე:. ხაფილანდრო ღოღაბე:. ლომინი:. მიქელაძე:. ფანუელ ლაფიცხუძე. საყან:. მაჭუტაძე:. დემეტრე: ბერიძე:. ლომინი: მახაძე:. ჯოღერდი:. ჩლაჩაძე:. მოსათი:. ჯარადათ:. ქორთოძე:. შამადავლა ლიპარტიანი:. ელი:. ბადურ გოშოძე:. ულაშარ:. ამუნასკირი:. არღუნა:. შარვაშიძე:. ალთუმაშარ:. ამჩაბაძე:. თუმელდი:. ყუდუსაძე: აწე:. სხვანო:. კარისა ჩუენისა:. ვაზირნო:. და ხელისა: მქონებელნო: მესტვირეთა:. მენაღარეთა:. უხუცესნო:. მოლარეთა:. და: ბაზიართა: უხუცესნო:. თქუენცა დაუმტკიცეთ: ბრძანება: და:. სიგელი:. ესე:. აწე:. ქრისთეს (sic):. მიერ:. კურთხეუენთ:. კურთხეულნო: ქართლისა: ქათალიკოზნო: ღა: ებისკოპოზნო:. თქუენითა: ჯუარითა: თქუენითა: ომფორითა: თქუენცა: ასრე: დაუმტკიცეთ: ლიტიმერისა (sic):. ქათალიკოზნო: და: ებისკოპოზნო:. თქუენცა:. ასრე:. დაუმტკიცეთ: ბრძანება: და: სიგელი: ს ვ ი მ ო ნ მ ა წ უ ყ ვ ა რ ე ლ ო: მ ა ნ უ ე ლ ქ უ თ ა თ ე ლ ო:. დ ა ვ ი თ ც ხ ე თ ე ლ ო: ელია. ჭყოინდელო (sic): ბართლომე:. ცაიშელ(ო):. რომანოზ:. მოქველო. გრიგოლე:. ბედიელო:. საბა: ხობელო: ევდემოს: ცხეთელო: თევდო-

[1]) ეს სიტყვა დედანს აკლია.

რე:. დრანდელო:. თქვენითა: ჯვარითა. თქვენცა ასრე დაუმტკიცეთ:. ბრძანება:. და:. სიგელი: ესე: დაიწერა: ბრძანება: და: სიგელი:. ესე:. ჟამმსა: ალექსანდრე:. მეფობისასა:. ქორანიკონსა:. ცხრა:. ას:. სამოცდა:. რვასა:. თვესა: მაისსა:. აჰვიდმეტსა (sic):. ხელითა:. მდივნისა:. იოვაკიმისათა:. ამინ".

1429 წ.—ქ~კს :რიზ: აქა სარკინოზობა შეიქნა (წ~ა ნიკოლოზის ქრ.).

1429 წ.—ამ წელშია მიცემული ქაღალდზედ მხედრულად დაწერილი ორი სიგელი მცხეთისა №№: 352 (ნუსხა :რნ:) და 356 (ნუსხა :იჩ:). თავი აკლია, მაგრამ უკანასკნელი სიგელი დაწერილია ინდიკტიონს :ივ: და მაშასადამე მიცემულია მეფის ალექსანდრეს მიერ (1413—16=1429 წ.); ხოლო პირველი დამტკიცებულია მისის ძის ვახტანგის მიერ.

- - - [ესე] წიგნი დაგიწერე ჩ~ გიბოძე შენ ურდოელსა, შენსა შვილსა სუმბატს... ღვთივ გვრგვნოსანმან მამამან ჩუენმან ამისი იმედის წიგნი მოგცა თქუენ ურდოელსა, რომელ რასაც მქონებელი დღეს ხარ, იგი თქუენს უკანით თქუენსა შვილსა და თქუენისა სახლისა მომავალთა დარჩეს... ჩუენც დაგიმტკიცეთ... რასაცა დღეს ქალაქს მქონებელი ხარ... (სახლი, მამული და გლეხები) და ძაგნაკორანათა ლაფირისძისეული და ბალდადური... და ანუ თუ ნასყიდი, და სალაროს მუშრიბობა შემდგომად თქუენ ურდოელსა უკანით თქუენსა შვილსა სუმბატს და შვილისშვილსა ვირშელს ჰქონდეს... ქ~კს :რიზ: კელითა კლიმი კაკლაჩასძისათა". (შეადარე ზემო, გვ. 223—4).

ბოლოს ცუდის ხელით წარწერა: „მე ვახტანგსა დამიმტკიცებია".

№ 352: „- - - კ~ზსა თეოდორეს ამა წესითა რომე არცა რა გრემის საქმე ედვას მას გუერდის და ვერცა რა მისთა - - - - საქმე დაიგდონ რატის და მისსა მამულსა . . . ტაირისშვილი რატი.. მომიკსენებია... მამულით... (და სხ.) ..დაიწერა ბრძანება და სიგელი ესე ქ~კს :რიზ: ინდიკტ. მეფობისა ჩუენისასა :ივ: ...კელითა კლიმი კაკლაჩასძისათა. მალისაგან მეტი არაოდეს რა ეთხოებოდეს".

1429 წ.—...ჩუენ მეფეთა მეფემან ალექსანდრე და თ~ა-მეცხედრემან ჩ~ნმან დედოფალმან თამარ და ძეთა ჩ~ნთა ვახტანგ, დიმიტრი, გ~ი და ზაალ... მოგაკსენეთ... სვეტიცხოველს... და მას ზ~ა მჯდომარესა... კ~ზს თეოდორეს... შემოგწირეთ ტაირიშვილი რატი მისითა მამულითა, სახლითა, მონასტრითა, სასაფლაოთა, ყანითა, ვენაკითა, წყლითა, წისქვილითა, ჭალითა და სათიბითა ტყითა, სანადიროთა, მთითა, მზიურითა, საკმარითა და უკმარითა... არცა გრემისკევისა საქმე ედვას მასა გვერდისა და ვერცა რა მისთა განაყოფთა საქმე დაიდონ... თუ... რატის სიცოცხლესა შიგან შემოასახლოთ (კათალიკოზმან) ვინმე მათისა გუარისა კაცი დი ანუ... მისსა სიკუდილსა უკანით შეიყუანოთ ვინმე თქუჱნითავე ბუნებითა და დაასახლოთ მისსა მამულსა ზედა, სხუა ვერა-

ვინ რაჲ საქმე დაიგდოს... დაიწერა... ქ῀კსა :რიზ: ინდიკტ. მეფ. ჩ῀ნისასა :ვ: (უნდა: „ივ“) კელითა... კლიმი კაკლაჩასძისათა. მალისაგან მეტი არაოდეს ეთხოებოდეს რა. (ეს სიგელი არის ნუსხა № :იზ: ზემოჲსა № 352).

1429 წ.—მოხსენებულია მეფე ალექსანდრე და დედოფალი თამარ (გუჯარი). სჩანს, რომ იაბორს ეკლესია ყოფილა და ერწოს მონასტერი ბოჭორმისა, წ῀ის არჩილის (?) საფლავი (ჩემი უბის წიგ. II, 199).

1430 წ.—ქ῀კს :რიჱ: შარუხ გამოჩნდა და სარკინოზობა იყო და ლორე აღიღეს (ვახუშტ ქრ.; შეადარე ზემო 1429 წ.).

1430 წ.—მეფე-ალექსანდრეს შეუწირავს მცხეთის ტაძრისთჳს ოქროს ჯვარი, მარგალიტ-ნაწილებიანი წარწერით (უბის წ. II, 110).

1430 წ.—ამ წლის ახლო ხანებში უნდა იყოს დაწერილი (მხედრულად) სიგელი მცხეთისა ქაღალდზე, № 103 (ნუსხა :ლე:): „ჩუენ... ზევდგინიძემან მოლარეთ-უხუცესმან თაყაჲ... მოვაკსენეთ (მცხეთას)... და ქ῀კზს დავითს (1428—1430 წ.) ქუეში ეკლესიითა... გლეხებითა“... (აღაპი ლაზარობას: თაყა იხ. 1433 წ. ქვეშე და ზემო, გვ. 229).

1431 წ.—ქ῀კს :რით: მეფე-ალექსანდრემ ლორე აღილო (კრება ლექ῀სთა).

1431 წ.—ქ῀კს :რით: მეფე(მან) ალექსანდრე ლორე აილო (მილასპირი იკორთისა, № 6).

1431 წ.—ქ῀კს :რით: აქა მეფემან ალექსანდრე ლორე აღილო (ჩხეიძის ქრ.). — ქ῀კს :რით: მეფემან ალექსანდრემ ლორე აილო (Chron. G., გვ. 2; იხ. 1432 წ.).

ეს ამბავი მოხსენებულია გუჯარშიც (იხ. 1435 წლის ქვეშე).

1431 წ.—ქ῀კს :რით: მეფე ალექსანდრე ამბერდს მოვიდა (ვახუშტ. ქრ). შესანიშნავია ის, რომ ლორეს აღებას ვახუშტის ქრონიკა 1432 წ. დასდებს, თუმცა ქ-ცხბა (და სხვა ზემო დასახელებული ქრონიკებიც) ამ ამბავს გვიჩვენებენ 1431 წ. (გვ. 474).

1431 წ.—სინოდ. კანტ. იპოვება მცხეთის გუჯრები: № 23 (და მისი ნუსხები №№ :იბ: და :ლგ:) და მეორე მე-XVII საუკ. ნიკოლოზ კზ῀ის ბრძანებით გადმოღებული პირი № :ლბ: უკანასკნელს სიგელს თავი აკლია. ორსავე სიგელში მოხსენებულია ქვზ῀ი თეოდორე და მაშასადამე ქვზ῀ი დავით 1431 წელს მკვდარი

ყოფილა. მეფე-ალექსანდრეს უკანასკნელის (მისის ძის დავითის) სულის მოსახსე-
ბლად აღაპი გაუჩენია 1435 წ. (იხ. 1435 წ. ქვეშე).

- - - - „აურაცხელთა წყალობათა თქუენთა მოქენეობისამან და ვირჩივე
მოვრდომად მაგას ღ῀თისა და მეუფისა ჩუენისასა და დამკჳდრებად სამკჳდ-
რებელსა თანა სულკურთხეულთა პაპათა და მომავალთა ჩუენთაათა და თქუენ
მიერითა შეწევნითა და ძალმწეობითა კელვყავ უსჯულოთა აგარის ნათესავ-
თაგან, ძრწოლით ძნიად სათქუთა თქუმადცა დაქცეულისა საყდრისა, სრუ-
ლიად უნუგეშინისცემოდ განსრულთა, აწ ახლად განვრცომად და აღშენებად;
და განსრულდა ნებითა თქუენითა ყოვლადვე უნაკლულოდ თავი ცათა მობა-
ძავი საყდარი და შიგან ღთივ აღმართებული სუეტი ცხოველი და კუალად
თქუენდა მოლტოლვილთა და შემავედრებელთა ჩუენთა მომავალთა და ჩუენი
საფლავი და ვითარი ჯერ იყო ეგე ვითარითა თავი-საყდარი პატივითა და წე-
სითა შევამკევ და ანგელოზთა სწორნი წმიდანი მონაზონნი და მღვდელნი და
მრავალნი საკმარნი, მგალობელნი შევკრიბენ. და რომელ ძუელითგან შემკო-
ბილ იყო და წესნი და აღაპნი გაჩენილ იყუნეს და შესავალნი, წესნი და ქუ-
ეყანანი ჰქონდეს, მას ზედა შეუმატეთ და უფროსად განვავრცეთ და ჩუენთა
საფლავთა ზედა მიმდემად მდგომნი მწირველნი და წლითი-წლად დაუვსებე-
ლნი კანდელნი განვაჩინენით..... და მოვაკსენეთ მარცელისძე მარცველი..
მათითა მამულითა... ციხითა, მონასტრითა, სასაფლაოითა... (გვიბოძებია მცხეთისა
და) კზ῀ის თეოდორესთჳს.... თარხნად... ქკ῀ს :რით: ინდიკტიონსა მეფობისა
ჩუენისა ათცხრამეტსა... კელითა... კლიმი კაკლაჩასძისათა.

1431 წ. სიგელი № 23 (ნუსხანი №№ :იბ: და :ლგ:). — მეფე ალექსანდრე,
დედოფალი თამარ და ძენი მათნი: ვახტანგ, დიმიტრი, გ῀ი და ზაალ აძლევენ მცხე-
თას და ქკზ῀ს თეოდორეს .....„ესე წიგნი მოგაკსენე ...(მცხეთას კზ῀ს თეოდო-
რეს) ვინადგან... ვხედავ რომელ წუთ განქარვებადსა ამას სოფელსა დაუტე-
ობთ და ყოველივე ცხოვრება ჩუენი სიზმარ და აჩრდილებ უჩინო იქმნე-
ბის, ამადა ჩუენცა ვსცანთ და ვისაცნაურეთ, რომელ კეთილი და უცვალე-
ბელი ცხოვრება ისე არს, რათა მე ცოდვილმან ვიდრე არა-სრულიად წარწ-
ყმედად და ამიერ განსვლად ჩვენადმდე საწყალობელისა სულისა ჩუენისა სალ-
ხინებელად ქუწლის საქმესა რასმე მქმნე და მბაძებელ ვიქმნე, დ῀ ამად აღმძრა
სურვილმან აურაცხელთა წყალობათა თქნ῀თა მოქენეობისამან და ვირჩიე...—
(მერე ამავე სიტყვებით, როგორც წინა-რე გუჯარში 1431 წ. სწერს)... და
კელვყავით უსჯულოთა აგარის ნათესავთაგან ჩუენგან ძრწოლით ძნიად სათქუ-
თა თქუმადცა დაქცეულისა საყდრისა, სრულიად უნუგეშინისცემოდ განს-
რულსა, აწ ახლად განშენებად და განვრცომად; და აღვაშენე და განსრულდა
ნებითა თქუენითა ყოვლადვე უნაკლულოდ თავი ცათა მობაძავი საყდარი [და
მას შიგან ღვთივ აღმართებული სუეტი ცხოველი]... და შევამკევ.., მონაზო-
ნნი და მრავალნი საკმარნი (და) მგალობელნი შევკრიბენ... და მოვაკსენე...

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ძუელითგან მეფეთაგან შემკობილი და აღშენებული და გადიდებული მთა ვარძიისა (ნუსხაში № :დგ: „ვარშანისა“) მონასტერი და მისნი შესავალნი ბადასშვილნი და ქორდი და მას აქათ ანუ მთას ანუ ბარს რაცა მამულები ანუ გლეხები და ანუ პარტახტი.. ჰქონებიან.. მოგვკსენებია (მცხეთისა) დ.. კჩ'ის თ'სთჳს ...(ძველი მამულები მოუხოცეს მცხეთის და ახლებიც შესძინეს) დაიწერა ქკ'ს :რით: ინდიკ. მეფ. ჩუენისასა :ით: კელითა კლიჩა კაკლაჩასძისა თა“ (აღაპები გაუჩენია თჳისთჳს მცხეთაში).

ბოლოს: „თქუენ, კჩ'ო თეოდორე, ამას შემოგვპირდი, რომე ოკდომბერს :კა: ამირეჯიბის მიცვალებისა დღესა ყ'თა წ'თა (დღესასწ'ულსა) ...ამირეჯიბისთჳს... სუეტსა (ცხოველსა) წინაშე კარგაღებული აღაპი გარდაიკდებოდეს... დედაბერთა და გლახაკთათჳს კარი ღია იყოს“.

ამ მოსსენებული ამირეჯიბი უნდა იყოს უსათოდ ქუენა, მაგრამ ვერ დავადგინეთ (დეკდთ): იხ. ზემო გვ. 208—213.—ნუსხაში № :ტე: ქუენას ადგილ დაბეჭდილია 7 ათასი.

1432 წ.—ქს :რკ: ალექსანდრე მეფემან ლორე აღიღო.—ბარათაშინ გუჯარში სწერს, რომელი ბეთანიას არს: მეფემან ალექსანდრემან, ძმემან მეფის გიორგისამან, განჰკარნა სამნი ძმანი: აბაში, გუგუნა და დავით (ანუ შტ. ქრ.).

ეს ბეთანიას გუჯარი, ზედაღი ე. თეოდოშვილის მიერ, არ არის გუჯარი, არამედ ერთის ბარათიშვილის გაჯარიანებისაგან მე-XVIII საუკუნეს შედგენილი ისტორიული წერილი ამ გჯარის შესახებ, გადმოცემით და არა სანდოებით დაწერილი. მასში მოსსენებული ამბები, როგორც დაინახავთ (იხ. დამატება), არღეუკა ნამდვილის სანდოებით, რომელნიც ხელთა გჳქონ. ჩუენ უკუე ზემო (გვ. 232) დაბეჭდილ ქაჩიბაძის ბარათისა გუჯარი, რომლისაგან სჩანს, რომ „ბეთანიის გუჯარში“ ანაშის და გუგუნის ძმად წოდებული დაჳთ არ უოფილა მათი ძმა (არამედ გერმანოზის და ლაბანი) და არცა იოანე უოფილა დაჳთის მამა, არამედ ბარათა ქაჩიბაძისა. აგრეთუე გუგუნის შვილებად წოდებული (გუგუნა, ქუმსი, გერმანოზ და სხ.), ნამდვილის სანდოებით უოფილან ზემონაჩენების დაჳთის შვილის ქაჯთარის მენი (იხ. 1523 წ. ქვეშე).

1431 – 1435 წ.—ამ წლებში არის დაწერილი მცხეთის „სჳრთუელო წიგნი“ (ქაღალდზე, მხედრულად) № 249, რომელშიც მოსსენებულია კ'ზი თეოდორე (სჩანს 1431—1435 წ.):

„ქ... ესე წიგნი გაკადრეთ... თქუენ.. მღრდელთა მთავართ-მთავარსა, ქართლისა კათალიკოზსა თეოდორეს, მე მაწყუერელ მთავარ ებისკოპოსმან სერაპიონ მას ჟამსა, ოდეს მაწყუერელობა მიბოძეთ და მაკურთხეთ და მე ესე საერთგულო წიგნი მოგაბსენეთ: აწ დღესითგან წალმა ვიყუნეთ თქუენნი ერთგულნი და ერთგულად მლოცელ-მოსამსახურენი, მტერთა ზედა მტერნი და მოყუარეთა ზედა მოყუარენი. პატრონსა აქათ (კ. ი. ხაბაბესა გჳრეთ) ვისცა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გაუწყრეთ და შეაჩუენოთ, ჩუენცა შევაჩუენოთ“... ხელმოწერა სხვა ხელით: „ქ. ჩუენ ქ῀ეს მიერ მაწ[ყუერელი სერაპიონ ამისი გამთავებელნი ვართ].

1431–1435 წ.—ამ გვარივე „საერთგულო წიგნი“ მცხეთისა (მხედრული, ქაღალდზე № 365) იმავე კათალიკოზის თეოდორესადმი მიცემული:

„ქ... ესე წიგნი გკადრეთ თქუენ ქ῀ეს მიერ მღვდელთ-მთავართ მთავარსა ქ῀კზსა თეუდორეს (sic) მე მანგლელ-თფილელ მთავარებისკოპოსმან ი῀ე (იოვანე) მას ჟამსა, ოდეს გამიწყერი და ომოფორი წამიღე და მერმე კიდევე მიბოძე და მე ესე საერთგულო წიგნი მოგაკ჻ენეთ და დღეისითგან წაღმა თქუენნი ერთგულნი ვიყუნეთ ...ვისცა გაუწყრეთ, ჩუენცა შევაჩუენოთ და უჯუაროდ ვყუნეთ“.

1432 წ.—ამ წელს უნდა იყოს დაწერილი ტყავის სიგელი თფილისის სიონისა, (მხედრული, № 108) მიცემული ზემო დასახელებულის მანგლელ-თფილელის იოანეს მიერ და აღნიშნული ქ῀კნით :რკლ: (?). აქ მოხსენებული მეფე კოსტანტინე, რომელსაც ურდოში ორჯერ გაჭყოლია ნექისძე, უნდა იყოს ალექსანდრე I-ის ბიძა († 1413 წ.).

„...ჩ῀ნ ქ῀ეს მიერ მანგლელ-თფილელმან იოვანე თქუენ ნექისძეთა საყდრისშვილთა... მოგეცით ქაშოეთანა (sic) მკჳიდრი საყდრის მიწა სავენაკე... ამად რომე ორჯელ პატრონსა სულ-კურთხეულსა მეფესა კოსტანტინეს (†1413) ურდოს ხლებოდი და თფილელობა შეცვლილ იყო და მომეჭირვა პატრონსა წ῀ე და სულ-კურთხეულსა მეფესა კოსტანტინეს ახლად გაეჩინა. გიბედნიეროს ღ῀ნ.... დაიწერა ქ῀კსა :რკლ: (sic?) თვესა მარტსა ოცსა კელითა აბაზაძის ძისა ჯუარის მტვირთველისა ბართლომესითა.

ხუცურ-ასომთავრულად: „...თბილელი ი῀ე ვამტკიცებ“.

1433 წ.—სიგელი მცხეთისა № 336 (ნუსხა № ⴗ იხ. აგრეთვე № 332) ქაღალდზე მხედრულად დაწერილი, რომელსაც თავი აკლია.

- - - [ჩუენ მეფეთა-მეფისა ალექსანდრესგან და თანა]მეცხედრე[ისა ჩუენისა]... თამარისგან [და ძეთა ჩუენთა: ვახტანგ, დი]მიტრი, გ῀გი და ზაალისგან... ნებითა ღ῀თისათა აბხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფისა, შანშა და შარვანშა... და ყოვლისა აღმოსავლეთით ვ῀ე დასავლეთადმდე მტკიცედ მპყრობელისა... მოვიდა ჩუენ წინაშე პატრონი... კზ῀ი.. თეოდორე და გუეაჯა, რათამცა მკჳიდრი და უცილებელი მცხეთისა არმაზის ციხე მისითა მიდგომითა და შესავლითა მათთჳს მოგუეჴსენებინა.... და ჩუენ ვითარ არა გუმართებდა მათისა მკჳიდრისა მამულისა დაჭირვა, ეგრეთ არ დაუჭირვეთ ...ციხე არმაზისა მისითა ეკლესიითა, გლეხებითა, ყანითა, ვენაკითა ...ყოვლადვე უნაკლულოდ; და მისი ძუელთაგან გაჩენილი ბაჟი ორი თანგა საპალნესა ზედა გქონდეს თქუენ... კზ῀სა თეოდორეს... ასე რომე ქარვანი შე-

ლმა მივიდოდეს და თუ ჩამოლმა მოვიდოდეს და სითცა მოვიდოდეს ტჳრთსა ზედან ორსა თანგასა აიღებდით... (შინაარსი გუჯრისა სამჯერ განმეორებულია მაშინდელ მდივანთა და მწიგნობართა ჩვეულებისამებრ). ...დაიწერა.. ქკ̃სა :რკა: ინტიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :კა: (sic) კელითა... კლიმი კაკლაჩასძისათა. (ხვეულად ამტკიცებს მეფე ალექსანდრე).

1433 წ.—გუჯარი მცხეთისა ქაღალდზე მხედრულად კარგის ხელით ნაწერი, № 170 (იხ. კიდე № 103 და ნუსხა № :ლზ:). შეადარე კიდე გუჯარი 1434 წლის ქვეშე.

. . . მე... (მოლარეთ-უხუცესმან) ზევდგინისძემა თაყამა.. შევწირე... (მცხეთას) და კ̃ზს თეოდორეს მეფეთაგან წყალობად მკვდრად ბოძებული ქუეში ნასოფლარი, პირველ აბულახტარისძეთა მამული ყოფილი მკვდრი... და შენნი ყოფილად და მას უკანით ჟამთა ვითარებისაგან უსჯულოთა აგარის ნათესავთა კელით განრყუნილი და ოკერ ქმნილი... მეფეთა სამკვდროდ მე ძიბოძეს და თქუენ... მოგაკსენე... სრულიად უსჯულოთაგან ამოწყვედილი და აოკრებული არს: არა თუ სულიერი კაცი იპოებოდეს, ყოვლადვე შენებულება არ იპოების... ამად ალაპი ვერა გავაჩინე რა და თუ ენებოს ღმერთსა და აღშენდეს... კ̃ზო თეოდორე, ვითარი გუხუდებოდეს აგეთი ალაპი გაგჩინე... დაიწერა ქ̃კსა :რკა: კელითა... კლიმი კაკლაჩასძისათა". და ზედვე: „ეშმაკის საცთურებითა ცოლისა სიძულვილი შემოვიდა ჩემსა ბუნებასა და დავაგდე და სხუა ცოლი შევირთე და კარბს ორნი გლეხნი მოგაკსენენ და კანონი თქუენ და მცხეთამან მიიგდეთ და მას უკანით ასი კარბულნი, ორნი გლეხნი დამისხენით და აბულაჰხტარისძეთა მამული ქუეში მთხოვეთ და... მომიკსენებია"... ბოლოს წარწერა: „ქ. მე ყოველთა კაცთა უცოდვილესსა მოლარეთა უხუცესსა თაყას შემომიწირავს და მომიკსენებია ჩუენისა სულისათჳს".

1433 წ. — ამ წლის ახლო ხანებში (1431—1435) უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის მე-XVII საუკ. ნუსხაში (№ :სმთ:) ჩართული სიგელი, რომელსაც თავი აკლია, მაგრამ სჩანს მეფის ალექსანდრეს მიერ არის მიცემული სათაურით: „მცხეთის პირდაპირ ჯ̃ის სიგელი".

„- - - - და თქუჱნისა მპყრობელისა და ჩ̃ნისა სულისა მეოხისა, ჩუჱნისა მოძღურის კზ̃ისა თ ე ო დ ო რ ე ს თ ჳ ს ასე და ამა პირსა ზედა, რომე ჩემისა ეკუტრისა მწირველსა მიხუდებოდეს ჯ̃უარიდალმა ყოველთა წელიწადთა ასი კოკა ღჳნო და თორმეტი კაბიწი იფქლი და ოთხი კაბიწი ქერი და ოცი ლიტრა ბამბა კელმოკსნით მოუდევრად მომიკსენებია და შემომიწირავს (მცხეთისა და კზ̃ის თეს̃თჳს).... ჯ̃ი (ჯუარი) მისითა შესავლითა და ოროტითა (sic) და კუტალას გლეხითა... და სხუა არა ეთხოებოდეს რა... თჳნიერ მალისა კიდე... ამას აქათ... (ე. ი. ამის შემდეგ) მოგეც ფოსუი მისითა შესავლითა"...

1433 წ.— შოშღეამის სიგელი № 8, ტუჯზე მსედრულად ნაწერი, რომელშიც დასახელებულია თჳს ზედგინაძე, მოხსენებული სჳმა 1433 წ. და აგრეთვე ორასის წლის წინეთ სჯართუელოს ათაბაგის ათაბაგის ათაბაგის

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რა ქ~კს :რკბ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :კა: კელითა... კლიმი კაკლაჩასძისათა (ხუეულად ამტკიცებს ჲდუქსანდრე).

შეჲდრე ზემო 1433 წ. ქუეშე, გვ. 240. ორ კაცი რად ისხუნებს გუჯარი თჳშე „[მეფე]თა მეფის ვახტანგის“, რადგჳნც იგი მეფე არ იყო 1434 წელს; და თჳთ ინდიკტიონი 21 იყო მე-21 წელი ჲდუქსანდრეს მეფობისა 1434 წელს (იხ. 1413 წ.). ჲდებათ სიგელის თჳშა აქუნებდა: „...ჲდუქსანდრესჲს მეფეთა მეფისა... და ძეთაჲს მეფისა: ჯუხტანგის, დიმიტრის, გიორგის და ზაალისჲს“.

1434 წ.—სიგელი მცხეთისა № 341 (ნუსხა № :სუგ:), ქჳლდზე მხედრულად ნაწერი; თჳრი აკლია:

--- [ქართლი]სა კ~ზსა თეოდორეს. ხერკისკევს ზედა ძნელისშუილი ასათ მისილა მამულით, სასახლითა, ყანითა, ვენაკითა, წყლითა, წისქუილითა... შემოგუიწიერავს თქუენ დიდისა (მცხეთის და) კ~ზის თეოდორესთუის... ჩუენ ყოველთა ცოდუილთა უცოდუილესსა (მეფეს) ალექსანდრეს... შეიწირე მცირე ესე შესაწირავი... დაიწერა ქ~კს :რკბ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩ~ნისასა :კა: კელითა მესტუირისა და კარისა მწიგნობრისა კლიმე კაკლაჩასძისათა“ (სუეულად ამტკიცებს ჲდუქსანდრე).

1435 წ.—სიგელი № 333 (ნუსხა № :სგ:) მცხეთისა, კარგს ქჳლდზე სჯოგურად დაწერილი, მკრთალ დაზიანებული. სიგელში მოხსრებულია ამბავი დარის ცისის ჲდების მეფისაჲს, რაიც იყო 1431 წელს (იხ. ზემო, გვ. 236). სიტჳებია, ჩუეულებრივ, გაუოფილია ორ-ორ წერტილით:

„--- [სახელითა] ღთისათა [ლორეს ცისკ] --[მი]ტაცებული აგარეთგან ჩუენ --- და მისი შესავალნი ერთობილნი ჩუენ ვიშოვნეთ და დავიჭირენით ღა როგორცა ვის ქართველთა დარბაზის ერთა ზემოთა და ანუ ქუემოთა --- ჰქონებოდა, ანუ ნიშანი ვისმეცა დარჩომოდა და ანუ [ჩამო]მავლობით პაპათა და მამათაგან არა თუ მაჯოვრობი მათი მომავალთაგან სმენით სმენოდა და იაჯეს მათი მა--ჯე--ძეთ --- და ვიეთთამე არა ჰქონებოდა, არცა ჰქონდა. როგორაც ვინ გუეღირსებოდა, ეგრეთ განუყავით და უბოძეთ და ჩუენისა სულისა მოძღუარმან და მეოხმან კ~ზმან თეოდორე ამუჟი სოფელი და მისნი შესავალნი, იაჯეს--- რომე ამა დარბაზს ცისის ჲდების ჴიგან და მისთა --[შესავალთა შოვნასა შიგან დიდადა და უსაზომოდ მოიჭირვეს პირველად ვედრებითა ღთისათა და კუალად ლ~ჭართა მიმცენებითა ესრეთ, ვითარმედ „ამა უსჯულოთა ა[ბგარის] ნათესავთა ანდრონიკეს~შვილი ალასტანელი გ~ი (გიორგი) მოუკლავს და მრავალნი ქრისტიანენი ჴმებითა აღუსრულებიან და დატჳსუებიან და ტახტი მეფეთა განურყვნია ჲ~ს საპატ(ი)ონი (sic) და ცამდის მაღალნი საყდარნი შეურაცხ უქმნიან, სახლსალოცველი ქუაბ ავაზაკთა უქმნია და უნეთა მათთათჳს საყოფად განუჭენია. აწ ბრძოლეთ ძლიერად და დაღათუ ვინმე ომსა შიგან აღსრულით (sic) მიიღოთ, ქრისტჱსთუის ჴმებულთა გუ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ერდის მი(ა)თუალვით, და დღათუ ვინმე დაკოდითა ანუ დაშავებითა და რა. თაცა ტკივილით იტანჯებით, ყოველსავე ქრისტე მისად ნებისმყოფელად მი. უალავს (მიუთუჯლავს)". და შეწევნითა ღ-თისათა და ლოცვითა მათითა იქმნა და ვიშოვეთ არა თუ ამუში სოფელი, და მისნი შესავალნი ეთხოვნეს, არ დაწყალობება და მისიცა მოკსენება გუმართებად (გუმხრთებდა). აწ მოგუიკსენებია და მოგუიცემია... (მცხეთას) და კ'ზს თეოდორეს ამუში სოფელი ეკლესიითა, სასახლითა, გლეხებითა, ყანითა.... არა ეთხოვებოდეს რა, არა ულეფა, არ გუთნის თავი, არ ყანისა სამუშაო, არ ვენაკისა სამუშაო, არ სამეჯინიბო, არ სახორსარლო... დაიწერა... ქ'კსა :ოგბ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :კა: კელითა... კლიმი კაკლაჩასძისათა.

ხვეულად ამტკიცებს მეფე ალექსანდრე.

1435 წ.—სიგელი მცხეთას, ქალაქზე მსჯდრულად ნაწერი № 34 (ნუსხა № :ირნგ:). თავი აკლია. სიგელიდამ სჩანს, რომ კ'ზი დაჰკით, ძე მეფისა ალექსანდრესი, მოამკვდარა და მამას აღუპება გაუჩენია მისის სულის მოსახსენებლად. რადგან კ'ზი თეოდორე, დაკითის მოადგილე, სჩანს 1431 წლიდამ, ამისგამო უნდა ეთქროთ, რომ დაკით მოამკვდარა 1430—1435 წლებ შუა.

--- თქუენ (მცხეთას) და... ჩუენ მეფეთა მეფემან ალექსანდრე... შემოგწირე ქალაქს მექუაბე ჯანდაილა და ქუროკაა და კუალდეგ ჩ-ნისა შვილისა საფლავთა შევსწირენ ლუკია და ბურჩიხითა მათითა მამულითა... კუალად მოგიკსენებია ქალაქსავე ტაღმით თუესა შიგან ლ-ტრა-ნახევარი ზეთი. ესე წლითი წლად... ენთებოდეს... კ'ზისა დაკითაისაჴს (sic).—დაიწერა ინდიკ. მეფობისა ჩ-ნისასა :ოგბ: (კბ?) ქ'კს :ირგბ: კელითა... კლიმი კაკლაჩასძისათა.

1435 წ.—ქ'კს :ირგბ: შარუხ მოვიდა; მეფემან ალექსანდრე ძე თჳსი [დიმიტრე] წარუელინა ძღუნითა; შეწყალებული გამოქუა (ჯუარუშტის ქრონიკა მაჟაშვილის კრებულში, რომელშიც გამოკლებულია სიტყვა „დიმიტრე").

1437 წ.—ქ'კს :ირგე: ალექსანდრე მეფე ყარაბაღს მოვიდა (ჯუარუშ. ქრ).

1437 წ.—მცხეთას ხუცური ნუსხა მე-XVII სუკ. № :ტ:

„ქ. სახელითა ღ-თისათა მეფეთ-მეფის ალექსანდრესგან (ჩამოთვლილია მთელი ოჯახობა მისი)... მოვიდეს წინაშე ჩუენსა დიდათ ერთგულნი . . . დღე-დაღამე მეცდე-მომჭირნენი ურდული და მათი შვილი სუმბატ... და რაცა შენ ურდულსა სიყრმით მოაკამომდის მოგიგია... და წყალობად გაქუს... ძაგნაკრანთა ღიფირასძისეული და ბაღდადური და ქალაქსა რასაც მქონებელი ხარ (ეგრეც ეს მას და მასისვე ოჯახობას დაუმტკიცა)... ქ'კს :ირგე: ინდიკტ მეფობისა ჩუენისასა ოც-და-ექუსსა"... (იხ. ამაზე ზემო გვ.223—4; 235 და ქრონიკ 1438, 1439; 1440 და 1460 წ. ქვეშე).

1438 წ.—სინოდ. კანტ. სიგელი № 64 და ნუსხა № 507—სკვ:

ქ. სახელითა ღთისათა ჩუენ პატრონმან მეფემან ალექსანდრე ესე უკუნისამდე ჟამთა გასაძლიერებელი წიგნი და ნიშანი გკადრეთ და მოგაკსენეთ თქუენ... დედა-ქალაქსა მცხეთისა საყდარსა და... ქართლისა პატრიარქსა კ˜ზსა შიოს მას ჟამსა, ოდეს ჟამთა ვითარებისა და შლილობისაგან მცხეთისა და გარესჯისა უდაბნოსა მამულთა მათნი მემზღურენი შემოეცილნეს და რაცა არაგუსა აქათ მცხეთისა მამულნი იყუნეს, მეჟმეობით რომელთამე მიიტაცნეს, ვქენით მოკითხული და რა გუარცა გუმართებდა, ძველნი გუჯარნი და სიგელნი მოვახუმევინეთ და ვითა არავის მართებდა, აგრე ჩამოვხსენით და არავის-რა საქმე დავადებინეთ არა დიდთა და არა მცირეთა, რაგუარცა არავინ ღირს ყოფილა: ჭავჭავაძესა ფაროდის ზეკნელისძისა პროკოპისთჳს ნატყუარი სიგელი დაეწერინა ვანთისა, ვარცისა ბ˜ დუმას-უბნისა და რაგუარცა ტყუილი იყო, აგრე გავაცუდეთ და ფიცითა გარდაწყდა და უდაბნოსავე დარჩა. ამას გარედ რაცა გარესჯისა უდაბნოსა მამულნი არიან და გუჯრები ძეს მთას იქითისა და მთას აქითისა, რაგუარათაცა ამას წინად ჩუენთა გუართაგან კელშეუვალნი ყოფილან, მით წესითა დაგიმტკიცეთ და მოგაკსენეთ... ამას გარეთ ერწოს ორი სოფელი ნოდოკრა და გორანა მათითა მზღურითა ერთობით ყუელანი, რაგუარცა ძუელთა გუჯართა შიგა სწერია, ბიწმენი მისითა მზღურითა, ხატის-წობენა, ძაგნაკორნათა, რაცა მცხეთისა არის, ჯუარი, ჯაჭჳ, ფოსუი, კუტალას ორნი, კუამლნი კაცნი. ამას გარეთ ნიწობლისძისეულისა მამულისა და ოქროპირის შვილისა მამული გარდაუწყვეტელი დარჩა და სააჯოს კარი არა დავგეჭიროს; და ვისაცა მცხეთისა და გარესჯისა მამულთანა საქმე ედვას, იგი სამართლითა გარდაწყდეს"... ხელ-ჩართული „ლეონ" (?!) და შემდეგ: „ქკს :რკვ:".

რადგან 1439 წელს კ˜ზად სჩანს დავით II, ამისგამო ეს ქ˜კნი, შემდეგ მიწერილი, საეჭვოდ მიგვაჩნია (იხ. 1439 წ. ქვეშ). კ˜ზი შიო ჩვენს საბუთებში პირველად სჩანს 1440 წ.—რად მოუწერია ალექსანდრე-მეფეს „ლეონად" ჩვენ არ ვიცით: ანუ ალექსანდრე-მეფის გუჯარი მერე კახთა მეფე-ლეონს მოუწერია (1513—1574) და ანუ ალექსანდრე არის კახთა მეფე უცნობი, ლეონ I-ად წოდებული, ბერად შემდგარი, რომელიც, პ. იოსელიანის მოწმობით, დამარხულია დავით-გარესჯაში. კახთა მეფე გიორგი, მეფე-მონაზონის ალექსანდრეს ძე, გამეფებული 1433 წელს იხ. გუჯარში 1446 წლის ქვეშ. ამ უკანასკნელს აზრსა ასაბუთებს ისიც, რომ ამ გუჯარში ალექსანდრე არ იწოდება „მეფეთა მეფედ" და არც მისი ოჯახობა არის ჩამოთვლილი (ამ კითხვას შევეხებით ჩვენ 1446 წლის ქვეშ).

1438 წ.—სიგელი № 438, მცხეთისა № :სე: ქაღალდზე მხედრულად:

„ქ. . . . მეფეთ მეფისა... ალექსანდრესგან... და თანა-მეცხედრისა ჩუენისა თამარისგან და ძეთა ჩუენთა ვახტანგ, დ˜ტე და გიორგისგან... (აქ სრული წოდებულობა მეფისა) მოვიდეს წ˜ე ჩუენსა ჩუენნი დიდათ ერთგულნი... ურდოელი და მათი შვილი სუმბატ... რასაცა სად მქონებელი ხართ კაცთა და მამულსა..., როგორც დღეს მოუშლელად... გქონებია, ეგრეთვე თქუენსა შვილ-

სა სუმბატს... ჰქონდეს (იგულისხმება სასასო მამული)... მერმე სულისა საქმე მოიკლე (მოიკსენე?) და ჩოკანი ჩაიცუენ და თქუენი შვილი შემოგუვედრე... სამკვდროდ ჰქონდეს შვილსა თქუენსა სუმბატს და მისთა შვილთა (მამულები მაგნაკორას, ბალდადური და ქალაქს მასგან აშენებული სასახლე, ქულბაქნი და ვენაკი; იხ: 1437 წ. ქვეშე)... დაიწერა... ქ˜კსა :რკვ: ინდიკტიონსა მეფ. ჩუენისასა :კვ: კელითა... კლიმი კავლაჩასძისათა“ (სვეულად ამტკიცებს მეფე-ალექსანდრე. იხ. კიდე: 1439; 1440; 1460 წ. ქვეშე).

1439 წ.—კარგს ქაღალდზე მხედრულად დაწერილი სიგელი მცხეთისა № 36 (ნუსხა № :რა:). თავი სიგლისა, მეფის წოდებულობა და მისი გვაროვნობა აღწერილია წარჩინებულის ხვეულებით.

...ჩუენ... მეფემან ალექსანდრე ღ˜ თანამეცხედრემა... (თამარ ძენი: ვახტანგ, დ˜ე, გ˜ი) ესე სანიშნოდ მოკსენებული მტკიცე სიგელი მოგაკსენეთ თქუენ ცათა მობაძავსა კათოლიკე-საყდარსა მცხეთას, და თქუენსა საჭეთ მპყრობელსა მღრდელთა მთავართა მთავარსა ქ˜კზსა დავითს (sic) ღ˜ ყ˜თა მცხეთის შვილთა... მოგაკსენეთ ატენის წინაუბანს ლომიშვილნი მისითა მამულითა... შეუვალად და თარხნად თჳნიერ მალისა და ლაშქრობისაგან მეტი არა ეთხოვებოდეს ჩუენგან... ქ˜კზო დავით! ჩუენთჳს წირვასა და... ეკლესიის სამსახურსა ნუ დააკლებთ... იმა სახლისა ობოლთა უსამართლო ნურა დაემართების... დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :კვ: ქ˜კსა :რკზ: კელითა ქადაგისძისა ავგაროზისათა (ნუსხაში „კიგრისათა“).

1439 (უნდა: 907 წ.)—ქ˜კს :რკზ: აქა კოსტანტინე მეფე გარდაიცვალა (წ˜ა ნიკოლოზის ქრონ.—ჩვენ უკვე დავასაბუთეთ, რომ აქ იგულისხმება აფხაზთა მეფე კოსტანტინე: იხ. ჩემი „ქრონიკა“ წ. I, 908 წ. ქვეშე და გვ.).

1439 წ.—სამების ტაძრის „სულთა მატიანეში“, ტყავზე ხუცურად ლამაზის ხელით ნაწერში, ჩართულია შემდეგი ფიცი და განჩინება მთიულთა, მიცემული მეფის ალექსანდრესადმი 1439 წ. 20 თებერვალს, მძევლების შესახებ. განჩინებიდამ ცხადდება, თუ რა მტკიცედ სჭერია მეფეს მთიულეთი, რომელნიც ხევის ბერების მმართველობის ქვეშ ყოფილან. თითქმის ყველა ამ სიგელში მოხსენებული გეოგრაფიული სახელები სოფლებისა აქამდი შენახულა დარიალის ხეობაში, თუმცა ზოგი მათგანი ახლა ოსებს უჭირავთ.

სამწუხაროდ წარწერა აქა-იქ სრულიად გადასულია. სასკენი ნიშნებიც აქა-იქლა ატყვია მლივს, სხვა გადასულა; ჩვენ მაინც ვბეჭდავთ იმ სასვენ ნიშნებით, რომელნიც დარჩენილან.

„დ˜ბა წ˜ასა სამებასა ერთარსებასა და ერთღვთაებასა შევიყარენით კევი კევობით კობით და გუშლეთამდი მზევლები მოგეცით თქ˜ნ გერგეტელთა საყდრი[შვილებს] გუშლ[ეთით ანი[ა] და ხარსილაა ცდოთ გიშელი და ბარზან-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დელი: სტეფანწმინდით ხეთაგა----ბი (ჰქ გადასულდა ო'რის სატყვის ადგილი) დ'ბლა ადისძე: ნავროზი არჯიმა გი"ველი გოგთითაჲ პაპა--შვილი ტ' ღარდარის ძე და არსლანის შვილი". ქობით (ე. ი. ქუბით) შამბათაჲსძე ივანე სოლემანის ძე აჩი:. ფანშტით: ელგუჯაჲსძე დ-ს-ბაუ--თით (ჰქ $1^1/_2$ სტრიქონი გადასულდა) შვილი გოგია----(ჰქ ნიჩკარი სტრიქონი გადასულდა) თუთია ნადირაული აფგაჲ გოკენით (გაუგრძ'კულად) ეკალაურ--[ბა]რბნით გონგლიშვილი ხუზაგ ონიაშვილი გონგლია სიძით: სასნა--და ბაადინიშვილი და ცოფაშირი (გაუგრ-ჩკულად) ტბარშატით ჯაუნარიშვილი და ხაჲსლაჲ (გაუგრ'ჩკულად) ქედყრით ბათ. ნია (გაუგრ'ჩკულად) გოთის ციხით (გორის'ციხით?) ბალიმანის'შვილი ივანე და ხ. რიგაჲთისა ერაჲ და წ'მაღის'შვილი პაპნაჲ ფხელ'შ[ვილი]--სუბელი--იჯის-შვილი დარჩია ღალნიაშვილი და ბ---და მნაველთაჲცა მათ მოიკიდეს კურთა[რ'შვილი] ჩიტურა და ბაჩხისძე და ამიაური და სემუაოსძე ყანობით ყალარდოჲშვილი და დარაჲსძე თრუსოველთაჲცა კურთელყანობელთა მოიკიდეს მნით ბადაჲსძე: და ადოჲთ ცისკარაშვილი: —სოფრთოჲთა: საერო და ბალაჲშვილი და ანდრია კურაჲს ძალთაჲთ: ღუდუშაური: შალვა: ახალციხით დათყური: შალვა: და ქარქ'შგ ართხმაჲთ: შალიკაჲშვილი და ქიშვარ: ყანანაზით აბარუშ'ს:. და ლაშქარაული: მორეხით: ვარსილისძე: და სერაჲშვილი:— ჱ'მისნი მოწამენი არიან სტეფანწმინდით ანდრია'შვილი და და იქილი ფანშ'ტით შაბარ: კევით ყარაბულაშვილი დარჩია. ტბარშეტით (ტბარშატით?) ბეკოჲაშვილი: იოვანე: კურთისით ცოცკასძე და სნოჲთ: ბარსაგის'შვილი:

ესე მზეველები ამათ საყდრის შვილობისათჳს მივეცით რომე მეფესა შეუწყალნეს და ებრძანა ჩ'ნთან და რომელნიცა (გასწორებულია „ჯანცა") მძევალი გაუტყეს რისხავსმცა წ'ან სამება ერთაროსებაჲ კრულმცა არის სული მისი და ნესტორის და ორიგინეს თანამცა დაისჯგების სული მისა:

ჱ'ინცა მაგრად და მართლად: დაუდგეს სული მისი ღირსთა და მართალთა თ'ამცა იწ'რბს ა'ნ.

ჱ'აიწერა ქრონიკონსა ას ოცდა შჳდსა ფებერჳალსა ოცსა".

სჯ'ბოროდ ვრაცსთ ჩჳეურთოთ ჰქ ამჰჳე სულთა მატიანჲსჲმ (გჳ. 11—12) ძეგლთა მეფეთა მოსხსენებელი:

„მატიანე მოსაპსენებელი სულთაჲ".

„ვინაჲთგან ინება ღ'ნ"... (ჰქ ვრცლად ღვთაჲს-მეტყველჳ'ა მსჯელობა).

რომელმან პირველ ყოველთა მეფეთა იცნა ჭეშმარიტი ღმერთი ქ'ე მეუფე და დადგა საფუძველი ქრისტიანობის'ჲ და განანათლა ქ'ყნაჲ საქართველოჲსაჲ ქადაგებითა წ'ისა ნინო მოციქულისაჲთა... სული დიდისა ღ'ვთივ] გჳრგჳნოსნისა მეფეთ-მეფისა მირიანისი კურთხეულ იყავ უკუნისამდე!—სული დედოფალთ-დედოფლისა ნანაჲსა კ'სლ იყ'ენ უკ'ე.—სული ყოველთა მეფეთა უწ'არჩინებულესისა დიდისა ვახტანგ გორგასლის'ჲ კ'ხლ იყ'ენ უკ'ე.—სული

ძისა მათისა დაჩი მეფის-ჲ კ̃ლ იწ̃ვნ უკ̃ე.—სული ბაგრატ, დავით და ადარნასესი კ̃ლ იწ̃ვნ უკ̃ე.—სული დიდისა დავით აღმაშენებელისა კ̃ლ იწ̃ვნ უკ̃ე".

მერე განსხვავებულ სჯდით, სუტურად: „სული ბაგრატისი († 1395 წ.) კ̃ლ იწ̃ვნ უკ̃ე.—და მეუღლისა მათისა კ̃ლ იწ̃ვნ უკ̃ე.—და მეთ მათთ გ̃გისი და კოსტანტინესი გ̃ლ იწ̃ვნ უგ̃ე" (უკანასკნელი ფრაზა ახლა სპასუთთა ამბისა, რომ ბაგრატს არ ჭეშვნდა შეილი დავით, რომელის მეფობა შეტანილია ქ-ტნბაში (გვ. 472—3), ცხადია, შეცდომით, როგორც, სამწუხაროდ, შეცდომებით და მერმანდელს დროში არის შედგენილი უველა მეფობა გიორგი VII-ითგან ბოლომდის (გვ. 376).

ზედვე ამაკე სჯდით მოახსენებენი: „ქ. სულსა შოთასსა და გლდამისასა შ̃ ღ̃ნ̃".

1440 წ.—მცხეთის ნუსხაში № 1 ძველ., მე-XVII საუკ. სუტურად გადწერილში, შეტანილია შემდეგი თრად საყურადღებო ამბები, რომელსაც თავი ჭეშვნია, მაგრამ შინაარსი გუგრანის ამით არ ბინდდება. ქ-ტნბის და Chron. Géorgien-ის შემდგენელთ ამ გუგრიდამ ამოუღიათ თვის ცნობები, ზოგან სიტყვა-სიტყვით, ზოგან შემოკლებით ანუ სიტყვა-დართვით, როგორც ყველის შეუძლია ამაში ადვილად დარწმუნდეს შედარებიდამ (ქ-ტნ. 473—4 და Chronique Géorgiéne, გვ. 1—2).

ეს საყურადღებოდ მაგვანნია აღვნიშნოთ ის, რომ მეფე იტყვის: 22-ის (ხალო ნუსხით—24) წლისა გაეშვებია (1413 და 1420 წ. ქვეშე) და მაშასადმე იგი დაბადებულა 1389 ანუ 1391 წელს. მაგრამ, როგორც სპასუთადამ სჩანს, მას 1413 წელს უველა ჭეშვლაა ორი შეილი (ვახტანგ და დემეტრე). გარდა ამისა იმავე სპასუთადამ სჩანს, რომ მისი შეილი დავით კახთმეფობა ყოფილა 1426 და 1428 წ. (ას. ეს წლ. ქვეშე), რაცა დიდად ეწინააღმდეგება ზემოხსენებულს ცნობასა: რადგან რუისურშინაის ბრძოლის და მსოფლიო ბრძოლის დადგენილობით ვახტანგისად არ ეგუებიან ბედნ უველანი 30 წლისა, ამისჯამი დაეთია 1426 წელს უნდა ყოფილიყო არა უმცირეს 30 წლისა, ე. ი. დავით უნდა დაბადებულიყო 1396, რომელსაც მამა მისი აქნებოდა 5—7 წლისა! რაცა ყოველად შეუწონარებელია. ამისჯამი ფრაზისა: „ვეწყა შენება მცხეთისა 22 წლისამან" ამას უნდა აღნიშნავდეს, რომ მას გაჩენებიდგე დაწყება მცხეთის შენება, ანუ, უკეთ რომ ვთქვათ, გაგრძელება მისის ბებიისგან (რუისგან) დაწყებული სჯმე.

„სათათრო საერის ამოკუთისა".

---[დასაბამითგან :ქიზ:] ჲ ქ̃სა :რა: მეფედ დაჯდეჲ [იყო მაშინ ყოველი საქართ]ველო უსჯულოსა თემურისგან (ხოცრებულ) ჲ ქართლი უნუგეშინისცემოდ განსრული დაგჳხუდა, ესრეთ რომელ უსჯულო [იგი შემოვიდა] საქართველოს ქ̃სა :ჰჲ: და ვიდრე ჩ̃ნად მეფობისა დაჭირვადმდე ესრეთ გ---ხლ (გარდასულიყო?). ტფილისით ციხითა მეფე ბაგრატ და ანნა დ̃ფი (დედოფალი) გამო-

ასხნეს, დაატყუჱვეს და მრავალი სული მოესრა, და თავად დედაქალაქი მცხე-
თა და რაოდენნი საქართველოსა საყდარნი და ეკლესიანი და ციხენი იყუ-
ნეს, ყოველნი დაექციბვნეს (sic), საფუძველითურთ დაექცინეს და ს˜დ საქარ-
თველო ტყუჱ ექმნეს და ჩუჱნის მეფობისა დაჭირვადმდე მუდამი ტყუჱნვა და
რბევა იყო საქართველოსა; და მოოკრდა და იავარ იქმნა და ყოვლადვე ძალი
და ნუგეშინისცემა არსით ჰქონდა; დ̃ შენ-მიერითა შეწევნითა დ̃ წინამძღუარე-
ბითა ჯუარისა პატიოსნისათა ვიწყე ბრძოლად უსჯულოთა და განვასხენ
მძლუართაგან ჩუჱნთა და ქრისტიანენი ფრიადსა მშვდობასა და მყუდროებასა
მიეცნეს. და ვითარ ჩუჱნგან სათანადო იყო, ეგრეთ ვინებე და ვიგულს-
მოდგინე ყოველთავე საქართუჱლოსა ციხეთა და საყდართა აღშენებად. მას
ჟ˜ა (ჟამსა) შემოსავალი ჩუჱნისა სახლისა არსით რა იყო და ამად საქართვე-
ლოს კუამლსა ზედა ორმოცი თეთრი მალად განვაჩინე და ას-ოც-და-რვად
ქ˜კნადმდე (ქ. ი. 1440 წ.) რაოდენნი საქართველოსა ციხენი, საყდარნი და
მონასტერნი არიან, ყოველნავე ს˜დ ახლად აღვაშენენ და შევამკუჱნ, და აწ
ჩუჱნსავე ჟამსა შიგან ამოგჳკვეთია. ესრეთ დღეისითგან წაღმა რამანცა ჩ˜ნთა
მომავალთაგანმან მეფეთა და ანუ დედოფალთა და ანუ სხუისა გუარის კაცმან
ადამის ნათესავმან საქართველოს მალი ითხოოს, მოკრიფოს და წაიღოს, აწიენ
ღმერთო, ულხინებელი რისხუა შენი და ჩუჱნთა ცოდვათა და ბრალთათჳს
იგი განკითხულ ქმენ მას მეორედ მოსლვასა წინაშე თქუჱნსა!... და კუალად
გევედრები და გვედრებ თქუჱნ ძეთა ჩუჱნთა ვახტანგს, გიორგის და დიმიტ-
რის და შემდგომთა მეფეთა და დედოფალთა, რომელ ჩ˜ნი აღთქმული სრულ
ყოთ და დღესითგან წაღმა მალის ღება არავინ ინებოთ.—და კუალადვე ამას
გევედრებით, რომელ საყდარნი ვითარ ახლად აღგჳშენებიან და რაოდენნი
ქ˜ყანანი და შესავალნი შეგჳწირვან და მოგჳკსენებიან, იგინი უნაკლულოდ
ჰქონდენ და რაოდენი ზეთი და ცვილი გაგჳჩენია და ჩ˜ნისასა (sic) სულისა-
თჳს მწირველი ანუ სამამულოთა და ანუ სხუითა სახარჯოთა გაგჳჩენია და
ჩუჱნად მწირველად დაგჳყენებია, მათ მათი გაჩენილი ნუვისგან მოაკლდების
და ჩუჱნ ნურას ჟამისა გამოცვლილებისა და შემოსრულობისათჳს ნუ მოგუჱ-
შლების და ყოველთავე სრულ ქმენით, რათა ღმერთმან თქუჱნი ვედრება და
გაგებულიცა სრულ ყოს. დაიწერა სიგელი ესე ქ˜კსა :რკჱ: ინდიკტიონსა მე-
ფობისა ჩ˜ნისასა :კჱ: კელითა ფრიად საწყალობელისა და ყოველთა ადამის
ნაშვთა უცოდვილესისა მესტუმრისა და კარისა მწიგნობრისა ჩ˜ნისა კლიმი
კაკლაჩასძისათა.—ვინცა შემდგომად ჩუჱნსა მეფენი დ̃ პატრონნი იყუნეს, მათ-
თჳს მალი არავინ აიღოს; დ̃ თუ ულუსი მოვიდეს დ̃ თათართაგან ძალი დაე-
მართოს, რაიცა ციხეთა და საყდართა დაუქცეველობისა და თემთა და ქ˜ყნა-
თა ამოუწყუჱდლობისა და ჟ˜თა და ქ˜ყნთა დაუტყუჱველობისათჳს—მათთჳს,—
სხუად მოსაკმარებლად მალი არავინ აიღოს - - - (აქ აკლია.) ბოლოს: „მე (მე-
ფეს) გიორგის დამიმტკიცებია“.—ქ. კ˜ლსნ (კირიელეისონ!) ამა მეფეთა ბრძა-
ნებასა ჩუჱნ ქ˜ეს ღთისა მიერ ქ˜კზი შიო კანონითა ვამტკიცებთ. ამისნი

შემცვალებელნი იყვნენ კრულ, წყეულ და შეჩუენებულ, და დამამტკიცებელნი ღ~ნ აკურთხნეს და წ~ნ დედაქალქმან მცხეთამან“.

ქ. ამა მეფეთა ბრძანებასა ჩ~ნ ქ~ეს ღ~თისა მიერ ამბა ალავერდელი აბრაჰამ კანონითა ვამტკიცებ... (წუკა-კრულკა).

ქ. მე მანგლელი ი~ე (იოკანე) კანონითა ვამტკიცებ. ამისნი გამთავებელნი ღ~ნ აკურთხნეს“.

1440 წ. — ქ~ს კ~ს: მოკუდა ზარუხ; დაჯდა ჯაანშა ყაენად (კახუშტ. ქრ.).

1441 წ. ანდერძი მეფის ალექსანდრე I :მცხეთის სიგელი № 14 და № 189 (ნუსხა № :ი:), ქაღალდზე მსედრულად ნაწერი. მეფე სწერს:

„ვიგულისმოდგინე მოლტოლვად თქუენდა და... მცხეთას... ცალკე ახალი ეკუტერი ავაშენე (ჩრდილოთ კერძო) და საუკუნოდ საყოფელად განვიმზადე და შემოვწირე ქუეყანა სხორი.... ვირშის სახლი მცხეთასა შევსწირე, მისაქციელი... (და სხ.) და ჩუენთა საფლავთა ზედან ოთხნი მეეკუდრენი მწირველნი გავაჩინენ: ელიოზის ძე დიმიტრი, ჯვარის მტკრთველი მახარებელი, ზაქარია და ელიოზ (ბეჭრა კერძის შეწირულობაჯან ათეზობდეს სარჩოდ შეკერძეთა)... ოთხი კანდელი წლითი-წლად დაუსვებელი... ყოველს წელიწადს :იბ: ლიტრა სანთელი მიეცემოდესო ეკვდერს ასანთებლად. (შემოსავალი შეწირულ მამულთაგან მიეცემოდესო მეეკვდრეთა, რომელნიც ყოველს საუზმო დღესასწაულს ღ~ს მამათ-კვირიაკეს დიდის მარხვისას უნდა მიწირვიდენო)... დაიწერა ქ~ს :რკთ: ინდიკტ. მეფ. ჩუენისასა :კთ: კელითა კლიმი კაკლაჩასძისითა: “... კრძალა წუკა-კრულკა, კინც შემიცვლდასა; მეფე სთხოკს კ~ს შთას და შემკეთა კ~რთა და კპასკოშტის, თქკენ ასე დასმტკიცეთო და კს ანდერძი ა~რ შემიცვლდეთო. სხვათა შორას მახსიკნებულია: „ყოველნი მართლ აღმსარებელნი ვიწ-დეთო (სკეტი-ცხოკლდაბ?) მირონსა წარმოუცალიერებელსა და ჩუენ ცოდვილთა მკურნალ და ემხლასტრო გუექმნა და მის მიერ ყოველნი ნათელ-ღებულნი ესასოებთ განთლებასა სულისასა“.

1441 წ. — მცხეთის სიგელი № 28 (ნუსხა № :ი:), ქაღალდზე მსედრულად ნაწერი:

„ქ... ჩუენ... შენითა (სკეტი-ცხოკლის) ძალ-მწეობითა ორისავე ტახტისა მპყროებელმან მეფეთა მეფემან ალექსანდრე.... (შემოკწირე მცხეთას) ესრეთი აშენებული კუნელი, რომე კაცი არა ესახლა და თათართა ქუეყანიდალმან კაცები მოვასხი და კარი, ფური და პური ჩუენ მიეცით, ესრეთ ყოვლისა ადამის ნათესავისა კაცისაგან მოუდევარი კუნელი მოგკსენებია... (და) მისი გამოსავალი ბეგარი... სრულიად... კზი შიო - - - იგინი - - - და წლითი წლად სამსა აღჰსა გარდაიკდიდენ (ჩემთკს) კარ-გალებულსა... დღე-და-ღამე ორსა დაუსვებელსა კანდელსა ანთებდენ (მცხეთას)... ერთი ზუარი აშენდა და მისი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნახევარი თქუენთჳს მომიჴსენებია და შემომიწირავს და ნახევარი ჩუენისა ეკუ-დრისა და საფლავთათუის შემიწირავს... დაიწერა ქკ̃ს :რკთ: ინდიკ. მეფობი-სა ჩუენისასა :კთ: კელითა... კლიმი კაკლაჩასძისათა.... შეუვალად მოგჴსენე-ბია... ვითა სხუანიცა მცხეთის მამულნი შეუვალნი არიან"...

ბოლოს ხვეულად ამტკიცებს მეფე ალექსანდრე.

1441 წ. — მცხეთის სიგელი, ტყავზე მხედრულად ნაწერი, № 189 და სხვა № 28 ნუსხა № :სჲვ: და :რკა: „ქ. ჩუენ მეფეთ-მეფემან ალექსანდრე და თანა-[მეცხედრემან] ჩუენმან დედოფალთ-დედოფალმან თამარ... (და ძეთა) ჩუენთა ვახტანგ, დიმიტრი და გ̃გი ესე წიგნი გიბოძეთ [თქუენ] მაკუჯას ძეთა ივანეს, ფრიდონს და თათარასა... მოსაქციელი ეკუდერსა შევსწირეთ და მწირველნი მეეკუდრენი გავიჩინენით (sic) და თქუენ მაკუჯას ძეთა აქათი მოსაქცელს რაცა გლეხთა და ანუ ზურისაგან გამოვა, მათთჳს საალაპედ და კანდლისა სანთებ-ლად გაუჩინე და თქუენ თქუენითა მამულითა ასე და ამა წე̃ითა შეგწირენ, რომე მცხეთის შვილად დაგსხენ და როგორც სხუანი მცხეთის შვილნი არიან ამა წესითა მცხეთის შვილად იყვენით, ქკ̃ზისა მსახურებით და ამას წინათცა თარხანნი და ყოვლისა სათხოვრისა და გამოსაღებისაგან შეუვალნი ყოფილ-ხართ და აწცა თარხანნი და შეუვალნი იყვენით თჳნიერ ამისსა, რომე ყო-ველსა წელიწადსა ერთსა ცალსა პურსა და ერთსა ცალსა ღჳნოსა და ოთხსა ზურგიელსა მცხეთას მიიღებდით და მით ოთხთა ჩუენთა მეეკუდრეთა აწირვებ-დით და მეეკუდრეთა და გლახაკთა პურსა აჭმევდით. მას აქათ ვერცა მეეკუდ-რეთა და ვერამან დაბადებულმან კაცმან თქუენს გუერდის საქმე ვერავინ და-იგდოს. მოსაქციელისა მოურავი შენა ივანე ხარ და ვითა მოურავისა წესი არის, ეგრეთ ეკუდერსა და მეეკუდრეთა ამსახურენ... ქ̃კს :რკთ: ინდიკტიონ-სა მეფობისა ჩ̃ნისასა :კთ: კელითა.... კლიმი კაკლაჩას ძისათა.... სისხლი და საუპატიო მცხეთის შვილობისა წესითა გაგიჩნდეს... თარხანნი იყვენით.

ხვეულად ამტკიცებს მეფე ალექსანდრე. და ქვემო მხედრულადვე: ქ. ამა მეფისა ბრძანებით ჩუნ - - - - - ქ̃კზი შიო კანონით ვამტკიცებ".

„ქ. ამა მეფეთა და კ̃ზთა განჩენილსა მე მათი ჯუარის მტკრთველი მა-ხარებელი მოწამე ვარ".

„ქ. ამა მეფეთა და კ̃ზთ განჩენილის ჩუენ გ ო ბ ი რ ა ხ [ი ს] ძ ე ნ ი - - -

1441 წ. — თფილისის სინოდ. კანტ. სიგელი № 107, მხედრულად ნაწერი, თავი აკლია. ფრჩხილებში ჩასმულები ჩვენგან დამატებულია.

„[ქ. ჩუენ მინდობილმა ცვა]-ფარვათა თქუენთა, თქუენითა შეწევნითა და ძალმწეობითა დავითიან-ბაგრატონიან, აფხაზთა, ქართველთა, რანთა და კახთა შ[არავანშა და შაჰანშა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა თჳთ-მპყრობელმან ღვთივ] გვირგვინოსანმან მეფეთა-მეფემან ალექსანდრე ვიგულვე და ვიგულს-მოდგინე და მენება, რათამცა თქუენნი სოფელნი ყოვლისა სათხოვრისაგან

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გამეთავისუფლნეს. მოვიდა და გუეჰაჯა თქუენისა საყდრისა მპყრობელი, ჩუენი მოძღუარი თბილელ-მანგლელი იოვანე და პირველ ძველთაგან გაშუებულობისა და თარხნობის სიგელნი მოგუართვნეს და აწ ჩუენ ახლად განვაახლეთ და დავამტკიცეთ, რომელ რანიცა თქუენნი საყდრისა შესავალნი სოფელნი, გლეხნი და მამულნი არიან, გაგვითარხნებიან და გაგვითავისუფლებიან ყოვლისა სათხოვრისა და გამოსაღებისაგან; სრულიად არ ეთხოებოდეს არ ულუფა, არ გუთნის-თავი, არ სამეჯინიბო და არ სახოლსარლო, არ სამუშაო, არ ზროხა საკლავი, არ გოჭი-ქათამი და არ საცველიერო და არა სათხოვარი, არ დიდი და არ მცირე არასთანა არა; და ჩუენი მოსამსახურე ვერასა სათხოვრისა და გამოსაღებლისათჳს, რანიცა თქუენნი შემოსავალნი მამულნი არიან, ვერასა სათხოვრისა და გამოსაღებლისათჳს ვერ მივიდნენ; სადაც რა სათბილელო არის, არასთანა სათხოვარი არ ეთხოებოდეს, ესრეთ რომელ ჩუენისა სულისა საოხმან, ჩუენმან მოძღუარმან თბილელ-მანგლელმან იოვანე ორი დღე აღაპი გაგვიჩინა, ერთი დღე მთავარანგელოზობა, და ერთი დღე საბაობა, ამას ყოველთა წელიწადთა წარსამართებელად მეფობისა ჩუენისათუის და შესანდობელად სულისა ჩუენისათუის წლითი-წლად აღაპსა გარდაიკდიდეს თქუენისა საყდრისა მპყრობელი თბილელ-მანგლელი იოვანე და შემდგომად მისსა ვინცა თქუენისა საყდრისა მპყრობელ იქმნას და თბილელი იყოს, იგი ნუ დამაკლებს; და ვინცა დამაკლოს, თქუენ გაკითხულ ქმენ ჩუენთა ცოდვათა და ბრალთათუის წინაშე ჩისა თქუენისა და ღ~თისა ჩუენისა. და კუალად ვინცა ესე თქუენნი შემოსავალნი, სოფელნი, გლეხნი ჲ მამულნი, პირველ გათარხნებულნი და აწ ჩუენგან დამტკიცებითა გათარხნებულნი, მოშალოს და რაცა და რასთანაცა ანუ დიდი და ანუ მცირე სთხოოს... მისი ყოველი გაგებული სასულიერო და საკრებულო კეთილი მოუშალე და ჩემთა ცოდვათა და ბრალთათუის მეპასუხე და გარდამკდელი იგი ქმენ დღესა მას ზარის საკდელსა განკითხვისასა. დაიწერა სიგელი ესე ქორონიკონსა ~ჩკ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა ~კ: კელითა მესტუმრისა და კარის მწიგნობრისა ჩუენისა კლიმი კაკლაჩასძისათა (ეს საგული თოშალისა სათანისაა).

1442 წ. – ანდრეძე მეფის ალექსანდრე I, მიცემული ქჯოთსკეთისადმი, ჭაღაღდზე მსჯდრულად ნაწერი, № 46:

„...(ფრანად გრძელის წინასიტყვაობის შემდგ) უკეთუ ვინმე კელჰყოს და იკადროს ჩუენ მიერ მრავლითა ჭირითა და რუდუნებითა აღშენებულისა ამის დიდებულისა საყდართასა (ტაძრისა?) გამოკუებად ანუ სოფელთა, ანუ აგარაკთა, ვენაკთა, ოქროსა, ანუ ვეცხლისა, ანუ რვალისა, გინა რკინასა, ანუ სა~ღთოთა სამსახურებელთა, ესე იგი არს: ანუ წმიდათა [ხა]ტთა, გინა სა~ღთოთა წიგნთა, ანუ სამღდელოთა სამოსელთა ერ[თჯერ] შეწირულთა წ~ისა ამის მონასტრისა გინა მეფეთა, გინა დედოფალთა, ჩუენთა ნათესავთა, გინა სხუათა ნათესავთა... დიდთა, გინა მცირეთაგან... კრულმცა არს (ფრანად გრძე-

და წყვეკ-კრულვა შემშლელთა ზედა და კურთხევა კეთილთა ერთგულთა)... დაიწერა ქ-კს :ᲐᲮᲜ:"...

ბოლოს ხუთჯერ ამტკიცებენ: „მეფე ალექსანდრე", „დედოფალი თამარ", „ვახტანგ" (ვახტანგ), „დიმიტრი", „დავით", (დავით ამ დროს მეკვრა იყო: ის. 1435 წ. და აქ სელს უნდა ეწერდეს სხვა დავით, კახთა მეფე?), „გიორგი", „რამაზ".

შემდეგ: „ქ. კანონითა ვამტკიცებ მალაქია კ'ზი" (ხუთჯერად გამოსახულია მკურთხეველი სელი) „ქ. მე კ'ზი ქართლისა კ'კზ (ნაკლოზე?) კანონითა ვამტკიცებ*. „ქ. მკ'ზი ქართლისა ანტონი კანონითა ვამტკიცებ"

ქ. „მკ'ზი დომენტი"... (ხუთჯერად, ფრაზად ხელოვნურად გამოყენებულია მკურთხეველი ხელი ჯვრ-მბურობელი).

როგორც ქვემო დაკვირვებით, ეს მდგომარეობა ეკუთვნის ცხოვრობდენ XVI საუკუნეში: მაგალითად ის. 1552 წლის ქვეშე; და ამისგამო ცხად ჩნდება, რომ მათი წარწერილობა არის შემდგომ დროისა: 1550—1580 წლებს შუა.

1442 წ.—ქ'კს :რდ: გარდაიცვალა მეფე ალექსანდრე; დაჯდა ძე მასი გიორგი მეფედ (კახეთს. ქრ.).—რუსიას სიყდრის შესახებ-კარზე ასომთავრული წარწერა: „ჭ ზე ადიდენ ღ-ნ მეფეთ-მეფობა დიდისა ალექსანდრესი, რომლისამიერ კეთილად აღეშენა საყდარი ესე. ადიდენ ღ-ნ და სული (მისი?) მი(ა)თევლე" (ბრახესგან ოდნავ განსხვავებულად აღმოგითხუთია ესეც წარწერა ის. Rap. VI, 42).—ამავე სიყდრის სამხრეთის კედელზე ქვეშის ტაძრის ქვა არის ჩატანებული წარწერით: „გალატოზთა ზედა მდეგისა შალვას შ'ნ ღ'ნ" (შეადარე Rap. IV, 7).

სამოსიასის დიდს სიწინამძღვრო კარზე ასომთავრული წარწერა: „ჩ'ნ ამისგამო სკიპტრის მპყრობელმან მეფეთ-მეფემან პატრონმა ალექსანდრე მოვაშენდინე წინამძღუარი ესე ცხოვრებისა ჩემისა პატიოსანი ჯუარი სამთავისა წარსამარადებელად მეფობისა ჩემისა, ძეთა ჩემთა სადღეგრძელოდ დ ცოდვათა ჩემთა შესანდობელად" (ჩემი უბის წიგ. III, 39).

1442 წ.—ამ წელს უნდა იყოს მიცვალებული ელას. ზაალის ასულის თუმნოვის ქალდგებში ჩვენგან პოპულარული გუჯარი, რომელშიც ქვის :რო: (1482 წ.) მოხსენებულია კ'ზ შიო. მაგრამ რადგან შიო სჩანს 1440—1446 წ., ხოლო შემდეგს დროებში-კი არც ერთს სიგელში არ არის ალნიშნული, და გობელიძე ამბობს, რომელიც უსათუოდ უნდა იყოს „გობელისძე რამან" ამბრეკობა, ჩვენს გუჯარში სჩანს 1451 წ. (ის. ჩვენი „ქრონიკები" II, 1451 წლის ქვეშე), ამის-გამო ჩვენ გვგონია, რომ ამ გუჯრის ქვეშ უნდა იყოს :რდ: (ქვედა გამოსახულობა ასოთა „ო" და „დ" ერთმანეთს მოჰგვანს).

„ესე... ანდერძის წიგნი მოგეც მე ედილაშვილმა მისრი შენ ჭარმაულს ჭარმაულსა მღრდელს ი'ეს... კითხვითა და ბრძანებითა ქართლის კ'ზისა შიოსითა ჭ ყოველთა მცხეთის შვილთა... მას ჟამსა, ოდეს საქმე უნათესაოდ შეიქნა,

ჩუენი სახლი და მამული ერთი ₾ გაუყოფელი იყო; ერთისა ქალის მეტი ჩუ-ენი ნათესავი აღარა დარჩა და იგი შენ მოგეცით და ჩუენად შვილად და მე-მამულედ შემოგიყვანეთ და დაგიწერეთ ჩუენი მკვდრი და მოუდევარი მამული მცხეთას, რაც ჩუენსა სახლსა ჰქონებია, მისითა საკელოთი ₾ სამცხეთიშვილოთი კარსანს, ჯუარს, ფოსუს, ოროტას, კუტალას ₾ ძაგუნაკორთა, რაცა საყდრი-საგან ჩუენ გუქონებია, ხატისწობენა... რაგუარაც მეფეთა და კზ̃თაგან სამ-კვდროდ გვქონებია... ამისნი მოწამენი... არიან: მცხეთისა ამილახორი გობე-ლიძე ამირან, ჯ̃ის მტვირთველი გიორგი, მოლარეთ-უხუცესი ვირშელი და სულთა-მამა კვირილეს შვილი დიმიტრი, ელიოზისძე მამაგული, ცოცხასძე მე-სტუმრე კახა (?), მთავარასძე ამირინდო... დაიწერა ქკს :რო: (:რლ:?), კელი-თა მაღალაძის მცხეთის ქადაგის მახარებელისათა და მოწამეცა არს“.

1442 წ. — სიონის სიგელში № 107 მოხსენებულია თფილელ-მანგლელი გრი-გოლ.

1442 წ. — სინოდ.-კანტ. გუჯარი მცხეთისა № 338, ქაღალდზე მხედრულად ნაწერი. გუჯარს თავი და ბოლო აკლია, მაგრამ ჩვენ ვიპოვეთ მისი ძველი ნუსხა, მე-XVII საუკუნისა, ხუცური, № 14, სადაც მთელი გუჯარი არის, ამ უკანასკნელით აღვადგინეთ ძველი სიგელი და ნუსხით აღდგენილი ტექსტი დიდს ფრჩხილებში ჩავსხით. ამ გუჯრათ შეწირულ ბაჟზე ის. ზემო გვ. 239; 241.

[ჩუენ მეფეთა-მეფისა ალექსანდრესგან და თანა-მეცხედრისა ჩუენისა... თამარისგან და ძეთა ჩუენთა მეფის ვახტანგის, დიმიტრის, გიორგის და ზაა-ლისგან, ნებითა ღთისათა აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთაჲ მეფისა, შარვანშა და შანშა ₾ ყ̃ისა აღმოსავლეთისა თვით-ფლობით მტკიცედ მქონებელისა. — მოვიდა წ̃ე ჩუენსა... კზ̃ი შიო და გუეაჯა სახასოდ მამული-სა დაჭირვად. ეგრეთ არ უშურვეთ მათი მკვდ]რი და ყოვლისა ადამის ნათე-სავისა კაცისაგან უცილობელი ციხე არმაზისა მისითა ეკლესიითა, გლეხებითა, ყანითა... და მისი ძუელითგან გაჩენილი ბაჟი ორი თანგა დიდსა საპალნესა ზედან ...გქონდეს (მცხეთას და ქკზს შიოს)... ციხე-ეკლესია მისითა გლეხები-თა... და მისი ძუელად გაჩენილი ორი თანგა საპალნესა ზედა... ტვრთსა ზე-და ორს თანგას აიღებდით ...დაიწერა .. ქ̃კსა :რლ: [ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :ნდ: (უნდა: რლ) კელითა... კლიმი კაკლაჩასძისათა.]

1442 წ. — ამ წლის ახლო ხანებში უნდა იყოს დაწერილი ქვათახევის მონას-ტრისადმი მიცემული „ანდერძი მეფის ალექსანდრესი“ № 47:

„ქ.....(შემდეგ ფრიად გრძელის ღვთის-მეტყველურ წინასიტყვაობისა) წ̃ნო მამანო ამას გევედრები, რომელ რაოდენნიცა აღაპნი განგვწესებია, რათა უკ-ლებლად აღესრულებოდეს და წ̃დათა ლოცვათა შინა თქუენთა მარადის კსე-ნებულ ვიქნებოდეთ ესრე სახედ, ვითარმედ „ღვთის მსახურისა და ღვთივ

გვრგვნოსნისა მეფისა პატრონისა ალექსანდრესი საუკუნოდ იყავნ კსენება და კურთხევა მათი და მრავალმცა არიან წელნი ცხოვრებისა მისისანი ამინ † .... ღ̃ნ დაიცვას სიმტკიცე მეფობისა მათისა ა̃ნ †“. ხოლო გევედრები ყოველთა, რომელთა მიიღოთ შემდგომად ჩემსა სკიპტრა მეფობისა, გინა პატივი დედოფლობისა ჩუენთა ნათესავთა, გინა სხუათა ნათესავთა, ანუ პატრონობა, გინა მთავრობა და მპყრობელობა, რათა მცირე ესე ნაღუაწი და შემოწირული ჩუენი არავინ კელყოთ შლად და ქცევად... ქუათაკევის ღთის-მშობლის მონასტრისა შეწირულსა სოფელთა და აგარაკთა ზე-ქუე შლად... † და თქუენცა, წ̃ნო მეუფენო, ყოვლისა საქართველოჲსა კათალიკოზნო, ჩ̃ ღვთივ დაცულნო მიტროპოლიტნო, და ეპისკოპოსნო, კეთილად მსახურნო წინამძღუარნო და ყოველნო სათნონო კრებულნო, თანა-მდგომ და ზღუდე ექმნენით ჩუენ მიერ შეწირულსა ამას, რამეთუ თქუენდა ჯერ არს, რ̃ა ყოველთა საყდართათჳს იღუწიდეთ და ყოველთა მონასტერთა და ეკლესიათა თანა-მზრუნველ ექმნნეთ, არავის უტეოთ საღმრთოდ შეწირულთა კუალად სოფლიოდ და საერისკაცოდ შეცვალებად... ამხილებდეთ... და ნუ თუალღებით მდიდართა სიმდიდრისათჳს, ნუცა მთავართა შიშისათჳს... †.—ხოლო კარისა ჩუენისა ვაზირთა და აზნაურთა კარით ჩუენით წარვლენილთა მოკელეთა, მწიგნობართა და მოსაქმეთა ...სიგელი ესე დაამტკიცეთ...

1443 წ.—ამ წელს უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის სიგელი № 144 (ნუსხა №№ :ტჲე: და :ჰე:), ქაღალდზე, მხედრული:

„ქ.. ესე მტკიცე... სიგელი... იმოგაკსენე თქუენ... მცხეთის საყდარსა... ჩ̃ ქ̃კზსა პატრიარქსა შიოს მე ათაბაგ ამირსპასალარისა ივანეს შვილმან ყუარყუარე. შემოგწირე და მოგაკსენე ქორდვას გლეხი (ნუსხაში „გლეხები“) სამხარაძე მისითა მამულითა, რისაც დღეს მქონებელი არს... არაოდეს მოგეშალოს... დაიწერა.. ქ̃კს :კლა: (?) დეკემბერსა დამდეგსა, კელითა ოსნასძისა იოვანესითა. ვინცა მოგიშალოს ღ̃ნ ჰკითხოს“.

მერე მეტად ცუდის ხელით, მხედრულად: „მტკიცე არს სიგელი ესე“ (ეს ყუარყუარეს ხელი უნდა იყოს). ეს სიგელი უნდა იყოს ზემო აღნიშნული 1363 წ. (გვ. 188).

ამ სიგლის ქ̃კნი :კლა: გაურჩევლად არის დაწერილი, მაგრამ ასო „კ“, გადაბმული სხვა ასოებთან, უნდა იყოს „რ“ და მაშასადამე უნდა იკითხებოდეს: „:რლა:“ ე. ი. 1443 წ., როდესაც მართლა სჩანს კ̃ზი შიო და ცოცხალი იყო ივანე ათაბაგი, ხოლო ყუარყუარე არ იყო ჯერ გაათაბაგებული, რაიცა სრულიად ეთანხმება ჩვენს ქრონიკას (იხ. 1444 წ. ქვემე). შესანიშნავად და უცხოდ მიგვაჩნია აქ ის, რომ ქ-ცნბით ივანე იყო ძმა და არა მამა ყვარყვარესი. ჩვენი სიგელი ასწორებს ქ-ცნბას და ამტკიცებს, რომ ყვარყვარე არის ძმა აღბუღასი.

1443 წ.—თფილისის სიონის სიგელი, მხედრულად ნაწერი ქაღალდზე № 100 (ნუსხა მცხეთისა № :ოე:):

„ქ... ესე წიგნი... გაკდრე.. (მცხეთას) და... ქ'კჩს შიოს... ჩუენ დიასამიძემან ვარამ და ჩემთა შვილთა აეთინდილ და დიასამ... მას ჟამსა, ოდეს ეშმაკისა ცთუნებითა... ასეთი რამე სარჯულო საქმე წამეკიდა, რომე თქუენ გამიწყერით... და საპატიჟოდ ყუიბის (უგაბასს) ერთი გლეხი მოგაასენე მისითა მამულითა... ქ'კსა :რლა: ნოემბერსა :ლ: კელითა მცხეთის ქადაგის დიმიტრი გიგლაშვილისათა“ (წუსხაშ : „გაგელასშვილისათა“).

უგაბასი ჯორაზის სოფლისა (ის. ზემო, გვ. 53); და ესენ ამოწერებს, რომ დასასმამენი ტაო-კლარჯეთიდამ ყოფილან, სადაც მცხეთის კ'ზის უფლება ამ დრომს მტკიცე ყოფილა.

1443 წ. — მცხეთის ნუსხაში № :ამშ: შეტანილია სიგელი, რამელსაც გადაწერის დროსაც, მე-XVII საუკუნეში, თავი ჰკლებია., დადს ფრაზებაში ჩასმული სიტყვები ჩვენ დაკურთეთ ავრთა მამდინარეობით (შთა — 1439 — 1446 წ.): „ - - - - [ესე წიგნი მოგაასენეთ თქუენ ქ'კსა შიოს ჩუენ დოდორაქისა წინამძღურამან და ერთობამ] კრებულთა მას ჟამსა, ოდეს თქუენ-წინაშე მოვედით და თოლეკისა შემოწირვას შემოვეხუენით; დიდი ხანი და ჟამი გამოსულიყო, რომე აღარა ჰქონებოდა და თქუენ გულს-მოდგინედ შემოსწირეთ ქუაყანა თოლეკი; და ჩუენ დოდორქისა მოძღუარი, წინამძღუარი (და კრებულნი) კარგადებულსა აღაპსა გარდაგიცდიდეთ... და თქუენ კ'ზისა შიოსთჳს ლოცვასა ვყოფდეთ... მე გარესკის მოძღუარი დავით ამისი გამთავებელი ვარ“...

სჩანს, რომ მამული თოლეკი დოდოს მონასტრისა ყოფილა, მაგრამ მცხეთას დადს ხანს სჩერია და დაუკუთნებია; სოდო კ'ზს შიოს ეს სიგელით ასეკ დოდოსთჳს დაუბრუნებია.

1444 .: ქ'კს :რლბ: კოსტანტიპოლი დაიჭირეს თურქთა (კკ. მუზ. სვლანწ. № 85)

— აჳა კოსტანტიპოლი დაიჭირეს ურუმთა და სულ საბერძნეთი (ჟამნი № 3).

— აჳა კოსტანტიპოლი დაიჭირეს თათართა (ძილისპირი იაორთისა № 6).

— აჳა კოსტანტიპოლი დაიჭირეს ურუმთა და ს'დ საბერძნეთი (ყანწაჳთის გუჯარნი)

— აჳა კოსტანტიპოლი დაიჭირეს ოთმანიანთა და ს'დ საბერძნეთი (წა ნიკოლოზის ქრ.).

— აჳა კოსტანტიპოლი დაიჭირეს თათართა. ამავე ქ'კს ჯანშა ყაენი ახალციხეს მოუკლა, და ივანე ათაბაგი მიიკვალა (ჟამნი № 2).

— ჯანშა ყაენი ახალციხეს მოადგა; მეფემან ვახტანგ ბრძო, უკუნიქცა ყაენი, — და მოკვდა იოანე ათაბაგი; დასვა მეფემან ძე მისი აღბუღა ათაბაგად. — კვალად მოკვდა ფანასკერტელის ქალი დედოფალი სითიხათუნ, ვახტანგ-მეფის ცოლი (ჯუსუშტ. ქრ.).

— დაიპყრეს თათართა კოსტანტიპოლი (დედანსთ ქრონიკა).

— ჯანშაჰ ყაენი ახალციხეს მოუხდა. ამავე ქ-კს ივანე ათაბაგი მიიცვალა (Chron. Géorgiene.).

1445 წ.—ქ-კს :რიგ: (sic) კოსტანტიპოლი. დაიპირეს. თათართა. ამავე. ქ-კს: ან-შა ყაენი. მოვიდა. ახალციხეს:—(კრებაჲ ლექსთა).

უიშკვილაჲ, ჰქ ქ-კნი უნდა იყოს :რიგ: არამედ :რიგ:, ამისთვის რომ „ლექსთა კრებაის“ ცნობები მტკიცედ მისდევს ქრონოლოგიურს რიგსა და ამისგამო ძნელი დასაჯერებელია, რომ ქ-კნის :რიო:-ის შემდეგ დაესხათ :რიგ: (ესეთივე ცნობა ან. ზემო 1425 წ. ქვეშე).

ამ ნაირად ყველა ქრონიკები თანხმად გვიჩვენებენ კოსტანტინეპოლის აღებას 1444 წელს (კარდა უკანასკნელის ქრონიკისა, რომელიც დასდებს 1445 წ.). ხანმდელ ცნობებით-კი კოსტანტინეპოლი დაიპყრა მჰმედII-მ 29 მაისს 1453 წ. ზემო ხსმოთქმულ ქრონიკების უსაოფად რიმე სიფუძველი უნდა ჭქრონიდან კოსტანტინეპოლის აღებისა 1444 წელს. ჩვენის აზრით ეს სიფუძველი ის უნდა იყოს, რომ 1444 წელს ოსმალებმა ბასფორის სრუტე დაიპყრეს და ალბათ ეს ამბავი საქართველოში თუთ კოსტანტინეპოლის აღებად მიუღიათ.

1444—1451 წ.—ახალი და უძველესი ვარიანტი აღბუღას კანონებისა.

ჩვენ ხელთ გვაქვს ს. ფეიქრიშვილისგან ხსმოტანილი სუეტური ხელნაწერი (კალესილს ქალაქზე, in. 4 გვ. 74, უფრო, ბოლო არა აქვს. წყაროთაგან სჩანს, რომ იგი გადაწერილია „გელათს თ-ნ ტოდეილის იესესათს ქ-კს ტნტ“ (ე. ი. 1670 წ.) ძველის დედანისგან, რომელსაც სიძველეთ აქ-ია სიტყვები ჰგლეპია, რისგამო გადაწერს აძულებით ამისთანა სიტყვების სხვა ვარიანტებადმ ჩასწორად ცარიელი ადგილი დაუტოვა სტრატორებსშიც.

ხელნაწერი შეიცავს სჯითსაც: „წიგნი სამართლისა კეთა შეტოდებისა უოგლისაგე:.“ ანუ აღბუღას კანონებს (გვ. 1—39); 2) „ესე სამართალი არს, რომელი მოიგოთ (?) უბრძანა ღ-ი წიგნსა შინა გამოსულებასა და ესე სამართლები არს. რომელი წინაჲ დაუდგაჲ: მათ:.“ (ე. ი. ებრაულთა კანონნი). 3) „რაცხვთა შინა უბრძანებს ღ-ი მოსეს კეთისა მკვლელისათ:“(ესე) (გვ. 59—72).

ამ სჯაითსაებში ჩვენ ძეირფას კანძად მიგვაჩნია აღბუღას კანონები, რადგან ჩვენ არსად შეგვიხვედრია ამ კანონების ძველი ვარიანტი, გარდა იმ ვარიანტებისა, რომელნიც ჩრთულია კახტანგ-მეფის კანონთა კრებას ხელნაწერებში (მე-XVIII—XIX სუკ.); ხოლო ჩვენი ხელნაწერი დაწერილია დადაო ადრე კახტანგ-მეფისა და როგორც სჩანს ძველის დედნიდამ. გარდა ამისა ჩვენს ვარიანტში აღბუღას კანონები გამოთქმულია უფრო მოკლედ და აქ-იქ საფუძვლებო განსხვავებით, ვიდრე კახტანგისაში, რადგა დიდად საფუძვლებოა ჩვენის აურიდიულ წეს-წყობილებათ მკვლევართოვის. უკანასკნელ, ჩვენი ვარიანტი შესახმსაა იმითაც, რომ მას

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ჯვრს სიოსური ანუ წინასიტყვაობა, რომელიც აგლია ჯისტნგაისაში და რომელშიც დასახელებულია არიან ისტორიაში უცნობნი პირნი: ბაძის ძენი აღსულანი: ბაშია და საფარის მოძღვარი პაფნოტე.

მოგვყავს აქ ეს წინასიტყვაობა ჩვენის კარიანტით:

„სახელითა ღ-თისაჲთა. დაუსაბამოსა მამისა ძისა და წ-ისა სულისათა. მეოხებითა ყ-დ წ-ისა ღ-თისმშობლისათა. და ყოველთა წმიდათა ზეცისა და ქ-ყანისათა. მე ათაბაგ ამილსპასალარმან. (sic) აღბუღა მოვაკსენეთ პატიოსანსა - - - (ჯ-ს პაროდ სიტყვისთჯს ცარიელი ადგილია დატოვებული) მაწყუპრელსა. ღ-ბიძაჲთა ჩემთა ბაშიასა (შაბიასი?) და მისსა ძმასა საფარის მოძღუარსა პაფნოტეტეს. ხუთსავე თემსა სამცხისასა. ტაოველთა შაუშთა და კლარჯთა და მათ შინა მყოფთა ეპისკოპოსთა და მეუდაბნოეთა მოწესეთა მოწმობითა მინდობილნი ღ-თისაჲნი. და ყ-დ წ-ისა ღთისმშობლისანი:.

დავ(ი)დევით წინაშე პატიოსნის (დგადსში აწნეოდა: „პატრონის“) პაპის ჩემისა ბექას განაჩენი იგი აღსრულობითა და უკლებად დავსწერეთ და რაჲცა ჟამთა სიავითა. სხუანი უწესონი საქმენი შემოსრულ იყუნეს. მათი სამართალი ზედა დაურთეთ. ასე რომე რაჲცა. სისხლისა. გერშისა დასხმისა. ღალატისა. და რაჲსა გინდა. თეთრისა საურავისა საქმე იყოს. პატონის (sic) პაპის ჩემისაგან განაჩენი ყაზანური თეთრი იყო: ამა ჟამსა შინა ყაზანაურობა არღარა იყო: დიდისა მეფისა გიორგის ჟამისა (ჯ-ს) თეთრი გავაჩინეთ. ორიანი. ხუთი დანგი წმინდა ვეცხლი. (ამ სიტყვების შარ და-შარ ხაზიაზე ტექსტის სხვათა ხელით: „ორიანი სუთი დანგი ერთი ბაბაია“) და როგორცა თეთრი იყოს ანგარიშად იმა წესითა აიღებოდეს. ამად არ ჩამოვამცირეთით რომე ავი საქმე ნუ ვისგან გაადვილდების. აწყურისა და საფარისა ვითა ძველი გაყოფილი იყო. არცა დღეს პატონი (sic) მოეშალა. ჩუენ განდამცა ეგრეთვე დავამტკიცეთ“:—(შეადარე კ-ს წინასიტყვაობა ჩუბინოვისგან გამოცემულისას: მასს ქრისტომატიაში, გვ. 208).

და ზედვე წითურად: „ჟუენ სისხლის საქმე გავაჩინოთ“:.

1445 წ.—გამეფება ალექსანდრე-მეფის ძის გიორგისა: ეს სჩანს მცხეთის გუჯრიდამ № 12, რომელიც დაწერილია „ქ-კს ;რლვ: (1448 წ. ან. კიდე 1453 წ.) ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მესამესა, კელითა... კლიმი კაკლაჩასძისათა“. სხვა გუჯრიდამ (ან. 1460 წ.) გიორგის გამეფება სჩანს 1446 წ.

1445 წ.—საგანი მცხეთისა, ქაღალდზე მხედრულად ნაწერი, № 292:

„ჩუენ მეფეთა-მეფის ალექსანდრეს ძემან, მეფემან დიმიტრი, ეს ნასყიდობის სიგელი გიბოძე თქუენ დარბეგიშვილს ზაქარიას... მოგყიდეთ ქალაქს მეფის ზუარი... კლდეს ქვეით... ქ-კს ;რლვ: ..აგვისტოსა ;კვ:“ მერე ჯუჯულად: „...მეფესა დიმიტრის დამიმტკიცებია“.

1445 წ.—ქ-კს ;რლვ: მიიცვალა მეფე-ვახტანგ და დაჯდა ძმა მისი გიორგი მეფედ (ჯისუშტ. ქრ.).

რომ ეს ცნობა კახუშტის ქრონიკისა სამხრთულს მოკუმულია, ეს ცხადია ჩვენის ქრონიკიდამ (იხ. 1447 წელს ქვეშე), და იაორთის ტყეის ხაზიდამ წარწერისაგან, სადაც კახტანგ ცოცხალი სწერს 1446 წელს. ეა ეს წარწერა ტექსტის სულით, რომელიც დაწერია იაორთის წინამძღვარს იოაკიმ თითოსმანელისაქვს: „დაიწერა წმიდანი ესე ხატიკური მეფობასა ვახტანგისასა ჴ ბრძანებითა (ქსნის) ერისთავისა შალვასათა ქ~ა :ძ~ნ~ჲ~ს:“ (წყა უხის წიგ. III, გვ. 61 და 63). მოგვყავს აქა სხვა წარწერაცა იმავე ხატიკისა, ტექსტის სულით დაწერილი და მასასადმე 1446 წელსვე:

„სახელითა ღ~ისათა... მიქაელ და გაბრიელისითა: ჴ~ლმძრა მე სიყუარულმან სამსახურებელმან ტაძრისა თქუენისამან, წ~ნო მთავარ-ანგელოზნო მიქაელ და გაბრიელ, მე ყოველთა კაცთაგან უნარჩევსამან, ცოდვილმან ერისთავმან, ძემან ქვენინფეველისამან, შ~ლ~ვა, რათამცა შევამკეთით ტაძარი თქ~ი იაორთაჲ შესავედრებლად სულთა ჩ~ კორცთა ჩ~ნ~ჲ ჴ მოვაკსენეთ და შევსწირეთ სოფელი მანვაზეთი და საცხენეთი და ერთი გლეხი ფლავს ერთითა ვენაკითა, სასახლითა და სამის დღის საკვიათა და დავწერინ(ენ) წ~ნი ესე ხატიკი ყოველითურთ სრულნი ჴ უნაკლულონი ჴ ერთი დავითი, ორი თუს: ფ~ბრეული ჴ მარტი: რათა გკუსნას საუკუნეთა სატანჯველთაგან და ღირს გუყუნენს.... ამას გარეთ სამი ლატრა ცკლი ფლავს ვანთჲთ (ვანთ~ჲ~ნ?) მოიღებოდეს ჩ~ა აღასა შ~ს:. აწ ვინცა კელჰყოს შლად.... ანუ მეფეთა, ანუ დედოფალ თა, ანუ ჩ~ნთა გუართა, ანუ სხუათა პატრონთა,—ჩ~ნთამცა ბრალთა და ჩ~ნთა ცოდვათა მზღველია წ~ე ღ~ისა... სულსა ჩ~ქ~ჩრისთვისა (ქრისთჲთ-ჯრისთჲსა) ქუ~ნინფეველისსა (მამაჲ შალვასი) შ~ს ღ~ნ.—სულსა მათისა მეუღლისა დედოფლის დისა გულქანისსა შ~ნ ღ~ნ:“—(ის. ზემო გვ. 27).

იმავე სულით: „დიდად მოიჭირვა თითოსმანელისძემან წინამძღუარმან იოაკიმ ამისსა წერასა და დედისა შოგბასა შიგან. თუმცა იგი არა, ამისსა დედასა ვერვინ იშოგბედა:. სულსა წინამძღუარისა იოაკიმისსა შ~ს ღ~ნ ა~ნ. სულსა მათთა მშობელთა შ~ნ ღ~ნ ა~ნ“.

1446 წ.—ქ~ს :რლდ: აღბუღა და ყუარყუარე შეიბნეს და ამასვე ქ~ს მეფე ვახტანგ მიიცვალა (ჩხეიძის ქრ.).

1447 წ.—ქ~ს :რლე: აქა აღბუღა და ყუარყუარე შეიბნეს. ამავე ქ~ს მეფე ვახტანგ მიიცვალა (იაორთის ძველისჴირი № 6).

— ქ~ს :რლე: აქა აღბუღა და ყუარყუარე შეიბნეს (ქაშნი № 2).

— ქ~ს :რლე: აქა აღბუღა და ყუარყუარე შეიბნენ. ყუარყუარეს გაემარჯვა (ჯუსუშტ. ქრ.).

— ქ~ს :რლე: აღბუღა და ყუარყუარე შეიბნეს:. ამავე ქ~ს მეფე ვახტანგ მიიცვალა. იყო მეუღ[ლე] მეფის ვახტანგისა ფანასკერტელის ქალი, და(ა) თაყას ფანასკერტელისა, დედოფალი სილხათუნ (Chron. Géo.),

ამ უკანასკნელის ქრონიკიდან კი ცნობა შეტანილია ქ-ცხხაში (კკ. 475).—ამნაირად უმეტესი ნაწილი ქრონიკებისა დასდებენ ვახტანგის სიკვდილს 1447 წ. და მხოლოდ ერთი—1446 წ. ყუროლის ბუკრიდან სჩანს გიორგის გამეფება 1446 წ. (ახ. 1460 წ. ქკაშ), მაგრამ რადგან იაორთას ზაზიანი ვახტანგ ტოტლად სჩანს 1446 წ., ამისკამო ვახტანგი უნდა მოკვდარიყოს 1446 წლის დამდეგს ანუ 1447 წლის დამწყებს, და არ გიტი ვახუშტი რა სპეციებით გვაიკვეთს 1445 წელს. ჩვენს აზრს უფრო ამტკიცებს ქკაშო დაბეჭდილი მეფე-გიორგის ბუკრა, მიცემული 25 დკ. 1447 წელს, ანდრიანოპოლის პარიკლისა მასას სეფობასას. ცხადია, რომ კახთა მხედრობელი გიორგი ვახტანგის საკვდილის შემდეგ გამეფებულა ქართლში 1447 წელს, რომელსაც იგი უწოდას პირველ წლად თავისს მეფობასად.

1447 წ.—ქრს :რლე: აქა სუსას შვილი მანგალ დაიბადა - - ეი - - დსა" (კკ. მუზ. ტფილის წიგ. № 85, მხედრული ჭარწერა).

1447 წ.—დეკემბერს 25-ს.—კარეტაზე ტფილზე მხედრულად დაბეჭდილი სქდიდ ნაწერი სიგელი მცხეთის № 60 (ნუსხა :№: სიგ.): საკვდილი მიცემული გიორგი-მეფისაგან პირკვდის წელს მასას მეფობასის, ქრს :რლე: (1447), რომელიც უნდა იყოს წელი მასას გამეფებისა, რაცა სრულიად ეთანხმება ჩვენს ქრონიკებს, საკუთარდებითა ასიც, რომ ამ საკვლეში მეფე გიორგი უწოდს მეფე-გიორგი-მე-VII-ეს „პაპის ძმად" თუსად (ვითომ მეფე-ალექსანდრე იყო ძე დავითისიო ანუ ალექსანდრე იყოს ძე გიორგი—VIII-სა, დავით-მეფის ძისა, გიორგი-VII-ის ძმისაც), რაცა არ ეთანხმება ზემო დასმულის ცნობებს.—ამასვე საკვლიდამ სჩანს, რომ ვახტანგ IV-ის შემდეგ ქართლში გამეფებულა არა დამბატრა, არამედ გიორგი IX.

„..... მინდობილმან ცვა-ფარეთა თქუენთამან და განმაერთებელმან ლიხთ იმერისა და ლიხთ ამერისამან, ორისავე სამეფოსა... მპყრობელმან... მეფეთ-მეფემა გ'ი (გიორგი)... შეწევნითა და წინამძღუარობითა ძელისა ცხორებისათა აგარის ნათესავნი და მტერნი და წინააღმდგომნი ჩუენნი სამარადისოდ ლტოლვილ და უკუნქცეულ არიან დღეინდელად დღედმდე, არამედ ამა ესე-რა მოწევნულ იყო სანინელება და რისხვა საშინელებით აღძრული, მსგავსი ცოდვათა ჩუენთა და ჟამსა პაპის ძმისა ჩუენისა მეფეთ-მეფისა გ'ისსა (გიორგისასა) და მეფობასა და პატრონობასა შინა მისსა მოსრულიყო უსჯულოებით აღძრული და ყოვლისა ქუეყანისა მაოკრებელისა და ყოვლისა სჯულისა მტერი აგარის მონათესავე... უსჯულო თემურ მრავლითა და აუარაცხებლითა ულუსითა და ამოეწყვდა საქართველო და მრავალნი სულნი პირითა მახვილისათა მოესრნეს.. და... დედა-ქალაქი საყდარი მცხეთა დაეკცა და უსაშინელეს და უმეორეს მოწევნულ იყო დღე იგი დღესა მას, რომელ კრეტსაბელი ტაძრისა განიო (კ. ი. დადი პირსკვის?)..... კუალად მშვიდობა ყო (ღმერთმან) საქართველოსა ზედა და შემდგომად ამისა ღირს ყო

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ღმერთმან მამა ჩუენი პატივსა მეფობისასა მოღებად და ეგულვა და ეგულსმოდგინა კუალად აღშენებად... დედა-ქალაქისა მცხეთისა საყდრისა და... ყოვლითურთ სრულ ექმნა და რომელნიცა საყდრისა მამულნი ჯამთა შლილობისაგან შეცვალებოდეს... ყოველნივე შესწირნეს...

ხოლო შემდგომად მათსა ვინადგან ინება მოწყალებამან ღ~თისამან და ორისავე ტახტისა კელმწიფედ მპყრობელ ვიქმნენით..., სამართლად გუმართებდა პატრონისა მამისა ჩუენისაგან განჩენილისა დამტკიცება. ეგრეთ ჯერ ვიჩინეთ და გამოწულვით ვიძიეთ.. და ახლად გუჯარითა ამით ჩუენცა დავამტკიცეთ და ვათავისუფლეთ (ა)ჭ კრცხლად და დაწერილებით აღრაცხულია და ჩამოთვლილი მცხეთას მამულება, რომელთა სახე, საჯრცისაკამო, ან გებეწდაკი: იხ. ეს სია ზემო გვ. 195—8). აჰა თქუენ წ~ო მღდელთ-მთავართ-მთავარო ქ~კზო დ ა ვ ი თ!... (თქუენცა ესრე დაუმტკიცეთო) ...დაიწერა გუჯარი (sic) ესე ჩუენი ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :ა: ქ~კს :რლე: დეკემბერსა :კე: კელითა ელიოზის ძისა ელიოზისათა

შერე სჯულჯად: „მე მეფეთ-მეფე გ~რი ვამტკიცებ ნებითა ღმრთისათა“

1448 წ.—ამ წელს მოსსენებულია დედოფალი გულშარ (ქართველების საგანძური № 6). გუშარ, დედა (?) კოსტანტინესი იხ. 1452 წ. ქვეშე, გვ. 265.

1448 წ.—ტფილზე სუტურად დაწერილი საგანძი მცხეთისა № 12 (ნუსხა :B:): სუფრაჯდებოდა, რომ ა(ა)ჭ 1448 წელი აღნიშნულია მესამე-წლად გიორგის მეფობისად.

....ჩუენ... ორისავე ტახტისა ლიხთ იმერისა და ლიხთ-ამერისა... მპყრობელმან მეფეთ მეფემან გ~რი.... მოგაკსენე (მცხეთის) ბაგა სრულად საჯდომითა, დარბაზითა, კარის ეკლესიითა, გლეხებითა, საცრეხოთა სამსახურითა....და კისაური ბაგულითა და ჰართაულითა მამულითა... ერთსა აღაპსა... (დაზარობის) გარდაიცდიდეთ..(და სხვა ქმსი აღაჰიცს)... ...და სომეხთა უბანი წილენის (შეგუწარავის)... დაიწერა ქ~კსა :რლვ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩ~ნისა მესამესა, კელითა... მესტუმრისა და კარისა ჩ~ნის მწიგნობრისა კლიმი კაკლაჩაძისათჳს“.

ბოლოს სჯულჯად: „მეფეს გ~რს დამიმტკიცებია ნებითა ღთისათა“.

1449 წ.—„ქ~კს :რლზ: ჩვენ მეფემან გიორგიმ, ძმამან მეფისა ვახტანგისამან, გიწყალობეთ ინდიკტიონსა :ე:“ (ვახუშტ. ქრ. ქვემო მოყუანილს სიგელში ამავე თარიღში აღნიშნულია მესამე წელი გიორგის მეფობისა). ცხადია, რომ ამ გუჯრის სიფუძვეღათ, რომელიც ჰქონია ვახუშტის, მას დაუდგია ვახტანგ-IV საგანძი 1445 წ.

1449 წ. დეკემბერს :კე:—ჩანაბულს ტფილზე (ტრაპიზე) მხედრულად ნაწერი სიგელი მცხეთისა № 37 (ნუსხა :რვ:)

„ჩუენ..... (ა)ჭ სრული მეფური წოდებულობა) მეფეთ-მეფემან გიორგი, ძე-

მან დიდისა და მეფეთა შორის წარჩინებულისა... სულ-კურთხეულისა... მონაზონისა ალექსანდრესმან, კელვყავ და გულს-მოდგინედ ვიწყე ძიებად, რათა მცირედითა რაჲთამე... მემსახურა ჩუენისა საპატრიარქოსა საყდრისა დედაქალაქისა მცხეთისათჳს... და მოგაჴსენენ ნიაბის ბოლოს გომნი სოფელი სრულიად და უკლებად... ძუელითგანცა მცხეთისანი ყოფილიყვნენ... შეჰშლიყო და აწ ჩუენ ახლად შემოგწირენით და მოგაჴსენენით (მცხეთას)... ქკზ͠ო დავით! ნუმცა დავიწყებულ ვიქნები თქუენ-მიერ მსხვერპლ-შემწირველებათა შინა თქუენთა..... თარხნად, შეუვალად... მოგაჴსენეთ.... შემოგიკვეთეთ მცხეთას კარგადებული ალაპი ერთი ლაზარობასა და მეორე სეკდემბერსა :კგ:.... და მესამე მაისსა შვიდსა. ესე სამი ალაპი ჩემთჳს ღ ჩემისა ძმისა დიმიტრისთჳს შეჰკუეთეთ. აგრეთვე კარგადებული ალაპი მაისსა რვასა... და იანვარსა შვდსა... დაიწერა... ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :გ: კელითა მალალაძის გაგლისშვილისა და მცხეთისა ქადაგისა დიმიტრისითა, ქკსა :რლზ: დეკემბ. :კე:

ერთი ალაპი სხუა შეგიკუეთეთ ჩემთჳს ნოემბერსა ათსა წ͠ის გ͠ის ურმის თუალსა შესლვას დღესა", ბოლოს სხვაულად, გაურჩეველად: „მეფისგან გიორგისა დაიმტკიცა ნებითა ღთისათა".

1451 წ. მარტს :ტ:—მცხეთის სიგელი მხედრული № 54 (ნუსხა № :მთ:).

„....ესე... სიგელი სამკვდრო სამამულე... მოგაჴსენეთ... მცხეთასა საყდარსა და... ქკ͠ზსა პატრიაქსა დავითს ჩუენ გობელისძეთა ამირეჯიბმან რამინ და თქუენისა (ე. ი. მცხეთის) საყდრისა ამილახორმან და ძმამან ჩემმან საჰამა: შემოვსწირეთ და მოგაჴსენეთ კრცხილოანს ერთი გლეხი ლალასძე მისითა მამულითა... ერთი გლეხი ერგნეთს ჯოხას ძე ორითა ვენაკითა და ერთი ვენაკი სხუა-ვე შენი და ველი, მიწად სამისა დღისა, მას ჟამსა, ოდეს ჩემსა ძმასა საჰამს ქავთარასძისა ასული შეერთო და მეყჳსობა რამე გამოჩნდა და საჰამს გაუწყერით და ესე ორნი გლეხნი კრცხილოანს ლალასძე ერთითა ვენახითა და მისითა მამულითა ს͠დ... და ერთი გლეხი ერგნეთს ჯოხასძე ორითა ვენაკითა და... შემოგწირე ჩუენი ნასისხლი და... მოუდევარი და უსარჩლავი... ტფილისა ნახევარსა მოგაჴსენებდეն და სხუა რაცა ბეგარი და გამოსაღები ჰმართებს, თქუენ პატინნი(?) მოიკლებდით; და იმარებდით კელმოკსნითა, თარხნად და შეუვალად ვითა ჩუენსა მკვდრსა და ნასისხლსა ჰმართებს, ეგრე მკვდრად და სამამულოდ... არა მოგეშალოს... დაიწერა ქ͠კსა :რლთ: მარტსა :ტ: კელითა ელიოზის ძისა ელიოზისათა † † † † †.

1451 წ.—„ქ͠კს :რლთ: მურადბეგის 50 კატარღებმან აფხაზეთი, ცხომი და ზღვის პირნი მოაოხრნეს;—და მოკუდა ალბუღა ათაბაგი; დასვა გიორგი-მეფემ ბიძა მისი ყვარყვარე ათაბაგად" (ვახუშტ. ქრ.).

ჩვენ უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ ყუარყუარე იყო ძმა და არა ბიძა აღბუღასი (იხ.).

1451 წ. იგლისის 1.—მოგვყავს ყურადღება „მოამბეში“ № 1 გადმოწერილი ს. გ. ქუთლუღაძის მიერ და დაბეჭდილი ტრატის სიგელი, მხედრულად ნაწერი.

„ქ. სახელითა ღ-თისათა გიორგი მეფეთა მეფისაგან, იესიან, დავითიან, სოლომონიან ბაგრატონიანისა, ნებითა ღ-თისათა აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფისა, შანშა და შარვანშა, და ყოველისა აღმოსავლეთისა, ჩრდილოეთისა ვიდრე დასავლეთამდის ფლობით მტკიცედ თჳთ კელმწიფედ მფლობელ-მპყრობელთასა,—მოვიდეს წინაშე ჩუენსა ჩუენნი დიდად ერდგულნი და თავ-დადებით ნამსახურნი და ჩუენისა ძ ტახტისა უზენაჲ ყოფისთჳს დიდად ჭირ-ნანახნი წულუკისძე ვირშელი და მისნი შვილნი ვალადმურ, სალუყაზან, ბეგროზ, ბეგან ძ სიაოშ; გუეპყრნეს ძ მოგუაკსენეს, რათმცა მრავალთა ერთგულობა-ნამსახურთა მათთასა შეგუეწყალნეს, სიგლითა ამით დაგუემტკიცა და მათთჳს მათისავე მკუიდრისა და ნასისხლისა და გუარეულად მათგანვე ნაქონებისა მამულისა წყალობა გუეყო, დაგუაჯერა ღ-ნ და ვისმინეთ აჯა და მოკსენება თქუენი და მოგიბოძეთ თქუენი მკუიდრი და ნასისხლი მამული, და ყოველისა ადამის ტომისა მონათესავისა კაცისგან მოუდევარ-მოუსარჩელი სოფელი **იწა** მისითა მიდგომითა და გასათულვაითა, მზღუდითა, მთითა, ბარითა... ერთობ სრულად და უკლებად გქონდეს, ვითა თქუენსა მკუიდრსა და ნასისხლსა მართებს: აგრე კერა ადამის ტომი კაცი, ვერ თავდნი და დიდებულნი, და ვერ აზნაურნი და მათ უქუედასნი ვერას ჟამისა გამოცუალებისათჳს ვერაოდეს ვინ მოგერჩოდეს, ძ ვერც ვინ გეცილებოდეს; და თუ ვინ მოგერჩოდეს, პირნი და პასუხისა გამცემნი ჩუენ ვართ, და თუ ვინმე ამა ადგილისა და სოფლისა გაცემულობისა წერგნი და ნიშანი ვინმე მოიღოს, ამა მტკიცითა სიგლითა გაგუიცუდებია, და მტკიცე ესე ოდენ არის, ამად რომე მკუიდრი და ნასისხლი თქუენი და თქუენისა სახლისა ყოფილა და თქუენგან მეტსა სხუასა კაცსა არაჲს მართებს, პაპანი და მამა თქუენნი ჩუენსა დიდსა სამსახურსა და ერთგულობასა შიგან დაკოცლან, და ჩუენთა გუართათჳს მრავალი უმსახურებია, და თქუენ ობოლნი და წურილნი *) დარჩომილხართ მას დროსა და ჟამსა შიგან. მეფეობით თუ ვისმე ესე თქუენი მკუიდრი და ნასისხლი მამული სოფელი იწა გამოეურჩოს და ეშოვნოს მეფეთაგან, მაშინცა დიდი ძალი ძ უსამართლო გჰპირვებია, არა თუ აწ თქუენსა მკუიდრსა ძ ნასისხლსა ამა მამულსა სოფელსა იწასა მოგასარჩლოთ და ძალად და უსამართლოდ ნაქონებისათჳს ვისმე სხუასა კაცსა სიგელი აეღოს, ტყუვილია, ცუდი და უსამართლობა არის, და ამა ჩუენმან მტკიცემან სიგელმან გატეხოს იგი; და არავინ გუიბრძანებია მშლელი და მაქცეველი ამის ბ-ბულისა ჩუენისა, არცავინ მეუბნებელე, მავნებელ და მაკლებელი თუნიერ შეწევნისა ძ თანა-დგომის მეტი. გქონდეს თქუენ ჩუენთა დიდად ერთგულთა და თავდადებით ნამსახურთა წულუკისძესა ვირშელსა და თქუენთა შვილთა ვალადმურს, სალუყაზანს,

*) როგორც სვეტიცხოველის ხელნაწერში ნათქვამია, ეს სიტყვა დასწერილია ხელმწიფის თამარის შემოსვლის დროს.

ბეეროზს, ბეჟანს და სიაოშს, და თქუენთა მომავალთა ყოველთავე სოფელი იწა თქუენი მკუიდრი და ნასისხლი მისითა მზღვრითა... ყუელათა მისითა სამართლიანითა ბ-ბა ნიშნად გუიბოძებია.—აწ ვინცა ნახოთ ბ-ბა და სიგელი ესე შემდგომად ჩუენსა მომავალთა მეფეთა და დედოფალთა, ერისთავ-ერისთავთა, კარისა ჩუენისა ვაზირთა, მოურავთა, კელისუფალთა, დივანთა და მოსაქმეთა, მეკ(უ)ლუხეთა, ბურისა და საკლავისა მკრეფელთა, ტყუისა და მპარავთ მეძებართა, ციხისთავთა ჴ ციხოანთა, მეჯინებეთა, მერმეთეთა, ახორსალართა, ბაზიართ, მესაბანჯრეთა და ყოველთავე კარით ჩუენით წვარლენილთა, დაუმტკიცეთ, და ნუვინ უშალოთ მტკიცედ ბ-ბუსსა ამას ჩუენსა. და თქუენ, წმიდანო მეუფენო ქართლისა და აფხაზეთისა კათალიკოზნო, უჯუარობით დაუმტკიცეთ ბრძანებული ესე ჩუენი. —დაიწერა ბ-ბა ჴ სიგელი ესე ინდიკდიონსა მეფობისა ჩუენისასა :ე: ქ-ჯნსა :რლთ: ივლისსა :ა: კელითა წირქუალელისძისა რატისათა.

ბრძანება ესე გიორგის დაგუმტკიცებია (ხელისრთუელად).

1452 წ. — ტუსკ(ი)ზე ცუდის ხელით მსჯდრუელად ნაწერი სიგელი ქვითხუების მოსპსტრასი, № 8 (სისჯ № 49), რომელშიც მოსხენებულია, რომ „თფილისი თათრის ჭ-ქონდათო“. ამ დროს თფილისი მტრების ხრ ეჩუარათ და ამის-გამო ჭ უნდა იგულისხმებოდეს 1400 წელს თამრდანისგან თფილისის დაჭერა. თუთ თარიღი სიგულის სიჭ(ჭ)ოვა, რადგან ქ-ქს „:რმ:“ წაშლილი აქვს ასო „მ“ და ამის-გამო გამოდის, რომ ნამდუილი თარიღი სიგულისა უნდა იუოს „რ“ (1412 წ.), ძალიან დაახლოებული თამრდანისგან საქართველოს მოსრებისა.

ტუსკ(ი)ტზე მსჯდრუელი:

„ . . . . . .მე ყ-დ საწყალობელმან ვიგულსმოდგინე, რომე სულისა ჩემისათჳს აქა ქუთაიეცს აღაში გამეჩინა მას ჯამსა, როდს (sic) ქალაქი თათართა ჭონდა. მორდაენ (?) ესე კათოლიკევი წარიტყუენეს ჴ ტურის(ი)ველის ჯალაბი დატყუევდა. მერმე მოვიდა ამისი ზენარი და აჯა ითხოვა, რომე მადლი არის, ურჯულოთა კელითა ამოვწუთით, დავტყუევდით. მერმე მან ვენაკი მომყიდა, სამასი თანგა მივეც, ასე რომე მონასტერს შევეკითხენით, ვითა თუ შემიწყალეთ და აქა ქუთაიეცს აღაპს შემკვეთეთ (?); თანგას სამასს ტურაშვილს მივსცემ და ვენაკს ჩემის სულისთჳს ხატს და თქუენ მოგაკსენებთ. მე ტაურის(ი)შვილმან ესე თქუა: თუ მონასტერს ეპრიანების და ვენაკსა მე მიბომენ, აღაპს მე ვიქ და თუ არა ეპრიანების, ვენაკი მონასტრისა არის... აწი შემოვწირე მე ფრიად საწყალობელმან ყიფიანმან ნინოტამა იაგულმა ტურის(ი)ველთაგან ნასყიდი ვენაკი... (სიჭ(ჭ)ვება) დეკემბერს ოცს აღაპსა ნუროს დროს დაგვაკლებენ მონასტერი თუ ტურაშვილი (თუ ტურაშვილმა ხრ შესრულოსო, <ესენი მონასტრისა ჭ-ქვესო>)... დაიწერა კელითა მორჩილაძისა დავითისითა... ქქს :რმ: (სჭ ასო „მ“ გასგებ წაშლილის ჭ-ჭვს) დეკემბერსა ოც-დ--“.

1452 წ. — „ქ˜კს :რმ: - - შვილი შთა (შოთა?) გალ - - დაი“ (გადასული მხედრული წარწერა ეკ. მუზ. კინკლოსისა № 85).

1452 წ. — ქკს :რმ: მეფის ალექსანდრეს ძე დიმიტრი ცხენმა მოკლა (ვახუშტ. ქრ.).

1452 წ. — ჩვენ ხელთა გვაქვს იმერეთიდამ ჩამოტანილი ცუდად გადაწერილი პირი მკელის გუჯრისა:

ქ. ნებითა ღვთისათა ჩვენ ორისავე ტახტისა და სამეფოისა ლიხტ-იმერისა და ლიხტ-ამერისა თვთ მფლობით ხელმწიფედ მტკიცედ მპყრობელმა, ღვთივ გვრგჳნოსანმან მეფეთ-მეფემან გიორგი, ესე შეწყალებისა სიგელი.. გიბოძეთ თქუენ ჩუენთა დიდად ერდგულთა და ნამსახურთა მაჭავარიანსა სიქდური-შვილს გოგიას დ̃ გოგნიასა დ̃ მომავალთა თქვენთა ყოველთავე მას ჟამსა, ოდეს თქვენსა მკვდრსა და ნასისხლსა მამულსა ზედან - - - რომემცა ახლად ჩუენცა დაგუემტკიცა. ვქენით მოკითხული და ჩუენ გუართა მეფეთაგან მკვდრად და ნასისხლად გბოძებოდა და აწ ჩუენცა შეგიწყალეთ და დაგიმტკიცეთ თქუენი მკუიდრი და ნასისხლი სოფელი ხოვრეთი და წევა და ილე̃ი ისე მისითა სამართლიანითა ეკლესიითა, გლეხებითა, სასახლითა, ჴალითა, ვენახებითა, სახნავითა მიწებითა, წყლითა და წისქვილითა და სათიბითა, ტყითა და სანადიროთა, მთითა და ბრითა, საკმრითა და უკმრითა, საძებრითა და უძებრითა მზღვრითა, შესავლითა და გამოსავლითა და მისითა მიმდგომითა სამართლიანითა, ყოვლითურთ მტკიცედ დ̃ უნაკლულოდ გვიბოძებია და დაგვიმტკიცებია მკუიდრად სამამულოდ... თქუენთვს დაგვმტკიცებია და როგორაცა თქუენს მკუიდრსა და ნასისხლსა გმართებს და ან ჩუენგან ნაბოძვარსა და დამტკიცებულს, აგრე... გაგითავდეს. სიგელი ესე ნიშნა̃ჲ გუიბოძებია ქრისტეს აქათ :რმ: ივნისს :იბ: კელითა მოემმისითა.

1452 წ. — ამ წლის ახლო ხანებში უნდა იყოს დაწერილი სინ. განტ. სიგელი, რომლითაც ალავერდელი გაბრიელ აძლევს ჩვეულებრივს „ერთგულობის წიგნს“ კზ˜ს დავითს (სჩანს 1447—1459 წ.) და უმატებს: „და რა წესი ყოფილა ალავერდელისაგან საწელიწდისთა, იგი არაოდეს დაგაკლოთ“ (კზ˜ი დ˜თ I 1427—58, II—1439 წ.; III—1447—1459 და IV, 1482).

1452 წ. — ჩვენ ხელთა გვაქვს იმერეთიდამ მოტანილი პირი მკელის „ავშან-დამეთა“ გუჯრისა, ფრიად განყვრილად გადაწერილი. როგორც შინაარსიდამ სჩანს, ეს გუჯარი ყალბია, რადგან: 1) 1452 წელს მეფედ არ იჯდა ბაგრატი და მით უმეტეს მისაღები არ არის, ვითომ 1452 წელი იყოს მეათე წელი ბაგრატ II-ის მეფობისა; 2) დემეტრეს ძე კოსტანტინე მეფე არ ყოფილა; 3) თვით სათაურში არეულია ცნობები და ზოგან უაზრო; უკანასკნელ შინაარსი გუჯრისა ზღაპრულია:

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დავით აღმაშენებლის გელათის გალავნიდამ გადმოვარდნა და მისი მორჩენა ირმის რძეში ბანებით და სხ.—ბროსსეც არჩევს ამ გუჯარს და ყალბათ მიაჩნია, თუმცა შემოაქვს თჳსს შრომებში (introd. p. XCI), როგორც იურიდიული მასალა.

ვბეჭდავთ ამ სიგელს ისე, როგორც ნუსხაშია, ოდნავ შემოკლებით.

„... ჩუენ... მეფემან... დემეტრეს ძემან, პატრონმან აღმაშენებელმან კონსტანტინე და დედათა-დედამან ჩვენმან.. გულაშარ ესე მტკიცე უქცეველი უცვალებელი და დრო-დაუდებელი და მიზეზ-შეუტანელი და სულისა წ͠ისა(?) ჩვენ ღვთივ გვრგვნოსანმა... მეფემან ბაგრატ ნებითა ღვთისათა.. მპყრობელმან; კვალად მისი სულ-კურთხეულისა მეფეთა მეფისა ბაგრატისა დ͠ დედოფალთა დედოფლისამან ელენე (?).—მოსდევგი ჩვენსა კარსა ზედან თქვენ ჩვენი ერთგული და ერთგულად მოსამსახურე, ჩვენი მკვიდრი: ოდეს დარუბანდით გამოვიდა ავშანდაძის გვარი კაცი, დიდათ ნამსახური მეფისა, როდეს აღმაშენებელი გელათს აშენებდა და გალავიდაღმა (გალავნიდაღმა) გარდავარდა, სამას-და-ხუთი აქიმი მოასხეს და ვერა უშველეს. მაშინღა სხვა ერთი აქიმი მოვიდა ყველას უკანის ბოლოსა, მან ასრე თქვა: „თუ ირმის რძეშიგან დავაწვენთო, (სხვა) არა ეშველებაო“. ქნეს მოკითხული; შეღონდეს; წამოდგა კაცი; რქვა ავშანდაძესა: „უთქსო თორმეტი ფური ირემი მეწველიო, სხვა ქვეყანასა ზედან არ იშოებაო“. და მოიღო ავშანდაძემან; იპრიანა ღ͠ნ; დარჩა აღმაშენებელი. (ამისთვის) შეგიწყალენით ავშანდაძენი არჯევან სკანდას დაღმა და გოგს დაღმა, სადა წევისა წყალი შეერთვის ყვირილას ფისისანს და ჩხარის; მას დაღმა სატყის-მცველო წყალობად მიგვიცემია ავშანდაძის ძესათვს. მას უკანა დაგვეაჯენით, რათამცა თქვენი ძველი სიგელი გაგიახლეთ, შეგიწყალეთ და გიბოძეთ ახალი სიგელი სახისხლო თქვენ და მომავალთა ყოველთავე ჩვენ მეფეთ-მეფემან ბაგრატ და თანამეცხედრემან ჩვენმან დედოფალთ დედოფალმან ელენე; შეგიწყალეთ და გიბოძეთ მტკიცე და უცვალებელი სასისხლო სიგელი. მოკითხული ვქენით და ძველიცა გაჩენილი იყო ლიონ მეფისაგან (965—973). აწ ჩვენცა გაგიახლეთ, დაგიმკვიდრეთ, რომე ვისცა შერისხდეს ღ͠თი და ეშმაკისა ბირებითა სცთეს და თქვენისა გვარისა კაცი მოკლას და შეაკვდეს, ესე ორასი ათასი ძველი თეთრი ბოტინატური თეთრი სანახშირე დაგეურვოს. სანახშიროდ და შესამყრელოდ ორმოცჯერ ათი-ათას სრულის სისხლი დაგეურვოს. ვინცა თქვენსა გვარსა კაცსა ცოლი წაუღოს დ͠ გინდა მო[გიტყუოს], ამა სისხლისა ნახევარი დაგეუროს. თუ თავ-ნი თავსა სასახლესა ზედან დაგესხას, იგივე დაგეურვოს სისხლისა. აგრეთვე თუ ვინმე შენითა სასაძოვარითა, გინდა ყანითა, გინდა ვენახითა, სადაცა თქვენი სამზღვარი მიწევდეს, რასა გინდა პირობისათვის თქვენისა სახლისა პირუტყვი, გინდა ცხენი, გინდა ხარი, გინდა რაფერი საცა პირუტყვი, სახლისა (სისხლისა?) მეოთხედი დაგეუროს.—აგრეთვე ვინცა შენსა შენისა გვარის კაცი შეკოდოს, რაგვარათაცა ძველთაგან წესია დღეს განაჩენია, მით წესითა დაგეურვოს. და გქონდეს მტკიცე ესე სიგელი თქვენ ავშანდაძეთა არჯევანს, თქვენ-

თა შვილთა და მომავალთა ყოველთავე მას ჟამსა, როდეს მოგვიდეგით ჩვენსა კართა ზედან და გვეომენით და გაგიჩინეთ სასისხლო სიგელი ორასი ათასი ცხუმური თეთრი, თორმეტი გლეხი, თორმეტი თეთრი ჯორი, თორმეტი თეთრი ქორი; თორმეტი მეძებარი, თორმეტი თეთრი მიმინო, ერთი ჩექმის ყელი, ატლასის ფერფლი. მოკითხული ვქენით და ძველთაცა ასრე იყო თქვენი სისხლი და გაჩენილი და აწ ჩვენცა დგიმკვიდრეთ.

აგრეთვე დაგიმტკიცეთ: (უკეთუ) შერისხდეს ღ[თი და შენისა გვარისა კაცი შეაკვდეს და მოკლას და სცთეს ეშმაკისა ბირებითა, ესე ორასი-ათასი ძველი ცხუმური თეთრი დაგეუროს უსაფრთოდ და შესამყრელოდ.

აგრეთვე ვინცა თქვენს კაცს ცოლი წაუღოს და გინდა მო[უტყუოს], ამას სისხლისა ნახევარი დაეუროს. აგრეთვე ვინცა თქვენსა სასახლესა ზედა დაგესხას, იგივე ნახევარი სისხლი სანახევრი(?) დაეუროს და თუ ვინმე სასაფლაო გაგიტეხოს, ესევე ნახევარი სისხლი დაგეუროს შენისა;—სასაძოვრითა(?), გინდა ყანითა, გინდა ვენახითა, გინდა სადაცა თქვენი საზღვარი მიაწევდეს, რა გინდა რა პირობისათჳს წაიყვანოს გინდა ცხენი, გინდა ხარი, გინდა რა პირუტყუი—ესევე სისხლი დაგეუროს, მეოთხედი გაჭუნდეს.

სიგელი ესე მტკიცე.... მოწამენი არიან დიდებულნი ერისთავნი, ვაზირნი კარისა ჩ[ნისა, კ]ზნი აფხაზეთისა და საქართველოსა, ახნაურნი, უზედაესნი და უქვედაესნი, მესტუმრენი და მოლარენი, იასაულთა უხუცესნი და მესაწოლენი, მეაბჯრენი, გამგებელნი, ყოველნივე მოხელენი კარისა ჩვენისანი, წარმავალნი და მომავალნი, ნუ ვინ უშლით ჩემსა ბრძანებასა. ნებითა ღ[ათა დაიწერა სიგელი ესე ქ[ს ას]ორმეოცსა (1452 წ.) და ინდიკტიონსა მეფობისა ჩ[ნისანი მეთესა, ხელითა მთავარ-ეპისკოპოზის დავითისითა". ბოდის წარწერა: „ალექსანდრე":—

1452 წ., აგვისტოს 21-სა.—წერა-კითხ. ხელნაწ. № 39 მოუკვნილია შემდეგი ისტორიული ცნობა, გამოწერილი ასტრახანის არქივ[ი]დ[ა]ნ. გაითხის მიერ ბაბატ მხნოიტის ისტორიიდან:

„ადელეთი, დამოკიდებული სულთანსა ზედა, ჰფლობდა კერძოთა ჩერქეზისათა არა-დიდს კეთილს, რომელსაცა დაესხა აღშურვილითა კელითა კატაბეის (?), ეგრეთსავე მცირეს მფლობელს, რომელსაცა წარგზავნა (წარუგზავნეს?) ბაიაზეთ მეორემან ძალი თჳსი 21 აგვისტოს 1452 წელს (ისტორია „ტურკ[აჲ ბაბატის მხნოიტის").

1453 წ.—სომეხი გიორგი მეფისა, რომელს ბარი გურბანის ქალდედზე მთავრობისაგან შემოწმებული ჰქონ ხელთა გაჰქმს:

ქ. ჩვენ ღ[თივ გვრგვნილისა მეფეთა მეფისა გიორგი სოლომონიან-ბაგრატონიანმან, ნებითა ღ[თისათა აფხაზთა, კახთა და სომეხთა მეფისა, შანშე და შარ-

ვან"შე, და ყოვლისა აღმოსავლეთისა დასავლეთამდის თვით კელმწიფედ მტკიცედ მფლობელ-მპყრობელთასა, მოვიდნენ დიდად ერდგულნი, და თავ-დადებით ნამსახურნი, ჩვენისა მორჩმისა და ყოჳფისათვის დღე-და-ღამე მომჭირნენი. ჩვენი თავადი ყმა ზევდგინ იყო ეზოს ჩუხჩარეხი და გორისა მოურავი ზევდგინ და ამირინდო და ავთანდილ; გვეაჯნეს ჵ მოგვახსენეს, რათმცა ერდგულობისა სიგლითა ამით შეგვეწყალნეს და მათთჳს წყალობა გვეყო. ვისმინეთ აჯა და მოახსენება მათი: ქაროძის ძენი პატრონისა მეფისა ალექსანდრესგანცა თქვენთჳს (?) მკჳდრად საყმოდ ნაბოძავმან კაცმან თქვენი თავი შემოგვაბეზღა და ცოტასაოდენ კანსა (ჩამოგვარდათ?). კიდე მოკითხული ვქენით ჵ ყოველსა საქმესა ზედან მართალნი და უბრალონი და ჩვენა არაფერსა სამდურავსა არას გემართლებოდით და ქარ[უმიძე] მკჳდრითა მამულითა თქვენვე გიბოძეთ, მათითა მთითა, ბარითა, ველითა, ვენახითა, ტყითა, სანადიროთა, ჭალითა, სათიბითა, მზღურითა სამართლიანითა ყუელათა ერთობ სრულად და უკლებად, არავინ იყოს სარჩლე (sic) თქვენი, არცა მეუნებლე, მავნებელ, დამაკლებელი თუნიერ (თანა) დგომისაგან კიდე. (კსე) ბ"ბა ნიშნად გვიბოძებია, დაიწერა მტკიცე სიგელი ესე ინდიკტიონს მეფობისა ჩვენისასა ᲔᲛ, ქ"სა :რმა: ნოემბერს ი"ბ, კელითა წირქუალელის ძისა მუშრობისა რატისთა". [კელ-ჩართულია]:

ნამდვილთა თანა თანასწორ არს ჩ"ლენი ტრატესკის სუდისა პრაპორშჩიკი სოლომონ ფურცელაძე (შეადარე ზემო გვ. 229, 1426 წ. ქვეშე).

1453 წ.—მცხეთის საკელე № 296 (ჩემი ნუსხა № 35) ქაღალდზე მხედრულად კარგის ხელით ნაწერი (სამსამი წერტილით სმარგებული). შინაარსი საგლახის დიდად საყურადღებოდ ჭსტავს მაშინდელს პოლიტიკურს განცალკევებას სასთახოსას: უყურუყურე II, მოქმეშე მეფის გეორგისა (1451—1466), სცდილობს კვლესიური განსჯაჭილობაც მოახდინოს და სასთახოკო ეპისკოპოზებს თავთან ჴნიშნავს; ამასთან ის სცდილობს სასთახოკო კელესიები მცხეთის მთავარეპის და ანტიოქიის სპარტრიარქის შეუერთოს. ეს უნდა ყოფილიყოს მიზეზი კათალიკოზის დავითის (ჭმართოვდა 1447—1459 წ.) „გაწყრომისა" გაღრეღრეზედ (ამ კათხუბის ისახსნელ სახეთაებს ჩვენ ქვემოთ დავუბრუნდებით).

„ქ... (გრძელის ღვთისმეტყველური წინასიტყვაობის შემდეგ)... სუეტისა:. ცხოველისა:... და ყ"დ საშინელისა:. ანჩისა ხატისა თავსმდებობითა, ამა ყოველთა ღვთისა წმიდათა ზეცისა და ქუეყანისათა თავსმდებობითა ჵ შუამდგომელობითა ესე წიგნი და პირი გაკადრეთ თქუენ ქრისტეს ღ"თისა-მიერ ქ"სა (ქრისტესის) კ"ზსა დავითს მე ბელისძემან ანჩელ ანქიმანდრიტმან (sic) ქეროპინ მის ჟამისა შედეგად, ოდეს მაწყუერელი ჵ სამცხისა ეპისკოპოსნი თქუენგან უკუარო და შეუნდობელნი იყუნეს საფარისა თავზედა და თქუენ დიდითა ხუიშნითა მაკურთხეთ. აწ დღეისითგან წალმა ჩემად დღედ სიკუდილამდი ვიყო თქუენი და თქუენისა საყდრისა ერდგული და მეფეთა მლოცველი და ყოველთა წირვათა და ლოცვათა შინა თქუენ მოგიხსენებდეთ. ვინ თქუენგან უკუა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რო და შეუნდობელნი იყვნენ ჩუენგანცა უჯუარო და შეუნდობელი იყოს. თქუენგან შეუნდობელთა ეპისკოპოსთა გუერდი (sic) ჟამი არა ეწეროთ სადამდის თქუენგან აკსნილობისა და შენდობისა ნიშანი არ მოგვდეს (sic) (ს(ა)რ მოგვიჯდეს); ვის წყალობდეთ, ჩუენცა მისნი მლოცველნი ვიქმნეთ და თუ უყარყუარო(მ) მაწყურლება (sic), ანუ სხუა რამე კელი გუაძლიოს და დაგუპატიჟოს კურთხევისა მიზეზითა, სადამდის თქუენსა საყდარსა არა დაემორჩილნენ და რაზედაც უწყერებით თქუენისა საყდრისა წესითა იგი ესრეთვე არა დაგეურვოს, როგორაცა თქუენ და თქუენსა საყდარსა გმართებს მით წესითა სხუა კელი არა გამოვართუა და არცა რა ვინდომო თქუენ(ს)დ დაუმოწმებელად და შეუნდობელად. თქუენისა საყდრისა მტერისა მტერნი ვიყუნეთ და ერთგულთა მოყუარენი და მლოცველნი ვიყუნეთ; ვითა წესად (ს)ძეს, მეძლუნენი და მოსამსახურენი. ესე ასრე გაგითათოთ ღ'ნ მამამან, ძემან და სულმან წმიდამან და იმა საშინელმა ხატმა ანნისამან! და რისაც მიზეზისათჳს ესე აღთქუმა გიტყუეოთ და არა გაგითათოთ, თქუენისა კურთხევისა წილ წყევასა ქუეშე ვიყუნეთ ღ'თისა და მისთა წმიდათასა... ვინცა ანუ სამწყსომან, ანუ სხუამან ვინ კაცმან შემიწყნაროს, იგიცა კაცი კრულია..., სადამდი თქუენვე არ შემიწყალოთ.—ამას გარეთ მაწყუეურეობა ანუ სხვა კელი რამე გუაძლიოს არა გამოვართუათ ყუარყუეურეს თქუენდა დაუმოწმებლად და ბატონისა ჩემისა უზიანოთა საქმითა;—საყდრისა და თქუენი ერთგულნი ვიყუნეთ ამა ზემო წერილთა წმიდათა მადლმან, და ძალმან!"

ბოლოს მსჯდრულად შეტად მდარე სჯლით: ‹ესე ასრე გავათოო მამამან და ძემან და სულმან წმიდამან!"

1453—1459 წ. ამ წლებში ხრას დაწერილი მცხეთის სიგელი (მსჯდრული, ქაღალდზე) № 311 (და ჩემა ნუსხა № 40).

.... ესე წიგნი... გაკდრეთ თქუენ ღთისა მ'რ ქ'სა კ'ფსა დავითს მე ლასურისძემან ყუმურდოელმა იოანე მის ჟამისა შეგეგად, ოდეს მაწყუეურელი და სამცხისა ეპისკოპოსნი თქუენგან უჯუარო და შეუნდობელნი იყუნეს საფრისა თავზედა და თქუენ დიდითა ხუაშნითა მაკურთხეთა... (სრულიად ისე, როგორც ზემო გვ. 267—268 მსოლოდ აქ ‹ სტემან ანჩელისძემან › - ის მაგიერ სწერია „სტემან ყუმურდოსძემან"). ბოლოს სხვა სჯლით: „ჩუენ... კუმურდოელ მთავარეპისკოპოსი იოვანე (ან') ამა დაწერილისა გამათავებელი ვარ ამა ზემო წერილთა მადლმან" (შეტა ხრა-რა).

დავით კოხთაეთელი სჩანს უკანასკნელ II დროს, 1447—1459 წლებში. სჩანს, რომ ყუმურდოელი იოანე და ქერობან არქიმანდრიტი ერთს დროს ცხოვრებულან.

1453 წ.—ამ წლის ახლო-ახნებში ხრას დაწერილი სინ. კანტ. სიგელი, ქაღალდზე მსჯდრულად ნაწერი, იმავე სჯლით, რომელითაც ხრის დაწერილი ქვათახევის გუჯარი № 48, მიტემული მეფის გიორგის მიერ 1460 წ (ის. 1460 წლის

ქმკშე). სიგელს თავი და ბოლო აკლია, მაგრამ რაც დარჩენილია ისიც ძვირფასს ცნობას გვაძლევს სამცხე-საათაბაგოს სიყალბით განსვეძღებას შესახებ, რომელიც შეხდა ბოლოტეგორს განსვეძღებას ყვარყვარე II-ის დროისას (ად. ზქმა, გე. 267—8). ითქმის ეკუთვნის გეოფიზიკა ორ-ორ წერტილით..

„ - - - [ესე წიგნი გაკდრეთ თქუენ ქაზნა დავითს] მეუფესა პატ[რონსა] [დაგიდევით] აღთქმა - - [ჩუენ საფარისა] და ვარძიისა ძმათა მას ჟამსა, ოდეს მცხეთერი ბერძენი მოვიდა, ცრუ წინასწარმეტყუელი და მცირითა რაომე სიტყუთა მიგვეხიდნა. აწ თქუენ გაგუიწყეირით და კიდეც უმართლე (sic) იყვენით, ამად რომე დღეთა მისთა - - - [ვითარითა წესითა ყოფილ] ვართ, მითვე წესითა ვიყუენეთ: არც მიტროპოლიტი (ბერძნისა) შემოუშვათ, არც მისი წიგნი ვნახოთ, არცა მისი მცნება გავიგონოთ და არასთანა მისი არა ვირწუმუნოთ; არც უმცხეთოდ ჩუენი მღრდელი და დიაკონი იკურთხეოდეს; არცა რამ ჯვაეხეთს და წალისყურს ვისაქმოთ სამწყსობისა პირზედა და ვიყუნეთ თქუენისა ბრძანებისა მორჩილნი, ასრე რა გუარა ესე - - - (დანარჩენი აკლია).

1453 – 1459— წ. „ერთგულობის წიგნი“ (სახლ. კანტ. სიგელი № 401) ამაკვე გზისაგან მიტემული ალავერდის გამოერდის მიერ, რომდეთაც ალავერდი მოხრილების საღაქმის და ბერის ძძეკის გზის დაკაის და სხვათა შორის სწერს: „და რა წესი ყოფილა ალავერდელისაგან საწელიწდისთა, იგი არაოდეს დაგაკლოთ“....

1453 წ. ქრს :რმა: კონსტანტინეპოლი აღიღეს თათართა (ვახუშტ. ქრონ.).

1453 წ. ტყვეის მხედრულად დამოზის სელათ ნაწერა სიგელი მცხეთისა № 475 (ნუსხა № :ხს:)

„ქ... ეს სამამულე წიგნი... გიბოძეთ... ჩუენ ქრისტემან დავით... თქუენ.. ჯუარის მახლობელთა მეკლულებთა... ასე რომე (გუდუში) დაგიკუეთეთ და ამა წესსა მოგუეცემდი: ტრტერაშვილმა ხუთმუხემან იმავე პირველითა ცოტაითა კოკითა ტკბილი კოკა :მ: (ჯგრეთე ოცოდი კოკა ტკბილ უნდა მოსცენ: თითოსრაშვილმა, სალარასშვილმა, ღუდღულასშვილმა), ფეიქრისშვილმა კოკა ტკბილი :ლ: ძამიამა ...:კ: ციხელმა :იზ: ...ხოკიკაშვილმა :ია:... (უნდა მოგუემდინა) იმავე პირველითა (მეტარა გოკეთითა) საწუოთითა... არცა კოკა გამოგიცვალოთ და არცა გაგიდიდოთ... დაიწერა ქ-ს :რმა: იანვარსა :ი: კელითა ელიოზის ძისა ელიოზისითა“... ბოლოს ტყვის სელათ: ამტკიცებს კათალიკოზი დავით. (სულ ჩამოთვლილია 32 კომლი გლეხი მეკულუსე, რომელნიც ძღვენენ 11 გოკადამ 40 კოკამდი).

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

1454 წ. — „ქკ~ს :რმბ: ჩვენ მეფემან გიორგიმ ყოვლისა საქართველოჲსამან გიწყალობეთ ინდიკტიონსა :იე:“ (ვახუშტ. ქრონიკა).

ჩვენ უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ გიორგის გამეფების წელი 1446 ანუ 1447 წელი და მაშასადამე 1454 წელი იქნებოდა 7 ანუ 8 მისის მეფობისა.

1455 წ. — ქკს :რმგ: მოკუდა იმერეთის ერისთავი დიმიტრი, ძე ალექსანდრე მეფისა; დაჯდა ძე მისი ბაგრატ (ვახუშტ. ქრონიკა).

ამ დიმიტრის მეფედ მოიხსენიებს ასომთავრული წარწერა ცაიშის საწინამძღვრო ვერცხლის ჯვარისა. ეს ჯვარი გატეხილია და წარწერა აქა-იქ დაზიანებული:

„სისხლითა შენითა მოგებულსა ნუ უგულებელს მყოფ დღესა მას განკითხვისასა მე დიმიტრი მეფეთა მეფესა, ძე[ს]ა ალე[ქსანდ]რეს(ს)ა, რომელმან წარ[ვუ]ძღვანე ჯუარი ესე დანიელ ჩაისელსა (SIC)... ა~ნ“. (ჩემი უბის წიგ. IV, გვ. 60).

1453—1459 ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის ორი გუჯარი, რომელთა ნუსხა ხუცურად ნაწერი და უთავბოლო (№№ :ტმა: და :ტპა:) ჩვენ ვიპოვნეთ წიგნში № 507. აქ მოხსენებული კზ~ დავით III სხანს 1447—1459 წ.

„კალაურისა კახეთს“ - - - - [ლოცვითა და მადლითა წ~ისა მამისა ჩ~ნისა] დავით გარესჯელისათა და დოდო და ლუკიანესითა ესე ჟამთა გასათავებელი პირი გკადრეთ და მოგაკსენეთ თქუენ ქე~ს ღ~თისა მიერ ქართლისა კზ~სა დავითს ჩუენ დიდმან და მცირემან ერთობილთა კალაურელთა მას ჟამსა, ოდეს ჩუენსა და გორგიაშვილსა შუა ცოტა რამე სამდურავი გამოვიდა. აწ ეს წიგნი მოგაკსენეთ: თუ ამის უკანის თუ რამე ჩუენგან ერთმანეთზედა ავ-კაცობა გამოვიდეს, თქუენი დ თქუენის საყდრის შემცოდენი ვიყუნეთ დ კუამლისთავსა ათას-ათასი თანგა მოგაკსენოთ შუა შემოუსლველად ყოვლისა კაცისაგან“...

კ~ზი დავით IV სხანს 1466—1479 წლებში და ამის დროს უფრო შეჭფერის ეს გუჯარი.

ამისი ასლი სინოდ. კანტ. გუჯ. № 344, თავი აკლია.

№ :ტპა: (თავი აკლია):

„ - - პატრონის კ ზ~ი ს დ ა ვ ი თ ი ს (VI-ის?) ერთგულნი ყმანი, არ ვავნოთ, არ ვაზიანოთ, არ დაუტყუოთ, არ უორგულოთ, არ წაუვიდეთ, არ უჩხუბ.ათ, არ ზეზე, არ ქუს-ქუს, არ შინა, არ გარე არასთანა მათი საზიანო არა ვისაქმოთ, არა ერთის იოტის ოდენი. რაც კზ~ის დავითის საბატიობასა და მის უკეთ ყოფას უჯობდეს... იგი გვნდოდეს და მას ვიჭირვოდეთ... ვისზედაცა წაგვზახნეს, უთნევრად წავეზახნეთ; თუ უნდილაძეს ზედან და თუ სხუათა ჩემთა მოკეთეთა ზედან წაგვზახნეთ, ასრე რომე მათი ორგული იყოს, უთნევრად წავეზახნეთ. ციხე და ამანათი, რომელი მე შემომვედროს, მაგრად შეუნახოთ და არავისზედა გაუცეთ; და როდესაც გვთხოვოს მათი მათვე უმიზეზოდ მოვაკსენოთ. ხუაშიადი, რომელიც გამოგუანდოს, პირმაგრად შეუნახოთ და არსად გავამჟღავნოთ... და არა რომელი ბერი და მონაზონი კზ~ად და ჩემად ბატო-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნად არ მოვინდომოთ... უნდილაძეს არ ვეშინაურებოდეთ, არ ვემოყურებოდე, არ ვეწვო, არ ვიწუიო და გულმართლად მისი მტერი ვიყო"....

1456 წ. — „ქ˜ს :რმდ: აქა უზუნ ასან ყეენი მოუკდა ქართლსა და ამოსწყვიტა და იავარ ჰყო ვიდრე ტაშის კარამდე" (კრება ლექსთა).

შეადარე ქვემო 1461 და 1462 წ. ქვეშე.

1457 წ. — ქ˜ს :რმე: აქა კოსტანტიპოლი ხვანთქარმა დაიჭირა (მილისპირი იგორთისა № 6).

1457 წ. — ქ˜ს :რმე: აქა თურქთა კოსტანტიპოლი დაიჭირეს (ჩხეიძის ქრონ.).

რადგან კოსტანტინეპოლის აღება მოხდა 1453 წ., ამისგამო ჩვენ გვგონია, რომ ორივე ზემო ნაჩვენები ქრონიკა იგულისხმებს ბოლოშელ მეპატიანესგან აღწერილს ტრაპიზონის აღებას ოსმალოთაგან 1457 წელს (იხ. ეს ცნობა ვახუშტი-ბაქრაძისა, გვ. 304 და 306).

1457 წ. — მეფე გიორგი ქგზ˜ს დავითის სიგელს უახლებს: „საბალახე არას ჟამსა არა ეთხოებოდესო" მცხეთისა სახლსა და მამულსა. ქ˜ს :რმე: მაისს :იგ: (იხ. ნუსხა მცხეთისა № :ჰგ.).

1457—1460 ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი ქაღალდზე მხედრულად ნაწერი მცხეთის სიგელი № 167 (ნუსხა № :რჲზ:), რომელსაც აძლევს ზემოხსენებულს კზ˜ს დავითს (1447—1459) სალაროს მოლარე დავით და „ძმამან ჩუენმან გერმანოზ და შვილთა ჩუენთა: ლაპა, ბარათა, სურამელმან და ქავთარ... მას ჟამსა, ოდეს სულკურთხეულისა მამისა ჩუენისა ბრათასგან და დედისა [ჩუენისა თინა]თინისგან მათი ნაღუაწი სომხით სოფელი ყუარანთა მათისა სულისა საკსრად და საალაპედ თქუენთუის შემოეწირა და ორი დღე კარ-გაღებული ალაპი გაეჩინა, ვითარცა ძუელი სიგელი გააჩენს მათგან დადებული (იხ. ეს სიგელი ზემო, გვ. 232); და ჩუენ სივაჟისა მიუმხდრობითა და ავთა მზაკვართა კაცთა ენითა და შემობეზღებითა ცოტასა რასმე ხანსა ჩუენვე უკუგიჭირეთ სოფელი ყუარანთა... (ახლა) ისევ მოგაკსენეთ და მოგანებეთ... უკულებად... დაიწერა... კელითა ფ˜დ ცოდვილის სახლის უხუცესის ნიკოლოზისითა". (შეიძლება ეს კ˜ზი იყოს დავით IV 1466—1479 წ.).

ბოლოს: „ქ. მე სალაროს მოლარესა დავითს დამინიშნავს :†". ასხედს კიდე ხუთი ჯვარი: გერმანოზისა, ლაპასი, ბარათასი, სურამელისი და ქავთარისა.

ამ სიგლიდამ ცხადია, რომ ბარათაშვილნი არიან გვარითა ქაჩიბასძენი და ბარათაშვილობა დასჩემებიათ დიდის ბარათას (ქაჩიბასძის) შვილობით. იხ. კიდე 1529 წ. ქვეშე.

1459 წ. — მცხეთის სიგელი № 484 (წუსხა № :ლდ:) ტუალზე მიძღვნილად კარგის სელთა ნაწერი.

. . . . . ესე... სიგელი მოგაესენეთ თქუენ ვირშისა წ'თა მთავარანგელოზთა მიქელ და გაბრიელს, ქართლისა პატრიარქს დავითს და თქუენთა მკუდრთა მეგანძურთა სახლისა თქუენისა უხუცესთა ჯიჯგიხისძეთა ბადასშვილთა გრიგოლს და შენთა შვილთა ბადასა და ბეგრაზს და შენთა ძმისწუილთა შალვას და ივანეს... მე უჯარმელთან ფავანელშან (ფავნელმან?), ჩემმა შვილმან შალვამ მას ჟამსა, ოდეს გაგიცვალეთ ჰკიკას ძესა (უკიაკისძისა) ოქროთა ნასყიდსა და მიქაურსა მამულსა ზედა მოგუაესენეთ (მოგვხსენეთ) ქუბეშური (ქუბეშური) მამული ჩარეხელას შვილითა გერასიმისძიეული მამული... სახლითა, კარითა... ჯუარითა... .....მოგუიესენებია ჩუენ უჯარმელსა ფავანელსა... თქუენ ვირშის თავს (sic) წ'თა მთავარანგელოზთათუის ესე მამული და გლეხნი... არა მოგეშალოს... დაიწერა ქ'სა :რმზ: სეკდემბერსა :კ: კელითა ვინიანას ძისა (ღვინიანას ძისა) კჩარილეს შვილისა დიმიტრისითა".

ბოლოს სჯულდებ: „მე ფავნელი ამისი გამოვებები ვარ". „მე შალვა ამისი გამოვებელი ვარ". (ფხსილებში ჩასმული კრიასტია მ-ის :ლდ:).

1459 წ. — ამ წლის ასდო-სისუნიაზ დაწერილი მცხეთის სიგელი № 103 (წუსხა № :დე:), მიტეშული გზ'ის დაკითისადმი (1447—1459).

„...ჩუენ... ზეედგინისძემან მოლარეთუხუცესმან თაყაო... მოვაესენე (მცხეთას)... და ქალზს დავითს ქუეში ეკლესიითა, გლეხებითა... ალაპი (გარდაიკვდებოდესა ჩემთუს) ლაზარობასა ყოველ წლიურ".

1459 წ. საძთავენელთა საროგო და (აკანონონი.

სანად. კანტ. სიგელი № 427 ქალაღდზე სუტურად ნაწერი შეიცავს გრძელს სიას სამოსენეთა სარგასის და საკანონასს. ეს სიგელი დაწერილია ყოფილა 1449 წელს და ამ დროის ასლისაგან შესაფს მეფეს კალმოუწერებია და დაუმტკიცებია ქ'ს :ტჲა: (1673 წ.). როგორც ტეტრობა, ამ ასლისა ჭკნებია შრატკალი, როგორც სიგელისმებელია მისისაგე სატუეისაგან: „ძველის გუჯრისაგან ასე ოდენ შეეძელით გადმოწერა" (კ. ი. დასარჩენი ანუ ჭკნებია და ანუ დაზიანებული ყოფილა). — ჩუენ გკვრთავ, რომ შესაზისაგან პოვნილის სიგელში სწორედ ამ ნაწილი უნდა ჭკნებოდეს, რომელიც ჩუენ შემოკლებით დავებეჭდეთ პირველს წიგნში („ქრონიკები" I, გვ. 264—265), იმისთვის რომ უკანასკნელის შესაფსი სრულიად ეთანხმება ქვემო დასბეჭდილს სიგელსა. ბოდგან სიგელი გრძელია, ჩუენ შესაძლებლად ცხრილში კისმის გამოსაფებია რადგანაც ანკარისა.

ქ. წყალობითა ღვთისათა ჩუენ ცაგან-ფარავათა მისთა მინდობილმან ეფეთ-მეფემან კელმწიფემან პატრონმან შაჰნავაზ და თანამეცხედრემან ჩუენმან ზღვათა მეფის ასულმან დედოფალთა დედოფალმან მარიამ და ძეთა ჩუენთა

სასურველთა ბატონიშვილმა ბატონმა გიორგი, ბატონმა ლევან, ლუარსაბ და სოლომონ სამთავრის (?) ღთების (sic) საყდრის სამწყსოს დრამის და შესავლის ძუჱლითგან განაჩენი წიგნი და გუჯარი ჰქონდა, ვნახეთ ბ̃ დიაღ დაძუჱლებულიყო და ჩუენად სადღეგრძელოდ და გასამარჯუჱბლად როგორაც იმ ხატის სიგელში ეწერა, ისევ იმ რიგით დავაწესეთ, განუახლეთ და დაუმტკიცეთ სიგელი ესე, უნდა მიერთმეოდეს მის დროს გაურჯელად და ულაპარაკოდ სამთავრის ღვთაების საყდარს. პირველად—

	პური (კაბიწი ?)	დრამა	სამარხო	ქალამანი	საბელი	თივა ზუნი	ღვნო	რაჲ ხუცესს
ყანჩეთიდალმე	4	10	3 (კაბიწი)	2	2	—	—	ტყავი, მკერი და მიცემს მი-ტანი
საძეგურს	1	3	—	1	—	—	—	
ამზარგეუთა მუჯაეთს	—	2	—	—	—	—	—	
იევფნელთა	პური და ღვინო სამყოფი	2	—	—	—	3	—	ტყავი, მკერი და ყველი
ცხავატს	2	4	—	—	—	—	—	
ლორგუს	ქამის წირ	ვასა •	რთი დიაკ	ონი აკურ	თხოს და ძ	მათ სი	ყვარული:	. სერობა·
დგიმს, ლოგობეთს, შველეთს, მორღანი, ლოგობეთს	1	—	—	5 (კევითა)	1	სამი ზურგი	სამი კარჩხალი ხუთ	ლიტრითა
ერუფაელმა და საქორელმან, ნასოვს	1	2	—	1	—	—	—	ტყავი, რაჲ ხუცესს ტყავი, მკ•რი, ყველი და აზრასიკე
დადანეთს	1	2	—	1	1	—	—	
ზოდეხს	1	3	1 (კაბიწი)	—	—	—	—	
მათოხთას	1	3	—	2	1	—	—	
მახურეთს	1	3	2 (კაბ.)	2	—	—	—	
დაბანკნეთს	1	3	—	2	—	—	—	
სოსმალეს	1	2	—	1	—	—	—	
სოსხეტოს	1	—	—	1	1	—	—	
დასწყაროს	1	2	—	1	—	—	—	
კლდეთს	1	2	—	1	—	—	—	
ბეღელეთს (ბელელეთს?)	1	2	—	1	—	—	—	
წინუბანს	1	2	—	1	—	—	—	
ყველ-დაბას	1	2	—	1	—	—	—	
კარბალს	1	1	—	1	—	—	—	
ჭორჭოხს (ჭორჭოლს?)	2	5	2 (კაბ.)	2	1	—	—	
ახალდაბას	1	2	—	1	—	—	—	
ანრიაწმიდურს	2	3	—	1	—	—	—	
ქარჩუხს	4	6	—	2	—	—	—	

ჟამურს	4	10	—	1	6	—	ტყავეული, ტყავი, ნარი და ამ. წაარი და რაიცი. სხვანი
კვერიეთს (კვერეთს)	1	2	2	1	—	—	
ძაბლეთს (რობოეთს)	1	2	1	1	1	—	
კოზოთს	1	3	2	1	2	—	
გოგოეთს	1	1	1	1	—	—	
ყობელეთს	1	1	—	1	—	—	
გავაზს	1	1	—	1	—	—	—
შთონეთს	1	2	1	1	—	—	—
ჰურთას და ჰურთის კევს	2	2		2	1	—	—

	პური	დრამა	სამარხო	ქალამანი	საბელი	რაჲ ხუცესს
საღორეთს	2	3	1	2	1	ტყავი, ბეწვი, ყველი და ამ. რაიცა.
წითროლეთს	1	2	—	1	1	
საბარკლეთს	4	6	2	3	1	
კვკხოვეთს	1	2	1	1	—	
დეალეთს	1	—	—	1	1	
არდის	1	2	3	1	—	
წალდევს	პური (?)	—	სამარხო (?)	—	—	
ისროლს	1	2	3	2	1	
ჯავახთას (ჯავახეთს?)	1	3	2	1	1	

ეკლესიის სოფელთა მთაწმიდას მივიდეს:. შობტროვანს ჩამოდგეს, ქვითკირითს მოვიდეს; მღდელთა და მამასახლისთა ბეჭარი; და ამას გარდა რომელნიცა სოფლები სწერია ქსანს ზედა, ამათ სოფელსა შინა ვინცა აზნაურმან ანუ გლეხმან კაცი მოკლას, მესამედი სისხლი ღვთაებას მოართვას მოკლულის მიცვალებულის მოსაკსენებლად. ესე ასე მსახურონ ყოველთა და მასპინძლობა არ დააკლონ და სასჯულო, ფიცით დაჯერონ, უსაქმონ და მოაკლებინონ. ძველის გუჯრისაგან ესე უდენ (sic) შევიძლეთ გარდმოწერა.

ბოსელთა	2	4	—	2	1	არა
ღუდს	2	4	—	2	2	არა
თრუსუს	6	სოფლისთავს სამსაში დრამა და თითო ზურგიელი.	—	6	4	დახუდენ სულდა (sic) გამოსუნონ
მთაწმიდის ბოსელთა	1	1	1	1	1	არა
ქოლოთს	1	3	1	2	2	არა
ვანს	1	2	1	1	1	არა
ქვიტკირთა	1	2	1	2	2	არა

ჩრდილათთა	1	1	—	1	2	არა
ფითესია	1	1	—	—	1	
წოლდს	2	6	2	2	2	ბრძანებით და ბრძანებისა
ლელოვანს	1	2	1	1	1	
არმაზს	1	3	2	1	2	
წინაზახორს	1	2	1	1	1	
უკანწირს	1	2	1	—	1	
წირს	1	3	1	1	1	
ქვემოწირს	1	2	1	1	1	
ქირცხის	1	2	1	1	1	
კორსალს	1	3	1	1	1	
ტბეთს	1	1	—	1	1	

გოლგოთას მოვიდეს სამთავნელი; მოეგებნენ წინა ძმანი, კრებულნი, წინამძღუარი, მონაზონნი, დედაბერნი ერთობით; ჩუეულობისაებრ დახუდენ საყვარელად, ჟამი აწირვონ, გამოუსუსნონ, დალოცნეს და წამოვიდეს:—

სახელითა ღთისათა შემოვიდა სამთავნელ ეფისკოპოზი გრიგოლი ქ(რ)ა: რამზ: (1459 წ.) პატრონის ერისთვის შალვას ბრძანებითა; მრავალი უწესო საქმე ქვნილიყო. შევიყარენით ჩუენ ცხრაზმის კეცსა სამისავე კეცის კრებულნი და მამასახლისნი და ესე პირი მოვაკსენეთ სამთავნელსა ჭ ჯუარსა და ამოფორსა: დღეს ამას უკანით რამანცა ხუცესმან, ანუ სჯნდიკინოზმიანთა, ანუ მეყუსთა, ანუ უწესოდ მოტაცებულთა (მტაცებელთა) ანუ გურგუნნი უკუროთხნეს, ანუ ჯუარი დასწერნეს, ანუ სარჯულო დაუშალოს, რაცა ეპრიანებოდეს დაიურვებინოს და შუა ვერცა პატრონი შემოვიდეს, ვერცა ქუსყანა; რასაც ემართლებოდეს, თუ არ მისგან დანებებით იყოს, მისგან წიგნი არ მოუვიდეს, უბრალომცა არს რაცა უყოს; და ვინცა სჯულსა ამტკიცებდეს კურთხეულ იყოს.

ციხის ძირს პური კოდი ორი კომლზე დეკანოზს უნდა მიებარებოდეს.

კვარხითს პური :.ბ:. დრამა, კომლზე კოდი პური (კგრეთიე გაჰოსდები ჳწრაა შეჰდგთა სოფელთა):

ჩანგილარს, ბეგთათავს, ექოს, ოკამს, გარეყანთ-უბანს, (აჭით ოქმჰს), ლამის-ყანას, ხვითსა და ნოსტეს, ბენის, იგოითს, ფუნგის, ეგრხის (?) პური :ი: კომლზე დრამა (არა სჩანს რამდენი დრამაა შეწირულა).

ჯეჯიკურს პური ორი. კომლზე კოდი პური;—ამ გვარად მიართმევდენ.

ვინცა ვინ ამის სამწყსოშია ახზაურშვილი იყოს (sic), მართებული საწი. რავი მიართვას: ცხენი, იარაღი, წასახურავი და ნიშანი, და უკეთუ მსახური იყოს, ამ გვარად მართებულმა მსახურმა ცხენი და იარაღი და ბალამა (?) ერთი კარი მიართვას. რომელიც ხუცესი იყოს და იმისი სამწყსო ეჩიროს და მოკუდეს, თუ შეეძლოს მართებულის მსახურის საწირავი მიართვას; უკეთუ არა —ერთი კარი.—უკეთუ კაცი მოკლას ვინმე, მკვლელმა ხუთი კარი მიართოს და მკუდრის პატრონმა ერთი. უკეთუ ვინმე ცოლი გაუშვას ხუთი ძროხა დაუთურეოს (დაჯურეოს).—უკეთუ ვინმე კუდიანობა ანუ მკითხაობა ქნას, ცხვირით

გახეიბრდეს, და თუ შეინანოს ორი ძროხა დაუურვოს. უკეთუ კუდიანობაზედ დადაღონ ვინმე, დამდაღავმა ოთხი ძროხა მიართოს და დადაღილმა ერთი. —უკეთუ ისიძოს (ისიმკოს?) ვინმე, ოთხი ძროხა მიართოს და ბუშიც საყდრისა არს. უკეთუ უზიარებელი მოკლას ხუცესმა, ერთი ძროხა დაუურვოს და თუ ხუცესმან ვერ შეიტყოს, მკუდრის პატრონმა ერთი ძროხა მიართოს. უკეთუ მღდელმან უნათლავი მოკლას ვინმე, ერთი ძროხა მიართონ. უკეთუ უხუცოდ და უანდერძოდ მკუდარი ვინმე დამარხოს, ორი ძროხა მიართოს. უკეთუ ვინმე სვნტიკინოზმიანთა (?) თანა დაეცეს ანუ მეყვსთა თანა—ჩაიქოლოს, დ~ უკეთუ შეინანოს, ოთხი ძროხა მიართოს. უკეთუ უქრმო დედაკაცი მოიტაცოს ვინმე ცოლად, ორი ძროხა მიართოს. უკეთუ ქრმიანი დედაკაცი ვინმე მოიტაცოს — ოთხი ძროხა მიართვას. უკეთუ მღდელმა ამ გვარად მოქმედს კაცთა ჯუარი დასწროს—განიკუჱთოს და უკეთუ შეინანოს—სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ მღდელი (მ~ღი) ანუ მთავარი ღირს იქმნას მეორედ ქორწინებისა—ორი ძროხა მღდელმან და ერთი მთავარმან მიართვას. უკეთუ მღდელმან ანუ სამღდლომან იპაროს, ანუ მახვლი იკადოს—განიკუჱთოს და უკეთუ შეინანოს—სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ შეაჩვენოს ვინმე და მღდელმან უხუცოს—განიკუჱთოს და თუ შეინანოს—სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ მღდელმან სომეხს უხუცოს, ანუ სახლი გაუნათლოს—ორი ძროხა მიართოს. უკეთუ ქართველმა სომეხს ქალი მისცეს ცოლად და ანუ მოიყვანოს – მონათლოს, ანუ გააშვებინოს; საკანონო სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ მღდელმან ორსულს ჯუარი დასწეროს – სამი ძროხა მიართვას, თუ იცოდეს; თუ არ იცოდეს—ერთი, და მექორწინემ სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ ჯუარ დაუწერელად კაცმან ცოლი დაორსულოს—სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ ვინმე მარხვა ჭამოს—ორი ძროხა მიართვას. უკეთუ ვინმე მარხვაში ხნილურად ქორწილი ქნას—სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ მღდელმან ავათმყოფს სხვს კელით საზიარებელი გაუგზავნოს—განიკუჱთოს დ~ უკეთუ შეინანოს—სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ მღდელმან უსაყდროდ და უემბაზოდ ყრმასა ნათელსცეს—განიკუჱთოს და უკეთუ შეინანოს სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ მღდელმან უცოდინარობით მარხვა აჭამოს ვისმე—ოთხი ძროხა მიართვას. (ძველი პირი ამავე სიგ. ის. მცხეთის № 412—3; დს :ტლზ:).

დედასაცა ესრეთ ეწერა. რომელსა პირითა მხიარულითა წინაშე უფლისა წარდგომა გენებოს, ამა წესსა და რიგსა ნუ მოშლით. ვინც მოშლით—პასუხი შენ მიეც მღთაებათ.

ესე ძუჱლითგან დამტკიცებული არის და (ეს) ჩუჱნი ბრძანება ასე უნდა გათავდეს.

სოფელსა ამას ვინცა აზნაურმან, ანუ გლეხმან კაცი მოკლას—მესამედი სისხლი ღთაებას უნდა მიართვას მიცვალებულის მოსაკსენებელად.

სამთავნელს სამწყსოში შესლვა ვერავინ დაუშალოს. ამის ნამეტნავი ვერც სამთავნელმან მიუმატოს; და რაც ამაში განაჩენი და საყდრის წესი გამოსაღები იყოს—ნურავინ დააკლებს. დაიწერა ბრძანება ესე ჩუჱნი ქ~კსა :ტჲა: (1673 წ.)

ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუჱნისასა :იე: კელითა კარისა წინამძღურისა დანიელისითა:.

სახელითა მამისა, ძისა და სულისა წ~ისათა, მეოხებითა ხატისა ღთაებისათა, ესე წიგნი მოგეცით ჩუჱნ სამთავნელ ეპისკოპოსმან გრიგოლი (XV საუკ.) თქუენ ბატონს მ~მქანს და თქუენთა შვლთა გურზის და რამაპანს მას ჟამსა შინა, ოდეს გარისხდა ღმერთი და ბატონი ვირშელი მიიცვალა, მისთჳს საალაპოდ შვდის საპალნის ჩასავალი შემოსწირეთ ხატს მღთეებას და ჩავდგით საყდრის ძირს ჩრდილოეთით, ასრე რომე ყოველთა წელთა ალივსებოდეს და რა პირველ მოეკდებოდეს, დეკანოზი ჟამსა სწირევდეს მისის სულისთჳს და ალაპი გარდიკდებოდეს. ვინც ეს ასე არ გაათაოს ანუ სამთავნელმან და ანუ სხუამან კაცმან, რისხავსმცა მამა, ძე და სული წ~ა, კრულ, წყეულ და შეჩუჱნებულ იყოს ამიერ უ~კე ქრისტეს მადლითა: ა~ნ:" ხელჩართულად: „შანავაზ", „გიორგი".

1460 წ.—მცხეთის სიგელი № 124 (ხუცხა № :სყზ:), ქტრატზე კარგის მხედრულით ნაწერი, ურდოკელაშვილისადმი მიცემული (შეადარე ზემო 1429 წ. და 1446 წ. ქვემო, გვ. 235, 223—4) 30 იანვარს, მე-13 წელს გიორგის მეფობისას. რადგან ქვემო დაბეჭდილს ყურულის გუჯარში, 12 ივნისს იმავე წლისას მიცემულში, აღნიშნულია მე-14 წელი გიორგის მეფობისა, ამისგამო საგულისხმებელია (თუ კი სიგლის დამწერი თვითონ შემცდარი არ არის), რომ გიორგი გამეფებულა 1447 წელს, 30 იანვრის და 12 ივნისს შუა.

„ქ. ჩუენ ღვთივ გჳრგჳნოსანისა მეფეთა მეფისა გიორგისაგან და თ~ა მეცხედრისა ჩ~ნისა... ნესტანდარეჯანისაგან და ძისა ჩუენისა ალექსანდრესაგან, ნებითა ღთისათა აფხაზთა ქართველთა. . . მოვიდეს წ~ე ჩ~ნსა ჩ~ნნი დიდათ ერთგულნი და ჩუენსა თ~ა აღზრდილნი ზუიადისშვილნი მესტუმრე ვირშელი ბეენა:. გუეაჯნეს და მოგუაკსენეს, რათამცა ერთგულობა ნამსახურთა თქუნთასა სიგელითა ამით შეგუეწყალენით და ძაგნაკორნათა ურდოელაშვილისა სუმბატისაგან ლაფირისძეული მამული და გლეხები ორჯელ მისგან ნასყიდი იყო და მერმე მაზედა თქუენ ნაშვილებნი იყვენით და აგრევე ქალაქს რაცა რა ჰქონდა სუმბატამან მაზედაც გიშუილა და ესე ჩუენცა დაგუემტკიცა და თქუენთჳს და თქუენთა შვილთათჳს არა მოგუეშალა. დაგუაჯერა ღ~ნ და ვისმინე აჯა თქუენი და მოგიბოძეთ და დაგიმკჳდრეთ ძაგნაკორანთა რაცა და რისთანაცა ურდოელიშვილსა სუმბატასა ჰქონდა და მისგან ნაშვილობისა ნიშანიცა გქონდა, ლაფირასძისეული სასახლე მინასშვილისაგან მოსყიდული ვენაკი :. :. ერთი სხუავე ვენაკი ბათანასეული:. :. ერთი სხუავე ვენიკი შვილიასაგან... (ჩამოთვლილია დაწვრილებით) და რაც ლაფირისძესა სახასოდ საკნავი მიწები ჰქონდა იგი უკლებად... გვიბოძებია... დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :იგ: ქ~კსა :რმჱ: იანვარსა :ლ: კელითა წირქუალელისა რატისათა:— :— :—... ესე მამულნი მცხეთისათჳს არის შეწირული. თვთო კ~ზსა იახლებოდით და მცხეთისა სამსახურსა ნუ მოშლით და ჩუენთჳს რო-

გორაცა ალაპი არის, იგი ისრე ალაპი გაგუითავდებოდეს, არაოდეს მოგუეშლებოდეს“.

აქ ჩვეულად ამტკიცებს მეფე და ზედვე, მობმით:

„თქუენგან მოგუხუდა ამისად ქრთამად ქამხა სამი იაზდური; ხარა ერთი; ოქროს სალტე სამი: ოცდათორმეტი მიტყალი ფეროზიანი ოქროს ბეჭედი ერთი; ვენეტიკური ფლური ოცდაათი; ვერცხლის თასი ერთი. ამას გარეთ კ~ზსა მიხუდა თანგა ხუთასი და კიდევე მოგუხუდა სომი ერთი, სკლატი ერთი, თასი ერთი, უნაგირი ერთი, ფლური ოთხი. (აქ ჩვეულად ხელმოწერანი).

1460 წ. 12 ივნისი.—1892 წელს ბ. დურმიშხან ყურულმან ჩამომიტანა ტყავზე მხედრულად ნაწერი სიგელი, რომლის თავს დახატული იყო ტახტზე მჯდომარე მეფე გიორგი, რომელიც აძლევს სიგელს იქვე დაჩოქილს ყურულს. ჩვენ მაშინ გადმოვიწერეთ ეს სიგელი, რომელიც ამას წინ სრულად გამოსცა „მოამბემ“, ხოლო უწინ ბროსსემ (Introd. p. XCV შემოკლებულად) და „ივერიამ“ 1886 წ. № 124 შეცდომებით. და პოლეოგრაფიული პირი—მე-V არქ. კრებამ, таблица 27.

„მოამბის“ გამოცემაში ორიოდ სიტყვა გამოშვებულია, მაგრამ საზოგადოდ სწორია. მხოლოდ მძიმე ათწლოვანი შეცდომა შეპარულა ქრონიკონში: ბაგრატ-მეფისგან ამ სიგლის დამტკიცება აღნუსხულია ქ~კნით :რო: (1482 წ.) და არა :რჲ:—მართალია, ჩვენის მატიანით ბაგრატ ამ დროს ცოცხალი არ იყო († 1478 წ.), მაგრამ ეს გარემოება მაინც უფლებას არ გვაძლევს სიგლის ქ~კნი ვცვალოთ. გარდა ამისა სიგელში სწერია მე-14 ინდიკტიონი და არა მე-15, რასაცა ამოწმებს ზემო დაბეჭდილი სიგელიც (1460 წ. ქვემე).

რადგან ეს სიგელი უკვე გამოცემულია, ჩვენ შემოკლებით ჩავურთავთ მას ამ „ქრონიკებში“.

მეფე გიორგი და ცოლი მისი ნესტარ-დარეჯან და ძე მათი ალექსანდრე სწერენ:

...ესე: მტკიცე: და უცვალებელი: წყალობისა: სიგელი: ამისად: ნიშნად: გიბოძეთ: ერისთვისა შალვასა და ლარგუელისა: კითხვითა: (ლარგველი იყო ძმა შალვასი: იხ. ზემო გვ. 28—30, ხოლო ყურული—მათი ყმა) მათსა მკჳდრსა და თანა აღზრდილ-შეზრდილსა და პატივცემულსა [ყურუ]ლსა მღდელსა გიორგის და თქუენსა ძმასა ავგაროზს და რატის.... მას ჟამსა, ოდეს მოხუედით წინაშე ჩუენსა და გუეაჯეთ, რათამცა ჩუენცა სიგლითა ამით პატივ გუეცა და შეგუეწყალენით. ვისმინეთ აჯა და მოკსენება თქუენი, ვქენით მოკითხული და ძუელთა მეფეთაგანცა შეწყალებული იყო ცხრაზმა და თქუენი გუარისა კაცი მისი მონაპირე ყოფილა და მონასტრისა და ციხისა შვილი და მქონებელი; აწ ჩუენცა შეგიწყალეთ და ძუელად გაჩენილი სისხლი გაგიახლეთ და გაგიჩინეთ ას-სამოცი ათასი კილმანაური თეთრი ამა პირთა ზედა: თუ ვინმე (გ)კადროს და თქუენისა გუარის კაცი მოკლას, დიდითა შემოხუეწითა ას-სამოცი ათასი კილმანაური დაგიურვოს;—თუ ვინმე კადროს ანუ ზედა დაესხას, ანუ

ცოლი[მოგიტყუოს] თქუენისა გუარისა კაცსა, ორმოც-და-ხუთი ათასი კილმანაური დაგიურვოს დიდითა შემოხუეწითა;—თუ ვინმე სასახლესა ზედა დაგესხას და ალაფი წაგიღოს, იგივე ორმოც-და-ხუთი ათასი დაგიურვოს, და ნაცუარცი უკლებად შემოგექცეს;—თუ ვინმე მახუილი შემოგდვას და დაგჭრას, ოც-და-ათი ათასი კილმანაური დაგიურვოს;—თუ ვინმე ისარი გესროლოს, ორმოცი ათასი დაგიურვოს;—თუ ვინმე ჯოგი და ანუ ნახირი გაგიტეხოს, თორმეტი ათასი დაგიუროს;—თუ ვინმე თუალი წამოუგდოს, სამოცი ათასი დაგიურვოს; —თუ ვინმე ანუ კელითა და ანუ ფერკითა დააშაოს, ორმოც-და-ათი ათასი კილმანაური დაგიუროს;—თუ ვინმე საკიჩარი რამე დააჩინოს, ოცი ათასი დაგიურვოს;—თუ ვინმე ცეცხლი სასახლესა შემოგაყაროს, რაცა სული ჯალაბი სახლსა შინა იყოს, მისი სისხლი სამართლითა გაიბრჭოს;—და თუ ვინმე სასახლესა გარეთა ცეცხლი შეუდვას და დაწუას, ანუ საბძელი, ანუ ძნა, ანუ თივა, ანუ წისქუილი, ანუ ვენაკისა სახლი, ანუ ღობენი,—ოც-და-ათი ათასი კილმანაური დაგიურვოს;—თუ ვინმე ჯოხი და ანუ სხვა კმელად საცემელი რა გკრას, ათი-ათასი კილმანაური დაგიურვოს;თუ ვინმე ცოლსა უცეს, ოც-და-ათი ათასი დაგიურვოს;—თუ ვინმე ციხე გაგიტეხოს, ორმოცი ათასი კილმანაური დაგიურვოს;—თუ ვინმე მტერთა ზედა სასიკუდილოდ გაგცეს, ორმოც-და-ათი ათასი დაგიურვოს;—თუ ვინ ანუ ჯოგი, ანუ საქონელი გაგიცეს მტერთა ზედა, თხუთმეტი ათასი დაგიურვოს, და თუ სხუა ანუ უპატიობა, ანუ მუქარისა თხოვნა და ანუ სხუა რამე საქმე, ანუ შეყივილი, ანუ სხუა, რა გინდა ვინ დაგიშაოს, მისნი ბრჭენი და გამჩენელნი იყუნენ ანუ ეპისკოპოსნი, ანუ დარბაზისა კარისა ვაზირნი და მოსამართლენი კაცნი, ანუ ქალაქისა ვაჭარნი და ყოველთა ქუეყანათა მავალნი და მნახუელნი კაცნი, ანუ ღთის მოშიშნი და სულისა კერძნი კაცნი, და ანუ ქუეყანისა მამასახლისნი და [ძუელ]ნი კაცნი, —თქუენი საქმე ესე ვითართა კაცთაგან გაიბრჭობოდეს ჩუენგან წყალობით ბოძებულსა ამა სასისხლოსა და სისხლისა განაჩენსა სიგელსა ზედა, და ნუმცა ვინ არის მშლელი და მქცეველი ჩუენგან ბოძებულისა ამის სასისხლოსა სიგლისა, და არა შეგეცვალოს ჩუენგან ბოძებული ესე სასიხლო სიგელი არას ჟამთა გამოსულობისათჳს.... და თქუენ ქრისტეს მიერ კურთხეულნო ქართლისა კათალიკოზნო და ებისკოპოსნო, ქართლისა ერისთავნო და ერისთავთა ერისთავნო და ყოელნო თავადნო ქართლისანო და ქალაქისა ამირანო და ამირათა ამირანო, დიონნო და მეტამლენო და ყოელნო კელისუფალნო ქალაქისანო, და მთიულეთისა თავადნო და კევის-ბერნო და მამასახლისნო, და კარისა ჩუენისა ვაზირნო, და ყოელნო ჩუენგან პატივ-ცემულნო და კელისა მქონებელნო, ნუ ვინ უშლით ჩუენგან წყალობით ბოძებულსა სასისხლოსა განაჩენსა სიგელსა თუინიერ შეწევნისა და თანა-დგომისა. დაიწერა ბრძანება ესე ჩუენი და სიგელი ინდიქტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეათოთხმეტესა, ქკ̃ნსა :რმჱ: კელითა კარის მწიგნობრისა ჩუენისა და ჯუარის მტუირთველისა ჯორაშვილისა გაბრიელისითა, ივნისსა ათორმეტსა.

და ზედვე ხვეულად: [„ქ. მე მეფეთა] მეფეს გიორგის კელითა ჩემითა დამიმტკიცებია“.

ქ. ჩუენ ქ˜ს ღთისა მიერ ქართლისა კ˜ზი მარკოზ კანონითა ვამტკიცებთ.

ქ: შემდგომად ამისა ჩუენ ღთივ გჳრგჳნოსანმან მეფეთ მეფემან ბაგრატ ნებითა ღ˜თისათა დავიპყარით მეფობა ორისავე ტახტისა, ლიხთ იმერისა და ლიხთ ამერისა, და ვნახეთ სიგელი ესე სასისხლო შეწყალებისა ბიძისა ჩუენისა გ˜გისგან წყალობით ბოძებული, და ჩუენცა შეგიწყალეთ და დაგიმტკიცეთ თქუენ წინამძღუარსა ჟურულსა გ˜გის და თქუენთა შვილთა და ძმათა, რა გუარაცა ამა სასისხლოსა სიგელსა და განაჩენსა ჰმართებს და ეფერების, მას წესითა თქუენი საქმე და სისხლი გაჩნდებოდეს, ნიშანი ესე გუიბოძებია და დაგუიმტკიცებია ას სამოცი ათასი კირმანაული თეთრი, და ვინცა კირმანაულისა თეთრისა ვითარობა არ იცოდეს, კირმანური თანგისა ზომა არის. — დაიწერა ბრძანება და ნიშანი ესე ჩუენი ინდიქტიონსა მეფობისა ჩუენისა :ზ:, ქკ˜ნსა :როა: კელითა ყოლადვე ცოდვილისა ქართლისა მკ˜ზისა ი˜ესითა. (ხვეულად ამტკიცებს მეფე ბაგრატ).

ქ: ჩ˜ნ ესე ვითა ღ˜თივ გჳრგჳნოსანსა მეფეთა მეფესა ბაგრატს ბიძისა მათისა ნაბოძები სასისხლო სიგელი დაუმტკიცებია ჟურულისთჳს, მე გლახაკი ქართლისა კ˜ზი დავით კანონითა ვამტკიცებთ (დავით იჯდა 1466—1479 წ.).

ქ: ჩუენ სამთავნელ მთავარ ებისკოპოზი მათე, ვითა მეფეთა და ქართლისა კათალიკოზთა დაუმტკიცებიათ, ეგრეთვე ჩუენცა კანონითა ვამტკიცებთ.

1460 წ.—სიგელი ქვათახევისა № 48, რომლითაც მეფე გიორგი ავალებს მონასტრის ბერებს: ალაპს გარდამიხდიდეთო ყოველს პეტრე-პავლობას. „დაიწერა სიგელი ესე ინდიკტიონსა მეფობისა [ჩუენისასა მეათოთხმე]ტესა (ქ˜კს) :რმჱ: კელითა კარისა ჩუენისა მდივნისა ფხ - - - “. ხვეულად ამტკიცებს მეფე გიორგი.

1460 წ. რატიშვილთა სიგელი, ბროსსესგან გამოცემული (Rap. IV. 84): მეფე გიორგი და დედოფალი ნესტან-დარეჯან აძლევენ სიგელს: „ესე წყალობის წიგნი შეგიწყალეთ და გიბოძეთ თქუენ წინამძღუარს გიორგის, ძმასა თქუენსა ქუენიფნეველს ერისთავს შალვას და ლარგველს და კუალად ძმასა თქუენსა ავგაროზს და რატს, შვილთა თქუენთა დემეტრეს, არსენის, აბრაამს, საიშს (სიაოშს ?) და შირშას, ასე რომე რომელმანცა კაცმან თქუენ სისხლითა შეგცოდონ, ას-სამოც-და-ათი ათასი კირმანეული გარდაგიხადოს. კირმანაული ორი შაური არის, რომ იქს ჩვენებურს თეთრსა სულ ერთად :წრ: თუმანსა. ქკ˜ს :რმჱ:“.

1461 წ.—ქკ˜ს :რმთ: აქა უზურ ასარი მოვ[იდა] (ეგ. მუზ № 85).

— ქკ˜ს :რმთ: აქა უზუნ ასანი მოვიდა სამცხეს (ჩხეიძის ქრ.)

— ქკ˜ს :რმთ: აქა უზუნ ასან მოვიდა სამცხეს (იკორთის მილსიპირი).

(შეადარე ზემო 1456 წ. ქვეშე; ქ-ცხ. I, 476 და ქვემო 1462 წ.).

1462 წ.—ქრ :რნ: აქა უზუმ ასამ ყაენი მოვიდა სამცხეს. ყუარყუარე [მიე]შველა. ჩიხორს შეიბნენ მეფე და ათაბაკს გაე[მარჯვა] - - მა ქართველთ მეფე თავრიზ - - - (ჯამი № 2).

1462 წ.—ქრ :რნ: მეფე გიორგი და ბაგრატ შეიბნენ ჩიხორს; ბაგრატს გაემარჯვა; და განდგა ათაბაგიცა (ჯუაშტ. ქრ. შეადარე 1463 წ. ქვეშ).

1462 წ.—ქრ :რნ: მეფეთ ყმობისაგან განთავისუფლდენ მთავარნი: დადიანი, ათაბაგი, გურიელი და შარვაშიძე. (ნ. ხოთაძის ქრ., გელათურნი.)

1462 წ. მოხსენებულია თფილელ-მანგლელი იოანე (თფილ. სიონის გუჯ. № 108).

1463 წ.—ქრ :რნა: აქა მეფე და ყუარყუარე ჩიხორს შეიბნეს. ათაბაგს გაემარჯვა (ჩხეად. ქრ.).

— ქრ :რნა: მეფე და [და] ყუარყუარე ჩიხორს შეიბნეს. ათაბაგს გაემარჯვა (ძალისპარი № 6).

— ქრ :რნა: თავრიე, გილაქი ჲ თემურ მეფეს გიორგის ჰსძლეს; ქართლი, სომხითი და სავანძური მეფისა მოაოკრეს, და ყუარყუარე ათაბაგმან საათაბაგო დაიჭირა (ჯუაშტ. ქრ.).

— ქრ :რნა: აქა ქართველთა მეფე(მ) თავრეზს გა(ი)ლაშქრა და თემურა აოკრა(წ'ს ნაკოლოზის ქრონიკა;—შეადარე 1484 და 1486 წ.).

1464 წ. (?)—ქრ :უნბ: (?) [ამას ქორონი|კონსა სახლ ით (sic) უხუცესს ჩხეტიძეს მეფე ბაგრატ გაუწყრა: და ამაშიძე და სრულა რაჰველნი მეფეს იახლენ და (ა)ქადამ. სახლით უხუცესი ჩხ(ეტ)იძე მისის კერძით მოყვრით შეიყარა და მეფისა (გიორგი VШ-ის) და იმათი იმედეუ ო ი იყო. და ჩხარს მივიდა და იქიდამ ელაპარაკა და ბევრი მოსისხლე კაცი ყვანდა და შერიგებაჲ არ იქნა და შეიბენ ჩხარს და - - - (სხვა წყაროებია).

წარწერა სრულიად ასდას ცნობებს გვაძლევს. იგი აბოკუპა წარჩინებულის სუეტრის სვეთი ეგ. მუზ. ტფილელ ნაწერ ძალისპირის განგეთის არშიებზე № 85 (1233 წ. ხელნაწერი); ქვემო ართია წარწერათურთ წაუკრიათ ყდაში ჩასვამის დროს.

თუმცა ეს ამბავი მიწერილია :უნბ: ქორონიკონის შარდაპარ (1764), მაგრამ წყაროები რომ ადრინდელს დროს ეკუთვნის, ამისი მტკიცე საბუთება მრავალია: 1) პალეოგრაფიულ ხასიათით წარწერა ეკუთვნის XV საუკ. 2) ხელნაწერის ყდა ფრიად ძველია და მაგარი, ის უნდა იყოს გაკეთებული მე-XVI საუკუნის დასასრულს ანუ XVII-ის დასაწყისს, როდესაც ცნობილის XVI საუკ. კალიგრაფიის სკოლის კარგად ეუთვნოდა მაერ აშნელის ამბერეის ბრძანებით ქალაქდზე გადაწერილი სახარება-

ლებიც შიგ ეტრატის წიგნში ჩაურთავს (სვიმონ კარგარეთელი რომ ამ დროებში ცხოვრობდა ამაზე იხ. ზემო გვ. 111 და 103); ხოლო უდა რომ 1764 წლის შემდეგ გაეკეთებინოთ, ამ მოკლე დროში ასრე არ გაფუჭდებოდა, რადგამ მეტად მკვიდრია და მაგარი (ახლა უდას ერთი ფიცარი და ძირის ტყავი მოგლეჯილი აქვს), მით უმეტეს, რომ მე XVIII და XIX საუკუნოებში ხელნაწერს ძალა არ დაადგებოდა, რადგან დაბეჭდილ წიგნებს ხმარობდენ ეკლესიაში და არა ხელნაწერებს; ამასთან ეს ხელნაწერი ძალიან დაზიანებულია და მისი ეკლესიაში ხმარება ძნელი იქნებოდა; 3) თვით ეს ცნობა თუმცა გარჩეულის ხელით და კარგის მელნით არის მიწერილი, მაგრამ დიდხნობითის ხმარებისაგან ერთი ნაწილი გადასულა, რაც ჩვენ დიდს ფრჩხილებში ჩავსხით; ხოლო მე-XVIII საუკუნიდამ ჩვენს დრომდი ეს შეუძლებელი იქნებოდა; 4) მაგრამ ყველაზე მტკიცე საბუთი წინა-თქმულისა ის არის, რომ მეფე ბაგრატ 1764 წელს და საზოგადოდ XVIII საუკუნეში ისტორიამ არ იცის და არც ჩხეტიძენი ყოფილან XVIII საუკუნეში სახლთხუცესნი და გავლენიან გვარისანი; იგინი მართლაც დიდად მძლავრობდენ XV და XVI საუკუნეში; 5) უკანასკნელ ისიც დიდი საბუთია, რომ ამ ხელნაწერის ქრონიკებში არც ერთი ცნობა არ იპოვება მთელს მე-XVII (1658 წლიდამ) და XVIII საუკუნოების გძელს მანძილზე და რაღა ეს ერთი ცნობა მე-XVIII საუკუნისა ჩაეჩხირებოდა?

ეს საბუთებიც ჩვენ სრულიად საკმარისად მიგვაჩნია იმის დასამტკიცებლად, რომ ამოწერილი ცნობა ძველს დროს, XV საუკუნეს ეკუთნის, როდესაც ბაგრატ იმერთა მეფე და გიორგი ქართლისა გამწვავებულად ებრძოდენ ერთმანეთს; 1462 წელს მეფე გიორგი დამარცხდა და ბაგრატი შურს აგებს სახლთუხუცესს ჩხეტიძეს ალბათ იმის გამო, რომ იგი მომხრე ყოფილა ქართლის მეფეთა. როგორც სჩანს ბაგრატს ეს მტრის მომხრეც დაუმორჩილებია და, როგორც ვნახავთ, შემდეგ (1465—1466 წ.) თვით ქართლიც დაუპყრია.

შეცდომა წარმომდგარა იმის გამო, რომ ქორონიკონის :რნბ:-ის ამბავი თანამედროვეს შეცდომით :უნბ: თარიღზე მიუწერია მზა-მზარეულ ცხრილის არშიებზე.

1464 წ. სიგელი მცხეთისა № 236 (ნუსხანი №№ :სოზ: :სოჯ: და :რნ:): „ქ... ჩუენ ქ͠ეს მიერ ქკზ͠მან მარკოზ... ეს.. წიგნი მოგეცით უქუენ ბერინასშვილსა (მცხეთის) მეჯინიბეთ უხუცესსა მამისასა... შენმა სიმამრმა (მცხეთის უმამ) გიშვილა უმკვდროებისა გამო მის მამულსა ზედა (ბერინაშვილს მცხეთის საეკლესიო მამული ეჭირა); ...რა გუარაცა მეფეთა და ქკზ͠თაგან მისთჳს დამტკიცებული იყო, ეგრე თქუენ დაგიგდო და ჩუენცა დაგიმტკიცეთ ფოსუი და ოროტა... (სხვა მამულებიც დ͠ სოფლებიც ჩამოთვლილია)... დაიწერა.. ქკ͠ს: :რნბ:“

ბოლოს ხელმოწერილია: „ჩ͠ნ ღ͠თისა მიერ ქკზ͠ი მარკოზ კანუნითა ვამტკიცებთ“.

1464 წ.—სიგელი გელათისა ტყავზე კარგის მხედრულით დაწერილი №№

8983; 48 და 179. აქ მოხსენებული მეფე არის ქართლის მეფე გიორგი VIII, რომელსაც 1464 წელსაც იმერეთზე უფლება ჰქონია, თუმცა, ქ-ცხბით, 1462 წელს ძლეულ იქმნა ბაგრატ იმერთა მეფისგან.

ქ. შენ . . . ყ῀დ წ῀ო გელათისა ღვთისმშობელო:. ჩუენ:. მსასოებელმან:. და მინდობილმან:. ცვა-ფარვათა თქუენთამან მეფეთა მეფემან გ ი ო რ გ ი ვიგულეთ და ვიგულსმოდგინეთ მცირე ესე სამსახური ჲ შემოსაწირავი ჲ შემოგწირე მღუიმისა ეკლესიისა და იქ მსახდომნი გლეხნი ფანჩულიძენი - - - მამულითა მათითა, ბარითა, წყლითა, წისქვილითა, ველითა, ვენაკითი, სათიბითა, ჭალითა, ეკლესიითა, სასაფლაოთა მათითა, ერთობით შესავლითა და გამოსავლითა და გამოსავლითა მოგვიკსენებია და შემოგვიწირავს. უწინაც თქუენი მკვდრი და [მეფეთაგან] შემოწირული იყო და იადგარში გან - - - შეწირულსა - - ესე გლეხნი რომე ესრეთ ზემო სწერიან ჲ აწ კიდევ მოგაკსენეთ ჲ შემოგწირეთ ამა (ჴირსა ზედა), რომე ჩუენისა სულისათჳს ყ῀ლთა წ῀ლიწადთა ფანჩულიძე ვინცა ვინ მღდელი იყოს ჟამსა გვიწირავდეს და ალაპსა გარდაიკდიდენ და მათი ბეგარი რაცა იყოს თქუენ წინამძღუარს მოგიდიოდეს და არ დაგაკლდებოდეს და ჩუენ ჩუენი წირვა,.. და ლოცვა არ მოგვეშალოს და ვინცა ვინ არის... მას ვერას სთხოვდეს.., და ვერავინ შეგეცილოს... დაიწერა წიგნი და სიგელი ესე ჩუენი ქ῀კს :რნბ: ინდიკტიონს მეფობისა ჩ῀ნისა :ით: იანვარსა :ით:-ს". ბოლოს ხელუდად: „მეფეთ მეფეს გიორგის დამიმტკიცებია ნებითა ღმრთისათა".

1464 წ. მცხეთის სიგელი, ნუსხა № :სლ:, მიცემული ალექსანდრე გახთა მეფისაგან, გიორგის ძისა. თუმცა გიორგი ქ-ცხბით მოკვდა 1492 წელს, მაგრამ ამ გუჯრიდამ სჩანს, რომ მისი შვილი ალექსანდრე მეფე ყოფილა მამის სიცოცხლეშივე 1464 წ. შესანიშნავია, რომ 1476 წლის ქვეშე აღნიშნულია მესამე წელი ალექსანდრეს მეფობისა (იხ. ქვემო).—ქართლის მეფის გიორგი VIII-ის მესაც ერქვა ალექსანდრე (იხ. 1460, 1468 და 1479 წ. ქვეშე). რომ მამა-შვილნი ერთად მეფობდენ ამაზე, იხ. 1468 წლის ქვეშე.

ჩუჱნ მეფეთ მეფის გ῀ის ძემან მეფემან ალექსანდრე და ძემან ჩუჱნმან პატრონმა გიორგი... მოვიდეს წინაშე ჩუჱნსა იათორისშვილნი შოთასძენი... გარესჯის წინამძღუარი და კარისა ჩუენისა მდივანი ვარსიძე და მისნი ძმანი სულა, დემეტრე და ნარიმან, შვლნი მათნი შოთა და ყურუმში... და ძუჱლითგან მათი მკვდრი სოფელი ვეძისკევი მათითა სასაფლაოჲთა, მონასტრითა, ბარცავისა (კარცისა?) ეკლესიითა... მზღურითა, საჩალისპირსა მათითავე ძუჱლითა სასახლითა... (მთხოვლსა სამსახურის სამუქფოდ ჲ)-.. რაგუარაც თქუჱნთა გუართა გარესჯისა უდაბნოთათჳს თავი და მამული შეუწირავს, აგრეთვე იმავ მამულითა ჩუჱნ შეგვწირავხართ, ასე რომე უდაბნოსა მისი მისახდომი არა-რა დააკლდეს და მიხვდებოდეს... დაიწერა ქ῀კსა :რნბ: თვესა (თ῀ა) მაისსა :იზ: კელითა ლაჟუარდის ძისა დანიელისითა.

1464 წ.—ამ წლის ახლო ხანებში უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის გუჯარი,

მხედრულად ღამაზის სულით დაწერილი № 33 (ნუსხა № :ტზ:), რომელშიც მოხსენებული არან მეფენი (კახეთის) გიორგი და მე მისი ალექსანდრე (ერთად მეფობდენ?).

„. . . მე.. მეფეთა მეფემან: გ~ი: (გიორგი) გ~ი (bis) და საყუარელმან ძემან ჩემმან მეფემან ალექსანდრე შემოგწირეთ... კახეთს ახალშენთა ხერხაულისძეთა ჯავშანისი ჲდ გოგაის სახლი და მამული და ესე ორნი კუამლნი ძმანი აზნაურნი ჯავშანა და მისი ძმა აღნია და გოგი შემოგწიროვს... მათითა... მამულითა... წყლითა...“ და ბოლოს ამბავს სულით: „და ბაგავანი ამათია და მისი ნიშანი სხუაც აქუს“.

1465 წ.—ქ~ს :ონგ: აქა მეფე (გიორგი) [დაი]ჭირა ტყუ[ლ]ნდ ყუარყუარემ“ (კკ. მუზ. № 85; ად. 1465 და 1466 წ. ქვეშე).

1465 წ.—ქ~ს :ონგ: აქა მეფე დაიჭირა ტყუნდ ყუარყუარემ (ჩსეიძის ქრონიკა).

— ქ~ს :ონგ: გიორგი მეფე დაიჭირა ყუარყუარემ ტყუნდ (კრებული № 2 და ესეც ცნობა Chron. G., გვ. 3).

— ქ~ს :ონგ: ფარავანზე ყვარყვარე ათაბაგმან მეფე გიორგი დაიჭირა (ვახუშტ. ქრ.).

ამ გარემოებას ადნუსხას ერთი გუჯარი, ჩარიული წერა-კითხ. წიგნთ-საცავის ტაბახის XIII საუკუნის სვანურ-ქართულ (გიორგა-მთავრდამდელ) თარგმნილში) № 1245: „. . . სახელითა ღთისათა... წ~ისა გიორგისითა მას ჟამსა, ოდეს გიორგი მეფე კელითა დავითაყარით თრიალეთს და ტფილის ქალაქს ჩაუკედით, მაშინ ვიპოვენ... ჩარი ესე პატრონმან შალვამან და პატრონმან ვადამან და შემოვსწირე საყდარსა ალისა მთავარმოწამისა გიორგისასა და თქუენ მონასტერმან გაგვიკეთეთ საუკუნო სალოცავი სუინაქსრისა წაკითხვასა ზედა“... (ეს იგივე ხოთურის სვინაქსარია, რომლის უძველესი ხელი XI საუკ. დაცულია კკს. მუზ. № 97 და მოხსენებული ჩვს „ქრონიკებში“ წიგ. I, გვ. 120).

ამ სვინაქსარში ჩართულია მოხსენიებული პირთა: ივნისს: 6—სიგდუხტისა; 7—კვირიკეს-ტრატიის ასულის გაბისა; ხელის 10-ს და 31 აგვისტოს—პეტრონისა შალვასი“; ხელს 11-ს—მაიცვლა შალვა, ბოცო ბასილისშვილი; ოქტომბერს 26-ს—აღსი მეშხისა; ნოემბერს 1-ს—ალხი ბოცო ბასილისშვილისა; 13-ს—პეტრონის ბასილისა და ივანე ბოცოსძისა; სექტემბრის და მარახისშვილისა შალვასუს; 18-ს—სიფრის მნათეს მანუელისა; 24-ს—პეტრონის ხოროშნისა. დეკემბრის 24-ს—ბეშქენისა, ბოცოს ძისა. (ეს სულნაწერი ბრუნისეულს სულზე ჩვენია და ეს ამონაწერებიც ჩვენთვის თუს Rap. I, 179—180).

ჩვ სპეციალურად ვრცელ ჩვენება ათაბაგზე, რომელიც ჩვენ ვიპოვნეთ წიგნსაცავში: „ეპისტოლენი საქართველოს მეფის იოაკლის ძის ვახტანგისა“; მხედრუ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

და სენაწერა წერა.კათხ. წიგნთ-საცავისა № 1113 (ჯახტანგ, ჩვენის ცნობებით, დაბადდა 22 იანვის 1761 წ. და მოკვდა 23 ოქტ. 1814 წ.).

მეშვიდე წერილში: „მოსახთ და ყმახთ მოკლეობისათვის "ჯახტანგ სწერს: მოსახთ და ყმახთ მოკლეობა ჯრაისო ერთგულობა, „ვითარცა ჰყო იოთამ ამილახტაროვმან: სცნა რომ რაოდენთამე ბოროტ-მოქმედთა განეზრახათ სიკუდილი მეფისა გიორგისი მეათისა (მერვისა), ჟამსა ლაშქრად მყოფობასა მისსა; მოვიდა და განუცხადა ყოველივე მეფესა. მოღალატეთა ესრეთ დაედვათ, რომელ შესულ იყუნენ იღუმალ კარავსა შინა მეფისასა და მუნ მოეკლათ იგი. ესრეთ არა ერწმუნა მეფე ერთგულ მონასა ამას, რომელ კნინღა შერაცხილ იქმნა ცილის მწამებელად. ამის-გამო ფრიად მწუხარე იქმნა ამილახტაროვი, რამეთუ უწყოდა ჭეშმარიტება საქმისა ამის. ხოლო ვინათგან ვერა რა ღონისძიება ჰპოვა საქმესა ამას ზედა დარწმუნებისათჳს მეფისა, განიზრახა სიკუდილითა თჳსითა გამოხსნა პატრონისა: მას აიძულა ვედრებითა დიდითა მიფარვა ქეშიკთა შორის და თჳთ დაწვა ალაგსა მისსა. ღამესა მას შევიდნენ მოღალატენი კარავსა შინა და მოკლეს ხსენებული იგი ამილახტაროვი. ჰგონებდენ მოკლვასა მეფისასა; და ერთგულმა მონამან ჟამსა მოწყლვისა თჳსისასა არა წარმოთქუა არცა ერთი სიტყუა, რომელსაცა შეეძლო განცხადება საიდუმლოსი. მან ამილახტაროვმან მსახურა სამაგალითოდ ვითარცა მეფეს თჳსსა, ეგრეთვე მამულსაცა, რომელიცა უკეთუ არა ექნა ესრეთ, შთავარდებოდა საქართუელოსა შინა დიდნი აღრეულებანი და უწესოებანი. საქმე ესე ასგზის და უმეტეს იქმნების წერილ, ეგოდენ ძვირფას არს ესე და ამისთჳს შემდგომთაგანცა მეფეთა აღიდეს დიდად შვილისშვილნიცა მისნი ვიდრე დღეინდელადმდე"...

იქვე ლექსი ჯახტანგისი აოთარზე:

„გიძღოთ ქებასა, ტომთ დიდებასა, საქებელს არა დასაწუნოსა; | ვსტფი შენს საქმესა, მზეებრ მათენსა, არ ხვიმირს ჭეშმე დასაბოროსა, | შენსა სახელსა, კეთილ-მსახელსა, ჩუენის გულისა სასალბუნოსა. | ერთგულ-მონაო, ძვირფას-წონაო, შეეფე სიხარულს საეკუნოსა!" |

1465 წ.—აპრილის 23. მცხეთას საგული № 75 (ნუსხა № ისტ:) ჩანებულს ტუსაზე დამზრის სელთ მხედრულად ნაწერი. ამ სიგელით ერისთავი არაგვისა ვამეყ შაბურისძე (იხ. ზემო გკ. 203) მცხეთას მამულებს სწირავს „საკუნოთ" ამ შემთხვევის გამო, რომ მეფე გიორგი VIII-ეს ვამეყის შვილიშოს (გიორგისთჳს?) თავისი ქალი მიეუთხოვებია. ხოლო ერისთავისაგან მეფის ქალის შერთვა „უკუნოთ" მაშინდათ და როგორც ჩვენგან ქვემო დასვენებილი სხვა საგლებიც ნათლად გვიმტკიცებენ, კათალიკოზნი „საკუნოთა" ხშირ შემთხვევებში ეოველ ამგვარს შემთხვევაში (როდესაც დიდგვარ ქალებს ირთავდენ მცირე გვარისანი).

„... ესე წიგნი... მოგვასენეთ (მცხეთას) და ქუეს მარკოზს ჩუენ შაბურისძეთა ერისთავმან ვამიყ და სარო და ძეთა ჩნთა გრი, ომარ, მიქამან, ვარამ და ნუგზარ... მის ჟამისა შედეგად, ოდეს ჩუენად უღირსად დიდად და

საპატიოდ შეგვწყალეს პატრონმან მეფეთა მეფემან გ'გი (გიორგი) და მათი ასული ჩუენისა შვილისათჳს გვპოძეს და მოკუეცეს, დიდი გამოსანახავი სასჯუ-ლო და საკანონო საქმე იყო... და შემოვსწირეთ კოპჳითა, ბრძანებითა და ნება-დართვითა... მეფეთა მეფისა გიორგისითა ჩუენი მკვლრი... მამული ნოჯი-კეთა ნოჯისთავი ეკლესია მისითა მიმდგომითა, რას შვილისეული მამული მი-სითა მამულითა (sic), სახლკარითა, ველითა... საიქსძე ჩაბას შვილი, მაკარის-შვილი და თეფლორას შვილი მათითა მიმდგომითა და ხუადაბუნებითა... ყუელა უკლებად ამა წესითა, რა გუარაც სხუანი მცხეთისა მამულნი თარხანნი და კელშეუვალნი არიან, მითეც წესითა არავისი კელი შეეხდეს... დაიწერა... მო-ქცევასა მეთოთხმეტესა, ქ'კს ;ირნგ: აპრილსა ოც-და-სამსა კელითა ოქროპირის-შვილისა მახარებელისათა". ბოლოს მდარე სჯდით, მსჯდრულად: „მე ერისთავი ამისი გამათავებელი ვარ" †

(იხ. კსუე შარნი ქკემო 1474 წლის ქკაშე).

ჳ. იოსელიანი ჭოროწმაბს („Мцхетский храмъ въ Грузіи 1866 г.), რომ არაგვის ერისთავთა ოჯახში დარჩენილაო მოთხრობა, გიორგი VIII ქალი ბერძენთა კეისრის კოსტანტინესგან 1452 წელს დანიშნული, ერთს ერისთავთაგანს მისთხოვდაო, რაკდესაც მისი სიქმრო კეისარი, კოსტანტინე, მოიკლეს სტამბოლის ალების დროს, 1453 წ. ეს მოთხრობა სამართლიანად ასწყობა.

გიორგი VIII-ის ქალს კოსტანტინე იმპერატორზე დაწინდვა, აღწერილი მი-სის კარისკაცის და ისტორიკოსის ფრანჩი-პროტოკუსტაჳრისგან, მოყვანილია გიბ-ბონის ისტორიაში (Hist. de la decodence et de la chute de l'Empire Ro-main tom. XIII, pag. 43—48. Paris, 1828. ამისი თარგმანი იხ. ფ. გიზოს ისტორიაში). მოვიყვანთ შემდეგს ნაწყვეტს:

„კოსტანტინეს ტახტზე აღსვლის შემდეგ, დედა მისი დედოფალი და კა-რის კაცნი შეუდგენენო მისთჳს სასძლოს ამორჩევას. იმპერატორს აძლევდენ ვენეციის დოჟის ფრანც ფოსკარის ქალს (1423—1457). მაგრამ კარის კაცთა და ბიზანტიისა დიდებულთა უარყვეს ეს მოყვრობითი კავშირი არჩევანობითად მა-ცხოვრებლისა ჭ მემკვიდრეობით იმპერატორს შორის. მაშინ იმპერატორის ყურად-ღება დარჩა ორს სამეფო ოჯახობაზედ — საქართველოსა და ტრაპიზონისაზე. აღირჩია უფლების-მქონე-ელჩად ფრანჩი პროტოვესტიარი, რომელიც მრა-ვალ სიმღიდრითა წარგზავნა საქართველოში. მას ახლდენ მრავალნი კე-თილშობილნი, მცველნი, მეხრმლენი, ბერნი და მემუსიკენი (მუსაჳრაკენი). ქა-ლაქნი და სოფლები, სადაც კი გაივლიდენ იგინი, დიდის ყურადღებით ეგე-ბებოდენ მათ, ხოლო მათი საკრავები ყურთა-სმენას ტკბობდა მათ, და მრა-ვალი ცნობისმოყვარე ხალხი იყრებოდა. ამ ცნობის მოყვარეთა შორის იყო ასის წლის მოხუცი, 1398 წელს თიმურისგან ტყვედ წაყვანილი ინდოეთს; ინდო-ეთიდამ „სუნნელოვან" ქალაკებში გამოქცეულიყო და აქიდამ ისპანიის გემ-ზე — პორტუგალიაში. სტუმართ მოყვარულ საქართველოში ფრანჩმა აღირჩია მე-ფის ძლიან ახალგაზდა ასული ქართველთა მეფისა. მეფე-გიორგიმ, კმაკოფილ-მა ბიზანტიასთან დამოყვრებით, არა თუ არ მიიღო, ამ ქვეყნის ჩვეულებისა-

ებრ, საჩუქრები ქალისათვის, არამედ, პირიქით, მისცა ქალს 56,000 ოქროს დუკატი და დაუნიშნა მას ყოველწლიურად 5,000 დუკატი სარჩოდ. მკითხველმა მოიგონოსო, სწერს გიბბონი, აღმენონის ნიჭნი (იხ. I—IV, გვ. 144) და საზოგადოდ მთელის ძველ ქვეყნების ჩვეულება". მეფე არწმუნებდა ელჩს, შენი შრომა უსასყიდლოდ არ დარჩება და როგორც იმპერატორმა შვილი მოგინათლაო, ისე ყოფად-დედოფალი (გიორგი მეფის ქალი) ეცდება შენის ქალის გაბედნიერებასაო. ელჩის კოსტანტინეპოლში დაბრუნების შემდეგ იმპერატორმა სიგლითა (გრამატით) დაამტკიცა სადედოფლოდ აღრჩეული ქალი მეფისა, თავისის ხელით დაასვა სიგელს სამი წითელი ჯვარი და მეფე-გიორგის მხრით გაგზავნილი ელჩი დაარწმუნა, რომ გაზაფხულის პირზე ბიზანტიელთა გემები წამოიყვანენ საქართველოდამ სასძლოსაო. იმავე ფრანჩის მიანდო საიდუმლოდ, რათა მას, კიპროსის შესახებ მინდობილების აღსრულების შემდეგ, საქართველოდამ წამოეყვანა ყოფად-იმპერატრიცა. ფრანჩი ზამთარს ემზადებოდა საქართველოში წასასვლელად, მაგრამ აპრილს 1453 წლისას სტამბოლს მტერმა ალყა შემოარტყა და განზრახული ქორწინება დაირღვა კოსტანტინეპოლის ქალაქითურთ და თან ჩაიტანა გმირულად მებრძოლი იმპერატორი".

ბ. იოსელიანს ხელში ჰქონია ბოდორნის წინამძღვრის ირაგვთა ცრისთვისშეალის (გზ'ის ბესარიონის მიერ აღზრდილის) ნეოფიტესგან ფრაიდას ხელოვნებით გადაწერილი გურთხევანი, რომლის ლღებაში მოხსენებული ყოფილა: „მოისსენე ბატონაშვილი მეფის ასული ნინო", რომელიც უნდა იყოს ზემო აღნიშნული სძალი იმპერატორისა და შემდეგ ტოლი გიორგი (კვიციის ძის) შაბურისძისა (Описаніе Душета" ბ. იოსელიანისა, გვ. 36).

ეს ხრძომადრიტი ნეოფიტე, კაცი მეცნიერი და კალიგრაფი, განდეგილ იქმნა ბოდორნოდან, დაკით-გარეჯის უდაბნოში და გაჯერებელი ჰგია ხბრალებდეს მონაწილეობის მიღებას შეთქმაში მეფე-ერეკლეს სწინააღმდეგოდ 1465 წ. მსჯულმხრაგებულთა ნეოფიტემ უჭასუხა: „მე რომ მცოდნოდა, მეფეო! თქვენს არ გაცოდინებოდა სიმე კისო" (ibid.).

1465 წ. — ალეკოს ტაძრის სიგლის ბოძში № 5 მოხსენებულია შეწირულობა ერისთავის შალვასი, მისის ძის რამაზისი და რამაზის ძის ქუნიფხევლისა, სოფ. ოძისში, ქ'ს :რნგ:

1466 წ. — ქ'ს :რნდ: აქა მეფე დაიჭირა ყუარყუარე(მ) ტყუედ (ძილის-ბერი იგორთისა № 6).

1466 წ. მცხეთის სიგელი № 35 და ნუსხა № :რკგ: „...მე... მპყრობელმან ორისავე ტახტისა ლიხტ-იმერისა და ლიხტ-ამერისამან... მეფეთ მეფემან ბაგრატ... შევსწირე (მცხეთას).. და ქ'ზს დაეთს... თქუსნი ძუსლითგან მკვდრნი დიღომს გლეხნი ესაბერი მზეოსძე და გეგელისშვილი მათითა მამული-

თა... (და სხ. ჩვეულებრივი) კელ-მოკსნით შემოგვწირავს საალაპედ და სამლოცველოდ პატრონისა მამისა (?) ჩუჱნისა გიორგისა სულისათჳს... დაიწერა... ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუჱნისასა :იბ: ქკ̃ს :რნდ: კელითა ფრიად ცოდვილისა მახარობლისათა... ერთი კანდელი... და ორი ალაპი... გარდაიკდებოდეს... აღდგომისა ორშაბათ დღესა მამისა ჩუჱნისა გიორგისთჳს და... სამშაბათსა ჩემთჳს"...

ამ გუჯარში იმერთა მეფე ბაგრატ პირველად სჩანს ქართლის მეფედ; და მართლაც ქ-ცხბით (II, გვ. 185) იგი გამეფდა ქართლს 1466 წ. არ ვიცი, რად უწოდს ბაგრატ მეფე მამად თვისად გიორგის, რომელსაც იგი ცნობილია დიმიტრის ძედ? იმერთა მეფე გიორგი ქ-ცხბით გამეფდა 1389 წ. ზემო ჩვენს გუჯრებში მოხსენებული იყო გიორგი მეფე 1393 წ. (გვ. 201) და შეიძლება იგი იყოს იმერთა მეფე და არა ქართლისა. ჩვენი გუჯარი ასაბუთებს, რომ ბაგრატი ამ გიორგის შვილია. ბაგრატ იმერეთში გამეფდა 1455 წ.

აქ მოხსენებული კზ̃ი არის დავით მეოთხე და 1466 წელი არის პირველი წელი მისის კათალიკოზობისა, 1479 წლამდე) აქიდანვე სჩანს, რომ მისი წინამოადგილე მარკოზ კზ̃ად მჯდარა 1460—1466 წლებში.

1466 წ. — ქკ̃ს :რნდ: მოკუდა ყვარყვარე ათაბაგი; დაჯდა ბაადურ ძე მისი და ბაგრატ იმერთა მეფემ ქართლი დაიჭირა.—კვალად განდგა დავით დაცერ-კახნი დაიჭირა.—მერმე გიორგი მეფემ ქართლი დაიჭირა და ცერ-კახნი, ბაგრატ იმერეთს წარვიდა და დავით — დიდოეთს (კახ. ქრ.)

1466 წ.—ქკ̃ს :რნდ: აქა ქირიანობა. (საეკკლ: ეკ. მუზ. № 85).

1467 წ.—:რნე: იანვარსა :კ: „ჩვენ... მეფეთ-მეფემან ჩრდილოეთ-აღმოსავლეთ და დასავლეთის პატრონმან თჳთ-მპყრობელმან ბაგრატ, თანამეცხედრემან.... შვილმან ჩვენმან ალექსანდრე... გიბოძეთ თქვენ ჩვენს ერთგულად და მრავალად ნამსახურთ, ელიოზოშვილებს ჯუარის მტვირთველს დანიელს.... ჩუენგან ნასყიდი სოფელი სასხორი...., იგინი ამ გვარად არის ჩუენგან შესყიდულ: გზად წარმავალობისა დროსა ჩუენისასა თქუენ სჩიოდით ნაკლებობაზე წყლისა და რადგან თან იმ დროს ჩვენ საფასე არა მოგვეძევებოდა რა, წავიძრეთ ჩუენ თითისაგან ოქროს ბეჭდები და მივეცით იგი მათში. ესე არხი ამგვარად არის ნასყიდი, რომ წვერიანმა კაცმა მისგან წყლის დალევის შემდეგ წვერი შიგვე უნდა ჩაიბერტყოს... გვიბოძებია, რადგან თქუენ იყავით თავისთავ და შვილებით დაუზოგველად ნამსახურნი... იმა პირსაზედა, რომელ წმიდა ნიკოლოზობის დღეს ჩვენს საფლავზე აკურთხებინოთ და მცხეთაში მყოფთ მღვდელთ მთავარს აწირვინოთ ჩვენთვის... დაიწერა კელითა მწიგნობრისა დავითისითა ქკ̃ს :რნე; თვესა იანვარს :კ: (გადმოწერილია ნუსხიდამ).

1468 წ.—:ქკ̃ს :რნვ: დაჯდა ყაენად უზუნ ასან (კახ. ქრონიკა).

1468 წ.—მცხეთის ნუსხა № :სი: „...ჩუსნ - - - მეფეთა მეფისა გიორგისგან] და საყუარლისა ძისა ჩუსნისა ალექსანდრესგან... (სრული სიმფონ წოდებულობა).. ესე... სიგელი... მოგებული (მცხეთას)... სათათრო მალი ამოგიკუმთეთ სრულიად ყველა სეტი-ცხოვლის გლეხებს... არა ჩუენგან, არა ძისა ჩუსნისა ალექსანდრესგან... არა გეთხოებოდეს რა... დაიწერა... ქკს :რნვ: მარტსა :კბ: კელითა წირქვალელ გლონისთავისძისა რატისითა“.

შესანიშნავი, რომ ყველა გუჯრებში გიორგის ძედ მოხსენებულია მხოლოდ ალექსანდრე და კოსტანტინე არ სჩანს. ეს ნუსხა მატიანეში თითქმის დაუფიქრებელი ალექსანდრე გიმეფებულა 1476 წელს: იხ. „ივერია“ 1893 წ. № 72 და ზემო გვ. 277—8; შეადარე ქსემო 1479 წ. ქსეშე.

1469 წ.—ქკს :რნზ: სრულიად განყოფა იქმნა სამ სამეფოდ (ხნოსძის ქრონ.).

— ქკს :რნზ: გარდაიცვალა გიორგი მეფე და დაჯდა ძე სმისი კოსტანტინე მეფედ და Cერ-კახთა ჩამოიყვანეს დავით და მეფედ ჰყვეს (ჯუხ. ქრ.).

1470 წ.—ქკს :რნც: მოკუდა დადიანი ლიპარიტ, და დასჯდა ძე მისი შამადავლე (ჯახუშტ. ქრ.).

1470 წ.—ქკს: რნც: მოკვდა ლიპარიტ და დაჯდა შამადავლე (დად. ქრ.)

1470—1474 წლებს ახლო დროების მსჯდრულ წარწერა რუისის ტყვიის სხსვრებზე: „ქ. პატრონისა ათაბაგთ ამირ სპასალარისა ყვარყვარეს ძეთა პატრონსა ბაადურს ცოდვაში მისნი შნ ღნ, და მათსა ძმასა პატრონსა ქაიხოსროს შნ ღნ და მათსა მონასა და ამისა მხატვარსა ანანიას შნ ღნ“. ბაადურ † 1474 წ. მესამე შვილი ყვარყვარესი მზე-ჭაბუკ აქ არა სჩანს.—ამგვარვე წარწერა მეორე-რუისის სულნაწერ ტრატას სხსვრებზე: „პატრონსა ბაანდურს შნ ღნ, და მათსა ძმასა პატრონსა ქაიხოსროს შნ ღნ, და მათსა მონასა და ამისსა მხატვარსა ანანიას შნ ღნ“, (ჩემი უბ. წ. II, 30). იქვე წარწერა: „ბატონიშვილი დომენი... დამიანე მრავალ ჟამიერ“; „ევსტათი ძე მეფისა“ (?).

1471 წ. ქკს :რნთ: აქა დედოფალი გულქან გარდაიცვალა (ჩხეიძ. ქრ.).

— ქკს :რნთ: აქა დედოფალი გულქან გარდაიცვალა (ბოლნისის ძაღლისპირი).

— ქკს :რნთ: დედოფალი გულქან გარდაიცვალა (კრება ლექსთა).

— ქკს :რნთ: დედოფალი გულქან გარდაიცვალა (Chron Cé.).

ბროსსეს ეჭვობს გულქან ხან გულუხარ უნდა იყოს მეფის ალექსანდრე-დადეს ძის დიმიტრის ცოლი. დედოფალი გულუხარ (სხეკ?) იხ. 1488 წ. ქკეშე.

— ქკ̃ს :რნთ: მოკუდა დავით კახთა-მეფე; და დასჯდა მეფედ ძე მისი გიორგი და მეფემან ბაგრატ ქართლი დაიჭირა (კახ. ქრ.).

1472 წ. — ქკ̃ს :რჲ: აქა - - - | ლი - - - | ბგ - - - - | გარდ - - “. ამ დაზიანებულს წარწერაში საკკ. მუზ. № 85 ალბათ უწინ ეწერებოდა: „აქა [ქართ]ლი [დაიჭირა] ბაგ[რატ] მეფემ და კ̃ე (ე. ი. კოსტანტინე] გარდ[აავდო].

— ქკ̃ს :რჲ: უზუნ ასან ყაენი შევიდა საბერძნეთს და მოაოკრა (კახ. ქრონ.).

1472 წ. თავმოგლეჯილი ხუცური სიგელი, სინ. კანტ. № 51:

„ - - -[ღ̃თის მშობლი]სა მარიამისითა ესე წიგნი [გკადრე შენ ქვათაკევისა] ღ̃თისმშობელსა და თქუჱნს - - - წინა დამკვდრებუთა - - - დეკანოზსა და კანდელაკსა - - [მე] ქადაგისძემა ფრიდონამა და ჩემმა ძმამა ამილბარმან ამა პირსა ზედა, რომე დეკემბერსა ათსა კარგალებულსა ალაპსა გარდაიკდიდეს აბრაამისთჳს...ქკ̃ს: რჟ:“

1472 წ. მაღალაძეთა სიგელი, მღ. ი. ლიაძისგან გადაწერილი:

ქ. თავდებობითა და შუამდგომელობითა...ჩუენ ქრისტეს ღ̃თისა მიერ ქართლისა კათალიკოზმან დავით ესე უკუნისამდე გასათავებელი და რასა-გინდავე ჟამთა ქცევა-გამოცვალებათა შინა მტკიცე და უცვალებელი წიგნი და სიგელი მოგიბოძეთ ნებითა ღვთივ გვრგვნოსნისა მეფეთ-მეფისა ბაგრატისათა და კითხვითა და ნება-დართვითა ყოველთა მცხეთიშვილთათა თქუენ, მცხეთისავე ყმათა, მაღალაშვილსა ოქროპირსა და თქუენთა შვილთა: მღდელსა მახარებელსა, ზომსიმესა, ალექსა[ნდრეს], გერმანოზს, დავითს, გრიგოლს და ეგნატის და ძმათა, შვილთა და მომავალთა სახლისა თქუენისათა ყოველთავე: შეგიწყალეთ და მოგეცით შეძულებით მცხეთისა მკვიდრი და მიუდევარი კავთის-კევს ივანიასძისეული მამული და სამცხეთიშვილო წილი, რაც ერთს ძმათაგანსა მიხუდებოდეს სამამამთავრო, მითვე წესითა როგორც ძველთაგან ივანიას ძეთა და ქადაგსა დიმიტრის ქონებია ჩოჩეთსა, რაც ივანიასძისაგან ნასყიდი მამული და მიწანი ზერტი და ქადაგს დიმიტრის მიმზღრობით ქონდეს მისითა სასახლითა, ეკლესითა, ჭურმარნითა, მთითა, ბარითა, წყლითა, წისქვილითა, ველითა, ვენახითა, მინდვრითა, ტყითა, სანადიროთი, ჭალითა, საბარითა, (?) საკმარითა, უკმარითა, საძებრითა და უძებრითა და მისითა მიმდგომითა სამართლიანითა ერთობ ყოველთა, და გორსა ფუშრუკაული დივნის ძე ბეთლემისა მიდგომითა სამართლიანითა სრულიად და უკლებად. აწ დღესითგან წალმა გქონდეს და გიბედნიეროს ღთ̃ნ საყდრისა და ჩუენის ერთგულად და სამსახურსა შინა თქუენ მაღალაშვილს ოქროპირსა და თქუენთა შვილთა... და თუ ვისმე ამ მამულის ნიშანი ქონდეს, მტკიცითა ამით სიგლით გაგვიმტყუვნებია... ვინადგან სამკვდროდ ქადაგს დიმიტრის ქონდა; იგი სრულიად უმკვდრო იქმნა, ესრეთ რომელ არც არა მისი ნათესავი დარჩა, და ვერავინ მოგესარჩლოს ვერა ადამის ტომი კაცი, როგორც საყდრისაგან და ჩუენგან მტიკედ და სამკუიდროდ ბო-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ძებული არის, არა შეგეცვალოს, არა მოგეშალოს არა ჩუენგან და არა შემდგომთა ჩუენთა მომავალთა კ'ზთაგან და არცა სხუათა მეპატრონეთაგან და თუ ვინმე ამისად შლად კელ ყოს, შერისხდი შენ, დაუსაბამოო მამაო და ძე და სულო წმიდაო! დამამტკიცებელნი ღრ'ნ აკურთხნეს და წმიდამან დადა-ქალაქმან. დაიწერა წიგნი ესე და სიგელი ქ'ს: რაჲ: კელითა ფ'ლ ცოდვილისა ქართლის მ'კზსა ი'ესითა*: (იოანესითა) სჳლსრთულად: „კზი“ - - -

1474 წ.—ქ'ს :რაჲს: აჰა გიოგი მეფე გარდაიცვალა (წ'ა ნიკოდიმ'ს. ჭრნ.).

გიორგი VIII ჭ-ცხბით † 1469 წ., გიორგი კახთა—† 1492. ა'ჭ უნდა იგულისხმებოდეს გიორგი I-III და შეიძლება კახეთის ქორეპისკოპოსი ნაბა მართალი არ იყოს.

ქ'ს :რაჲს: მოკუდა შამადავლე დადიანი; და დასჯდა ბიძა მისი ვამიყ დადიანად (ვახ. ჭრ.)

ქ'ს :რაჲს: მოკუდა შამადავლე და დაჯდა ვამიყ დადიანად (დად. ჭრ.).

1474 წ. ოქტომბრის 24-ს. ბოდორნის მონასტრის გუჯარი № 1, ტუსკეზე ჩანუშულის სჯულთა სუფევ-ნუსხად დაწერილი. გუჯრის თავს სჯულუშად დასტუდლაა მცხოვარი მაცხოვრისჯუარი და იქით-აქით ორა ანგელოზი. ქვეშ ამოსია მარჯვნით დასტუდლის მდიდრულად შემოსილი კაცი ასო-მთავრულ წარწერით: „ე: (ერასთაჳი) ვამიყ“ და მარცხნით ქალი წარწერით: „პატრონი დულარდუხტ“—ორნაჳე დაჩოქილნი. ეს მხატრობა გადმოტანილია და გამოტანა გაკეთებულია ნიკო ბროსესეს V arch. Rap. VI, 6—22.

„ქ... ესე უცვალებელი... წიგნი... გკადრეთ... ხატსა მაცხოვრისასა..... და შენ, დედასა ნათლისა მის მიუაჩრდილებელისასა, თეთროსანსა ღუთისმშობელსა, მკსნელსა ქრისტეანეთასა. მოვედით ცთუნებისაგან გონებად და მოვიგონეთ და გულისკმა ვყავთ მე, ერისთავთ ერისთავმან, სახით ოდენ წოდებულმან, ვამიყ შაბურისძემან და ჩუსნმან თანა-მეცხედრემან, სახელითა ოდენ დულარდუხტ-ყოფილმან მონაზონმან დომნე. და აღვირჩიეთ საუკუნოჲ ცხოვრება ამა სოფელსა, რომელთა წარმოგვეკლინნეს ჰ წარმოგვეკალიერნეს დღენი ჩუსნნი მეფდროებითა და ჭამნი ჩუსნნი არა-წყინდებითა, დაღონებულ ვიქმნერით ცოდვათა ჩუსნთა სიმრავლისაგან. აწ მოვედით მოწიწებით და მუკლ-დრეკით და შემოგხვეწენით, სულითა და კორცითა ვირჩივეთ თქუსნი მონდობა და შემოვედრება. ძუელად ჩუსნთა პაპათაგან აღშენებული მცირე აკლდამაჲ ჩუსნ ახლადვე განვაახლეთ და აღვაშენეთ. აწ ჩუსნისა სულისა საცრად გკადრეთ და მოგაკსენეთ და შემოგწირეთ ჩუსნი მკუდრი მამული, სოფელი ხანდაკი მისითა მზღუდითა, კევს-უკანით ვიდრე მეფისა სამზღუართამდის; მოგაკსენებდეთ წელიწადსა შიგა კომლსა ზედა სამ-სამსა კაბიწსა პურსა ყალნად და რიგის

პურად: ერთი კაბიწი პური და ერთი საკლავი და ერთი კოკაჲ ღუნოჲ კომლსა ზედა, და კომლსა ზედა თჳთო ჩარექი ცკლი; ვენაკნი, სადმიდის გაიყოფოდენ, მესამედი ტკბილი. მას გარეთ თჳთოსა აღოვნობასა ოთხ-ოთხი დღე კნვაჲ და მისი მომუშავებაჲ, ესრე რომე ორორი დღე დეკანოზთა მოხუდებოდეს ჲ ორ-ორი დღე საყდარსა;—და ამას გარეთ ზურისა მუშაობაჲ და საყდრისა, რაცა მისა საყდრისა მისახღომი პური და ღუნო იყოს, იგი საყდარსა შიგა მათგან მიიღებოდეს. აწ ამისი ასრე გაგეჩჳენა: ვინც-ვინ ჩუსნისა სულისა მწირველნი და მლოცველნი იყუნეთ, კალოს კაბიწსა და კულუხსა თქუსნთჳს საზრდოდ მოიკლებედით და ოროლი დღისა ნაკნავსა თითოსა აღოვნობასა მასცა თქუსნთჳს მოიკლებედეთ; ასრე რომე თორმეტთა დღეთა საუფლოთა ჩუსნ ოდენ სახელწოდებულისა ვამიყისთჳს სწირვიდით და მარხვათა-დუსარდუხტთ ყოფილისა მონაზონისა დომნესთჳს სწირვიდით, და მას გარეთ სახასოსა ზურისაგან და ნაკნავისაგან გარდაიკედებოდეს აღაპი სეკდმბერსა :ვ: და აგვისტოსა: ვ: ვამიყისთჳს. და კიდევე აგვისტოსა :იე: ღუთისმშობლობასა.—და ხარჯუსპასა(?) დუსარდუხტ-ყოფილისა მონაზონისა დომნესთჳს დეკემბერს :კვ: კრებასა ღუთისმშობლისასა შაბურისძეთათჳს და მათის შვილისა მიქიასთჳს. ასრე რომე თჳთოსა აღაპსა შიგა წაიგებოდეს თჳთოჲ კაბიწი პური და კოკა გუსრდი ღუნო და ოთხ-ოთხი ზურგიელი. აწ ვინცა-ვინ დეკანოზნი იყვნეთ, მოატანინებდით ხანდაკლესა საღაპედ ექუსსა კაბიწსა და გუსრდსა პურსა და ცხრასა კოკასა ღუნოსა და ამისაგან დეკანოზი კაბიწ გუსრდსა პურსა და კოკა-გუსრდსა ღუნოსა თევზად გაჰყიდდეს და აღაპშიგა წაიგებდის, და მას გარეთ რაც პური და ღუნო დარჩებოდეს, დეკანოზნი თანა-წარყვებოდენ და ხანდაკლესთა მათითა ულაყითა ქალაქს წაიღებინებდენ და მისგან იყიდდენ ორმოც-და-ათსა ლიტრასა ზეთსა, და თექუსმეტსა ლიტრასა ცკლსა და მისსა საკმეველსა და ამას რაცა თეთრი დარჩებოდეს, მას დეკანოზნი საყდარსა შინა დასდებდენ, და ჟამის სიმცირისაგან თუ პურმან და ღუნომან აკლოს და საყოფნი ზეთი და ცკლი ვეღარ იყიდონ ერთის წლისა საყოფნი, მაშინ თეთრსა შეიწევდენ და ზეთსა და ცკლსა იყიდდენ. და ნუ მოგუსშლების დღე-და-ღამე ორი კანდელი და თორმეტთა საოფლოთა დღეთა კელაპტარი დღე-და-ღამე ენთებოდეს და ხუთი აღაპი კარგაღებული გარდაიკედებოდეს და მას გარეთ დიდთა მარხუათა შინა წირვასა შინა კელაპტარი აენთებოდეს.—აწ პატრონნო მეფენო, და პატრონნო ერისთავნო, და კელმწიფენო, ეპისკოპოზნო, მოზანნო, მღდელნო და დიაკონნო; შვილნო და მომავალნო, ზედაო და ქუსდანო, რომელნი ესვით ხატსა მაცხოვრისასა და ანუ რომელნი მოელით განკითხვასა შინა მეოხედ და კელის აღმსყრობელად ზეცისა ერისთავთა მიქელს და გაბრიელთა და ანუ რომელნი ესვით დედასა ნათლისა მის მიუჩრდილებელისასა, ღუთისმშობელსა მკსნელსა ქრისტეანეთასა,—ყოველთაჳე გევედრებით, ნუ ვინ მოუშლით მცირესა ამას შესაწირავსა, რომელი მოვიგონეთ და გულის-კმა ვყავით სახელითა ოდენ წოდებულთა მე, ზაბურისძემან ვამიყ და ჩუსნმან მეუღ-

ლემან, დულარდუხტ, ალვირჩიეთ ამა სოფელსა საუკუნო ცხორება, რომელთა წარმოგვეცალიერნეს დღენნი ჩუჱნნი მედგრობითა და ჟამნი ჩუჱნნი არა-წმინდებითა; დალონებულ ვიქმნენით ცოდვათა ჩუჱნთა სიმრავლისაგან. აწ მოვედით მოწიწებით და მუკლ-დაყრით და შემოგეხვეწენით... და შემოგწირეთ ჩუჱნი მკვდრი მამული—სოფელი ხანდაკი, მისივე მზღურითა, კევსუკნით ვიდრე მეფისა მზღუართამდის: მისითა ყოვლითა გამოსავალითა, ველითა, ვენაკითა, სათიბითა... ვერავინ საქმე დაიგდოს, თვნიერ ხატის მაცხოვრის მეტმან, ვერა მეფემან, ვერ დედოფალმან, ვერცა ერისთავთა, ვერც მოურავთა და კელისუფალთა. არა გეთხოებოდეს რა და თქუჱნსა კარსა არა მოგადგებოდეს, ჩუჱნო მკვდრნო ყმანო, ხანდაკელნო, არა ლაშქრობაჲ, არა მალი, ულუფაჲ, არა მუდამი მუშაობა, არა საჯინიბო, არა საბაზიერო, არა საწელიწდისთაო, არა საადებოჲ, არა საყველიერო, არცა გორისა და არცა ქალაქისა და ჟინვანისა მუშაობა, არაფერი საქმე თქუჱნსა კარსა არა მოადგებოდეს, თვნიერ ერთისა ხატისა სამსახურის მეტი.—ესე ასრე გაგითავდეს და ვერავინ შეგიცვალოს, ვერცა მეფეთა, ვერცა დედოფალთა, ვერცა ჩუჱნისა სახლისა და გუარისა კაცმან... ვერავინ შეგიცვალოს...(აქ წყევა-კრულვა შემშლელთა ზედა).

დაიწერა ქორონიკონსა :რჲბ: თ̃ა ივნისსა :კდ: კელითა ფრიად ცოდვილისა და გლახაკისა კარისა მწიგნობრისა კედელასშვილისა საბასითა".

ბოლოს მდარე ხელით, მხედრულად:

„მე ფრიად ცოდვილსა ერისთავსა ვამიყსა დამიმტკიცებია;—მე ცოდვილსა გიორგის დამიმტკიცებია;—მე ფრიად ცოდვილსა ომარს დამიმტკიცებია, და მოწამეცა ვარ ნებითა ღვთისათა".

ამ კაშიც შაბურიძეზე და მისს გვარეულობაზე იხ. ზემო გვ. 285-6 და 203, სადაც დაბეჭდილია „სულთა მატიანესაგან" უძველესი შტო შაბურიძეთა გვარეულობისა. იმავე „სულთა მატიანეში" მოხსენებულია სხვათა შორის: აღაპი № 106: „სული ღთ̃ვ გურ̃გნსნის მეფეთ მეფის კოსტანტინესი.. (1478—1505) კხ̃ლ იყვნეს: უ̃კე: ს̃ლი დედოფალთა დედოფლისა თამარისი კხ̃ლ იყ̃ნეს უკ̃ე" (მეუღლეა კოსტანტინესი). ეს თამარ ყოფილა ათაბაგის ქალი (აღბუღას და? თუ ყვარყვარე III-ის ქალი?) როგორც ჩანს იმავე მატიანესაგან (აღაპი № 55): „ათაბაგთა ასულსა, დედოფალთა დედოფალსა თამარს, სლ̃ი კრ̃თხლ იყავნ ა̃ნ". № 56: „სული პატრონისა დედოფალთა დედოფალი ნესტან დარეჯანისი (ცოლი მეფის გიორგი VIII-ისა) კხ̃ლ იყავნ და ცოდვანი მისნი შ̃ნ ღ̃ნ". და იქვე აღაპი მეფის გიორგი VIII-ისა (№ 54). ხოლო აღაპში № 114 მოხსენებულია ჟურულის გიორგის სახელი, რომელსაც დაუწერია ჩვენგან დაბეჭდილი სიგელი 1439 წ. (იხ. ზემო გვ. 245; 278-280): „სულსა ჟურულისსა წინამძღვრისა გიორგისსა შ̃ნ ღ̃ნ: მეფეთა წინა მოსაქმე იყო და სიგელიცა მან დაგვიწერა".

„მცნება სასჯულო“.

ტუკუზე სუტურად ლამპრის სულით დაწერილი ბიზანტის გრაკნილი სიგელი, (№ 9054 და ნუსხა № 66) მიტევული ანტიოქ-იერუსალიმის პატრიარქის მიქაელისაგან; ამ სიგელიდან სჩანს, რომ მაქაელს ესპისკოპოსად კურად დაუყენებია ბედიელი იოაკიმ და დაუწერია რამდენიმე სიკეკლესიო კანონები პატრიარქის მეფობასა (1455—1478) და შამადაულის დადიანობაში (1470—1474). ამ სიგელის ცხადია, რომ ეს სიგელი მიტევულია 1470—1474 წლებს შუა. ეს გარემოება შეიძლება ჭეშმარიტ თუ მხოლოდ პატრიარქობას, რადგანაც კურ ისტორიამ დაზუსტებით არ იცის მისის პატრიარქობის წელნი. ცნობილია მხოლოდ, რომ იგი გახდა პატრიარქად 1452 წ., ხოლო 1484 წელს იყვნა პატრიარქად დოროთეოს II. მაგრამ ამ ორ პატრიარქთა შუა იყუნენ იოაკიმ III და გრიგორი. ჩვენი სიგელი ცხად ჰყოფს, რომ შეუძლებელია ორნი პატრიარქნი მსხდარან 1474—1484 წ. (იხ. Полный Мѣсяцесловъ Востока, т. II, прилож., стр. 258).

ანტიოქელ პატრიარქის მოსვლა და ესპისკოპოსად სწავლა მისი ადასთან ამ გარემოებაშ გამოიწია, რომ ამიერეთის მწერალ-მწერალ ნაწილებად გაეთიშის კეკლუსიური განსეთქილებაც შეუძლა და სიარწმუნოება შეიარა.

სრულის ტექსტის გამოცემა ცალკე წიგნად განიზრახეთ და აქ შემოკლებით დაბეჭდილი. სათვალსაჩინო მეცნიერთა (ᲘᲔ, Ჩ, Ჭ და სხ.) ჩვენ დაკისით.

...მე ყოველთა ნარჩევი იერუსალიმისა და ანტიოქისა პატრიაქი მიხაილ მოვიწიე დიდსა ამას ქ-ეს სამწყსოსა, მეზობელსა იერუსალიმისასა, საქართველოსა. ვითა სათანადო არს მეფეთა, დადიანთა, ათაბაკთა, ერისთავთა, ამილახორთა, დიდებულთა, ზნაურთა და ყოა ქ-ეს ღ-თისა მოსავთა... მოიკითხეს ძუძლით ვიდრე ახლადდმდე ღვთივ-გვრგვნოსანებამ ბაგრატ (1455—1478) და დიდმან ერისთავთ-ერისთავმან დადიან-გურიელმან შამადაულ (1470—1474 წ.) მისთა თავადთა თანა-დგომითა და დიდად ღ-ისაგან სათნოდ გამორჩეულისა... ბედიელისა იოაკიმისა გამოძიება და მოკითხუა გუართა, დავთართა, და იადგართა და ვითარ იგი პირველად ქართლისა და აბხაზეთისა კათოლიკოსნი ინტიოქისა პატრიარხისაგან იკურთხეოდენ და ჟამთა სიძველისაგან და სოფლისა სიერაგეთაგან იყვნეს მრავალნი წესნი შეშლილ და გარდაქცეულ, ვისახენ... და შეუფისა ცაიშელ-ბედიელ მთავარ-ეპისკოპოზისა იოაკიმისთა ნებითა და შემწევნითა ღ-თისათა... ვაკურთხეთ კათოლიკოსი იოაკიმ, მარჯვენა იერუსალიმისა, აფხაზეთის კათალიკოზი და კურთხეულმცა არს: დავაყენეთ და დავსვით აფხაზეთს საყდართა ანდრია მოციქულისათა ყოველთა ქრისტიანეთა ლიხთ-ამერთა: ოდიშისა, გურიისა და აფხაზეთისა... და აფხაზეთი ქრისტიანობისაგან სრულიად მიდრეკილ იყვნეს, ქრისტეს მცნებათა განშორებულ იქმნეს... და ეპისკოპოზნი ლიხტ-ამერის ჭოროხს აქეთ, ოსეთსა აქეთ, ზღუა პონტოს აქათ, სადა დიდი სა ბიჭვინტისა საზღუარი მიაწევს, ეზისკოპოზნი ამა იერუსალიმის მარჯვენა-

საგან კათოლიკოზისაგან იკურთხეოდიან და მიიღებდით კურთხევასა და ქადაგებასა მისსა; ისმენდით, ჯერ იყუსნით და ნუ ურჩ ეჭმნებით.

აწ მამანო, ძმანო და შვილნო, ქრისტეს სიფლავისა მარჯვენა, ლიხტ ამერისა და აფხაზეთისა კათალიკოზი იაკიმ, ქრისტეანობის სჯულის მამაგრებელად და დამამტკიცებელად ვაკურთხეთ... მე დიდისა და ცოთა მოპაძავისა ანტიოქისა და იერუსალიმისა პატრიარხმან მიხაილ და ესე ქარტა თქუსნთჳს აღუსწერე.

1. ინაიდგან იგულსმოდგინა ღმერთმან და ჯერ-იჩინა ჩუსნისა კსნისათჳს და სჯულისა ქრისტიანობისა დამკჳდრებისათჳს და დამტკიცებისათჳს ჩუსნ... საყდრისა ანტიოქისა და იერუსალიმისა პატრიარქმან მიხაილ ნებითა ღ~სთა, ვითარცა უფალმან ჩუსნმან იესო ქრისტემან ანდრიას მოციქულსა შემოსა თჳსი სამეუფო ბასონი და აკურთხა, აწ შემდგომად მისსა ვაკურთხეთ კათალიკოზი იოაკიმ და სჯულსა და მესჯულეთა თავად და უხუცესად დაგჳმტკიცებს და აღიწერა ქარტა ესე ჩემ-მიერ. აწ შვილნო, ძმანო და მამანო! გაუწყებთ და გამცნებთ: ვინ და რამცა კაცმა ქრისტეანემან, ანუ დიდმან, ანუ მცირემან პატრონსა უღალატოს ანუ უსამართლოდა უორგულოს, ქრისტე ღმერთი და სჯული უარ-უყოფიეს; ეგრეთვე უსამართლო და ორგული მეორემან ნუ შეიწყნაროს:

2. ვინცა და რომელმან სჯულისა და კათალიკოზისა ურჩად უხვედრი ცოლი შეირთოს, სვინა ანუ მეყსი, ანუ სძაღი, ანუ ბიძის ცოლი, ანუ ხუცის ცოლს სცოდოს, ანუ დიაკუნის ცოლისთანა, ანუ მთავარ-დიაკუნისა ცოლისთანა სცოდოს და შეგინებულსა საწოლს ზედა დაწვინოს, ამათ ყოველთა უსჯულოებათა მოქმედი კრულ, წყეულ და შეჩუსნებულმცა არს სულითა და კორცითა ამინ:. (გგრეთოგე წყევს ეოგელს ქრისმორე აღწერილს მუსწებს შემდეგ).

3. და თუ არ ღ~თისა უარისმყოფელნი ხართ, მეკობრესა ხუცესსა მო-(ა)შთობდით.

4. ვინცა ანუ დედისნაცვალსა ანუ დედობილსა თანა სცოდოს.... წყეულ, კრულ და შეჩუსნებულ უქ~.

5. ვინცა ძმა მოკლას, ქრისტე ღმერთი უარუყოფიეს და ნაწილი მათნი აღიკუცენ უკე. ანუ თჳსი დაჲ, ანუ სხუა მოკლას... (წყევა).

11. და რომელმანცა იკადროს მოციქულთა მარხუათა ოთხშაბათ-პარასკეჳთა რომელიცა ხსნილი არ იყოს და შერიოს ანუ მიცუალებისა მარხუა, მარტჳლთა კიდე ვინ ჰკუიანმან შერიოს წელითა ანუ კორცითა ხსნილთაგან კიდე, კრულმცა არს... და რომელმან წელიწადთა შინა რომელნიცა უქმნი წ~თა კრებათა განუწესებიეს და არა ისმინოს და თჳსითა ნებითა უქმობდეს, წყეულმცა არს წ~თა კრებათაგან.

12. ვინცა შეუნდობლად დაბეჭდილი კათალიკოზისაგან და ხორეპისკოპოზისაგან ეკლესია განსხნას შეუნდობელად კრულ, წყეულ... მათი ხუცესი

და ერი მათი. რომელმანცა წ̃თა კრებათაგან განაჩენი და განაწესი სჯული მაგრად არ დაიჭიროს და შეცოდება დაუწყოს, ღ̃ნ წყევით მიაგოს.

Ⴌ. ვინცა სჯულისა შემცოდე პატრონმან არ მისცეს ეპისკოპოსსა და ხორესეპისკოპოსთა, სასჯულოდ არ მიანებოს (და სასჯულოდ მოსაკითხავი სოფელი არ დაანებოს) და ძალი არ მისცეს, ამა სოფლისა ცოდვა მან გარდაიკადოს და შეუნდობელმცა არს.

Ⴉ. ვინცა ამა მცნებათა არ დასჯერდეთ და კ̃სა და ქ̃ეს მცნებათა ურჩ ექმნათ, კრულ, წყეულ... იერუსალიმისა მადლითა, ანტიოქიის მადლითა ა̃ნ.

აწ შვილნო, ძმანო და მამანო ჩემნო! მორჩილ ექმენით მწყემსისა მის სახიერის ნაცვლად კათალიკოზსა იოაკიმს ღვთისა-მიერ მოვლენილსა, რათა მარად პირმეტყუელად სამწყსოდ გამოჩნდეთ და შეიკრიბნეთ ბაგასა ზეცისა არჳსასა და არა იქმნეთ საჭმელ მგელთა მძვინვარეთა და არა შეგემთხვიოსთ განსაცდელი: ვითარცა იგი მაშინ ურჩ ექმენით ანდრია მოციქულსა, რომელმანცა მოუვლინა ღვთისაგან მრისხანე ანგელოზი და შესცვალნა ყოველთავე მათ ურჩთა სახელი (სახლი?), საცხოვარი კაცითგან მიპირუტყუთამდე ვიდრე მოიქცეოდეს...

Ⴔ. აწ კ̃დ ისმინეთ ეპისკოპოსთა წ̃თა კრებათა განწესებაჲ, ესრეთ უთნევარად დადექით, ნუ ვის ათნევ, სამწყსო შენი სწავლით და მაგრა დაიჭირეთ, რ̃ა მეორედ მოსლვასა თქ̃ნგან არა ითხოვოს სიტყჳს-გება. ეგრეთვე მოძღუართა წესიერებით ქ̃ეს სიყუარულითა თქუენ სამწყსოდ მოწაფითურთ შეიყვარეთ სჯული ქ̃სი და თავი დასდევ ცხოვართა თჳსთათჳს...

Ⴈ. მღდელთა მართალთა ნების-მყოფელად ნუ ცრუ-წინასწარმეტყველ, არამედ დაიცევ თავი შენი სიძვისაგან, ტაცებისაგან, სიხარბისაგან, დიდის სიცილისაგან, მთვრალობისაგან, გარდარევისაგან, რომელ არა-ჯერ-არს მოწესეთაგან. მიეც ერსა უმეცარსა მარხუაჲ, რაჲცა წ̃თა კრებათა განაჩინეს მარხუად, მიეც მტკიცედ და გაუტეხელად უქმი უქმად, ვ̃ა სწერია გაჩენით საეკლესიოთა დავთართა შიგან.

ႨႠ. და რომელმანცა ეპისკოპოსმან, გინა ხორეპისკოპოსმან, ანუ მოძღუარმან, გინა ხუცესმან არა გულითა მართლითა დაიცვას მცნებაჲ ესე და ერსა არა უქადაგოს სარწმუნოებად და კ̃ზისა ბრძანებასა ზედა მომჭირნედ და ძალმიცემით არ იდგეს — კრულ, წყეულ...

ႨႡ. და უკეთუ ვინცა მეფეთა, თავადთა, აზნაურთა და აზნაურისშვილთა, მოკელეთა... და ყოველთა, რომელთა ესე მცნება ღ̃ის მიერ წ̃თა კრებათაგან განაჩენი... არა აღიაროს და სხუათაცა არა უქადაგოს — კრულ და წყეულ არს...

ႨႢ. რომელი ხუცესი ცუდად ზღაპრობდეს, ანუ ცუდად მეტყუელებდეს, ანუ წესსა აკლებდეს სამწყსოთა, სოფელთა და ქუეყანათა და მისისა სამრევლოსა ცოდვა კათალიკოზსა და ხორეპისკოპოზსა არ გამოუცხადოს,

ანუ ნატაცებსა ცოლ-ქმარსა გვრგვნი უკურთხოს, ანუ იპაროს, ანუ უხუედრთა ცოლ-ქმართა შენდობა მისცეს, ანუ მისთა სამრევლოთა მარხვის რევა შეუნდოს და რაჲცა მღდელობისა საქმე შეცოდებით დაიჭიროს, წირვისაგან აღიკოცოს და წირვა მისი შეუწირავი იყოს, სადამდის კათალიკოზის მოკსენებითა ღა გაგონებითა არ განიკანონოს.

ნᲛ. ეგრეთვე ვინცა და რამცა კაცმან მონასტერთა და საყდართა მამული მოიგოს, იურვოს, ნუ ვინ მოურავად და მოსაქმედ შემოვიდეს — კრულ, წყეულ...

ნᲜ. ვინცა უხუმრდი ცოლი შეირთოს, ანუ სჯნასა ანუ მეყჳსსა შეეხოს, ანუ ძმის ცოლსა, ანუ ბიძის ცოლი შეირთოს, ანუ რაგინდა უხუმრდი ცოლი შეირთოს კათალიკოზის აღუარებლად... კრულ, წყეულ...

ნᲝ. ვინცა უქმთა წელიწადისათა და შაბათსა ცხრა-ჟამითგან ორშაბათსა განთენებამდე სცოდვიდეს და პარასკევსა მიწას რევდეს, წ-თა კრებათა განაჩენი უქმნი დღენი კრძალვით და მაგრად არ შეინახნეს ...(წუკა)...

ნᲞ. კ-დ ვინცა შესცოდოს წ-თა მარხუათა... (წუკა).

ნᲠ. Ოა ვინ უხვედრი ცოლი შეირთოს შეუნდობელი და კათალიკოზის ბრძანებითა არ გაეყაროს და ურჩად დაუდგეს... გინა სასჯულოსა საქმესა ზ-ა ძალი არ მისცეს, გინა მონასტერთა დამცირებასა მოიჭირვებდეს თავისთჳს, გინა სხუათათჳს იურვოს.... რა გინდ რაჲ გამოახოს, გინა გლეხი მოსახლე, გინა საჭურჭლე, გინა კაცი, გინა ჯოგი“..... (წუკა).

მარწყინი და ხსნილი დღეები ჩამოთუალდეს და სხჳთა შორას მოხსენებულნი: „ალაჯორთ კჳრიაკე (?) და ყველიერის კჳრიაკე ხსნილ არს ყ-თა დღეთა“... „წ-ა გიორგისი თავადი დღესასწაული აპრილსა :კჳ: ხსნილ არს მათთჳს, გინც კჳრიაჭაჲ მიჳდენ და ვინ არ მიჳიდენ, ვერ განხსნის:..

ნᲢ. და ვინ ორი ცოლი ერთად შეირთოს; გინა დედა-შვილი მამა-შვილმა შეირთოს, გინა ორნი დანი ორთა ძმათა შეირთონ, ანუ ვის ცოლი მოუკუდეს, ცოლის ასული შეირთოს ანუ ვინ ცოლის დედა, რომელ არს სიდედრი... გინა დიბილი ანუ დედიბილი შეირთოს... გინა ხუცესი ბილწი იყოს და შეაგინოს კორცნი თჳსნი სხუასა დიაცსა თანა და ჭამის წირვად იკადროს... (ფრაზად გრძელი და სასტიკი წუკა).

ბოდბის დიდი სჯულთლაჳსო აქუს ასეა.

1475 წ.—შიომღუიმის სიგელი, ტუსჳზე სუეტურად ნაწერი № 14: „... მე ზედგინისძემან მამიამან და მეუღლემან ჩემმან გულქან შევსწირე უდაბნოსა მღუიმისასა ახატანს ვენაკი... ფიბერვალსა :ი: ქ-ს :რაგ:“. (ის. ჩემი: „ისტორიული სიბუანები შიომღუიმის მონასტრისა“ გე. 74).

1475 წ.—ქს :რაგ: მოკუდა ბაადურ ათაბაგი, დაჯდა მანუჩარ, ძმა მისი (ჯს. ქრ.).

— ქ̃კს :რჲგ: ათაბაკი ბაატურ გარდაიცვალა წლისა :კა: ოკდომბერსა :ი: (ჟამნი № 2: იხ. 1478 წ. ქვემშე და ქ-ცხშიც ეგრეა: გვ. 477).

1476 წ.—გამეფება კახეთს ალექსანდრესი (იხ. 1479 წ. ქვემშე).
— ქ̃კს :რჲდ: აქა უზუნ ასან საქართველო ამოსწყვდა (მილისპირი იკორ.).

1477 წ.—ქ̃კს :რჲე: ბაგრატ მეფეს დადიანი ვამიყ უკუდგა; უკუნიქცა ბაგრატ ქართლიდამ და შეიბნენ; ბაგრატს გაემარჯვა; დ̃ კვალად მოვიდა ქართლს უძლიერესად (ვახტ. ქრ.).
— ქ̃კს : რჲე: რ- - - მო- - (გადასული წარწერა ეკ. მუზ. კინკლოსისა № 85, რომლის გამოცნობა ჩვენ ვერ შევიძელით).
— გამეფება კოსტანტინესი 1477 წ. (იხ. 1492 წ. ქვემშე), ანუ 1478 წელს: (იხ. 1488 წ. ქვემშე).

1478 წ.—ქ̃კს :რჲვ: კოსტანტინე დაჯდა მეფედ, და ათაბაგი ბაატურ (sic) გარდაიცვალა წლისა :კა: ოკდომბერსა :ი: დასაბამითგან ქ̃კსა :ხ̃შჟა: (6992—5508=1484 წ.?: „კრება ლექსთა“ და თითქმის იმავე სიტყვებით Chron. Gé. p. 3 და ქ-ცხ. I, 477). ზემო ქრონიკებში ბაადურის სიკვდილი აღნიშნულია 1475 წ. და რომელი წელი უფრო ჭეშმარიტია, ეს კიდევ საძიებელია.
— ამავე წელს უნდა იყოს დაწერილი შემდეგი აღაპი, შეტანილი ათონურს ტყავის 1074 წლის ხელნაწერში:
...პატრონსა ბაჭადურს ყ̃ნი ცოდვანი მისნი შ̃ს ღ̃ნ (ეს სამჯერ განმეორებულია).—დიდსა და მაღალსა ქართველთა ათაბაგსა და სამცხისა სპასალარსა ჯაყელ-ციხისჯუარელსა პატრონსა ყუარყუარეს ცოდვანი მისნი შ̃ს ღ̃ნ (†1498 წ.) და მათსა მეუღლესა პატრონსა დედისიმედსა შ̃ს ღ̃ნ (†1491) და მათსა ძესა პირმშოს პატრონსა ქაიხოსროს შ̃ს ღ̃ნ (†1500); [პა]ტრონსა მზეჭაბუკს შ̃ს ღ̃ნ († 1516 წ.). და კ̃დ მეოთხედ პატრონსა ბაადურს შ̃ს ღ̃ნ.
და პატრონსა იანქოს შ̃ს ღ̃ნ (†1505) და ეგრეთვე პატრონსა ორავყანდას, მანუჩარს და მართლიხოსს (მარ̃თლიხოსს) შ̃ს ღ̃ნ.
და ამათთა დაჲთა პატრონსა დედოფალსა პატრონსა რაოდენს (როდამს?) და პატრონსა გულბუდასხს *) შ̃ს ღ̃ნ. საცნაურ იყავნ ჩუენთა ამათ პატრონთა აქა აღწერილისა მიზეზი ესრეთ იქმნა: პატრონი ბაჭანდურ, რომელი პირველ სწერია და მერმე ძმათათანა რიგსა ზედა თუ რომელთა იყო უმრწემეს ანუ უდიდეს, ესე პატრონი ჩემი ჰაბადურ განეყო მშობელთა და ძმათაგან და უფროსლა ვთქუა სოფლისაგან და წარვიდა გზასა მას საუკუნესა ჰაბუკი, ყოვ-

*) შენიშ: ეკლ. მუზ. ხელნაწ. № 193 შეტანილია მოხსენება: „სულსა ამირსპასალარს პატონსა ორავყანდას შ̃ს ღ̃ნ და თანამეცხედრესა მისსა სულკურთხეულსა პატონსა გულბუდახს შ̃ს ღ̃ნ“.

ლითურთ სრული სალმრთოსა შინა, ხოლო ჰასაკითა ოცისა, გინა თუ :კა: წლისა და აღავსო სახლი მამული მწუხარებითა გამოუთქმელითა. მაშინ დიდებულთა მშობელთა და ძმათა ამისთა ღთისმსახურებისა ძლით თჳსსავე თემსა და ქუეყანასა შინა უცხოთა ქუეყანათა უხუად მიჰფინე (მჰფინა) საუნებელი და სალოცავი, ვითარ იგი იერუსალიმს და სინაჲსცა და ეგრეთვე ჩუენ მოგუცეს საქონელი და წარმოგუაელინნეს საბერძნეთსა ქუეყანასა და წარმოველით და ვითარცა ჯერ იყო განვჰყოფდით (განუყოფდით) ებისკოპოზთა, მონაზონთა, მღდელთა და გლახაკთა ჴედა ტრაპიზონთასა კოსტანტინეპოლედმდე და ვიდრე ამა წმიდად მთაღმდე; და მოელით ყოველნი მთისა ამის მონასტერნი და წესისაებრ მოვაკსენეთ მოსაკსენებელი და სალოცავი და ეგრეთვე განვიცადეთ ჩუენი ესე მონასტერი, რამეთუ ჟამეულთაგან უმეტჱს დაჯდესახეგუბუდეთ და ეკლესია ფრიად დაძუელებულიყო და სენაკები და ზღუდენი და პირღონი უმეტესნი დაქცეულ იყუნეს და ფრიად უნუგეშინისცემოდ გასრულიყო. და ამას ესე ვითარსა უპოვარებასა შინა მოვაკსენეთ ამა ჩუენსა მონასტერსა ოცი ათასი ოთმანურისა, რომელიმე ფლურად და რომელიმე თეთრად და ეგრეთვე ორნი ცხენნი; და გავაჩინეთ ერთი აღაპი პატრონისა ბაადურისთჳს დღესა მიცვალებისა მისისასა ოქდომბერსა ათს; რათა რაოდენიცა მღდელი იყოს ბერძენი თუ ქართველი ჟამსა წირვიდენ და ტრაპეზად შევიდოდენ... (ასე, როგორც მზეკლბაგზე სწერაა, იხ. 1498 წ. ქვეშე), ხოლო ამის საქმისა მსახურნი, როგორც სამცხით მოიწიენეს, ერთი ბერძენი იყო მღდელმონაზონი, სახელით სჳმან*), რომელი დიდით ხნით ყმა მათდა ქმნილიყო და ერთი ქართველი მონაზონი, სახელით აკაკი, სიყრმითგან მათთანა აღზრდილი და მონა.

1478 წ.—ქ^ს :რჲზ: უზუნ ასან ყაენი მოვიდა; ქართლი და ერწო-თიანეთი მოსწყვიდა; (ქართლის მეფე) კოსტანტინე ბარათიანით მივიდა მისთანა; მისცა ტფილისი;—და ბაგრატ მეფე წარვიდა რაჭას; მუნ მოკუდა; და დაჯდა (მეფედ) ძე მისი ალექსანდრე. (ჯს. ქრ.—ბაგრატ უნდა მომკვდარიყოს 1483 წ. იხ. 1495 წლის ქვეშე).

— ქ^ს :რჲზ: აქა ათაბა[გი ია]ნქო - - პა[ტრ]ონად დ[აჯ]და (ეკ. მუზ. კონკლოსი № 85).

—ქ^ს :რჲზ: აქა ათაბაგი იანქო ბატონად დაჯდა (იაორთის ძველისპირი). ეს ცნობა სრულიად ახალია და უცხო, მაგრამ ჭეშმარიტი, რადგან ორი ძველი ხელნაწერები თანახმად ამოწმებს მას.

1479 წ.—დიეთ-გარესჯის სიგელი, კარგის მსჯდრულით კტრატზე ნაწერი:

*) ეს სგიმონ ტრაპიზონელი, შემდეგ მაწყვერელი იხ. 1529 და 1502 წ. ქვეშე.—ამ ადგილმა სჩანს, რომ ყუარყარე იყო ძმა ბასილ ბაადურისა.

წარმმართებელო მეფობისა ჩუენისაო... მეტეხთა და ხახულისა ღთის-მშობელო! ჩუენ... ლიხთა იმერისა და ლიხთა ამერისა ორისავე ტახტისა მტკიცედ მპყრობელისა მეფეთა-მეფისა სულკურთხეულისა გიორგისა ძემან, მეფემან ალექსანდრე ბატონმან (sic) დეღლთა (sic) დეღლმან დედამან ჩუენმან ნესტანდარეჯან და თანა-მეცხედრემან ჩუენმან დედუფალმან ანა,—რაოდენი ქება-მადლობა შევსწიროთ თქუენდა მომართ და ვითარი ქუელის-საქმე ვქნეთ წინაშე ძისა თქუენისა! ჩუენდა-მომართ წყალობა (?) და წინამძღურობითა ძელისა ცხორებისათა აგარის ნათესავნი და მტერნი წინააღმდგომნი სამარადისოდ ლტოლვილ და უკუნქცეულ არიან (ვიდრე) დღეინდელად დღედმდე. ხოლო ვინდგან არა დაუტეობს უფალი კუერთხსა ცოდვილთასა ნაწილსა ზედა მართალთასა, კულად (გუჯრად) მშუიდობა ყო ჩუენზედა და გუეგულვა და გუეგულსმოდგინა და რადმცა უკუილაგმა გონება ჩუენი სამსახურებელად სუეტისა ღთივ აღმართებულისა, კუართისა სამეუფოსა და მირონის ღ-თა მყოფელისა! ვითა სამართლად გუმართებდა, ეგრეთ ჯერ ვიჩინეთ და ვიძიეთ გულსმოდგინებით, გუკრითა ამით ჩუენცა დავამტკიცეთ, ვათარხნეთ და ვათავისუფლეთ ორნივე უდაბნონი გარეჯისანი დავითისაფლავისა (sic) მრავალთისა (sic) და დოდორქისანი, თქუენ წმიდასა საყდარსა დედაქალაქსა მცხეთასა... გარეჯისა სახლი მისითა შესავლითა, მამულებითა, სოფლებითა, შენითა და უშენითა, მთითა, ბარითა, რანიცა გარეჯისა უდაბნოთა სიგელნი და გუჯარნი ჰქუანან (sic) მათითა მზღურითა შეგუიწიარეს და დაგუიმტკიცებია და გუითარხნებია ყოვლისა სათხოვარისაგან. ცოტასა ხანსა და ჟამთა ვითარებისაგან ჩუენისა დაჭირვებისათუის გაცემულად შეიქნა და ვითა არა ვარგი იყო და არცა რა ჩუენგან საქნელი იყო, ეგრე ვერავინ იკადროს ამისად შლად, ქცევად და გამოკუებად ვერა ჩუენ და ჩუენისა გუთარისა კაცმან... ანუ დიდმან მემძლავრებან კაცმან, ანუ აზნაურთან და გლეხთან და ანუ მოსაქმემან ენითა ისაქმოს და მოციქულად შეიქნას, ანუ გულსა შემოუვდეს ამისი მოშლა და მოსაქმეობა,—რისხვისმცა დაუსაბამო ღ-თი.... დაიწერა გუჯარი ესე ჩუენი ქ-სა :რნზ: (167—147) წ.), ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :გ: თუესა იენვარსა (sic) :კგ. კელითა იათორიძისა ვარსიძესითა, კარისა ჩუენისა მწიგნობარისათა", წარჩანაწერსა სჯულდებ: „მეფესა ალექსანდრეს დამიმტკიცებია სახელითა ღ-თისათა". მონა ღ-თისა ალექსანდრე. ბეჭედზე გამოსახულია ჯვარი, გვარგვანი და ჭოროდი. სოლო ამას ქვემო შე-XVIII საუკუნის ხელით წარწერილა:

„დოდოს უდაბნოს დავით გარეჯის ძღვენი უნდა მიერთმოდეს ქართველთ მეფეს და კახთ მეფეს :ქ: ექვსი ქვევრი თაფლი:. ქ. სამი ქვევრი კაპარის წნილი. ქ. სამი ცოცხი. ის ცოცხი ფარეშთ-უხუცესს უნდა ებაროს ნიადა. დიდილაზედ დოდოსა და სუზანზედ სამჯერ უნდა გადმოუსვამდეს. ორი მღდელმონაზონი უნდა გამოარჩიოს მამა, კარგნი მოწესენი და კარგი მწიგნობარნი და კარგნი მოჟამნენი. ამათის ყელით უნდა მიართონ ძღვენი. ყველიერის კვი-

რას და მარხვაში მონაზონები მეფის კარზედ უნდა იყვნენ. იმათ უნდა იწე-სონ და მარხვის დღესასწაული იმათ აღასრულონ. აღდგომის დღეს ჟამი უნ-და სწირონ და უთხოვლად წამოვიდენ, დიდს მამას იახლნენ. ახალს კვირიაკეს მართლ-მადიდებელ მეფეთ უნდა აღტვირთონ ჯორები და კარაულები მრავ-ლის სანოვაგით და შესაწირავით და მოუძღვანონ დიდსა მამასა და წმიდათ კრებულთ:—

1479 წ. იანვრის 24.—მცხეთის სიგელი, ხუცური ნუსხა № :ტვ:

„...ჩუჱნ... მეფეთ-მეფის გიორგის ძემან, მეფემან ალექსანდრე და პატ-რონმან დედოფალმან ნესტან-დარეჯან, დედამან ჩუენმან, და თანამეცხედრე-მან ჩუჱნმან დედოფალმან ანნა... მოგაჴსენეთ (მცხეთას) ვეჟინისა პირთა სო-ფელი ახალშენი... კათალიკოზო დავით!.. ნუმცა დავიწყებულ ვიქმნებით ლო-ცვათა... შინა თქუჱნთა... დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუჱნისასა სამსა (sic), ქკ~ს :რჲზ: (sic). თ~ა იანვარსა :კდ: ჴელითა კარისა ჩუჱნისა მწიგნობრისა იათორისძისა ვარსიმესითა... ჩუჱნი სიმაგრე პანკისის ციხე არ გაგჳცემია... ჩუჱნთჳს სათავისთავოდ და საავჟანდედ მოცემული მოგჳჴსენებია".

1479 წ. ქკ~ს :რჲზ: კოსტანტინე მეფემ ტფილისი, გორი და ქართლი დაიჭირა;—კ~დ იმერეთი დაიჭირა (ვახ. ქრ. შეადარე გუჯარი 1491 წ. ქვეშე).

1481 წ.—ქკ~ს :რჲთ: მეფე კოსტანტინე ჯავახეთს მიუხდა; და დადიანი თან ახლდა; მანუჩარ ათაბაგზედ გაემარჯვა (ვახ. ქრ.).

— ამავე დროებს (1475—1487) უნდა ეკუთვნოდეს ქვ. მუზ. მე-X საუკ. ხელნაწერის (№ 144) არშიაზე წარწერა, მე-XV საუკუნის მდარე ხუცურ ხელით მინაწერი. წარწერაში მოხსენებულია მეფისგან ათაბაგის დამარცხება, რომელიც უნ-და იყოს ანუ ზემო აღნუსხული 1481 წ. და ანუ ალექსანდრე I-ისგან ივანე ათა-ბაგის დამარცხება 1414 წ. (ზემო გვ. 221). ამ ომში მომკვდარა „პატრონი ამი-რინდო", რომელიც უცნობია. ამირინდო ამილახვარი სცხოვრობდა ბაგრატ დიდის დროს და ცოცხალი იქნებოდა ალექსანდრეს მეფობაშიც (იხ. ზემო გვ. 205—6). მაგრამ შინაარსიდამ სჩანს, რომ ამირინდო არის სამცხელი, კავკასიძის ოჯახის და-ახლოვებული, ტაო-არტანუჯელი.

„ქ. ცხოვრება: ჩ~ნი: ესრეთ: იყო: ვიყვენით ჩ~ნ კავკასისძისა სახლსა შინა პატრონნი ამირინდო: მისი მეუღლე ნესტარჯან: მოვიდა რისხვა ღვთისა დიდ საქართველოდამ (დიდ-საქართველოდ ქართლის სამეფოს უწოდს; „მცირე საქართველო" იქნებოდა სამეფო იმერეთისა.) და წაიკიდნეს მეფე და ათაბაგი; შეიბნეს. მოიწია რისხვა სამცხედ და გაუმარჯდა მეფესა. მოიწია რისხვა ღვთი-სა ჩემზედა: მუნ აღესრულა ქმარი იგი ჩემი :კვ: წლისა და მე ვიყავ :ით: წლი-სა, არა მედგა ვაჟი, არამედ სამნი ასულნი: სიყვარულით მისით და ქრისტეს ღვთისა ჩემისათ დაუტევე სოფელი და მონაზონ ვიქმენ...." (შენდობას ითხოვს).

1482 წ.—ქკ~ს :რო: მოკუდა ვამიყ და დაჯდა ძე შამადავლე დადიანისა ლიპარიტ დადიანად (დადიანთ ქრონიკა).

— ქ~კს :რო: მოკუდა ვამიყ დადიანი; დაჯდა ძე შამადავლესი ლიპარიტ (კახ. ქრ.).

1483 წ.—ქკ~ს :როა: აქა მეფე კოსტანტინე და ყუარყუარე არადეთს შეიბნეს; ყუარყუარეს გაემარჯუა (ჩხეიძის ქრ.).

— ქკ~ს :როა: აქა მეფე კ~ე და ყუარყუარე არადეთ შეიბნეს; ყუარყუარეს გაემარჯვა (იკორთის მილისპირი).

ქკ~ს :როა: თვესა აგვისტოსა :იგ: მეფე კოსტანტინე და ათაბაგი ყუარყუარე შეიბნეს არადეთს და ათაბაგს გაემარჯვა. (Chron. G. p. 3).

— ქკ~ს :როა: მეფე კოსტანტინე და ყვარყვარე შეიბნენ; ყვარყვარეს გაემარჯვა;—და მოკუდა გურიელი კახაბერ; დაჯდა გიორგი, ძე მისი. (კახ. ქრონიკა).

1483–1490 წ.—ამ წლის ახლო დროებში უნდა იყოს მიცემული სიგელი ანუ წერილი, რომლის ხუცური ნუსხა მე-XVII საუკუნისა იპოვება მცხეთის ნუსხებში № :ტოჶ: წერილს თავი აკლია, მაგრამ შინაარსიდამ სჩანს, რომ იგი მოწერილია მცხეთის კათალიკოზთან, რომელსაც მიმწერი აუკედრებს, რომ ჩვენგან საკურთხეველად გაგზავნილს ეპისკოპოზებს „მ ე ფ ი ს ე რ თ გ უ ლ ო ბ ა ზ ე ა ფ ი ც ე ბ ე ნ ო“ და ეს „უწესოება“ ამას იქით ნუ იქნებაო, „ეს უჯერო საქმე არსით (ე. ი. არც თქვენის მხრით და არც ჩვენგან) ნუ იქმნებისო“.—ამ საბუთის ძალით ჩვენ გვგონია, რომ წერილი ეკუთვნის რომელსამე ათაბაგს, რომელნიც „მეფეს“ ემტერებოდენ და „მეფის ერთგულებაზე“ სამცხელ ეპისკოპოსთა დაფიცება „უჯეროდ“ და „უწესოდ“ მიაჩნდათ. კახთა მეფეებსაც შეეძლოთ იმისი თქმა, მაგრამ მაშინ იგინი ვერ იტყოდნენ: „მეფის ერთგულობაზე აფიცებთო“; ამის მაგიერ იმათ უნდა ეთქვათ: „ქ ა რ თ ლ ი ს მ ე ფ ი ს ერთგულობაზე აფიცებთო“, რადგან კახთა მეპატრონენიც მ ე ფ ე დ უწოდდენ თავისს თავს (შეადარე ზემო გვ. 267—9).

„- - - რაც მაგათის კალოლიკე საყდრისა წესი ყოფილიყოს ჩუჱნის სახლისაგან ყუელა მოგვხსენებია. აგრე მათგან მოველით რაც ჩუჱნს სახლსა მაგათგან სჭირვებოდეს, ეგენი ნუ დაგუაკლებენ. ამასაცა ვიკადრებთ, სჯულისა გარდამავალი საქმე და წ~თა კრებათაგან განგდებული ნულარამცა იკადრების. ქრთამით კელთ დასხმა ანუ ეპისკ~პზისა და ანუ ხუცეს-დიაკონთა.—ნუცა ეგენილა იკადრებენ და ნუცა მაგათი კელთქუჱშეთი ეფისკოპოზი, ნუცა მანდითი, ნუცა აქათი; ყოველივე ღთივშუჱნიერად და სჯულისაებრ განაგონ. ესეცა გუჱსმა, თუ ვინცა ჩუჱნი ეფ~სკზი მაგათ წინა საკურთხეველად მოვა, მაგათი (ე. ი. კათალიკოზის) და მეფის (ე. ი. ქართლის მეფის) ერთგულობაზედ აფიცებენო. მაგათ უკეთ იციან: ნაფიცარი არც ეფ~სკპოზი შეიწყნარების და არც

ხუცესი; და ნურც ჩუენ გვიზმენ, უწესო რამე საქმე შემოიღონ. ჩუენ არა ამის მოკიცებას ღირს ვართ; მაგრამ ეს გვინდა, უკეთო საქმე არსითა იქმნას".

1484 წ. ხუცურად ჩაწერილი ალბა სამების „სულთა მატიანისა", გვ. 32 (მატიანე დაწერილია ტყვეზე: იხ. 1439 წ.).

„ჩქა ძე გ̈ა (გიორგი) მეფეთ-მეფისაჲ ვახტანგ მეფედ იქმნა შეწევნითა წ̈ისა სამებისაჲთა. ქორონიკონი იყო :ჩ̈ნ̈ქ:—(რჟაბ) დღეგრძელობით და კურთხევით ამყოფე წ̈ო სამებაო ამინ და ჳ̈კე. ა̈ნ:—სოფელი შემოგწირა ქუაბი. ვინცა გამოსწიროს ანუ მეფემან, ანუ სხუამან მებატონემან, რისსხავსმცა წ̈ი სამებაჲ ერთობასებაჲ; კრულმცა არს სული მისი, ნესტორ და ორიგენისთანამცა დაისჯების. დამამტკიცებელნი ღ̈ნ აყურთხნეს ა̈ნ".

ეს წარწერა მეტად უცხოს და ახალს ტნობებს იძლევა, ძნელ გასარკვევს და გამოსაცნობს. ქ-ცხპაში 1484 წელს ვახტანგი სრულიად არა სჩანს მეფედ და არც ის არაის ცნობილი, ვითომ გიორგი-მეფეს ოთლოდეს შვილი ვახტანგი. ეგევდა სიგელ-გუჯრებში ცნობილია მისი შვილი ალექსანდრე და სპეკი არა. ვახტანგ IV, ალექსანდრეს ძე, მოკვდა 1447 წ. და მას შემდეგ ქართლ-კახეთში ამ სახელწოდების მეფე არ იყო 1658 წლამდე.

ჩვენის აზრით ჩვენს სიბუთებში მოხსენებული ვახტანგ უნდა იყოს ის ვახტანგ, რომელიც მოხსენებულია „შუდგში ქ-ცხპისა" (ქ-ცხ. II, 259) და რომელიც ურ ჭყა ბრძოლ (Annal p. 260): ეი რა სწერია ამ „შუდგში": „მიიცვალა ძე მეფისა ალექსანდრესი მეფე გიორგი კახთა (1477 წ.) და დაჯდა მისწილ ძე მისი ვახტანგ". სწორედ ეს ბრძოლისჯან უკრ-ყოფილი ვახტანგ გამეფებული ქარდლშიც ანუ პატგის ხეობაში მაინც 1484 წ., და თუ ეს ცნობა ჩვენს მატიანეში არ ეპოვება, ეს ახალი და ცხადი სიბუთის მატიანის სკულუჭვნებათ.— ვახტანგის ბაბა ყოფილა ალექსანდრე, რომელიც ქ-ცხპაში არ სჩანს და ჩვენ კი ზემო აღუნიშნეთ (გვ.).

1484 წ. — დასაბამითგან :ხფნვ: (კ. ი. 6556—5604=952+532=1484 წ.) .ქკ :როზ: აქა თემურ გამოვიდა; დიმიშტი აოკრა."—ეს ცნობა ტექსტის სხვით მაგრამ მაშკრადამდე მიწერილია „ჯფხსთა ქრონიკაში".

ამ დროს ქ-ცხპაში ალსუსხულა ათუშა-ყუენის შემოსეკა; იქნება თემურ იყოს ათუშ ყუენი. თიმურ ანუ თიმერლანი არ შეიძლება იგულისხმებოდეს, რადგან ქკრნი :როზ: ესის წლით დაშორებულია თიმურის. (შეადარე ზემო 1463 წ. ქვეშ).

1484 წ. —ქკს :როზ: აქა მეფედ დაჯდა ალექსანდრე და ქუთათისი აღიღო (ცხეთის ქრ.).

— ქკს :როზ: ალექსანდრე, ძემან ბაგრატ მეფისამან, ქუთათისი აღიღო და დასჯდა მეფედ (ჯს. ქრ.).

რადგან 1495 წელს ოთოდეს მე-12 წელი ალექსანდრეს მეფობისა, ამის-გა-

მო ბაგრატის სიკვდილი და ალექსანდრეს გამეფება, წინააღმდეგ არსებულთა ცნობათა, უნდა ყოფილიყო 1483 ანუ 1484 წ., რაიცა ეთანხმება ყურულის გუჯარს, სადაც ბაგრატ II ცოცხლად სჩანს 1482 წ. (იხ. ზემო გვ. 278—280 და 1495 წლის ქვეშე).

1485 წ.—ქკ̃ს :როგ: აქა ყაენი მოვიდა, სამცხე ამოწყვდა, ახალციხე აიღეს და აწყვერისა ღ̃თისმშობელი დაატყუჳვეს (იკორთის მილასპირი № 6).

— ქკ̃ს :როგ: აქა ყაენი მო[ვ]იდა, სამცხე ამოსწყვიდეს; [ახ]ალციხე [ა]იღეს და აწყ[ვე]რისა ღ̃თისმშობელი დაა[ტყვე]ვეს (ეკ. მუზ. კირკლოსი № 85).

— ქკ̃ს :როგ: ყეენმან სამცხე ამოსწყვიტა (კრება ლექსთა).

— ქკ̃ს :როგ: აქა ყაენი მოვიდა, სამცხე ამოსწყვიდა, ახალციხე აღიღეს და აწყურის ღ̃თის მშობელი დაატყუჳ(ვე)ს (ქ̃ა ნიკოლოზის ქრონიკა და ესრეთივე ცნობა ჩხეიძის ქრ.).

— :როგ: [აქ]ა ყაენი მოვიდა; სამცხე ამოწყვიდეს, [ა]ხალციხე [ა]იღეს და აწყურისა ღ̃თისმშობელი დაა[ტყვევეს] (ჟამნი № 2 და Chron. Gé. p. 3.).

— ქკ̃ს :როგ: აქა ყაენი მოვიდა და სამცხე ამოსწყვიდა; ახალციხე და აწყვერი აიღეს და აწყვერისა ღ̃თისმშობელი დაატყვევეს (ფანჩაეთის გულანი).

1486 წ.—დასაბამითგან :ხფნჱ: (6558 – 5604 = 954 + 532 = 1486 წ.) ქკ̃ს :როგ: (175 + 780 + 532 = 1487 წ.) აქა ქართველთა მეფე[მან გა]ილაშქრა [თა]ვრეჯს [და თე]მურ ა[ო]ტ[ა] - - (აფხაზთა მეფეთ ქრონიკა).

ეს დაზიანებული წარწერა, როგორც ზემო მოყვანილიც (იხ. 1484 წლის ქვეშე) თემურს მოიხსენიებს, რომელიც უნდა იყოს იაკუბ ხანი, რადგან ჩვენ არ ვიცით თემურ შაჰი, გარდა თიმურისა ანუ თამერლანისა, რომელიც ასის წლის წინეთ სცხოვრობდა. ბოლო ფრასა ამბობს: „თემურ(მან ქართველთ მეფე) აოტაო“, რომელიც შეიძლება გავიგოთ წინა-უკმოც: ე. ი. მეფისგან თემურის დამარცხებად (შეადარე ზემო 1463; 1484 წ. და ქვემო 1486 წ).

1486 წ.—ქკ̃ს :როდ: იაყუფ ყაენი მოვიდა; ახალციხე და აწყვერი აღილო; ტყვე ჰყო და მოსწყვიდნა. აწყურიდამ გაუსია სპანი ქართლს და დბანის (დბანისის) კევში ბარათიანთ მოსწყვიდნეს. აწყურის ღ̃თისმშობელი მანუჩარ ათაბაგმან დაიხსნა ვეცხლით სეკდემბერსა :კე: (ვახ. ქრ.)

— ქ̃ს :როდ: იალუბ ყაენი მოვიდა; ახალციხე და აწყვერი აილო და აწყვერის ღ̃თისმშობელი დატყუ(ე)ვდა სეკდემბერს :კე: ბატონმან მანუჩარ დაიხსნა (Chron. G. p. 3).

1487 წ. ქკ̃ს :როე: კოსტანტინე მეფემან იმერეთი დაიჭირა;—მოკუდა ათაბაგი მანუჩარ; დაჯდა ყვარყვარე, ძე ალბულასი (ვახუშტის ქრონიკა.—ყვარყვარე იყო ძმა ბაადურისი: იხ. ზემო გვ. 298—9.

1487 წ.—ტუჯეის გუჯარი, მუხრანდამ მოტანილი მღ. ბ. კარბელაშვილისგან, მხედრულად მდარე სულით დაწერილი:

„- - - წყალობითა: ღ[ითისათა: შეწევნითა: - - - - | ჩუენ: იესიან: დავითიანსოლომონიან: - - | ღ[თივ: გვრგვნოსანმან: და ღვთისაგან შეწყალებულმან | პატივ: ცემულმან: მეფეთა: მეფემან: კოსტანტინე: და: თ[ანამ]ეცხედრემან: ჩუენ: მან: დედოფალთა: დედოფალმან: თამარ: და: ძეთა: ჩ[უენთა] | პირმშომან: დავით: გ[ა]გი (გაორგი): და: ბაგრატ: ესე: წყალობის: მტკიცე: და შეუცვალებელი სამკვდრო და საბოლოო [წიგნი და სიგელი] დაგიწერეთ და გიბოძეთ თქუენ ჩუენსა დიდად ერთგულსა და თავდადებით მრავალ-ფერად ნამსახურსა, ჩუენსა თანა-შეზრდილ-გაზრდილსა და ჩუენისა მორჩუმისა და ამაოდ ყოფისათუის მრავალ-ფერად მეცადე-მოჭირნესა, ქავთარისძეს ივანეს მოლარესა ახალციხელსა და თქუენთა ძმათა თორელსა, ეშმასა, შვილთა თქუენთა: ლიპარიტს, მირიანს, დავითს, სურხანს, ტარიელს; გაემაროს ღ[ჩუენსა ერთგულ[ლობასა] შვილის შვილთა და მომავალთა სახლისა თქუენისათა ყოველთავე მას ჟამსა, ოდეს მირიანისძე დაბოლოვდა და უმკვდრო იქმნა და თქუენ დიდი სამსახური და ერთგულობა გამოაჩინეთ ჩუენზედა და ჩუენსა შვილს უწდას ახლდ[ა]ით. და მისად შედეგად ესე წყალობა გიყავით, დაგსუით მირიანისძის მამულზედან და დაგიმკუიდრეთ და გიბოძეთ შოროს ციხე, ღომარეთის საყდარი წითელდმედი (?), ქუენას-ფლასი მისითა მზღურითა და ბოლოთარიეთი მისითა შესავლითა, მთითა, ბარითა *) სვიავრას (?) კოშკს უკანამდისი ნაკახვარი(თა?) ეკლესიითა, გლეხითა და სვანურით[ა (სუანურით[ა?) და ერთი ვენაკი სკრას ჰქონებითა მითა თეთრაული რომე ჰქუიან, ოლოზი მისითა საყდრითა და ეკლესითა საგლეხოთა, კითათას (კოთათს თუ კოდათს?) ერთი საგლეხო მისითა ეკლესიითა. ესე მამულნი ყუელა მირიანისძესა ჰქონდა და რაცა მას ჰქონია, იგი უკლებად თქუენთჳს გუიბოძებია მისითა ეკლესიითა, სასაფლაოთა, სასახლითა, ჭურ-მარნითა, ველითა, ვენაკითა, წყლითა, წისქუილითა, ჭალითა, სათიბითა, ტყითა, სანადიროთა, მთითა, ბარითა, შესავალ-გამოსავლითა, საძებრითა და უძებრითა და მისითა სამართლიანითა, ერთობ ყუელათა, გჳონდეს თქუენ... ქავთარისძეს საღჳნის მოლარესა ახალციხელსა... (და სხუა: განმეორებულია)... კელგეწიფების გასყიდად, გაზითვებად, თანა-შეტანად, შეწირვად და რითაც ფერად გინდა. კიდეც გუითარხნებია, რომე არა სამუშაო და არა სათხოვარი არაფერი არა ეთხოებოდეს. გჳონდეს ჩუენს ერთგულად სამსახურსა შიგა... დაიწერა ბრძანება და წ[იშანი ესე ინ[კლ[ონსა (ინდიკტიონისა) მეფობისა ჩუე-

*) ეჳ ჩამატებულია მეორე კარაბინტათ (ტუჯეისაჳე გუჯრით): „ქაშუეთი მისითა სუდრითა, მისითა სამშურითა, სუფოსისა კლდესა მოტანებით ღალობითმდისინ; სუდარი გლდისა, ღომარეთი, სუდარი და ნასოფლარი, სეთისუბი, ბოროს (შოროს?) ციხე და კარცხელჯანს სუიავარას კოშკს უკანამდისინ, ნაკახვარ ეკლესიითა და ერთითა გლეხითა და სუანურითა, ოლოზი...

ნისა მეათესა, ქ:ს :როე: (1487 წ.); კელითა მდივნისა ჩუენისა თუმანიშვილის ზაქარიასითა. (სჯულდ: ამტკიცებს მეფე). ურდოს გაგზავნაზე იხ. 1488 წ. ქვაშე.

1488 წ.—ტფილზე მსჯდრულდ ნაწერი მცხეთის საგანძო № 130: მეფე „სჯანონად“ მცხეთას შეწირულებას უმტკიცებს, რადგან „უსჯულდრაი“ ბარათაშვილის ქალი შეურთავს. „უსჯულდრობა“ ეჭ მხოლოდ ამას უნდა ნიშნავდეს, რომ მეფეს მეფის ქალი უნდა შეერთო და არა თესის ქვეშეერდომისა.

„ქ. ჩუენ... განმაერთებელმან ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერისამან (სრული მეფური წოდებულება) მეფეთ-მეფემან კოსტანტინე და პირმშომან ძემან ჩუენმან მეფემან (sic) პატრონმან დავით, გ'რ და ბაგრატ... აგარისა ნათესავნი, მტერნი და წინაალმდეგონი სამარადისოდ ლტოლვილ და უკუნქცეულ არიან... ახლად გუჯრითა ამით დავამტკიცეთ, ვათარხნეთ და ვათავისუფლეთ... საცა... მცხეთისა... მამულნი არიან, არა ეთხოებოდეს რა... არა სათხრო ულუფა, არა წურილი საწერი, მუდამი ულუფა ,არა მეჯინიბეთა, არა ბაზიერთა, არა ახორსლართა, არა მეძაღლეთა (არა ულაყი, სამზარეულო, შეშისა მზიდვნი)... ამას გარეთ ჩუენთაიცა ცოდვათა სიმრავლისა და სოფლისა ვითარებისაგან ცოდვისა საქმეს შეესწრა ჩუენი შვილი დავით და უხვედრი ბარათაშვილისა ასული შეირთო. თქუენ პატრონი კ'ზი კუჯგრა... რაჟულისა წესითა გამოგუენხენით... (სჯანონად) ოთხი ხატი მოგეცედით და ოთხი კანდელი დავკიდეთ (ჭ ოთხი კუთც შესწორეს ქალაქში); ასრე რომე თუ რამე საყდრისა ანუ ქ'კხისა სავაჭროსა აიღებდეს, მისი ბაჟი არა ეთხოებოდეს (ის ყმებს)... მამული თელოვანი.. მცხეთის მამულსა და სახლსა მალი არაოდეს ეთხოებოდეს და ცხურისა საბალახისა... დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩ'ნისასა მეათესა, ქ'ს :როე: კელითა კარისა ჩ'ნისა მდივან-მწიგნობრისა ფახრიშვილისა ანდრონიკესითა“. სჯულდ: ამტკიცებენ მეფე და სხვანი.

1488 წ.—სიგელი ქეთხუეშის № 5, მსჯდრულდ ნაწერი: ამ გუჯარში მოხსენებული „დედოფალი გულშარ“ ისტორიაში უცნობია. შეიძლება იგი იყოს ცოლი ალექსანდრე-მეფის ძის დიმიტრისა გულქან, რომლის საგანდაო ზემო დაბეჭდილ ქრონიკებით აღნუსხულია 1471 წ. (Hist. de la G. I, 684; 626).

„.....მე, მსახებელმან ძისა შენისამან (ქეთხუეშის ღ'ვთისშობელზე იტყვის)... დედოფალმან გულშარ... ერთი დღე საუკუნო აღაბი გვიჩინე... ასე და ამა წესითა, რომე შიდარს ავგაროზისძესა ანდრიაშვილსა გრიგოლს და მისთა შვილთა ჩემი ნაღუაწი თოთხმეტი ათასი თეთრი მივეც და მათ მათითა ნებითა და წადილითა საუკუნო აღაბი გამიჩინეს ნოემბერს :კე:... ვიდრემდის ქვათაევსა ტაძარი ეგოს... დაიწერა.. ქ'ს :რიგ: კელითა მცხეთის გადაგისა მახარებლისათა“.—ბოდბის ჯვრები ჰსჭვს ††† ბოდბ-წყნეწარშია გუმბრებს: გისაც ის მიმული (?) ჰქონდეს, მან გადაჰკდომია ღვთი.

1488 წ.—ქ~კს :როვ: იაკუფ ყაენმან წარმოავლინა სპანი; მოვიდნენ. იწყეს შენება ალჯაყალისა და ქაოზიანისა (ვახტ. ქრ.).

1489 წ.—ქ~სა :როზ: აქა ახალციხეს თათარნი მოვიდეს,—და - - - დსა ალექსანდრე ქუთათისი აღიღო - - - (ყამნი № 2).

— ქ~ს :როზ: ალექსანდრე მეფემ იმერეთი დაიჭირა, ქუთაისი აღიღო (ვახ. ქრ.).

— ქ~ს :როზ: ახალციხეს თათარნი მოვიდენ. ამასვე წელიწადსა ალექსანდრემ ქუთათისი აიღო, ძემან ბაგრატისამან (Chron. G. p. 3).

1490 წ.—ქ~სა :როჱ: აქა დედის-იმედი მიიცუალა:. ათაბაკი:. (წ. გ. № 252 იხ. 1491 წ.).

1490 წ.—წარმოავლინა კვალად ყაენმან სპანი და მოადგნენ ტფილისს; ბარათიანთ მოსწყვიტნეს (ვახ. ქრ.).

1491 წ.—ქ~კს :როთ: მოკუდა სამცხეს დედის-იმედი წლისა :ნდ: დეკემბერს :იჱ: (ვახ. ქრ.).

— ქ~კს :როთ: ბატონი დედის-იმედი მიიცვალა წლისა :ნდ: დეკემბერს :იე: (Chr. G.).

1491 წ.—ჩვენ ხელში გვაქვს იმერეთიდამ ჩამოტანილი ორი პირი ძველის „მთის წ~ა გიორგის“ გუჯრისა, რომლის ასლი ვერ ვიპოვნეთ. ბროსსეს, ვგონებ, ამისი პირი ჰქონია (Hist. G. II, 644). ორივე პირი მეტად დამახინჯებულია. ჩვენ ოდნავ შემოკლებით ვბეჭდავთ.

პირველი შემწირველი, მეფე ბაგრატ-ელენე, უნდა იყოს ბაგრატ II (†1478; ანუ 1483 წ. იხ. ზემო გვ. 303—4). შემდეგ ეს დაუმტკიცებია ალექსანდრე II-ს (1483—1510). ხოლო ბოლოს ხელის მომწერი და შემწირველი მეფე კოსტანტინე-თამარ და ძენი მათნი: დ~თ, გიორგი და ბაგრატ არიან ცნობილნი—ქართლის მეფე კონსტანტინე (1478-1505) და მისი ოჯახობა. კოსტანტინემ 1487 წელს იმერეთი დაიპყრო და თუმცა იმერთა მეფე ალექსამდრემ დაიბრუნაო იმერეთი 1486 წ., მაგრამ ეს გუჯარი გვიმტკიცებს, რომ 1491 წელსაც კონსტანტინეს უფლება არ დაჰკარგვია იმერეთში. აქ გადამწერს ალბათ მეტად დაუმახინჯებია ეს ალაგი.

„თქუენ წ~ო გ~ი მთის მთავარ მოწამეო! რა გვარათაც დავით აღმაშენებელისა და ძისა მისისა დიმიტრისაგან შემოწირული ყოფილიყო და ისევე ჩ~ნ მეფეთ მეფემან... პირმშომან ბაგრატ და თანამეცხედრემან ჩ~ნმან დედოფალთა დედოფალმან ელენე და ძეთა ჩ~ნთა გ~ი და ალექსანდრე... ვიგულსმოდგინეთ და კელვყავით ახლად აღშენებად და შემკობად ტაძრისა შენისა და გარდავხურეთ ზევით ტყვიითა და სპილენძითა და მოვაჭედინეთ ხატი წ~სა გიორ-

გისანი და წ-ისა - - - და სხუანი ძველნი ბონგნი ხატნი გაუახლენით და შეუკაზმენით, კარნი აუბით და მოუჭედენით და კლიტენი მოუწყვენი და დაუმაგრეთ და ახლათ დაუმტკიცეთ და შემოეწირეთ მამულნი და გლეხნი: სახადს აგარა მათითა სახლ-კარითა, სასაფლაოთა, ველითა... (ჩუკულებრივი ჩამოთვლა), ვითა ძველთაგან მთისა მთავარ-მოწამისა იყო... ახლად შემოგწირე და დაგიმკვიდრეთ და კაკით (?) (შორე კარანტით „გაკვდა") სამარხისა და შესავლისა (?) შუა წყალსა გამოღმა და გაღმა და საეწალესა აქით, ასრე რომე, თუ არა მეფემან და მეპატრონემან, ვერავინ იკადროს ნადირობად ჭალათა და ვერცა სათიბთა... და ვერცა წყლის და თევზთა ნადირობა. ასე მკვიდრათ და ბაუს (?) მსხდომნი (გლეხნი) სამნი: სულაძე, გუნცაძე და ფაქლტიძენი მათითა სამზღურითა... უსარჩლელად დაგვიმტკიცებია.... თხომრიკი ძველთაგან ყოფილიყო მისითა მიმდგომითა სამზღურითა სამართლიანითა; ძმური... (?) მისითა მიმდგომითა სამზღურითა სამართლიანითა. კაციეთსა (?) მსხდომნი შუბლაძენი და ზაქარაძენი მათითა მიმდგომითა სამზღურითა სამართლიანითა და შემოგწირეთ კაცთას (კაციეთს?) ადგილი ს-დ ზენათშუა ველთის მინდორსა აქეთ და რომ მუთკია (?) ჭალეთ აქათა: ამა საზღურებს შუა შემოგიწირავს ყ-ლს კაცისაგან უცილებლად, წყონარს მათითა-შვილები და ქლივაძენი და ბაგარა (?) რომე სასახლ დ იქმნება, მე ბართლომე მას აქათ მიმდა (?) გლეხნი ჭაშლათისა ჭუნჭულაძენი, ქიშმეიძენი მათითა მიდგომითა საშართლიანითა ასე და ამა პირსა ზ-ა, რომე ინასარიძეთა ვეარმან ამას ზ-ა არა საქმე არ ქონდეს. გიბ-თს არაძენი ს-დ მათითა წყლითა, წისქვილითა, მარნითა, ტყითა და ველითა მხვედრი და როგორათაც პირველთა ამა პირსა ზედან სურამი ვისი გინდა იყოს მე ბართლომეს მეტს კაცს კელი არა აქვს... (წუკუკრუნჯა კისც შეშლილია)... და თუ ვინმე ავაზაკმა კაცმან... მის მთავარ-მოწამის ხატი კელყოს გატეხად, მისი საკასარი არა იქნების: ძელსა აცვან. მას აქეთ ვინც შესცოდოს ან ჯოგი წაუხსას და ანუ მოიპაროს, მისი შემოქმედება და საუბაღიო კაცი გაემარტონ - - - საუბაღიოდ მისდა შეცოდებისა წ-ისა შეცოდება იქმნება ორი ათასი თეთრი დაუურვოს. ვისაც წ-ის გ-ს მამულის შვილი შეაკუდეს, გინდა უზედაესსა და გინდა უქვედაესსა, ეს ჩ-ნგან გაჩენილი აბჯრიან გაზრილანსა (?) ას სამოცი (ათასი?) თეთრი დაეურვოს; სანახშირო ორი ათასი თეთრი დაეურვოს ჭ ამასქვეშემან ასი ათასი თეთრი სისხლი დაკარგოს (დაჭურგოს?) და სანახშირო ათასი თეთრი გერში; და თუ ცოლისა წახდენა და წყლება და ქალისა დაგდება ვინცა ყოს, ამან სიგელმან ?) და მონასტერმან სამართლიანითა ასი ათასი თეთრი დაურიგოს... (წუკუკ გძელა შშლილოს ზედა).

ქ. „ჩვენ მეფეთმეფემან ალექსანდრე და თანამეცხედრემან ჩ-ნმა დედოფალთ დედოფალმა თამარ და ძემან ბაგრატ, ვახტანგ... რაც ამას ზემო სიმაგრე აწერიან ჩ-ნცა ამის გამთავებელნი ვართ...

ქ. „ნებითა ღ-ისათა ჩ-ნ მეფეთ მეფემან კოსტანტინე და თანა-მეცხედრემან ჩ-ნმან... თ ა მ ა რ და ძეთა ჩ-ნთა პირმშომან დავით, გიორგი და ბაგრატ

ესე... უცილებელი წიგნი მოგაკსენე თქუენ მთისა მთავარ-მოწამესა წ~ას გ~რის მას ჟამსა, ოდეს მოკითხულ ვქმენი და ძველთაგან... გამოღ - - - არა გვაჭირვებდა იგი ახლად ჩ~ნა... ამოგიგდეთ. ასე და ამა პირსა ზ~ა: გიორგობას დღესა ორითა ხუკითა, ორითა ცხვირითა, თქუენით პურ-ღვინითა აღ-ავს გარდამიდიდეთ ნებითა ღთისათა ჩ~ნდა სადღეგრძელოდ... დაიწერა ნ~შანი ესე ქორონიკონსა :როთ: თვესა აგვისტოსა :ვ: კელითა კარისა ჩ~ნის მწიგნობ-რისა მუშრიბის და მესტუმ[რ]ის] თავაქალაშვილის სადათერისათა.

1492 წ.—ქ~კს :რპ: მოკუდა კახთ მეფე გიორგი და დაჯდა ალექსანდრე, ძე მისი (კახ. ქ~ნ.).

ამ ალექსანდრესგან მოკუდილი სტეი ახ. თედღეის სკრუპულოზ ტაძარში წარ-წერაით: »ქ. ო~ო ქ~ე, ძეო ღუთისაო, მცველ და მფარველ გვექმენ ორთავე შინა ცხოვრებასა ჩ~ნ მეფესა ალექსანდრეს და მეცხედრესა ჩუენსა დედოფალსა თინათინს, რომელმან მოვაპედინე ხატი ესე მაცხოვრისა«... (ჱ. უბ, ფ. № 2, გკ. 3). მეფის ალექსანდრეს და დედოფლის თინათინისგან მოკუდილი ძველი, დადის ხელოვნების სტეი ოთხე ნათლისმცემლისა, ალექსანდრე მეფის დროსვე გომბორ-ში სპეროვნი, დაცუდილად სკკ. მუზეუმში.

1492 წ. ქვათხეკის მონასტრის ტეკვზე მხედრულად ნაწერი სიგელი № 4.

„...სახელითა.... ესე... საიდაპო წიგნი... მოგაკსენეთ ჩუენ ქულეთის-ძეთა მათე და ჩემმან განაყოფმან ბაღრიმან... თქუენ პატრონსა შაჰყუბათს... (ბარათაშვილს?) მას ჟამსა, ოდეს პატრონმან მეფემან კოსტანტინე ცხუარი მო-გუპარა და მისი ჯურემი (ჯურუმი?) შემოგუიგდო და ჩუენ თქუენ შემოგე-ხუეწენით და ავიღეთ საილაპე თქუენგან... და შეგიკუეთეთ ქვათაკეეს ვლა-ქერნისა ღმთისმშობელსა... კარგაღებულსა აღაპსა გარდავიკდიდეთ... ნოემ-ბერსა ოც-და ათსა ანდრიოპასა დღესა პატრონისა სულკურთხეულისა დედისა თქუენისა ოსნაოზისთჳს... დაიწერა... ქ~ს: :რპ: კელითა ქადაგ~შვილისა გერ-მანესითა« (შჱ~ნუბათ უნდა იყოს ბაყუბათ ბარათაშვილი, ცნობილი).

1492 წ.—კარგს ტეკვზე წარმონებულის მხედრულათ ნაწერი სიგელი მცხე-თისა № 480 (ნუსხანი :რდ: და :სჳ:):

სახელითა: ღთისათა: მეფეთა: მეფისა კოსტანტინესაგან: და თანამეცხედ-რის ჩუენისა... თამარისგან და ძეთა ჩუენთა დავით, გ~ი და ბაგრატისაგან, ნე-ბითა და შეწევნითა ღ~თისათა აფხაზთა... (სრულა სამეფო წოდებულება) მპყრო-ბელ-მჭონებელმან... ესე... სიგელი.. მოგაკსენეთ... ქ~კს აბრაჰამს მას ჟამსა, ოდეს გარწმუნა ღ~... და შეწირვად კელყაენით, პირველად წისქჳლი აღა~ენ-ეთ... და საზეთედ ეკლესიასა და ხატსა შესწირეთ და მერმე ვენაკი იყოდეთ იქცე მეტეხთა და იგიცა მასვე მონასტერსა და ხატსა შესწირეთ... ჩუენ დავ-ხედენით და ვცანით, რომელ ჩუენსა სამკვიდრებელსა კათოლიკე-საყდარსა პატივად შემატებოდა და ჩუენისა მეფობისა წარსამართებელი და სამლოცვე-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლო იყო. ამისთვს ჩუენცა ვიგულვებთ... და შემოვსწირეთ... მეტეხთა ღთისმშობელსა-.. თქუენი (ბრძანების) ნაღუაწნი და ნასყიდი (კს მამული ბრძანმს უყიდნაი სხსასო-კლისოკგს და ამისგამო მეფესგან დამტკიცება სჭიროა იყო)... და რა გუარცა თქუენ შეგიწირავს... (ჩუენც ასე შევსწირეთო) არა შეგეცვალოს... (ჩუენ-ულებრივის ფორმით) დაიწერა... ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მკთხუთმეტესა, ქ-ს ;რპ: კელითა ივანიასძისა მცხეთის ქიდაგისა მახარებელისათა". ბოლოს სკეპტიკებს მეფე.

1493 წ. — მცხეთის სიგელი, ნუსხა № ;რბე:

„... ესე წიგნი... მოგაკსენეთ თქუენ ქ-ჯს აბრაჰამს ჩუენ ბარათაშვილთა ბაყუბათ (შაუბათ?), იარაღი, მერაბ, ლომმა... მას ჟამსა, ოდეს ჩუენი ძმა სულხან (ცნობილი ისტორიაში ქ-ცს. II, გვ. 262, 264) შეუნდობელი იყო და ამ სოფლით მიიცვალა, თქუენ შენდობა უბრძანეთ... და საუპატიოდ დაგიდევით ქალაქს იაგანაშვილი დავითა. დიღუაშს ნასყიდითა ვენაკითა... ქ-ს ;რპა:".

1492 — 1499 წ. მცხეთის გუჯარი, ნუსხა № ;ტგე: აქ მოხსენებული აბაღა კრიჩი სცხოვრობდა 1492 — 9, რადგანაც დაწერილი უნდა იყოს სიგელი.

„ღვთივ გვრგუნოსნისა (კახთა) პატრონისა ალექსანდრეს ჟამშიგა. მოვედ მე პატრონი ქ-ჯი და თავდენი და ახნაურშვილნი თ-ა მიახლნეს და ღვთივ გვრგუნოსნისა სანატრელისა დ-თ ალმაშენებლის მეფეთ-მეფისაგან შემოწირულს მზღუარზედა დავიფიცეთ თჳთ მე კ-ზმან აბაღაკმან და ს-დ ჩემთა საყდრისა შვილთა გჳმითის სამზღუარი თავი სალოცავნი, ჩუმლაყის თავსა ჩავიარეთ და მივედგით კუნელამდ-, ჩავიარეთ და მივედგით ძამაურაზედა, ჩავიარეთ და მივდგით წურას კეცზედა, ჩავიარეთ და მივდგით გაწყეპტილასა,.. წნორაზედა... ჭაბარის ეკლესიასთან იორამდის, (სადაცა) დ-თ ალმაშენებლსა ეკლესია სამზღურად ჩაუდგამს... (მოწყობენი ალაკვრდული გირანტ. დიდი სხვანი, ციცხვშიდი მ ე რ ა ბ და ზ ა ა ლ, მაჟაშიდი ანდო და ზაალ... ბოჭორმის დეკანოზი, გიგაშული ბეშქნ... და ტიმოთე).

1494 წ. ქ-ს ;რპბ: ათაბაგმან ყვარყვარემ შურ აგო შაქს; და ცეცხლის ჯვარზედ ქართველთა სძლო. (ვახ. ქრ.).

1495 წ. — ქ-ს ;რპგ: ალექსანდრე მეფეს უშვა თამარ დედოფალთან ძე ბაგრატ და შემდგომად დავით (ვახ. ქრ.).

1495 წ. გელათის სიგელი ტრაპეზუნტ მსჯდრულად ნაწერი, მიღებული მე-12 წელს ალექსანდრეს მეფობისას, №№ 52 და 9865.

. . . . (გრძელი სათაური ადმისთვის...)..... ჩუენ ორისავე ტახტისა და სამეფოსა ძლიერი ფლობით-მპყრობელმან მეფეთა მეფემან ალ ე ქ ს ა ნ დ რ ე და თანა მეცხერეებან... თ ა მ ა რ, შევსწირეთ და მოვაკსენეთ... ჩუენსა სუ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლისა და კორაცისა შესაევედრებელსა დიდსა და ცათა მომაძაესა, მეორესა იერუსალიმსა, მონასტერს გელათს, ტაძარსა ჴ̃დ წდისა ღ̃ის-მშობლისა ჯორჯოლაძის დავითის ნაქონები მამული გლეხები შენიერის ძე ორნი კომლნი მათითა მამულითა და ს̃დ მათითა ბეგარითა, ვაჩაბერაძე ერთი კომლი მისითა ბეგარითა, გორგასძე მისითა ბეგარითა, ჩიტაძენი ორი კომლი მისითა ბეგარითა. მოვაკსენეთ ესე გლეხნი გელათსა, ტაძარსა წ̃ის ღ̃ის მშობელისას და გავიჩინეთ ჩ̃ისა სულისა(თჳს) ამაღლებასა დღესა აღაპი კარგაღებული ერთითა ჯარითა და ერთითა ცხვარითა, ერთობით კრებულნი მამანი ს̃დ ჟამსა გვიწირავდენ სულისათჳს ჩუენისა და რაცა ღომი, ღუინო, სანთელი და ს̃ა კმეველი მოუნდებოდეს, მით აღაპს გვიზამდენ; წინამძღუარის კელითი გარდაიკდებოდეს. ამა ექუსისა კაცისა ბეგარა უკლებლად წინამძღუარსა მიბარებოდეს და იმა ბეგარისაგან ამა ჩუენსა გაჩენილსა აღაპსა იქმოდენ; ძმანიცა ს̃დ შეიყრებოდენ და ექუსი მღდელი და მოძღუართ-მოძღუარი ჟამსა გვიწირავდენ. აგრევე ამას გარეთ ერთი კომლი კაცი გოლაძე ხუცესი, აქავე ჰუღს ჯორჯოლაძის დავითის ნაქონები კიდევ შემოგვიწიერავს, რომე ყოველთა დიდ-მარხვათა ჩუენისა სულისათჳს ჟამსა გვიწირავდეს გოლაძე, სადამდის მისი ნათესი ხუცესი იყოს... და (თუ) ხუცესი აღარ იყოს, ამა(ოა) სახლის კაცი ოცსა თეთრსა, ერთსა ცხვარსა, მისსა პურსა, ღუინოსა, ორსა ნათხალსა ღომსა, ორსა დოსა, (დაქსჳ?) ორსა ღუინოსა,—ამას გელათს მიიღებდეს ღვთისმშობლობასა დღესა. წ̃ინა სულისათჳს სამსახურო პურის ჰმეცა და ძღუენი წინამძღურისათჳს მიგვიბარებია. ესე ასე შემოგვიწიერავს... ამიერ უკ̃ე გაგვითავდეს და არასოდეს მოგვეშალოს... დაიწერა... ინდიკტიონსა მეფობისა ჩ̃ნისასა მეათორმეტესა, ქორონიკონსა ას-ოთხმოც-და-სამსა კელითა ფ̃დ ცოდვილისა ფალავანდიშვილისა ფალავანდისათა.

1495 წ.— ქ̃ს :რჟგ: (უნდა :რჳბ:) ბაგრატ დაიბადა, ძე აღექსანდრესი, ფებერვალსა :კგ:" (Chron Gé.—ქ̃წა :რჟგ: ცხადი შეჯდომაჲ, რაჲგან ხრონოლოგიურს რიგს ქრონიკისას ჯ̃ ეთხსიბება და ბრალსაც ამას ჭ̃მოწმობს: Hist Géor. I, 642).

1497 წ.—ტყავზე მხედრულად კარგის ხელით ნაწერი სიგელი მცხეთისა № 479 და ნუსხა № :რავ:

„ქ.... ჩუენ ქ̃ეს-მიერ კურთხეულმან ქ̃ზმან აბრამ აბალაკმან ძუელითგან თამარის ჟამისათ დაქცეული საწისქუილო მოვიძიე და მე ახლად რუ გამოვიღე და ორი წისქუილი აღუშენე... და შემოგწირე (მცხეთის და მეტეხთა ღ̃თის-მშობელს... ორი კანელი დღისით და ღამით დაუუსებელად ენთებოდეს (მეტეხთა ღ̃თის-მშობლის წინ ჩემის სულის სასრწადო).... დაიწერა.... ქ̃ს :რპე: კელითი ფ̃დ ცოდვილისა აბრამისითა"... ბოლოს: „აბრამ აბალაკი ქაზრ ვამტკიცებ". (შეადარე ზემო 1492 წ. ჭმუშ, გვ. 309).

1498 წ.—ქრ: ირბვ: აქა ათაბაგი პატრონი ყუარყუარე მიიცვალა (ჲგორთის მაღალიბარა).

— ქრ: ირბვ: აქა [ათაბაგი პატრონი] ყვ[არყვარე] მიიცვ[ალა] (ეკლესიის შუზ. სჯნსწერი № 85).

— ქრ: ირბვ: აქა დიდი ყუარყუარე მიიცვალა (წრ ნიკოლოზის ქრონიკა).

— ქრ: ირბვ: აქა დიდი ყვარყვარე მიიცვალა :.ათაბაკი:. (წერა-კითხ. სჯნსწერი № 252).

— ქრ: ირბვ: აქა დიდი ყუარყუარე მიიცვალა (ჯუხჩაეთის გუდანი).

ამნაირად ყველა სუეკოსია ქრონიკები ყვარყვარეს სიკვდილს დასდებენ 1498 წ. და ამისგამო შესწუხარებული არ არის Chronipue Gèorgiène-ის ცნობა, (გვ. 3), გითომ ყვარეყვარე მომკვდარიყოს (წლის :ჟბ: ქრ: ირქვ: იქნებისა::: (1507 წ.) დედნში იქნებოდა :ქრ: რჳე—1497 წ. და გადმოწერის ალბათ დაშვხინჯებაა), არც ბროსესია, რომელიც დასდებს 1507 ანუ 1500 წ. (Rap. XI, 43 Hist Geor. I, 639) და არცა ჯუშტისა—1502 წ. ჩვენს ქრონიკებს უმეტესად და სავსებითად ამტკიცებს ათაბაგური ადამი, სადაც მოხსენებულია: „...პატრონი ყუარყუარე... სიბერითა კეთილითა... მიიცვალა ქრ: ირბვ:" (იხ. 1498 წ.). ეს ადამი სრულად ებეჭდება ქუეშე 1500 წლის ქვეშე).

1498 წ.—მცხეთის სუეტიცხ. XIII სიუკ. ნუსხა № :სჲე.

„...ესე მონასყიდობისა წიგნი... მოგეცით თქუენ პერმეულს იესეს და შენსა ძმასა ივთანდილს და თქუენთა შვილთა გ[ი]ს და გრიგოლს ჩუენ გაბრიელისშვილთა: სამ, ი[ე], ომარმან, გაბრიელ, გ[ი], ნოსან... ასე რომე მოგყიდეთ გუბას მიწა (არაგუსედ) ჩუენი სამკედრო, მოუდეგარი... (მოწმენი: ყდაოზასძე მამაგუდა, გეშაქიდი ესტატე. გოგაშვილი გუდაბ, სტეფანაშვილი ოფლასა...) დაიწერა... ქრ: ირბვ: კელითა ომფორის (sic) მოლარის გიორგისითა". (ჯარმაულნი აცუნენ მცხეთას ჯზნაურსა და მათი სხვეო გადაეგდა ზედ-სიბერმაბით გედეონასშეილებზედ; უკანასკნელნი აცუნენ წინეთ ყდაოზას ძენი, გედეონასშეილთა სტეფანეწყდო-ყადმოცემით—ყდაოზ ბარამელას შთამომავალნი).

1498 წ. სიონად. განტ. სიგელი ტეხვზე სუეტურად ნაწერი №№ 10; 328.

ჩ. სახელითა... ესე წიგნი მოგეცით ჩ[ე] პატრონმა ერისთავმან ქუენიფნეველმა, შვილთა ჩუენთა ლარგუსლამან და შანშე და ძმათა მათთა ყოველთავე ამა პირსა ზედა, რომე დავსდეთ მოძღურისა (გურმანისშოს?) და დედაბრის (მპრანესშოს?) აღამი, და დაგაყენეთ შენ სამადინისძე (bis) ზედამდგომელად, ასრე რომე პური, ღუნო და ჭური ყუველთა (sic) შენ მოგებარებოდეს; შეჰპამადი სამარხო და მარილი შენი დაიხარჯოდე (sic) და ორი აღაპი გარდაიცდებოდეს :ი: შაბათი უდაბნოს კ[ა]ლა (კვარაიკვეს) მოცალეთა მარხვაშიგან. ამისი წყალობა ჩ[ე] გიყავით: გაგი[შ]ვით ქადაგი[შ]ვილის რუს ქუსვით კარშიგა

ვენაკის კულტური, რაცა არის და ულაყი და ფეტკჳს ღალა და ლაქას (ქალაქს?) წასლა (წასულა) და საქუსყნო ჯუჯრები. ესე ასრე არა-ოდეს გეთხოვებოდეს... (წუკჯ ვინც მოგაშალოსო)... დაიწერა სიგელი ესე ქორონიკონსა :რ: :ო: :ივ:".

ჰქ მოსსენებულნი პირნი ის. ზემო, გვ. 22; 28.

თუთ კს სიგელი და ამისში მოსსენებულნი პირნი დასხსენებულნი ვრიან შიომღვიმის უთარიდო გუჯარში № 3, ტფჯრზე მსდრეულად დაწერილში:

„...ესე სიგელი... მოგეცით... მღუმესა... ჩუენ პატრონმან ბაგრატ (კს ვრის პირველი მეფრნი-ბატონი ბაგრატ, კოსტანტინე-მეფის ძე) მას ჟამსა, ოდეს მოძღურისა გერმანენთჳს და დედაბრისა მარინესთჳს ერისთავსა ქუენიფნეველსა ჩაგილაჩი(ს)კან გლეხი სამდინიძე მოეცა (1498 წელს), ჩუენ ასე ვთაალხენეთ (sic): სათხოვარი საჩუენო არა ეთხოვებოდეს რა, არაქ საჩუენო კულტი, არა ულაყი, არა ღალა, არა საქუეყნო ჯუარები... არა მოგეშალოს"... ბოდოს სჳეულად: „ბაგრატ". (კს ბაგრატ 1539 ბარად შედგა, ბარნაბად წოდებული).

1499 წ.—ქ-კს :რპზ: თათრულსა :შე: განძლიერდა შაჰ ისმაილ (კხ. ქრ.).

1500 წ.—ქკ-ს :რპს: აქა მიიცვალა ქრისტიანობისა ნათელი ქაიხოსრო :.ათაბაკი:. (წერა-კითხ. ხელნაწ. № 252).

— ქკ-ს :რპს: აქა ძე ყუარყუარესი ქაიხოსრო მიიცვალა (ყანჩაეთის გუღანი).

—ქკ-ს :რპს: აქა ძე პატრონისა ყუარყუარესი ქაიხოსრო მიიცვალა (წ-ნაგოლოზას. ქრ.).

რადგან ცნობილია ქაიხოსროს სიკვდილი მაისის 6, ოთხშაბათს (იხ. 1502 წ. ქვეშე), ხოლო ოთხშაბათის ეჭვსი მაისი მარტო 1500 წელს მოდიოდა, ამისგამო ქაიხოსროს სიკვდილი სავსებოთად უნდა დავდგეს 1500 წელს, რაცა შემტკიცდება ქვემო დაბეჭდილის მწკრსბუე-ოთაბაგის და კ-ნის კეკრესკან მატეშულის გუჯრიდამ (იხ. 1501 წ. ქვეშე). კეკრი კოსტანტინოპოლს 1499—1502 წელს (იხ. 1503 წ. ქვეშე). და თუ კეკრის დროს ოთაბაგობდა მწე-ჯაბუე, ეს ცხადი საბუთია იმისა, რომ ამ დროს (1500—1502 წ.) ქაიხოსრო ტოტისაგი არ ყოფილა. კ-ნი კეკრი (სხვა?) იხ. ზემო 1488 წ. ქვეშე.

შემოგვაქვს ოთხუთი ლაპი ქაიხოსროსი, შეტანილი ოთხის 1074 წლის ხელნაწერში, ხუცურ-ნუსხად დამწერი სჳეით დაწერილი, რომელიც შეიცავს დიდად საყურადღებო-ცნობებს, ფრიად გამოსადეგს ჩვენის მეისტორიეთა და მკულკეკრთხოვს:

„პატრონს ქაიხოსროს ყ-ნი ცრნი შ-ს ღ-ს (ეს ფრაზა განმეორებულია სამჯერ). ესე საცნაურ იყავენ, წ-ო მამანო და ძმანო, რომელ ესე, (ვითა) ქუემოთცა სწერია, დიდი და სახელ-განთქმული, საქართველოსა ათაბაგი სამცხისა საპარსალარი (sic) ჯაყელ-ციხის-ჯუარელ და დიდად წაჩინებული (sic) პატრონი ყრ

ყრე (უუარუუარე) ნებიერად და ღ~თის მსახურებით ცხორებდა და დღეკეთილობით აღასრულნა ყოველნი დღენი მისნი და სიბერითა კეთილითა უფლისა მიერ მიიცვალა ქ~ს :ჩპვ: (1498). პატრონსა ყუარყ~რეს (sic) ცოდვანი მისნი შ~ს ღ~ნ.

და შემდგომად მისა პირმშო ძე მისი, ქაიხოსრო, ეპატრონა ყოველსა საკელმწიფოსა მამისა მისისასა, ღთისმსახური და ყოველითურთ სრული საღმრთოჲთა და საკაცობითა ზნე უკლები, გლახაკთა, ობოლთა და დაღონებულთა კელის-აღმპყრობელი და ამა სოფლისა პატრონობასა ზედა არღარა რასა ხანისა დამყოფელი, სიტყჳთა ღთისათა ამა საწუთოჲთა,—ჰ მე!—საწყუნოდ მიიზიდა და დიდი მწუხარება და გლოვჲ მოატყუა (sic) მამულსა სახლსა მისსა და უფროსღა ძმაისა მისსა, პატრონსა მზეჭაბუკს, რამეთუ ფრიადი სიყუარული აქუნდა ურთიერთას და დიდად იზრუნა სულისა მისისათჳს, რამეთუ უხვად მიჰფინნა საკუნეებელად სულისა მისისათჳს თჳსთა ქუეყანათაცა და უცხოთაცა. და შემდგომად ამისა მე სავაგლახო აღზრდილი კურთხეულისა და სულდიდებულისა პატრონისა ქაიხოსროსი, ამბროსი, წარმომავლინა პატრონმან ძმამან მათმან მზე-ჭაბუკ სრულიად საბერძნეთად იბრუსალიმს და სინასცა მრავლითა საჭირნლითა, და უწყეთ გაცემა ტრაპიზონტით კოსტანტიპოლემდის და კოსტანტიპოლითგან ვიდრე ამა წ~ა მთამდე (ათონის ივერიის მონასტერ~ჲდ ატუკის) და მოვლეთ ყოველნი მთისა ამის მონასტერნი, საყუდებელნი და მესენაკენი და წესისაებრ მოვაკსენეთ მოსაკსენებელი და სალოცავი და სრულიად ელადისა და მაკედონიის თემსა მონასტერთა, მიტროპოლიტთა, ეპისკოპოსთა, ხუცესთა, გლახაკთა და ტყჳს უფალთა ყოველთავე ზედა დიადი გაცემით. ეგრეთვე ჩუენსა ამას (ივერიის) მონასტერსა მოვაკსენეთ ოც-და-ხუთიათას ხუთასის ოთმანურისა ზოგი ფლურად და ზოგი თეთრად; და მამამან და სრულიად კრებულმან მონასტრ~ან გააჩინეს და შეგჳკუეთს სულდიდებულისაჲ პატრონის ქაიხოსროსთჳს ყოველთა პარასკევთა მწუხრი კოლიო და შაბათს წირვა, რასღამისა მღდელი იყოს და ტრაპეზს შესულა და მისთჳს ლოცვა. ესე სამარადისოდ ყოველთა შაბათთა და ერთი აღაპი დღესა მიცვალებისა მისისასა მაის (ის) ექუსსა (ქ~სა) წირვითა, რაჲსღამისა მღდელი იყოს, ბერძენი და თუ ქართველი, მწუხრი-პანაშვიდითა, ტრაპეზს შესულითა, „შეგჳწყალენითა“, ზედამოკსენებითა და სამარადისოდ ლოცვითა, ვითარცა აღმაშენებელთა მოიკსენებდენ და ვინ ესე უდებ ყოს და ესე გაჩენილი მო~მალოს და გულსმოდგინებით არა აღასრულოს ღმერთსა მან გასცეს პასუხი.

ეგრეთვე აღმზრდენი (აღზრდ~ნი?) პატრონისა ქაიხოსროსი ამბროსი დიდად შეეწია ამა მონასტერსა, პორტიატისა ღ~თის-მშობლისა ხატი მოჰქედა მძიმედ *), მისსავე ეკლესიასა ზედა პირლო (ბურღო?) აღაშენა და გაამაგრა

*) როგორც ამას ამოწმებს აქამომდე დაცული წარწერა პორტაიტის ივერიის მონასტრის ღვთის-მშობლის ხატისა (ეს წარწერა მომატებია ათონის წ~ა იოანე-

თოფითა და საუძლურე აღაშენა მისით აკაზმულობითა და ღომატო მეტოქი მისითა წყალობითა აშენდა და ამისთჳს გაუხარენეთ ჩნ მონასტერმან, მამამან და ჴდ კრებულმან ძმათამან ყოველთა სამშობათთა პორტატესა ხატსავე წარავა მისის სულისათჳს, ტრაპეზს შესლვა და მისის სულის მოსენება ყოველთა ძმათაგან, ვითარცა აღმაშენებელთათჳს წერილ არს. ვინ ესე დააკლოს, ღმერთსა მან გასცეს პასუხი... ანნ.

1500—1502 წ. ამ წლებში ხარას დაწერილი მცხეთის სიგელი № 464, გზარის კუკურეს და ხოსაბ მზეკაბუკის დროს მიცემული. რადგან 1503 დადგენილ იქმნა გზად დოროთეოს (იხ. 1503 წ. ქვეშე), ამისგამო კუკურეს კათალიკოსობას ერგება 1499—1502 წ., ხოლო მზეკაბუკი ხოსაბაგობად 1500—1516, ქაიხოსროს სიგელების შემდეგ, რაიც ჩვენის ცნობებით იყო 6 მაისს 1500 წ., და არა 1502 წ, როგორც ჰქონდეთ ჯორჯენაძეს. გზარ კუკურე იხ. 1488 წ. ქვეშე.

„... ესე პირი და წიგნი მოგაესენეთ თქუენ ქენ ღთისა მიერ ქართლისა კზსა ევაგრის მე კუშურდოელ მთავარ-ეპისკოპოსმან გერასიმე მას ჟამსა, ოდეს პატრონმა მზეპაბუკ (1500—1516) შემიწყალა და კუშუდოსა საყდარი და კელი მიბოძა და თქუენსა წინაშე საკურთხეველად გამოგუგზავნა; და თქუენ შემიწყალეთ და ნაკურთხეთ. აწ დღესითგან წალმა ჩემად დღედ სიკუდილამდე ვიყო თქუენი და თქუენისა საყდრისა ერდგული და მეფეთა მლოცველი *) და ყოველთა წირვათა და ლიცვათა შინა თქუენ მოგიყსენებდეთ. ვინც თქუენგან უჯუარო და შეუნდობელი იყოს, ჩუენგანცა უჯუარო და შეუნდობელნი იყვნენ; თქუენგან შეუნდობელთა ეფისკოპოზთა გუერდი (cis) ჟამი არა ვწიროთ; ვარძიისა და მისის შესავლისა (sic) დიაკონი არა ვაკურთხოთ და არცა მათსა სამწყსოსა დავეცილოთ... ოუ ათაბეგმან ყუარყუარე და მათთა შვილთა **) მოწყალება, ანუ სხუა კელი გუაძლიოს... არა გამოვართვათ:“ ბოლოს ხუტურად: „მე ყუშურდოელი გერასიმე ამა დაწერილისა გამთავებელი ვარ“...

ნოლაისმცქმლის სავანის ბერის ბესიდიკეტა ბარკლაიას): „დედოფალო, დედაო ჩკტომაკუარასა ღთისაო, ერ უბიწოო ქალწულო მარიამ! შეიწყალე სული მცტიოსნისა (მატრონისა) ჩემისა, დედისა ყუარუყარის შვილისა ქაიხოსრო(სე); შე, მონა შენი და უოკლითურო უღირო ქმნილი, სიბრალო არსიმნდრიტე, ამბროსი, გმადლობ, რომელმან დარს მაყე მოწყალება და შეჩოსვის წარისა სატანის შენისა. შეიწირე მცირე ესე ჩემ ცოდვილისა-მიერ კადრება, დიაცეც ნუშეი ცხოვრებისა ჩემისა განსაცვიესისა; შემეწიე და უხილო ყუენ უოკელი ცოდვითა კელის წერილი და დამხდგინე საუდაოთა ძისა შენისათა და ერ წასა სულისათა ან და მარადის და უკ ე უკ ნ“.

*) ეს ფრაზა და ეს გარემოება უნდა დეულისმიდეს ზემო დაბეჭდილს (გვ. 302—303) უჯრის ხოსაბაგის (მზეკაბუკის) წერილში.

**) ჩვენ ქვემო დავსძენებით, რომ ყუარუყარე IV იყო შვილი ქაიხოსროსი და არა მზეკაბუკისა, როგორც ჰქონდა ცნობილი იყო. ამით ახსნება ის გარე-

1500 — 1502 წ.—ხუცური ნუსხა № 1ბაო: (XVII საუკუნისა) მცხეთის სასაფლაოსა, რომელშიც მოსსენებულია ქ[ა]რ[თ]ლის ეპოქის (1498—1500). ეს ეპოქა შარავანდედად სჩანს ალექსანდრეს მეუობაში 1492—1511 წ.

მეფე ალექსანდრე და ძენი მისნი: გიორგი და დიმიტრი სწერენ: „ესე წიგნი მოგაკსენეთ თქუენ ქაჯს ეფრემს მას ჟამსა, ოდეს გარესკის სახლი ჩუენს შვილსა ჰქონდა (ე. ი. უფლისწულობით სარგებლობს კახეთის სპარეკუო მამულების შემოსავალით) და თქუენვე მოგაკსენეთ, ასრე რომ ესე ახალნი სწორად მოვიცილოთ და მცხეთას მისი არ დაეკლდეს და უდაბნოსა მისი არ დაეკლდეს (სპარეკუო მამულების შემოსავალის ნახევარი მცხეთისა იყო) და რაცა მცხეთის მამული არის საჩუენოშიგა (ე. ი. კახეთის სამეფოში), ისიც თქუენთჳს მოგკუსენებია უკლებად. თუ ვინმე მცხეთის მამულსა (კახეთურსა) ძალი უყოს... თუ თქუენ არ შეგეძლოს გავლენაჲ, ჩუენ გაუველენთ საჩუენოშიგა და საძალოთ არ ვის დაეანებოთ“. (შეიძლება ეფრემ იყო წინა-მოსაგებელ ეპეგრესი 1498—1500 წ.)

1500 წ.—ქრს: რპ: შაჰ ისმაილ ალრიბეჟანი დაიპირა; შირვანს მოვიდა; ალექსანდრე კახთა მეფემან ძე თჳ[ი] დიმიტრი მიაგება ძღვნითა; შეწყალებული გამოუშვა;—მოკუდა ყვარყვარე ათაბაგისა; დაჯდა ძე მისი ქაიხოსრო (ვახ. ქრ.).

ჩვენ ვჰგონ დაგმტკიცეთ, რომ ყვარყვარე † 1498 წ. იანვრის 1; ხოლო ქაიხოსრო † 1500 წ. მაისის 6.

ქაიხოსროს სპარეკუოსის სელით მხედრული წარწერა ჩვენ ვიპოეკით თელავის ტყავის წიგნში (მათეს სახარების თორგმნში): „ქ. ღ[ო] და სა[ნ]ელო იოანე მახარებელო, შეიწყალე სული ქაიხოსრო ათაბაგისა: ვინცა შენდობა ბრძანოთ, თქუენცა შეგინდვნეს ღ[ნ]“ (ჭეშ უბის წიგ. II, გვ. 4; იხ. კიდე 1512 წ. ქვეშე).

1500 — 1516 წ. მცხეთის სიგელი № 415, მხედრულად ნაწერი. თავი სიგელისა სრულად არის დაწერილი და შემდეგ მასვეეს ქართული ტექსტი, გეორეეს სათურგმნი სრულიად განსხვავებული და სიტყვა-სიტყვით თარგმნილი ბერძნული-სრულიად განსხვავებული „ბაპტისმოს“.

მოეახე, რომ ამ გეორეში გერასიმე „პატრონად“ მხეეპაეეს ეწოდების და არა „თავადად“, თუმცა ის იყო მმართველი სააბაგოსი: ცხადია, რომ გერასიმე შემეედრეობის წესით ათაბაგად ჰსდადა ათაბაგის ქაიხოსროს შვილს ყვარყვარეს (თუმცა ის არ იყვდა ათაბაგად) და არა ქაიხოსროს ძმის მხეეპაეეს, რომელიც ერთგული არ იყო მცხეთისა და მეფისა, როგორც ამას ცხადად ისაბუთებს ჭეშო დაბეჭდილი მცხეთის სიგელი № 415: სჩანს, რომ ქართლში კანონიერ ათაბაგად მაინდათ ყვარყვარე IV.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სიგელი გამტკიცებს, რომ მზეჭაბუკ ათაბაგს, პალიტეგურ განცალკევების მოსურვეს, მოუნდომებია სასათბაგოს კელესიის მოწეკტა მცხეთისაგან და ანტიოქიის პატრიარქის დიდოთოსისთჳს დაჳმორებია (შენაერულის გამოკელეკით და ხელმძღ სიით დიდოთოს II აჳდა 1484—1523 წ. და არა 1460—1560 წ., როგორც ბროსე ჭკრობდა: Hist Gé. II, 2 livr: p. 471—2. იხ. „Полный мѣсяцеслов Востока“ სერგის, გვ. 258), რაზედაც დიდოთოსი დიდად აქებს მზეჭაბუკს, რომელსაც უწოდს: „დეთის-მოშიშად“ „მართლ-მადიდებელად“ და „დიდად მეუფედ ჩუენსად და ყოველის აღმოსავლეთისა კელმწიფედ“, სოლო ქართველ მეფეს და მასს კრს—„უსჯულოდ“; აქებს ხერეთე მაწუეარეკს (ჩუენის აზრით, სეიმონს, რომელიც იყო ტრაპიზონელი ბერძენი; ამაზე იხ. ქეკემა), რა.სკეარეკედია ამასთან, რომ ისიც თანეგრძნობდა, როგორც ბერძენი, მზეჭაბუკის პოლიტიკს (იხ. კირეთეე პოლიტეგური მადრიკიდება ათაბაგთა ზეშთ გვ. 227;238—9 და 269).

ესრეთი მოქმედება მზეჭაბუკის სრულიად არღეკს კახეშეტისგან შეთხზულს ცნობას, კითომ იგი შეგობარი ყოფილიყოს მეფის კოსტანტინესი (ქ-ცხ. II, 158—9).—ეს სიგელი შეცდომითი და შემოკლებული დ. ბაქრაძის მიერ კახეშეტის ისტორიაში: გვ. 287.

„ . . . . . წყალობითა ღ-თისათა დიროთეოს პატრიარქი დიდისა ღ-თისა ქალაქისა ანტიოქისა და ყოველისა აღმოსავლეთისა მოგიმცნობ: წყალობა და მშვიდობა და შეწევნა უფლისა ჩუენისა იესო ქ-ესა-მიერ თქუენზედა და ყოველსა საბრძანებელსა თქუენსა ,რ-ლმან განამტკიცნა წ-ნი მოციქულნი სიონს ქორსა მას ზ-ა .....რომლისა ბრძანებითა ვიიძულენით თქუმად ამას დიდისა პატრონის მზეკაბუკის მიერ: რამეთუ მაგან ოდენ მხოლოდმან იყურჩუმ (sic) ჭ-დ (ჩუშმარტად) ემბაზსა შინა ნათლისღებისასა: რამეთუ სადაცა მიიწიოს ღ-ნე მაგისი ჲ-ს დათრგუნოს ქუეყანაჲ მტერთა (ე. ი. ქართლი), თ-ნრ ბრ-ძლისა (თჳნიერ ბრძოლისა) მოსცეს ღ-ებრთმან ადგილი იგი (ე. ი. ქართლი); ანუ რომელთა იხილონ წუპრი ჰოროლისა მისისა, თჳნიერ კუპრებისა ლტოლვილ ქმენინ ყ-ნი წინააღმდეგნი პატრიოსნისა და ღ-თის-მიერ განმტკიცებულისა და განძლიერებულისა, დიდისა მეფისა ჩუენისა და ყოველისა აღმოსავლეთისა კელმწიფისა პატრონისა მზეკაბუკისაგან; სამარადისოდ ყოს ღ-ებრთმან პატივი და დიდება, ძალი და სიმტკიცე მათი უკ-ე. და აღამაღლოს პატივი მისი და ბედნიერ ყოს და დაანთქნეს მტერნი მისნი და მოსცეს ძლევა მათ ზედა, მას და ყოველსა მეედრობასა და ერსა მისსა და ადიდოს სახელი მისი მზისა და მთვარისაებრ და სრულ ყოს ყოველი ნება და წადილი მისი და გარდამოავლინოს უფალმან ღ-ებრთმან მას ზედა მადლი და კურთხევა მისი!

მერმე ებრძანა აწყაერის ღ-თისმშობლისა საქმენი პირველნიცა და უკანის რაჲ გარდაკდა: და თუ რაბამნი სასწაულნი *) აღასრულნა და [ნიშნი სურვი-

*) ეჭ იგულისხმებს იმ სასწაულთ-მოქმედებათა, რომელნიც აღწერილია „შე-

ლითა და სიყუარულითა მისითა და ვევედრები, რათა მეცა ღირს მყოს ხილვად და თაყუანისცემად მისა, და ესეცა ვითარმედ აწცა წარუვლენიან კაცნი სოფლის გუერდის და ჩუენიცა ებისკოპზი ყოფილიყო მათ წინაშე, სახელით გრიგოლ ებსკ˜ზი ბოლოზნისა და მას თჳთ განეცადა ყოველი საქმე და თუალითა ეხილა და გულის-კმაჲ ეყო უსჯულოება მეფეთა (მფ˜თა) და ერისა მათისა **) და პატრონისა მზეჭაბუკის ღ˜თის-მოშიშებაჲ და მართლ-მადიდებლობაჲ და ღ˜თის მოყუარებაჲ, ყოველივე განგუეცადა და გულისკმა გვიყო და ეგრეთვე მწ˜რლისა (მაწყვერლისა) სიკეთე და ღ˜თის-მოშიშება და მართლ-მადიდებლობაჲ და მეცნიერება და სჯულთა ღ˜თისათა კეთილად დაპყრობაჲ და დაცვა მცნებათა ღთისათაჲ, ამისთჳს ვითარცა ჯერ იყო და სამართალ მადლითა ღ˜თისათა ვინებეთ და მას მივათუალეთ ყოველი საბრძანებელი პატრონისა მზეჭაბუკისი, რათა ებისკოპოსნი მისგან იკურთხეოდენ ყოველნივე და მისსა წესსა და ბრძანებასა (ჴ)მორჩილებდენ და სჯულთა მისთა ერჩდენ და მისგან იმწყსებოდენ და მაკურთხეველნი მისნი კურთხეულ იყვნენ და მწყევარნი მისნი წყეულ და მისდა მიგვიცემიეს კელმწიფებაჲ შეკრვისა და განკსნისა“......

1502 წ. ტყავის სიგელი, წაჭრილი № 407 და ნუსხა მცხეთისა №: რლჱ: „ - - - ივანისძისეული მამული და სამცხეთიშვილო წილი (მოგეცით?) მითვე წესითა, რითაცა ძუელითგან ივანისძეთა და ქადაგს დიმიტრის ჰქონებია და ჰოჰეთს [ქკ˜ს: :რპი:] (იხ. ზემო 1391 წ. ქვეშე.—ქკ˜ნი აღვადგინეთ ნუსხით).

1502 (უნდა 1500 წ.)—ქკ˜ს :რჟ: (უნდა: რპჱ) მოკუდა ქაიხოსრო ათაბაგი წლისა :ნგ: მაისის :ვ: და დასჯდა ძე მისი მზეჭაბუკ (ვახ. ქრ.).—ამავე ცნობას იმეორებს chron Gé. p. 3: „ქკ˜ს :რჟ: ბატონი ქაიხოსრო მიიცვალა წლისა :ნგ: მაისს :ვ:“. ცხადია, რომ ამ უკანასკნელს ქრონიკას შეცდომაში შეუყვანია ვახტანგ-ვახუშტიცა. ჩვენ უკვე დავასაბუთეთ, რომ ქაიხოსრო † 1500 წ. მაისის 6-ს (53 წლისა) და ალბათ ამავე დროს დამჯდარა მზეჭაბუკიცა (1500-1516 წ.).

ქკ˜ს :რჟ (1502) „ქ... ჩუენ ორისავე ტახტისა ლიხთიმერისა და ლიხთამერისა მპყრობელმან მეფეთა მეფემან ალექსანდრემან, და დედოფალთა-დედოფალმან ელენე, პატრონმან დედოფალთა-დედოფალმან თამარ და პატრონმან ჩუენმან ბაგრატ და პატრონმან ვახტანგ და ა - - - ესე წიგნი და ნიშანი სიგელი დაგიდევით და მო - - - - ზედან ახლად ამისი სი - - იხსენენ, რომე თქუენს კარის - - გამოსული არა - - ტიკი და ტომარა, არა რაგინდარა ჩასაყა-

დეგი ქ-ცხბისა“ (გვ. 162—3; 265) იაუბ ყაენის შემოსვლის დროს: ეს გუჯარი ამტკიცებს იმ ამბების სიმართლეს.

**) იგულისხმებიან ქართველთა მეფენი და ქართველთ ერი.

რი საქმე და გამოსაღები - - არა მოგადგეს რა ერთის - - აღაპი - - ქკ҃ს :რჟ: - - - (ეტრატის გუჯარი გელათის წ҃ა გიორგისა დაზიანებული; იხ. ჩემი უბის წ. III, 11 7; Rap. XI, 48 არეულია (1495 წ.?).

1503 წ. ქკ҃ს :რჟა: მეფე კოსტანტინე მიიცვალა (Chron. Gé. გვ. 3. ეს ცნობა ტყუილია: იხ. 1505 წ. ქვეშე).

1503 წ. მაისის 13 სიგელი მცხეთისა № 47 ნუსხა № :სიე:), რომლისა-გან სჩანს, რომ ამ წელს (რამდენითამე თთვით უწინ) დაუყენებიათ კზ҃ი დოროთეოს (სჩანს 1503—1516 წ.) და კახთა მეფენი ახლად დაყენებულს კზ҃ს ჩვეულებრივ სიგელს უახლებენ.

ქ. ჩუენ:. პატრონმა:. მეფეთ მეფემან ალექსანდრე და ძეთა ჩნ҃თა გ҃ი და დიმიტრი და პატრონმან დედამან ჩნ҃მან დედოფალთა დედოფალმან ნესტან-დარეჯან და თ҃ა მეცხედრემან ჩნ҃მან დედოფალმან ანნა ესე გასათავებელი წიგნი მოგაკსენეთ... მცხეთისა საყდარსა.. და პატრიაქსა კზ҃სა დოროთეოსს მას ჟამსა, ოდეს მცხეთისა საქმე შემცირებულ იყო, იპრიანა ღ҃ნ, ნებითა და შეწევნითა ღ҃თისათა კზ҃ად დაგადგინეთ: რაცა სულკურთხეულთა... პაპათა და მამათა ჩნ҃თაგან განთავისუფლებულნი და შეწირულნი და მამულნი იყუნეს, აწ ჩუენ-ცა ამავე წესითა მოგაკსენენ გარესჯისა უდაბნონი მთითა... ასე რომე რაცა გარესჯისა მამულისა გამოსავალი იყოს, მისი ნახევარი მცხეთას არა დააკლ-დებოდეს და ნახევარი გარეჯისა უდაბნოთა; და აწ ჩნ҃გან შემოწირული საა-ლაპოდ საფელი ახალშენი და კახის უბანი... ერწოს სოფელი ნადოკრა და გო-რანა, კუერნაძეული, ძაგნაკორნათ, ხატისწობენა, წირდალი და კილმატი, ახა-ტანს ტოხაძე მისითა მამულითა... (და სხვა მრავალი)... დაიწერა ქკ҃ს :რჟ: თვე҃ა მაისსა :იგ:

1504 წ. ქკ҃ს :რჟბ: აქა კ҃ე მეფე მიიცვალა (ჩხეიძის ქრონიკა :იხ. 1505 წ.).

1504 მარტის 18-ს. წარწერა ტექსტის ხელით გელათურს მცირე ტანის ფრიად თხელს ტყავზე ხელოვნურად დაწერილ სახარებაზე: „...სრულ იქმნა... მე :იდ: ქცეულსა :რპიბ: მარტსა :Ⴈ: კელითა ცოდვილისა აკაკისითა.... რომლი-სა ბრძანებითა აღვსწერე ...დიდისა ღ҃თის მოყუარისა მოწყალისა პატრონი-სა დედოფალთ დედოფლისა თამარისნი (ცოლი ქაიხოსროსი, ზემოცა ჩვენგან აღნიშნული) მრავალ არიან წელნი... დიდისა და ქ҃ეს მოყუარისა პატრონისა ძმისა მათისა (ქაიხოსროსი, თუ თამარისა, როგორც განუმარტავს ბროსსეს) მზექაბუკისა მორჭმითა და ამოდ ყოფნითა.... მშობელთა მისთა პატრონისა ყუარყუარესი († 1498) და პატრონისა დედის-იმედისი († 1491) საუკუნო იყავნ კსენება მათი, ეგრეთვე ქ҃ეს მოყუარეთა ძმათა მისთა: პატრონისა ქაი-

ხოსროსი († 1500) და პატრონისა ბაადურისა († 1474) საუკუნო იყავნ საკსენებელი და კურთხევა მათი!“. (ბროსსეს ეს ცნობა რამდენადმე აურევია: Rap. XI, 42).

1504 წ.—მცხეთის ნუსხა № :რნა: „...ესე წიგნი... გკადრე... ქკზ~სა დოროთეოსს მე ციხელმა მას ჟამსა, ოდეს დიაკონისა ძისა ბეთიაშვილთა კერძი მამული მოგვბოძეთ; ჩუენ ამისი პირი დაგიდევით, თუ მაჩაბელმა აღარ დაგანებოს ჩემი თავი, იმა მამულისაგან არასთანა არა გავიტანო რა, არცა ჩემი ჰირ.ნახული... ქკ~ს :რჟბ:“.

1504 წ. იგივე ნუსხა № :რი: „ქ. ჩ~ნ ქ~ეს მიერ კურთხეულმან ქკზ~ს დოროთეოს ასრე და ამა პირსა ზედა, რაც იმ მამულისთჳს შეკუეთილი ალაპი იყოს და ეწეროს, თქუენ პატრონმან კზ~მან არაოდეს დააკლოთ და ყოვლითურთ უნაკლულოსა ალაპსა გარდაიკდიდეთ და ის ზუარი, სასახლე და გლეხნი სახასოდ დაიჭიროთ... არ გასცეთ... დაიწერა... ქკ~ს :რჟბ: - - - მე ამილახორი [თაყა?] ამისი გამთავებელი ვარ“. სათაური სიგლისა: „ქკზი~ს საალაპოსა“.

1504—1516 ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის მხედრული სიგელი № 122 (ნუსხა № :სივ:) კზ~ის დოროთეოსისდა მიცემული (სჩანს 1503—1516 წ.). ამ გვარს სიგლებს აძლევდენ ახლად დაყენებულს კათალიკოზებს და შეიძლება ეს სიგელი იყოს მიცემული 1503 წლის დამწყებს, როდესაც კზ~ად დამჯდარა დოროთეოს.

ქ. ჩუენ ღვ~თივ გჳრგჳნოსანმან მეფეთ-მეფემან კონსტანტინე და ძეთა ჩუენთა დ~თ, გ~ი და ბაგრატ, ესე აღთქმისა წიგნი გკადრე და მოგაკსენეთ თქუენ .. ქკ~ზსა დოროთეოზს: რაცა ჩუენს საპატრონოშიგა მცხეთისა საყდრისა სოფელნი, აგარაკნი და მამულნი არიან ყველანი უკლებლად, უსარჩლელად და კელშეუვალად მოგჳკსენებიან: კოდმანი, კარსანი, წეროვანი, გოროვანნი, მუხანი, ალაიანნი, ნიაბი, მეტეხნი, სასხორნი, ძეგჳ, ციხედიდი, არმაზი, მუხათ-გუერდი, თელოვანი, კავთისკევი საქადაგო ივანიას ძისა მამული (მაღალაძეთ რომ ეჭირათ: იხ. 1391 წ.) ქალაქს და გორს რაც გლეხნი არიან, ორბეთის ძირს ყორანთა, ხვედურეთს რაც მცხეთის სოფელი ყოფილა, ციხე-ბდავი, ტაირიშვილი, გაბრიელიშვილი. სხუა დაკლებული რაც არის, მართლითა სიმართლითა მოვიკლოთ და დაუკლებლად მოგაკსენოთ“ (ხვამულად ხელმოწერა). ამის მეტი არ არის დედანში, მაგრამ ნუსხაში დამატებულია: უპიტი, არმაზის ციხე და ბაჟი, მრულაშვილი, ტანძიერნი, ქალაქს კარნი, სარკის მონასტერი და მაჯანიძე, ატენს წინუბნელი....

„ - - - - მოგჳკსენებიან თარხნად და შეუალად“...

1500 — 1516 წ.—მცხეთის სიგელი № 482 მისდრულად ქალაქდგზე დაწერადი, ფრიად საყურადღებო, მაგრამ უთარიღო. სიგელი მიცემულია ყვარყვარეს ძის მზეჭაბუკის მიერ სვიმონ მაწყვერელის დროს. ჩვენის ქრონიკებით მზეჭაბუკი ქმარ-თავდა 1500—1516 წ. ეს სვიმონ მაწყვერელი, ტრაბიზონელი ბერძენი, მოსულა ქ-ლს. II, გვ. 263; ბერეთის ჯ მოსულებული სასწაულება (ქ-ლს. II, 162-3; 165). ამ სიგელით მტკიცდება ისიც, რომ ყვარყვარე IV შვილი კი არ იყო მზეჭაბუკისა, როგორც ჯერ ცნობილი იყო, არამედ ძმისწული, ქალთხრის ძე.

---. . . ჩუენ წილმხუედარსა ამასა ერისა შენისა. . . ინება პირმშოისა ხატისა შენისა... პირსა შენსა ზედა მიყრდნობით გამოსახულსა კელითა წ-ისა ანდრია მოციქულისათა აქა მოსვენებად და წ-სა ტაძარსა შენსა, აწყუერს დამკვრება. მიერითგან ვიდრე აქამომდე ვინმე აღრაცხნეს... ქველის მოქმედებანი შენნი ჩუენდა მომართ!... რაოდენნი ნიშნი და სასწაულნი აღასრულენ სამხილებელად ულმრთოთა ბარბაროზთა ზედა, რამეთუ პირველ ძულილებითა დაგუემენ უსჯულონი იგი... და აქა ჟამთა ამათ შინა ჩუენთა როგორცთა იკადრეს გმობა შენი და შეურაცხება ტაძრისა შენისა სრულიად მოსპენ და დამაუენ დიდითგან ვიდრე მცირედმდე და განაბნიენ და იავარ ყენეს... და განაჭარვენ ზარახანი მათნი .. მე ძენან დიდისა პატრონისა უფარუფარეშან († 1498) პატრონმან შეჭაბუკა და ძმისწულმან ჩემმან პატრონმან ყუარყუარე... შემოვსწირეთ... საყდარსა თქუენსა... და... საქეთ მპყროპებელსა მთ-ვრ. მ. (შთაჯრ მაძისა?) სჯმან მაწყვერელსა... დიდი და დიდებული მონასტერი ზარზმა სრულიად მისითა შესავლითა ავარაკ-სოფლიანითა და გლეხებითა... სრულიად აჭარულითა და გურიულითა მამულითა"... ბოდოს თხრულება (არაშული) სულმოწერა. (სვიმონ მაწყვერელი წინაო იყო ტბეთა ქ-ტს II, 263).

შესავსებელად ზემო-აღნიშნულთა ცნობა ვახტანგის შესახებ აქა შემოგვაქვს რამდენიმე წარწერა: 1. „სულთა მატიანე" სიმებისა, გვ. 4. ხუცურად: „სული ათაბაკთა ათაბაკისა ყუარყუარესი († 1498) კლ იყავნ უკ ე ან. და მისსა მეუღლესა დედის-იმედსა († 1491) შს ღნ .ან". აქვე მოძწერილია: „სული ბატონისა ქეიხოსროსი (ქაიხოსრო † 1530, მაისის 6-ს) კლ იყავნ... სულსა ბ მისსა მეუღლისა ვ-ნს (ვახტანგ?)... სხვა წარწერანი, ჯვრებს ტოტებად დართულნი: „სულსა ვახუშტი-ყოფილისა ვასილიოსისა... და მათსა მეცხედრესა ქეთევან-ყოფილისა ქრისტინეს შნ ღნ და ძესა მათსა ამოანს"... და მათსა დასა პატრონსა ელენეს შნს ღნ. სპირიდონს შს ღნ და მისსა მეუღლესა თინათინს შს ღნ. მამასა მათსა მამისასა (მამახვარი?) შს ღნ და დედასა მათსა დედის-იმედსა შს ღნ. მესტუმრესა აბესალომს შს ღნ. ერისთავსა ღუნიასა შს ღნ. ან" (ვ-ნის ერთის სვეთა და უცნობნი შთ-ნი). იმავე დროის სვეთა ხელი № 24: „სულსა ერისთავთა-ერისთავისა ჯერისა (გუურჩუეულად) შს ღნ. სულსა მათისა მეუღლისა სევდუზისა შს ღნ" (უცნობი ერისთავი არაგვისა). აქვე, № 21: „სულსა ერისთავთ ერისთავისა ნუგზარისსა... სულსა მათისა მეუღლისა გულდაბისსა შს ღნ (უცნობი XIV საუ.?); აქვე, № 35:

„სულსა :ე: ერისთვისა ქვენიუნეველისა შელვაჰსს შს ღნ. მათსა დედასა თმაგიშითს შს ღნ (XV სს.).

ოლ ი ვა.

იქმე № 52: „სულსა დადიანთაჲ მოლარეთ და მესტუმრეთ უხუცესსა და ბაგრატუნთა მტესა ქუცენა ივანეს შს ღნ... ბარძინცა ადღეგრძელე... და მშვიდობით აღზარდე და მისა მეუღლესა ბატონს თუხარცას შს ღნ“... ცქმე № 62: „ბატრონისა და სახელ-განთქმულისა დიდისა ბატრონისა (sic) ყუარ-ყუარეს (†1498) მესტუმრესა და ამირათ-ამირასა ნოშრევან-ყოფილსა ნეოფი-ტეს შს ღნ; და მისა მეუღლესა გულქან-ყოფილსა გაიანეს შს ღნ. ან“...

II. კკლს. მუზ. სკლისწერის № 97 წარწერანი: „ბატრონისა ქაიხოსროს (†1500 წ.) მეუღლე-ყოფილსა როდამს (მესამე ცოლი?) შს ღნ. ძე მათი ბატრონი ყუარ-ყუარე ადღეგრძელე და ძმასა მათსა [ია]ნქოს (თუ იეჯუს?) შს ღნ“ (ას. 1551 წ. ქკეშე). აჭადმცე მტკიცდება, რომ ყვარყვარე IV ქაიხოსროს ძე და ხარ მზე-ჭაბუკისა. იქვე: სულსა...დადიანსა ხოხბაძესა... ასყობასა შს ღნ“ (ანქონ?).

ყვარყვარეს (IV-ის) ცოლი ნესტანდარეჯან-ყოფილი ნანა (ას. 1520 და 1550 წ. ქკეშე).

III. კკლ. მუზ. ტფილის XII სს. № 193 სკლისწერს აქვს შემდეგნი მოსახსე-ნებელნი (შენდობაითნი):

1) „სუმბატის ძეს შალვას შს ღნ: აქა (12 ოქრომჭედს) მიიცვალა.—

2) სულსა ათა(ბაგ)-ამირასპასალარსა ბატონსა ორავეთნდას (ძე ყვარყვარესი III-სა: ას. 1500 წ. ქკეშე. ხოხნურა ჲდაბა) შს ღნ და თანამეცხედრესა სულ-კურთხეულსა ბატონსა გულბუდახს შს ღნ (21 დეკ).

3) მსგრულად: „ამილახორს (სპასპასის) კლიარე (ქოალარ?) ყოფილს ქერმანს (კერმანის?)... შს ღნ (ქოალარ, დედა მისი თამარ და ძმანი მისნი ას. 1541 წ. ქკეშე).

4) სულსა ფანასკერტელისა დედასლისა (?) ბედას (დედასა ელისაბედს?) და ძესა... ზაქარია-ყოფილს გერასიმეს... შს ღნ..

5) სულსა ახაიაძესა ოპიზართა მოძღუარსა შს ღნ... (თჯო სკლისწერა იქურეს).

6) ლომსიანიძესა - - - ძმასა ყუ - - ძმას მანასეს შს ღნ (ბედიას გულანის მწერალი? № 186).

7) სულსა სულკურთხეულისა მეფეთ-მეფის ასულსა თამარსა შს ღნ (ქა-ხოსროს მეორე ცოლი? ას. № 13)... სულსა წყაროსთავის მოძღვრისა და მისსა (თამარის?) გაზრდილსა ინდოასა შს ღნ.

8) ფანასკერტელსა თაყასა შს ღნ (ქ.ცხ. I, 474, 1442 წ.) ..თმოგველ-უჯარ-მელსა თეოდოლეს შს ღნ ...

9) სულსა... კავკასიძესა იოთამსა და მისა მეცხედრესა თინათინს და მათ-სა დასა რისიმეს შს ღნ....

10) სულსა დიდისა ბ სახელგანთქმულისა დიასამიძისა გერმანოსა შს ღნ მათსა მეცხედრესა ანასა... მათსა ძიძესა ამილახორსა - - -

11) სულსა მეფეთ-მეფისა შვილსა ბ~ტნსა იოსაფათს... მისსა მეცხედრესა დიდისა - - - (ს# იოსაფათის სახელსა წერებულსა ერთს ბუსარიზე, ართანის ახლო. მე მოშაგედ პოლეგორგიანეული პირი ასომთავრულის წარწერისა, რომელიც ამ კამს ვერ ვიშიფრე სრულ ქადაგებაში).

12) თუხარელს ბატონს თაბოს (?) და მეცხედრესა მისსა როდამს(?) ფილადელფოს...

13) მსგავრად თუ ქაისარის სიტყვათ: „სულსა ამასლარ (ამირსპასალარისა) პატრონისა ქაიხოსროს და მეცხედრესა ბატონს თამარს... შ~ს ღ~ნ.

14) სულსა რაჭის ერისთავის... ლომინა და მისსა მეცხედრესა მ - -

15) სულსა კავკასიძისა დავითს... მისსა მეცხედრესა ათაბაგისა ასულისა დედის იმედისა შ~ს ღ~ნ....

1504 წ. – იგიეე ნუსხა № :ს#ან#: „... ჩუ~ნ... ბაგრატიონმა (მეფემან) ალექსანდრე და ძეთა ჩუ~ნთა გრ~ი და დიმიტრი და პატრონმან დედამან ჩუ~ნმან, დ~დულმან ნესტანდარეჯან და თ~-მეცხედრემან ჩუ~ნმან დ~დულმან თინათინ... გიბოძეთ თქუ~ნ მაღალაშვილს გედევანს ქადაგსა და შვილსა შენსა მამუკასა, ასრე როგე შენი სამკუდრო და საბოლოო მოუდევარი მამული იყო ვეძისაკეი (ე. ი. მცხეთის მამული, სიტყვარეშად ასე „სპ~ეშეულად“ მიცემული მცხეთის ჯუარისა მაღალძმისადმი) და მონასტერი ვარკანისა, ქორათუანი, გიორგი-წმიდა და იელის უბანი... თქუ~ნ მოგიბოძეთ... საკელო ვეძისაკეი... (ს# სიტყვარეშაა ადნიშნული), აგრეთვე ფაშანი და ენისელები..., რაც სუ~ტის-ცხოველის ყოფილა და არს... დაიწერა ქ~კს :ჩრ~ს:“.

1504 წ.—გელათის ხუცური ნუსხა XVII სჯ~. № № :ზ: და 139; 678. „დავთარი ბანოჟასი“. „... ჩუ~ნ... მეფეთ-მეფემან ალექსანდრე... შემოგწირეთ (გელათს) ბანოჟას ხუთი კუთხე კაცი ხუცესი ბერაძე... მათის ცოლ-შვილითა, სახლ-კარითა, ჭურ-მარნითა, მიწა-ადგილითა... ორ შამახურს და ერთს ჩარქს საკმელს დიდ მარხავიდ სახულის ღ~თისმშობლის წინ მიეტანდეს და ათს მენახევრეს ღვინოს გენათელს მიართმევდეს..., ყოველს დიდმარხავიდ მეფის მწირველი იყოს“... (და სხ.).

1504—1511 წ.—ამაზე წლებში ერას დაწერილა სიგელი მცხეთის № :ე: სიგელს ამბავს მეფე ალექსანდრე, რომელიც უნდა იყოს ამირთა და ერა კახთა მეფე, რაზეც სიგელში მოხსენებულია ქართლის სოფლება, სადაც კახთა მეფეთ მხოლოდ კახეთის სოფლების შეწირვა შეეძლოთ. ამირთა მეფე ალექსანდრემ ქართლი დაიპყრა და 1509 წელს გორი აიღო, და ამ ხანად დროებს უნდა მიეცეს მის ეს სიგელი: „წ~ნ (ამირთა) მეფეთ-მეფემან ალექსანდრე (ჯ 1510 წ.) ეამთავითარებისგან გადაცვლილი (შეცვლილი?) განვაახლეთ და შევწირეთ კელახლად (მცხეთის)... და ქ~კსა დიდოთაოსის რაცა ჩ~ნსა საპატრონოსა შიგან მცხეთისა სა-

ყღრისა სოფელნი, აგარაკნი და მამულნი არიან ყოველთანი უკლებად, უსარჩელოდ და კელშეუვალად მოგვკსენებია: კოდმანი, კარსანი, წეროანი, გოროანი, მუხანი, ალაიანნი, ნიაბი, მეტეხი, სასხორი, ძეგვ, ციხედიდი, არმაზი, მუხათგულბრდი, თელოანი... (გრძელი სია).

1504 – 1516 წ.—ამ წლის ახლო დროებში უნდა იყოს დაწერილი მსედრული საგნალი მცხეთის № 128 (ნუსხანი № № :ტნზ: და :ოკ:).—აქ მოხსენებული ჯვარიშვიდნი იხ. ქ-ცს. II, 262—5.

მცხეთის საყდარს და „ქართლისა კ'ზსა დორეთეოსს ესე სიგელი მოგაცხენეთ ჩუენ ჯვაეხისშვილთა ჯვაეხმან და ჩემთა ძმათა და შვილთა: გოშფარი, ივანე, გამრეკელმან, სარგის, ვირშელმან, ქვეშელმან და რაან მას ჟამსა, ოდეს ქამთა-ვითარებისა და სოფლისა საცთურისაგან ცოდვისა საქმესა შევეცწარი და თქუენ სჯულისა წესითა გამოგუენახენით... საყდრისა სამსახური გუიბრძანეთ... დავასუენეთ ხატი მაცხოვრისა მოქედილი, კანდელი ვეცხლისა ერთი; ოცი ლიტრა ზეთი ახალწნით ჩუენისა გლეხისა საყდარს მოებარებოდეს ყ'თა წელიწადთა; ხახეთარი ლიტრა სამთელი ქალაქს დარეგმასა და მისისა სახლისაგან... სუფრის ნოხი ერთი და ფლური ოცი. ამას გარეთ ნიაბელ-მეტეხელნი ოდესცა ჩუენსა მამულსა შემოვიდენ ანუ ხიზნად და ანუ შეშასა და სარსა მოჰკაფდენ, სამალახე და ღალა არა ეთხოვებოდეს". სგეულნი: „ჯვაეხ".

1504—ამ წელს არის დაწერილი მცხეთის სიგნალი № 123 (ნუსხა № :რა: „იხ. ზემო გვ. 297; 320"), რომელსაც ამდენს ამბავსვრის შეიცავს მაშა: „თქუენ ქ'ს მიერ კურთხეულ(სა) ქ'ჯს დოროთეოს(ს) ასრე და ამა პირსა ზედა, რაცა იმ (შეწირულს?) მამულისთჯს შეკუეთილი აღაპი იყოს და ეწეროს, თქუენ პატრონმან ქ'ზმან არაოდეს დააკლოთ და ყოველითურთ უნაკლულოსა აღაპსა გარდაიკდიდეთ და ის ზუარნი, სასახლე და გლეხნი სახასოდ დაიჭიროთ... არ გასცეთ .. დაიწერა... ქ'ს :რჟგ:"... ბოდოს წარწერა სხვა სელით: „მე ამილახორი მამია ამისი გამთაველები ვარ". მერმინდელ დროს დაწერილი სასაუძო საგნალის: „ქ'ჯის საალაპსა" (ეს სიგელიც, სხვათა მრავალთაგან, უტეუხია სიბუთაა ამისი, რომ სხვადასხვ გარემოება მომჭირბებია ეთ მიტემულია, რათა შემოსწედით ადგა გარდასწდნით და თუ მორბებს არ ასრულებდენ, მამულის პატრონი წაიღებდა. ხარეთის შესწავლობამ მოახდინა ჯვაეშების აშორება 1819—1820 წ., რომელსაც მამულებს სხვადმწიფოდ ანუ „სიკანტროდ" გასცა მოუნდომეს).

1505 წ.—ქ'ს :რჟგ: აქა იან[ქო] მიიცვალა (ეკლ. მუზ. № 85).

— ქ'ს :რჟგ: აქა იანქო მიიცვალა (ალაზნის ბალისპირი).

იანქო (მე ყაენ ყაენ III-ის?) ათაბაგად დაჯდა 1478 წ. (იხ. 1478 წ. ქვეშე). ეს ცნობა ახლად. ქ-ცსბაში იანქო ათაბაგად არ სხსნს.

— ქ'ს :რჟგ: ბაგრატ დაიბადა, (ძე) ალექსანდრესი ფებერვალსა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

:ყგ: (Chron. G. გე. 3). ეს ცნობა ითის წყაით სტეფანე; უნდა იყოს: ქრს :რჽგ: (1495 წ.) იხ. Hist. G. p. 642).

— ქრს :რჟგ დიდის მონასტრისა გენათისა წინამძღუარი მანანე მიიცვალა (Chr. G.).

— ქრს :რჟგ: გარდაიცვალა მეფე კოსტანტინე და დასჯდა ძე მისი დავით მეფედ (ჯუს. ქრ.).

1505 წ.— მცხეთის მსჯდრულა სიგელი № 126 (ნუსხა № :ისბ:), ოყო ჯელა: „- - - [ჩუენ მეფეთა მეფემან ალექსანდრე] და თანამეცხედრემან ჩ[ენ]მან პატ[რონ]მან დედოფალმან ანნა და პირმშომან ძემან ჩუენმან გ[ი]ორგი და დიმიტრი, ნებითა ღთისათა აფხაზთა...(სრულა სიმეფო წოდებულება) მპყრობელ-მჭონებელისა ნათესავმან მეფემან ალექსადრე ესე... სიგელი გიბოძეთ თქუენ ჰპრმაულთა მღრდელსა იოანეს და თქუენსა ძმასა ავთანდილს და... შეილთა გ[ი]ის და გრიგოლის... მას ჟამსა, ოდეს მცხეთის შეილად დაისხენით და გიბოძეთ ოროტა მისითა შესავლითა, მთითა... ძუელთგან განჩენილი ესე იყო. აწე ახლად ჩუენ წინამძღუარი, ციცია ტაველური (ოჯუარა?), მამის-იმედი და ყარ ასშეილი ომარ... და ს[ა]დ კრებულნი გაგიძღუანენ და ახლად გაგისამძღურეთ... ქ[რის]ა :ოყგ:" სჯულად: „ალექსანორე ვამტკიცებ ნებითა ღ[ა]თისათა".

1506 წ.— მცხეთის ნუსხა № :რჽბ: ქ[რის]ზი დორითოსს ძძღეენ სიგელს ბა. რათაშვილსა აბაში და დვით: „მას ჟამსა, ოდეს ციციშვილს ქალი მივეცით და თქუენ გამოგუსნახენით (სპოსპობაის და უჯურობაისგამო).. საკანონოდ... შემოგწირეთ (მცხეთის).. ორი კუმელი ქალაქს მამული ავეტიზაშვილნი... ქ[რის]ს :ოყდ:".

ამ ბაზეს დვით ბარათაშვილებზე გამოცემული ლექსი ილიაეს დავით-რეკტორის „ლექსთა კრებაში" გე. 1.

„ქ. ბარათაშვილს აბაშიშვილებს ორს ძმაზე თქმული შაირი":

„ქ. წინას შებმაში მოვიდენ დავით, მერე აბაშია;
თითოს კელი სამკლავეში ამოეყოთ კაბაშია,
თითოს ოთხი თავი მოაქეს; შეიქნება რვა ბაშია!
და ჩემმაც შტერი დაესწრება იმათ ომსა შებმაშია!".

უძჩეველად ჩ[ა] უნდა იგულისხმებოდეს სხისლოკუნი ბრძოლა ბარათაშვილთა შჩ ათეულ-ყუანთან (ქ-ნი. II, გე. 184—5). ამ ომეში სიხელ-მოხსენებული ბარათაშვილი მერაბი მოსხენებულია ჩ[ე] ცხადიერის, მაგრამ სრულიად შეუშველებს სრამის მოანსტერის გველზე, 3—4 ეერისტზე სიმშვიდეს ზემოთ, სიმწყნარედ ეს წარწერა, ჩეშეან 1884 წ. ცხდმოცებულა, ისლა ეერ ეიპოვე ჩეში ქალაქებში. მერაბი იხ. 1493 წ. ქმეში. დავით ეოთლება იმდროული და არა ძმა ბაზესი: ამაზე იხ. 1529 წ. ქმეში.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

1507 (უნდა **1498**) დიდი ბატონი ყვარყვარე მიიცვალა წლისა :ჟბ: ივ-ნისსა :ა: Chron. G. p. 3: ეს ცნობა რომ ტყუილია, ამაზე იხ. 1498 წ. ქვეშე და ქ-ცხ. II, 265.

1508 წ.—ეტრატზე მხედრულად ნაწერი სიგელი შიომღვიმისა № 2:
„ქ. მე... დამან მეფისა ბაგრატისამან (ბაგრატ II იმერთა) გაიანე, სახითა ოდენ მონაზონმან... ვიყიდე კასპს ვენაკი სამიაშვილის დეკანოზისეული... შე-მოვსწირე (შიოს ლავრას) და შემოვიტანე ჩემთვს სააღაპოდ... (აღაპი გაუჩენია 29 ივნისს)... ქკს :რჟვ: ... დაიწერა კელითა ჭარმაულისა გ̃ლისათა“. ამა-ზე იხ. ჩემი: „ისტორიული საბუთები შიომღვიმისა“ 1508 წლის ქვეშე).

1508 წ.—ქ̃კს :რჟვ: აქა ალექსანდრე მეფემან გორი დაიჭირა. ამავე ქ̃კს მოვიდნენ თათარნი, ქ[უთ]ათისი და გელა[თი დ]ასწვეს თვესა ნოემბერსა კ[გ?] (იგორთის მატიანე № 6: იხ. ეს ამბები 1509 და 1510 წ. ქვეშე).
— ქ̃კს :რჟვ: აქა მეფემან-ალექსანდრე გორი დაიჭირა. ამასვე წელ-სა მოვიდნენ თათარნი; ქუთათისი და გელათი დასწვეს (ჩხეიძის ქრ.).

1509 წ.—ქ̃კს :რჟზ: ალექსანდრემ, ძემან ბაგრატისმან, აღიღო გორი (ბრო-ზა ლექსთა).
— ქ̃კს :რჟზ: აიღო გორი ალექსანდრე, ძემან ბაგრატისმან თვესა აგვისტოსა :ვ: (Chron. G. გვ. 4 ქ-ცხბით: II, გვ. 266: „აგვისტოსა :გ:“). ამავე წელსა ქუთათის თათარნი მოვიდნენ და დაწვეს დიდი მონასტერი გენა-თისა შიგნით და გარეთ, ქუთათისი და საყდარი, სხვანი ეკლესიანი და ციხე ვერ აიღეს და აურაცხელნი ტყუ(ჱ)ნი წაასხეს. თვე იყო ნოემბერი :კგ: (იქი-დამვე).
— ქ̃კს :რჟზ: ალექსანდრე მეფემან, ძემან ბაგრატისამან, გორი დაიჭი-რა და ჩიხთ მოარბიეს იმერეთი; უკუნ იქცა ალექსანდრე იმერეთს და შემდგო-მად დავით მეფემან დაიპყრა გორი (ვახ. ქრ. შეადარე 1510 წ.). ჩისნი უნდა იყვნენ თათარნი (თურქნი) და არა ჯიქნი, როგორც ჰგონებდა ბროსე (Hist. G. II, 384, n 6).

1509 წ.—გელათის მხედრულად ტყავზე ნაწერი სიგელი № № 127 და 8664:, მიცემული იმერთა მეფის ალექსანდრესგან 1509 წ. მე-15 წელს მისის მეფობისას; აქიდამაც საგულისხმებელია ალექსანდრეს გამეფება და ბაგრატ II-ის სიკვდილი 1484 წელს (იხ. ზემო გვ. 303-304).
.... დიდო დედაო ქუეყნისა ღ̃თისმშობელო ხახულისაო!... (სრულის მეფურის წოდებულების შემდეგ) ჩუენ მეფეთა მეფემან ალექსანდრე და თანამეც-ხედრემან ჩუენმან პატრონმა დედოფალმან თამარ და ძეთა ჩუენთა... ბაგრატ ვიგ ულეთ... შესაწირავი... მოვიდეს წინაშე ჩუენსა დიდისა მონასტრისა მოძ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ღუართ-მოძღუარი..: ალბრეხტ, გვეაჯნეს და მოგვაკისენეს და ხახულისა ღრისმშობელსა შემოსწირიეთ ნაბარეი გალმა-გამოღმა რავარახმელასა მარგველიშვილები მათითა შესავლითა, სამძღუროთა, ტყითა, ველითა.-. პატრონისა მამისა ჩუენისა გ:. ანა (ჩუენისაგანს?) ამენებული და შემოწირული და ჩუენისა სულისათჳს და პატრონისა მამისა ჩ~ნისა სულისათჳს მოგეცით ჩუენის სულის მოძღუარსა და მოძღუ-რთა მოძღუარსა ილარიონს და შ~დ შენსა სხუათაცა. ვისცა ნ~მანი ჰქონდეს, ამა სიგლითა გაგეცუდებია.. არ მოგუეშალოს ალაპი და ერთი მამისა კელაპტარი მამისა ჩუენისათჳს აჳნობისთჳსა და აწ ჩ~ნთჳს დღეს ლაზარობასა გარდაიკ~ებოდეს ალაპი და ერთი კელაპტრი დაენთებოდეს (წუკაჲ... სხჳთა შ~რის: „შეიდგა პატრიარჭთა მაღლითა“)... „დაიწერა სიგელი ესე: ქ~სა: ას ოთხმოც-და-ჩვიდმეტსა, ინდიკტიონსა მეფობისა ჩ~ნისასა ათხუთმეტსა, კელითა ფანჩულიძის იაკობისათა“. (სეუულად სულშოწირანი).

1510 წ.—ქ~ს :რუს: ამა ქ~ს მოვიდა თათარი ნოემბერსა :კგ: და დაწუსს საყდარი ქუთათისი და გელათი“ (გულითურა წ~ გიორგის XVI საუკ. სულხანწერა გუდანი).

— ქ~ს :რუს: ამა ქ~ნანსა მოვიდეს თათარნი ნოემბერსა :კა: და დაწვეს საყდარი ქუთათისი და გელათი“ (კედლ. მუნ. სულხანწერი ხარავლიანი № 49 ზეკედა-ბერისაგან ივანეშუ გ~ისთჳს გადაწერილი: კედლიანზ კ~ზი მოკედა 1578 წ.).

— ქ~ს :რუს: აქა მოვიდეს თათარნი ნოემბერსა :კგ: და დაწვეს ქუთათისი და გელათი (sic). (სულხანწერი წერა-კითხ. № 252).

რადგან ეს ამბავი სამი უმეტესი ქრონიკები თანხმად დასდებენ 1510 წ., ამასგანმ ზემო ნაჩვენები ქრონიკები (1508 და 1509 წლის ქვეშ) სანდონი არ არიან.

ეს დროს უნდა გვეანიდეს გელათის სასარეპის წარწერა: „შენ წ~ნო მოწყალენო დავით და კოსტანტინე! ოდეს თათარნი მოვიდეს და შენი ტაძარი აღაოკრეს, სხუა ჩუენი საყოფი გაუშვით შენის ტაძრის გასამაგრებლად და ჩუენის სულისა საოხად: მიეყვეით შენსა გალავანსა კელი საშენებლად გრემ და დავითა“.... (Rap. XI, 46)

— ქ~ს :რუე: (უნდა :.რუს: ან. ქ.-ცხ. II, 266) მარტსა :იბ: მიიცვალა დედოფალი თამარი. აპრილსა :ა: ამავე წელთა (წელსა?) მეფეთ მეფე ალექსანდრე მიიცვალა.—ამასვე წელსა შეება ძე მისი ბაგრატ მეფესა ვახტანგს და მზეკაბუეს მოხისს და გაიმარჯუა თუესა ივნისსა :ვ: (ქ.-ცხ. II, გ. 188—1512).—ამავე წელსა მიიცვალა ბატონი დედოფალი ელენე, დედა ალექსანდრესი ნოენებრისა :ვ: (Chron. G. p. 4, ან. 1512 წ. ქვეშ).

— ქ~ს :სუს: გარდაიცვალა მეფე [ალექსანდრე და დაჯდა] მეფედ ბაგრატ (ყამნა № 2).

— ქ~ს :სჩ: მოკვდა მეფე ალექსანდრე და დედოფალი თამარ და დასჯდა ძე მათი ბაგრატ (ჯს. ქრ.).

1511 წ.—ქ~ს :რჟთ: გიორგი კახთა მეფემ მოკლა მამა მისი ალექსანდრე და ძმას დიმიტრის თვალები დასთხარა (ცუნდა დაქსთა).

— ქ~ს :რჟთ: ავ-გიორგიმ მამა თჳსი მეფე ალექსანდრე მოკლა და ძმას დიმიტრის თჳალნი დასწვნა, და თჳთ გამეფდა. (ჯს. ქრ.)

1511 წ.—მსჯდრულად ტფაგზე ნაწერა მცხეთის სიგელი № 472 (ნუსხა № :ხაწ:), მიცემული კახთა-მეფის ჲა-გიორგისგან 1511 წ., რომელშიც ჲა-გიორგი რაღაც ტოდეებს ჲღიარებს—ტრსდა, მამის მკვდელობის. ამნაირად ეს სიგელი სახალდახალ ამტკიცებს, რომ ალექსანდრე მოკლული ქმნილა 1511 წ. და არა 1512 ანუ 1513, როგორც ზოგნი წყარონი მოგვითხრობდენ (იხ. ქვემო 1512 წ.). გარდა ამისა ამ სიგელშია მოხსენებული უცნაური ცრი დაინახა. რადგან 1503—1516 წლებში ისწინს დიდოელის, სიდო 1518 წ. 1517, 1527 ბასილი, ამისგამო უნდა ვიფიქროთ, რომ ანუ დაინახა ესის იგივე დიდოელის და ანუ დიდოელისი ორნი ყოფილან: პირველი 1503—1510 წ., სიდო შეორე შემდგ 1510 წლის 1516 წლამდი. ეს მოხსენებული მთავარებისგანაა მალაქა შემდგ ცრად დაჯდა (1532 წ. ახლო ხანებს).

„ . . . . ჩუენ.... ორისავე ტახტისა... მპყრობელმან... მეფეთ-მეფემან ჩ~გი და ძემან ჩემმან საყუარელმან ლეონ (sic)... რამეთუ... აჰაესება ბრწყინვენ ოთხნივე კერძონი მეფობისა ჩუენისანი... აგარის ნაიესავნი მტერნი უკუქცეულ არიან... პაპათაგან გაჩენილსა (მცხეთას შეწირულთა კასეთის ძმეულთა) დავამტკიცებ... ეთთარხნეთ (მცხეთის მპრუნელი კასეთის)... ჩუენთა ცოდვათა სიმრავლითა და სოფლისა ეითარებისაგან ცოდვისა საქმესა შევეცწარ. თქუენ პატრონი ქაშე დიონოსი და მთავარ-ებისკოპოსი მალაქია და პატრონი აშბა ალავერდელი ი~ე (ოაკნე) რჯულისა წესითა გამოგუეწახენით... გავივარეთ... და შემოვსწირეთ კუნელენი ნახევარი სოფელი და ნახევარი უწინაც დიდისა ალექსანდრესაგან შეწირული იყო, და ერწოს სოფელი ჩეკურნი... მამისა ჩუენისა ალექსანდრესთუის (ჲა-გიორგისგან მოკუდებისა 1511 წ.) კარგალებულსა ალაპა გარდაიკდიდენ... დაიწერა... ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა ერთსა, ქ~ს :რჟთ: კელითა ირუბაქისძისა სახლის-უხუცესისა ბეენასითა". ბოლოს სეეფლად ამტკიცებს შეფე გიორგი.

ეს ბეენა უნდა იყოს ხოდაუშუალი, რომელიც მეფის გიორგის ბრძანებით (1512 წ.) იერუსალიმს წასულა (ალბათ შეწირულობით მეფისაგან მამის მკვდელობის შესანდობელად) და იქ ესწერებია: იხ. ს. ცაბარელის Свѣдѣнія II: ჯუარის მოსახერის ხედგზის № 71 წარწერა: ქ... ღ~ი აცხოვნე მეფეთა-მეფე გიორგი (ჲა-გიორგი † 1513) და მაცხოვნე მე ცოდვილი იერუსალიმის ჩილოყაშვილი ბეენა. აქა იერუსალიმს მოვიწიე ქ~ს :ს:" (1512 წ.).—იქვე წარწერა თოკვენზე

№ 50: „ამისა წიგნისა შემკაზმავსა მღდელ-მონაზონს მანასეს შს ღნ... ღ-ლ შე მეფეთ.მეფე გიორგი და აცხოვნე ამის შემკაზმავი ბეენა და მოძღვარი ჩემი ნაომ“. ბეენას შეუკაზმავს ხელნაწერი სახარების თარგმანი № 135: „ესე წიგნი ჯუარისა მეფეთ-მეფისა დავითის († 1526) ცოდვისა შესანდობელად მე მისმან მოძღუარმან ოპიზარმან ბერმან ილარიონ დავიკესენ სპარსთაგან“ და სხვა წარწერა: „ესე წიგნი თარგმანი მეფისა სახლისა უხუცესმან ბეენამ ჩოლაყაშვილან შეეკაზმინე ბატონისშვილის გიორგის საღღეგრძელოდ“ (ძმა დავით მეფისა). აქვე წარწერა ხელნაწერისა № 138: „ჯუარო პატიოსანო! შე მეფეთა-მეფე გიორგი და ძე მათი ლეონ! ეს წიგნი მე ჩოლაყაისშვილმა ბეენამან შევკაზმე მათითა ბრძანებითა“. უკანასკნელი წარწერა კეკუთნის 1512 წელს, რადგანაც ბ-გიორგი ცოცხალი იყო. ხოლო ზემო წარწერაში (№ 135) მოხსენებული მეფეთა-მეფე დავით და ბატონიშვილი გიორგი უსათუოდ ვრიან დავით VIII (1505—1526) და გიორგი, ძმა მისი (მეფედ დასვდა 1526) და არა ბ-გიორგი (როგორც ბ-ნ ციცარელი), რადგან ბეენას ბერუსალიმში მოგზაობაში, 1502 წლიდამ გიორგი კიმეფებული იყო და ბატონისშვილობით არ მოიხსენიებოდა.

სიმბას „სუეთა მატიანეში“ ჩაწერილია მსგავსად შემდეგი აღწა №: 117: „სულსა ფ-დ ცოდვილისა ჩოლოყასშვილის ბეენასსა შს ღ-ნ. ა-ნ. სულსა დედისა მისისა გულზურბისსა შს ა-ნ .—№119 მსგავსადვე: „მეორედ:. და:. კუალად:. ფრიად:. ცოდვილისა:. ბეენასა შს ღ-ნ. ა-ნ.“

1511—1513 (ანუ 1548—1585 წ.) ამბავ კახთა მეფეს ბ-გიორგის უნდა კეკუთნდეს შემდეგი გუჯარი, შეტანილი მცხეთის ნუსხაში № :რმზ:, სადაც გიორგი მეფე უბრძანებს, რომ „ჩვენს სპასტონად“ (ე. ი. კახეთში) მოამყავდ „ქართველს მგზავრს“ (ე. ი. ქართველთა) არავინ არა აწუხონათ რა. რადგან ხსნა მარებაა ამირულად ქრეულად „სპასტონოს-ად“, ამიგომ შეიძლება ეს გუჯარი კეკუთნდეს ამირთა მეფეს გიორგი II-ეს (1568—1585).

„მეფეთ-მეფე გიორგი ვიკადრებ: ვინ-გინდა-ვინ აქ ჩუენს სამატონოშიდ მომავალი მგზავრი იყოთ, იარეთ, ჩამოდითო; თქუენი გამეოთხველი კაცი არავინ არს და ვერცა ვინ რას გაწყენთ... გიბრძანებთ...(მოსვლითა და კრისკუტით): ქართველთ მგზავრთ არა აწუხონოთ რა, თუ არა ჩუენდ სიხლით მოგკითხავთ, იცოდეთ!“.

1512 წ.—ქვითკირის ტაძრის სიგელი № 45.

„ქ. ესე წიგნი გაკადრეთ და მოგაკსენეთ - - - მღუმელსა დედაბერსა ბარბარეს ჩუენ კოტეტიშვილმა თევდორამა და სულიამა... მას ჟამსა, ოდეს დაგუეპირა და ავიღევით შენგან ათასი თანგა და ჩუენ შეგუეკუეთეთ ალაპი მისითა პანაშვიდითა... ქვითკირეს ღ-თისმშობლის მონასტერსა... დაიწერა ჟამსა მეფეთ მეფობისა პატრონისა [დავითისა]სა. ქ-ს :ს:. მე ქადაგისშვილს ევნატეს

დამიწერია... (მოწმენი: ქჯოისუკეას მონასტრისშეღწი კანდელაკი ნაგოლოზ, აღა. პაშვილი დეკანოზი გიორგი).

1505—1526 წ.—მცხეთის საგელი მსედრული № 260. დ. ბაქრაძეს ეს ბუკვრი შემოკლებულად და შეცდომებით ჩაწერთვის კასუშტის ისტორიაში (გე. 287) და მე-XIV სუკუნისად მიაჩნია. ეჭ მოსსენებული კრძი ოთხე სხვა სახუთოში არა სჩანს დაკეთის შეფობაში (1505—1526). ესმის მეფობაში კათალიკოსობდენ დო- მითეოსი I (1503—1506), დანიელ (1511 წ.), ბასილ (1517—1528); დო- მითეოს II (1516), შეიძლება ამ კათალიკოზებთა შორის ოთხენე იყო, დასწოდ- ბით 1516=17 წ.. პალეოგრაფიულის ნიშნებით ეს საგელი არ უნდა აკუთნდეს დავით V მეფობას (1292—1308 წ.). ჩვენ მთნც სავსებით დაეგეთვა ჩვენი ქრო- ნოლოგიური განსაზღვრება ამ საგლისა. თუმცა მრავალ ნაკლებად დროს სამცხის კელესია მოსწყდა მცხეთის, მაგრამ ყარყარე IV-ე ისევ შემოუერთა მცხეთისვე (ის. ამაზე საგელი 1518 წ. ქვეშე).

„ქ. ... ესე დაწერილი მოვაკსენე... ქართლისა კ'ზსა იოვანეს მე მისმან მონამან და მოწა[ფე]მან თქუენმან გლახაკმან მაწყურელ მთავარ-ეპისკოპოსმან ნიკოლაოზ მას ჟამსა, ოდეს,—ადიდენ და დაამყარენ ღმერთმან ძლიერი და ჳძლეველი (sic) ლ'თივ-გურგუნოსნობა მეფეთა-მეფისა დავითისი,—შემოწყალეს და საყდარი აწყურისა მიბოძეს თქუენითა თანა-დგომითა და ჯერ-ჩინებითა ჲნ თქუენ ვითარცა კელითა თქუენითა გაზრდილი და შეწყალებული ეგრეთ სი- ტკბობითი და სიყუარულით (sic) მაკურთხეთ და მე ამის კეთილის-ყოფისა და სიყუარულის თქუენისა სანაცვლოდ, ვითა წესი იყო, ესე დაწერილი და აღ- თქმა მოგაკსენე: სიცოცხლესა ჩემსა თუინიერ მცხეთისა სახლი და ქალაქი არა აღვიარო და თქუენ მაკურთხეველს ჩემის იოვანეს კ'ზისაგან კიდე სხუასა კა- თალიკოზსა არა დავემორჩილო, მოძღორად (sic) და მაკურთხეველად ჩემდა წ'ა დედა-ქალაქი მცხეთა და თქუენ იყვნეთ... (შეჩვენება და „ჭრილჯა“, თუ შეეშალოთ: „და მე ჯმნადმცა ჯარ ამის უმფარისაგან და წორეისაგან“ და ვინც შემოწუნაროს ასაც კრულა იოსია“),.. ეს ჩემის კელით დამიწერია“...

1512 წ.—საგელი მაღალ'შედთ, მღ. ი. დიაძისგან გადმოწერილი: „ქ... ჩუენ დედოფალთან ელენემ და საყვარელთან ძემან ჩუენთან ლეონ ესე მტკიცე და შეუცვალებელი წიგნი და სიგელი დაგიწერეთ და მოგეცით თქუენ ჩუენთა ერთგულთა ცხეთის საყდრის შვილთა ქადაგის შვილთა მარკოზსა და გიგოსა და თქუენთა შვილთა ზაქარიას და დავითსა და მომავალთა სახლისა თქუენისა- თა ყოველთათვე მას ჟამსა, ოდეს სულ-კურთხეულსა პატრონსა დიდსა მეფესა ალექსანდრეს სოფელი კუნელნი აღუშენნეს და ნახევარი მცხეთის საყდრისა- თვის შემოუწირა და ნახევარი სახასოდვე დაეჭირა, მისმანვე შვილის-შვილმან პატრონმან მეფემან გიორგი მათის სახასოსაგან შვიდი კუთმლი კაცი და ორი საგლეხო ნაოხარი მამული გოგიტაური და ნემსიაური ზორის ნახევარი, ხოდა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბუნებისა და სახასოს მიწისაგან ნახევარი გიბოძა (ის. ზემო 1513 წ. ქვეშე). აწ ჩვენცა იმავე წესით დაგიმტკიცეთ. გქონდეს და გიბედნიეროს ღმერთმან ნახევარი მცხეთის საყდრისათვის შაეწირა და ნახევარი სასეფოთ და სახასოთ იყო; მის ჩვენის სახასოსაგან გიბოძეთ კუნელშიგა შვიდი კომლი კაცი და ორი ნაოხარი მამული გოგიტაური და ნემსიაური და გლეხნი: საყველაშვილი, ოვათელაშვილი, სირენადა და ხუდადა; ქურის ნახევარი და ხოდაბუნების ნახევარი, წყლის სანადირო და ფაცრის ნახევარი მისით მიდგმითა ყოვლითურთ უნაკლულოდ, გლეხები მათითა მამულითა, ველითა, ვენახითა, სახნავითა. წყლითა და წისქვილითა, შესავლითა და გამოსავლითა დაგვიმტკიცებია. აწ გქონდეს... არა მოგეშალოს არა ჩვენგან და არცა ჩვენს შემდგომ მომავალთა მეფეთა და დედოფალთაგან... დაიწერა... ქ̃კს :ს: (ხელითა) დივნისა ჩვენისა სორლატ მიშისათა (ხელ-რთული და ბეჭედი თათრული).

1512 წ.—ქ̃კს :ს: მოკუდა ლიპარიტ (დადიანი) და დაჯდა მამია (დადიანთ ქრონიკა.).

— ქ̃კს :ს: მიიცვალა გურიელი გიორგი (Chron. Gèor.).

— ქ̃კს :ს: მოვიდა სარასკარი. მზე ჭაბუკ ათაბაგი მიეგება; იმერეთს ჩავიდნენ; თათართა ქუთათისი და გელათი დაწვეს; და ბაგრატს ვახტანგზედ (თვისს ძმაზე?) გაემარჯვა მოხისს; და კვალად მოკუდა გურიელი გიორგი და დასჯდა ძე მისი მამია; კვალად მოკუდა დადიანი ლიპარიტ და დაჯდა მამია (ვას. ქრ.) ეს ამბები სხვა ქრონიკებში აღნიშნულია 1510 წ. ქვეშე ის. ზემო.

1513 წ., 4-ს ივნისს (ქ̃კს :სა:) მოხსენებულია მეფე (კახთა) გიორგი (დავით-გარესჯის სიგელი № 197)

1513 წ.—ქ̃კს :სა: აქა მოვიდნენ თათარნი, ქუთათისი და გელათი დაწვეს (შემოქმედის გულანი).—ეს იგივე ცნობაა, რომელიც სხვა უმთავრესს ქრონიკებში აღნიშნულია 1510 წ. ქვეშე. შემოქმედის ქრონიკა XVIII საუკუნეშია დაწერილი და ხშირად სცდება.

1513 წ.—ქ̃კს :სა: აქა ალექსანდრე მეფე მიიცვალა. ამავე ქ̃კსა მისი შვილი ბაგრატ მეფედ დაჯდა. ამავე ქ̃კს პატრონი მზეჭაბუკ (?) მეფე ბაგრატ მიიცვალა (?) და ვახტანგს მოხისს შეიბნეს. ბაგრატს გაემარჯვა (იკორთის მილისპირი).

ცხადია, რომ ამ ქ̃კებში გადამწერისაგან უკანასკნელი ცნობები არეულია: დედანში ეწერებოდა: „ამავე ქ̃კს პატრონი მზეჭაბუკ მიიცვალა (ის. 1516 წ. ქვეშე). მეფე ბაგრატ და ვახტანგ მოხისს შეიბნეს“ და სხ. კახთ მეფე ვახტანგ † 1510.

— ქ̃კს :სა: აქა ქართ[ლის] მეფე დავით დ[ა კახთა] მეფე გიორგი [შეი]ბნეს მუხ[რა]ნს და გიორგი [მეფე] მოკ[ლეს] (ჟამნი № 3. ფრჩხილებში ჩასმულები წაშლილია).

— ქ҃კს :სა: აქა „ქართლის მეფე დავით და კახი მეფე გიორგი შეიბნეს მუხრანს და გ҃ი მეფე მოკლეს. ძალისს შეიბნეს“ (ყანჩაეთის ტყავის გულანი).

— ქ҃კს :სა: აქა - - ქართლის მეფეს დავითს გაემარჯვა და კელთ დარჩა მეფე გ҃ი“ (ჟამნი № 2).

— ქ҃კს :სა: ქართლის მეფე დავით და კახი-მეფე გიორგი მუხრანს ძალისს შეიბნეს. ქართლის მეფეს დავითს გაემარჯვა და ხელთ დარჩა მეფე გიორგი და დამარხეს სცხეთას. ამ კახმა მეფემა მოკლა მამა და ძმას თვალები დასთხარა (Chron. G. p. 4).

— ქ҃კს :სა: ქართლის მეფე და კახი-მეფე [ავ]გიორგი მუხრანს ძალის(ს) შეიბნენ და ქართლის მეფეს დავითს გაემარჯვა და კელთ დარჩა მეფე გიორგი. ამავე წელს მოკლეს მეფე გიორგი („წიგნი ქორონიკონნი“).

— ქ҃კს :სა: ავ-გიორგი შეიპყრა ძალისს ბაგრატ მეფის-ძემ, ტყვე ჰყო და ტყვეობაში მოკუდა ამავ წელს და კახეთი დავით მეფემ დაიჭირა. სხვაში აწერა: ავ-გიორგი და დავით-მეფე შეიბნენ; დავითს გაემარჯვა: ავ-გიორგი დაიჭირა (ვახტ. ქრ.). რომ ავ-გიორგის დაჭერა ანუ სიკვდილი ივნისის 4-ის შემდეგ ყოფილა, ამას ამტკიცებს შემდეგი გუჯარი, № 197 (ნუსხიდამ გადმოწერილი):

1513 წ. —ივნისის :დ: „ქ... ჩუენ მეფეთ-მეფემან გიორგი... მოგაკსენეთ (წ҃ას დავით-გარესჯას)... ჟამთა შლილობისაგან... გამოწირული თქვენი მკვდრი მამული ხოდაშენი, დუდაური და ბაწაწიანი და მახარასშვილნი თავიანთის მზღურითა... ხოდაშენსა და წინანდალს შუა კევი ჩავლის, მას შიგნით... ხარებობას თორმეტსა მღდელსა ჟამსა გვიწირვინებდეთ; სამსა მცხვარსა პურსა, სამს საპალნეს ღვნოს, ხუთს ზურგიელსა, მისსა სანთელსა. . . წ҃ის დავითის უდაბნოსა მიიღებდით და ჩუენთჳს ალაპსა იქმოდეთ... დაიწერა... ქ҃კს :სა: ივნისის :დ:“... (დავით-გარეჯის სიგელი № 197).

1513 წ. ეტრატზედ მხედრულად დაწერილი სიგელი სამთავისის № 68:

„...ჩუენ... ამილახორმა:. თაყამან:. და ჩემმა:. ძმამან:. აღნიამან:. შვილთა და მომავალთა გუარისა ჩუენისათა... შემოგწირეთ:. თქუენ:. დიდსა და ყ҃დ პატიოსანსა:. საყდარსა სამთავისისასა და მას შინა ყ҃დ ბრწყინვალესა ხატსა ღ҃თეებისასა სოფელი ნადარბაზევი მისითა შესავლითა, მთითა, ბარითა, წყლითა, წისქვილითა, ველითა, ვენაკითა, საკნავითა და სათიბითა და კასპს ორი ვენაკი, — ერთი შარვანელაშვილისაგან მოსყიდული და ერთი ჩუენგან აშენებული; და კიდევე რეკს ვენაკი გარეყანული ნასყიდი მოუდევარი მას ჟამსა, ოდეს ჩუენნი ძმანი ზედგინ და შიაოშ ამიერ-სოფლით მიიცვალნეს და ჩუენ მათთჳს სასულიეროდ შემაგწირეთ თქუენ ხატსა ღ҃თაებისასა... და დავადგინეთ მწირველად და მეეკუდრედ ბეშქენას ძე მოძღუარი (sic) მარკოზ და მისი შვილი დანიელ, შვილნი და მომავალნი მათნი ყოველნივე ასრე და ამა წესითა, რომე ორნი მწირველნი თორმეტთა საუფლოთა ბ҃ დიდთა მარხვათა

მათთათჳს წირვიდენ: ერთი მღდელი შიაოშისთჳს და ერთი ზევდგინისთჳს, და ორსა კანდელსა დაუესებლად აანთებდეს და სოფელი და ვენაკი კელშეუვლელად მათ ჰქონდეს და ოთხსა აღაპსა კარგაღებულსა და ყოვლითურთ უნაკლულოსა იქმოდენ სეკდენბერსა ერთსა, და საბაობასა ზევდგინისთჳს გარდაიცვებოდეს აღაპი და თევდორობასა დიღსა ხუთშაბათსა შიაოშისთჳს.... განგეთავისუფლებია (კუნსხ-სოფლები) ყოვლისა საჩუენოსა სათხოვარისა და გამოსაღებისაგან: საბალახის მეტი, ერთის დღის ხვნის მეტი და ერთის დღის მკის მეტი არასთანა არა ეკითხებოდეს: არა ზროხა, არა საკლკვი, არა პური, არა ღვინო, არა საჯინიბო, არა საახორასლო (sic), არა საბაზიარო, არა სამლაშე და არა სამთო; არაფერი საჩუენო სათხოვარი და გამოსაღები საყდრისა და მეეკვდრის მეტი.—და თქუენ ღ'თივ გჯრგჳნოსანნო მეფენო და ყოველნივე კარისა მათისა ვაზირნო და მოსაქმენნო! ყოველივე, გეეყდრები, დაამტკიცეთ.... და თქუენ, წ'ო მეუფეო ქართლისა კ'ო და ყ'ნო მღდელთა-მოძღუარნო, ყოველთავე უჯუარობითა დაამტკიცეთ... დაწერა... ქ'სა :სხ: (და ზედგე ხჳლჳსად) კელითა ყოველთა დაბადებულთა უნარჩეველისისა გლახაკისა გრიგოლ შეარმაულისათა". მეორე მხარეზე სჩანს ხელით აწერაა: «ქ... ესე ხანთა გასათავებელ წიგნი გიბოძეთ ჩუენ ბატრ-ნმა ამილახორმა ბარძი და ჩუენთა შვილთა ბატონმა თაყუანს თქუენ ჰრისეს და შვილთა თქუენთა: გედეონს, მარკოზს, ბარნაბას და გიორგის, ელისეს და მომავალთა ყოველთა სახლისა თქუენისათა მას ჟამსა, ოდეს კარსა მოგვიდეგით, გვეაჯენით და სიგელი მოგვიტანეთ.... სიგელი წავიკითხეთ: ჟამთა ვითარებისაგან მამული დაგკარგვოდა; ნახევარი აღარა გქონდა და ჩუენთა მამაპაპათა ერთის აღაპის მეტი არ ექნევინა და ჩუენ მოგიმატეთ და ორი აღაპი დაგდევით; ერთი კანდელი; ექუს საუფლოს დღეს ერთი მღდელი ჟამსა წირვიდეს: სამს შიაოშისთვის და სამს ზედგინისთვის.... შენს მამულზე არა დავდევით რა, რაც პირველს სიგელშიგა არ ეწერაოს.... დაიწერა.. ქ'სა ტა (1613 წ.) მარტსა ცამეტსა".

თაყა ზედგინძეც ამილახორი, თანამეცხედრე მისი ფანასკერტელის ასული ულუმპია, ძე ამათი მონაზონი თომა, ძმა თაყასი აღნია (ის. კადე ჩემი «სჳლთა მატიანე» სიმეზასა. ზემო გვ. 206 და მკვლ ამაღსჳრებზე ცნობანი გვ. 213—4. გვ. 205—6; 217: 218; 225, 229, 240—1; 266—7; 297).

1514 წ. მცხეთის სიგელი № 351 (ნუსხა № :ოვ:), თავი ჰგლია. გუჯრის ზურგზე მეტად გურჩკნულად აწერაა: „ზებტე ქ. ანდერძი" (ჩუბედეს ანდერძი? ზუბედე კნ'ად იყოდა 1610 წ., მაგრამ ეს სიგელი 1514 წლის თარიღისაა):

„---და შემოგწირეთ ჩუენი მკვდრი ყმა ნასყიდი ფრიალიშვილი ასე ამა წესითა, რომე მამული წილკნისა აქვს და თჳთო მისი სახლის-კაცი კ'ზს გაუყრელად იახლოს და თუ კ'ზს ეპრიანებოდეს, რომე ფრიალიშვილი წილკნით ჰჯაროს და სხუაგან დაასახლოს, მისი გამომნახავი ვერავინ იყოს(ს), ვერცა წილკნელი... კიდევე შემოგწირეთ ახალუბნით ათი კაბიწი პური....

ყ"ლსა წელიწადსა ათ-ათსა კაბიწსა უკლებლად ახალუბნით მოგცემდეთ და ბური იგი სანთლისათჳს გაისყიდოდეს და საყდარს შეიტანებოდეს... დაიწერა... ქ"ჩ :სბ:

1516 წ.— სიგელი მცხეთისა № 8, მსჭდრულად:

„ . . . ჩუენ - - - მეფეთ-მეფემან... დ"თ და ძემან ჩ"ნმან დიმიტრიმ (sic) ესე მტკიცე... სიგელი... შემოგწერიეთ სოფელი დისევი... თქუენ სუეტსა-ცხოველსა და ქ"ჩს დროოთეოს(ს)... თვესა აპრილსა :იგ: ქ"ჩ :სდ:" (sic). ბოლოს ხეუულად: „დავით მეფეთა-მეფე ვამტკიცებ ნებითა ღთისათა".

1516 წ.—ქ"კს :სდ: აქა დიდი მზეპაბუკ მიიცვალა:. ათაბაკი:. (წერა-კითხ. ხელნაწერი № 252).

— ქ"კს :სდ: აქა პატრონი მზეპაბუკ მიიცვალა (ჯუისჩეთის გუჯარი).

— ქ"კს :სდ: აქა პატრონი მზეპაბუკ მიიცვალა (კეკ. შუჩ. № 85).

— ქ"კს :სდ: აქა დიდი მზეპაბუკ მიიცვალა ივნისის :ვ: (ჯუმნი № 2).

— ქ"კს :სდ: აქა პატრონი მზეპაბუკ მიიცვალა (წ"ა ნიკოლოზის ქრ.).

— ქ"კს :სდ: მიიცვალა ბატონი დიდი მზეპაბუკ ათაბეგი ივნისსა :ვ: (Chron. Géorgiène, p. 4.)

— ქ"კს :სდ: ათაბაგი დიდი-მზეპაბუკ მოკუდა და დასჯდა ძე მისი ყვარყვარე (ჯახ. ქრ.—რომ უკარუკარე მე ჯრ აყო მზეჭაბუკისა, ვრამდე მძიმუნდა მისა ჭაბუკობრას შეიდე, ეს ჩუენ ზემო დაჯაბრებეთ; ხოლო უმეტესად მტკიცდება თჳთ უკარუკარე IV-სჯან მიცემულის სიგლითს, მასკანეე ხელმოწერილით, რომელიც და-ბეჭდილია ქვემო 1518 წ. ქვეშე).

1517 წ.—მცხეთის სიგელი № 582, მსჭდრულა, რომელშიც პირველად მოხსენებულია გ"ზი ბასილი (1517—1529 წ.):

„...ესე... სიგელი... მოგაკსენეთ თქუენ... (მცხეთას) და... კზ"ს ბასილის ჩუენ ჰავეპავასძეთა როშნიას შეილთა: ზალ, დასტან, მანუჩარ და გიორგი... ოდეს ჩუენი ძმა შემოგუაკუდა... შემოგწერეთ მისთჳს... (სჯანთნოსდ) ახალ-კალოს ჩუენნი მკჳდრნი ყმანი ლურსას ძენი... და ახმეტას ვენაკი... ,რისაც მა-მულისა (აქ მსხდომნი გჯესნი) მჭონებელნი ყოფილან... დაიწერა... ქ"ჩ :სკ:". ბოლოს სხუა კეთი: „ახლად ჩუენ გიორგის შეილნი (ჭაკჭაჯაძენი) გარსევან და ბეჟან შევეცილენით ლურსას ძეს სამნიას მამულსა... ესე სიგელი მოიტანეს (ჯუმსს ძეთა)... შევიკიმეთ... და... კიდევე შევსწერეთ".

1518 წ. ამაღასხურა ბარძიმ და ძე მისი ფარეშუს სოფელსა ზე-ღრდულეთს სწორაჯს სიუვარეთის ღ"თის-მშობლის სხტს (ბორჩალოში): იხ. სიუვარეთის სიგელი № 1. იმასე კკლესიის სიგელში № 2 მოხსენებულნი არიან 1538 წელს ბარძიმ, ფარეშუს და იოთამ ამაღასხურები.

1518 წ. — მცხეთისავე სიგელი № 102 (ნუსხა :ტჲბ:). თავი აკლია და ფრჩხილებში ჩასხმულები აღდგენილია ნუსხით № :ტჲბ:

[სახელითა ღთისათა] ჩუენ დიდთა ათაბაგთა ნათესავმან, სახელ-განთქმულისა ყუარყუარეს ძისწულმან, პატრონისა ქეიხოსროს (sic) ძემან, პატრონმან ათაბაგ-ამი-სპასალარმან ყუარყუარე (IV-მ) ესე წიგნი გკადრე და მოგაკსენეთ... თ~ქნ ყ~თა ჩრდილოეთისა კედართა შ~ს უაღრეს და უაღმატებულეს უდიდებულესსა წ~ა კ~კე საყდარსა მცხეთასა და მას შინა სუეტსა ღ~თივ აღმართებულსა, კუართსა სამეუფოსა და მირონსა წ~სა და თქუენსა საჭეთ-მპყრობელსა ქ~ეს მიერ ყოვლისა საქართველოისა პატრიარქსა ქ.:კ~ზსა: ბასილის მას ჟამსა, ოდეს პატრონი მეფე და პატრონი ბიძა ჩემი შემდურდეს (იხ. ზემო გვ. 316—7) და მან სამცხის საებისკოპოსონი უკუიჭირნა; აწ იპრიანა ღ~ნ და ჩუენ კიდევე მივანებეთ კათოლიკე საყდარსა კზ~სა და მოგუიკსენებია ასრე და ამა წესითა, რომე რაგუარაცა ამას წინა ყოფილა, იმავე წესითა რაცა ჩუენსა საბატონოშიგან ებისკოპოსნი იყუნენ პატრონისა კზ~ისა მორჩილნი იყვნენ და კზ~ისა კელითა იკურთხეოდენ. ვარძიის მოძღუარი და ვარძიის შესავალი, მღდელნი და დიაკონნი ძუელადაც მცხეთას კურთხეულან და აწცა კზ~ისაგან იკურთხეოდენ და რაცა ჩუენსა საბატონოშიგან მცხეთის საყდრისათჳს შეწირული ყოფილა, ანუ პარხალის მონასტერი და ანუ სხუა მამული და გლეხნი, რაგუარცა ძუელად ყოფილა, ისიცა იმავე წესითა მოგუიკსენებია და შემოგჳწირავს ჩუენთჳს სადღეგრძელოდ და ცოდვათა ჩუენთა შესანდობელად:. დაიწერა:. ქკ~სა:. :რვ:“ ხვეულად: „ყუარყუარე“.

1518 წ. — ქკ~სა :სვ: წამოვიდა ყაენი ქართლისა ოკრებად. მეფემან დავით თჳსი შვილი გაუგზავნა (ჟ. № 2).

— ქკ~ს :სვ: ყაენი წამოვიდა ულუსითა საქართველოსა; საქრისტიანოთა ხატთა და ჯვართა ყველასა ატყუ(წ)ვებდეს. პატრონმან მეფემან დავით თავისი შვილი რამაზ თათარ~ში გაგზავნა და ყაენს წინ მიაგება და დაიხსნა საქრისტიანო (chron Gé. p. 5.)

— ქკ~ს :სვ: ყეენი წამოვიდა ლაშქრითა დიდითა ქართლს ასაოხრებლად და პატრონმან დავით მეფემან თავისი შვილი რამაზ გაუგზავნა ყეენს და დაიხსნა ქართლი („წიგნი ქრონიკონნი“).

1518 — სვ. ყეენი წამოვიდა ქართლს ოხრებად. დავით მეფემ ძე თჳსი მიაგება და დაიხსნა ქართლი და საქრისტიანო ტყვეობა-ოხრებისაგან; და ავგიორგის ძემ ლევან კახეთი დაიჭირა (კახ. ქრონ.).

1519 წ. — ქკ~სა :სზ: გელათს ეპისკოპოსი დამჯდარა (ეკ. მუზ. № 186). — შემოქმედის გულანში ეს ამბავი აღნიშნულია შეცდომით. 1525 წ. ქვეშე.

— ქკ~ს :სზ: მიიცვალა დიდის მონასტრის გენათის მოძღვარი ილარიონ

პატრონი თვესა მაისსა ;ვ: და გორის ჯვარით აქა გენათს მოასვენეს და ამასვე ქორონიკონსა მიიცვალა მეფის ბაგრატის შვილი (ალამურაზ?) მუცლის ტკივილითა.

— ქ<ლ :ს: გელათი საეპისკოპოზოდ ჰყვეს, საყვარელიძე მელქისედეკ დასვეს;—და დავით მეფე ლევანს მოადგა მაღრანის ციხეში მყოფს (ჯახუშტის ქრონიკა).

1519 წ. ამ წელს უნდა იყოს დაწერადი „ზესთა არსისა... და ცათა მობაძჯისა დადისა საყდრისა ჩუენისა ხხლისა ეროუსლიმისა გუნათის სუმწყობასა და სიკეთისკოზოზისა გუსაჩენისა და სიმშღერისა“, რომლის პირი ჩუენ ვერთა გუჴქვს. თჳთ ესენი ჩუენ კერ ვიპოუენეთ გელათის გუჯრებში და ამისგამო აქ ვეუქდაუთ მისს პირს. რადგან სიგელი მეტად გრძელია, ჩუენ აქა-იქ გამოკლებით და შესამოკლებლად ცხრილებშიაც ვსხამთ და ტიპურებს კისმრობთ სიტყუების მაგიერ. სიგელს მრავლგუარი მნიშუნელობა აქუს, უმეტესად შინაურულ წეს-წყობილებათა გამოსახგრობით:

ქ . . . . . (ფრიად გრძელის დუთის-მეტყუელურ წინასიტყუობის შემდეგ) ჩუენ, მეფეთა შორის ჩინებულმა მეფემან ბაგრატ, მპყრობელმან ყოვლისა ზემო-ქვემოისა საქართველოჲსა და აბხაზ-იმერეთისამან და თანამეცხედრემან ჩუენმან... ელენე და ძეთა ჩ<თა, ვიგულეთ და ვიგულსმოდგინეთ და გელათის არესა შორის აღმართებულსა საყდარსა შვიდწილ უძლეველისა მოწამეთა მხნის გიორგისა და სამლეველსა ჩ<ნსა, და გამოვიკლიეთ თჳსი დაკარგული მამული, აგარაკი და შეუწირეთ..... აწ მრავლითა გულსმოდგინებითა კელეუავით საყდრისა და მონასტრისა წ<ისა გიორგის მეორედ აღშენებად და ოდესმე სადედოფლო ყოფილიყო და აწ ჩ<ნ სამარხოდ და საძუალედ შევქმენით. აღვაშენეთ და შევამკეთ ხატითა, წიგნითა და კანდელითა, კელეტრითა, სანთლითა, საკმელითა და მამულითა და მივიღეთ პატივი მას ზ<ა... და დავადგინეთ მოძღუარი და დავსდეთ ენკერი (ე. ი. სპეციალური ჯათქმა გაუსაგებლად?) და განვაჩინეთ მწირველად ჩუენთჳს და დავსდეთ წირვა წელიწადთა შინა თორმეტთა საუფლოთა დღეთა და სხუათა დღესასწაულთა.

აგრეთვე ვქმენით მოკითხული წ<ის გიორგის სად და რა არს ძველად შეწირული მამული, ჯამთა-ვითარებისაგან მოშლილ იყო და დაკარგულ იყო და რაცა ოდენ მოვესწრინით და შეეტყეთ, ისიც შემოვკრიბეთ და რაც მოძღუარისათჳს დადებულის ძღუენისა სიგლეხეთაგან ეწეროს რაც მათგან განწესებული სამსახური იყოს, ნურც ამ საყდრის წინამძღუარსა მოეშლება.

არის გელათს ზღუდისა გარეთ საბას მოძღურისეული სენაკი მისითა ჭერ-მარნითა, ვენაკითა, სახარდნითა, საბოსტნითა და კ<დ მის ქუეშეთ ერთი მისითა სახლითა, კარითა, ჭერითა, მარნითა, ვენაკითა მისითა სარჩომითა.

იხთიმირას გლეხნი ვირსლაძენი ოთხნი, იბრიალაძენი კუმლონი ორნი და პარტახი ორი, მართებს:

	თეთრი,	ღვინო კოკა:	პური კოდით:	ქათამი:	ძღუენი:
მასაუტას ბრიალაძესა	—10	—10	—1	—1	—2
მამისთავლა ვირსალაძეს	—10;	—10;	ღომი 1;	—1	—2
ნასყიდას ვირსალაძეს	—10;	—10;	—1	—1	—2
ზაქარ ვირსალაძეს	—10;	—10;	—1	—1	—2

ჯონია მემნაძე კუამლი ერთი; არის ნაბოსლევს კუამლი ერთი, მახარაკოზლს მართებს თეთრი ათი; ღვინო კოკა ათი; ღომი ნაოთხალი ერთი; ძღუენი ორი. ჭურვს (?) ჭალაგანაძე კუამლი ხუთი, კაკაბაძე კუამლი ერთი, ჭალანგირის ძე პარტახი ერთი, კიდევ ჭალანგირიძე პარტახი ერთი; კიდევ ჭალანგირიძე პარტახი ორი; კაკ[აბა]ძის პარტახი ერთი არის. მანდიკორს გაბადაძე კუამლი ერთი, კახიძე კუამლი ერთი; პოლევის ტყის ქათამაძე კუამლი ერთი, ოვრებლიძე კუამლი ერთი.

	თეთრი:	ღვინო კოკა:	ძღუენი:	ქათამი:	ღომი კოდით:	მუშაობა:
მართებს: ინანა ჭალანგირიძესა:	— 6,	— 1,	—1,	„	1/4	სამსახური
გიორგი კოველაძესა:	— 6;	— 3;	— 2;	„	1/4	„
მიქელა ჭალანგირიძეს:	— 6;	— 3;	— 2;	„	1/4	„
კახიძეს:	11	— 5	— 2	„	1/4	„
რიონს ნაცვალს მა-						
ბრიკაშვილს:	20;	20	„	„	1	კოდი ცხვნით
გრიგოლა მაბრიკა-						სამსახური
შვილს:	20;	20;	„	„	1	„
ტატუასა:	3	3	2	„		
(სორმონს) დემეტრაძის				„		
შვილსა გოჩიას:	6	4	2	„	1/4	
შოშიას ქალმაძეს:	13;	7	2	4	2	
გოჩიას ფურცხვია-						
ნიძესა:	11	7	2	4	2	

	თეთრი:	ღვინო კოკა:	ძღუენი:	კოდით ღომი:	ქათამი:	მუშაობა:
გოჩიას კეცალეს	17	7	2	„	4	
ნასყიდა ფურცხვანიძეს	11	9	2	1	4	
ნასყიდა ფურცხვანიძესა (?)	6	4	2	2	4	
გ[ი] ფურცხვიანიძესა	11	„	„	„	„	
ოქროპირ სილოვაძესა	10	7	2	3/4	4	„
ოქროპირ სილიაძეს(?)	10	10	„	1	4	მუშაობა

აგრეთვე ვენაკები შეგვიწირავს კელშეუვალად და განთავისუფლებით თჳნიერ ნადირობისა და ჯეგლად ნუ დაგვაკლდებინ. ამ ჩვენგან შეწირულსა სოფელსა და გლეხთა სხუა კარიდამ გამოსავალი სათხოვარი არა ეთხოვებოდეს: არა სამეფო, არა სადედოფლო, არა პური, არა ღვინო, არა საკორკე, არა ძრო-

ხა-საკლავი, არა საციხისთაო, არა საჯინიბო, არა საბაზიერო, არა ლაშქრობა, არა ულაყი, არა გოჭი-ქათამი, არა საყოლიარს (სახარისალაროჲ?) არაფერი არ ეთხოვებოდეს; და რა ვენაკები პირველად საყდრისა ყოფილიყო და თუმცა ჟამთა ვითარებისაგან გამოყავდა (გამოჴსმოდა?) და ღოღობერიძეს დაეჭირა და აზნაურშვილად შექმნილიყო და ამის უკანას ჟამად აშლილობისაგან მკეციძეს ეშოვნა და მერმე მკეციძესა მრავალი ჩვენი საქმე და უპატიობა შევარდა და ჩვენდა საუპატიოდ გამოვართვით და ჩვენ სულისათჳს შევწირეთ. ამისთჳს გამოხვებასა და მოშლასა არავინ გვემართლების. ვენაკები ძუელად ორი ფუძე ყოფილიყო და ცოტად ადგილი ჰქონოდა და სასვიმონეთის შარას იქით ვერ გადამოვიდოდეს. აწ აშენდა ისინიცა და განმრავლდეს; სხუა გუარნი კაცნიცა ბევრნი დავასახლეთ და საჭმელად არ ეყოფოდა და ჩუენ ჩუენი მივეცით. სასვიმონეთის შარას აქეთ საჭმელად მივეცით ჭიშურას საგოდოგნო შარა რომ წაყვება, მრავალწყარო ზეითი სვიმონეთის მზიურასას მიადგამს. ამას აქათ ჩუენი მიგვიცემია და შეგვიწირავს; ჭიშურას გაღმა სათევზე ღრუდო შეგვიწირავს, ქალასთავი სოფელი, ქალანგირიძე ფუძე ერთი და კუამლი ორი; ერდაველიძე ფუძე ერთი და კუამლი ორი, ერდაველიძე ფუძე ერთი, ბარბარე კუამლი ერთი; ბენიძე ფუძე ერთი და კუამლი ორი; ჭვიტაძე კუამლი ერთი; მიანიძე კუამლი ერთი.

მართებს კუამლზედა თითოს თორმეტი გოდორი ღომი, 12 კოკა ღვინო თორმეტიანი, 20 ლიტრა შემავალი ხორბალი. არის ნავენაკებს სასახლე და გამოსავალი მოსაკრებლობა; მართებს მამისთვალსა ზაქარიასა საჭუბეს ძესა 20 თეთრი, 21 კოკა ღვინო, 11 გოდორი ღომი.—კიდევ დავსდევით შეწირულნა. ბატონმა მუშაობა, მისთჳს თითო კოდი პური, თითო კოდი ქერი, ორი ქათამი, თითო ძღუენი და ქაჲამი. მართებს მამუკას ხოჭობერიძეს 20 თეთრი, 24 კოკა ღვინო, 11 წონა ღომი, 2 კოდი პური, 2 ქერი, 2 ქათამი, ძღუენი და მუშაობა.

მართებს:	თეთრი:	ღვინო კოკით:	ღომი: წონა:		პური:	ქერი:	ქათამი:	ძღვნად:	მუშა
მამისბედას ხაჭობერასძეს	20	24	11	ა	2	2	1	1	ა
ნინიას ხაჭობერაძეს	20	24	11		2	2	2	1	
მახატას ხაჭობერაძეს	10	12	6		1	—	2	1	ბ
დათიკასშვილს ხაჭაბერაძეს	10	12	6		1	1	1	1	
ცოტნიაშვილსა გოჩია ბაზაძეს	13	11	8	ს	1	1	ძღვნად სამ-სამი ქათამი	—	ე
ბაზაძეს გოჩიას	1	12	6		1	—		—	ა
მახარობელა ბაზაძეს	20	24	11		2	2		—	
ხუტიასა ბაზაძეს	20	24	11	ე	2	2		—	დ
გოჩიას ბაზაძესა	10	12	6		1	1		—	
ხოსიას ბრეჭაძესა	20	24	11		2	2		—	ჟ
გოჩას ლაბაძესა	10	11	6		1	1		—	
როსტოვანას სალაძესა	10	11	6	ჩ	1	1		—	დ

ყველას ნავენახებს (ნავენახებს?) ტვირთი მართებს; ოფჩელებს კუამლზე თითო

საკლავი, ორი კოდი ღომი, ჯუმლად ყველასა ათი მარჩილი თეთრი; ასი კოკა ღვნო, თერთმეტი ლიტრა მარილი.

კ῀დ გკადრეთ და მოგაკსენეთ და შეგწირეთ ჩუენგან ნასყიდი ნიჯარაძისეული ფარცხანაყანევს კუჭუხიძენი კუამლნი ოთხი და კუჭუხიძის პარტახი სამაჭრობო ორი. მართებს კუჭუხიძეს მიქელასა თეთრი ოცი, ღვინო კოკა ორმოცი; საკლავი ერთი, ქათამი ორი, ღვნო კოკა სამი. კაცი დაესისხლებოდეს, ვინ გისმარებდეს და როგორც კაცი დაესისხლოს, რაც იმ ალაგისა ბეგარა მართებოდეს, იმას გამოიღებდეს.

კ῀დცა გკადრეთ და მოგაკსენეთ და შემოგწირეთ ჩუენგან ნასყიდი იმავე ნიჯარაძისეული მაღლაკს გლეხნი ოთხი. მართებს ბეგარა ესე:

დემეტრას: 20 თეთრი, ღვინო 40 კოკა, ბატკი 1; ღომი ნაოთხალი, ორი სამაჭრო თეთრი. მართებს მებურნიშვილსა თედოს თეთრი 10, ღვინო 40, ბატკი 1, ღომი გუერდი. მართებს უმახაშვილსა აბესალაძეს თეთრი 20, ღვინო დიდის კოკითა 50; ღომი ნაოთხალი ორი და ურემი ერთი; სამაჭრო: საკლავი ერთი, ქათამი ორი, ღვინო კოკა სამი, ბატკი ერთი, სამაჭრო თეთრი ორი. მართებს ლექხენიძეს გიორგასა თეთრი 10, ღვინო 20, ბატკი ერთი, სამაჭრო საკლავი ერთი, ქათამი ორი, ღომი ნაოთხალი ორი, სამაჭრო თეთრი ორი.—იმავე ნიჯარაძისეული ჩუენგან ნასყიდი დოლაძეს მამუკას მართებს თეთრი 10, ღვინო კოკა ორმოცი, ღომი ნაოთხალი ოცი, სამაჭრო საკლავი ორი, ქათამი ოთხი, ღვინო 6, ბატკი 2.

ესე ცხრა კუამლი კაცი და ორი პარტახი ნიჯარაძესა ესტატეს ლაშხიშვილისათვს ნასისხლად მიეცა და ლაშხისშვილისაგან ჩუენ ვიყიდეთ ჩუენითა თეთრითა. ესე ნიჯარაძისეულნი ნასყიდნი გლეხნი ფარცხანაყანევს, ქუტირს და ნამაშევს ვიყიდეთ მათითა მამულითა ეკლესიისათა (ეკლესიითა?) სასაფლაოთა, წყლითა, წისქვილითა, ვენაკითა, ყანითა, სათიბითა, ტყითა, სანადიროთა, ჭალითა, სათევზითა, მთითა, ბარითა, შესავალითა და გამოსავალითა, საძებრითა და უძებრითა, ზურითა და მისითა სამართლიანითა ყოვლითურთ უცვალებელად.

კ῀დცა გვარდეთ და მოგაკსენეთ და შემოგწირეთ ფარცხანაყანევს მარდალაშვილები ფუძეთ ერთი და კუამლი რვა... (თითოსა კვამლს ჰმართებია ორმოც-ორმოცი კოკა ღვინო და ორ-ორი თეთრი, სხვა არა-რა), პარტახი ერთი; ვინც აშენებდეს ოც კოკა ღვინოს გამოიღებდეს, და როგორც კაცი დაესახლოს, როგორც თითოს სხუასა ბეგარა ემართოს, ეგრევე ის გამოიღებდეს. ორი პარტახი; სხუა და ვინა ჭამდეს, ან მინდორის ან ტყისა ღალას გამოიღებდეს. თუ კაცი დაესახლოს, მართალი ბეგარა ქმნას. ეს გლეხნი მარდარაშვილები ჭილაძეს ზითვათ მიეცა მხეციძისათვის და მხეციძისაგან ჩუენ ვიყიდეთ ჩუენითა თეთრითა. ამას გარეთ იმავე მხეციძისაგან ვიყიდე მისი სამკვდრო მამული მესხეთს გლეხნი კუამლნი სამნი და პარტახნი ერთი. მართებს:

ლანდურიძესა ვარსიმესა თეთრი ოც-და-ათი; ღვინო კოკა სამოცი, ღომი ნაოთხალი ექვსი;—ლანდურიძესა ივანასა თეთრი ათი; ღვინო კოკა ოცი;

ღომი ნაოთხლი ორი. ეს ასრე ჩნ'გან ნასყიდი არის: მხეციძის ჯანგარიშვილსა მისის ბიძის სასისხარი საქმე შეუყდა და იმაშიგან დასჭირდა და რითაც გული შეუჯერებოდა, სრული ფასი მიეცა.

და ვიყიდე ფარსმანაყანევს მარადაშვილები კვამლი რვა და პარტახი სამი და მესხეთას ღადურიძენი კუამლი სამი, პარტახი ნახევარი მათითა მამულითა, ეკლესიითა და სასაფლაოთი, წყლითა, წისქვილითა, ველითა ვენაკითა, ყანითა, სათიბითა, ტყითა, სანადიროთა, ჭალითა, თევზითა, მთითა, ბარითა, შესავალითა, გამოსავალითა, საძებრითა და უძებრითა.

ჯოლემს უყრემლიძე კუამლი ერთი; რიონს მამრივიშვილი ნაცვალი და მისი განაყოფნი კვამლნი სამნი და ზემოქვიტირს ფეტვშელინძე კუამლი ორი. ესე გლეხნი ღოღობერიძის ციხის თავის მკვდრი მამული იყო და უშვილოდ გარდაცვდა და ჩუენ ნაშვილოამი მომეცა (უშვილოდ ამოკვდნილთა მამული სხვამეფად ანუ სახსნისად რჩებოდა) და ჩნ ჩნ'ის სულისთჳს შევსწირეთ.

რაც ამა სიგლითა მამული და გლეხნი, სოფელნი და დაბანი შეგვიწირავს და მიგვიბარებია ჩუენ მოძღვრისათჳს და საუკუნონი წირვა და ლოცვა განგვიჩინა, ეს ნურაოდეს მოგვაკლდეს ჩნ მეფეთ-მეფესა ბაგრატსა და თანამეცხედრესა ჩნსა დედოფალთა-დედოფალს ელენეს.... აწ ესე ჩნ'გან ბრძანებული სიგელი და იადგარი მტკიცე და უქცეველი.... თქუენ წნო მეუფენო აბხაზეთისა და ქართლისა კათალიკოზნო, თქუენცა ასე დაუმტკიცეთ.... და ყ'ლნო კარისა ჩნ'ის ვეზირნო და გამგენო, ათაბაგ-სპასალარო, დადიან-გურიელო, სვანთ ერისთაო, მანდატურთ უხუცესო და ყ'ლნო ერისთავნო, ქუთაისის ციხისთავნო და ლიხთ-ამერის და ლიხთ-იმერის ციხის-თაო და ყ'ლნო კარისა ჩნ'ისა წარჩინებულნო, მალისა, ხარჯისა და ძრობის საკლავისა მკრე ფელნო და ყ'ლნო კარისა ჩნ'ისა მოსაქმენო და მოკელობისა მქონებელნო, არ ვისთჳს გვიბრძანებია ამა ჩნ'გან გარიგებულის სიგელისა შლად და ქცევად თჳნიერ შეწევნისა და თანამდგომისა".... (შემდეგ გრძელად წყევა შემშლელთაზედ).

უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ გუჯრის სათაური არ ეწყობა მისს შინაარსს, რადგან ეს გელათის სიგელი არ არის, არამედ გელათურის წ'ს გიორგისა. ჩვენ გვინახავს პირი გელათურის იადგრისა, რომელიც ახლა ხელთ არა გვაქვს და რომელშიც ვრცლად აღწერილია სამხღვრები გელათში დაარსებულის საეპისკოპოზოსი. ეტყობა, გადაწერს რაღაც აურევია. ჩუენგან დაბეჭდილს სიგელში სრული სამუთი არ იპოვება იმისი, რომ იგი უსათუოდ ბაგრატ III-ს ეკუთნოდეს და მასში მოხსენებული ბაგრატ მეფე არ იყოს ბაგრატ II იმერეთისა, როდესაც სიგელში დასახელებული ძველნი გვარნი მხეცისძენი მძლავრობდენ. (ჯანგამ მხეცისძე, სარგისისძე, იხ. 1519-1529 წ. ქვეშე).

1519 წ. ამ წელს, ანუ ტოტაოდენ ადრინდელს დროს, დაწერილია უოხრაღოსიგელი გელათის №: 50 (რეესტრი № 8968), წარჩინებულის მხედრულით ტყავზე ნაწერი, რომელშიც მოხსენებულია გელათის მოძღუართ-მოძღუარი იადგარიო.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ტნობილია, რომ ეს იდარიონ მოკვდა 1519 წ. მაისის 6-ს და მაშასადამე სიგელი ეკუთნის ბაგრატ III-ს, თუმცა მასი სისული გუჯრის დაზიანებულობისა გამო შიგ მოსისენებული არ არის. ეს უმეტეს მტკიცდება იმითაც, რომ ტექსთის სიგელში შენიშნული შეული პარა ამ გუჯრისა, ხუცურად გადაწერილი XVIII საუკ. საქთა №№: 139 და 678, სათაურით: „დაკვირა ბაღისუნისა," სადაც თავი სიგელისა სრულად იკითხვის და გამოაჩენს, რომ სიგელი მიცემულია ბაგრატ მეფის-მიერ. ამიტომ სავსებით ნათელ ამ უკანასკნელის სიგელის განხილვის დროს ვერ შეინიშნეთ ეს გარემოება და სათაური სიგელისა სრულად არ გადმოგვიწერია. უკანასკნელიდან რამდენისმე ტნობის ჩაუერთავთ ქვემო ფრჩხილებში ჩასხმით.—ამაკე სიგელიდან სჩანს, რომ ბაგრატ III-ს მოუკლავს ღვთისმშობლის სტი, ცხადია ის, რომ მკლველად აქამომდე ქსტია დაჩამილი და შეკრებული მეფე ბაგრატ (იხ. წარწერა „ეკლესიის ღთისმშობლისა" Кондакова გკლთის აღწერაში, გვ. 32—4).

„ქ.... [ჩუენ... მეფეთა-მეფემან ბაგრატ და თ-მეცხედრემან ჩუენმან... დედოფალთ დედოფალმან... ელენე...] - - - - - - სულისა ჩუენისად და - - - (მოარულ ალავშენო?) მონასტერი გენათი (sic). დავადგინეთ საქ[მპყრო]ბელად და მიუბოძეთ მოძღუარ - - - ვაკრძეთ და მოვავსენეთ ზეშთა აღმატებულთა..... ტაძარსა გელათისასა და... ხახულისა და საკურთხევლისა ღთის-მშობელსა. თავად მოვჰედე ხატი წრისა ღთის-მშობელისა და დავაბრძანეთ მონასტერსა გენათისასა. ვინებეთ სოფლისა აღშენება, რომელ არს ბალახუანი და მოვიღეთ პური საბრძანებელისა ჩუენიდამა, კახეთით, სამცხით და ოდიშით და აღვაშენეთ დიდსა შიმშილობაშიგან, ამისთუს უწოდეთ ნების-სოფელი და შევსწირეთ მონასტერსა გენათისასა... და მიებარეთ სასოსა ჩუენსა მოძღუართა-მოძღუარსა ილარიონს ჩუენისა სულისა საალაპად. არის ბეგარი მათი გამოსაღები ორმოცი თეთრი. ამითი ტაძრად მიყუანებასა ჩუენისა სულისათუს აღაპსა გარდაიცდიეს მოძღუართა-მოძღუარი. მიაბარებდენ ოცსა კოკასა ღუნოსა, სამსა გუერდსა ღომსა, ასსა პურსა, ოცსა თეთრსა მოძღუართა-მოძღუარსა მიართმევდენ; ათსა თეთრსა ვინცა მის გუედის (sic) ჯამსა წირეედეს, მათ მისცემდენ... წყალ-წითელთა ავაშენეთ სოფელი, ვიყიდეთ ამავე გენათისა ყმისაგან ნიშნაძისაგან; აგაშენე და შევსწირეთ... დიდსა მონასტერსა გენათისასა..... სადამდის წყალ-წითელთა სოფელი მოძალიანდებოდეს და გლეხნი დამაგრდებოდენ, ექუსსა ლიტრასა ცვილსა გულითა გამოიღებდენ. ხუთსა ლიტრასა ცვილსა ბურუსულაძე გამოიღებდეს.... კელაპტრად შეიქმოდენ (ამ ცვლს) და ჩემსა მოკედილსა ხატსა წინა ენთებოდეს: დიდსა ორშაბათსა დაანთონ დანების კვირის დიდსა ორშაბათამდის ეთებოდე (sic) ყოა დღეთა... კ[დ]... მოგაესენეთ.... გენათსა... ჩუენად საალაპად კულა'ზს მეზუთხენი კახაჯორაშვილი ოთხითა ზუთხითა, ასრე რომე ამა ოთხისა ზუთხისაგან თჳთოსა ზუთხსა ჩუენისა სულისა აღაშიგან მოიგმარებდეს... (და) პატრონისა დედოფლისა თამარ (დაჲსა ბაგრატ III-ისა: ამ ზემო 1509 წ. ქვეშე) სულისათუის და სადღეგრძელოდ ძისა ჩუენისა ბაგრატ, ვახტანგ და გიორგისთჳს... კ[დ]... მოგაესე-

ნეთ... ჰალას ჰორტიკლისეული... მამისიბედის შვილმან ათიანამან ჰორტიკელი მოკლა და მისითა ნებითა დასაურვებელად დამიდვა. ბერმან ასათიანმან ღუღუნაშვილმან ჩუენი სახასო ყმა სალდაყმეტ მოგუილა და მისად დასაურვებლად დამიდვა; ჩუენისა სულისათუის გელათსა შევსწირეთ... მართებს ცვილი ლიტრა ოცი მისითა საგულითა..... (სხუაც ამგუარი მრავალი შეწირულობა) ჟორჟოლაძისეულნი გლეხნი ჩუენად საღაპოდ დავიდევით... კ'დ... მოგაკსენე ხიბლასა მეზუთხე... ნიჟარაძე დემეტრე უშვილოდ გარდაცვალა და ესე მეზუთხენი მისეული დაგურჩა და ჩუენ ჩუენისა სულისათუს გაენათს შევსწირეთ მათითა ბეგრითა.... არა ეთხოვებოდეს რა სემეფო სათხოვარი და ჯუარუში, არა ძროხა, არა საკლავი, არა ღორი და არა ღუნო, არა საცხისა... არა საჯინიბო და არა სახოსარლო, არა სამზარეულო და არა საყველიერო, არა კვერცხი და არა ყველი, არა გოჭი და არა ქათამი, არა საბაზიერო საქმელი და არა საქორე ქათამი, არა ულაყი, არა ლაშქრის გამოწვევა, ასე შეუვალათ გვაზადებია (sic) თუნიერ მოძღუართ-მოძუარი მათ მათი საქონებელი ვითა ეპრიანებოდეს იმსახურონ.... - - - -

საშვიროდ ვრაცს ჩუენთოა აქ ზემოხსენებულის ნუსხადმ № 139 ნამუშად რამდენიმე ცნობა იმახე, თუ თითოს კუბლის საყდელიოა გლეხს საყდელიოა მამადლის სარგებლობისაკს რა გამოსაღება ჭმართებია (ან. ნუსხის მეხლი № :o:). თითო კომლს ხუროა (ღუინის ხუფაკი „დოქა“ უდრის ოთხ ოკას; ქმნა დოქა 24 ბოთლისა ანუ ერთი სახედლე):

თეთრი:	ღუინო დოქით:	ღომი კოდით:	სანთელი ლიტრით:	ძაღვი:	
„	2	1	1	1	საყდრის სამსახური.
11	2	1	1	„	
12	$2^1/_2$	1	„	„	
7	$1^1/_2$	1	„	1	
11	$1^1/_2$	2	„	2	საყდრის სამსახური.
1	1	2	„	1	
7	1	1	$^1/_3$	2	

ღომი ზოგს სდებია „ქართიანა“ და სხვას „უქართო“; ეგრეთვე ძღვენი „ქართიანი“ არის და „უქართო“.

1519 წ. სქელს ტრაპეზს სეტყვად წარწინებულის სულით დაწერილი გელათის სიგელი №: 46 და 8968: სავეარელიძე მელქისედეკ დასვეს გელათს 1519 წ. „ქ.... (შემდგ გრძელის ღუთას-მეტყველურის წინასტატიკოობის) და ჩნ ქ'ეს ღთისა მიერ კურთხეულმან დიდმან მამათ-მთავართ-მთავარმან, აღმოსავლისა და ჩ'ისა ჩრდილოს აფხაზეთის კ'ზ-პატრიარქმან მალაქიან ესე გუჯარი და სიგელი მოგაკსენეთ თქნ წ'ა საყდარსა გელათსა და... ხახულისა ღთის-მშობელსა და... გენათელ ეპიკ'ზს წ'ა მეფეფსა მელქისზედეკს მას ჟამსა, ოდეს დიდად აღმატებულმან ძლიერმან და უძლეველმან.... მეფეთ-მეფემან ბაგრატ მოგუაკსენა და დგუჯერა, რათამცა გენათი საყდრად და საებისკოპოსოდ

შეგუტქმნა; ვისმინეთ მოკსენება მათი... ვაკურთხეთ და დავსვით გენათს კაცი უაღრესი ანგელოზთა... და გაუჩინეთ პატივი და საჯდომი ვ~რ პატრიარქთა და მეფეთაგან განაჩენსა ძეკლსა შინა წერილ არს და გაუჩინეთ სამწყსონი და საკურთხი რიონსა და ქუთათის ქალაქსა ზედათ, ყვრილას გამოლმა და ვიდრე კაცის ზღურამდის და ხრეთის აქეთ რაჭის მთამდის, ოკრიბა ს~დ, ქუთათის ქალაქ შ~ვან გალმა და გამოლმა და ანუ დაბანი და სოფელნი იყვნენ მიმოდათესულნი გლეხნი, არცა წინათ კადრებულ იყო სხჳა ეპისკოპოზისაგან მწყსა, ვითარცა ძუელი გუჯარი გაჰჩენს და არცა ეკადრების.... ...პ~დცა სხუათა ებს~თაგან უმეტესი იყო და აწცა ისივე პირველი საწირავი განუჩინეთ: ასი თეთრი მიერომოდის (კინტრ?) სამარადისოდ აწირვინებდეს... (წყაჳ, კინტ შეჰშლიასო: ანუ ნატჳნეტი ებრაჲმტკა, ანუ კრაისშჳ მანდატური, ანუ კჳსტრიბი, ანუ მჳრაკთ-მეძიებელი, ტყის-მცველთა უხუცესი, ანუ ტყის-მცველი)...

ბოდორს სკუელად ჰმტკიცებს კოსლეკოზი და სკელ-მუწერის ბოდორს სკუელებით გჳმოუკანიდია მკურთხეული სკლი კოსლეკოზისა.

1519 წ. ხსლოხანის: გელათის სიგელი ტეხტზე, მხედრული №№ 51 ⁂ 8971:

ქ. ნებითა ღთისათა ჩ~ნ... მეფეთა-მეფემან ბაგრატ და ძმათა ჩ~თა პატრონმა ვახტანგ, გ~ი და დ~თ, შეწევნითა ღ~თისათა ესე სიგელი... უტყუარი გასათვებელი მამული და გლეხნი მოგაკსენეთ და შემოგწირეთ გელათს ყ~დ წ~ა ღთის-მშობელსა პატრონსა მამისა ჩ~ისა აღექსანდრესთჳს და პატრონისი დედოფლისა თამარისთჳს; შემოგწირეთ მათისა სულისა შესანდობლად... და მივაბარეთ პატრონს მოძღუართ-მოძღუარსა ილარიონს რუახმელი სრულიად მარგველაშვილები მისითა შესავლითა, გამოსავლითა... ასე რომე ყ~თა დიდ-მარხეთა შიგან მოძღვართ-მოძღვარი სწირვედეს პატრონისა მეფისა აღექსანდრესთჳს და პატრონისა დედოფლისა თამარისთჳს... (წყაჳ. ბოდორს სკუელად ჰმტკიცებს მეფე).

1519 წ. ხსლოხანის: გელათის სიგელი ტრაპეზზე №№: 61 და 8967; დაზიანებულია ჰქა-ით, მხედრულად: (ჰქ მოხსენებული ივნისის ~ 1519 წ.):

...„მე სახით ოდესმე აჩ - - მაღარაკელთა... მოძღუართა-მოძღუარმან ილარიონ [შე]მოგწირეთ პატიოსანსა მეფეთა-მეფისა აღექსანდრესათჳს სულსა [მოსაკსენებელად] ქუთაისსა ცისა (ცხისის?) კარსა შავლი დიდ კარსა შიგნით უფლისა და მიქაელი ციხის-თავისეული ჭილაძისა ჰმრისაგანა (გაურჩკელად) მიყიდია; მიგჳკემია (ფხსი), რა გუარად მათი გული შესჯერდებოდა და მესამე ძმა მათი ციხის-თავისაგან დავგიხსნია და მიეცი... ათასი ყმალი ტალო... ყ~თა თევდორობათა თჳთოსა ლიტრასა საკმეველსა მოიღებდეს თეთრსა მისითა სახლ-კაცითა. იყოს კელ-შეუვალად, რა გუარაც ნასყიდსა ჰმართებდეს - - -

1519 წ. ხ.: გელათის სიგელი ტრაპეზზე სუეტური №№ 67 და 9043.

...ესე დაწერილი წიგნი და ნიშანი... მოგაკსენეთ თქუენ გელათსა კახ-ვილისა (sic) და საკურთხეველისა ღთის-მშობელსა და... მოძღუართ-მოძღუარს პატრონს ილარიონს და წინამძღუარსა აბაშიძესა მელქიზედეკს... მე ბანკაძე-

მან ნასყიდამან... მას ჟ~ა, როდეს მთხლარაში დასთველაძისაგან მამული ვიყიდე მისითა ბეგრითა... მისი ბეგარა ხატსა არა მოეშალოს, და თუ ოდესმე მოეშალოს ბეგარა, მამული ხატსავე დარჩეს. ნაკევრისა ბეგარა არის ხუთი თეთრი, ერთი ნათხალი ღომი და ორი ათიანი ღვინო ძღუენსა გარეთ.

1519 წ. ახ.: გელათის სიგელი ქტრატზე, მხედრული, დაზიანებული №№ 76 და 9019:

ქ. სახელითა ღთისათა ჩ~ნ... ორისავე ტახტისა და სამეფოსა... მპყრობელმან მეფეთ-მეფემან ბაგრატ და თ~ა მეცხედრემან ჩ~ნმან... ელენე და პირმშომან ძემან ჩ~ნმან - - - საყვარელმან ვახტანგ...., ესე შეწირულობის წიგნი გიბოძეთ... თ~ქნ ჩ~ნსა ერთგულსა და თავდადებით ნამსახურსა ფანჩულიძესა იობს და შენსა შვილსა ბართლომეს... გიბოძეთ გელათს სენაკი, ტრაპეზისა გუერც, საბოსტნე ტრაპეზისა ქვეშე სათიბი და სავენაკე...

1519 წ. ახ.—გელათის სიგელი ქტრატზე, მხედრული (№№: 111 და 825); მელანი გადასულია და ასოები ძლივსღა სჩანს; უთარიღოა, მაგრამ სიგელი უნდა დაწერილ იყოს ალექსანდრე II-ის სიკვდილის შემდეგ დაუსხნებლივ († 1510):

„ქ. ჩუენ იესიან-დავითიან-სოლომონიან-ბაგრატონიანმან გვრგვნოსანმან აღმოსავლეთით დასავლეთადმდი მფლობელ-მპყრობელმან მეფეთ-მეფემან ბაგრატ, ძმათა ჩ~ნთა პატრონმან ვახტანგ და დ~თ, ნებითა ღ~თისათა აფხაზთა და რანთა.. (სრული მეფური წოდებულობა)... ესე წიგნი და ნიშანი... დაგიდვით... თქუენ ნების სოფელთა თხილ - - - ერთობილთა ასრე და ამა პირსა ზედან, ...რომ თქუენსა კარსა საძალოდ და საავკაცოდ არა ვინ არა მოვიდეს ჩუენისა კარისა გამოსული... არა გეთხოვებოდეს არა. . ყალანი, არა ულაყი... სულკურთხეულისა მამისა ჩუენისა ალექსანდრეს († 1510 წ.) საალაპოს მეტი... ვინც უსამართლოდ ძალად შინა ჩამოგიხდეს, [ანუ] ვინმე მოგიხდეს, ანუ ჯოგი გაგი[გდოს] ანუ მართალსა გრძნეულობა გითხრას, ანუ ვინმე წინა დაგიდგეს, ანუ ვინმე ქ[ალი] დაგიგდოს, ანუ უომარი ყმარწვლი [გი]გინოს, ანუ სახლად ვინმე ჩამოგიხდეს, ანუ უსამართლოდ დარბაზს დაგასმინოს, ანუ ვინმე მოკლსა (?), ანუ ვინმე დღისად - - ოს, ანუ რა გინდა რა უპატიობა გიყოს, რაც გელათის იადგარშიგან სწერია - - დაიდევით და იმაზედან დაიურვებდით და არცა მებაჟობა გაქნევინოთ, არც მუსჯირობა, არცა მეულაყობა... პატრონისა მამისა ჩნ~ისა სულისათჳს გელათისა საალაპოდ... შეგვწირავს"....

სჯეულად: „მეფე ბაგრატ".—მერე გიორგი მეფეს დაუმტკიცებია (1564—1585). შემდეგ როსტომ მეფესაც დაუმტკიცებია (1590—1605 წ.).

1519 წ.—ქვათახევის ტყავზე კარგის მხედრულით ნაწერი სიგელი № 4.

„....მე... ღვთივ გვრგვნოსნისა და წარჩინებულისა მეფისა დავითის პალატის უხუცესმან და მწიგნობართა მთავარმან სოლაღაშვილისა შალვას ძემან ივანე... შემოვსწირე... მონასტერსა ქვათაკევისასა, ვლაქერნად სახელდებულსა და მას შინა ხატსა შენსა სასწაულთა მოქმედსა... კავთის-კევს ორი

გლეხი ერთი საჯიმა და მისნი შვილნი... და მეორე ბარდას ძე კვირიკა და მისნი შვილნი.... (გლეხი საჯიმა) თევდორობას მიიღებდეს ქვათაკევს მრავალსა პურსა, ღვინოსა და სამარხოსა და კარგანღებულსა... აღაპსა გარდაიკდიდეს ცოდვილისა სულისა ჩემისათჳს (რადგან ორისავე გლეხისთჳს სახლ-კარი და ვე-ნახ-სახნავები მიუცია. ხოლო მეორე გლეხი, ბარდაძე, აღაპს გადიხდისო დიდსა ხუთშაბათს; ამას გარდა ერთი ვენახიც ქვათახევისთჳს შეუწირავს და ამაზე სწერს): „იგი ვენახი ვისცა ქვათაკევის წინამძღუარმან... მიაბარონ, იგი კაცი ყოველთა წელიწადთა ტფილის-ქალაქურითა:. ლიტრითა:. ოთხსა:. ლიტრასა:. ცვლსა:. და ერთსა ლიტრასა საკმელსა ქვათაკევს მოიღებდეს... დაიწერა... ქკ͠ს :სზ: კელითა ფ͠დ ცოდვილისა გიორგი ჭარმაულისათა". ბოლოს ცუდის ხელით: „ქ · მე ნეფესა (sic) დავით დამიმტკიცებია".

და ხუცურად: „კზ͠ი: მე ქართლისა Ⴙთალ͠კზი (sic) ბჲსილი კანონითა ვამტკიცებ". იქვე სვეტულად: „ლ͠ბ" (ლუარსაბ?) და ზედვე მეტად მდარე ხელით მხედრულად: „ესე მეფის ძმა ლუასბ (ლუარსაბ) დამიმტკიცე (sic).

კარგის ხელით, მხედრულად: „მე: მეფეთ:. მეფის:. ძმან:. ადრაზან (sic) დამიმტკიცებია".

მხედრულადვე მდარე ხელით: „მე მეფეთ-მეფის ძმან რამაზ დამიმტკიცე". (sic).

ბოლოს მხედრულად, სხვა ხელით: „...მე... სოლაღაშვილმან, ძმან შალ· ვასმან, სახლისა უხუცესმან ივანე ესე ყაყიაური ვენაკი მევე დავიჭირე და ამისა სანაცვლოდ ოთხისა დღისა მიწა ქურციკაული ნაფუძარი დავდევ (და ამ უკანასკნელის მიწების დამჭერი გლეხი ლონგინოზი იმდენსავე ბეგარას მიართმევდესო ქვათახევს).

1519—1529 წ. ამ წლებში არის დაწერილი სინ. კანტ. მხედრული სიგელი მცხეთისა № 238, რომელშიც მოხსენებულია კზ͠ი ბასილი (1517—1529), რომელსაც ზოსიმე კუმურდოელად (ჩემს საბუთებში სჩანს 1551 წ.) უკურთხებია და უკანასკნელს პირობა დაუდვია „ათაბაგის (ყვარყვარე IV-ის?) უზიანოსა საქმითა თქვენნი... ერთგულნი ვიყვნეთო". წინეთ პირობას ართმევდენ ქართლის მეფის ერთგულობისას, მაგრამ მზეჭაბუკ ათაბაგის გაწყრომის შემდეგ (იხ. ზემო გვ. 317—8) კათალიკოზნი ამგვარს პირობასაც დასჯერდებიან. ეს ზოსიმე იერუსალიმის ჯვარის მონასტერში სჩანს (იხ. ცაგარლის СВѢДѢНІЯ... II, № 116).

„ესე: წიგნი: გკადრეთ: და: მოგაკსენეთ: ყოვლისა საქართველოს პატრიარქსა ბასილის ჩუენ კუმურდოელ მთავარ-ეპისკოპოსმან ზოსიმე მას ჟამსა, ოდეს კუმურდოელად კელნი დამასხენით და თქუენ-მიერ კურთხევა მოვიღეთ ასრე და ამა წესითა: პატრონისა ათაბაგის უზიანოსა საქმითა თქუენნი და თქუენისა საყდრისა გაუყრელნი და ერთგულნი ვიყუნეთ და სჯულიერითა საქმითა რაც მცხეთისა საყდრისა წლითი-წლად სამსახური გუმართებდეს, როგორც სხუათა სამცხისა ეპისკოპოსთა, რაც ოდენ ძალ გუედვას, არც ჩუენ

დაგაკლოთ და ვისაც სულისა საქმეზედ გაუწყრეთ და შეუნდობლად ამყოფოთ, ჩუენგანცა შეუნდობელი იყოს და ვინცა აკურთხოთ, კურთხეულ იყოს, მოწამეცა ვიყუნეთ. თქუენდა შეუკითხავად სხუა კელი არ დავიჭიროთ, არცა სად თქუენსა სამწყსოსა უთქუენოდ შევივლინოთ. ვინც ესე გიტყუოს, თქუენგან უჯუარო იყოს და წ̃თა მოციქულთა და მამათა კანონსა ქუეშამცა მყოფ არს". ბოლოს ხვეულად: „ზოსიმე".

1519 – 1529 ამავე დროებშია დაწერილი ამავე კანტორის მხედრული სიგელი № 243, რომლითა „პატრონი მანუჩარ" (?) და „ათაბაგი ივანე" (?) პირობის წერილს აძლევენ იმავე კზ̃ს ბასილის (1518—1529), რომ თუ ათაბაგობა დავიჭირეთ, საათაბაგო ეკლესიებს და მცხეთის მამულებს დაგიმორჩილებთო. ჩვენ უკვე ზემოთაც დავასაბუთეთ, რომ, წინაამდეგ არსებულთა ცნობათა, 1520 წელს ყვარყვარე IV მკვდარი ყოფილა (იხ. 1520 წ. ქვეშე), და სჩანს ამას შესდგომია განხეთქილება ყვარყვარე IV-ის (ქაიხოსრო II-ის?) და მზეჭაბუკის ძეთა შორის იმაზე, თუ ვის უნდა დაეჭირა ათაბაგობა. მანუჩარ და ივანე ისტორიაში უცნობნი არიან: იგინი უნდა იყვნენ მზეჭაბუკის ძენი, ანუ ყვარყვარე IV-ის ძმანი. სომხურ წყაროებში ივანე სჩანს 1508 წ. (Hist Gè. I, 639: იხ. ჩემი: „შიომღვიმის ისტორიული საბუთები" გვ. 48, № 13). ჩვენს „ქრონიკებში" სჩანს მანუჩარ მეექვსე ძედ ყვარყვარე III-ად (იხ. ზემო ათონის აღაპი, გვ. 313—4).

ამნაირად ეს გუჯარი დიდად საყურადღებოა, მაგრამ სამწუხაროდ იგი დაზიანებულია: ივანეს სახელი სულ არ სჩანს და მხოლოდ იმით არის გამოსაცნობი, რომ გუჯარს მარტო ივანე ამტკიცებს ხვეულად: „ივანე"; სოლო „მანუჩარის" სახელისაგან მოგლეჯილია ორი პირველი ასო:

„ქ. ...ესე წიგნი... მოგაკსენეთ ჩუენ პატრ[ონმან მა]ნუჩარ და პატრონმან ათაბაგმან [ივანე თქუენ] ცათა მობაძავსა კათოლიკე მცხეთისა საყდარსა და მას შინა დამკვდრებულსა ქართლისა კზ̃სა ბასილის და კათოლიკე მცხეთისა საყდრის შვილთა მას ჟამსა, ოდეს სჯულისა საქმეზედა კარზედა მოგიდეგით და ჩუენ ამას დაგპირდით: იპრიანოს ღმერთმან და ჩუენი საბატონო მამული ჩუენვე დავიჭიროთ და ჩუენვე დაგვერჩეს, როგორაცა ძუელითგან და პაპისა და მამისა ჩუენისა ჟამშიგან მცხეთის საყდრისა მამულნი ყოფილიყვნენ და ეფისკოპოსნი და მაწყუერელი თქუენგან საკურთხეველი ყოფილა და სხუანი სამცხისა ეფისკოპოსნი, ყოველნივე ისრე თქუენნი სამწყსონი იყუნენ და ისრე დაგიმორჩილნეთ და საღმრთო(ი)თა და სჯულიერითა საქმითა თქუენისა ბრძანებისა მორჩილნი ვყუნეთ (ვიყუნეთ?). ამისა გათავებისა თავსმდებად ღმერთი და სუეტი ღ̃თივ-აღმართებული და ყ̃დ წ̃ა აწყურის ღ̃თისმშობელი მოგვკსენებია და რაც საათაბაგოშიგა მცხეთისა საყდრისა მამულნი იყვნენ, არც ისი დაგიჭიროთ და მოგანებოთ". ზედვე ხვეულად: „ივანე" (მეტი არა-რა).

1520 წ. ოქტომბრის 9-სა.—ქკაოსხეკის ტუკეზე კარგის მხედრულით დაწერილი სიგელი № 50, დასრულდა და დაბანაშვილა, რომელშიც მოახსენებულია არაან ასტარაანში უცნობი პირნი—ხოპაკის უკურკურე IV-ის ოჯახობა, ხოლო მეფე დაუთ წოდებულია სიმეც ამ ოჯახობისა. შეიძლება პირველი ტოლი დაუთ VIII-ისა იყო სხვილი უკურკურე IV-ისა. შესანიშნავია ადგილი სიგელში უკურკურეზე სპარსებული ფრასა „კეთრისკულაისა“, რომელიც აღნიშნავს, რომ ამ დროს (1520 წ.) უკურკურე მკვდარი ყოფილა (ბრალსის გამოანგარიშებით იგი მოკვდა 1535 წ. სხვა ხასების), და ამ გარემოებას ამტკიცებს სხვა ქვემო მოკვანილი სიბუთებიც. ამ გარემოებაც, რომ უკურკურეს ტოლი მოლოდნად ახსენებია, ამტკიცებს ჩვენ აზრსა.

...ჩუენ დიდისა ამირსპასალარის კურთხეულის ათაბაგის ყუარყუარეს მე-[ცხედრემან ნესტანდარეჯან-ყოფილმან ნინო და ძეთა ჩუენთაჲ: პატრონობ[ან: თამთან: საზუერეღლან: და სალუყანან:. [შემოგწირეთ] მცირე ესე შესაწირავი [ვლაქერნის] ღუთის-მშობელსა მონასტერსა დიდსა [ქვათაკევს] ძმისა ჩუენისა სულკურთხეულისა კორბმანის შესანდობ[ელად - - - - ნასყიდი კახაბლის შვილის შალვას და ივანეს(გან)... - - ...სამამულოდ - - - - ვენაკი..... ნასყიდ[ი] - - - [მიმიცე]მია ფასად თანგა ათას სამას ოცდა - - - [ჩუენის] სიძის ნეფეთ-ნეფის დავითის - - - - [ნე]ბა-დართულობითა.... - მაისსა თოთხმეტსა აღაბ (გარდაიგდებოდეს)... - - დაიწერა - - - [ბრძანებითა] ნეფეთ-ნეფისა დავითისითა ქ̈ლსა :ხ̈ბ̈: [ოკდომ]ბერსა ცხრასა - - - ნეფისა დავით - - - † † †

1520 წ.—ტუკეზე კარგის მხედრულით დაწერილი სიგელი ქკაოსხეკის № 2. სიგელი სიუურადებია სხვათა შორის იმითაც, რომ მოახსენებს ერთის კბაწის ფქვილისაგან ოთხსის ნაბეცხარს ბერს, თითოეულს გორკელ ჩარქანს. ჭადაც დახლოებით შეიძლება გამოვიანგარიშოთ კბაწის რადენობა. თუ ჩარქი უდრის ლიტრას მეოთხედს, სხვის $400 \times {}^1/_4 = 100$ ლიტრა ანუ $100 \times 9 = 900$ გორკნაჭ; ანუ $900 : 40 = 22^1/_2$ ფუთი. თუ გავიანგარიშოთ, რომ ცხობაში ჭირი მესამედს მატულობს, გამოდის, რომ კბაწი დახლოებით უნდა იწონდეს: $(22^1/_2 = 45; \frac{45}{3} = 45 - \frac{45}{2} = 45; \frac{135}{6} = 45 = \frac{90}{6}$ ანუ) 15 ფუთს. ჩვენ ეს ვიტყოთ, რითი გაიანგარიშა

და «გორკული ლიტრა» და «ქადაქერა» (იხ. 1519 წ. ქვეშე) და ანუ სხვა ლიტრანი: ტუკაბა წონს ლიტრასა ადგილობას მისდგომ სხვა-და-სხვა ყოფილს.

„....მე: ძმისა: დიდისა: ფანასკერტელისა: ციცის: შვილისა: პატრონისა ზაზასა ძმან ცოდვილმან მერაბ... შემოგწირე... მონასტერსა ქვათაკევისასა... (კლაქერნს)... კათოლიკეს ერთი კუმანი გლეხი ცხადიაშვილი გიორგა.... ამა წესითა, რომე სულკურთხეულისა მეფისა კოსტანტინეს ძისა მეფეთ-მეფისა პატრონისა დავითისა, მისთა ძმათა და ძეთა დამოწმებითა და ბრძანებითა ჩარგაზაშვილისაგან ვენაკი და სახლკარი ვიყიდე და ავრეთვე ათისა დღისა მიწა.... იგი ვენაკი და მიწანი ამა ცხადიაშვილსა მივსცენ და დავასახლენ ჩუენისა სუ-

ლისა საალაპედ ... ნოემბერსა :იზ:... მიიღებდეს ქვათაკევს ოთხასსა პურსა ერთსა კაბიწიანსა ნამცხუარსა, ასრე რომე თითო პური თითო გორული ჩარექი იყოს, თორმეტსა კოკასა ღჳნოსა ოც-ლიტრიანითა და ორსა ზურგიელსა და მრავალსა სამარხოსა, ერთსა ლიტრასა ცჳლსა და ნახევარსა ჩარექსა საკმელსა... არა დაგუაკლებდეს კარგალებულსა ალაპსა (ამის მეტი არ ვისგან და არც მეფეთაგან არა ეთხოვებოდეს რაო): არა მალი და საური, არა ულაყი და საჯინიბო, არა გოჯი და ქათამი, არა სთულისა შესაწევარი ტკბილი, არა ტიკი და ტომარა, არა საელჩო, არა სახორსალარო (sic), არა სახნავი და სამკალ-სალეწავი, არა ზურისა მუშაობა, არა საბალახე, არა სხუა მუშაობა და ჯურუმი-.. თჳნიერ მონასტრისაგან კიდე.—დაიწერა... ქ͞კს :სჱ: კელითა .. ქვათაკევის წინამძღურის მახარებელისათა. (სჯულად ხელმოწერანი):

ბოლოს ხუცურად: „ჩ͞ნ ქ͞ეს ღ͞ისა-მიერ კურთხეული ქართლისა კზ͞ი ბასილი ვამტკიცებ"...

1520 წ.—ქ͞კს :სჱ: გამოვლეს ოსმალთ სამცხე, ქართლს ჩამოვიდნენ და დავით მეფემ მოსწყვიდნა,—და მაღაროს ლეონისაგან იძლია დავით მეფე.—კვალად შეიბნენ დავით მეფე და გურიელი მამია მოხისს და იძლივა დავით მეფე (ვახ. ქრ.)

1522 წ.—ქ͞კს :სი: მოვიდა დევალ, ჰსძლო დავით მეფესა და მოსწყვიდნა ქართლი და სამცხე (ვახ. ქრ.).

დევალ არის მხედართ-მთავარი შაჰისმაილისა (Hist. G. II, 385).

1522 წ. ქ͞კს :სი: მეფე ალექსანდრესაგან ჟამთა სიგრძისაგამო დარღვეული მეორედ აღუშენებია (მეფე ლეონს?) ალავერდის ეკლესიის სამხრის თავი მარცხნის მხრით და დაუდგენია საჭეთ მპყრობელად მთავარეპისკოპოსი ევთიმი (რეესტრი ალავერდის გუჯართა, № 2. თჳთ გუჯარი ჩვენ ვერ ვიპოვეთ და მოკლე ნუსხიდამ გადმოვწერეთ. ეს ქ͞კნი საეჭვოა: ეს ამბები უნდა იყოს 1502 წ. კახთა მეფის ალექსანდრეს დროისა და ალავერდელის ნიკოლოზისა, როგორც ქვემო სხვა საბუთებით მოწმდება).

1523 წ. ქ͞კს :სია: ზეადიდენ ღ͞ნ მეფე დავით, ერგო გუგუნას და გერმანოზს... კ͞დ მოკუდა შაჰისმაილ და დაჯდა შასთამაზ ძე მისი ყაენად (ვახ. ქრ.)

ეს ამბავი არ იპოვება სომხურს ნუსხაში ვახუშტის ქრონიკებისაში (Hist G. II, 385). ჩვენ ვიპოვეთ თჳთ ასლი იმ გუჯრისა, რომლისაგან გამოუკრებიათ ეს ცნობა და აქვე ვბეჭდავთ.

1523 წ. ჩვენ ხელთა გუჯარს ბ. არჭილაძისაგან მოტანილი სიგელი, ქაღალდზე დამზადებ მსხვილის ხელით მხედრულად ნაწერი. როგორც შეადარებიდან ეცნება დარწმუნდება, ეს თუთ ის გუჯარია, რომელიც ცნობები ბარათაშვილთა გაფრანგ 1523 წ. გარდა ამისა, ვინც დრმად ჩაუკვირდება, სიგელი მრავალ-მნიშვნელობის სიტყვებს იძლევა ჩვენის ძველებური შინაურულ წეს-წყობილებისას.—ეს მოხსენებული ვერ გამოურკვევიათ არქეოლოგებს (იხ. დ. ბაქრაძის და კონდაკოვის Опись памятниковъ древ. грузин. გვ. 34 და სხ., სადაც ამ სიტყვებში და ზემო ჩვენგან დახმარებულს გვ. ბაგრატ Ш-ის გუჯარში მოხსენებულია. — თვით სიგელისა ორიგინალ დაზიანებულია.

[ქ. ზე იდიდენ ღ[ვ]თ მე]ფეთა.·. მეფობა.·. პატრო[ნისა დ]ა[ქვითსი, რომლისა ბრძა]ნებითა:. [დ]ავსხედით ჩუენ | [ბარ]ათაშვილთა[სახლისა:. და:. მამულისა გაყოფად თუით პატრონი მეფეთა მეფე დავით და პატ[რონი ლუარსაბ, ამილახორი თაყა, ციცი]შვილი მერაბ, ბარათიანნი იარალ და ორბელი, თურქანისძე როსტევან, ტფილელი ანტონი, სოლოლა]შვილი შალვა, წითელა]შვილი გიორგი, ქავთარაძე შალვა და შატბერა]შვილი ბურნაშ—გუგუნასა, ქუმისისა და გერმანოზისა, თაყასა, გოსტასაბისა, ფალავან]ხოსროსა საქმისა გასაჩენელად.

გაუჩინეთ და მიევცით გუგუნასა აზნაურის შვილებისაგან საუფროსოდ საა[კაძე როსტევან და გიორგი მათითა მამულითა, ასრე რომე დედასა მათსა ელენეს ნასოფლარი მძოვრეთი აღუშენა იმას გარეთ; და მიხუდა არე]შვილი ამზა მისითა მისითა (bis) მამულითა:.) სიგინა]შვილისა ასრე გაუჩინეთ: მისი სწორი აზნაური]შვილი მამულითა არ ჰყვანდა, რომე შეგუეღარა, და აწ ერთმან [სა]გინა]შვილმან გუგუნასა და ქუმსის მსახუროს და ორთა საგინა]შვილთა გერმანოზს და მისთა ძმათა მსახურონ; და თუ საგინა]შვილნი გაიყარნენ, მესამედითა მამულითა გუგუნასა და ქუმსი (sic) ჲ ორით წილითა მამულითა გერმანოზს და მისთა ძმათა:.) *)

აწ მიხუდა მიხუდა (bis) გერმანოზს და მისთა ძმათა აზნაური]შვილებს:.) ერთ წილად შუხბი]შვილი, სუნულა]შვილი და სულთა-მამა]შვილი:.) ერთ წილად: ბაამან და ზაალ:.) აბრამისძე და მახუილასძე ბაამანს და ზაალს დავადევით:.) ერთ წილად ორნი ბერძნ]შვილნი:.) ერთ წილად ამზას გარეთ სრულად არე]შვილნი:.) ერთ წილად არდაზიან]შვილნი (sic)ს:.) ერთ წილად ზურაბ ჲ სანდიერი:.) ერთ წილად სალმირევანის მამული სალმირევანიანად მამულა (sic) მისითა მამულითა:.) ერთწილად ბუკულა]შვილი კუირიკა]შვილიანად:.) მამულა პატივა]შვილი ბაზლითა და კობალითა:.) მიხუდა ენაგეთს ერთწილად დათონა]შვილი:.) კიდევე დათონა]შვილი:.) ერთწილად ასათა]შვილი:.) ერთწილად ჯანია]შვილი:.) ერთწილად კიდევე ენაგეთს ფარილუსა]შვილი, დაგუიდებია ზედა ველიჯანა:.) ერთწილად თომაა]შვილი, დაგუიდებია პაველია]შვილი:.) ერთწილად ყარაგოზა]შვილი:.) დაგუიდებია ქოშტამა. კი-

დღევე ენაგეთს ყურშიაშვილი, დაგუიდებია თაგუისკუდაშვილი:.) კიდევე ენაგეთს მახტუმაშვილი, ერთ წილად მემშუილდიშვილი:.) კიდევე ენაგეთს არუწა, დაგუიდებია ზედა მჭედელი:.) კიდევე ენაგეთს ავატამაშვილი, დაგუიდებია მურა ბახშა და სადუნაშვილი და ისელაური მამული:.) ახალშენს ერთწილად ყელიაშვილი, დაგუიდებია ზედა თაქორშა და ველიჯანა და ხეჩუმა:.) ერთად ჩინაკაშვილი (შეიშა წამლილაა მარცვლი „ნა“), დაგუიდებია ზედა მანუკაშვილი:.) მეურიაშვილი სოლომა:.) ერტის ერთწილად მახარებელი ამირინდო, ივანე და ფოცხია (ფოცხვ):.) კიდევე ერტის: „ოქრაო“ იმედა, ნასყიდა და მახნია:.) ტბის (ტბის) ერთწილად აბრამაშვილი, ბეგიაშვილ:.) დაგუიდებია ბეღიანაშვილი, მამისთუალაშვილი მირიჯანა:.) ერთად ტბის(ს) დილენჯაშვილი რევანდა მისთია მამულთა:.) დაგუიდებია ივანაური და ვამაყმაშვილი და ზურაბა:.) ერთწილად თაფანს წატურაშვილი, დაგუიდებია ზედა ძამურა აბირმურაშვილი:.) კიდევე ფახრადინა ამილბარა და ნადირა:.) კიდევე თაფანს ერთწილად ქუაბულაშვილი, დაგუიდებია ზედა მიხითარაშვილი:.) კიდევე აღამაშვილი, ხოშნადარაშვილი:.) აკოფაშვილი:.) გოზალაშვილი-შვილი:.) ტალია:.) ლისთა ერთწილად:.) მირზაშვილი:.) ამიკიდაშვილი:.) ევანჭაი:.) ერთწილად ნავროზაშვილი:.) დაგუიდებია ზედა ორნი ხუცესნი:.) სიამონა:.) თევდორწმიდათა ერთწილად მიტიჩაშვილი, დაგუიდებია ზედა გრიგოლა და ბეგიჯანა:.) მანანა:.) ველიჯანა:.) ერთწილად ავეტიზაშვილი:.) დაგუიდებია ზედა ველინჯანა (sic):) და ბუნიათა:.) უსეფა:.) იალიშა:.) აჯაბნუშა:.) სააკა:.) მიხუდა მთას მამული და სოფლები გერმანოზს და მისთა ძმათა თაყასა, გოსტაასბს და ფალავანხოსროს:.) ერთწილად ერწო:.) ერთავად (sic) დვალთა. კიდევე მთას ერთწილად თაკუი (თჯკ):.) დაგუიდებია ზედა ხოზეი:.) ერთწილად აზიკუნი, ცხურისი:.) იმედა, კახი, გიორგაშვილი:.) ცხნარი:.) დაგუიდებია ზედა ლიჰნი (ლიპნი):.) გუარეთი, ამლევი:.) ზურგსა და ხუადაბუნებსა და მიწაზედა ირჩოდეს:.) მისი ასრე გავაჩინეთ: გაზოშონ ვენაკები:.) და მიწები:.) და ათისაგან ერთი საუფროსოდ გუგუნასა და სხუა შეაწილონ და ერთი წილი გუგუნასა და ქუმსის. და ორი წილი გერმანოზს და მისთა ძმათა:.) აგრევე სახლის ჭურჭელი, თასები, ჭიქები, ჩინურები, ქუაბები, თეფშები, ბარქაშები, ორხავები, სახლისა ჭურჭელი, რაცა მამისა მათისა ეული (sic) იყოს ათისაგან საუფროსო გუგუნასა და სხუა რაცა მამისეული იყოს ყუალა (sic) ძმურად გაიყონ:—და ერთი თასი დედაბრისა ელენესი იყო და იმას არავინ რას ემართლების:.) *)

ბეთენიის (sic) სახლისაგან ერთი წილი გუგუნასა და ქუმსის და ორი წილი გერმანოზს და მისთა ძმათა:) ერთწილად მიხუდა გერმანოს და მისთა

*)სადაც ჩვენ სამს (აშკათად ორს) წერტილს და ფრჩხილს გისმომ აქ დადასში გგრეა, სხვაგან ყოველ სატყვის შემდეგ მარტო სამ-სამი წერტილია (აშკათად ორ-ორი) და ფრჩხილად.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ძმათა:.) სპანდისძე:.) გუდასძე; ზედა დაგუიდებია ყურდიდაშვილი:.) ქუბაშვილი:.) თანღრიყულაშვილი:. ჯანიბეგაური:.) კიდევე ერთწილად პეტრია:.) დაგუიდებია გამგებელი:.) ამბალაშვილი:.) როდინასძე:.) ხიზანაი:) ჯანაზიზაური მამული:.) ნიკოლოზაური:.) სასახლისა ასრე გაუჩინეთ: ორნივე ერთსა სასახლეშიგა ვერა დაეტეოდეს:.) და მისი ასრე გაუჩინეთ: ტბური სასახლე გუგუნასა და ქუმსის და ენაგეთისა სასახლე გერმანოს (sic) და მისთა ძმათა:.) ასრე რომე თუ სასახლისა საუფროსო ყოფილიყოს [საპატიონი კაცნი სხუანიცა გაყოფილან] **) მოკითხული ქნან და ნუ დაუჭირვენ, და თუ არა ყოფილიყოს, გუგუნა ნუ სთხოვს:.) ჩუენ სასახლეები ვერა დავიარეთ და ვერა გავსინჯეთ:-) მოასხნენ მათისა სასახლისა მცნობელნი კაცნი და შეადარონ ერთმანერთსა და გაყონ და მისგან ერთი წილი გუგუნასა და ქუმსის:.) და ორი წილი გერმანოზს და მისთა ძმათა და რომელიცა მეტი იყოს, თუ გლეხითა და ანუ ვენაკითა და მიწითა, რათაცა იქნებოდეს ერთმანერთსა შეუთავონ:.) აგრეთვე სადაცა ტბის(ს) მისსა კერძსა მამულშიგა გერმანოზ და მისნი ძმანი დასახლდენ:) გუგუნა და ქუმსი ნუ გამოენახვიან:.) და აგრეთვე სადაცა ენაგეთს მისსა კერძსა მამულშიგა გუგუნა და ქუმსი დასახლდენ:.) გერმანოზ და მისნი ძმანი ნუ გამოენახვიან:.)

მამისა მათისა აბჯარზედა ირჩოდეს და გერმანოზ ასრე ისარჩლა: მამამან ჩემმან მისსა სიცოცხლესა შიგა მე მომცაო. ამისი ასრე გავაჩინეთ: თუ გერმანოზ მოწამე იშოვოს და შეაფიცოს, ასრე რომე მამასა მათსა აბჯარი და აბჯრისა იარაღი გერმანოზისთუის და ანუ უმცროსისა ძმისათუის მიეცეს, თუ შეჰაფიცოს (sic):.) სხუანი ძმანი ნუღარა სთხოვენ, და თუ ვერ შეაფიცოს, მამისა მათისა ეული (sic) არის და ისიცა ძმურად გაიყონ:)

ქუმსი ამბალაშვილსა ირჩოდა. თუ ამბალაშვილმან დაიფიცოს, რომე ქავთარს (ქავთარ რომ მამა ყოფილა აქ მოხსენებულთა ბარათასშვილთა ამაზე იხ. ქვემო გუჯარ. 1523 და 1525) ეზატებინოს, კაცი ქუმსის (sic) და თუ ვერ დაიფიცოს, ქუმსი ჩამოეხსნას:.)

ყორღანაშვილნი ციხიას ირჩოდეს. აწ ყორღანაშვილმან დაიფიცოს, რომე ციხია მათსა პაპასა და მამასა ჰქონებოდეს და არცა ქავთარს წაერთმევინოს. თუ დაიფიცნეს — ციხია ყორღანაშვილსა:.)

და ეშუის წყაროსა ირჩოდეს:.) კაცები თაყასა და რაცა იმაშიგა სახასო მამული დარჩეს, სწორად ძმურად გაიყონ:.) და რაცა მათსა ყმებსა ნასყიდები მამულები ჰქონდეს, იმას ერთმანერთსა ნუ მოუშლიან:.)

აწ ამას უკანის რაცა მათსა მამულშიგა დამალული:.) ნასოფლარი (აქ სტრიქონს ზემო ჯვარი აზის):.) გლეხები და მიწები გამოჩნდეს, ისრევე სწორად ძმურად გაიყონ:.)

---

*) რადგან ელენე, დედა მათი ცოცხალი იყო: იხ. ქვემო 1523 წ. ქვეშე.

**) ფრჩხილებში ჩასხმულები სტრიქონს ზემო იმავე ხელით აწერია.

მათსა მოსხმულსა კაცებზედა ირჩოდეს:) და აწ რომელმანცა დააფიცოს:) რომე მისი მოყვანილი იყოს:) კაცები მათ და მამული სწორადვე გაიყონ:.)

ჯოყშვილსა თურქისტანიშვილი სამკუიდროდ ირჩოდა, ასრე რომე პაპისა ჩუენისა და მამისა ჩუენისა ჭამშიგა ჩუენი ყმა იყო და მე არცა მამა ჩემი მახსოვს და არცა პაპა ჩემი და ყაბალას რომე ყოფილან, მაშინ მამა ჩემსა ჰხლებიან:.) გ~ მეფისა (მეფე გიორგი † 1469 წ.) ჭამშიგა. აწ მისი ასრე გავიჩინეთ: წამოდგეს თურქისტანიშვილი ორითა მისითა მემკუიდრითა ყმითა და დაიფიცნეს, ასრე რომე მკეცისძესა ელენესთუის (დედა გურმხანზისა) მიეცეს:) და ელენე თურქისტანისშვილისათუის მიეცეს და თურქისტანისშვილსა სახლებოდეს, – მაშინ თურქისტანიშვილისა არის ჯოყშვილი. თუ ვერა დაიფიცოს:) ჯოყშვილისა მოყვანასა ორნივე ირჩოდეს:.) და ძმურად გაიყონ:.) და ნაძრცუი თუ არ შეაქციონ, ისიცა სწორად:.) გაიყონ:.)

დაიწერა გაჩენილი ესე ქ~ნოსა :სია: კელითა კათოლიკე მცხეთისა სა. ყდრისა ქადაგისა მარკოზისითა (მადლაშვილი).

იოვანას საქმე ასრე იქნა: დაიფიცოს ერთმან ენაგელმან კაცმა, რომ არა ამოლებულ იყოს და დათუნაშვილზედა დაუბებულიყოს:) გერმანოზს და მისთა ძმათა მიხუდეს და თუ ვერ დაიფიცონ, გაიყონ:.)

ბოლოს სუეულად: „ქ. ტ~ფლ †“ (ტფილელი) „ლ~ბ“ (ლუარსაბ, მეფის ძე). სხვა ხრა-რა.—ქუემო დაბეჭდილ სიგელში მოხსენებულია ეს ამბავი და ეს ხარონა: ელენე, როგორც სვგუდისშვილია, სარგის მკეცისძის ქალი უნდა იყოს და ჯოყშვილი მისი ნამრითი ყმა.—ამ გუჯარში, როგორც ყველა XIV—XVI საუკ. სპბუთებში, ასო „ჯ“—მაგიერ იწერება „უი“, სადაც ასო „ი“ კუდზე მობმული აქვს ასოს „უ“-სა.

1523 წ. ტფილისის სიონის გუჯარი № 39:

„ქ.... ჩუენ სულკურთხეულისა ბარათაშვილისა ქავთარისა ცოლყოფილმან მონაზონმან ელენე-ყოფილმან-ელისაბედ და ჩუენთა საყუარელთა ძეთა: გუგუნამა, გერმანოზ, თაყამან, ქუმსი, გოსტასაბ და ფალავანხოსრო... (ეს სიგელი მოგცეთ) თქუენ ყრდ წ~ა სიონის ღ~თისმშობელსა და... ტფილელს ანტონის მას ჭამსა, ოდეს თქუენი მკვდრი მამული სოფელი ხეკორძი... ჩუენ დავიჭირეთ... ძუელთაგან თქუენი შეწირული იყო და ჩუენცა ახლად კიდევე დაგიმტკიცეთ სოფელი ხეკორძი... (ვდაჭს გარდაკადგინო) ოდეს ჩუენ გავიყარენით, მაშინ პატრონი მეფეთა-მეფე დავით და მისნი თავადნი და დარბაისიერი ამილახორი თაყა და ციციშვილი მერაბ და სხუანი... ამა საქმისა შიგა დამხდომნი არიან... დაიწერა... ქ~ნ :სია: კელითა კათოლიკე მცხეთისა საყდრისა ქადაგისა მარკოზისითა“ და ზედვე სკუედად ამტკიცებენ: ‹ელენე› „ქ. ჩ~ნ კზი (ბასილი?) ვამტკიცებთ“. სჩანს, რომ ხეკორძი შეუწირავთ ანტონ ტფილელისთჳს გასამრჯოდ.

ბარათაშვილებზე უკვე საკმაო საბუთები დაიბეჭდა ზემო და ამასგამო შესაძლისად ვრაცსთ აღვადგინოთ გვაროვნობითი შტო უძველესთა ბარათაშვილთა, ბაბარათა ქაჩიბაძისგან წარმომდგართა; ხოლო მეორის მისის ძმის აბაშის შტო ვერ აღდგება სრულად, მაგრამ ჩვენ საეჭვოდ დავსახავთ. ჩვენს შტოს ვინც შეუდარებს ბ. თაყაშვილისაგან გამოცემულს ბეთანიის გუჯრის ბარათიანთა შტოსა, ის უსათუოდ დარწმუნდება, რომ უკანასკნელი თითქმის სრულიად მოკლებულია სიმართლეს. თვით საბუთები, რომელზედაც დამყარებულია ჩვენი შტო, იბეჭდება ჩვენს „ქრონიკონებში" იმავე წლებს ქვეშ, რომელნიც მოგვისხამს თითოეულ პირთან.

ბეთანიის გუჯრის შტო: | ჩვენგან შედგენილი შტო:

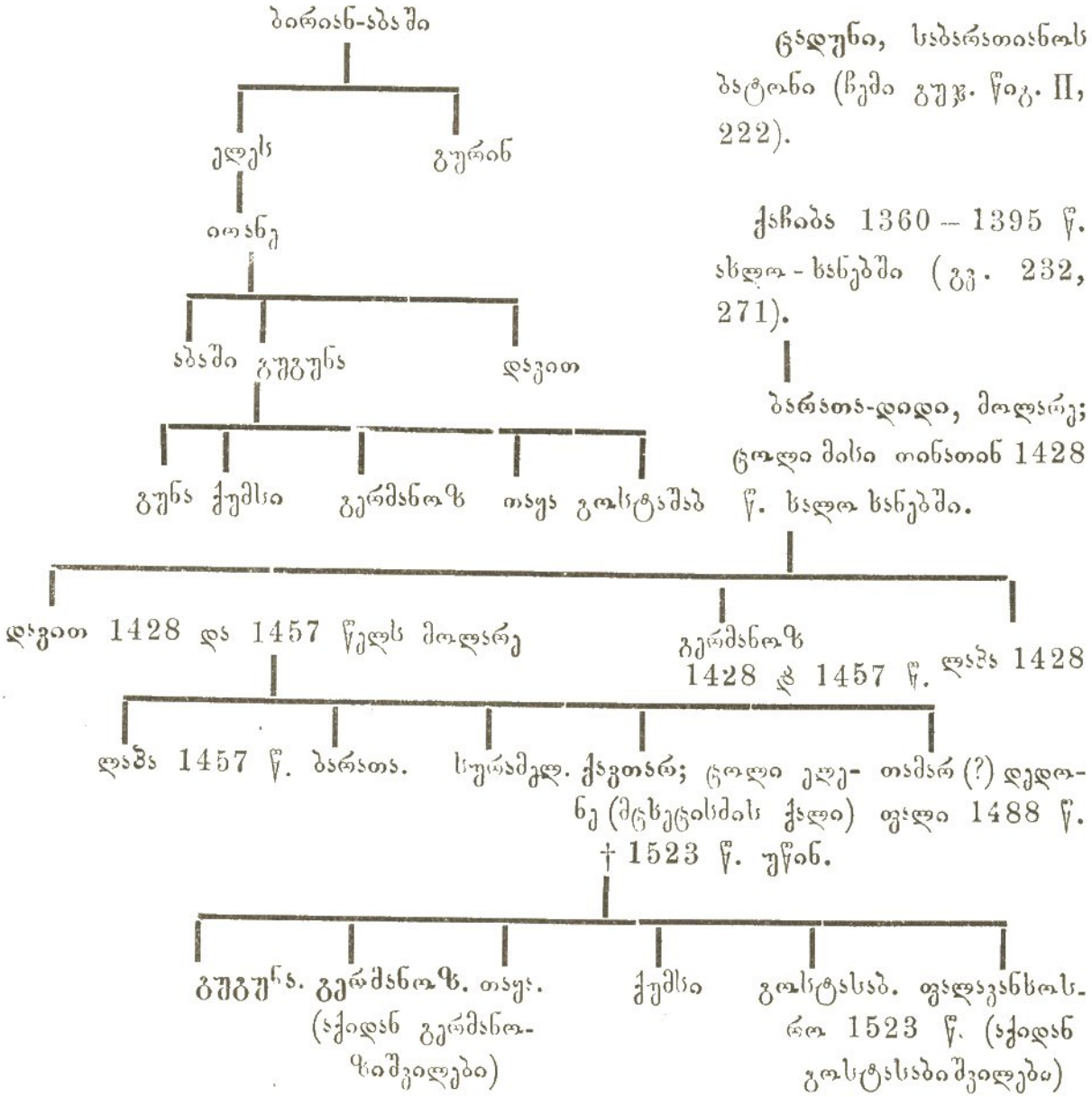

მეორე-შტოს ჩამომავლობა არა სჩანს, მაგრამ თუ მივიღეთ, რომ აბაშ იყო ძმა ბარათა-დიდისა, მაშინ დაახლოვებითად ეს შტო ესრე დაგვესახება:

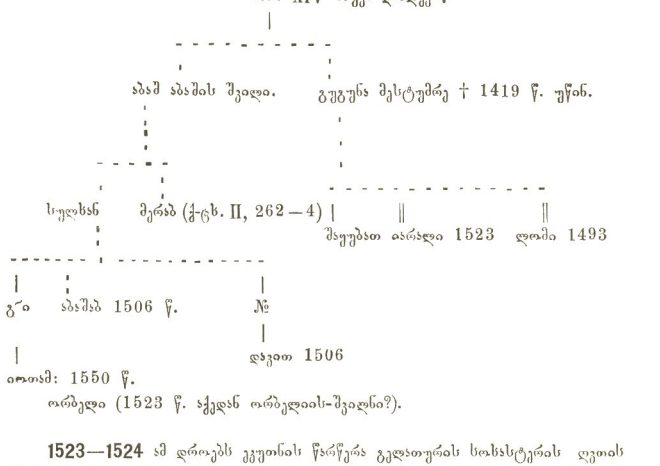

1523—1524 ამ დროებს ეკუთვნის წარწერა გელათურის სოხანსტერის ღვთის მშობლის ხატისა, მარკუნით: „მოლარეთ უხუცესსა მეცისძესა სარგისს შს ღნ ან“ და მარტხნით: „მეცეხელრსა მისსა მეფეთ-მეფისა ბაგრატისა დისწულსა, ამილახორისა ამირინდოს ასულსა, პატრონსა ელენე-ყოფილსა ეკატერინეს ცოდვანი მათნი შს ღნ“.

აქვე მეორე სოხანსტრისაკე ღვთის-მშობლის ხატზე გამოსახულნი ვიანან ქნდაკეთ დაწოქილ-შეკდრებულნი მხმაკაცი და მეორე-მხრით დედაკაცი, ასო-მოკრულ წარწერით: „ქ. მ ყოველთა დაბადებულთა უზეშთაესო... ბუნებისა ჩინ-სა ზეცად აღმყუანებელო... ქალწულო მარიამ! ჩუნ მოსავთა და მადიდებელთა სახელისა შენისათა... ფრიად ცოდვილსა მოლარეთ უხუცესსა მეცის ძესა სარგისს.... რომლის ბრძანებითა მოიქედა წა ესე ხატი და მემკვიდრესა (მისსა), მეფეთა მეფისა ბაგრატისა დისწულსა, ამილახორისა ზედგინძისა ამირინდოს ასულსა, პატრონსა ელენე-ყოფილსა ეკატირინესა, ცოდვანი მათნი შს ღნ და ძეთა მათთა ქაიხოსროს, გუანგამს, მერაბს (მერაბს), ფირანს და გარსევანს შნ ღნ... (იხ. ბაქრაძე-კონდაკოვის: Опись нам. древ. груз., გვ. 34-5; 32 და შეცდომებით გ. წერეთლის Полн. собр. надписей Гелатск. мон. გვ. 35-6). გ. წერეთელს და ბაქრაძეს ვერ განუმარტავთ ეს წარწერა; უკანასკნელი ვიცხადებს, რომ ამ წარწერებში დასახელებულნი პირნი და თჳთ მხედისძეთა გვარნი უცნობნი ვიანან (გვ. 32; 34). მაგრამ ამათში სარგის მხედისძე ცნობილია (ქ-ცხ. II, 271, Annal p. 474); იგი მოკვდა 1529 წ., იულისს 11-ს (ibidem). სოლო დანარჩე-

ნნი ბარნა ცნობილნი არიან ჩვენს ქრონიკებში (მსენებულნი მოხსენებულ არიან 1519 და 1513 წ. ქვეშე): ბაგრატ მეფის ქალი გიანე უყვარდა ცოლად ამირანდონ ამილახვარს, თავს მაძაო (ეს ბარნა იხ.ზემო გე. „სამების მატიანეში“) და მოხსენებულია 1508 წ. ქვეშე; იხ. ალრეთვე ჩვენი „ისტორიული სიბუოები შოთმელიანისა“ 1508 წ. ქვეშე და შვილის ჯვარის წარწერა. სჩანს, რომ ელენე ეოფილა ამ ბაგრატ მეფის დის გიანესი ქალი; ფარავს და ცოლი მაისი, ანაშაძის ქალი ანა იხ. აქვე № 50. რომ ამირანდონ იყო მაის თავისი, ეს ადრედ გამოსულობაა, თუ შეადარებთ ჩვენს სიბუოებს (ზემო 1523 წ. ქვეშე და გე. 333; 213; 206).

ჩვენ სიტყვასიტყვით ვიცით ბაგრატოთა გელათურის „ეკლესიის ღვთის მშობლის სიტყის“ წარწერა. უნდა შეენიშნოთ, რომ ამ სიტყის ჭედოსანობითის სელოსნობას (?) გ. წერეთელი ალტაცებაში მოჰყავს და „რაფაელის სასწალის ღირსად ჭედის“ (იხ. მასი Полное собр. надп. Гелатского храма, გე. 31). სულ წინააღმდეგად აზრისა ამისა მხატრობითის სელოსნობის წარმოსენებული მეცნიერი კონდაკოვი („Опись памят. древ. Грузии“ გე. 28-30). ეკლესიის ღვთის მშობლის სატაძრის დაზოგილი — მეეკლესიე მეფე წარწერა ასეთი: „ქ. ყ ლ წ ო ღ ო მ შ ო ბ ე ლ ო, შენ მეოხ მექმენ პატრონსა მეფეი მეფესა ბაგრატს, ყოველთა კაცთაგან ფ ლ უ ც ო დ ე ვ ი ლ ს ა, აჭა და მას საუკუნეს წ ე ძისა შენისა (იხ. გ. წერეთლის Полное соб. надп. გე. 32). წარწერის პალეოგრაფიული ნიშნებით დ. ზ. ბაქრაძე და კონდაკოვი ამ მხატრობას მიაწერენ XVI სიუე. და ეკლესიის მეფეს ჩვენი ბაგრატ III-დ (ibid. გე. 30) და მართლაც, ბაგრატ III-მ „მოარჩენ ალსენა“, ე. ი. განახლა 1510 წელს თითრთაგან დაშენილი ეკლესია, დასტენან, საყოველთაოდ გადაჭედა, აღაპყრა საეკლესიო ჯუარნეულებითა და განმადიდრა ადგილ-მამულების შეწირულებითა. ამისგამო მას სრული უფლება ჰქონდა თავისი თავება გამოესახა ეკლესიის კედლებზე და სიტყა წინ მეკიდებულად. კერე რომ არ იყოს, ბაგრატ მეფე თვით სწერს, რომ მას ერთი ღვთის მშობლის სიტყი მოუკიდებინებია და დაუბრძანებია ეკლესიაში (იხ. ზემო გე. 341). რომელი იქნება ეს სიტყი? რასაკვირველია არა სხვისაია და არც ეკლესიის „სკეპტრსეკლისა“ (კერძედ იწოდებოდა ეკლესიის სიტყი), რადგან კერძო ამაკე საეკლესიო დასიხლებულნი არიან ამ ბაგრატისგან მოკიდებულ სიტყზე უწინ. ცხადია, რომ აქ ბაგრატი დიდს სიტყზე კედლების ღვთის მშობლისზე იტყვის, რომელიც მას მოუკიდებინებია, თავისი თავება ზედვე დაუსტენებია წარწერითურთ და ეკლესიაში სხვისა ადგილს დაუბრძანებია. მაუსდაუდ ამ სიბუოებისა გ. წერეთელი ამ სიტყს მიაწერს ბაგრატ დიდს.

ღიად შესანიშნავია, რომ თეით ბ. გ. წერეთელი ზემოსსენებულს მასს შრომაში (გე. 32) ამ ბაგრატს ჭედის ამ ბაგრატად (ე. ი. ბაგრატ II-დ), რომელიც მეფობდა 1455—1478 წ. და არ კიცი, მერე რამ შეცდომებინა აზრი.

1523. შოთდევიმის სიგელი ამილახორთაგან მიცემული:

„ქ... ესე... სიგელი... მოგაკსენე... მამასა შოთს... უდაბნოსა მღუდისასა... მე... ზეკდგინისძემან ამილახორმან თაყამან და თანამეცხედრემან ჩნ-მნ

ფანასკერტელის ასულმან ულუმპია და ჩემმა ძმამა აღნიამან და ძეთა ჩ[ე]თა მონაზონმან თომა, ბარზი, ავთანდილ, ფარემუზ და იოთომ.... მას ჟამსა, ოდეს... ჩუენის შჳლისა... ბეჟანისგან ჩ[ე]ნთჳს ღ[ა]რი გარისხდა... მიიცვალა... მისთჳს... სამწუარველოდ შემოგწერეთ ჩემი მკუდრი... მამული კასპს ვენაკი... (ვ[ა]რთი წილი ტაბალი მეზურეთ და ორი მზირეულს, მეზურეს ერთი წილი ტაბალი სანრმად ს[ა] ეუოფოდაო, ამისჯამო ამ მეკუნესს სხუა მამულიც მაეცთო. სხუა შეწირულებანიცა სწერია ტფილისს ბეჟანისოჯს სასდჱოდ)... დაიწერა... ქრ[ო]ნ[ი]კ[ო]ნ :სია: კელითა... გ[ა]ბ[რ]ამულისათა". — ხეცნულად: „თაყა ამილახორი".

1524 წ. — ქრ[ო]ნ[ი]კ[ო]ნ :სიბ: დავით-მეფე მონაზონ იქმნა — და დაჯდა ძმა მისი გიორგი. — მეორეს წელს მოკუდა დავით-მეფე მონაზონი (ეს. ქრ.). ეს ამბავი ჩუენს ქრონიკებში ალნიშნულია 1526 წ. ქეშე, რაცა ეთანხმება „შენაკს ქ-ცხეთისას" II, გვ. 270 და Hist. Géor. II, p. 335.

1525 წ. ახლო დროებაში დაწერილია ცხინვალის დიდი გუჯარი სუეტურად, ტექსტის ხელით წარწერებით: „ - - - შენსა წისკარს, პატარა და თანა ლიპარტიანის ქალი მანაჲ ამა სოფელსა დღეგრძელობით - - ქ[ე]ე შ[ე]ე ამის მწერალი ცოდვილი ლაზარე. — ღ[მ]ერთო შ[ე]ე ამის მპ[ა]ხრეველი გაბრიელ ნინიძე. ღ[მ]ერთო შ[ე]ე ლიპარტიანის ქალი მანაჲ (მანაჲ)... დაესრულა... მოიკუნე აღსრულებული ლიპარტიანის ქალი მანია (მანაჲ?). — აღიწერა ლიპარტიანის ქალის მანიას ბრძანებითა და იმას წელსა მიიცვალა... დამწერი... გურიელის მამიას კარის მწირეული... გამიკეთებია ხიზოაში და აშლაშიდა, ყინელთა ზამთრისათა შეჩერებულებით და სიცხეთა"... (ჯჭ მოსწერებული მამია გურიელი უნდა იყოს პირველი მამია, რომელიც 1533 წ. შეჭკულს ჯიქეთში, — ისდგან სწორად ამ მამიას დრას იყო ეს სიშინელი პრეკ-დარეკვა ქვეყნისა ოსმალთაგან, რომელსაც წეწკი მოახსენებს. — გრ[ი]გ[ო]ლ ამ[ი]ხ განმახლებულად წეწკისა მოხსენებულია მანუჩარაძეც ლეკან დადიანი († 1657 წ.) და მეუღლე მისი ნეტან-დარეკან († 1639 წ.) რომელთაც, როგორც მოგეთხრობს მეჩიდელი მხედრული წარწერა, „მოინდომეს გულანისა . . . . ამოღება და მოტანა. ძველათ ამისავე იყო, ზებედე ცრუმან გარდაიხვეწა და გაიპარა. ეს გულანი აქაური და ჯვარი ყველა მან ქართლით წაასვენა და ხელახლა ერთმან კელმწიფემან (რას[ტო]ს?) ხატიც წამოასვენებინა... შემოგწერეს... ღ[მ]ერთო... აღღეგრძელე ლიპარტიანი ბატონი ვამეყ და ძმა მათი გიორგი... ამის წინამძღვარმან სვიმონ კილაძემან ვ[ი]ზიე ესე გულანი". „..ვიძიე... გულანი დამპალი დიდის ღ[მ]ერთ დადიანისა უკნით უკმარ და გაუკეთებელი; კელვყავ მე ცაიშელ მიტროპოლიტმან მაქსიმე ციხის თავმან... სრულნი და უნაკლულონი... მრავალთა წიგნთაგან გავაკეთებინე.. დედოფლის მარიამის ბრძანებითა... და დადიანის კაციასითა... გაკეთდა წ[ა] ესე გულანი". — ჩვენა გუჯარს ხუცური ლიპარტიანის ქალისა მანიას გადწერილი, რომელშიც მანაც ისხენიებს კოთლიგორზს გრიგოლს და დადიანს გიორგის.

1525 წ.—ქვაბდბზე მსედრულად ნაწერი შიომღვიმის გუჯარი № 41, ხაბ-აქ დაჩაისებული.

„ქ... ესე... სიგელი... მოგაასენე... შიოს და ევაგრეს ცრემლ-დასხმულსა უდაბნოსა... მე... მეფისა დავითის [პალატის უხუცესმან და მწიგნობართა მთავარმან სულხულაშვილმან (სოლაღაშვილმან?) ივანე... შევსწირე თქუენდა... დიდუამს ლომისშვილისაგან ნასყიდი ვენაკი... - - - - (და კესსიის შემოსავლიდან გაუწენია თავისთვს ხაბე.): დაიწერა... ქვ :სიგ:

მერე ხუცური ხელმოწერანი: „მეფესა დ~თს: დამიმტ[კიცებია]“.—„ეგრეთვე: „ჩ~ნ: ქ~ეს-მიერ - - ქართლისა ქ~ჯნი ბასილი [ჩემითა კელითა ვამტ[კიცებთ].

ქჯოსხეკის სიგელში № 3 მოხსენებულია 1519 წლის ქვეშე: «მე მეფისა... დავითის პალატის უხუცესი და მწიგნობართა მთავარი სოლაღაშვილი შალვას ძე ივანე»; რომელიც უნდა იყოს ამ გუჯარში მოხსენებული სულხულაშვილი ივანე“. ი.ჯ. ჭ~ლ~ა~ა კარგად.

1525 წ. შიომღვიმის სიგელი № 10: ქ... „ჩუენ... მეფის დავითის სახლის უხუცესმან და მწიგნობართა მთავარმან სოლაღასშვილმან ივანე... იგი ვენაკი... (დამის შვილისაგან ნასყიდი) მღუიმისთუს შემომიწირავს... (17 ათკაცის კარგანების ადგილს გარდმიხდებოდეს)... დაიწერა კელითა გ~ი ჭერმაულისათა ქ~ს :სიგ:“ სკეპტიკურად: „ქ. ქ. ქ. (მეფე დავით?). მერე ხუცურად: „ქ. ესე ვითა მეფესა დ~თ დაუმტკიცებია, ეგრეთვე ჩ~ნ ქ~ეს-მიერ ქ~ჯნი ბასილი კანონითა ვამტკიცებთ“ (შაბარე წინ დაბეჭდილს გუჯარს).

1526 წ.—ქ~ს :სიდ: აჭა მეფე დ~თ მიიცვალა ქალაქს (იპორთ. მიდისპარა). — ქ~ს :სიდ: აჭა მეფე დავით მიიცვალა (კესსი 2).

1526 ქ~ს :სიდ: მოსცეს ბაგრატს ქართლი არადეთის წყალს გამოღმა ალი, სურამი და ახალ-დაბა.—ამა ქორონიკონსა მიიცვალა მეფე დავით.—ამავე ქორონიკონსა იქორწინა ძემან მისმან ლუარსაბ და შეირთო ცოლი, მეფის ბაგრატის ასული თამარ მარტს :კე: (Chr. Géor.).

1527 წ.—ამ წლის ქვეშ ჩვენ უჩვენეთ იერუსალიმის სრმლიო ალება ქართველთა მეფეთაგან («ივერია», 1893 წ. №№ 12—15), დღეწარილი ქ-ცხვის შეორე წიგნში გვ. 21—22 და ფრანგულს ძალის თარგმანში: Hist de la Géor. II, p. 24—5 და აქვე თუთ ბრატსეს შენიშნვა n. 2. ჩვენს ფელეტონს, გაზეთში დაბეჭდილს, რასაკვირველია, სამეცნიერო მნიშვნელობა არა ჰქონია, როგორც იქვე აღვნიშნეთ, არამედ მხოლოდ საზუბლიტარო. ეს იქიდანაც ცხადი იყო, რომ ჩვენი ფელეტო-

ნი დატყვრთული არ იყო სამოწმებელთაგან (ტიტტებით). მაუსდაუდ ამისა ბ. ს. ცაგარელმა უფრადება მოაღო ჩვენს ფეფელტონზე და შენიშნა მოგვიდენა (ოქსს Свѣдѣнія Кн. III, გვ. IX), და ამ ორწოდად გამოთქმულს შენიშნაში უარყო პირველად თუო ცნობა იერუსალიმის ქართველთაგან ღებაის და მეორედ ჩვენგან ნაჩვენები წელი 1527, და გვიჩვია, რომ ამისთანა „Курьезъ"-ებს სასტიგნად გავუვენო მასი (ბ. ცაგარელის) გამოკვლევა ამ საკნის შესახებ; ეს შენიშნა ცაგარელის „მოამბეში" საჭიროდ სცნო გადმოებეჭდა (№ 2) სიტყვა-დართვით.

რჩევის და დარიგებით მადლობით შემოუნარებელთა, ჩვენ არ შეგვიძლია არ ვღენიშნოთ, რომ ჩვენგან აღნუსხულნი ამბავნი კერ ჩაითვლებიან „курьз"-ებად და ისტორიულ სიტრუვედ. ყველა ის სიბუთები, რომელნიც საჭიროდ ფოფუნ ამ ამბავს, ცაგარელზე დაღ უწინ ბრალისემ გვიბეჭდნა ოუსს Hist de la Géor. II, p. 24—5, n 2; მაგრამ დიმდე მეცნიერმა არქეოლოგმა მაინც კერ გაბედა ამისი უარისყოფა, რასაც ჩვენებური მეცნიერნი ესპეთის მოურიდებლობით აქრ-მეტუტებენ. მაგრამსენებით, რომ ამ უკანასკნელთა ყვმის „მოდად" შემოვიდა ჩვენებურ მეცნიერობაში (ხოლო ეცხო-ტიმთა „არა-მეთხე" მეცნიერთათოს ეს ხომ საჭიდელ სინეტყოდა!), რომ ვისაც უნდა მეცნიერებისა სიხელი გაიმეჭვის, უსათუოდ უნდა უარ-ყოფის დაბეგვს (ღვთისაგან დაწუებული მოუკეელთადმე), ამისგამო არქეოლოგიაგან მეცნიერების სახელის მოსეჭვა შეუძლებელად მაინცია, თუ რომ არ უარ-ყეიმ „ქარიოლის ცხოვრებაზე". ეს „მოდა" და „დროთა მეფობა" ხშირად ჭკეპოა-მეოფელთაც ატყვის და რა გასაკვირია, რომ ჩვენი მატიანეები მათგან მიდგნ-მოკუნილია, სახელდებრივად მხოლოდ ცნობელის სატყუეთ და უმეცრულად. სავეკელურად ამ ჯაიშის მუნდაერთა, ყოველმა წინ გადადგმულმა ნაბიჯმა ჩვენის მატიანეებისა და სხვა სიბუთების შესწავლისამ ცხადად დაუნსა ქვეყანას, თუ ვითარია საიმართლოთა და ჭეშმარიტების დირსებით შემკული ჩვენი მატიანე და რაოდენ-ჯერ ის მადლა დგას ამ მხრით სხვა ტომთა ისტორიასთან. ფრთხილმა და ჩვენთა მატიანეთა დირსებამ შეგნებულმა ბრალისემ ჭ ის-ც შენიშნა, რომ ამბავი ქართველთაგან აერუსლიმის ღებაზე სხვათა მეისტორეთაგან აღნიშნული არ არიან და თუო ფეჭტას არა სრულიად უარისმყოფელმან, მხოლოდ ვეხეუტას მაერ დადებული ქრონოლოგიური წინააღმოჩნა დაეკუნსა. რომ ჩვენს მატიანეში აღნუსხული ქართველთაგან აერუსალიმის ღება „ჯესპეფრიზებელი" და სიტრუედ ღესპარებელი არ არის, ეს მხრივ იმით კერ დაინსება, რომ ამაზე ღემოსულეთაც და დასავლეთის მეისტორეთა არა უწერიათ-რა: რამდენი ძველი და ღირს-სახსოვარი ამბები დარჩენიათ მათ ღაუწერელად, რომელთა დეითი-დეე ღემოაჩენენ ხსნები არქეოლოგნი? მხოლოდ ბრძოებით თუ ვინმე დაიენებს, რომ ღემოსულეთის ძველი ამბები უკანასკნელ ცნობილნი და შემოკრებილნი გვჭვსთ: მეცნიერებამ ჭკიდან ისიც-კი არ იცის გამოცხადებით, თუ როდის და რომელნი პატრიარქნი მსხდარან იერუსალიმ-ანტიოქია-ალექსანდრიაში, ხოლო რაც შეეხება ჩვენს ძველს ყოფა-ცხოვრებასა, ამაზე თითქმის არა იცის რა მსოფლიო ისტორიამ. და ამიტომ არავის არ უნდა კვირდებოდეს, თუ მსოფ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დიო ისტორიის არ ღუნუსხაჳს ქართველ-ოსმალთაგან იერუსალიმის აღება XVI საუკუნეში.

მაგრამ, სამწუხაროდ, ზემოხსენიშნული ამბავი არც სრულიად უცნობი გახლავთ აღმოსავლეთის ისტორიაში. ეს ამბავი იერუსალიმში ყველამ იცით არა მხოლოდ გადმოცემით, არამედ სპარსეთისაც. იერუსალიმის უფლის სოფლების სტატისტიკაში 1881 წელს ბერძულს ენაზე დაბეჭდეს წიგნაკი: „ქრონიკონი პატრიარქთა ჲერუსალემისა“, სადაც ნათქვამია, რომ იერუსალემში გამოცემული, რომელშიც მოთხრობილია ამბავი 1527 წელს ქართველი მეფეთა დაკითხის და ლეონისაგან და სელიმ ხონთქრისაგან ეგვიპტის სულტანის დამარცხება და ბაღდადის წიაღი ჴელების დაპყრობა. ეს წიგნი გამომგზავნა მე იერუსალიმის ქრისტეს სიფლავის რუსთა კელიაის კრებულის მწერამ ბ. მ. ნიკოდიმეშელმა.

მახსენებლები პატრიარქი იერუსალიმის ზემოხსენებული თქმა მოკლე ქრონიკონში კატალოგის მთავრებისა (იერუსალიმის ასული), გვაცნობებს, რომ ეს ქრისტეს გორგასლამა აღაშენა ჯვარისა და სხვა მწირთა მთავრებისა. ამითაც მხარეულობს, მან გადმოასახლა ქართველნი დასავლეთს ამ მთავრებისა. შემდეგს სიტყვებში ეს მთავრები ქართველთა ეწოდათო და მათ შორის კატალოგის მთავრებიცა, რომელიც ისეთის მაღალ ბურჯებით იყო გარშემორტყმული, რომ კოშკების მწერალთაგან ზღუდ მთავრებად და ხსენებ დიდი ნაშთი აპოვნეს ამ ბურჯებისაგანო.

კატალოგი მაწერილი იყოო ჯვრის მთავრებიც, მაგრამ შემდეგ ქართველთა ბერეს შორის განსვიფლების მიხედ; კატალოგნი არ ემორჩილებოდნენ ჯვარედნებსო. ადმწერი რამდენიმე ისტორიულ მოკლესთა 1177, 1483, 1519, 1527, 1544, 1573, 1620 და სხვათა წელთა, ჴელთანი შეესება იერუსალიმის ქართველთაგან დაპყრობის 1527 წ. და იტყვის: „შემდეგ ამისა, 1527 წელს ებერეელთა მეფენი დაჴეთ და ლეონ შეუერთდენ ხონთქრის სელიმის და დამხვეს ეგვიპტის სულთანი. მაშინ ბაზანტიის ხონთქრობს დიდი უფლებანი მთანიჭეს ებერეელთა და მიაბრძანეს მათ მრავალნი დირსშესანიშნავნი ადგილნი (იერუსალიმს) და ნება დართეო, რათა განსახლდნენ ანუ ახლად აეშენათ მთასრებანი. შემდეგ ამისა იერეელ მეფეთა მრავალი მთასრებანი განსახლეს და აღაშენეს და სხვათა შორის ეს კატალოგის მთასრებიცა, რომელშიც სტიოროობდენ იერეელნი ბერნი. ესენი განაგებდენ ჴერეოვე დასიმის და სხვათა მწერალთა მთასრებსო. მრავალნი ქართველნი ბერნი ძალიადნენ ჯვრის მთასრებისაშიცა და მთასრებულ წესიო ცხოვრებას შეუდგებოდენ“...

ამ ცნობის გარდა, ქართველ მეფეთაგან იერუსალიმის აღებას მოგვითხრობს ცნობილი რუსის მგზავრი და არქეოლოგი მოვაგეევი, რომელსაც ცნობები შემოუკრებია იერუსალიმის მთასრებში ნაწილად წერილობაგან. გრიგორიანა უჭირო ეს წერილს ამტკიცებს ამ ცნობებს და ამოწერებს, რომ ბაგრატ III, ამეცოა მეფე, მოწვეულ იყოო ქრისტეს სიფლავის გამოსახსნელად მტერთაგან (იხ. „Матеріалы по археологіи Кавказа“, გვ. 136).

ამ ბ. ტაგარელის-მიერ Курьез-ულად ჴდებულს ამბავს იხსენიებენ ჴგრეოვე

თითქმის უკვლა მწერალნი, რომელთაც იერუსალიმი და წმიდა ადგილები ჰხუქრიათ: მურავიევი, ჰ. ოხსლაიანი, თეიმურაზ ბატონიშვილი, მეზობელი ტფილოთე თიველიანი და სხვანი.—მწერალ სპათაებთაგან, ჩვენის აზრით, ამ გარემოებას იგუდილისშეს ზემო დაბეჭდილი დიპიანებული ნაწყვეტი (გვ. 49) ამცრთა მეფის ბაგრატ III-ის გუჯრისა, სადაც მეფე ადიარებს, რომ მას „მრავალნი სასწაულნი უსაღელს სმელთა და წყალთა ზედა“ ძველი-მოსეელობათა. რა სიქმე უნდა ჰქონოდა ამერთა მეფეს ზღვაში, თუ არ ის, რომ მან ალბათ თუნი ჯვარი წასვსა ზღვით კოსტანტინეპოლში და აქედან პალესტინაში? ისიელი ჯეროვე პოლიელ ნიკოლა რადზიევსკი მეზობარობა წ-ს ადგილებში 1582 წ., სადაც იგი სწერს, რომ ქართველთ მოელი გოლგოთის მთა დაიშვერესო მაშინ, როდესაც იერუსალიმი იყო სიმფლობელო ეგვიპტის სულთნის (იხ. 1582 წ. ქვეშ).

ჯერუნის სვინაქსარის წარწერაც მოგვითხრობს, რომ ქართველთა უშიანათ მეფეთა და ხანთქრთაგან ქრისტეს სიკვიცის კლესიაში წირვის უფლება წმიდა აღდგომის დღეს, გოლგოთაზე სახლება, მარკვენა კარი (კლესია) აღდგომის ტაძრისა და მუხ სავლდომი, სრულიად მოეხარე კანდელი დუკიდნათ ქრისტეს სიფლისთან და სხვა. (იხ. Опись Пам. древностей Грузин., კონდაკოვ-ბაქრაძისა, გვ 158). ვინ ჩაუგდებდა ამდენს სიურკეს ქართველობის ხელში, თუ რომ მთელი იერუსალიმის ხრმლით ალება მართლა არ იყოს?

უფრო ცხადად ქართველთაგან იერუსალიმის დაწერას, ბ. ცაგარელისაგან უარყოფილს, მოგვითხრობს იერუსალიმის ჯვარის დიზანებული წარწერა, რომელისგან ორიოდ სიტყვა-და აღმოჩენითხეს ბ. ბროსეს-სრს მას. ნადარეშენილის დახმარებით, როგორც უკანასკნელმა მაიმოა. აა ეს წარწერა: „ქ. მირიან - - - - - - კოსტანტინე - - - - მეფემ ეს ჯვარი - - - - - - - მოვიდეს - - - - - და დაიჭირა იერუსალიმი და აღაშენა ესე ჯვარი - - - - “.

ამ აღმოჩენითხეს ხელ-ახლა აღმოჩენისა სჭირია, მაგრამ რაც ბ. ცაგარელისაგან აღმოჩენილია, აქედანაც სჩანს, რომ ტექსტი წარწერასა დასწორებით ამას უნდა იტყოდეს: „მირიან მეფეს [ქ]ონან კოსტანტინე [დიდმან] იმპერატორმან[ეთა]ეს ჯვარი (ე. ი. ადგილი იერუსალიმს ახლო, როგორც გოლგოთაც). შემდგომ [ჯვარ]ი მოვიდეს [ქ]ონან სპარსნი და დაიპყრეს იერუსალიმი. მაშინ მეფე ქართველ[თა მხედრობით წარმომართა]“და დაიჭირა იერუსალიმი და აღაშენა ესე ჯვარის მონასტერი“ და სხ.

ამ წარწერას უკანასკნელი ფრაზა მაინც ცხადად ამბობს, რომ იერუსალიმი დაუწერიათ ამით, ვინც აღაშენა ჯვრის მონასტერი. რაგდან ცნობილია, რომ ჯვრის მონასტერი აღშენდა ქართველთაგან, ამისგამო უეჭველად იერუსალიმის დაწერაც ამ წარწერით ქართველთა მიეწერება.

თუთ ქრისტეს სიფლისის კლესიაც და გოლგოთაც თითქოსაგან აღორძებული ჰხთა მეფეს ლუარს (1513—1574 წ.) განუახლებია და შეორედ აღუშენებია, როგორც ამიწერებს თუთ ცაგარელისგან გადმოწერილი ქართული მისი წარწერა. იმეორეთიდან მომავალ ფოტოგრაფიით იერუსალიმის ქრისტეს სიფლისა კლდიდან

გადმოგებული სურათი მეფეთა ალექსანდრესი და ლეონისი და პატრონაშვილის დავითისი, უკანასკნელი ერთგული ტანისამოსითაა. კესარი და სხვანი მრავალნი მწერალ სპეროთა აჩვენებენ, რომ მე-XVI საუკუნეში ქართველთ იერუსალიმში მაგრა ფეხი მოუკიდებიათ და გაბატონებულან, რაიცა ადვილ გამოსაცნობი შეიქნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სახეში გვქონიდეთ იერუსალიმის ქართველ-ოსმალთაგან ხმალით აღება და უფლებანი, რომელნიც ამისგამო მიენიჭა ქართველთა ოსმალთაგან. უამისოდ როგორ შეიძლო ბენა ჩოლაყაშვილს (რომელიც იერუსალიმში იყო 1512 წლიდამ) ასე გაკადნიერებული ყოფა, რომ სომხებს და ლათინებს კვლავიაფს ურომკვს, ნაკოებს კარშა უგრას და ქართველობას ეუნებს, ასევ კვლავიაფებს აუნებს ენუ ასხვებს, როგორც ამაზე თვითონვე მოგვითხრობს კვანძას მონასტრის ხელნაწერთა ბრძანებაზე: „ესე თარგმანი სახარებისა კაფფათური მე ანტონი ფრიად ცოდვილმან დავიხსენ სპარსთაგან... კვარის მამად (სქართველოდგან) მოველინებულსა ჩოლაყაშვილსა სახლ-ხუცესსა ბენეს შს ღ-ნ. მე და სომეხი დავისარჩლენით იაკობ-წმიდის საყდარსა ზედა, დიდი ჭირი და სარკველი გარდამხდა და კ-ლ ნებითა ღ-თისათა ფრანგთა გოლგოთა დავაგდებინე და მათი ყველა რაც იყო—კანდელი და სხვა—გარეთ გამოუყარე“ (ეს წარწერა იხ. ნ. ბუბანოვის კვანძის მონასტრის წიგნთა აღწერაში, და სრ იხილეთ, როგორც სხვაც მრავალი, ცაგარელისაში: Свѣдѣнія, III, 48 - 9.).

კახუშტიც, რომელსაც ეს ამბავი კრებულად აქვს აღწერილი, კერ შეხსენება ან კერ გამოგონებია მას, რადგან, როგორც ცხედ მაინც უკვლიმ უნდა იცოდეს, მას არც ერთი ცნობა თავისით არ გამოუგონია, პირიქით მას ხელში ჰქონია ნამდვილი ისტორიული წყაროები (რომელთაგან რამდენიმე უკვე აღმოჩენილია), რომელიც მას მხოლოდ რამდენიმე შეუშუშებია.

რაც შეეხება იმ განსხვავებას, რომ ბერძენი მწერალნი ამ ლაშქრობის მოთავედ მეფე-დავითს ასახელებენ, ხოლო ქართული მატიანე—გიორგის, ეს ადვილად შესათხნობელია იმ გარემოების მიხედვით, რომ ხანდაზმის ელჩი გაგზავნა, ალბათ, მეფე დავითს, რომელსაც, კეტავრა, ლაშქარი გამოეგზავნა თავისის ძმის გიორგის მცდარი-მთავრობის ქვეშ, და მაშასადამე გიორგი იყო მხოლოდ ალმასრულებელი, ხოლო დავით—მბრძანებელი და ნების-მყოფელი ამ ლაშქრობისა. დავითს შეეძლო ეს ნაცვლად გაეცა 1525 წელს, ხოლო სპარსელთად მომხვდებას და აღსრულებას მოაცილა წელიწადი ანუ წელიწად-ნახევარი 1527 წლამდი, რომელსაც დავით-მეფე უკვე მკვდარი იყო († 1526 წ.). ზემო აღნიშნულის ბერძენის გამოკვლევის დანდობილმა და თუთ გარემოებათა მიმდინარეობის მიხედვით ჩვენ დაგვეკით იერუსალიმის აღება 1527 (და არა 1524 წ. კახუშტისა). ამ წელსვე ყარ-ჭეთოს ბ. ცაგარელი და თუთ სპარსთა-გან იერუსალიმის დაბერობის და ამბობს, რომ 1516 – 7 წ. ოსმალოთა იერუსალიმიდამ გამოასხსო მეგვიპტელნი და არა სპარსნია. უკანასკნელთ გამოსხმა წ-ა ქალაქიდამ ბრძანებისაგანვა ნახევნებია 24 აგვისტოს 1516 წ. (Hist Gé. II, p. 25)

მთელი წერ - ილებანა ბ. ცაგარელის უარსყოფელად ქართველთაგან

ეროვნული ბიბლიოთეკა

იერუსალიმის დაბურობისა ამაში მდგომარეობს, რომ სპარსთა იერუსალიმი არ სწყრებოდა, ხოლო 1516—7 წელიდამ ოსმალო განუწყვეტლივ ეხერხება. მაგრამ, წინასწმეტყველ ბ. ტაკარლის სიბუთიანობასა, სპარსთა რომ იერუსალიმი დაუწყრებოდა დავითის მეფობაში († 1526), ე. ი. ამაზე დრის, რომელსაც გეიჩეენებენ ქართულნი და ბერძენნი წყარონი, ამის ცხად-ჰყოფენ თუთ ტაკარლისგანვე ქართულ ხელნაწერთაგან ამოწერილნი წარწერანი, რომელიცადა, სამწუხაროდ, მას ჯეროვანი ყურადღება არ მიუქცევია. სვანეთიდან წარწერა № 142: „წ'ა ესე წიგნი ჯვარისა (ჯვრის ქართველთ მონასტერი იერუსალიმს) პატრონისა დავით-მეფისა სალოცავად მე მისმან მოძღვარმან ილარიონ ვიყიდე სპარსთაგან მას ჟამსა, ოდეს ჯვარი სპარსთა დაიპირეს". სახარების თარგმანის მე-XIV—XVI სუკ. ხელნაწერიდ წარწერა № 135: „ესე წიგნი ჯვარისა მეფეთ-მეფისა დავითის ცოდვისა შესანდობელად მე მისმან მოძღვარმან (ანა „ჭე ტაკარლაისა) ოპიზარმან ბერმან ილარიონ დავიხსენი სპარსთაგან მას ჟამსა, ოდეს ჯვარის მონასტერი სპარსთა დაეპირა". ნიკ. ჩუბინაშვილისგან გადმოღებული წარწერა № 6: „ესე თარგმანი კათუთური მე ანტონი ფ'დ ცოდვილმან დავიხსენ სპარსთაგან სიფასითა ჩემითა და მუნვე შევსწირე... და ეს სომეხი დავისარჩლენით იაკობ-წმიდის საყდარსა ზედა.... და კვალად ნებითა ღ'თისათა ფრანგთა გოლგოთა დავაგდებინენ და მათი ყველა... გარეთ გამოუყარე" (სჩჰ. III, გვ. 48).

ამაზე ცხადი სიბუთი რა გინდათ ამის შესახებ, რომ სპარსთა დავითის მეფობაში, (თანასმად ქ-ცხაიას და სხვათა მეისტორიეთა) იერუსალიმი დაუწყრებიათ, ჯვრის მონასტერი გაუპარცვიათ და ქართველ ბერებს მისთვის მოტყებული წიგნები შემდეგ ისევ დაუხსნიათ. ეს არ შეიძლება ეიგულისხმოთ არც სარკინოზთაგან იერუსალიმის დაპყრობის 1243 წ., არც მონგოლთაგან 1259—1260 წელს, როგორც ტაკარლი გუმტრებს, ამისთვის რომ თუთ ტაკარლისვე მოწმობით ეს წარწერა (№ 135) ითხუება XV—XVI სუკუნის ხელნაწერზე და კარდა ამისა თუთ ეს წარწერანი მოისხენებენ ანტონის და ბეკენ ჩოლოყაშვილს, რომელნიც მე-XVI სუკ. ცხოვრობდენ. ერთი მაგალითიც არ ითხუება ამისი, რომ ქართველნი მონგოლ-ოსმალთა სპარსეთად უწოდებდენ.

ამნაირად ძირიად დაბრეკა სიბუთიანობა ბ. პროფესორ ტაკარლაის. მაგრამ ეკლესიაზე თავდაც სიწინო და მტკიცე სიბუთად ბ. ტაკარლის მიერ „ჯეურიოზებული" ქართველებისგან იერუსალიმის ალებისა ჩვენ მაეკიჩნია ის მსოფლიო მეისტორიეთაგან აღიარებული და დამტკიცებული ისტორიული ფაქტი, რომ ოსმალთა მძლეობის დროს მე-XVI სუკუნეში ქართველთ ასეთი უფლება ჰქონდათ მოპაეკებული იერუსალიმში, რომ მათ შეეძლოთ წმინდა ქალაქში შესვლა სომხურ ანალებით ალეურიალთა, დროება გაშლილად და ამისათეს უხაროდ, რომლის მსგავსი უფლება არც ერთს ეკრთა-ხალხს ერს არ ჰქონია მოსეკლობა. ეინც ღრმად სუკეთესებს ამ ისტორიულს ფაქტს, მან უსათუოდ უნდა მიიღოს ჩვენის მტკიანის ცნობა, თუნდაც რომ სხვა სიბუთი არ ითხუებოდეს მთელ დედამიწაზედ.

მართალ, რად მიანიჭებდენ ოსმალნი, ეს ჩვენნი სასხლის მსმენელ მტერნი,

ჭარბეულობას კისრის უტკივარს და დადებულს უფლებას, თუ რომ ქართველობას რაიმე დიდი ღვაწლი არ მოეღწიოთ ოსმალთა წინაშე შესასვენ იერუსალიმისა? რამდენიც ვისუნდა ისრაელს, მაინც ეს კითხვა კრთომა და იმედი ესრეზე მოაქვს (დროგაის ხომ ვერავინ გაქქცევს): უსათუოდ და ჭეშმარიტად ქართველთ რადც დარს-სასმოსარი ღვაწლი მიეძღვით ოსმალთა წინაშე შესასვენ იერუსალიმისა. ახლა-განმარტება და განმანსხვა, რომელი აქვიბოდა ეს ღვაწლი, თუ არ ის, რაიცა ადწერილია ქ-ცხოვრებაში: მე XVI საუკუნის დამწყებს უნდა სპობოდად გადაწყვეტილ იყო ის დიდი კითხვა, თუ რომელს ერს, ვაზალებაშებს (სპარსებს) ანუ სულიტებს (ოსმალებს) უნდა მოეკვეთა ბარელობა მცირე-ასიაში: სასრწოდი იითმქმის სპარსთაგან გადაწყვა, რომელსაც მათ ითქვა იერუსალიმი; და ამით რომ მთელი კაქკეტიობით განიმქმული მაშინდელი ქართველობაც მიეკუთვნოდეს, მაშინ ხომ სპარსეთი განპარპაშდებოდა დედამიწაზე. ამ განკირვებულ დროს ხონთქრობდა ელჩი გამოუგზავნა ქართველ მეფეთა (დავითს, ლეონს და ბაგრატ III-ს და ითხოვდა ყუარყუარეს) და შეთხოვდა: თქვენი სულის ქადაქი იერუსალიმი სპარსთა დაეპყრა. მოდით, მოშველეთო, და თუ წყდა-ქადაქს მთავარ ამიღებინებთო, ის ქადაქი თქვენი იყოსო. ეს დესპანობა იყო დავით-მეფის და სულიტ ხონთქრის დროს, მაგრამ სანამ ქართველნი მორიგდებოდენ და წესისქედელად ყველა-ჩხირი გამოუწყობოდენ, სპარსნი, კარგა ხანი გასულან და თურ ხელა იერუსალიმისა ქართველ-ოსმალთაგან მომხდარა 1527 წ., გიორგის მეფობაში (დავით VIII † 1526 წ.), რომელსაც სპარსეთის ტახტზედაც ცვლილება მოხდა.

სომხელობელად ამ დაუცველის შეწევნისათჳს ოსმალთა, თუმცა მთელი იერუსალიმი ქართველთჳს არ მიუცათა, მაგრამ ზემო ხსენებული ღირს-სახსოვარნი და სასიქადულო - უფლებანი ფერმანებში ხელმწიფენი მაინც მას, მრავალი ქადაქი დაკარგული მოსახერებით ქართველთ დაბრუნეს, კათოლიკე-ჩოქეს-ბერძენნი განსხვნ და იერუსალიმში ფეხი მაგრა მოეკიდნენ. ხომ ვხედვთ, ვითარცა კვლეარებით ბევრნი ჩაფლუვებული ხელოვანების კათოლიკეთა და არმენთა გოლგოთას, ამ სახელოვან და სახატრულ დიდებას ყოველ სიქრისტიანო-ქვეყანისას. ყმი-კარეშოებად შეუძლებელია სახსნას ის ყველასთვის თავდა-დასახსნა, ყველა-მიერ ხელოვნურად დმოწებული და თჳთ ბ. ტაკორლის მიერ აღიარებული ისტორიული ფაქტი, რომ მე-XVI საუკუნეში უმეცრების წერტილამდი აღიწა ქართველთა ძლიერება იერუსალიმში, ესე-იგი სწორედ ამ დროს, როდესაც შინაური პოლიტიკური კრეშოება სიქართველოსი ძაფზე ეკიდა და ჩვენი ქვეყანა დღე-და-ღე მოელოდა აღსასრულს ან ოსმალთაგან და ანუ სპარსთაგან. ამ შინაურულ განკირვების და არეულობების დროს, ამ მტრების ებებში მეფობის ყმეს რაღა ეცხელებოდათ ქართველთა იერუსალიმისა, და თუნდაც რომ მოეხდომებინათ იქ დამკვიდრება, მერე ვინ ბძოვინებდა მათ მოსახსნელ და მოქმედ-ძალის ქვეყანაში მისვლადობაში? ეოველთვის ეს ძნელ განსახსნისა კითხვები და ფაქტები ადვილ განსაგები და განმასვენები შეიქნება მხოლოდ ამ შემთხვევაში, როდესაც „ქართლის ცხოვრებაში“ აღწერილის ამბავს აღიარებენ სამართლიად და ჩაეხედვით თუთ ამ ხანობრთაგან სასხლით მოპოვებულს თეორიაში, რომელთა

არსებობა უკვალისგან ადნიშნულია და რომელშიც აღწერილი ეროვნული ცხოვრება ქართველთა — და ან რა ვიცით, რომ ქ-ცხოვრების თქმულება ქართველთაგან იგრძნობილიმის დაწერობაზე თუთ ამ ფორმებისაგან არ იყოს ამოღებული? — კვალნებ ამის სჯაზე, რომ ჩვენთა „მეცნიერთა“ ამ ჩვენს ეროვნულ ღირსებათა და ქონება-დადებათაგან დაჭვეთების და დაძაბუნების დროს „ჯვრიერობებს“ თავი ანებონ და ამ ფორმების და სხვა მასალების კრებას და რეკვეს შეუდგნენ: „მეცნიერება“ ჩვენ ვარაუდობთ გვაკვს უცხო ტომთა მეცნიერთა შორის, რომელთა სწავლისთა ჩვენი ეროვნ მხრივ „გაჯერიობებს“, და ბ. ცაგარელის დასტი სამ ის ერთად შეგუზლა ვინ, რომელიც ჯოჯოხეთს ვსდა, ბანს ის წასვლი, რომელიც უთავსზა მამეკვლირებულს, დაბერებულ-დაძაბუნებულს ღამსა ერთმა თქმენმა მოწონებულმა სიანოზმან.

ბ. ცაგარელის ურ-ეროვნობის, სამწუხაროდ, მეტად ღრმად ფესვი გადგმის მასს შრომაში და თქმდი აღწერილა, რომ თუთ ვახტანგ გორგასლამაერ მატიანეთაგან მოთხრობილი ჯვრის მონასტრის ქართველთაგან აღშენებაც უგუ-უგდია, ვერეთე ამბავი გიორგითისა, კონსტანტინ-დიდისგან მიჩანანაცემა ბოძებულისა, თურქსპირსთაგან იერუსალიმის დაწერისა და ქართველ-ეროსთაგან (შალვას და პაპასგან) დასხვა XIV საუკ. და სხ. სხ., თუმცა ეს ცნობები გარკვეულია და დაბეჭდილი, და თუთ ბ. ცაგარელის მაერ აღმოჩენილ წარწერებადამაც სავსებით ეს ცნობები: მაგალითად, მიჩანანაცემი კონსტანტინ-დიდისგან გიორგითის ბოძება და მონასტრის აღშენება, ვერეთე ვახტანგ გორგასლის მაერ ჯვრის მონასტრის აღშენება აღნიშნულია ამ მონასტრის წარწერაში, თუმცა ვარსრულად აღმოჩითხულია ბ. ცაგარელის-მაერ, მაგრამ მიტროპოლიტის ითხა გიორგანაშვილის მგზავრობის წაგნში, მარტალის ხელნაწერში, უფრო ცხადად და სრულად აღმოცნობილებში. ეროვნეიე ეს, რა თქმა უნდა, დიდად მოგწონებდათ ამ მეცნიერთა გუნდს, რომელთა ჭეშმარიტება მდგომარეობს სხვისის დაჩაგრაში და ეროვნ ღირსებათაგან განშორებაში. ჩვენებურთ მეცნიერთა დიად დიდი სიფრთხილე და გამჭვრეტელობა ჭმართებთ ქართველ გუნდთა შორის, მაგრამ არც იმოდენი, რომ, მაგალითად, მეგრელის ქართველ ენობა უარჭყონ და მეგრელთა ხასლ-მთავრმნელ-სჯულის-მდებელად მოეკვიანონ...

უკანასკნელ სპეროდ გრაც ესენ შეენიშნა: ბ. ა: ცაგარელს რომ ბაღუსტიანის ქართული ხელნაწერი გულდასებით გაესინჯა და აღეწერა, ჩვენ მრავალი ხასლი სხვეთაება გვექნებოდა ზემო-ხსენებულ ისტორიულ ეროვნის შესახებ. ასეწუხაროდ ბ. ცაგარელს მხოლოდ ოდნავ თვალი მოეკვარა ხელნაწერთათვის. თვი-ბოლო გასინჯვა და შეგ-ეი არ ჩაუხედნია. ამისს დასამტკიცებელს სახეთებს მრავალს ითხეის მეთხეველი, თუ ანებებს ცაგარელის ხელნაწერთა აღწერის შედარებას ნივ. ჩოხინოვის აღწერილობასთან, სადაც ერთსა-და-ამავე წიგნში ითხეება ვარა ერთი და ორი ფურცლ სხეურადებო წარწერა, ბ. ცაგარელისგან შეუნიშნავი და აღუნუსხავი (Свѣдѣнія III, 44—54). რომ ესენი ჩვეულება სჯეიის ბ. ცაგარელს, ეს დიდი ხანია შენიშნა განსვენებულმა არქეოლოგმა დ. ბაქრაძემ, რომელმაც აღმოჩი-

ნა მრავალი უმწეკრავლესის ყურადღების დიდი წარწერები შესხმა ქართველთა მე-X საუკუნის მწერლებისა და მწერლობისა ამაკე ხელისწერები, რომელშიც ბ. ცაგარელს ორგან-სტრატონიანი წარწერაც უნახია და ჩვენებრივის თვითბერობით გახსენებულს თქვა აზრი მხოლოდ ესრე გამოსტყა :«შეადარე ჩემი ამონაწერები ბ. ს. ცაგარელის, Свѣдѣнія» და სხ. (იხ ისტორიის ისტორია» დ. ბაქრაძისა, გვ. 245—9); განსვენებული გაკვირვა ამ გარემოებამაც, რომ მრავალი ხელნაწერი ბ. ცაგარელს სრულიად შეუნიშნავი დარჩენია (იხ. იქვე გვ. 245—6; 253). *) თუმ ბ. ცაგარელის ამონაწერებიდანაც სჩანს, რომ წიგნში საყურადღებო მოთხრობა ყოფილა შეტანილი, მაგრამ, სამწუხაროდ, მაინც შეუნიშნავი დარჩენია ბ. ცაგარელს. ვეღირთ მაგალითად № 77-ის მარნების წარწერა: ეს წარწერა მოგეთხრობს, რომ ხელნაწე-

*) ესრეთი თავმდაბლობა შენიშნავს კერ იტეორთა ბ. ცაგარელს და დ. ბაქრაძის სიტყვაში ბჭობს არ-ამოდებელს, მისის საკვდილის შემდეგ გასცა მას პასუხი მათ, რომ გამოაცხადა (დაუსაბუთებლად) მისი შრომა თითქმის უკარებისად, რადგან მასში აღნიშნება пропуски, недосмотры и невѣрности და სხ. (Свѣд. Ш, გვ. V). მე ვრთი შრომაც არ ვიცი ყოველისთვის სრული, ჯ არც შეიძლება იყოს ყოველდღე უნაკლოდ; ხოლო შრომა მხოლოდ ღმერთი, ხოლო ქვეყანაზე,—მეცნიერებაც-კი,—ისჯისენი კაცთ ნაკლულოვანებათა, რასთვისაც ბრძენი გიკვირდეს: ვით რა სკვირველია?»... მაგრამ ესეც არ იკმარა და ბ. ცაგარელმა და დ. ბაქრაძემ ბირდაბირ სიტყვაც დასწყვა და მოწმად განსვენებული დ. ფურცელაძე დაჰგეშეს (მკვდრთა მოწმობა ვის მოუგონია?): თამარ-მეფის სურათი ბეთანიის ტაძარში შესაღებამ მაჯანიით-კი-არ ჭხტასა, როგორც ბაქრაძე იტყვისო, არამედ მარცხნითო. ეს მე ბირდაბირ მოვახსენე დ. ბაქრაძეს, რადგანაც მასთან „პრქოლოგი“ დ. ფურცელაძე იყოო; განსვენებულს ბაქრაძეს ტოტა არ იყოს შერცხვა, მაგრამ მიზეზი თანაც შეჭდომაის კერ ამისახსნა (Свѣдѣнія Ш, გვ. V).—დ. ბაქრაძეს ჰქონ ბრალდება განზრახვითი სიტრუე, ე. ი. მომაკვდინებელი ტოდა მეცნიერებაში: ვინც განზრახ იტრუებს (და არა უყურადღებობისა ანუ სხვა-მიზეზთა-გამო შესცდება), იმან კაცმა უსათუოდ უნდა დაჰდეს, რადგან ერთგერ სიტრუეში შენიშნულმან ბევრის-ბევრი მართალიც რომ სწერის, არ დაუჯერებენ. ამისგამო ქვრეთი მომაკვდინებელი ბრალდებულობა დ. ბაქრაძისა ბ. ცაგარელს უნდა მისისჯე სიტყიტყლეში გამოეშალებია და მოწმად უსათუოდ ცოცხალი დაეხმიშნა. ეს მას ჩამოერთმეოდა გაკეკლუცობაში და დიდს სიამტკოსებაში, რადგან მეცნიერების სიყვარულმა უნდა სძლიოს მეგობრების და ერთულ გვარს შენ-ჩემობრივს ანგარიშებს. ახლა-კი დაგვინებულხარ... ჩემის მხრით მე კიდევ ვრცელ ალეაბრა, რომ განსვენებულ დ. ბაქრაძეს არავითარი განზრახვითი სიტრუე კერ ეთვისებოდა; ხოლო ბეთანიის მხატვრობის შემდეგ მას, ეტყობა, თვალმა ანუ მესხიერებამ უმტყუნა, გინა სხვის ნაწერებზე უნებლიეთმა დანდობამ აქნევინა. ჩემის მხრით თამრის სურათის ბეთანიაში მარჯვნივ-მარცხენობა ადვილად ახსნილება ამ გარემოებით, რომ ბეთანიის ტაძარს აქვს მხოლოდ ორი კარი, სამხრეთი და დასავლეთი: დ. ბაქრაძე თუ სამხრეთიდამ შეგიდა თამრის სურათი მარ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რი დაწერილია „დიდსა სიგლახაკესა შინა, შემდგომად ტუტუბითი გამოსლვისა ხუთარაზმელთაგან. ესე ყოველთა შემდგომითი-შემდგომად მოგეთხრას მაშინდელთა ქრისტიანეთა ჭირნი და განსაცდელნი და ოხრებანი მონასტერთა და ეკლესიათანი, რომელ არა სადა დარჩომილა ერთი წიგნისა ფურცელი იერუსალიმს"... ცხადია, ამის დაძწერა გვიოთებს, რომ ამ წიგნში ეს ამბავი დაჯგუფებით არსად მოთსრობილი, და რომ პროეკოპორს არ დაზარებიდა წიგნის რიგიანად განსრულება, ჩვენს ისტორიას ერთი მარგალიტიც შეემატებოდა. ბერძენ სხვა წყაროებში ფრიად სჯეროდნენ ტრაბახ-ტრობებს ამგვარ ქრთველ მწერლებზე (№ 138), ტექსტ დეშსიგონზე (ibid), კოპტოლოგიებზე (სინას მთისა № 54, გ. 77—9), ქრთველოთ მგზავრებზე იერუსალიმში (ibid), უცნობ ქრთველთ მონასტრებზე (ibid № 56) და ძველ მე-X საუკ. გვერდობაზე (№№ 72; 79), მე-IX—X საუკ. უმეცრების ქრთულ მსედრულ ასოებზე (№ 11) და სხ., მაგრამ პროეკოპორს ესრეთი საუნარადღეო ამბები მხოლოდ ორიოდ რუსულ სიტყვებით აღუნაწერს და თუ წარწერახი ანუ არ მოუწერია, ანუ საკუთრივ შემოუტანია და მრავალი სრულიად უარუმეია. ეს რომ თვალისის ანუ ბეტონბორგის წიგნთ-საცავია აღწერილობაში ენებებიანი, ბევრი არა დაკვალდებოდა რა, მაგრამ პაღესტანში და სანაი მთაზე რომელი ბედნიერი შემთხვევა გვლია მაგდებს ქართველს მეცნიერს და თუ ეს ოდესმე ბედმა მოგვიტანა, მანამდი მანიც ბევრი წყალი ჩაგვლის და ეხლანდელ ქართულ ხელნაწერთაგან მაშინ მას დასდება მხოლოდ ნატმხლი. საკობლა, რომ სასწყლწეთრო საჭიროთ გაგზავნილს ქართველ პროეკოპორს განკუნრება ესრეთი ადვილ-გასაკეთებელი გარემოება და თუ მაინც-და-მაინც ანაზ-ბუნებოვანება არ დაბორკილებდა, დავწერდ დეკდა ჩვენს მწერლობაზე.—ამითი ჩვენ არ გეინდა სრულიად განეჭიმოთ ბ. პროეკოპორის შრომა. ეს შრომა ისეთის სასურველია სიგანის ესია, რომ ამ ნაშთის თუთ უკიდი აღწერილობაც, ორიოდ სიტყვითაც რომ იყოს აღნუსხული, მაინც ძვირფას განძად დადგება ქართულ მწერლობის სალრანში.

ისიგი მაინც არ შეიძლება არ უსურველურო პროეკოპორის, რომ მას თითქმის ყველა თუსი ძასიდა განუმარტავად დაუტოვდა (როგორ უნდა გამოიყენოს მომავალმა ისტორიკოსმა განუმარტავი საბუთები?) და სადც თითო-ორიოდ განმარტება გაუმეტონა, აქ უმეტესს შემთხვევაში სრდება (ამის მაგალითების აწერილება ჯერ მეტად მოგვიწია). სოდო ყველაზე მძიმე ცოდვა პროეკოპორისა, ჩემის ჭირით, ის არის,

---

ჯგუფს მხარეს აღმოაჩნდებოდა, როგორც ოპოვე გუეტყვის, სოდო თუ ბ. ცაგარელი დასჯდის კარებით შებრძანდა, თამარის სურათს ის უსათუოდ მარცხენა მხრით დაინახავდა, ხოდო ტრაპეზიდან თუ შეუდგებოდა—მარჯვენით დაესხეობდა. აგრეთვე დ. ბაქრაძე წერს: „Совершенно такой (როგორც ბეთანიაში) портретъ я видѣлъ въ...Варзіи", მე მგონია, განსვენებული იოველისშვილი ორიასეე სურათის სრულის მსგავსებას, როგორც სხვისას, და არა ამის, კითომ ორსაც სურათებში ერთნაირი მდებარეობა-მიმართულება ჰქონოდეს თამარის სულ-თითოთა, განა თვალწყმწყმთა.

რომ მას ასალი ორთოგრაფიული ნაშრომი შემოუდია და გვარწმუნებს, ვითომ ამ ძველ ხელნაწერებში გვრე აფას. სხვა რაღა მოგახსენოთ და ას-კი წყმპარიტად, რომ ბრჭყვიანა „ჳ“ „ჴ“ „ჵ“, რომელთაც ესე ხშირად ჭხმარობს ბროშურისარი, არც ერთს ძველს ხელნაწერებში, მე-XVIII საუკუნემდი დაწერილებში, არ ამოვეძებნა და არც ბროშურისარის-მიერ განხილულს ხელნაწერებში აქვსთქამს. მკელეკერი რომ ბროშურისარისგან დასმულს ორთოგრაფიულს ნაშრომს დაუწყია და დაბეჭდვა, ვითომ VIII—XVII საუკუნის ხელნაწერებში ესეთი ნაშრომი ამოძრებიყოს, როგორც ბ. ცხვრელი გვარწმუნებს, მაშინ აჯი სრულიად აკეთილად დავთრებს და წყმპარიტებისგან გადაგვკრიყოს.

ვერც ამის გაუმეორებით შეუნაშნავს, რომ ბროშურისარი ძალზე ამოხიჩვებს ტექსტის წარწერებისას: ამისი მტკიცე სიბუთები ხელში გაიჭერიყს: ეს გახლავსთ ის ოთხთად წარწერანი, რომელნიც მას შეუტანია თფილისს წერა-კითხვის წიგნისცილის ხელნაწერთაგან და ითონის მანუსკრიპტიდან, რომელიც ესენ ხელით გაქვს და შედარება შეგიძლია (Свѣдѣнія II, გვ. XXIX—XXXI). ამაში ყველა დარწმუნდება, ვინც შედარებას არ დაიზარებს ბროშურისარის ამოწერისას დედანთან, ხოლო ესენ ორთად ნიშუს მაინც დასჭდებო: 1) შესხურს დაეთხება თამარის დაბადება ალუსხულია 1561 წელს, ხოლო ბროშურისარი გვარწმუნებს, ვითომ ეჭ ქვრას 1552 წელი; 2) ოქვე სწერს ქაიხოსრას წაბრძანებას ბათუმს ყაენთან (!) ქვრს ისნა: (1613 წ.?), ხოლო ნიშდველში-კი სწერია შახთამზ ყაენთან წაბრძანება და ესა ბათუმზითა) ქვრს: ისნს: ე ი. 1570 წ. (და ესა 1613 წ.); აგრეთვე ქვრნი ისაბ: (№ 7) გადაქცეულია ბ. ცხვრელისგან: «ისაბ»: (50 წლით გარჩევა!) სრეთმანე დაუდეკრობამ ბ. ბროშურისარს „ბაგრატიანი“ აქცევინა ორბელანად, შარგილ დადანი—ბერგილად, ათხზეთის კზრა—დუხის ეზრად, კაბეთა—კაბედად, ახიგურა—ბუკურად, ყვდ ხსრეკა (ე. ი. ცუდად წერა)—„დიკრად ხსრეკად“ (!?), შახაი—ბახუნად; ადასტნელი—ადასხნელად; ერასოკო-ერასოკეი—ერეკეად; შახურასეთი—შოხასეთად და სხ. და სხ. ამაკე დაუდეკრობის მიზეზით ბროშურისარი წან გითრგი-ითხუნელის სიკვდილს გეიჩენებს ხან 1066 წ., ზოგან 1067 და ითვითან 1068 წ. რომელს-ერის უნდა დაუკერით?—ბერც-ერის, რადგან ორც-ერთი არ არის მართალი.

ხოლო რაც შეეხება ამგვარს შეცდომებს, როგორიც არიან, მაგ., «შეახასი» (ცხვრელის განმარტებით верховенство, ხოლო ნიშდველსდკი при жизни), „გიორგი შეყენებული“ (ცხვრელის ახრით Георгій оставленный, ხოლო ნიშდველსდკი затворникъ), ფილოთეოს ისტორია (ბროშურისარის ახრით Исторія Феофилона, ხოლო ნიშდველსდკი Исторія богомудрыхъ ანუ ესენც წოდებული წიგნი: „Боголюбцы“) სიფლრი (Каѳедра престолъ; ხოლო ცხვრელის ახრით обитель) და სხვა ამგვარნი, შესანდობარნი არიან, როგორც ნაყოფნი უმეცრებისა და არა დაუდევრობისანი, მით უმეტეს, რომ ამ ჩვენს დროში მეცნიერებაც და უმეცრებაც ერთნაირად გვაწყნობთ ქართულ ენის მეცნიერებაში. თუმცა კსეც-კი უნდა აღვიაროთ, რომ მართლა უმეცრებათ არ უნდა ახსნას ის გარემოება, ვითომ მამთა-ცხოვ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ᲠᲔᲜᲐᲨᲘ № 77, ᲛᲔᲠᲛᲘᲜᲓᲚᲐᲘᲡ ᲮᲔᲚᲗᲐᲗᲐᲒᲝᲡ ᲛᲘᲬᲔᲠᲚᲘᲐ ᲡᲘᲡᲔᲚᲡᲐ ᲛᲐᲫᲐ-ᲛᲬᲔᲠᲚᲘᲡᲐ ᲗᲐᲕᲘᲡᲗᲕᲘᲡ: ᲠᲐᲓᲒᲐᲜ ᲪᲜᲝᲑᲘᲚᲘᲐ, ᲠᲝᲛ ᲗᲐᲕᲘᲡᲗᲕᲘᲡ ᲐᲠᲐ ᲒᲐᲓᲐᲛᲬᲔᲠᲐ ᲥᲐᲠᲗᲣᲚᲘᲡ ᲡᲣᲚᲗᲜᲐᲬᲘᲠᲘᲡᲐ, ᲠᲝᲒᲝᲠᲪ ᲑᲠᲝᲛᲬᲔᲚᲘᲡᲗᲐᲠᲘᲡ ᲜᲘᲨᲜᲐᲕᲡ, ᲐᲠᲐᲛᲔᲓ ᲗᲕᲗ ᲐᲕᲫᲚᲘᲡᲝᲜ, ᲑᲔᲠᲫᲔᲜᲣᲚᲐᲓ ᲐᲦᲛᲬᲔᲠᲐ ᲬᲚᲘᲡ ᲒᲐᲔᲪᲢᲐᲠᲘᲜᲔᲡ ᲪᲮᲝᲠᲪᲮᲝᲑᲘᲡᲐ. ᲪᲮᲐᲓᲐᲐ, ᲠᲝᲛ ᲒᲡ ᲬᲐᲠᲬᲔᲠᲐ ᲓᲔᲓᲐᲜᲨᲘ ᲘᲫᲘᲜᲔᲑᲓᲐ ᲪᲮᲔᲜᲘᲡ ᲒᲐᲡᲐᲧᲘᲓᲐᲓ ᲪᲮᲔᲚᲘᲡ ᲮᲔᲚᲓᲐᲗ ᲓᲐ ᲐᲠᲐ ᲡᲮᲕᲐ ᲮᲔᲚᲓᲐᲗ, ᲠᲝᲒᲝᲠᲪ ᲒᲕᲐᲠᲬᲛᲣᲜᲔᲑᲡ ᲑᲠᲝᲛᲬᲔᲚᲘᲡᲗᲐᲠᲘᲡᲐ. ᲮᲜᲘᲡ Დ. ᲑᲐᲩᲐᲠᲐᲫᲘᲡ ᲛᲐᲠᲯᲕᲔᲜᲐ-ᲛᲐᲠᲪᲮᲔᲜᲐᲡᲐᲡᲐ ᲓᲐ ᲒᲐᲜᲖᲠᲐᲮᲣᲚᲘ ᲡᲘᲪᲠᲣᲪᲔ ᲣᲙᲐᲜᲐᲡᲙᲜᲔᲚᲘ ᲑᲔᲜᲔᲓᲘᲥᲢᲘᲡ ᲪᲮᲝᲠᲪᲮᲝᲑᲘᲡᲐ, ᲛᲐᲡ ᲣᲛᲪᲔᲢᲔᲡᲘ ᲪᲜᲝᲑᲐ ᲐᲦᲛᲝᲡᲕᲚᲔᲚᲘ ᲒᲐᲛᲝᲪᲓᲘᲚᲔᲑᲘᲡᲐ.

ᲐᲛᲘᲓᲔᲛ ᲛᲐᲥᲕᲡ, ᲠᲐᲛ ᲐᲠᲪ ᲛᲔᲐᲗᲡᲬᲔᲚᲐ ᲕᲪᲜᲘ ᲨᲔᲜᲐᲨᲘᲜᲔᲡ ᲡᲘᲪᲮᲐ ᲡᲐᲠᲩᲣᲚᲡ ᲐᲠ ᲓᲐᲕᲣᲓᲔᲑᲜᲔ, ᲒᲐᲠᲓᲐ ᲫᲒᲨᲛᲐᲠᲘᲢᲔᲑᲘᲡᲐ ᲘᲛᲘᲣᲠᲜᲔᲚᲘᲡᲐ, ᲠᲗᲝᲛᲐ ᲕᲒᲘᲜᲔᲑᲓᲐ ᲛᲔᲣᲪᲮᲝᲔᲚᲘ ᲡᲐᲛᲨᲝᲑᲚᲝᲡ ᲓᲐᲛᲪᲘᲠᲔᲑᲐ ᲣᲛᲪᲔᲢᲔᲡᲘ ᲡᲐᲛᲝᲠᲗᲮᲝᲔᲚᲘᲡ ᲛᲐᲔᲪᲜᲔᲜ. ᲘᲛᲒᲝᲛᲔᲜ ᲐᲛᲒᲝᲛᲐᲠᲔ ᲨᲔᲜᲨᲔᲜᲐᲡ ᲩᲛᲘᲡ ᲓᲓᲔᲒᲝᲛᲐᲑᲘᲡᲐ ᲓᲐᲛᲐᲠᲔᲒᲔᲒᲛᲔᲑᲐ ᲨᲔᲛᲔᲪᲘᲚᲔᲑᲐ, ᲠᲐᲓᲒᲐᲜ ᲩᲔᲜᲨᲘᲜ ᲯᲔᲠ ᲒᲘᲓᲔᲙᲘ ᲗᲐᲕᲘᲛᲝᲧᲕᲐᲠᲔᲑᲐ ᲣᲛᲔᲢᲔᲡ ᲛᲓᲚᲐᲑᲐᲠᲔᲑᲡ, ᲒᲘᲓᲠᲔ ᲩᲔᲜᲨᲘᲜ ᲯᲣᲛᲛᲐᲠᲘᲢᲔᲑᲘᲡ ᲓᲐ ᲛᲐᲛᲘᲗᲣᲚᲘᲡ ᲘᲛᲘᲣᲠᲜᲔᲚᲘ.

1526 წ. ᲐᲡᲔᲓᲔ ᲮᲐᲜᲓᲐᲘᲡ. ᲢᲘᲞᲘᲙᲖᲔ ᲓᲐᲓᲘᲡᲮᲐᲠ ᲛᲘᲜᲓᲠᲔᲚᲣᲚᲐᲓ ᲜᲐᲬᲔᲠᲐ ᲘᲛᲒᲚᲔᲚᲘ ᲛᲔᲪᲜᲔᲑᲐᲗᲐᲘᲡ № 7 (ᲜᲣᲛᲘᲡᲐ ᲘᲐ:), ᲛᲘᲪᲔᲛᲘᲡᲐᲓᲛᲔ ᲨᲔᲛᲝᲜᲐᲛᲔᲓᲜᲔᲚᲣᲚᲘᲡ ᲓᲐᲕᲝᲛᲔᲓᲘᲡᲐᲒᲜ ᲡᲐᲔᲙᲚᲔᲡᲘᲝ ᲬᲘᲜᲔ († 1526 წ.). ᲘᲡ ᲘᲛᲒᲚᲔᲚᲘ ᲤᲠᲘᲜᲒᲣᲚᲐᲓ ᲓᲐᲑᲔᲭᲓᲘᲚᲘᲐ ᲑᲠᲝᲛᲬᲔᲚᲘᲡ Introduct p. excu. ᲐᲮ ᲛᲝᲮᲡᲔᲜᲔᲑᲣᲚᲘᲐ „ᲗᲝᲛᲝᲗᲛᲔᲢᲘᲪ ᲙᲐᲑᲐᲘᲜ ᲗᲐᲕᲘᲡᲗᲕᲘᲡ ᲓᲘᲢᲔᲠᲐᲗᲣᲠᲐ“: ᲐᲮᲚᲐᲕᲔ ᲧᲝᲤᲐ ᲓᲐᲢᲘᲠᲣᲚᲘ ᲣᲓᲠᲔᲓᲐᲓ ᲔᲠᲗᲡ ᲛᲝᲮᲡᲘᲜᲔᲑᲣᲚᲘ ᲙᲝᲓᲘ, ᲮᲝᲚᲝᲪ ᲙᲐᲑᲐᲘᲜ ᲣᲜᲓᲐ ᲣᲓᲠᲔᲓᲐᲓ ᲥᲔᲥᲡᲘᲡ ᲙᲝᲓᲘ (ᲘᲮ. ᲖᲔᲛᲝ, ᲒᲒ.) ᲡᲐᲑᲐ-ᲡᲘᲣᲚᲕᲐᲜᲘᲡ ᲓᲘᲐᲚᲔᲥᲢᲘᲡᲐᲒᲛᲐᲜ ᲙᲐᲑᲐᲘᲜ ᲡᲘᲛᲘ ᲙᲝᲓᲐᲡ.

ქ... ᲔᲡᲝ... ᲬᲘᲒᲜᲘ ᲓᲐ ᲡᲘᲒᲔᲚᲘ ᲛᲝᲒᲐᲬᲔᲠᲔᲗ ᲗᲥᲕᲔᲜ (ᲨᲔᲪᲧᲝᲛᲘᲡ) ᲓᲐ ᲗᲥᲕᲔᲜᲡᲐ ᲡᲐᲔᲗᲔ-ᲛᲔᲣᲧᲠᲝᲑᲔᲚᲡᲐ.. ᲥᲘᲡᲐ ᲙᲖᲡᲐ ᲑᲐᲡᲘᲚᲘᲡ ᲛᲔ... ᲨᲔᲜ ᲛᲘᲔᲠ ᲨᲔᲛᲝᲡᲘᲚᲔᲛᲓᲜᲔ ᲞᲝᲠᲤᲘᲠᲘᲗᲐ ᲓᲐ ᲒᲒᲠᲬᲜᲔᲗᲐ ᲓᲐ ᲐᲦ ᲨᲔᲜ-ᲫᲚᲘᲗᲔᲕ ᲦᲛᲘᲠᲡ ᲫᲛᲔᲡᲐᲡ ᲛᲝᲜᲐᲖᲝᲛᲜᲔᲑᲘᲡᲐᲡᲐ ᲓᲐ ᲛᲝᲜᲐᲖᲝᲛᲔᲑᲘᲗᲐ ᲛᲔᲤᲔᲔᲑᲔ ᲥᲐᲠᲗᲕᲔᲚᲔᲑᲗᲐᲛᲔᲜ ᲓᲐᲐᲦ ᲛᲝᲜᲐᲖᲝᲛᲔᲑᲔ ᲓᲐᲛᲘᲐᲜ... ᲕᲘᲪᲘᲚᲔᲗᲔ... ᲔᲡᲔ ᲛᲝᲡᲐᲡᲔᲜᲔᲑᲔᲚᲔᲜ... ᲗᲐᲜᲐ ᲒᲣᲔᲠᲩᲘᲜᲔ-ᲑᲘᲗᲐ ᲓᲐ ᲜᲔᲑᲐ-ᲓᲐᲠᲗᲔᲕᲘᲗᲐ-ᲫᲛᲐᲗᲐ ᲩᲛᲘᲗᲐ ᲚᲣᲐᲠᲡᲐᲒ, ᲐᲓᲐᲠᲐᲮᲐᲜ (sic) ᲓᲐ ᲠᲐᲛᲐᲮᲘᲡᲘᲗ (sic).. ᲨᲔᲛᲝᲒᲬᲔᲠᲔ... (ᲨᲪᲧᲝᲛᲘᲡ) ᲓᲐ ᲩᲛᲔ-ᲛᲘᲔᲠ ᲐᲦᲨᲔᲜᲔᲑᲣᲚᲡ ᲡᲐᲛᲐᲠᲮᲝᲛ ᲫᲣᲚᲐᲗ ᲩᲛᲗᲐ ᲩᲠᲓᲘᲚᲝᲗ ᲙᲔᲠᲫᲝ ᲔᲕᲔᲥᲢᲔᲠᲡᲐ ᲬᲘᲗᲐ ᲛᲗᲐᲕᲐᲠᲐᲜᲒᲔᲚᲝᲖᲗᲐᲡᲐ... ᲒᲐᲜᲕᲐᲩᲘᲜᲔ ᲓᲐ ᲨᲔᲛᲝᲒᲬᲔᲠᲔ ᲡᲐᲐᲦᲐᲛᲐᲖᲔ ᲙᲔᲚᲔᲠᲗᲐ ᲩᲜᲘᲗᲐ ᲐᲦᲨᲔᲜᲔᲑᲣᲚᲘ ᲗᲛᲐᲡ ᲘᲥᲘᲗ ᲡᲝᲤᲔᲚᲘ ᲛᲮᲔᲠᲘᲗ ᲡᲐᲛᲔᲖᲠᲝᲔᲠᲗᲐᲡᲐ...

ᲒᲐᲛᲝᲡᲐᲕᲐᲚᲘ ᲡᲝᲤᲚᲘᲡᲐ ᲗᲮᲣᲗᲛᲔᲢᲔᲠ ᲙᲐᲑᲐᲘᲜ ᲞᲣᲠᲘ ᲐᲗᲘᲐᲜᲘᲗᲐ ᲚᲘᲢᲠᲘᲗᲐ, ᲮᲣᲗᲘ ᲙᲐᲑᲐᲘᲜ ᲥᲔᲠᲘ, ᲙᲣᲛᲚᲖᲔᲓᲐᲜ ᲗᲥᲛᲔ ᲚᲘᲢᲠᲐ ᲖᲔᲗᲘ, ᲡᲠ ᲡᲝᲤᲔᲚᲛᲐᲜ ᲔᲠᲗᲘ ᲫᲠᲮᲐ, ᲡᲐᲛᲘ ᲪᲮᲣᲐᲠᲘ, ᲡᲐᲧᲣᲔᲚᲔᲚᲐᲠᲛ ᲫᲚᲣᲜᲔᲜ, ᲡᲐᲐᲦᲓᲒᲝᲛᲛ, ᲡᲐᲤᲔᲚᲔᲜᲘᲤᲣᲚᲘᲗᲐᲛ (sic) ᲓᲐᲛᲘᲗᲔᲛᲔᲑᲘᲡᲐᲗᲕᲘᲡ ᲚᲘᲢᲠᲘᲗᲐ, ᲡᲐᲛᲝᲛᲐ ᲫᲚᲣᲜᲔᲜ, ᲠᲝᲒᲝᲠᲪ ᲡᲮᲕᲔᲡ ᲛᲮᲔᲠᲘᲡ ᲡᲝᲤᲔᲚᲡᲐ ᲔᲓᲔᲓᲐᲡ, ᲗᲘᲗᲘᲡ ᲗᲘᲗᲔᲛᲐ, ᲙᲐᲕᲝᲗᲘᲡ-ᲙᲔᲒᲘᲡ ᲖᲣᲠᲘᲡ ᲛᲣᲨᲐᲛᲐᲗᲐ, ᲗᲣᲗᲛᲝ ᲒᲖᲐ ᲛᲪᲔᲮᲔᲗᲘᲡᲐ ᲢᲙᲔᲑᲘᲚᲘᲡ ᲛᲘᲢᲐᲜᲐ. ᲙᲐᲕᲝᲗᲘᲡ-ᲙᲔᲒᲘᲡ ᲓᲐᲛᲔ ᲛᲔᲔᲙᲣᲓᲠᲔ ᲑᲐᲢᲛᲜᲘᲡ ᲡᲐᲛᲘᲡᲐᲮᲣᲠᲖᲔᲓᲐᲜ ᲒᲐᲒᲔᲖᲐᲕᲜᲝᲡ, ᲗᲥᲛᲝᲛ ᲙᲐᲪᲘ ᲒᲣᲜᲓᲠᲔᲪ ᲘᲐ-ᲮᲚᲔᲑᲝᲛᲓᲔᲡ. ᲨᲔᲛᲝᲒᲬᲔᲠᲘᲐᲡᲘ ᲒᲝᲠᲘᲡ ᲫᲐᲛᲑᲔᲒᲐᲨᲘᲔᲜᲘ, ᲐᲡᲠᲔ ᲠᲝᲛᲔ ᲬᲔᲚᲘᲡᲬᲐᲓᲨᲘᲓᲔ ᲒᲝ-ᲠᲣᲚᲘᲗ ᲚᲘᲢᲠᲘᲗᲐ ᲝᲗᲮᲘᲗᲘᲗ ᲛᲣᲗᲧᲚᲘᲗᲐ (sic) ᲝᲪ-ᲓᲐ-ᲝᲗᲮᲘᲗ ᲚᲘᲢᲠᲘᲗᲐ ᲗᲔᲛᲘᲗ ᲓᲐ ᲪᲮᲠᲘᲗᲐ ᲚᲘᲢᲠᲘᲗᲐ ᲪᲙᲚᲘᲗ ᲛᲪᲔᲮᲔᲗᲘᲡ ᲩᲣᲜᲔᲜᲘ ᲡᲐᲛᲐᲠᲗᲘᲗ ᲔᲪᲣᲓᲐᲠᲘᲗ ᲛᲘᲘᲢᲐᲜᲔᲑᲓᲔᲡ. ᲙᲘᲓᲔᲕᲔ ᲒᲝᲠᲘᲡ ᲛᲝᲚᲝᲠᲔ ᲓᲐ ᲜᲐᲛᲘᲗᲮᲣᲐᲠᲘ ᲩᲣᲜᲔᲜ ᲛᲙᲪᲠᲘ ᲕᲔᲤᲮᲣᲐᲨᲕᲘᲔᲚᲘ ᲮᲔᲩᲐᲢᲣᲠᲐ

ასე როშე მივეცით დიდმელაური მამული და ვენაკი და დავდევით გორულით ლიტრით ხუთი ლიტრა ზეთი; ამას მცხეთას მიიტანდეს ჩენსა სამარხსა ეკუდარსა. იდლეთს ოფლითა ჩუენითა აშენებული ზუარი მისითა სამზღურითა და ერთი კუამლი სასახლითა და სამარნით.—ბოდოს სულისმოწერა: „ᲒᲘᲠᲒᲘ“ (დაჯით).

1526 წ. ახლო ხანებს სიგელი მცხეთისა, ნუსხა № :სმზ:

„ქ.. ესე წიგნი.. მოგაკსენეთ ჩნ პატრონმან თარგამოს, პატრონმან ალექსანდრე და ჩნმან ძმისწულმა პატრონმა გ[ა]გი თ[ა]ნ... (მცხეთოს) და კ[ა]ზა ბასილის.. ამა პირსა ზ[ა]ე: რაიცა პატრონის მამის ჩნისა საბრძანებელშიგან მცხეთისა საყდრისა მამულნი იყვნეს, იგი ყოველნი შეხუთნეს და თ[ა]ნ მისთჳს გაგჳწყეთით. აწე რაც პატრონისა მამისა ჩნისა ჟამსშიგან საყდრისა მამული დახუთულა, ისი ყუელა უკლებად მოგაკსენოთ. მეფემან ბატონმა დავით შეგუიწყნეს (შეგჳწყნეს) მაშინ, და თუ არ შეგუიწყნეს, მაშინ ესე ასრე გაგითოთ“... ეს პირნი უცნობნი არიან ასტროაშიც: ხუანის ხრეთ ცისა უნდა იყვნენ კოსტანტინე-III-ის ძმის ალექსანდრეს ძენი, ხოლო ძმისწულა მათი—მეფის კოსტანტინე III-ის შვილი გიორგი ბერად შემდგარა (ის. 1540 წ. ქვეშე).

1526 წ. ახლო-ხანს.—მეფე დავით და ძმანი მისნი გიორგი და ბაგრატ აძლევენ კ[ა]ზს ბასილის სიგელს ასე და ამა პირსაზედა, რომე... „ჩუენთა მამაპაპათაგან.. (მცხეთის შეწირული მამული) ს[ა]დ მიგანებეთ. არა ეთხოვებოდეს რა (სკვლობა, სკვინობა, სბაზიერო, სხმარსდარა და სხ.)... ერთის ნადირობის მეტი და სალაშქროს მეტი და არცა მალი ეთხუების... ციხეს დგომას არ დავიკლებთ“...

5526 წ. ქკრ :სიდ: მოსცეს ბაგრატს არადეთის წყალი, გამოლმა ალი, სურამი და ახალ-დაბა.—ამა ქკრსა მიიცვალა მეფე დავით („წიგნი ქორონიკონისა“).

1527—1532. ამ წლებში არის დაწერილი მცხეთის სიგელი № 272 კახთ მეფის დეონისი მთაკარეშისკოპოზის მსდაქასისადმი, რომელიც სპბ-ებში კახთქლაკოზად სწერს 1532—1549 წლებში, ხოლო 1532 წლამდი ის უნდა ეთვლებოდეს მთაკარ ეპისკოპოზად; უკანასკნელის ხსრისთად იგი ის. 1511 წ. ქვეშე.

„ქ. სასოო ჩუენო მარკოზ და ყარსლან! ჩუენ მაგიერად პატრონსა ქარ-თლისა მ[ა]კზსა (მთაკარეშისკოპოზისა) მალაქიას ასრეთ მოაკსენეთ: მცხეთისა საყდრისა და კ[ა]ზისა საქმესა ეგენი დახუდეს და რაც ჩუენისა შვილისა კელთ იყო და ანუ ვისმე ქონდა, ყუელა უკლებად მივაბარეთ და ჩუენი შვილი სამუქფოთა გავიყარეთ და გარეკისა უდაბნონი საყდარს მოვაკსენეთ, ასე როშე

კ~ზმან მართლად მოიკლოს და უდაბნოთა ძუელითგან გაჩენილი არა მოაკლდეს და არცა გარეჯით მცხეთას მივიდოდეს: მასზედა აღაპნი არიან გაჩენილნი, იგი ტრაპეზსა არ დააკლდეს, და გარეჯის ხატნი და ნაწილნი იქვე მათსავე საბრძანისსავე ზედა მიასვენონ. სხუა ჩუენი კელი არა შევა ლაშქრობისა და ნადირობისა (და) მალისა (მეტი?); და თუ გავიაროთ, ძღუენითა დაგუხუდებოდენ. აგრევე სხუანი სალაპონი (sic) მამულნი მოგვიხსენებია და ტრაპეზსა მისი ნუ მოაკლდების. ამაზედა მომკლებად (მოჰკრებად?) სადმრთონი კაცნი უჩინეთ და ჩუენი საუკუნო საქმე ნუ მოგუაკლდების.—ამას გარეთ რანიცა მცხეთას მონასტერნი არიან აქეთ და მანდით, იგიც მოიკლონ: ჯუარისა მონასტერი მისითა შესავლითა, მეტეხთ მონასტერი მისითა შესავლითა, ქადაგის მონასტერი მისითა საკელოთა და შესავლითა, სარკისა და ვირშისა მონასტერი მისითა შესავლითა; და რაც პაპისა ჩუენისა სამწირველო არის აქეთ, იმას ჩუენ მოვიკლებთ და მაზედა მწირველსა დავაყენებთ.—ქადაგის საქმე აქაც გაუტყდით, ჩუენი მინდობილი არის და საავკაცოდ არვის დავანებებთ და არცა მცხეთით არ გამოვიყუან (ე. ი. ამ მოხელეს მე თვით დავნიშნავო, მცხეთით ნუ მიგზავნიანო) და არცა სად გაუშუებთ. და რაცა ჩუენგან მცხეთის საყდრის საკელო აბარია, არცა იმას წაუღებთ. როგორც მცხეთისა საყდარი არა მოიშლების, აგრევე ქადაგისა, მონასტერსა და საკელოსა არ მოვშლი.—სოფელი ახალშენი შემოწირული არის, ასრე რომე საყდარსა ემსახუროს და მისი გამოსავალი ჩუენ გულისთვს წაიგებოდეს. აბრეშუმი რაც გამოვგზავნეთ, უკლებად შეგვინახონ: კალატოზთათუის მოგუინდების. აგრევე აქაური პური და ღვნო". ბოლოს ჩვეულად „ლეონ".

1527 წ.—გელათის სიგელი მხედრული № 82:

„ ·ქ.... მეტეხთა და ხახულისა ღთისმშობელო... ჩ~ნ... მეფეთ მეფემან (სრული წოდებულება მეფისა) ბაგრატ და თა~მეცხედრემან ჩუენმან დედოფალმან ალენე ჲ საყვა~ელთა და პირმშოთა ჩ~ნთა გ~გი და თეიმურაზ ესე... სიგელი გიბოძეთ... ფანჩულიძეს იოსებს და თქ~ნსა შვილთა იობს.... მას ჟამსა, ოდესმე მურვან ყრუსაგან დაქცეული და აოკრებული მთავარანგელოზის ეკლესია საფუძვლამდის დაქცეული აწ მოაქანამდის არვის კელ-ეყო აღშენებად მისად... აწ ვიგულეთ... და გიბრძანეთ აღშენება წ~ა მთავარანგელოზისა ეკლესიისა და ვქ~ნით მოკითხული და ძველად გასყიდული ყოფილიყო და მერე ბაკურაძისაგან თ~ქნ გეყიდა აღსაშენებლად... სხუა მისი გარეშემო ჩ~ნ შემოვწირეთ მიქელ-გაბრიელ მთავარ ანგელოზსა... და თქუენ, აბხაზეთის კზ~ო მალაქია და ქართლის კზ~ო ბასილიოს და დიდისა საყდრისა მოძღუართ-მოძღუარო მანასე და წანამძღუარო მაკრე (sic)..., ასე დაუმტკიცეთ... დაიწერა... ქკ~ს :სიე: აპრილსა :კზ:"...

1527 წ.—ქკ~ს :სიე: ლევან კახთ-მეფეს თინათინ გურიელის ქალმა უშ-

ვა ძე ალექსანდრე (ვახ. ქრ. Chron. Gèor-ით ეს ყოფილა 1535 წ. იხ. 1535 წ. ქვეშე). გუჯრებისაგან საგულისხმებელია, რომ ეს ქ̃ნი უფრო მართალი უნდა იყოს.

1527 წ. სიგელი მცხეთისა № 89 (ნუსხა № :სპგ:): „ქ..... ჩუენ... მეფეთ-მეფის გ̃ის ძემან მეფემან ლეონ... ოდეს... თქუენთა (მცხეთის) მკვდრად შეწირულთა აგარაკთა და სოფელთა უსამართლოდ სამზღუართა შემოსცილებოდეს... (სუიმერნელი), მოვიდა წ̃ე ჩნ̃სა ქკზ̃ი ბასილი... მოკითხული ვქენით... და დაგიმტკიცეთ.. (და ზედვე სრული სია მცხეთის მამულებისა კახეთში). დაიწერა... ქკ̃ს :სიე: კელითა ტიმოთესითა (აზის თათრული ბეჭედი).

1527 წ. ახლო დროებისა. სიგელი მცხეთისა, ნუსხა № :რკზ:

„ქ... ესე წიგნი გკადრეთ (მცხეთას)... და კზ̃ს ბასილს ჩ̃ნ ერისთავმან ბაინდურ და ჩ̃ნთა ძმათა ზურაბ, გოდერძი, ბარძიმ, გოსტასაბ და როსტომ (უცნობნი ისტორიაში)... მას ჟამსა, ოდენ (ოდეს) მეფის დავითის ქალი შევირთეთ; საკანონო იყო და თქუენ გამოგუეხსნახენით და ჩ̃ნ მისთვს დაგიდევით ჩუენი ნასყიდი დიღუამს ვენაკი თავაქალასეული მისითა წყლითა“...

1527 წ. მცხეთის ნუსხა № :სოკ:

„ქ. ლეონ ბაგრატიონმა მეფემ (სრული წოდებულობა მეფისა)... ძემან... მეფეთა-მეფისა გის̃მან ესე შეწყალებისა და სამამულო წიგნი და სიგელი გიბოძეთ თქუენ... ჭარმაულსა გ̃ის და შენთა ძმათა გრიგოლს, აბიათარს და შენსა შვილსა ავთანდილს... კითხვითა და ნება-დართვითა ბასილი ქკზ̃ისათა.. თქუენი მკვდრი მამული ხატისწონბენი მეჟმეობით გარაყანისძეთა დაეჭირა. მოხუედით და ჩ̃ნთა კართა ზ̃ა გაიბრჭუენით... გარაყანიძეს ფიცი შეჰკდა და ვერა დაიფიცნა და სამართალმან შენი მამული შენვე მოგცა. აწ ჩ̃ნცა სიგლითა ამით დაგიმტკიცეთ.... ქკ̃ს :სიე: კელითა ტიმოთეს მწიგნობრისა ჩ̃ნისათა“ (ბასილი კზ̃იც ამტკიცებს).

1527 წ. ახლო დროებისა.—მცხეთის ნუსხა № :ტო: „ქ. ესე სათავდებო წიგნი მოგაკსენეთ ჩ̃ნ ბეგამან, სარგის, ნოდარ და ამილახვარ თქ̃ნ... ქკ̃ზს ბასილის ასრე და ამა პირსა ზ̃ა, რომე მცხეთის საყდრის მამულსა სარკის მონასტრისა და მაჯანიძისა ბადრიასი და ბოთვერას (რაც) სამამულო საქმე იყოს და აგრევე ხუედურეთს რაც მცხეთისა საყდრისა მამული იყოს, ნასყიდი, თუ უსყიდელი, ყუელასი საქმე მართლითა სამართლითა გარდაგიწყვდოთ და ქორაზნას ვენაკითა სიგლითა რაც გქონებოდეს ისიცა სიმართლითა მოგაკსენოთ. ამისა გათავებისა თავდებად ღ̃თი და მისნი წ̃დნი და ქართლისა მთავარ-ებისკოპოსი პატრონი თევდოსი მოგვკსენებია“.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

1528 წ.—ქკ̃ს :სივ: ბატონიშვილის ვახტანგის მეუღლე, კახთა მეფის ასული ხვარამზე მიიცვალა (Chr. G.).

1529 წ. ქკ̃ს :სიზ: სულტან-სულეიმან ხონთქარი ერევანზე მოვიდა (ვახ. ქრ.).

— ქკ̃ს :სიზ: ამას ქკ̃ს მიიცვალა ქუთათელი გერმანოზ და დადგა სვმეონ (გელათური წ̃ა გი̃ს გულანი).

— ქკ̃ს :სიზ: ამა ქკ̃ს მიიცვალა ქუთათელი გერმანოზ და დადგა სვმ̃ნ (ქგ. მუზ. ხელნაწ. № 49).

გელათის გულანის წარწერა: „ქუთათელ მთავარებისკოპოზსა სვიმონს ჩხეტიძესა, რომლისა ბრძანებითა და დიდითა მოჭირვებითა აღიწერა ესე სულთაგანმანათლებელი გულანი, ცოდვანი მისნი შ̃ს ღ̃ნ და ამა სოფელსა დღეგრძელი და პატიოსნება მიეც, ღ̃თო (დ̃ა) ქუთათისისა და პალესტომისა ღ̃თის-მშობელო, თქუენსა მადლსა“.—სხვა წარწერათაგან: „კარგარეთელსა სოფრონს შ̃ს ღ̃ნ;—მათსა შვილსა სვიმონს, ამა გულანისა დამწერელსა, შ̃ს ღ̃ნ. დაჲსა ჩემსა ანუსიას შ̃ს ღ̃ნ; მამის მამასა ჩემსა ვარსიმეს შ̃ს ღ̃ნ“. „გაბრილია ქარსლაძეს .. შ̃ს ღ̃ნ... „მართა-ყოფილსა მარინეს ცოდვანი შ̃ს ღ̃ნ“— „მარკოზ ჯ̃ის-მტკრთველის შვილსა შ̃ს ღ̃ნ‘;—“ამისსა დამწერსა კარგარეთელსა სვმონ მესხსა... შ̃ს ღ̃ნ“; ზოლოს: „სწერია ამ გულანსა შინა: დავითნი სრული;—სამოციქულო სრული;—სრული სახარება;—რვა-კმანი, პარაკლიტონი სრული და უკლები :ია: სახარებითა, გამოვლინეთა, აქებდით დიდებითა; გუნდნი ანგელოზთანი; სასოო და შესავედრებელო; დიდი შეგვწყალენი; და კრებულმან წ̃თამან;—თორმეტნი თთვენი მისითა ყოვლისფერის ცისკრის სახარებითა, საწინასწარმეტყუელო იამბიკო სვნაქსარით, ტვბიკონი: - - - - ათორმეტებითა მისითა, ფსალმუნებითა, სახარება-სამოციქულოთი, საწინასწარმერყუელოთი; - - - - სრული და უკლებელი მისითაჲ - - - სტუდელითა, სამოციქ - - სახარებითა - - - ; - ზატიკნი სრული, საწინასწარმეტყუელოჲსა, სამოციქულო-სახარებითა;—ოც-და-ერთის დღის საკითხავები მეტავრასთაგან;—ქორონიკონი სრული;—კურთხევანი სრული;—მარტვლია სრული“. კარგარეთელი ზოსიმე, მისი მამა სვმონ და დედა მისი მარინე სჩანან 1562 წ. (იხ. 1562 წ. ქვეშე).

— ქკ̃ს :სიზ: მიიცვალა ქუთათელი გერასიმე (გერმანოზ?) იანვარსა :ი: ამავე წელიწადსა დაჯდა მათი ძმისწული სიმიონ და წარვიდა და ეკურთხა საყდარსა ბიჭვინტისასა.—ამავე ქკ̃სა მეფეთ-მეფემან ბაგრატ განყო ლიხთ-იმერითი სამ საეფისკოპოს(ო)თა ბრძანებითა აფხაზეთისა კ̃ზისა აბაშისძისათა. ინება ღ̃თივ-გვირგვინოსანმან მეფეთ-მეფემან ბაგრატ და დედოფალმან ელენე დიდისა და ცათა მობაძავისა საყდრისა ახლისა იერუსალიმისა გენათისა ეპისკოპოზისა მელქისადეკისა საყვარელის ძესა, საუკუნოდამცა არს ხსენება მათი! ამასვე დროს იმავე პატრონმან გააჩინა ხონელ ეპისკოპოზად მიჩხეტისძე (მჩხე-

ტისმე) მანოელ ამავე აფხაზეთის კზ҃ისა კელითა საყდართა შიგან ბიჭვინტისათა ქნი იყო :სიზ: წარვედით აფხაზეთს საკურთხეველად ივნისსა :კ: მოვედით ივლისსა :ვ: (Chr. G. გვ. 5—6).

— ქჳს :სიზ: მცხეთის სიგელი № 6:

„ქ... ჩ҃ნ ბარათაშვილმა აბაშმა და ჩემმა ძმისწულმა დავით, შვილთა მომავალთა სახლისა ჩუენისათა... მოგაკსენეთ... თქუენ... (მცხეთას)... და კზ҃ს ბასილის მას ჟამსა, ოდეს ჩუენთა გუართაგან სააღაპოდ შემოწირული სოფელი ყორანთა ამოწყუედილ იყო და საღალოვებს მიწებს აღარავინ გაამებდა (sic) აწ ჩუენ ახლად ავაშენე(თ)... და მოგაკსენეთ... ყორანთა... ალაპი არ მოგუეშალოს... დაიწერა... ქ҃სა :სიზ: (იხ. ზემო გვ. 232).

განაჩენი მეფის ლუარსაბისა (მცხეთის ნუსხა № :რყ: გვ. 79 და 171), რომელშიც გერმანოზ ბარათაშვილი მოიხსენიებს: „ჩუენმა გუარმა კაცმა დიდმა ბარათამა ყორანთა შესწირა“. რადგან „დიდი ბარათა“ მოხსენებულია ქაჩიბასძედ, ამით ცხადდება, რომ ბარათაშვილნი არიან ქაჩიბასძენი.

1529—1530 წლებში უნდა იყოს დაწერილი ქვემო დაბეჭდილი ორი სიგელი მცხეთისა, რომელნიც ერთსა და იმავე საგანს ეხებიან — მცხეთის დაკარგულ მამულებს, კ҃ზის ბასილის დროს (ბასილი უკანასკნელად დასახელებულია საბუთებში 1529 წ.):

სიგელი მცხეთისა, № რლჵ. სათაური: „სუმტის-ცხოვლის მამულებისა სვეტა არი. თავი აქლია“.

„ - - - ვეძისი, უპიტი, სანე - - - ხუედურეთს ქუაბნი და რაც გლეხნი არიან საყდრისა აოკრებული და გასყიდული არის; საყდრის სამსახური არღარა შეუძლიან რა. ქუშმო ერისთავსა ოდიშელისძენი აქვს, ბატონს ბაგრატს (მუხრან ბატონს) — მისაქციელი... ალაიანი ს҃დ ჭდობილთა დადვა და აგარულს სამზღუარსა წამოგუშჭიდა და დაიჭირა; გარდმოუგდო ქსანი და რაც ქსანს გაღმა ჭალა და მამული დარჩა, დაიჭირა და აქუს.

აქუს რატიშვილს წირი..., კორინთელს ველური..., ამილახორს თაჯუაშვილები..., ზემო-ერისთავსა ქუშში და სათივარი და ქორდი... აქუს ვაჩნაძესა წოლდი, ფავნელიშვილსა ზაკვ და ერედუს გლეხები... კიდე კუნელთ სამზღუარშიგა ბატონმა ბაგრატ სოფელი ააშენა და თეკენა დაარქუა“... მცხეთის ნუსხაში № :სი: დამატებულია დაკარგული მამულები: „ქართლს მცხეთის ჯუარი კუართისა, ცხინვალს ურია ელიოზიძე, სოფელი ქუშში ქუშნივნეველსა აქუს..., რუისს მრულაშვილი... ქალაქს ურდულაშვილისეული სასახლე. ერთი კუამლი კაცი მეტეხლისა შალვას აქუს... მისაქციელი, საეკუდრო, კოდმანისა და სავანეთის მთა... წაგუართვეს გოსტასამიანთა“. (ეს ერისთავნი ზემო იხ. გვ. 28).

1529 — 1520 წ. სიგელი მცხეთისა № 262:

ქ. ქათალიკოზმა:. პატრონმა:. ბასილი:. ძმისწულთათჳს დაიჭირა კუნენელ-

თა სამი კუმლი კაცი და სხუა სრულად პატრონს ბაგრატს(გ. ი. მუხრან ბატონს, კოსტანტინე-მეფის ძეს) მისცა და მისაქციელი, თეკუენა და წეროვნის ნახევარი; კოპინას შვილები დაასახლა და დაუკარგა მცხეთას, ასრე რომე ასრე ჯერეთ არა გარდაწყუეტილა, იქიეე წეროვანს იყოდა მოყალნეების მიწები, სასახლე და ჭერ-მარანი და იმისმა ძმისწულებმა კიდავე (კიდეკე) დაყიდეს აღაიანთას წისქუილი, ზუარი და მიწები:. მარტიკი მცხეთის პურჯუნითა და ბანბითა, და კიდავე მცხეთის მამული გამოიღეს ფასად, სათალგმისი და რეკული მამული, მცხეთას სასახლე რაგუარაც თჳთან მოეკიდა მცხეთასა დასაქცევრად, აღარცა სხუათა გამოუნახვა, მიყვეს კელი შინაურმა და გარეულმა მცხეთის მამულსა სასყიდრად, და ასრე დაიკარგა რომე რაც სოფელი არის ზოგან ნახევარი, ზოგან მესამედი აკლია; დაიკარგა მცხეთისთჳს: ამას უკანის ერთი სოფელი ფონთიელა ჭარმაულმა იყიდა გეშაშვილისაგან. მოკითხული ქენით და თუ ყუელა მის ჟამშიგა არ დაკარგულიყოს, იმის მწერალსა გარდაკდევინეთ და თუ მართალი იყოს—სარიდანა, ძმანი და მისნი დაჰკარგენით: მცხეთის დამაქცევნი არიან. როგორაცა ეს ყუელა მცხეთის დაქცევა და შეცოდება გამოაჩნდა, მეფემან საეკუდრო წაართუა და გააგდო და აძისითავე პრძანებითა ჩუენ მარტაკი წავაართუთ და მისსავ მემკუდრეს მიუპოძეთ“.

ხელმართულად „კათალიკოზი“.—ეს გუგარი გარდა სუფრადღებო შანარსისა ამისაც გვახსტუეს, თუ რა დადნი პასუხის-მგებელნი ყოფილან ამ დროს მდეკნმწერალნი· ჩე საჭიროდ გრცხთ შეენიშნოთ, რომ ძეელს მცდარულ ხელნაწერში (XVI—XVII სუკ.), როგორც ამ გუგარშიც, ასო „ჯ“-ს მაგიერ ცხმარნიათ „უი“, მაგრამ ამ მარცკლს ასო „ი“ გულზე მობმული ჩქის მოდამ და ამ უკანასკნელის შეთხეკაში უოკულთეს უდრის „ჯ“—ს.

1531 წ. მცხეთის სიგელი № 197 ახსენებს მეფე გოლგის.

— ქრს: სით: და იცლისსა :ია: მიიცვალა მკეცისძე სარგის (Chron. G. P. 5). ეს ამბაკი მოხსენებულია ქ-ცხბაშიც II, გკ. 271), თუმცა ბაქრაძე-გიანდგოკს კარ უშოკნათ სარგისის ვინაობა. მოდარეო-უზუესი სარგისი თჳსისა ცოლით ელენე-უოფილ ეკატერინეო (ასალხსრის ამირახორის ქალი, დაქწულა ბაგრატ მეფეს) გამოსახულნი არიან დაჩოქილ-მკდრებელად ეკლესიის სოსხეკრულის ღ-თის მშობლის ხატზე წარწერათა (იხ. ზემო, გკ. 354—5).

1532—წ. მცხეთის სიგელი, ნუსხა № :ხაზ: რომელშიაც პარეკლად მოხსენებულია კ-ხი მაღალა, რომელიც უნდა იყოს ქ-ცხბაში მოხსენებული და სხკა სხბუთებში უჩინარის მეფის ძის მელქისედეკისა. თუ მელქისედეკი მართლა კათალიკოზად, იგი უნდა მკდარ იყო შემდგ 1529 წ., რადგანც უკანასკნელად სხსნს კ-ხი ბასალი და უნდა განდგენილიყო უწინარეს ამ 1532 წლისა. ბროსსეთი იგი უნდა დამკდარ და განდგენილ იყო 1529 წ.; იგი ტოტხლი იყო 1540 წ.: Rap. I p. 21. ქ-ცხბაში (II, გკ. 271). მელქისედეკის შემდგ 1530—1 წელს დასხენებუ-

ლაა გზრ გურმნე (Annal, p. 474), რომელიც სრულიად საბუთში სრ აღმოჩნდა. მაღალის კათლიკოზობის დრო ჰქონდა სიძეებული იყო. კისუშტი და ბრატისე (და უკეთ შეიძლება მიმდევრნი მათნი) მისის კათლიკოზობას დასდებდენ მე XVII სუკუ. დამწუების (ის. ქ-ტს. II, გ. 196; Hist de la G. II 438 და Annal p. 274 ჯრეთუე ის. ჩემი „Абхазские Каталикосы“, 1893 г გე. 15—16; და ამიკე დრის კეიჩენებდენ „კათლიკოზთა კანონებს“ დაწერის უკმსა, რომელშიც მოხსენებულია ამერთა გზრ კედომის და ქრთლოსი მაღალი. ახლა-კი ცხადია, რომ „კათლიკოზთა კანონი“ დაწერილია მთრკელს ნახევარს XVI სუკუნისს, და იმაში მოხსენებული ამერთა გზრ კედომიც უნდა იყოს კედომის I და არა კედომის II, რომელიც მაიცილა 1578 წ., რადგან მნელი დასაჯერებელია, რომ კედომიც კათლიკოზობაში ცეროპრის 1549 წლიდამ 1578 წლამდე.

რადგან ამ კუთის სიკვლების ამკედენ ახლ დადგინებულ გ-ზებს და რადგან ამ სიკვლეში მხარებულია ფრანს „ეწ-ზედ დაჯდგინეო“, ამით ჩვენ სიტ მქედის ეპოლობით დავსკვნით, რომ მაღალი გ-ზედ დაჯდენ ანუ 1532 წელს ანუ ამის წინა-წელიწადს—1531 წელს. (ის. ზემო 1511 და 1527 წ. ქეშე)

ქ. ჩნ ღთივ გურგენოსანმან მეფეთ მეფემან პატრონმან ლევან და დედამან ჩნმან დედოფალთ დედ-ფლმან ელენე და თანა-მეცხედრემან ჩნმან დედოფალმან თინათინ და ძეთა ჩნთა გ-ი და იესე ესე... წიგნი.. მოგაკსენეთ (მცხეთას) და წ-ა მეუფეს და შესავედრებელსა სულისა ჩნისასა, ზეცისა კაცსა და ქ-ყანისა ანგელოზსა, დიდსა მამათმთავართა-მთავარსა ქართლისა კ-ლიკოზს პატრიაქს მ-ხ-ჭ-ა-ს მას ქამსა, ოდეს მცხეთის საქმე შემცირებულ იყო, იპრიანა ღ-ი ნებითა და შეწევნითა ღ-თისათა და კათლიკოზად დაჯდგინეო და მოგაკსენეთ, რაჲცა სულ-კურთხეულთა ღთივგვრგვნოსანთა პარონთა პაპათა და მამათა ჩ-თავან განთავისუფლებულნი და შემოწირულნი სოფლები და მამულნი იყუნეს მთას ანუ ბარს. აწ ჩ-ცა იმავე წესით მოგაკსენეთ [გარესჯას უდაბნონი მთითა მამულებითა და შესავლითა უკლებად, ასე რომე რაც გარესჯის მამულის გამოსავალი იყოს მისი ნახევარი მცხეთას და ნახევარი უდაბნოსა] (ფრჩხილებში ჩასმულება ჩემისაზედაა) და აწ ჩ-ვან შემოწირულა გრემს სამი ვაჭარი და არაგუს აქეთ რაც მცხეთის მამულისა მალი არის ს-ი, გარესჯის მამულისა პაპისა ჩ-ნისაგან შემოწირული სოფელი ახალშენი... ერწოს სოფელნი ნოდოკრა, გორანა, პიტლოვანი, კუერნასძეული, სუმერნელი, ნოჯიკებითა.. ძაგნაკორნათა, ზვიადის შვილნი და ოდიშელისძენი,... ხატის წოპენი,.. ახატანს ბიწმენი,... გიჟიმყრელნი,... მჟავს,... მოსაქციელს,... კუნელნი სრულიად,... ჯუარი,... კუტსა-ფოსკ,... ჯაჭვ,... ორატაჲ,... სხუა ჩუსნგან არა ეთხოვებოდეს რა თჳნიერ ლაშქრობისა და ნადირობისაგან მეტი... ციხე უმიზეზოდ გჳშუშაონ... დაიწერა... ქ-ს ისკ-ა“.

1532—1548 ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი უოპკა და უთარიღო სიგელი

მცხეთისა, ნუსხა № :სნგ: დაწერილი მეფის ლეონისაგან, ნუსხა № :სႭ: რომელშიც მოხსენებული კ˜ზი მალაქია სჩანს 1532—1548 წ.

„სიგელი თრიალეთს ეძანისა, ბეშქენაშენისა და წინუბნისა“.

„- - - - - კათოლიკე ეკლესიასა და თ˜ქნსა საჭეთ-მპყრობელსა... კზ˜სა პატრიაქსა მალაქიას... (მოგაკსენე) ტფილისის ქალაქს მეტეხთა მონასტერი წინამძღურითა და მეტეხლითა კელ-შეუალად, ქორდს ყანდიაშვილი... მამულითა, თრიალეთს სოფელი ეძანი... უკანა ბეშქენაშენი, ერთი ვაჭარი გორს და ერთი ქალაქს... მეფობისა ჩ˜ნისა წარსამართებელად... სხუა რაც ჟამთა-ვითარებისაგან ძუწლნი შეწირულნი და გაჩენილნი მოშლილ იყუნეს, თ˜ქნგან წყალობად გომნი ნასიძესა ჰბოძებოდეს და ამითა ემსახური (უმსახური), ჩ˜ნ ჯავახიშვილს როინს და ელიზბარს აღარა გამოვართვთ გომნი და გემსახუროს ასე რომე ერთი მის სახლისა არ გაგეყაროს (და სხ.) (არა გეთხოვებოდეს რა) სათათროსა საურსა გარეთ, ეზროშვლი ვირშელი წინუბნით“. (მეტი არა-რა).

№ :სႭ: „სასოო ჩ˜ნო მარკოზ და ყარასლან. ჩ˜ნ მაგიერად ბატონს ქართლს ქ˜კზსა მალაქიას ასრე მოაკსენეთ: მცხეთისა საყდრის და კ˜ზისა საქმესა ეგენი დახუდეს და რაც (მცხეთის მამულები) ჩ˜ნსა შვლსა კელთა იყო და ანუ ვისმე ქონდა, ყუწლა უკლებად მივაბარეთ. და ჩ˜ნი შვლი სამუქფოთა გავიჯერეთ და გარესჯის უდაბნონი საყდარს მოვაკსენეთ, ასე რომე კ˜ზმან მართლად მოიკლოს და უდაბნოთა ძუწლითგან გაჩენილი არა მოაკლდეს; და რაცა გარესჯით მცხეთას მივიდოდეს, მასზედა აღაპნი არიან გაჩენილნი, იგი ტრაპეზსა არ დააკლდეს; და გარესჯის ხატნი და ნაწილნი იქვე მათსავე საბძანებელსავე ზ˜ა მიასუწნონ. სხუა ჩ˜ნი კელი არა შევა ლაშქრობისა და ნადირობისა (და) მალისა (მეტი?); და თუ გავიაროთ ძღუენითა დაგუხუდებოდენ. აგრეთვე სხუანი სააღაპონი მამულნი მოგვკსენებია... ამას გარეთ რანიცა მცხეთისა მონასტერნი არიან აქეთ და მანდით, იგიც მოიკლონ: ჯ˜ისა მონასტერი მისითა შესავლითა: მეტეხთ მონასტერი.. ქადაგის მონასტერი.. სარკისა და ვირშის მონასტერი.. და რაც პაპისა ჩ˜ნისა სამწირველო არს აქათ, იმას ჩ˜ნ მოვიკლებდეთ და მას ზ˜ა მწირველსა დავაყენებთ, ქადაგის საქმე,—აქაც გაუტყდით,—ჩ˜ნი მონდობილი არის და საავკაცოდ არავის დავანებებთ და არცა მცხეთით არ გამოვიყვან და არც სად გაუშუწბთ და რა ჩ˜ნგან მცხეთას საკელო აბარია არც იმას წაუღებთ: როგორათაც მცხეთისა საყდრისა არ მოიშლების, აგრევე ქადაგის მონასტერსა და საკელოსა არ მოვშლი. სოფელი ახალშენი შემოწირული არს, ასე რომე საყდარსა ემსახუროს და მისი გამოსავალი ჩ˜ნის გულისთვს (სულისთვს) წაიგებოდეს. აბრაშუმი რაც გამოვგზავნეთ, უკლებად შაგვინახონ: კალატოზისთვს მოგვნდების. აგრევ აქაური პური და ღვინო“. (მეტი არა-რა) სათაურა წერილისა: „ბატონის ლევანისაგან შემოწერილი“.

1532 წ.—ქ˜კს :ხზ: ჯიქეთს მოკლეს მამია და დადიანად დაჯდა ლევან (დადიანთ ქრ.).

— ქ̃ს ⁘ს: მამია დადიანი და მამია გურიელი ჯიქეთს ჩაუხდენ. დადიანი მოკლეს; გურიელი დაიპირეს. გურიელი მისმა ძემ როსტომმა დაიხსნა; და დადიანად დაჯდა ლეონ (ვახ. ქრ. ⁘ს ქ̃ნა ტფილელს: ახ. 1533. ქვეშე)

1532 წ.—ამ წლის ახლო-ხანებს არის დაწერილი ხუცური ტეკიის სიგელი სინოდ. კანტ. მცხეთისა № 315 (და მეორე № 342), რომელშიც ჩამოთვლილია შეწირულობანი ახლად დადგენილის ქვაშრისა მადლისა. როგორც ზემო გვითქვამს (იხ. 1532 წ. ქვეშე), მადლისა გიორგისა 1532 ანუ 1531 წ.

„ქ... ესე დაწერილი მოვაკსენე და შევსწირე:. ყრმთაჲ ჩრდილოეთისა საყდართა შ̃ს უალრესსა და უადმატებულესსა უდიდებულესსა წ̃სა სამოციქულოსა საყდარსა მცხეთისა სალოცველსა... ჩუ⁘ნ, ქ̃ს-მიერ Ⴕ: Ⴓ̃ᲐᲮ (ქართლისა პატრიარქმან) მ ა ლ ა ქ ი ა მას ჟამსა, ოდეს უღირსი ესე ღირს ვიქმენ საჭეთ-პყრობისა წ̃სა ამის ტაძრისასა; შევსწირე და მოვაკსენე ჩემ-მიერ ნაღუაწი და ჩემითა ღონის-ძიებითა მოგებული:. ა:. (ერთა) ომოფორი მძიმედ ნაკერი, შემკობილი თვალითა და მარგალიტითა:. ა:. (ერთა) ბისონი, იგიცა მძიმედ ნაკერი, შემკობილი თვალითა და მარგალიტითა:. ა:. ენქერი, იგიცა მძიმედ შეკერილი, შემკობილი თვალითა და მარგალიტითა:. ა:. სამკლავენი იგიცა მითვე წესითა ნაკერავი და შემკობილი თვალითა და მარგალიტითა:. ა:. სტიხარი მძიმედ ოქრო-ქსოვილი თეთრისა ქამხისაჲ:. ა:. კვერთხი თეფხისკბილისაი, მძიმედ ოქროჲთა მოჭედილი შემკობილი თვალითა და მარგალიტითა: ა:.დიდი ხატი ყ̃დ წ̃სა ს̃დ ოქროთა მოჭედილი, შემკობილი ნაწილითა და თვალ-მარგალიტითა :.ბ:. ხატი მაცხოვრისა ვეცხლითა მოჭედილი და შემკობილი თვალითა და მარგალიტითა, უძეოდ გამოსახული: მე-Ო (შვიდსა) ხატი ნათლის-მცემლისა ვეცხლითა მოჭედილი, შემკობილი თვალითა და მარგალიტითა; ორნი ხატნი წ̃თა მთავარ-ანგელოზთანი მიქელ და გაბრიელისნი ვეცხლითა მოჭედილი, შემკობილნი (თვალითა და მარგალიტითა); ორნი ხატნი წ̃თა ყ̃დ ქებულთა თავთა მოციქულთა პეტრესი და პავლესი, ვეცხლითავე მოჭედილნი, შემკობილნი თვალითა და მარგალიტითა. ამა ოთხთა ვეცხლისა ხატთა ჩოლაყაშვილმა ბაადურ შემოსწირა და მე ჩემითა საფასოჲთა მოვუჭედე და შევამკე. *) კიდევე შევსწირე სამღდელო-მოძღუროჲ ყელთ-საკიდი ხატი ოქროჲსა ნაწილიანი ძვირფასითა თვალითა და მარგალიტითა შემკობილი ოქროჲს ჯაჭვთურთ. სხუაჲ ცოტა ხატი ოქროჲსაე მთავარ-ანგელოზისა მიქელ...; ერთი დიდი ბეჭედი ოქროჲსა ოქრო-ჯაჭვიანი:. მეორე ცოტა ბეჭედი ოქროსაე თვალიანი:. ესე ჩემ-მიერ მცირედი შესაწირავი ვინცა და რამცა გუარჩა კაცმა... (წუეჯჯ კინც დაჯდოსო).

კიდევ შევსწირე ერთი ქალალდის მეტაფრასი და ერთი ძილის-პირი ეტ-

*) სიგელი № 342 XVI საუკუნისა ჭედვამ აწუეპა და ბეჭრაც მოპატებულია ჯ უძეულისიც ხრის.

რატისაჲ (ახლა ეკლ. მუზ. დაცული № 85):. სამი ბედაური ჭაკი ცხენი მისითა საშენებითურთ; კვიცები გაისყიდვოდეს, მისი ნავაჭრი სასაყდროდ დაიდებოდეს.

კიდევე შემოვწირე ერთი კონდაკის ღერი (?) ვეცხლისაჲ ორგზით თავი ოქროსაჲ მძიმეთ მოთლთული პატიოსნითა თულებითა:. ოთხი ჩინურის თეფში და ოთხი ჯამი:. კიდევე ერთი თეფში და ერთი ჯამი სხუაჲ ჩინურისავე:. ერთი ვეცხლის სუფრა, ერთი ვეცხლის მაშრაპა, ერთი მძიმე ოქრო-ქსოვილი კაველი, ექუსი ორხაო, ათი ქუაბი სხვილი-წურილი, ორმოც-და-ათი თეფში სპილენძისაჲ, სამი ზედადგარი, ორი ფინარი, ცხრა ჯამი სპილენძისვე, ერთი ვეცხლის ჯაჭვი გრძელი: საყდრის კლიტეთა მხარ-ილლის დასაკიდი, არის ნაკვეთი ას-ოც-და-ერთი თავითურთ. ოთხი ფური კამბეჩი კბოიანი.—კიდევ შევსწირე ერთი მთავარ-ანგელოზის ხატი პერილევტისა თვალზედა გამოჭრილი; ერთი ოქრო-ქსოვილი ქარათის ბისონი, მეფისა ლეონისაგან ბოძებული; ერთი მუშაბახიანი სპილენძის მანკანა; ერთი ხალიჩა საკურთხევლის საყდარზედა დასაფენელი; ერთი ორხაო გარეთსა საყდარსა ზ~ა დასაფენელი; ერთი სეფისკვრის დასაჭრელი დანაკი, თევზის კბილის ხართა ოქრო-ზარ-ნიშნიანი (?); კიდევე ერთი დიდი დევაჲ ტაფა; კიდევე ერთი ვეცხლის აბრაიგი საზედაშე; ორას-ოცი სული ცხვარი, რვა ჩინური ჯამი.

1533 წ.—ქ~კს :სკა: ამ ქ~კს გაილაშქრა მამია დადიანი და მამია გურიელი ჯიქეთს და მოკლეს მამია და დადიანი და გიორგი გურიელის შვილი და ტყუჱ იქმნა გურიელი და სამნი მისნი ძმანი და ლაშქარნი (წ~ა გ~ი გულ. ჩემი უბ. წ. III 104).

— ქ~კს :სკა: ამა ქ~კსა გაილაქრა მამია დადიანი და მამია გურიელი ჯიქეთს და მოკლეს მამიაი დადიანი.. და გ~ი გურიელის შვილი და ტყჱე (sic) იქმნა გურიელი და სამნი მისნი ძმანი და ლაშქარნი (ეკ. მუზ. ჰარაკლიტონი, № 49).

— ქ~კსა :სკა: აქა გაილაშქრა მამია-დადიანი და მამია გურიელი ჯიქეთს და მოკლეს მამია დადიანი და გიორგი გურიელის შვილი, და ტყუჱ იქმნა გურიელი და სამნი მისნი ძმანი და ლაშქარნი:—(წ~ა გი~ს გულანი).

— ქ~კს :სკა: დადიანი მამია და გურიელი მამია წარვიდეს ჯიქეთს საბრძოლად ზღვით ნავებითა და შეიბნეს თვესა იანვარსა :ლ: პირველსა დღესა ამათ გაემარჯვა; მეორესა დღესა, პარასკევსა, განრისხდა ღ~თი ოდიშელთათვის ულალატეს და გამოექცნეს დადიანი და გურიელის ლაშქარი დაუტევეს. მოეხვივნეს ჯარნი და შეიბნეს; მრავალი დაკოცეს დადიანმა, გურიელმა და გურიელის ლაშქარმა; მოკლეს გურიელის შვილი გიორგი, დალალულნი (დამალულნი?) ომისაგან შეჩვენებულმან ცანდია ინალდაფითა (ინალიფვა?) გაინდუნა; დადიანი გააშიშულეს სრულიად; შიშველი დაჭრეს; გურიელი და სამნი მისნი ძმანი და მისნი ეპისკოპოსნი და მისნი ლაშქარნი ტყვე ყვეს. წავიდა მალაქია

კათალიკოზი და გამოიხსნა ცოცხალნი და მკვდარნი ფასით იყიდა და მისნი აზნაურისშვილნი“ (Chr. Gèor. p. 6-7).

რადგან 30 იანვარს პარასკევი მართლა 1533 წელს მოდიოდა და არა 1532 წელს, როგორც ზემო ქრონიკები გვიჩვენებენ, ამისგამო ჯაქოში დამარცხება და მამიას სიკვდილი უნდა საბოლოოდ დაიდვას 1533 წელსა და არა 1532 წ., როგორც აქამდი მიღებული იყო.

1534 წ. — :სკბ: მოკუდა-გურიელი მამია; — დაჯდა ძე მისი როსტომ; — კ~დ გიორგი-მეფე მონაზონ იქმნა და დაჯდა ლუარსაბ, ძე დავითისი (ვახ. ქრ. ეს ქ~კნი და ამბავი არ „იპოვება დ. მაყაშვილის ვახუშტის ქ~კნების ხელნაწერში).

— ქ~კს :სკბ: ამას ქ~კსა არის დასაბამითგან წელნი :ხკბ: (უნდა :კკბ: ვიდრე აქამომდე (ყანჩაეთის გულანი.).

— ქ~კს :სკბ: აქა დასაბამითგან :კკბ: წელი ვიდრე აქამომდე (ყამნი № 3).

— ქ~კს :სკბ: ამა ქ~კსა არის დასაბამითგან :კკბ: ვ~ე აქამომდე (ქვათახევის გულანი).

— ქ~კს :სკბ: ამა ქ~კსა დასაბამითგან არიან წელნი :კკბ: ვ~ე აქამომდე (წ~ა ნიკოლოზის ქრონიკა).

— ქ~კს :სკბ: დეკემბრს 10-ს მეფე ბაგრატ (იმერთა), ცოლი მისი ელენე, ძენი მათნი: გ~ი, თეიმურაზ და კოსტანტინე (კანტორის სიგელი № 3).

1534 წ. ნიკორწმინდის (რაჭაში) დიდი გრაგნილი ტყავისა, ხუცურად დაწერილი, № 34, მიცემული იმერთა მეფის ბაგრატ III-ის მიერ 1534 წელს, მეოთხე (უნდა: ოც-და-მეოთხესა) ინდიკტიონს მისის მეფობისას; აქედამ გამოდის,ვითომ ბაგრატ გამეფებულა იყოს 1530 წელს (?), რაიცა მისაღები არ არის სხვა საბუთების მიხედვით. ნიკორწმიდელად 1534 წ. დაყენებული მანუელ შეიძლება იგივე მანუელ ჩახუტიძე იყოს, რომელიც 1529 წელს ხოჭლად დასვეს (იხ. 1529 წ. ქვემე). ამავე მანუელს მოიხსენებს ჩვენგან ზემო დაბეჭდილი სიგელი (გვ. 49). — ჩვენ შემოკლებით შემოგვაქვს ეს გუჯარი, რომლის პირი, უმწვერვალესის ხელოვნებით გადაწერილი და შემკული მხატვრობებით (ინიციალები, არშიები დახატულია და თვით ხატი წ~ის ნიკოლოზისა) ცნობილის არხიმ. ზაქარიას მიერ 1806 წელს, ჩვენ ვიპოვნეთ ნიკორწმიდის გუჯრებში, № 35.

„... ჩ~ნ მეფეთ მეფემან ბაგრატ და თ~ა-მეცხედრემან ჩ~ნმან დედოფალთ-დედოფალმან ელენე... კელვყავით აღშენებად დაკნინებულისა მონასტრისა ნიკოლოზ-წ~ისა და შევქმენ საყდრად და საეპისკოპოსოდ და დავადგინე... მეუფე მანოელ... და შემოგწირეთ... შევამკე... და შევსწირე დაბანი და სოფელნი... დაიწერა... ინდიკტიონსა მეფობისა ჩ~ნისასა მეოთხესა (ოც-და-მეოთხესა?), ქ~კს :სკბ: (sic). თ~ა აგვისტოსა ცხრასა (sic), კელითა გ~ი აბაშიძისათა.

თ~ქნ წ~ო გ~ი მთისა მთავარ მოწამეო! როგორათაც დავით-აღმაშენებე-

ლისა და ძისა მისისა დიმიტრისაგან შემოწირული ყოფილიყო, ჩ̃ნ... (მეფე ბაგრატ-ელენემ და ძეთა მისთა... გ̃ი და ალექსანდრემ)... კელვყავით ახლად აღშენებად და შემკობად ტაძრისა შენისა და გარდავაჭედინეთ ზეით ტყვიითა და სპილენძითა და მოვაჭედინეთ ხატნი წ̃ის გიორგისნი და სხუანი ძუჱლნი ბნელნი ხატნი განვაახლეთ დ. შევკაზმენით; კარნი ავაბენ და მოუჭედენ და კლიტენი მოუწყვენ და გავამაგრენ, და ახლად დაუმტკიცენ და შემოვწირენ მამულნი და გლეხნი... (ჩამოთვლილია გლეხები).

1535 წ.—დეკემბერსა 6-სა.—საეკლ. მუზეუმის ტყავზე ხუცურად დაწერილი ხელნაწერი სვნაქსარი infolio (362 ფურც.), რომელსაც აქვს ტექსტის ხელით შემდეგი წარწერა (ფურცელი 9 და გვ. 47): „წ̃ნო მამანო ამას დღესა (10-ს ნოემბერს) დაღაცა-თუ ბერძენნი არა დიდად დღესასწავლობენ, არა რაჲ არს ყენება, რათა ჩუჱნ ვდღესასწავლობდეთ, რამეთუ ჩ̃ნ პირველითგან ესრეთ გუაქუს ჩუჱულება". ფურც. 315: „ესე უძილისპიროდ გვეთარგმნეს და უგემურად მოვიდოდა. ბერძნულად თვთ ავაჯნია და მათ იციან და ჩუჱნ თუმცა ავაჯი დაგუჱდვა, ვინ დაისწავლიდა. აწ შეწევნითა ღ̃თისათა ძილისპირსა ზ̃ა ვთარგმნეთ (იგულისხმება მთარგმნელი წ̃ა გიორგი ათონელი), რაჲცა ძილისპირი მოუვიდოდა, რომელი ძუჱლითგან ვიცით, იგი ეგრე ითქმოდის და სხუაჲ ძილისპირსა ზ̃ა, რომელიც იყოს ბერძნულად დ̃გ̃ი არს ესე წაედ (?). ეძიებდი, რვათამცა კმათა შ̃ა არს და კმა არს ჩუჱნდა, თუ არა ამას გუჱრდსა ოთხასი წელი უფრო ახსოვს"... (სჩანს დედანი, საიდამაც გადუწერია, ყოფილა 1525—400=1135 წ. ახლო დროების გადაწერილი).

ფურც. 360; „ერმოგენოს, რომელი მეგრელთა ეპისკოპოს იქმნა". ბოლოს ფურც. 362: „ხოლო ითარგმნა წ̃ა ე̃ე სვნაქსარი, რომელი არს მაუწყებელი ყოვლისა საწელიწადოჲსა, მონასტერსა ქართველთასა კელითა გ̃ი დეკანოზისათა (დ̃გნსთა) ჩუჱნ მადლი მიეცინ შრომისათჳს.—დაიწერა კელითა გლახაკისა და ულირსისა [და ფ̃დ] ცოდვილისა... აბრაჰამ დავითის ძისათა - - - სამცხით მთის ძირით კარჩხალით - - და საყდრით და ტაძრით - - - (ოპიზით?) - - [აღვ]წერე წიგნი ესე სვნაქსარი ბრძანებითა პატრონისა (ქსთა) დედოფლისა თინათინისათა, დავიწყე გრემს სანახებსა ღ̃თის მშობლისა საყდარსა შ̃ა თუჱსა დეკემბერსსა ექუსსა, ქ̃კს :სკგ: გათავდა ალონს ტაძარსა შ̃ა ნათლისმცემლისასა თუჱსა ივნისსა :იბ: დღესა შაბათსა, ქ̃კსა :სკგ: ზედნადებსა :კგ:".—ამას და ყველა სხვა სვნაქსრებსაც ჩართული აქვს შემდეგი საყურადღებო ცნობა (ეკ. მუზ. № 222):

„თვესა ივნისსა :კვ: წ̃ისა მამისა ჩ̃ნისა ი̃ე (იოვანე) გუთელ ეპისკოპოსისაჲ.—ესე იყო ჟამთა კოსტანტინე და ლეონ ისავროჲსათა ქუჱყანით სტავრო-სკვთთაჲთ, ძე ლეონტი და ფოტინისი, ხოლო წ̃ი და იქმნა სიყრმითგანვე, ვითარცა იერემია და ვითარცა დიდი სამოველ აღთქუმით იშვა და მეყ̃სეულად ღ̃თისა შეწირულ იქნა, არამედ ვ̃ა საზომსა სულიერისა და კორციელ

სა ჰასაკისასა მიიწია და ჯერ იყო მისსა მღდელთ-მოძღურებისა პატივსა ალს-ლვაჲ თჳსისა ერისა მიერ, ქართლისა კათალიკოზისა მიერ წარივლინა და მი-ერ მოიღო კელთ-დასხმაჲ, რამეთუ მას ჟამსა საბერძნეთისა კერძონი ხატთა ბრძოლისა წვალებასა დაეპყრნეს. შ~დ სიკუდილისა კოსტანტინესსა და ლეო-ნისსა სამეუფოდ ქალაქად მოვიდა და ირინე დედოფალსა ფ~დ ეზრახა მართ-ლისა სარწმუნოებისათჳს და თჳსადვე ქყ~ნად უკუნ იქცა და მრავალნი ჭირნი თავს ისხნა თჳსთა მიერ განცემითა ხაზარეთისა მთავართაგან და ამასტრად პონტოჲსა სილტოლით მიიწია და უფლისა მიერ მიიცვალა. ხოლო პატიოსა-ნნი ნაწილნი მისნი წარიყვანნეს ნავითა და დაისხნეს მონასტერსა წმიდათა მოციქულთასა“. მცხეთის კზ~ის (იოვანეს) მიერ იოვანე გუთელის კურთხევა იქნე-ბოდა 740—775 წლებ შუა.

— ქ~კს :სკგ: მეფე ალექსანდრე, ძე ლევანისა იშვა (Chr. Gê.).

— ქ~კს :სკგ: ამას ქ~კსა: აგვსტოსა (sic) :იგ: დღესა ხუთშაბათსა შეიბა მეფეთ-მეფე ბაგრატ და ათაბაგი ყვარყვარე (sic) ახალქალაქს და დაიკო-ცნეს მრავალნი კაცნი და გაემარჯვაჲ მეფესა და კელთ დარჩა ყუარყუალე (sic) და მისნი ლაშქარნი და დაიპყრა სრულიად საათაბაგო ძემან ალექსანდრე-სამან (ქგ. მუზ. ჰარაკლიტონი, № 49).

— ქ~კს :სკგ: ამას ქ~კს აგგვსტოს :იბ: დღესა ხუთშაბათს შეიბა მეფეთ-მეფე ბაგრატ და ათაბაგი ყუარყუარე ახალ-ქალაქს და დაკოცნეს მრავალნი კაცნი და გაემარჯვა მეფესა და კელთ დარჩა ყუარყუარე და მისნი ლაშქარნი და დაიპყრა სრულიად საათაბაგო ძემან ალექსანდრესამან (წ~ა გ~ის გულ.— ჩემი უბ. წ. III, 104). რადგან 12 აგვისტოს ხუთშაბათი მართლა 1535 წელს მოდი-ოდა, ამის-გამო დასაჯერებელი არ არის სხვათა ქვემო დაბეჭდილ ქრონიკათა მოწ-მობა, ვითომ ეს ამბავი მომხდარ იყოს 1536 წ., ანუ 1537 წ. (იხ 1536 და 1537 წ. ქვეშე). — ეს ქრონიკა, როგორც სხვებიცა, ამ წყაროდამ ამოღებულები, სიტყვა-სიტყვით, თითქმის სრულიად შეუცვლელად, შეტანილია Chron. Géor. გვ. 7; აქიდამ სჩანს, რომ უკანასკნელი შედგენილია სხვა-და-სხვა ქრონიკებისაგან, როგორც ჩვენ ამას ცხადად დავამტკიცებთ.

— ქ~კსა :სკგ: ერთს ტყავის სასარებაზე წარწერილი ყოფილა: „მცირე მო-თხრობა ბრძოლისა ლუარსაბ მეფისა და ყვარყვარესი ქ~კსა :სკგ:“ (ჩემი ისტ. კრებული გვ. 467).

— ქ~კს :სკგ: მურჯახეთს შეიბეს აგვისტოსა :იგ: (უნდა :იბ:) დღესა ხუთ-შაბათსა. შეიბა მეფეთ-მეფე ბაგრატ და ათაბაგი ყვარყვარე ახალ-ქალაქს და დაიხოცნეს მრავალნი კაცნი, და გაემარჯვა მეფესა და კელთ დარჩა ყვარყვა-რე, მისი ლაშქანი და დაიპყრა სულიად საათაბაგო ძემან ალექსანდრესამან“ (Chron Gêor. გვ. 7).

— ქ~კსა :სკგ: მურჯახეთის ომი, ქრისტეანეთა წარკდენის მიზეზი. (ეს წარწერა წ. კ. ხელნაწ. № 252 იმ ხელით და იმავე მენლით არის მიწერილი, რო-

მლითაც 1579 წ. ქვეშ ფრაზაც: „ესე არის აწინდელი ქორონიკონი, რომე-ლსა დაეწერა“ (ე. ი. როდესაც დაწერილია თვით ხელნაწერი).

ქ~კსა :სკგ: (1535 წ.). აქა შეიბა (sic) მეფეთ-მეფე ბაგრატ და ათაბაგი ყვარყვარე ახალ-ქალაქს და გაემარჯვა. მეფესა კელთ დარჩა ყვარყვარე და მისნი ლაშქარნი. და დაიპყრა ძემან ალექსანდრესამან სრულიად საათაბაგო:— (ეს წ. გ. № 252 ქრონიკაში იპოვება, მაგრამ სხვა ხელით. ამ წიგნის უმეტესნი წარწერანი ორის ხელით არიან დაწერილნი: უმრავლესნი მოგვითხრობენ იმერეთ-გურია-სამეგრელოს ამბებს და უმცირესნი, რომელსაც ეკუთვნის ზემო აღნიშნული 1579 წ. ქვეშ წარწერილის ხელიცა, მოგვითხრობს სამცხე-საათაბაგოს ამბებსა და დამწერიც იქაური უნდა იყოს. უკანასკნელი მოთხრობა იმერეთში დანაწერებს წააგავს.

— ქ~კსა :სკგ: აქა მურჯახეთს შებნეს (ყანჩაეთის გულ.).

— ქ~კს :სკდ: აქა მურჯახეთს შეიბნეს (წ~ა ნიკოლოზ. ქრ.).

ქ~კსა :სკე: (უნდა :სკგ:) ამა ქორონიკონსა მურჯახეთს შეიბნეს ათაბაგსა სრულა საქრისტიენო და ათაბა(გი) - - - - (სხვა წაშლილია, ყამნი № 3). ეს ქორონიკონი დასაჯერებელი არ არის, რადგან ზემოხსენიბული ქრონიკონები და ქ-ცხ. თანახმად ჰმოწმობენ, რომ მურჯახეთის ომი 1535 წ. ყოფილა:

— ქ~კს :სკგ: მეფემან იმერთამან მოიხსენა შური ათაბაგის მზექაბუკისა და მივიდა სამცხეს, და მურჯახეთს შეიბნენ მეფე ბაგრატ და ყვარყვარე ათაბაგი. ბაგრატს გაემარჯვა, ათაბაგი შეიპყრა, გელათს ტყვედ მოკუდა და სამცხე ბაგრატ დაიპყრა; —ქაიხოსრო, ყვარყვარეს ძე, სტამბოლს წარვიდა (კახ. ქრ.).

1536 წ.—ქ~კს :სკდ: აქა მურ[ჯახ]ეთს შ[ეიბ]ნეს (ეკ. მუზ. ხელნაწ. № 85).

— ქ~კსა :სკდ: აქა მურჯახეთს შეიბნეს (იგორთის მილისპირი).

— ქ~კს :სკდ: ამ ქ~კს არის წელიწადი დასაბამითგან :ჰკბ: ვიდრე აქამომდე (წ~ა გ~ის გელათური გულანი).

— ქ~კს :სკდ: ამას ქ~კსა არის წელიწადი დასაბამითგან შვიდ ათას ოცდა-ორი ვ~ე აქამომდე (ეკლ. მუზეუმის, პარაკლიტონი № 49).

— ქ~კს :სკდ: მოვიდა შაჰ თამაზ მოპარვით ტფილისს, დაესხა და აღიღო; უკუნქცეული ყარაბაღს დადგა. მივიდა მასთანა ბაგრატ მეფე და წყალობით გამოუშვა; მუნვე მივიდა ლეონ კახთ მეფე და პატივით გამოუშვა (კახ. ქრ.).

1537 წ.—ალექსანდრე კახთა-მეფის გამეფება (კახეთს) იხ. 1552 წ. ქვეშე.

— ქ~კს :სკე: მეფე სვიმონ იშვა, ძე ლუარსაბისა (Chr. G.).

— ქ~კს :სკე: აქა სომეხნი შეიშალნეს (წ~ა გ~ის გელათური გულანი).

1537 წ.—სიგელი მცხეთისა. № 2 (ნუსხა № :სო:):

„ქ... ჩუენ მეფეთა მეფემან პატრონმან ლეონ... (სრული მეფური წოდებულება) და თანამეცხედრემან ჩუენმა... თინათინ და ძეთა ჩემთა პატრონმა...

გრი, პატრ. იესე, პატრ. ალექსანდრე და პატრ. ელიმირზა... შევსწირეთ... (სოფელ) ხანდაკს კირაულნი მღვდელი ლონგინოზ... (ჯჯსითთ მისთ)... მამულითა (და კედე სხვა ოცი კვამლი უიზღასანი პატრეთის და ქვემო გჯგუთს და სულთხვა სწირავს მეღვინეთ-უხუცესს დიპლომატ ტოსპიძეს)... სულკურთხეულისა მეფეთ-მეფისა მამისა ჩუენისა პატრონისა გიორგის საფლავთა ამსახურებდეს... აღაპსა გარდაიკიდდე... დაიწერა... ქ-კს :სკე“ (სკეულად ამტკიცებენ მეფე და გზა, რამდის სახელი კერ აღმოჯენისება, მაგრამ უეჭველად უნდა იყოს მალაქია).

ამავე დროებაში (1532 - 1549 წ.) უნდა იყოს დაწერილი უთარ და უთარაღო საკელი მცხეთისა № 473 (ნუსხა № № :სიდ: :სხგ: :სმა:)): „[ქ. ჩუენ მეფეთა-მეფემან ლეონ და თანამეცხედრემან ჩ[ო]მან დედოფალთ დედოფალმა თინათინ ესე სიგელი მოგაკსენეთ თქუენ მაცხოვრის] კათოლიკე-სამოციქულოსა საპატრიარქოსა ეკლესიასა და თქუენსა საჴეთ-მპყრობელსა ქ-ზსა მალაქიას ტფილის ქალაქს მეტეხთა მონასტერი წინამძღვრითა... (და სოფლებიც შეუწირავს, რაც შეტეხასა იყო და სხვაც)... ქალაქს ორი ლიტრა სანთელი, ერთი მეტამღეზედა და ერთი მებაჟეზედა... (შეისწირეთ) ცოდვათა ჩ-ნთა შესანდობელად... ჩუენ ჯავახის შეილთა როინს და ელიზბარს აღარა გამოვართვით გომნი - - ებრაშვილი ვირშელი წინა-უკანით“. სკეულად წარწერა: „ლეონ“. ლელიზბარ ჯავახიშვილი ტოტხსალი იყო 1580 წ. (ახ. 1549 წ. ქვეშე).

1538 წ.—სიყვარეთის ღ-თის მშობლის საკელში № 2, მოსსენებულნი არიან: ბარძიმ ამილახვარი და მე მისი ფარეშე: ზე-ღრდულეთს სწირავენ.

სანის მთის აღაპებში № 54 მოხსენებულნი არიან უმეკლესნი მე-XIV სუკ. ამილახვრები: „სულსა ზედგინიძესა დოლარსანელ-ყოფილსა დამიანეს და მათსა მეცხედრესა თუმან-ყოფილსა თეკლეს, მათთა ძეთა ჯანიბეგს (ახ. ზემო კკ. 218), ზავრადს, მერაბს, გორზომს, მამისას, ქაიხოსროს შ-ს ღ-ნ“. (Свѣдѣнія II, გვ. 77—9. ს. ცაგარელისა).

1539 წ.—ქ-კს .სკზ: აქა სომეხნი შეიშალნეს (იკორთის ძილისშვარი).

— ქ-კს :სკზ: აქ სომეხნი შეიშალნეს და თევდორობის კვირა-ჯამეს (ქკოთას. გულანი).

— ქ-კს :სკზ: აქა სომეხნი შეიშალნეს და თევდორობის კვირაჲ ჯამეს (ყანჩაეთის გულ.).

— ქ-კს :სკზ: აქა შვიდ-ზღის წყეულნი სომეხნი შეიშალნეს (შემოქ. გულ.).

— ქ-კს :სკზ: სომეხნი შეიშალნენ აღსებისაგან (კახ. ქრ.).

— ქ-კს :სკზ: აქა სომეხნი შეიშალნეს და თევდორობის კვირა ჯამეს (წ-ს ნიკოლოზის ქრ.)

1540 წ.—ტყვეზე მსყდრულად კარგის სკეით ნაწერი საკელი მცხეთისა № 52 და ნუსხა № :დ:, რომელშიც მოხსენებულია გზა მელქისედეკ. რადგან 1532 წ.

სჩანს მაღალია, რომელიც კათალიკოზობდა 1549 წლამდი, ამისგამო უნდა კითხვა-რთო, რომ მაღალია 1540 წლის ახლო სანებს გადაუწუნებიათ, მაგრამ შემდგ მეფე-ქისეულ ჩამოუდიათ და ისევ მაღალას დაუწერია ტასტი.—ამაკე საკლდამ სჩანს, რომ გიორგი-მეფე ბერად შემდგარა ანუ 1540 წ. და ანუ ტოტა ადრე და არა 1534 წ., როგორც აქამდი ცნობილია, მით შემტეს, რომ ლეარსის მეფედ ად ახ-სენებს ამ წლამდი არცერთს ცნობილს საკუთრში.—საკუთრში ჩმოთვლილია მთელი სამეფო ოჯახობა.

„ქ... (ქს საკუთრი) მოგაკსენე... (მცხეთას) და თქუენ... კორციელად ძმა-სა ჩუენსა ქართლისა კ'ზ-პატრიარქს მელქისედეკს... მე... გიორგი ბაგრატუ-ნიანმან..., ძემან... მეფისა კოსტანტინესმან: ვცან, ვითარმედ სოფელი წუთ-ერთ და მსწრაფლ წარმავალ არს და საკუთრ იგი ცხოვრება დაუსრულებელ. ამისთჳს დაუტევე ყოველივე ამაოება და დიდება მისი და შევიმოსე სალ'ოთ-მონაზონებაჲ... და... შემოგწირე სოფლები ზერტები... ნება-დართვითა ძმის-წულისა ჩუენისა მეფეთ-მეფისა ლუარსაბისითა და ძეთა მათთა პატრონთა: სუმონისითა და დავითისითაჲ, ძმისა ჩუენისა პატრონისა ბაგრატისითა და ძე-თა მათთა კოსტანტინე და გორგასლისითა, ძმისწულისა ჩუენისა პატრონისა დიმიტრისითა და შემოგწირ'თ... სოფლები ზერტები... სამი კარგიდებული ალაპი (კარდამისდეთ ამ სოფლებს შემოსაყდადმ)... სამნი კანდელნი... (ჭემ-თჳს ენობადენ) სამოსადისოდ. ესე სოფლები ამა წესითა შემოგწირე, მე პანკრატონიანმან გიორგი-ყოფილმან მონაზონმან გერასიმე... თარხნად... ერ-თისა სათათროს საურისა გარეთ... ფეტჳს ღალა და ფუტკრის ბეგარა ამოგუ-კვეთია... დაიწერა... ქ'კს :რკს: მე - - - (ხქ ჯკლა).

ბოლოს სქლმწერ: „მეფე ლუარსან ამისი გამთავებელი ვარ“.

„ქ. მე გ'ი-ყოფილი გერასიმე ამისი გამთავებელი ვარ“. სკუთრად: „კ'ზი მელქისედეკ“ და მერე ჯჩას ბეშქდი.

1540 წ. თფილ. სიონის საკუთრი, დაბეჭდილი Акт-ებში, ტომი I:

„...ყოველად წმინდაო სიონისა ღუთის-მშობელო, თქუენ-მიერ გვირგვი-ნოსანმან, მეფეთ-მეფემან ლუარსაბ და თანა მეცხედრემან ჩუენმან დედოფალ-თა-დედოფალმან თამარ და ძეთა მეცხედრემან სვიმონ და დავით... მოვიდა და ისაჯა თქუენისა საყდრისა მჴურობელი, კაცი სათნო ღუთისა, ტფილელ, მთავარ-ეპისკოპოზი დომენტი, პირველ გაშვებულობისა და თარხ-ნობისა სიგელნი მოგუართუნა და აწ ჩუენ კუალად განვაახლეთ და შემოგწი-რეთ და მოგახსენეთ ღალა პურისა და ბამბისა; რასაც საყდრის შეილნი და თქუენნი ყმანი ჰხნევდენ, მისსა ღალასა ტფილელი აიღებდეს, წარსამართებე-ლად მეფობისა ჩუენისა... სულისა ჩუენისა სამლოცველოდ. რანიცა ტფილის ქალაქს სიონისა ღუთის მშობლისა ყმანი იყვნენ, ყოველისა სათხოვრისა და საჩუენოსა გამოსაღებისაგან განგვითავისუფლებიან, სრულიად არა ეთხოე-ბოდეს რა: არა ღალა, არა გუთნის ხუნი... თვინიერ საურისაგან კიდე, ასრე

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რომე სხვისა ღალა არა იმისოს, არცა ყანისა და არცა ბამბისა. თუ ვინმე სიონის ყმასა ხარი შეუპას ანუ ვისმე სიონის ყმამა შეუბას, ხარისა და გუთნისა ალოსა ნუ იმისებს და სხვის ყმისასა პატრონსა ღალასა ნუ დაკლებენ... დაიწერა სიგელი და ბრძანება ესე ჩუენი ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეათცამეტესა (?) ქრონიკონსა :სკს: ხელითა მწერალ-მწიგრობრისა იორდანესითა.

1541 წ.—ქ-კს :სკთ: აჭა ყაენმან თფილის ქალაქი ამოსწყვიდა (იოთორის ძალისპირი).

— ქ-კს :სკთ: აჭა ყაენმა თფილისი ქალაქი ამოსწყვდა (ჩხეიძის ქრ.).

— ქ-კსა :სკთ: აჭა შაშთამაზ ყაენი მოვიდა და ქალაქი ამოსწყვიდაჲ (ჯამჩ. გულ.)

— ქ-კს :სკთ: ამა ქრონიკონსა შაშთამაზ ყაენი მოვიდა და ქალაქი ამოსწყვიდა (ჯამი № 3).

— ქ-კს :სკთ: ოსმალთა და ქაიხოსრო ათაბაგს შეება ბაგრატ მეფე; ბაგრატს გაემარჯვა (ჯუხ. ქრ.).

1541 წ. ახლო-ხანს.—მცხეთის სიგელი № 483 (ნუსხა № :ტ-დ:), მსჯდრულად ნაწერი. ამაში მოხსენებულია მაწყვერელი აერემია, რომელიც ჩვენის „ქრონიკებთა“ (იხ. წიგნი I, გვ. 336?) ცოტასაღა სჩანს 1541 წელს, რომელ დროსაც უნდა კვიუნოდეს ეს გუჯარი.

ქ..... (ა)ჴ ფრიად გრძელი და წარჩინებულად შედგენილი დიდებას-მეტყველება ღუთის-მშობლისადმი, და შემდეგ)... „შენ... დიდებულსა აწყურისა ღთისმშობელსა, თავად ყრ წისა აწყურისაჲ ღთისმშობელსა... ესე წიგნი... მოგაკსენეთ მე პატრონმან თამარმან და ძეთა ჩემთა პატრონმან ამილახორმან გრ და პატრონმან ელბადურ და ჩნ-მან ძმამან აბღუხან (ეს სამი სიტყვა სტრიქონს ზემოთ აწერია) და შვლთა ჩნთა ქაიარ, მელქიზედეგ, ოთარმან (ეს სტრიქონს ზემოთ აწერია) და რლეგეთელმან (ნუსხაში: რუგეთელმან).... მას ჟამსა, ოდეს ეშმაკის საბრკისაგან ძმის მკულელობა შემოგვვიდა და მოგიდეგით კარსა თჶნსა და თჶნსა საყდარსა და სარჯულო გარდაგვიწყდეთ და შემოგწირეთ თჶნ საშინელსა აწყურის ღ-თის-მშობელსა და მოგაკსენეთ მას ჟამისა საჴეთ-მპყრობელსა პატრონსა იერემიი მაწყუჳრელსა, დაგიდევით წნის შოთასშვილები მათითა მამულითა... დღეს რისაც რჩომისა და ან მამულის მჭონებელი არის მით ყუალათა უკლებლად. კიდევე იქვე თევდორას ნაქონი სახლ-კარი და მამული..... ამას გარეთ შემოვსწირეთ ახალციხეს ნაიბაშვილი მერაბა..... იჩქითაძეებსა ჩნი მალი შეჰკებოდა, ამოგკუსთია სრულობით... პარკაძეს სილიბისტროს ჩნი ვალი მართებდა, ამოგკუსთია და წიგნიც დაუფრიწოთ. ეს შემოგვიწირავს განთავისუფლებით: ჩნ მაგიერი კაცი აღარ მიუდგებოდეს და

არცა-რა ეთხოებოდეს ჩ̃ნის გუარის კაცისაგან და არც ჩნ̃გან და არა მოგე-შალოს...

1543 წ. ქ̃კსა :სლა: აქა ფაშები გამოვიდეს ოც-და-ორი ათასი. სრუ-ლიად ტაო ამოსწყვტეს. მოვიდა ბაგრატ-მეფე ქალაქს, გაიმარჯვა, მრავალი ამო-სწყვდა (მილისპირი იკორთისა № 6).

ქ̃კს :სლა: წარწერა მხედრული ბრუთის კტრატის სახარებაზედ: „ქ. აქუს საზუერისა ღმრთისმშობლისა ოქრო-მჭედელსა სამი ჩარექი ვერცხლი. მისსა სარგებელსა ასისა თანგისა ცვლსა მიართმევდეს და ნახე (sic) ლიტრა სანთ-ლისა გულსა მიართმევდეს. სხუა არასთანა სათხოვარიი (sic) არა გეთხოვებო-დეს რა, ხატის სამსახურის მეტი წელიწადშიგან ამას მიუართმევდეთ ერთი-სა სათათროსა მალის მეტი. დაიწერა ესე წიგნი ქ̃კსა :სლა: თიბათუესა :კე:“

ამ დროისავე უნდა იყვეს მეორე ასომთავრული წარწერაცა მარჯვენა ყდაზე იმავე სახარებისა: „ჳ მე ფრიად ცოდვილმან შალიკაშვილის ასულმან თანამე-ცხედრემან ფანასკერტელის ფარსადანისამან გულდამ კელვყავ დიდებულისა სა-ზუერისა ღ̃ვთის-მშობლისა ოთხთავისა შემკობად სახსრად სულისა ორთავე ჩ̃ნ (ჩვენ) მეუღლეთა. და სადღეგრძელოთ ძეთა ჩვენთავს ამინ“. (ბროსსეს ეს წარწერები შეცდომებით გადმოუწერია Rap. IV III. ჩემი. უბის წ. II გვ. 13—14). მეორე ყდის წარწერაც ბროსსეს ვერ წაუკითხავს:. ასომთავრულად სწერია: „ჯ̃რ ც̃მ (ჯვარცმა). ამ ოთხ თავის მომჭედელს ელბეგიძესა შერვაჟს და მისა მეუ-ღლესა გულამშარს შეუნდვეს ღმერთმან ა̃ნ (ჩემი. უბ. წ. II, 12. Rap. IV, 119—112).

—ქ̃კს :სლა: აქა ხუანთქრის ფაშები მოვიდეს რიცხვით ოცდაორი ათასი: და ს̃დ ტაო ამოსწყვიდეს. მოუკდა ბაგრატ მეფე ქარალაქს, გაიმარჯვა, ამოწყიდნა მრავალნი (წ̃ა ნიკოლოზის ქრ.).

ქ̃კს :სლბ: (1544 წ.) მოხსენებულაა კათალიკოსი სვიმეონ გუჯარში, რომე-ლიც მიუცია მისთჳს მეფეს ლეონს და მისს მეუღლეს და ძეთა მათთა: გიორგის, იესეს, ალექსანდრეს და ელიმირზას ამისგამო, რომ მეფეს თჳსი ქალი ელენე მიუ-თხოვებია ერეკლე ბაგრატის ძისთჳს (მუხრანისა?), ხოლო კათალიკოზს სვიმეონს დაუყენებია ახლო ნათესაობისაგამო. მეფეს „საკანონოდ“ მცხეთისთჳს შეუწირავს საგარეჯოს მთის აქეთ მიწები (ჩემი. ისტ. კრ. გვ. 114. თჳთ ნამდვილი სიგელი იხ. ქვემო სინოდის კანტ. გუჯრებში). 1548 წლის ქვეშე.

1545 წ.—„ქ. მე ერისთავთა ერისთვის იესეს ძემან ერისთავმან პატრონმან ქვენიკნეველმა ესე წმიდანი ხატიკნი დატყუჩვებულ იყო მას ჟამსა ,ოდეს ჩემ-ნი ოთხნი ბიძანი კანდოს კევსურთა დაეკოცნეს ქ̃კსა :სკიგ: (1545 წ.) და გამოეკუა ტაძრისათვს წ̃ისა თევდორესსაჲ და ამ ხნის დაკარგული მე ვიშოვე ქ̃კსა :სჟე: (1607 წ.) და ისრევე ტაძარსა შენსა შემოვსწირე.... სადღეგრძელოდ... თანა-

მეცხედრის ჩემისა მზისთანდარისათჳს და ძეთა ჩუენთათჳს წარსამართებელად პატრონობის ჩუენისა„... (წარწერა კკლეს. მუზ. ხელნაწ. № 25).

1545 წ. ოთხნი ბიძანი ერისთავთ ერისთვის იესეს ძისა ქუენიფხეველისანი კანდოს კეცხურთა დაეყოკნეს ქ~სა :სკიკ.“ (იხ. 1607 წ. ქუაშე)

ქ~კა :სლგ: (1545 წ.) აქა ძრვა იყო საშინელი (წ~ა გ~ის გულანი).

ქ~კა :სლგ: (1545 წ.) აქა ათაბაგმა ქაიხოსრო სამცხე დაიჭირა (კ. № 2).

— ქ~კა :სლგ:.. ლუარსაბ და ბაგრატ მეფენი ბასიანს სოხისტაზედ ორს ფაშას და ქაიხოსრო ათაბაგს შეებნენ. ქართველთ დაუმარცხდათ; ქაიხოსრომ სამცხე დაიჭირა (კ~ხ. ქრ.) ქ~კს: სლდ ბაგრატ მეფე სამცხეს მოვიდა, ვეღარ დაიჭირა და აწყვრის ღ~თის მშობელი ციხე-ჯვარს წაასვენა; კ~დ დადიანი ლეონ შეიპყრა ბაგრატ მეფემ და გელათს ტყვე ჰყო (კ~ხ. ხრ.).

ქ~კს :სლდ: 1546 წ. სია მცხეთას გაჩნდისა, შედგენილი მეფის ლუარსაბისა და კათალიკოზის გერმანესაგან. მეფეს ლუარსაბს შეუწირავს ფშაველ ორი დიტრა და ორი ჩარქი, ჟერცხლი ქალაქური დიტრა და ჩარქი და 50 მატყლი ფულად (ჩემი. ხელნტ. ქრ. გე. 64).

1546 წ.—ტყუპის სიგელი მხედრული მცხეთისა № 505 (ნუსხა № :რად:)

ქ... ჩუენ მეფეთ-მეფემან ლუარსაბ, ძმამან ჩუენმან პატრონმან რამაზ და შეილთა ჩუენთა პატრონმან სუიმონ, პატრ. რამაზ და პატრ. ვახტანგ (ჯთარხნებს გლეხებს იჳანაშეიღებს და ჳეკეთჳს ოცს დიტრა ზეთს: მეტნთა ღ~თის-მშობელს მაუტანდეთო)... დაიწერა... ქ~კს :სლდ: თებერვლის :იე:.. კელითა მდივან-მწიგნობრისა მანიშვილისა დავითისითა“.

1546 სიგელი მცხეთის № 276:

„ქ. ნებითა და შეწევნითა ღ~თისათა: ქ~კს :სლდ: გამოიღეს ახალქალაქელი თავი კაცი ორნი მოყალენი ერთს ფურ-ბერწსა და ერთს ცხუარს: რათხენიცა დღის ყანა ჯთქს, დღიურზედა ოთხი კოდი ღალა, ფურისთავსა ერთი ჩარექი ერბო. ამას გარეთ საყველიერო ერთი ლიტრა ყველი და ოცი კვერცხი. რიგისად გოჯი და ქათამი, მალი, საური, ულაყი, სააღდგომო ძროხა. ცხურის სათვალავი ათისთავი; მალის თავსა თანგა ოც-და-ორი“ ჰქ სულ ჩართულია ხკუნდად: „ათალიკოზი“ (მალაქაზ?).

გუჯრის ზურგზე სხჳ ხელით: „ქ. ნადვალევს დღიურზედ ღალა სამი კოდი, თუ არა თივი, ათისთავი ცხურისა, ღორის, სამქოხი (sic), რასაც ემართლებოდეს იმ წესითა ისე მოგვართონ» ხკუნდად „ქ~კზი“ (მეტი არა.რა).

1546 წ.—მცხეთის სიგელი № 219, ნუსხა მცხეთის ჭოროხთა:

„ქ. ჩ~ნ ღ~თივ გკრგუნოსანმან:. მეფემან ლუარსაბ და ქ~ეს მიერ ყოვლისა საქართველოჲსა მამათ-მთავართა მთავარმან“... ჰქ გრძელი ნუსხა მცხეთის

ქონებათა და მათ შორის „ერთი ქართლის ცხოვრება“. ესეც მრავალთაგან ერთი საბუთია ქ-ცხბის სიძველისა.

1547 წ.—სიგელი მცხეთისა № 331 (ნუსხა № :სმე:), უთავო:

[ქ. ჩვენ პატრო]ნმან დავით და პატრონმა ვახტანგ შემოგწირეთ... (მცხეთას) ქალაქს ლულაძისა და დათვიასეული სასახლე გზასა და მტკუარსა შუა... დაიწერა... ქ̃კსა :სლე: თვესა ოკდომბერსა ოცსა“.

1547—ქ̃კ :სლე: ლუარსაბ და ლეონ მეფეთა და მესხთა უწყეს სპარსეთს რბევა და ოკრება (ვახ. ქრ.).

1548 წ. მოხსენებულნი არიან: კათალიკოსი სვიმეონ და მალაქია, მეფე ლეონ და ძენი მისნი: ალექსანდრე, თეიმურაზ, ელიმირზა, კოსტანტინე, ქაიხოსრო, ვახტანგი, ირაკლი (შემდეგ ნიკოლაოზ კათალიკოსი?) და ბაგრატ. მეფე ხელწერილს იძლევა, სჯულის კანონის წინააღმდეგ ჯვარისწერას არ მივუშვებო (ჩემი აღწ. წ. კ. ხელნაწ. გვ. 8).

1548 წ.—მცხეთის ნუსხა № :სლდ:, რომელშიც 1548 წელს მოხსენებულია უცნობი კ̃ზი სჳმეონ. შესანიშნავია, რომ სხვა დაბეჭდილ საბუთებიდამ სჩანს, რომ მალაქია კ̃ზი, რომელიც დამჯდარა 1532 წლის უწინ, ცოცხალი ყოფილა და და კათალიკოზობდა 1649 წ. (იხ. 1549 წ. ქვეშე). შეიძლება მალაქია გადამდგარი ყოფილიყო 1548 წ. და ანუ ერთის წლის შეცდომა იპოვებოდეს ამ ნუსხაში (შეად. Rap. IV p. 34).

„... ჩუჱნ... (აქ სრული სამეფო წოდებულება) მეფემა ლეონ... მეცხედრემან ჩ̃ნმან... თინათინ და ძეთა ჩ̃ნთა: გ̃ი, იესე, ალექსანდრე და ელიმირზა... ესე სიგელი... მოგაკსენეთ... (მცხეთას) და ქ̃კს სჳმეონს (sic) მას ჟამსა, როდეს ჩუჱნი ქალი ელენე ბაგრატის შვილს ერეკლეს (მუხრან-ბატონს) მივათხოვეთ უხუჱდრად და თქუჱნ სჯულისა წესითა გამოგუჱნახენით... (საკანონოდ) მოგაკსენეთ მთას აქეთ საგარეჯო ს̃დ ასრე და ამა წესსა ზედა, რომე საყაენო საურსა, ლაშქრობა-ნადირობასა და გონბორს გარეთ ნახევარს ცხურის საბალახეს აქეთ, სხუა ჩუჱნი კელი აღარა შემოვიდოდეს და ჩუჱნი კერძი შესაწევარი: პური,ღვნო, ლალა, იორის საბალახე და რაც იქაური გამოსავალი იყოს, სრულიად თქუჱნ აიღებდეთ, და თუ სადმე იქით ჩავიარდეთ, პურსა გუაჭმევდენ და თუ ვინმე გარესჯელმა კაცმან შეგუცოდოს და გამოვენახნეთ, მისი ნახევარი ჯურუმიცა თქუჱნ მოგაკსენოთ... დაიწერა... ქ̃კს :სლვ:“.

1548 (ანუ 1532—1549) წლის ახლო ხანებს არის დაწერილი მცხეთის ნუსხა, უთავო და უთარიღო, № :სმა:

„ - - - ...ესე წიგნი... მოგაკსენეთ ჩუჱნ მეტე[ხის] - - - შვილთა ქე-

რობინ, ავთანდილ და ზაალ... თქუჱნ ყოვლისა საქართველოსა მამათ-მთავარსა კ~ზსა პატრონსა მალაქიას მას ჟამსა, ოდეს მეტეხთა [საყდარსა მამა ჩუჱნი] დავასაფლავეთ თქუჱნ უკითხავად და თქუჱნ გაგჳწყერით.. - - - მოგიდექით კარსა და მამისა ჩუჱნის მოთხრა გ[ჳბრძანეთ] - - - - (ახლა ამ ჳირობას გამლევთო, რომე) ჩუჱნისა გუარისა კაცი (მეტეხს) არ დავასაფლაოთ"...

1548 წ. ქ~კს :სლვ: აქა შაჰთამაზ გამოვიდა (ჟამნი № 2).

— ქ~კს :სლვ: „შაჰთამაზ მოვიდა ყარაბაღს, მივიდა მისთანა ლეონ მეფე შავიდნენ შირვანს, გულისტანი აღილო, შირვანი დაიპყრა, მერმე მოვიდა, ტფილისი აღილო. ეზრახა ათაბაგს, ქალი ცოლად გამოართვა და წარვიდა.—კვალად მოკვდა მეფე ბაგრატ და დაჯდა ძე მისი გიორგი მეფედ იმერთა (ვახუშტის ქრონიკა).

— ქ~კს :სლვ: აქა დაიჰირა მეფემან ბაგრატ ლეონ დადიანი (წმ. გიორგ. გელათური გულანი).

— ქ~კს :სლვ: აქა დაიჰირა მეფემან ბაგრატ ლეონ დადიანი (წერა-კით. № 252) მეფე ბაგრატ და დედოფალ ელენესაგან მოჭედილი ხატი 1548 წ. იხილე ოყურეშში (Rap. IX, 26).

1549 წ. ქ~კს :სლზ: სულტან სულეიმან მოვიდა ადრიბეჟანზედ (ვახუშტის ქრონიკა).

1549 წ.—მც-ეთის სიგელი № 90 და ნუსხები №№ :ტნე: და :ტნჷ: პირველი თარიღიანია, ხოლო მეორე (№ :ტნდ:) ამავე პირთა მოიხსენიებს.—ჯაკახ ჭილაძე იხ. Археолог. путеш. по Гуріи и Адж. დ. ბაქრაძისა, გვ. 239; Hist. Gé. Brosset: II, liv. 2 p. CXXXIII. და livr. I, 255; 339.

№ ტნე: „ჩ~ნ... ჭილაძემან ჯაკახმან შემოგწირეთ... (მცხეთას) ბაღასკარს (ნუსხაში „ბღის კარს") ერთი მეზუთხე მოსახლე კაცი ივანე ულურელისძე; მეორე მეზუთხე ქუჱმო სანავარდოს მახარა სანასძე, მესამე მეზუთხე მოსახლე კაცი ქორისუბანს ბუბასკირი თემნა; მეოთხე მეზუთხე კაცი ქუჱმო სანავარდოს თეენა ხურცილავა, ერთი მოსახლე კაცი ხეჩის ნასყიდი სალოქაა, ჯიქთ უბანს ერთი მოსახლე კაცი (სულ ხუთი მოსახლე და ოთხი მეზუთხე)... არა ეთხოვებოდეს რა ჩ~ნი... ეს ჩემი შამოწირული ჩ~ნისა ცოდვისათჳს საკანონოდ დადებული ვითაც ყოფილიყოს არ მოგეშალოს. დაიწერა ქ~კსა :სლზ: (sic).

№ :ტნჷ: „მართებს... სალოქაას ორი საკლავი ოც-ოცის თეთრისა... თორმეტი კოკა ღჳნო... ექუსი საციქუჱლი დომი, ათი კელი მჭადი, ერთი თეთრი სააღდგომო. მართებს ივანე ხუცესსა ულურელისძესა (იხ. № ტნე) სალიმონოთ ხუთი ზუთხი, ორი საკლავი ოც-და-ათის თეთრისა, ერთი საკლავი სხუა, ხუთი ქათამი, ოცი კოკა ღჳნო, ცხრა საციქუჱლი დომი, ერთი სამარხუჱლო... ოც-და-ათი კუჱრცხი. მართებს ბუბასკირს ხუთი ზუთხი სალიმონოთ, ერთი

ზროხა, ორი საკლავი, ათი გოჭი და ქათამი, ოცი კოკა ღვინო, ათი საციქულ-ლი ღომი...

მართებს თემნიას ხურცილავას ხუთი ზუთხი სალიმონოთ, სამი საკლავი, ოცი კოკა ღვინო . . . . . ერთი კმელი თევზი... თორმეტი კელი მჭადი. მართებს მახარას სანასძესა (და სხვ. დაწვრილებით).

№ :ტნდ: „ოდიშს ჭილაძის გუსნისაგან“.

„თქ~ნ ცათა მობაძავსა დედა-ქალაქსა... მცხეთისა საყდარსა... და თქ~ნსა საჭეთ-მპრობელსა... ქართლის კ~ზ პატრიაქსა მ ა ლ ა ქ ი ა ს ესე წიგნი და სიგელი გკადრეთ და მოგაკსენეთ ჩ~ნ ჭილაძსძემა გუსტან და შვლმან ჩემმა ჯავახმან... მას ჟ~ა, როდეს ჩ~ნსა შვლსა ჯავახსა მეფის ლუარსაბის დაჲ შევრთეთ, ჩ~ნ შუა უხუცდრობა იყო და მისად დასაურვებელად შემოვსწირეთ კ~კე მცხეთის საყდარსა სამოცი ლიტრა ცვლი... არას ჟამშიგა არ მოგეშალოს. ყ~თა წელიწადთა... მცხეთას მოვილებდეთ“....

1549 წ.—ამ წლის ახლო-ხანებში უნდა იყოს დაწერილი სიგელი მცხეთისა, ნუსხა № :ტმგ:, რომელშიც მოხსენებულია კ~ზი მალაქია და ლეონ თავისი დიდ-ოჯახობით, რვა ვაჟიშვილით, რომელთაგან ზოგნი ისტორიამ არ იცის. ამდენი შვილები ლეონს არ ეყოლებოდა უადრეს 1540—1549 წ., როდესაც ცოცხალი იყო კ~ზი მალაქია.

ჩ~ნ... მეფემან ლეონ და მეცხედრემან ჩნ~მან... დედოფალმან თინათინ (და ძეთა ჩ~ნთა: პატრონმა ალექსანდრე, ელიმირზა, კ~ქ, თეიმურაზ, ქაიხოსრო, ვახტანგ, ერეკლე და ბაგრატ) ესე... წიგნი... მოგაკსენეთ (მცხეთას)... და ქკ~ზსა მალაქიას... ასე რომე... ღღეის უკანის რაიც ასრე საკანუნო იყოს, რომე ჩუცნი რჯული არ მოგუცემდეს, თქუცნად ნება-დაურთავად არც ვის ქალი მივსცეთ და არც ვისი ჩ~ნ მოვიყუანოთ და ჩ~ნსა ბატონობაშიგა ვინც საკანონო საქმე ქნას ანუ თავადმან, ანუ აზნაურმან, ანუ მცირემან, რუსხუცულ ვყოთ და თქ~ნცა გამოგანახოთ და არცა ჩ~ნთა კართა მოუშუათ, სანამდისი თქ~ნ შენდობა არ მისცეთ და რ~იცა საყდარზედა ებისკოპოსი არ იჯდეს და გარდადგომილიყოს, არცა იმას ჟამი ვაწირვინოთ... და რაც საყდრისა გუჯრები იყოს... მოვიკითხოთ... გაგიგონოთ“....

1550 წ. ქვათახევის სიგელი №.

„ქ: ჩუენ ღვთივ გვირგვინოსნისა მეფეთ-მეფისა პატრონისა დავითის ძეთა, მეფეთ-მეფემან ლუარსაბ, ძმათა ჩუენთა პატრონმან ადრაზან და პატრონმან რამაზ ესე წიგნი და სიგელი ამისად ნიშნად შეგიწყალეთ და გიბოძეთ თქუენ ქვათაკეველთა, მას ჟამსა ოდეს საკარავე დაგიწყო თხოვნა; თქუენ მოგვიდეგით კარსა ჩუენსა, სიგლებიც მოგვართვით და ვნახეთ დიდის ალექსანდ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რესგანცა, ჩუენთა პაპათა და მამათაგანცა თარხანი და ხელშეუვალნი ყოფილ-ხართ. აწ ჩუენცა გათარხნეთ და გათავისუფლეთ, ასრე რომ არ გეთხოებოდეს მალი, არა საური და საჯინიბო, არა სასუქი, არა ულუფა, არცა ოდეს გთხოვებია და არცა ჩუენ გთხოვთ არა აწე და არა საბოლოდ, არა ჩუენგან და არა ჩუენთა მომალთაგან. დაიწერა ესე მტკიცე შეუცვალებელი სიგელი ქრონიკონსა :სლჱ:, თვესა დეკემბერსა :ი:, კელითა კარისა ჩუენისა მწიგნობრისა თუმანიშვილისა მანუჩარისათა“. —სკუდრად:„ ლუარსაბ“. ალრაზან. რამაზ.“

1550 წ. ქ-კს :სლ: აქა გაიპარა |ლევან დადიანი, დაჭერილი ბაგრატისაგან 1548 წ. ახ. ჩემო] და მოვიდა შინა (წერა-კითხ. № 252)

— ქ-კს :სლ: აქა გაიპარა (ლევან დადიანი) და მივიდა შინ (წმ. გიორგ. გელათური გუდანი).

— ქ-კს :სლ: აქა ტაოს ქუეყანა დაიჭირეს ურუმთა (იორთის ძეძილისპირი № 6).

— ქ-კს :სლ: აქა ტაოს ქვეყანა დაიჭირეს ურუმთა (წმიდა ნიკოლოზის ქორონიკონი).

— ქ-კს :სლ: (1550 წ.) აქა ტაოს ქუეყანა დაიჭირეს ურუმთა (ჯანჭ. გ.)

— ქ-კს :სლ: ოსმალთ ტაოს ქვეყანა დაიჭირეს; და მანუჩარ დაიბადა (კეხ. ქრ.)

1551 წ. ივნისის 9 სჲ. —სიონის სიგელი № 11: „ჩუენ... მეფის დავითის ძემან პატრონმა რამაზ და თანამეცხედრემან ჩუენმან პატრონმან ხუარამზე და ძემან ჩუენმან... ბაგრატ“... სწირავენ სიონს სოფელს ფიცხისის (ფიცხისი)... „აწ შეუალად..., ასე რომე მოუკდეს ყაზახნი და აღაოკრეს და მოკითხული ვქენით... და თქუენთჳს შემოგჳწირავს“... დაიწერა... ქ-კს :სლთ: ივნისის :თ:“.

— ქ-კს :სლთ: ბატონიშვილი რამაზ, ცოლი მისი ხუარამზე და ძე მათი ბაგრატ (სიონის გუჯ. № 42).

1551—:სლთ: შაჰ-თამაზმან შაოქისციხე (შაქისციხე) დაიჭირა (კეხ. ქრ.).

1551 წ. ახლო-წლებისჲ: „ღმერთო და ოქონისა ხატო პატრონსა დავითსა გაუმარჯჳე, აგრეთვე პატრონსა ჩემსა თვალ-შუენიერსა და დადიანსა მამიასა“. ჩემი. ისტ. კრ. გე. 377. თჳალ-შუენიერი ქაიხოსრო II სათაბაგის ძე † 1575, მამია III † 1533. ჰქმე მოგეცნით ჯაჯისის წარწერას, რომელიც ბრასსეს სწორედ ვერ წაუგითხავს: „ნებითა ღუთისათა მე ღუთივ გგრგჳნოსანმან... ქართველთა მეფეთ-მეფის კოსტანტინე-მეფის შვილის-შვილმან მეფის ბაგრატის ასულმან ათაბეგ ამირ-სპასალარის სახლის რძალმან დედის-იმედმან მეორედ აღვაშენე

წ~ა ესე ეკლესია შენ ცათა მობაძავის ვალის ღვთის მშობლისა რათა მცველმფარველ გვექმნა... მე და თანა-მეცხედრესა ჩემსა ათაბაგ-ქაიხოსროს და ძენი ჩემნი... ყვარყვარე, მზექაბუკ, მანუჩარ, თვალშვენიერ, ივანე, თამარი დღეგრძელობით დაიცვენ. ა~ნ დასა მათსა ელენეს სასუფეველი დაუმკვიდრე (Bros. Uoyage arch., p. 129: ჩემი აღწერა წ.-გ. ხელნაწ. გვ. 107.

1552 წ. —ქ~კს: სმ: ოსმალთ დაიჭირეს არტანუჯი არსიანამდე, ფანავარი აღაშენეს, არტანიც დაიჭირეს, სამცხეს ვერ გამოვიდნენ (კას. ქრ.).

ქკ~ს :სმ: (1542 წ.) „...ესე შეწირულობის წიგნი და პირი მოგაკსენეთ ჩუენ მეფეთ-მეფემან პატრონმან ალექსანდრე და თანა მეცხედრემან ჩუენმან დედოფალმან პატრონმან თამარ (სხვა მელნით გასწორებია „თინათინ“) და ძემან სასურველმან დავით თქუენ დედა-ქალაქსა მცხეთას..., ასე რომე პირველად სოფელი ვეძისკევი სრულიად მისით შენობით, კევთ-უბანი და გიორგანი ორივე კევი მაღლა მთიდამ დაბლა თეთრს კლდემდი რაც საველო არის ჩელტს გამოღმართ გრემის კერძად... ეს მამულები ცოტას ხანს ხიზნობის კუალად ყარა ასლანს მივეცით ორს ოდენ წელიწადსა, ახლა ბატონი კათალიკოზი ნიკოლოზ მობრძანდა და გუჯარნი მოიხუნა... თვსივე მამული მკვდრი საქონებელი თქუენვე დაგიდევით და მოგაკსენეთ სვეტსა ცხოველსა და ძმასა ჩუენსა სასოებასა... ბატონს კათალიკოზს, ასე რომე როგორც თქუენი მოურავი და ქადაგი ყოფილიყოს... ისევ დააყენეთ, საბალახე და აბრეშუმი და დიდი სათათრო საური და რაც რამ ფერი ყუალა (sic) თქუენი ყოფილა და თქუენ აიღებდეთ. ჩუ~ნ არაფერი კელი არა გუედვას რა, ლაშქარ-ნადირობა და მონასტერი ვარცნისა, სასახლე და ციხე უმიზეზოდ გვიმუშაონ, თუ მცხეთას არ მუშაობდენ..., არც გრემელთ ქონდეს საცილობელი კელი, არც შილდელთ და არც ნეკრესელთა... დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა: იე: ქკ~ს :სმ: კელითა წინამძღურისა ვაჩნაძის იოსებისათა“. ჩინებული წარწერა მხედრული, ბოლოს ლამაზის ხელით ჩართული: „მეფე ალექსანდრე ვამტკიცებ ნებითა ღთისათა“. ბეჭედი ასეა წარწერით: „მეფე ალექსანდრე“, ზედ დასატულია გვირგვინი და ლახტი (ისე როგორც ქვემო 1553 წ. ქვეშე).

1552 წ. — ტფილისის სიონის სიგელი, მხედრულად ნაწერი, № 104, რომელიც საყურადღებო ისტორიულს ცნობებს გვაძლევს. ამაში მოხსენებული უცნობი კ~ზი ზებედე, როგორც სჩანს, მჯდარა ნიკოლოზის უწინ და ამავე 1552 წ. გადამდგარა, რომელშიაც პირველად სჩანს კ~ზი ნიკოლოზ (ის. ქვემო. 1552 წ. ქვეშე).

მეფე ლუარსაბ და დედა მისი თამარ ამ სიგელს აძლევენ სიონისა ღთის მშობელს: „ასე რომე ჟამთა ვითარებისაგან ულთოთა აგარიანთა მიერ წარხმულსა (ის. 1548 წ. ქვეშე) ტაძარსა ჩუენსა ტფილისს სასხდომად თქუენ ძლით კუალად ვეგენით. მას ჟამსა ჩუენთა ცოდუათათჳს შესრულიყუნეს ტაძრად შენდა და

შეეგინნეს უმეტეს ბილწნი თავნი მათნი. ხოლო ჩუენ მოვედით და მოვიყვანეთ წ~ა მეუფე ჩუენი ქ~კზი ქართლისა (sic) ღირსი ზებედე და... თფილელ მთავარებისკოპოსი იოსებ და ყოველნი ებისკოპოსნი ქართველთა და მესხთა და განვწმიდეთ წმიდითა იაზმითა... ტაძარი თქუენი და ყოველნი ეკლესიანი ტფილისისანი (და ყველა გუჯარ-სიგელნიც სანგიასხლეთო: მოსდევს სია სიონისა ყმათა)... დაიწერა... ტფილისს ქ~კსა :სმ: კელითა ჩუენისა მწიგნობრისა მთავრდიაკვნისა ზებედესითა“ (შემდეგთა წარწერათაგან სჩანს, რომ მერმინდელ XVI—XVIII საუკუნის მეფეთაც დაუმტკიცებიათ).

1552 წ. სიგელი მცხეთისა № 10. მეფე ლუარსაბ სწერს: „შემოგწირეთ (მცხეთას) სოფელი ახოტი, ჩუენი სასახლე ალგეთს გაღმა, დოლანი, მეძლეთი, გოგას გუერდი, სახვევნი და შეხვეტილა და ლანიბანი... თარხნად... ქ~კს :სმ: კელითა მოძღურისა რომანოზისათა, მაისსა :ა: დღესა“. ხვეულად: „ლუარსაბ“ (აზის დიდი ბეჭედი კათალიკოზისა).

— ქ~კსა :სმ: მეფე კახთა ალექსანდრე და ძენი მისნი გ~ი და დიმიტრი (ალავერდის სიგელი № 2).

1552 წ. ახლო ხანებისა: მეფე ლუარსაბ, მთავარებისოპოგოსი გორგინე თბილელი დომენტი, მრუელი გედეონ, პატრონნი ალექსანდრე და ერეკლე; ციციშვილნი ბეგა და ფარსადან (სიონის სიგელი №№ :სბ: და :სგ:).

1552 წ.—ორი სიგელი მცხეთისა: № 10 (ნუსხა № :ტკბ:) მხედრულად ნაწერი, რომელშიც პირველად მოხსენებულია კ~ზი ნიკოლოზ, და მეორე № 226, ხუცურად ტყავზე ნაწერი ქ~კს :სმ:—რადგან უკანასკნელში მოხსენებულია კ~ზი ბასილი, ამისგამო ჩვენ გვგონია, რომ ამ გუჯარში ქ~კნი :სმ: უნდა იკითხებოდეს :სკ: და ასოთა მსგავსებისაგამო ქ~კნი შემცდარი უნდა იყოს.

პირველის გუჯრისაგან საგულისხმებელია ჩვენს ისტორიაში ჯერ არ-ცნობილი გამეფება ალექსანდრესი 1537 წელს და ერთად მეფობა მისი მამასთან.

„... ესე შეწირულობის წიგნი და პირი მოგაკსენეთ ჩ~ნ მეფეთ-მეფემან პატრონმან ალექსანდრე და თანამეცხედრემან ჩ~ნმან... თამარ და ძემან ჩემმან სასურველმან ღ~თ თქუჱნ დედა-ქალაქსა მცხეთას... ასე და ამა პირსა ზედან, რომე პ~დ სოფელი ვეძისკევი და ფაშაანი ს~დ მისით შენობით, კევით უბანი და გიორგნი ორივე კევი მაღლა მთიდამ დაბლა თეთრ კლდემდი... ეს მამულები ცოტას ხანს ხიზნობის კუალად ყარაასლანს მივეცით ორსა [illegible] წელიწადსა. ახლა ბატონი კ~ზი ნიკოლოზ მობძანდა... და მოვაკსენეთ თჳსივე მამული.... თ~ქნვე დაგიდევით... ასე რომე როგორც თქ~ნი მოურავი და ქადაგი ყოფილიყოს ვეძისკევს და ფაშაანს, ისევ დააყენეთ; საბალახე და აბრეშუმი და დიდი სათათრო საური და რაც რამ ფერი ყუჱლა თქუჱნი ყოფილა და თქ~ნ აიღებდეთ, ჩ~ნ არაკელი არა გუჱდვას რა. ლაშქარ-ნადირობა და მონასტერი

ვარცანისა, სასახლე და ციხე უმიზეზოდ გვმუშაონ, თუ მცხეთას არ მუშაობდენ; და როგორაც დ˜თ გარეჯას იქიდამ სარგო რგებოდეს, ნუ დააკლებთ. ასე დაგვმტკიცებია. არც გრემელთ ჰქონდეს საცილობელი კელი, არც შილდელთ და არც ნეკრესელთა... დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩ˜ნისასა :იე: ქ˜კსა :სმ: კელითა წინამძღურისა ვაჩნაძისა იოსებისათა".

1552 წ.—(1515 წ.?) ეტრატზე № 226, ხუცური ძალიან კარგი ხელი: „ქ. ნებითა... ჩ˜ნ მეფემან პატრონმა ლეონ და პატრ. კ˜ზმან ბასილიმ ესე... წიგნი გიბოძეთ... სუეტიცხოვლის საჭურჭლის მოლარეს ჯიჯელს ბარანძელიძეს ლომსა და გიორგის, ასე რომე მის დღეში თარხანი და აზატნი ყოფილხართ და არცა საჩვენო (sic) და არცა რა ბატუნის (sic) კ˜ზისა არა გეთხოებოდეს რ˜ჲ ერთის მსახურისა და სალაროს ქეშიკობის მეტი. თუ რამ დაჰკარგო და წააკდინო, კიდეც უნდა ზღო. სვეტიცხოვლის საქონელზე ფრთხილად და თვალ-მიგდებით იყავ. სხვა რიგად არასფერზე არ გაგსარჯონ. ბატონს ქ˜კზს თევზითა ~ სამარხოთ კი ემსახურეთ... ქ˜კს :სმ:" ბოლოს ასომთავრულად: „ЪЧО,К".

1552 წ. ეტრატზე:

ქ. ნებითა და და... ესე შეწირულების წიგნი და პირი მოგაკსენეთ ჩუენ მეფეთ-მეფემან ალექსანდრე და თანამეცხედრემან ჩ˜ნმან,... თინათინ (გასწორებულია) და ძემან ჩ˜ნმან სასურველმან დავით თქუენ დედაქალაქსა მცხეთას... ასე... რომ სოფელი ვეძის-კევი მაღლა მთიდამ დაბლა თეთრის კლდემდი რაც საველმო არის ჩელტს გაღმართ გრემის კერძად ასე რომე თქუენი სამკვდრო ეს მამულები ცოტას ხანს ხიზნობის კუალად ყარაასლანს მივეცით ორს ოდენ წელიწადს ახლა ბატონი კათალიკოზი ნიკოლოზ მობრძანდა და გუჯარნი მოიხუნა; გავსინჯეთ და თჳსივე მამული მკვდრი საქონებელი თქუენვე დაგიდევით და მოგაკსენეთ სვეტსა ცხოველსა და ძმასა ჩუენსა სასოებასა იოვანე ოქროპირისა და ბასილის მსგავსსა და მათებრ ჩუენგან სარწმუნებელსა ბატონს კათალიკოზს, ასე რომე როგორც თქუენი მოურავი და ქადაგი ყოფილიყოს ისევ დააყენეთ; საბალახე და აბრეშუმი და დიდი სათათრო საური რაც რამ ფერი ყუალა (sic) თქუენი ყოფილა და თქუენ აიღებდეთ; ჩუენ არაფერი კელი არა გვედვას-რა. ლაშქარ-ნადირობა და მონასტერი ვარცანისა, სასახლე და ციხე უმიზეზოდ გვიმუშაონ, თუ მცხეთას არ მუშ(ა)ობდენ და როგორც კათალიკოზს სვეტს ცხოველიდამ სარგო რგებოდეს ნუ დაიკლებთ. ასე დაგვიმტკიცებია. არც გრემელთ ქონდეს საცილებელი კელი, არც შილდელთ და არც ნეკრესელთა: თქუენი მამული მოუდევარად მოგვიკსენებიან... დაიწერა წიგნი ესე ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :ი˜ე: ქ˜კსა :სმ: (240=1552 წ.) კელითა წინამძღურისა ვაჩნაძისა იოსებისათა". ხვეულად: „მეფე ალექსანდრე ვამტკიცებ ნებითა ღვთისათა".

ნაწყვეტი ძველის გუჯრისა მე-XVI საუკ.

- - - გლეხი: მთას: ბარს: უკლებად: კიდევე მას (ზ)ედა მოგიმატეთ ალგეთს გაღმართი გიგისა მზღურით ვაკე, ღორისთავი, ცოვრეთი, გარს - - ვარხოვნა, კრეფა, ლიპნი, უგუდეთი, გოგას გუერდი და ახალდაბა და მას ზედათი ქციასა და ალგეთს შუა მიტანებით მანგლისის გარეშემო, ორი ოძისი და კველთ(ა) გქონდეს და გიბედნიეროს ღ̃ნ ჩუენსა და კათოლიკე მცხეთისა საყდრისა სამსახურსა შიგან.

1552—1582 წ. ასლო-ხანებისა.—სიგელი სინოდ. კანტ. № 246, მხედრული:

„ქ... თქუენ კზ̃ს პატრიარქსა პატრონსა ნიკოლაოს ჩ̃ნ ამბა ალავერდელმა ზაქარია, ნინო-წმიდელმა სილოვანე, კაწარელ ეპისკოპოსმან ფილიპე, ბოდბელმან მაქსიმე, ნეკრესელმან კლიმე, ჭერემელმან ეგნატე, ხარჭაშნელმან ელისე... (ესე წიგნი მოგეცით) ასე და ამა პირსა ზ̃ა, რომელ ანუ საყდრისა, ანუ სჯულისა საქმეზედა ვისცა გაუწყრე და გამოენახო, ჩუენცა გაუწყრეთ და გამოვენახოთ და სანამდის შენ არ ნახო და შენდობა არ მისცე, არცა ჩუენ ვნახოთ და არც შენდობა მივსცეთ. ამისად გათავების თავსმდებად ღ̃თი და ყლ̃ნი მისნი წმიდანი მოგვკსენებია“.

1552 წ.—ამ წლის ახლო ხანებს არის დაწერილი სიგელი მცხეთისა, ნუსხა № :ტგბ:, რომელშიც მოხსენებული კ̃ზი ნიკოლოზ (სჩანს ქვემო 1552, 2566; 1569—1581; მოკვდა 1582 წ.).

--- „გე ჯიმშიტ და თანამეცხედრემან ჩემმან მარიხ... შემოგწირეთ (მცხეთას) ვეძისკევს სასახლე... მეფის ლეონისგან ნაწყალობევი და ზოგი ჩემითა ალალითა საქონლითა ნასყიდი... თქ̃ნ ქ̃კზო პატრიარქო... ნიკოლოზ!... წელიწადშიგან თვთოს დღეს ჟამს გვწირევდით“.

1552 წ.—ამ წლის ახლო ხანებში დაწერილია ხუცური სიგელი მცხეთისა № 354 (ნუსხანი: №№ :იდ: და :იე:), უთავბოლო. ფრჩხილებში ჩასმული აღდგენილია № :იდ:

[„ქ. ზეადიდნეს ღ̃ნ მეფეთ მეფობა და პატრონობა მეფისა ლუ]არსაბ[ისი. დავსხედით ბჭენი ჩუენ] მეფე პ[ატ]რონი [ლუ]არსაბ, პატრონი მთ̃კზი გიორგინე (ამ ორის სიტყვის მაგიერ ნუსხაში სწერია „გორგინე“) პატრონი ტფილელი დომენტი, ბატონი მრუელი (მროველი) გედეონ, (მემატიანე იხ. ქ-ცხ. II, გვ.) პატრონი ალექსანდრე, ერეკლე, ციცისშვილი ბეგა ფარსადან, გოსთასამისშვილი მირიან, გაბაჲსშვილი სამადავლე, ნასიძე გულბაად და მიცობელი. ბატონი კათალიკოზი და ბატონი წილკნელი მუხრანულსა სამზღუარზედ ირჩოდეს. მოვიტანეთ მცხეთის დიდი გუჯარი“...

1553—ქ̃კს :სმა: შაჰთამაზ ქართლი შემოვლო, ათაბაგი ქაიხოსრო მიეგება,

ვარძია, თმოგვი, ვანის ქუაბები, აწყვერი, ასპინძა და სრულიად სამცხის ციხენი აღიღოს; ქაიხოსროს მოსცა აწყური ღვთისმშობლითურთ. ყაენი სომხითს ჩავიდა, დაიპყრა იყუ.შარმაზან და ვახუშტი დიასამიძე და ამოვან თან წარიყვანა ტყვედ და კვალად აწყურის ღვთისმშობელი ტყვედ წარიყვანეს იმერეთს. (ჯან. ქრ.).

ქ'კს :სმა: (1553) აჭა არტანუჯი წაართვეს (ჯან:. გულანა:. ე.. ი. მესხებს წაართვესო).

— ქ'კს :სმა: აქა არტანუჯი წაართვეს (წ'ნ ნაკოლოზას ქრ.)

„ჩუენ ბანგრატუანთა ძეთა კურთხეულისა პატ. (sic) ალექსანდრესთა პატრონმან კოსტანტინე და ძეთა/ჩუენთა: ... ესე... სიგელი... მოგაკსენეთ თ'ქუენ... სიონთა ღ'თის .მშობელსა კურთხეულისა პატრონისა მამისა ჩემისა სულისა მოსაკსენებლად... შემოგწირეთ... ქალაქურითა ლიტრითა ორი ლიტრა სანთელი და ერთი ლიტრა საკმელი ტამლისაგან. ესე ყოველთა წელიწადთა უკლებად მოგეკსენებოდეს... დაიწერა... ქ'კსა :სმა: ექლითა იორდანესითა“ ტყაჭის გუკარი, დაბაზის სკდით, ბოლო სკლხართული: „კოსტანტინე“ მეტი არა არის რა.

1553 წ.—ნინო-წმიდის სიგელი ნუსხა № 26: „ქ... ჩუენ... მეფემან პატრონმან ლეონ და ძეთა ჩუენთა პატრონთა გ'ი, იესე, ალექსანდრე, ელიმირზა და დ'თ... შემოგწირეთ... (ნინოწმიდელს ზაქარიას და ნინოწმიდას) აზამბურის ღალა, ასე რომე რასაცა საყდრის ყმა აზამბურშიგა მოკუნეფდეს, მისი ღალა არა ვთხოვოთ... მისი ღალა საყდრისთუს აიღებოდეს და საჩუენოდ არა ვთხოვოთ... არა შეგეცვალოს... დაიწერა ქ'კსა :სმა:“. სკეულები და ერთი თათრული ბეჭედი ჰჩის.

ამასვე ნინო წმიდელს ზაქარიას მეფე ლეონ ძძეულს სიგელს (№ 27): ასრე რომე რაც თქუენსა ომში (?) დასახლეული (ომაში დასახლებულია?) კაცი იყოს ნინოწმინდის საყდრისთუს იქით ასაყრელად არც შეილს და არასა კოცელესა კაცსა არა დავანებოთ და არც აგიყაროთ“. სკეულად „ლეონ“.

მეფის ლეონის ძე გიორგი ძძეულს უთარიღო სიგელს (№ 28) „ნინოწმიდას და ათორმეტთა უდაბნოთა არქიმანდრიტელსა მამასა სილოანესა... დღეის იქით ვინცა გეპრიანებოდეს და ნინოწმიდას მღებვარი დასვათ, რაცა იმას გამოუეიდოდეს, თქუენთუს შემოგვიწირავს'. სკეულები და თათრული ბეჭედი.

1554 წ.—ჩანებულად გაკეთებული თხელს ტრატზედ მსედრულად დაწერილი გრაწნალი, მიცემული შერგილაძისაძმა ბაგრატ-დადისაგან 1554 წ. ცხადია, რომ ბაგრატ 1554 წელს ცოცხალი ყოფილა, თუმცა უკვე ჩვენი ისტორიული წყაროები მასის სიკვდილს გვამცნებს 1548 წ. რაგანაც გიორგი გამეფებულა 1563—4 წ., ამისგამო უნდა ვიფიქროთ, რომ ბაგრატ III 1562 წლის ახლო ხანებს უნდა მომკვდარიყოს:

გრაწნალის თავში ფერადებით დახატულია მდგომარე სახე გვირგვინიანის კა-

ცისა, რომელსაც მარჯვენა ხელში უჭირავს სკიპტრა რვა-წვერიანის ჯვარით და მარცხენა ხელი არა უჩანს, პირისახე ძალიან შებღალულია, მაგრამ წვერ-ულვაში-კი, სჩანს, ძალიან მოკლე ჰქონია. მარჯვენა მხრით ასომთავრულად აწერია: „მეფეთ მეფენი“ და მარცხნით: „მეფე ბაგრატ დიდი“. (ეს ნაწილი ეტრატისა მიკერებულია, ალბათ დახატული სხვისგან არის და დაწერის შემდეგ მიუკერებია). მერე წითელ მელნით ხელ-ჩართულ-ხვეულად აწერია: „სახელითა ღმრთისათა“ (და შემდეგ ლამაზის და ძალიან თავისუფლად ნაწერის ხელით შავ-მელნით გარჩეულად):

„ზეშთა:. არსისა:. გარე:. შემოუწერელსა:. მამისა:. | ძისა:. და სულისა (ყოველ სიტყვის შემდეგ სამ-სამი წერტილი უზის) წმიდისათა ჩუენ ღ̃თივ დამყარებულმან | და ღ̃თივ ამაღლებულმან პირველ დასაბამითგან | და ვიდრე უკუნისამდე კელმწიფედ მპყრობელ-მქონებელმან ღ̃თივ-გვრგვნოსანმან მეფეთ-მეფემან პატრონმან | ბაგრატ და თანა-მეცხედრემან ჩუენმან დედოფალთ-დედო|ფალმან პატრონმან ელენე მოვიდეს წინაშე ჩუენსა | ჩუენნი დიდათ ერთგულნი და ნამსახურნი თავსდებით აზნა]ურისშვილნი შერგილაძენი ჯაკვა და მათნი შვილნი | მათე და მომავალნი მათნი ყოველნივე და სასახლის შვილნი | რათამცა დაგუეაჯნეს და ვისმინეთ აჯა და მოხსენება | მათი, შევიწყალეთ და უბოძეთ სასისხლო სიგელი ესე.—ნუმცა | იკადრების უბრალოს კაცისა სიკუდილი და ვინცა ეშმაკის მანქ|ანებითა შერგილაძეს გუარის კაცი მოჰკლას—ორასი | ათი ათასი (sic) კირმანეული ძუელი თეთრი დაგეურვოს; | ამას გარეთი სანახშიროდ ოცდაათი ათასი | კირმანეული ძუელი თეთრი დაგეუროს (sic) თქუენ[X] შერ|გილაძეთა ჯაყვას და შენსა შვილსა მათეს და სახლის | შვილთა თქუენთა ყოველთავე; ესე ჩუენგან გაჩენი|ლი სრული სისხლი ორასი ასი (ათი?) ათასი დაგეურებ|ოდეს და სანახშიროდ ოც-და-ათი ათასი კირმანეული ძვე|ლი თეთრი დაგეურვებოდეს მეფეთა, თავადთა, აზნაურთა | და აზნაურისშვილთაგან უზეშთაესთა და უქუედაესთაგან | დიდთა და მცირეთაგან. ვინცა ცოლი წაგართვას ნახევა]რი სისხლი დაგიურვოს. ვინცა ცოლი გაგიუპატიოს, თუ | არ გაეყარო, ნახევარი სისხლი დაგიურვოს და თუ გაეყა|რო—მეოთხედი სისხლი დაგეურვებოდეს. ვინც | გრძნეულობა ჩამოგყივლოს და მართალი გამოხვიდე | —ნახევარი სისხლი დაგეუროს. ვინც პატრონსა დაგაბეზღო|ს—ნახევარი სისხლი დაგეურვოს. ვინც ექუსთა ასო|თაგან ერთი რომელი გინდ დაგიშაოს | —მეექუსედი სისხლი დაგეურვებოდეს. ვინცა [ ] საჩინო დაღი დაგასვას—მესამედი სისხლი დაგეურვებო|დეს. ვინც სასაფლაო გაგიტეხოს—ნახევარი სისხლი დაგეურვოს. ვინც თავ-და-თავ გცეს—სამოცი ათასი კირმანე|ული ძველი თეთრი დაგეუროს. ვინც გერში გადი|ნოს—სამოცი ათასი თეთრი დაგეუროს. | ვინც მეჯინიბე, ანუ ბაზიერი, ანუ მწყემსი, ანუ უომარი | ვაჟი გიცეს, გაგილანძღოს—ოცი ათასი თეთრი | ცალკე-ცალკე დაგეურვებოდეს. ვინც ჯოგი | აგისხას ანუ სახლად დაგესხას—ასი ათასი თეთრი დაგე|უროს და ალაფი შემოგექცეს; სხვა ნაძარცვი-ნაგინები- | ნაუპატივები რაგინდა-რა იყოს დაიდევით.

ესე ჩუენგან ბო|ძებული სიგელი და მისი მისი (sic) წესითა და რიგითა გასინჯეთ | და დაუურვებდით. აწ ქრისტეს-მიერ კურთხეულნო ეპ|ისკოპოზო ქართლისა და აფხაზეთისა კათალიკოზნო, სამცხეს მაწყუე|რელო და ათორმეტნო მეუდაბნენო, ჴყონდიდელო, ციაშელო, | მოქუელო და ბედიელო, თქუენც ასრე დაუმტკიცეთ. — | სხუანო კარისა ჩუენისა თავადნო, ერისთავთა.ერისთაო | და სვანთა ერისთაო, მანდატურთ უხუცესო დადიანო, ამის|პასალარო (ამირ-სპასალარო) გურიელო, თქუენცა ასრე დაუმტკიცეთ. | სხვანო კარისა ჩუენისა ვაზირნო ამირათ ამირო ამილახ|ორო, ციხისთაო, კარისა ჩუენისა წარჩინებულნო | თქუენცა ასრე დაუმტკიცეთ. სხვანო კარისა | ჩუენისა მეკელენო, მეაბჯრე,-მეჯინიბეო, ახო|სალარო (sic), მესტუმრეო, მეღვინეო, | მუქიფო და მზარეულნო, თქუენც ასრე დაუ|მტკიცეთ. ბაზიერო, ბოქაულო, | მოლარეო, მეჩანგე-მენაღარენო, მედადაბენო, | მეძაღლე-მემწევრენო თქუენც ასრე დაუმტკიცენით. მალისა და ხარჯის მკრეფელნო, ზრახა-|საკლავისა მკრეფელნო, პურისა და ღვინისა მკრეფელნო, გოჯ-ქათმისა მკრეფელნო, დიდნო და ცოტანო კარისა ჩუენისა კელისუფალნო, | ყოველთაე ასრე დაუმტკიცენით. დაიწერა ბრძანება | და სიგელი ესე კელითა კარისა ჩუენისა დივნისათა, თუესა მარტსა ოც-და-ცხრასა და მთოვარესა | მოქცევასა ოც-და-ხუთისა, ინდიკტიონსა | მეფობისა ჩუენისასა ქორანიკონსა ორას ო|რმეოც-და-ორსა (sic) გათავდა სიგელი ესე ამინ. | ნებითა ღთისათა დამამტკიცებელი ამისი დაამ|ტკიცოს ღმერთმან სიგრძესა შინა ჟამთასა. ამინ. (მეტა არა-რა)

1554 წ. ქ'კს :სმბ: აქა დიასამიძე და ვახუშტი დაიჭირა ყაენმან (წ'ს ნიკოლოზის ქრონიკა).

— ქ'კსა :სმბ: (1554) (ამს) ქორონიკონსა (შ)ჰთამაზ ყაე(ნა) ქართლ(ს)ა მოვიდა (და) ამოსწყვიდა ქ'ყა(ნ)ელ. ქართლისა; (მ)ეფე (იმე)რეთს (წ)ვიდა. (ქ. № 3 ფრჩხილებში რაც ჩასმულია წაშლილია).

— ქ'კს :სმბ: აქა შაჰთამაზ მოვიდა, ქართლი ამოსწყვდა; ვახტანგ და ძენი მისნი სამნი მოკლა (ჩხეთის ქრ).

— ქ'კსა :სმბ: (1554 წ.) აქა დიასამიძე და ვახუშტი დაიჭირეს და ამავე ქორონიკონსა შასთამაზ ყაენი მოვიდა, ამოსწყვიტა ქვეყანა ქართლისა და მეფე იმერეთ წავიდა (ყანჩ. გ.)—:სმბ: (1554 წ.) ამა ქ'კსა ყაენი თამაზ მოვიდა ქართლი ამოსწყვიტა (ეგ. მუზ. № 85).

— ქ'კსა :სმდ: (1556 წ.) მოვიდა შაჰთამაზ ყეენი ქართლსა და აღაოხრა, აიხვნა ციხენი და აღაოხრა ეკლესიანი, აიღო ატენი ციხე, დედა და დაჲ მეფის ლუარსაბისა გამოიყვანა ატენის ციხიდამ. დედოფალი ნესტანჯარ გამოიყვანეს. ზედაველამდი ქვეითი წაიყვანეს და იქ მეაქლემეს მისცეს და ერეევანს წაიყვანეს; იქ თავი მოიწამლა და იქ მოკვდა. მეფე ლუარსაბ იმერეთს მორჩა მუხრანის ბატონი აშოთან და არჩილ აწყვერს მორჩნენ". („წიგნი ქრონიკონნა").

1555 წ. ქ~კს :სმგ: აქა დიდის მეფეთ მეფის ასული მარიამ-ყოფილი მარინე მიიცვალა. (წმ. ნიკოლოზ. ქრ.).

1556 წ. ქ~კს :სმდ: აქა დაჯდა ტბევრად ხახულარი წყმედიძე მამაჲ საბა:: (წერა-კითხ. № 252)—ჩანს ხახული ამ დროს გაუქმებულა და ხახულს ეპისკოპოზი საბა ტბევრად დამჯდარა. (იხილ. ზემო 1552—1553 წ.)

1556 წ. გამეფება სვიმონისი. იხ. ქვემო 1558 წ. ქვეშ.

556—:სმდ: მოვიდა სულტან სულეიმან, კარი აღაშენა და ბასიანს დადგა. ამას მოუდგა შაჰთამაზ; არტანს და დადგა, შაჰთამაზის ძემ ისმაილ კარი აღილო და დააქცივა, ხვანთქარი წარვიდა, ყაენი ქართლს ჩავიდა, აღაოკრა, ციხენი აღილო, ატენის ციხიდამ გამოიყვანა დედა ლუარსაბ მეფისა, ტყვედ წარიყვანა; ლუარსაბ მეფე გიორგი მეფეს ეზრახა, დედის იმედის ძმანი არჩილ, აშოთან და ვახტანგ აწყვერს მორჩნენ. (ვახ. ქრ.).

1557 წ. (ანუ 1558). ქ~კს :სმე: (ანუ :სმვ:) აქა შაჰ-თამაზ ჩადგა ქართლს და სომხითს და აღაოხრა სრულიად კევთამდის (წერა-კითხ. ხელნაწ. № 1204)

1557, სიგელი მცხეთისა № 58 მხედრული:

„ქ.. ესე... სიგელი... მოგაკსენეთ (მცხეთას)“ ჩუენ ქუენიფნეველმან რატისშვილმან შიოშ, ძმამან ჩიუემან მანუჩარ... მას ჟამსა როდეს... ძმა შემოგუაკუდა... კ~ზსა დომენტის მოვაკსენეთ... მცირე ესე შემოსაწირავი ტფილის ქალაქს ჩემი მკვიდრი ყმა დემურაშვილი დავიგულა... მისითა მამულითა, სახლ-კარითა, ჴურ-მამულითა; ქულბაქითა... დაიწერა... ქ~კს :სმე: †

1558 წ. ტყავის სიგელი მცხეთისა № 503 (ნუსხა № :რჳ:):

„ქ... ჩუენ... მეფეთ-მეფემან, პატრონმან სუიმონ და ძმათა ჩუენთა... გკადრეთ... მეტეხს... ქალაქის პირთა სოფელი შინდისი (ძველად შეწირული, განგიახლეთ; ერთი კარგადღებული აღაპი თავისთჳს გაუჩენია და მეორე მეფის ლუარსაბისთჳს და მისის დედის თამარისთჳს)... ქ~კს :სმვ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეორესა (sic), კელითა ფანასკერტელის ციცისშვილის სახლთხუცესისა ზაზასითა“ (ხელახლად ამტკიცებს მეფე).

ამ სიგლიდან(და სხვა ქვემო დაბეჭდილ საბუთებიდამ) ცხადდება ლუარსაბის სიკვდილი და სვიმონის გამეფება 1556 ანუ 1557 წელს და არა 1558 წელს, როგორც ცნობილია.

1558 წ.—ამ წლის ახლო ხანებში უნდა დაწერილი ბიჭვინტის ტყავის სიგელი №№ 58 და 9110, რომელშიც მოხსენებულნი არიან ისტორიაში უცნობნი

მწყრნა გურიელის როსტომის (1534—1564 წ. (ოკუხისანი: თამარ, ქეთევანდა ხოსროთან (იგეგე კოსტანგ?).—

ქ... ესე წიგნი... მოგახსენე... (ბაგრატს) მე გურიელმან პატრონმან როსტომ და დედამან ჩ-წმან პატრ. დედოფალმან ქეთევან და თანამეცხედრემან ჩ-წმან დედოფალმა თამარ და ძეთა ჩ-თა ბატონმა გ-რი და ბატონმან. ხოსროთანგ... შემოგწერიეთ ოდიშს სოფელი კიბულა მას ჟამსა, ოდეს შეგვემთხვა ჯმობაგესო ცოდვა... მობრძანდით კ-ზი ევდემოს და აღგიარეთ აღსარება... (ხაბუღლა სააჯნოდ შეუწირავს). ეს უტრობნი პირნი ცრობადნია პგრეთკე გვ. მუზ. აღაბეშა, ხელნაწ. № 97: „გურიელის შვილი გ-ი; მამა მისი გურიელი მამია; მეცხედრე მისი (მამისა) დედოფალი ქეთეონ... ძენი მათნი აღზარდენ“.

1558 წ.—ქ-კს ისმე: გარნისს. შეიბრენ. ქართველნნი. და ყიზილბაშნი. ქართველთ. გაემარჯუა. მაგრამ. მეფე. ლუარსაბ. მოკლეს. თათართა. და ძე. მისი. სვიმონ. მეფე იქმნა. („წიგნი ჭრონაკოანნნა“).

— ქ-კს ისმე: გარის (გარნასს) ქართველთ გაემარჯვათ ყიზილბაშზედ და მოკლეს მათ მეფე ლუარსაბ. გამეფდა ძე მისი სვიმონ;—და ლეონ-მეფემ ძე თვისი იესე ყაენს წარუვლინა;—კუალად მოკუდა ძე გიორგი-მეფისა ალექსანდრე (ვახ. ქრ.).

1559 წ. მცხეთას სიგელი № 93 (წუსხა № ;ტაბ;):

„ქ... ესე წიგნი... გკადრეთ... (მცხეთას) და კ-ზ-პატრიარქს ჩუენ გოგიბას შვილმან იოასაფ, ჩემმა ძმამა ვახუშტ და ფალან-ხოსრო... მას ჟამსა, ოდეს ღ-თივ გვრგუნოსანმან მეფეთ მეფემან პატრონ-მან ლეონ შეგვწყალა და მათი ქალი გუბოძა ბატონი ქეთეონ ჩუენისა ძმისა ვახუშტისთჳს, დიდად უხეპლრი და საკანონო იყო .. შესანდობელად... მოვაკსენეთ... (მცხეთას) მაჭიხელს ;ლ: კუამლი კარგი გლეხი უკლებად ბეგრის გამომღები, ორი ოქროს კანდელი სუეტსა ცხოველსა და წინა დაუსებლად ენთებოდეს... ასრე თარხნად და შეუალად... არა ეთხოვებოდეს რა, არცა ციხისის მუშაობა, არცა სახლის მუშაობა, არა ყანისა და ვენაკისა მუშაობა, არა ულაყის ზიდვა, არა ტიკი, არა ტომარა, არა გოჯი-ქათამი, არა საჯინიბო, არა საახოსალარო, არა საბაზიარო, არა დიდი და არა წურილი სათხოვარი და გამოსაღები, თჳნიერ თანადგომისა და ძალ-მიცემისაგან კიდე... (წუკჯ კინც მოშალოსო)... დაიწერა... ქ-კსა ;სმზ:“. ბოლოს ხეკულად: „ვახუშტ“.

1559 წ.—ნუსხა მცხეთასა № ;ათ: მეფე სვიმონ სწერს:

„ქ.... რაოდენი ქება და მადლობა შეესწეროთ თქუენდა (სკეტა-ცხოველს) მომართ..., რამეთუ ჰპაესერა ბრწყინვენ ოთხნივე კედარნი მეფობისა ჩუენისანი. აგარის ნათესავნი და მტერნი ლტოლვილ და უკუნქცეულ არიან დღეინდელად დღემდე, არ ჰპაესერა მოიწია საშინელება და რისხვა საშინელებით აღძრული, მსგავსი ცოდვათა ჩუენთა და ჟამსა... შამისა ჩუენისა... მეფობისა...

მოვიდა უსჯულოებით აღძრული და ყოვლისა ქუეყანისა მაოკრებელი და ყოვლისა სჯულისა მტერი აგარის მონათესევე და წინააღმდგომი ყოველთა ჯუარის მოსავთა... ახალი ივლიანე, უსჯულო თამაზ, აურაცხელითა და მრავ-ლითა ულუსითა და ამოსწყვიდა საქართველო და მრავალნი სულნი პირითა მახვილისათა მოსრნა და ტყუჱ ყო და... დედა-ქალაქი მცხეთა აღაოკრა და ამას ჟამთა შ~ა მეფეთა შორის სანატრელმან:... მამან ჩემმან... ლუარსაბ თჳთცა მიიღო წამებისა გჳრგჳნი,... და უსაშინელეს და უმწარეს მოიწია დღესა მას, რ~ლ კრეტსაბმელი ტაძრისა განიპო... შ~დ მათსა... ორისავე ტახტისა კელმ-წიფედ მპყრობელ-ვიქმენით... და.. ახლად გუჯრითა ამით ჩუენცა დავატკიცეთ და ვათარხნეთ... მცხეთისა მამულნი (აქ ჩამოთვლილია მცხეთის მამულები და სხვათა შორის:) ქალაქს მეტეხი, მეტეხელნი, ქალაქის კარნი ძუელითგან წა-ღებული იყო... კიდევ იქივე ტფილის ქალაქს რანიც ვაჭარნი და გლეხნი არიან მათითა სახლ-კარითა, ქულბაქითა და მამულითა და სომხითს სოფელი ყორანთა... კიდევე ერთი საგლეხო და ერთი ზუარი. კიდევე დიღმის თავსა პატრონისა ბებია ჩუნის საალაპო ზუარი, ლისთა ბარათაშვილისაგან შეწირუ-ლნი გლეხნი... ვირშა მისითა შესავლითა წიას-წყლითა ერისთვისგან შემოწი-რული... ბერშოეთი რაჲცა ძუელითგან მცხეთის შეწირულნი საგლეხონი და მამულნი არიან... (და სხვა მრავალი).... ახლად გუჯრითა ამით ვათარხნეთ... სათათროს საურისა და ულუფის მეტი არა ეთხოებოდეს წურილი ულუფა, საჩუენო საწერი მუდამი ულუფა, არა მეჯინიბეთა, არა ბაზიერთა, არა ახო-სალართა, არა მემხლეთა... ქზ~ო დომენტი... ლოცვათა თქუჱნთა (მომიხსე-ნებდეთო)... დაიწერა ქკ~ს :სმზ: თ~ა დეკემბერსა :ა:... კელითა... ქვათაკევის წინამძღურისა ბარათაშვილის ფილიპესითა... ქსნის კონი ნახევარი თქუჱნ გქონდა"...

1559 წ. ქ~კს :სმზ: იყო ომი ციხე-დიდისა. თათართა გაემარჯვა. კახთ მე-ფის ლევანის ძე მოკლეს. აღდგომასა („წიგნი ქორონიკონნი"). იხ. 1561 წ. ქვეშ.
— ქ~კს :სმზ: სვიმონ მეფემ ქორწილი ქნა ლეონ კახ-მეფის ქალს ნესტან-დარეჯანზედ (ვახ. ქრ.).

1560 წ. ქ~კს :სმჱ: მუხრან-ბატონიშვილი არჩილი დაიჭირეს თათართა („წიგნი ქორონიკონნი").
— ქ~კს :სმჱ: სპარსთა შეიპყრეს მეფის კოსტანტინეს ძის ძე არჩილი დე-დაწაულით და წარიყვანეს ყაზმინს (ვახ. ქრ.). ეს არ იპოება მაყაშვილის ვარიანტში.

1560 წ. სიგელი მცხეთისა № 26 (ნუსხა № :ლვ:). ამ სიგელში მოხსენე-ბული უცნობი „პატრონი კოსტანტინე" უნდა იყოს მეფის კოსტანტინეს ძის ძე ალექსანდრე შვილი (ვახტანგი არის იგივე „ხოსრო"); ხოლო განაყოფი მისი „ხოსრო" იქნება ვახტანგ, ბიძა კოსტანტინესი.

მცხეთას და კ̃ზს დომენტის აძლევს კოსტანტინე: „მას ჟამსა, ოდეს ჩუენის განაყოფის ხოსროს ქალი შევირთე ჩუენ პატრონმან კოსტანტინე და პატრონი კ̃ზი გამოგუენახა რჯულისა წესითა; როგორც მართებდა, მიუდეგით კარსა და შემოგეხუეწენით ჩუენ პატრონი კოსტანტინე და ძმანი ჩუენნი პატრონი გ̃ი და მელქისედეგ... შემოგწირეთ ცოდვათა ჩუენთა შესანდობელად... ტფილის ქალაქს ერთი სასახლე კალობანს წინ შარამდინ მისით სახლკარითა და მამულითა და ქულბაქითა ათის; ღლის მიწა კუებითს მოგჳკსენებია... ქ̃კს :სმჲ: კელითა არმაზის წინამძღვრისათა (ხელუდად:) „კოსტანტინე.“

1560 წ.—ამ წლის ახლო ხანებში უნდა იყოს დაწერილი სიგელი მცხეთისა № 340 (ნუსხა. № (:სმ:) მიცემული ლეონ-მეფის ძის გიორგისგან. ეს გიორგი ქ—ცხვით მოკლეს 1561 წ. (იხ. ქვემო 1561 ქვეშე).

— ჩუენ ღვთივ გჳრგჳნო[სნის მეფის პ]ატრონის ლეონის ძემან [პატრონმან გიორ]გი:. ესე - - - [სიგელი] მოგაკსენეთ (მცხეთას)... და კ̃ზს პატრიაქსა პატრონსა დომენტის მას ჟამსა, როდეს ჟამთა ვითარებისაგან ძუელთაგან თქუენი მკჳდრი სოფელი ოროტან (ოროტა) წაგღებოდათ ,აწე... ისრევე მოგაკსენეთ... რა რიგადცა მარტომყოფელთა (sic) მსახური ჩუენ გუმსახურებდეს, ისრევე ოროტელთა თქუენ გმსახურონ; რადაც მარტო მყოფელთა ჩუენ არ ვაქნევინოთ, მის მეტი მალი თქუენ არ უყოთ და ნადირობისა და ლაშქრობის ჯურუმისა როგორცა სხუაგან საყდრის მამულშიგა იყოს, ნახევარი თქუენ და ნახევარი ჩუენ:.“ ხელუდად: „გიორგი“

1561— წ. ქ̃კსა :სმთ: [ა]მ ქორონიკონს [ი]ქმნა ომი ციხ[ე]-დიდს და მოკლ[ე]ს ძე მეფისა [ლ]ეონისა (ჟამნი. № 3).—ქ̃კს:სმთ: აქა ომი ციხედიდს იყო და მოკლეს ძე მეფისა [ლე]ონისი გიორგი (ყანჩ. გულანი.).

1561—:სმთ: მეფე სვიმონ და ლეონ-მეფის ძე გიორგი ძეგვს შავერდისულტანს შეებნენ, შავერდის გაემარჯვა და მოჰკლეს გიორგი, ძე ლეონ მეფისა, და აშოთან, მეფის კოსტანტინეს ძის ძე, ფხოველთ მოკლეს.—კვალად დაიბადა მეფის ბაგრატის ძის ძე, ბატონის კოსტანტინეს ძე როსტომ (კახ. ქრ.)

1561 წ. ახლო-მახლო წლების წარწერა სახარებაზედ: „...ჩვენ... მეფეთ-მეფის ლეონის ძემან პატრონმან იესე ვიყიდე ოთხ-თავი ესე თათართაგან, ოდეს ყეენმან (შაჰ-თამაზ) ჯავახეთი აოხრა (იხ. 1554 წ. ქვეშე) და ვარძიის საყდარი დალეწა, მას ჟამსა დავიხსენით და შევსწირეთ ვარძიის ღვთისმშობელსა საოხად და სამლოცველოდ... ღ̃ო და ვარძიისა ღვთისმშობელო, პატრონნი იესე დღეგრძელობით და გამარჯვებით ამყოფე უკუნისამდე ამინ“ (ჩემი საისტ. კრებული გვ. 37).

1561 წ. - - - :ია: მთვარისასა. დაიბადა თამარ: აწყვერს: აპრილსა: :იჾ: დღესა პარასკევსა დღისით: ჟამსა :ვ: მთვარესა :დ: ქ̃კს :სმთ: (წერ. კით. № 947).

1562 —:სნ: იმერთ მეფემ გიორგიმ და ათაბაგმან ზავ-ჰყვეს. და აწყურის ღვთის-მშობელი მოსცა ათაბაგსა (ვახ. ქრ.). გამეფება გიორგისი 1565 წ. იხ ქვემო.

ამავე დროებს უნდა ეკუთნოდეს წარწერა ხონის საწინამძღვრო ჯვარზე: „ძელო ცხოვრებისაო, რომელიცა სხურებულ იქმენ უბიწოჲთა მით სისხლითა ქრისტესითა, შეიწყალე სული მეფეთ-მეფისა ბაგრატისი და წარმართე და განაძლიერე მეფეთ-მეფობა ძისა მათისა გიორგისი. და მე ცვა-ფარვათა შენთა მინდობილმან, ულირსმან ხონელ მთავარ-ეპისკოპოსმან ჩხეტიძემან ზაქარია, შევქმენ ჯარი (ჯუარი) ესე სახსრად სულისა ჩემისა. ნუ ვინ მკადრ იქმნების გამოხმად (sic) საყდრისა ამის ხონისა. ა̃ნ". —იქვე მომწკრილო ასომთავრულად: „ოქრომჭედელსა მამნეს შეუნდვნეს ღ̃ნ" (ჩემი უბის. წ. III, 131). ერთს მეორე ხონისა, წ̃ა გ̃ის ხატზე მე-XVI საუკუნის ხელით ასომთავრულად წარწერილია: „ჩუენ ხონელ მთავარ-ეპისკოპოსმან გედეონ (წ̃ა გიორგის ხატი) პირველად დამწვარიყო და ჩუენ მოვ(აჭედინე)თ - - - მე ჩ̃ნს მყოფი აქაცა (და) მერმისსა - - -

1562 წ.—მაღალაშვილთა სიგელი. მღ. ივ. ლიამისგან გადაწერილი:

ქ. ჩუენ ქრისტეს მიერ კურთხეულმან ქართლისა კათალიკოზ-პატრიარქმან ნიკოლოზ ესე უკუნისამდე გასათავებელი და რასა გინდავე ჟამთა ქცევათა გამოცვლილობათა შინა მტკიცე და უქცეველი წიგნი და სიგელი მოგიბოძეთ ბრძანებითა ღვთივ გვრგვნოსანისა მეფეთ მეფისა სვიმონისითა და კითხვითა და ნება-დართვითა ყოველთა მცხეთის შვილთათა შენ მაღალაშვილს ქადაგსა გედეონსა, შენთა შვილთა რომანოზსა და ნიკოლოზსა, შვილთა და მომავალთა სახლისა შენისათა ყოველთავე მას ჟამსა, როდეს ულთოთა აგარიანთაგან ქართლი აოკრდა და შენი ბიძაშვილი ამოსწყდა თათართაგან და თქუენ უმამულობასა ჩიოდით და შენის ბიძაშვილის კერძს მამულს გუეაჯენით. ჩუენ ვისმინეთ აჯა და მოკსენება თქუენი, ვითაცა არავის მართებდა სხვას გუარსა საქადაგო მამული თქუენგან კიდე და მოგიბოძეთ შეძულებით და მკვდრად სოფელი ჩოჩეთი მისითა სახლითა, ეკლესიითა, ჭურ-მარნითა, მთითა, ბარითა, წყლითა... ერთობ ყოვლითა და გორს ფუშრუკაული მამული და დიაკვნისეული და რაცა შენს ბიძაშვილს ან ჩოჩეთსა ან გორს მამული ქონდეს მისითა მიდგომითა სამართლიანითა სრულად და უკლებლად.—აწ დღესითგან წალმა გქონდეს და გიბედნიეროს ღ̃ნ საყდრისა და ჩუენსა ერთგულად სამსახურსა შინა... თუ ვისმე ამა მამულისა ნიშანი ქონდეს, მტკიცითა ამით სიგლითა გაგვიცუდებია. ვინათგან სამკვიდროდ შენს ბიძაშვილს ქონდა, იგი სრულიად უმკვდროდ იქმნა, აწე ვერავინ მოგესარჩლოს ვერა ადამის ტომი

კაცი... არა მოგეშალოს ჩუენგანა და არა შემდგომად ჩუენსა მომავალთა მეფეთაგან და კათალიკოზთაგან და არა სხუათა მეპატრონეთაგან... დაიწერა წიგნი და სიგელი ესე ქ~ს :სნ: კელითა ფრიად ცოდვილისა კარისა ჩუენისა მწიგნობრის ერასტისითა“. სკუედად ხელჩართუა გ~ზასა და ჯ~ის სკჯოთდგომოზო ბეშქედი.

1562 წ. სიგელი „იკერიის“ ჯოთნურ მონასტრისა № 125.

„ქ. ჭი!.... ღმრთისმშობელო მე... ქუთათელ მთავარეპისკოპოზმან ბასილიოს... შემოგწირეთ... თქუენ პორტიატისა ღმრთის-მშობელსა.... ქუტირს გლეხა შეთატმახაშვილი ნასყიდი და უმცროსაი (sic) და იქივ გლეხი ბეთლემ ივანიკაშვილი და მისი ძმის(წ)ული გიორგაი და მესხეთს გლეხი ღანდურიძე ნასყიდა და საისარყლაი. ესენი მათის ყოველიფრითა მამულითა... რისაცა მჭონებელნი იყოს მკვიდრად და შეუცილებლად... ასრე როგე მობრძანდნენ მამა თეონე და გაბრიელ და ეგნატი და სხუანი ძმანი და მონაზონნითა მათის (sic) პირითა გარდაგვიწყვედია. და ესენი დაგვპირდენ ბზობასა დღესა ღმის თევითა, წირვითა, ლოკცითა და ტარპეზზედან მომკსენებელნი ვიყოთ (sic) მღრდელნი, დიაკონნი და ძმანი... ჩემის კონდაკით ნასყიდი არის... დაიწერა ქ~ს ორასორმოცდა-ათსა, ივნისსა ერთსა.

ბოლოს სკუედად გამოყუანდაა: „ბასილიოს“ მაკურთხეველის ხელით.

მ~ვრმანდულის მე-XVIII ს~უკ. სკედთ: „ჩ~ნ ბატონი მეფე სოლომონ ვამტკიცებ“. ჯ~ის ბეშქედი სოლომონ.

1563—ქ~ს :სნა: გიორგი-მეფემ მოიყვანა ჩერქეზის ბატონის ქალი რუსუდან ცოლად (ჯ~ს. ქრ.).

1563-ის ახლო დროებისა. წ~რწერა უსანეთის წ~ა გიორგის სტ~ისა: „ქ. ნიქოზელს:. ვლასის:. და: მშობელთა:. მ~ი:. ს~თა:. (მისთა) შ~ნ:. ღ~ს:. ა~ნ. (კლასკ მერე ურბნელი ან. 1566 წ. ქვეშე; იერუსალიმში იყო 1570 წ.) იქვე წ~რწერა: „ბატრონსა აბაშისძესა გედეონს შ~ნ ღ~ნ“. და იქვე წ~ა გიორგის მალაკი წარწერებითა.

1563—1585. ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი გელათის სიგელი № № 54 და 8985, რომელშიც მოხსენებულია მეფე გიორგი (1565—1585) და უცნობი ბაბა მისი გიორგი (ჩვენს „ქრონიკებში“ ცნობილი :ის. გელათის სიგელი № 8971 და გვ.) და უკანასკნელის ცოლი ანა.

„ქ... ჩუენ ორისავე ტახტისა და საკელმწიფოსა, ლიხთ იმერისა და ლიხთ-ამერისა... მპყრობელმან... მეფეთ-მეფემან გ~გი... მოგაკსენეთ თქვენ ბიძის ჩუენის ცოლ-ყოფილსა პატრონსა ანას მას ქამსა, როდეს ბატონის ბიძის ჩუენის გიორგის სულისათვის... გლეხები შესწირეთ და იმათი ბეგარა... საკელაპტროდ სანთლად შესწირეთ და გუჯარი იადგარი გააჩინეთ.. იმ სიგელსა.. (ჩუენსა ვამტკიცებთო).. არ მოგეშალოს“... ბოლოს სკუედები და ჯ~ის ბეშქედი.

1563 წ.— ნუსხა მცხეთისა № :ტა:

„ - - - ჩუენ მეფემან ლეონ.. და ძემან ჩ῀ნმან პატრონმან ალექსანდრე.. ესე..წყალობის წიგნი.. გიბოძეთ.. თქუენ მოლარეთ გ῀ის და დიმიტრის, ასე.. რომე ზემო-ღანუხით თექუსმეტი კომლი კაცი შევსწირეთ და მოვახსენეთ.. (მცხეთას) და კ῀ზს ნიკოლოზს და გიბოძეთ მისი მოურაობა და ფაშაანთ შვდი კომლი თქუენი ნაყოლნი ყმანი და მოურავი სანაცლოთი დავიჯერეთ... (კათალიკოზს მიართმევდეო აკრეფილს ღალას).. ჩუენ საბალახზედ კელი არა გუაქუს.. ქ῀კს :სნა: ინდიქტიონსა მეფობისა ჩ῀ნისასა :ნთ: (უნდა :მთ:).

ამავე ქ῀კს მოხსენებულია მეფე ლეონ და ძენი :გ῀ი, იესე, ალექსანდრე და დ῀თ (გუჯარი ნინო-წმ. № 2).

ამავე დროებში უნდა დაწერილიყოს სიგელი მცხეთისა № 51 (ნუსხ. № :ლა:), რომელშიც ამილახვარი „მამისა" სწერს კ῀ზს დომენტის: „მას ჟამსა, ოდეს კორინთლის სულხანის ასული შევირთე და საკანონო იყო და გაგვწყერით... მოგაკსენეთ კირბლიდალმე ჩუენი სახასო ხოდაბუნი მიწა სობურის რუმდი".

ამავე დროების არის ნუსხა მცხეთისა № ჲბ (შეადარე № 63), რომლითაც ათ თუმან თეთრში ნასყიდი ყმა წინდად მიეცა (ალავერდა კოშკატაძე): ვინამდის თეთრს მოგცემდეთ, შენთან წინდათ იყოსო.

1564 —ქ῀კს :სნბ: წარვიდა მეფის სვიმონის ძმა დავით შაჰთამაზთან გაპარვით.—კუალად მოკუდა გურიელი როსტომ; დასვა გიორგი მეფემ ძე მისი გიორგი;—და ყვარყვარემ ქორწილი ქნა მარეხ დადიანის ქალზედ (კახ. ქრ.)

1565 წ.—ქ῀კს :სნგ: ჩვენ... ფავნელიშვილთა რობოამ, გაჯასპი, იორამ, იოთამ... შემოგწირეთ.. ხატსა ამაღლებისასა ნიქოზს სოფელი ზემო-ნიქოზი. პირველად ღვთივ გვირგვინოსანსა მეფეთა-მეფესა და მოწამესა ვახტანგ გურგასლანსა სანატრელსა აღმაშენებელსა წ῀სა საყდრისა თქუენისასა შეეწირა სოფელი ზემო-ნიქოზი... მოგვშლოდათ... აწ... ჩუენ მოგაკსენეთ... სადიდებელად... მეფეთ-მეფისა სვიმონისა და თანა-მეცხედრისა მისისა... ნესტან-დარეჯანისა... რათა განაძლიერო... მფლობელობა მათი"...

ქ῀კს—:სნგ: ყვარყვარემ მოიყვანა მარეხ სამცხეს;—და დაიბადა გიორგი მეფის ძე ბაგრატ (კახ. ქრონ.)

— გამეფება გიორგისი, ბაგრატ III ძისა: გუჯარი ბიჭვ. № 22.

— ქ῀კს :სნგ: „ადიდენ ღ῀ნ ორთავე შ῀ა ცხოვრებათა ქრისტეს-მიერ კურთხევით კურთხეული საქრისტიანოს ზღუდე და მაკურთხეველი, ტომ-ნათესაობით ჩხეტიძე, დიდი მამათ-მთავარი, აბხაზეთისა კათალიკოზი ევდემონ, რამეთუ სათნო იჩინა (აღწერად) წ῀თა ამათ... მოწამეთა, რომლისა ბრძანებითა... გათავდა წ῀ა ესე თუჱ ოკდომბერი ყოვლითურთ სრული დიდებულსა საყდარსა გელათს ინდიკტიონსა მეფობისა ჩვენისასა, მეფეთ-მეფისა გიორგისსა

ძისა ბაგრატ მეფეთ-მეფისასა, ქკ~ს :სნგ:, მაისს :გ:... ადიდენ ღ~ნ პატრონი კზ~ი ევდემონ“ იქვე: „ამის მჩხრეკელსა (ე. ი. გადამწერსა) ინანიკისშვილს მანოელს შ~ს ღ~ნ... დიდი წიგნი ამას მეტად არ მეწერაჲ... ჩნ~სა განმგესა და ზედა-მდგომელსა სვმონ ჯაფარიძესა (წინამძღვარს გელათისას?) შ~ნ ღ~ნ ა~ნ“. (წ~ა გ~ის გულანი; ჩემი უბის წიგ. III, 108).

გელათის წ~ა გიორგის ოთხ დიდ წიგნად შეკრულს მეტაფრასზე, დეკემბრის თვისას, ტექტის ხელით აწერია: „...აღმაწერინებელი (წიგნისა ამის) ღირსი კსენებისა და მუშაკი საღთოჲსა სჯულისა, სიმდაბლითა და სიწმიდითა ღმერთშემოსილ-ქმნილი... სიბრძნითა სულიერითა და კორციელითა ზესთა ამაღლებული, მნათობი ქართველთა, სახე და კანონი მონაზონობისა, მწყემსი მწყემსთა... ლამპარი,... მნე,..., მზე.... გმირი,.... კათალიკოსი აბხაზთა,.... ნეტარი ევდემონ.... ამზეგრძელობე“ (sic).

1565 წ. ხუცური წარწერა ათონურ 1074 ტყავის ხელნაწერზე:

„შეწევნითა წ~ისა სამებისა და ერთარსებისა და ერთ-ღ~თეებისა მ~მისა ძისა და წ~ისა ს~ლისათა და მხ~ებითა დ~ფლისა ჩნ~ისა ღ~ის მშობლისათა მე გლახაკი და უნარჩევესი ყ~თა კაცთა ც~დვილი და უღირსი, სახით ოდენ მღ~დლ-მონ~ზნი, სფ~ლვი (საფლავი?) განგოზილი უღირსი ფილიპე შაქარაშვილი ჟამთა ამათ უკანასკნელთა, მრავალთა ცოდვათა ჩემთა შენდობის მოსაღებლად წარმოვედ ქუჱყანით ჩუჱნით სამცხით აღთქუმისა ქუჱყანად ცხორებისა ჩუჱნისა წმიდათა ადგილთა, წ~დად ქ~ლქად იჱ~ლემად (იერუსალემად) წელთა: :კ:ოგ: ხოლო მუნით წარმოსლვასა ჩემსაჲ სურხანისშვილმან პატრონმან თამაზ-ყოფილმან თადეოზ მისის სულის საკსრად სამლოცველო წამომატანაჲ: ფლური თუ ოქროჲ ყოველივე ხუთასის დრაჰკნისა უმცროჲ იყო. წარმოვედ ჩუჱნით ქუჱყნით. და კმელთათ წმიდად ქალაქად მშვდობით მივიწიე და მოვილოცენ ყოველნივე წ~ნი ადგილნი. და რაცა ოდენ ძალ-მედვა წ~თა მონასტერთა და ძმათა და დათა საწირავი და სამლოცველო მოვაკსენე და მოსაკსენებელში ჩასაწერელი და ალაპები უყავ, და ას ფლურად გოლგოთას კანდელი დაუკიდე საუკუნოჲ; ოც-და-ათრვამეტის ფლურის წინდი ბარძიმ ფეშხუჱმები დავიკსენ, კუალადვე ვაგე. ორთ პატრიაქთ მათის კრებულით ჟამი ვაწირვე, ორგზის ტრაპეზი უყავ და ჯეროვანი საწირავი მოვაკსენე. ეგრეთვე საბას ლავრას ჩასაწერელი და საწირავი და ცალკე ყოველთა ძმათა სამლოცველოჲ მივეც და სინელთა ოქროჲს საყური ჩასაწერელად და სამლოცველოდ თორმეტის მიტყლის წონა და სინის მამას ორი ფლური. ერთი წელი და ნახევარი იჱრუსალემს ჯუარის მონასტერში დავყავ. მე უღირსი და ქუაბ ავაზაკქმნილი იმ საშინელთა წმიდათა ადგილთა ღირს-ვიქმენ თაყუანის-ცემად და ორი წმიდაჲ ნათელი ვიხილე. მუნამდის მთავარ-დიაკონი ვიყავ და ვეკურთხე მღდელად საფლავსა ზედა საუ~ფლოსა გერმანეს მიერ პატრიარხისა. (გერმანე იჯდა 1534—1579 წ.). ამისა შ~დ წარმოვედ წ~ით ქლ~ქით და წ~სა ამას მთასა ათონისსა მშვდობით მოვიწიე, მონასტერსა ამას ცათა მობაძავსა ქართველთა-

სა. ვიხილე ეკლესია სასოჲსა ჩნ̃ისა პორტიადისა ღ̃ის-მშობლისა ფ̃დ ძუჱლი და მოშლილი, დაქცეული, ცუარისა და წჳმისა არა დამჭირველი. ასის დრაჰკნის ოქროჲ მქონდა. შევეხუჱწე მამასა და ყოველთა ძმათა, თუ ეს ამაშენებინეთ თამაზის სულისათჳს მეთქი. გაცვალეს ოქროჲ და ესე ყ̃დ წმიდისაჲ ეკლესია ახლად ალვაშენებინე და ტყვთა გარდავაბურვინე და ორი ხატი— ერთი მაცხოვრისა და მეორე ჩუჱნთა მამათა".

1566 წ.—ურბნისის ტაძრის ტყავის სიგელი, მღ. ი. ლიაძისგან ჩამოტანილი:

„ქ.... (შემდგომად ღვთის-მეტყველურის წინასიტყვაობისა) უწინარეს მოწამეო და მოციქულო იესოს ქრისტესა და კუალად პირველ-მოწამეო და მოწამეთა შორის წარჩინებულო, წმიდაო სტეფანე, ვითარცა შეწირულ არს ვედრება შენი წინაშე მეუფისა, ეგრეთვე მოხედე წმიდასა ტაძარსა შენსა და არა უგულებელსყო სახლი დიდებისა თჳსისა სიბრძნემან ღვთისამან და ძველთგან მრავალ-ჟამ დავიწყებული საყდარი საეპისკოპოსო ურბნისი, რომელ მოშლილ იყო ჟამთა ვითარებისაგან და ულმრთოთა აგარიანთა კელითა ტყუე ქმნილიყო განძი და გუჯარი მისი, კუალად ინება განახლება. ძალითა და შეწევნითა ღ̃თისათა კელ-ვჰყავით და ვიწყეთ განახლებად ამისად ჩუენ ღთიუ გჳრგჳნოსანმან მეფეთ-მეფემან პატრონმან სვიმეონ და თანამეცხედრემან ჩუენმან, დედოფალთა-დედოფალმან... პატრონმან ლუარსაბ და პატრონმან ალექსანდრე ესე უკუნისამდე ჟამთა გასათავებელი მტკიცე და შეუცვალებელი წიგნი და სიგელი მოგაკსენეთ თქუენ საშინელსა სასოსა და შესავედრებელსა ჩუენსა წმიდასა ღ̃თის-მშობელსა და წმიდასა სტეფანეს და... ზედამდგომელსა თქუენსა კაცსა ზეცისა და ანგელოზსა ქუეყანისასა ურბნელ მთავარ-ეპისკოპოზსა პატრონსა ვლასეს მას ჟამსა, ოდეს მოგვადგა კარსა ურბნელი ბატონი ვლასე (ეს ვლასე იერუსალიმში იყო 1570 წ. იხ. „ქრონიკ." I, 178 წ. ქვეშე) და თქუენისა მამულისა და სამძღურისა საქმესა გუეაჯა და ჩუენ ვისმინეთ აჯა და მოკსენება მათი და ესე წიგნი და სიგელი მოგაკსენეთ ასრე და ამა პირსა ზედან, რომე თუ ღ̃თმან შუამდგომლობითა თქუენითა წყალობით მოგვხედნეს და ჩუენ ჩუენი სახელმწიფო და სამეფო დაგურჩეს და შეწევნითა თქუენითა მშვიდობით დავიპყრათ, თქუენ რაც მეფეთ-მეფისა პატრონს ლუარსაბისაგან გულითა და პირითა მამული შემოგწიროდეს და მიგკსენებოდეს და ანუ თქუენთჳს მამულად დადებულიყოს, იმა მეფეთ-მეფის პატრონის ლუარსაბისაგან შემოწირულსა თქუენთჳს სამკჳდროდ დადებულსა მამულსა და სამძღუარსა ვერავინ გამოაკუას წმიდასა და საშინელსა ტაძარსა თქუენსა და არცა ჩუენგან და არცა შემდგომად ჩუენსა მეპატრონეთა მეფეთა და დედოფალთაგან; არაოდეს ესე სამკჳდრო წიგნი და სიგელი არა მოგეშალოს და ვერცავინ ამისად მოშლად და შემოცილებად კელყოს, ამისთჳს რომე ამას წინათ კელმწიფესა მეფეთ მეფესა პატრონსა ლუარსაბს თქუენთჳს სამკჳდროდ შემოეწირა

და მოეკსენებინა და ჩუენცა წიგნითა ამით დაგიმტკიცეთ და მოვაკსენეთ წმიდასა და ყოვლად პატიოსანსა თქუენსა მეფობისა ჩუენისა წარსამართებლად, სულისა ჩუენისა საუკუნოდ მოსაკსენებლად და ძეთა ჩუენთა სადღეგრძელოდ... (წუკვა შემშლელთა ზედა). დაიწერა.... ქ-ს :სნდ: კელითა კარისა ჩუენისა მწიგნობრისა ხერხეულისძისა ნავროზისათა.

1566 წ. ქ-ს :სნდ: აქა დიდი ჟამი შეიქნა (წშ. ნაკ. ქრონ.).
— ქ-ს :სნდ: აქა დიდი ჟამი შეიქნა (ჯუანშეთის გულანი).
— ქ-სა :სნდ: მოკლეს ხონთკარი ფრანგთა და დაჯდა სელიმ (ჯახუშტის ქრონიკა).

1566 წ. ნუსხა მცხეთისა №: ტბე: კარაჯულისძენი სწერენ ქ-ზს ნაოდნაზს: „ჟანვანს მეფის გიორგისა მოალაპენი ვიყუპნით... და ჩ-ნ ორის მამის შვილნი იქით ავიყარენით და სახლის პატრონისა მ-რმისა საეკუდრო დავიპირეთ და მისსა საფლავსა ზედა ალავერდს აღაპი და ცვლი ,საკუმეველი და ალავერდელის სამსახური დავიდევით... ბარაუნელი სოფელი, პატრონისა გ-ს აღაპი, მცხეთისა და კ-ზის სამსახური წილკნელსა და მისთა შვილთა დავანებეთ (რომელთაც მათი ადგილ-მამული დაუშკრათ ერთმანეთთან შრიგებით).. ის მამულები კ-ზის ნიკოლოზისათჳს მიგვნებია... ქ-ს :სნდ:".

1566 „ქ... ჩუენ.. მეფეთ-მეფემან სვიმონ და დედოფალთ-დედოფალმან ნესტან დარეჯან და ძმამან ჩემმან ვახტანგ და ძეთა ჩუენთა...გ-ი და ლუარსაბ... შევსწირეთ (მცხეთის) ნიაბის ბოლოს სოფელი გომნი სრულიად... კ-ზო ნიკოლოზ!.. სამი აღაპი (გარდამისადეო)... დაიწერა.. ქ-ს :სნდ: ივნისს :ე: კელითა თფილელ მ-ზისა ბარნაბასითა.. ინდიქტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :თ:.. (ნუსხა მცხეთისა № :სგ:)

1567 ქ-ს :სნე: სვიმონ ქართლის მეფე და დაუთხან შეიბნეს; და მეფეს გაემარჯვა დიღომს (წიგნ. ქრონიკონნი).
— დიღომს შეიბნენ სვიმონ მეფე და დაუთხან, სვიმონ მეფეს გაემარჯვა (ჯახუშტ. ქრონიკ.).

1567 წ. — სიგელი ქკოთსკეციის წარჩინებულის მხედრულით ქაღალდზე ნაწერი, № 56:

„ქ... ჩ-ნ... აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა, შარავნდა და შანშა... მპყრობელ-მქონებელმან, მეფეთ-მეფემან სვიმონ და... დედოფალმან ნესტან-დარეჯან (და ძეთა: გ-ი და ლუარსაბ და ძმათა: ჯახტანგ და ალექსანდრე)... ძველითგან თქუენი შეწირული ყოფილა სოფელი სველნეთი... აწ... კ-ლ ახლად შემოგწირეთ... სრულობით ეკლესიითა, გლეხითა, ველითა, ვენა-

კითა... თარხნად და კელშეუვალად, ვ̃ა ძველთა თქუენთა გუჯართა შიგან სწერია ... ორი კარგალებული ალაპი ჩუენის სულისათჳს (გარდაიკდებოდეს) ერთი აგვისტოსა :იე:... და ერთი ყველიერისა შაფათსა... ჟამსა სწირვიდენ და სხუანი მწირნი და დედაბერნი ლოცვითა შეგვეწეოდენ... დაიწერა ქ̃სა :სნე: თვესა ივანისსა (sic) ათორმეტსა, ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეცხრესა კელითა სამეუფოჲს ქალაქისა მ̃თებისკზისა თფილელისა ბარნაბასითა...

(ეს ბარნაბა იერუსალიმში ჩანს 1570 წელსა: იხ. «ქრონიკები» I. 978 წ. ქვემე) ხუცურად ამტკიცებენ: მეფე სვიმონ: ნესტან-დარეჯან, ვახტანგ: «ალექსანდრე ვამტკიცებ». და ხუცურად: «ქ. ჩ̃ნ ქ̃ეს-მიერ ქართლისა კზ̃ი პატრიაქი ნიკოლოზ კანონითა ვამტკიცებ» და ხუცურად: «კზ̃ი ნკ̃ლზ». (ხუცურებით გამოსახულია მაკურთხეველი ხელი).

1568 წ. გელათის სიგელი, რომლის პირი ჩვენ მოგვივიდა იმერეთიდამ და შემოკლებით გბეჭდავთ:

«ქ... ჩ̃ნ ღვთივ გჳრგჳნოსანმან მეფეთ-მეფემან გიორგი და დედოფალთა დედოფალმან... რუსუდან და პირმშომან... ძემან ჩ̃ნ̃მან ბაგრატ... შემოგწირეთ... (გელათს) ცხუკურს თორმანეული სასახლე მისითა სახასოთა ადგილებითა და ვენაკებითა და სათიბითა მისითა და გიროებითა და ნასყიდითა, მისითა შესავალითა და გამოსავალითა..... როგორც ამას წინათ ბეჟანს ნემსაძეს ჰქონებოდეს ან საზღუარი და ან სხუა ყუელა მისითა კელითა.—და კიდევ გკადრეთ და მოგახსენეთ ამ სახლის შემავალად კუამლი კაცი ათი (ჩამოთვლილია თითოეულად: ღაბაძენი, კანწურაძენი, ნადირაძენი, წიქაფაძენი, სვანიძე, ოლოლაძე) ესენი შემოგვიწირავს და მოგვიხსენებია მისითა მამულითა, მთითა და ბარითა...... ესე განთავისუფლებით და კელშეუშლელად.... ასე რომე არც მეფეთა და არც დედოფალთა კელი და სათხოვარი არა შევიდეს-რა და არცა ეთხოვებოდეს ჩუენით კარით გამოსრული და არცა მუშაობა.

აგრეთვე კიდევე გკადრეთ და მოგახსენეთ და შემოგწირეთ ჩუნეშს ხაჭაპურიძე ნასყიდა, მიქელ იოსელიანისეული პარტახი და ჭააჭისეული პარტახტი და გლეხი თვალაძე დათვიაი, ნადირაძე მახარობელაი, ნადირაძე მაისაი, კახაძე მაისაი, იანვარაშვილი ღმერთისაი და შვიდი ზღვარი (ზვარი?) მამული ნასყიდი და მამაშვილის ტაშლაძის პარტახი; ესენიც ყველა მისითა მამულითა, მთითა და ბარითა... ეკკლესიითა, სასაფლაოთა, ჭალითა..... და მისითა სათევზოთი.....

აწ ამ მამულის გამოსავლისათჳს.... გვიწირავდეს გენათელი მთავარ-ეპისკოპოსი ს̃დ ქ̃ეს შობის მარხვათა ჟამსა და ქ̃ეს შობის დღესა ალაპსა გვიზამდეს საკორცითა და მისითა პურითა და ღვნითა და სანთელ-საკმეველითა, და ბატონი გენათელი და ს̃დ მისნი კრებულნი ჟამსა გვიწირევდეს და საწირავსა ბატონი გენათელი მისცემდეს... ნუ რა დაგვაკლდების.

ესე მამული ძველად ჩ῀ნი სახასო იყო და მერმე ნემსაძეს ბეჟანს მივეცით და ჟამთა ვითარებისაგან ნემსაძემან გვიღალატა და ჩუენი ბიძაშვილი ხოსრო დაგვასხა იანეთს საშვილიაშიგან და ცოლ-შვილითა და ჩნ῀ითა დარბაისრითა სასიკუდილოთ მოგვინდომა. ჩუენ იმ წინა-დღესა ავიყარენით და ზემოთ ჩ῀ნს მამულშიგან აღმოვედით და ისინი მივიდნეს და დაესხნეს ჩვენს ნადგომევსა და თუ იქი დავრჩომოდით ღალატითა თუ ღმერთი მოუშვებდა დაგვხოცდეს. აწე ისიც გავაძეთ და ჩნ῀ს საბატონოშიგან აღარ მოუშვით და ესე მამული ნასისხრათ ხახულისა და საკურთხევლის ღ῀თის-მშობელს შევსწირეთ და მოვახსენეთ.—აწ ვინცა.... ანუ მეფემან ანუ.... კელყოს შლად... (წყევა).

დაიწერა გენათელ მთავარ-ეპისკოპოზობასა შინა ანტონისსა და ინდიკტიონსა მეფობისა ჩ῀ნისა მეოთხესა, ქკ῀სა :სნვ: თვესა აგვისტოსა :ლ: კელითა... კარის მწიგნობრის თავაქალასშვილის აღასითა.

1568 წ.—ამ წლის ახლო-სანებს ეკუთნის გელათური ნუსხა № 7. «დავთარი ცხუკურისა»:

ჩ῀ნ... მეფეთ-მეფემან გ῀ი და დედოფალმან რუსუდან... ძემან ჩ῀ნმან ბაგრატ შემოგწირეთ... ცხუკურს თორმანეული სასახლე მისითა სახასოთა ალაგებითა და ვენაკებითა და სათიბითა, დობიროებითა..., საძებრითა და უძებრითა, როგორც ამას წინათ ბეჟანს ნემსაძესა ჰქონებოდეს... და კიდევა მოგაკსენეთ... კუამლი კაცი ათი (ჩამოთვლილია)... კიდე პარტახტები და გლეხები... ქრისტე-შობადღეს ალაპსა გჳზემდეს...

ეს მამული ძველად ჩ῀ნი სახასო იყო და მერმე ნემსაძეს ბეჟანს მივეცით და ჟამთა ვითარებისაგან ნემსაძემ გჳღალატა და ჩ῀ნი ბიძასშჳლი ხოსრო დაგვასხა თავსა იანეთს საშჳლიაშისაგან (საიაშვილოშიგან?) და ცოლშვილითა და ჩ῀ნითა დარბაისრითა სასიკუდილოთ მოგჳნდომა. ჩ῀ნ იმ წინა-დღესა ავიყარენით და ზემოთ ჩ῀ნს მამულშიგან ამოვედით და ისინი მოვიდნენ, დაესხნეს ჩ῀ნს ნასადგომევსა ალაგსა და თუ იქი დავდგომოდით ღალატითა თუ ღ῀ი მოუშვებდა დაგუხოცდეს. აწე ისიც გავაძეთ და ჩ῀ნს საბატონოშიგან აღარ მოუშჳთ და ესე მამული ნასისხრათა ხახულისა და საკურთხევლის ღთის-მშობლისა და შევსწირეთ.... (იხ. ესევე გუჯ. ზემო გვ. 409—410)

1568 სიგელი მცხეთისა ქაღალდზე მე-XVI საუკ. ხელით დაწერილი № 40 (ნუსხა № :რიზ:), რომელსაც აძლევს მეფე ალექსანდრე, ცოლი მისი თამარ და მე მათი ღ῀თ კ῀ზს ნიკოლოზს და ამასთან მოხსენებულია დემეტრე ერისთავი—ამ გუჯარს უზის ქ῀კნი :ნვ: (1368 წ.), მაგრამ სტრიქონს ზემო მომატებული აქვს ასო „ს“.

1568 წ.—ქვათაკვევის სიგელი № 23:

,,.... მას ჟამსა ოდეს პაატა და მისნი შვილნი და რძალნი შვიდნი სულნი ურჯულოთა მეგრელთა ძაღლის-პირშია-დასასყიდლად მიუდიოდა და ჩუენ

ღალანიძენი დავიკსენით და ვიყიდეთ და აქ სურამს დასახლებად გვეძლეოდენ, მაგრამე ჩ'ნ თქუენ ყ'დ წ'ასა ქვათახევს.. ვარჩიეთ... (დეკემბერსა :კდ: ჰ:ა:ტ და მასინი შეიღნი აღაჰსა გარდაეცვალდეთო სუთითა კოკით ღვინით ოც ლიტრაითა, ორის კოდის ნაცხუარ ჰურით, და ორის ზურგეულით) ქ'კს :სმივ":

1568 წ. ნუსხა მცხეთისა № :სყდ: „..ჩ'ნ.. პატრონისა ლეონის ძემან პატრონმან თემურაზ ესე.. სიგელი.. გკადრე.. (მცხეთას) და კ'ზსა ნიკოლოზს.. შემოგწირეთ ბოკოწინი ბასნაშვილი მისითა შესავლითა... ქ'კს :სნვ: სეკდემბრის :ი:ზ:".

ქ'კს :სნვ: (1568) „[ამა ქ'კ]სა ი(ოჳ დიდი) ჯამი. ამა(სკე ქ'კ)სა თუჹსა (იჳნასსა :გ)დ: დღესა ხ(უთშაბათსა) გაურისხ(და ღმერთი ხოსრ)ოსა ვა(ხტანგის შვილსა: უდა)ლატაჲ (მეფეს გიორგის), ძესა ბა(გრატისასს); ტყჳ იქნ(ა ძმისწუ)ლი მეფისა, (მე კოსტანტი)ნესი; განერა (მეფე მშვიდო)ბით.—რატ ფრჩხილებში ჩასმულაა, ის მოგვიკიდია, მაგრამ აღაჰდანეი ამის ქვემო დაწერად ქრონიკით (წარწ. გელათის გუდანზე; ჩეი უბის წ. III, 87—88).

ქ'კსა :სნვ: (1568 წ.) აქა იყო დიდი ჯამი იმერეთს: ამავე ქორონიკონსა: თვესა ივნისსა :კდ: გაურისხდა ღმერთი ხოსროსა ვახტანგის შვილსა: უღალატა მეფეს გიორგის, ძესა ბაგრატისასა, ტყვე იქმნა ძმისწული მეფისა, ძე კოსტანტინესი. განერა მეფე მშვიდობით (ჯამნი № 3).

1568 წ. ამ ამბავს მოგვითგრობს უფრო დაწრილებით გუჯარი მეფე გიორგისი (იხ. ზემო. გვ. 409—410).

1568 — ქ'კს:სნვ: სამადლოზედ შეიბნენ სვიმონ მეფე და დაუთხან, სვიმონ-მეფეს გაემარჯვა.—კვალად გიორგი-მეფეს უღალატა ვახტანგის ძის-ძემ ხოსრომ, იანეთს დაესხნენ ჭილაძე ვარაზა, ლიპარიტიანი და დადიანი ოდიშარით თან-ახლდნენ, ვერა რაჲ ავნეს (ჯახ. ქრ.).

1568 წ. წარწერა ღვთის მშობლის სტ'ზე: „:...ყოვლისა ჩრდილოეთისა და აფხაზეთისა კათალიკოსმან ევდემონ ჩხეტიძემ მოავჰედინე და შევამკევ ხატი ესე.. ღ'თის მშობელისა... თავი ხატი ოქროთა და თვალთა მიერ და მარგალიტითა ბრწყინვალედ განშვენებულნი... და კარნი ვერცხლითა და დავასვენე ტაძარსა წ'ისა ღ'თის მშობლისასა ბიჭვინტისასა... ქ'ე შ'ე სულითა დადიანი მამია და მეოს ეყავ და ძე მისი დადიანი ლეონ ადიდე ღ'ო ორსავე შინა ცხოვრებათა ამინ... ქ'კს :სნვ: წელსა ჩჟჲ, ინდიკტიონსა ათერთმეტსა"... (ჩუმ. სჯანტ. კრ. გვ. 364. ევდემოს † 1578 წ. მამია დადიანი † 1590 წ., ძე მისი ლეონ † 1657 წ.

1569 ბიჭვინტის სიგელი №№ 21; 67 და 9056;

მეფე იმერთა გიორგი ბაგრატის ძე, ცოლი მისი რუსუდან და ძე მათი ბაგრატ სწერენ: „შემოგწირეთ თქუენ... წ῀ასა გიორგის... ბაგრატ მეფისა ეკლესიასა ჩუნეშის თავსა ღელეს გაღმა ხოშტიბელის სასახლე მისითა სახლ-კარითა,... ეკლესიითა... სათიბითა... და გლეხი გუენცაძე... დღეს რისაც მქონებელი იყოს... (აგრეთვე გლეხნი: ტკაბელაძე, ხაჭაპურიძე, სუბუქაძე, ქაჩხაძე, გუბელაძე, ჭვიტავას პარტახტი, კირთაძე, ცხუკურელაძე, ჯალაძე, ზერაძე, ჯინჭველაძე, ღოღაბერიძე,)... აწ ამ ჩუნეშურ გლეხებს რაც სამეფო და საციხო ბეგარა და გამოსაღები და სამსახური შეხვდეს ისი მეფეს ნურა დააკლდების და სხუა შემოგვწირავს... რუა-რუასა ჟამსა გვწირვიდეს... ევდემოს კათალიკოზი... (წუგას). დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეოთხესა (sic), ქ῀კს :სნზ: თ῀ა თებერუალსა :დ: კელითა კარისა ჩ῀ნისა მდივან- მწიგნობრისა... თავაქალაშვილისა ალასითა“.

1569 წ. სიგელი მცხეთისა № 36 (ნუსხა № :ტმ:). მეფე ლეონ აძლევს სიგელს კ῀ზს ნიკოლოზს: „მას ჟამსა, ოდეს სოფელი ჯიმითი ძუელითგან სუეტის-ცხოვლის ყოფილიყო... და... გაცემულ იყო და მისად სანუქფოდ... მოგაკსენეთ და შემოგწირეთ ზემოლანუხით თექუსმეტი კუამლი კაცი ქევხა... (ჩამოთვლილია). რაც მათი გამოსავალი იყოს, ანუ საბატონო, ანუ სამოურაო, ანუ კარის სამოკელიო ყუელა უკლებად... სუეტი-ცხოვლის საყდარსა .. მიებარებოდეს და ლაშქარ-ნადირობისა ბეგარისა და საურდოვოს მეტი ჩუენგან და შ῀დ სუენსა სხუათა მეპატრონეთაგან... არა ეთხოვებოდეს... დაიწერა... ინდიკტიონსა მეფოაისა ჩ῀ნისასა :ნგ: (ნუსხაში :ნიგ:) ქ῀კს :სნზ:“.

1569 წ. მეფე კახთა ალექსანდრე და ცოლი მისი თინათინ და ძე მათი ერეკლე მცხეთას სწირავენ მონასტერს ხატის კარსა სოფელს ბარუნთას 42 მოსახლე გლეხით (სიგელი მცხეთისა № 191 რეესტრით).

1569 სიგელი მცხეთისა, მხედრული, № 369 (ნუსხა № :სნზ:), რომელშიც ლევან მეფე მკვდრად („სულკურთხეულად“) არის მოხსენებული და მართლაც სიგელ-გუჯრებში იგი უკანასკნელად სჩანს 1563 წ. ,თუმცა ქ-ცხზით ლეონ † 1574 წ. ამ გუჯრით ალექსანდრეს გამეფება ნაჩვენებია 1554 წ. რადგან ეს სიგელი მთლად დაიბეჭდა „მოამბეში“ 1895 № V, ამისგამო ჩვენ შემოკლებით ვბეჭდავთ.

- - - მეფეთ მეფემან ... სულკურთხეულისა პატრონის ლევანის ძემან... მეფემან ალექსანდრე და თ῀ა მეცხედრემან.... თინათინ და ძეთა ჩუენთა.. ერეკლე.. დ῀თ ,გ῀ი ,კ῀ე, როსტომ ... მას ჟამსა ოდეს (მცხეთის მამული) და აგარაკნი მიეტაცნეს... მობძანდა წ῀ე ჩუენსა ჩუენის სულის მეოხი... ჩ῀ნი ძმა კ῀ზი ნიკოლოზ... მცხეთის მულნი გუჯარნა და სიგელნი.. მოიხუნეს... (უველა ამ გუჯრებში ჩაწერილი მამულები მცხეთას ისევე დაუბრუნეო):

ხმაუგს სწინამძღვარო მონასტერი, ყვავისთავი, კილმატი და ასკილოვანი,

კილმატს ციხე... ვერენ-ციხითა.. საფსიტეს ციხემდი, ფადლაშენი, ტაძრები. კეხთა საბა-წმიდა: კაწარეთს ძმარაშვილის სახლს აქათ რომ ღრმა ღელე ჩამოვა ჩამოსწვრივ ჩამოვლით იორ გაღმა რაჟინთ ეკლესიის ქვემოთ სამგორაში თაძარ მეფისაგან აღებულს რუს შიგნით ჩავლით ბოსტან ქალაქის მზღუდამდი... საჯერნეს ტბამდი... (ვრცლად ჯღწრა სჯზღვრისა). - - - საქალაქოს შარამდი... იორთაენ მარტვილთ მონასტერთ.... წინანდელის თავს ქედ-ქედნი მიადგებიან ხოდაშენსა... ვანთა მონასტერი... სადაც გომის წყალი ჭერემის კევს შეერთვის იქიმდი.. ვარცა და დუმას უბანი..... თორმეტი მთელი მამული საგლეხო, ორი კომლი გლეხი პანკისა და თორმეტნი კომლნი ვაჭარნი სომეხნი და ურია :გრემს... ერწოს მონასტერი, კიდევე წ'ის ხრჩობის სამარხო, სოფელი კვერნაძენი, ტოხაძე თავისას მამულითა... სოფელი ნოდკორტა - - - - - (და სხ. გრძლად.) მოწამენი: ალავერდელი კირილე, ჭერემელი ბასილ, ჩოლოყაშვილი რევაზ, ციცოშვილი მერაბ, :დიდი: საგინაა :(sic) მაყაშვილი ზაალ: ზუბელი რუსის შვილი ინდო, ჩოლოყაშვილი თამაზ, ვაჩნაძე გ[illegible]ი) - - - - - - - »ვერცა ალავერდელმან და ვერცა სხუათა ჩ'ნს საბატონოს ეფისკოპოზთ თქუენი წინამოდგომაბა (sic): ვერა: ქნან კრა: - - - და ვერცა თქუენს საყდრის წესი და ბაჟი დაგაკლონ... ასე... მოგკუსენებია შეუვალად... თჳნიერ ლაშქრნაღირობისა და მტრის დარაჯობა; და თუ მცხეთის და უდაბნოსაგან მოცილით იყუნეს, ციხე გვიმუშაონ და სასახლეც... ასე მოგაკსენეთ... ძმასა ჩუენსა... კზს... ნიკოლოზს. დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა ათხუთმეტსა, ქ'კს: სნზ :(უნდა სნაზ). კელითა წინამძღურისა ვაჩნაძეს იოსებისითა.«

ქ'კსა :სნზ: (1569 წ.) ამა ქრონიკონსა მეფე სვიმონ დაიჭირეს ომში ყიზილბაშთა (ყამნ № 3).

— ქ'კს :სნზ: — აქა მეფე სვიმონ დაიჭირეს ყიზილბაშთა (ყანჩ. გულანი.)

1569 წ. ქ'კს :სნზ: სომხითს ფარცხითს შეიპყრეს სპარსთა სვიმონ მეფე და ალამუტს ტყვედ ჰყვეს (ჯუშეტ. ქრონ.).

— ქ'კს :სნზ: ქართლის მეფე სვიმონ და ყიზილბაშნი შეიბნენ ფირცხის და ყიზილბაშთ გაემარჯუა და დაიჭირეს (სვიმონ მეფე.), ყეენთან გაგზავნეს, ალამუტის ციხეში დააბეს (წიგნი ქრონიკონისა.).

— ქ'კს :სნ[illegible]: აქა სვიმონ მეფე დაიჭირეს თათართა ომშიდ (წერა-კითხვ. № 1204).

— ქ'კს :სნ[illegible]: ქაიხოსრო ათაბაგი წარვიდა ყაზმინს შაჰთამაზთან (ჯუშეტის ქრონიკა).

1570 წ. — ნუსხა მცხეთისა № :სპა: მეფე სვიმონ, ტოდი მისი ნესტან დარეჯან და მენი მათნი: გ'ი, ჯუტესა, დუყრისა და ალექსანდრე ძმეკენ სიგელს მცხეთას :„მას ჟამსა, ოდეს ანეშს ოდიშელისძენი გლეხნი.. მოშლოდეს (მცხე-

თას) - - - ჩუსნ ახლად.. საყდარი ანუშისა და დაბა მოგაკსენეთ - - - დაიწერა ქრკს :სნს: ინდიკტიონს მეფობისა ჩუსნისასა :იდ: კელითა ქვათაკევის წინამძღურისა მღდელმონაზუნისა ფილიპესითა".

1570 ტარას. აღწერ... გვ. 56; 9—10.

1571 წ. ქრკს :სნთ: მზე-ჯაბუკ ქაიხოსრო აითაბაგის ძემ ქორწილი ქმნა გურიელის ქალს როდამზე (ვახუშტ ქრონ.).

— ქრკს :სნთ: აქა. - - - ეკ.. მუზ. № 85. (შეტა ხრ სჩანს).

— ქრკს :სჲ: აქაჲ ლეონ დადიანი ცხენმან მოკლა (წერა-კითხ. № 1204).

— ქრკს :სჲ: არჩილის ძმის ვახტანგის ძე ბაგრატ დაიბადა; ნადიროაბაში ცხენმა მოჰკლა ლეონ დადიანი და დაბსჯდა ძე მისი გიორგი.—კვალად მოკუდა ქაიხოსრო აითაბაგის ძე მზე-ჯაბუკ (ვახუშტ. ქრონ.)—ამ დროსს უნდა მოახსენებდეს ასომთავრული წარწერა ცაიშის საწინამძღვრო ჯვარზე: "ჯვარო ქრისტესო! შეიწყალე და დაიცევ მშვიდობით ლეონ დადიანი ორთავე შინა ცხოვრებათა. ჯვარო ქრისტესო! შეიწყალენ ცაიშელ მამათ მთავარი კირილე ჟვანიძე, რომელმან შეივამკევ ჯვარი ესე პატიოსანი, რათა შემწე მექმნეს დღეს მას განკითხვისასა. ან (ჩემ. უბ. წიგნ. IV, 60) გარდა ჯანიძე ბედიელ მიტროპოლიტი იხ. Rap. VII—20 108; ბედიელი ანტონი ჯანიძე Rap. IV, 160—123.

1572 წ. სიგელი მცხეთისა №

ქ. წყალობითა ღუთისათა ჩუენ მეფე მეფეთა სვიმონ გიბრძანებთ მესტუმრენო, ჩუენ მაგიერად ქალაქის ტარუღათა, მელიქთა, მამასახლისთა და მოსაქმეთა ასრე მოახსენეთ: მერმე რაც სვეტისცხოველის ყმა იყოს მანდა, მათს მოსაქმეთ დაანებეთ, რომე სვეტისცხოველს ემსახურონ და ნურას სთხოვთ და ნურცარას აქნევინებთ, ერთის სათათროს საურის მეტს, - - - - - - - ნურც ტიკა და ტომარასა და ნურც ულაყსა და რაც სვეციცხოველის ყმანი იყვნენ ან მოქალაქენი და ან გორელნი, რომ ჩვენის ფარვანით დაგვენებებინოს; მათი დამღაცა სვეტისცხოველს დაანებოთ, რომე ვისაც პატრონი კათალიკოზი დააყენებდეს, იმათ მიაბარებდენ და ნუ დააკლებენ, რომე სვეტისცხოველს მოახმარებდენ. ქორონიკონსა :სი: ქრისტშობის-თვის :ზ:

1573 წ. სიგელი გელათისა №№ 72 და 9053, თავი აგდია: " - - - და ამ ალაპზე დაიხარჯებოდეს ორი ცხუარი ... მონაზონმა გერმანემ ,მისმა მწირველმან ,ხარჯოს ,როგორც უნდოდეს ისრე. ავრეთვე გელათის სახლი საყუარელიძე , ის ადგილი და იმის ქვეშეთ გალავანსა და იმას შუა ბოსტანი... შეგვწირავს... დაიწერა ..ქრკს :სჲგ:.. კელითა.. თაეაქალაშვილის ალასითა"..

1573 წ. ქ<u>რ</u>სა :სჲა: აჭა ოცხ[ხეს] - - - ყიზილბაშნი დაგვესხნეს (კჳლ. მუზ. №85. ჰქ კგბონებით კაჩკუნებაა კასუშტის მიერ. **1574** წლის ქვეშ. ადნაშნული ამბავი: „ყიზილბაშთ სამცხე და უმეტეს ოცხე მოსწყვიტნეს.“ ჩუენს ქრონიკაში უნდა წერებულ იყოს: „აჭა ოცხეს ყიზილბაშნი დაგვესხნეს“.

— ქ<u>რ</u>ს: სჲა: აჭა ყიზილბაშთ ოცხე ამო|წყუტეს. (წმ. ნიკოლოზის ქრნ.)

— ქ<u>რ</u>ს :სჲა: მოკუდა ქაიხოსრო ათაბაგი ყაზმინს და **აჭ დაჯდა** ძე მისი ყუარყარე ათაბაგად;—კვალად იშუა ძე გიორგი-მეფისა ლევან;—კვალად წარგზავნეს ყაზმინდამ შირაზს არჩილი;—კვალად მეფის გიორგის ძემ ბაგრატ ქორწილი ქმნა ლევან-დადიანის ქალზედ (კჰ. ქრ.).

1574 წ. ნუსხა მცხეთისა № :ძ: სჳიმან მეფე სწერს:

„ - - - მონასტერი და სოფელი ვირშა მისითა შესავლითა რა გვარადაც სვეტი-ცხოველს შემოსწირავა წასწყალს (?) არჩევძენები ერისთავს რომ შამოუწირავს მითვე წესითა, ერეთს გ<u>ლ</u>ახშლი (sic) მისითა შამოლითა, ზაკჳ მისითა ზღურითა, სათაკი... ქორდს.. ხომატე, ღუკერისი.., მელუკერის ვენაკი... ახალდაბას.. საგლეხოები, რაც ვარდანს შამოუწირავს , ყელშეკეულს ვირშის შეწირულნი... ესე მოგკბარებია და დაგჳნებებია ყურის უბანის სანაცვლოდ... ქ<u>რ</u>ს :სჲბ: თუსა მარტსა :იდ:“.

1574 წ.— მცხეთის ნუსხა № :ჟჳ: დედოფალი ნესტან-დარეჯან სწერს: „... ვიძიეთ და ვცანით , რომელ ატენის თბილელაშვილნი... ძუსლითგან.. თქუსნთჳს (მცხეთის) შემოწირულნი ყოფილიყენენ... და თუმანიშვილთა გაემაგულა... აწე ჩუსნ.. ახლად სიგლითა ამით დავამტკიცეთ.. ქ<u>რ</u>ს : სჲბ : ივნისის : ვ : კელითა მღდელმონაზონისა ქვათაკევის წინამძღურის ფილიპესითა“ (ესტანი სჲდგომფლო იყო და ამისგამო მარტო დგომფლი გჳნაგჳს).

1574 წ. ქ<u>რ</u>ს :სჲბ: აჭა პატრონი ქაიხოსრო ყაზმინს მიიცვალა (ჯუჩაეთის. გულანი)

1574 წ. ქ<u>რ</u>ს :სჲბ: მოკვდა ლეონ კახთ მეფე და დასჯდა ძე მისი ალექსანდრე.—კვალად მოკუდა ხონთკარი სულტან მურად.—კვალად ყიზილბაშთ სამცხე და უმეტესად ოცხე მოსწყჳდნეს და მოაოკრნეს (კასუშტ. ქრნ.)

1575 წ. მეფე კახთა ალექსანდრე ოცს კომლს სწირავს მცხეთის საყდარს სოფ. ბარეუნთაში ქ<u>რ</u>ს :სნიგ: (სიგელი მცხეთისა № 9 და ნუსხა № : ტაზ : ახ. კიდე 1579 წ. ქჳეშე).

— მეფე ალექსანდრე და თინათინ უბრუნებენ მცხეთის საყდარს საგარეჯოს. ქ~ს :სნიგ: (ნუსხა მცხეთისა № : კზ :).—ამავე სიგელს ზედ მისდევს უთარიღო სიგელი (№: სკჱ:) , რომელსაც თავი აკლია:

„ - - - [ვინც ჩუჱნი მოკელე] ჯურუმს აიღებდეს მისი ნაკევარი, საბალახის ცხურისა და ღორის ნაკევარი, მალი სრულიად. ვინც ჩუჱნი მეკობრის მძებნელი წავიდეს , ერთი თქუჱნი (მცხეთის) ყმა წაჰყუჱს და რაც აიღონ, ნაკევარი მისი მოგჳკსენიბიან. პურისა და ღვნის შესაწევარსა რასაც ავიღებთ მისი ნაკევარი მოგჳკსენებია“.

— ქ~ს :სჲგ: აქა პატრონი ქაიხოსრო ყაზმინს მიიცვალა (წ~ა ნიკოლოზის ქრ. იხ. ზემო 1574 წ. ქვემო.)

1576 წ. ქ~ს :სჲდ: დაუთ-ხან დასვეს ქართლში ბატონათ („წიგნი ქრონ-ნნი“)

— ქ~ს :სჲდ: მოკუდა შაჰთამაზ; და დაჯდა ისმაილ ძე მისი ყაენად. ამან მოიყვანა სჳმონ მეფე ალამუტიდამ და არჩილ ცოლშვლით და ტყვთ შირაზიდამ (ვახუშტ. ქრონიკ.)

— ქ~ს :სჲე: აქა ლალა ფაშა გამოვიდა. (ქვთახევ. გულ. იხ. 1579 წ.)

1577 წ. ქ~ს :სჲე: შაჰისმაილ მოკუდა ოკდომბერში, და დაჯდა ძმა მისი ხუდაბანდა.— და დაიბადა გიორგი დადიანის ძე ლეონ (ვახუშტ. ქრონ.). ამ წელს მოხსენებულია ხურცის ძე (ხურცისძე) იოსებ მღვდელთ-მთავართ-მთავარი „აგარიანთა პირის დამყოფელი“ ქ~ს :სჲე: ეს ქორონიკონი უნდა გვიჩვენებდეს 1577 წ. და არა 1045 წ. ,როგორც ჰფიქრობდ ბრსე. (Rapor 1,132—33)

1577 წ.—დედოფალი ნესტან დარეჯანი სწერს: „გიბძანებთ, ალის მოურაო ციხისთაო და მებაჟენო და სხვანო მოსაქმენო! ვინც სუჱტის-ცხოვლის ყმანი მოქალაქენი მოვიდნენ მანდა, ნურას ბაჟსა სთხოვთ და ნურცა სალამათს. სუჱტის-ცხოვლისთვის შეგვიწირავს. ქ~ს :სჲე:“.

1578 წ.—მეფე ალექსანდრე, ცოლი თინათინ და ძენი მათნი: ირაკლი, დ~თ, გ~ი, კ~ე, და როსტომ (ალავერდის სიგელი № 5).

1578 წ. მოკვდა აბხაზთა კ~ზი ევდემონ ჩხეტიძე ეკ. მუზ. 49; Rap. $\frac{VIII;}{123}$ XI $\frac{,202}{215}$ უბის წიგნი. III , 112.)

1578 წ. ქ~ს :სჲვ: სჳმონ მეფე და მეფე კახთა ალექსანდრე შეიბნეს მარტყოფს ჭოტორს და მეფე სჳმონს გაემარჯვა; ამავე ქ~ს მოკვდა ვახტანგ , ბატონი მუხრანისა. („წიგნი ქრონიკონნი“).

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ქ՟კს: სჲვ: [ამა] კ՟სს: - - ნლა | - - თხ| - - იშ | - - რ - - |-- დეკემბერსა| - - მოქცევარსა - - ურ (მუზ. ხელნწ. № 85)

— ქ՟კს: სჲვ: ამა ქორონიკონსა გამოჩნდა კუდიანი ვარსკლავი, ოდეს მისებრი არა-ვის უხილავს. ამავე ქ՟კს მიიცვალა აფხაზეთის კ՟ზი ევდემონ ჩხეტიძე - - - - - დ. მოკ՟და ყაენი შაისმაილ:-გამოვიდეს ურუმნი და აღიღეს ციხეები სამცხისა და ქართლისა:—ამავე ქკ՟სა მიიცვალა მეფეთ-მეფის გიორგის შვილი ბაგრატ თვესა მაისსა :კბ: დედა მათი, დედოფალი რუსუდან, მიიცვალა აგუსტოსა :დ: (ეგ. მუზ. ხელნწ. № 49).—ცხადია, რომ აქედამ სიტყვასიტყვით ამოღებულია ქ՟ცხ՟ბაში შეტანილი ცნობები: იხ. ქ՟ცხ. II, გვ. 291, სტრიქ. 7... და გვ· 292, სტრიქ. 4—6).

1578 წ. ქკ՟ს: სნივ: „ ... ჩუენ მეფემან.. ალექსანდრე და თანა-მეცხედრემან ჩუენმან... თინათინ და.. ძეთა ჩუენთა: ერეკლე; .. დავით,... გიორგი,.. კოსტანტინე და.. როსტომ.. შევწირეთ ალავერდს წ՟ა გიორგის.. და თქუენს საჭეთ მპყრობელს ნიკოლაოზს (ალავერდელს) კარაულისძენი კოზმანიშვილი დავით, მათნი კაცნი კომლნი ჩვიდმეტნი... ლანუკს კომლი კაცი ოცი... სახლითა და მამულითა ყოვლითურთ..., კისისკევით სომეხრნი მათითა სამართლიანითა მამულითა, რაც ამას წინათ დანებებული სახნავი და სხვა მამულები ჰქონებოდეს... არბუდვით კაცი კვამლი ჩვიდმეტი... სასახლე და ზვარი; ..ამაზის უბნით კაცი კვამლი ოცი...ყოვლითურთ.. თარხნად და კელ-შეუვალად ყოვლისა ჩუენისა სამსახურისა და გამოსაღებისაგან... თვნიერ ლაშქარ ნადირობისა საურისაგან კიდე... აღამაღლე რქა მართლ-მადიდებლობისა ჩუენისა..., და დასცენ ყოველნი მტერნი ჩუენნი ... დაიწერა.. ქკ՟ს: სნივ: კელითა კარისა ჩუენისა მწიგნობრისა.. ზურაბისათა.“ (კელრთულია: ალექსანდრე, „ერეკლე“) (იხ. კიდევ Rap. VI 41—42).

— ქ՟კს: სჲვ. გამოსჩნდა კუდიანი ვარსკულავი და გამოვიდა ლალაფაშა აგვისტოს :ზ: მესხთ ციხენი მისცნეს,—და მანუჩარცა მივიდა, ციხენი შესძლვნა, ტფილისს ჩავიდა.—დაუთხან ტფილისი მოსწვა, გაეცალა.—ლალა-ფაშასთან მივიდა მუხრან-ბატონი ვახტანგ და მიიყვანა ამილახორი ბარძიმ და ქსნის ერისთავი ელისბარ და დაიხსნა ქართლი ტყვეობა-ოკრებისაგან. ფაშამ თვისნი მამულნი მისცნა და მეოთხეს დღეს განუტევნა.—კვალად წარავლინა სპანი ლალა-ფაშამან იმერეთს, დაჰხვდენ იმერნი მთაზედ; მოსწყვიდნეს და აოტნეს. აქ დაესწრა არჩილისძე ერეკლე, მრავალნი ოსმალნი მოსწყვიდნა; :ია: კრმალი და :მ: ისარი მოჰხვდა ერეკლეს; ჯაჭვ-მუზარადი ვერ გაუტეხეს და აზნაურნი მოსწყვიდნეს.—წარვიდა ლალა-ფაშა შირვანს, ალექსანდრე კახთ მეფე მოეგება და თან წარჰყვა.—ოკტომბერში სვიმონ მეფე მოვიდა, არჩილ თან მოიყვანა და მრავალნი ტყვენი. —დაუთხან სტამბოლს წარვიდა.—კვალად მოკუდა კათა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლიკოსი აფხაზთა ევდემოს და დედოფალი როსუდან და ძე მისი ბაგრატ.— კვალად სმვიმონ მეფემ არჩილის ძმა ვახტანგ შეიპყრა და კეხვის ციხეში ტყვე ჰყო.—კვალად წარმოავლინა მირ მარი ლალა-ფაშამ მანუჩართან და ქართლს გაუსია, ქართლს ვერ ჩავიდნენ, სადგერი დაარბივეს, ეკკლესიის განძი წარხდა.— კვალად წარმოავლინა სანჯახი, ჩაუხდენ, და ქართლი მოარბივეს (ვახ.ქრ.).

1579 —სჲზ. მანუჩარ ათაბაგი აზრუმს წარიყვანეს (ვახ. ქრ.).

1579 წ. ქ̃ს: სჲზ: „ესე არს აწინდელი ქრონიკონი. რომელსა დაიწერა“ წერა-კით. № 252. იხ. 1535 წ. ქვეშე)

— ქკ̃ს: სჲზ: აქა შაჰ-ისმაელი გარდაიცვალა (წერა-კით. № 1204)

— ქკს: სჲზ: ამა ქრონიკონსა ლალა ფაშა გამოვიდა (ჟამნი № 3).

— ქკს: სჲზ: აქა ლალა ფაშა გამოვიდა (წერა-კით. № 252).—

— ქკს: სჲზ: აქა ლალა ფაშა გამოვიდა (ჟამნ. გულანი).

— ქკს: სჲზ: (ამს) ქრონიკონსა ლ̃ლჲ (ლალა ფაშა?) - - - იმ (აკ) ქრონიკონსა - - და დკნბრ (დეკემბერს) და მოქცევსა - - მეტურ (ეკ. მუზ. № 85

— ქ̃კს: სჲზ: აქა ლალა ფაშა გამოვიდა (წმ. ნიკოლოზის. ქრონიკ).

1579.— მეფე ალექსანდრე, დედოფალი თინათინ და ძენი მათნი: ირაკლი, დ̃თ, გ̃ი, კ̃ე და როსტომ აძლევენ მცხეთას სიგელს (იხ. ნუსხა № :ტიკ:): „შევსწირეთ.. ჩუენად სადღეგრძელოდ.. ბარუანთით :მბ: კუამლი კაცი...ესე ბარუანთათ მონასტერი ხატისკარი მისით შესავლით ... და რომელიცა ბატონს ჩუენს ძმას გ̃ს შემოეწირა ისიც :იზ: კუამლი... ქკ̃ს: სნიზ:.. ერთის ლაშქარნადირობის მეტი არა ეთხოვებოდეს რა.“

1579 წ.—ლეონ მეფის ძე კახთა მეფე ალექსანდრე, ცოლი მისი თინათინ და ძენი მათნი: ერეკლე, დ̃თ, გ̃ი; კ̃ე და როსტომ სწერენ: „მოვიდეს წინაშე ჩუენსა.. კ̃ზი ნიკოლოზ“, მცხეთის მამულის საქმეს გვესაჯაო და დაუმტკიცეთო კახეთს სვეტი-ცხოველის მამულები (ჩუდგე სის ამ მამულებისა) „დაიწერა... ქ̃კს: სნიზ:... კელითა კარისა ჩნ̃ისა მწიგნობრისა მთავარას ძის ზურაბისათა“ (მცხეთის ნუსხა №: სკე:)

1580 წ. ქ... ჩუენ .. მეფეთ-მეფისა ლეონის ძემან პატრონმან ელიმირზამ და თანამეცხედრემან ჩ̃ნმან პატრონმან ქეთევან და ძემან ჩ̃ნმან პატრონმან **იოველ**... შევსწირეთ (მცხეთას) ქვემო-ანუკით...: იბ: კუამლი კაცი.. მამულითა.. ჩ̃ნგან (მათ) არა ეთხოებოდეს რა.. სათათროს საურის მეტი... დაიწერა.. ქ̃კს: სნიჩ:.. კელითა.. იესესითა“... (მცხეთის სიგელი № 53 და ნუსხა №: ტლწ:)

1580 წ — ქსაბუკეის სიგელი № 14, გარგის მხედრულით დაწერილი:
„ქ... ჩუენ მეფეთ მეფისა დავითის ძემან, პატრონმან რამზ-ყოფილმან რომანოზ და თანამცხედრემან ჩუენმან პატრონმან ხუარამზე-ყოფილმან ხრისტინი და ძემან ჩუენმან პატრონმან ბაგრატ... შემოგწირეთ (ვლაქერნს) ულუთუბანი სოფელი, ჩუენითა ალალითა სჯულითა ნასყიდი..., რაც ურაყოფილს მასთანეს და მასთა ძმისწულთა აქს იმის გარეთა ს[ულ] ჩუენგან ნასყიდი იყო და.. შემოგწირეთ... ჯვრ ხანებითა მეფისა სეიმეხისათა.. არა ეთხებოდეს რა სმენით სთხოვარი და გამოსაღები... (აქ ჩამოთვლილია სია გამოსაღებთა) ყოველთა წირეთა ზედა მოგუსენებდეს.. ნაწილსა აღმოიღებდენ... დაიწერა. ქკს :სნაწ: ავრაღს :კ:... კელათს სამუშოსა ქალაქისა მთავარეპისკოპოსისა ტფილელებისა ბარნაბასითა (ეს ბარნაბა 1570 წ. იერუსალიმს იყო და სჩანს ასევე დაბრუნებულა). ხელულად: „რამაზ"; „ხუარამზე."

1580 წ. (ანუ 1590). სიგელი ქვითხეეისა ჩანებულის მხედრულით ნაწერი, № 40, რომლის თარიღი გაუგებელია, მაგრამ უნდა იყოს ანუ :საწ: და ანუ :სოწ: - - - მეფეთ მეფემან პ[ატ]რონმან [ს]ე[მ]ეონ და [თანა]-მეცხედრემან ჩუენმან დედოფალთა დედოფალმან... ნესტან-დარეჯან და ძეთა ჩუენთა გ[ი]- - ლურაზ - - ალექსი[ნდრე] -.-. ვლაქერნისა მას ჟამსა... შემოგწირეთ ტფილისს ქალაქს ერთი კუმლი ვაჭარი ხანუმას შვილის შვილები - - - - ქულბაქითა ... მიიღებდენ ღვთისმშობლის დღესა ერთსა ქალაქურსა ლიტრასა საკმელსა... წლითი წლად .... მშვიდობით განაგე სამეფო ჩუენი... დაიწერა ქ[რ]ა სჲᲔ (თუ :სოწ:?), თვესა აპრილსა ოცდა შვიდსა*

1580. — დეონ გახთა მეფის ძე ლეიმარზა, ცოლი მისი ქეთევან და ძე მათი იოახ მცხეთის სწორაკენ თორქატს კოშკს კცს (რეგისტრა მცხეთისა № 53).
— ქსა: სᲐᲔ: (1580 წ.) აქა სინამ ფაშა გამოვიდა (ყანჩ გუდანა.)
— სᲐᲔ: (თუ: სᲐᲗ: ?) აქა სინა ფაშა გამოჴდა (წ[წ]აოლოჯხის ქრ.).

1580 — ჯ[ვრ]ის:სᲐᲔ: მოვიდა: :კდ: წლის ტყვე ლეონ მეფის ძე იესე ყაენიდამ; და დაესხა დიღვამს სვიმონ-მეფესა ალექსანდრე, მეფე კახთა. — კვალად წარიყვანეს ყვარყვარე სტამბოლს; ხვანთქარს ფალავანი შეეჭიდა, ყვარყვარეს დაეცა, ქრისტიანობით ათბაგობა მოეცა და მოვიდა. — კვალად მოკუდა ძე ბაგრატისა და ძმა არჩილისა ვახტანგ. — კვალად ოკტომბერს: იე: ყვარყვარე და ბეჭა ლორეს მოუხდენ და მოარბიეეს (ჯხ. ქრ.).

1581 — სᲐთ. ჩაუხდა მეფე გიორგი ქათლს; დადიან-გურიელი თან ახლდენ· გალმა-გამოლმართი სულ დასწეულ. — სვიმონ მეფეს ფაშაზედ გაემარჯვა (ჯხ. ქრ.).

1581 წ. დავით-გარეჯის სიგელი № 1:
„ქ. ნებითა ღ[მ]თისათა:. ჩუენ:. ღთ[ი]ვ:. გვრგვნოსანმან:. მეფეთ:. მეფემან:.

პატრონმან:- ალექსანდრე და თანა-მეცხედრემან ჩუენმან დედოფალთა დედოფალმან პატრონმან თინათინ, საყუარელთა ძეთა ჩუენთა პატრონმა ერაკლე პატრონმან დავით, პატრონმან გიორგი და პატრონმან კოსტანტინე ესე უკუნისამდე ჭამთა გასათვებელი წყალობის წიგნი და სიგელი გიბოძეთ თქუენ ერთობილთა წრ^ს დავითის ყმათა აკურელთა და ამოგიკვეთეთ საჩუენო თივის თიბვა და არა ოდეს საჩუენოდ თივასა არ გათიბინვინებდეთ, არა ჩუენ და არა შემდგომთა ჩუენთა, მეფეთა და დედოფალთაგან. ესე წყალობის წიგნი არა მოგეშალოს... მცველ, მფარველ... ჩუენ მამაო წ^და დავით ჭ პატიოსანო ლოდო წარმართე მეფობა და დედოფლობა ჩ^ნი და ძენი ჩუენნი კეთილად აღზარდენ და განაძლიერენ. აწე გქონდეს და გიბაძენიეროს ღ^ნ სიგელი ესე სიგრძესა შინა ჭამთათა და დამამტკიცებელნი ამისნი ღ^ნ აკურთხნეს. დაიწერა მტკიცე და შეუცვალებელი წიგნი და სიგელი ესე ქ^სა:. სნით:. ინდიქტიონსა მეფობისა ჩუენისასა წელსა მე^ვიდესა •

1581 მეფე სვიმონ და ცოლი ნესტან-დარეჯან და, ძეთა ჩ^ნთა გ^ი, ლუარსაბ და ალექსანდრე შემოგწირეთ (მცხეთას)... და ქჯხს ნიკოლოზს... ზემო ქართლს სოფელი მოხისი... უნაკლულოდ და კელშეუვალად რამაზისშვილის კოსტანტინეს გლეხებს გარეთ რაც სახასო ყოფილა ამას წინათ... ქკს :ს ნ Ф: თუესა ივლისსა ათოთხმეტსა, კელითა კარისა ჩუენისა ვაზირისა თუმანიშვილისა შაჰველისითა (შეორე მხარეს თჳთრულა წარწერა)

1582—ქ^ს: :სო: აქა ბატონს მანუჩარს უღალატეს (ქკაოსკვის. ქრ.) ქ^ს: სო: სვიმონ მეფე ლორეს მიუხდა, ქვაბები აღიღო. —კვალად მოკუდა ყვარყვარე; მანუჩარ გაათბაგდა, და მანუჩარ ათაბაგს ოსმალთ ულალატეს. მანუჩარს გაეპარკჳა და მოვიდა სვიმონ მეფესთან; სვიმონმა ასულო თვისი ელენე მისცა, და აქორწინა.—კვალად მოკუდა გიორგი დადიანი და დაჯდა ძმა მისი მამია (კხს. ქრ.)

1582 წ.— წერა-კითხ. სჯდნაწერში № 29 (infolio, გვ. 388), ხრეიბისკოპოსის კაოზისაგან შეთხუზული (1788 წ. ოკტომბერს 6; კრებულსუკს) და მისგანვე გადაწერილს წიგნში: „მოკლე სწავლა, თუ კითარ ჯერ-არს კითხვა სღმრთოსაჲს წერილისა“ ბრთულია ფრიად საყურადღებო ნაწყვეტი წიგნისაგან: „შეზავრობს წმიდათა ადგილთა იერუსალიმს ნაკოლა რადსაიტასი, წელსა 1582“, თჳთ კაოზისაგან გადმოქართულებული (იხ. გვ. 169). რადსიეიდა, სხვათა შორის, სწერს:

„აღვილსა ზედა, სადაცა იდგა ჯუარი უფლისა, აქუსთ გეორგიანთა (ე. ი. ქართველთა) ოც-და-თორმეტი კანდელი, რომელთაგან ხუთნი ოდენ ანთიან.—ნათლისმცემლის მონასტრით ერთს მილზე არს მონასტერი წმიდისა ჯუარისა, რომლისათჳს დაურ^ქმევიათ ბერძენთა წ^ს მთავარ-ანგელოსისა. არს ესე გეორგიანთა და არს განწესებითა მით, ვითარცა მონასტერი წმიდისა საბასი. ამას შინა სცხოვრებს ეპისკოპოსი გეორგიანთა (ამ დროს ჯუარის მონასტერშა მარ-

თდს ოჳდს წინაშმძღვრის ადგილას ქ̀ორთუულ ეპისკოპოსი, ეპიფანე ად. ჩუმი „ქრონიკები“, წიგნი I. გვ. 123—124). მონასტერი ესე აღშენებულ არს, ვითარცა იტყჳან, მას ადგილსა, სადაცა ზეთის-ხილის ხე ჯუარისათჳს უფლისა აღმოთხარეს და დღესაც აჩუსნებენ დიდსა საკურთხეველსა ქუსში აღმოთხრილსა ქუასა შინა, სადითგანაც აღმოთხრილ არს იგი.—კათოლიკოსა და ყოველთა აღმოსავლეთის ეკლესიისა ქრისტიანეთა დიდი პატივისცემა აქუთ ამისდამი. მარჯუენით კერძო დიდის საკურთხეველისა არს მცირე ეკუდერი კათოლიკოსა, სადაცა ყოველს წელს სწირავენ. ეპისკოპოსმან მის ადგილისამან დაგუგო ჩუენ ზეთის-ხილი და კმელი პური, ამისთჳს ვინაითგან კორცსა არა ჰსუამენ მუნ.

გარნა ოდეს გეორგიანთა სრულიად გოლგოთის მთა განისაკუთრეს საკლოცუსლად, ამისთჳს ადგილი არღა იყო ტაძარსა შინა და ეგრეთვე არმანთა (ე. ი. სომეხთა) მექონთა საკურთხეველისათა, არა აქუნდათ ადგილი; ამისთჳს ურთიერთას თანქმობითა არმანთა და გეორგიანთათა და ეგრეთუს გეორგიანთა ჲ კათოლიკოსთა ესრეთ განიჩინა, რათამცა ნახევარი იგი გოლგოთის მთისა, რომელსა ზედაჯუარს აცუსს ქრისტე, მიეცეს კათოლიკოსა და კათოლიკოსა მისცენ მათ მესამე ნაწილი ზემო ასასუსელი სალოცუსლთა ზედა აბისინთა და სორულთასა. ესე ვითარითა ხატითა გეორგიანთა და არმენთანა ამას ადგილსა შინა აქუთ საკურთხეველნი თჳსნი, რ̀ლ შელ (?) ორთავე ცალკე აქუსი კიბე ხისა, სადითგანაც ტაძრით აღვალნენ მუნ.—გაცუსლა ესე ადგილისა კათოლიკოსათჳს ფრიად სასარგებლო არს, ვინათგან მათ ნახევარი გოლგოთის მთისა და ორი კერძო ზემოს აღსავალისა სამფლობელოდ თჳსად მიიღეს, რომელიცა კმად ვრცელ არს.—იქმნა ესე მაშინ, ოდესცა ჯუერეთ იერუსალიმი იყო სამფლობელოდ ეგჳპტის სულთანთა“ (ეს ნაწუეტი გაზეთს უთარგმნია 1791 წ. მარტს 9-ს).

ამას ზედვე მოსდევს ის ისტორიული ცნობა, რომელიც ზემო დაბეჭდილია 1452 წლის ქვეშე).

1582 წ.— ქსა :სო: აქა მანუჩარს უღალატეს ფაშებმა:. ათაბაკს:. (წ̃. № 252). ამ წარწერის პირდაპირ ხრმაზე აწერა: „გ̃რ“ (გიორგი) და „ღეონ.“

— ქ̃სა :სო: აქა ათაბაგს აწყვეტს უღალატეს. გეემარჯუა. თათარი გჳიქაჲ (წ̃. ჯ. № 1204)

ქ̃სა :სოა: (1583 წ.) აქა პატრონს მანუჩარს აწყვეტს უღალატეს და გაიმაჯუა (ჯუჩჩაუთას. გუჯანი).

1583—სოა. ტფილისი აღიღო ოსმალთაგან სვიმონ მეფემ.—კვალად გურიას დასვეს ვახტანგ გურიელად, გიორგი განაძეს,—და გიორგი მეფემ დაიჭირა ძმა თჳსი კოსტანტინე შვილით და პატიმარ-ჰყო (ჯუხ. ქრ.) სვიმონ მეფე და თფილელი ბარნაბა ამაე წიგნში მოხსენებულნი არიან ქსა: სოა—1583 წ.

— ქსა: სოა: აქა მეფე გიორგი მიიცვალა (წ̃ა გიორგის გუჯანი).

1583 წ.—მეფე სვიმონ მუხრანელ მტკიმღეთა უბრძანებს, სკვლის‹ცხოველის ყმებს ნურას სთხოვონო (რაგორც ქრონიკა 1585 წ. ქქვ შ): „დამღი სუპტა-ცხოველს დაანებეთ ქ‹ს: სოს: ქრისტეშობის თვის :ს:„ ბოდის მიწერილია: „ამ სუპტა-ცხოველის ყმებისათუს კიდე ხარჯი გითხოვნიათ... ყოვლის ბატონისაგან სუპტა-ცხოველის ყმა თარხანნი ყოფილან და მერმე კათალიკოზი სუპტს ცხოველს აშენებს და „მის ყმათ ჩამოეხსენით “(მცხეთის წუსხა №: რმ): სათაური **სიგელისა**: „ქალაქის ხარჯის უთხოვნელობისათუს.“ ამ გვარსავე სიგელს აძლევს მეფე ბაგრატ 1616—1619 წ. :„მეფე ბაგრატ გიბრძანებ... ბრძანებითა ღ‹თისათა და წყალობითა შაბაზისათა... ბაეს ნუ სთხოვ (მცხეთის).. და რაც ბაშმალი აელოთ, ისიც მიეცით“ (ამ გვარიეე ბრძანებანი იხ. 1592 და 1689 წ. ქქვშ.)

1584—ქ‹ს: სობ. მოიყვანა მანუჩარ ათაბაგმან ცოლი თჳსი, სვიმონ მეფის ასული სამცხეს. (ჯახ. ქრ.).—ქ‹ს: სობ: აქა ომანიანთ ბატონს მანუჩარს უდალტეს და გააქცინა (წ‹ ნიკოლოზის ქრ.).

— ქ‹ს: სობ: აქა მეფე გიორგი მოკუდა და ძე მისი ლეონ მეფედ დაჯდა (შემოკშედის. გულანი.)

1584 წ. ?— დაჩაინებულა ტუსეის საგული იტრაიის ტაძრისა № 537 (მცხეთის საგლების № №), რომელშიც მოხსენებულია უცნობი ქ‹ზი დოროთეოს მეფის სვიმონის ძის გიორგის დროს. საგული უთარიღოა, მაგრამ რუსეულს რეესტრში № 537 ნაჩვენებია 1584 წ. თუ ეს ქ‹ნა მართალია, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ დოროთეოს ყოფილა შემდეგ ქ‹ზ‹ ნიკოლოზისა 1582—1584 უნდა შევნიშნოთ რომ ქ‹ნებისა სიი XVI საუკუნისა პრეულია, რაკიკან ეს ერთსა და იმავე დროს ორ-ორი ქ‹ზ‹ სჩანს. თუ ორთნობა არ მოსდა ქ‹ზ‹ბაზე (სამეფოს ორად გაყოფის მაზეზისაგან), მაშინ უნდა მიეიღოთ შემდეგი დასხლეებითი სიი ქ‹ზ‹თა:

ბასილი 1516—1529; შალვასეგე 1529 წ. (და გარდვნა); გეორგი 1530—1531; მაღალა 1532—1549 წ. (ანუ 1548) სვიმონ 1549—1550 (ანუ 1548—1550); ბასილი (სხეა?) 1552; ზებედე 1552 წ. (იხ. ზემო, გვ. 393); ნიკოლოზ 1552—1556; დომენტი I 1557—1562; ნიკოლოზ (სხეა?) 1563—1564; დომენტი II (სხეა?) 1565—1566; ნიკოლოზ (სხეა?) 1566—1567; დომენტი (იგივე?) 1567; ნიკოლოზ (იგივე?) 1567—1582; დოროთეოს 1583—1585; დომენტი III 1595 წ. (შენ ზებედე † 1610 წ. და იოანე).

„ქ - - - ჩნ მეფეთ მეფისა პატრონისა სუმონის ძემან პირშუმან, პატრონმა გიორგი ესე შეწირულობის წიგნი... მოგაკსენეთ იტრიის სიონისა ღთისმშობელსა მას ჭამსა, ოდეს მოვიდა წ‹ ჩუენსა ჩ‹ნი მაკურთხეველი ქართლის კ‹ზ-პატრიაქი დოროთეს (და) გუეყვა, რა მამულნი შეგვეწირნეს, თქუენის მონასტრისთვის, ვისმინეთ... შენი მონასტერი ძეელიდგან ყ‹დ წ‹ს ეკლესია ყოფილ იყო და საფუძველითურ ახლად აეშენებ[ინა] - - - მოგუართვა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ჩუენ ერთი მძიმე ზარქაშად ნაკვერი თორმეტ საუფლო - - [თ]უალითა და მარგალიტითა შემკობილი ომოფორი; ჩუენ ლორის ღმთისშობელსა [შ]ევწირეთ. კიდე მოგუართვა ერთი სახელმწიფო ვეცხლის სურა და ნალ[ბაქი] ჩუენ.. შემოგწირეთ... ლუბრმა ჩუენის სახასოს მამულისაგან.. და შინდარას მარგველაშვილი... (და სხვა რვა გვარი გლეხებიცა).

სხუა რაც ბატონის ბიძის ჩემის მეფის გიორგისგან - - გექრთამა და გეყიდა (ჩამოთვლილია)... მე შემოვსწირე, ... დაგუიმტკიცებია"... ხელრთვად „გიორგი."

1585 — ქ̃კს: სოგ: ოსმან-ფაშა მოვიდა თავრიზზედ; და მოკუდა მეფე გიორგი; დაჯდა ძე მისი ლეონ მეფედ და კონსტანტინემ, ბიძამა მისმან, არგვეთი დაიჭირა (კახ. ქრ.).

— ქკსა: სოგ (1585). მეფე სვიმონ და ფაშა შეიბნენ ლორეს და მეფეს გაემარჯვა და ფაშა გაქცეული ქალაქს შევიდა, და მოკლა ურუმი ორას სამოცდა·ცამეტი, აიღო ლორე და ქვაფთა (sic. — „წიგნი ქრონიკონნი"). ჩხეიძის ქრ.

— ქკს :სოგ: აქა მეფემან სვიმონ ლორე დაჰჭირა (ჩხეიძის ქრ.).

— ქკს :სოგ (1685) აქა დადიანი გიორგი მიიცვალა (გელათის გულ. ვახუშტით გიორგი†1583 წ.).

1585 — არმაზის წარწერა ტარასის წაკითხული, (იხ. ჩემი უბის წიგ IV, 12)

1585 წ. ქკ̃ს :სოე: აქა დაიჭირეს სამცხე ისმაელთა (წერ. კ. № 252).

— ქკ̃ს: სოე: აქა ახალციხე ააშენეს ურუმთა [და]საბამიდგან წელთა შვდი ათას ოთხმეოცდა-ათოთხმეტიაჲ. ნახეთ მას უკან საქმე როგორ მოვა! (წერ. კითხ. № 1204 შეადარე, 1587 წ. ქვეშე)

1585 წ. „ქ. მეფე სვმონ გიბრძანებთ ერთობილნო მუხრანის მედამლენო! მერმე მანდაურის დამლის მესამედი სუეტის-ცხოვლისათჳს შეგვწირავს და ბატონის კათალიკოზის კაცი მოვა მანდა და რაც მათ დააყენონ, თქუენც გუერც მოუყენეთ. რაც მათი დამლა იქნებოდეს, ამათ დაყენებულს კაცს ნუ დააკლებთ. ქკს: სოგ: ენკენისთვის :თ:" (ნუსხა მცხეთისა № :რკბ:)

1585 წ. ახლოხანისა. — სიგელი მცხეთისა ნუსხა № 27: „...ჩუენ მეფეთ მეფემან პატრონმან ალექსანდრე და თანამეცხედრემან ჩნმან... თამარ და ძემან ჩ̃ნმან სასურველმან დავით ესე შეწირულობის წიგნი და პირი მოგაკსენეთ დედა-ქალაქსა მცხეთას სვეტსა ცხოველსა და კვართსა საუფლოსა და მირონს წმინდასა ასე და ამა პირსა ზ̃ა, რომელ პირველად სოფელი ვეძის·კევი და ფაშაანი სრულად მისის შენობით, კალთუბანი და გიორგნი ორივე კევი მაღლა მთიდამ დაბლა თეთრს კლდემდინ რაც სავეძო არის ჩელტს გამოღმართ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გრემის კერძად, ასე რომე თქუენი სამკვიდრო ეს მამულები ცოტას ხანს ხიზ-ნობის კვალად ყარაასლანს მივეცით ორსაოდენ წელიწადსა. ახლა კ~ზ ნიკო-ლოზ მობრძანდა და გუჯარნი მოიკუნა: გავსინჯეთ და მათი ბრძანება ვისმინეთ და მოვაკსენეთ თავისივე მამული მკვიდრი საქონებელი თქუენვე დაგიდევით და მოგაკსენეთ, ასე რომე როგორც თქუენი მოურავი და ქადაგი ყოფილ იყოს ვეძისკევს და ფაშაანს ისევ დააყენეთ, საბალახე და აბრეშუმი და დიდი სათათრო საური და რაც რამ ფერი ყველა თქუენი ყოფილა და თქუენ აიღებდეთ; ჩუენ არაფერი კელი არა გვედვას რა: ლაშქარ-ნადირობა და მონასტერი კარცანის სახასნი (სასახლე?) და ციხე კი უმიზეზოდ გვიმუშაონ, თუ მცხეთას არ მუშა-ობდენ და როგორც დავით გარეჯას იქიდამ სარგო რგებოდეს, ნუ დააკლებთ. ასე დაგვიმტკიცებია. არც გრემელთ ჰქონდეს საცილებელი კელი, არც შილ-დელთ და არც ნეკრესელთა. თქუენი მამული მოუდევრად მოგვიკსენებია ყოვ-ლითურთ უნაკლულოთ და უცილებელად. ვინცა და რომელმან ადამის მო-ნათესავემან დიდმან ანუ მცირემან ეს გამოსწიროს და ... (წყევა).

1586 ქკსა :სოდ: აქა ელენე დაიბადა ახალციხელი (წერა-კ. № 252). ეს ელენე კახ მეფეს შეურთავს იხ. 1601 წ. ქვეშე.

— ქკს :სოდ : მეფე სვიმონ და ქალაქის ფაშა შეიბნეს, ასან ფაშა, ტაბხმელას, მეფეს გაემარჯვა და მოკლა ხუთასი ურუმი და აილო გალავანი, თბილისის ქალაქის უკანა ციხე („წიგნი ქორონიკონნი“).

1586 წ.—ორბელიანთ სიგელი. თავში დასატულია ღვთისმშობელი და ზედვე წარწერა ხუცური: „ღვთისმშობელო, მეოხ ექმენ დმანელს მტბევარ მიტრაპოლიტს ელისეს, რ~ნ კ~დ განაახლებინა სიგელი ესე და დაუტევა ეკლესიასა თ~სსა ა~ნ“.

„ქ.. ესა:. შენ:.დედოფალსა..ვიგულეთ...ორისავე ტახტისა..ჴჳთ კელმწიფედ მფლობელ მპყრობელმან მეფემან მეფეთამან მეფემან სვიმონ და თანამეცხედ-რემან ჩუენმან... ნესტანდარეჯან და სასურველთა ძეთა ჩ~ნთა... გ~გი და.. ლუარსაბ და უმრწემესმან პატრონმან არსენ.. შემოგწირეთ განსამარჯვებლად.. და მეფობისა ჩუენისა წარსამართებლად სოფელი ჩინჩხორი, დმანისის კეობის დამლის მესამედი ამას წინათაც შეწირული ყოფილა და დიდ დმანისს რაც დმანისის ღვთისმშობლისა ყოფილა სოფელი მუტავისი ესები; და ამას გარეთად შემოგვიწირავს სოფელი ვარდის უბანი და დალმა ნახევრად გაგვიხდია; გუდა-რეხის ღთისმშობლის მონასტერი მისისა შეწირულისა მართლითა სამართლია-ნის... არა ეთხოვებოდეს არა სატარუღო, არა სამელიქო, არა საბალახე, არა სამეკობრის მძებნელო, ამას ყოველსავე დმანელ მთავარებისკობოზი აიღებ-დეს ვინგინდა ვინ იყოს და ანუ ვინ გინდა ვინ იქნებოდეს და წ~სა და ცათა მობაძავსა ტაძარსა თქუენსა მოაკმარებდეს... გიბრძანებთ კარისა ჩ~ნის ვექილ-ვეზირნო და მოსაქმენო და დმანისისა კევისა და საბარათიანოს ტარუღანნო და მელიქნო, თქუენცა ასრე დაუმტკიცეთ... თვინიერ ამა შეწირულთა ყმათა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლაშქარნადირობას ნუ დაგვაკლებენ, დაიწერა ნაშანი და ბრძანება ესე ქ-ს: სოდ: ივნჯარს ცხრას. კელათს მდივან-მწიგნობრისა ბაბაშის ძისა ქსტატესათა".—ასჩას სამი თათრული ბეჭედი.

1586—ქ-ს: სოდ: სპარსთ შეიპყრეს შახ ხუდაბანდა. შაბაზ დასევს :ს: წლისა.

— ლეონ მეფემ მოიყვანა ცოლი, ლეონ დადიანის ასული მარეხ, ჰქმნა ქორწილი (ჯხ. ქრ.)

ქ-ს :სოდ - - ესე - - - - (გჯ. მუზ. სვლისწერის № 85 გადასწყდა წირწერა.)

1586 წ. ამ წლის ახლოხანებს უნდა იყოს დაწერადი საგანგებო გელათის № 8984, ძველად დაზიანებული, რომელშიაც მოხსენებულია ცნობილი მონაზონი გერმანე (1580 წლ. ახლოხან. :იხ. ჩემი გუჯ. წიგ. II, გვ. 284):

„ - - - [ესე წიგნი] გაკადრეთ და მოგაკსენეთ - - - [ლორთ]ქიფ-ნიძე ქეჭაოზ და ქრთამიც მოგუართუი და უბოძეთ გელათის დასავლეთის კარსა სასაფლაო და ცოლი ჩუენი ულუხან იქ დავმარხეთ და გაუჩინეთ მწირაველი მღდელ-მონაზონი გერმანე... (გდგესება შეუწირავს მათის ბეკრებითურთ).

1586 წ. „ქ... წ-ლ გიორგი გელათს სადგლოფდლისა... შემოწირეთ... ჩუენ მეფეთ-მეფის ბაგრატის უხუცესისა შვილისა მეფეთ-მეფესა გიორგის თანამეცხედრემან, დედოფალთ-დედოფალმან ბატონისა დასისამაის სახელოსანის შერმზანისა და ანის ქალმან ბატრონმან თამარ-ფოფალმან ქრისტინემ.. შემოგწირეთ ჩუენის ათარაქისა, თაჯისა და განძისაგან დაუშლელი და შეუკმეკავი და გაუწყდენელი ოქროს ურ წ-სა კარისა ღ-ეთისშობლისა სატი და შეუკმეკი ბატონისათა თავლითა და მარჯალიტათა და კიდეც ოქროსა მაცხოვრისა სატი... თავლ-მარგალიტთა ჩემის მზითვისა და ჩემი სკეთხაკი ყმენი და ოთხასი და დაკეთნი და შეგწირეთ სხვრს (ხხვრს?) გლეხი გოგილაი ბაუდაძე.. (და სხ. გლეხები) გზ-ი ყმენი გეწირეთდეს... დაიწერა... ქ-ს :სოდ:"... ამ სიგლით ცხადდება, რომ ცოლი გიორგისი თამარ მოლოზნად შემდგარა, რასაკვირველია, ქრის სიკვდილისგამო (†1585 წ.).

1586 წ.—მეფე სვიმონ და ასან-ფაშა შეიბნენ ტაბახმელას. მეფეს გაემარჯვა, ამოსწყვიდნა ურუმნი. ამავე წელსა აღიღო გალავანი ციხისა და შემდგომად ციხეცა (ხხეიძის ქრ.).

1587 წ. ერაჯ, გუდაბა და სხვანი ბაბათაშვილებს კვლად დიდ-ძალი საკლესიო ფული გამოურთმევიათ განსვენებულის მათის მამის კათალიკოზის ნიკოლოზისათვის და ამ კაცის გასისტუმრებად სწირავენ თუსს მამულებს, სოფლებს: ყორანთას, სამშვილდეს და სატრედის (საონის საგანგები № 95).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ამ გვარივე სიგელი იხ. მცხეთის სიგელში № 95 და ნუსხაში № :რჟბ: ბარათაშვილნი ერაჯ, გულაბ (sic) და საჩინლო (sic) აძლევენ მცხეთას: „როდეს ძმა ჩუენი მღდელთ-მოძღუარი ნიკოლოზ კ˜ზად იჯდა, მას ჟამსა ავიღეთ სუეტისცხოვლის საქონელი და ბევრი თეთრი დავხარჯეთ (ამას სანუქფოდ მაუციათ ველ-გეთილი).. ქკ˜ს :ს: სამოც და :იე:."

— ქკ˜სა: სოე: გორი და ახალციხე ააშენეს ურუმთა (წიგნი. ქრონნ.)

— ქკსა: სოე: შაჰაბაზ განჯას მოვიდა, აღაშენა.— ლეონ მეფემ გაილაშქრა აღდგომას უკან; რიონს გაღმართი კოსტანტინეს ბიძასა მისსა აქუნდა სკანდის ციხით; სულ წაართვა; მას საუფლისწულო მისცა.— კვალად მოკუდა გურიელი ვახტანგ: გიორგივე გაგურიელდა (კას ქრო.ნ)

1588.— ქკ˜ს: სოვ: სვიმონ მეფემ სამცხე დალაშქრა.— კვალად შეიბნენ მეფენი სვიმონ და ლეონ გოფანთოს, სჳმონ მეფეს გაემარჯვა (კახ. ქრონ.)

1589 წ. ქკ˜ს: სოზ: აქა: ბატონს: სვიმონს: შამოება: დადიანი: და: გამარჯვა: დადიანსა: ოფის: კურას: (ქვათახევის. გულან.)

— ქკსა: სოზ: 1589—532=1057 წ. ამა ქრონიკონსა დავით-აღმაშენებელსა გელათი დაუწყია და ქკო˜ნი მობრუნებული არი (წგ. № 252 ამაზე იხ. ზემო 1057 წლ. ქვეშე).

— ქკს: სოზ (1589) „დიდნო მთავარ ანგელოზნო, მეოხ გვეყვენით წ˜ე ღთი˜სა მსაესა (sic მოსავსა?) თქუენსა ედიშერსა ძით და მეცხედრით ჩუენით, რომელმან მოვაჭედინე ხატი ესე ქკ˜ს სოზ" (თელავის ეკ. ხატის წარწერა. იხ. ჩემი უბ. წ. № II, გვ. 6. ბროსსეს შეცდომებით გარდმოუწერია Rap I 60).— იქვე მეორე ხატზე: „წ˜ო ი˜ე ნათლისმცემელო, მეოხ ექმენ ... მამკობელსა და მადიდებელსა შენსა ედიშერს ა˜ნ.

— ქკ˜ს: სოზ (1589) აქა ეკურთხა მთავრად მ - - ღ˜ნ ჩხათა (?) გ˜ს შვლი (წ˜ა გ˜ის გულანი).— აქ უნდა იყოს ლაპარაკი მალაქია, გიორგი გურიელის შვილის კურთხევაზე. ეს მალაქია კათალიკოზად გამხდარა 1605 წ. შემდგომ ევთიმისა. ამის შემდეგ გაკათოლიკოზებულა გრიგოლ (1629 წ.).

1589 წ. ქ˜კს: სოზ: აქა გ˜ნქა (sic.—განძა?) აშენეს (წერ-კითხ. ხელნაწ. 1204)

1590— ქკ˜ს: სოთ: ლეონ მეფე და დადიანი მამია ქუთათისს შეიბნენ და დადიანმან მეფე დაიჭირა, შხეთის (შქეფის) ციხეში დააბა და მუნ მოკუდა. მეფედ დასვეს როსტომ კოსტანტინეს ძე. კვალად მოკუდა დადიანი მამია, და დაჯდა მანუჩარ; ამან მოიყვანა ალექსანდრე კახთ მეფის ქალი და იქორწინა.— კვალად გიორგი გურიელმან ქუთათისი აღილო; მოიყვანა თეიმურაზის ძე ბაგრატ, ქუთათისი მისცა, და ძე (ძმა?) თვსი მამია მოუყენა.

— კუალად მოიყვანნა ურუმნი, ჯიჯავაძეს ციხე წაართვა; სხვა ჩიჯავაძე

დასვა.—კვალად მოვიდა სჳმონ მეფე, ქუთათისი აღიღო, ბაგრატ ქართლს წარიყვანა.—კვალად მოვიდა სვიმონ მეფე; ოფიშკვით დაუმარცხდა და გამეფდა როსტომ. სვიმონ მეფემ ლორე აღიღო, ოსმალნი მოსწყვიდნა (ვახუშ. ქრონ.)

1591 წ.—ქ~კს: სოთ: აქა მეფემან სვიმონ ქუთათის ქალაქი დაიჭირა; ბაგრატ გამოიყვანა და ძმისწული გ~ი მეფისა ფაშად დასვა.—ამასვე წელსა იმერთა უკუიჭირეს ქუთათისი;—ამასვე წელსა მეფე სვიმონ წარვიდა ლიხთ-იმერეთს; აღიღო ციხე კაცხი და ქვეყანანი გურიად და სკანამდე (სკანდამდე?) და ქუთათისი.—ამასვე ქ~კსა შეიბნენ მეფე სვიმონ და მამია დადიანი. დადიანს თან ახლდენ იმერნი: დადიანს გაემარჯვა - - - (სხვა მოხვეულია: ჩხეიძის ქრ.).

1591 წ. ქკ~ს: სოთ: აქა შამოება მეფე როსტომს დადიანი და გაემარჯვა როსტომ-მეფეს და დაიპყრეს ქართველნი (წერა-კითხ. ხელნ. № 252)

— ქკს: სოთ: აქა მეფემან სვიმონ ქუთათის ქალაქი დაიჭირა, ბაგრატ გამოიყვანა და ძმისწული გიორგი მეფისა ფაშად დასვა. მასვე წელსა იმერთა უკუ-იჭირეს ქუთათისი. („წიგნი ქორნიკონნი“).

— სოთ: (1591 წ.) აქა გურიელს მამიას აბხაზზე გაემარჯვა (წ. კ. № 1204).

— ქკ~ს: სოთ: აფხაზნი მოუხდნენ გურიას. გურიელის ძემ მამიამ ამოსწყვიდნა. უშვა მანუჩარ დადიანს კახ-ბატონის ასულმან ძე ლეონ და შობაზედ მოკუდა ქალი იგი (ვახ. ქრ.)

1592 წ. ქ~კს: სპ: მანუჩარ დადიანმა იქორწინა ვახტანგ გურიელის ქვრივზედ (ვახ. ქრონ.)

1592 წ. ქ. რაც ბატონის კ~ზის ბაჟი ყოფილიყოს ახალის თევზისა, თუ ძუძლისა, პურისა თუ ღვნისა და ხილისა, ყუძლა უკლებად დაანებონ მათი კერძი და ჩუჩნს მოსაქმეთ მათ ასალებზე კელი ნუ აქვთ ზენაარ! ქკ~ს :სპ: სჳმონ-მეფისა არის ეს წიგნი“ (ნუსხა მცხეთისა № :რმვ:).

1592 თბილელს ბარნაბას უყიდნია სიონის ტაძრისთჳს ვენახი და ყმანი სოფელს დუბისს (სიგელი სიონისა № 98: ეს ბარნაბა იერუსალიმში იყო 1570 წ.).

1593 წ. ქ~კს: სპა: აქა ოფიშკვმს ომი ყოფილა (ქკლ. მუზ. № 186)

გუჯარი ომის წინ სატარებელის ოქონისა ხატისა (იხილ. 1708 წ. ქვეშე) ამ ომს მოიკსენიებს: „ოდეს ... სჳმონ მეფე ოფიშუტს (sic) შებმულ იყო, დამარცხებოდა მეფის ალექსანდრეს მიერ. ... ოქონის ხატი იქ დარჩომია ... ვიდრე შაჰნავაზ მეფემდე.“

1593 წ. ქკ~სა: სპა: ამა ქორონიკონსა დედოფალი თინათინ გარდაიცვალა (ყამნი № 3. იხ. 1594 წ. ქვეშე)

ეროვნული ბიბლიოთეკა

1594 შუამთის გუჯარში მოხსენებულია მეფე ალექსანდრე და დედოფალი თინათინ. მოძღუართ-მოძღუარი ნიკოლოზ. (ეს გუჯარი პეტერბურღს გაუგზავნიათ იხ. ჩემი ისტ. კრებული, გვ. 441).

— ქ~სა: სპბ: აქა დედოფალი თინათინ გარდაიცვალა (ყანჩ. გულ.)

1595 წ. მეფე-სვიმონის ცოლის ნესტან-დარეჯანის და მათის ძის გიორგის ნებითა თანდასწრებითა და ჯერ ჩინებითა ყოვლთა მცხეთის შვილთა თქუენ ყ~დ სანატრელისა მეფისა შვილსა:

„.. ჩ~ნ ქ~ეს მიერ კურთხეულმან ქკზ~მან დომენტი... ესე საალაპო წიგნი მოგაკსენეთ ლუარსაბის ძესა პატრონსა ვახტანგს მას ჟამსა, ოდეს თქუენის ძმის მეფის პატრონის სვმონისგან მუხრანს სოფელი ყურისუბანი სამამულოდ და სამკვდროდ (მოგცემოდა) და ამას წინეთ ქ~ზს ნიკოლოზს ზემო ქართლს, ქორდს, ზაკუს და სათიხარს და მათ გარეშემო რაც საყდრის შეწირული მამული ყოფილიყო თქუენთვს ყურისუბანზე გაეცვალა.. აწ არც თქუენ მოგხდომოდათ კარგათ და არც სუეტმა-ცხოველმა იპრიანა. აწე თქუენი ყურისუბანი თქუენვე დაგიდევით.. და ვითა საყდრის მამული ოკერი აგეშენებინა.. და უკაცურნი სოფელნი გაგეკაცრიელებინეს, ჩუენ თქუენის ჭირნახულისა და თქუენგან დასახლებულის გლეხთ აუყრელობის სამუქფოდ დავდევით.. ალაპი ყველიერის პარასკევს თქუენთვს.. და თქუენისა მეცხედრისა.. თინათინისთვს.. დაიწერა კელითა დმანელ ეპისკოპოსისა საკაძის იოსებისითა.. ქ~ს :სპგ: სიგელი მცხეთისა №№ 327 და, 129, 148 ნუსხანი №№ კვ: :პბ: :და: რკე).

1595 წ. მეფე სვიმონ და იგივე მისი ოჯახობა სწირავს მეტეხის ღ~თისმშობელს სოფელს წავკისსა. „დაიწერა კელითა კარისა ჩ~ნისა წინამძღურისა იოსებისითა ქ~კს: სპგ:“ ბოლოს სვეულად ამტკიცებენ „სჳმონ“ (მეფე), „როსტომ“? და „გ~გი“ (სიგელი მცხეთისა № 501 და ნუსხა №: როთ:).

— ნინო-წმიდის სიგელი № 60 :„..ჩუენ.. მეფემან ალექსანდრე.. ესე სიგელი.. გკადრე წ~ასა ნინოს, ასრე რომე.. თქუენის ტაძრისთვს შემოწირულს და ნასყიდს მამულზედ რაც დღეს მსახლობელი კაცი იყოს, ასაყრელად დღესის უკან კელი ვერავინ დაიდვას არც კახმან და არცა ქართლელმან.. არცა ვის დავანებოთ... ქ~კს: სპგ: (თითოეული სიტყვა სამ-სამ წერტილით არის გაყოფილი, როგორც საზოგადოდ მე XVI საუკ. მხედრული ნაწერები).

1597 წ. სიგელი ნინო-წმიდისა № 21 :„ქ... (ფ~დ გრძელის წინასიტყვაობის შემდეგ)... ესე წიგნი და სიგელი გკადრეთ და „მოგაკსენეთ ჩუენ მეფეთ-მეფემან პატრონმან ალექსანდრე და სასურველ-საყვარელთა ძეთა ჩუენთა პატრონმა დავით და პატრონმა გიორგი და პატრონმან კოსტანტინე თქუენ... ათორმეტთა უდაბნოთა საჭეთ-მპყრობელსა წმიდასა ნინოს... ვგიეთ შენ მიერ მართალსა და მტკიცესა სარწმუნოებასა ზედა წმიდისა სამებისასა და წ~სა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ღვთისმშობელისა მიერ, რომლისა ნაწილნი ვართ მკვიდრნი სამეფოსა ჩუენი-სანი... შემოგწირეთ მთა თუშთ სამარხის გზა რომ გარდიარს და იქით გარდაჭ-რილს კლდემდის, ასრე რომე სხუას სოფელსა და აგარაკსთანა სასამოკრე (?) მთა არა გქონდა და ჩუენ მოგაკსენეთ და სიგლითა ამით დაგიმტკიცეთ...... დაიწერა ქ~კს სპე (1597), თუესა ივლისსა :ზ:“ ხელჩართული მშვენიერი: „ხელმწიფე ალექსანდრე ვამტკიცებ.“

1597 წ.—ნინო-წმიდის ტაძრისავე სიგელი № 22:

„ქ... (გრძელი წინასიტყვაობა)... ჩ~ნ ღვთისა მიერ ძლიერმან დ~ უძლეველმან... მეფეთ-მეფემან... ალექსანდრე და სასურველ საყვარელთა ..ძეთა ჩ~ნთა პატრონმან დ~თ და პატრონმან გიორგი და პატრონმა კოსტანტინე... ესე მტკიცე... სიგელი გკადრეთ... წ~ასა ნინოს და შემოგწირეთ ამა წესითა, ვითა ჟამთა სიგრძოსა დ~ ვითა-რებისაგან თქუენი ტაძარი მოშლილი დ~ დაქცეული იყო დ~ მეფემან პატრონმან დ~ონ ახლა მეორედ აღაშენა და შეამკო ყოვლითურთ; დასუა ეპისკოპოზი და შეს-წირნა სოფელნი და აგარაკნი: ორკოშინს რაცა სომეხი მსახლობელი არის და კიდევე თქუენს ტაძარს გარეშემო მსახლობელი რაცა ქართველი ანუ სომეხი არის, აგრევე თუალზე რაც თქუენთვს შემოწირული მსახლობელი ყმა არის; ამას გარეთად ვიწრონი მისის ზუარითა, აგრევე საკოპის ქალა თავს კევი რომე ჩაიარს და ბოლოს ღელე რომე ჩაუარს, ამას შუა სახნავი და საწისქვილე; კიდევე საკანს სააბრეშუმე, სოფელი ბიქივლი, აგრევე სარჯელავად (?) წინა-უკანა საგარეჯო მთისა და ბარისა და ჩერქაზნი უთქანელამდის. ესე ყოვლი-თურთ უნაკლულოდ და მოუსარჩლელად შემოწირული იყო და სიგლითა დამტკიცებული და ჩუენცა... შემოგწირეთ და სიგლითა ამით დაგიმტკიცეთ“.... დაიწერა.. ქკსა სპე“... ხელჩართულად: „ჴელმწიფე ალექსანდრე ვამტკიცებ ნებითა ღმრთისათა ამინ“ ხვეულად ამტკიცებს ნიკოლოზ კზ~ი და აზის თათრული ბეჭედი.

1597 წ. ქკ~ს: სპე: აქა დედოფალი (დ~ფი) ათაბაგის ქალი მოიყვანეს (წერ. კითხ. № 1204.)

— ქკ~ს.: სპე: როსტომ მეფემ მოიყვანა ათაბაგის ქალი თინათინ დედოფ-ლად და იქორწინა (ვახუშტ. ქრონიკა).

1597 წ. სიგელი ნინო-წმინდისა №

ჩუენ შენ მიერ მტერთა ზედა და წინააღმდგომთა ძლიერმან და უძლეველმან, იესიან-დავითიან-სოლომონიან, ყოვლისა საქართველოსა მპყრობელ-მქონებელ-მან, შაჰანშა და შარვანშა მეფეთ მეფემან ალექსანდრე და საყვარელთა და პირმშოთა ძეთა ჩუენთა: პატრონმან დავით, პატრონმან გიორგი და პატრონ-მან კოსტანტინე ესე მტკიცე და უკუნისამდე შეუცვალებელი წიგნი და გუჯარი გკადრეთ და მოგაკსენეთ თქუენ, დედისა ღვთისა საკუთარსა მო-წაფესა და მეათცამეტესა მოციქულსა, დედასა ჩუენ ქართველთასა, წმი-

დასა წინოს... ასრე და ამა პირსა ზედა, ვითა ჩუენთა ცოდვათა მიერ და მძლავრობითა უცხო თესლთათა ჩუენი უხუცესი დაჲ პატრონი ქეთევან მოვიდა ჩუენსა სახლშიგან, ვითარცა უწყით ქრისტიანეთა ზედა მათ ღუთის-მტერთა მიერ ძლეულება უწყალოება, მრავალი სატანჯუელი მიჰაპყრეს და თავისის მამულისაგან ექსორია ყვეს; ჩუენ ვითარცა შეჰგვანდა კელმწიფობასა ჩუენსა ვიგულეთ და შევიტკბეთ დაჲ იგი ჩუენი, ვითარცა იტყვის წინასწარმეტყუელთა უმეტესი დიდი მოსე, ვითარმედ თჳსი ნათესავისა შენისა არა უგულებელს-ჰყო; მივეცით მონასტერი მეტოქი და სახიზარი თქუენი და უდაბნოსა გარეშჯისა და დავაყენეთ მონასტერსა მას შინა აკურისასა და დავანებეთ რაცა მისი შესავალი იყო, ამა წესითა ვითა სადამდის ცოცხალ იყოს ჩუენი დაჲ პატრონი ქეთევან, მანამდისი მას ჰქონდეს ასრე, რომე რაცა წინამძღუარს იქ მდგომსა ჰქონებოდეს და ეჭამოს, ისი ჩუენმან დამან იკმაროს და ჭამოს და რა სოფელმან მისი წესი არა დაიშალოს, ისრევე, რარიგაცა ამას წინათ ყოფილიყოს, ნინო-წმინდის სამწყსო და მეტოქი იყოს და სახიზარი დიდის უდაბნოსა და სხვა რაცა საუდაბნოე პირველთა მეფეთა აღაპნი იყუნენ, ისი ისრევე მოუშლელი და შეუცვლელი იყოს. ამას გარეთად სულ-კურთხეულისა მეფის პატრონის მამის ჩუენის ლეონისაგან ორნი სიგელნი იყუნეს, ერთი მთავრის შვილის ზურაბასაგან დაწერილი და ერთი პატატა ბარათისი, ისრე დავგიმტკიცებია და წურა კაცი იმას მშლელად და შემცვალებელად ნუ ექმნების და რა რიგაცა ყოფილიყოს, ისრევე ვინ-გინდა ვინ თორმეტ უდაბნოთ მაკურთხეველი არქიმანდრიტი იყოს, მისი მეტოქი და სახიზარი იყოს და სადგომი და დიდის უდაბნოს სალარო; სხუა ბედნიერის პატრონის მეფის ლეონისაგან ასრე გაჩენილიყო, რომე წინა-უკანას საგარეჯოს გამოსაღები ნახევარი მცხეთისათჳს შეწირული იყო და ნახევარი უდაბნოსა გარეშჯასა. აწ ჩუენცა იმ რიგითა და წერითა (წესითა?) დავგიმტკიცებია, ვითა რაცა წინა-უკანა საგარეჯოს გამოსაღები იყოს, შუა გაეყოფოდეს: ნახევარი ვინცა კათალიკოზი იყოს, იმას მიერთმოდეს და ნახევარი უდაბნოსა გარეშჯასა და მუნ მყოფთა მონაზონთა საკმარ და საზღელ იყოს... დაიწერა მტკიცე და შეუცვლებელი გუჯარი ესე დასაბამითგან წელთა შვიდ-ათას-ს და ოთხას, ქრ-სა :ათე: თთუესა ჲბრალსა :ლ: მზის ქცეაესა :ს: სხთუჯესა მთუარისასა :კდ: ინდიქტიონსა (შეფობისა ჩუენისასა) ოც-და-სამსა“ და შემდეგ ხელმოწერილია: მეფე ჯდქსნდრე გამტკიცებ ნებითა ღ ითასთა ს ნ“ (ბაგრატიონთა ნეკროპოლი, 1973, გვ. 90).

1599 წ.—ქ-კნ: სპზ: აქა მეფემან სვიმონ გორის ციხე დაიპყრა;—ამასვე ქ-კსა მოვიდა სარდარი ჯაფარ-ფაშა სპითა აურაცხელითა; იქმნა ომი ძლიერი; მეფე სვიმონ ტყუედ წარიყვანეს; სრულიად სომხითი და ლორე აღაოკრეს (ჩხეიძის ქრ.)

1599 წ. ქ-კს: გზზ: აქ მიიცვალა ბატონიშვილი ბატონი როდამ, და ამასვე ქ-სა: მეფე სჳმონი დაიპირეს (წმ. ნაკოდაზის ქრონ.)

— ქ: სპზ: ამა ქრონიკონსა მოვიდა სარდარი და ბატონი სვიმონ დაიჭირა (ქკათხეგის. გულანი).

— ქკსა: სპზ: აქა მეფე სვიმონ დაიჭირეს ურუმთა. (ჯანბ. გულანი)

— ქკს: სპზ: ამა ქრონიკონსა სჳმონ მეფე დაიჭირეს ურ [უ] მთა (ჯამნი №3)

— ქკს: სპზ: მეფემან სვიმონ ცხრა თვეს გორის ციხეს იბრძოლა, აიღო, მას შინა მყოფნი ურუმნი გამოასხნა და მშვიდობით გაუშვა. —ამავე ქრონიკონსა მეფე სვიმონ და ურუმნი შეიბნეს აწეფის, ალგეთის პირს და ცხენი წაუქციეს ბრძოლასა შინა მეფეს თულაშვილმა; დაიჭირეს თათართ მეფე სვიმონ და სტამბოლს ხონთქართან გაგზავნეს, იეღიყულაში დაატყევევეს, სამი წელიწადი იქ იყო, გამოიყვანეს და ათ (sic) მეიდანზედ თავი გააგდებინეს (წიგნი ქრონიკონნი)

— ქკს: სპზ: ცხრას თთჳსს გორს ადგა სჳმონ მეფე, აღიღო იგი და ოსმალნი უვნოდ განუტევნა (ჯახ. ქრ.).

1600 წ. ქკს: სპზ: სჳმონ-მეფე შეიპყრეს ოსმალთა და წარიყვანეს, გამეფდა ძე მისი გიორგი.—მოკუდა გურიელი გიორგი და დაჯდა ძე მისი მამია გურიელად (ჯახშტ. ქრნ.)

1600 წ.— ქკს :სპზ: აქა დიდი გურიელი (გრდა) გიორგი მიიცვალა (წერა-კითხ. ხელნწ. № 1204).

— ქკს :სპზ: იმერეთს მეფის გიორგის გამეფება (იხ. 1604 და 1637 წ. ქგეშ).

— ამავე დროებს ეკუთნის შიო მღვიმის სიგელი (კანტარის № 2626), რომელსაც აძლევს მღვიმეს მეფეთ-მეფე გიორგი და ცოლი მისი თამარ და ძენი მათნი ლუარსაბ და დავით : „პირველითგანცა თქუენი ყოფილ-იყო და ჭამთა ეითარებისაგან თქუენსა უდაბნოსა აღარა ჰქონებოდა.. და ჩუენ მოგაკსენეთ ოკამი, მეშველაანი... ყუელიერის შაბათსა ჩუენთჳს... კარგაღებული აღაპი გარდაიკეთებოდეს“ (12 კოკა ღვინით, ერთას კბაჲის ზურით, ოთხის ორბაგულით და სხ.)

— ამავე დროებას ვაჩნაძე როინ და მისი შვილი ბოქაულთ უხუცესი იორამი სწერენ: „როდეს მეფე ბატონი სუიმონ ურუმთაგან დატყუედა (1599 წ.) და ჩუენ ხუანთაჭითანა ელჩად წავედით და ეს წიგნი დატყუევებული ვიპოვეთ და ვიყიდეთ ოთხმოც ფლურად და შევსწირეთ სუეტსა ცხოველსა „მცხეთურას და აწ. კგ. მუზეუმის ხელნაწერის წარწერა გვ. 618).

1601 წ. ქკს :სპთ: მეფე კახთა ალექსანდრე და ძენი მისნი დავით, გიორგი და კოსტანტინე მცხეთას განახლებით სწირავენ სოფელს ჯიმითს და ღანუხით რვა კვამლს გლეხს „ქკსა :სპთ: ინდიქტიონსა მეფობისა ჩუნისასა :კზ:“ (სიგელი მცხეთისა № 18 და ნუსხა № :სხთ:)

— ქრკს :სპთ: გურიელი მამია და მეცხედრე მისი თინათინ (ხოხბაგის ქალი :იხ. Гурія и Аджарія და ბაქრაძისა, გვ. 123).

— ქრკსა :სპთ: აქა დაიპყრა სრულებით დუეალეთი, ოსეთი და აღილო ციხე და სოფლები მეფემან როსტომ იმერეთისამან (წერა-კითხ. № 252).

— ქრკს :სპთ: გიორგი მეფემ ლორე აღილო, თჳს-თჳსად დაიჭირა (ვ. ქრ.).

— სპთ (?) აქა მიიცვალა დიდი ათაბაგის ასული ბატონი თეოდორა (წ'ა ნაგოლოზის ქრ. შეჯდრე ერთაწმიდის წყრწ. Rap VI, 33—4).

1602 წ.—ქრკს :სჲ: მეფე კახთა დავით და დედოფალი ქეთევან (წმიდანა) და ძენი მათნი თეიმურაზ და ბაგრატ გლეხებს სწირვენ ნინოწმიდას (სიგელი ნინოწმიდისა № 1).

— ქრკს :სჲ: (**1602 წ.**) ამ ქრონიკონსა მეფე დავით მაიცვალა კახთა (ყაძ. № 3).

1602—ქრკს :ჟს: გიორგი მეფე და ალექსანდრე მეფე კახთა ერევანს მოდგომილს შაჰაბაზთან მივიდნენ (ვ. ქრ.)

— ქრკს :სჲ: „ქ ჩვენ... ყოვლისა საქაროველოსა მამად მთავართა მთავართ-მან ქართლისა ძჳმან პ[ატრონმან] დო[მ]ენტ[ი] ესე... სიგელი გიბოძეთ შენ ჭარმაოულსა დავითს... მას ჟამსა, ოდესცა კითხულითა (?) მეფისა პატრონისა გიორგისაჲთა მოგიბოძეთ გოგილაში ოთხი კეკლი კაცი... რისაცა ოდენ მა-მულისა მჭონებელნი იყუნეს... და რაც ჩუენი სახასო მიწა იყო ისი ორი წილი თქუენ გიბოძეთ... დაიწერა ქრკს :სჲ: (ბეჭედი ასო მთავრულ წარწერით :რამელი განკსნაო ჭეყანასა ზრ კისიდ იყოს იგი ცთა შინა და შუაში ასოები: **ᲘᲐᲙᲘᲜ** (?) (?) **ᲘᲣ**, რომელიც გგონებ აღმოაკითხვის ვერე: „იესო ქრისტე, ძეღვი... ქართლისა ხელმწიფე“. ამავე სიგელს აწერია: „...ბატონის მამის ჩუენის ნება დართულობათ ქჩრხის ბატონის დომენტისაგან ნახოძებაი... ჲ ჩუენ...მეფემ მჭედმან ხელმწიფემან ლუარსან...გიბოძეო... ქრკს :სჟთ“ (1610 წ. ხელ-ხართულად: „ლუარსან“.—გაგეკვანათ გუჯ.).

1602 წ.—ამ წლის ახლო დროებისა უნდა იყოს შემდეგი ორი „ბრძანება“ ალექსანდრე კახთ მეფისა. მაგრამ რადგან ენა და პალეოგრაფიული ნიშნები გუჯრისა მე-XVIII საუკუნისა, ამისგამო შეიძლება ეს ალექსანდრე იყოს ერეკლე II-ის ძე, მოწინააღმდეგე რუსთა და მეფედ მწოდებელი თავისა თვისისა.

„მეფე ალექსანდრე ვიაღრებ! ჩვენ მაგიერად ბეჟან გალობლიშვილს ასე უამბეთ: მერე სახლთხუცესი გიორგი და ნაცვალი თქვენთან გამოგვიგზავნია. რაიც საალავერდოს დაემართა ამათი სიავკაცითა ახლა ესენი მოიყვნე და რაც იმ საყდრის მსახური აზნაურშვილი იყოს ანუ გლეხნი თავი თავს მოუყარეთ და თავიანთ ალაგზე დაასახლეთ და საყდარს კარგ გვარად მოუარონ. ვინც არ დაგიჯერონ, ჩვენ მოგვახსენეთ და გარდავახდევინებთ. აქა ერთი დიდი და ფიქრი ნურავისი გაქვთ. ალექსანდრე

„ქ. მეფე ალექსანდრე გიბძანებთ საყდრიონის აზნაურნო, გლეხნო! მერე ეს ამდენი ხანია არეულობა იყო, ხან ლეკობა და ხან ურუმობა, არ ოდეს ეს ჩვენი სასაფლაო არ დააგდევით და მანდაურობას არ გაეცალეთ. აწე რაღა ღმერთი გაგიწყრათ, რომ ეგ ადგილი ასე წაახდენინეთ. რად უნდა წასულ იყავით, ტყეში დამალვით როგორ იქნება. ეხლა საყდრიონისა ავისა და კარგისა გარიგება და თავობა ზექან მგალობლიშვილისათვის გვიბოძებია და მანდ გამოვისტუმრეთ. ამას აქათ მანდაურ საქმეს და გარიგებას ამასა ვკითხავთ. თუ რომ კარგა გაირჯებით და იმსახურებთ, კარგს წყალობას იშოვით, თუ არა-და ხათრიჯამი იყავით, ცაში რო ახვიდეთ, იქ ვერ მოგვირჩებით: ღვთითა და ბედნიერის ხანის დოვლათის ძალითა ხელში ჩაგიყრით, და თქვენ ხომ ღ~ნ და კაცმან გარდახდევინათ, მაგრამ რაც დაგაკლდათ ჩ~ნ გარდაგახდევინებთ. უბრალოდ ტყეში, კლდეში დავლა თქვენ არას გამოგადგებათ, ისევ თქვენ ალაგს დაგროვდით და რაც სამსახური გიბრძანოთ, გაარიგებდეთ და ღთის ძალით ახლა ფიქრი და შიში აღარ არის, როდესაც გინდათ ჩამოდით, გვიახელით და კარგი საქმე გქონდესთ, გაირიგეთ, ისევ წადით. რადგან თქვენი თაობა და უფროსობა ზექან მგალობლიშვილისათვის მიგვიცია და სიტყვას ნუ გარდახვალთ და იმათით გაირიგებდეთ საქმეს, ისე მოგვახსენებდეთ ხოლმე და რაც კაცნი ამას არ ითვისებს მწვედ გავუწყრებით და კიდეც გარდავახდევინებთ“ | ალექსანდრე |

1603 წ.—.....ჩუენ... ყოველთა მეფეთა შორის წარჩინებულმა... მეფეთ მეფემან როსტომ და დედოფალთ დედოფალმან თინათინ მოგახსენეთ... მცირე... ესე ძლვენი და შემოსაწირავი სოლომონის გლეხი... (გელათის) საყდარსა და ბატონიშვილსა გენათელსა სუიმონს დაუდევით საუპატივოდ: ამისის თეთრის ბეგრისაგან ორი შამახური სამთელი ყოველთ დიდმარხვაში დაანთებდიან ხახულის ღთისმშობლის წინათ... დაიწერა... გენათელ მთავარეპისკოპოზისა ბატონიშვილისა სვიმონის და ინდიკტიონსა მეფობისა ჩემისასა ქ~კს :სყა: თვესა აგვისტოსა.“

— ქკსა :სყა: აქა ელენე კახ-მეფემან წაიყუანა (წერა-კითხ. № 252).

— ქ~კს :სყ: ალექსანდრე მეფის ძემ დავით გიორგი ძმა თვისი დაიჭირა და მამა პატიმარ ჰყო, თვთ გაბატონდა.—კვალად მოკუდა მეფე გიორგი, ძე მისი ლუარსაბ მეფე იქმნა (კახ. ქრ.).

— ქ~კსა :სყა: „მეფე გიორგი მძლეველი და გამომღები ოსმალთაგან ერევნის ციხისა მოიკლა საწამლავითა შურისაგამო შაჰ-აბაზისაგან, გარდაიცვალა :ჩქგ: წელსა (ჩემი ისტორიული კრებ. გვ. 482)

ამავე წელს მოხსენებულის მეფის ლეონის ასული მონაზონი თეკლა; სხანს 1597 წელსაც (ჩემი ისტ. კრებ გვ. 441).

1603 წ. ახლო დროისა: „...ჩუენ... მეფემან გიორგი.. დედოფალმა თამარ და ძეთა ჩუენთა პატრონმან ლუარსაბ და პატრონმან დივით... გამოძიება ვყავთ და პირველითგანცა თქუენი (ქ. ი. შიოს მონასტრისა) ყოფილიყო და ჟამთა ვითარებისაგან თქუენს მონასტერს აღარ ჰქონებოდა...და ჩუენ...მოგაკსენეთ ოკა-მი, მეშველაანი მთითა, ბარითა... ყუელიერის შაბათსა ჩუენთვის (მღვიმენი) ჟამსა სწირევდენ სამის მღრდლითა (sic) და ერთის მთავარდიაკვნითა, თორმეტს კოკას ღვნოს დახარჯევდეს, ერთს კაბიწს პურსა და ოთხს ორაგულსა, ოცს ლიტრას ფიჩხულსა...კარგაღებული ალაპი გარდაიკდებოდეს (ლამაზის ხელით დაწერილია ქაღალდზე, ბოლო აკლია).

1604 წ.—ქ~სა :სჟბ: აქა მოკლა კახმა კოსტანტინე მამა და ძმა და თვე-სა მეშვდესა მოკლეს კახთა მკლველი მამისა და ძმისა კოსტანტინე (ყანჩაეთის გულანი).

— ქკ~სა :სჟბ: მანუჩარ დადიანისძე ლეონ კახეთიდამ მოიყვანეს მამასთან ოდიშს (კახ. ქრ.)

— ქკ~ს :სჟბ: მეფე დავით და ცოლი მისი დედოფალი ქეთევან (წ~ა) და ძენი მათნი თეიმურაზ, ვახტანგ. (ბაგრატ? :იხ. 1602 ქვეშე) ოთხს კვამლს გლეხს სწირავენ ნინოწმიდას პატარძეულში (ნინოწმ. სიგელი № 7).

— ქკ~ს :სჟბ: იმერთა მეფე გიორგი და ცოლი მისი თამარ სწირვენ გე-ლათს სოფელს „კურსებს რაც სამეფო თეთრი გამოვიდოდეს და :ოვ: კოდი ლომი, ჩემის ძმის მეფის როსტომის სულის საოხად... ალაპს გარდაიხდიდენ... დაიწერა ანდიკტიონსა მეფობისა ჩემისასა მეოთხესა, ქ~კს :სჟბ:.. მე პაატას აბა-შიძეს დამიწერია“ (ამტკიცებენ მეფენი გიორგი და ბაგრატ :გელათის სიგელი №№ 47 და 8936). რადგან სიგლებში როსტომ ცოცხალი სჩანს 1603 წელს, იგი უნდა მომკვდარ იყოს 1603—1604 წლებშუა და არა 1605 წ.

1605 წ.—ქ~კსა :სჟგ: ამა ქორონიკონსა მეფე ალექსანდრე კახთა მოკლა ძემან მისმან კოსტანტინე და თუე[სა] მეშვდესავე [მო]კლეს კახთა [მკლ]ველი მამისა კოსტანტინე (ჟამნი № 3)

— ქ~კსა :სჟგ: კოსტანტინემ დაპატიჟა თავისი მამა ალექსანდრე და ძმა თჳსი გიორგი და ჰამაზე ორივ დახოცა.—ამავ ქორონიკონს ქართლის მეფე გიორგი მეჯვრის-ხევს იდგა, თაფლი მოართვეს; შიგ ფუტკარი იყო. პირში რო ჩაიდვა, უცა ფუტკარმა, პირი გაუსივა და მიიცვალა. მაშინ ქართლი ლუარსაბს უბოძა ყაენმან („წიგნი ქრონიკონნი“).

— ქ~კს :სჟგ: მოკვდა მეფე როსტომ. ძმა მისი გიორგი მეფე იქმნა.—მოკლა ძემან მისმან კოსტანტინემ მამა ალექსანდრე მეფე და ძმა თვისი გიორგი. შემ-დგომად მოკლეს კახთა კოსტანტინეცა.—ამავე წელსა მოვიდა ბატონი თეი-მურაზ კახეთს და გამეფდა (კახ. ქრ.). როსტომ † 1603-4 და არა 1605 წ.

1605 წ.—ქ'კს :სჟგ: ამა ქ'კსა მარტსა :იბ: დღესა სამშაბათსა დიდი და მაღალი სახელოვანი კელმწიფე ბატონი ალექსანდრე აწამეს; ძე მისი და ეპისკოპოსნი აწამნეს და კახეთი აოხრეს ყიზილბაშთა.—ამასვე ქ'კსა თვესა მაისსა :იგ: დღესა ორშაბათსა კ'ლი ყველ ცაიშის საყდარს ახლად აღსაშენებლად (წ'ს გ'ის გუჯარი). ცაიშის მაცხოვრის ხატის წარწერა მოგვითხრობს, რომ კათალიკოზ მალაქიას მიწის ძვრისაგან დარღვეულის ცაიშის ტაძრის აღშენება შეუსრულებია 1619 წ. (იხ. 1619 წ. ქვეშე).

— ქ'კს :სჟგ: აქა მეფედ დაჯდა ბატონი თეიმურაზ კახეთს (ქ'ქოსხეკის გულანი).

1605 წ.—„ამავე ქ'ს (ე. ი. სჟგ) აბხაზეთის კათალიკოზი ეფთჳმი მიიცვალა და ცაიშელ-ჯუმათელი გრიგოლის შვილი მალაქია კათალიკოზად დასვეს“ (წ'ს გ'ნ გუჯარი).—სამის წლის წინეთ მალაქიას კითალიკოზად დაჯდომამდე (ე. ი. 1602 წ.) ყოფილა ის საშინელი ერთ-წლოვანი მიწის ძვრა, რომელსაც დაუქცევია ცაიშის ტაძარი გალავნითურთ (Rap. VII, 33—34).

გელათის წ'ნ გიორგის მონასტრის ხელნაწერს „ოსიაბოასს“ წიგნს აქვს წარწერა: „დაიწერა...ბრძანებითა დიდისა აბხაზეთისა და ყოველისა საქართველოჲსა პატრიარხისა კათალიკოზისა პატრონისა ეფთჳსისითა... ბიქვინტისა ღუთისმშობელო, აცოცხლე... რემეთუ ჴელმარიტად იჴილოდა წიგნთა წმიდათა წერასა და ამკობდა პატიოსანთა საყდართა, კახეთით, ქართლით, იმერეთ-ოდიშით და გურიით და დასდებდა დიდროან და პატიოსანთა ყოველითურთ შემკობილსა წიგნებსა და ჩვენ (ე. ი. გადამწერლებს) გვიბოძებდა მათსა ალაესა მათისა კონდაკითა ნაშოებსა საქონელსა მრავალსა და აურაცხელსა და არა დასცხრებოდა.. ყოველსა წელიწადსა შინა ოთხ ოთხისა, სამ სამისა და ორ-ორისა მწერალთაჲ; გვაწერინებდა დიდისა პატივითა და წყალობითა“... „დედ-მამათა მისთა შეუნდგეს დმერთმან“

ეს კეთილი, გვარად სუკვარელიძე, პირველად ეთიღა მოქცელ მთაწმინდა-ეპისკოპოსი, როგორც სჩანს მარტვილის კრის მეტყორაულისაგან (№ 29, ჩემი უბის წ.III, 153-154) წარწერილის: „ქ'ე შ'ე მოქცელ მთაწმინდაჲსკოპოსი კეთილი“ (მარტი 25); „შენ ტაო შენტელნოო და ქორწინოს უხუცესიო, პატიოსანო მოქცისა ღ'თის-მშობელო, მე მოქცელ მთაწმინდაჲსკოპოსმან ეფთჳმე სუკვარელიძემან დაჴვრენე ესე... მეტყორასი და შეუწირე სახსრად და სახად სოფელი ჩემი. რომელმანცა ჴელმან გამოხჴის“... (წეკვა) „ამა წიგნისა მეტყორასისა მწერალი ნაკვრატიოზი“ წმცხეტა შეუნდგეს ღ'ნ“...„სრულ იქმნა...კელათს...ნაკვრატიოზ წმცხეთისათ...ქალდეი ავი ოო, ამის უკეთესი კელი არ მოიყვანო“ (მეტყორასი დამზადა ნაწერაჲ). „სოფელი მეხუთისჳ შეწირეს შ'ნ ღ'ნ... სოფელი აბრაამისი წმცხეტა შ'ს... ძეთ მათთა ისაკს და ნიკოლოზს შ'ნ ღ'ნ“. „ადიდენ უფალო... მოქცელ მთაწმინდაჲსკოპოსი პატრონი ეფთჳმი სუკვარელიძე და ნუ უზამ მტერთა გულისასი. ა'ნ“ სხვა ხელით: „დიაკონი ხოსრია ქაკაბარძე“. ზედადში ასეცნია მოქცის ხატი წარწერით:“

„...მოქვეს დ ღთისმშობელო, ჩუენ... აბსუზეთისა კ ზმან ეფთუმი სუეჯრელაძემან მოჯუდანე ხატი ესე და დაჯესეუნე ტაძარსა შენსა მოქუს“...

იგივე ევთიმი მოხსენებულია ტექსტის ხელით მარტვილას დიდს უთავბოლო გულანში: „შ ე ღ ო აბზაზთა კ ზი საყუარელიძე ბატონი ეფთუმი და მე ზებედეცა (კარგარეოლი?) შემიწყალე უფალო“... „საყუარელიძე ბატონი ეფთუმი მრავალ-ჟამიერ ყავ... და.. მდიდნიშვილი ფილიპე (გაგაძწერი გუდანაის), რამეთუ მაფრთხილობდა ამა წიგნის სიკეთესა და იჭირვოდა“ (ჩემი უბის წიგ. III, 164).

გელათის ხუცური დიდი ხელნაწერი, „იოსებიანი წიგნი ჰურიისაჲ“ დაწერილია „ბრძანებითაჲ დიდის აბზაზეთისა და ყოვლისა საქართველოჲსა პატრიარხისა კ ზისა პატრონისა ეფთუმისითა... ბიჭვინტისა ღ თის მშობელო, აცოცხლე... რამეთუ ჴეშმარიტად იჭირვოდა.. წიგნთა წერასა ღა ამკობდა პატიოსანთა საყდართა კახეთით, ქართლით, იმერეთ-ოდიშით და გურიით დასდებდა დიდროანთა და პატიოსანთა ყოვლითურთ შემკობილსა წიგნებსა და ჩუენ გვიბოძებდა მათსა ალარსა, მათითა კონდაკითა ნაშოებსა საქონელსა მრავალსა და აურაცხელსა და არა დასცხრებოდა.. ყოველსა წელიწადსა შინა ოთხოთხისა, სამსამისა ოროროსა მწერალთაჲ; გუაწერინებდა და გუაშრომებდა დიდისა პატივითა და წყალობითა“... ბოლოს: „ადიდენ სულითა და კორცითა აბზაზეთის კ ზი ეფთუმი, რომლისა ბრძანებითა დაიწერა წ ა ესე წიგნი, სახელით იოსიპოსი... დედ-მამათა მისთა შ ს ღ ნ“

ევთიმე უწინ ყოფილა მოქველი, როგორც სჩანს გელათურის ხუცური უზარმაზარ მეტაფრასის წარწერათაგან :ქ ე შ ე მოქველი მთავრებისკოპოსი ეფთუმე“ (იხ. მარტას 25-ს)... „ამა წიგნის მეტაფრასისა მწერალსა ნანკრატიოზს წმცაძესა შ ნ ღ ო ა ნ“ მე-1028 ფურცელზე: „უფალო ი ს ქ ე ღ ო შეეწიე და აცხოვნენ მოქველ მ კსი ეფთუმი საყვარელიძე ყოველსა ჟამსა“.-მე-1048 ფურცელზე: „ადიდენ უფალო., მოქველ მ კსი პატრონი ეფთუმი საყვარელიძე და ნუ უზამ მტერთა გულისასა. ა ნ“... „მოქვისა ღმრთისმშობელო, მე მოქველ მკსშან ეფთუმი საყვარელიძემან დავაწერინე ესე... მეტაფრასი და შეესწირე (მოქვს)...

წმცაძეს გარდა აქა იქ მოხსენებულია აბზაზების გვარნი: მებუნიფხე, ბობოყვაფხე (იხ. კიდევ Rap VII, 109; XI 15).

1605 წ.— ამა წლის უწინ, ანუ უფრო დაეწმარიტებით, 1578—1590 წლებშუა უნდა იყოს დაწერილი ერკეთის გულანი, პირველად ცაიშისთუს აღწერილი, რომლის წარწერანი მოიხსენიებენ ცოცხლებში აფხაზთ კათალიკოზს ევთიმეს (1578—1605 წ.), და ცაიშელს მაქსიმეს, რომელიც იყო წინამოადგილე მალაქიასი; ხოლო მალაქია ცაიშელი კ ზად დაჯდა 1605 წ. დ. ბაქრაძეს ყურადღება მიუქცევია შემდეგის იმავე გულანის წარწერისთვს: „შენ... ცაიშის ღ თის მშობელო.. ჩუენ მანდაბიდმან თქუენმან დედოფალმან ელენე შემო-

გეხვეწეთ.. რათა მცველ და მფარველ ექმნათ ძესა ჩვენსა მანუჩარს... შენ გაზარდე ჩემი მანუჩარ შენად მოსამსახურედ... ამ სოფელს ნუ მიზამ მტერის გულისას"... (Гурія и Аджерія, გვ. 220-1). დ. ბაქრაძეს ჰგონია, (იქვე, გვ. 223) ვითომ ეს მანუჩარ იყოს ათაბაგი (†1656.), ხოლო დედა მისი ელენე—ქალი სვიმონ მეფისა. ჩვენ-კი გვგონია, რომ აქ მოხსენებული ელენე არის დადიანის ლევან 1-ის ისტორიაში უცნობი მეორე ცოლი, მანუჩარის დედა, რომელიც მოხსენებულია ჩვენგან შეკრებილს სხვა საბუთებშიც (ჩემი უბის წიგნი IV. გვ. 48 და 25) და შიომღვიმის გულანის წარწერაში. როგორც წარწერათაგან სჩანს, ერკეთის გულანის დამწერნი იგივე პირნი არიან, რომელთაც დაუწერიათ შიომღვიმის და ცაიშის გულანი (ჩემი უბის წიგნი IV, 66-7; 52; 48; Ш, გვ. 164).

1606 წ.—ქ~კსა :სჟდ: ამა ქორონიკონსამდის გელათი რომ დაწყებულა :ფ: (ხუთასი) წელიწადი გარდასულიყო (ქვ. მუზ. № 186 ამაზე იხ. ჩ~ი „ქრონიკები" I გვ. 238).

— ქ~სა :სჟდ: ანუ :სჟე: აქა სვმონ დაიბადა ბატონიშვილი (წერა-კითხ ხელნაწ. № 1204 იგულისხმება სვიმონ გურიელი).

— ქ~ს :სჟდ: შაჰაბაზ განჯა ალილო და შამახია დაიჭირა,—დაიბადა მამია გურიელის ძე სვიმონ (ვახ. ქრ.)

1607 წ.—წარწერა ეკ. მუზ. ტყავის სახარებაზე № 25 გვ. 73:

„ქ~კსა :სკგ: (1535) მე ერისთავთაჲ ერისთვს იესეს ძემან ერისთავმან პატრონმა ქვენიფნეველმან ესე წ~ა ხატიკნი დატყუევებულ იყო მას ჟამსა, ოდეს ჩენი ოთხნი ბიძანი ხანდოს კევსურთა დაეკოცნეს ქ~კსა :სკმ: და გამოეკუა ტაძრისათვს წ~ისა თევდორესსაჲ და ამ ხნის დაკარგული მე ვიშოვე ქ~კს :სჟე (1607 წ.) და ისრევე ტაძარსა შენსა შემოვსწირე სადღეგრძელოდ ჩვენთვს და თანა მეცხედრისა ჩვენისა პატრონისაჲ მზისთან-დარისათვს და ძეთა ჩვენთათვს და წარსამართებელად პატრონობისა ჩვენისა"

— ქკსა :სჟე: აქა მეფემან თეიმურაზ მოიყვანა ასული გურიელისა, დედოფალი ანა:. (ჟამნი № 3). Chr. Giorg-ით ეს მომხდარა 1605 წელს.

1608 წ. ქ~ს :სჟვ: „ქ. ესე აგარაკის შემოწირულობის.. წიგნი.. გკადრეთ... მეტეხის ღ~თის მშობელსა - - ჩ~ნ დედოფალმა ნესტან-დარეჯან (სვიმონ მეფის ქვრივმა?)... ატენს ზვარი ჩუჩნს ზვარს პირდაპირ კევს გაღმა, ჩვენი სახასო მიწა და ვენაკი.. ქ~ს :სჟვ:" (ნუსხა მცხეთისა, № :როე:).

1609 წ.-ქ~კსა :სჟზ: აქა იშვა ძე მისი ლევან (ჟამნი № 3) იგულისხმება ძე თეიმურაზ მეფისა ანნასგან იხ. 1607 წლის ქვეშე.

— ქ~კს :სჟზ: მეფე ლუარსაბ სწირავს სოფ. არბოს ხუთს კვამლს გლეხს. ქ~კს :სჟზ. მარტის :კბ: (სიგელი მცხეთისა № 25, ნუსხა № მ~ლ, დაწერილი ხელითა გარის მწიგნობრის რევიშვილის ქუმსისათა).

— ქრს :სჯს: დოცენი წმიდის ქეთევან დედოფლისა. ხელნაწერი ხუცური, ლამაზად ნაწერი ქალაღზე გვ. 320, შავყდაში, თითოეული ფურცელი არშია შემოვლებული და ბოლოს წარწერა: „ჯე ღ ო ადიდე ორთავე შ ა ცხორებაჲთა (და ამ ჩ ე გ რ ძ ე ლ ე) დე|დოფ ლ თ დედოფალი. პტ რ ონი ქეთაონ. (sic) რ ლისა ბრძ ნ ებითა აღიწერა ჩ ა ესე წიგნი. დღითი| დღე ს ლოცველი. ქ ჯ| სჯ ზ. მრავალმცა არიან| წელნი ცხო რ ბისა მისისაჲნი ა ნ: კელითა ფ დ ცხოველი|სა ქუთაჲ ს ის წინამძ ღ ვრისა ავალ ს შვილისა ი ნ ესითა“.

ზედვე სხვა მკრივ ხელით, ხუცურადვე: (რომელნი) მკლნი წმიდა|თა ამა დაუ|ჯდომელ ადგა, სწერია შეგუწიოს და მკლმან:. მასმან დაგუიცკს სული ჩემი: გორგის და მასი მონა ს ართა პ ლაშ ეიდმა (პაულაშვილმა?)

ნიკოლოზ (sic) შავიმან (შეიდმან) გიორგიმა ვიყიდე სატყოასაგან“. (სატუაოსაგან?.).

პირველ გვერდზე სუნურად: „ეიშოკნე“ და ზედვე მხედრულად: „ქ. ჯერ არს :დუმილი: თანათგან: (ეანთგან) ვერ :შეუძლეთ: ღირსებით: ქებად: შენდა: ღ თის მშობელო:“... (შეცხრე ძიდის პირი ამ სჯაღობელს ა რშიაზე აწერია სხვა ხელით მხედრულად: „მამაო დუარსპ[ის] მიერ“ (კაურჩეველად). მეორე ფურცელზე ღმაზ მხედრულით ა რშიებზე აწერია: „პიეფის ძის დავითის არის ЧЬ დაუჯდომელი თუთ Ъ ის ЖოЩამის Ч.ეიეევან Ш ედოფლის ნაქონი არის:“

პირველის ფურცლის მეორე გვერდზე: „წ ა ესე დაუჯდომელი მიბოძა განსუსნებულმან დავით ჩუბინაშვილმა სახსოვრად პეტერბურღს 1890 წელსა. მე მოვართვი მისს ბრძ ყინვალებას თავდს ნიკოლოზ ზაალის ძეს პავპაძეს, ოდეს წმ. ეკლესიისთუს დევნული ვიყავი და ვსჰ ცხოვრობდი ღროებით მოსკოვს მიხ. სბინინი 1892 წ.“

მე-5-12 ფურცელს ქვემო არშიაზე ატყვია ცრემლთაგან დარჩენილი ლაქა. აქა-იქ სხვაგანაც და სანთლის ნაღვეთი. ერთს ალაგას ატყვია სისხლის წვეთი და იქვე ზემო არშიაზე ლაქა ცრემლთაგან.

— ქრს :სჯს „ამა ქყსა თათარხანი ჩამობრძანდა“—და ზედვე სწერია სხვა ხელით: „და ავათ წაბძანდა“ (ცნ[ობისა ყამნ-გულანი).

— ქრს :სჯს: აქა მოვიდა თათარხანი და სამცხისა შავშეთისა და ნიგლის კეცის ფაშები და ლაშქარი და მაება მეფე ლუარსაბ და გააქცივნა და მცირედნი[ლა წარვიდნენ] - - - (წასკრიდეა.—ქვითხუკის გულანი.)

— ქრსა :სჯს: აქა თათარხანი მოვიდა ქართლს და ლუარსაბ მეფემან გაიმარჯუა (ვანჩისთის გულანი).

— ქრსა :სჯს: თათარი ჩამოვიდა, ამოსწყვიტა ლუარსაბ მეფემ და მოუ-რავმა ქართველთ („წიგნი ქრონიკონისა“)

— ქრს :სჯს: მეფეს ლუარსაბს თათარხანზედ გაემარჯვა, მოსწყვიდნა.—და გურიელმან მამიამ აუარა დაიპირა, ოსმალნი მოსწყვიდნა (კხს.ქრ.)

— ქრს :სჯს: „...ჩვენ ათაბაგმან პატრონმან მანუჩარ შემოგწირეთ... რუისის საყდარსა მღუეებისასა და ხატსა ფერისცვალებისასა სრულიად ხურია-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნინელი ბებნის მსახლობელნი და რაც ამ ქვეყანასა იყვნენ და ან იქიდამა ჩამოვიდნენ ვერავინ შეგეცილოს რუის საყდარსა.., ოდეს მას ჟამსა კურთხეული ბატონი დედა ჩვენი მეფეთ მეფის სვიმონის ასული ბატონი ელენე მიიცვალა და მიწად აქ მივიღეთ, დავდევით ალაპი ათსა დღესა, თვითონ ეპისკოპოსი და ამ საყდრის დეკანოზი ჟამსა უწირვიდენ და დაკლვიდენ ორს ცხვარს და ეპისკოპოსი პურსა და ღვინოს თავისას დახარჯამდეს... დაიწერა.. ქკ̃ს :სყზ: (ხელმოწერილია:“ მანუჩარ" —პირიდამ გადმოვიღე).

1610 წ. „...ჩუენ.. ქკზ̃მან.. ზებედე.. კითხვითა და ნება-დართულობითა მეფეთ-მეფის ლუარსაბისითა..გიბოძეთ...თქუენ კათოლიკე ეკკლესიისა (მცხეთის) ჯუარის მტვირთველსა ელიოზის ძეთა გედეონის შვილთა დავითს, როსებს, ქაიხოსროს..ერედვს გილაშვილი გ̃ი... მისის მამულითა... (და სხვა გლეხებიც).. დაიწერა ქკს :სყჱ: კელითა ორდუბეგიშვილის ქრისტეფორესითა“ (ეს შემდეგ გ̃ზად დაჯდა როსტომ მეფის დროს).

— ქკ̃სა :სყჱ: აქა მამია გურიელმან აჭარა დაიჭირა (წერა-კითხ. № 1204)

— ქკ̃ს :სყჱ: მოკუდა დედოფალი თინათინ, როსტომ (იმერთა) მეფის ცოლი. კვალად მოკვდა ბატონის თეიმურაზის ცოლი ანნა (კახ. ქრ.).

1611 წ.—კ̃სა :სყთ: აქა დადიანი მანუჩარ ცხენმან მოკლა (წერა. კით. № 1204).—ილორის წ̃ა გ̃ს ხატის წარწერა მოგვითხრობს... „ზუგდიდს ნადირობასა ცხენის რბევასა შიგან შეიძგერნენ ბატონი (მანუჩარ) და გოშაძე ფარუხია და ცხენი წაიქცა, ამიერ სოფლით მიიცვალა“ (Rap. VIII, 99,).

— ქკს :სყთ: ნადირობაში ცხენმან მოკლა დადიანი მანუჩარ და დაჯდა ძე მისი ლეონ დადიანად;—და წარვიდა ყეენთან ბატონი თეიმურაზ მგლოვიარე (კახ. ქრ. იხ. მანუჩარის სიკვდილი 1612 წლის ქვეშ.)

1612 წ.—ქკ̃ს :ტ: ბატონმან თეიმურაზ ქორწილი ქმნა ლუარსაბ მეფის დის ხვარაშანზედ (კახ. ქრ.) ლევან დადიანი თავის-თავზე იტყვის: „...სუდისა ნადირობასა ცხენი ხრამსა ჩამივარდა და წ̃მექცა...მოვრჩი შეწევნითა შენითა წ̃ო გ̃ი და ვერა ირგორა ამ საქმით მტერმან ჩემმან“...(წარწერა ილორის წ̃ა გი̃ს ხატზე.. ჩემი ისტ. კრებ. გვ. 381. Rap VIII, 99).

— ქკსა :ტ: აქა მანუჩარ ბატონიშვილი მიიცვალა (წერა კითხ. № 1204)

1612 წ. მაისის 10-ს მეფე თეიმურაზ (და ძენი ლეონ და ალექსანდრე) სწერს: „ოდეს ყოველთა მპადმან არსთამან წარიყვანა თანამეცხედრე ჩემი დედოფალთ დედოფალი ანა (ეს ოქრო ასოებით) ჩემგან,... შემოგწირე (ალავერდს).. კაკელთათ კვამლი კაცი (სულ 37 კვამლი, კისისხევში, შუშანში და სხ. კრცლად ჩამოთვლილია).. თარხნად.. არა ეთხოებოდეს რა... არა ყარახარჯის (sic), თვნიერ ლაშქარ-ნადირობისა და საურისაგან კიდე.. (გაუჩენია ალაპები 11 ჯერ წელიწადში).. თითოსა ალაპსა შ̃ა დაიკლოდეს ორ-ორი ზროხა და ათ-ათი ცხვარი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

და მისი პური და ღვინო და საურწყო და თევზი.. და გლახაკთათვს სამ-სამი ლიტრა აბრეშუმი დაიხარჯებოდეს... დაიწერა ქკ̃სა :ტ: თვესა მაისსა ათსა, ინდიქტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :ვ: ხოლო კელითა ავალიშვილისა მთავარეპისკოპოსისა ი̃ნესითა.. ან" (წარჩინებული ხელის :ის. ალავერდის სიგელი № 6).

1613 წ.—ქ̃კს :ტ: აქა მოვიდა შაჰაბაზ ყეენი; ბატონი თეიმურაზ იმერეთს მორჩა და ბატონი ლუარსაბ თან წაიტანა, კახეთი ამოაგდო და ქართლი ბატონს ბაგრატ მეფეს უბოძა და ... ქსნის ერისთავად დასო. (ქვათახევის გულანი).

1613 წ. მცხეთი გუჯარი № 163 (ნუსხა :ტლ:); „ქ. ესე წიგნი მოგაკსენე მე მოსემ (მცხეთას) და.. ქ̃ზსა იოვანეს ასრე.. რომე გავაზს ერთი კუამლი... გვბოძეთ მათის მამულით.. და დავდევით ამისა სამუქფოთ წელიწადში ღვნო საპალნე ათი...მოწამენი.. ნეკრესელი ებს̃კზი პატრონი რომანოზ, კარის წინამძღვარი პატრონი ზაქარია (მერე კ̃ზი?), მთავარ ანგელოზის წინამძღვარი ანტონ, სვეტიცხოვლის სახლხუცესი ივანე. ქკ̃ს" :ტ:"... (ეს კ̃ზი ივანე, ისტორიაში უცნობი, დაჯდა 1610 წელს და მოკვდა იმერეთს 1615 წლის ახლოხანებს: იხ. 1615 წ. ქვეშე).

— ქკ̃ს :ტა:აქა ლუარსაბ მეფე ყაენთან წავიდა, თვესა აგვისტოსა (ყანჩაეთის გულანი).

1614 წ. ქკ̃ს :ტბ: მოკუდა მანუჩარ ათაბაგი და დასჯდა ძე მისი მანუჩარვე ათაბაგად (ვახ. ქრ.)

— ქკ̃ს :ტბ: მეფემ თეიმურაზ-ხუარაშან (ძენი: ლეონ და ალექსანდრე) მეტეხის ღ̃თის მშობელს „შემოგწირეთ უჯარმას მონასტერი სიონი და ხორაუგს ქუაბნი.. მას ჟამსა, ოდეს სასურველი ასული მეფისა... გიორგისი თანამეცხედრედ ჩუენდა მოყუანებად კელვყავით.. დაიწერა კელითა მოძღურისა ჩოლოყაშვილის ნიკოლოზისითა ქკ̃ს :ტბ:" (ნუსხა მცხეთისა № :სნდ:).

— ქკ̃ს :ტბ: აქა შააბაზ კახეთს მ[ოვიდა]. ამავე ქ̃კს ლუარსაბ დატყვევდა ყაენისგან; ბაგრატ გაბატონდა (ცაიშის ჟამნ-გულანი)

— ქკ̃სა :ტბ: (1614 წ.) |აქ]ა მოვიდა ყაენი; დაი[ჭი]რა კახეთი და ქართ[ლი] (ჟამნი № 3).

— ქკ̃სა :ტბ: მოვიდა შაა-ბაზ ყეენი ასაოხრებლად. ბატონმა თეიმურაზ თავისი დედა ქეთევან დედოფალი და ორი მისი შვილი ალექსანდრე და ლევან წინ მიაგება, ნუ თუ პატივი დამდვანო და კახეთი აღარ აღაოხრონო, მაგრამ ყეენმან არ დაიშალა. დედოფალი და ორი მისი შვილი ალექსანდრე და ლევან შირვანს გაგზავნა. დედოფალი იქ აწამეს და შააბაზ ყეენმა კახეთი წაახდინა, აჰყარა და ფერიას დაასახლა. მერმე ქართლს მოვიდა ლუარსაბ მეფე იმერეთიდამ, გარდმოიყვანა და თან წაიყვანა („წიგნი ქრონიკონნი").

1615 წ.—ქრ: ტე: შაჰაბაზ განჯას მოვიდა. თეიმურაზ[მან] დედა და ძენი წარუვლინნა და ალიყულის ხანის გაქცევას უკან შემოვიდა კახეთს და ქართლს; ლუარსაბ და თეიმურაზ იმერეთს წარვიდნენ. მერმე ლუარსაბ მეფე წარიყვანა (ვახ. ქრ.)

— ქრ: ტე: ლუარსაბ, ძეკ გიორგისა და მეფე კახეთისა თეიმურაზ, ძეკ დედოფლისა ქეთევანისა, წარვიდნენ იმერეთად წელსა 1615" (ჩუბი ასტ. კრებული გვ. 482).

1615 წლის ახლო დროებისა: წარწერა სვეტი ცხოველის „საქადაგო ხატზე": „ჴსენეთ ღმითკ ღმრთებულნი, კეთრთა სუფლოო. და მიერთნო წმიდაო... შეკრძალეთ და გაუკრძალეთ გუბო კე სვეტის ცხოველისა, საქადაგო ხატისა ჩვენ ყოველისა ჩრდილოეთისა და ჴუსაზეთისა გზრძნ გურიელმა მცდარმა (დაწყდა გზად 1605 წ.)... მას ჟამსა, ოდეს შაჰაბაზ ყაენმან კახეთი და ქართლი აღაოკრა და ქართლის ბატონები ორნიცე ლიხთ მთას აჰპა გარდმოვიდნენ და ჩვენ ვიხიზნენთ და ქართლისა კათალიკოზი იოვანე ჩვენთან მოვიდა და ჩვენთან მიიცვალა და რაცა საკათალიკოზო იარაღი დარჩა, ზაქარია კზსა მივაბარეთ (ეს ზაქარია კზა არის მოადგილე იოვსებისი: ახ. 1613 წ. ქუეშე); ესე საქადაგე ხატი, სურა, ბარქაში აქ დარჩა და თუ მართლად საქართველო შეიქმნას, იბრიანოს ღნ, ჩვენ მოვახსენოთ ამას საყდრისა და სხვაცა მრავალი კარგი შევსწიროთ"... (ჩუბი ისტორიული კრებული, გვ. 452). ზაქარია კზ[ად] სხანს **1616** წ.

— ქრ: ტე: აჰა ბატონი თეიმურაზ მეფე იმერეთს ჩვენდა (sic). მესა[მეს]თვეს ყაენზედა გაიმა[რ]ჯუა გურამიანთ ბო[ლოს]. (ცაიშის ჟამნ-გულანი).

— ქრ: ტე: აჰა ყარჩიხან მოვიდა; დაესხნეს ქართველნი და მოსწყჳდეს და ბატონი თეიმურაზ გაბატონდა. ამავე ქრ: ყორჩიბაში მოვიდა, ქართველთა სძლიეს და მერმე მათგან არა იენეს (ცხაშას ჟამნ-გულანი.— შეადარე ქრქმო 1623 წ. ქუეშე).

1616 წ.— ქრსა: ტდ: აჰა ბატონმა თეიმურაზ გაიმარჯუა ყიზილბაშზედა. (ჟანსაღეთის გულანი).

— ქრს: ტდ: თეიმურაზ კახეთი დაიპირა. შაჰაბაზ მოვიდა ტფილისს, დათხანის ძე ბაგრატ მეფედ დასვა, გაბრუნდა, კახეთი აჰყარა, წარიყვანა სრულიად, თეიმურაზ იმერეთს წარვიდა (ვახ. ქრ.)

— ქრს: ტდ: ყაენი მოვიდა; აღაოკრა კახეთი, აღიღო ციხე თორგა, დასწვნა ხატნი და ჯვარნი და წმიდა გიორგი აღაერღისა (ჩხეთის ქრ.)

— ქრს: ტდ: ენკენისთვეს: გ: მცხეთის მამულების სია კზს ქრისტეფორესი (მცხეთის ნუსხა № :როჯ:)

1617 წ. ქრს: ტე: „ქ. ესე წიგნი მოგაკსენე... სუეტ[ა] ცხოველსა.. მე ერისთავმან პატრონმან ნუგზარ (და ძეთა ბაინდურ და გრ[იგ]).. ასრე.. რომ ჩუენი სამკჳდრო გერი და გერისთავი სუეტის[ცხოველისათჳს შეწირა (შეწირა) მეფეთა. კიდევე არბო, სგენასმანი (sic) სუეტის ცხოველისა იყო და ეს ჩუენ დავიჭი-

რეთ და ამისად სამუქმოდ (sic) ჩუენ მოგართვით ქორდს ჩუენი სამკუიდრო კვამლი სამი ბექნიაშვილი ირემა (და სხ.) ქ῀კს :ტე: (მცხეთის სიგელი № 104, ნუსხა № :მზ:).

— „მეფე ბაგრატ გიბრძანებ... წყალობითა შაბასისათა... ბაჟს ნუ სთხოვთ (სვეტი-ცხოვლის ყმებს) და რაც ბაშმალი აღლოთ, ისიც მიეცით“ (ნუსხა № :რმე:)

1618 წ.—ქ῀კს :ტვ: „ქ. ჩუენ.. მეფემან.. ბაგრატ... შემოგწირეთ. (მცხეთას) სოფელი ახალციხე... და სოფელი აგარაკი.. არა გეთხოვბოდესრა...ქ῀კს :ტვ: ინდიქტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მესამესა (sic), თუესა იანვარსა :კვ:“ ხელრთვა :„ბაგრატ“ (მცხეთის სიგელი № 30 და ნუსხა № :ე:).

ამავე დროებისა წერილი მეფის თეიმურაზისი: „—ერისთავს სიძეს ბატონს ზურაბს მრავალი მოკითხვა მოახსენეთ.... საფურცლე და მისაქციელი სვეტისცხოვლისა არის, მაგაზე კელს ნუ დაიდებთ, კ῀ზს მიაბარეთ, სვეტის-ცხოვლის მამულთან არა-კაცს კელი არა აქვს“... (სიგელი მცხეთისა № 214).

1618 წ.—ქ῀კს :ტვ:. გურიელის მამიას ქალზედ იქორწინა მეფის გიორგის ძემ ალექსანდრემ (ვახ. ქრ).

1619 წ.—ქ῀კს :ტზ: „ჩვენ დიასამიძე ბოდბელმან ევდემოს მოვაჭედინეთ ნეკი ესე წ῀ისა სტეფანესი... სულისა საოხად ქ῀კს :ტზ:“ (ჩემი ისტ. კრებული, გვ. 479).

— ქ῀კს :ტზ: მოკუდა ბაგრატ, რომელი დაუტევა შაჰაბაზ მეფედ და ჩვენ ძემან მეფისა ბაგრატისამან სვიმონ და დედამან ჩვენმან ანნა გიწყალობეთ.... (ვახ. ქრ.)

— ქ῀ს :ტზ: „მას ჟამსა ოდეს საჭეთ ვიპყრობდი ცაიშს ჯუმათს საყდარსა ზედა ჩვენ ძემან გურიელისა გიორგისამან პატრონმან მალაქია კელვყავ ცაიშის ტაძრის შემკობად და დავახატვინეთ და აღვასრულეთ გუმბადი საფუძველადმდე რამეთუ ესრეთ შევამკევით.... (Rap VII, 29-35)

ორბელიან გუჯრებში ჩვენ ვიპოვნე უბრალო ქაღალდზე ნაწერი შემდეგი საყურადღებო ნუსხა ორბელიანთ შემოსავლისა ყმათაგან. (არაბულ ციფრებით ჩვენ გამოკვცვალეთ სიტყვები შემოკლებისათვის).

ქ῀კს :ტზ: (**1619 წ.**) ქ. თარხანმან ანუ მოყალნემან რაც გლახა ან მდიდარი არის კვამლზე შობას (?) თ თო ცხვარი, აღდგომას თვთო ბატკანი, საყვერულო ქათამი, თვთო საბიზიერო ქათამი უნდა მოგგვარონ.

ქ. ამას: გარდაის: ცხვრის: პირზე თვთო ჯერი ყველი, ფლურისთვის (ერთი სიტყვა ამოშლილია) თორმეტი სტილი ერბო, სოფელზე თვითო ცული, თვითო საბელი, თვთო ქორშიკი, თვითო ტომარა, ცხენის ნაბადი მოიკრიფებების დაუკლებელად.

ქ. ამას გარდა დაუკლებელად სახლზე თხა, საღორე ღორი, სამთო ღორი: ოთხას ორმოცი მოვა.

ჩ'კს :ტზ: (1619 წ.) პაპუნას ჟამში თვრამეტი თუმანი საერთოს მალი მოიკრიფოდა და შვიდი თუმანი პაპუნასა თავის თაოსი და საერთოს მალს ექვსს თუმანს თვითონ დაიჭერდის სამსამს ჩვენ მოგვცემდის; მას უკან თვრამეტი თუმანი და შვიდი ოცდა ხუთი შეიქნება აღარც ფული გვინახავს.

ქ. სასეონ (?) თხუთმეტი თხუთმეტი თუმანი საერთო იყო, ხუთი თუმანი პაპუნას სათავისთაო: ისრევ ამ ოცის თუმნისა არა გვინახავს რა.

ქ. ბოლნისზე თუ თრიალეთზე ან ჩვენს მამულში რაც ქარავანი გაივლის ბაჟი სულ ჩვენა: აბრეშუმზე აბაზი, ენდროზე და ბამბაზე ორი შაური, ფაჩაზე (?) ექვსი შაური, ხიზილალაზე თეგზზე ერთი შაური, ბრინჯზე ერთი შაური, რკინისა რისაც ფერის ერბოს თაფლის ბაჟი არა გვინახავს.

ჩ'კს :ტზ: (1619) ქ. ნახიდურისა ზვარს ტკბილი საპალნეზე ასოცი.-ნახიდურს კულუხი ტკბილი საპალნე ოცდა ათი.— ქ. მუხრანს ზვარს ტკბილი საპალნე 240: კულუხი ტკბილი საპალნე 20 . .ქ. ბალახურის ზვარს . . 21 კულუხი . . . 1. ქ. შუა ბოლნისის ზვარს . . 100 ქ. წურწულიანშის ზვარს საპალნე 45, ქ. ქვემო ბოლნისის ზვარს . . 40 და კულუხი 40 ქ. ტანძიას ზვარს საპალნე 15, კულუხი საპალნე . 15. ქ. ჭალის ზვარს საპალნე 12, კულუხი საპალნე 1. ქ. მესეფრიანის ზვარს საპალნე - . . . . . 5 კულუხი საპალნე. ქ. ვარდისუბნის ზვარს საპალნე 18; კულუხი საპ. . 10

ჩ'კს ტᲣ (1620 წ.) ქ. ნახიდურს ზვარს საპალნე 180; სოფელს კულუხი საპალნე ოცი.

ქ. მუხრანს ზვარს ტკბილი საპალნე	310	. კულუხი: .	. 30
ქ. ბალახაურს ზვარს . .	24	. . .	. 1
ქ. შუაბოლნის ზვარს .	140	. . .	. .
ქ. ქვემო ბოლნის საპალნე .	43	. . .	. .
ქ. წურწულიანშენს . .	50	სოფლის კულ. საპალნე	50
ქ. ტანძიას . . .	22	. . .	. 16
ქ. ტალას ზვარს . .	13	. . .	. .
ქ. ჯანაზიანს ზვარს . .	20	. . .	. 1
ქ. მესეფრიანს ზვარს . .	7	. . .	. .
ქ. ვარდის უბნის ზვარს .	19	. . .	. 12

ქ. ამის გარდაის მოკრიფა ასლან თავისს ბატონობაში ჩვენს სათავისთავის სოფლებშიაც და საერთოშიაც თეთრი თუმანი ოთხმოცდა თორმეტი, კიდევ თეთრი თუმანი თოთხმეტი. პურძეირობას მოკრიფა პური კოდი ცხრაასი. კიდევ პური კოდი სამასი; ცხვარი თავი ხუთას ოცდა ცამეტი- ამათი არც თეთრისაგან ფული გვინახავს და არც პური და სახორცე გვიპამია.

ქ. ამის გარდაის შეაგდო აზნაურშვილებს, უღები დასდვა: ღვინო საპალნე, ზროხა, ცხვარი, პური კოდი. ამათი არა გვინახავსრა (გარდაის ამისა), რაც ერთს დღეს მეფეს კი დასჭდა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ქ̃კს ტზ (1609 წ.) ქ. ამ წლის პური,—ახალი გაბატონებული იყო,— ჩვენ არას გამოვეკიდენით, ასე დაუანტა არცა რა გვინახავს, არც მოსავლისა რა შეგვიტკბუნა. მერმე გავფრთხილდით.

ქ̃კს ტჱ 1620? ამ წელიწადს ბარის სათვიმო (?) სოსცდა. მოვიდა მათის სათემოში პური კოდი ორას ორმოცდა ათი.....

ქ. ამას გარდა ბარის ქვეყანას ბარდის, ტაშირსა და ლაქს (?) გარდა ის მარტო დმანის კევში გუთანზე მოკრიფა პური და ქერი თორმეტი ათასი ტაშირის და ბარისა სახლთხუცესს კითხეთ, რა მოვიდა ჩვენი მოსავალი ტაშირია(?)

ქ. ამას გარდაის რაც მეფის დავთარში არა სწერია და მეფისგან თარხანთა იმ სოფლების კოდის პური საბალახე და ხარის თავი, პურის თავი სახლთხუცესმან და მებალახემ და მოხელემა ბძანონ რა იქნა.

1620 წ.—ქ̃კს :ტჱ: ბატონი თეიმურაზ სტამბოლს წარვიდა;—და შაჰაბაზ ძენი მისნი გამოასაჭურისნა (ვახ. ქრ.).

1621 წ.—ქ̃კს :ტთ: სვიმონ, მამია გურიელის ძემ, ქორწილი ქნა ლევან დადიანის დას მარიამზედ (ვახ. ქრ.). ეს მარიამ მისის ქმრის ბერად შედგომის შემდეგ (1625 წ.) შეირთო ცოლად ქართლის მეფემ როსტომ 1634 წ. იყო დიდი მფარველი მწერლობისა და ქრისტიანობისა.

1622 წ. ქ̃კს :ტი: მეფე ლუარსაბ შეწირულ იქმნა შაჰაბაზისაგან წელსა 1622 „წიგნი ქორონიკონნი“.

1622—ტი: შაჰაბაზმან მეფე ლუარსაბ მოაშთობინა მშვილდის საბლით გულაბყალას. (ვახ. ქრ.)

— ქ̃კს :ტი: ერისთავი (ზურაბი?) სწერს „ქ̃კზს ქრისტეფორეს: მას ჟამსა ოდეს ბედნიერმა ყაენმა კელმწიფემ შაჰაბაზ ჩვენი მკვდრივე საფურცლე და გოგლაანი ჩუენვე გვიბოძა“ (ამ მამულების მაგიერ მცხეთას სწირავს ბროწლეთს (:ნუსხა მცხეთისა № :მე:)

—ქ̃კს :ტი: ფავლენიშვილს იორამს ბროწლეთი მიუყიდნია მუხრან-ბატონის თეიმურაზისთჳს, მისის ძმის ქაიხოსროსთვის (შვილნი თეიმურაზისნი: ვახტანგ, არჩილ, ბაგრატ, კონსტ., ქ̃ ქ და დ̃თ): „ერისთავს.. ბედნიერის ყაენის ბრძანება მოუვიდა და იქ წავიდა, ველარ იყიდა და აწე თქუენ მოგყიდეთ... დაიწერა ბრძანებითა მეფისა სვიმონისითა... არიან ამის მოწამენი.. ქსნის ერისთავი შანშე.. (და სხ.).. დაიწერა.. ქ̃კს :ტი: (მცხეთის ნუსხა № :მდ).

— ქ̃კს :ტი: მოხსენებულია ქ̃კზი ქრისტეფორე მცხეთის სიგელში № 228 და ნუსხა № :კგ:

— გლეხები სიგელს აძლევენ ქ̃კზს ქრისტეფორეს, „ასრე რომე თქუენ ანთოკს დაგუასახლეთ და ჩუენ ეს საფიცარი მოგართვით: ჩუენს სიცოცხლეში ჩუენი თავი სუეტს ცხოველს არ გამოვსწირ..თ და არც..ლა სხუაგან სადმელა წავიდეთ“.. (ნუსხა მცხეთისა № :სოდ:).

1622 წ. ბიჭვინტის გუჯართა კრებული № 111, გადაწერილი 1622 წ., როგორც გვაუწყებს ბოლო წარწერა მისი: „ღ҃თო და შვიდცათა უმაღლესო ბიჭვინტისა და ცაიშისა ღ҃თისმშობელო და მთავარ-ანგელოზო ჯუმათისაო და შვიდ-წილ უძლეველო მხედარო დიდო მოწამეო გიორგი ხონისაო! შეეწიეთ ორთავე შინა ცხოვრებათა აქა და უმეტეს საუკუნეთა ყოვლისა ჩრდილოეთისა და აფხაზეთისა კათალიკოზს ცაიშელ-ჯუმათელსა ხონელ მთავარებისკოპოზსა გურიელის გიორგის ძესა ბატონს მალაქიას. მისითა ბრძანებითა აღიწერა ნუსხა ესე მეფეთ მეფობასა კოსტანტინეს ძისა ბატონის გიორგისასა და დადიანობასა მანუჩარის ძისა ბატონის ლეონისასა და გურიელობასა გიორგის ძისა ბატონის მამიასასა ქ҃კს :ტი: გათავდა თვესა ნოემბერსა რვასა, დღესა ხუთშაბათსა (რვა ნოემბერი ხუთშაბათს მოდიოდა 1621 წელს და არა 1622 წ.).

1622 წ., სეკდ. 23-ს. სიგელი გედევანიანთა, მიცემული ქკ҃ზის ქრისტეფორეს მიერ: „...გიბოძეთ დიდისა და ცათა მობაძავისა კათოლიკე ეკლესიისა ჯვარისმტვირთველსა ელიოზისძეთა გედევანისშვილთა დავითს, როსებს, ქაიხოსროს, პე[ტრეს], გიორგის, აბიათარს... მოგეცით ბეგსარაშვილისეული სამცხეთის შვილო და ბიძისთქვენისეული გეშაშვილის მამუკასეული.. დაიწერა... ქ҃კს :ტი: (sic), სეკდემბრის :კგ: (საკათალიკოზო ბეჭედი).

— ქ҃კს :ტი: (თუ: ტია?) ამა ქ҃კსა გოჭაურის ომი იქნა (ეკლ. მუზ. № 186 იხ. 1633 წ. ქვემშე).

— ქ҃კს :ტი: „მეფე ლუარსაბ შეწირულ იქმნა შახ-აბზისაგან 1622 წ. (ჩემი ისტორ. კრებული გვ. 482).

1622 წ. თირის მონასტერზე მხედრული წარწერა: „ქ. შეწევნითა ღთისათა, მეოხებითა და თავსდებობითა ღვთიმშობელისათა ჩუენ თაქთაქიძემ მროველ ეპისკოპოსმან ფილიპემ... ავაშენეთ საყდარი ესე წ҃სა ნიკოლოზისა, ოდეს ბედნიერის კელმწიფისაგან ჩუენს ნათესავსა სასაფლაოდ სამკვდროდ და სამამულოდ მოსცემოდა ესე მონასტერი, მამა-პაპანი მარხულ იყვნეს, მათი მოშლა აღარ იქნებოდა და ეს ეკვდერი ავაშენეთ, სასაფლაოს შეუმატეთ. ქ҃კს :ტი" (იხ. ჩემი უბის წ. I,191 და Rap. VI, 60).

1623 წ.—ქ҃კს :ტია: შაჰაბაზ ყაენმა ყანდარი დაიჭირა (შ. კარბ. ქრ.).

— ქ҃კს :ტია: აქა მოვიდა ყარჩიხან და მრავალი ლაშქარი მოწყვიტა და გააქცივაჲ, სამცხე, ქართლი და კახეთი ერთს დღეს წაართო ყეენსა, არეზს ზედათი დაურბივა და ქართლისა და კახეთისა ბატონად ბატონი თეიმურაზ დასვეს (ქვათახევის გუჯარნი: შეადარე 1626 წ. ქვემშე).

— ქ҃კს :ტია: ყარჩიხან და მოურავი მოვიდნენ, სვიმონ მეფე დასვესტფილისს; მუხრანს კახნი მოსწყვიდნეს, მერმე მოურავმან ყარჩიხან მოკლა, სპანი მისნი სრულიად მოსწყვიდნა — და ბატონი თეიმურაზ კახეთს მოიყვა-

ნეს.— კვალად გიორგი მეფე და ლევან დადიანი გაჰიაურზედ შეიბენენ, დადიანს გაემარჯვა (ჯუხ. ქრ.) „...შევებენით იმერელ მეფესა გიორგის ახალ-სოფელს მისვლაზედ, ოლასკურას გალმა, ვსძლიეთ... და შევსწირეთ წელენჯიხას მეფისა ქაიანური დროშა... (ჩ. ისტ. კრა 381. Rap. VIII, 100).

1624 წ. ქ-კს :ტიბ: ყარჩიხან და უსუფხან მოკლეს ქართველთ მუხრანში („წიგნი ქორონიკონია“)

— ქ-კს :ტიბ: ამა ქ-კსა დასაბამითგან წელნი: ხრლა: (უნდა იყოს კრლა)

— ქ-კს :ტიბ: ყორჩიბაში მოვიდა და დიდი ომი იყო (ჯუნჩ. გუდანი).

— ქ-კს :ტიბ: ყორჩიბაში მოვიდა, მანუჩარ ათაბაგი ურუმთაგან ლტოლვილი ქართველთან მოვიდა: — და მარაბდის ომი იქნა, ქართველთ დაუმარცხდათ. — ყიზილბაშთ არშიდამ ქალი გამოიყვანეს — და წარვიდა ყორჩიბაში, სვიმონ მეფედ დიუტევა ტფილისს. — ბატონი თეიმურაზ კახეთს მოვიდა. — ქეთევან დედოფალი აწამეს შირაზს. (ჯუხ. ქრ.). ნ. ანთაძის მიერ გეფათში გარდაწერილი ქრონიკა მოგვითხრობს: „1630 წ. ქეთევან დედოფალი აწამა შაშხ (შახ-აბას) უკენძა“.

— ქ-კს :ტიბ: დედოფალი ქეთევან შეწირულ იქმნა შაჰ-აბაზისაგან წელსა 1624“ (ჩემი ისტ. კრებული გვ. 482 (*).— წელენჯიხაში ბრძანებს: უნახავს ხატი, ხახვაგანში ნაპოვნი ალავერდელის მიტროფანესაგან წარწერით: „...ხელ ვაჟი მგობელ ხატისა ამის შენისა...მადლებელი შენი დავით დაიბეჭე, სოლო თანამეცნელი მისი ქრისტე ძითურთ მითით დასთვრეს. ა-ნ“. (Rap. IX, 21) ი. ჩუბინოვს მ. ზ. სამინისთვის უწუქნია თურ წ-ა ქეთევანისთვის დაწერილი და თურ მის წმიდანის ნაჭონი დოკანი, მის წმიდის ტრემლით დალტობილი.

— ქ-კს :ტიბ: „...ჩუენ ბატონმან მანუჩარის ძემან დადიანმან ლევან მოვაქედინეთ ხატი ესე... როდესაც წარვემართენით მეფეს იმერეთისასა გიორგის ზედა და შევიბენით ქუთათის და გავემარჯვა. მეფე მოარჩა და ლაშქარი კელთ დაგვრჩა... და შემოგწირეთ ილორის ხატი ესე... ქ-კს ტიბ“ (ილორას წ-ა გ-ს სატყე წარწერა: ჩემი უბის წიგნი I, 125-6; Rap. VIII, 104 (გოწყოთის ომზე იხ. 1623 წ.).

— ქ-კს :ტიბ: აქა ბატონი თეიმურაზ და ყიზილბაში და ქართველნი შეიბენენ ალგეთზედა (ძიდის პირი იგორთისა № 6).

— ქ-კს :ტიბ: „ქ. ჩ-ნ... ქ-კზი ზაქარია... პირველადცა ვახტანგ გორგასლისაგან ფიცისტეხისათვის შევწირიენი იყო ძეგელი და ციხე-დიდი და აწ სახასოდ-საკათალიკოზოდ გავეკადეთ... ქ-კს :ტიბ: თებერვლისა :ბ: ა-ნ“ ... (წყვეტ გრძელდ: მცხეთის სიგელი № 185, ნუსხა, № :ვ:).

*) წ-ა ქეთევანის წამება ყოფილა შვიდის თვის წინეთ ყარჩიხანზე გამარჯვებისა, რომელიც მოხდა მარტს 25-ს, 1625. წ. მაშასადამე წ-ა ქეთევანის წამება უნდა ყოფილიყოს აგვისტოს 25-ს 1624 წ. (იხ. წ. კიკნ. ხელნაწ, № 213 „სიკუდილი დიდის მოურავის გიორგი საკაძისა“. შეადარე ქცხ. II, 119 და იქვე შენიშვნა ვახუშტისა). ალავერდის სახარების წარწერა მოგვითხრობს, რომ წ-ა ქეთევან წამებულ იქმნა „შვიდგომად ათხუთმეტის წლის ტყეეობისა (630 წელს?).

1625 წ.—ქრს :ტიგ:. დაჯდა ათაბაგად საფარ ფაშა და მოკლა მამია გურიელი ძემან თვისმან სვიმონ და გაგურიელდა (კახ. ქრ.)

1626 წ.—ქრს :ტიდ: ბაზალეთს შეიბნენ ბატონი თეიმურაზ და მოურავი. ბატონს თეიმურაზს გაემარჯვა (კახ. ქრ.).

— ქრს :ტიდ: საათაბაგო გამახმადიანდა (ისთორიის ქრ.)

— ქრს :ტიდ: წარწერანი წერა-კითხ. სჯნაწერ ჯვრისზე № 1163 სუტურად აწერია“ :ა ჰა განჯ[ა] დაბ[რ]ძანდა ქ[ა]რთლის მოურავნიძე და მეც იქ ვიყავი და ამ სანს წამოვედი მეც ქართლით გურიას სად-გნად (სადაც? ანუ: სადაც დაკონად) ვიყავ“. ჯვრის ცხრილი მოყვანილია 1684 წელამდე ბ). მხედრულად: „ეს ქადაღდი განჯას ვიშოვე“:— „ღ-რ შე სული ბერიასი მეგრელის შვილისა“; გ) სუტურად:“ ამის მწერალსა დაკონსა გიორგის შუნდეს ღ-ნ“ (ჩემი ხელ. წარა-კითხ. სჯნაწერთა გვ. 446).

1626 წ.—ქრს :ტიე:—იქა ბატონმა თეიმურაზ გაიმარჯვა მოურავზედა (ჯანჩისთაის გულანი).

1627 წლის ახლო დროებისა,—ილორის წ-ა გზ ხატზე წარწერა მოგვითხრობს ლევან დადიანზე: „...მიუხდით შარავიძესა ზუფუს, მუწუს წყალსა აქათ მოვაოხრეთ.—კიდევ მეორედ მიუხდით ზუფუს, კაპოტის წყალს აქათ სრულობით დავსწვით და ავაოხრეთ და სადაცა სიმაგრე იყო ავიღეთ და გავაცუდეთ. კაპოტის წყალზე შემოვგებნენ ზუფუარი და სიხუარიძეარშანიები და გაგვემარჯვა, დავხოცეთ, ზოგი კელთ დავგრჩა“... (ჩემი ისტ. კრებული, გვ. 382, Rap. VIII, 100).

— ქრს :ტიე:—აქა გურიელს მამიას უღალატეს და მოკლეს (შემოქმედის გულანი).

1628 წ.—ქრს :ტივ: მოკუდა შაჰაბას. დაჯდა შაჰსეფი ყეენად, შვილისშვილი შაჰაბაზისა (კახ. ქრ.).

— ქრს :ტივ: „ჭ...ჩუენ ერისთავმან ბატონმან ზურაბ შემოგწირეთ (მცხეთას)... და ქ'ზს ზაქარიას საფურცლე...საფურცლე ძუელთაგანვე თქუენი ყოფილა და მუხრანის ბატონს თეიმურაზს და ქაიხოსროს წაერთმევინათ და ჩუენ... კრმლით ვიშოეთ... და ისრეთვე თქუენ შემოგწირეთ.. ქრს :ტივ: იანვარსა ერთსა (საგუძლი მცხეთისა № 94 და ნუსხა № :იბ:).

1628 წ.—სიგელი ბიჭვინტისა ტყავზე ხელოვნურად ნაწერი (თაჯში დახატულია ბიჭვინტის ღვთის-მშობელი) № № 43 და 9098; ნუსხა № :კზ: „ქ.. შენ ბიჭვინტის ღთისმშობელო... ჩუენ კელმწიფემან დ-დიანმა ბატონმა ლევან და ...დედოფალმა ნესტან-დარეჯან... შემოგწირეთ....ლალაძგას ძველი ჩვენი

სასახლე... (და ცამეტი მოსახლე კაცი, ვრცლად ჩამოთვლილია მათი ბეგარა-გამოსაღები).. ყოველსა წელიწადსა.. მარიამობის დღესა ღალიძგისა სასახლეში მოიტანდენ (გლეხნი ბეჯარასა); და გლახაყსა, მშიერსა და ვინცა მოვიდეს აჭმევდენ და ორმან მღდელმან და ერთმან მთავარმან ჭამი სწიროს... ამას გარეთ კიდე შემოგვიწირავს ოცდა შვიდი კომლი...ეს ორმოცი კვამლი კაცი მათითა... ყველაფერითა... (ჩამოთვლილია მათი გვარ-სახელები) მას ჟამსა, ოდეს შეგვემთხვა უმსგავსო ცოდვა (იგულისხმება ბერკეთის ტოლის გზებები და შეღობის ჭრელის ხესტან-დარეჯანის შერთვა 1628 წელს ანუ ოდესაც ალბა) და მობრძანდა გათლილ-კაზი გურიელისქე მალაქია, აღვაკურთხევინა ჩვენი, დაიდვეთ ყოველსა წელიწადსა ორი წირვა: კერთი უწ წ-ასი მარიამობას და მეორე ჭრისტეს შობის მარხვას... ადგინა გარდასახდადენ წუილიძგას კათალიკოზის სასახლეში... დაიწერა ბრძანება და ნიშანი ესე კელითა... ხუხუ ჩარგაზემისითა ქორონიკონსა :ტივ: არისკიზრის წილი ხოცლმადის ბაჟი ბიქვინტისა ღ-თისმშობლისა“.. (სხვისთვის „ლექვან“).

ესევე ამბავი ბროსსეს აღმოუკითხავს ბიქვინტის ხატის წარწერაში. Rap. VII, 136: „ჩვენ..დადიანმა ლეონ.. შემოვწირეთ.. ღალიძგას ჩვენი სასახლე... და ცამეტი კაცი...აგრეთვე შეგვიწირავს წუალიძგას სასახლე და ოც-და-შვიდი მოსახლე კაცი..აღაი (გაჯაჩინე) ქრისტეშობის თვეს იანვარსა (?) დღესა, ამისთჳს რომე იანვარსა ახალსოფელს მეფეზედ გაგვემარჯვა (ეს უნდა უოფილიყოს 1623 წ. იხ. წარწერა იდიორის ხატისა).. ჯუმლად ეს ორმოცი კომლი შეგვიწირავს.. მას ჟამსა, ოდეს შეგვემთხვა უმსგავსო ცოდვა.. კ-ზი მალაქია დაიდვა ყოველს წელიწადს ჩვენთჳს ორი წირვა...აწე რაიცა ბიქვინტჳისათჳს შეგვეწიროს სასახლე ერთი ღალიძგა და მეორე სასახლე რიონის პირს წუალიძგას და... ორი სიგელი დაგვიწერია (ერთი) საკათალიკოზოს საწიგნეში ძეს და მეორე ფუწუყურს სალაროში ძეს...მოიჯედა და დაიჭედა ხატი ესე ქ-ს :ტკთ:“ ამ უკანასკნელმა ქორონიკონმა ბროსსეს და შემდეგთა მკვლევართა აფიქრებინა, ვითომ 1641 წელს კათალიკოზად მჯდარ იყოს მალაქია, რომელიც მოკვდა 1629 წელს (იხ. ჩვენი „Абхазскіе каталикосы,“ გვ. 27).

— ქ-ს :ტიზ: სეკდ. იბ„...ჩვენ ერისთავმან პატრონმა ზურაბ და ძმათა ჩვენთა გიორგიმ, ღ-თ, ზაალ და რევაზ... ძველადგან ამ საყდრის (ხსენებას?) წირ-ს. შემოწირული ყოფილა ბოდორნი და კოკ-ძეი... ჩუენცა აგრე დგიმტკიცეთ“

— ქ-ს :ტიზ.. „ბიქვინტისა ღ-თისმშობელო... ჩვენ..ჭილაძემან ბ. ლომკაცი და თანამეცხედრემან ჩვენმან ჩხეტიძის ქალმან ბ. ასტანდარ.. შემოგ- ესხ? წირეთ... ეკას ორი კუამლი კაცი (ბაკუნე და თჳთუკვე გუნაა).. მათის ცოლ-შვილით ძმებითა და ძმისწულებითა... ტყეთა, ველითა... მას ჟამსა ოდეს შეგვემთხვა უმსგავსო ცოდვა და ბობრძანდა ბ. კ-ზი გურიელისძე მალაქია და ეს ორი კუამლი კაცი გუნიები დავსდევით და სხვა მრავალი საქონელი მივართვით... ქ-ს :ტიზ... (ბიქვ. გუჯ. № 30).

— ქ-ს :ტიზ: „ქ...მეფეთ-მეფის...გიორგის ძემან, დედოფალთ დედოფალ-

მან პატრონმან ხორაშან...მოგაკსენეთ (მცხეთას)..ზემოქართლს სოფელი ოსიაური ... დედის ჩუენის პატრონის თამარისთჳს და ყოველსა (სოფელსა) სახელგანთქმულისა ახლისა მოწამისა ღვთივ-გჳრგჳნოსნისა მეფეთ-მეფისა, ძმისა ჩუენისა პატრონისა ლუარსაბისთჳს, გამოკსნისა და ცოდვათა მათთა მიტევებისათჳს და დავსდევით ალაპი... (ლუარსაბისთჳს დღესა სულის წ~ის მოსულის, ყოველთ-სულთ შაბათს და თამარისთჳს კორციელს შაბათს. კრცლად ჩამოთვლილია, რა უნდა მიეტანათ გლეხებს საალაპედ). ...დაიწერა..ოკტომბერსა :იგ: ქ~კს :ტიზ:“ (მცხეთის სიგელი № 66, ნუსხა № :ოგ:

1629 წ.—ქ~კს :ტიზ: ზურაბ ერისთავმან სვიმონ მეფე გამოიტყუვა და მოჰკლა. ბატონი თეიმურაზ მოიყვანა; ბატონმა თეიმურაზ ზურაბ ერისთავი მოჰკლა; დუშეთიდამ წარმოიყვანა ასული თვისი და ალექსანდრეს, გიორგი მეფის ძეს, მისცა და აქორწინნა ქინძარს მცირეს ეკლესიასა შინა (კახ. ქრ.).

1630 წ. იანვარს :ა მეფე თეიმურაზს, დედოფალს ხორეშანს, მათს ძეს დავითს სვეტი-ცხოვლის საკათალიკოზო მამული გაუთავისუფლებიათ სახელმწიფო სათხოვრისაგან (მალი, საური). დაწერილია ავთანდილ მარტიროზაშვილის ხელით.

— ქ~კს :ტიჱ: მეფე იმერთა გიორგი და ძენი მისნი: ალექსანდრე, როსტომ და მამუკა სწირავენ გელათს ორს გლეხს (სიგელი გელათისა № 101).

— ქ~კს :ტიჱ: აქა ბატონის ბაგრატის შვილი სვიმონხან მოკლა ზურაბ (ქვათახევის გულანი). იხ. 1632 წლის ქვეშე.

1631 წ.—ქ~კს :ტით: როსტომ მეფე და როსტომ სარდალი საქართველოში მოვიდნენ და ოც დღეზე დაქცეული გორის ციხე ალაშენეს (პ. კარბელოვის გადმოწერილი ქრონიკა)იხ. 1633 და 1634 წლის ქვეშე.

— ქ~კს :ტით: მეფე თეიმურაზ-ხორაშან მცხეთის გუჯარში (№ 15) სწერენ სხვათა შორის: „ხოლო კუართი იგი (**ქრისტესი**) უხრწნელად დამარხე კაცთაგან უხილავ და შეუხებელ“. აქიდამაც ცხადდება, რომ შაჰაბაზს საქართველოდამ კვართი (**Хитонъ**) კი არ გაუტანია, არამედ სამოსელი უფლისა, (**риза**), რომლის ნაჭერი, ჯვარში დაცული, ზაგემის მონასტრით შაჰმა გაიტანა, რუსთ ხელმწიფეს მიხაილს მიართვა 1625 წელს და ახლა მოსკოვში დაცულია (იხ. ამაზე ჩემი „ქრონიკები“, წიგ. I, გვ. 15—16)

1632 წ.—ქ~კს :ტკ: ამა ქ~ს ვიწყე ეს წიგნი (ე. ი. ქვათახევის გულანი იხ. ქვემო: 1648 წელს ყოფილა შე-16 წელი როსტომის მეფობისა.).

— ქ~კს :ტკ: აქა როსტომ მეფე მოვიდა (ჩხეიძის ქრონიკა).

— ქ~კს :ტკ: მეფე თეიმურაზ-ხორაშან უახლებს წილკანს სიგელს ქ~კს :ტკ: დეკემბ. :კჱ“.

— ქ̃კს :ტკ: როსტომ მეფეს ქართლი მოსცა ყეენმან, დაუთხანის ნაბიჭვარი იყო; დაუთხან ქართველის მეფის ლუარსაბის შვლი იყო (წიგნი ქრონიკონნი).

1633 წ.—ქ̃კს :ტკა: აქა მეფის ლუარსაბის შვილი როსტომ მეფე მოვიდა (წ̃ა ნიკოლოზის ქრონიკა).

— ქ̃კს :ტკა: აქა გორი ააგეს ყიზილბაშთა (ქვათახევის გულანი).

1634 წ. ქ̃კს :ტკბ: აქა ქართველთა ბატონი როსტომ მეფე შეიქმნა (ცაიშის ჟამნ-გულანი).

1634—ტკბ. მოვიდა როსტომ მეფე ტფილისს, თეიმურაზ იმერეთს წარვიდა და ყიზილბაშთ გორის ციხე ალაშენეს (კახ. ქრ.).

— ქ̃კს :ტკბ: მოხსენებულნი არიან კ̃ზი ევდემოს და თბილელი ელისე (სიონის სიგელი №№ 288; 105).

— ქ̃კს :ტკბ: დედოფალი მარიამ დადიანის ასული სწერს: „ახლა თბილელი და სათბილელო ყმა პირის სანახავად (ახლად გათხოვილს დედოფალს) მოგვართვეს. აწე ჩვენცა გათარხნეთ (სიონის ყმანი): არაფერი არცა საჩუქნო (სადედოფლო) და არა სანეფო და არა სათათრო არცა მამასახლისისა და მელიქისა და ნაცვალს და გზირს არა ეთხოვებოდეს...დაიწერა... სიგელი კსე ქ̃კს :ტკბ:“ (სიონის სიგელი №№ 28 და 32). შეადარე 1636 წ.

— ქ̃კს :ტკბ: აქა კიდევ სომეხნი შეიშალნეს მეორედ და თევდორობის კვირა ჰამეს (ქვათეხევის გულ.) იხ. 1635 წ. ქვემო.

1635 წ. ქ̃კს :ტკგ: მეფე როსტომ და ცოლი მისი მარიამ სწერენ: „დედოფალი (მარიამ) თქუენს (სიონის) საფარველს ქვეშე იდგა და ავად გაკდა და შემოგეხუეწენით (სიონის ღვთის მშობელს) და შეწევნითა თქუენითა უკეთ შეიქნა“, ამის სამადლობელად „რაც წინარეკს საყდრის ყმა იყოს, მათი საჩუქნო მუშაობა—გუთნის კვნა და თივა ედვას, ამოგვკვეთია და თქუენთვს შეგვწირავს... ქ̃კს :ტკგ:“ ხვეულად: „როსტომ“ „მარიამ“ (სიონის სიგელი № 12).

— ქ̃კს :ტკგ: აქა ხვანთქარი გამოვიდა და ერევანი აღიღო, ამავე ქ̃კს ყეენმა აღიღო ერევანი (ქვათახევის გულ.).

— ქ̃კს :ტკგ: აქა ხუანთქარი გამოვიდა და ერევანი აიღო (ყანჩ. გულ.).

— ქ̃კს :ტკგ: აქა სომეხნი შეიშალნეს მეორედ (წ̃ა ნიკოლოზის ქრ.).

— ქ̃კს :ტკგ: ერევანი აიღო სულთან მურად და მერვეს თვეს ყაენმა ისევ წაართვა („წიგნი ქრონიკონნი“). იხ. 1636 წ. ქვემო.

— ქ̃კს :ტკგ: მოკლა როსტომ მეფემ ერისთავი დათუნა, დუშეთს შეუხდა და დაუმარცხდა. კვალად მოკვდა საფარ ფაშა და დაჯდა ძე მისი უსუფ ათაბაგად (ქრ. კახ.).

1636 წ. — ქ~კს :ტკდ: ერევანი აღილო მურად ხონთქარმან და ბატონი
თეიმურაზ მოვიდა დუშეთს ზაალ ერისთავთან (კახ. ქრ.).

— ქ~კს :ტკდ: გორი ააშენა როსტომ მეფემ; ყეენის ლაშქარი ახლდა;
ადლობით დაუყო და ოც-და-ათს დღეზე ააშენეს („წიგნი ქორონიკონნი“.)

— ქ~კს :ტკდ: ახლო ხანის წარწერა ილორის წ~ა გიორგის ხატზე: „...მას
ჟამსა, ოდეს შევებენით ბაღდადს იმერეთის მეფეს გიოოგის, შვილსა მისსა ალექსა-
ნდრეს და მამუკას და მისსა სიმამრსა კახ-ბატონს თეიმურაზს... გიორგი მეფე კელთ
დაგვრჩა, შვილები და კახი მეფე გარდაიხვეწა, უფროსი ერთი იმერელი და
კახი კელთ დაგვრჩა... შემოგწირეთ კახის ბატონის დროშის თავი, ბროლის
ჯვარი. იმ დროშის ბუდე ოქრო-ქსოვილი... ავყარეთ სრულობით ქალაქი ჩხარი-
სა, მოვასხით ზუგდიდს და დავასახლეთ ადგილსა რუხისასა“ (ჩემი უბის წიგ.
I, 125 და Rap. VIII, 100).

— ამავე გარემოებას მოიხსენიებს ხონის წ~ა გიორგის ხატის წარწერა:
„ქ. ეჰა შვიდ-წილ უძლეველო, მოწამეთა მთავარო, წ~ო გ~ი ხონისაო
და ანჩისხატო, პირო ღ~თისაო! შემოვსწირეთ და დავასვენეთ ტაძარსა შენსა
ხატი ესე, ჩ~ნ ხელმწიფემან დადიანმან პატრონმან ლევან მას ჟამსა, ოდეს
შევებენით ბაღდადს მეფეს გიორგის და კახ-ბატონს თეიმურაზს და გაგვემარ-
ჯვა ძლიერებითა შენითა: თავად მეფე კელთ დაგვრჩა და სრულობით იმერელ-
ნი და კახნი დარბაისელნი ზოგნი კელთ დაგვრჩა და ზოგნი გარდაიხვეწნეს,
კახთ მეფე თეიმურაზ და მეფის შვილები ალექსანდრე და მამუკა. ამავე ჟამსა
ავყარეთ ქალაქი ჩხარისა და ჩავასხით ზუგდიდს, ავაშენეთ და გავაწყეთ ქალა-
ქი რუხისა. აწე შემოგვიწირამს და დაგვისვენებია ხატი ესე ტაძარსა თქ~ნსა.
კიდევ შემოგვიწირავს ხონს ერთი კუამლი კაცი მამაკაცი სანოცე ჩ~ნ და მე-
უღლისა ჩ~ნისა ნესტან დარეჯანის სადღეგრძელოდ და ძისა ჩ~ნისა პირმშოსა
ალექსანდრეს და მანუჩარის ალსაზრდელად... მოიჭედა და სრულ იქმნა ხატისა
ამის შემკობა ქ~კს :ტკდ:“ (ჩემი უბის წ. V გვ. 49 და Rap VII, 8).
და იქვე ხუცურად:
„ქ. დიდ არს უფლისა, რომელმან განგამლიერა ღირსებით-მსახურებასა მისსა!
ხოლო შენ მეუფისათჳს შენისა სამას სამეოცთა ხუთთა დღეთა შინა თითოეულად
წამებულო და ნაცვლად სატანჯველთა წილ სამეოცთა სასწაულებთა მონიჭებულო,
ერთგულო მსახურო სამებისაო, დიდო მოწამეთა თავო, წ~ო გიორგი ხონისაო!
გვედრი სასოებით მამკობელი ხატისა ამის შენისა მე კელმწიფე-დადიანი პატრონი
ლევან , რათა არა-სადა განმაშორო წყალობა შენი ჩემგან და ორთავე შ~ა ცხოვრე-
ბასა ჩემსა მეუღლით ჩემით კეთილად დამიფარე და ძლევა მომანიჭე ა~ნ“

1637 წ. ქ~კს :ტკე: „ქ... ჩუენ...მეფეთ-მეფემან.. გიორგი და თ~ა მეც-
ხედრემან ჩუენმან დედოფალთ-დედოფალმან დადიანის ასულმან პატრონმან
თამარ და ძემან ჩუენმან პირმშომან ალექსანდრე და მამიამა (უნდა: „მამუკამა“)..
შემოგწირეთ...(გელათს) ქელიშის საყდარი ყ~დ წ~ისა მისის მამულითა; ბაჯს

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სასახლე მისის მოჯალაბით და სახასოს ალაგებით...ზნაკვას კვამლი ერთი.. ჯუარისას კუამლი ორი ბოჭორიშვილები, ბაჯს ერთი კუამლი გლეხი ხუცესი ვალამაძე ორის წილის ალაგითა.. (დიდის გენათის მ~სი ზაქარია აღაპს გარდაიხდიდესო გიორგის და დედოფლის თამარის სულისთვის... თითო კელაპტარი რვის ლიტრის... დაინთებოდესო).. დ:იწერა ინდიქტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეოცდა თექვსმეტესა, ქ~კს :ტკე: კელითა.. თავაქარაშვილისა პაატაასითა" (სიგელი გელათისა № № 139 და 678, ნუსხა :გ: შეადარე 1604 და 1600 წ.)

— ქ~კს :ტკე: აქა მიიცვალა მეფე გიორგი იმერეთისა. ძე მისი დიდი ალექსანდრე მეფედ დაჯდა (წერ. კითხ. № 252). შეადარე ქვემო 1655 წ. წარწერა :ინდიქტიონსა მეფობისა ალექსანდრესს :იტ:", რაიცა ამტკიცებს გიორგის სიკვდილს 1637 წ. (და არა 1639 წ. როგორც ვახუშტი ჰფიქრობს)

— ქ~კსა :ტკე: (1637 წ.). აქა საფრიძე გედეონ მტბევრს (sic) დაჯდა (წერა-კითხ. ხელნაწ.) № 252).

— ქ~კს :ტკე: აქა ხონთქარი გამოვიდა და ერევანი აიღო და ამასვე წელსა ბასეფ წაართვაა (წ~ა ნიკოლოზის ქრ.)

— ქ~კს :ტკე: ბარათაშვილი ზურაბ ქულბაქს სწირავს სიონს „სვიმონხანისგან ბოძებულს" (სიგელი სიონისა № 13).

— ქ~კს :ტკე: ქ„...ჩუენ [მეფემან გიო]რგი და ძემან ჩემმან [პირმშომა] ალექსანდრე და მამ[უკამა მოგაკსენეთ ესე] შესაწირავი თქუენ--მხნესა მხედარ-[სა წ~ასა გიორგის?] და მას შინა დადგინებულსა ნიკოლოზწმიდელსა ჩხეტიძესა პატრონსა სვიმონს (გზ~ად დაჯდა 1659 წ.).. შემოგვიწირავს ჩ~ნი კერძი ესფოფოა მღრდელაძე...ქ~კს :ტკე:" მეფე გ~ი მონა ღ~ა

1638 წ. —ქ~კს :ტკვ (1638) აქა ოსმა (საეჭვოდ წაკითხულია)-.-. მოვიდა - - -(ცაიშის ჟამნ-გულ.). გარდასულია შეიძლება წერებულიყოს: „აქა ოსმალის ჯარი მოვიდა".

ქ~კს :ტკვ: როსტომ მეფემან მოიყვანა ლევან დადიანის და მარიამ ლა ქმნა ქორწილი,—და ლევან დადიანმან გიორგი მეფე დაიჭირა და ტყვედ წარიყვანა და მისმა ძემ ალექსანდრემ დაიხსნა (კახ. ქრ. იხ. 1634 და 1636 წ. ქვეშე). სრული ახსნა ამ ამბისა იხილე 1648 წ. ქვეშე (როსტომის გუჯარი).

„ღმერთო მაღალო... შენ განანათლენ..გული მეფისა როსტომისანი, დადიანის მანუჩარის ქალი ვითხოვეთ ხელმწიფისანი." და ლექსადა:

ვიტყვი ფიცითა ღვთითა და ცითა სხვა ამათებრი არვინ ნახულა,
აღმოსავლეთით და დასავლეთით ქართლს სადედოფლოთ ეს მონახულა...
ვერ დავადარებ ნესტან-დარეჯანს, არცა ედრება ძილისანია.....
არვინ ელირსოს მისთანა, ხონთქარმან ძებნოს მთა და ბარია...
რჯულიც ხელთა აქვს, სამოთხის ტახტი თურმე მისთვის გამოსახულა...
(„სამღივნო წიგნიდამ.". რომელიც გადმომცა მ. პ. კარბელოვმა).

— ქ~კს :ტკვ: მეფე თეიმურაზ—ხორაშან და ძე მათი დავით სწერენ: „..ჟამთა ვითარებისაგან იმერეთს ვიყუკნით, ჩამოვედით“ (მცხეთის ნუსხა №: სლგ.).

— ქ~კს :ტკვ: „ბრძანებით: კელმწიფის თეიმურაზისათა ესე წიგნი და პირი მოგართვით ჩუკნ ჩოლაყასშვილმან სუფრაჩმა ბიძინამა და ძმამა ჩემმა ჯამასპიმ..თქუენ (მცხეთას) და ქ~ზს ქრისტეფორეს... ასე რომე..თუ უთქუკნოთ ჩუკნ მსახური ვიახლოთ (ეკლესიის მამულებიდამ) რაც არ გვახლავს იმ შვიდის კაცის მეტი.. ან კაცი გავააზატოთ და ან დავარბიოთ, უსამართლოდ, ან მამული წავართვათ ერთსა და მეორეს მივსცეთ უთქუკნოდ და ან ვაკუნევინოთ ჩუკნთვის, ან ვენაკი ვამუშაოთ ან, თუ არ სტუმრათ, არც ზაფხულ, არც ზამთარ საგარეჯოს არ დავდგეთ.. და არც პატარძეულსა, არც ბერთუბანს, არც თვალზე და არც გიორგი-წმიდას...ეამა ბში შვიდის კაცის მეტი არ ვიახლოთ..თუ დავაშაოთ... გარდაგუაკდევინეთ.. (მოწმები მოურავი გ~ი, ჩუკნი ბიძაშვილი თამაზა, ნინო- წმიდელი იოსებ).. ქ~კს :ტკვ. არც დ~თ-გარესჯის წილი რამ დავხარჯოთ არაფერისთანა“ (მცხეთის ნუსხა № :სჲბ:)

— ამავე დროებში უნდა იყოს დაწერილი ფრიად გრძელი და მეტად საყურადღებო მხედრული სიგელი მცხეთისა № 330, რომლისაგან რამდენსამე ცნობას ამოვკრეფთ: „..საგარეჯო მამულის შემოსავლისაგან ნეხევარს უდაბნო აიღებდა და ნახევარს მცხეთა. საკათალიკოზო მამულში რაც სახელმწიფო სამსახური გამოვიდოდეს, კ~ზის კაცები აიღებდენ და მეფის მოხელენი ნუ შევლენ... როგორათაც კ~ზის ლაშქართან სხვას სარდლებსა და სპასალარებს კელი არ ჰქონებია, ლაშქარ-ნადირობას კ~ზს ხლებიან, ისევ ახლდენ და თუ კ~ზი არ იყოს, კზ~ის სარდალს იახლნენ... ვინც სამცხეთო ჯარია ქართლსა და კახეთში, სულყველა კ~ზს იახლებოდენ; თუ კ~ზი არ იყოს—იმის სარდალს... როდესაც ვახტანგ გორგასალს მცხეთას.. ეკლესია სვეტიცხოველზე აღუშენებია და კ~ზი მას ზედა პატრიარქად განუწესებია... და მეექვსეს კრებაში კოსტანტინე პაღონატისა და კიდევ კოსტანტინე და სხვათა ანტიოქის კრებაშიც მიუციათ სამწყსოდ და კელქვეშ თფილისს ზემო და ქვემო ქართლ-კახეთი ალვანია, შაქისი, შირვანი დარუბანდის ზღვამდი, დარუბანდიდამ წამოსვლით მთის ალაგები ოვსეთის სამზღვრამდის, საბარათიანო, სომხეთი, ტაშირი, თრიალეთი, ჯავახეთი, ყაიყული, მისი გარეშამო და იალათი, კარი და იმისი გარეშამო, ანისი (და) იალათი აზრუმისა და საქართველოს სამზღვარს იქითი ზემო საქართველო, რომელ არს სამცხე-საათაბაგო, ტაო, ფარსიანი, თორთომი, ოლთისი, ფანეკი (და) იმისი გარეშემო და იალათი, ლიგანისკევი, ართვინი, შავშეთი, კოლა; კლარჯეთი, აჭარა, ქობულიანი და იმისი გარეშემო, ახალციხე და აწყური და იმისი გარეშემო და იალათი, ოვსეთი ს~დ ჩერქეზის და და სვანეთის სამზღვრამდის და მას შინა უდაბნო ეკლესიანი... მკ~სნი, მიტროპოლიტნი და ეკლესიანი.. ჩუენც მკვიდრად გვბოძებია. სამწყსო არზრუმისა ეხლა კელთ არ გვიჭარავს ... და ზემო საქართველო, რომელ არს სამცხე-საათაბაგო“... (ბოლოს რაღაცა დაწერილია უცხო ანბანებით).

1639 წ. ქ~კს :ტკზ: ამა ქ~კს მიიცვალა გრიგოლ კათალიკოზი და იმავე წელსა ქრისტიანე და ღვთის-მოყვარე მაჭუტაძე კათალიკოზი ბატონი მაქსიმე ეკურთხა კათალიკოზად. შ~ნ [შენ?] შვიდ ცათა უმაღლეს ვინარა ღვთის მშობელო (sic)-- [წყა]ლობით გაუ|მარჯვე?] და ოდ]ეს|მოვიდეს ძე შენი განკითხვად• - - - (წ~ა გ~ის გულანი გელათური).

— ქკ~სა :ტკზ: აქა გურიელი კათალიკოზი მიიცვალა. [შემოქმ. გულ.]

— ქ~კს :ტკზ: ბატონმა თეიმურაზ კახეთი დაიჭირა .კვალად მოკვდა გიორგი მეფე, ალექსანდრე ძე მისი გამეფდა იმერეთს (კახ. ქრ.)

— ამავე დროებს უნდა იყოს დაწერილი უცნობის ფარად ფაშისა (რომელიც უნდა იყოს ანუ ბექა III ათაბაგი. წოდებული საფარ-ფაშად და ანუ მისი (ნათესავი) კათალიკოზთან (ქრისტეფორესთან?) მისის მესტუმრის სახელობაზე (ჩვეულება იყო პატივისათვს კათალიკოსს წერილებს სწერდენ მისის მესტუმრის სახელობაზე). ჩვენ ამ წერილიდამ მარტო იმას ამოვკრეფთ, რაც საქმეს ეხება : „ ფარად ფაშა ვიკადრებ მესტუმრეო . . . . მერმე, მაგათმა (კზ~ის) კარგად ყოფამ, აქამდის მწუხრე უკაცრავად ვიყავით მაგათ ზედა; ვერცა წიგნი ვაახელით და ვერც მოსაკითხი, მაგრა ჩუენი თავი კელთ-უქონელობა მაგათაც მოეხსენების აწ, თუ თავს დიდათ არ შევაწყენდეთ, სტანბოლს თავად მე ვაპირობ წასულას ,თვარემ კაცს გავგზავნი მანსუბისათვნ (sic) და რასაც იქაურს საქმეზედა კელს მოგვიწყობთ თქუენი დიდი სახელი იქნების და უმსახურო არც ჩუენ დავრჩებით, ბატონო.— მერმე წიგნის ცარიელობას ეს ვარჩიეთ : ერთი ტანი კარგი შავი სკალატი და ერთი ოქროთ შეღებილი ავჟანდი მოგვხსენებია ბა :—(sic) (იხ. ნუსხა მცხეთისა № :ტჲზ:).

1640 წ.—ქ~კს: აქა ჯუმათელი ნიკოლოზ მანველისშვილი (მ~ნ შვილისშვილი) დაჯდა (შემოქმ. გულ.).

— ტკჱ: ბატონს თეიმურაზს დოდოეთს დაუმარცხდა (კახ.ქრ.)

— ქკს :ტკჱ: [ამ]ა ქორონიკონსა დიდი [თო]ვლი მოვიდა , სულ ნ~რი (იანვარი?) თებერვალი სთოვა - - - აპრილი - - - ყველიერი არ გა - - შვა .(ქკლ. მუზ. № 85. უკანასკნელი ოთხი სიტყვა სხვა ხელით მიწერილია).

— ქკ~სა: ტკჱ: აქა ვახტანგ გურიელი მიიცვალა. ქაიკოსრო გურიელად დაჯდა (წერა-კითხ. № 1204). ეს ცნობა ახალია და დიდად ასწორებს ბროსეს და დ. ბაქრაძის გენიალოგიას (Гурія и Адж. , გვ. 337)

— ქკს: ტკჱ: „ ღმერთო და პორტაიტის ღ~თის მშობელო შეიწყალეთ უღირსი მონა ტფილელი ელისე (საგინაშვილი), რომელი მოვიწიე მთასა ამას წმიდასა ქორონიკონი იყო; ტკჱ: ა~ნ“ (წარწ. ათონის ეტრატისა რომელიც საკკ მუზ. მობარებულია). სიონის წარწერა მოგვითხრობს: „ . . . მე თბილელმა ელისე საგინაშვილმან აღვაშენე გუნბათი ესე სიონისა ორჯერ, სამკროები და კარი-ბჭე და დავხატე და შევამკევ . . . ქ~კს ტმე„- 1657 წ.

1640 წ. ჭ . . მამაო ნიკოლოზ . . . შეწყალე ცოდვათა მისთვის თანა მეცხედრე ჩვენი კურთხეული დედოფალი ნესტან დარეჯან, რამეთუ მოვაჭედინეთ ჩვენ დიდინმა ლევან ხატი ესე წ'ისა ნიკოლოზისა ... მის კურთხეულისა სულისა სახსრად და დავასვენეთ საყდარსა ჰაქვინჯს ციხესა შიგან . . . ქუა: ტყუ„ დედოფალი ნესტან დარიჯან გარდაიცვალა 1 ივლისს 1639 წ. ის იყო ჰილაძის ასული (Rap. VII, 46—53; 106).

1641 წ.- ქუს: ტკთ: მარტვილის ღვთისმშობლის ხატის წარწერა: „ ეჰა.. მარტვილთა ღ'თისმშობელო; გეგელრები დადიანი ლევან, ძე კელმწიფისა მანუჩარისა, რომელმან განვაახლე სახე შენი ჭამთა-ვითარებისაგან სრულებით მოშლილი... თანამეცხედრისა ჩუ'ნისა... ნესტან-დარეჯანის სულის სახსრად, აღვეიზარდენ ძენი ალექსანდრე, მანუჩარ და ასული ჩ'ნი ზილიხან... ქ'კს :ტკთ:" (ჩემი უბის წიგ. III, 173—4 და Rap. VIII, 136).

1642 წ.—ქ'კს :ტლ: ივლისის :იბ: სამებელ ებისკ'ჯი ზაქარია სწერს: „შაჰაბაზ ყაენმა რომ კახეთი ამოწყვიტა, ..როსებაშვილნი.. სულა ამოწყდეს" და იმათი მიწა „ბეითალმად ძეს".

— ქ'კს :ტლ:— ამა წელს (მოკვდა?) სახლის ხუცესის ქალი ელენე თებერვალსა :ი:"

— ქ'კს :ტლ: მოკუდა შაჰსეფი და დაჯდა ძე მისი შაჰაბაზ (ვახ. ქრ.).

— ქ'კს :ტლ: წარწერა მარტვილის ღვთისმშობლის ხატისა: „...დადიანი ლევან, რომელმან მოვჰედე ხატი ესე ყ'დ წ'ისა, შევამკე... და დავასვენე ლიპარტიანისა სასახლესა ტარიელის კარის ეკლესიისასა... შეიწყალე.. თანა მეცხედრე ჩემი.. ნესტან-დარეჯან... ქ'კს :ტლ". (ოგიგე წარწერა უფრო ვრცლად აბოკვება ამაკე ხატის ზურგზე: ნესტან დარეჯანის სუფთა სიოსხად ჭაქვინჯს დაუსახლებია „შეჯოგეთ გოშარიაა შენგელა" და სხ. ჩემი უბის წიგ. III, 175).

1643 წ. ქ'კს :ტლა: აქა ბასეფ ყაენი მიიცვალა (წ'ს ნიკოლოზის ქრ.).

— ქ'კს :ტლა: როსტომ მეფეს მაღაროს ბატონმა თეიმურაზ დაუმარცხა (ვახ. ქრ.).

სახლი შევამკევ სალხინოდ მე მეფემა თეიმურაზო
შევამკე კედელ-ყურენი, ვეცე თავსაც კარგად ბურავსო
დავხატე ფერად-ფერადად, გავს რომე იყოს მურასო
და ტალახიანის ფეკითა ნურავინ გამიმურამსო ...
(გრემის სასახლეზე თქმული მეფის თეიმურაზ. ჩემი ხელნ. კ. ხელნაწ. გვ. 73).

„ამბავი უსენე ზედახანისა", თეიმურაზ I სგან თარგმნილი, თავდება ტაეპითა :„გათავდა მათი ამბავი პირველ სპარსთაგან თქმულია, ჩვენ უწერთნელისა ნაღვაწნი ქართულად გარდათქმულია, ენა დავაშვრე და პირი, ვარდი ვაყარე სრულია"... (ჩემი ხელნაწ. კ. ხელნაწ. გვ.)

1643 წ. — ქ̃კს :ტლა: აქა კათალიკოზი ევდემოს მოკლეს (*ძიების შიძრი ივორთისა, № 6*).

— ქ̃კს :ტკია (1643). იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის დასავლეთის კარებზე სწერია: „დაიხატა და განათლდა...

— ქ̃კს :ტკია: მარტთ:ი ბ:... ჩ̃ნ მეფეთ მეფემან: როსტომ . . დედოფალმან მარიამ...ესე... წყალობის წიგნი ...გიბოძეთ...ბარათაშვილს თამაზს და შვილთა თქვენთა სიაუშს და იესეს და დავითს . . . გიბოძეთ ლორის თავს საკაძის ბეჟანის კერძი მამული (*სიგელი ორბელიანთა*).

— ქ̃კს; ტლა ქ. სამღერეთას და ასადშენს და ლორის თავს სკაძის (საკაძის?) გოდერძისა და შერმაზნის მამას(?) შიოშს მისის განაყოფი ბეჟანის მამისაგან რაც წილი მიხუდომოდეს ანუ სასახლებისაგან და აზნაურებისაგან და ანუ ხოდაბუნებისაგან და ახლა ბეჟანს და მისთა შვილთა ნამადადევად ჰქონდეს რამე წილათ ნახუდომი ისრევე ... შერმაზინისა და გოდერძის შვილისათვის გვიბოძებია სამართლიან....ქ̃კს ტლ̃ა..." — ხელრთვად : „როსტომ" (*ორბ. სიგელი*

1644 წ. — №5). ქ̃კს :ტლბ: მარტვილის დაუჯდომლის ხატზე: „ეჰა... საშინელო და პატიოსანო მ[ა]რტვილთა ღ̃თისმშობელო! მოვაჭედინე და შევამკევ ხატი ესე ძლისერ (*ძალისაებრ?*) მსასოებელმან შენმან... აფაქიძემან მამა-ჭყონდიევდემონ... მოიჭედა... ქ̃კსა სამას ოცდა თორმეტსა". ეს ევდემოს დახატუდელმან ლია მარტვილის ეკლესიის სამხრეთის კარს ახლო და იქვე ზოსიმე კოპალაძეც.

1645 წ. — ქ̃კს :ტლგ: »ქ. . . . მას ჟამსა, ოდეს აწყურისა ღთისმშობელის საყმო აზნაურიშვილი და გლეხი ჩუენს საბატონოში ჩამოსულიყვნენ და ლოქ̃ეთს დაესახლებინათ და როცა ხატი და ჯვარი ყოფილ იყო თქვენს (მცხეთის) ტაძარში დაესვენებინათ ... სხუას კაცს ლოქ̃ეთს კელი არა ჰქონდეს... ვინ იცის, სოფლის საქმე ასე მოკდეს, რომე საათაბაგოშვილოს ქრისტიანე მეპატრონე გაუჩნდეს და აწყურის ღთისმშობლის ხატი და ჯუარი თავისს სამკუიდროზედ მიასვენონ და მათი ყმა ასაყრელად მოინდომონ, ვერვინ დაუჭიროს ... რუსიშვილი სეხნია, აზნაურნი დი გლეხნი თქუწ̃ნთვს სამსახუროდ მოგვხსენებია და ნუცა სად დაიფანტვან . . . (*რადგან*) სხუას ერისკაცს არ ეკელყოდა (sic)! ისევ თქუწ̃ნ(მცხეთას) მოგაკსენეთ . - . ქ̃კს: ტლგ: (*ნუსხა მცხეთის №:ობ:*)

— ქ̃კსა ტლგ: აქა გურიელის შვილი ოტია მიიცვალა (*ყანჩ. გულ.*)

— ქ̃კს :ტლგ: აქა გურიელისშვილი ოტია მიიცვალა (*წ̃ა ნიკოლოზის გულ.*).

— ქ̃კს :ტლგ: აქა როსტომ მეფე და თეიმურაზ შეიბნენ მა[ღაროს?]თავსა:. მეორესა წე[ლსა?] თეიმურაზ გაგდეს (sic) - - - რეთს (*იმერეთს?*). ბატონის შვილი - - (*დავითსა ზხ.*) - - [მო]კლეს (*ცაიშის ჟამნ-გულანი. იხილე 1648 წ. ქვემე*)

— ქ̃კს :ტლგ: მეფე როსტომ—მარიამ და ძე მათი პირმშო ლუარსაბ (?)

სწირავენ მცხეთას სომხითს ტალავრის კეზედ სოფელსა დარბაზს „მას ჟამსა, ოდეს კურთხეული გურიელისშვილი ჩვენა სახლში შვილად იზრდებოდა და მიიცვალა და თქუენს ტაძარს მოვასენეთ... და დავმარხეთ... აღაპი დაგვიდებია ოტიას სულისათჳს... იანვარს :კე:... ქ̃ს :ტლგ: თებერვალსა :კე:.. აგრეთვე :კე: იანვარსა ბატონისშვილის მიცვალების დღესა თუმანს მწირველებს მისცემდენ (და ალაპი: სამას ძროხაი, სამას ცხურით, ათას საშვილე ღვინით და სხ.. ეს საგული წარჩინებულს ეტრატზა დწერილი, რომლის თავში დასტულია წ̃. სამება :ახ. საგული მცხეთასა № 22; ნუსხა № ქსაა:).

165 ზ. **1645** წ. – ამაკე გარემოებას აღწერს სომხურ ენაზე დაწერილი საგული, რომელიც კიდევს უხვრწულად გადმოქართულებაა და ჩვენ კიმოგნეთ დახუნძს ღურჯს ქადაღდზე წარჩინებულის მსედრულით დწერილი. ეი ეს ისტორიული საგული, რომელშიც სომეხთა მწერალნი ისტორიულს ამბებს თავისს სომხურს დაღს ასვამენ და ამსხანჯებენ:

„თარგმნილი სომხურისა წიგნისაგან ქართულსა წიგნსა და ენასა ზედან რომელთაცა ითარგმნა უმეტნაკლებად ნამდვილიდამ.

ეფრემ კათალიკოზი, ყოველთა ჰაოსთა პატრიარხი სარარატოჲსა საყდ. რისა წმიდისა ეჯმიაწინისა:

ტომობა და შთამოსირება მამიკონელთა, რომელნიცა იწოდებიან აწ თუმანიანად, წელსა უფლის განხორციელებიდამ 283-სა ჯამბაკურს (ესე იგი) მეფესსა ჯრინელთასა არბაკს ჰყვანდნენ ორნი თანა ერთ-ნაღდად მამა-მძუმენი შვილნი, რომელთაგან ერთი იწოდებოდა ვილჲუდად და მეორე მამიკონად. ესე ვილჲუდ ბოროტის მზრახველი იქმნა მამიკონისათვის მეფისა წინაშე, და ითანხმებია იგი მოკლად მისად, ავგრძნა ესე მამიკონმან, ამითვის ივლტოდა იგი ყოველითა სახლელითა თჳისითა წინაშე სასანიანისა, არტაშირ მეფისა სპარსთასა, ჟამსა მას ოდესცა ქვეყანა იგი ჰაოსთა იყო კელთა შინა მისთა, წარავლინა არბაკმან მოციქული წინაშე არტაშირისა, და ითხოვა მისგან მამიკონი იგი, და არა უსმინა არტაშირმა. ამისათვის აღადგინა არბაკმან ბრძოლა მასზედა. მოთხრობის წიგნისაგან ჩამჩიანისა პირველისა ტომისა ფურცლისაგან, 413 გვერდისა მოსე ხორანელისაგან მოხსებულისა). მოკვდა რა არტაშირ და გამეფდა ძე მისი შაპურ, პირველი წელსა უფლის განხორციელებისაგან, 285 სპე-სა და არა ენება მასცა მიცემად მამიკონი კელთა შინა არბაკისათა. ამისათვის წარავლინა იგი აბეთად და მიუგლინა მოციქული არბაკს სიტყჳითა ამით: ვითარმედ მამასა ჩემსა შეეფიცნა მამიკონისათვის ნათელსა ზედა მზისასა არა მოცემად იგი კელსა შინა შენსა. ამასვე ფიცსა შინა და მეცა განმაფრთხილა; ამის გამო არა წარმოვავლინე იგი შენდამი, გარნა სათნო ყოფისა შენისათვის ნებისა შენისა განვსდევნე იგი ქვეყანისაგან ჩემისა დასავლეთად. მაშა ნურღარა იქმნების ამისთვის ჩვენ შორის ბრძოლა. მოეწონა ესე არბაკს, და დასცხრა ბრძოლისაგან.

ხოლო მამიკონი მოვიდა წელსა უფლისასა 286 სპე-სა ქვეყანასა შინა ჰაოსიანთასა, და იყოფებოდა მუნ და მოსვლასა სომხეთად ტრდათ გვირგვინოსან ქრისტესასა დეოკლიტიანესაგან განვიდა მიგეგებად მისსა სხვათა მთავართა თანა ძღვნითა, და პატივცემულ იქმნა მაშინ მისგან ადგილითა და როჭოკითა, და იქმნა მისდამი საყვარელ, რომელისაგანცა იწარმოეს ნათესავთა მათ მამიკონელთა, ქვეყანასა ტარონისასა, რომელთაგანნი ყოველნი იპოვნენ ძლიერ და სარწმუნო, და იწოდებიან ყოველნი საზოგადოდ მამიკონიანად.

შემდგომად არა მცირედისა ჟამისა, ოდეს იგი როსტომ მეფემან ნათესავისაგან ბაგრატოანთასა იმეფა წელსა უფლისათა 1634-სა: ჩქლდსა (მოთხრობისაგან ზაქარია ამირ-სპასალარისა) და შემდგომად დამდაბლებისა მეფობისა მათისა აოხრებასა ზე ანისასა დაშთომილნი იგი ნათესაბანი ბაგრატოანთანი წარვიდნენ ქვეყანასა ქართველთასა და შეერთდნენ მეფობასა მათსა, და იქმნენ ზედა-მდგომელ ყოველთა ზედა საქმეთა ქვეყანისა ქართველთასა, და ოდეს იგი აღებულ იქმნა მეფობა იგი ქართველთა, და შთავრდა ქვეყანა იგი კელთა შინა სპარსთასა, და მათ მისცეს უფლება ნათესავსა ბაგრატიოთასა ფლობად ყოველსა კერძოსა საქართველოსათა, და განთესნენ ბაგრატიონნი შვილითი შვილადმდე, ვიდრე ამის როსტომისადმდე, რომელმანცა ჰშვა შვილი ერთი მარიამისაგან დედოფლისა მეუღლისა თვისისა, რომელისა სახელი იყო ლუარსაბ და რომელსა ჰგულობდა მონაცვლედ თავისა ყოფად მფლობელად ქართველთა. და დღესა ერთსა წარიყვანა ძეკი თვისი მრავლითა მხედრებითა და წარვიდნენ ნადირობად ნადირთა ადგილსა მას, რომელიცა ითქმის ყარაიაზად, რომელი ითარგმანების შავ-გაზაფხულად, და იქმნა რა და განვიდნენ ნადირობასა და ყოველნივე მოსწრაფობდნენ მოკლვად ნადირთა და ხშირად დაშენასა ზედა თოფთასა მოახვედრეს ძესა მის მეფისასა ლუარსაბს და მოკლეს. და როსტომცა შეშინდა თავისათვის თვისისა; განიყო და წარვიდა ქალაქად ტფილისად. და ჰქმნა გამოძიება მოკვლელთა შვილისა თვისისათა და ვერ შეუძლეს გამოცნობად. და შემდგომად დააბეჭეს ორსა კაცსა ზედა — ერთსა სახელად ბაადურსა სომეხსა, ნათესავით მამიკონელსა, რომელნი ითქმის თუმანიანად, და მეორესა სახელად შიოშ ქართველსა, ნათესავით ბარათიანსა. ამათ დააბრალეს: რომ „თქვენ იყვენით მახლობელად მისსა, ოდეს მოკლეს იგი, და ამისთვის ანუ იცით მომკვლელი მისი და ანუ თქვენ მოჰკალით იგი“. და მოეფინა სიტყვა ესე. ჰაოსიანი იტყოდენ: „ქართველს მოუკლავს“, და ქართველნი იტყოდეს „სომეხს მოუკლავსო“. და მერმე თქვეს „სამართალიო“, (კსე ოგი) სამართლით მარტო მბრძოლობა; და რომელიცა იძლიოს, მას მოუკლავს ძე მეფისა მის. და დამკიცდა მათ შორის სიტყვა ესე, რათა განვიდნენ ორნი მარტონი და მოემზადნენ თვით თავისით. და შეიმოსეს სამოსელი ბრძოლისა და შეიჯურნენ საჯურველებითა, ეამბორნენ მუხლსა მეფისასა და განვიდნენ იმიერ კერძოსა მდინარისა მტკვრისასა აღმოსავლეთით კერძო ქალაქისა მის. ხოლო მზაკვართა ნათესავთა ქართველთასა

სამჯავროსა მასშინა ჰსწავლეს ორთავე ვითარმედ ოდეს იგი შეხვდეთ ასპარეზად, ნუ იბრძოლე'ით პირველადვე, არამედ ჯერეთ მიმოარბინეთ ცხენნი იმიერ ჲ იმიერ, ნუ უმე შევიწყალნესით მეფემან და არა გიტეოსთ თქვენ ბრძოლად. და ეს სწავლა ჰე"შმარიტ ჰგონა ბაადურმან. ხოლო კაენის მსგავსთა ქართველთა დაფარვით ასწავეს შიოშს, ვინაიდგან შენ ხარ ქარც, და ულოიერესად ბაადურ არის ახოვან და ძლიერ და არა ძალ გიცს პირის პირ ბრძოლად მისს, არამედ ოდეს იგი ჰსწვრთნიდეს ცხენსა, შენ ეცადე გმერად მისსა შუბითა, რათა მით შეუძლო დაცემად იგი ქვეყანასა ზედა.—და ოდეს იგი ორნივე ერთად შევიდნენ ასპარეზად და მეფემან გაადევნა მათ სამნი თათარნი და რქვა „რომელიცა მათგანი დაეცეს ქვეყანასა, თქვენ ზედ დაეფარენით მას და ნუ უტევებთ მოკვლად მისსა"; და ბაადურ წინა წარვიდა უფროს შიოშისა და შიოშ უკანით მისსა, და განავლო შორის უნაგირისა შუბი და გიმართა პირის პირ ბაადურისა, და ესრეთ აძგერა შუბი მუცელსა ბაადურისასა ქვეშეთ თხელ ფერდსა, და გაახვედა მეორისა მხრით და შორის ხორცისა და ტყავისა განვლო ლახვარმან. კოლო ბაადურმა მისტაცა და გამოაცალა ლახვარი იგი კელისაგან შიოშისა, და დაიდვა თავსა ზედა უნაგირისასა; და ლახტითა თვისითა დაჰკრა და მოსცხეხა შუბისა მის სატარეკი და გარდააგო მიწად, და შუბი იგი დაშთა მუცელსა შინა მისსა. და შიოშ ლტოლვილი მივიდოდა; ხოლო ბაადურმან გამათრახა ცხენი თვისი და მოსწვდა მას იჩქითად და ჰსცა ლახტითა ქედსა მისსა, და შთამოეკიდა ცხენზედა, და ენება მეორედცა ხეთქებად მისსა. და ვინაიდგან ტარი ლახტისა მორეულ იყო სისხლითა, გარდაუსხლტა კელისაგან მისისა და აღმოიწვადა კრმალი, რათა სცეს მას და ვინაიდგან შერეულიყო ჭკუით შიოშ, ამისათვის დაეცა მიწასა ზედა, და ბაადურმან მიიტანა კრმალი იგი მასზედა და სცა გავსა ზედა მის ცხენისასა და მოჰკეთა სრულებით, და თათარნი იგი ზედ დაეფარნენ შიოშსა ზედა და არა უტევეს მოკლვად მისსა, და ჰაოსიანნი და თათარნი შეჯარვით გამოვიდნენ და მისრულთა აღამაღლეს ბაადურ და მოიყვანეს მეფისადმი, და პატივ სცემდა, და მისცა მკურნალთა განკურნებად იგი და შეიყვარა უმეტეს უფროს ზომისა; მაშინ ბრძანა, რათა განთიად გამოიყვანონ შიოშ და ნაწევარ-ნაწევარ დასჴრან იგი და მიუყაროს ძაღლთა. და იყო ძმა მისი ვინმე მდგდელ-მოწოზონი ქრისტეფორე სახელით, რომელიცა იყო მოძღვარი დედოფლისა და რომელი მივიდა და ევედრა მას გამოხსნისათვის ძმისა მის თვისისა, და დედოფალი იგი ევედრა მეუღლესა თვ-სსა, და აღარა მოკლეს იგი. გარნა რაიცა აჭვნდა შიოშს მონანი ან თუ მხევალნი, სოფელნი ანუ თუ ვენახნი, პირუტყვნი და ანუ ყოველნი, რაიცა ეპოვებოდნენ, ბრძანა, ყოველივე წერილით მიცემად ბაადურისად, და ჰქმნეს ბრძანებისამებრ მისისა, და ამისა შემდგომად ქართველნი მცირედრე დამდაბლდნენ მზეაობრობათაგან თვისთა, ვინაიდგან ჰაოსიანთა სიმღერანი საყვედრებელნი შეაწყენეს ენასა მათსა ზედა და ყოველისა ტაეპისა დასასრულისა იტყოდნენ: „შიოშ წადი: ბაადურ მოვიდა", რომელ

არს: „შიოშ გაიქეც—ბაადურ მოდის“. სიმღერასა ამასზედა ჰაოსიანთაგან ქართველთა ერცხვინებოდათ. ესმა ესე მეფესა სანიაბაზს, ესე იგი მცირესა შაჰაბაზს, და მიუწოდა ბაადურს, და მისცა მას მთავრობა დიდი ტფილისის ქალაქისა. იქმნა ესე,ჩყთ.(1650) წელსა ჰაოსიანთა რიცხვისასა. ესე გამოიწერა ხსენებულისა სარწმუნოსა მოთხრობისა წერილთაგან, და დავბეჭდეთ და ქვემო ამისა მოვაწერეთცა წელსა უფლისასა 1813 ჩყიგ, მარტის იგ დღესა, უაღმატებულესისა საარარატოსა საყდრისა ყოველთა ჰოსიანთასა წმიდისა კათალიკესა ეჯმიაწინისა:

ჩლენნი კეთილ მოწესებითისა განმგებელობითისა წმინდისა კრებისა უმაღლესისა განმზრახველობისანი ქრისტეს მიერ დაფუძნებულისა ნათლით შემკულისა მადლ მფენვარისა დედა-საყდრისა წმინდისა ეჯმიაწინისანი:

ბეჭედი ანდრია არხიეფისკპოზისა.	ბეჭედი იოანე არხიეფისკოპოზისა.	ბეჭედი ალექსანდრე არხიეპისკოპოზისა	ბეჭედი აკ- - - - - - - - არხიეპისკოპოზ.	ბეჭედი ფილიპე არხიეპისკოპოზისა.
ბეჭედი ნერსეს არხიეპისკოპოზისა.	ბეჭედი ეფრემ ვართაპეტისა.	ბეჭედი გრიქუო ვართაპეტისა.		

1646.—ქ~ს: ტლდ: მცხეთის საფლავის ქვაზე იკითხება: „მას ჟამსა ოდეს ჩუენ ზღვათ მეფის დადიანის ასული დედოფალი პატრონი მარიამ მოუყვანებულ ვაქმენ ქართლის დედოფლად, გვყვა სასურველი ძე ბატონიშვილი ოტია, მცირეს ჟამში მიგვეფარა ამიერ სოფლით და დაემარხა ამასვე სვეტსა ცხოველსა. საფლავიცა ჩუენი ამასთან ვინებეთ...ქკს: ტლდ“ (ჩემი ისტორიული კრებული გვ. 446) ამ ოტიას სულის მოსახსენებლად მარიამს განუახლებია ურბნისი **1668** წ.

1647 წ. ქკს: ტლე: შაჰაბაზ ყაენმა ყანდარი დაიჭირა, ინდოეთის მეფეს წაართო და მერაბ-ბეგს უბოძა (პ. კარბელოვის გადმოწერილი ქრონ.)

— ქ~კს: ტლე: ყეენმა შაბაზ (sic) ყანდაარი წაართვა ინდის (sic) მეფეს, ციხე აიღო, („წიგნი ქორონიკონნი)“.

— ქ~კს ტლე: მოკუდა უსუფ ფაშა, დაჯდა ძე მისი როსტომ ათაბაგად (ვახ. ქრ.)

— ქ~ს: ტლე: აქა არჩილ დაიბადა (იკორთის ძილისპირი № 6: იგულისხმება არჩილ მეფე).

— ქ~კს: ტლე; აქა ქრისტიანე და ღვთის-მოყვარე შემოქმედელად ეკურთხა ბატონი იაკობ. ღმერთმან ღირს ყოს მარჯვენით ნაწილსა წმიდათასა. ა~ნ. (წ~ა გ~ის გელათური გულანი).—ეს იაკობ ცნობილია მეცნიერებით, მელექსეობით, მაჰმადიანის რჯულის წინაგანწყობით და აღმოსავლეთ-ეგვიპტეევროპაში მგზავრობით.

— ქ'ს: ტლე: „...წ'ო გი' ილორისაო! გევედრები... კელმწიფე დადიანი პატრონი ლევან, რომელსა შენ მიერ მომენიჭა ძლევა მტერთა და გამარჯვება, ოდეს მოუხდით ქუთაისის ალექსანდრე მეფესა, ქუთაის ქალაქი დავწვით და დავტეხეთ. მერმე ბატონიშვილი მამუკა შემოგვევლა და თვითან მე დავირჩინე კელთა.. ქ'ს: ტლე". ამას მეორე წარწერა სატასი უმატებს: „მას ჟამსა ოდეს... ქალაქი დავწვით, ავაოხრეთ და გამარჯვებულნი მოვიდოდით, მეფის ძმა მამუკა წინ დავიხიდეა და შევებენით, თითონ მე დავირჩინე და (ე. ი. ილორის წ'ა გი'ს) კარზედა მოვიყვანე მამუკა"... (Rap. VIII 105 101)

— ქ'ს: ტკიე (ანუ: ტკია:) მარტი: იბ: „..ჩუენ მეფეთ მეფემან... როსტომ ბ'...დედოფალმა...მარიამ... ესე... წყალობის წიგნი ...გიბოძეთ ბარათაშვილს თამაზს და შვილთა თქუენთა სიაუშს და იესეს და დავითს... გიბოძეთ ღორის თავს საკაძის ბეჟანის კერძი მამული"... (სიგელი ორბელიანთა).

ქ'ს: ტლა: „ქ. სამღერეთს და ახალ'შენს და ღორისას თავს საკაძის (საკაძისზე) გოდერძისა და წერმაზნის მამას (?) შიოშს მისის განაყოფის ბეჟანის მამისაგან რაც წილი მიხუდომოდეს ანუ სასახლეებისაგან და ახნაურებისაგან და ანუ ხოდაბუნებისაგან და ახლა ბეჟანს და მისთა შვილთა ნაძალადევად ჰქონდეს რამე წილათ ნახუდომი, ისევე... შერმაზნისა და გოდერძის შვილისათვის გვიბოძებია სამართლიან.... ქ'ს ტლა"... ხვეულად: „როსტომ" (ორბელიანის სიგელი № 5").

1648 წ. მცხეთის ნუსხაში №: სდგ: ჩვენ გაბოკნეთ შემდეგი ცხობაღი საყურადღებო საბუღალი:

„ქ... წ'ნ მეფეთ მეფემან როსტომ... და დედოფალმან მარიამ.. შეწევნითა... შენ'თა (მცხეთის) მტერნი და წინააღმდეგობნი სამარადისოდ ღტოლვილ და უბუ-ქმეულ არიან და ნებით თქუენთა გურ-ვან მკადრე არს წინააღმდეგობად წ'ნდა...

აწ დაგიწერეთ ამბავისა წ'ნის მბობა. ოდეს საფიქ'ლეთა ქუთაის წ'ნს ბედნაერს შჯაბანის ყანს მაასდგს და გამომწ'ნარდა პატივ-ცემითა, ვითა მართებდა ჩუენთა უკანთა მეფეთა ნათესავსა. რა გაკუკუცდით და მოკ'ნეთ თავი სამსახურითა, უფკარდით და უღირდით შვლეურად; გუბოძა ყოველნაირსაბა. მაშინ იყო ყოველი კარი ქართველთაგანი ბედნიერის ყანისა მასახლეებელი. სადაც გუსარდის (sic) და გაგუგზავნის გამარჯუბული და პირნათლად მოეიდით. მრავალი სახელი და გამარჯუბა გკონსიას. ასე ცნად რომე სამსახურისა წ'ნის სამუქროდ ბეკრი კარგი ქმნა და უფრო სიდიდე მოემატებინა.

ამ დროსა უფრასი წ'ნი ძმა, მეფე ბაგრატ, ქართლით ბატონობდა და კახი ბატონი ამაც შჯაბანს ყანისაგან თავის სახლეთაგან გაღირაბებულ-გაკუდებული იყო და კახეთი შიგნითი შინითი (bis) ოკერი და ნაპირის ალაგი შენი და ყანისაგან კახეთიცა იორს ჰქთი და ჩერქეზს ჰქთი წ'ნის ძმისთუს ნაბოძები ჰქონდა. ამ სამქესა მეფობისა გარეგებასა, ნადირობასა ღხინსა და უხუად გატეხასა შინა იყო. ამ სიდიდეს დროსა სოფელმან მისი წესი მოინდომა და ამ სოფლით ბატონი ბაგრატ

მიიტყუა. შეიქნა ტარიდი და გდოკა სრულიად სჯართველოში და შეიდი მაისი იყო ბატონი სუმან გდოკასი და მწუხარებასი შინა. რაჟამს მაესმა საკუდილი ბაგრატიანი შაბაზს უკესსა, და ასრე დაუმძიმდა, კითა ძმა ყოფილიყო; მაშინვე გამოეგზავნა კაცი და სიმძიმრის წიგნი. შეიდს იმედის მიცემა და წუალობის ქადება დაუწერა. წელიწადზედ შეიწუალა ბატონი სუმან: ყარჩალახან სარდარი იყო; გამოუგზავნა თუსი ქადის შეიდი ბატონის სეიმრის ტოლად. ესე ყარჩალახან და ათი-თორმეტი სხნი გამოატანა. ქადაქს მოადგნეს, რომელსა ეწოდების ტფილისი და ქორწილი უყვს.იყუს მღერა, სიდიმი და მეჯლიში, ბურთობა და ჯაბანის სროლა. რა ქორწილობა გარდაიკადეს, ბრძანება იყო ყაენიხა, რომე კახი-კაცი გაეწუწყდა და კახეთი ყიზილბაში დაეესხლა; და კასეთს მუტრონობდა ბარდის ხანი ფეიქარხან.

შეიყარა კახი ლაშქარი; მიადგს მუხრანს აღაიანის მინდორშია და ყოლმი ყუყურს დაღალტეთ: ერთობილნი კახნი დაეოცეს. ეს აწყუანეს ქართუწლოთა ქრისტიანთ უბრალოდ დაეოცეს; შეიყარნეს ქართუწლნი. დაესხნეს მარტყოფში ყიზილბაშთა თუსა. ყარჩახან სარდარი და უსუფხან შირვანის სანი და სხუა სანები და სულთნებიც მრავალი დაეოცეს. ხაესხეს სასუარათა: ოქროჭადა, კეცსდითა, თუალდითა, მარგალიტითა. მრავალნის უცხოს ნაქსოვითა, ცხენ-აქლემითა ჲ ჯორითა. ამაზედ ჩამოაყუანეს კახი ბატონი თეიმურაზ და გააბატონეს მცხეთას ზედათ ქართლსა და კახეთსა. ბატონი სუმან ტფილის ოჯდა, სომხით-სპარსთაებით ჴალორონობდა. წწ ამ ჟამში ბედნიერმან ყაენმან თავის ტახტის ასპაინის მოურაობა გუბოძა, დაიდ სიდიდე მოგუწმატა.—ამა სობაში მოვიდა ბძანება ღ-თისა და შესჭაბ ყაენმან ტახტი დაცლა და ამ სოფლით მიტუალა მაზანდარის ქუჩუანის აშრაფ რამ ყეენის სასახლე არის, და წწ იყვენით ისპაჰანს, ყეენის შუდება და შუდის შუდება აქ იყუნენ. მრავალ ჯერ ქილიაო წინათ ყამშია კელმწიფეთ მტეალებასა ზედა ერომისრთია გუქუწუტაჲ და მრაგალი სისხლი დაღურღალიო. წწ ძალითა და შეწეენითა ღთისითა გუსინჯუთ სჯმე: შეიდიც იყო ყაენისა, მაგრამე ოჯახ თჯილ დამწუარი იყო, სინათლეცა ჰქონდა, მაგრამე უფროსი შვილი-შვილი იყო დიად კარგი, თუალად და ტანად შუენიერი, კელმწიფობა იმას შეფერობდა. გამოვიყუანე და ტახტზე დავსვი და მიულოცეთ კელმწიფობა შაჰ სეფის ყაენსა, ვაკურევინეთ ქანარა და ნაღარა, მივსწერეთ შორსა და ახლოსა ბრძანება: თუ „მოდით და თაყუანის ეცით“. მოვიდეს ყოველის ადგილიდაღმე ხანები და სულთნები, მიულოცევდით კელმწიფობასა და აყრიდენ თვალ მარგალიტსა წლამდისინ. და იდიდეს; და მოეწონაო ყ-თა მნახავთა, თქუსს და აქეს: „არა არისო კელმწიფე ქუეყანასა ზ-ა ამისი მსგავსიო“, გააკრვა ყ-ლი რჯული და სული ღხინითა, ნადიროპითა და გაცემითა. გაისმა ქება სიკეთისა ყ-სა ქყ-ნასა.

ამ დროს წამოეჭიდა ჩ-ნი ძმისწული ბატონი სუმან და კახ-ბატონს ქართლი წაართუა და კახი-ბატონი თავის ალაგს იყო. იმავ წელიწადს ამდონი ისაჯა კახმა ბატონმა თეიმურაზ, თავისი ქალი და მისივ ყმა ჩარჭაზი გ-ი მოღალატედ შეუყენა და მძინარე ბატონი სუმან დაკულევინა, ქართლს

გაბატონდა; სომხითი და სამარათიანო დაიპირა, რა გაიგონა შასეფი ყაენმან მწუსდ იწყინა, კახბატონს გაუწყრა, ჩ'ნი სამატონო ჩ'ნ გუბოძა. გამოგუატანა ყიზილბაშთ სარდარი, ჩ'ნის ძმის ბატონის ბაგრატის სახლხუცის სააკაძე ბეჟანის შვილი როსტომხან და მრავალი ლაშქარი. მოვედით; კახთ ბატონი გავაგდეთ და ჩ'ნი სამატონო დავიპირეთ. ბატონი თეიმურაზ იმერ'თის შეიხიზნა: ქალი იყო იმისი იმერლის მეფის შვილის ალექსანდრეს ცოლი და ჩ'ნ და დადიანი ბატონი ლევან დავმოყვრდით და შევირთეთ დაჲ მისი, ეს ბატონი დედოფალი რომე არს ყ'თა მნათობთა ზ'ა ქებული. მოვიწყადინეთ იმავ წელწედს ქორწილის ქნა და გზა არ დაგუანება იმერელთ მეფემან გ'იმ, შევიყარენით. აქათ ჩ'ნ და მივედით სამცხის: ოცხეს დავდეგით; იქით წამოვიდა დადიანი შეყრით და ქალი წამოიყუანა. წინ გარდაუდგა მეფე გ'ი. შეიბნენ და გაემარჯუა დადიანსა და დარჩა კელთა მეფე გ'ი. ჩ'ნც ჩავედით კაკას კიდს იმერეთშია და მობრძანდა ბატონი დადიანი: შევიყარენით და გავიხარენით ერთმანერთის ნახვითა, ლხინითა და განსუსნებითა; წამბძანდა იქით დადიანი და წამოვედით მხიარულნი, იმერეთი ჩამოვიარეთ და მოვედით ტფილისს, ქორწილი გარდავიკადეთ და გულის ნებას ვეწიენით.

იყო კახი ბატონი იმერეთს. ჩხუბისა და ავის საქმისაგან თავი არ აიღო და არც დასწყნარდა: კახეთში ჩამოვიდა მთის გზიდამე. მრავალს ადგილს ჩ'ნი თავს დასხმა და ღალატი მოინდომა და ჩ'ნ განაღამც ბატონის სისხლსა ვსთხოვდით და ქუსაყანას ურბევდით და ბევრი ავი საქმე უყავით. ბოლოს შემოვიდნენ შუა კ'ზი, ბერები, ერისთუსები და თავადები და დანდობის საქმეს გამოგუსხუსწნეს თუ ორს წელიწადამდი ერთმანერთი დაინდევითო, მას უკან განამართლდითო და რაც სამართალმა გიჩინოს, ბატონის სჯმონის სისხლი იმ გუარათ მოიკითხეთო. დაგვდვა კახმა ბატონმა თეიმურაზ სანდოთ სიფიცრით სოფელი გავაზი და სოფელი კისისკეედი, ჩუსნის თავდის შვლებისა და გლეხების მოცემას დაგუპირდეს. ჩუსნც რომელიც საფიცარი მივეცით და ან პირობა დაუდევით ყუელაკა გაუთავეთ, და კახმა ბატონმა რაც პირობა და ფიცი მოგუცა არც ერთი არ გაგვთავა. ამაზედან ავი'შალენით. აქათ ჩ'ნ შევიყარენით და იქით კახი ბატონი.ქისიყისკენ თათრები უჩინეთ. კახი ბატონი თიანეთს მისულიყო ჲ ჩ'ნ იქით წავედით. შემოგიარეთ სუსტა ცხოველო ღვთივ აღმართებულო, მოვედით კარსა თქუსნსა ჲ ღალადებით შენგან შეწევნა ვითხოეთ. არაგუს პირის-პირ შევიარეთ ჲ თიანეთს მოუკედით. კურთხეულხარ ძლიერო ჲ უძლეველო ყოველსა მჱყროებელო ღ'თო, რომე სიდიდე ჲ სამართალი შენი ყოველსა კაცს დაანახუს. შევიბენით და გავიმარჯუსთ, დროშა, ქანარა და ნაღარა გავაგდებინეთ; სახლის ხუცესი რევაზ და მრავალი სამატიოს კაცის'შვლი სხუა მოუკალით და გავაქცევეთ, უკან მივყევით და გრემს მივედით, სრულად კახნი ჯალაბობრივე იქ იდგნენ, იქით ბატონის თეიმურაზის შვლი დავით და ჩ'ნგან გაგზავნილი თათრები შეყრილ იყუნენ, შებმულიყუნენ ქისიყის ბოლოსა და თათრებს გამარჯუსბოდა და ბატონი'შვილი ღ'თ მოეკლათ და მრავალი სამატიოს კაცის

შვილი დიეკოცა. ჩ~ნ გრემს ვიდექით. მეექუსეს დღეს ეს ამბავი მოგვვიდა და კახნიც მოგვვიდეს. ბატონს თეიმურაზს ბიძის ჩ~ნის მეფის სვმონის ქალი ედგა; მოვიდა დ~ფლი ხურაშან და მუკლს გამოგუცხვა, ამას გუცხუცწა, თუ ერთი წუცთი სისხლი გუაპატივე და შენს სიძეს გზა დაანებეო. რადგან ბიძის ქალი იყო ჩ~ნი აღარა გაეწყობოდა რა, გზა მივეცით და იმერეთს გავაგდეთ: კახნი და დარბაისელნი ერთგულობაზე ვაფიცეთ და კახეთი ნასისხლად დავიჭირეთ, ყაენს მახარობელი გაუგზავნეთ და გამხიარულებულიყო, კახეთი ყაენმაც გვბოძა.

რადგან მოვიდა ჩ~ნ ზ~ა წყალობა დაშეწევნა თქ~ნი, ჩ~ნცა... მოვაკსენეთ... (მცხეთას) გარესჯას ორივე უდაბნო და ს~დ გარესჯის სახლი და შესავალი ყოვლითურთ უნაკლულოდ... ღ~ ქ~ზ ქრისტეფორეს.. რა რიგადაც წინად ერთობაში, ან მასუკან გაყრაშია და ან ბატონის ლეონისაგან და ანუ ალექსანდრესაგან ან მას უკანა საგარეჯოს სოფლები ყოფილიყო შეწირული წინა-საგარეჯო ამ წესითა, რომე საყაენოს საურსა ლაშქარ ნადირობასა და გომბორს გარეთ სხუა ჩ~ნი კელი არა შემოვიდოდეს. ჩუცნი და თქუცნი სარგო რა რიგად ძუცლს სიგელში ეწერ~ოს... იმ გუარად შემოგვიწირავს წინა და უკანა საგარეჯო... ორივე საგარეჯო თემი და მამული; არ გაიცეს არა დიდი, არა მცირე... კიდევ შევგუიწირავს ახლად მ~რმ ჯუარში ზანდარაშვილი შავერდა, მისი შვლი გარსევან და ოთარი... ესეები მათის მამულითა... ქ~ზო ქრისტეფორე! ნუმცა დავიწყებულ ვიქმნებით თქ~ნ მიერ მსხუცრპლ შემწირველობათა, ლოცვათა და ღ~სა მიმართ ვედრებათა შ~ა... (წყევა). დაიწერა ესე გუჯარი მეფობისა ჩ~ნისა მეათექვსმეტესა... ქკ,სა: ტლვ: კელითა კარისა ჩუცნისა სალაროს მწიგნობრის ფირალისითა.

1648.—ამავე დროებში უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის ნუსხებში შეტანილი სიგელები №№: სმბ. მეფე როსტომ-მარიამს და კ~ზს ქრისტეფორეს ამ სიგელს აძლევენ ციციშვილები სახლ-ხუცესი ყაია, ძმამა ჩ~ნმა ქაიხოსრო და როსტომ და იესე... ასე... რომე... ღმერთი გაგვწყრა... ჩემი ძმა ზაზა ჩემს შვილს იესეს შემოაკუდა. ამაზედ ჩ~ნ და ჩ~ნი ძმა ქაიხოსრო და როსტომ დავსძულდით და გაყრას ვაპირებდით და ორნივ კელმწიფენი და ბატონები შუა ჩამოგვხუცდით და ისრევ... შეგუარიგეთ ღ~ ერთმანეთისათვს საფიცარი და პირობა მიგუაცემინეთ... ჯუარს პატიოსანსა... შევფიცე ფიცი: ერთმანერთისა უზიანონი... ვიყუნეთ (თუ გავტეხოთ მტყუვნის მამული სახასოდ დაიჭირთნო).

№: სმდ: მეფე როსტომმან: „ესე წიგნი გიბოძეთ... თქუცნ ელიოზის ძეს ბატონს გაბრიელს... ასრე რომე თ~ქნ ამას წინათ სულხნის ცოლ ყოფილის ქეთევანისაგან გრაკალს ამათი კერძი მამული გეყიდა, და თურმან ამაზე ისარჩლა, რომე დედაკაცს მამულის გაყიდვა არა მართებსო და არც სამართალი არისო. ამის გულისათვს თავისი კერძი მამული მივეცით და მას უკან ბატონი შემოქმედელი (იაკობ?) შუა შემოიყუანეთ და ჩ~ნ ამას კარგა გავსინჯავთ... და

ღ̃თის ქვეშე შევადებთ, თუ სამართალმან თქ̃ნ დაგანარჩუნა, ისრევ თ̃ქნ გიბოძებთ‘‘... (თუ არა ფულს უკან მივაცემინებო).

მეფე როსტომ-მარიამს და კ̃ზს ქრისტეფორეს ციციშვილები სახლხუცესი ყაია, ძმანი მისნი ქაიხოსრო და როსტომ და იესე..სწერენ: „ასე.. ღ̃თი გაგვწყრა... ჩემი ძმა ზაზა ჩემს შვლს იესეს შემოაკუდა. ამაზედ ჩ̃ნ და ჩ̃ნი ძმა ქაიხოსრო და როსტომ დავსძულდით და გაყრას ვაპირებდით და ორნივ კელმწიფენი და კათალიკოზი შუა ჩამოგვხუჱდით და ისრევ.. შეგუარიგეთ და ერთმანეთისათვს საფიცარი და პირობა მიგუაცემინეთ“. ...ჯრ̃ს პატიოსანსა.. შევფიცე.. ერთმანერთისა უზიანონი.. ვიყუნეთ (თუ გატეხოთ, მტყუანის მამული სახასოდ დაიჭირონო:—ნუსხა მცხეთის № სმზ:).

მეფე როსტომმან: „ესე წიგნი გიბოძეთ.. თქუჱნ ელიოზის ძეს ბატონს გაბრიელს..ასრე რომე თქუჱნ ამას წინათ სულთნის ცოლყოფილის ქეთევანისაგან გრაკალს ამათი კერძი მამული გეყიდა, და თურმან ამაზე ისარჩლა, რომე დედაკაცს მამულის გაყიდვა არა მართებსო და არც სამართალი არისო. ამის გულისათვს თავისი კერძი მამული მივეცით; და მას უკან ბატონი შემოქმედელი (იაკობ?) შუა შემოიყუანეთ და ჩუჱნ ამას კარგა გავსინჯავთ... და ღ̃თის ქვეშე შევაგდებთ, თუ სამართალმან თქ̃ნ დაგანარჩუნა, ისრევ თქუჱნ გიბოძებთ (თუარა ფასს უკან მივაცემინებო).

1650 წ.—ქკ̃ს :ტლჱ: როსტომ მეფე სწერს: „ყ̃დ პატიოსანი ტაძარი თქუენი.. ვნახეთ მოშლილი, დაქცეული, და კ̃დ მოვიდა წ̃ე ჩუენსა კაცი სამღ̃ო... თფილელი მ̃კსი საგინაშვილი პატრონი ელისე.. და გუეაჯა განახლებასა და მეორედ აღშენებასა... და აღაშენა ტაზარისა (sic) თქუენისა გუმბათი და სამკროები და განაახლა.. სამკაულითა. ჩუენცა ალვაშენეთ თქუენის ტაძრისა მიწანი ქარვასლად ჩუენისა ალალისა თეთრითა... და მის ქარვასლისაგან შემოგწირეთ ყოველსა წელიწადსა ასი მარჩილი თეთრი.. ქკ̃ს :ტლჱ: აპრილსა :ა:“ (სიონის სიგელი № 20).

1650 წ.—ქ̃კსა :ტლჱ: აქა საფრიძეს მტბევარს მწყვერლობა (მაწყვერლობა) მოუვიდა ხვანთქრისაგან (წერა-კითხ. ხელნაწ. № 252).

— ქ̃კს :ტლჱ: ალექსანდრე მეფესთან რუსთა კელმწიფის ელჩნი მოვიდნენ ქუთათისს. ბატონი თეიმურაზც იქ იყო (ვახ. ქრ.).

1651 წ.—ქკ̃ს :ტლთ: როსტომ მეფე სწერს: „...სხვს ბატონობის ჟამშიცა და მერმე ბატონის თეიმურაზის ჟამშიცა.. უკან საგარეჯოს სამჭოში საბატონო რამ აღებულა რაჲც ნივთისთანა ან საბალახე და ან სხუა რამ საქმე, ნახევარი ბატონისა ყოფილა და ნახევარი სუჱტის ცხოვლისა... ჩუჱნცა ამ გუარად გაგუირიგებია.. და დაგვმტკიცებია: ყოვლისფერის ჩუჱნის ასაღებისაგან ნახევარი შეგვწირავს სუჱტიცხოვლისათვს.. ქ̃კს :ტლთ: გიორგობისთვს :კზ: (ნუსხა მცხეთის № :სოა:).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

— ქ~კს :ტლთ: აქა ბატონიშვ[ილი პაპუ] ა დაიბადა (ჟამნი № 3). გამოშვებული სიტყვა წაშლილია. იგულისხმება მუხრან-ბატონის ბაგრატის ძე.

— ქ~კს :ტლთ: „...მიუხდით მეფესა ალექსანდრეს რიონს გაღმა, ქუთათის ქალაქი დავწვით და ავაოხრეთ და შემოვადეგით გვინაყალს და ავიღეთ სწორზედა ორმოცის თავადითა და აზნაურის შვილებითა, სხვისა მრავლისა მეთოფითა, მისის საქონლითა და ალაფითა ავსებულნი... ვიწყეთ ხატისა ამის (ილორის წმიდა გიორგის ხატის წარწერა) შემკობა... ქ~სა ტლთ“.

— ქ~კს :ტლთ: მეფემან როსტომ სანადიროთ შირაქზე გაილაშქრა თვესა მაისსა :კთ: დღესა ხუთშაბათსა“ ამ დროს თვალელთ საკოჯბის-ჭალა გამოიფიცესო და მათ მისცაო მეფემ (სიგელი მცხეთისა № 223).

1652 წ. ქ~კს :ტმ: „...ეჰა :სვეტო: ცხოველო :რომელმან: საუნჯო. ჰყავ :დღესა: :ერთსა: :ძალი: შენი :ძლიერი: :ოდესმე: :მდინარესა: შთაეტევა :რა: :ძე: დედისა :კელთაგან: ხოლო დედამან მან საწყალობელმან ვითარცა იხილა ძე თვსი, შთაიგდო (მტკვარში) თავი თვსი მეტყველმან სიტყუათა ამათ: „ვითარმედ მოკვედინ დედაცა შენი, შვილო სასურველო, შენთანა“. ხოლო სიტყუასა მას თანა გამოჰკრთა სვეტი იგი ნათლისა ადგილით თვსით და შთავიდა წყალსა მას, სადა იგი შთაბნეულ იყუნე'ს დედა ძეოურთ, ხოლო შეაერთნა იგინი და ავლინებდა წყალთა მათზედა, ვიდრემდი მოაწევდა პირისპირ სვეტისა მის ცხოველისა და აღმოიყვანნა და მოავლინა წინაშე ერისა და ქადაგებდა სახელსა შენსა და ადიდებდეს ყოველნი ღ~თის მოქმედსა საკვრველებათასა... ვითარმედ წილხდომილ ვიქმნენით ჩვენ ქართველნი დედოფლისა მის ღ~თის მშობლისა ჩვენ შენ მიერ მტერთა ზედა და წინაალმდგომთა ძლიერმან... შანშა და შარვანშა, ყოვლისა აღმოსავლეთისა მპყრობელ-მქონებელმან მეფეთ მეფემან პატრონმან როსტომ და თანა მეცხედრემან ჩვენმან... მარიამ და პირმშომან და სასურველსაწადელთა ძეთა ჩვენთა პატრონმან ლუარსაბ და ძეთა ჩვენთა თანამეცხედრემან პატრონმან თამარ და ძემან მათმან პატრონმან გიორგი შემოგწირეთ...სოფელი ქორდი თქვენ სვეტსა ცხოველსა... და მას შინა საჭეთ მპყრობელსა პატრიაქსა კზ~სა პატრონსა ქრისტეფორეს, ასე რომე ჩვენის ნება-დართულობითა და ბრძანებითა დიასამიძეს კ~ზს გედეონისშვილის გაბრიელის(თვს)... ებოძებინა... ჯარის უფროსს გედეონისშვილს ბატონს გაბრიელს გიბოძეთ სოფელი ქორდი... დაიწერა... ქ~ს :ტმ: კელითა... თუმანიშვილის ბირთველისითა (ხელმოწერილია ხართულად: როსტომ; თამარ; ლუარსაბ. ეს სიგელი პოლკოვნიკის გ. გედევანოვისა).

— ქ~სა :ტმ: აქა ჯვარცმას აქეთ ათას :ქ. მ. ბ. (უნდა: ჩქნბ) წელიწადი გამოსრული (წერა-კითხ ხელ-ნაწ. № 252.).

— ქ~სა :ტმ: აქა დაიბადა ბატონიშვილი გიორგი (წერა-კითხ. № 1204). იგულისხმება გიორგი III გურიელი.

ქკ῀ს :ტმ: (**1652**) ცაიშის ხელოვნურად ნაკერს ომოფორზე წარწერა: „ჭ უმაღლისო ცათაო... (ცაიშისა ღთისმშობელო), ჩ῀ნ ცვა-ფარვათა თქუჱნთა მინდობილმან დ῀თ (დავით) ჯოლიამ ბრძანებითა თქუჱნითა ტაძარსა თქუჱნსა ცაიშს ეპისკოპოსად და[ვ]ჯედით და ომოფორი და შესამოსელი ჩ῀ნათ (ჩუენად) მის[ვ]ლამდის ერთის წლით უმალ დამწვარ იყო და არას შესამოსლისა იარაღისაგან არა დამკდომია რაჲ. მერმე აგართაგან (აგარიანთაგან) კელითა გამარცული ომოფორი მოიტანა გასასყიდელად და ვიყიდეთ. (მერე მოშორებით სხვა ადგას): ვიგულეთ და ვიგულსმოდგინეთ და შევაკერვინეთ დასა ჩემსა თამარს კლახლად და შევამკევით თვლითა და მარგალიტითა ომოფორი ესე და ერთი კელი შესამოსლისა იარაღი გავაწყვეთ. შეიწირე მცირე ესე და კნინი შესაწირავი რამეთუ (რათა მცველ?) და მფარველ გვექ[მო]დეთ დღესა მას დიდსა განკითხვისასა ქურანსა (ე. ი. ქრონიკონსა) :ტმ: ა῀ნ“.

ამავე დროებს ეკუთნის ცაიშის საყდრის ტყავზე ნაწერი მოჭედილი და მხატვრობიანი სახარება (№ 4-⁰) წარწერით: „ეჰა შენ ყ῀დ სანატრელო... პატიოსანო ცაიშის ღ῀თისმშობელო... შემოგხვეწივართ ჩვენ... დიდისა ქორთოძისა ბატონის როსტომის ასულმან ბატონმა ანიკამ (როსტომ ქორთოძე სჩანს მალაქიას კ῀ზობაში 1605—1629 წ.). მერმეთ აბხაზის ლაშქარი მოვიდა, ტაძარს მოუხდა და ჩ῀ნ დიდსა დაჭირვებასა და შიშსა ქვეშე შევვარდით და გავგზავნე ჩემნი მეთოფენი და მოვატაცებიე ორი დიდი აუყრელი ხატი და ორი კიდევ დიდი ხატი; ერთი მომცრო ხატი ჩემს ხეთას ციხეს საჯვარეშიდ დაგასვენეთ და თქვენი ტაძარი აფხაზმან გატეხა და აოხრა და ჩ῀ნ თუ დაგცალებოდა (sic) ჩვენის მამის ალაგზედ და თქვენი საფარველს ქვეშე თქვენი მონასტრის სამსახურსა ვსცდილობდით, მაგრა ჩ῀ნის ცოდვისათვის საქმე ასრე მოგვიხდა“...

1653 წ.—ქ῀კს :ტმა: მიიცვალა (იმერეთის) ბატონიშვილი მამუკა თუესა დეკემბერსა (ეკ. მუზ. № 186 იხ. 1654 წ. ქვემე).

— ქ῀კს :ტმა: ვახტანგ მუხრანის ბატონი, ძე თეიმურაზისა, ქართლის გამგე იქმნა (ვახ. ქრ.)

1654 წ.—ქკ῀ს :ტმბ: ბატონიშვილი მამუკა, ალექსანდრე მეფის ძმა, მოკუდა ოდიშს თვალ-დამწვარი (ვ:ხ. ქრ. იხილე ზემო 1653 წ. ქვემე).

— ქ῀კს :ტმბ: „ქ. შემოგვეცილნეს ჩვენ წინ საგარეჯოველთ მთის საზღვარს ჭავჭავაძე მამუჩი და მისი ძმისწული გიორგი და გულბათ და იასონ... ფიცი ჩვენვე მოგვვარდა... დავიფიცეთ ჩ῀ნ ქკ῀ზმან ქრისტეფორემ და საგარეჯოს მოურავმან ჯანდიერისშვილმა როსებ... (და სხ.) „დაიწერა ქკ῀ს :ტმბ: იანვარს :ბ: კელითა ჭერემელ ებისკოპოზის (რუსიშვილის) ეპიფანესითა“ (მცხეთის სიგელი. № № 258 და 259).

ამავე საგანზე კათალიკოზი ქრისტეფორე სწერს: „გამოფიცულს სამართლის წიგნს“ რომ ამ დავისგამო როსტომ-მეფისგან ფიცი ვითხოვეთო, „წავ[ე]დით და დავიფიცეთ... თვთონ მოდამნახის ციხე სამზღვარია... ასრე გამოგვიფიცავს...

მოვიდნენ მთაწმიდის (ათონის) მამა ბატონი გერმანე... (და) ერისთავმან ზაალ.. კისისკეველნი გაამტყუნეს.. საგარეჯოს დარჩა.. დაიწერა თვესა იანვარსა ორსა, ქკ͠ს :ტმბ: (ნუსხა მცხეთისა № :სოე:)

— ქ͠კს :ტმბ: მეფე როსტომს სოფელი ბეშქენაშენი თრიალეთს მცხეთისთვს შეუწირავს: „ჩუჲნის ბრძანებით ქ͠კზი (ქრისტეფორე) აშენებს (ბეშქენაშენს) ...ანუ ჯავახეთიდამ აყრილი კაცი ზემობეშქენს მოვიდეს, ნურა-კაცი ნუ შეეცილებით... ქ͠კს :ტმბ: გიორგობისთვეს :კ: (ნუსხა მცხეთისა № :სვ:).

ამავე საგანზე მეორე სიგელში მეფე სწერს: „ან ჯავახეთით, ან ლორით, ან ალისტევიდამ გლეხი იქ დასასახლებლად მოიყუანოს ქკ͠ზმან, ამასთან არას კაცს კელი ნუ გაქუთ და ნუცა ვინ გაუცრცვთ.. ქ͠კს :ტმბ: გიორგობისთვეს :კ:“ (მცხეთის ნუსხა № :სზ:).

— ქ͠კს :ტმბ: ამ დროებში „ყანჩაელმა პაპუამ ას სამოც მარჩილად გოგო მამყიდა (ფეროზაშვილს) და ის გოგო გამეპარა, თქუჲნს (მცხეთას) მამულში მივიდა და თქუჲნ.. ისევ მიბოძეთ და მე ეს წიგნი დაგიდევ (კ͠ზს ქრისტეფორეს): ჯერ ვიყო ღ͠თის შემცოდე და მერმე როსტომ მეფისა.. თუ მე ის გოგო ან გავყიდო და ან რამ ვაწყინო და ან გავსცე (მცხეთის ნუსხა № :რმგ:).

— ქკ͠სა :ტმბ: აქა მიიცვალა დიდი მამუკა ბატონის შვილი იმერეთისა; დადიანმა ლეონ დააშავა და იქივ მიიცვალა (წერა-კითხ. № 252).

1655 წ. ქ͠კს :ტმგ: ამა ქორონიკონსა: წავიდა :ბატონი: :ვახტანგ: ყაენთანა:. (კინკლოსი ეკ. მუზ. ჰარაკლიტონისა № 49).

1656 წ. ქკ͠ს :ტმდ: აქა სვეტი ცხოვლის გუმბათი დაიქცაჲ (წ͠ა ნიკ͠ზი ქრ.).

— ქკ͠სა :ტმდ: გუმბათი დაიქცა სვეტისცხოვლისა და როსტომ მეფემ ააშენა („წიგნი ქორონიკონნი)“

ქკ͠ს :ტმდ: ბატონი თეიმურაზ რუსეთს წარვიდა.—კვალად მცხეთის გუმბათი ჩამოვარდა, როსტომ მეფემ აღაშენა (კახ. ქრ.).

—„ქკსა :ტმდ: დაიქცა გუმბდი (გუმბადი) და აღვაშენე მეფემან როსტომ და დად[იანის ასულმან] მარიამ :ა: ნავრუზს“ (წარწერა ასოთ მთავრული მცხეთის გუმბათზე. უკანასკნელი სიტყვები „:ა: ნვრზ“ გუმბათის მეორე მხრიდამ არის. ბროსსემ მთელი გამოძიება უძღვნა სიტყვის „ნავრუზის“ ახსნას. ჩვენის აზრით ნავრუზი აღნიშნავს ახალწელს; და რადგან ჩვენში ახალწლად მიღებული იყო სეკდემბერი, ამისთვის ზემო წარწერა მოგვითხრობს გუმბათის აშენებას პირველს სეკდემბერს. ნავრუზობა აგრეთვე აღნიშნავს რომლისამე ნაყოფის პირველად შემოსვლის დროს (сезонъ), მაგ. ყურძნის ნავრუზი ოკდომბერია და სხ.

— ქ͠კს :ტმგ: (**1655 წ.**)... მე ცოდვილმან... უღირსმან გენათელ მთავარეპისკოპოსმან ბატონმა ზაქარია კელ ვყავ წი͠სა ამის... გულანისა აღწერად, რამცა ესრეთ სრული და უკლები არავის კელეყო და არცა ვის აღეწერა და ჩვენ სადიდებელად და შესანდობელად ცოდვათა ჩვენთათვს ვიწყეთ წერად

ამისსა ქკსა :ტმა: (1653) და სრულ იქმნა წელიწადსა ორსა, ქკსა :ტმგ: (1655 წ.), ინდიქტიონსა ბატრონისა (sic) :იშ: და დედოფლისა კახთა-მეფისა ასულისა ნესტან დარეჯანისსა“.... იქვე მოხსენებულია ძეგლის წერაში: „რაოდენნიცა მართლმადიდებელნი აფხაზეთისა კათალიკოზნი გარდაცვალებულ არიან საუკუნომცა არს საესენებელი და კურთხევა მათი. აბხაზეთისა კათალიკოზი სათუს მაქსიმესთუს საუკ..... (†1657 წ.). გენათელ მღვდელთ-მთავარ ეპისკოზისა ზაქარიასსა, რომელმან აღწერა წ'ა ესე გულანი საუკ... (†1659 წ.) მეფეთა მეფისა გიორგისთჳს საუკ... (†1637 წ.) ძისა მისისა მეფისა აღექსანდრესთჳს... თანამცხედრისა მისისა კახთა-მეფისა ასულისა დედოფლისათჳს ნესტან დარეჯინისა საუკ... ღ'თო აცხოვნე... მგალობელი და მდივან-მწიგნობარი და აწ მღვდელი თეოდოსი ჰიჭინაძე...“ აქა-იქ მოხსენებულია: „ამა კარშიჳან ხუთი სტრიქონი იოსებ კარ-გარეთელმან დაწერა.... აქა მღვდელმონაზონი ნემსაძე მიკანანარხებდა... ღ'ო შე აბრამ. შეწევნითა ღ'თისათა. რაცა დედასა ეწერა, მგონია არა დამეკლოს რა და ავად-წერისათჳს ნუ დამწყვეტით უფალნო ჩემნო... აქამდი მოვაწიე მე ფ'რიად ცოდვლმან აბრამ.... აქედგან ვიწყე წერა მარხენისა მე... მღდელმან საბა... ღ'ო, შეიწყალე გენათელი ზაქარია“... ლიწერა პირველი ოთხი კმა პარაკლიტონი კელითა ფ'დ ცოდვლისა.. მღვდლისა დემეტრესითა.. გალობასა მართალს წიგნს ვამოწებდით... ღ'ო შე ამის მწერალი კერძო დიაკონი იესე.:... და ბაღდიაშვილი არსენი (წარწერანი. გელათის გუჯრისა, გვ. მუზ. № 186).

— ქკსა :ტმდ: აკურთხა მიტროპოლიტად გაენათელი ზაქარია ქვარიანი ღირსმან და ღ'თის მოყვარემან აფხაზეთის კათალიკოზმან მაქსიმე მაჭუტაძემან თუბსა ივნისსა (ეკლ. მუზ. გუჯარი № 186).

— ქკს :ტმდ: ამ დროებში მეფე როსტომ სწერს (მცხეთის საგანგებო № 31): „გურამიშვილმა თქუბნს საყდარს (მცხეთის).. ბევრი ურიგო და უკაცრაული საქმე გაკეთა და ჩუენცა... ავად მოპყრობისათჳს შემოგწერეთ სოფელი ღურაო“.

— ქკს :ტმდ: მეფე როსტომ სწერს: „როდესაც თქუბნს საყდრის (მცხეთის) მამულში ან თათრისა ან ქართუბლისა კაცისა ცხუარმან იყიშლაღოს (sic) ფარის თავს თჳთოს ცხუარს უკლებარე თქუბნს მებალახეთ მოაბარებდეს.. ქკს :ტმდ: (ნუსხა მცხეთისა № :ხოთ: და № 29)

— ქკს :ტმდ: გამეფება შანაოზ მეფისა (ცხგარლის **Свѣдѣнія** III, 28 ახ. 1658 წ.).

1657 წ. ქკს :ტმე: ამა ქკს მიიცვალა ბატონი კათალიკოზი მაქსიმე მაჭუტაძე. ღ'ო შნ ან (წ'ა გიორგის გელათური გუჯარი).

— ქკს :ტმე: ამ ქკსა მარტსა ჩვიდმეტსა, დღესა შაბათსა მიიცვალა სახელოვანი, სახელ-განთქმული, მრავალ ჯერ გამარჯვებული დადიანი ბატონი მამია (დეკემ?) მიიცვალა (sic). საუკუნომცა არს კსენება მისი (წ'ა გ'ის გელათური გუჯარი.)

— ქ^ს :ტმე: აქა მიიცვალა ლევან დადიანი (წერა-კითხ. № 252)

ამ ლევან დადიანზე მერაბ წულუკიძეს სოტკეის სიყდრის კარის ბჭეზე წარუწერია ლექსად:

„ჰე მაცხოვარო, გვეღრიავარ, მე მერაბ შენის დიდებით;| ჩვენთ გვართა ჰქონდათ ეს რაჭა მრავალი კიღის-კიღებით;| მეცა შევმატე მრავალი არც მტერთა გადაკიდებით]... პირველი ოდიშსა დავიპყარ მამული მეტად ბევრია,| მერმე ამ ჩემი სამკუდრო, ყოველგან მოვშალე მტერია]; იწროთას აქათ ხონამდის და ხონიც შიგან ერია;] (და) აწ ნახეთ ესე სოფელი, თუ როგორ ბინდის ფერია.— მე დადიანმა გამზარდა ლევან ღვთით დოვლათიანმა], სრულ მას ჰმონებდა ქვეყანა, დაიპყრა მრავალ-ყმიანმან,] სწორუპოვარმან კმელეთზე, მან ჰკვეანმან და ბრძნიანმან] (და) ნახეთ რა უყო სოფელმან, ამ მუხანათმან ზიანმან]. შვილურად მზრდილა, მასწავლა ზნეობა ყოვლი წესები:] ნახეთ სოფლისა სიცრუე: სიზმარ ყოფილა ესები;] არ მიაჩნია წყეულსა უარეს-უკეთსები] (და) არავის გაუთავდების: წაველთ გლახ და ნაკუნესები“.

— ქ^ს :ტმე: მოკუდა ლეონ დადიანი, დაჯდა ლიპარიტ;—და ალექსანდრე მეფე ჩაიდგა ოდიშს, მოსტყვენა, ლიპარიტ განაძო. ვამიყ ლიპარიტიანები დადიანად დასვა, უნაგირს აქეთი თვითონ დაიჭირა (კახ. ქრ.) ან. არჩილ მეფის ისტორიული ჰამა: „ლევან დადიანის სიკვდილი და მეფის ალექსანდრესაგან ოდიშისა, გურიისა და აფხაზეთის დაჭერა. ვამიყ დასვა დადიანად“ (ჩემი აღწერა წერა-კითხ. ხელნაწ. გკ. 363).— „წ^ა გ^ნ ილორისაო, მე მოსავი თქვენი დადიანი პატრონი ვამიყ და დედოფალი პატრონი ელენე შემოგწირეთ სასანთლე ესე მას ჟამსა, ოდეს შეწევნითა შენითა ვიშოვეთ ოდიშისა კელმწიფობა და დედოფლობა... ქ^ს ტმე“ (წარწ. სასანთლ. ილორისა. Rap. VIII-109 და V,34)

1658 წ. ქ^სა :ტმე: აქა შამოვებენ მეფეს ალექსანდრეს ბანძას დადიანი ლიპარი, გურიელი ქაიხოსრო, ფარათ-ფაშა და ურუმის ჯარი გურიელს იახლა, დადიანს ქართველი ლაშკარი მეფე როსტომ ათხოვა. მეფეს ალექსანდრეს გაემარჯვა (წერა-კითხ. № 252). ამ ალექსანდრესაგან რუსეთის ხელმწიფისადმი, ალექსეი მიხაილის ძისა, მირმოუწერია სხტი ამოკუბა ალაკარდს წარწერით: იხ. Rap. I, 72 ალექსანდრე იმერელ მეფის გ^რის ძე †1668 წ. ალბათ სიმამრს თეიმურაზ I-ს გაატანდა ხატს რუსეთში.

— ქ^სა :ტმე: ამა ქორონიკონსა მეფეს ალექსანდრეს გურიელი ქაიხოსრო და დადიანი ლიპარი შემოვებენ ბანძას; ქართველთ ლაშკარი და ურუმი გვერც (sic) იახლათ; ოდიშარნი და გურიელნი უნაკლულოდ გვერც იახლა. მივიდ[ა] მეფე ბანძას: ეწყო ბრძოლად, დადიანი ლიპარი მოკლეს და გურიელი ქაიხოსრო ლტოლვილი სტამბოლს შეიქცა და საქართველო მეფეს დარჩა (კკლ. ფუნ. № 186)...ამის შემდეგ გადადიანდა კამეც Rap. 137—132

— ქ^სა :ტმე: ბანძას ალექსანდრე მეფეს შეებნენ დადიანი, გურიელი, ფარად-ფაშა, ქართველნი საციციანო-ბარათიანნი; მეფეს ალექსანდრეს გაემა-

რჯვა; ვამიყ დადიანად დასვა, დემეტრე გურიელად; ლიპარიტ დადიანი და ქაიხოსრო გურიელი სტამბოლს წარვიდნენ.—კვალად მოკუდა როსტომ მეფე; დაჯდა ვახტანგ მეფედ ქართლისად („შემოქმედის გულანში ეს ამბავი 1660 წ. სწერია).

— ქ̃კს: ტმვ: ჯუმათის ღვთაების ხატის წარწერა: „...დაიცევ შემოქმედელი მიტროპოლიტი ბატონიშვილი მალაქია..,ქ̃კს :ტმვ:“ (Rap. I, 183). დ. ბაქრაძეს შეცდომით ჰგონია, ვითომ ეს მალაქია. იყოს გიორგი გურიელისძე, კათალიკოსი აბხაზთა: შემოქმედელი მალაქია სხვა პირია, ქაიხოსროს ძე, როგორც ამას ამტკიცებენ ბიჭვინტის სიგელ-გუჯარნი და ბროსსეც Rap., II, 184 და **Гурія Аджарія** გვ. 126 1693).

— ქ̃კს :ტმვ: ამ :ქ̃კ̃ს: დადიანი :მოკუდა: ი[ყ] - - - იმერეთ[მა] - - -(ქვათახევის გულანი).

— ქ̃კს :ტმვ: გამეფება ვახტანგ-შანავაზისა (1673 წელს იყო 15 წელი მისის მეფობისა: იხ. სიგელი მცხეთისა, № 427).

— ქ̃კს :ტმვ: ციციშვილი ბაადურ ყორჩიბაში მუხრანბატონიშვილს მ̃კსს დომენტის ჰყიდის ატენს საკუთარს ზვარს: მოწამენი ციციშვილი მიტროპოლიტი ბატონი ნიკოლოზ, ბარათაშვილი სახლხუცისშვილი პაპუნა... ქ̃კს :ტმვ: (სიგელი მცს. № 478 და ნუსხა № :ჟთ:)

1658 წ.—ამ წელს უნდა ეკუთნოდეს დ. ბაქრაძის მიერ დაბეჭდილი გუჯარი (**Гурія и Адж.** გვ. 192) „შ̃ნ. წ̃ა გიორგი აჭისაო! გევედრები მე გურიელი ქაიხოსრო მას ჟამსა, ოდეს თქვენს საყდარს სიმაგრეში ვიყავით, გამოგვიზახა დადიანმა ვამეხმა თავს-დასასხმელი დიდი ლაშქარი, იმერელნი, ოდიშარნი, შარვაშიძე; ჩვენი საპატიო კაცებიც თან ახლდენ. მოგვიხდენ და შუა-გურია დაარბიეს და შენს მეტი ღონე აღარ მქონდა და შიგ თქვენს ტაძარშიდ შევიკაზმეთ; მოვედით; ოზურგეთს სასახლეში დამაგრდენ ისინი; დავესხით თავსა; გურული ჩვენი საპატიო კაცები დავირჩინეთ, წამოვიყვანეთ. მეორეს დღეს ციხე-დარბაზი ევიღეთ; გიორგი შოუსტანი, დადიანის ძმა ლიპარტიანი, ჭილაძე, მიქელაძე, ჭიჯავაძენი, ანჩაბაძენი, ჯუმათელი სესიაშვილი სარდარი იყო,—ესენი ყველა დავირჩინეთ, მოვედით თქვენს წინაშე გამარჯვებულნი... (სამადლობელად შეუწირავს სამი კვამლი კაცი სალუქვაძენი და ანთელიძე..„ შემოქმედს ჩიჯავაძის ჯაჭვი, ხრმალი და ლახტი შემოგვიწირავს“).. აღზარდენ ძენი ჩვენნი გიორგი ბატონიშვილი“... (წყევა).

ამავე ქაიხოსროს ამბავს მოიხსენებს ბიჭვინტის გუჯრები №№ III და ნუსხა № 32):

„...ჩვენ.. აფხაზეთისა დედაქალაქისა კათოლიკე სამოციქულო ეკლესიისა ბიჭვინტისა საჭეთმპყრობელმან კზ̃მან ქვარიანმა ზაქარია (კათალიკოზობდა 1656—1659 წ.) მას ჟამსა, ოდეს დაჯდა დადიანად იმავ დადიანის სახლისკაცი ლიპარტიანი ვამეყ (ეს მოხდა 1658 წ; ამას ცოლად ჰყავდა ელენე, სვიმონ გურიელის ქალი), მეფეთ-მეფისა ალექსანდრეს მიდგომითა გაბატონდა და ამასო-

ბაშიგან მრავალი საკანონო საქმე გამოერია და ჩვენ დაველაპარაკენ თ დადიანს ვამეყს და გურიელის ასულს, დედოფალს ელენეს და დიდი ხვეწნითა საკანონოდ დავადებინეთ და შევაწირვინეთ ბიჭვინტისა ღ̃თის მშობლისათჳს სენაკს საყდარი მაცხოვრისა ორის მისის სასახლის ლეჟისტყითა და ოლუაციკითა, მისის შეწირულის მამულითა და რაც მის გუჯარში და დავთარში ეწეროს ყოვლისფერითა —აგრევენ სვიმონ გურიელი გააბატონა მეფეთ მეფემან და გურიელის ბერი დიმიტრი იშვილა და გაპარსეს და სადამდის აკეთი საკანონოდ არ დავადებინეთ, მანამდის ჩვენ შენდობა არ მივეცით და არც ნებადავრთეთ, აკეთის საყდარი მისის სასახლებითა და ყოვლისფერითა გურიელს სვიმონს და დიმიტრის შევაწირვინეთ. აწ ესე ორი პატიოსანი საყდარი მე ჩემს დროში გამირიგებია და შემიწირვინებია მათის მამულებითა... (გურიელს და დადიანს „სიგლები დავადებინეო“).

ამავე საგანზე ბიჭვინტის გუჯარში №№ 9 და 9106 (და ნუსხა №: კგ:) მოხსენებულია: „ჩ̃ნ კელმწიფემან დადიანმა. პატრონმა ვამეყ... (ცოლი ელენე და ძენი გ̃ი და ბაგრატ).. შემოგწირეთ (ბიჭვინტას) საწინამძღვრო მაცხოვარი აკეთისა მას ჟამსა, ოდეს დიმიტრი ბერად იყო და მერმე გურიელად დავსვით და ბერობის დაგდებისა საკანონოდ შემოგწირეთ და მივაბარეთ ბატონს კ̃ზს ზაქარია ქვარიანს“... (ჩემი გუჯრის წიგ. II, გვ 307).

იმავე ბიჭვინტის სიგელი № (ნუსხა № :მთ:): „...ჩვენ პატრონმა გურიელმან სიმონ და პატრონმა დიმიტრი გურიელმა.. (ეს სიგელი გიბოძეთო კ̃ზს ზაქარიას) ასე და ამა პირსა ზ̃ა, რომე ბედნიერმა კელმწიფემან ალექსანდრე მეფემან (†1660 წ. მარტს 4-ს) შეგვიწყალა და გურიელობა გვიბოძა; ბერათ ალთქმული ვიყავით და შენდობა გთხოვეთ და გვიბოძეთ და მისდა საკანონოდ მოგართვით აკეთს საწინამძღურო მისის მემულითა...“ [სვიმონ გურიელი] „დიმიტრი“ †

იმავე პიჭვინტის სიგელი № (ნუსხა № :კა:) :„...ჩვენ. ღ̃თისა მიერ ახალ გვრგჳნოსან ყოფილმან, ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერისა, ოვსეთისა და დუალეთისა, სვანეთისა და ყაბარდოსა, ჯიქეთისა დ̃ აბხაზეთისა, დიდისა ოდიშისა და გურიისა და სრულიად საქართველოჲსა მპყრობელ-მქონებელმან დიდმან მეფეთ-მეფემან დადიანმა პატრონმან ვამეყ... და დიდისა გურიელისა მამიას ასულმინ დედუფალთ დედუფალმან ბატონმან ელენემ და ჩვენგან გაზრდილ-გაკეთებულმან დიმიტრი მას ჟამსა, ოდეს... სრულიად საქართველო დაუჳჭირეთ, იმ დროს ბიჭვინტის ღ̃თის მშობელსა შემოგწირეთ გურიას წ̃ის კვირიკეს საყდარი.. ძიმითს (რვა კომლის კაცით).

„ქ...მე მინდობილმან და მოქენემან შეწევნათა თქვენთამან მეფემან როსტომ და თანა მეცხედრემან... მარიამ დ̃ ძეთა ჩვენთა.. ვახტანგ დ̃ სახლისა ჩვენისა მომავალთა... მეტეხისა ღთის მშობელი მეტოქად და მისი შეწირული სოფელი კრწანისი სვეტს ცხოველს შემოსწიროდა და ცოტას ხანს ჟამთა ვითარებისაგან მოშლოდა, ახლა მოგვიდეგით კარსა თქვენსა საქართველოს პატრიარქი ქათალიკოზი... ქრისტეფორე და გვეაჯენით; ჩვენცა ხელახლად.. შემოგწირეთ მე-

ტეხთა ღთის მშობლის ტაძარი და მისი შეწირული სოფელი კრწანისი მისითა სამართლიანის საქმითა, მთითა....... ამ წესით გვითარხნებია რომე არაფერი საჩვენოს სათხოვარი და გამოსაღები არა ეთხოებოდეს რა და არა საციხო თვინიერ სათათროს საურისა და ლაშქარ-ნადირობისაგან კიდე... აღიწერა ქ~კს :ტმვ: ბექედი“ |როსტომ|

ქ. ამის მოურაობა და შინდის ჯანყელაშვილი თავის მამულით რისაც დღეს მოხსენებულია სახლთხუცის მაღალაძის სახლთხუცეს პაპუასათვის გვიბოძებია სამკვიდროდ და საბოლოოდ: არას კაცს ამასთან კელი არა აქვს“... ბექედი. (ეს უკანასკნელი წარწერა კათალიკოზისა უნდა იყოს).

— ქ~კს :ტმვ: „ქ.. ჩუენ... მეფემან... როსტომ და.. დედოფალთ-დედოფალმან პატრონმა მარიამ, პირმშომან ძემან ჩემმან ვახტანგ.. (ეს სიგელი მოგვცით სიონის ღვთის მშობელს) და თფილელს ელისეს ასრე და ამა პირსა ზედან, რომელ იპრიანა.. ღ~ნ და ბედნიერმან ყეენმან ჩუენს სამკვიდროს სამეფოსა და საბატონოზედა გამოგვზავნა და მოვედით და ჩუენთანა აღზრდილი ჩუენი ერთგული და ნამსახური ყმა სუფრაჩი ჰამზაბეგ თან მოგვყუა და შეუტყობრად სიონთა ღთისმშობლის მამულში იმავ საყდრის გვერდით დავასახლეთ... აწე.. თქუენ ნაშენების ფასი მოგუართუით.. ჲ საყდრის ალაგი (ისევ) თქუენ დაგანებეთ... დაიწერა.. ქ~კს :ტმვ:. აპრილის:. ი:... კელითა.. შანშიანის მარტიროზის შვილის სულხანისათა“. |ვამტკიცე (ბ) მეფე როსტომ ყაენისა ფერხთა მტვერი| (სიონის სიგელი № 41).

— ამავე დროებს კ~ზი ქრისტეფორე სწერს თფილელს ელისეს; „ასრე და ამა პირსა ზედა: თრიალეთს რაც.. წალკელის სამწყსოში სოფლები აშენდეს და შენობა ჩავარდეს ჩუენზე შორს იყო და თქვენთჳს მოგვიბარებია. საწირავს ნახევარს სვეტი-ცხოველს ნუ დააკლებთ და ნახევარი თქუენთჳს მოგკრთმევია... სანამდი თქუენს კელთ იყოს ამ პირობას სუეტი-ცხოველს ნუ გარდაუხვალთ“ (სიონის სიგელი № 228)

— ქ~კსა :ტმვ: ამავე ქ~კსა კურთ[ხე]ული ბატ (?)- -) ბტრნ (პატრონი) - - - ე ბატონ - - პაატ- - - - -“ სხვა ხელით: „მოკლეს“ (ეკ. მუზ. № 85).

— ქ~კს :ტმვ: აქა მიიცვალა მეფე როსტომ და მას წელსა მოვიდა ბატონი ვახტანგ თვესა [ნოე]ნბერსა (ცაიშის ჟამნ-გულ.).

— ქ~კს :ტმვ: როსტომ მეფე მცხეთას უახლებს კრწანისს და მეტეხს (სიგელი მცხ. № 252).

— ქ~კსა :ტმვ: აქა როსტომ მეფე მიიცვალა. აქავე მეფედ დაჯდა ბატონიშვილი ვახტანგ (უანჩაეთის გულ.). იხ. 1670 წ. ქვეშ. ეს ვახტანგ იხსენიება გუჯრებში „ორისავე ტახტისა და სახელმწიფოჲსა ქართლისა და კახეთისა მპყრობელად“ (ჩემი გუჯრ. წ. გვ. 243—244).

— ქ~კსა :ტმვ: აქა მეფე როსტომ [მი]იცვალა (ჟამნი № 3: შეადარე 1659 წ. ქვეშე)

ზემო გამოგვრჩა და ზოგან შეცვლით დაბეჭდა და ამის გამო აქ ჩაგვირთავს შემდეგი ცნობები:

1607 წელს ქრკლ :სტე: კბრი დომენტი საკანონოდ ჯახეიშვილს ზაქარიას არომევეს ერთს კომლს გლეხს.

1623 წ.—ქრკს :ტია: აქა მოვიდა ყარჩიხან და მრავალი ლაშქარი და ხანები. უღალატა მოურავმან გიორგი; ხანები დახოცა, ლაშქარი ამოწყვიტა და გააქციაჲა (დასწერწყა ისრე, როგორც ზემო 445 გვერდზე დაბეჭდილია).

1647 წ. ქრკს :ტლე: აქა ბატონს თეიმურაზს შაებნეს ქართველნი თიანეთს და ქართველთა გაემარჯვა და ბატონიშვილი დავით მოკლეს ყიზილბაშთა (ქკითხეთ გ. გუდუანი).

— ქრკს :ტლე: აქა არჩილი დაიბადა (ძიდის ჲარი იგორთისა, № 6 :ახ. 1648 წ. ქვეშე).

1648 წ.—ქრკსა :ტლვ: აქა არჩილ დაიბადა, ძე მეფისა შანავაზისა.—აქაჲე ბატონიშვილი დათუნაჲ მოკლა როსტომ მეფემან (ყანჩაეთის გუდუანი.). არჩილ თუთ ათზობს: 1683 წელს 37 წლისა გიყვეთ ან. 1683 წ. ქვეშე. არჩილის შვილი დაკით † 24 ოქტომბერს 1709 წ. 19-ს წლისა, მამეჯა † 1695 წ. ცხრა წლისა, დარეჯან ასული მისი ცოლად ეყვნდა 1672 წ. ლეკანას ძეს მანუჩარ დადიანს, 1739 წ. 24 სექდ. (Brosset: add. IX გ. 627).

— ქრკსა ტლვ. მოკლეს ერეკლე მეფის მამა და (sic) დათუნა („წიგნი ქორონიკონი").

— ქრკს :ტლე: ბატონს თეიმურაზს უღლისს დაუმარცხდა და მაღაროს ძე მისი დათუნა მოკლეს (ჯახ. ქრ.) დათუნას ცოლი იყო ელენე, ლევან დადიანის ასული.—დათუნას შვილი ერეკლე (იგიეც ნაწოლობს) ხუთის წლისა ამაე წელს იმერეთს წაიყვანეს, 1652 წ. რვა წლისა რუსეთში გაგზავნეს, სადაც 1657 წ. მივიდა იმერეთით პაპაცა მისი თეიმურაზ I (Hist. Géo. II, p. 343). *)

— ქრკს :ტლე: ქრისტიშობის :ი: მეფე როსტომ-მარიამ და ძე მათი ლუარსაბ სწერენ: „შემოგწერთო წიგნსა გამოსვლება სათათრო სპარი უნაგდოდ... განგაგრანენ მძღვარობა ამით საკარის ნაშობთაგან, რნი გუბრძანან ჩუენ და განაქრგუ ზარსჯა მათი.. წიგნსა მგრსო რომანოზს,.. მოგუკონებდეთ"

*) „ვარდბულიანში" მეფე ჭყვედრის ბეღს, რომ: „დამიკარგე ძე-ასული; ტახტი ამაი არ ღირს იყო, რომ ჯდეს ვინმე ალვა-ზრდილი, იგი ანახლად გადმოგდოს, ალარ იყოს მისი ჩრდილი, იმის ნაცვლად დაჯდეს ვინმე უშვერი და სულ უნდილი"... თეიმურაზს შვილი წელიწადი რაჯაში უცხოვრია ამ არეე-დარეეის დროს და იქ უნდა დაეწეროს „შამა ფარვანა" სადაც ვკითხულობთ: „გათვდა ესე ამბავი... ცუდათ წოლით და გდებითა; ეს მომაგონა რაჯაშა, ორმოს ჩამაგდო სოფელმან, ძირს ჩამიტანა რა ჯამა... ღმერთო ნუ მიწყენ ამ ცუდსა ლაყაფსა მიმოდებასა, ვეღარ გაუძლე წვიდ ზაფხულ მოწყენით ცუდათ გდებასა... გული ამაზე დავჩარე ბევრი დღე დავაღამეო... ჩარხი უკუღმა ბრუნვედა, ბედი დამმტერდა ვამეო!" (ჩემი აღწერა „წერა კითხ. საზოგ. ხელნაწერებსა" გვ. 5—6).

1648 წ.—ქრკს :ტლვ—აქა მო^ყანეს (მოიყვანეს) დედოფალი ხუარამზე (წერა-კითხ. №1204). (ქაიხოსრომს I გურიელის ცოლი; იხ. ბაგრ. გუჯ. № 29).

1649 წ.—ქრკს :ტლზ: მარიამ დედოფალი სწერს: „..მას ჟამსა ოდეს ბატონმა თეიმურაზ კახისკენი ნასიასხლად დაგუდგა და მერმე მოჰკლა სჯმე და თავისას სახლატონოსკან გარდავარდა და იმერეს ჩუიდა, კახისკენი ჩუენად სახსოდ დაგიწერეთ. მოკიდა.. ტფილელ მ^ზი ელისე.. და ძველი საგელი მოგუარეთ ბატონის დკანის შეწირულობასა, რადეს მეორედ სიოსით დო^ისშობლის ხატი მოეკლეს და ეს მამულიც მაშინ... შეეწირა“ ჩუენც შეგსწირეთო უნაკლულოდ. თავსა იანისა :ია; ქგ^ს :ტლზ: (სიონის სიგ. № № 16 და 51).

— ქ^კსა :ტლზ: აქა ბატონი შ[ვილი] თეიმურაზ დაიბადა. (ჟამნი № 3: ქა ბაგრატიონთა მუხრან-ბატონი).

1650 წ. ქ^კს :ტლ: აქა საფრიძეს მტბევარს იშხნელობა და მაწყვერლობა მოუვიდა ხვანთქრისაგან (იხ. ზემო, გვ. 465).

1659 წ.—ბიჭვინტის სიგელი № (ნუხსა № :გბ:):

ვამეყ დადიანი, ცოლი მისი ელენე და ძენი მათნი გიორგი და ბაგრატ სწერენ: „..მას ჟამსა ოდეს,.. გარდაიცვალა ბატონი დადიანი დკანი, დაგეკლავნა ბატონი გენსთვე კათალიკოზი ზაქარია ჭყონდიანი, გაკისნჯეთ: სრულად ოდეშც ერთი სიყდარი ისრეთი არა ჰქონდა კ^ზს, რომე დღესასწაული გარდასხდა და სან ერთსა ეპისკოპოზსა ჩაუდგებოდა და სან შეორეს, და ეპისკოპოზები მ^კეთ გარჯათ და დალოხებით იყვნენ,.. ამისთჯს შეკსწირეთ.. (ბაგრატას) სენაკს სწინასწმძღვრო სიყდარი და სასხლე ს^დ მასაც მიმეღითა და ორას სასახლეთა... ოდესაც კ^ზი ოდეშც მობრძანდებოდეს, ხატსა, ჯვარსა და ოშიორსა აქ სიყდარზედ დასხვენებდენ.. დაწერა... ქგ^ს :ტმზ: კელთა ჩემ ცოდვილისა კ^ზის მგალობლის თამარ[ისთა]“.

— ქ^კს :ტმზ: ამა წინას ქ^ზე (ესე იგი :ტმკ:) როსტომ მეფე მიიცვალა და მუხრანის ბატონი ბატონად დასვეს და დედოფალიც მისცეს (ქკათხჯეის გულ.)

— ჩქთ (**1659 წ.**), ოკტომბერს 24, შუაღამისას, დღესა კვირიაკესასა დაიბადა სამა (სულხან) ორბელიანი (ჩემი ალწერა წერა-კითხ. სულხან-წ. გვ. 151).

ქკს :ტმზ: აქა მიიცვალა ყოველთა მეფეთა მჯობი დიდი მეფე ალექსანდრე იმერეთისა (წერა-კითხ. № 252).

— ქ^კს—:ტმზ: კახეთს დასვეს სალიმხან და ზაალ ერისთავმან კახეთს ელნი მოსწყვიტნა. კვალად მოკუდა როსტომ ფაშა, დაჯდა ძე მისი სალიმ ათაბაგად.—კვალად მოვიდა ბატონი თეიმურაზ რუსეთიდამ იმერეთს (ჳხ. ქრ.).

— ქკს :ტმზ: აქა მოათხოვა დადიანმა ვამეყ ასული თჳსი მეფესა შანავაზს ძისა თჳსისათჳს და მეორესა წელსა სხვათა მიათხოვა ქალი იგი (ჯუნჯუთის გუჯანი)

— ქკს :ტმზ: ამა ქკს გარდაცა [კათალიკოზი] ქუარიანი ზაქარია და იმავე წ[ელსა] ქრისტიანე და ღუთი მოყუარე ქუათათელ მიტროპოლიტი ჩხეტიძე ბატონი ს-ნ (სიმონ) კათალიკოზად დასვეს (წ-ს გრ-ს გუჯანი.). ქვარიანის წინ კათალიკოზობდა მაქსიმე † 1657 წ.

გელათის წარწერა: „უფალო, შეიწყალე გზი ზაქარია! ესე სახელსა ჩემსა არას და ვინც ჩვენს უკან განკსნას, შენ[ვ]ე[ბ]ული იყოს!“. სხვა წარწერა: „უფალო, შე დიდისა საყდრისა გუნათას მიტროპოლიტი და აწ ახსნეთისა და საქართველოსა დიდის ბიშუნტესა გზი ზაქარია ქუარიანი“ (Rap. XI, 10).

1659 წ—ქკსა :ტმზ: როსტომ მეფე მიიცვალა თფილისის ქალაქს („წიგნი ქორონიკონისა“)

— ქკს :ტმზ: როსტომ მეფე მიიცვალა გიორგობისთვეს :იზ: (ვ. კარბელოველიძეր ნაბოვნი ქრ.).

— ქკს :ტმზ: ნოემბერს :იზ: გარდაიცვალა მეფე როსტომ (სოლომონის ძის ალექსეევის ნაბოვნი ქრონიკა: ახ. ცნობრდის СвѢд... III, 296) (უმეტესის ქრონიკების და სხვა სპეციების მიხედვით როსტომ მეფის სიკვდილი უნდა დადგეს 17 ნოემბერს 1658 წ.)

თეიმურაზ II მეფე როსტომ-მეფის სასახლეზე სწერს შაირად: „როსტომ მეფისგან ნაგები სიწოლი სახლთანი, |ნასიტა სურათებითა, უკვილი ფერადითა:| თჳთ როსტომ ფლეკნი და დენი ეხსენენ რჩეინენ; |შეიმკო დიდად, დაგდო სახელად „როსტომიანი“

— ქკს :ტმზ: როსტომ მეფე გარდაიცვალა და ამავე ქკს მეფედ დაჯდა ვახტანგ, სპარსთა ენითა შაჰ-ნავაზ წოდებული (ჩხეიძის ქრ.)

— ქკს :ტმზ: კ-ზს ქრისტეფორეს თავისს-თავს სწირავს მღვდელი გოჩიაშვილი (ხუსხა № :რღგ:).

1660 წ. ქკს :ტმპ: დაჯდა შანაოზ მეფე ბატონად; დომენტი, იმისი ბიძაშვილი კათალიკოზად („წიგნი ქორონიკონისა“).

— ქკს :ტმპ: მეფე ალექსანდრე, ცოლი მისი ქახთ მეფის ასული ნესტან დარეჯან, ძე მათი ბაგრატ და კ-ი ზაქარია; ჩხეიძე სახლ-ხუცესი, ერისთავი პაპუნა, აბაშიძე ხახუტა (ხონის ტაძრის სიგელთ კრება № № 80; 6 და 103).

— ქკს :ტმპ: აქა მეფემან ალექსანდრე გურიას მოუკდა, გურიელი ქაიხოსრო გარდაადგლა და დიმიტრი გურიელი გურიელად დასვა (შემოქმ. გუჯ.—ახ. ზემო 1658 წ.).

1660 კ-ის დომენტის გუჯარი

— ქ^ს :ტმს: ამ ქ^სსა მიიცვალა მეფე ალექსანდრე იმერეთისა და გამეფდა მისი შვილი ბაგრატ (ცაიშას ჯამნ-გულანი).

— ქ^სსა :ტმს: ამა ქ^სსა თ^სა მარტს :დ: (ოთხსს) მეფე ალექსანდრე მიიცვალა.—ამავე წელსა და ამავე თვესა მის წილ ძე მისი ბაგრატ მეფე იქმნა.— და მასვე წელსა, თვესა ივლისსა უღალატა დედინაცვალმან და ზოგმა მისმან ორგულმა ყმებმა, დაიპირეს და თვალი დაწუეს და სამს წელიწადს იმერეთი ოხერ და უმკვიდრო იქნა: ზოგჯერ დადიან ეჭირა, ზოგჯერ ყიზილბაშთაგან, ზოგჯერ ურუმთაგან და ერთს წელს გურიელიც მეფობდა. ესეთი უსაზომო ჭირი იქნა ამისის დამაგებითა და :გ: წელიწადს კათალიკოზმან ჩხეტიძეს სვიმეონ და მისმა ძმამ სახლის უხუცესმან სეხნიამ და გენათელმან ლორთქიფანიძემ გედეონ დიდის ცდითა მოიყვანეს ქ^ს გააბატონეს თვესა ივლისსა ოცდაექვსსა (ხ^სზ ჩამოსმული მხედრულად მიწერილია არშიაზე და სხვა ხელით ეგ. მუზ. № 186).

— ქ^ს :ტმს: მოკუდა ალექსანდრე მეფე; დაჯდა ძე მისი ბაგრატ.— დედის-ნაცვალმან დარეჯან ძმისწული თვისი ცოლად შერთო და ექვსს თთუჩს უკან თვალნი დასწვა ბაგრატს. მან ვახტანგ შეირთო და გამეფდა. მერმე ასლან ფაშა ჩამოვიდა, დარეჯან და ვახტანგ წარიყვანა და ბაგრატვე დასვა.— კვალად მოკლეს ზაალ ერისთავი მაისის :იგ: კვირას.—კვალად მოკვდა კათალიკოზი ქრისტეფორე, დაჯდა დომენტი, ძე ქაიხოსროსი (კ^სხ. ქრ.).

— ქ^ს :ტმს: ამ წლის ახლო-ხანს მაჩაბლები (ბაჯაღო, დომ-კაცი და ქაიხოსრო) საეკლესიო წიგნს აძლევენ ქ^სზს დომენტის: „დღეის იქით არც ჩუენ გავყიდოთ ტყუს და არც ჩუენს ყმას გავაყიდვინოთ, არც სხუამ მომგვაროს.. თუ ბატონმა საყიენოდ არა მთხოოს, ჩუენის ნებით არც შევაძლიოთ და არც მივართვათ. თუ უსჯულომა კაცმა ფეშქაში მოგუვართვას, არც იმას მივსცეთ“. (ნუსხა მცხეთის №: რაე):

ამ გვარსავე წიგნს აძლევს კ^სზ დომენტის ავალიშვილი გ^რ „ასრე რომე არც გავყიდოთ ჩუენ ტყუს, არც ტყეის საქმეში გავეერივნეთ, არც გავასყიდვინოთ ჩუენს ახნაურშვილსა და მსახურს. თუ ჩუენ ტყუს საქმეში გავეერივნეთ ან თათარს მივსცეთ.., შაჰნავაზ კელმწიფემ თავის შეცოდებად მოგვკითხოს“.. (ნუსხა №: რაე:)

ამ გვარსავე საფიცარს უდებენ ფალავანდიშვილები ქ^სზს ნიკოლოზს: „..ასე და ამა პირსა ზედა, რომე ამოჰკუსთეთ ტყუს გასყიდვა“ (ნუსხა № :რიდ: ახ. 1681 წ. ქვეშე).

1660 წ.—ამ წლის ახლო დროებს ეკუთნის გელათის სიგელი №:

„ქ. ჩვენ... შენდამი (გელათის მღვდელ-მთავრისადმი) მსახურებელთა.... აბხაზთა ქ^ს ქართველთა.. რანთა, კახთა ქ^ს სომეხთა მეფეთა... (ქ^ს სხვა-და-სხვა)... დედოფალთა დედოფალმან კახთა მეფისა ასულმან ნესტანდარეჯან და ძემან ჩვენმან მეფემან ბაგრატ და თანა-მეცხედრემან ჩემმან (ბაგრატისმან) პატრონ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მა ქეთეონ გკადრეთ... გენათისა ღ~თი'ს-მშობელსა... მას ჟამსა ოდეს ძლიერად და უძლეველად ჟამთა მისთა არაოდეს ძლეული ღვთივ ამატებული... მეფე და ყოველთა მეფეთა შორის უწარჩინებულესი პატრონი ალექსანდრე ამ სოფ-ლით გარდაიცვალა და მისთჳს საალაპოდ... მოგაჴსენეთ... ნოლას სასახლე მისის მოჯალაბითა და სახასოს შესავლითა"... (და სხვ. ბევრი.)

„ჩ~ნ... მეფეთ მეფემან ალექსანდრემან პაპის ჩუენის ალექსანდრეს საფლა-ვი მოვიკითხეთ: მამული შეეწირა ჲ გარიგება არ დასცალებოდა... ჩვენგან დას-მული გენათელი ლორთქიფანიძე ნიკოლოზ უჩინეთ და ასე გავარიგებინეთ, რომ ცხრა შემახური სანთელი, ერთი ჩარექი საკმეველი ყოველ წელიწადს პაპის ჩემის საფლავს დეკანოზს მიებარებოდეს. ამას გარეთ ორს კარგს ცხვარს, ორს კოდს ღომს, ორს თორმეტიანს ღვინოს ყოველს სულთაობას პაპის ჩემის საფლავზე მიიტანდენ"... და სხ.

ნესტან დარეჯანი, ასული თეიმურაზ I, ქვრივი ზურაბ არაგვის ერისთა-ვისა, ცოლი ალექსანდრე III იმერთა მეფ., რომელიც მიიცვალა 1660 წ.

— ქკს :ტმჱ: მარიამ დედოფალი უბრუნებს მცხეთას სოფელს არაშენდას. „ქ~კსა :ტმჱ: იანვარს :კვ: ინდიკტიონსა მეფობის აჩვენისასა :ბ: "(sic), ე. ი. მეორე წელს შემდეგ მეორე ქმრის შერთვისა: აქიდამაც ცხადია როსტომ მე-ფის სიკვდილი 1658 წ. (იხ. 1658 წ. ქვეშე: ნუსხა მცხეთისა № :ნდ:")

1661 წ. ჟამნ-გულანი წ~ს ნიკოლოზის ეკკლესიისა, რომელსაც ტექსტის ხელით აქვს შემდეგი წარწერა (იხ. ფურცელი ხელნაწერისა 231):

„...მე.. ფ~დ ცოდვილმან ფანასკერტელმა ციციშვილმა სარდრის პა~ტახთ (sic) უხუცესმან პაპუნას ძემან ზაალ და თანამეცხედრემან ჩ~ნმან ასულმან ამირეჯიბისამან ბატონმან მ რიამ... აღვაწერინეთ წ~ა ესე... აღსრულებული ჯაზულითა და დახატვითა ჟამნ-გულანი სულისა ჩნ~ისა საოხად... და მოსახსე-ნებელად ქართველთა მეფის დის დედისიმედის საოხად. შემოგწირეთ ესე შე-საწირავი შენ საშინელსა და ცათა უმაღლესსა ვედრებასა ღთ~ისმშობელსა... დაიწერა წიგნი ესე ქ~კს :ტმთ:... კელითა ჩემ ცოდვილისა ათანასისათა (ფურც. 318).. ახალი მოსწავლე ვიყავ და, თუ რამე დამეშავებინოს, ნუ მწყევთ"

წ~ა ნიკოლოზის ძველს დანგრეულ ეკლესიაში საფლავის ქვებზე იკით-ხება:

„ქ. ესე :თავადთ:. უთავადესი:. ფანსკე[რტელი] ც[იცი]შვილ - - - სახლთ-ხუცესი:. პატრონი ზაზა:. მე:. თ - - - მ - - - ლისა:. ქონებისა:. დიდების:. პატ-რონი იყო:. - - ერი:. აუჩნდა - - ნლა ღმერთ:. გარისხებულმან - - - ღ~ნ:. აგი-სრულოთ (?) წმვაკოდინეს (?) რაც - - - სასახლე და გალავან წ~ს ნიკოლო-ზის - - - - გავათლევინე".

1661 წ. ამ დროებში ამირაჯიბნი როსებ და ზაალ პირობას უდებენ კზ~ს დომენტის: «თუ ჩუენ ან ჩუენის მამულის, ან მოსული, ან ნაბოძავნი ტყუენი

გავყიდოთ და ან ტყვს სყიდვაში გაეერიენეთ და ახალციხეს რომ კაცი გავყიდეთ, თუ კიდეც არ დავიხსნათ და არ მოვიყვანოთ, ან შვილი დაუკარგოთ, ან ცოლი.., ვიყვეთ შემცოდე.. ღთისა და თქუენი“.. (მცხეთის ნუსხა № :რმდ:).

— ქ‹ს :ტმთ: ვამიყ დდიანი გუჯარს აძლევს ბიჭვინტას (№ და ნუსხა № :ჯ:) და „ჭუთათელ კათალიკოზსა ჩჰვიძესა პატრონსა სიმონს, ასე რომე საკათალიკოზო მამულები სადაც იყო, ყოველგან ვინგინდა-ვის სახელოდ ქონდა სა-ბატონო კაცებს და აწ.. თქვენ.. დაგვეჯჯენით. ჩვენ ვისმინეთ აჯა და მოახსე ნება თქვენი და გარდაგვიგდია საკათალიკოზო მამულზედა და ალაგებზედ ყოველგან მოურავი ჩვენი საბატონოშიდ.. ბიჭვინტისა მამული და ყმა არავის დავანებოთ.. თუ არ იმავ ხატის ყმა, სხუა კაცი მოურავად არ დავსვათ და არც ვის სახელოდ მივსცეთ.. საძალოდ და საავკაცოთ არ ვის დავანებოთ.. ძველთაგან ასრე ყოფილა.. და არც ჩვენ დღეის ამას იქით თქვენდა უკითხავად და უნებურად ეპისკოპოსი არ დავსვათ... ქ‹ს :ტმთ:“..

ქ‹სა :ტმთ: [აქა ქ‹ართლის [მეფემან] შანაოზა დაიჭირა იმერეთი დ‹ ოდიში; დდიანი მოკლა [ცოლი და შვილი წამოუსხა; გური[ელი] კელთ დაიჭირა; შავრაშიძე ეყმის; სულ იფხაზეთი (sic), ჯი[ქეთი და სვანეთი კელთ დაიჭირა:. (ჯმნი № 3, ჯრშია წარწერებით წჯრწდეა).

ეს წარწერა უწერია ქკს :ტმშ: თავსა, მაგრამ ნიშანი უზის ქკს :ტმთ:-სა.

— ქ‹ს :ტმთ: შანაოზ მეფემ იმერეთი დაიჭირა; ოდიში მოსტყვენა, დდიანად ლეონ დასვა, ჭუთათის ძე თვისი არჩილ აკურთხა, მეფედ დასვა. ბატონი თეიმურაზ ტფილისს წარმოგზავნა და იმერეთიდამ მოსულმან თეიმურაზ ყეენთან წარავლინა (ცხ. ჭრ.).

სპარსეთში უნდა დაესრულებინოს თეიმურაზ მეფეს „ქება მეფის ალექსანდრესი და დედოფლის ნესტან დარეჯანისა“, რომელშიც მეფე გვაუწყებს: „კლავიც მითქვამს სიტყვა უქმისა, პატიჟმა შემაშინაო.... გრძლად მატირა საწუთრომა, ცრემლთა ღვარი დამელია... მე დამემტერა სოფელი, მტკრთინა ყოფა მეყოფა“...

ტმთ—**1661** წ. ჩვენ კელმწიფემან, მეფემან დადიანმან პატრონმან ვამეყ და თანამეუღლემან ჩვენმან ელენე, ძეთა ჩვენთა გიორგი და ბაგრატ გკადრეთ და მოგახსენეთ და დაგიდევით სიგელი ესე თქვენ ცათა მობაძავსა ბიჭვინტისა ღვთის მშობელსა და მას შინა დადგინებულსა ჭუთათელ ქათალიკოზსა ჩხეტიძესა პატრონსა სვიმონს, ასე რომე საკათალიკოზო მამულები სადაც იყო ყოველგან ვინ-გინდა-ვის სახელოდ ქონდა ბატონო კაცებსა და აწ ბატონო კათალიკოზო თქვენ მოიწდომეთ და დაგვეჯჯენით და ჩვენ ვისმინე... ასე რომე... ბიჭვინტის ღვთის მშობლის მამული არავის დავანებოთ... და ვინც თქვენ სარჯულო საქმეზე წინააღგიდგეს და გაუწყრეთ ჩვენც სამართლიანის საქმით თქვენ მოკიდგეთ და სადმდის თქვენ შენდობა არ უბოძოთ და არ შეირიგოთ, არც ჩვენ შევირიგოთ“...

1662 წ.—ქკ̃სა :ტნ: აქა მეფე შანავაზ მოუხდა დადიანს ვამიყს, რომელსა ეპყრა იმერეთი და ოდიში; დადიანი მოკლეს, მისი ცოლი და შვილი წამოასხაჲ, იმერეთი და ოდიში დაიჭირაჲ, გურიელი და აფხაზი ეყმოჲ, იმერეთს გააბატონა ძე თჳსი არჩილ და ოდიშს—დადიანი შამადავლე, და მოვიდა მშვიდობით სამეფოსავე თჳსსა ზედა ურიცხჳთა ლარითა აღსავსე (ყანჩაეთის გულანი)". ამ ომს იხსენებს ოქონის გუჯარი (იხ. 1708 წ. ქვეშე): „შაჰნავაზს იმერეთ-ოდიში-გურია დაეპყრა და დაემონა... ოქონის ხატი კვალად ეშოვნა".

— ქკ̃ს :ტნ: მოვიდა ძისძე ბატონის თეიმურაზისა რუსეთიდამ ერეკლე, თუშეთს და კახეთს ეკირთებოდა (კახ. ქრ.)

— ქკ̃ს :ტნ: იკორთის ზადიკის წარწერა: „ქ.... მთავარ-ანგელოზნო მიქელ და გაბრიელ... შემოგწირეთ სოფელი შუაცხვირი მე ერისთავმან იესე და ძმამან ჩემმან ზაალ და დედამან ჩემმან პატრონმან როდამ, რათამცა შევამკეთ ტაძარი თქვენი და განვადიდეთ... ქკ̃ს :ტნ:"...

ამავე დრ̃ოებში ქკ̃ზს დომენტის ერთგულობის წიგნს უწერს ჯავახიშვილი მანგლელი გაბრიელ: „თქუენ მიერი (ეპისკოპოსად) კურთხევა მოვიღეთ ჩემზედა... ვიყუნეთ თქუენნი ერთგულნი და.. მორჩილნი" (მცხეთის ნუსხა №:რმა:).

— ქკ̃ს :ტნ: სჩანს ჩხეიძე მთავარ-ეპისკოპოსი ნიკოლოზ, ამილახვრისშვილი ბარძიმ (ნუსხა № :ყა:).

1663 წ.—ქკ̃სა :ტნა: შანაოზ მეფე ოდიშს ჩ[ა]უხდა. ამავე ქორონიკონსა მეფე თეიმურაზ ასტარაბათს მიიცვალა („წიგნი ქორონიკონნი").

— ქკ̃სა :ტნა: [აგ]ჳსტოსა :იე: აქაგ - - - - ოფლად ბატონის შვილი - - ყ̃ა იმერეთსა (გელათის გულანი)" ამ დაზიანებულს წარწერაში ეწერებოდა: „აქა გ[ახდა დედ]ოფლად ბატონიშვილი [თამარ] ყოველსა (ყ̃ა) იმერეთსა". უნდა იგულისხმებოდეს მეფის ბაგრატისგან ვამიყ დადიანის ცოლის შეთვა.

— ქკ̃სა :ტნა: ამა ქკ̃სა ვინც იმერელი კაცი მის ღალატში არ ერია, მოიყვანეს მეფე ბაგრატ დ̃ გააბატონეს თვესა გიორგობისთვესა (ეკ. მუზ. № 186. ეს წარწერა ზედ მისდევს იმავ წიგნის 1660 წ. წარწერას).

— ქკ̃ს :ტნა: ვახტანგ მეფემ ძე თვისი არჩილ იმერეთიდამ წარიყვანა და იმერეთს ბგრატ წარგზავნა და მეფედ ჰყვეს. ერეკლე თუშეთს განაძო, კახეთი თვით დაიპყრა.—კვალად ბატონი თეიმურაზ ასტარაბათს მოკუდა.—კვალად შეიბნენ ბაგრატ და ლეონ დადიანი, მეფეს გაემარჯვა და დადიანი დაიჭირა, ცოლი წაართვა დ̃ თვით შეირთო, დაჲ თვისი გოშაძის ნაცოლარი მას შერთო ცოლად (ეს ყოფილა 15-ს აგვისტოს იხ. ზემო: კახ. ქრ. შეადარე ზემო 1663 წ. და ქვემო 1664 წ. ქვეშე).

— ქკ̃ს :ტნა: გამეფება არჩილისი: 1670 წელს ყოფილა 7 წელი მისის მეფობისა (იხ. 1670 წ. ქვეშე).

— ქკ̃ს :ტნა: მცხეთის სიგელში № 49 სწერია: „დაემყარე, (სუეტი ცხოველზე იტყვის) შორის ცისა და ქუეყანისა და იწყე დენად მირონსა მას ღმერთმყოფელსა.., რომელსა შ̃ა მკვდრ არს კუართი საუფლო". ბარათაშვილები უბუნებენ მცხეთას „ნასოფლარს" საბროწლეს.

— ქკ̃სა :ტნა: აქა მოვიდა ლეონ დადიანი და შამოება მეფეს ბაგრატს ქუთათის ანძილახის საყდარს უკან, და მეფეს ბაგრატს გაემარჯვა:-(წერა-კითხ. № 252).

1664 წ.—ზემოხსენებულს (1660—1663 წ.) ოდიშ-იმერეთის არევ-დარევასა ჰმოწმობს გუჯარი გედეონ გენათელისა: „ქ... ჩუენ გენათელმან-ნიკორწმიდელმან გედეონ საკუთარ-ქმნილი მამული შენი (ე. ი. გელათისა) და წილად ხდომილი ერი შენი ესრეთს იწროებასა, ოკრებასა (იყო) და მწუხარე'ასაშინა იყო ხუთს წელიწადს, რომე ესე ვითარი არაოდეს მოსულიყო ესრეთი შფოთი და ურვა, მას აქეთ არა ვინ ისმინოს და არცა ვის სმენოდა; და ბრძანებითა თქვენითა... ტაძრისა თქუენისა მოსაყდრე ჯერ ვიქმენ და ესრეთი ცდა და ღონისძიება ვქმენით, რომე ერთს მონასა და მეგობარსაც არ ექმნას რა... და ყმასა თქუენსა და არცა რამე დაკლებულ იქმნა მამულისა მის თქ̃ნთვს შემოწირულისა. მას აქათ მოხედვა ყ̃ო ღ̃ნ წყალობითა თუალითა იმერეთსა ზედა და მკვიდრი პატრონი ვიშოვნეთ და ქვეყანამ დაწყნარება და მშვდობა დაიწყეს. მას აქათ... ბრძანებითა მეფეთა-მეფისა პატრონისა თამარისათა... მაჭუტორი ვიყიდეთ; არგვეთს ძველი ციხე იყო და აღშენება ვიწყეთ და გლეხებს დასახლება და საზღვარი ამისი მუხურის მთამდის სკანდურს დალმა, სკანდის შემოღმა აქათა თხილია-წყარომდე ღელედმდე და იქით სკანდის ღელე მოდის... ამ შუაზე რაც მიწა-ადგილია, ყველა უკლებლად.. გიყიდე... და ბაგრატ-მეფის ბრძანებით... გელათის ღ̃თისმშობელს შევსწირე... ჩემის ალალის თეთრით მიყიდია... დაიწერა ქკ̃ს :ტნბ:" (სიგელი გელათისა № 139. ნუსხა № :კ:)

— ქკ̃სა :ტნბ: ამა ქკ̃სა მეფე ბაგრატ (და) დადიანი ლევან შეიბნეს ბანძას და მეფეს გაემარჯვა, დადიანი კელთ დარჩა, ცოლი წაართვა, მან შეირთო და თვისი და თინათინი დადიანს შერთო. ნახეთ უბატონოთ (უბ̃ტნთ) იმერელთ რკმლი †=(ხრმალი)! (ეკ. მუზ. № 186).

—ქკ̃ს :ტნბ: შანაოზ მეფე თორღს მოადგა.—კვალად არჩილ კახეთს მოვიდა მეფედ.—კვალად ბატონი თეიმურაზ ალავერდს დაფლეს: (კახ. ქრ.)

—ქკ̃ს :ტნბ: გურიელი გიორგი, დედა მისი ხუარამზე და ბატონისშვილნი მალაქია და ოტია სწერენ კზ̃ს ჩხეტიძეს სვიმონს: „ასრე რომე ძველთაგან ამ სამს საბატონოშიგან სამართალიც ასრე ყოფილა და დღესაც ასრე არის: კზ̃ის უკითხავად და ნება-დაურთავად ეპისკოპოზობა არ გაცემულა და არც არავის გამოურთმევია; და არც ჩუენ დღეის ამას იქით ამ ჩუენს საბატონოშიდ თქვენდა უკითხავად და უნებლიად ჩვენ ეპისკოპოზი არ დავსვათ და არც ეპისკოპოსობა გავსცეთ და არც არავინ გარდავაყენოთ და არც არავის საწი-

ნამძღურროები მივსცეთ... და ვინ შეაჩვენოთ..., სადამდის თქვენ შენდობა არ უბოძოთ და არ შეირიგოთ, არც ჩუენ შევირიგოთ... თქუენთჳს მწყალობელნი, კარგნი და მოპატივენი ვიყუნეთ... ბიჭვინტისა.. მამული საძალოდ და საავკაცოდ.. არ ვის დავანებოთ... დაიწერა.. ქკ̃ს :ტმიბ: (ბიჭვინტის სიგელი № № 35; 56 და 9103; ნუსხა № :ტ:).

— ამავე დროებს უნდა იყოს მიცემული სიგელი მცხეთისა (ნუსხა № :ტკზ:): „ესე წიგნი მოგახსენეთ ჩ̃ნ ერთობილთ ბოკოწინელთა თქუენ.. ქკ̃ზსა.. დომენტის, ასე რომე სამუშაოზედ და გამოსაღებზედ ლაპარაკი იყო ჩ̃ნი და წინამძღურისა. აწე შევრიგდით, ასრე რომე ყოველს წელიწადს გამოსაღებსა კომლად ხუთ-ხუთსა ჩაფსა ტკბილს გამოვიღებდეთ და ჩავასხემდეთ და ზვარს მოვაკმარებდეთ სანამდისინ მოშენდებოდეს. კიდევ სამის დღის ყანა, ორის დღის ქერი, ორის დღის ფეტჳ, გუთნის თავს ეს უხნათ. ამის მეტი გამოსაღები არა გვედვას რა“...—ამ სიგელს ამტკიცებს კ̃ზი ზაქარიაცა და ეს გვაფიქრებინებს, რომ ზაქარია უნდა იყოს იმერთა კ̃ზი, რომელიც მოკვდა 1659 წელს.

— ქკ̃სა :ტნბ: აქა მობრძანდა ანტიოქიის პატრიარქი მაკარიოზ (ყანჩ. გულ.)

— ქკ̃ს :ტნბ: ბარათაშვლი სახლ-ხუცისშვილი ქაიხოსრო კზ̃ს დომენტის სწერს: „ეშმანმან მაცთუნა და მღდელ-მონაზონობისაგან (არსენ წოდებული) ერისკაცად შევიქენ.. გაგჳწყერით. იმ კელად ანტიოქიის პატრიარქი (მაკარი) მობძანდა და მისის შუამავლობით... შეგჳრიგეთ და შენდობა გჳბოძეთ.. საკანონოდ მოგაკსენეთ.. მამული ორი კუამლი (ჩამოთვლილია) ქკს :ტნბ: აგჳსტოსა :გ: (ნუსხა) № :რყთ: და № 49).

— ქკ̃ს :ტნბ: სიგელი მცხეთისა № 179 (ნუსხა № :რპგ:): „ქ. ესე.. წიგნი.. მოგართვით საქართველოს პატრიარქს ბატონიშვილს პატრონს დომენტის ჩ̃ნ იევანგულიშვილმან ამირჯანამ... ასრე და ამა პირსა ზ̃ა, რომელ კაისრის (sic) საბატონოდამ ათი ხატი მოვიტანეთ: ერთი ანჩისა, ერთი ნათლისმცემელისა, ერთი ი̃ე მახარებელისა, ერთი მთავარ-ანგელოზისა და ექვსი სხვა წურილი. ესები თქვენ მოგართვით და ავიღეთ მისის თვალისა, მარგალიტისა და ოქროს ფასად მარჩილი ორი ათასი, ასე რომე ათას რვაას მარჩილად კელმწიფის მეფის შაჰნავაზის საბ უყუფმა (sic) ოქრომჭედელმა და სხვათა მცოდნეთა კაც[თა] ამად დააფასეს და ჩვენ ორი ათასად გაგვითავეთ და გვიბოძეთ, ასრე რომელ აღარა დარჩა და უნაკლულოდ მოგვებარა... და თუ ვინმე მოლაპარაკე და მოცილე კაცი გამოჩნდეს, პასუხიც ჩვენ მივსცეთ. ქკ̃ს :ტნბ: ქრისტეშობისთვის :ე: ..მე კელმწიფის მდივანს გიორგის დამიწერია.. † † †

1665 წ.—ქკ̃სა :ტნგ: აქა მობძანდა ალექსანდრიის პატრიარქი პაისიოს და სინის მთავარ-ეპისკოპოსი ანანია (ყანჩაეთის გულანი)“. ამავე წელს მოხსენებულია მეფე არჩილ, დედოფალი ქეთევან (ისტ კრ. 44).—პაისის მოჰყოლია საქართველოში დოსითეოს, (ჰლ. იოსელიანით 1658 წ.) შემდეგ იერუსალი-

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

მის სწავლული პატრიარხი და ერთი ზამთარი უცხოვრია გელათის მონასტერში. პატრიარქობაში დოსითეოსმა ნახა საქართველო 1688 წ. შეკრიბა 40,000 მარჩილი ფული ქრისტეს საფლავის სომეხთაგან გამოსასყიდელად და ვალის გარდასახდელად (იხ. რეესტრი რუსული მცხეთის გუჯართა № № 48 და 420; აგრეთვე (ჩემი ისტორ. კრებ. გვ. 230).

1666 წ.—ქკ˜ს :ტნდ: ამ ქკ˜ს, ოკდომბერს :ია: მიიცვალა ქრისტეანი და ღვთისმოყუარე კათალიკოზი ჩხეტიძე სვიმონ (წ˜ს გ˜ს გელათური გუდანი; სხვა წარწერებიც უოფილა და აწ არა სჩანს).

— ქკ˜ს :ტნდ: არადეთის ეკლესიის კარის წარწერა: „ქ. ჩ˜ნ დადიანის ასულმან დედოფალმან პატრონმა მარიამ აღვაშენე ეკლესია ესე და შევსწირე წ˜სა.. მამასა საბას... ქკ˜სა :ტნდ:“ (Rap. VI ,114).

— ქკ˜ს :ტნდ: „ქ... ესე წიგნი მოგართვით ჩ˜ნ სინის მთავარ-ეპისკოპოსმან ანანია და სინის მონასტრის კრებულმან ბერმან თქუენ ქართლის კელმწიფეს პატრონს შაჰნავაზს, ძეთა თქუენთა... კახთა მეფეს არჩილს, გი˜ს, ლევანს, ლუარსაბს და სულეიმანს, ასე რომე სინის მონასტრის მამული მელურეკის ცოტას ხანს კახაბრიშვილს გორჯასპის ჰქონებოდა და იმ მონასტრის მამულისგან იქ მიწები მიეყიდა ფავნელიშვილის რევაზასა და პაპუნასთვს. იმათ ზოგი ვენაკად აეშენებიათ, ზოგი სახლები და ქვევრები ჩაედგა და ზოგი ისრევ მიწად იყო. ჩ˜ნ ჩუენის მონასტრიდამ მოვედით თქუენს საბატონოშია და შემოგეხუეწენით.. დაკსნასა.. თქუენ იყიდეთ და ისევ ჩუენს მონასტერს შემოსწირეთ. ჩუენ დავდევით თქუენის დედის და მამის აღაპი... კორციელს შაბათს.. და ორს კანდელს სამუდამოდ... ავანთებდეთ... წ˜ა ეკატირინა რომ იქ მარხია.. (სინას, იმას ფიცულობს, არ მოგიშალოთ აღაპი).. დაიწერა.. ქკ˜ს :ტნდ: თვესა აპრილსა :კ: კელითა... ტფილელ იოსებისითა“ (მცხეთის ნუსხა № ღთ:).

—ქკსა :ტნდ: აქა (?) მეფე ალექსანდრე მიიცვალა (ჟამნი № 3).

1666 წ.—ტნდ. მოკუდა ჩხეტიძე კათალიკოზი სვიმონ; დაჯდა საყვარელიძე ევდემოზ: აფხაზთა.—კვალად სეხნია ჩხეიძემ ქუთათისის ციხე აღიღო და ოსმალთა მისცა (კახ. ქრ.).

— ქკს :ტნდ: მელეტის საქართველოში შეუკრებია 1501 მილანთუნი ქრისტეს საფლავის გამოსახსნელად (მცხეთის გუჯ. № 265).

— ქკს :ტნდ: აქა კუწლედი (კუდიანი?) მსკულავი გამოჩნდა და ჩხეტიძე კათალიკოზი [სვიმონ გარდაიცვალა] და შააბაზ ყაენი მოკუდა და მისი შვილი შასეფი გაბა[ტონდა] (განკლოსი ეკ. მუზ. ჰარაკლიტონისა № 49).

— ქკს :ტნდ: მცხეთის სიგელი № 56 (ჩემის აღწერით № 93: და 111 შეადარეთ № 243); იერუსალიმის ქართველთა ჯვარის მონასტრის მამა მელეტი სწერს თფილელს იოსებს: „..ასე რომელ კურთხეულმან (თფილელმან) ელისე საყდრის ალაგი მიბოძა და მე აღვაშენე და ჩემი ძმა იმას ვაყმე და მას უკან

მე ჯვარის მამად დამაყენეს და მერმე ჩემი ძმა აბღულმესი ბატონს ცისკის ვაყვმე და მე იერუსალიმს წავედ და ის სახლ-კარი თქვენ მოგაბარე ამან ათად (?), რო რაც ქარა აიღოთ ნაშენებისა, მე შემინახოთ; საყდრის წილი და სამართალი რაც იყოს თქვენი, დაიჭიროთ“ (თუ სახლი გაიყიდოს, ნახევარი ხანის არისო და ნახევარი ჩემიო).

1667—ქკს :ტნე: მოკუდა შაჰაბაზ, დაჯდა ძე მისი შაჰ-სულეიმან.—კვალად არჩილ მოიყვანა სამცხიდამ ბატონის თეიმურაზის ძის დავითის ასული ქეთევან და იქორწინა ტფილისს.—კვალად ბეჟან ლორთქიფანიძემ ქუთათისის ციხე აღიღო, ოსმალნი მოსწყვიდნა (ჯახ. ქრ.).

— ქკს :ტნე: მცხეთაში საფლავის ქვაზე აწერია: ‹საქართველოს სახლთუხუცესი ბატონისშვილი პაპუა.. მეფის შანავაზის ძმა ბატონიშვილი მუხრან-ბატონი კოსტანტინე ქეს აქეთ: ჩქნიზ: (1667), ქკსა: ტნე (1668 წ.) ..მოიკუსენე უფალო მეუღლე მათი ასული საქართველოს აბაშიძის ღონანასი დარეჯან-ყოფილი დომნა და ძე მათი დივით..“ (ჩემი უბის წ. I, 76—77).

— ქკსა :ტნე: აქა მოიყვანეს დედოფალი თამარი (ცოლი გურიელის გიორგი III-ის: წერა-კითხ, ხელნაწ. № 1204).

— ქკს :ტნე: კხს დომენტის ამერიჯიბი როსაბ და ძმა მისი ზაალ სწერენ: „მამულის სამზღუარზე ცილობა შეგუეჭნა.. იფიცეს: კს: კაცმა“; ამას იქით კელი არა გვაქვსო. მოწამენი: ურბნელი ეფთვმე, აბირეკიბი კაცია, აბაშიძე მამუკა, დიასამიძე ღოღენა... საკაძე ბერი ზაქარია.. „დაიწერა დღესა სამშაბათსა ქკს: ტნე: ოკდომბერსა: ა: (ნუსხა №: ოზ:).

— ქკს :ტნე: (თუ :ტნჳ:?) აჭა (1667 ანუ 1668 წელს) მიიცვალა დეკან დადიანი (წერა-კითხ. ხელნაწ. № 252)

1668 წ.—ქკსა :ტნე: (1668 წ.) ამა ქკსა [შაჰნავაზა მეფის ძმა ბატონისშვილი კოსტანტინე მიიცვალა (ჯამი № 3. კს წარწერა ხუცურია, მას ქვეშ ძველს სჩანს აგიაც წარწერა მხედრული).

— ქკს :ტნე: ამავე წელს უნდა იყოს დაწერილი ბიჭვინტის სიგელი № მიცემული „მეფეთ-მეფის“ გურიელის დიმიტრის მიერ. მართლაც, დიმიტრი იმერეთს გამეფდა 1668 წელს (იხ. ქკუმო): „კ... ჩუენ ახალ გვირგვინოსან ყოფილმან ლიხთა იმერისა და ლიხთა ამერისა, ოსეთისა, დასავლეთისა და ყაბარდოსა, ჯიქეთისა და აფხაზეთისა, დიდისა ოდიშისა და გურიისა და ს'დ საქართველოსა მპყრობელ მქონებელმან, დიდმან მეფეთა მეფემან კელმწიფემან დადიანმან პატრონმა დიმიტრი: მას ჟამსა ოდეს... საქართველო დავიპირეთ, იმ დროსა ბიჭვინტისა ღ'თისმშობელსა შემოვსწირეთ გურიის წ'ის კვირაკეს საყდარი ძიმითისა და.. დეკანოზი გაბრიელ და მისი ძმა მოსე კბილიანისშვილი.. და მისი ყმა მამია ქართველიშვილი... მოწამენი.. გ'ი მიქელაძე... გიორგი ჩხაიძე... გაბრიელ კალანდარაშვილი.. კ'ის სჳმეონისთჳს მიგვიცემია“.

— ქკსა :ტნ ვ: ამა ქკ̃სა ფაშამ ჩამოიყვანა კახ-ბატონის ქალი დარიჯან დედოფალი, გააბატონეს. მაგრამ ქუთათის ლეჩხუმლებმა მოკლეს და ისევ ბაგრატს დარჩა მეფობა (წერა-კითხ. ხელნწ. № 252).

— ქ̃კს :ტნ ვ: ჭადი-ჯვარის ეკლესიის კარებზე აწერია: „ქ. მიქელ და გაბრიელ! მეოხ მეყვენით.., ქკზ̃სა დომენტის, რომელმან აღვაშენე საყდარი ესე ქართლს მეფობასა ძმისა ჩვენისა მეფის შაჰნავაზისასა და კახთ-მეფობასა ძისა მისისა არჩილისა... ქ̃კს :ტნ ვ:“ (Rap. VI, 87).

1668 წ. ქ̃კსა: ტნ ვ: :ამას: ქ̃კსა დედოფალმან:. ნესტან დარეჯან:. ჩამოიყვანა: ურუმისა: ლაშქარი:. და მრავალი ავი ქნა და მრავალი სოფელი წახდა და კიდეცა შიმშილობა იქნა. იმ წელსა მე გენათელმა გედეონ (იხ. 1664 წ. ქვეშე). ხიდი ავაშენე ჰიშურაზედა სულის ჩემის საოხად, და ვინცა შენდობა ბრძანოთ, ღმერთმა თქვენცა შეგინდეს:. ამინ: ქ. მეორესა წელსა (ე. ი. 1669 წ.) გელათს წყალ-წითელზედ ვაშენებდი ხიდსა და არ დამაცალეს რაჭველებმა, თვარა გათავებას უპირობდი. იმა წელსა აღდგომა აპრილსა თერთმეტსა იყო (გელ. მუზ. № 186).

— ქ̃ს :ტნ ვ: დარეჯან დედოფალმან ოსმალნი ჩამოიყვანნა; მრავალნი სულნი მოსწყვიდნეს, ხატნი და ჯვარნი შემუსრნეს; დადიან-გურიელი თან-ახლდნენ; დარეჯან მეფედ დასვეს; თვით წარვიდნენ; ბაგრატ მეფე ქართლს წარვიდა; მერმე მოკლეს იმერთა დარეჯან ❡ ვახტანგ. გურიელი დემეტრე მეფედ ჰყვეს. კვალად შეიპყრეს გურიელი, თუალნი დასწვნეს და გურიას დაჯდა გიორგი (ვახ. ქრ.)

— ქ̃კს: ტნ ვ: ურბნისის საყდრის წარწერა: „ქ. შენ ყ̃დ სანატრელო...სტეფანე! შემწე მექმენ..., რომელ აღვაშენეთ ძირითურთ აღმოფხვრილი ტაძარი შენი ჩ̃ნ დადიანის ასულმან დედოფალმან მარიამ. რათა მეოხ ექმნა სულსა ჩემსა და სულსა ძისა ჩვენისა სასურველისა ოტიასსა წინაშე ღ̃ვთისა შენისა... ქ̃კს; ტნ ვ“ (ჩემი უბის წიგ. I, 183).

1669—ტნზ. ჰსთხოვეს შაჰნაოზ მეფეს იმერთა ბაგრატ მეფე ❡ მეფედ ჰყვეს. მერმე სალთუხუცესი, ჩხეიძე სეხნია, სრულიად იმერელნი დადიანიაურთ მეფეს შეებნენ, მეფეს რაჭა-ლეჩხუმით გაემარჯვა (ვახ. ქრ.).

1669 წ. ქ̃კს: ტნზ: სჩანს ურბნელი ევდემოს და მიტროპოლიტი ეტვფანე (მცხ. სიგელი. № 140 ნუსხა № :რყზ:).

— ბატონიშვილი გიორგი და ძმა მისი ლეონ ერთს გლეხს სწირავენ ურბნისის ტაძარს, „მას ჟამსა, ოდეს აღაშენა ძირითგან აღმოფხვრილი ტაძარი შენი ასულმან პატრონისა დადიანისამან დედოფალთა-დედოფალმან მარიამ (შაჰნავაზმეფის ცოლმა) ..ქკ̃ს :ტნზ:“ და იქვე: „ჩვენ ქსნის ერისთავთა ერისთვის სახლის

ძმან უბრნელ ეპისკოპოსმან პატრონმან ქვდემოს კიშოკე გლეხი ესე და სიგლითა ამით დაუმტკიცე წ͠სა სტეფანეს". უჩბნისის წარწერა აღმოაჩენს, რომ ტაძარი განუახლებია მარიამს 1668 წელს.

1670 წ.—ქ͠კს: ტნჱ: მეფე არჩილ და ცოლი მისი ქეთევან სწირვენ მცხეთას და კ͠ზს „ბიძასა ჩუჱნსა დომენტის" მტკვრის პირს „შაბადინი ჭალა ენჩო და ენჩოს დაბლა მინდორი (საზღვარი აღწერილია)" ინდიკტონსა მეფობისა ჩუჱნისასა: ზ: ქ͠კს ტნჱ: თვესა ივლისსა: იჱ: (სიგელი მცხეთისა № 11 და ნუსხა №: ტმზ: აღაში გაუჩენია: „გლახაკთა და მშიერთ მოიწვევდით").

1670 წ. წარწერა მხედრული სამთავისის წ͠ის ღვთაების ხატისა: „ეჰა... ერთარსება-ერთუფლებაო... საყდრ-საყოფელო ერთ-ღმრთაებისაო, სამთავის მონასტერო! შეგავედრებ თავსა ჩვენსა და დავდებ სასოებასა ჩვენ ამილახორის იოთამისშვილი ყორჩაბაში დემეტრე და თანა-მეცხედრე ჩვენი ქსნის ერისთვის ასული თამარ: ოდეს ვიხილეთ ტაძარი თქვენი, ჟამთა ვითარებისაგან უფროსი ხატი მოშლილიყო და ტაძარსა თქვენს აღარ ესვენა. აღვძრა სურვილმან და ძლიერებამან თქვენმან და მოვაჭედინეთ და შევამკევით ხატი ესე მაცხოვრისა სულთა განმანათლებელი და კორცთა მკურნალი და დავასვენეთ ტაძარსა და საყოფელსა თქვენსა სულისა ჩვენისა სახსრად და ცოდვათა ჩვენთა შესანდობელად... ა͠ნ, ქ͠კსა ტნჱ" (ჩემი უბის წ. II, 40—41). ბროსსეს შეცდომებით დაუბეჭდავს ეს წარწერა, მაგ. „აღარ ესვენა"-ს მაგიერ დაუბეჭდავს „ადრე ესვენა", ქ͠კნ ტნჰ (1670 წ.) მაგიერ წაუკითხავს „ქ͠კსა ტნა (1663 წ.), და ამისგამო ჩვენ ჩაგვირთავს აქა. ამ ხატზე ჰკიდია გულზე სატარებელი ხატი თვალ-მარგალიტიანი წარწერით:. „ძელი ჭეშმარიტი მეფის ბაქარისა სამთის (სამთავისისის) ღვთაებას"; და ოქროს ჯვარი წარწერით: „მღვთაების ეკკლესიისა სამთავისისა"... „ბაგნიშვილის ბების ჩვენის თამარის ჯვარი და ძველები (sic) იყო, ჩვენ დიმიტრიმ განვაახლეთ, შენდობას მათვე უბრძანებდეთ, ქ͠კს უმბ"—1754 წ. ბაქარ + 1750 წ. და შეიძლება მისი გულზე საკიდი ჯვარი სამთავისს გამოეგზავნათ.

— ქ͠კს: ტნჱ: მანგლელი არსენ ამირაშვილებს სწერს: „მიწებზე მჭიდროთ იყავით" და ხოდაბუნი მიუცია (გუჯ. წიგ. II, გვ. 189).

მეფე შანავაზ სწერს მდივანბეგს ერასტის (ორბელი?): „ვიცი, რომ ჩემს ვახუშტიზე გულ-მტკივნეულად იქმნებით: მწვედ დასაკარგია"... (ორბელიანთ სიგელი № 8).

1670 წ.—ქ͠კს: ტნჱ: ინდიკტიოსა მეფობისა ჩ͠ნისასა: იბ:—მეფე შაჰნავაზ „მოვიხმეთ ს͠დ საქართველოს მაკურთხეველი ქართლისა და კახეთისა ქ͠ზი ბატონიშვილი ბატონი დომენტი, ბატონიშვილი პატრონი გ͠ი, ლევან, მთავრებსკზი ჩხეიძე ბატონი ნიკოლოზ, ამილახორი ბატონი გ͠ვი, ბატონიშვილი ბატონი

აშოთან, სახლთუცესი ბატონი ზაზა, ტფილელი იოსებ, ბოვნელი იოსებ, ჩხეიძე ბეჟან, ბარათაშვილი მეჯინიბეთ უხუცესი პაატა, რატიშვილი მეჯინებეთ უხუცესი პაპოა. დავსხედით ბარათაშვილის ბატონის ყაფლანისა და მისის შვილების პაპუნასა, ასლანისა, ვახტანგისა, თამაზისა და გ~ისა და ვირშელისა პაპუნასი, შანშესი, და მათის შვილის ასლანისა, ზურაბისა და რევაზისა სასამართლოდ. სარჩიელი და სარჩივარი ორთავესი გავიგონეთ... ზოგი წყენა და დანაშაული ერთმანეთს შეუფარდეთ და ისე ჩავარიგნიეთ... (სიგელი № ორბელიანთა .—სიგრძისაგამო დანარჩენს არ ვბეჭდავთ).

— ქ~კს: ტნს: „ჩუენ... მუხრან-ბატონმა სახლთუცესმა თეიმურაზ და ძმათა ჩუენთა: აშოთან, სვიმონ, პაპუამ, დათუნამ, ერეკლემ, ქაიხოსრომ, იესემ და ძეთა ჩუენთა (თეიმურაზისთა?) კონსტანტინემ, ოტიამ, ადარნასემ და ლევან... ოდეს ეპისკოპოსი ბატონი წილკნელი რომანოზ ნასიძე (სჩანს 1676 წელსაც) პატრონობდა (წილკანს)... ბარბარობას დღეს, შაბათ ღამეს... იხილა ნათელი წ~ასა ამას მონასტერსა“...

1671 წ.—ქ~კს: ტნთ: მეფე არჩილ რუსეთს წაბძანდა მარიამობის თვის: დ: (ჩხეიძის ქრ.).

—ქ~კს: ტნთ: ერეკლე მეფე რომ რუსეთიდამ მობძანდა მცხეთასა და ყაენთან წაბძანდა (პ. კარბელოვისაგან გადმოწერილი ქრონიკა.).

— ქ~კს: ტნთ: ირაკლი I მობრძანდა რუსეთიდამ კახეთს (სოლომონის მის ალექსიევის ნაპოვნი. ქრონიკა: იხ. ცაგარლის Свѣд. III, 296

— ქ~კსა: ტნთ: აქა დაიბადა ბატონიშვილი (გურიელი) ქაიხოსრო (წერა-კით. № 1204).

— ქ~კს: ტნთ: ქუთაითისს სრულიად იმერნი დადიანითურთ მეფე'ა დაესხნენ. მეფე რაჭას გაეცალა. ისინი გეგუთს დადგნენ. იმერეთს არბევდნენ. მეფე რაჭალეჩხუმით ჩამოვიდა, ქუთაითისს შეიბნენ; მეფეს გაემარჯვა, დადიანი დაიჭირა; შეწყალებული გაუშვა (კახ. ქრ.)

— ქ~კს: ტნთ: ქ:. ჩუენ:. ბარათა:. შვილთა:. სულ-კურთხეულის ყაფლანისშვილებმა პაპუნ-ბეგ, მოლარეთ-ხუცესმან ასლან, ვახტანგ, თამაზ, გიორგი ესე წიგნი მოგართვი სიონთ ღ~ვთის მშობელსა დ~ თბილელს იოსებს, ასე რომ ცოტას ხანს წარუთი და ბალახური აღარა დაგნებებოდა სამწყსოდ.. მას უკან მოკითხული ვქენით... და მართალი შევიტყევით... რომ თფილელისა იყო სამწყსოდ; ჩვენც ასე დაგვინებებია ...დმანელს კელი არა ჰქონდეს... დ~ თქუენის ბრძანებით იმწყესოს . ქ~კს: ტნთ:“ (სიონის სიგელი № 230).

აქიდანაც ახალი საბუთი გვეძლევა იმისა, რომ ყაფლანისშვილნი არიან ბარათაშვილნი, როგორც ორბელიშვილნიცა (იხ. ზემო გვ. 486 და 497)

1672 წ. ქკ~ს :ტჲ: ფაშა და ბაგრატ მეფე ქუთაითისს შეიბნენ. ფაშას გაემარჯვა, ბაგრატ მეფე შეიპყრეს (კახ. ქრ.).

— ქკსა :ტჲ ანუ ტჲბ (1672 ანუ 1674 წ.) „აქა დაესხა ქუთათის მეფე ბაგრატს ასან-ფაშა, გურიელი გიორგი და შეება მეფე და ფაშას გაემარჯვა. წვრილი კაცი დაკოცეს და ცხენოსანი ჭახთაშიდ (ჭ̃ხთაშიდ) გარდაყარეს (წერა-კითხ. ხელნაწ. № 252).

— ქ̃კსა :ტჲა: ამა ქ̃კსა ქრისტეანე და ღთ̃ის მოყუარე კ̃ზი დავით ნემსაძე კ̃ზად დაჯდა (წ̃ა გიორგის გელათური გუჯანი).

1673 წ. ზღვინის (ოსეთში) ზარის წარწერა: „ქ. ჩვენ კელმწიფემან ქართლისა მეფემან გიორგი-მცირემან შემოგწირეთ ზარი ესე ზღვინის წ̃ა გიორგის ძლევისა მოცემად ჩვენდა ქკს :ტჲა: (Закавк. Вѣстникъ, 1849 წ. № 12 Rap, VI და XII, 74; I, 59 აქ ქკ̃ნი უნდა იყოს :ტჲია:—1683 წელი).

— ქკს :ტჲა: იკორთის ეკლესიის დასავლეთის კარის ფრიად დაზიანებულს წარწერას ჩვენ ასრე აღვადგენთ:

[ქ. ჩვენ დედოფალთა დედოფალმან] როდამ, დიდ[ისა მეფეთ-მეფისა შაჰნავაზის] ცოლ-ყოფილმან [დ̃ ერისთავთ ე]რისთავმან იესე ვიგულსმ[ოდგინეთ] - - - ღვთაებისაგან ეს მთავარ-ანგელოზის [ტაძარი] კელახლად კელვყავით, ვითაც დიმ - - - ოთხი სამკრო გავაკეთეთ, შიგნით სახლები [დავდგით, როგორიც ამ დიდებულს მონასტერს ეკად]რებოდა; სამრეკლო საძირკვლით გავასრულეთ-- თა, აღვაშენეთ სულისა ჩ̃ნისა საოხად, ძეთა ჩვენთა სასული[ეროდ და კორციელად სა]დღეგრძელოდ. შეიწირეთ წ̃ნო მთავარანგელოზნო მეორე ესე მსახურე[ბა, რათა მე]ოხ გვეყვენით [წ̃ე ღ̃თისა] - - - ამასვე ქკსა :ტჲა, შანაოზის [მეფობისა, ინდიკტიონსა :იე:]".

— ქკს :ტჲა: ინდიკტიონსა მეფობისა შაჰნავაზისა :იე: (ის. ზემო გვ 277).

— ქკს :ტჲა: კ̃ზს დომენტის სწერს მაღრაძე ბაამან: „ერთი ჩემი გლეხი ამეყარა და თავ-მრგვალას მოვიდა... და ორის ძმის საწირავათ და საიჱრუსალიმოთ ის კაცი მოგართვით". მოწამენი: ციციშვილი მიტროპოლიტი ეპიფანე, მისი ძმისწული იესე... ციციშვილს ბოდბელს ნიკოლოზს დამიწერია ქ̃კს :ტნია" (მცხეთის ნუსხა № ჳჟ:).

1674—ტჲბ. „ბაგრატ მეფემ ქუთათისი აღიღო. კვალად ყეენის მოწოდებული ერეკლე, ბატონის თეიმურაზის ძის ძე, კახეთს მოვიდა (კახ. ქრ.)" იხ. პირველი ინდიკტიონი (წელი) მისის გამეფებისა 1675 წ. ქვეშე.

— ქკს :ტჲა ამა ქკს ქრისტეანე და ღვთის მოყუარე კათალიკოზი დავით ნემსაძე კათალიკოზად დაჯდა (წ̃ა გის გუჯ.).

ქკს :ტნიბ (1674 წ.) ღ̃ო შ̃ე ცოდვილი მთავარ-ეპისკოპოზი (ქვდემოს)... პირველად ვიყავ ურბნელი, მერე მანგლელი და მერმე მთავარეპისკოპოსი ქართლისა ქკსა :ტნიბ: (წარწერა ყანჩაეთის მარხვანზე.)

ეროვნული ბიბლიოთეკა

1674 წ. ქკს :ტჲა: წარწერა რეკომის ზარისა: „ქ. ჩ῀ნ ჴელმწიფემან ბაგრატოვანმან, დიდისა მეფისა შანავაზისა ძემან, მეფემან გიორგი, შემოგწირეთ ზარი ესე წმიდასა მამასა ოსეთისა ქვეყნისა დიღორისა და დვალეთისა მეოკსა სადღეგრძელოდ ჩვენდა და მეფობისა ჩვენისა წარსამართებლად ქკს :ტნიბ:" Rap. XII, 78).

1675 წ. მარტის :კე: მეფე შანავაზ (ვახტანგ) და ძენი მისნი: „კახთა მეფე არჩილ", გ῀ი ლეონ, ლუარსაბ, სოლომონ და ბაგრატ სისხლის სამართლის სიგელს აძლევს მცხეთის სახლთხუცესს მაღალაძეს პაპუას და ბეჟანს და „ქადაგს ძესა შენსა მონაზონსა ნიკოლოზს", რევაზს და სვათა: ვინც შენის გვარის კაცი მოკლასო, 300,000 თეთრი გადიხადოსო; თუ შენის გვარის ბერი ან მონაზონი შეიპყრას—სრული სისხლიო, თუ ერისგანი—ნახევარიო; თუ ცოლი მოგიტყუონ—ნახევარიო, თუ ხუცესს შენის გვარისას მოუტყუონ—სრულს სისხლს 40,000 მიემატოსო და სხვა-და-სხვა. „დაიწერა ქ῀კს :ტნიგ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :იკ: და ძისა ჩუენისა კახთა მეფობისა :ი: თვესა მარტსა :კე:". (სიგელს ამტკიცებენ ზემოხსენებულ პირთ გარდა „მმისწული შანაოზ მეფისა მუხრანის ბატონი თეიმურაზ"; ორბელიშვილი ვახტანგ და ერისთვისშვილი იასონ.

— ქკ῀ს :ტჲბ: მეფე შაჰნავაზ და ძენი მისნი: გ῀ი, ლეონ, ლუარსაბ და სულეიმან სწირვენ წილკანს „კურთხეულის დედის ჩვენის სასულიეროდ დ῀ ჩვენთა და ჩვენთ ძეთ სადღეგრძელოდ" გლეხს მერაბ იობიძეს, რომელსაც ბეგრად დაედვა: ხუთი ლიტრა სანთელი, $^1/_2$ ლიტრა საკმელი, ორის მღდლის და ერთის მთავრის წირვა და საწირავი: „დაიწერა ქკ῀ს :ტნიბ: თვესა ივნისსა :იდ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩ῀ნ ისასა :იდ: (სკკულები და ბეჭდები).

ეს სიგელი ამტკიცებს, რომ დედოფალი როდამ 1674 წელს მკვდარი ყოფილა. Chronique Géor.-ით (გვ. 111) როდამ † 17 ივნისს 1678 წ.

— ქკ῀ს :ტჲბ: მეფე არჩილ და ცოლი მისი „კახთა მეფის ასული" ქეთევან „და ძემან ჩუენმან პატრონმან ალექსანდრე და პატრონმან მამუკამ... შევსწირეთ.. (საძებას) ხაშმს კვამლი კაცი ოთხი და საკუამლო ორი და უმამულო კაცი (ბოგანო) ერთი... ოკდომბერსა :დ: ქკ῀ს :ტნიბ:". აქიდამ ისიც საგულისხმებელია, რომ წინააღმდეგ ბროსსეს ცნობათა, მამუკა მომკვდარა 1695 ელს არა ც῀რის წლისა და ალექსანდრე 1710 წელს არა 23 წლისა (იხ. გენეალოგია ბროსსესი, Add. IX).

1675 წ. „...ჩუენ სრულისა ოდიშისა და აფხაზეთისა მპყრობელ-მქონებელმან დადიანმა პატრონმა ლეონ და თანამეცხედრემან ჩუენმან მეფეთ-მეფისა ასულმან დედოფალმან პატრონმა თინათინ და პირმშომან ძემან ჩუენმან მანუჩარ... ვიგულვეთ... პირველადგანაც ხოფი ბიჭვინტის ღ῀თისმშობლისა შეწირული ყოფილიყო დ῀ ჟამთა-ვითარებისაგან გამო ხმოდათ. აწე საკანონო საქმე

დაგვედუა: ნათესავის სახლშიდ (სისხლში?) გავერიეთ და მობრძანდით თქუენ ბატონი კ῀ზი დავით ნემსაძე და ჭყოინდელ-ცაგერელი ბატონი გაბრიელ.:. და ცოდვათა ჩუენთა ალსახოცელად და ძეთა ჩუენთთა მანუჩარისა ალსაზრდელად... შემოგვწირავს ხოფი ორის სასახლითა, სხულებითა და ხორგითა.. ხორგას სამი ნავი ვაჭარი თუ მოვიდეს, ერთი ბაზირაგანი ვაჭარი სახობოს კაცისას დადგებოდეს და სხუა რომელიც სარგო იყოს, ხოფის ღთ῀ისმშობლის შეწირულია ყველა... (სიგელი ბიჭვინტისა № 9085)

— მეფე ერეკლე სწერს: „დაიწერა ქკ῀ს :ტნიგ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა ერთსა“ (sic! იხ. ჩემი გუჯრ. წიგ. II, 341 იხ. ქვემო გვ. 490.).

— :სჲგ: მცხეთის სიგელი № 477 (ჩემის აღწერით № 68): შანავაზ მეფეს და კზ῀ს დომენტის ერთგულობის წიგნსა უწერს ჯვარის-მამა (იერუსალიმის ქართველთ მონასტრისა) წულუკიძე ნიკოლოზ: „ასრე რომე ჯვარის-მამა თქვენის ბრძანებით დადგომილა ნიადაგ ქართველის ბატონისაგან და კზ῀ისაგან და ჩვენცა გიახელით და გთხოვეთ ჯვარის-მამობა და გვიბოძეთ სრულიად საქართველოსა ჯვარის მონასტრის მამულები. აწე ვიყოთ თქვენი ერთგული... რაც ჩემის კელით გამოვიდოდეს და რაც საიერუსალიმო ვიშოვნო ამ ოთხს საბატონოში, სრულიად მონასტრისათვს შევინახო და არც ჩემს შვილსა და ჩემს ნათესავს არ მივსცე უსასყიდლოდ და თქვენ ბატონს კზ῀ს მოგაბარო... დაიწერა კელითა მალალაძის ნიკოლოზისათა ქკ῀ს :ტნიგ: ფებერვალსა :ჲ:“. ხელმოწერილია ხვეულადა: „ჯუარის მამა ნიკოლოზ“ (შეადარე 1666 წ. ქვემო). აქ ნუსხაში № :რკა: მიმატებულია: „ესე ფიცი ასე მოგვკსენებია: რაც გაბრიელ, იოსებ და მელენტიოზ ქნეს, ჩუენ ის არც ერთი მოვინდომოთ და არც მონასტერზე ვსტყუოთ... და სანამდი სული მედგას, მონასტრის სამსახურს არა გვერჩიოს რა“...

1675 წ. 15 სეკდემბერს დაბადებულა ვახტანგ ლეონის ძე (Rap. VI, 61).

— ქკ῀ს :ტჲე: წარვიდა არჩილ-მეფე იმერთა დასაჭერად.—კვალად წარვიდა შანაოზ მეფე ყეენთან და გარდაიცვალა ხოსკაროს.—კვალად გარდაიცვალა კათალიკოზი ქართლისა დომენტი.—კვალად წარვიდა ძე შანაოზ მეფისა გიორგი ყეენთან სამეფოდ (კახ. ქრ.) „დომენტი (კათალიკოზმა) აღვაშენე დაძუელებული და დაქცეული კელ-ახლად სამკუეთლოს წინ სამკრე ორი სახლი თლილის ქვითა და ორის ქვის სუეტითა და დავბურე ქვის ლორფინითა.—გავაკეთე დაქცეული პალატები ხითა და ლამფა მივაკარით და სხუა წურილი სახლები და სენაკები ბევრი.—ანჩისხატის საყდარში შიგნით აჩხორვილი და ცუდ-მადად გაკეთებული იყო, განვჰსწმიდე და განვაშენ (განვაშვენე?); განვაახლე ტახტი კათალიკოზთ სადგომი თლილის ქვითა და ქვის სვეტებითა.—კიდევ გავაკეთე ქალების სადგომი ხისა.—მეტეხს გავაკეთე სალხინებელი.—რაც სუეტის ცხოველი მამული და ყმა დაკარგული იყო კახეთს, სამასი თუმანი გავიღე, დავხარჯე და ვიშოვნე ისევ.—დავახურვინე ანჩისხატის საყდარი

ფიცრითა და სასახლე ყავრითა. (ს. კანტ. გუჯ. № 411; ეს გუჯარი აწ არ იპოვება მიზეზისა გამო, აღნიშნულისა 1688 წ. ქვეშე იხ. 1676 წ. ქვეშე).

1676 წ.—ქკ̃სა :ტჲდ: შანაოზ მეფე ყეენად (sic) წავიდა და გზაზედ მიიცვალა ტოშკაროზს.—ამავ წელს (21 სეკდემბერს) მიიცვალა კათალიკოზი დომენტი („წიგნი ქორონიკონნი"). დომენტი დამარხულია მცხეთას და საფლავის ქვა მისის გარდაცვალების დროს გვიჩვენებს ქკ̃ს :ტნიდ: (1676 წ. ჩემი უბ. წ. № 1 გვ. 81).

— ქკ̃ს :ტჲდ: აქა მეფე შანავაზ ყაე[ნთ]ან წაბძანდა და ყუმს მიიცვალა და მას წელს ძე მათი გიორგი გამეფდა (ცაიშის ჟამნ-გულანი).

— ქკ̃სა :ტჲდ: აქა მეფე შანავაზ მიიცვალა (ჟამნი № 3).

— ქკ̃ს :ტნიდ: მეფე შანავაზ, დედოფალი მარიამ, ძენი: გ̃ი, ლევან, სულეიმან აძლევენ ბარათაშვილს ვახტანგს ქართლის მდივან-ბეგობას და, „სამართლის ქნა ვითა მამათქვენსა ჰქონებოდა მდივან-ბეგობა ქართლისა, ქალაქისა, საბარათაშვილოსა, სომხითისა დ̃ თათრისა... ან სისხლისა დ̃ სახვის»... (sic) დაუწერია თუმანიშვილს გიორგის (ორბელიანთ სიგელი № 6).

1676 წ. წარწერა მცხეთის კარიბჭისა, გადმოწერილი არქიმანდრ. ტარასის მიერ: „ქ. ბაგრატიონთა ძე ბატონი დომენტი მიიცვალა სეკდემბრის :კბ: ქ̃კს :ტნიდ:".

1676—:ტნდ. მოვიდა გიორგი მეფედ ყეენიდამ :ი: იანვარს; დასვა კათალიკოზად ნიკოლოზ.—კვალად ბაგრატ მეფეს უშვა თამარმან ძე გიორგი (ვახ. ქრ.).

—ქკ̃ს :ტჲდ: შანაო მეფე მიიცვალა ისპაანს გზაზე (პ. კარბელაშ. ქრ.):

1677 წ.—ქკ̃სა :ტჲე: ამას ქ̃კსა მიიცვალა განძლიერებული და აღმატებული სახელ-დიდი მეფე შაჰ-ნავაზ (ყანჩაეთის გულანი).—ამ წელს (ქ̃კს: ტნიე) არჩილ მეფეს შეუმკეთებია წ̃ა ნინოს ხატი (იხ. ხატზე წარწ.).

— ქკ̃ს :ტჲე: აქა შანავაზ მეფე და ქკ̃ზი დომენტი მიიცვალა (ძილისპირი იკორთისა № 6).

— ქკ̃ს :ტჲე: ბეჟან-ხან კახ-ბატონად მოვიდა.—კვალად ბაგრატ-მეფემ გიორგი გურიელს მისცა ასული თვისი დარეჯან ცოლად (ვახ. ქრ.).

— ქკ̃ს :ტჲე: გიორგი მეფე რომ ბატონიშვილად ბძანდებოდა, ისპაანს წაბძანდა მარტის :იზ: (პ. კარბელ. ნაპოვნი ქრონ.)

1677 წ. ქკ̃ს :ტნიე: ბატონიშვილები გიორგი და ლევან მცხეთას სწირავენ სოფელს წავკისს (სიგელი მცხეთისა № 41).

1677 ჭ. ქკს :ტჲე: „ქ ნებითა:. და შეწევნითა ღ̃თისათა ჩუენ თვით კელმწიფის შვილმან პატრონმან გ̃იმ, პატრონმან ლევან და პატრონმან სულეიმან ესე... წყალობის წიგნი და ნიშანი გიბოძეთ ჩვენთა ერთგულთა ყმათა. ორბელისშვილს პაპუნა ბეგს ძმათა თქვენთა მოლარეთ უხუცესს ასლან მდივანბეგსა და ჩვენსა ხოშიადსა ვახტანგს სარდარს საბარათაშვილოსა და სომხითისასა თამაზს გ̃ის და შვილთა და მომავალთა სახლისა თქვენისა ყლთავე მას ჟამსა ოდეს ანჯიყაფაშვილები თავისის მამულით თქვენის სამკვიდროს სასაფლაოს ფიტარეთის ღვთისმშობლისა შეწირული და თქვენის სახლისკაცისათვის ბოძებული ყოფილიყო ჟამთა ვითარებისაგან გამოგრთმეოდათ და კურთხეულმან მამა ჩუენმან ორისავე ტახტისა და საკელმწიფოსა ქართლისა და კახეთისა მპყრობელმან მქონებელმან მოკითხული ქნა და ვითაც თქუენის სამკვიდროს სასაფლაოს ფიტარეთის ღვთისმშობლის შეწირული იყო ჰკადრა და კელ-ახლად შესწირა მათად სულისა მეოხებლად და ჩუენად სადღეგრძელოდ:. აწე ჩ̃ნ ხელახლა შევსწირეთ... დაიწერა.. ქ̃კს ტნიე კელითა კარისა ჩ̃ნისა მდივან მწიგნობრისა თუმანიშვილის გიორგისათა.

1678 ჭ. — ქკ̃ს :ტჲვ: „..ჩუენ მეფეთ-მეფის თეიმურაზის ძის დავითის ძემან მეფემან კელმწიფემან ერეკლემ.. მოგაკსენეთ.. წ̃სა გიორგის ალავერდისასა... ჟამთა ვითარებისათა ვიყუენით ადგილსა და საყოფელსა რუსეთისასა და აღვიზარდე დიდისა და მაღლისა კელმწიფის სახლში.— ოდეს ყოველთა მბადმან მოიღო წყალობა... ჩუენზედა.. და.. მოვედით ადგილსა და საყოფელსა სამკვდროსა ჩუენსა ქუეყანასა კახეთისასა, ვითაცა ჩუენცა და ჩუენი ქუეყანა ბედნიერის ყაენის კელდებულნი ვიყუენით, არა ვხლებოდით, არ იქნებოდა. ბრძანებაც მოგვივიდა ბედნიერის ყაენისა და ვიახელით ყაზმინს; და გვიახლა ჩუენი ბოქაულთ (sic) უხუცესი და ნათესავი ბატონი გორჯასპი და მრავალგვარად ჩუენს სამსახურსა და სიამოვნეს ეცადა. აწე სოფელი მრავალგვარად მორთავს კაცის საქმესა, არც ძმა და არც სახლის-კაცი ჰყუანდა და არც შვილი ეყოლა. მოგვიდგა კარსა.. და სულ თავისის მამულითა და ალაგითა.. პატიოსნისა ტაძრისა და საყოფელისა თქუენისა (ალავერდის წ̃ა გიორგის) შემოწირვას დაგვეაჯა.. ვისმინეთ აჯა მისი.. და მოგახსენეთ.. სამარხოსა ჩუენსა ალავერდს.. ჩ̃ შემოგწირე ჩუენი ბოქაულთუხუცესი ზაალიშვილი გორჯასპ სულ ყოვლის მისის ყმითა, მამულითა.. რისაც მამულის და ან ალაგის მქონებელი ან მამა, ან პაპა ყოფილიყოს და ან თვითონ იყოს.. (კაკაბეთი, იკალთო, კონდოლს ზვრები, კისისკევს ყმები, გავაზს ყმა, ენისელშა).. თარხნად. მოგვკსენებია.. არა ეთხოებოდეს რა.. ღვნო..., არა აბრეშუმი.., არა ყარა ხარჯი საური, არა ბელბაში, არა ფაგაბაში.., თვნიერ ლაშქარ-ნადირობისაგან კიდე.. და გავაჩინეთ (ორი ალაფი მეფისთჳს, ალაფს გარჯასპი უნდა გარდიხდიდესო)... ვინ იცის, სოფელმა არ მოიშალოს და, ამათ გარდა, ის ვისაც იმისი მამული დარჩეს, ესრეთ განეგებვოდეს და არაოდეს არ დააკლდებოდეს... კი-

დევე ეს წყალობა უყავით გორჯასპის: ისე რომე მადამდი ცოცხალი იყოს, ჩუენ უნდა გვახლდეს, ბოქაულთ უხუცესობა არ მოეშალოს, ფაგაბაშობა ერთის ამხანაგითა, მეკობრისმძებნელობა ორის ამხანაგითა, სარქართუფროსობა ერთის ამხანაგითა, გომბორის მოურაობა... დაიწერა.. ქკ̃ს :ტნიგ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა ერთსა.. კელითა.. მდივნის პეტრესითა". ხვეულად: „ერეკლე ვამტკიცე". დედოფალი ანნა და ძენი მისნი (იმამყული, მამადყული, თეიმურაზ). ამ სიგელს ამტკიცებენ ქკ̃ს :ტჟ: აპრილს :დ: (ტფილისის ოლქის სასამართლოშია დაცული ეს სიგელი).

1678 წ. ქკ̃ს :ტჲვ: „ქ.. ოდეს წყალობითა შენითა ძე მაღლისა კელმწიფისა მეფე პატრონი გიორგი საკელმწიფოსა თჳსსა საქართველოსა ზედა მჯდომარე იქმნა და კელმწიფედ ეკურთხა, ზეგარდამო შენი (მცხეთის) აუარებელი წყალობა ჩუენ ამილოხორის შვილს პატრონს ნიკოლოზზედ გარდმოფენილ იქნა და მოგვებოძა კელმწიფის მეფის.. გიორგისგან სრულიად საქართველოსა კათალიკოზობა... კათალიკოზად ვეკურთხენით ქკ̃სა :ტჲვ: და ვიწყევ ჟამსავე ამა ქორონიკონისასა ტაძრისა ამის შეწირვა, შემკობა და შემატება... (იხ. 1687 წ. ქვეშე სიგელი მცხეთისა № 216).

— „...ჩუენ ძემან იოთამ ამილოხორისამან კზ̃მან ნიკოლოზ ოდეს [მიიც]ვალა საქართველოს კელმწიფე შაჰნავაზ და იქმნა კელმწიფედ [ძე მისი გიორგი] ყოვლითურთ სრული და უკლებელი... და კელთ მიდვა კათოლიკე-სამოციქულო საყდარი სვეტი ცხოველი და კათალიკოზობა და რაც ოდენ ძალმედვა, ვეცადე მის შენებასა და კეთებასა"... (სიგელი № 210).

1678 წ.—ქკს: ტჲვ: აქა შაჰნავაზ მეფე გარდაიცვალა და ამავე ქკს ძე მისი გიორგი მეფე იქმნა (ბხეიძის ქრ.).

— ქკ̃ს ტჲვ მიიღო (საკათალიკოზო) ტახტი კათალიკოზმან ნიკოლოზ (ამილახვრიშვილი), შეუწირავს მცხეთისთვის მრავალი ძვირფასი ნივთები: 1) ოქროთ ნაკერი საკკოსი, 2) მარგალიტით ნაკერი საკკოსი მურასა ოქროს ღილებით, 3) ზარბაბის სტიხარი, 4) ყავარჯენი ვეცხლისა მურასად მრავალი ვეცხლ-ოქროს ჰურლეული (ჩემი საისტ. კრებ. 63).

— ქკს: ტჲვ: გიორგი მეფე წაბძანდა ყეენთან. ყეენმან ქართლი მოსცა და მოვიდა იანვრის: ი: (ათსა) ქალაქსა.—ამა ქორონიკონსა გურიელის ქალი თუთა, ვახტანგის დედა, მიიცვალა.—ამავ ქორონიკონსა როდამ დედოფალი მიიცვალა თიბათვის: იზ: (წიგნი ქორონიკონი.)

— ქკს: ტჲვ: არჩილმან იმერეთი დაიჭირა. (ეს მომხდარა სეკდემბერს, იხ. 1683 წ. ქვეშე).—ბაგრატ გურიას წარვიდა;—მიიცვალა თუთა ბატონიშვილი, გურიელის ქალი, მეფის ძის ლეონის ცოლი (ვახ. ქრ.)..

— ქკ̃ს: ტნივ: ჩვენ... ყოვლისა: საქართველოსა: დიდმან: მამათ: მთავარმან ქართლისა კათალიკოზმან: ამილახორის: (იოთამის) ძემან: პატრონმან: ნიკო-

ლოზ: ესე... ესე წყალობის წიგნი... გიბოძეთ თქვენ სვეტისცხოვლისა და ჩვენსა ერთგულთა და თავდადებით ნამსახურთა ყმათა ელიოზის ძეთა გეჲევანის შვილის გიორგის, ძმასა შენსა დავითს, როსებს, ზაალს და გეჲევანს... ვირშის წყალი მთავარანგელოზის მონასტერი და ნასოფლარი ბადანი საყმოთ დაგვეაჯენით და გიბოძეთ... დაიწერა მარტსა ოც-და რვასა ქ͞კსა: ტნივ: (ხელ-ჩართულად კ͞ზი ნიკოლოზ და ბეჭედი. იქვე): ქ:. ჩვენ დიასამიძემ კ͞ზმან პატრონმან ივანემ (sic) ასე დაუმტკიცეთა:. (sic). (გეჲევანიანთ გუჯარი).

1679 წ. ქ͞კს: ტჲზ: აქა გურიელის ქალი თუთა გარდაიცვალა (ჩხეიძის ქრ.).

— ქ͞კსა: ტჲზ: ამა ქორონიკონსა დაჯდა მეფედ ძე მეფისა შაჰნავაზისა ქართლს, ბრძენი და ღვთის-მოყვარე, გმირი და ლომ-გული, გლახაკთა და დავრდომილთა კელის აღმპყრობელი, ბერთა და მღვდელთა დიდად პატივის მიმგები, მშვიდი და ლმობიერი მეფე გიორგი იანვარსა: იე: (ყანჩაეთის გუჯ. იხ. 1684 წ. ქვეშე).

— ქ͞კს: ტჲზ: აჯი-ალი-ხან თავრიზს მოვიდა.—კვალად ჩამოვიდა არზრუმის ფაშა იმერეთს, არჩილ განაძო, ბაგრატ-მეფევე დასვა.—(ეს ყოფილა თიბათვეს, იხ. 1683 წ. ქვეშე.) მერმე მოკლა აზრუმის ფაშამ ახალციხის ფაშა ასლან კვახჭირს და წარვიდა (ვახ. ქრ.). —ანჩის ხატზე წარწერაც გიორგის გამეფებას გვიჩვენებს 1679 წ. ქ͞კსა: ტოდ, მეშვიდესა წელსა გიორგის მეფობისას: (Rap. v. 20—28.) ამ დროებში უნდა იყოს დაწერილი კახთა მეფის ერეკლე I წერილი:„... დედიდავ, ბატონო თამარ.

— ქ͞კს ტჲზ. წარწერა მცხეთის ღთისმშობლის ხატზე (5×4 ვერშოკი, ოქრო-თვლებიანი): „ქჴა საყდარო... ღ͞თის მშობელო, ჩვენ ცუა-ფარვათა მინდობილმან დადიანის ასულმან დედოფალმან მარიამ ვინებე ხატისა ამის მოჭედვა და შევამკვით ოქროთა და თვალ-მარგალიტითა და წმიდათა შენთა ნაწილებითა: ოდეს ინებო განყოფა სულთა და კორცთა ჩუჱნთა, მომხედე წყალობით... და დაესვენოს საფლავისა ჩემისა თავსა ზედა ცოდვათა ჩვენთა შესანდობლად... ქ͞კს: ტჲზ".

1679 წ.— ქ͞კს: ტნიზ: აპრილს: კთ: „ქ. შეწევნითა:. და:. წყალობითა ღთისათა:. ჩუენ... ოქროს გვირგვინოსანმან საქართველოს კელმწიფემან მეფეთ-მეფემან პატრონმან გიორგიმ... თანამეცხედრემან ჩუენმან ... პატრონმან თამარ, პირმშომან და სასურველმან ძემან ჩნმან პატრონმან ბაგრატ...ესე...წყალობის წიგნი და სიგელი... დაგიმკვიდრეთ თქვენ. ჩვენთა... ნამსახურსა ყმასა მდივანბეგსა ორბელიშვილსა ვახტანგს, შვილთა თქუენთა სულხანსა, (საბა-სულხან, მწერალი) ერასტისა, ვახუშტისა, ყაფლანსა, ზაალსა, ზურაბსა... გიბოძეთ ჩვენის მებადეთ ხუცის ნაქონი სასახლე. ჟამთა ვითარებისაგან ჩვენი მებადეთ ხუცესი შაფურა ამოვარდნილიყო და ეს სასახლე სულ კურთხეულს კელმწიფეს მამაჩვენს თავის დალაქის ფარვნას ð მისის შვილებისთვინ ებოძებინა. ფარვნას შვილებიც დახოცოდა და ის ალაგი ბეითალმანად დარჩომილიყო. პატრონი არ-

ვინ გაჩნდა. იმ ალაგის წყალობას დაგვეაჯენით და... გიბოძეთ, ამას გარდაის ათინის (ათანასის?) ნაქონი სახლების წყალობაც გიყავ⁻თ და ფასიც მიეც და იყიდე. სხვა ზოგი ალაგები კიდეც გეეყიდა... გვიბოძებია... არ მოგეშალოს.. დაიწერა კელითა კარისა ჩვენისა მდივან-მწ⁻გნობრის თუმანიშვილის სულხანისათა ქ⁻კს ტნიზ, აპრილის: კთ: გიორგი ხვეულად „გიორგი". (ორბელიანთ სიგელი № 58).

— ამავე დროებში უნდა იყოს დაწერილი სიგელი მანგლისისა № 34: „..ოდეს.. განაგებდა:. სამეფოსა:.... შაჰნავაზის ძე... მეფე გიორგი ჟამსა მას თჳსსა შემოსწირა მანგლისისა ღვთის მშობელსა.. თრიალეთზედ სოფელი მეთრევანი და ჩ⁻ნ... ქსნის ერისთავის სახლის ძემან მანგლელ მკ⁻სმან ევდემოს გავბეგრეთ.. ამაზე ვერამ ების⁻კზმან ვერ მოუმატოს და ვერც დააკლოს.—უნდა გამოიღონ, მოვიდეს თუ არ მოვიდეს, ოცი კოდი ანეულის გუთანზე და ოცი შემოდგომის გუთანზე. (ე. ი. გუთნის თავს 40 კოდით) რასაც კოდით თრიალეთზე მეფისთჳს იღებენ იმ კოდით; სადაც უნდა-იქ მიიტანოს. ნაქურდალი ხუთეულად უნდა ზღონ. საბალახე როგორც თრიალეთზე იღებენ ისრე, იმ წესით გამოიღონ... ერთი გზა ულაყი სადაც მანგლელს ებრიანებოდეს სთველზე—იქ გაგზავნოს. თავის გასატეხი კარი მანგლელს, აბაზი მოურავს. ფური თუ მიაბაროს ბატონმა ორი ლიტრა ერბო ფურზე და კამბეჩზე—სამი. თუ საყველეთ მიაბაროს კამბეჩზე ლიტრა ყველი :იბ:.. (ამას გარეთ არა ეთხოებოდეს რა: არ გუთნის კუნა, არცა კოდის პური და სხ..).. მოურავს უნდა მისცენ საჩექმე მარჩილი" ---

1680 წ.—ტჲტ: მოკუდა დადიანი ლეონ (იხ.ზემო 1667 წ.).—კვალად ათაბაგად დაჯდა ძე ასლანისა უსუფ.—მეფის ძემ ლეონ იქორწინა თინათინზედ (კახ. ქრ.).

1681 წ.ქ⁻ს: ტჲთ: აქა მიიცვალა მეფე ბაგრატ იმერეთისა, ძე ალექსანდრესი. ვაჲ, მემკვიდრე ბატონის გარდაშენება!:—(წერა-კითხვის № 252).

ქ⁻კს: ტჲთ: ფაიქომიდამ მეფე არჩილ რუსეთს წარვიდა. კვალად მოკუდა ბაგრატ-მეფე და გამეფდა მერეთს გიორგი-გურიელი. (კახ. ქრ.)—

ქკს: ტჲთ: ამა ქ⁻კს მეფე ბაგ[რატ]ს შობის— — — —(გელათ. გულანი). აქ უნდა ყოფილიყოს მოთხრობილი ბაგრატის სიკვდილი მის შობა-დღეს.

1681 წ. ამ წლის ახლო დროეჲს ეკუთნის ქვემო დაბეჭდილი ორიგუჯარი.

ქ. ბატონიშვილს გიორგის სწერს ვიღაც ლუარსაბ: „ორბელის პირითაც მოვაკსენეთ რაც რამ იქნა ან დაშავდა ან კახის ბატონის (არჩილის?) საქმე და ან სხვა რაც რომ მოკდა სულ ყველა ჩემი ბრალია, თავი რომ ვიმართლო, არავინ მამართლებინებს თავსა მიცს (sic) ყველა ჩემით იქნა ...ამდენის ძმისა მამისა და სახლის კაცის დამნაშავე რომ კაცი იყოს, ვითა ენახო ან ძმა, ან

მამა... ქალაქს ვაპირობ ჩასლვასა... ჩვენს სახლს (თუ) ჩუენგე გკბოძებთ დიდი წყალობა იქნების... შვიდი თვე არის რომ აქათ ვარ... ჩემი სახლი გიორგი ქვარინისთვის გებოძებინათ...“ (ორბელიანთ სიგელი № 19).

— ქრ: ტნთ:—მხედრული წარწერა ანჩხატის მხატრობიანს გულანზე, (სჯულ. მუზ. სქდნარ. №).

„...ინება ძლიერმან ღ უძლეველმან გოლიათმან, არწივთა უმაღლესმან ღ ლომისა უძლიერესმან მორწმუნემ მეფემან ვახტანგ (გორგასლიან) კუართსა მას ზედა სამეუფოსა სამოციქულოსა საყდრისა აღშენებაღ...გარდაკდეს მრავალნი წელნი, რომელნიმე წიგნნი და სამკაულნი მისნი წარტყუენილ იყუნეს. ოდეს განგებამან შენთანვე და...მეფემან გიორგიმ კელთ მიდვა მას ზედა საქეთ მპყრობელობა და წესთ მთავრობა, ინდიკტიონსა მეფისა ძლიერისა გიორგისასა და კათალიკოზობასა ჩემსა :ვ: მე ამილახორის იოთამისშვილი კათალიკოზი ნიკოლაოზ ღირს ვიქმენ წიგნისა ამის გულანისა აღწერად... განვაშვენე და შევამკენ (მხატრობითა)...შევსწირე..სვეტსა ცხოველსა, კუართსა საუფლოსა...აღიწერა ქს :ტნით:

„აღიწერა კელთა კრას დეკანოზის შვილის ბაღდასაროსა“: ამ წიგნის მხატვრობა დიდათ მოიწონა მეცნიერმა არქეოლოგმან კონდაკოვმან, როგორც საუკეთესო და იშვიათი XVII საუკუნის მხატვრობითის ხელოვნობისა. ამ წიგნის და სვეტიცხოველის წარწერათაგან სჩანს, რომ წიგნის დამხატველი ივიე პირია, რომელსაც დაუხატავს სვეტიცხოველი.—რამდენიმე ნაწილი სვეტიცხოველის ჯუხტენებია კმრს ბოსტოღნიშვილს ქრისტეფორეს ქრს :ტლდ: (1646 წელს), რადესაც მცხეთის გუმბათი ჩამოაქცდა და როსტომ მეფემ აიშენა (იხ. 1646 წლის ქვეშე)

1681 წ. წარწერა: „ესე... სახარებისა თარგმანი ჩვენ მაღალმე ნაბოლოზ გაკეკეობინეთ... მეფობისა გიორგისისა, კათალიკოზობისა ამილახორის შვილისისა ნაბოლოზისა ქრსს ტნითა“ (ეგ. მუზ. №).

— ქ:კსა :ტო: (**1682 წ.**) მიიცვალა დედოფალი მარიამ („წიგნი ქორონიკონი“) „ასუდი დედაბისა დედოფალი სპართუელოჲსა მარიამ დაუმკვიდრე მცირესა ამას (მცხეთას) სიფლასა ... ქ:კს: ჩქ: “... (ჩუნი სიბრტ. კრებ. ეგ. 446). იხ. მისგან შეწირ. 1679 წ. ღ:ვთისმშობლის ხატი მცხეთას.

1682—ქ:კს ტო. მარიამ დედოფალი მიიცვალა. კვალად წარგზავნა ძე ბაგრატისა ალექსანდრე გიორგი მეფემან სამეფოდ ახალციხეს (კას. ქრ.)

ბროსსეს აზრით მარიამ დედოფალი გარდაიცვალა 1680 წ. Rap I, 30 VI, 18). ამ მარიამს აღუშენებია „ძირითურთ აღმოფსკრილი ტაძარი“ ურბნისისა 1668 წ.—მარიამის გარდცვლება იხ. 1683 წ. ქვეშე

— ქს :ტო: ჭალის ხატის წარწერა: „ქ... ყ წ დთის მშობელო... მე ამილახორმან გიეშან (და) მეცხედრემან წ წმან ქართველთ მეფის ასულმან ბატონიშვილმან თამარ... მოვაკდინეთ (სხტი შენი) ოქროთი და შეკიმეთ თვალითა... ქ:კს: ტო:“.

— ქკს: ტო: „ქ...ჩვენ.. მეფე გიორგი, დიდის... კელმწიფის ვახტანგის ძე დედოფალი თამარ... ძე ჩვენი პატრონი ბაგრატ...მამის ჩვენის...მოსაკსენებლად და დედისა ჩუენისა დედოფლისა რვადამ-ყოფილისა ბარათაშვილის ორბელიშვილის ეკატირინესათვს..დავდევით ალაპი.. ოკდომბერს ერთს...დაიწერა.. ქკს: ტო“ (მცხეთის სიგელი № 200). როდამ მოკვდა 1691 წ. (იხ. ქვემო).

— ქ˜კს :ტო: ამ წელს აფხაზთ კ˜ზი დავით ხოფის ღვთისმშობელს სწირავს გლეხებს „მასყამსა, ოდეს გურიელმან გიორგიმ იმერეთი დაიჭირა და ოდიში და მისის ბრძანებით და ნება-დართულობით და ბატონის დედოფლის თამარის ბრძანებით შემოგწირეთ“... (ბიჭვინტის სიგელი, ნუსხა №: ჲ: მეორე სიგელი იმავე წლისა: კ˜ზი დავით ნემსაძეს ფირან მხეცისძისაგან უყიდნია გლეხი ეჯიბია და ბიჭვინტას სწირავს „მას ჟამსა, ოდეს გიორგიმ გურიელმან იმერეთი, ოდიში დაიჭირა და მისის ბრძანებითა შეგვიწირავს... ქკს :ჩქჳბ:“

1683 წ.—ქ˜კს :ტოა: აქა: მარიამ დედოფალი მიიცვალა: ჯ˜ი (ჯვარი?.) ა[ქა] თამარ დედოფალი მიიცვალა და: ჟამი გაჩნდა (ძილისპირი იკორთისა № 6).

1683 წ. :ტოა: ქკს ,მე ფ˜დ ცოდვილმა და ყ˜ლთა ცოდვათაგან შებღალულმან საქართველოსა მოსამართლემან ქართლისა და კახეთისა კელმწიფეთა და მეფეთა დედის ძმამან დიდის ორბელისშვილის ბატონის ყაფლანის ძემან მდივანბეგმან ორბელ აღვაშენე ჩემს სამკვიდროს სასახლესა შ˜ა ტანძიას კარის ეკკლესია სახელსა ზ˜აწდ˜ისა და დიდებულისა უბრალოთა სიკვდილისაგან დამხსნელისა ნიკოლოზისა და შევამკევ ყ˜ლითა წესიერებითა საეკლესიოსა რიგითა წიგნითა და ხატებითა შესამოსელითა და მოფენილობითა და მოვახსენე და შევსწირე თავად ბარაკლიტონი ერთი (მარხვანი ერთი), სვინაქსარი ესე ერთი, განთვისული სამოციქულო ერთი, განუყვისაკი (?) ოთხთავი სახარება ერთი, დავითნი ერთი, აპრილისთვე ერთი ყ˜დ წ˜დის მეტაფრასი ერთი :ა: ცოდვილისა სულისა ჩემისა განსასვენებლად და მეუღლისა ჩვენისა არაგვის ერისთვის ზაალის ასულის ბატონის თამარის ცოდვათა შესანდობელად და რვათა ძეთა და სამთა ასულთა წარსამართებელად და სადღეგრძელოდ.. (წარწერა სვინაქსარზე, რომელიც დაწერილია გიორგი XII-ის ცოლის თამარისთვს).

— ქ˜კს :ტოა: „ქ... ესე წიგნი... გიბოძეთ ჩუჱნ მუხრანის ბატონისშვილმან ბაგრატის ძემან ბოვნელ ეპისკოპოსმან პატრონმან ნიკოლოზ შენ ჩვენს ყმას... თამაზას ახულედიანს... ასრე... რომე კურთხეულის ბიძის ჩემის ბატონის კ˜ზისაგანცა.. (მცხეთას) შეწირულ იყავ და ჩუჱნცა... შემიწირავხარ... ქ˜კს :ტოა: (სიგელი მცხ. № 168 და ნუსხა :რჲ:).

— ქკსა მიიცვალა დედოფალი თამარ, ქრისტეშობის თვის ოთხს(„წიგნი ქორონიკონნი“ იხ. 1684 წ. ქვემე).

— ქ-კს :ტოა: ბატონიშვილი ლევან სამწყრისის მესთველეობას აძლევს ოთარ მაჭუტაძეს (შემდეგ ონოფრე გარესკის წინამდგარს: სიგელი გარესკისა № 6).

— ქკს :ტოა: მიიცვალა თამარ დედოფალი, მეფის გიორგის ცოლი, — და იმერეთს ალექსანდრე გამეფდა. — კვალად მოკუდა იმერთს თამარ დედოფალი, მუხრან-ბატონის ქალი. — კვალად ბეჟან-ხან წარვიდა, სხვა ხანი მოვიდა ყახ-ბატონად (ჯხ. ქრ.).

— ქ-კს: ტოა: აპრილის: ზ:-სა მოხსენებულია მეფე (იმერთა) ალექსანდრე (ხონის გუჯრები № 80).

— ქ-კს :ტოა: ამა ქ-კს შეკ - - [ბაგრა]ტის ძე ო - - - მამუკა (გელათ: გუჯ.).

1684 — წ. ქ-კს :ტობ: დიდს მტრობას (ჭარობას?) ქალაქი რომ აიყარა მარიამობის: დ: (ბ. კარბელოვის ნაბეჭდი ქრ.).

— ქკს :ტობ: დასაბამითგან 7191 წ. მეფე არჩილი ზამთარს ასტრახანს ყოფილა და იქ გაუთავებია თავისი თხზულება „ბასსი კაცისა და სოფლისა". ამ წელს ის უოფილა 37 წლისა.

არჩილ მეფე მოგვითხრობს, რომ „მეფათა თეიმურაზას ამბაკი თჳთ მნახჳთა და თან ნახლთა მას ყმათაგან... მსმენდა, რამეთუ ათორმეტ წელ კახეთს მე გმეფობდი (1663—1675 წ.) მანანი დაზრდილნი და ნამსახურნი დარბაისელნი გკერთს მახლდენ და მაამობდეს და რადეს კახეთით ამერეთას დასაწერად წამოველ, (1675 წ.) სამ წელ ანა-შინარე სარჯელი ვნახე და მეოთხეს წელს დაჳწირე ენგანისთჳს (1678 წ.) ქ თაბახთჳს (1679 წ.) ხუანთქარმან სუანას აჭეთი და შქრი გამომისია და მეფე (ბაგრატ) და გურიელი (გიორგი?) წინ მეგებნენ და ზოგნი იმერელნი დარბაისელნი და ყაენმან ალრაბეყანის დაშქრი ქართლსა და კახეთს ბირს მოუყენა. რომელნიმე იმერნი მე მახლდენ, ზოგი ამითაც აჭით არჩიეს, და დღეკლეთს გარდამოველ, დედოფალი აქ დავაყენე და მე აქიც იმერეთს ჩაველ (1680 წ.) და რჳს თთჳს ჩხერს ვიყავ და ისევ დავალეთს წამოველ (1681 წ.) და აქადამ ოსეთს ფაეშაჲში გარდმოველ და ერთს წელიწადს აქ ვიდექ. ვითც მოწყენიდის კაცს წესია რა-ვინდა-რას მოგონება და ჯავრის დაშოშრიალებაც ისკას ზღაბრულს ამბავს ესე მართალი ვარჩიე» (წურა-გ. № 942. ჩემი ალწ. გვ.)

ქ-კს :ტოვ: ამავე დროებს უნდა ეკუთნოდეს შემდეგი სიგელი:

„ქ. ნებითა და შეწევნითა ღთისათა ჩ-ნ გვირგვინოსანმა კელმწიფეთ კელმწიფის შვილმან და თჳთ კელმწიფემან ბატონმა ერეკლემ, დედამა ჩვენმა ბატონმა ელენემ ესე წყალობის წიგნი შეგიწყალეთ და გიბოძეთ შენ ჩემსა ერთგულსა და თავდადებით სამსახურის მდომს ყმას მგალობლიშვილს პეტრეს, ასე და ამას პირსა ზ-ა, რომე ჩვენის ერთგულებისა და სამსახურის გულისათჳს წამოხველ და რუსეთს უნდა რომ გემსახურებინა, გზაზე დაგიჭირეს და დაგაბეს და აღარ მოხდა, თორემ შენ მწვედ მდომ; ახლა ჩ-ნ მოველით რუსეთიდამ კახეთს და აქაც ბევრი გვემსახურე; ისპაანს წაველ და თან მიახელ და ერთგულათ მსახურეთ. ახლა ამით ვითაც ნამსახურნი ხართ, მოგვიდეგით კარ-

სა დარბაზისა ჩვენისასა, გვეაჯენით წყალობა. ვისმინეთ აჯა და მოხსენება თქვენი, წყალობა გიყავით, ვითაც ჩვენი გული გენდობოდათ, გიბოძეთ მდივნობა ყოვლის კაცის უცილობელი, ...არა მოგეშალოს... არცა სხუათა მეფეთა და მეპატრონეთაგან.. მე ჩოლაყაშვილს არქიდიაკონს ნიკოლოზს დამიწერია, დამამტკიცებელნი ამისნი ღ ნ აკურთხოს. ამინ“. „ერეკლე.“

— ქას :ტომ: გიორგობის ერთსა: ქ... ნებითა... ნასყიდობის წიგნი მოგეც მე ცისკრიშვილმა ბატონმა ზაალ... თქვენ ორბელის შვილს მდივანბეგს ბატონს ორბელს და შვილსა თქვენსა ბატ. სულხანს (შჭვრალა სულხან სახა), ბ. ერასტის, ბ. ვახუშტის, ბ. ყაფლანს, ზურაბს, დიმიტრის, ...მოგყიდეთ ქალაქს ჩვენი საბაზირო გურგენის ნაქონი (სახლ[ურ]ება).. მოწმეები: საკაძე მოურავიშვილი ავთანდილ [redacted]; ამარკვაბა ქაიხოსრო [გუშაღა ბაში ქაიხოსროზ] მამასახლისი გიორგი [მამასახლისიგიორგი] მე იესე სიონის დეკანოზს დამიწერია [redacted]. სხვა გუჯარში (ან. 1679 წ. ქუაშ) სულხან-საბა და მისი ძმები ვახტანგის შვილებად იწოდებიან.

— ამავე დროებს ეკუთნის მცხეთის სიგელი (ნუსხა № :ტომ:):

„იერუსალიმის პატრიარქს საფიცარი რომ მოუცია ამილახორიშვილის კ[ა]ზის ნიკოლოზისთვს, ის დაუკარგავს და ეს მოუწერა:

„ეს წიგნი ერთი მე მებოძა და ერთი გიორგი მეფესა. მე რომ ოსეთს წავედ, ისი და ბევრი სხუა წამართუნეს, შენის სუბტის ცხოვლის მაღლმა, აღარა მაქუს, იქ დავკარგე, თორე ჩემთვს გამოუყენებელია. როგორც ღ[მ]თის უარისმყოფელი არ შეგექნები, ისე არც ამასა და არც რას ტყუილს მე შენ არას მოგახსენებ“.

ეს წიგნი ამილახორმა კ[ა]ზმა მომცა, რომე დასითეოს იერუსალიმის პატრიაქის საფიცარი მომცა, რომე ჩუსნი საზიარო საქართველოს, თუ სხუას ქუსყანას არა ქნას რა და ახლა დაუკარგავს და ეს წიგნი მოეწერა“ (შტი არა-რეს).

— ქას :ტომ: აქა როკითს მეფეს ალექსანდრეს გურიელი გიორგი შამოება და მეფეს გაემარჯვა (წერა-კითხ. №252).

— ქ[ა]ს :ტომ: როკითს ალექსანდრე მეფეს გაემარჯვა, მოკლეს გიორგი გურიელი და გაგურიელდა მალაქია ძე გიორგისი (ვახ. ქრ.).

— ქას :ტომ: იყო ტფილისსა შინა დიდი ჭირი (სოლომან ლდზქსაკეთისგან ხაბაზნი ქრონ. ცხოვრებას СВѢД. III, 296).

— ქას :ტომ: „ჟამსა მას ოღეს ჩუსნსა სამკუდროსა საკელმწიფოში გავბატონდით მეფის შანავაზის შვილი გიორგი ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუსნისასა :ე: უხანომან სოფელმან მოგვკლინა სიკუდილის სალმობა და მოგვეფარა თუალთა ჩუსნთაგან თანა-მეცხედრე ჩუსნი დედოფალი თამარ... უკეთუ ვინმე... ეს საფლავი განხსნას..., იგიმცა განიკითხვის... ალამს აქეთ: კრებ. ქას :ტომ: (ჩუში ზუბის წიგ. № 1 გვ. 76).

— ქას :ტომ: თიბათვის :ქე: „ქ-----...ესე... ნასყიდობის წიგნი.. მოგართვით თქვენ მდივანბეგს ბატონს ვახტანგს (ორბელიანი?), შვილთა თქვენთა

ბატონს სულხანს, ერასტის, ვახუშტის, ყაფლანს, ნიკოლოზს, ზაალს, ზურაბს და დიმიტრის.... ასრე..., რომე დაგვეკერა და მოგახსენეთ ჩვენ ივარაღის შეიდთ პატრონმან მანუჩარ... მოგყიდეთ ჩვენი სამკუდრო მამული პრუშულს... მანუჩარ (ორბელიანთ სიგელი).

— ქს :ტობ: ბერეთის მაცხოვრის ხატის ვეცხლის არშიაზე ასომთავრულად აწერია: „შენ კრაო ღვთისაო და ძეო მამისა ევმანუელ და მკსნელო ადამისაო იესო ქ!ე! შემწე გვეყავ ჩვენ ბატონიშვილს ლევანს და თანა-მეცხედრესა ჩვენსა თინათინს, რომელთა მოვაუედინეთ ხატი ესე მაცხოვრისა შიშთა-კეთესა მეორედ დამწვარი დღეთა ჩვენთა სადღეგრძელოდ და ძეთა ჩვენთა ქს :ტობ“. ბროსსეს ეს წარწერა მეტად არევით წაუკითხავს, ვახტანგის სახელი აღმოუკითხავს ლევანის მაგიერ და გაჰკვირვებია, საით წარმომდგარა ესეთი ანახრონიზმიო, რომლის ასაცდენად ქ კონი ტობ (1684 წ.) გარდაუქცევია უბ: (1714 წ.) (Rap. IV, 110) აქ მოხსენებული ლევანი (შჰვუდახანად წოდებული), ძმა მეფე არჩილის და მეფე გიორგი XI, განაგებდა ქართლსა 17 წელიწადი.

ამ ახლო-მახლო დროებს უნდა ეკუთნოდეს მეორე წარწერა გულზე საკიდს კარებიან სალაშქრო ხატზედ, რომელიც ბროსსეს ვერ წაუკითხავს მართებულად. ასომთავრული წარწერა მოგვითხრობს: „ჯვარი ქრისტესი. ძლევა მტერთა. ცოდვათა ჩვენთა და ჩემდა შესანდობელად, გასამარჯვებლად - - - - (ერთა სტრაქონი წაშლილია) წყალობითა ღვთისათა მე ავ-ლმა (ჯავლიშვილმა) და თანა-მეცხედრემან ჩემმან მარიამ მოვაუედინე ხატი ესე მაცხოვრისა (სადაც ბეჭდად ჩვენდა ღა) სადღეგრძელოდ“ (ჩემი უბის წიგ. II, 18).

1684—1730 წ. ჩვენის მწერლის საბა-სულხან ორბელიანის საბიბლიოგრაფიო ცნობები.

რადგან ქვემო-დაბეჭდილს ორბელიანთა საბუთებში იპოვება ძვირფასი ცნობები საბა-სულხან ორბელიანზე, ამისგამო ჩვენ ქვემო ერთათ ვუყრით თავს ამ ცნობებს და აქ ქრონოლოგიურს რიგს ჩვენის შრომისას გზას ვუქცევთ. ამ ცნობათა შესავსებელი მასალა იხ. ზემო გვ.

1684 წ. ქ-ს :ტობ: იანვარ იზ. „ვსე ფაცი მოგეცით ჩ-ნ ბატონმა ბაბუნამ და თანამცხედრემან ჩ-ნმან ბატ. ბანგიჯანსი თქუენ ჩვენს ძმებს მდაბანსეგს ჯახტანგს (სახის მამის) და სარდარს თამაზს ასე, რომე... შეიდი არ მომეცა; ჩვენდა შეიდად ჩვენი ძმისწული ერასტი (ძმა სახისი) გაიშალეთ და ამ მიზეზით ძმათში სამდურავი ჩამოგეგარდა... ჩემს სიუფრასას არავინ წამოეწიდოს, ასეც ტკბილად და სიხარულად იყვით და ერთობა ქენით“ (სჩანს, რომ სიუფრასაზე ტილობზენ ძმები) (სიგელი № 28).

დაახლოვებით იმავე დროისა არის სიგელი № 22.

ორბელიშვილი დემეტრე აძლევს ორბელიშვილს ვახტანგს საფიცარს წიგნს (შამჩემსც ჭქონია სპეციალის წაგნაო) :„მტერთან მტერნი გაუხდეთ და მოუკვრეთან მოუკვრე“ (სიგელი № 22).

სარდალი თამაზი აძლევს საფიცარს წერილს „ჩემს ძმას მდივანბეგს ვახტანგს... (სპბას მამას) მეფის გ-ის და ბატონიშვილის ლევანის ბრძანებით მოკვეცა, ლევან ბატონიშვილის კელითა დაწერილია, მეფის კელი რთავს... ჩვენს სიცოცხლეში არ გავიყარნეთო“ და ეხლა ხელახლა ვიმტკიცებთო, არ გაგეყარო, გაუფრთხილო, ბატონის პაპუნასი და ჩვენის რძლის მორჩილნი ვიყენეთო.

ქ-ს :ტპვ: (**1696 წ.**) ..„სამძოდ შეკეთებული ჩვენ ბაძი თქვენმა... ასლან, შვილმა ჩემმა ყულარაღის სარდალმან დუარსან, პატრონმა ქაიხოსრომ, ბაზიერთ უხუცესმან ოთარ, მოდარეთ უხუცესმან მანუჩარ, მეჯინიბეთ უხუცესმა რევაზ.. მტკრზე მტკრა კიფთოთ.. ქ-ს ტპდ, დეკემბერსა :ია: (სიგელი № 25).

სიგელს (№ 51) აძლევს ორბელი ყაფლანიშვილი სულხანს, ბოქაულთ უხუცესს ბატონს კოსტას, კახუშტას, ყაფლანს, ზაალს, ნიკოლოზს, ზურაბს და დიმიტრას 1696 წ. (ტპდ.)

ესრეთსავე ერთგულობის წერილს აძლევს ასლანიშვილის შვილი ქაიხოსროს ძე ქაიხოსრო ვახტანგ ორბელიანს „ჩემს ძმას“ (სიგელი № 26)

—ქ-ს :ტპდ: 1696 წ. სეკდ :იე: ...„შემოგვიბეთ (კას?) ჩვენ ბაძი თქვენმა პატრონმან ასლან, შვილმა ჩემმან პატრონმა ყულარაღას სარდალმან დუარსან, ქაიხოსრო, ბაზიერთ უხუცესმან ოთარ, მოდარეთ უხუცესმან მანუჩარ, მეჯინიბეთ უხუცესმან რევაზ, ...დღეს იქით „მტრასა მტნი კიფუნეთო და მოყვრისა მოყვარე ჩვენის ძმის პატრუნას უზიანოს საქმითა“ (სიგელი № 27)

ქპს :ტპზ: (1704 წ.) ენკენისთვის :კბ: „ქ- ნებითა...ჩვენ ერანის მდივნ - - და საქართველოს ჯანიშინმან პატრონმან შაყულიხან - - პატრონმა ქაიხოსრომ, პატრ. ვახტანგ, იასემ, სვიმონ და - - (თეიმურაზ (?) ესე... წყალობის წიგნი... გიბოძეთ... ორბელიშვილს სულხა-ნყოფილს სპას, თქვენს ძმასა... ასე რომე ჩვენს ძმას მეფეთ მეფეს, ირანის სპასალარს, ყანდრისა და ქორმანის ბეგლარბეგს, გირი'მკის და აჰიალათის პატრონს მეფე გ-ს შანავაზ ხანს თქვენთვის საჯილდოდ სოფელი შომილეთი ებოძა, ჩვენც სიგლითა ამით ასე დაგიმტკიცეთ... ქპს :ტპზ: ენკენ. :კბ: კელითა კარისა მწიგნობრისა თუმანიშვილის ზაქარიასითა“. ხვეულად: „შჯნულად სხ“ ს-ე (ოსე?).

მოსავი ღვთის ძე მეფის ვახტანგს	მონა ღვთისა ბატონიშვილისა	რტოდ ჯარ დავითისა... ვახტანგ ვამტკიცებ...	მოსავი ღვთისა ბატონიშვილი (სვიმონ)

— ქ-ს :ტყდ: (1706) ორბელიშვილი ყაფლან, მდივანბეგ ვახტანგ, შვილთა თქვენთა სულხანს, ერასტის, ვახუშტის, ყაფლანს, ზაალს, ნიკოლოზს ჩუენ თამაზიშვილმა შიოშ, იესემ, დ-თ შვილთ ჩ-თა თამაზ, გუგუნამ, ბერძან, გიორგიმ, ბარათამ, დურმიშხან.

ქ-ს :უიე: (1727) ორბელიანები მდივანბეგი ერასტი და მისი შვილი: ელიზბარ, ვახტანგ (სიგელი № 47).

ტჟზ (1709 წ.) ორბელიშვილები მდივანბეგი ერასტი, ძმა მისი ყაფლან, ზურაბ, დიმიტრი; ძმისწულები ელიზბარ, ვახტანგ, ორბელი, დ-თ, გ-ი და სულხან.

ქკს :ტუს: 1710 წ. ორბელიშვილებს მდივანბეგს ერასტის, ძმისწულსა შენსა ელიზბარს და ვახტანგს და ძმასა შენსა ყაფლანს, ზურაბს და დიმიტრის „მას ჟამსა ოდეს თქვენი უხუცესი ძმა სულხან-ყოფილი საბა, მამაჩვენზე დიდად-მრავალ ნამსახური და მრავალ გარჯილი იყო და საჯილდოდ ჩაჩიკაშვილი გივის შვილები თავისის სოფლებით და ავარაკებით ებოძა და კ"დ სოფელი შოშილეთი... აწც ჩვენგან მოგეშალოს“ (შეფე ჭაიხოსრო საგელს აძლევს).

ქკ"ს :ტუს, იანვრის :კზ: (1710 წ.). „ქ. ნებითა..მეფეთ მეფემან და თვით მფლობელმან ქ-იხოსრომა ესე წიგნი... და სიგელი... გიბოძეთ თქვენ ორბელიშვილს მდივანბეგს ბატ. ერასტის, ძმისწულსა შენსა ელიზბარს და ვახტანგს და ძმასა შენსა ყაფლანს, ზურაბს და დიმიტრის, მას ჟამსა ოდეს თქვენი უხუცესი ძმა სულხან-ყოფილი საბა, კურთხეულსა... სახელოვანსა ბიძა და მამაჩემზედ დიდად ნამსახური და მრავალ გარჯილი იყო და მათ მისთვის საჯილდოდ ჩაჩიკაშვილი გივისშვილები თავისის სოფლებითა და ავარაკებითა ებოძა და კ"დ ქკის ხევზე სოფელი შოშილეთი ებოძა, ჩვენც გავსინჯეთ და მისი ნამსახურობა თქვენ აღარ ჩაგიტარეთ და გიბოძეთ გივის ჩაჩიკაშვილები ზურაბ და ოთარი - - - სოფლებითა და ავარაკებითა ..ეგრეთვე სოფელი შოშილეთი... დაიწერა კელითა კარისა ჩ"ნისა მწიგნობრისა თუმანიშვილის ბირთველისათა.“ ხევულად: „ქაიხოსრო“, „ვახტანგ“.

ქ. ჩვენ სარდალმა ლუარსაბ, თქვენმა მაზლმა და ძმისწულთან ჩვენთან, ქაიხოსრო და ძმებან ჩ"შან ოთარ, მანუჩარ და რევაზ თქვენ ჩვენს ძმას ბატონ ნაშვილს ბატონს ანახანუმს: „სანამდინ თქვენ ცოცხალი ბძანდებოდეთ სოფელი შინდლარა და მუხრანას სამეკრო მოგვირთმევია“... (საგელი № 23)

1726 წ. ჩღკე მეფე ვახტანგ, დედოფალ რუსუდან, ძენი ბაქარ და გ"... „ბიძა ჩვენი სულხან-ყოფილი საბა ორბელიშვილი დიდად-ნამსახური და გარჯილ ყოფილიყო მამა-ბიძათა ჩვენთა და საჯილდოთ მეფე გ"ს სოფელი შოშილეთი ებოძა და თქვენ სულხან-საბას (სულხანს) მეუღლეს ათაბაგის ქალს ბატონს თამარს (იხ. 1699 წლ. სიგელი) მზითვად მოჰყოლოდით (თქვენ ჯარჯარეთელნი გაორგის შვილები და თამარს შვილებიო) და ის შოშილეთის სოფელი საბას თქვენთვის ებოძა. ჩვენ რომ რუსეთ წავედით საბამ მოსულებულმან სამოც-და შვიდის წლისამან (საბა დაბადა 1659 წ. 24 ოქტომბერს: იხ. 1659 წ. ქკეშე). ჩვეულებისაებრ ჩვენი მამა-ბიძათ სიყვარული და ჩვენი ერთგულობა არა უდებყო და თან გვიახლა სამის ძმითა და ორის ძმისწულითა და თქვენ კარგარეთელი დიმიტრი და ტიტე თან ახლდით და ბევრი მსახურეთ... სულხან საბა ჩვენთან აღესრულა მოსკოვს (ჩვენის ჭრონიკებით, საბა აღესრულა 1725 წ. 26 იანვარს, „მწუხრსა მოსკოვს სუსენტცას,— ე. ი. კსუსვიატსკას,—ათწილ მეფის სახსენებელში და იმაც საფლარს დაუმარხა“.. იხ. ქკეშე 1725 წ. ქკეშე) .თქვენ ამაზე ნამსახურსა დიდათ დაგიმადლეთ და ეს წყალობა გიყავით: ამისგან ნაბოძები

სოფელი შოშილეთი ასე გაგითარხნეთ... არა ეთხოვბოდეს რა... დაიწერა კელითა კავკასიძის მელკისედეკისათა, ქ~კს აქეთ :ჩლკვ:“ ხვეულად: „ვახტანგ“, „რუსუდან“, „ბაქარ“. [სვესა და..]

1730 „ქ. ..ჩვენ... მეფემან პატრ. ვახტანგ და თანამეცხედრემან... რუსუდან, ძემან... ბაქარ და გ~იმ ესე... წყალობის წიგნი შეგიწყალეთ და გიბოძეთ თქვენ... ორბელისშვილს სახლხუცესს ელიზბარს და ძმასა შენსა ვახტანგს, ასე რომ ძველთაგან დიდათა გარჯილნი და ნამსახურნი იყვნენ თქვენნი პაპანი ჩვენს მამა-პაპა ბიძათ ზედა და ახლა კიდე უფროსად განგვიახლე თქვენი სამსახური, ასე რომე ბატონი ბიძა ჩვენი, მეფე გ~ი, ყანდაარს ყეენის ბრძანებით წაბრძანდა და აქედამ მამაშენი ორბელიშვილი ვახუშტი.. (?) მოინდომა მეფესთან წასვლა და მრავალი კარგნი დიდებულნი და კაი მოლაშქრენი წაჰყვენ თანა და ჩავიდა ყანდაარს და იახლა ბატონსა, მის წინ სამსახურები ქნა და მასთანავე მიიცვალა ყანდაარსა: მერე ურუმთ ჯარი ჩამოვიდა ქართლში და ჩვენ აღარ დაგვინდვეს და საქართველოში ველარსად დავდექით. წამოვედით რუსეთის კელმწიფესთან და გვეახლა ბიძაშენი, მეფის გი~ს გაზრდილი სულხან-ყოფილი საბა, მისი ძმა ბიძაშენი თბილელ მიტროპოლიტი ნ~კ~ლზ და ბიძაშენი დედოფლის სახლთხუცესი დიმიტრი ცოლით და შვილით. ბიძაშენი ზაალ-ყოფილი ზოსიმე, და შენი ბიძაშვილი ბენედიკტე და მრავალი სარჯელი და სამსახური გამოიარეთ:.. საˆა რუსეთს ჩვენთან მიიცვალა. ამ დიდის სამსახურისათვის... წყალობა გიყავით. თუ ღ~ნ ჩვენს საბატონოში ჩვენ და ჩვენს შვილს ვისმე წყალობა გვიყო და მივაწიეთ იქ, ქართლში, შენი თეთრის გირაოდ სომხითის მელიქისაგან გირაოდ ნახევარი სოფელი წოფისი შენ გეჭირა... ახლა... ეს სოფელი... კელშეუვალად თქვენთვის გვიბოძებია... (კავკასიძე.. მელქისედეკს დაუწერია)

ქკს :უიტ: (1730 წ.) ორბელიშვილი ვახუშტის შვილს ვახტანგს, ამის მეუღლეს ჩხეიძის ასულს ბ. ანახანუმს და შვილსა თქვენსა ერასტისა...

1685 წ. ქ~კს :ტოგ: ამა ქ~კს გაემარჯვა მეფეს ალექსანდრეს, ძესა ბაგრატისა გურიელ და ოდიშარზედა ბვრი (ბევრი?) მრალი (მრავალი?) ახლდა. გურიელი (გიორგი) მოკლეს; სხვა ტყუე ყვეს (წ~ა გ~ის გულანი).

— ქკს :ტოგ: იმერთა მეფე ალექსანდრე აფხაზთ კზ~ს დავით ნემსაძეს და ბიჭვინტას სწირავს ორს მოსახლე გლეხს (უუბლაშვილს და ობოლაშვილს); მოწმენი: ჩხეიძე როსტომ და მდივანი მაჭავარიანი ქაიხოსრო (ბიჭვინტის სიგელი № № 75 და 9087).

— ქკს :ტოგ: „ამბა ალავერდელს ენდრონიკაშვილს ნიკოლოზს პირობას უდებენ ფშაველნი, იყალთელნი, ართანელნი ჲ ქორდელნი „ასე რომა დღეის უკან თუ ჩვენში ან ქადაგი ვინმე გამოჩნდეს, ან მარხვა ჭამოს... რომელიც ჯურუმი.. გეპრიანებოდეთ, თქვენ გარდააკდევინოთ (სიგელი ალავერდისა № № 82; 83).

— ქსა :ტოგ: აქა ჯუმათელი შარაშიძე მიიცვალა (წერა კათხ. № 1204)·

მცხეთის სამხრეთის კარზე არქიმ. ტარასის წაუკითხავს: „ქ. ჩვენ ქართლისა კზშა ამილახორის იოთამის ძემან ბატონმა ნიკოლოზ განგიახლე მეორედ კედელი ესე... სვეტისა ცხოველისა... ქ̃ს :ტოგ:“ ჩვენ წავიკითხეთ თუთ სვეტი-ცხოველზედ: „უფალო, შენისა დადებისათჳს ბრძანებითა ნაგოდზზ კათოლიკოზისთა დასტე მე ფ̃დ ტოდგელმან გულჳდარიშვილმან გრიგოლ სვეტი ესე ვინც შენდობა ბრძანოთ, თქუენც მაგიტეჳნეს ტოდგანი“. (ამ გრიგოლისგან ჴრის დახატული ანჩისტის გულანი და ერთი ნაწილი სვეტი-ცხოველის მსტერობათა).

— ქსა :ტოგ: დაჯდა გუჩიელად ქაიხოსრო გიორგის ძე. მალაქია ახალციხეს წარვიდა (კახ. ქრ.).

— ქსა :ტოგ: ამ წელს სულხან (სახა) ორბელიანს შეუდგენია ლექსიკონი (ჩემი ხელნაწერის გე. 434).

1686 წ. ქსა :ტოდ: ამა :ქ̃ს: იქნა:. ერისთჳის:. ქორწილი:. შიმპას:. დღესა:. მეფის:. გიორგის:. ასულის:. მარიამთანა:. (ქკათხანეის გულანი).

— ქსა :ტოდ: საკაძე გიესა ცოლის დაჲ შეურთავს და საკანონოდ ერთი გლეხი შეუწირავს. მოწამე სიგლისა მროველი ფილიპე (ნუსხა № :რ:).

— ქსა :ტოდ: კაცია ჩიქვანმა დაიპყრო (sic) სალიპარტიანო ლეჩხუმიოურთ (გელაიში გადმოდ. ნ. ანთაძის ქრ.).

ამ ახლო დროებს ეკუთვნის მარტვილის ჩრდილო კარებს ზემო კედელზე მხედრული წარწერა: „ჯ... მარტვილთა ღ̃თისმშობელო! ჩვენ ცვა-ფარვათა შენთა მინდობილმან, ლეჩხუმისა და საინასარაიძის და ს ლიპარტიანოს პატრონმან, დიდის კელმწიფის მეფისა და დადიანისა ვაზირმან, იმერეთისა, ოდიშისა თავმან და სარდარმან ჩიქვანმან კაცია და თანამეცხედრემან ჩ̃ნმან დიდისა--- (ამ ორის სიტყვის ადგი განგება ამოუხეკიაა, მაგრამ აქ უნდა წერებულიყო „ოტაბ მიქელაძის ასულმან სეკდა“) და ძეთა ჩვენთა გ̃ნ, იოსებ, ოტიამ დავახატვინეთ სამარო ესე ტაძრისა შენისა ჩვენად სიფლავად, შეგამკეთო მურანად პატიოსნისა ხატითა სახისა შენისათა და წირვისა იარაღითა. სხვა რაც გლეხები შემოგწირეთ, ან რ-ც ბეგარი სძეთ და ჩვენთჳს აღაბი გაეიჩინეთ იმისი გუჯარი დაგვიძს თქვენს ტაძარში, ის გასინჯონ და მოგახსენებთ... დაიხატა სამარო ესე. ს̃დ---“ (ჩემი უბის წიგნი III, 174; იქვე დახატულია მთელი ოჯახობა კაციასი და შვილიდგელნი: გელეშას, ზაზიაშე კოპალაძე და სხ.)

— ქსა :ტოდ: ლევან მეფე წაბრძანდა ისპაანს (ვ. კარბ. ნაწოსი ქრონიკა.— აქ Rap. V, 28 ანჩისხატის წარწერა 163).

ხანის ტაძარში დატყდება ძეროფასად ნაგრი ანქარი წარწერით: „შეკეთრვინე ბატონმან მიქელაძის ასულმან სეკდაის მამის ჩემის მიქელაძის ოტაის სულის სიხსად“.. (სეკდაი იყო ცოდი კაცია დადიან-ჩიქვანისა).

1686 დაბადება ღ̃თისი, მერე იმამყულიხანისი: (ჩემი გუჯ. წიგ. II, 6).

— ქკსა :ტოე: აქა ჯუმათელი იოანე ბერიძე დაჯდა ჯუმათლად (წერაკით. № 1204).

— ქკს :ტოე: აქა თეიმურაზ მეფის ძე ერეკლე ქართლს ბატონად დაჯდა (ჩხეიძის ქრ.). სჩანს, რომ 1696 წელს ყოფილა მერვე წელი ერეკლეს მეფობისა: (იხ. 1696 წ. ქვეშ).

— ქკს: ტოე: ...„ოდეს.. გიორგი.. კელმწიფედ ეკურთხა... ჩუენ ამილახორისშვილს პატრონს ნიკოლოზს.. მოგვებოძა.. ს˜დ საქართველოს კათალიკოზობა... კზ˜ად ვეკურთხენით ქკს :ტჲვ: და ვიწყევით ჟამსავე ამა ქკ˜ნისასა ტაძრისა (ამის) შეწირვა, შემკობა და შემატება... (არაბულ ციფრებს ჩვენ გსხამთ):

1) ძუელითგან დაფუძნებული კედელი სვეტის-ცხოვლის ტაძრისა მკარსა სამკრეთისასა ახლად ავაშენეთ; 2) კიდევ ხუთი სამხრო გამოუცვალეთ და ხელახლად აღვაშენეთ; 3) კიდე სვეტზე სადაფქარის ჩარდახი გავაკეთეთ და მის გარშემო ხომლითა და კანდლითა შევამკევით; ძირს მავთულისა ფანჯარა შემოვავლე და სვეტი გარშემო მოვფინეთ; 4) სამირონისა და სვეტისა პირდაპირ ჩრდილოეთის კერძი დავახატვინეთ და ერთი ხომლი დავკიდეთ; 5) აგრეთვე საყდრის იარაღისაგან შევწირე ერთი დიბის ბისონი ..,შვდი მურასა ბისონი ოქროს ღილი, ერთი იისფერი ხარა ზარბაბის სტიხარი; 6) ერთი წყვილი მურასა საბუხარი შევაკერვინე;... ვეცხლის ლიტრა.. აზარფეშა.., ჯამი ვეცხლისა,.. სამარილე ვეცხლისა.. 7) აგრეთვე შიგნით ქუიტკირის კედლები სულ დავხურე; 8) ერთი დიდი გულანი (ახლა ანჩისხატის, ეკკლესიის მუზეუმში დაცული: იხ. 1681 წლის ქვეშ). დავაწერინე და მისადს აკადრისად დავახატვინე (ამ გულანზე იხ. ზემო გვ. 496); 9) აგრეთვე კიდევ ერთი დაბადების წიგნი და ერთი დავითი დავდევ; 10) აგრეთვე ერთი მაზარა მარგალიტის ტრფებითა დი ოქრომკედის დინარით შევაკერვინე; 11) კიდევ ერთი კელი პერექლები ხალასად შევაკერვინე; 12) ..ერთი მურას ყავარჯენი გავაკეთებინე; 13) აგრეთვე დიდს გვრგვნს მრავალი თვალი, მარგალიტი და ოქრო შევმატე და შევამკვე; 14) არაგუზე კიდი გავსდევ... 15) ანტიოხიასთან დიდი ჩარდახი ჩავდგი; 16) კიდევ მცხეთას გალავანს გარეთ ქუიტკირის სასახლე ავაშენე კარითა და ფანჯრით... 17) მცხეთას წლითი-წლადი ყოველს დღეს აღაპი გავაჩინე.. 18) სამირონე ძირს გარშემო სულ ხალასად ნაკერის ხალიჩებით მოვფინე... 19) ყვითელის ავთრანგის ხავედის ბისონი შევაკერვინე... 20) ერთი ოქროთ დაფერილი ვეცხლის ჯვარ-სანთელი გავაკეთებინე; 21) ერთი საძროხე სპილენძის ქუაბი დ˜ :ლ: თეფში... 22) ქალაქს საყდარი (ანჩისხატი?) ლორფინით გარდავსჭედე ...დავახატვინე, საფსალმუნე დავდგი, ხომლი და კანდელები დავკიდე; 23) ქალაქს სასახლე ავაშენე.. და ბევრი შევმატე.. 24) ერთი კაი (sic) ბაღი ავაშენე.. 25) ერთი კაი ზარი ქალაქს დავკიდე.. 26) კოჟორზე ერთი კარის საყდარი დავდგი და კაი საზაფხულო სასახლე ავაშენე.. 27).. ავაშენე საწნახელი და დარბაზი; 28) ყორანთის თავს ერთი სოფელი ავაშენე.. 29)

ციხე-დიდს ზუარი გავაკეთე; 30) ძეგას ზურისთჳს საყდარი თლილის ქუსა ავაშენე.. 31) გომს კაი მარანი.. 32) სალხინოს საყდარი.. 33) მეტეხს ნამეტნავად დაფუძუნებული ჲ დაძუელებული საყდარი ხელახლად განვაახლე.. ჲ მეტეხისთჳს სოფელი სხერტო ავაშენე.. 34) აშენდას ერთი საყდარი დავდგი... 35) თრიალეთზედ სოფელი ბარალეთი აოკრებული ახლად ავაშენე და კაცნი დავასახლეთ.. 36) სამოცამდის კუთმლი კაცი დაკარგული და განბნეული ახლად ჩუენ მოგუყვანია.. დაგუსახლებია ქს :ტოე: 37) ძუელ წიგნებს რა გაახლება, ჩამატება და შეკრვა უნდოდა, ყველა გავაკეთებინე და თუთ თჳსა შიგან სწერია. 38) კიდევ ერთი წინამძღოლი ჯუარი თავით ბოლომდი ოქროსი მოვაპედინე და მურასად გავაკეთებინე... 39) ერთი ხელი ბერძული წიგნები სვეტ ცხოველს დავსდევ"... (და სხჳაც ბეჭრი სწერაა). ბოლოს ხვეულებით დამტკიცება. (მცხეთის დიდი სიგელი № 216).

— ქს :ტოე: „ღ~ა.. შეუნდეენ ცოდვანი და ბრალნი მისნი ნიკოლაოზ იშხნელს ქს :ტოე" (წარწერა სელსაწერზე, ჩ. ისტ. კრებ. 375. ეს ხატის შჯასკენელი იშხნელი, ჭორახის სოფიდან განდეგილი მჭიმადიანოჲგან; დიდებული ტაძარი იშხნისა ჯერეც შეურეველად დგას).

— ქს :ტოე: აქა როკეთს შეიბენ; გიორგი გურიელი მოკლეს, მისი შვილი ქაიხოსრო დაჯდა (წარა-კიოხ. № 1204. შეადგა ზემო 1685 და 1684 წ. ქეშე).

1687 წ. ქსა :ტოე: გოგი მიქელაძის ქალი მოიყვანა მეფემ გიორგიმ ხორაშანი დედოფალი (‹წიგნი ქორონიკონა").

— ქს :ტოე: გიორგი მეფემ კოკორზედ ქორწილი ქმნა მიქელაძის ქალს ხვარაშანზედ.—კვალად ალექსანდრე მეფემ რაჭა დალაშქრა (ჯუხ. ქრ.).

ამას იხსენიებს გუჯარი ორბელიანთა (ჩემი კრებ. № 18): მეფე გიორგი და დედოფალი ხორეშან უწყალობებენ მიწა-წყალს დურამიშანს მიქელაძეს და სწერენ: „მას ჭამსა ოდეს ბატონი დედოფალი რომ მოვიყვანეთ, თქუენ იქიდამ მზითვად მოჰყეენით".

1688 წ. ქსა :ტოე კათალიკოზ ნიკოლოზს, გივი ამილახორის ძმას (ოთამის ძეს) აღუშენებია: ეკუდერი სამკრო, მაშინ როდესაც პატრონი გიორგი მეფედ ეკურთხა, სუეტზედ სადაფქარის ჩარდახი გავაკეთეთ და მის გარშემო ხომლით და კანდლით შევამკეენით; ძირსა მავთულისა ფანჯარა შემოვაელეთ და სუეტი გარშემო მოვფინეთ; სვეტი დავხატვინეთ და ხომლი დავკიდეთ; არაგვსა ხიდი გავსდევ და გავაკეთე; ანტიოქიასთან (შიგ მცხეთის ტაძარშიო რომ მცირე კვლესიაა, კუთხეშია) დიდი ჩარდახი ჩავდგი; მცხეთის გალავანს გარეთ კვიტკირის სასახლე ავაშენე კარითა და ფანჯრითა, მოვრთე და გავალესვინე; თფილისს ქალაქსა სასახლე ავაშენე; ერთი ბაღი აქვე ავაშენე; ერთი ზარი ქალაქსა დავჰკიდე; კოკორზე ერთი კარის საყდარი დავდგი და კაი საზაფხულო სახლი ავიშენე; მეტეხს ძუელი საყდარი განვაახლე... ქს ტოე. (ბუჯ. სიან. კანტ. № 210).

ქკს :ტოვ (1688), ენკენისთვის :ი: „ჩვენ მეფეთ-მეფემ... გიორგიმ და თანამეცხედრემან... ხოროშან ჩვენდა სადღეგრძელოდ და გასამარჯვებლად ზემო-ნიქოზის საყდრისა ყმანი... ამოკვეთილ იყო... და ახლა შეეწირეთ ზემო-ნი ქოზს ოთხი საკმელო კოდის პური, ღთაების საყდარში მიართმეულნ კოდი პურს“ (სან. კანტ. გუჯ. შარა).

— ქკს :ტოვ: [ამ]ა ქ̃კს აპრილს - - [გარდა]ცვალა ბა[ტო]ნიშვილი (შუხრან ბატონი) თე[იმურაზ (კუმნი № 3).

— ტოვ: ამა:. ქკს:. შეუკდა:. გიორგი მეფე.. საერისთოსა:. გაიმარჯვა:. არაგვის:. ერისთავმა:. გამობრუ[ნდ]ა:. (კუმობრუნა?) მეფე გიორგი:. და ქართველნი:. გარდააგდეს:. გიორგი:. ნ[ფ]ე:. და მარიამობის თვ[ეს]:. ბატონიშვილი:. [ერ]ეკლე:. დასვეს:. მეფედ:. (კუთასკუის გულანი).

— ქკს: ტოვ: აქა გორგა (გიორგი) მეფე გ(ა)და(ა)ვდ)ეს; ერეკლეალ (კრკლე) დაჯდა („ბასზთა ქრონიკა“, მერმინდალის ხელით მიწერილი).

— ქკს :ტოვ: შეუხდა მეფე გიორგი არაგვის ერისთავს და ერისთავს გაემარჯვა და წავიდა იმერეთს („წიგნი ქორონიკონი“).

— ქკს :ტოვ: კახ-ბატონად მოვიდა აბაზ-ყულიხან.—გიორგი მეფემ ძმა თვისი ბაგრატ და ძმა ლეონ ყეენთან წარგზავნა, და გაზაფხულს შეუხდა თუშეთსა, დაუმარცხდა.—ამას ზაფხულსვე მოვიდა ერეკლე ტფილის მეფედ.—გიორგი მეფე რაჭას წარვიდა.—კვალად ამავ შემოდგომას მოვიდა რაჭას არაჩილ მეფე რუსეთიდამ (კჯხ. ქრ.).

ბროსსეს ცნობით ერეკლე 1664 წ. დაბრუნდა რუსეთით თავისის დედითურთ ელენეთი (ძმისწულა კუკუმოზ კახთბატონისა დაისამაქსი), 1674 წ. ისევ რუსეთს წავიდა რუსთ მეფესთან ბ ომავ წელს სეკდემბერს წამოვიდა ასტრახნიდამ შემახიაში 1675 წ. და გამეფდა კახეთს 1677 წ. მაჰმადიანობა მიიღო და 1778 წ- ისპაგანში იყო და შეირთო ანნა ჩოლაყაშვილის ქალი (პონაზონაბაში ანასტასია) და მეფობდა ქართლში 1688—1703 წ.

— ქკს :ტოვ: ხელწერილს აძლევს: „ჩვენ თქვენდა კურთხევად მოსრულმა აბა (აბზა) ალავერდელმა ჩოლაყაშვილმა თქვენ კათალიკოზს დიასამიძეს იოანეს, ასე რომე ვიყენებით თქვენსა და თქვენის საყდრის მორჩილნი და ნების-მყოფელნი რჯულიერის წესითა“. (სან. კანტორის გუჯ. № 240. ან. 1693 წ. ქვეშე).

- - ქკს :ტოვ: აქა ერეკლე მეფე და ქ̃კი იოანე დაჯდა (აგორთის ძალისბერი).

1688 წ. „ჩვენ.. ბატონის.. ყაფლანის შვილმან ბ̃რტნმან პაპუნამან და თანამეცხედრემან ჩემმა ბატონმა ბანგაჯისპამ ძემან ჩემმან ბატონმან ერასტამ ესე ამიერითგან... წიგნი და სიგელი შემოგწირეთ და მოგართვით თქვენ სამშინელსა ბ ყ̃ლწსა ბ ხატსა პატიოსანსა დმნისას მღვთის-მშობელსა მონასტერსა და სასაფლაოსა ჩ̃ნსა ასრე რომე მოვიწადინეთ ბ შემოგწირეთ ჩვენი მხე-

დელი (?) ყარახანა თავის ცოლითა და შვილითა და ასრე გაეათარხნეთ არასფერისთანა ჩვენი არ ეთხოვებოდეს რა თქვენის სამსახურისა და სახდელისაგან კიდე... ქ-კს ტოა მკათათვის კბ [redacted].

1689 წ. ჩვენ:. დადასს:. ორბელაძის პატრონის ყაფლანის შვილმა პატრონმან პაპუნამ და თანამცხეთრმან ჩვენმან ბაბაშა ასულმან პატრონმან ბანგაჯასპამ შეოგუროგეთ და მოგახსენეთ სარკინეთს ერთი კვიმლი კაცი პაპუნაშვილები გ ლ მახარა მასის მამულითა, მითითა და ბერითა შენ... პატიოსანსა მთასტერსა და სუფთაკოშოსა და თუსა სასიფლაოსა ჩვენსა დმანისის ღითა-შშობელსა... რომე არა ჩვენი სათხოვარი და კამოსაღება არა ეთხოვებოდეს... არა სახალხე, არა ღალა, არა კულუხი, არა მადი, არა ულაყი თეინიერ ღვთისა და დმანელის მეტს კაცს შენთან კელა არა ჰქონდეს. ასე უნდა: ბატონმა დმანელმა თვესის კრებულით კორციელის შაბათს ყმი გეწეროს და ალაპი გარდაგეახლოს... დაწერა სიგელი კსე კელითა მღვდლის მგალობელის ოასებასითა თვესა ივნისსა ითერთმეტსა ქკს ტოზ [redacted].

შემოგწერა გლეხი კსე ყამსა (დმანელის) ბარათაშვილის ქრისტეფორეს დროსა სანამდი ჩ-ნ ტოტესალი ვიფუნეთ ეს ალაპი არ მოიშალოს ქ შ-დ ჩვენსა ვინცა დმანელი ბრძანდებოდეთ ნურც თქვენ მოშლითა.

მხედრული წარწერა ტანძაის მეორე კედელსაისა: „ალეაშენე კარის ბჭე კსე.. ორბელაძემ პაპუნამ და თანამცხედრემან ჩვენმან ბაბაშაის ასულმან ბანგაჯასპამ“...

1689 წ. ქკს :ტოზ: ერეკლე მეფე მობძანდა ქალაქს: იდ: წელი იბატონა (ჲ. კრბელოგის ნაპოვნი ქრ.).

— ქკს :ტოზ აქა მეფე გიორგი გარდააგდეს და მათწილ გამეფდა ბატონის თეიმურაზის ძის [წ]ული მეფე ერეკლე (ცხიშას ყმენ-გულ.).

— ქკს :ტოზ: ამა ქ-კსა მობძანდა ერეკლე-მეფე ქართლ-ბატონად და გაბატონდა (ყანჩაეთის გულ.ის. 1688 წლის ქვეშე).

— ქკ-ს :ტოზ: მარტის :ივ: „ქართლისა სამეფოს გამგებელი პატრონი ნაზარალიხანი“, დედა მისი ელენე ქ ძენი: იმამყული, კოსტანდილე და ისლამირზა.

— ქკს: ტოზ: ოსმალთა მოკლეს ქაიხოსრო გურიელი; მალაქია გააგურიელეს, მერე—მამია ძე გიორგისა (კახ. ქრ.).

— ქკ-ს :ტოზ: დედოფალი ელენე (?), ძე კოსტანტინე (?), კათალიკოსი დიასამიძე იოანე („წედთა ალწერა“).

— ქკ-ს :ტოზ: წარწერა ანანურის ეკლესიაზე; „ჯ... ყ-დ წ-ა ღვთისმშობელო ევმანოელისაო, რომლისა ნებითა და შეწევნითა კელ ყო არაგვის ერისთვის შვილმან მდივანბეგმან პატრონმან ბარძიმ თუსისა საფლავისა ამის ანანურისა მღვთისმშობლისა საფუძველითურთ შენობად მრავალმკა არიან სელნი ცხოვრებისა მისისანი და მე წინამდგომელი... თუსი... შვილი ბოქაულთ უხუცესი ქაიხოსრო დამადგინა წ-სა ამას მონასტერსა ზედან სარქოად. უწყის

ღმერთმან, რაც შეძლება მქონდა, დღივ და ღამ მოუსვენებრად ვშრომობდი და არ ვეც ძილი თვალთა ჩემთა ვიდრემდის განასრულებდენ მონასტერსა... ვეც ამას... ანანურის მღვთის მშობელო შენ მცველ და მფარველ ექმენ..... ქკ͂სა :ტოზ:" (ჩემი უბის წიგ. № 1, გვ. 8—9). ბარძიმის ქალი გუქა სვიმონს, ვახტანგის ძმას, ყვანდა ცოლად (იხ. 1717 წ. ქვეშე).

— ქკ͂ს :ტოზ: „--- მეტამღეთა ზედა და -- გელაქუნურის საპალნეზე-და სამსა გელაქუნურსა და ბახტისა საპალნესა ზ͂ა ორსა ბახტასა ნუ დააკ-ლებთ. და რასაც აიღებდე, წიგნად დასწერდი და ისრე მოაკსენებდე პატრონს ქკ͂ზს. ქალაქის მელიქ მამასახლისო! რაგუარადაც სულ-კურთხეულსა მეფე-ლუარსაბს ბატონის ქკ͂ზისთვს გელაქუნურისა და ბახტის ბაჟი ებოძებია, ჩუ-ენც ამ რიგად გვბოძებია.. ქკ͂ს :ტოზ:" და იქვე შენიშვნა: „მეფის ერეკლე-სია" (ნუსხა № :რმႱ:).

—ქკ͂ს :ტოზ: ჩუენ ბარათაშვილმა იასემ და დ͂თ შენ ენდრონიკაშვილს ჯანაოზს ც͂ შვილთა შენთა ოთარს და გოსტასაბს მოგყიდეთ ჩუენი მემკვდრე ყმა ღონიაშვილი პაატა და მისი ძმა მახარ, კიდევ მისი ძმა დათუნა მისის შვი-ლებითა და ...და გამოგართვით ფასად ოქროს ხანჯალი.... ქკ͂ს :ტოზ: მარტს :ე: (მცხეთის ნუსხა № :ტგ:).

1689 წ. იანვარს 27 იშვა ბატონიშვილი პაატა (იხ. 1709 წ. ქვეშე).

— ქკ͂ს :ტოზ: თირის მონასტრის ქვის წარწერა; „ქ. ყ͂დ ქებულის მე-ფის არჩილისა და დიდად სახელოვანისა ქართლის მეფის გიორგის ძმის ყ͂დ შემკულის ბატონის ლევანის ძე, საქართველოს გამგებელი ბატონიშვილი ვახ-ტანგ ვიყავ სამკჳდროსა მამულსა ჩემსა სოფელსა ამას რაოდენთამე წელთა და მიიცვალა ძე ჩემი პირმშო ბატონისშვილი როსტომ და დავფალ ეკლესიასა ამას შ͂ა სამკვდროსა მამულსა ჩემსა ქკ͂ს აქათ :ჩქპთ:" (Rap. №, 61).

ქკ͂ს ;ტოზ: ამ დროებისა უნდა იყოს წერილი ორბელიანთ № 20:

„ქ...დედიდავ ბატონო თამარ!... მერმე თქვენის მაზლიშვილის სულხანის (ვახტანგ ორბელიანის) შემორიგების საქმეზედა მიგიწერიათ და ოთარი (არა-გჳს ერისთავი ლოპინა?) გაახლებინათ... თქვენი შუამავლობა და პატივის დე-ბით მაგის დანაშაული შეგჳნდვია... მიჴპატიებია". (მეფე ნაზარალიხანის ბეჭედი).

თამარ იყო მდივანბეგის ორბელ ორბელიანის ცოლი, ზაალ არაგვის ერისთვის ასული. რა დანაშაული დაედვა მეფისა ორბელიანს სულხანს (ბე-რობაში საბა, მწერალი) არა სჩანს. შეიძლება, ბერად შედგომა ამ დიდად ნამსახუ-რის კაცისა იწყინა მეფემ.

1689 წელს ანუ ცოტა უწინ არის დაწერილი შემდეგი მხედრული სიგე-ლი, ცნობილის მეცნიერის იერუსალიმის პატრიარქის დოსითეოსის მიერ მი-ცემული.

> აქ დიდი საპატრიარქო ბეჭედი, რომელზედაც დახატულია ყველა საუფლო დღესასწაულები და წარწერა ბერძნული.

„ქ. წყალობითა: ღ̃თისა და დიდისა ქალაქისა: იერუსალიმისა. პატრიარქი: დოსითეოს: მოგახსენებს: ყოველთა; მართ-მადიდებელთა ქრისტიანეთა, ამას მოგელით ვისაც ჩვენი ლოცვა კურთხევა გინდათ, ეს იოვანე ბერძენი აქ ქალაქსა ჩვენის ბრძანებით დადგა, და ამაზედ ყოველთ ქრისტიანეთა თვალი და ყური გეჭიროსთ; და ნურავინ რას შესცოდებთ ჩვენის გულისთვის; გებრალებოდეთ, ამასთან არას კაცს კელი ნურავისა გაქვსთ ამასად უნებურად; არა ეთხოვებოდეს რა არა საბატონო და საკელმწიფო სათხოვარი; არა სამოურაო სამსახური არა მოადგებოდეს რა და ყოველთაგან თავისუფლად იყოს. ვინცა ეს ჩვენი წიგნი და ბძანება გაათაოს და არავინ არა შესცოდოს, ღმერთმან და ქრისტეს საფლავმა კურთხევით შენდობილნი ამყოფოს და თუ ვინ გინდა ვინ ეს ჩვენი ბძანება და ნიშანი არ გაათაოს და ამ იოანე ბერძენს შესცოდოს რამე, წყეულ და შეჩვენებულ იყოს ჩვენგან და ქრისტეს საფლავის მადლითა. კეთილის მყოფელნი ამისნი ღ̃ნთკურთ̃ვთ ამყოფინე". (აქ ბერძნულად ამტკიცებს დოსითეოს იერუს. პატრიარქი. იმავე გუჯრის მეორე მხარეზე):

ქ. ჩვენ მღთ̃ივ გვირგვინოსანმან: მეფეთ მეფემან და კელმწიფემან, პატრონმან ერეკლემ, ნაზარალიხან, ვნახეთ იერუსალიმის პატრიარქის მიერ წყალობით ბოძებული წიგნი იოვანე კეისრელის ბერძნისა. ჩვენც ასრე წყალობა უყავით, როგორათაც პატრიარქს უბოძებია, არაფერი არა გამოსაღები დ̃ ხარჯი არა ეთხოებოდეს არას კაცისაგან... ასრე დაუმტკიცეთ. ქ̃კს ტოზ. [ერეკლე] (ერეკლე)..

„ჩვენ, ქართლისა დ̃ ყაზახ-ბორჩალოს გამგებელი, პატრონი, მეფე ერეკლე; ამ ბატონის პაპის ჩვენის ნაწყალობევს ამავ რიგად ვამტკიცებთ, გიორგობისთვის (ი) ქ̃კს ულვ. (1748) [ერეკლე] (ქნარს მიცემს—.—.—კახეთის მეფე).

(სხვა გუჯარი) ქ. ჩვენი ბძანება არის: ჩვენო მოხელენო და მოსაქმენო. მერე ეს წმინდის საფლავის ყმა კეისრიელი ბერძნის შვილი რომ ქალაქში სახლობს, ამას ნურას ხარჯში ნუ გარევთ, ნურცა სალეკოში და ნურცა სხუას საქუეყნოსა და საბატონოს გამოსაღებში. ამას წიგნი აქუს იერუსალიმის პატრიარხისაგან ბოძებული, და პაპის ჩვენისაგან დამტკიცებული და იმ წიგნს ჩვენ არ მოუშლით. აქამდინ არ უძლევია და ნურც ახლა გამოართმევთ. აღიწერა აგვისტოს (ივ) ქ̃კს უობ (1784 წ.) [ერეკლე]

1690 წ.—ქკ̃სა :ტოჲ: აქა მამია გურიელი დაჯდა ბატონად (წერა-კითხ. № 1204).

— ამ დროებში უნდა იყოს დაწერილი ბიჭვინტის სიგელი №№ 9104 და 51: „ქ...ჩუენ... კელმწიფეთ-კელმწიფემან დადიან გურიელმა პატრონმა მამია... რადგან ბედნიერმა ხონთქარმან დადიანობა და ოდიში ჩუენ გვბოძა, ჯერ იყო ჩემმიერ.. (ბიჭვინტისადმი) შემოწირვა... და შემოგვიწირავს (განუახლებია). ხორგას ნაპარკაო სასახლე ცხრა კვამლი კაცი.. (ესენი უწინ კ̃ზს დავითს ჰყოლია, მაგრამ შემდეგ სადადიანოდ გამხდარიყო).

ქ҃კს :ტოჱ: კზ҃ი იოანე, ალავერდელი ნიკოლოზ, ნინოწმიდელი არსენ სწერენ: „გავარიგეთ უდაბნო გარესჯისა“. არჩილ მეფემ აღადგინაო გარესჯას მოღვაწეობა, მაგრამ ისევ მოიშალაო. ახლა ერეკლე მეფის ბრძანებით ონოფ-რე მაჭუტაძე წინამძღვრად დავაყენეთო და კრებულნი.. ქ҃ს ტოჱ, მარტს :იბ: სიგელს სხვათაშორის ამტკიცებენ თ҃ილელი დომენტი (XVIII საუკ.) რუს-თველი ნიკოლოზ, მ҃სი ქრისტეფორე (სიგელი გარესჯისა № 8).

—ქ҃ს :ტოჱ: მოკუდა უსუფ-ფაშა; დაჯდა ძმა მისი სალიმ ათაბაგად;— და კვალად არჩილ იმერეთს გამეფდა;—კვალად გოდოგანის ომი იქნა, არჩილს გაემარჯვა და ალექსანდრე ქართლს წარვიდა (კახ. ქრონ).

1691 წ.—ქ҃ს :ტოთ: ქუთაისის ყ҃დ წ҃ის ეკლესია შემუსრეს ახალცი-ხელ თათრებმა (ნ. ანთაძის მიერ გელათს გადმოწერილი ქრონიკა).

— ქ҃ს :ტოთ: ამა ქ҃ს ქრისტეშობისთვესა შამოება გოდოგანს მეფე არ-ჩილს მეფე-ალექსანდრე და გაერმაჯვა არ[ჩილ] მეფესა (გელათის გუჯანი).

— ქ҃სა :ტოთ: აქა მოიყვანეს დედოფალი ელენე აბაშიძის ქალი (წერა-კითხ. № 1204; მამია III გურიელის ცოლი).

საქართველოს მეფეთ-მეფის ვახტანგის მეუღლე და იმერთა და კახთა მე-ფის არჩილის და ქართლის მეფეთ-მეფისა და ყანდაარისა, ქირმანისა, ზირიშ-კისა და აიალათის მპყრობელისა და სპარსეთის სპასალარის მეფის გიორგისა და ერანის მდივანბეგის ლევანისა და ძმათა მათთა დედა და ორბელის ძის ყაფლანის ასული დედოფალი როდამ ყოფილი ცქემოსანი (სქემოსანი) ეკატე-რინე აწ მდებარე ვიქმენ მკვდრსა ამას საფლავსა ჩვენსა... ესე არს განსასვე-ნებელი ჩემი, ამას დავემკვდრე, რამეთუ მთნავს ესე ...ქ҃ს :ტოთ: „სვეტო-ცხოველო, მფარველ ექმენ ძეთა ჩემთა ყოველთა!“ (ჩემი უბის წიგ. № 1, გვ. 74 ეს რუისის საფლავის ქვაზე წარწერილია).

Chron. géorq.-ში. (გვ. 111) ვკითხულობთ: „ქ҃ს :ტჲვ:.. მიიცვალა ასული ყაფლან ბარათაშვილის.. მეუღლე მეფის შაჰნავაზისა როდამ თვესა თიბათვესა :იზ: ტფილის ქალაქსა“.

— ქ҃ს :ტოთ: ამ დროებს, ანუ ცოტაოდენ ადრინდელსა უნდა ეკუთვ-ნოდეს სიგელი ორბელიანთა 10:

„ჩვენ ფანასკერტელმან ციციშვილმა ფარსადან ძმამან ჩვენმა მოლარეთხუ-ცესმან ბ. ვახტანგ მერიქიფეს უხუცესმა ბ. პაატამ და ამილლანბარ და შვილმა ჩვენმა ზაზამა (ეს სიგელი მოგვეცით) თქვენ ორბელისშვილს სულხანს (საბა-სულ-ხან) ბოქაულთ უხუცესს ერასტის, ვახუშტის, ყაფლანს და ძმასა თქვენსა ასე რომ მეფის არჩილისა ჵ მეფის გ҃ის და მათის ძმების უზიანეს საქმითა ჩვენ და თქვენ პირი გავაერთოთ, ამისთვის რომე რა ჩვენ და ბიძა ჩვენი ციცი გარდ-ვიკიდენით, თქვენ იმათკენ დარჩით; ჩვენ დაგშორდით. ახლა რადგან ისინი ბატონსა და ქართველთზედ ასე დამნაშავედ და მუხანათად დარჩნენ და მეფემ არჩილ ჵ მეფემ გიორგიმ ჩვენი გაერთება მოინდომა, ჩვენ ასე გაგიერთდით“...

— ქ<u>ს</u> :ტოთ: მარტვილის საკრებულო ტაძარში ამას წინეთ იპოვეს დიდი სპილენძის თასი მურასა წარწერით მხედრულად: „ჳენეტკოს სჯმე და გჳკოთხუდლი ვარ; ჯოთლიკოზს მომართუს დასსმიძე პატრონს იოანესა. ქ<u>ს</u>ჰმ (ჯოთლიკოზმა) სხსჯთსუფესს მღლიძეს რეკზს მისცა. მანუ ჯმეთ (უამეთ?) ოთუზ უურუშ. ქ<u>ს</u> :ტოთ:“ (ჩუნი უბას წიგ. III, 170)

— ქსა :ტოთ: აქა შამოება გოდოგანს მეფე არჩილს მეფე ალექსანდრე და გაემარჯუა არჩილ-მეფეს (წერა-კითხ. № 252).

— ქს :ტოთ: ამა ქ<u>ს</u>ა ქრისტოშობითვესა შამოება გოდოგანს მეფე არჩილს მეფე ალექსანდრე და გაემარჯუა არ[ჩილ] მეფეს“ (გელათის გუდანი.)

— ქ<u>ს</u> :ტოთ: გიორგი-მეფემ, ახალციხიდამ გამოლტოლვილმა, ქართლი დაიჭირა; ერეკლე-მეფე ტფილისის ციხეში შევიდა; კვალად ფაშამ ალექსანდრე ჩაიყვანა, იმერეთს გაამეფა; არჩილ რაჭიდამ ქართლს ჩავიდა და ქუთაისს ეკკლესია ყოვლად წმიდისა შემუსრეს ოსმალთა;—კვალად ალექსანდრე მეფემ გიორგი აბაშიძის ქალი თამარ შეირთო ცოლად; კვალად ქართველთ დაუმარცხებათ ნინოწმიდას, მოკლეს ბარძიმ მდივანბეგი (ვახ. ქრონ.)

1692 წ: ქ<u>ს</u> :ტპ: აქა მაეფა (sic) არჩილ იმერეთს (sic) დაჯდა („წყლთაღწერა“) ვეონებ, 1691 წ. უნდა იყოს.

— ქ<u>ს</u>ა—:ტპ: მოკუდა შაჰ-სულეიმან; დაჯდა ძე მისი შაჰსულთან უსეინ.— კვალად შეიპყრეს არჩილ-მეფე ჩერქეზთა (ვახ. ქრ.)

— ქ<u>ს</u> :ტპ: ერეკლე მეფე სწერს: „ოდეს მოაწინეს უღმოონი ლეკნი სოფლასა და მონასტერსა წარსა დაეთასასა, წინა მღვდელ-მონაზონნი და კრებულნი მოსრნეს და ყოველნი სხმირნი... და სიგელნი აჰკრუეს“ და ამისგამო ითრხნეს უკუღა გარესკაის მამულებს (სიგელი გარესკაისა № 14; 26).

— ქ<u>ს</u> :ტპ: აქ მაეფა (მეფე) აწიწილ იმერეთს დაჯდა („ხსხოთა ქრონიკა“, წარწერილი მერმინდელის სელით).

1693 წ. ქ<u>ს</u> :ტპა: (უფალო, შეიწყალე) ცოდვილი ზაქარია, რომელმან ესე ჟამნ-გულანი, (ი. ჯანჩოთაისა ნახსტი გუდანი) რაიცა უძლურებასა ძლიერ მოვიჭირვე კარგად გაკეთება ბრძანებითა მთავარეპისკოპოსისა რატიშვილის ევდემოსათსა, რომლისა კეთილმკა არს საკსენებელი მ.-.-.- იყო ტკბილ სიტყუთა, მშვიდ გულითა და ასე საკეიველ იქმნა: ებრძანებინ (?) დაწვა (?) მას ღამესა, ჟამსა ცისკრისასა მეძინა სენაკსა მცირესა; გოდოლსა მასთანა იყო ზღუდეგალავნისა სიმაღლე წყ<u>რთა</u> :კა: გამოველ საკმრისათჳს კორცთასა, გარდასცდა ფერკი და ძირსა დავარდა (?) მის გულოვნისა (გადაჯნისა?) და კიდევ უენოთ მოვრჩი ღვთისა შეწევნითა და—წ<u>რ</u>ა მამისა დთ<u>სითა</u>. ღვთის გულისთჳს შენდობით მომიკსენეთ... ქ<u>ს</u>კა ტპა. ქ<u>ე</u> შ<u>ე</u> ურბმნელ მთავარეპისკ<u>ო</u>ზი ევდემოზ. ქ<u>ე</u> ადიდე გლონისთავიძე... ქნსნი ერისთავთ ერისთავის სახლის ძე უბნელ მთავარ-ეპისკოპოზი ევდემოზ“.

—ჭკ ს :ტპა: ამა ჭკ ნსა კახნი და ქართველნი შეიბნენ.-.- ზდას და კახთა გაემარჯუვთ და ამავე ქ ესა თვესა მესა[მესა] კახთ გაემარჯუვთ ქართველზედ -.- წელთის ქედზედ (ყანჩაეთის გუჯარი. უნდა იყოს :„თიანეთის ქედზედ“).

— ჭკ ს:ტპა: იქნისს :ე: „ჩვენ კახეთის ბატონმან, ყარაბახის ბეგლარბეგმან ბატრონმან ბაზ-უფალი.სან.. გაბოძეთ თქვენ.. ჩოლაყაშვილს მამუკას, სახლისუფლის დურმიშხანს, შეიდთა თქვენთა ზავდს, ედიშერს, ისზეერდს და გიორგის.. ასე რამე დიაღ ნამსახური და კეთლდებული დარჩით, მისად სახსარუფად გაბოძეთ კეხეთი, რამზაანი, ალავნი..., რაკეთრა გორჯასპიასა და ერისთვის შავლს დათუნის ჭქონდა.. ყოველის კეხის მოუდეკრად“..

— ჭკ ს :ტპა: წავიდა მეფე გიორგი ისპაანს ენკენისთვის :იე: („წიგნი ქორონიკონი“)

— ჭკ ს :ტპა: გიორგი მეფე მონასტერს მობძანდა, მეფე ერეკლე ქალაქს ციხეში ბძანდებოდა (ბ. კრბ.ნისპოვნი ქრონიკე).

— ჭკ ს :ტპა: მეფე ნაზარალისან სწერს: „ოდეს მოაწიენეს უღითონი ლეგენი“, და გარესკრის ბერნი მოსრესო (იხ. 1692 წ. ქვეშე.)

— ჭკ ს :ტპა: ამ დროში უნდა იყოს დაწერილი „ერთგულობის წიგნი“ ალავერდელის ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილისა (ნიგოზდზ ენდრონიკაშვილი უწან იყო იხ. 1685 წ. ქვეშე) კზრის იოანე დიასამიძისადმი: „...ასე რამე ვიყენეთ თქუენი და თქუენის საყდრის მორჩილნი და ნების-მყოფელნი სკულიერითა წესითა“ (მცხეთის სიგელი № 240).

— ჭკ ს :ტპა: ამ დროებში უნდა იყოს დაწერილი წერილი (№ 492 ალავერდელ ნიკოლოზისა თფილელ იოსებთან. ალავერდელად იყოდა ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილი 1685 და ნიკოლოზ (ჩოლაყაშვილი) 1695—1711 წ. ხოლო მე XVIII საუკუნეშიც ნიკოლოზ პაატა ენდრონიკაშვილის ძე 1737—1757 წ.; მაგრამ ჩვენის სიით მე-XVIII საუკუნეში თფილელად არ იყოდა იოსებ, რომელიც ჩნს 1681—1694 წლებში (ბარნაბას შემდგ); ხოლო 1696 წელს თფილელად იყოდა დომენტი. ამისგამო, ქვემო მოყვანილი წერილი მე-XVII საუკუნისად მიგვაჩნია, როდესაც პოლიტიკურმა განხეთქილებამ ქართლ-კახეთში დაჰბადა ეკლესიური უწესობებაცა:

„ჭ. წ ოდ ე ყ ლ ო მეუფეო ჩემო იოსებ, ჩემო ბატონო თფილელო!.. მერმე არა ამის წინდაც და კიდეც ასდა ჩვენისა და ბატონის კზრის ერთად შეერა და ურთიერთას მშვიდობის დაგებასა ყოფა ებძანს. ღმერთი არს მოწმე და კეცნიე მრავლეი, რომე ჩემის თავის მოთმინებითა და არც თავხედობითა და არც წინააღმდეგობითა მე კეერგენი არ დამეხუროს: მრავლად დარბაისელეთ და მხსოვართ კგითხე, მეც მითხრეს და მაგ ბატონს კზრსაც მოახსენეს, რომ სხვა ალავერდელს უკათლიკოზად დაუხუროსო და მეც დავხურე. აწე ასე უსახო და ღ თის მოძულე როგორ გიქმნება, რომე წდ ის-სკეტი-ცხოველს მოსდგა და თავეისებურს არ მინდობს და ბატონის კზრის შენდობას აღება, მაგრამ ასე რეგად სამძე მაქვს მოსული, რომე თავად სხვა კზრის კეცი და უფროსი მე კერ წამოვალ მინდით. კი რომ გამიწერება, სულ

ამ სოფლის გათავებას მოკვდი: ეგ კიდევ მოწყალე არის, შემოწუხარებს რაგინდ დიდი რამ დანაშაული მქონდეს, ან მე ასე მომიკვდეს სიკვდილი, რომ უმწყობოდ დავიხოცე... ახლა და ქრისტიანობისთვის წვენება ამის მოკახსენებით თქვენ და მათ ებას გოშოზთა, რომე ჩემიც ანდერძობით: ამდენი შეამცირდება მეუკეთო, რომე მე დანაშაულზე დამიც თავი, დაკაშკაც; სიკვდილ და დრომ ასე მოიქცაო; მეც ერთი წიგნი მომწერეს, ასეც შემირიგდა, ქრისტიანობასაც ასე უკეთებს. მას უკან თუღა ან მგონის აქათ ჩამობრძანებასა და მაკით ნახვას მიღირსებ და ან მე კაცსღები, რომელსაც ეგ მიბრძანებს, იმას ვიტყი; ნუღარც ეგ გეწერების; ამდენი გუდას კლება გაათანს; თუ არა და ბედნიერად იყოს: წვენგან სვენების მეტი არა გეწყობა-რა. რა ვქნა, სამწადილი უბრძანებია და სამწადილი ეს პირობა მომიხსენებია: წვენ რა გარდვიცვლებით, ვინც წვენს უკან ადამიანი დაჯდეს, უკთესიკოშოდ გეირგვინი კერ დაიბურნოს და ახლა მანდ ჩამოუსვლელობა მოგვიტეხოს და შერიგების წიგნი გებომოს. მასსენება და სვენა ამის ჭქვიან და წვენც მაშინც ამის მეტს არას მოკახსენებთ"... ბოდნის სვეულად: „ალავერდელი ნიკოლოზ": (ამ გარემოების გამო უნდა იყოს მიცემული 1688 წელს მორიდობის წელიდი: ის. ზემო გე. 507)

—ქრსა :ტპა: ამას ქრკა მიიკუალა კახელი პატონის-შვილი მარიამ ყოველითა სიკეთითა გასრულებული. უფალო მოახსენე სისუფეველსა შინა ცხოსა. ა ხ ა დ ც ი ხ ე ს:. (წერა-კითხ. № 252. ხაზ ჩამოსმული ამაკე სელით არის დაწერილი, მაგრამ სხვა მელნით და მოშორებით).

— 1694 წ.—ქკს :ტპბ: გიორგი მეფე მცხეთას დადგა, ერეკლე მეფე—კვეარს. ერეკლეს მოეშველა აბაზ-ყულიხან და ჰბრძოდენ ერთმანეთს.—კვალად მოკვდა თამარ, მეფის ქალი, გივი-ამილახორის ცოლი. (ვახ. ქრ. ან. 1695 წ.)

— ქკს: ტპბ: მოუყვანიათ ჩერქეზთ დედოფალი რუსუდან, როგორც სჩანს ზ. ყიფშიძესგან არადეთში შეგროვილ გუჯრების პირისვან № 1, რომლის ბოლოს სწერია: „დაიწერა ინდიკტიონისა დედოფლობისა წვენისასა: ზ: ქკს: ტპბ" (1703—7=1694 წ.).

ცხადია, რომ კახტანგს პირველი ცოლიც ჭყოლია, ჯერ უცნობი, რომლისაგან შიპილი უნდა იყოს შვილი როსტომ († 1689 წ.Rap. V, 61).

— ქკსა :ღპბ: მარტის :კვ: მეფე ნაზარალიხან (ერეკლე) და დედა მისი ელენე სიგელს აძლევენ „მკვიდრსა ახსნაურშვილსა ქარუმაძეს გიორგის და ძმასა შენსა ზაზასა... მას ყამსა, თდეს ქართლში ომრანთა შეაქნა (კ. ი. ომრა მეფე ოჯდა) და წვენ ბედნიერის ყაენის ერთგულობისათჳს ქალაქის ცისუში შემოკუდით და თქვენც წვენის ერთგულებისთჳს ბევრს გაასჯენით"; სამაგიეროდ უთარხნებს გლეხებს: „თქვენი გლეხნი მკვდრადცხენდა თარხნი ყოფილიყუნეს და ასრა წვენც გაგითარხნეთ... არა კოსობადეს რა.. (კოდის ჴერი, სიბალხე, პირისთჳი, ნახირისთჳის და სხ.). მეფე ნაზარალიხან

1695 წ. ქ-კს ტპგ: ქალბალიხან ქალაქში მობძანდა (ჴ. კარბელ. ქრ.).

— ქსა :ტპგ: მიიცვალა ბატონი-შვილი თამარ, გივის ამილოხორის მეუღლე მარტის ით: („წიგნი ქრონიკონისა“. გიკის ძმა იყო ნიკოლოზ კოსტანტინოზი. თამარ იყო გიორგი მეფის დაჲ. მზითვის სია ამისი მღვდელს ჴ. კარბელოკს აქვს).

— ქ-კს :ტპგ: დაფარნა მ-ლის ევდემოსისაგან შეკერილი ოქროთი გარემო წარწერით (ჩვნი ისტ. კრებული. 580).

— ქ-კს :ტპგ: მიიცვალა დედოფალი ხორაშან, მეფის გიორგის მეუღლე („წიგნი ქრონიკონისა“).

— ტპგ. ხვარაშან დედოფალი, გიორგი მეფის ცოლი, მიიცვალა. კვალად მისცა ყაენმა ქალბალიხანს კახეთი და სარღლობა. მოვიდა ივლისში ერეკლე-მეფითურთ და დადგა თრიალეთს და გიორგი მეფე კლდე-კარზედ;— იმერთ შეიპყრეს ალექსანდრე მეფე, მოსცეს გიორგი მეფეს, მოაშთვეს რუისს და დაფლეს მუნვე და არჩილ იმერეთს გამეფდა. ოკტომბერში გიორგი მეფეს (კლდე-კარს) დაუმარცხდა, იმერეთს წარვიდა. ერეკლე-მეფემ ქართლი დაიჭირა. კვალად იმავ ზამთარს შეუხდნენ კახნი ჭარსა, დაუმარცხდათ და მოსწყვიდნეს ლეკთა მრავალნი (ჯახ. ქრ.)

—ქ-კს :ტპგ: „ქ... შემოგწერეთ... წიდგასს... ჩ-ნ მუხრანის ბატონმა ბატონის-შვილმა პაპუამა, ბატრონმა გ-გმ და ჭაიხოსრომ, ერეკლემ, ბაგრატ, ოტიამ, ლევან და ალექსანდრე ცხისძეთა... ინდუაშეიდი პაპუა.. მამიფათა“... ქ-კს :ტპგ:

— ქკს :ტპგ: „..ჩუენ... მეფემან ერეკლემ.. (ოჯახობით) მკლდი გუჯრები (მცხეთისა) დაგმტკიცეთ მას ყამსა, ოდეს ქართველნი უგუბედნენ ლ ჩუენ ჯუარს ვიდექით და ქართველნი ტაძარს კრაშემა; ერთმანეთის თოფისა და ზარბაზნის სროლა იყო და თქუენს მადლმა და შუენებამ და ბედნიერის ყენის წყალობამა და ჩემმა სამართლემ კელი მოგვიმართა და სიქართველო ისევ დაგიფყრათ და ბაძი ჩუენი დაისაძიე ...იოანე გ-ზად დაგიდგინეთ. თუ რომ თქუენ-ც (მცხეთის ეკლესიის) დაკარგეთ, მას სიფიტოდ და სიფიცხლოდ შემოგწერეთ.. გრწყინის და ტაბაკიშელის შუა შინდისი... (განუხილველნი და არა ისჯდა შეუწირავს) დაიწერა თებერვლისა ერთსა, ქკს :ტპგ:.. კელთა სამებელ ეპისკოპოსის ნიკოლოზისთა, ძისა მდიდრისა“ (ბეჭდები და ხელმოწერა. სიგელი მცხეთის № 39; ნუსხა: ძნს:).

1696 — ქკს :ტპდ: წარვიდა გიორგი მეფე იმერეთიდამ ყაენთან ისპაანს. შემდგომად არჩილ განაძეს იმერთა. გიორგი დასვეს მეფედ, გოჩიად წოდებული, კვალად მოკუნდა რაჭის ერისთავი პაპუნა; დაჯდა ძე მისი შოშიტა ერისთავად (ჯახ. ქრ.).

ქ-კს :ტპგ: „ქ..შემოგწერეთ... (მცხეთას) და ჯ-ს უფალს ბაძი ჩუენს ოდიანეს... ჩუენ... მეფემ მეფემან ერეკლემ...თუსტარდის პაპუნაშეიდი გ-ი...გზ-ს ემსხუერთ...მოწამენი მ-ლი ქრისტეგორე, თფილელი დიმენტი, ორბელიშეიდი პატრონი ისჯნს, სახლხუცესი ციცისშეიდი ბატონა ჭაიხოსრო, სარდალი დუარისპ და

ბოკნულ კახისკოშისი მაქსიმოს... დაიწერა ინდიკტიონსა მეოთხესა ჩუნწინასსა მარკესა, ქ:ს: :ტ:ე: (სიგელი მცხეთის ნუსხა №: რიზ:)

— ქ:ს: ტ:ე: „..ბრძანებათა დადის კელმწიფის შაჰ-სულთანისათა.. კსე.. სიგელი-გებოძეთ ჩუნწ ველანამოთის მუსაბმან ზიად-ოღლის სარდარმა, ყარაბადის ბეგლარ-ბეგმან, კახეთის ხელმწიფ ბატონმან ქაღბალახან თქუნწს ბედნიერის ყანის ერთგულსა დასხმიძეს ხატრანს ქ:ზს იოანეს, ასე და ამა ხარის ზედან, კითაც ხარველადე სხუათა მეფეთაგან... ხაგარეჯოს მამულები სუნტის ცხოველსა შეწირული ყოფილიყო, მოკითხული ვქენით...რაგუარადც ქართებადათ ჩუნწ ასე ხიგელითა ამით დაეიმტკიცეთ და ვახმი ექნით და გაბოძეთ შეუვლადე.. ერთის ჩიახნ-ბეგის სახუანოს მეტი... ქ:ს: :ტ:ე: ანდიკტიონსა ხანიბისა ჩუნწინასსა :ბ: მარტსა :კდ: (ნუსხა მცხეთის № ტ:).

— ქ:ს: :ტ:ე: მეფე ერეკლე უხლებს ჯამაგრის ცხრა თუმანს გარესკნელ ბეგრებს და წინამძღვრს ონოფრეს და ხუთს ლატრა სანთელს უჩენს მონასტერს ხაშოო კარიდგან (სიგელი გარესკანის № 16).

— გრიგოლ აფხაზთა კათალიკოზის ბეჭედზე აწერია: „მეუფე და მ[ღდელთ-მთავარი ანსხზეთისა ქ:ზი]ა გრიგოლ. ქ:ს: :ტ:ე:“. ამ წარწერით სხვენილისმებენ, რომ 1696 წელი უნდა იყოს დრო ეზრ:ის დაეით ნემსიძის სიკვდილისა და გრიგოლის კათალიკოზად დადგინებისა (ის. ბიჭვინტ. სიგელნი № № 42; 75; 9057 და ჩვენი გუჯრის წიგ. II, გვ. 397).

1697—წ. ქს: :ტ:ე: კ:ზს დისამძიმეს იოანეს ამლევს ფანასკერტელი ციციშვილი ნოდარისძე ფარსადან, ძმა მისი ვახტანგ, პაატა და ამილბარ, შვილი მისი ზაზა, გრმ:ლ (?), სეხნია და დ:ი: „ასრე რომე მოგუწყვარა და მოგუადეთ ზანდრაშეილი მდგელი დ:ი: და მასი შეილი... ჯაღეთ ფასი სრულიად. მოწყმენი: მ:სი რატიშეილი კვიმოს, მაღალაქ ქაღაგი ნიკოლოზ, მათი ძმა ხახლთხუცესი რეკაზ. გუდანაშეილი სარდარი გ:ი...ქ:ზკმან ეს მღდელი დაიკისა“... (სიგელი მცხეთის № 152 და ნუსხა: რლე:).

ქს: :ტ:ე: წარწერა იოანე სინელის „ჯვე-ცხად აღმფენი-ზე (შუზ: ეკლ. № 105): „მე სუეტს-მანაზონი, ნათესაეთა ბარათაშეილი, ტომობით ორბელიშეილი ბესარიონ უდაბნოსა გარესკანისასა... დოტეს ეკეო წინამღვრისა ჩემისა ონოფრესთუს... დაიწერა ქ:ს: ტ:ე... ხოლო უწინარეს ამისა აღეწერე ეფრემ ასურისა... და ღუსიაეთონი და კასიანე... და ეგვიპტისა და აღმოსავლის მონასტერთა განეგნა... და ესენი ამა ნათლის-მცემელის მონასტერს, დაღეც მოსაკრებელად მშობელთა ჩემთა ბეკნისა და მარიამისა»...ეს ბესარიონ 1724 წ. აღებდა კათალიკოზობის ტახტზე და ↑ 1735 წ. მასეს ოხზულებებში შესანიშნავია ეოველ მხრით „გრდემლი“, განმაჭმებელი რომის სარწმუნოებისა, და ქართველთ. წ-თა ცსოვრება.

— ქ:ს: :ტ:ე: ამ ქ:ს: -. - - ათასნას ნიკოლოზის შეილი (წერა კათხ. № 1204).

— ქ:ს: :ტ:ე: მეფე გიორგი გარდაგდეს („წიგნი ქორონიკონი.“)

— წელსა :ჩქჭზ: გიორგი მეფე გარდაიგდეს (ისტორ. მასალა სტამბაზე, გვ.).
1698 წ.— ქკწს :ტპვ: „ჩვენ მეფეთ-მეფემან ჯანშაჰმა ჯახტანგ ეს შეწირულობა (ზედგანაბმისა წიგნისადმი) ასე დაგემტკიცებია ქკს :ტპზ: ათასისა :თ:“.
— ქკს :ტპვ: ყლჯა (sic) ზადა მიიცვალა მარტს :გ: (ჱ. კარბ. ქრონ.).

— ქკს: ტპვ: ჩამოიყვანეს ოსეთიდამ არჩილ. იმერეთს მეფედ ჰყვეს; გოჩია განაძეს. შემოდგომაზედ ფაშამ ჩამოიყვანა ძე ალექსანდრე-მეფისა სეიმონ, მეფედ დასვა და არჩილ-მეფე დევალეის წარვიდა (ჯახ. ქრ.)

რუსეთში მოწყენით მყოფს არჩილ-მეფეს ბევრი ლექსები უწერია: „სასჯმო და სასჯმართლო სიდღე მაქვს; თორე ვის მაწუხა; ვეღარ გბურთობ, ვერ ვისადარობ, ვეღარ ქალთანა ვათ უწონა... ამად მიკჭყვე შაირს ხელი, ათხარხანმა მომაწუხა“... „ტუდად ყოფამ მომაწუხა, სულ ფიქრებმა დამბლმა“.

— ამ დროსა ახლო წლებსა უნდა ეკუთნოდეს ერთი საყურადღებო წარწერა გერგეთის „სულთა მიტევნეთა“, რომელსაც სრულიად ახალი ცნობები შემოაქვს გიორგი მეფის და ვახტანგ ბატონიშვილის ისტორიაში, აი თვთ წარწერა მხედრული, ქმნილი თჳთ ვახტანგ ბატონიშვილის-მიერ № 99 „:ჩჳ: ვწ ძღერო ღ~თო: რა~შენთან...ქმენ ქიეფსნად მეფენი და მთავარნი ჵ ჲ ჭარხთას მთავარად ქმენ გიორგი, ბრძანებათა შენითა; სძღიეს სჯარსთა და კარდაკარდა; დაყო წელი დარბაზობაში ოთხი და მოკიდა და დაიჭირა ქარხთა. სთხოვა სჯარსთა და არ მოსცა და მე ვახტანგ გამგზავნა ლეკნი (sic); და მე ბრძანებათა შემოკ[ე]არე ჲ ქ (მთიულეთს)და მიედიდა, რათა შეგეგმეთ სჯარსთა ზედა [ჰ]ღი სამეზ[ისა და მ[რ]ეკელნი; და ჲ ბეგელნი, რათა წარმემართო საკლდი ჩემნი და ორსაც შინა ცხოვრებასა დარსად მყავ“.

— ქკს :ტპზ: ზაქარია ანდრონიკაშვილმა აღაშენა ალავერდის სამრეკლო (Rap. I, 55).

— ქკსა ტპვ „ქ.. ესე გულანი (ვ. ი. ყანჩოთას გუჯანი) დამეკარგა. არავგის ერისათვის შვილმან გრიგოლ იშოვნა. კაბენს გეთსამანიის ღთ~ის მშობლის შეწირული იყო. მე ყოველად უღირსმან მთავარეპისკოპოზმან ეგდემს შევსწირე და ესე ალთქმა დაუდევ: გრიგოლს ხარებობა დღეს კაბენს წინამძღვარი ვინც იქნებოდეს და დეკანოზი ჭამსა სწირვედეს... გრიგოლის მამას, პაპას, მის მეუღლეს დარეჯანს, მათ შვილთა ზურაბს და ვამიყს და გრიგოლი ხარჯაშნელს მოიკეთებდეს. თუ ეს დაკლონ სასუფეველსაც დაკლდებიან..... ღ~მ შე ცრ მთავარ ეპისკოპოსი, რომლისა ბრძანებითა აღიწერა ჭამნ-გულანი ესე: პირველად ვიყავ ურბნელი, მერე მანგლელი და მერმე მთავარ-ეპისკოპოსი ქართლისა ქ~კს :ტნიბ: (sic)...მე მთავარ-ეპისკოპოზმან ევდემოს შევსწირე საძვალესა ჩემსა კაბენს მონასტერსა გესამანიის ღთ~ის მშობელსა... ქ~კს ტპვ“.

— ქკ~ს :ტოვ: მეფე გ~რ და დედოფალი ხორაშან, ძე მისი ბაგრატ უწ-

ყალობებნე მიქელაძეს გიორგის... „მას ჟამსა ოდეს ბატონი დელოფალი რო[და]მ მოვიყვანეთ, თქვენ იქიდამ მხითვად მოაყევით და მამულის წყალობას დაგვეგ-ჯვინთ“... დურმიშხანისთჳს ბევრი მიწები უბოძებია (სიგელი ორბელიანთ № 18).

— ქ-ლ—:ტპუ: „...მეუხრან-ბატონიშვილმა კოსტანტინე და ბატონმა ბაბაჩუმბ.· მეს-მან ქრისტეფორემ და ძმამა ჩემმა და ადარნასემ“ ერთის განყოფის გლეხის მამული წილგაბოძეთო ქ-ლ :ტპუ: იანისის :ის:

— ქ-ლ :ტპუ: ამ დროებს ანუ უფრო დაჯუმარიტებით 1689—1696 წ. ეკუთნის სიგელი მცხეთისა, ნუსხა № :ტობ:, მიცემული ერეკლე მეფის მიერ, რომელიც არის ერეკლე I, რადგან მთელი ეს ნუსხა აღწერილია მე XVII საუკუნის დამლევს:

„ჭ. ჩუენ მეფის ბატრონის ერეკლეს ბრძანება ეს არის: ვინც სამართლეში კაცი მიეყვაროს და მართალი არა თქოს ან ჩემის ყმობით, ან დადის კაცის ყმობით, ან შიშით და ჭრიმით, ან მოყვარობით და სულიც წუწუმდეს. მეორე კუე: რომ ერთს კაცმა რომ ტუილი მოუგონოს კაცსა და დასთეცოს, გასწყოს და დასარჯვინოს, ბეკრი უბრალოდ გასწყოს, და თჳი იმართლოს იმ კაცის და გამართლდეს ფიცით და მოწმით, რაც სხუა დაემართოს იმ მართალს კაცსა ტუილის მოგონებულმა გარდაუკადოს. მესამე კუე: ვინ დასთეცოს მოფიცარი, ნასყიდი დამფიცებელმა გარდაიკადოს და ნასყიდი ვინც დაფიცოს იმან. ეს ასრე გუბეირებულია და ვინც გადაკა, ჩუშნად შეტოდებად მოვიგონოსუო, ვინც არ დაეჯერებს და ამ ჩუშნს ბრძანებასა და ასრე არ გასთვებთ“.

1699 წ.—ქ-ლ :ტპზ: „ესე წყალობაის წიგნი გაბოძეთ ჩუენ ბატრონმან ჭაიხოსროძ, მმამან ჩუენმან კახტანგ, იესემ ქ სიონ შენ ...ბაბაშუილს მახსრებულსა... არა ჩუენგან და არცა ჩუენის ნათესაჳის კაცისაგან საბაღახე, ნახიძის თჳი, არა ბერისთაჳი, არა შიდიგი, არცა სჯინიბო ბატკანი არა გეთხოვებდეს რა :ქ-ლ: ტპზ:“. სჯუფლად: „კახტანგ“.

— ქ-ლ :ტპზ: კ-ნი:იოანე აძლევს მანგლელს გაბრიელ (ჯაჯახიშვილს) სამწყსოდ ბარათაშვილთა აბაშ ქ დავითის ყველა ყმებს ქ აგრეთვე ალგეთს გაღმა სოფლებს შუა, ორი ობისი (ობისი?) ქ „ქციასა“ და ალგეთს კველთა;“ კიდევ თქვენ ქ ღმანელსა სარჩილი გქონდათ და ბატონიშვილს კ-ნ გაემსაზღვრა“ (მანგლისის სიგელი № 29).

—ქ-ლ :ტპზ: „წინამძღვარს მაჭუტაძე ონოფრეს და ერთობილ (გარესჯის) კრებულთა“ მეფე ნაზარალისანი უნაშინჯს წყალთა-წყალ ქართლის შემოსაკლიდამ ასს გოდს ბუდს, ათს სასვალე ღუინოს, ასს ღილტრა ბრინჯს, ასს ჩარკქს ერბოს, ასს ღილტრა ყველს, ასს ღილტრა მარილს და სხ. (სიგელი გარესჯისა № 20).

— ქ-ლ :ტპზ: დაახლოვებით ამ დროს ანუ რამდენადმე ადრე უნდა იყოს დაწერილი ათაბაგის ხალიფაშის საფიცარი, ათაბაგის „სიძის“ საბა-ორბელიშვილისადმი მიცემული. საბა-სულხანი მისი სიძე ყოფილა. ვინ არის ხალიფაშა ათაბაგი, ისტორიამ არ იცის; რადგან სიგლის სათაური „სისგარ ფაშას“ მოიხ-

სენიებს, შეიძლება, ხალიფაში და საფარ-ფაში ერთი იყოს ანუ ახლო ნათესავნი, ერთის ოჯახისანი ყოველს შემთხვევაში ხალიფაში ყოფილა ათაბაგი, თუმცა საათაბაგოს ფაშებში იგი არ სჩანს (სუფარ-ფაში † 1635; უსუფ I—† 1647; როსტომ— † 1659; ალან I 1659—1680; უსუფ II—† 1690; სალიმ —1703).

ქ„...ესე მტკიცე... სუფიანის წიგნი.. მოგეცით ჩვენ ათაბაგმა ბატონმა სულიფაშამ (სუფარ?) თქვენ ჩვენსა სამესო ორბელიშვილს ბატონსა სულხანს (სახა ორბელიანს), ბაისა თქვენსა ბატონსა თამაზ სარდალსა და თქვენსა ძმებსა, ასე და ამა პირსა ზედან, რომ ბატონის შეფის ბრძანებით ჩვენთან მოსრძანდით და ჩვენ და ბატონი შეფე სუფიტრათა და მოუკრობით მოგვკრიგეთ და თქვენც სუფიტრი მოგვეცით და ჩვენც ეს სუფიტრა მოგვეცა, რომ ვიეკუნეთ თქვენთვის კაი და კაისა მნდომი... რომელიც მეზობლობაში გაგვიწყობოდეს და კელი მოგვიდგებოდეს... კელი მოგამრთოთ... ავი ხრეს კაქნეთოთ... არ დაგიზარდეთ". ნუნდელი თარიღული სათვური სიგელისა: :„ფაშას სუფარ“...

პალეოგრაფიულ ნიშნების მიხედვით ამავე დროს (XVII საუკუნეს) უნდა იყოს გადაწერილი მხედრულად ახალი ფრიად შესანიშნავი ვარიანტი წმიდა წინოს ცხოვრებისა, რომელიც ეკუთვნის მღ. ვასილ კარბელაშვილს. ამ ვარიანტს ბოლოს დამატებული აქვს ქართველ მეფეთა მოკლე ისტორია, რომელიც, როგორც შედარებიდამ ცხადდება, ამოღებულია ცნობილის იოანე ბეროძისგან გიდაწერილის უძველესის ქართლის მატიანისაგან „მოქცევა ქართლისაჲ“ (დაბეჭდილი ჩვენს „ქრისტეანებაში“, წიგ. I გვ. 9—70). ნიმუშად შემოგვაქს აქა ნაწყვეტი ამ ხელნაწერისაგან (გვ. 132—135).

„შემდგომად მისსა (მირიანს მეფისა) ძემან მისმან რევ ყოველი რომელი ემცნო მამასა მისსა (მირიანს) მორჩილებით აღასრულა და სათნოდ ღთისა წარმართა მეფობა [1]) და იგიცა წარვიდა გზასა მამათა მისთასა.

უწყება ჯერ არს ამისთვისცა, საყვარელნო, ვითარმედ ესე მეფე მირიან ანუ სხუანი მეფენი ქართველთანი, რომელისა ტომისაგან იყვნეს ანუ ჩვენ ქართველნი, რომელთა ნათესავთა შვილნი ვართ; რამეთუ ალექსანდრე მაკედონელი იქმნა რა მეფე, პირველად უცხო-თესლნი იგი ბოროტნი წარმოიქცინა დასავლით და კედარსა მას ჩრდილოსასა დასხნა და ვითარცა უკმოიქცა მუნით და შემოვიდა საზღვართა ქართლისათა, იხილნა ნათესავნი იგი სასტიკნი წარმართთანი, რომელთა ჩვენ აწ ბუნთურქად და ყივჩაყად უწოდთ, მსხდომარენი მღინარეა ზედა მტკურისასა მიხუევით და ქალაქნი მათნი ძლიერნი და ციხენი ფრიად მაგარნი და ცხოვნდებოდეს იგინი ყოველად უცხოდ კაცთა ბუნებისაგან, ვითარცა მკეცნი და პირუტყუნი, რომელთა ქცევასა წარმოთქმა უკმარ არს. და ენება, რათმცა აფხურნი იგინი ქვეყანისა მისგან, არამედ მას ჟამსა ვერ უძლო. კვალად სხუანი ნათესავნი ქალდეველთაგანნი, და დაეშენნეს

[1]) ქ.-ცხბით მირიანის შემდეგ მეფობდა ბაქარ და არა რევ.

იგინიცა ქართლს.—შემდგომად ამისსა განძლიერდა და დაიპყრა ყოველი სოფელი ამანვე ალექსანდრე მაკედონელმან სიბრძნითა და სიმკნითა თვისითა და აღმოვიდა კვალად ქვეყანასა ქართლისასა და ქალაქნი და სიმაგრენი ყოველნი უცხო თესლთა მათ გამოუკვნა, რომელნიმე მოსრნა და სხუა სიმრავლე მათი ურიცხვი წარავლინა კედარსა მას, სადა იგი პირველნი მიიყვანნა გარეგან ოვსეთისა, და არს ქვეყანა იგი მაღალ და ვრცელ და სიმრავლე წყალჳა, სადა იგი მიერითგან მკვიდრობენ დიდნი იგი ნათესავნი ყივჩაყთანი. და თვით იწყო შენებად ქვეყანასა ჩვენსა.—ხოლო ჰყვა თანა ახოვე (აზოვე), ძე არიან (უნდა: „ძე არან“) ქართველთა მეფისა და მისცა ქვეყანა ესე ჩვენი სამეუფოდ და სამკვიდრებელად. და განუჩინა საზღვარი ჰერეთი და ეგრის წყალი და სომხითი და მთა ცროლისა და თვით წარვიდა. ხოლო ესე აზოვე (ე. ი. აზო) წარვიდა არიან (უნდა: «არან») ქართლად მამისა თავისისა და წარმოიყვანა მუნით ათასი სახლი მდაბიო და მოქალაქე დედებით ყმებითურთ მათით და კვალად ათი სახლი მთავართაგან პალატისათა და ყრმებით მათით და მათ თანა ჰყვეს კერპნი ღთად. და ესე აზოვე არს პირველი მეფე ქართველთა. და ამისთანა შვილის-შვილთაგან ოც-და-მერვე მეფე იყო მირიან, რომელი იგი მხოლოდ იქმნა ქრისტიანე და მიერითგან ყოველნი მეფენი ქართველთანი არიან მორწმუნე კეთილად და ჩვენ ქართველნი შვილნი ვართ მათ არიან (უნდა: „არან“) ქართლით გამოსრულთანი და ენა მათი უწყით და ყოველნი მეფენი ქართლისანი ამათ მეფეთა შვილის-შვილნი არიან [2]). ხოლო მათ ჟამთა სპარსთა მიერ ფრიად იმძლავრებოდეს, რომელნი მსახურებდეს ცეცხლსა და ღვთად თაყვანის ცემდეს მზესა. და ვითარცა შემდგომად მირიანისა გარჲაიცვალნეს ცხრანი მეფენი, მეათედ მეფედ იქმნა ვახტანგ გურგასლან. და ვიდრე ყრმაღა იყო იძულებით წარვიდა სპარსეთად და დიიცვა სარწმუნოება ქრისტესი კეთილად. შემდგომად რაოდენისამე ჟამისა მოიქცა და იყო მიქაელ დიდი მთავარ-ეპისკოპოსი და შეასმინეს მისჟანა, ვითარმედ ვახტანგ ქრისტიანობა დაუტევა, ხოლო მან მსწრაფლ ირწმუნა და არღარა შეიმთხვია მიმავალი მოკითხვად მისსა, არამედ ფერკი შეამთხვია პირსა მისსა და განაძო ეკლესიისაგან.—ხოლო მეფემან ერს კელი განუპყრა და დაადუმა სიბრძნით და წარავლინნა მოციქულნი საბერძნეთად და ითხოვა მეფისაგან და პატრიარქისაგან კათალიკოზი და მან წარმოგზავნა პეტრე კათალიკოზად და სამოელ ღირსი და სხუანი მისთანა. ხოლო მეფემან ვახტანგ აღაშენა ქუშმო ესე დიდი ეკლესია და სუეტისა ცხოველისა საკათალიკოზოდ რამეთუ პირველი იგი მცირე იყო... და დაამდაბლა პატივი სამთავროსა ესრეთ ღონის-ძიებით შეურაცხებისა მისთვის.—ამან ვახტანგ აღაშენა ტფილისი და ქალაქი მცხეთა მუნ მისცვალა. ამან დაიმორჩილნა ოვსნი და ყივჩაყნი“...

---

[2]) არანის და აზოს ღმერთი (კერპები) მცხეთას გადმოტანილი ცნობილი იქმნა „არანაზოდ“ ანუ „არ-მაზად“, რომელმაც პირველი ადგილი დაიჭირა საქართველოს ღმერთებში.

სხვა ვარიანტით წმიდის ნინოს ცხოვრებისათი, რომელიც გადაწერილია 1732 წელს და იმავე პირს ეკუთვნის, ესევე ამბავი ცოტა მეტ-ნაკლებობით არის ალწერილი, ერთი-მეორეს ალავსებს ძ უმეტესად გვაროწმუნებს, რომ ორისავე ვარიანტის ცნობა ამოღებულია „ქართლის მოქცევის ქრონიკიდამ“. გარდა ამისა ორივე ვარიანტი ამტკიცებს ჩვენგან გამოთქმულს აზრს (ან „ქრონიკება“ წიგ. I, გვ. XXVII—XXVIII), რომ „ქართლის მოქცევის ქრონიკა“ წარმოგვიდგენს შემოკლებულს უძველესს საეკლესიო მატიანეს. ჩვენ საყურადღებოდ ვცანით მათი განსხვავება და ამისგამო შემოგვაქვს აქა:

„უწყება ჯერ არს თუ მეფენი ქართლისანი ვიეთ ტომითი იყვნეს. რამეთუ ალექსანდრე მეფემან ვითარცა დაიმორჩილნა ყოველნი, მაშინ ქართლისა ნათესავნი, სასტიკნი ნათესავნი წარმართთანი, რომელთა აწ ჩვენ ბუნთურქად უწოდთ, რამეთუ ცხოვნდებოდეს იგინი ყოველად უცხოდ კაცთა ბუნებისაგან, ვითარცა იყვნეს მხეცნი რამეთუ (?) საძულველნი და ენება, რათამცა აღფხვრნა იგინი. ხოლო იყვნეს ციხენი მათნი (მაგარ) და ვერ შეუძლეს ჟამსა მას აღფხვრა მათი. კეალად გამოვიდეს სხვანი ნათესავნი ქალდეველთანი და დაეშენეს მუნვე ქართლს. და ვითარცა ყოველგვინი მოირჩენა ალექსანდრე, კეალად მოვიდა ქართლად და შემუსრნა ციხე-ქალაქნი მათნი, და რომელიმე მოსრნა და რომელიმე წარიტანა. ხოლო სარკინელნი იგი განუმაგრდეს ჟამ რავდენმე და უკანასკნელ განხვრიტეს კლდე და იქლტოდეს და წარვიდეს გარეგან ოვსეთისა. და თვით იწყო შენებად ქვეყანასა ქართლისასა, და მისცა ქვეყანა ქართლისა აზონს და განუჩინა სამზღვარი ერთი (უნდა: „ერეთი“) და ეგრის წყალი და სომხითი და მათ ტროლისა (უნდა: „და მთა ცროლისა“) და თვით ალექსანდრე წარვიდა. მაშინ (წარვიდა) აზოელ (sic) ქართლად არიან (უნდა: „არან“) მამისა თჳსისა და წარმოიყვანა მუნით ათასი სახლი მდაბი უფლისა (?) და კეალად ათი სახლი მთავართაგან და ყოველით დედა-წულით მათით მოიყუანნა (sic) და დაუშენნა ქართლს და თანა ჰყვეს კერპნი მათნი ღმერთად (ღ˘თად). და ესე აზონ პირველ(ი) მეფე იყო ქართველთა, და ამისთა შვილთაგან ოც-და-მერვე მეფე იყო მირიან, რომელი მეფე იქმნა ქრისტეს აღმსარებელი და ქრისტეს მორწმუნეთა მეფე (?) და ჩვენ შვილნი ვართ არიან (უნდა: „არან“) ქართლითანი (უნდა: „მეფეთა ქართლისათანი“) და ენა მათი უწყით და მეფენი ჩვენნი მათის შვილის შვილთანი. ხოლო ქართველნი პირველე (sic) მსახურებდეს რომელნიმე ცეცხლსა და სხვანი მზესა და ვარსკვლავთა და თაყუანისცემდენ ძეთა (უნდა: „ძელთა“) და ქუთა და ღ˘თად ხადოდეს. ხოლო რაჟამს მოხუდა ყო ღმერთმან ქართველთა ზედა და ინება წმიდამან ღუთისმშობელმან, რომლისა ნაწილნი ვარა და ნათელგვიღებიეს სახელსა ზედა ძისა და ღთისა მისისა ქრისტეს უფლისა ჩვენისა, მადლითა და შეწევნითა სასოცხა მის ჩვენისა ღ˘ისა ღუთის მშობელისა დედოფლისა მარადის ქალწულისა მარიამისათა, არაოდეს მიდრკეცლა გული ჩვენი ურწმუნოებად და სამებისაგან წმიდისა ერთ-ღუთაებისა. ხოლო ბერძენნი მიიქცეს კერპთმსახურებად და კვალად

წვალებისა ღვაძლი შემოიღეს და კნინღა წარწყმდეს და დაეცნეს. ხოლო ჩვენ ესე კეთილი სარწმუნოება, რომელი მოგვცა ღმერთმან, ნებითა და ჯერ-ჩინებითა დედისა მისისათა მტკიცედ გვიპყრიეს მეოხებითა ყოვლად წმიდისა ღვთის მშობელისაჲ. ხოლო შემდგომად მირიანისა მეათე მეფე იქმნა ვახტანგ გორგასალი და ვიდრეღა ყრმა იყო, იძულებით სპარსეთად წარვიდა და ქრისტეს სარწმუნოება კეთილადა მიცვა (უნდა: „დაიცვა“) და შემდგომად რაოდენსამე ჟამისა მოიქცა და მაშინ ჟამსა იყო მიქელ მთავარეპისკოპოსად და დააჯერეს... (დანარჩენი ისე, როგორც ზემო დაბეჭდილ ვარიანტში და თანახმად ცნობილ ვარიანტებისა: ეკ: მუზ. ხელნაწერნი № № 170, 160 და 130; „სამოთხე“ საბინინისა, გვ. 153—4 და ჩემი „ქრონიკები“ წიგ I, გვ. 50; 58;

შესავსებელად ძ გამოსარკვეველად ზემო აღნუსხულ ბნენელ ამბებისა უცნობის თემურის შესახებ და ქართველთა პალესტინის მონასტრების შესახებ ჩვენ საჭიროდ ვრაცხთ აქ შემოვიტანოთ რამდენიმე მეტად საყურადღებო ცნობანი ჯრუჭის ტყავის სვინაქსრის წარწერათაგან № 34.

ეს სვინაქსარი ტყავზე დაწერილია 1155 წელს ხუცურად (სიგრძე ექსი გოჯი ანუ რუსული ვერშოკი და სიგანე $4^1/_2$ გოჯი) 340 ფურცელზე ანუ 680 გვერდზე. სვინაქსარი სრულია და მაგრა ყდაში ჩასმული. ტექსტის ხელი წარწერათაგან სჩანს, რომ ეს სვინაქსარი ყოფილა იერუსალიმის ქართველთა ქრისტეს საფლავის ეკლესიისა. როგორც მრავალ წყაროთაგან და თვთ ამ ხელნაწერის წარწერათაგან ცხადდება, ქრისტეს საფლავის ტაძრის ერთი ნაწილი ქართველებს სჭერიათ. როგორც წარწერათაგან სჩანს, ეს ხელნაწერი 1806 წელს იერუსალიმში ყოფილა და ლავრენტი ბერს გოგელაძეს ოკრიბელს წარუწერია იერუსალიმს მყოფობაში. ხოლო 1812 წელს წიგნი უკვე ჯრუჭში ყოფილა. სჩანს, ლავრენტი ბერს უნდა გამოეტანოს იგი იერუსალიმიდგან. აი უმთავრესი წარწერანი:

1) „ესე სჴნაჭსარი აღდგომის საფლავისა არს“ (ტექსტის ხელით).

2) სადაც სვინაქსარში ჩართულია სია პატრიარქთა და მეფეთა და შემდეგ დოროთეოსის ისტორია 70 მოწაფეთაჲჳს, ამ უკანასკნელ საკითხავის ბოლოს ტექსტის ხელით წარწერილია:

„ესე (საკითხავი) სამგზის სანატრელმან ღმრთის მოშიშმან დოროთეოს ჰრომს მყოფმან ჰრომაელებრ მეტყუელება წერილითა მოსაკსენებელი დაუტევა, რომლისაგან ჩუენცა (ე. ი. გიორგი მთაწმიდელმა) შევკრიბეთ და ბერძენთა ენასა ვთარგმნეთ და საცნაურ ყოველთა ვყავთ... ლოცვა ყავთ მამის გიორგის, ამ წიგნის მთარგმნელისა. შნ ღნ. დაიწერა წიგნი ესე წ-სა ქალაქსა იერუსალიმსა შინა ჯუარისასა კელითა უცხად მჩხრეკალისა ხუცესმონაზონისა გიორგი დოდისითა (sic)... ბერძენთა ზედა მეფობასა მანოელისასა, ქართლს დიმიტრისასა, იერუსალიმს ბოლდოინისასა, დასაბამითგან წელნი იყვნეს: ხლნთ (ე. ი. 1154 წელს) დ--- (სხვა წაბღალულია). შეადარე ზემო გვ. 79.

3) წიგნი შეუკაზმავს ურბნელ ეფისკოპოზს ვლასეს „სალოცველად და სადიდებლად მამისა ჩუენისა ტფილელ მთავარეპისკოპოსისა ბარნაბასათჳს“ ქ'კს :სნწ: (1570 წ.)- (შეადარე ჩვენი „ქრონიკები“ წიგ. I, გვ. 123—4; 178—181).

4 არშიაზე ხუცურად, კარგის ხელით, მერმინდელი წარწერა:

„წელთა დასაბამითგან :ჲაიე: ქორონიკონს :სმიე: მოვიდა შაქარაშვილი მონაზონი ფილიპე წმიდად იჩრუსალიმად ჩუენ ჯუარელთა მამასა და ძმათა, აღდგომელსა (ე. ი. აღდგომის ქრისტეს საფლავის წინამძღვარს) ჭ სრულ ქართველთა მოგუაბარა კანდლისათჳს ასი ნაღდი ფლური სურხანის შვილის თამაზის სულისათჳს რაც კელიდან გამოუვიდოდა, სხუაც ბევრი კარგი საქმე ქნა ჯუარის მონასტერში. ჩუენ ერთობით ქართველთა დაუკიდეთ დიდებულსა და შესაძრწუნებელსა გოლკოთას ერთი კანდელი; არას ჟამში, სადამდის ქართველობა იყოს, არავინ მოუშალოს, უკუნისამდე დღე და ღამე დაუსებლად ენთებოდეს და მისი სული წირვაზე იესენებოდეს. ყოფილს თადეოზს შ'ს ღ'ნ“...

5) შიგ ტექსტში, ივნისის 14-ის ქვეშ სწერია: „ამასვე დღესა (ე. ი. 14 ივნისს) მიცვალება ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოანესი ეფთჳმეს მამისაჲ, ჭეშმარიტისა მონაზონისაჲ და ქრისტეს ნების მყოფელისაჲ, რომელმანცა პირველ ჰბუდჱ̀ბრით კრძჳ კრებისთჳრობას“ (ეს ჩამოხაზული ცნობა სრულიად ახალია და უცხო :იხ. ჩვენი „ქრონიკები“ წიგ. I, გვ. 110—III).

6) შიგ ტექსტშივე 12 თებერვლის ქვეშ ვკითხულობთ ფრიად შესანიშნავს და ახალს ცნობას ქართველთა ჯვარის მონასტრის აშენებაზე და მაშენებელზე:

„ამასვე დღესა (12 თებერვალს) მიცვალება ნეტარისა მამისა ჩუენისა პროხორესი. ხოლო იყო ღმერთ-შემოსილი ესე მამა ჩუენი პროხორი ნათესაჲთ ქართველი, ქუყანით შავშეთით, და ვიდრე ყრმა იყო, წარვიდა იგი მონასტერსა კლარჯეთისასა, რომელსა ჰრქჳან წუაროჲს თავი. რამეთუ იყო მონასტერსა მას შინა ძმაჲ ამის ნეტარისაჲ და მისთანა ისწავლიდა; და ვითარცა განმწუსნარე (sic), აკურთხეს დიაკუნად და დაემოწაფა მოძღუარსა სულიერსა, რომელსა ეწოდა არსენი და მის მიერ შეიმოსა სახე მონაზონებისა, და მერმე აკურთხეს ხუცად; და ამისა შემდგომად წარვიდა წმიდად ქალაქად იჩრუსალიმად და დაემკჳდრა წმიდასა სბაჲს ლავრასა და დაუვნა მას შინა წელნი მრავალნი: ოდესმე უდაბნოს წარვიდის და იღვწინ ლოცვითა და მარხვითა, რამეთუ იყო დიდად მოღუაწე და ოდესმე ლავრასა არნ; ოდესმე დაეყუდის თუსგან და ოდესმე მსახურებენ მოძღუარსა სულიერსა და ძმათა, რომელი უძლურ არიან, მოართუამნ მათ საკმარსა იჩრუსალიმით. რამეთუ იყო შემძლებელი მსახურებად და აჭუნდა მადლი ღ'თისა მიერ, სულთა განკითხვისაჲ, რამეთუ ესენეა მას თქმული იგი უფლისაჲ წინასწარმეტყუელისა მიერ, რომელსა იტყჳს: ვითარმედ „რომელმან გამოიყვანოს პატიოსანი არაწმიდებისაგან, ვითარცა პირი ჩემი იყოს“. და ამისა შემდგომად ღ'თისა განგებითა იწყო შენებად მონასტრისა მახლობელად იჩრუსალიმსა, დასაწყისით კერძო, რომელსა უწოდიან

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ჯუარისა მონასტერი, და აღაშენა და განასრულა და შეამკო ეკლესიაჲ ყოვლითა სამკაულითა და შეკრიბნა მას შინა ძმანი მოღუაწენი და მობაძავნი სათნოებათა მისთანი, რიცხვით ვითარ ოთხმეოცნი და განუჩინა წესი და კანონი მონასტრისაჲ მსგავსადვე წმიდისა საბაჲს ლავრისა. *) და კუალად აღაშენა ქსენადუქი ვრცელი და შუენიერი; და ვითარ სრულ ყო ყოველი შეწევნითა ღთისაჲთა, მერმე მოუძლურდა გუამი მისი ფრიადისა შრომისა და სიბერისაგან. მაშინ გამოარჩია მოწაფეთა მისთაგანი ძმა ერთი, სახელით გიორგი [იხ. ამაზე ჩემი „ქრონიკები“ გვ. 177—182) და დაადგინა იგი მამასახლისად და ამცნო, რათა ყოვლითა მოსწრაფებითა ზრუნვიდეს იგი ცხოვრებისათჳს მასშინა მყოფთა ძმათაჲსა. და ამისა შემდგომად წარვიდა იგი უდაბნოსა არნონს და თანა წარიყვანნა მოწაფეთა მისთაგანნი ორნი, ერთი ხუცესი და მეორე მონაზონი, და შემდგომად მცირედისა ჟამისა შემკობილი ყოვლითა სათნოებითა ცხოვრებისა მისისაგან განვიდა და უფლისა მიმართ მიიცვალა ფებერვალსა :იბ:-სა, დღესა კვირიაკესა“.—კვირა დღე 1040 წლის (როდესაც ცოცხალი იყო პროხორე: იხ. ჩემი „ქრონიკები“ წიგ. I, გვ. 111) და 1050 წლებშუა მოდიოდა მხოლოდ 1049 წელს, რომელიც უნდა იყოს წელიწადი პროხორის გარდაცვალებისა.

6) ამავე წიგნის მერმინდელს XIII—XV საუკუნოების აღაპებში მოხსენებულია მრავალი იტალიანური სახელები (მაგ. გვილიამ პატერა, ჟირარდ „ძმა ჩუენი“, ასილინა, ჟუან, სირი ჟილიბედ, სირ არბერდ, „ძმა ტაძრელთა ჟუან„, სირპერ კუმანდური ტაძრელთა“, „ძმაჲ პერი ტაძრელთა“ და სხ.), რაიცა გვიმტკიცებს, რომ ქართველი ბერები და იტალიელნი მეგობრულად ყოფილან და ბევრნი იტალიელნი თვით ქართველ ბერების „ძმანი“ (ე. ი. იმავე მონასტრის ხელქვეით მცხოვრებნი) ყოფილან.

7) ხუცური მდარე ხელით XIV—XV საუკ. :„...აქა (იერუსალიმს) მოვიდა მაწყუერელი პიმენ მას ჟამსა ოდეს თემურ დიმიტრი აოკრა (აღაოკრა) და ჯ~რსა (ჯუარის მონასტრის) სახლი აშირთ (ამირი?) აოკრეს (აღაოკრეს) და დაჭირებულს ზეთი და ცვლი შემოსწირა და აანთო აღდგომას (კანდელი) და გაიჩინა სჳნაქსარსა ზედა სალოცავი. შ~ს ღ~ნ“. იმავე ხელითა ზედვე:

---

*) თუმცა ეს პროხორეს ცხოვრება და გიორგი მთაწმიდელის ბიოგრაფიც ჯვარის მონასტრის აღშენებას ამ პირს მიაწერენ, მაგრამ ჩვენ მრავალი წვრილი საბუთები გვაქვს იმისი, რომ ჯვარის მონასტერი პირველად აღშენებული ყოფილა ანუ დაფუძნებული პეტრე მაიონელის მიერ, ბაქარ მეფის ძისა, ვახტანგ გორგასლანის დროს და ვახტანგისავე შემწეობით. აქ მხოლოდ ვუჩვენებ თვთ ჯვარის მონასტრის წარწერას საკურთხეველში, რომელიც სრულად ვერ ამოუკითხავს პროფესსორს ცაგარელს: Палестинскія надписи“ გვ. 99—102. „ესე წ~ა და ყ~დ პატიოსანი მონასტერი --- მადლითა და შეწევნითა --- სალს (ცაგარლის აზრით „სავლეს“) აღუშენებია“. ცხადია, პროფესსორს ბევრი სიტყვა გამოუშვია წარწერისაგან, რომელშიც დაახლოვებით ეს ეწერებოდა: „ესე წმიდა და ყ~დ პატიოსანი მონასტერი [ჯუარისაჲ] მადლითა და შეწევნითა [ღმრთისათა მეფესა ვახტანგ გორგა]სალს აღუშენებია“. დიდად საჭიროა, რომ ქართველ საზოგადოებამ პალესტინეში გაგზავნოს ბეჯითი კაცი და შეკრიბოს ცნობები ჩვენთა წინაპართა იერუსალიმს ყოფა-ცხოვრებისა.

„ამასვე დღესა იყიდა ვენაკი და შესწირა აბესალამ ლომინაძემან ქრისტეს საფლავს ამას პირსა ზედა, ვისცა ეს ვენაკი ჰქონდეს, თორმეტსა ლიტრასა ზეთსა მოსცემდეს აღდგომელსა და აღდგომელმა (ე. ი. აღდგომის ტაძრის ქართველ წინამძღვარმან) აღანთოს ერთი კანდელი დაუვსებლად“.... (წყევა).

ეს მეტად ბნელი დ̃ გაურკვეველი ამბავი თემურზედ დიად ღირსია გამოკვლევისა. ჩვენ ამას შემდეგ შევეხებით, ხოლო აქ მივუთითებთ მკითხველს, სხვა ცნობები ამავე საგანზე აღმოიკითხოს შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1463 (ორი ცნობა), 1484 და 1486 წ. (გვ. 303—304). და „ქართლის ცხოვრება“ წიგ. I, გვ. 477. უკანასკნელი ცნობა ვახუშტის ქრონიკაში თვალსაჩინოდ შეცვლილია.

7) სხვა წარწერა ლამაზ ხუცურით, XV საუკ. ხელით:

„ესე უწყოდეთ ყ̃თა ქართველთა: ღვთისაგან, მეფეთაგან, სურტანთაგან მოცემული და ნაბოძვარი აღდგომას სალოცავი ეკლესია და სახლი, სადა არს ადამის თხემი გოლგოთა, ჯუარს ჯუარი და სახლი, საპყრობილეს საპყრობილე და სახლი, გარდამოკსა (sic) და სახლი, ბირჩასზედა (ბირქას?) ორი სახლი არს: ფრანგთაკენ მათი და ამიერ ჩუენი. ორი კარი აბია აღდგომისა კართა ზედა, მარჯვენით ჩუენია ჯდომაჲ. საფლავსა ზედა ჰკიდავ რ̃ომე *) ენთებოდეს ნიადაგ, თავით ორი კანდელი, სხუაგან თვთო. წიგნები ყვალაი (sic); ე. ი. ყველა) უკლებად ძეს; ნუ ვინ გაიღოთ: დაკრულვით არის. ესე ესრეთ მესმა მამათაგან და დავსწერე აღგომელმან მახარებელმან. ჯუარისა დასუენებაჲ (sic) კარზედა ყოველთა კვრიაკეთა და დღესასწაულთა ჩუენია“.

8) იმავე ხელით ზედვე: „სახელითა... მე აღდგომელმან მახარობელმან წიგნი გავგზავნე საქართველოს ზეთისთვს ხელსა წინაშე („მოლარეთ-უხუცესი ხელი თაველისძე და მისნი დედმამანი ასათა და სოსანა“, იხ. ზემო 1401—1407 წლის ახლო ხანებში, გვ. 207) და მას გამოეგზავნა ასი ფლური ქრისტეს საფლავისათვს და ჯუარელთა დაიჭირეს, და მონასტერმან, მამამან პიმენ, მოძღუარმან ი̃ე, კანდელაკმან ნიკოლოზ და სრულიად კრებულთა და კელოსანთა, კელარმან, ვექინარ და მწისქვლელმან (sic) ყოველთავე გოუჩინეთ (გაუჩინეთ) ზეთი თორმეტი ლიტრა ყოველთა წელიწადთა მიეცემოდეს ქრისტეს საფლავსა ჯუარისა მონასტრისაგან, და ვინცა აღდგომელ იყოს, აანთებდეს ერთსა კანდელსა დღე და ღამე დაუვსებლად ქრისტეს საფლავსა ზედა და არავინ მოშალოს, არცა შეცვალოს ხელასათვს, სადამდის ესე ჯუარსა მონასტერი ეგოს და მონაზონნი იყვნენ“.

9) იმავე საუკუნის ხელით, ლამაზ ხუცურით: „არის შილას შემოწირული ყოველივე ფლური სამეოცდა სამი ჯუმლად სრულიად“. „დიდება ღმერთსა... და პატიოსანსა გოლგოთასა... რომლისა წყალობითა ღირს ვიქმენ მე უღირსი

*) ეს სიტყვა „რ̃ომე“ ქარაგმიანია და არ ვიცი, რას აღნიშნავს. უნდა იყოს „რომე“ ანუ უფრო სარწმუნოდ მიმაჩნია „რო“-მე, ე. ი. საფლავის ტაძარში ჰკიდიაო ას სამოც და ათი კანდელი და იმათგან ორი თვით საფლავის თავით და სხვაგან თითო.

შილა მღდელმონაზონი აღდგომელობასა და შევსწირე წ[ა]სა ამას გოლგოთასა ერთი ბარძიმი ვეცხლისა, ორი თეფში, ერთი წურწუმა საზედაშე, ერთი კოვზი, ერთი კამარა და ერთი სატფობი, ესევე ვეცხლისა არის, ოთხი სპილენძის სასანთლე, ერთი საყრაყი (sic), ერთი კანდელი შემოვსწირე წ[ა]სა გოლგოთას სალოცველად და საოხად ცოდვილისა სულისა ჩუსნისა... (წყევა, ვინც გაიტანოსო).

დამატებანი.

ჩვენ ქვემო ჩაგვეთავა რამდენიმე შდიდებულესთა ქართველთა გვარემის გვაროგნებათი შტოები, შეგვენილი ჩვენგან შეკრებილის წყაროებით და სხვა საბუთებით. აქ ჩვენ მოკლედ კ განუმარტავად შემოგვაქვს, ხოლო ახრადა გვაქვს განმარტული შტოები ამ გვარონებისა და სხვა თავდებისაც მესამე წიგნში ჩაგნთოთა.—არაბული ციფრები რომ შუხის აღნიშნავს, რომ ამ წლებს ის პირნი სახუთებში ცოცხლნი სხვანან, ხოლო ჯვარი სადაც ციფრებს წინ შუხის (†) ის ციფრი აღნიშნავს დროს ამ პირთა სიკვდილისას.—წარჩინებულ გვართა გენიალოგია დიდად გამოსაყენებელია არქეოლოგიათვის.

I მუხრან-ბატონების გვარტენოზითი შტო (გენიალოგია).

მეფე კოსტანტინე III (1469„—1505 წ.).

1. **ბაგრატ**, ძმა მეფეთა დავითისა († 1526) და გიორგისა, († 1540) შვილი მეფისა კოსტანტინესი († 1505 წ.). ბაგრატ მუხრან-ბატონად დაჯდა 1512 წ. ბერად შედგა ბარნაბას სახელით 1539 წ.—ცოლი მისი ელენე.

თეიმურაზ

ალიხანი

ალი.

დედის ძმები, ალექსანდრე „მესხეთის დედოფლის ქორეპისკოპოსი“, ბესიკი, სოფლის მამასახლისი სოფელ ზემო ხოდაშენში 1545 წ. და ტიტნასი იოა 2587 წ.

ანიოსი † 1561. 1540.——წა ქეთევან, კახთ მეფის დავითის ტოლი; აწყმა 1624 წელს. 1588

ბერგილი მოკვდა 29 მარტს 1560 წ. შეირთო ტოლი თამარ 1578 წელს.

ანანია, მოკვდა სპარსეთში 1582 წ. 26 ნოემბერს.

3. **ეკატერე**, ტოლი ალუდი, გახთ მეფის ლევანის ქალი 1548 წ. 1546. 1550

ალექსანდრე 1550; ბიზანტიას სამოციქულო ტიტნასი სხვნი 1604 წ.

2. **ვახტანგ**, (1539—1578 წ.) ტოლი მისი ხუანშეზე, ასი მეფის ლუარსაბის ქალი († 1528). ჯახტანგ † 1578 („ქართლისა“.).

6. **ალიხანრ**, ქართველის ბაზის 1624 წ. ტოლი მისი სია მანდატურთ-უხუცესის ქალი. † 1627 წ.

5. **თეიმურაზ**, I —— ქართველის ბაზის 1623 წელს, ტოლი მისი წერეთლის ქალი † 1624

4. **ბაგრატ**, II დაბადა 1572 წ. ტოლი მისი ელენე

(№ 6: ქაიხოსრო)

(№ 5: თეიმურაზ I)

ელენე, ცოლი გიორგი არიდეს ცრისთავისა 1643 წ. 1647.

დედის იმედი, ორეიშვილის პაპას ცოლი, ზაზანი ჯ. ზაალის დედა 1661

მარიამ-ბეგისკაჩაი დიმენტი 1648; 1654; 1656, მერე კათოლიკური ქართლის 1660—1676 წწ-ში.

8. **კონსტანტინე** II, ცოლი მისი თამარ ბატონიშვილი 1803
† 1668 წ.—1722.
ცოლი მისი ვეფხვისა ბატონიშვილის ქალი დარეჯანი, მოლოხნინა-ბაში დოშნა.

ბაგრატ — სერგეი 1758 — ვახტანგ 1808
1695, 1701 — დავითბეგ 1715 წ. — გიორგი 1738 — ბაგრატ — ალექსანდრე 1808
ქაიხოსრო 1823 წ.
ბეითერი, კატრანი 1830

ვახტანგ 1622
დარეჯან 1622.

9. ბაგრატ III, ცოლი მისი ბატონიშვილის ქალი 1632; 1671

ვახტანგ 1670; 1689. მოკვდა 1697 წ. წინამძღვრად ალავერდის.
თამარ, პირველი ცოლი ლევან დადიანისა.

პაპუა სახლ-ხუცესი დაიბადა 1651 წ. ლევან — პაპა † 1717 წ.
იესე † 1716 წ.
ქაიხოსრო 1686; 1700
თებერვალს.

დავით 1632; 1631.

სარეჯან, ——— ბაგრატ — სერგეი 1717 წ.
დედოფალი 1670—1697. ურჩევდა მოკლას ქრისტიანობისთვის 5 ნოემბერს 1728 წ.
ნოეშილას ბიძაშვილი ეპისკოპოსი 1683 წ.
ბეგი 1717

12. **ბაქარ II** 1670; 1689; დავით 1709 წ.
1701; — 1707 თელი
დაწვეს 1716 წ. მოკვდა
ქაიხოსრო 1689; 1697. 1695
და 3 იანვარს 1723 წ. ბაგრატ 1726 1732 წ.
ბაგრატ 1732, 1716.
ლუარსაბ 2670; 1689; 1698

10 თეიმურაზ II, სახლ-ხუცესი; მოკვდა 14 აპრილს 1688 წ.—დაიბადა 1649 წ. ცხინს 1670; 1686 წ. (ერთ სიგელში თეიმურაზ II წოდებულია 1717 წელს კოსტანტინეს შვილად, ხოლო კოსტანტინეც ძმად თეიმურაზისა ჯ. ოტიას ბიძაშვილად: იხ. ჩემი გუჯრის წიგ. II, გვ. 327)

7. ვახტანგ II. 1622.1638(1627—1658). ცოლი იმისი ყაფლან ორბელიან - ბარათაშვილის ქალი როდამ † 1678 წ. (მოლოხნობაში ეკატერინე). ვახტანგ გამეფდა ქართლს შახნავაზად წოდებული 1658 წ. და მისი შვილი არჩილ კახეთს.— როსტომ მეფის ცოლი დადიანის ქალი მარიამ შერთო. მოკვდა 1676 წ. ამისგან წარმომდინარეობენ შემდეგნი ქართლის მეფენი 1744 წლამდი, როდესაც ქართლის მეფობა დაიპყრო კახთა მეფემ თეიმურაზ II-მ.

თეიმურაზ II № 10

11. კოსტანტინე II სახთხუცესი: სჩანს 1703, 1670; 1698; მუხრან-ბატონად დაჯდა 1699 წლის ახლოხანს. 1708

ოტია 1670—1718 მოკვდა 1718 წ.

ქრისტეფორე 1700 წ. 22 ტრიმესტრის

მელიტონ(ეპისკოპოსი)

ბაგრატ 1703 - - - -

ლევან 1670 - 1718 წლის 14, 1701

13. ლევან 1670—1739. მოკვდა მაისის 14, 1739 წ.

14 კოსტანტინე, III დაიბადა 1716 წ. პირველი ცოლი ქეთევან; მეორე ცოლი ბარბარე, ბარძიმ ერისთავისაქალი მოკლეს 1756

ალექსანდრე ოტიაევი: დაიბადა 1717 წ. † 1718წ.

ლუარსაბ: დაიბადა 1715 წ.მარტის 24.

15 ლევან დაიბადა 1753 წ. ოქტომბრის 21, ხუთშაბათს. ქრისტეშობის დღეს ნათლისღების წინა ღამეს 1754 წ. ქრისტეშობის დღეს 1755 წ. ნათლისღების წინა ღამეს 1756 წ. ქრისტეშობის დღეს 1757 წ. ნათლისღების წინა ღამეს 1758 წ. ქრისტეშობის დღეს 1759 წ. ნათლისღების წინა ღამეს 1760 წ. ქრისტეშობის დღეს 1761 წ. ნათლისღების წინა ღამეს

ჩვ სასწარად კრძს ჩუენთოთ მუსრან-ბატონთა გვროგნობითი შტო, რომელიც გამომგზავნა მე უმოწყალეს[ა]ს თავდა კოსტანტინე ავიწს ძე მუსრან-ბატონმა რუსულ ენაზე შედგენილი. ჩვენ ჩვა-ით ნუსხები (ნომრები) მოუსხიო ჩვენგან შედგენილის შტოსთან ადვილად შესადარებლად. როგორც ეტყობა სია შედგენილია 1817 წლის ახლო ხანებს რადგან სიაზეასაგმო, კოსტანტინე № 16 მუსრან-ბატონასაგან ლმრთულის. რაც ბოლოს ჭართულად მიწერილია, ის მერე დამატებული.

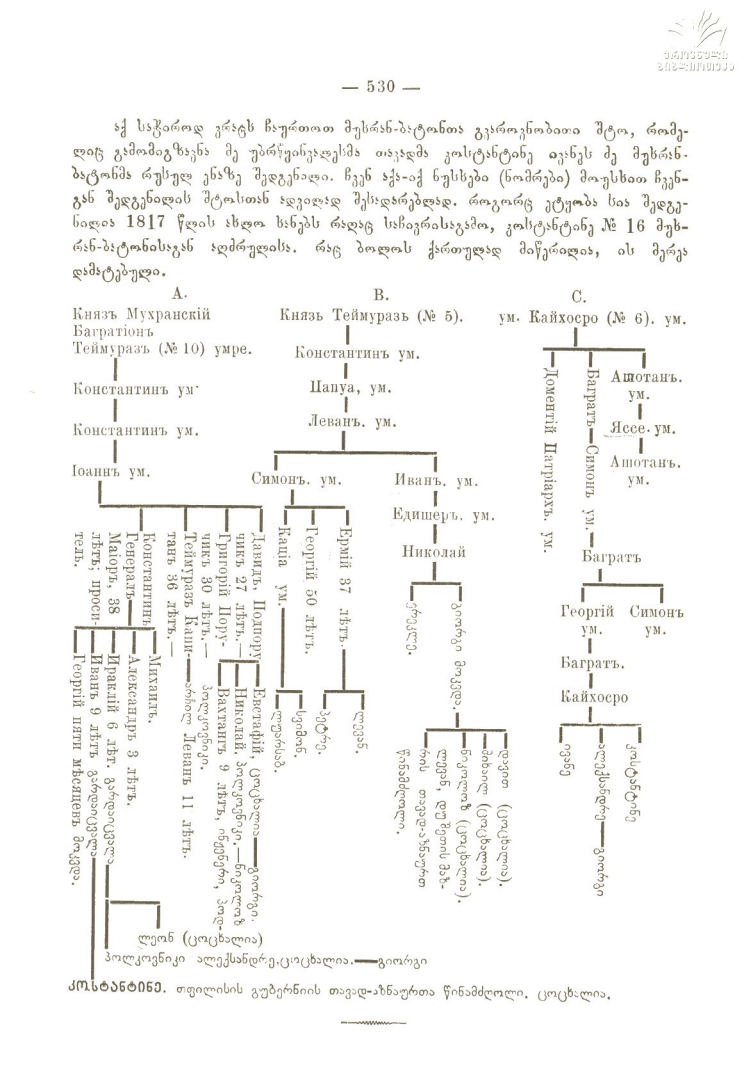
A.
Князъ Мухранскій Багратіонъ Теймуразъ (№ 10) умре.
Константинъ ум.
Константинъ ум.
Іоаннъ ум.
Давидъ, Подпоручикъ 27 лѣтъ.
Григорій Подпоручикъ 30 лѣтъ.—
Теймуразъ Каицтан 36 лѣтъ.
Константинъ
Генералъ-Маіоръ, 38 лѣтъ, просто
Михаилъ.
Александръ 3 лѣтъ.
Іракій 6 лѣт.
Іванъ 9 лѣтъ
Георгій пяти мѣсяцевъ
B.
Князь Теймуразъ (№ 5).
Константинъ ум.
Шапуа, ум.
Леванъ. ум.
Симонъ. ум.
Каіца ум.
Ермій 37 лѣтъ.
Георгій 50 лѣтъ.
Іванъ. ум.
Едишеръ. ум.
Николай
Евстафій, Прапорщикъ 27 лѣтъ.—
Николай, Прапорщикъ 30 лѣтъ.—
Вахтангъ 9 лѣтъ.
Левань 11 лѣтъ.
Ермій
Георгій
Іоанъ
Іоаннъ
Іоаннъ
Іоаннъ
Іоаннъ
Іоаннъ
Іоаннъ
Іоаннъ
C.
ум. Кайхосро (№ 6). ум.
Доменній Патріархъ. ум.
Багратъ
Ашотанъ. ум.
Іессе. ум.
Ашотанъ. ум.
Симонъ ум.
Багратъ
Георгій ум.
Симонъ ум.
Багратъ.
Кайхосро
Іоаннъ
Александре
Іоаннъ
Іоаннъ
Іоаннъ
Іоаннъ
Іоаннъ
Іоаннъ
Іоаннъ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

II არაგვის ერისთავთა გვაროვნობის შტო

ა) ერისთავნი შაბურის ძენი

1 შანშე
2 ვახტანგ } XIII საუკ?.

3 ვარამ XIV საუკ.

4 ქუჯაჲ და ცოლი მისი დაბდაჲ.

5 ვახტანგ. XIV საუკ.

6 მიქაჲ 1398 ელენე ვარამ 1398 ქავთარ? 1398 (გუჯ. წიგ. II, 103)

7 ნუგზარ და ცოლი მისი ჲედისიმედი.
მეორე ცოლი გულდაბ? 1418 (ჩემი გუჯრის წიგნი. II,84).

8. ლომი XV საუკ. ცოლი მარეხ(ეკ. მუზ. № 97; გვ. II, 8)
სუნდულიძე ლომი იხ. 1398 წ.
ამ სუნდულიძედამ უნდა იყვნენ ზედგინიძე—ამილახორნი. ვარამ და მიქიაჲ მკვდარნი 1465 წ.

9. შაბური; ცოლი ლალია?

სარო 1465

10 ვამიყ, ცოლი მისი შურია.
მეორე ცოლი მარიამ? 1465, 1474
მესამე ცოლი დულარდუხტ; მონაზონობაში დომნე.

11. გიორგი, ცოლი მისი (მარიამ?) გიორგი მეფის ქალი 1465 1475 1474 ომარ 1465 მიქაჲ 1465 ვარამ 1465; ნუგზარ 1445

ბ) არაგვის ერისთავნი ვანათელნი.

X აზნაური ვანათელი. ამან მოსპო წინანდელნი ერისთავნი და თვით გაერისთავდა.

X

1 **ბაინდურ** 1519 წ. ახლო ხანს ‑ 1550 წ. ახლო ხანს: ეს უნდა იყოს, რომელმან 1560 წლის ახლო ხ.ნებს დახოცა ყველა თვსი ძმები (ქ-ცხ. II, 37).
ამას შეურთავს დავით მეფის ქალი 1527 წლის ახლო ხანს. (იხ. ჩემი გუჯრის წიგნი II, გვ. 189).

ზურაბ 1519. გოდერძი. ბარძიმ. გოსტასაბ. როსტომ. 1519 წლის ახლო ხანებში (გუჯ. წ. II, 186; 221).

„ნუგზარ დიდი“ წოდებული „პირველ ერისთავად“ 1617.—მოკვდა 1619 წლის ახლო ხანს. ამან დაიპყრო ბაზალეთი და მაიულეთი, რომელიც მისცეს მას 1578 წელს. ანანურის ეკლესიის აღმშენებელი.

- 3. **„ბაინდურ** დიდი“ 1619—1620 † 1621 წ.
- 4. **ზურაბ**, † 1630 წ. ახ. ცოლი დარეჯან, თეიმურაზ მეფის ქალი.
- **გიორგი** I. 1643 წ. ცოლი მისი ელენე მუხრან-ბატონის ქაიხოსროს ქალი
- 5. **დავით** 1629 (იგივე „დათუნა“ † 1635)
- 6. **ზაალ** 1629; 1654 მოკლეს 1661 წ. ახ.
- № ცოლი იესე ქსნის ერისთვისა.
- 8. **რევაზ** დაჯდა 1626 წ. ახ. 1650 წ.
- № ქალი, თეიმურაზ მუხრან-ბატონის ცოლი
- № ქალი, გიორგი სააკაძეს ცოლი.

(რევაზ № 8).

11. **ბაქარ**, დაჯდა 1697 წ. აპრ. თა- მარ 1701 წ. აგვისტ. შე- კრილი ხალხით იხ. ბქ.

დარეჯან — ლეონასა 1701; 1661; 1678

ქაიხოსრო ათაბაგი 1678 აგვ. იასონ 1710 — ედისშერ.

† ქაიხოსრო ათაბაგი 1678 აგვ. იასონ 1710 — ედისშერ.

ბაქარ — ანდრონიკე ბაგრატიონი, ქართლის მეფე ვახტანგ V-ის ქალი.

(ზაალ № 6)

ბაქარის ასული — ნინაწმიდელი 1705

ზაალ 1678.

პაატა

(გიორგი I)

ზურაბ, 1695 ცოლი ვახტანგ V ქალი — 14. **ბაქარ** II, დაჯდა 1728 წ. აპრ. — დავით გადავიდა რუსეთს 1724 წ. † 1738 წ. სტეფანე.

თეონიონ (რვამდე თერეზა) ლევან ანდრონიკაშვილის ცოლი.

15. პაატა 1729 წ. აპრ.

№ ქალი, ოთარ ცოლი, მარიამ დედოფალ დიასამის ასულად მიჰყვა, თამარ, ორბელიანის ცოლი † 1735 წ.

გიორგი 1686 (იყოფა „ლეკიანად") ფარე ლეჩ ჩიტაიშვილის ცოლი, 1689 წ. მიიპატიჟეს, ხელში ჩაიგდეს.

ქეთევან — ბეჟან ჯორჯაძე, ვახტანგ V-ის ელჩი ირანში 1723—1728 წ.

ანა, ბაქარ მეფის ასული, ცოლად ჰყვა ბეჟან ჯორჯაძეს 1723

ელენე ბეჟანის ასული — ბაქარ მეფის ძე, ვახტანგ V-ის ძმა, ცოლად ჰყვა ბეჟან ჯორჯაძეს 1723

ბაქარ — ანა, ბეჟან ჯორჯაძის ასული, ცოლად ჰყვა ბაქარ მეფის ძეს 1723

ბაქარის ასული — ნინაწმიდელი 1705

ბაქარის ასული — ნინაწმიდელი 1705

ბაქარის ასული — ნინაწმიდელი 1705

(მამუკა) (გრიგოლ, ოთარ № 7-ის ძმა) (გიორგი № 10)

ანნა, ანუ „ხანუმა“ ბაქარ მეფის ცოლი 1731.
ლუარსაბ † 1732
გიული † 1738
ელიზბარ † 1738
მაყვალა-ბესიკაშვილი რამაზის, რომელმაც გადასცა, მწყურალი, ქალაქი ცხინვალი, 1730.
16. **ბაძაძა**, ერისთავი † 1738 ქნის ერისთავებს შაბაშის ახლო ოჯახობა გასწყვიტა სრულიად 1738 წ. (ქც. 92-4)
ერთი ქალი. გიორგი † (ქ-ცხ. 472) 1738 წ.?

17 **ვამიყ**. 1727; 1729; 1730; ცოლი მარიამ.
ბაჭია 1727 — ბეჟანა და ლუარსაბ მისი მარიამ.
ნინო
ელიზბარ 1727
ნოზაძარ 1727
ბეჟანა 1727
ლუარსაბ 1727
ზურაბ 1727. 1671
პაპუა; დავით
იოტამ 1729
გრიგოლ ხარებაშვილი 1674 წ.
სურიდან 1729.

12 **ლამბა** II. „ლოლაბანდ“ „წაბლბერელი. დაჯდა 1723 წ. ახ. და გადაუხდინეს 1725 წ. და წაერეკა ალბარახანს, რომელმაც დარჩა ერისთავები. მსახურებდნენ „ქართველთა გუნდის პოლკ.“ შე. და 1739 წ. ხელთაგებში.
ალექსი, რუ- თამარ 1723 სეთში მყოფი.
დიმიტრი სენატორი 1856 წ.

18. **ბეჟან** 1740 წლიდამ. ბეჟან მოკლეს 1743 წ. და ერისთავად დასვა თეიმურაზ მეფემ ჯიმშერ ჩოლოყაშვილი.(1743—1756) და შემდეგ საერისთოს ჰპართვიდენ რეკლე მეფის ძენი ვახტანგ და ლეონ.
სვიმონ პროტოიერეი.
ალექსი
ქეთევან
მანუჩარ
ბაჩია
ელენე სენატორი 1729 წ.
ვახუშტი, ბეროზაში ბასილი, ცოლი ქეთევან, მოლოზნობაში ქრისტინე
ამოან
1786 წელს მოხსენებულია ერისთავის შვილი ბეჟან მსაჯული.

III გვაროვნობითი შტო ქართლის აბაშიძეთა

ქისტატი 1586 წ.

მამუკა 1667 წ.

ვახუშტი, ცოლი მისი ანიკა, ვახტანგ VI მეფის ქალი † 1746, 30 იანვარს. 1722;1745,

ნიკოლოზ 1750. სძე ყაფლანიშვილთა ორბელიანთა 1764;1775.

- **გიორგი** სახლთ ხუცესი 1776—189 წელს.
  - იოანე
  - ესტატე 1805
  - დავით 1805
- ივანე
  - ესტატე
  - იოანე 1804
- სვიმონ 1777—1807
  - დიმიტრი 1804.
  - ლევან 1785; 1807
- ნინია 1785—

პაატა 1764;1789. 1764 წ.

- ქაიხოსრო 1737 † 1795 წლის ახლო დროებს. შეირთო სოლომან I მეფის ქალი დარეჯან, რომელიც მოკვდა მოსკოვს 1827 წ. 24 იანვარს, 72 წლისა.
  - დავით 1791
  - პაატა 1801
  - სვიმონ 1180წ.
  - იოანე 1800
  - ვახუშტი 1800
  - ნიკოლოზ მდივანბეგი 1793 წ.
  - იოანე (bis) 1795. დაიბადა 1794 წ. ახ.
- **ევგენი**: 1729— 1800 წ. 1807 წ. ევგენი იყო გორის „ისპრავნიკი".
  - სვიმონ 1800.
  - ელენე
  - **პაატა**, რომელმან ომარ-ხანზე გაიმარჯვა 1081 წ. 1799. 1741
  - იოანე 1801 წ.
  - № ქალი, ცოლი სოლომან I მეფის ალექსანდრესი; განქორწინდა 1780 წ.
- დავით
  - ფარსადან მდივანბეგი
- თამარ, ნიკოლოზ ორბელიანის ცოლი † 1804
- ნიკოლოზ † 1790 წლის ახლოხანს.

IV შტო უკანასკნელთა ძსნის ერისთავთა

ზემო (გვ .30) დაბეჭდილს შტოში რამდენიმე პირი გამოგვრჩა და ამის-გამო ხელ-მეორედ გბეჭდავთ.

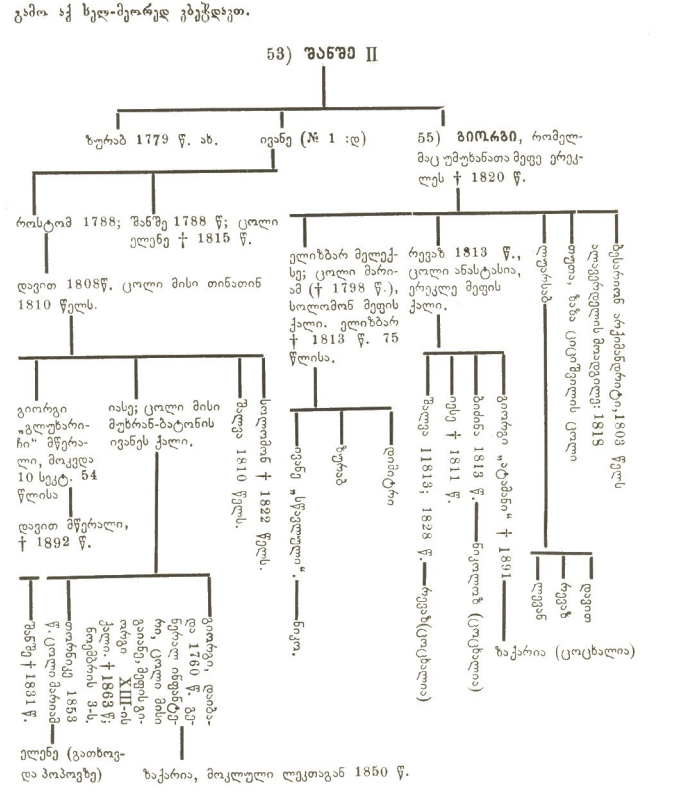
53) შანშე II
ზურაბ 1779 წ. ახ.
ივანე (№ 1 :დ)
55) გიორგი, რომელ-მაც უმუხანათა მეფე ერეკ-ლეს † 1820 წ.
როსტომ 1788; შანშე 1788 წ; ცოლი ელენე † 1815 წ.
დავით 1808წ. ცოლი მისი თინათინ 1810 წელს.
ელიზბარ მელექ-სეც; ცოლი მარი-ამ († 1798 წ.), სოლომონ მეფის ქალი. ელიზბარ † 1813 წ. 75 წლისა.
რევაზ 1813 წ., ცოლი ანასტასია, ერეკლე მეფის ქალი.
ბაბალე
ელენე
ბაბალე
ანა
ბაბალე
ბაბალე
ბაბალე

შინაარსი ამ წიგნისა.

I. „ძეგლი ერისთავთა“, ანუ ისტორიული წერილი მთიულეთზე (ქსნის და არაგვის ხეობა). VI—XV საუკუნებში: გვ. 1 - 19.

II. სხვა-და-სხვა ხელ-ნაწერებიდამ ამოღებული ცნობები ქსნის ერისთვებზე: გვ. 19 – 26.

III. გვაროვნობითი შტო ქსნის ერისთავთა უძველესის დროითგან მე-XIX საუკუნემდი: გვ. 26 – 30. უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ შტოს უკანასკნელს გვერდზე (30) გამოშვებულია დავითის ძე გიორგი „გლუხარიჩად“ წოდებული, ცნობილი მწერალი და მსახიობი (ძმა იასესი) და გიორგის ძე დავით, ცნობილივე მწერალი, რომელიც გარდაიცვალა 1892 წელს.

IV. სიგელი 1020 წლისა, მელქისედეკ კათალიკოზისა: გვ. 31—36.

V. ახალი ვარიანტები ძველის ქართულის დაბადებისა XII, XIII და XVI საუკუნოებისა და რამდენიმე ცნობა უძველესის ქართულ „კიმენის“ დაბადებაზე: გვ. 36—39 და გვ. 40 (შენიშნვა).

VI „ასკეტიკონი“ ბასილი დიდისა, თარგმნილი ეფრემ მცირის მიერ: გვ. 39—40 და მის-მიერვე თარგმნილი „ფილოთეონ ისტორია“ თეოდორიტე კვირელისა: გვ. 40—43.

VII. ნიკორწმიდის სიგელი XI საუკუნისა გვ. 43 - 49 და ზედვე მეფის ბაგრატ მესამის სიგლის ნაწყვეტი გვ. 49.

VIII. მეფის გიორგი II-ის სიგელი 1078 წლისა, გვ. 50.

IX. ანდერძი წ̃ის დავით აღმაშენებელისა გვ. 50—52.

X. თამარ მეფის საფლავის წარწერა, გვ. 52.

XI. იამბიკო, თქმული რუსთველის მიერ გვ. 52.

XII. სამცხე-საათაბაგოს მღვდელთ-მთავარნი გვ. 53—54.

XIII. ძეგლის წერა რუის-ურბნისის კრებისა გვ. 54—72.

XIV. „მეფესა დავითს (აღმაშენებელს) მონაზონი არსენი“ (შესხმითი სიტყვიერება) გვ. 68—70.

XV. გელათის სიგელი, თამარ-მეფის მიერ მიცემული 1189 წელს გვ. 72—75.

VXI. წერილი გიორგი მონაზონისა, გიორგი მთაწმიდელის ბიოგრაფისა გვ. 75—79.

XVII. სიგელი თამარ-მეფისა 1202 წ. გვ. 79—82.

XVIII. წ̃ს ევთიმე მთა-წმიდელის წერილი გვ. 82—88.

XIX. ახალ-ციხური ტყავის სახარება XII საუკ. გვ. 88—90.

XX. „აფხაზთა ქრონიკა“, იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1222 წელს 1236; 1245; 1484; 1486 და 1688 წ. (გვ. 507); 1692 წ. გვ. 512.

XXI ქრონიკა სასკდესიო მუზეუმის ძველისძვირისა № 85: იხილე შემდგომ წელ ოვ ქვეშე: 1211 წელს; 1352; 1355; 1360; 1366; 1396; 1409; 1413; 1428; 1444; 1447; 1452; 1461; 1464; 1465; 1466; 1472; 1477; 1478; 1485; 1498; 1505; 1516; 1536; 1554; 1571; 1573; 1578, 1579; 1586; 1640; 1654: „ავ დომ - - [და]ბადა“ (ეს გამოგვრჩა); 1658;

XXII. ვახტანგ ძეგლი, სრგის მხარეულის მიერ აღწერილი (ნაწერეტი), იხ. გვ. 91—94.

XXIII ნაწერეტი არსენ კათალიკოზის სიგელისა, XIII სუკ. იხ. გვ. 94—96.

XXIV სიგელნი შიომღვიმისანი: № 37 XII სუკ. გვ. 97—100; № 67 XII სუკ. გვ. 100 - 102; № 39, XII სუკ. გვ. 125—126; № 34, XII სუკ. გვ. 126—128; № 65—1260 წელს გვ. 145—148; გვ. 149—153; 1344 წ. ქვეშე. 1376 წ. 1433; 1475 წ.; 1508; 1523; 1525; 1603;

XXV. იოანე შავთელის გვინელობა 1233 წ. გვ. 103—122. იქვე გზარა სრსენის და სხა კარელის მიერ ხიხუელი სკვლობლებია გვ. 107—108. — წერილი ბელშიასის ძის გზარა სრსენისა გვ. 108—109. კალობანი სანანუელისანი წ-ის მეფის დავით აღმშენებელისა გვ. 104—110; ისტორიული წერილი ბუსერიძის ტბელისა: ა) წ-ის გიორგის ტაძრის აღშენება ახალის დაფრის ხსენ „ბაჩალის-მიერ“ გვ. 111—117; ბ) ხახრება სქართველოსი ხუარამზედოსგან გვ 118—119; გ) ხახათა ტაძრის აღშენება გვ. 119—121

XXVI. გვართნაბათი შტა ერისთავი ერისთავთა ბუნერისძეთა გვ. 122—123.

XXVII. გელათის სიგელნი №№ 49 და 8,978 გვ. 128—9, დავით ნარინის დროსა; — 1464 წ. 1495 წ. №№ 52 და 9865; 1504 №№ 639; 178; 1509 № 127; 1519 (გვ. 336 - 340 და 340—4); 1527 № 82; 1568 გვ. (409) და № 7; 1573 № 72; 1586; 1603; 1604; 1630 № 101; 1637 № 139; 1660; 1664 წ. № 139; —

XXVIII ხაბის და მარტვილის მონასტერთა სატების XIII სუკუნის წარწერანი და ცნობანი ძველ დადიანებზე გვ. 129 - 132 და 199.

XXIX რკონის სიგელი 1259 წელისა: გვ. 132 - 145.

XXX. სიგელი გრიგოლ სურამელისა XIII სუკ. 145—146.

XXXI. სიგელი ბეკა სურამელისა XIII სუკ გვ. 153; 168—169; 170—171.

XXXII ადაშენა ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წელს დაწერილის ხელნაწერისა, XIII სუკ. გვ. 154—156; 169; 298 9; 312,—315; 406—7; 1640 გვ. 454; —

XXXIII თამარ-მეფის კარბადინის წარწერა გვ. 156.

XXXIV ტრატის სხარება შიო-მღვიმისა 156 - 158.

XXXV სამი სიგელი მეფისა დავით ნარინისა: გვ. 158—162.

XXXVI. ძველფასი ნაწერეტი მე-XIII სუკუნის სომდგელო კრების ძეგლისა: გვ. 162—166. თუმცა ეს კრება ჩვენ დაცსულ 1280 წლის ახლო ხანს, დიმიტრი თავდადებულის მეფობაში, მაგრამ ქვემო, სხვა სიუეების მა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ხედვით, ჩვენ დავასაბუთეთ, რომ ეს კრება უნდა ყოფილიყო ცოტა უწინ, ულუ-დავითის მეფობაში: 1262 წლის ახლო ხანს გვ. 184—185.

XXXVII. სიგელი წმიდის მეფის დიმიტრი თავდადებულისა: გვ. 167.

XXXVIII ცნობანი მხარ-გრძელებზე: გვ. 168; შეად. 91—94.

XXXXIX ყანჩაეთის ეტრატის სახარება: გვ. 171—172.

XL მოქვის მხატრობიანი ტყავის სახარება 1300 წ. გვ. 172—174.

XLI სამსარის ქვაბის წარწერა გვ. 174.

XLII ცაიშის ოლარი, 1312 წელს შეკერილი და სხ. გვ. 175—6.

XLIII სინოდალურ კანტორის ნუსხის წიგნისგან № 507 ამოღებულნი ცნობანი: ნუსხა №; სბ: XIV საუკ. გვ. 176;—ნუსხა № დ: 1392 წ. გვ 198.

XLIV ფიტარეთის ტაძრის წარწერანი: გვ. 177.

XLV ისტორიული ლექსი, XIV საუკ. წარწერილი ნუზლა საყდარზე, ნარსოფელს, ოსეთში გვ. 177—179.

XLVI დემურ ბალახის ეტრატის სახარება. გვ. 179—180.

XLVII დაბის სოფლის ტაძრის წარწერა: გვ. 180.

XLVIII „დადიანთა ქრონიკა“ იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1345; 1384 (გვ. 199); 1396; 1414; 1444; 1470; 1474; 1482; 1512; 1532;

XLIX ძეგლი მეფეთ-მეფის გიორგი ბრწყინვალისა: გვ. 182—183.

L სიგელი მეფისა დავით VII-ისა 1355 წ. გვ. 184—185

LI ცაიშის ომოფორი, შეკერილი XIV საუკ. გვ. 186—7.

LII სიგელი ალექსანდრე მეფისა 1362 წ. გვ 187—188.

LIII „წიგნი ქორონიკონნი“ ანუ ქრონიკა, ჩართული ლექსთა კრებაში, იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1373; 1385 (გვ. 199); 1394; 1396; 1402; 1431; 1444; 1456; 1471; 1478; 1485; 1508; 1511; 1513; 1518; 1526; 1554; 1558; 1559; 1560; 1566; 1567; 1569; 1576; 1578; 1585; 1586; 1587; 1591; 1605; 1609; 1614; 1622; 1624; 1632; 1636; 1647; 1648 (გვ. 474);—1656; 1659; 1660; 1663; 1678; 1682; 1683; 1687; 1688; 1693; 1695; 1695; 1697;

LIII ქრონიკა, ჩართული ჩემს ხელნაწერ ჟამნში № 3 იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1444; 1510; 1513; 1534; 1535; 1541; 1554; 1561; 1568; 1569; 1579; 1593; 1599; 1602; 1605; 1607; 1609; 1614; 1651; 1649; (გვ. 475); 1658; 1661; 1666; 1668; 1676; 1688; აფხაზეთისა აკლება თურქთაგან 1452 წ. გვ. 266.

LIV: ქრონიკა 1375—1401 წ; გადმოწერილი უცნობის პირისაგან: იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1375; 1387; 1389; 1390! 1392; 1384; (გვ. 199). 1393; 1394; 1395; 1400; 1401.

მაჭავარიანთა სიგელი იხ. 1452 წ. ქვეშ.

ავშანდაძეთა სიგელი იხილე 1452 წლის ქვეშე.

ქავთარაძის სიგელი 1487 წელს გვ. 305—306.

LV მაყაშვილთა სიგელი 1377 წლისა: გვ. 190—191.

LVI ქრონიკა, ჩართული სოფ. ძეგვის წ˜ა ნიკოლოზის ეკლესიის გულანში იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1388; 1423; 1429; 1439; 1444; 1463; 1474; 1498: 1500: 1516; 1534; 1535; 1539; 1543; 1550; 1553; 1554; 1555; 1573; 1575; 1579; 1580; 1584; 1599; 1601; 1613; 1632; 1637; 1643; 1645; 1656; 1661;

LVII მაღალაშვილთა სიგელნი 1391 წ. (გვ. 191—193); 1472; 1512; 1562; 1675;

LVIII სიგელი, მიცემული იმერთა მეფის ალექსანდრეს მიერ 1392 წელს: გვ. 193—4.

LIX სია მცხეთის საკათალიკოზო მამულებისა: გვ. 195—8.
ბოდორნის სიგელი 1474 წელს (გვ. 291 - 3).

LX მცხეთის სიგელები: 1393 წ. № 38. გვ. 200; იხ. კიდე 1397 წ. და 1398 წ. გვ. 202:— 1398 წ. № 169: გვ. 202.—3;—1399 № 56: გვ. 204—; 1401 წ. № 476: გვ. 205; № 121 გვ. 207; № 101; გვ. 213:—1405 წლისა № 106 გვ. 213;—1408 წლისა № 339: გვ. 217; № 612 გვ. 218:—1411 წლისა № 160; გვ. 219;—1413 წ. № 105 და № 337 გვ. 219—220; 1414 წ. № 44; 1419 № 91;—1420 № № 3 და 250; გვ. 325—7;—1424 № 57;—1425 № 20;—1428 №№ 5 და 127;—1429 № № 252 და 356; —1431 №№: 23: 249; 365; —1433 №№: 336; 332; 103; 1434 №№ 332; 341;—1335 №№ 333; 34,—1438 №№ 438 და 64;—1439 № 36;—1441 №№ 14; 189; 28; 107; 1442 №№ 338;—1443 № 144;—1445 № 292;—1448; №12;—1449 № 37:—1451 № 54.—1453 №№: 296; 311; 48; 401; 475 და 344, 1457 № 167 (გვ. 271),—1459 წ. №№ 484; 103;—1460 № 124;—1464 №№ 236; 33;—1465 № 75;—1466 № 35;—1488 № 130 (ნუსხა №: ს˜მგ:); 1492 № 480; 1497 № 479;—1498 №№ 10; 328;—1500 №№ 464 (შეადარე № 311.); 415 (გვ. 316—8);—1502 № 407; 1503 № 47;—1504 №№ 122; 482 (გვ. 321); 128: 123; 1505 №№ 126;—260; —1511 № 472;—1514 № 351; 1516 № 8;—1517 № 582; 1519 №№ 238 დ 243 (გვ. 346); 1526 № 7;—1527 №№ 272 (გვ. 369); 89 (გვ. 371); 6 (გვ. 373); 1529 წ. № 262; —1531 № 197; 1532 №№ 315; 342; 1534 № 3:—1537 №№ 2; 473;—1540 № 52;—1541 № 483;—1546 №№ 505; 276: 219;—1547 № 331; —1549 № 90; 1552 გვ. 392; №№ 10; 226; 246 (გვ. 395); 354; 1558 № 503; —1559 № 93; — 1560 №№ 26; 340;—1569

№№ 36; 191; 369; 1575 № 9; 1580 № 53;—1585 № 27;—1595 №№ 129; 148; 327;—1595 № 501;—1601 № 18;—1609 № 25;—1613 № 163;—1617 № 104; 1624 № 185; 1628 № 94; 1629 № 66; 1631 № 15;—1638 № 330; 1645 № 22;—1651 № 223;—1654 №№ 258—9; 1656 № 31 და 29; 1658 №№ 478; 252: 1663 № 49;—1666 № 265; და 56;—1669 № 140; 1670 № 11;—1675 № 477;—1676 №№ 411; 1677 № 41;—1678 №№ 216; 210;—1682 № 200; 1683 № 168; 1687 № 216; და 1688 № 210, 1688 და 1693 № 240; 1693; № 492; 1695 № 39; 1697 № 152;—

LXI ქრონიკა, ჩართული ჩემს ჟამნში № 2, იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1394; 1414; 1424; 1444; 6446; 1462; 1465; 1475; 1489; 1513; 1516; 1518; 1526; 1548;

LXII ქრონიკა იგორთის ძილისპირისა № 6: იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1431; 1444; 1446; 1457; 1461; 1463; 1466; 1471; 1476; 1478; 1483; 1485; 1498; 1505; 1508; 1513; 1526; 1536; 1539; 1541; 1543, 1550; 1624; 1643; 1647; 1647; (გვ. 474). 1673; 1677; 1683; 1688;

LXIII. ქრონიკა ჩხეიძეთა იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1396; 1402; 1414; 1416; 1424; 1431; 1446; 1457; 1461; 1465; 1471; 1483; 1484; 1485; 1504; 1508; 151; 1554; 1585; 1586; 1591; 1599; 1616; 1632; 1659; 1671; 1578; 1679;

ქრონიკა, ჩართული ყანჩაეთის ტყავის გულანში იხ. შემდეგთა წელთა ქვეშე; 1444; 1485; 1498; 1500; 1516; 1534; 1535; 1539; 1541; 1550; 1553; 1554; 1561; 1566; 1569; 1574; 1579; 1580; 1582; 1594; 1599; 1604; 1609; 1613; (აქ უნდა ქკ~ნი :ტა: და არს :ტ: იხ. გვ. 440); 1616; 1624; 1626; (გვ. 447); 1635; 1645; 1658; 1648; (გვ. 474); 1659; 1662; 1664; 1665; 1674; 1577; 1579; 1687; 1689; 1693; 1693; 1698;

LXIV. ცნობანი სამების ეტრატის „სულთა მატიანე"-საგან ამოღებულნი: გვ. 23—4; 206; 245;—7; გვ. 293; გვ; 303; გვ. 321—2; 517;

LXV. ლარგვისის ჰარაკლიტონის ისტორიული წარწერა 1400 წ. გვ. 204—5.

LXVI. მცხეთის ნუსხის წიგნი, № 507 გადაწერილი ნიკოლოზ კზ~ის ბრძანებით 1687 წლის ახლო ხანებს: 1401 წ. ნუსხა №№ ხჰზ. და ხჰჲ; ხნა და ტმვ გვ. 205 № ტბ, გვ. 206; № ტჲ: გვ. 207; № ჰვ: გვ. 213;—1408 წლისა №№ :კბ: :ხჰვ: და :ოვ: გვ. 217—8; 1413 წ. № რლზ:—1414 № ნთ (გვ. 221);—1415—19 № რბ: და № :რმ: 1416 № რდ: გვ. 222 3; 1417 № ხჰთ; 1419 №№ :კა: და :ჲა: გვ. 224—5; 1420 № :ხყ:—1424 № :ყზ:—1427 № :ლჲ:—1431

№ :ლბ: 1433 № :სმთ:—1437 № :ტ:—1440 № :რლზ:—1443 № :მჩ:—1453 №№ :ტმა: და :ტპა:—1457 № :პგ:—1464 № :სლ:—1468 № :სი: 1479 № :ტვ: 1483 № ტოვ; 1493 № :რპე:: და :ტკვ:—1498 № სჲე:—1500 №№ :სკთ:—1504 №№ :რი: სნიჩ; და :დ:—1506 № რჲბ:—1511 № რმზ:—1526 № სმზ:—1527 №№ რკზ; :სოვ: და :ტო:—1529 № რლჩ:—1532 №№ სჲზ :სჲ: და სნგ: 1548 №№ :სლდ: სმა: 1549 №№ ტნდ; ტნვ; ტმგ:—1552 № ტკგ:—1559 № სით: 1563 №№ ტაჲბ: ლბ:—1566 №№ ტგ; სკ.—1568 № სყდ:—1570 № სპა:—1574 №№ ყე; მ;—1580 გვვერ. 420;—1583 № რმე:—1585 № რკბ.—1591 № რმვ: 1608 როე:—1614 № სნდ:—1622 №№ :მე: მდ; სოდ; 1638 №№ :სლგ; სჲბ;—1639 № ტჲზ:—1645 № ობ:—1648 №№ :სლე:—სმბ; სმდ:—1651 № სოა: 1654 №№ :სოე; სვ; სზ; რმგ:—1660 №№ რიბ; რიე; რიდ; ნდ:—1661 №№ რმდ; კ;—1662 №№ რმა; ყა; 1664 №№ ტკზ; რპგ; რყთ; 1666 № ლთ; 1667 № ოზ: 1673; № პჩ:—1684 გვ. 499 № ტოდ; 1686 № რ; 1689 №№ :რმჩ: და :ტკ:—1696 №№ რიზ; ტნ:—1698 № ტობ:—

LXVII. ქრონიკა გელათური, ნ. ანთაძის მიერ გადმოწერილი 1845 წ. იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1462; 1469; 1630; გვ; (446); 1624; 1686; 1691;

LXVIII. ბიჭვინტის სიგელნი №№ 60; 9054 „მცნება სასჯულო", მიცემული ანტიოქელ პატრიარქის მიხაილის მიერ გვ. 294—7;—1558 № 58; 1569 №№ 21; 67; 1622 № 111;—1628 № 43; 1629 № 30; 1658 №№ 32; 111; 9; და გვ. 472;—1659; 1664 №№ 35; 56;—1668 გვ. 484; 1675; 1682 გვ. 497;—1685 № 75; 1690 გვ. 510; 1696 № 42;

LXIX. ამირეჯიბთა გვაროვნობითი ისტორიული გუჯარი 1240—1415 წლებისა გვ. 207—213.

LXX. ამირეჯიბთა გვაროვნობითი შტო გვ. 214—215.

LXXI. სიგელი კოსტანტინე მეფისა 1407 წ. ახლო-ხნისა: გვ. 215—6; 218—9;—წითლიძეთა სიგელი 1413 წ. გვ. 221—222.

LXXII. ქვათახევის სიგელი 1415—1430 წ. გვ. 222;—1442 გვ. 251; 253; 263; 1460 გვ. 280 1472; 1488 გვ. 306; 1492; 1512; 1519; 1520; 1550; 1567; 1568; 1580; 1582;

LXXIII. ზევდგინიძეთა სიგელი 1426 წ. გვ. 229—230; - 1453 გვ. 266—7;

LXXIV. სიგელი თოფურიძეთა დაწერილი 1478—1485 წ., რომელსაც ათაბაგობდა ჩვენს ქრონიკაში ცნობილი ივანე, იგივე იანქო და კათალიკოზობდა დავით; ხოლო იმერეთს მეფობდა ალექსანდრე და სამცხეს მაწყვერლობდა სვიმონ (იხ. გვ. 232—5.).

LXXV. ახალი და უძველესი ვარიანტი ალბუდას კანონებისა გვ. 256 –7;

LXXVI. იკორთას ტაძრის ზედაბის წარწერანი: 1446 წელს. ქვეშე.

LXXVII. სიგელი წულუკიძეთა ახ. 1451 წელს ქვეშე.

LXXVIII. თფილისის სიონის გუჯრები ახალი შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1432; 1442; 1443: – 1463; 1523 № 39; — 1540 გვ. 384; 1551 №№ 11; 42; – 1552 № 104; – 1553 გვ. 396; 1587; 1592; 1634; 1635; 1637; 1650; 1658; 1649 (გვ. 475); 1660; 1671;

LXXIX. ჩემის უბის წიგნებიდამ: ახალი შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1429, 1430; 1442; 1455; 1470; 1492; 1502; 1562; 1565; 1572; გვ. 414; 1589; 436; 7; 1622; 1624; 1636; 1641; 1642; 1667; 1668; 1684; (გვ. 499 – 500); 1686 გვ. 504; 1689 გვ. 508—9; 1691; გვ. 511; 1691;

LXXX. ჯვრმაღთა სიგელი 1442 წ. გვ. 252;

LXXXI. „სამთავნელთა სარგო და სკანონო“ 1459 წ. სიგელი გვ. 272 – 7. 1670; გვ. 486.

LXXXII. ქურუმთა სიგელი 1460 წ. გვ 278 280.

LXXXIII. იოთამ ზევდგანიძე-ამილახორის გმირობა 1465 წ. გვ. 284—285.

LXXXIV. კაიხრე მეფის ქალის დაწინდვა ბერძენთ იმპერატორზე გვ. 286—7.

LXXXV. ლეილაზაშვილთა გუჯარი ახ. 1467 წ. ქვეშე.

LXXXVI. სხვა-და-სხვა გუჯრები 1518 წ. (გვ. 334); 1522; 1538; 1552; გვ. 395; 562; 1565; 1578; 1579; 1595; 1602; 1609; 1610; 1612; 1629; 1630; 1637; 1661; 1674; (გვ. 489); 1688; 1689; გვ. 509 – 510; 1693; 1694; 1698. 1699;

LXXXVII. „მთის წმიდა გიორგის“ სიგელი. 1491 წ. გვ. 307 —8;

LXXXVIII. დავით გარესჯის სიგელნი ახ. შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1479; 1513; 1513. (გვ. 332); 1581 გვ. 419; 1683; 1690; 1692; 1693; 1696; 1699.

LXXXIX. თფილისის სეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერთა წარწერანი: გვ. 301; 322; 380; 387; 431; 435 – 6; 1607; 1681; გვ. 496; 1697 გვ. 516

XC. ქრონიკა, ჩართული გელათის დახუნძლ გუჯარში: 1568; 1681; 1683; 1691;

XCI. ქრონიკა, ჩართული წერა-კითხვის ხელნაწერში № 252 ახალი შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1490; 1498; 1500; 1510; 1516; 1535; 1548; 1550; 1556; 1579; 1582; 1585; 1586; 1589; 1591; 1601; 1603; 1637; 1642; 1650: „ჯა სოფრაძეს მტბევარს [ეშხნელობა და] მაწყვერდობა“... (ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვები გაშავებულია და უნდა დაემატოს); – 1652; 1654; 1657; 1658; 1659; 1667; 1668; 1672; 1681; 1684; 1691, 1693;

ეროვნული ბიბლიოთეკა

XCII. ქრონიკა, ჩართული გელათურს წ~ა გიორგის გულანში იხ. შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1510; 1529; 1533; 1535; 1536; 1537; 1548; 1550; 1583: 1589; 1605; 1639; 1647; 1657; 1659; 1666; 1673 (გვ. 488); 1674; 1685. (გვ. 503);

XCIII. ქრონიკა, ჩართული ეკლესიის მუზეუმის ხელნაწერ პარაკლიტონში № 49 იხ. შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1510; 1529; 1533; 1535; წ.; 1536; 1578; (გვ. 416—417): 1655; 1666;

XCIV. ქრონიკა, ჩართული შემოქმედის გულანში იხ. შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1513; 1525; წ. (გვ. 335); 1539; 1584; 1627; 1639; 1640; 1660;

XCV. სამთავისის სიგელი 1459; 1513; 1613 (გვ 333);

XCVI. ქრონიკა, ჩართული ბედიის ტაძრის XVI საუკუნის ხელნაწერ გულან-ში, რომელიც დაცულია საეკლესიო მუზეუმში № 186; იხ. შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1519; 1593; 1606; 1622; 1653; 1655; (გვ. 468—9); 1656; 1658; 1660; 1663; 1664; 1668;

XCVII. ქრონიკა, ჩართული წერა-კითხვის ხელნაწერში № 1204; იხილე შემ-შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1557; 1570; 1572; (გვ. 414); 1579; 1582: 1585; 1589; 1591; 1597; 1600; 1606; 1610: 1611; 1612; 1640; 1652; 1648; (გვ. 475;); 1667; 1671; 1685; 1687; (გვ. 505); 1687; 1690; 1691; 1697;

XCCII. ბარათაშვილთა გაყრილობის სიგელი 1523 წელს დაწერილი (გვ. 349—352); ერთი წყაროთაგანი ვახუშტის ქრონიკისა.

XCVIII. გელათის გულანის წარწერა 1529 წ. იხ. გვ. 372; 1585; 1663;

XCIX. ნიკორწმიდის ეტრატის გრაგნილი გუჯარი 1534 წ. გვ. 379;

C. ცნობანი მცხეთის კზ~ის იოანეს მიერ გუთელ ებისკოპოზის წ~ის იოანეს კურთხევაზე მცხეთაში 740—775 წლებ შუა გვ. 381

CI. გვაროვნობითი შტო უძველესთა ბარათაშვილთა გვ. 353—4.

CII. გელათის ვედრების ღვთის მშობლის წარწერანი და სხ. გვ. 354—5.

CIII. ცაიშის გულანის წარწერა 1525 წ. გვ. 356. 1652;

CIV. ამბავი იერუსალიმის ქართველთაგან აღებისა 1527 წ. და უკურღვევა ცაგარლის აზრებისა; ხასიათი მისის კრიტიკანობისა და შრომათა გვ. 357; - 368.

CV. ბრეთის სახარების წარწერანი 1543 გვ. 386;

CVI. ნინოწმიდის სიგელნი 1553 №№ 26; 27; 28; 1595; 1597; 1602; 1604;

CVII. შერგილიძეთა ეტრატის სიგელი 1554 გვ. 396—398.

CVIII. ათონის ხელნაწერის ისტორიული წარწერა 1565 წ. გვ. 406.

CIX. ურბნისის ტაძრის სიგელი 1566 გვ. 407;

CX. ქრონიკა, ჩართული ქვათახევის ჟამნ-გულანში იხ. შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1534; 1539; 1577 (გვ. 416); 1582; 1584; 1589; 1599;

1605 (bis); 1609; 1623. აქ გამოშვებულია შემდეგი დიდ-ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვები: „აქა მოვიდა ყარჩიხან და მრავალი ლაშქარი [და ხანები. ყდალატა მოურავმან გიორგი; ხანები დახოცა. ლაშქარი] ამოწყვიტა“ და სხ. იხ. გვ. 445;—1630; 1632; 1633; 1634; 1635; 1658; 1647 (გვ. 474); 1659; 1686; 1688 წ.

CXI. ნიკოლა რადზიეილასი აღწერა ქართველთა ჯვარის მონასტრისა იერუსალიმს 1582 წელს, გვ. 420—421.

CXII. იტრიის ეკლესიის სიგელი 1584 გვ. 422 - 423.

CXIII. ორბელიანთა სიგელნი: 1586 წ. 1619; 1643; 1637; (გვ. 461); 1643 (გვ. 461); 1670; 1676; 1676; 1679; 1681; 1683; 1684 (გვ. 499—502); 1687 (506); 1688; 1689; 1691; 1698;

CXIV. ჩემის საისტორიო კრებულიდამ ამოღებული ცნობები: 1603; 1612; 1615; 1619; 1622; გვ. 446; 447; 1646; 1665; გვ. 483; 678; 1682; 1687; 1695;

CXV. წ⁀ს ქეთევან დედოფლის ნაქონი ლოცვანი 1609 (გვ. 438).

CXVI. ქრონიკა, ჩართული ცაიშის ჟამნ-გულანში: 1609 წელი; 1614; 1615 (bis); 1634; 1638; 1645; 1658; 1660; 1676; 1689;

CXVII. გედევანიანთ სიგელნი:: 1622; 1652; 1678;

CXVIII. ცნობა გიორგი სააკაძის მიერ განჯის დარბევაზე 1626 წ. გვ. 447.

CXIX. მღ. პოლიევკტ კარბელაშვილის მიერ ხელნაწერიდამ გადმოწერილი ქრონიკა: 1623; 1631; 1647; 1659; 1671; 1676; 1677; 1684; 1686; 1689; 2693; 1695; 1698;

CXX. როსტომ მეფის შვილობილის ლუარსაბის მოკვლა და ხმალზე გამოსვლით გასამართლება; სომხურ გუჯრიდამ 1645 წელს (უნდა 1654 წელს და არს 1645 წ.); გვ. 457—9;

CXXI. როსტომ მეფის ისტორიული სიგელი 1648 წ. გვ. 461—464. (ერთი წყაროთაგანი (Chronique Géorgien-ისა).

CXXII. ალავერდის სიგელი 1678 წ. გვ- 492—493; 1685 (გვ. 503).

CXXIII. მანგლისის სიგელი 1679 № 34;

CXXIV. არჩილ მეფის ამბავი 1684 გვ. 498 და 517;

CXXV. ერეკლე მეფის I-ის ამბავი, გუჯარი 1684 წ. გვ 498 და გვ. 515.

CXXVI. ვახტანგ მეფეზე ახალი ცნობა გვ. 517.

CXXVII. საბა-სულხან ორბელიანზე ცნობანი: 1684 (გვ. 499—600); 1704 გვ. 501; 1706; 1710; გვ. 502; 1726; გვ. 502; 1730; გვ. 503; 1685 გვ. 504; 1689 (გვ. 509); 1691 გვ. 511—512; 518—519.

CXXVIII. ქრონიკა, წოდებული „წელთა აღწერა“: იხ. შემდეგოა წელთა ქვეშე: 1689; 1691.

CXXIX. ახალი ვარიანტები წმიდა ნინოს მეტაფრასულის ცხოვრებისა გვ. 519—520. 521—523

69

ეროვნული ბიბლიოთეკა

X

CXXX გვაროვნობითი შტო მუხრან-ბატონებისა გვ. 525 – 529
CXXXI გვაროვნობითი შტო არაგვის ერისთავთა გვ. 530 – 534.
CXXXII. გვაროვნობითი შტო ქართლის აბაშიძეთა გვ. 535.
CXXXIII. იერუსალიმის ქრისტეს საფლავის ქართული სვინაქსარი, 1155 წელს გადაწერილი და მისნი ისტორიულნი წარწერანი: ა) ახალი ცნობა გიორგი მთაწმიდელის მიერ ლათინურიდამ ბერძნულს ენაზე ნათარგმნს დოროთეოსის თხზულებაზე; ბ) ახალი ცნობები იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის აღშენებაზე და მაშენებელზე: პროხორეს ცხოვრება; გ) უმთავრესნი საკუთრებანი ქართველთა პალესტინეს, მეფეთა და სულთანთაგან ბოძებულნი (აღდგომის ეკლესია, გოლგოთა, ჯვარის მონასტერი, გარდამოხსნა, ბირჩა და სხ.); დ) პიმენ მაწყვერელის და შილას შეწირულებანი და ცნობა თემურისგან და ამირთაგან დიმიშტის და ჯვარის მონასტრის აოხრებაზე (1484 წელს?) და სხ იხ. გვ. 523 – 529.

ჯრუჭის მონასტრის ოქროპირის ქადაგებათა ტყავის ხელნაწერში, რომლის აღწერა გამოგვრჩა, იპოვება შემდეგი წარწერა, აღმავსებელი ცნობათა შესახებ პალესტინის ქართველთა მონასტრებისა: „...მადლითა აღდგომისაჲთა..მე გლახაკმან გრიგოლ ხარიტონ-წმიდელმან მოვიგე წმიდა ესე წიგნი...დაიწერა წ̃ა ესე წიგნი საყოფელსა შინა წ̃სა მამისა ხარიტონისასა პალავრას ძუელსა მონასტერსა კელითა (გრიგოლ) ფრიად ცოდვილისაჲთა ქ̃ს: სჲ: (1040 წ.) და იმავე საუკუნის ხელით: „..მე ბერმან გრიგოლ შევსწირე ესე წიგნი.. მონასტერსა დედათასა დერტავს“...

უმთავრესნი კრიტიკულნი შეცდომანი:

| | | |

ქართველთა წარმოემართა] და დაიჭირა იერუსალიმი და აღაშენა (ე. ი. განაახლა) ესე ჯვარის მონასტერი“.

— 365 . : . 20 მოწმობა მოწმეობა
— „ . . . 34 შემდეგ შესახებ
— 388 . . . 22 ქ~ზს ქ~ზს პატრიარქსა
— 389 . . , 23 ნუხაში ნუსხაში.
— 393 . . . 31 ღღე ოდენ
— 396 . . . 3 იჯუ იჯუ,
— „ . . . 9 ძეთა ძმათა
— 397 . . . 21 თქუენი თქუენ
— „ . . . 35 ათააი ათასი
— 398 . . . 23 ქართლისა ქართლსა.
— 402 . . . 22 [ლ]ეონისა [ლ]ეონისა გიორგი.
— 438 . . . 28 ციშისა ცაიშისა.
— 440 . . . 8 ისე იესე
— „ . . . 17 ქ~ს :ტ: ქ~ს :ტა:
— 441 . . . 17 ამის საყდრისა ამას საყდარსა.
— 445 . . . 30 ლაშქარი ლაშქარი და ხანები. უღალატა მოურავმან გიორგი; ხანები დახოცა, ლაშქარი (ეს გამოშვებულია). გასწორებული ტექსტი იხ. ქვემო გვ. 474.
— 447 . . . 13 **1626 წ.** **1627 წ.**
— „ . . . 29 ისრეთვე ისრევე
— 448 . . . 30 (ანანურის?) (წილკნის).
— 451 . . . 28 დიდ არს დიდ არს დიდება
— 456 . . . 22 და 24 დოდეთს დოდეთს.
— 457 . . . 9 **1645 წ.** **1654 წ.**
— 460 , . . 23 გამოშვებულია „ქვათახევის ქრ“ ის, რაც ქვემო დაბეჭდილია გვ. 474
— 465 . . . 27 აქ გამორჩენილი სიტყვა გასწორებულია გვ. 475.
— 519 . . . 37 კვალად სხვანი კვალად **ᲒᲐᲛᲝᲕᲘᲓᲔᲡ** სხვანი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

„ქრონიკების“ პირველს წიგნში შეპარულან შემდეგნი აღუნუსხველნი შეცდომანი, რომელთაც აქ ვასწორებთ:

გვერდი:	სტრიქონი:	დაბეჭდილია:	უნდა გასწორდეს:
14	1	მოქმნა	მოაქმნა
23	3	რითა	რ͠ითა (ე. ი. რომლითა).
„	8	ანაკრი	ანაკ, რ͠ი (რომელი)
„	15	გოანაკ	ანაკ
„	32	ყინულისასა	ყინელისასა
25	17	ისწავლეს	ისწავეს
„	30	მხედრობითა	მხედრებითა
„	34	ურთიერთას არამედ რაოდენიცა	ურთიერთას არამედ რაოდენცა
„	36	შემოსოს	შეიმოსოს
26	11	ურთიერთარს	ურთიერთას
„	26	მამულისა	მამულისა მის
„	29	მსახურება	მსახურებასა
„	30	მსახურება თათჳს	მსახურებათა მისთათჳს
„	31	ნაშითა	ნებითა
27	9	ულთაოებითა	ულთოებითა
100	14	და (შ-მა ჩემი თუმცადა)	და [ამით არა]
101	26	მე გრეხნი	მეგრეხნი

110 აქ აღწერილ გვაროვნობითს ნუსხაში წმიდა იოანე ვარაზვაჩესაგან უნდა ჩამოტანა ხაზისა, რადგან ევთიმე და მასთან ერთს ხაზ ქვემო აღნიშნულნი პირნი მისნი შვილნი არიან. საყურადღებოა, რომ ჩვენგან ახლად პოვნილ წყაროთი, წ͠ა იოვანე მთაწმიდელის ეროვნობის სახელი ყოფილა არა ვარაზ-ვაჩე, არამედ აბულჭერით (იხ. ეს წიგნი, გვ. 23—25 და ჩემი უბის წიგნ. № V, გვ 39: ჯრუჭის ეტრატის 1155 წელს აღწერილ წიგნიდამ); ხოლო № 7-ის აბუჯარაბის შვილის შვილი ყოფილა ჩორდვანელ (იხ. „ქრონიკები“ I, გვ. 133).

132 აქ დაბეჭდილი კითხვა № :ჲა: ყოფილა ამოღებული მაქსიმე აღმსარებელის ცნობილ სიტყვისგების თხზულებისაგან, რომლის ცალი მრავალი იპოვება და ამიტომ აქ განწყვეტილის საკითხავის გაგრძელებას მკითხველი ადვილად იპოვის ზემოაღნიშნულს თხზულებაში.

147	32	ევსტატოჲსი	ევსტათისი

234 23 რაც ფრჩხილებშია, ის არ უნდა. აქ მოხსენებული მარიამი არის მეფის ბაგრატ IV-ს დედა და არა მისი ქალი.

36 33 (და 17) აქ კ͠ზის მალაქიას სიკვდილი ნაჩვენებია 1639 წელს,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

უნდა გასწორდეს 1629 წლის ახლო ხანს; ხოლო 1639 წელს მოკვდა შემდეგი კ~ზი გრიგოლი, რომელს შეუდგა მაქსიმე კ~ზი და სხ.

311 29-33 რაც აქ ჩვენად შეცდომად აღვიარეთ, ის შეცდომა არ არის, რადგან მიქელ სვინკელი (X საუკ.) და მიქელ ხუცესი (XI საუკ.) სავა-და-სხვა პირნი არიან.

320 6 ამ სტრიქონიდან გამოტანილ შენიშვნაში ისიც უნდა დაემატოს, რომ წ~ა შუშანიკის ქმარმა ვარსქენ დასტოვა ქრისტეს სჯული მერვე წელს ხუასრო მეფისას ქ. ი. 539 წელს და შუშანიკის წამებაც ამ წლებში (540 - 545) იქნებოდა, ანუ უფრო დაახლოვებით 542 წელს, როგორც ჩვენ აღვნიშნეთ („ქრონიკები“ I, გვ. 55).

336	8	პატიმრონითისაგან	პატიმროთინისაგან
337	25	აღსარებისა	აღსრულებისა
338	13	წერით თჳსით	წერით
339	4	შგომადემდ	შემდგომად
„	11	მეფემან არა	მეფემან არა თანა
„	12	ებისკოპოსთა	ებისკოპოსთა სომეხთა
340	8	იქმნა	აქვნდა
„	20	არა ეწამნეს ეზრას	არა ეწამნეს ეზრას, გარნა

იგინიცა ეწამნეს. მაშინ იოანე აყუჩდრებდა მათ და ემტერებოდა მათ და შემდგომად ეზრას ალსრულებისა... (და არა „აღსარებისა“, როგორც დაბეჭდილია.)